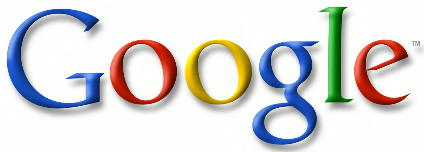

Google

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IV — DÍL I

1874

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM.

1874

Obsah dílu prvního:

R. 1874. Č. 1.

OSVĚTA

Slovanstvo v Asii a výprava Chivská.

Píše

A. F. Balan.

I.

Brzy budou tomu tři století, co kozácký ataman *Jermak Timofejev* první překročil nedotknutý „Kamenný pás“, Urál, i podal zprávu o prostranné Sibirské zemi. Tehdy severní Asie byla lesní a blátivou poušti, kdež četná plemena: Osťakové, Samojedi, Tunguzi, Jakuti, Jukagirové, Čukčové, Korjakové, Kamčadali atd. po různu se toulali, větším dílem nic o sobě nevědouce a nejsouce schopni, vlastní silou vybaviti se z divokého stavu. První výpravy kozáků vyburcovaly je k historickému životu, zachránily od zapomenutí. Kdo by co věděl o těchto pastorcích přírody a člověčenstva, kdy by Rusové, prošedše během 80 let celou Sibiř, od Urálu až k Tichému Oceánu, nebyli z nich utvořili politický celek?

Podmanění Sibiře lze porovnati s podmaněním Mexika i Peru skrze Španěly; jako tam tak i zde hrstka odvážlivců, střílejíc ohněm, vítězila nad tisícemi divochů, ozbrojených pouze šípy a kopími. Každý soudruh Jermakův šel na velký zástup nepřátel, smrtnosnou kulkou zabíjel jednoho a strašným zvukem své hákovnice rozháněl 20—30 nepřátel. Osud těchto sibirských divochů byl žalostný, jak to vidíme všude, kde divoši poprvé se potkají se silnou a vzdělanější národností. Ruští vítězové rovnajíce se odvahou soudruhům Cortesovým a Pizarrovým rovnali se jim také v nenasytné lakotnosti a nelidské ukrutnosti. Pod jich krutým jhem mizeli celí národové, druhdy silní a četní a nyní jen známí dle jmena. Výběrčí daní zdesateronásobnili daň, domácí obyvatelé musili jim na 4—500 verst dovážeti ryby, ovoce, sádlo;

a co jim zanechal výběrčí, to vzal kozák. Vítězové při tom ovšem káceli lesy, sušili bahna, orali půdu, čímž samo ponebí stalo se zdravější. Příměskem ruské krve nejen mravy, obyčeje a způsob života Sibiřanů, nýbrž i tělesní postava jich nabývala více síly a většího vzrůstu, obličej jich dostával ušlechtilejší a rozmanitější rysy. Sibirská plemena, která dosud se neporuštila, jsou vesměs malé postavy, vyzáblí, bázliví, upřímní a hloupí, s velkýma tlustýma ušima. Rusko vykonalo v Sibiři úkol civilisační. Jedna sibirská plemena musila se podrobiti vlivu ruskému, osvojila sobě ruský jazyk, zaměstnání, usedlý rolnický život, i ruskou fisiognomii, slovem přetvořila se v ruské rolníky; jiná plemena byla donucena vzdáliti se do pustých hor a blátivých rovin; třetí plemena silnější a schopnější konečně obcováním s Rusy v tělesném i duševním ohledu tak se zdokonalila, že na př. Jakutské plémě v některých místech nad nimi nabylo i duševní převahy; Rusové dříve podváděli Jakuty co hlupáky, nyní s úctou mluví o jich duševním pokroku.

Postupování ruských kozáků na východ dělo se rychle, a v první dobu nebylo příčinou toho společné národní vědomí o velké historické úloze, nýbrž prostě žízeň po kořisti a vojenské slávě. R. 1584, když umřel Jermak a Ivan Hrozný, zaujímali Rusové nynější Verchoturský, Turinský i Tobolský újezd a část Tumenského újezdu. Avšak již k počátku 17. stol. hranice tyto rozšířily se až k jezeru Čanovu, k ústí Tomi a Tazu. Tak asi za 20 let pokořena jest značná část západní sibirské roviny, mající tentýž ráz jako sever evropského Ruska. R. 1617 překročili Rusové Jenisej a postoupili k Irtyši do Pavlodara a po Barabě na jih, do Iseti a nynější velké sibirské silnice mezi Jalutorovskem a Omskem. Poslední okolnost je pozoruhodná. Přes úplnou otevřenost Barabinské roviny postupovali k ní ruští osadníci mnohem pomaleji než v hornatých a lesnatých místech za Obí. Ruské plémě, osedlé a zemědělské, jaksi nerado blížilo se k suchým a bezlesým stepím, jež sama příroda odevzdala nomádům.

Po míru s Polskou a Švédy pokračovalo podmanění Sibiře rychleji; ještě se neukončilo první kralování dynastie Romanovské (1613—1641), a již stáli Rusové na Kolymě, u Ochotského moře, nalezli Amur a snažili upevniti se na jižní straně obšírného vodojemu Bajkalského. Jmena podmanitelů Perfirjeva, Beketova, Galkina, Kopylova, Korytova, Pojarkova, Buzy náleží této době; hrdinskými činy a důslednou činností těchto mužů Rusové vynikli z uzavřeného kruhu moskevského území, které přiléhalo jen k moři Bílému a Kaspickému. — V polovici 17. st. usadili se Rusové na Amuru a zde poprvé setkali se s národem civilisovaným, jenž přibyl k té řece z jihu od Velké Stěny. Rozptýlivše se příliš široce, nepřiměřeně svým silám, musili r. 1689 postoupiti Číňanům část obsazeného území. Avšak synové nebeské říše během 60 let nevyvinuli ani tolik energie, aby zaujali úplně Amurskou kotlinu; proto v druhé polovici našeho věku Rusové znova se tudy vrátili a vyplnili svou úlohu historickou: postavili se pevnou nohou u Tichého Oceánu, jenž je takou přirozenou hranicí ruského plemene na východě jako Černé Moře na jihu a Severní Oceán na severu. Proti dobytí těchto krajů přes všecku jich ohromnou cenu nikdo nic nenamítal, ač se stalo

v l. 1854—58, když čelné vlády civilisovaného západu byly s Rusy v krvavém nepřátelství.

Zcela jiný osud mělo ruské podmaňování v *střední* Asii. Poznamenali jsme již, že Rusové, usadivše se pevně v Sibiři, zastavili se ve svém postupu k poledni na severním okraji mongolskokirgizských stepí. Během první polovice 18. věku vytknuty byly též nejkrajnější v tomto směru mezníky tak zvanou linií t. j. řadou stanišť a opevněných míst po Uralu, Uji, Irtyši i Altajském předhoří. Rusové nejevili přání překročiti tento mezník, a jestliže Petr Vel. podnikl dvě soukromé výpravy do Chivy a na Černý Irtyš, chtěje najíti zlato, stalo se z osobní vůle jeho, nikoli v souhlasu s národními snahami. Při tom obě výpravy neměly úspěchu, a sám Petr nehodlal v nich pokračovati nechtěje ani pomstíti se na Chivanech za úskočné vyhlazení vojska Bekoviča Čerkasského. Dva jeho nejbližší nástupcové neučinili kroku do hlubiny střední Asie. Tu stalo se, že v novém hlavním městě ruské říše získal si vliv Němec Biron, nenávidící Rusů. Maje na paměti jen osobní svůj prospěch, pustil se do územního šantročení v šírých pouštích střední Asie. Kirgizský chán Abulchair, nejsa oblíben mezi svými krajany, sám prosil za ruské poddanství, aby sobě zabezpečil prvenství v Ordě a svém národě a ochranu proti jiným stepním divochům. Biron přinutil Rusko k ohromné oběti. Jeho původem obdrželi Rusové spoluobčany, kteří nebyli lepší samých nepřátel; aby nečinili nájezdy do čistě ruských krajů, musila býti ustavičně do stepi vysílána vojska. Nepořádky, vnitřní bouře, olupování karavan, vraždy ruských kupců a úřadníků, zrády sultánů a náčelníků, umluvené mezi sebou vzpoury Kirgizů — vše to trvalo 140 let, až Rusové uzavřeli jižní a východní hranice Kirgizských stepí. Avšak ani teď zmatkům nebylo konce; pokoj byl pouze tam, kde step po ohromném usilování a velkých ztrátách byla od Rusů obklopena ze všech stran; tam kde jsou průchody na jih a na východ, trvaly nepokoje dále, a ještě r. 1869—70 vypukla ozbrojená vzpoura Adajevců, jejíž potlačení během čtyr let stálo as 3 mil. r. Kateřina dobře porozuměla chybě i nechtěla ji opakovati, když r. 1767 nabízeli Rusku své poddanství Turkmeni.

Po Kateřině řídila se ruská vláda chtíc nechtíc touto politikou. Činnost její byla věnována západu a od r. 1812 zcela pomíjela střední Asii. Tak r. 1823 hrabě Nesselrod, tehdy ředitel ruské zahraniční politiky, pokládal to za svou povinnost dáti důtku sibirskému gubernátoru za to, že nedopustil, aby Kitajci jmenovali chány v podřízené Rusům Střední Ordě. Ostatně pohlíželi Rusové na celou tuto záležitost jaksi šíře a vlastenečtěji i začali se snažiti o to, aby učinili konec nájezdům stepních svých poddaných do ruských krajů, a tím — abychom užili vlasteneckého anachronismu — překazili vystoupení v středoasiatských pustinách nových Tamerlánů a Čingischánů. Dle návrhu Speranského bylo tedy ustanoveno, pošinouti se do stepí a založiti tam aspoň několik předních stráží. V těchto baštách (Balš-aul, Koičetov) musila ustavičně přebývati ruská posádka, a odtud vytrhly vždy na objížďky do stepí kozácké prapory, tak že loupeže a přepadání zatlačeno bylo na 300—400 verst na jih od ruských osad. Cíl byl dosažen

avšak velmi draze, neb výživa, střelivo a všeliké zásoby vojákům a kozákům musily se zdaleka přivážeti. Místní výroby a orby v pevnůstkách ovšem nebylo; od sousedních Kirgizů bylo lze očekávati úspěch v společenském vývoji jen pod tou výmínkou, aby viděli v ruských osadách netoliko výhrůžku, nýbrž i výhodné střediště obchodu. Nutnost tedy kázala, by se část kozáků přesídlila k předním strážím, které takým spůsobem přeměnily se v staniště. Utvořila se nová „linie“ t. j. nové vábidlo pro loupežníky, a následovně vyskytla se potřeba založiti přední pevnůstky (Akmoly, Karkaraly, Ajaguz), s nimiž se totéž opakovalo, tak že okolo r. 1840 třeba bylo vystavěti pevnosti daleko na jihu od čáry, často téměř v hladové stepi, někdy i na druhé straně (Balchašu, Irgiz, Turgaj, Ulutaj, Aktan, Kapan). Výjev tento je zcela přirozený ba nevyhnutelný — aby se konečně neopakoval, musili Rusové dosíci přirozených hranic, loupeživým nájezdům značné překážky činících. Takými hranicemi jevily se nejprvé Alatanské hory a jižní část Syr-Darje. A sotva jo Rusové (r. 1853—54) zaujali, Turgajské (nynější) a Semipalatinské území, ležící v zadu se utišilo, kdežto území Akmolinské a Urálské, z jihu otevřené, zůstalo jako dříve divadlem nepokojů, loupeží a organisovaných vzpour. Nebylo třeba více žádného poučení; Rusové okolo r. 1860 snažili se uzavříti dvě přední linie, Orenburskou na Syru a sibirskou za Ilí. Úloha tato, diktovaná historickou nutností, dala velmi mnoho práce, neboť se tu Rusové poprvé setkali s středoasiatskými chanáty na jich vlastním území; chanáty tyto byly prvé respektovány co samostatná mezinárodní tělesa, ano ještě r. 1858 odebralo se do Buchary a Chivy velké vyslanectví k uzavření traktátů.

Od r. 1860 začíná Rusko postupovati do Turanu, a zároveň začínají se snahy Anglicka, postupovati na setkanou s Ruskem a předhoniti je nejen na Hindukuši ale i na vrchním řečišti Amu-Darje.

R. 1850 zastavili se Rusové při ústí Syr-Darje na úpatí Akatana, ruské opevněné linie chránily části stepí z jihu, avšak byly od sebe rozděleny vzdáleností 800 verst I jevilo se nutným, uzavříti tyto linie, avšak potřebná k tomu půda byla v držení Kokanců. Ovšem bylo dosti příčin přepadnouti Kokance a odníti jim země, neb přečasté loupeže a nepokoje v ruských stepích byly osnovány u Kokanského chána. Tehda však chovali Rusové velmi mírumilovné záměry, generálgubernátor západní Sibiře přímo se vyjádřil, že „bude se pokládati za šťastného, jestliže za jeho vladařství nebude získána ani píď země v stepích.“ Podobně se choval generál Katenin v Orenburce, ač později změnil své mínění, přesvědčiv se, že slabá linie podél Syr-Darje není dostatečná k utvoření říšské hranice, kamž vše potřeby životní, strava i oděv až i stavební dříví musilo býti přiváženo z Orenburka. Avšak již r. 1860 Kokanci sami vtrhli do ruské země a tím popudili Rusy k odplatě; pohraniční pevnůstka Kokanská, Pišpek, srovnána jest se zemí. Po té vrátila se ruská vojska zcela klidně domů. V následujícím roce opakovalo se Kokanské vtrhnutí ještě u větších rozměrech, při čemž znamenati bylo nepokojné hnutí ve Velké Ordě a mezi Kirgizy na řece Syr-Darji. Pišpek tedy znova jest od Rusů zničen, Džulek vzat a hned přistoupeno k uskutečnění nové linie

mezi Perovskem a vrchovištěm Ču podél Karatau. Vyplnění tohoto plánu vedlo k známým operacím, které skončily vzetím Anele-atu, Čemkentu a r. 1865 Taškentu. Vláda chtěla se tehdáž odříci posledního podmaněného území i přenechala Taškentcům samým úpravu jich vnitřních záležitostí a zřízení samostatného kraje, jenž by dělil ruské země od nepřátelského Kokanského chanátu. Ale Taškentci sami si přáli býti poddanými bílého cara; přání toto Rusové odmítnouti nemohli, aby nevydali Taškentce pomstě Kokanského chána a neškodili sobě přede vší střední Asií, kde odstoupení, třeba dobrovolné, hned se pokládá za důkaz slabosti.

Po dobytí Taškentu stáli Rusové zároveň na nížinách Syra na Embě, na Mangyšlaku a octli se tváří v tvář s „nezávislým“ ode dávna Turkestanem. Co tu zbývalo činiti? Turkestan je rovněž taká step jako Kirgizské stepi v Rusku, jako Gobi v Mongolu, poskytujíc často i smutnější pohled, neb slunce stojí zde výše a vysušuje půdu dříve a silněji, než na Irtyši, Džabganu a Kerulenu. Tekoucí vody téměř zde není. Obyvatelstvo je nejhustší v podhorních a mezihorních oasách východního Turkestanu a na nížinách Amu-Darje, avšak oasy tyto tvoří sotva $^1/_{16}$ všeho povrchu, ostatních $^{15}/_{16}$ jest obsazeno stepními divochy.

Rusové musili postupovati z Irtyše na Jaskart a od Veliké Stěny na Onon a Ili. Postupování toto dělo se tím rychleji, že Rusové setkali se již v Taškentě a jeho okolí s hustým musulmanským obyvatelstvem, nenávidícím křesťanů a pokládajícím vojnu s nimi za svou povinnost. Ruská vojska pronikala ku předu od r. 1865 do 1868 a teprvé po dobytí Samarkandu mohla se zastaviti, sobě odpočinouti, v zemi se upevňovati, kanály k zalívání budoucích ruských polí kopati, mosty přes hluboké údolí stavěti a ruské osady zakládati. Když to bylo vykonáno, opět vznikla otázka: má Rusko přirozené hranice, podobné Tan-Saňu, Altaji, Japonskému moři? A nemáli jich, kde třeba jich hledati a jak pojistiti sobě bezpečnost?

Politický stav Rusů v nynějším území Syr-Darje jest podmíněn těmito hlavními okolnostmi: 1. vzdáleností od vlastního Ruska; 2. zvláštností obyvatelstva, kde ruský živel je slabý a výhradně převládají Musulmani; 3. nedostatkem všelikých místních prostředků k vydržování vojenských sil, bez nichžto panství v této zemi nedá se ani mysliti; 4. sousedstvem samostatných musulmanských říší, jež obývá totéž plémě, které obývá i Turkestan, a posud nemůže zapomenouti, že nynější ruské země ještě nedávno jemu náležely; 5. otevřeností všech ruských hranic. Samostatné tyto říše, dostávajíce podporu z Hindukuše*) mohou činiti vpády do ruské země; totéž lze očekávati od stepních kočovníků. Všecky tyto okolnosti musí býti překonány výtečností, ozbrojením a taktickým vzděláním vojáků. O nějakém společenském vývoji, jako jest v Evropě, není v těchto končinách ani stopy; i těch sedm let, co zde jsou ruští vojáci, uplynulo v nepřetržitém stavu obležení. Zde nejsou ještě zavedeny ruské školy, ani veřejné soudy

*) Bucharský emir obdržel od Angličanů 13000 ručnic, Chivský chán asi 60 děl atd.

a nic podobného, aby přemožení cítili, že vítězové je převyšují také v mravním ohledu.

Vzdálenost, či vlastně oddělenost turkestanského kraje od Ruska předčí v mnohem ohledu i oddělenost Kamčatky. Od Moskvy do Taškentu je 500 mil (3500 verst), mezi ústím Syr-Darje a řekou Urálem je vzdálenost přes 700 verst, od břehu Čirčika, kde rozkládá se střed ruského panství, do Věrného, jemuž na blízku naléză se přední část ruského obyvatelstva v střední Asii, jest též aspoň 700 verst. Při tom mají Rusové na první dráze všeho všudy dvě vojenské zásobny, na poslední pouze čtyři; veškerá místa, přilehající k cestám, jsou zaujata Musulmany, hlavně kočovníky, i mají často na 100 verst ráz suchopárné pouště. Nelze tedy očekávati ani návalu ruských přistěhovalců, ani zařízení obsáhlého obchodního spojení a kvapného dostavení vojenských pomůcek v případě potřeby. Rusové v Taškentě a Samarkandě, pro vzdálenost od Ruska, musí utíkati se k přísnosti vojenské administrace, aby sobě pojistili pokoj; a dříve nemůže se tomuto stavu odpomoci, pokud Rusové nepřiblíží se k přirozeným hranicím, jež uzavírají Turan z východu a jihu.

V turkestanském kraji nedostává se místních vojenských prostředků, nedostatek tento jest očividný, a má nemilé následky. Rusko, chtějíc doplniti vojska Syr-Darjinského území, musí tam vypravovati ročně okolo 2800 svých synů, kteří se větším dílem více nevracejí. Oceníme-li střední roční výrobu prostého vyrostlého Rusa průměrným číslem jen na 120 r. a kapitalisujeme výdaj s $5^1/_2\%$, tož vyžaduje jedno doplnění vojska na Syr-Darji každoročně seslabení pracovní síly uvnitř říše na 6,100.000 r. Placení této krvavé daně nepřestane dříve, pokud nebudou turanské stepi uzavřeny ze všech stran, podobně jako uzavírá Altajskosajanské horské pásmo Tomskou, Jenisejskou, Irkutskou gubernii z jihu, a jako Himalaja obmezuje Indii ze severu. Směs obyvatelstva v zemi r. 1865—68 podmaněné vyžaduje velkou rozdrobenost vojska po kraji, což valně zvětšuje výdaje vládní a může míti velmi neblahé následky v případě revoluce. Aby předešli tuto náhodu, musejí Rusové svá malá oddělení vojska držeti v pevnostech, jichžto stavba a oprava stojí nemalé sumy peněz. Ačkoli počet těchto pevností u porovnání s nevelkým počtem turkestanských vojsk je značný, přece v případě vojenských operací nelze posádky jich zavolati na pomoc válčícímu vojsku — nezbývá tudy nic jiného, než v hlavních strategických bodech podmaněné země zakládati ruské kolonie. K tomu cíli obětovala říše už ohromné sumy; a není pochyby, že čím více budou se Rusové blížiti přirozeným hranicím Turkestanu, tím potřebnější budou nové, ještě větší oběti; z této příčiny jest si přáti, aby hranice tyto co nejdříve byly v moci Rusů.

Sousedství nezávislých musulmanských říší je Rusům dvojnásobně nevýhodné; předně mohou říše tyto buditi a podporovati nepokoje v zemích ruských a na každý spůsob překážeti jich poruštění; za druhé, při neurčitosti ruských hranic mohly by se státi nebezpečnými nepřáteli, kdy by se jen poněkud vojensky organisovaly. Ještě Kokan sám nemůže Rusům činiti velké těžkosti, jest ze tří stran obklopen ruskou zemí, a možno jím od jednoho konce k druhému asi za dvě neděle

projíti; ale kdy by se spojil s Bucharou a Chivou, Kokan nabyl by zcela jiného významu. Kokan zaujímá velmi výhodné položení v boku a částečně i v zadu těch vojsk, které z ruské strany na Amu-Darji mohou býti vypraveny. Mimo to Kokanská strana má v místním obyvatelstvu Taškentu, Čimkentu, Chodžentu a j. tolik stoupenců, že se za vojny Rusů s Kokanem může pozdvihnouti, a zvláště s musulmanskou koalicí. Ovšem bude v otevřeném boji Fekrala prvním vítězověncem ruských vojsk, neb města její nejsou opevněna; však pouhé obsazení měst ruskými posádkami bude vyžadovati návrat vojenských sil z ostatního bojiště. Na štěstí jsou jiné poměry Rusům velmi příznivé. Buchaře na př. mohou Rusové zasaditi hlavní ránu tím, že zatarasí vodu, tekoucí z Zaravšanu do tohoto chánstva. Od přímých nájezdů Chivských obyvatelů chrání Rusy zase Kizylkumské písčité stepi ležící mezi Syrem a Amu-Darjí. Ale kdy by se všechna tři chánstva spojila a z Afganistanu podporována byla, může býti stav Rusů velmi kritický.

Buchara jest kolébka musulmanského fanatismu a úskočných zámyslů proti Rusům. Dlužno tedy zničiti samostatnost Buchary (takové bylo heslo vítězů), ostatní protivníci budou pak slabí i Chiva bude málomocná; také vliv afganistanský by seslábl ba docela zaniknul, kdy by se Rusům podařilo zajmouti Čhadža-Sal, Kerki a ostatní bucharské přepravy přes Amu-Darji.

Tak se tedy ruská hranice znenáhla pošinula k Amu-Darji. Nastává nyní otázka, jeli Amu-Darja se svými neplodnými břehy mezi Chivou a Badachšanou takou přirozenou hranicí, podél které možno usídliti se zcela pokojně? Nebudeli se opakovati i zde v sousedství Turkmenů týž výjev, jako před 50 lety na Uréle a Irtyši, t. j. založení na počátku předních pevností v stepi, stranou Chorosanu a Afganistanu proti Turkmenům, a potom přechod k samým Chorosanským horám? Odpověď zajisté nebude záporná, hledímeli k minulosti. Kaspické moře a Bolorské pásmo hor, Hindukuš a Chorosanské hory — hle přirozené hranice, nevyhnutelně potřebné ruskému plemeni, vstoupivšímu na turanskou půdu. Hranice tyto mimovolně vnucuje Rusům zákon sebeochrany.

II.

V Anglii už dávno s nedůvěrou na to hleděli, jak se ruské území v střední Asii rozšiřuje. Jmenovitě ukázalo se to v poslední době, když začali proskakovati pověsti o připravované výpravě ruského vojska proti Chivě. Anglické politické listy většinou začaly mluviti o ***středoasiatské otázce***, vyslovujíce se s velkou podrážděností proti Rusku, jehož ctižádostivé choutky přímo prý směřují proti Indii. V Anglii mnozí přikládají víru těmto choutkám, rovněž tak jako v Německu mnozí skutečně věří v podněcování neruských Slovanů skrze Rusko. Jsou to tradicionální předsudky, roztroušené o Rusku po Evropě židovskoněmeckou žurnalistikou; jakmile prospěchy Angličanů neb Němců křižují se s prospěchy Rusů, opakují se tyto otřepané

smyšlenky, a na základě jich začíná se inkoustová vojna proti „ctižádostivému" Rusku. Postupování Rusů do Asie jest Angličanům velmi nemilé; i Rusové i Angličané přivlastňují si totiž právo a historické povolání, šířiti osvětu a ovoce evropského vzdělání v Asii; k tomu cíli synové mlhavého Albionu zaujali nejkrásnější a nejúrodnější roviny od Indu a Gangesu až k Himalajským horám. Ohromné poklady země připadly za odměnu těmto šířitelům osvěty, proud zlata teče odtud do Anglie ... Od pevniny evropské vnikl však do střední Asie jiný šiřitel osvěty, přišed přes pouště a močály a ještě přes 100 mil vzdálený od čarokrásné Indie. Přece však anglické noviny udeřily na buben proti nepohodlným šiřitelům osvěty a nebezpečným konkurentům na středoasiatských tržištích. „Jest tajná smlouva mezi Persií a Ruskem" — volala Morning Post se zápalem — „dle níž ustoupil perský šach Rusku doliny a ústí řeky Atrek a části Chorosanu: tím jest Indie ohrožena" atd. Morning Post mohla se upokojiti tím, že na západě, od ústí Atrek do Geratu jest asi 1000 verst, na východě od Nomanganu (v Kokanském chanátě) přes Kašgar do Kašmíra asi 1500 verst, skrze úskalí jednoho z největších horních pásem na světě!

Perský poslanec u anglického dvora kategoricky se vyjádřil, že ona smlouva náleží do říše fantasie. „Ačkoli tedy smlouvy není, přece nebezpečí trvá stále, Rusku nejedná se o Chivu, nýbrž o Gerat", tak volaly angl. politické listy, vyjímaje Times, které se novinářského křiku nezúčastnily. Ruský *vládní Věstník* znova poukázal na mírumilovnost a čestnost ruské politiky, a na důkaz toho svědčil úplně požadavku anglického ministerstva, že Afganistan má zůstati neutrálním územím, do něhož nemá vkročiti ani ruská ani anglická noha. Po dosažení této pro Anglii neocenitelné výminky přerušily Times mlčení a dokazovaly, že „Anglie nesmí kaziti přátelství své s Ruskem pouze proto, když ruská vláda uznala potřebným potrestati Chivského chána, neb hlavní cíl ruské politiky v Asii není prý vláda nad Chivou, nýbrž pouze ustanovení náležitého poměru mezi Chivou a Ruskem; Anglie prý tedy nemá příčin míchati se v to, co se stalo mezi Chivou a Ruskem" atd.

O neutrálnost Afganistanu, jejíž uskutečnění je vítězstvím anglické politiky v Asii, začalo vyjednávání už před třemi lety, když úspěch ruské zbraně v Kokanském chanstvě vzbudil silný nepokoj v Indii. Třeba bylo určiti jednou pro vždy pevné hranice mezi anglickým a ruským územím; tou jest nyní Afganistan. Avšak severní strana Afganistanu není jasně vyznačena v politickém smyslu, neb emir afganský poukazuje na svá práva k obšírným krajům, ležícím na druhé straně Hindukuše a zvaným obyčejně „pohraniční země mezi Bucharou a Kabulem." Po přání anglické vlády bude tedy ř. Amu-Darja hranicí offensivního postupování Ruska do hlubin střední Asie. Tím ovšem není položen konec dalšímu nedorozumění. Dějiny anglického vladaření v Indii a dějiny Evropy od Vídenského kongresu dokazují planost podobných smluv; ještě silněji proti nim mluví chaotický stav v středoasiatských chanstvech. Okolnosti třeba přinutí Anglii, že vtáhne svá vojska do Afganistanu a obsadí horní průchody, vedoucí do Pendžabu. Naopak může se přihoditi, že Rusové na potrestání Chivského chána

půjdou zase přes Amu-Darji, a v takém případě trvalé obsazení tohoto chanstva ruským vojskem může býti pokládáno za hrozbu Afganistanu, a inkoustová vojna začne znova. Na štěstí rozděluje od sebe Angličany a Rusy nejválečnější obyvatelstvo střední Asie — zachovati samostatnost tohoto národa (Afganistů) bude rovněž důležité Rusům jako Angličanům.

O vlivu Angličanů v *neutrálním* Afganistaně nejlépe svědčí „History of India“ od Taylora ježto sahá až do r. 1871, i jest v Anglii učební knihou mladých lidí, na službu do Indie se připravujících. R. 1838 vtrhlo anglické vojsko do Afganistanu, aby postavilo trůn vypuzenému šachu Šudžovi. Ohromný náklad na výpravu a železná energie Anglicka v této záležitosti objasňují se tím, že tehdy bylo se obávati pokoření Afganistanu skrze Peršany čili lépe Rusy, neb perská vojska, provázená několika ruskými oficíry skutečně r. 1838 obléhala Gerat, a následujícího roku byla podniknuta též ruská výprava proti Chivě (s nešťastným výsledkem). Anglický voj zaujal ostrov Karrak v perském zálivu, čímž byli Peršané donuceni upustiti od obléhání Geratu; ale indická vláda pokračovala ve válce, nadějíc se, že pokoří Afganistan a učiní sobě z něho přední hradbu proti ruským zemím, ležícím na druhé straně Indu. Štěstí Angličanům přálo; obsadili Kandagar a sám Kabul — než netrvalo to dlouho. Všeobecná nespokojenost Afganců, drzé chování anglického generála Burnsa k jednomu z afganských vůdců (Burns za to jest zavražděn) a nedostatek vojenských a potravních zásob přinutily anglická vojska k zpátečnímu pochodu až po Kubul-Darji. Tehdy se přihodila známá porážka anglického vojska v Chaiberském průsmyku; — úskoční Afganci přislíbili Angličanům volný průchod, pak je přepadli a zahladili do posledního člověka. Výtečně zřízený vojenský sbor a 93 mil. kovových rublů stála výprava a výživa vojska během těchto tří let — a vše to po sobě stopy nezůstavilo. Dnové 8. a 13. ledna 1842 jsou v paměti Angličanů zapsáni co nejsmutnější událost britských dějin 19. věku. Rána jim zasazená byla tak těžká, že sobě více netroufali, Ind se zbraní v rukou překročiti, a teprv r. 1849, ukončivše šťastně vojnu s Sejky, obdrželi spolu s ostatní zemí Pešaverský okres, jenž dosud tvoří na severozápadu nejkrajnější místo rozsáhlých indobritských usedlostí.

Od druhé polovice nynějšího století až do naší doby nepodnikli Angličané ani jedné výbojné výpravy za Ind. Jednak přesvědčili se státníci jejich, že přílišná rozloha bezprostředních usedlostí Anglicka v jižní Asii — zde obývají totiž nepokojná stepní plemena, jimiž Afganistan a Beludžistan oplývá — nepřinese jim nijakého užitku ale naopak povede k ohromným výlohám; jednak nebylo též příčiny k přechodu za Solimanovy Hory, které od r. 1849 hranici Indostanu na západě tvořily. Při tom byla r. 1852 Birmanská vojna; v l. 1853 až 1856 byla Anglie zaměstnána vojnou s Ruskem, r. 1857 zápasila s velkou revolucí Sipajů a vedla vojnu s Peršany o. Gerat a s Čínou až do r. 1860. Avšak politika Angličanů nedřímala a ponenáhlu dosáhla téměř zázračného úspěchu; zatvrzelý nepřítel Angličanů, Dost-Mohamed-chan, v té době již zbaven byv mravní podpory svého nejstaršího zemřelého syna Akbara, dal se pojednou přemluviti a učinil

r. 1855—57 s Angličany dvě smlouvy; a sice zavázal se, že bude míti tyže přátele a nepřátele jako Angličané a žè bude vydržovati 18 tisíc vojáků k službám Anglie pod dohlídkou anglických komisarů, v Kabulu, Kandagaru atd.; za to přijal od indické vlády darem 4000 ručnic a každoroční podporu 750.000 kovových rublů. Tím naskytla se mu dobrá příležitost, provesti svou dávnou, Anglii ne bezprospěšnou myšlenku, totiž upevniti svůj trůn a rozšířiti svou zemi na vrchovišti Amu-Darje. Od té doby až do nynějška se Angličané o své severozápadní hranice neobávali; neboť zdařilo se jim také r. 1854 učiniti smlouvu s chánem Kelatským, kterýžto za roční podporu přenechal jim právo, kdy by třeba bylo, držeti posádky v rozličných místech Beludžistanu. Třeba podotknouti, že Angličané mají sice právo, naznačiti politického agenta v Kabulu a skutečně vydržovati ho tam, avšak není to Angličan nýbrž Asiat. Nenávist Afganců k „rezounům Frengisům" je tak veliká, že ani Dost-Mohamed ani jeho nástupce se nemohli odhodlati, aby jen jednoho Angličana propustili do Kabulu, obávajíce se o jeho a svůj vlastní život.

Dost-Mohamed umřel r. 1863, když oblehán byl Gerat. Dle musulmanských zákonů měl vstoupiti na trůn nejstarší jeho syn, ale návodem Angličanů za nástupce prohlášen třetí syn, nicotný a podajný Šir-Ali-chan, který také ponenáhlu jediným vládcem Afganistanu se stal. Jej Angličané r. 1866 v Umballu nádherně přivítali. Kalkutská vláda jej až dosud podporuje, ačkoli národ ho nenávidí a vlastní syn Jakub-chan proti němu se vzbouřil a množství přívrženců si získal. Jakub-chan je člověk nadaný a při tom horoucí afganský vlastenec; Angličané, chtějíce jej odstraniti s trůnu, jali se podporovati nástupnictví neplnoletého, poloblbého Abdula-Žana i nařídili svému agentu v Kabulu, aby chlapci hleděl zaopatřiti vychovatele Angličanům nakloněného. To nazývají Angličané neutrální politikou v afganském chanstvě. Nyní starají se o to, aby k tomuto „neutrálnímu" území připojen byl Badakšan a Majmenc, ježto vždy od Afganistanu nezávislé byly. Obsah traktátu, učiněného mezi Angličany a Afganistem r. 1857 a obnoveného r. 1869, je zahrnut v těchto článcích: afganský emir jest povinen zachovávati vždy přátelství s Angličany a neudržovati spojení se žádnou zahraničnou mocí přátelskou či nepřátelskou, bez souhlasu Anglie; dovoluje anglickému agentu přebývati v Kabulu, s tou podmínkou, aby to nebyl ani Angličan, ani poddaný Anglicka, křesťanský ani musulmanský. Angličané zavazují se *dávati Afganistanu podporu v penězích a vojenských zásobách*, kdy by došlo k vojně s Persií; každoroční podpora (1,200.000 rupií) vydává se měsíčně co náhrada za důchody z Pešaverského okresu, emirovi odňatého.

Od smrti Dost-Mohameda do konečného utvrzení Šir-Alia uplynulo 5 let, v nichž Kalkutská vláda uznávala všecky 3 syny po sobě za vládce i štvala jednoho bratra proti druhému. Ani z obšírné korrespondence Londýnského kabinetu s ruským, ani z parlamentních řečí lorda Granvilla není patrno, že by Anglie tuto soustavu „neutrality" budoucně po uznané Ruskem neutrálnosti Afganistanu hodlala změniti. Nedosti na tom, lord Granville ani slovem se nezmínil, kde na pravém břehu Indu začíná hranice neutrálnosti. Otázka tato má svůj význam;

aby čtenáři poznali, jak se šetří hranice Afganistanu z jihozápadu, dostačí podotknouti, že od r. 1850 počítá se už přes tucet anglických výprav do Solimanových Hor proti plemenům, jež přirozeně sluší pokládati za poddané Kabulského vládce.

Nechť ostatně poměr Angličanů k Kabulskému emiru a jeho území *jižně* od Tindykyše jest jakýkoli, Rusku to jednostejno, ba ono může s radostí hleděti na přátelství Angličanů s emirem Kabulským, neb čím dříve a pevněji utvrdí se v těchto krajích civilisující anglický vliv, tím lépe bude i pro tyto kraje i pro mír a pokrok celé střední Asie. Avšak politický stav Afganistanu má ještě jinou stránku, která přímo čelí proti prospěchům Ruska a která též ze smlouvy Afganistanu s anglickoindickou vládou vyplývá.

Ve smlouvě od r. 1857 jest i článek, jehož jsme posud neuvedli; ten pojišťoval Dostu-Mohamedu „celost jeho tehdejšího území v Balchu, Kabulu a Kandagaru,“ i zavazoval Anglii, „hájiti Afganistan proti Persii.“ Z řeči lorda Granvilla, kterou měl r. 1872, patrno, že toto zaručení afganského území zavazuje Anglii i v nynější době. Angličané hledí rozšířiti význam tohoto článku v ten rozum, že záruka týká se nepouze území r. 1857 nýbrž i všech zemí, ježto v době nejnovější Afganci k sobě připojili; a k těmto zemím řadí Anglie, neznámo z jaké příčiny, Andchuj, Majmene i celé Bakdašanské chanstvo. Snadno pochopiti, že to namířeno proti Rusku, zejmena proti jeho „panturanské“ politice; zamýšlejí obsaditi Amu-Darji, podporovati věčné nepokoje v Turkestaně a tak vysilovati ruskou říši. Stojíliž to za to, garantovati Balch, a tím více Kunduz a Bakdašan proti Persii, když Persie už jest zahnána i od Geratu a následovně, zcela nemá přístupu k vrchovištěm Amu-Darje, a k tomu celou řadou porážek jest přivedena na takou mizinu, že s Anglií a jejími spojenci nemůže soupeřiti. Anglická žurnalistika i Gladston v parlamentě s tvrdošíjností stáli na tom, že severní hranice Afganistanu, jehož celost jest „garantována“ smlouvou z r. 1857, jde a musí vždy jíti po pravé straně Oxu ano i nejsevernějšího jeho pramene. Jako „šířitelé osvěty“ vůbec tak i tito neradi se vyznávají, že se jim jedná jen o hmotný prospěch.

III.

Rusko ode dávna vládlo v Kirgizských stepech, kdež hledělo utvrditi pokoj a jakýs takýs společenský řád; konečně donuceno jest k válce se svými sousedy, středoasiatskými chany, i nezbývalo mu leč země jich sobě připojiti. Obchod Rusů s středoasiatskými chanstvy znamenitě rozkvetl, ježto jmenovitě karavanní cesty teď byly bezpečnější. Před dobytím Taškentu provozován jest obchod výhradně Bucharci a Kokanci t. j. neruskými poddanými, přijíždějícími do Ruska pro rukodílné výrobky, těšícími se nejen úplnou bezpečností života i majetku, ano požívajícími i jisté svobody před ruskými kupci. Zcela naopak měli se ruští kupci, kteří odebrali se, ovšem zřídka, do sousedních chanstev; musili ustupovati tamějším kupcům a kramářům, potlačováni jsou tamními vládami, beroucími od nich dvojnásobné clo. Neobmezená

libovůle a hrubé nakládaní středoasiatských úřadů s ruskými kupci hrozilo zničiti všecken obchodní svazek Rusů se střední Asií. Odhodlalo se tedy Rusko r. 1867 zaříditi turkestanské generální gubernátorstvo a ustanovilo stran dalšího postupování v střední Asii určitý program, totiž v podmaněných zemích zaváděti pravidelnou administraci a utvrzovati zákonní pořádek, se sousedními chanstvy ustanoviti přátelské diplomatické poměry jakož i rovnoprávnost ruských kupců v obchodu těchto zemí. První podrobil se mravnímu vlivu Rusů Kokanský chán, jenž co nejbližší soused se přesvědčil, že s Ruskem nelze podstoupiti boj. Dne 18. února 1868 Chudajar-chan, vládce Kokanský na znamení svého souhlasu položil svou pečeť k dvěma výtiskům poslaných jemu „vzájemných závazků;“ učinil tak ovšem po dlouhém váhání, ježto vzbuzovala vojnychtivá strana v Kokaně. Jeden z řečených vytisků byl navrácen do Taškentu, a tím byl položen základ k dalšímu sblížení s tímto chánstvem a k rozkvětu ruského obchodu. S Bucharským emirem nešlo to tak snadno. Když mu byly předloženy k potvrzení „vzájemné závazky,“ zaručující ruským kupcům pouze ta práva, jimžto se v Rusku bucharští kupci dávno těšili, on ještě blouznil o pomstě za porážku r. 1866, a v touž dobu, v zimě 1867—68, když se v Taškentě s jeho poslancem dělo vyjednávání, činil přípravy k novému boji s Ruskem. Nezdařená jeho výprava r. 1868 donutila jej, že přijal tytéž podmínky jak Kokanci. Ale smlouva teprvé r. 1870 cele vešla v život.

Zmíníme se ještě několika slovy o smlouvě, kterou turkestanský gubernátor v červenci r. 1872 s Jakub-bekem vládcem Džity-šaru uzavřel. Do 1865 Džity-šar t. j. čínský Turkestan (též zvaný Kašgarská země) náležel k říši čínské a dle Pekingského traktátu z r. 1860 byl ruskému obchodu otevřen, a Rusové mohli míti v Kašgaru svého konsula. Jakub-bek, opanovav tuto zemi, mohl býti trpěn od Rusů jen pod tou výminkou, že přijme a uzná závazky, jež uznávala vláda jím svržená. Mnoho bylo třeba trpělivosti a práce, nežli Rusové ne silou zbraně ale diplomatickým vyjednáváním dosáhli povolení, že mohou jich kupci svobodně obchod vésti ve všech městách Džity-šaru. V červnu 1872 Jakub-bek přijal konečně podmínky o svobodném obchodu, jež se rovnají smlouvám s Kokanem a Bucharou.

Podobně pokoušel se generalgubernátor von Kauffmann, aby ustanoveny byly pravidelné přátelské poměry s Chivou.*) Avšak po-

*) Chivu obkličují tyto ruské kraje: na severu *Mangyšlak*, se stepmi Kirgizů, náležejících pod Orenburskou zprávu; na východě *Amu-Darja*, s chivskými a bucharskými pozemky; na jihu *Alburasské hory* s Černou (řekou), vpadající do Kaspického moře a oddělující Turkmenii od Astrabadského okresu Persie. Až do r. 1869 Rusové, ač po celé století vládli těmito kraji a veškerou zaurálskou stepí, neznali ani vzdálenost tohoto prostranstva, a teprv v řečeném roce, nejprvé k potlačení povstalých Kirgizů a pak k zavedení pořádku v stepi, byla Orenburská zpráva přinucena vysílati jednotlivé oddíly vojska do neznámých míst; prospěch z toho byl ten, že se nyní mohou dáti určité zprávy o krajích, které již přes 100 let se počítají k říši. — Stepní válečné výpravy vůbec nemají nic společného s výpravami ostatního světa. Nejtěžší expedice francouzských vojsk do Egypta i Algiru a anglických do Indie, Kabulu, Afga-

kusy by jen dokázaly, že Chivský chán nepřátelské smýšlení k Rusům chová. Pokoj a pořádek v Orenburské stepi jsou přímo závislé na poměru, v jakém jsou Rusové k Chivě a proto dříve neb později musila se tu tasiti zbraň.

Chiva byla prvním středoasiatským chánstvem, jež podrobilo se ruskému vlivu; stalo se to za Petra Velikého. Později střásla se sebe tuto závislost; ač byla nejbližším k evrop. Rusku chánstvem. Samostatnosti své Chivané užívali k bouření poddaných Rusku kočovníků a ve spolku s nimi k přepadání karavan a odvádění zajatých v otroctví. R. 1869—70 přerušili Rusové i veškeré obchodní spojení s Chivou za to, že vysílala celé hordy plenitelů a loupežníků do Orenburské stepi a do nižin Syr-Darje; tyto hordy bouřily podmaněné Rusům Kirgizy a vybírali tam daň jmenem Chivského chána; *) na Orsko-kazalinské poštovní silnici z Orenburka do Taškentu bylo zabito několik cestujících a obchodníků a někteří odvedeni do otroctví; když bylo potlačeno povstání v Orenburské stepi a na Mangyšlaku hlavní jeho původcové našli útočiště v Chivě, kde byli chánem odměněni. Chán zpěčoval se vydati ruské zajaté, polapené jeho poddanými, při tom nedbal neb hrubě odpovídal na návrhy turkestanského gubernátora Kauffmanna, čelící k tomu, aby zanechal na budoucí časy nepřátelství s Rusy a učinil s nimi obchodní smlouvy.

Z těch příčin povstala výprava proti Chivě. Výprava tato byla (27. února) ohlášena v Taškentě rozkazem velitele vojska turkestanského území *von Kauffmanna*, **) an nařizoval utvoření tří vojenských sborů, kteréž pak půjdou jednotlivě, avšak zároveň z rozličných stran, proti sídlu Chivského chána, kdež se mají všecky sejíti. Vojska

---

nistanu ano i do Abyssinie nemohou dáti pravé ponětí o výpravě do středoasiatských stepí a zvláště stepí Orenburské zprávy směrem k chivskému chanstvu. Step tato vyniká v *zimě* strašnými mrazy a vánicemi, hubícími vše, co zastihnou; v *létě* je step tato zhola neplodná půda, rozpálená žhavými paprsky nezměněného, po mnohé měsíce bezoblačného nebe; k tomu se druží nedostatek všelikého rostlinstva, sypký písek, honěný téměř nepřestávajícími větry, drobný, všude jako pára pronikající, nesnesitelné horko, úplný nedostatek lidského obydlí a všeobecný nedostatek vody. Voda zde tvoří tak drahocenný materiál, že dle víry Kirgizův „kapka vody, podaná žíznícímu na poušti, smývá hříchy za sto let.“

*) Chivská oasa, zalidněna Uzbeky, Sarty, Karakalpaky, vždy byla i jest středištěm rozličného druhu lidí, hlavně z ruské Kirgizské Ordy, nemohoucích déle zůstati pod ruskou mocí, neb i v středu své kočovnické společností; nejen prostý loupežník, ale i čestný sultan, blouznící o znovuzrození Kirgizského národa, utíkali do Chivy, nacházeli tam útulek a neli hmotnou aspoň mravní podporu. Tak r. 1869 dva kirgizští náčelníci se všemi svými rodáky odkočovali do Chivy; chán je přijal ano jednoho z nich obdařil titulem kirgizského chána; jeho pomocí pak ustavičně obracel se k ostatním Kirgizům, aby přešli v jeho poddanství a ve spolku všech tří Ord pozdvihli válku proti Rusku. „Událost, které souzeno přihoditi se v společnou nám dobu, musíme pokládati za štěstí: zabijemeli, proslujeme co vojíni, zápasící proti nevěřícím; pakli zabijí nás, připočtou nás k počtu mučedníků. Nás poutá tato myšlenka; pečujíce o záležitosti tohoto bezkonečného světa, proč bychom se připravili o šťastný los, který jest určen každému v budoucím životě?“

**) Komu by divno bylo německé jmeno Kauffmannovo, tomu nutno připo-

tato vytrhla proti Chivě z východu, ze severu a západu (z Turkestanu, Orenburka a Kavkazu). První a nejsilnější sbor vystoupil z Džizaku, tvrze na východní hranici Buchary; jeden oddíl tohoto sboru vytrhl severněji z Kazalinska a Perovska na rozhraní Irkibajském; oba ty sbory měly se spojiti na Bukanských horách a jmenovati se po splynutí svém *turkestanským* sborem. *Severní* čili *Orenburský sbor* měl postupovati přímo přes Embenské a Tubinské staniště poděl Aralského moře k jeho Ajbugirskému zálivu a odtud vytrhnouti proti Chivě. Západní č. *Kavkazský* sbor vytrhl proti Chivě z Krasnovodska (na východním břehu Kaspického moře); oddíl tohoto sboru vytrhl trochu severněji, z Mangyšlackého okresu, a konečně stálo ještě jedno oddělení jeho blízko jihovýchodního úhlu Kaspického moře, v Čikišlárn, majíc pozorovati a vyšetřovati místnost, i rozložilo se podél řeky Artek blízko Chorossana.*) První šarvátky podnikl právě tento pozorovací sbor a sice na řece Atrek a za touto řekou. Ruské vojsko překročivši tuto řeku vstoupilo totiž do perského území. Avšak tu vyskytly se houfy Truchmenců, hotovící se k nájezdu na ruský břeh; ruské vojsko překazilo plán nepřítele, přešedši přes řeku, rozehnalo nepřátelské houfy a opět se vrátilo na ruské území.**) Mimo to strhla se ještě jedna šarvátka mezi Rusy a kočovníky již na území čistě perském, za Atrekem, asi 50 verst od perského města Astrabadu; kočovníci tito loupeží také v Persii, a proto byli ruští vojáci v Persii vlídně přijati, jakkoli překročili řeku Gurgen, již v perském území plynoucí. Po rozehnání kočovnických hord vrátilo se ruské vojsko opět na svůj břeh Atreku.

Vrchní velitel Kauffmann provázel s polním štábem Džizacký a potom společný turkestanský sbor. *Turkestanské* vojsko záleželo z 21 setnin pěchoty, 7 setnin kozáků, 14 děl a raketní baterie. Jemu k podpoře určeny jsou koráby Aralské flotily. — *Orenburské vojsko* záleželo z 9 setnin 1. a 2. Orenb. řadových praporů, sapérního sboru, 6 setnin Orenburského kozáckého vojska a 3 setnin Urálského, 6 děl s koni a 6 raketních podstavců, 4 polopudových kusů a dvou děl na

---

menouti, že v ruském vojsku jest

	Rusů	Rozl. druhých národností	Němců
obecných vojáků . .	85%	13%	2%
důstojníků	58%	18%	24%
štábních důstojníků .	15%	27%	58%
generálů	18%	8%	74%

Viz Ruský Věstník 1871, sešit dubnový, str. 757.

*) To opět nadělalo velké starosti Angličanům a věrnému obhájci jich zájmů, H. Vambéryovi; obávali se totiž, že Rusko hodlá postupovati v tomto směru a pevněji se usaditi vzetím Mervu v zemi Teke-turkmenů a spolu zmocniti se klíče k východnímu Chorassanu.

**) V officielní zprávě o té šarvátce jest řečeno, že řeka Atrek, padající do Kaspického moře, činí hranici mezi perským a ruským územím; pravý břeh této řeky patří tedy Rusům, levý břeh Persii. Tím vyvrácena je zpráva anglických listů, tvrdících, že Persie ustoupila Rusku poříčí Atreku. Pravý břeh dobyli Rusové teprv nedávno; obsazení Krasnovodska a Balchanských hor stalo se teprv v posledních letech; r. 1871 postoupili Rusové na jih, k ústí Atreku. Kraj ten byl obýván loupeživými kočovníky, kteří před tím neuznávali rozkazů žádné sousední říše.

šroubech, ustanovených pro pevnost, již chtěli založiti na Urálském moři u ústí Ajbugirského zálivu. Co se tkne *Kavkazského* vojska, vypraveného od břehu Kaspického moře, záležel Krasnovodský jeho oddíl po svém návratu z perského břehu v Čikišláru z 12 setnin pěchoty, 4 setnin kozáků, 16 děl a několika raketních podstavců; Mangyšlacký jeho oddíl sebraný u Kinderlinského zálivu záležel při svém vytrhnutí z 12 setnin pěchoty, sapérního sboru, 6 setnin jezdectva a 600 mužů tuzemního jízdeckého vojska, s 6 děly a 3 raketními podstavci. Mimo to byly vyslány menší oddíly vojska napřed k obsazení jednotlivých míst v naznačeném směru.

Nesnadno si představiti trampoty, jež musí zakoušeti vojska v zimních pochodech skrze Kirgizské stepi. V tomto roce byl velmi velký sníh, zima trvala velmi dlouho, a mrazy dostoupily 25 stupňů, cesty byly zkažené, tak že na pochody třeba bylo dvakrát tolik času než jak bylo naznačeno. Pozoruhodné jest, že i r. 1839 výprava Chivská pod velením hrab. Perovského též bojovala s neočekávanými příhodami — především byl to sníh, tak hluboký, že vojska musila čistiti cestu lopatami, velbloudi a koně probořovali se po břicho a hynuli houfně; neprodrali se ani do polovice cesty, a již padlo 5000 velbloudů; po nesmírných svízelech tehdejší výprava vrátila se z polovice cesty domů s nepořízenou. Nyní však, díky předešlé zkušenosti a dobrému zaopatření vojska, bylo lze nahodilé překážky vítězně překonati.

Vojska postupovala pomalu v před, tak že Krasnovodský oddíl přibyl 17. dubna k studnicím Igdy, jež jsou od Chivy vzdálené as 360 verst, i bylo se dle předběžného plánu nadíti, že k 1. květnu dorazí k Izmichšíru, od něhož je do Chivy jen 60 verst. U studnic strhla se šarvátka s nepřítelem; zde totiž přišla kavalerie na stopu Turkmenského aulu; raněn byl 1 kozácký důstojník, kdežto u nepřítele padlo 22 lidí a odňato mu 1000 velbloudů a mnoho rozličného skotu. Podobné zprávy, že u Rusů bylo několik raněných a u nepřítele poměrně velmi mnoho zabitých, velmi časté jsou a vysvětlují se méně lživostí zpravodaje, než jednoduše tím, že na straně Rusů byla převaha a rychlostřelná zbraň. —. Na severu zastavil se Kazalinský oddíl na několik dní v Irinbaji, kde založil dočasnou tvrz; ta opatřena jest několika děly, posádkou, a vyvěšen prapor.

V tom přinesl vládní list z bojiště neobyčejnou zprávu, že jeden oddíl vojska vrátil se nazpět, anoť bylo zhola nemožno postupovati dále. Bylo to Krasnovodské vojsko, jež mělo jíti ve směru k studnicím Igdy, Ortukaj, u Dudur k Izmichširu.

Na prostoru mezi dvěma studnicemi vyskytly se nepřekonatelné překážky, všude byl hluboký a vlnící se písek, po vodě ani stopy, vedro dosahovalo 52 stupňů; 60 vojáků umřelo od slunečního úžehu, ve vojště a velbloudech vypukla dysenterie, téměř celý voj onemocněl, zásoby a zbraně byly zůstaveny v stepi. Vojsko a velbloudi, vesměs napolo umořeni, musili se tedy vrátiti, nedošedše do Ortukaje — do Chivy bylo ještě 300 verst — a dorazili do Krasnovodska 16. máje v politování hodném stavu. — Rovněž Mangyšlacký oddíl ubírající se k Biš-akty zápasil s velkými překážkami; počasí bylo horké a studně měly hořkosolnou vodu; po prvním noclehu u jezera Kujandy vojsko vstoupilo

do stepi, která úplným nedostatkem vody a nedostatkem napájiští pro skot má velmi špatnou pověst. Při přechodě po této „truchlivé poušti“ jako naschvál bylo veliké vedro. Teploměr ukazoval na slunci ve vzduchu + 37° R. a v písku + 42° R. Prášivý a a dusivý vítr neobčerstvoval, nýbrž způsoboval zmalátnění a slabost. Lidé a zvířata, jsouce páleni žhoucími paprsky padali na písek; zvířata brzy pozdvihovala se na nohy z rozpáleného písku, kdežto lidé rozhrabovali palčivou vrstvu, a došedše chladnější vrstvy nalezli teprv jakés takés ochlazení. Vyskytlo se několikeré zapálení mozku od slunce. Voda vzatá z Kujandy byla vypita. Jsou tedy posláni kozáci na dobrých koních s koženými pytly k studnicím pro vodu, kterouž i přinesli vojsku, když byl právě poslední den odpočinku. Staří vojáci šli bodře — mladí však, poprvé činící pochod ve stepi, byli zmalátnělí a unavení až běda.

Aby čtenář měl jakési ponětí jak o příčinách, přinutivších Krasnovodské vojsko k návratu, tak i vůbec o těžkostech, jež vyskytují se v středoasiatských písčitých stepech, uvedeme z vypsání očitého svědka Vambérya několik slov o stepech mezi Bucharou a Chivou: „Představ si neobsáhlé moře písku, z jedné strany vysoké pahrbky, jako vlny vehnané do této výše strašnými bouřemi, z druhé strany ty samé vlny, rozbíhající se drobným vlněním, jako když západní vítr znepokojuje tiché jezero. Ve vzduchu není ptactva, na zemi ni rostliny ni hmyzu; viděti jen stopy zrušeného, zničeného života, bělící se člověčí neb zvířecí kosti, sebrané cestujícími na hromadu. Nehledíce ke žhoucímu vedru musili jsme i ve dne jeti bez přestávky po 5—6 hod., neb čím dříve vyjdeme z písčiny, tím menší jest nebezpečí, že stihne nás strašná vichřice tebbad (zimniční vítr); ten na tvrdé půdě může hroziti pouze zimnicí, kdežto v stepech může zasypati co je libo. Avšak ještě před vypuknutím tebbadu nás vymořilo mučící vedro, a dva z našich nešťastných soudruhů, přinucených jíti pěšky vedle svých vysílených velbloudů a vypivších již všecku svou zásobu vody, se roznemohli, že jsme musili přivázati je k velbloudům, neb byli zcela neschopni seděti. Přikryli jsme je, a pokud bylo v nich síly, ustavičně opakovali: „Vody vody!“... Ach, ani nejlepší tovaryši nevyplňovali jich prosbu! A když ve čtvrtý den dostihli jsme Medemin-Bulag, jeden z nich zbaven jest strašného trýznění žízně — smrtí. Stál jsem vedle umírajícího. Jazyk měl zcela černý, ústa otevřena a zuby obnaženy... Zvířata nebyla s to, aby šly dále, a mimovolně musili jsme stráviti v písčinách čtvrtý den. Mně zůstalo ještě asi 6 sklenic vody, pil jsem po kapce, jsa trápen strašnou žízní. Polekán tím, že jazyk můj začal trochu černati, bez rozpaku vypil jsem polovici zbylé zásoby, doufaje, že si pomohu, avšak žhavý pocit, provázený bolením hlavy, stal se k ránu pátého dne ještě silnějším, a když okolo poledne vynikly hory Chalat ze mlhy je obklopující, síly mé poznenáhla klesaly. Čím blíže k hoře, tím drobnější byl písek, a všech oči s touhou hledaly stopy nějakého obydlí; tu najednou kervanbaši obrátil pozornost naši na oblak prachu, nesoucí se k nám i oznámil, že dlužno bez maření času slézti s velbloudů. Ubohá zvířata, čenichajíce blížení se strašného tebbadu, s hlasitým křikem padla na kolena, přilehla dlouhými krky k zemi a hle-

děla zaryti hlavy do písku. Uschovali jsme se za ně jako za stěnu a jakmile sehnuli jsme hlavy, nad námi proletěl vítr s hluchým hlukem a sykotem, a pokryl nás vrstvou písku na dva prsty. První zrnka písku, pokryvší mne, byla tak žhoucí jako jiskry. Kdy by nás byl zastihl tebad šest mil hlouběji v stepi, bylo by po nás všech veta.“

Stav vojska se celkem nezhoršil, ačkoli přechody temperatury velmi značné byly; po nedávných mrazech — 12° R. bylo 17. dubna 36 stupňů tepla, v noci bylo dušno. — Návrat Krasnovodského voje nemohl na výpravu míti zlého vlivu, neboť plán byl sestaven tak, že každý z vyslaných vojů byl sám o sobě dostatečně silný k pokoření chanstva. V každém voji bylo přes 4000 mužů, a vojenští znalci pravili, že by také voj 2000 m. byl dostačoval. (Dokončení.)

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

„V duševním životě všech národů evropských veliká se vykonává proměna“ pronesl slavný přírodozpytec Dr. Virchow mezi jiným ve své řeči na posledním sjezdu anthropologické společnosti ve Sveříně odbývaném — „jindy přecházelo podání z pokolení na pokolení, žijíc v ústech všech, teď mizí v míře takové, že to co se nenapíše, nevytiskne, za krátko zcela se vytratí z paměti lidské. Věru záhodno postarati se o to v čas, abychom budoucím věkům podrobnější a úplnější po sobě zůstavili zprávy, než nám zůstavili Římané. Za příčinou tou měli bychom upomínky všech starších lidí takořka vymořiti a sdělení jejich přenášeti do velkých hlaťových tvarů vědy.“

Naléhali German s takovým úsilím na svoje rodáky, aby si popílili, sbírati veškeré podrobnosti, charakterisující povahu a život národní, a se snažili, sestaviti si pomocí jejich co možná rychle věrný a celistvý obraz staré jejich kultury, aby byl ještě v čas vtělen vědě, než stopy její poslední zavěje mocný dech mladé nad ní vítězky osvěty: jak bychom pak si neměli popíliti my Slované a zejmena my Čechomoravané s prací tou, stokrát pro nás ještě důležitější a nutnější než pro který koli národ jiný?

Což nás neočekává v budoucnosti horšího ještě než zapomenutí, nevykonámeli jí co nejdříve a neučinímeli tak s patřičnou důkladností, obezřelostí a hloubkou?

Nelíčiliž nás naši nepřátelé se vzácnou smělostí a neunavitelnou důsledností všude a vždy, kdykoliv se jim nejmenší k tomu naskytne příležitost, co duševní nedochůdčata, neschopná původnosti myšlenkové, samostatné tvůrčí síly, pravé osvícené mravní snahy — a netvrdí na základě toho, žeť výše civilisace pro nás nedostupna?

I káže nám tedy nejen pouze pieta k předkům našim a k odkazům

jejich, nýbrž především svatá vlastenecká povinnost, aby každý z nás v kritické této době, kdež se snad rozhodněji než kdy dříve jedná o naše bytí a nebytí, dle sil a schopností svých se snažil, vynajíti, stopovati a zachytiti každý i ten nejslabší rys zvláštnosti naší národní, než ještě se rozplyne ve všeobecném onom rázu, jejž za nedlouho stejná u všech národů vzdělanost vtiskne ve tvářnost celé Evropy, abychom takto si poznamenali, co v ní bylo a jest našeho, a tím na vždy vykázati se mohli.

O minulost našeho národa jest ovšem v tomto ohledu již spůsobem takovým postaráno, že žádná ruka rouhavá nesetře z dějin světových činy Čechoslovanův, a žádný hlas potměšilý jim neupře jejich vlivu na pokrok lidský a jejich oň zásluhy, nejvřelejší krví vykoupené.

Avšak zkoumání vědecké nezasáhlo ještě do doby novější a zejmena se ještě dosud téměř ani nedotklo článku, spojujícího nás s našimi vzkřísiteli. A právě v době té sotva minulé, kdež jsme se to pokusili napjetím veškerých sil vřaditi se opět mezi národy samostatné, z jejichžto šiku jsme byli násilně vymknuti vyhlazením a z vlasti vypuzením veškeré intelligence naší, kdež jsme se snažili činně a zjevně zas účastniti se jejich postupu — právě v době té tak velice pro nás významné, ať nedím slavné, vyskytují se takové víry, temné body, křiklavé odpory, zdánlivé zmatky, které rozluštiti, objasniti a dle dosahu oceniti bude badateli jistě již za krátko velice těžko, neuváželi se v práci tu co nevidět.

Časopisy naše píšou sice již po celé čtvrtstoletí denní národa našeho kroniku a poskytnou zajisté dějepiscům budoucím hojnost pramenův k bezpečnému orientování se i v otázkách nejzapleteňějších. Ale mohouli pak ve svých sloupcích zahrnouti i to, co se děje okolo krbův domácích, i to co se dotýče rozvoje života rodinného, bez jehož důkladné znalosti se nedají mnohé zjevy veřejného žití našeho ani teď již patřičně odůvodniti?

Na důkaz toho podám mimochodem jediný jen příklad.

Přesmutným, obecně známým a často již želeným jest u nás úkazem, že právě mužové vlastenectvím slynoucí tak zřídka mívají ve svých dětech stoupence myšlenky, které život svůj zasvětili. Nemusí v tom jednou potomstvo viděti, že byla láska jejich k národu, již opomenuli vštípiti svým dětem, právě proto snad jen líčena, na odiv stavena k vůli slávě, již u nás lze tímto spůsobem laciněji a snadněji než kdekoli jinde dobyti!

Kdož čerpaje pouze z pramenů časopiseckých, v nichžto dosti zhusta se děje zmínka vždy velice pochvalná o spanilomyslnosti a probudilosti českých žen, ba v nichžto již bylo nejednou vyřknuto, že takovými matkami pečlivými a manželkami vzornými se nemůže již žádný jiný vykázati — kdo by tu řekl, že právě tyto vzorné ženy a matky vrhají onen temný stín na povahy svých mužův, ony že zaviňují tuto nehodu, již v jistém ohledu lze nazvati národním neštěstím?

Uchváceni vírem politickým, přetíženi pracemi nad jiné naléhavými a neodkladnými, nejsou národovci naši mnohdy s to, aby věnovali vychování svých dítek péči patřičnou, jsoutě nuceni zůstaviti nad

nimř dozor zcela chotím svým. Ale vychování žen spočívalo a spočívá dosud u nás na základech tak mělkých, na systému tak pochybeném a vzdělání jejich jest za tou příčinou ještě tak nedostatečné, že teprvé desátá paní jest ve svém domě více než hospodyní, tím čím především býti by měla: vychovatelkou svědomitou, rozumnou, kteráž stojíc názory svými na výši časové, jest s to dětem svým cestu k ní ukázati. A přece může v každé jiné činnosti své domácí spíše nahražena býti, vše ostatní může dáti snadněji za sebe udělati, jen v působení tom jest nenahraditelnou, zde a nikde jinde spočívá těžiště vnitřní její ceny, mravního jejího pro rodinu významu. Pro nedostatek matek těch v pravdě vzdělaných odehrává se tedy u nás dosud truchlohra po bitvě Bělohorské počatá, kdež dávaly ženy právě těch mužův, kteří svou lásku k národu krví pečetili, děti jejich nejhlavnějším nepřátelům v šanc, aby je odchovali v duchu protinárodním. Dosud nechápou naše paní až na málo čestných výminek, posvátnost národního jazyka, jeho důležitost nesmírnou při vychování, pro ně nežil a nepsal Komenský a vlast je pro ně ještě veličinou neznámou. Vidí v bojích za práva její, v mužových to ideích a snahách obyčejně jen nepohodlnou libůstku, již k vůli domácímu míru snáší, a působí druhdy tajně k tomu, aby smysl dětí od ní odvrátila i naklonila živlům cizím, panujícím, s okázalostí a nádherou vystupujícím, jsouc jednak oslněna a podmaněna zevnějším tím leskem a nimbem je obklopujícím, jednak se domnívajíc, že takto nabudou děti skvělejšího ve světě postavení.

Jakých to tragických konfliktů bývají naše domácnosti jevištěm, když otec takový dovolávaje se v rozhodném jakémsi okamžiku konečně v synu dospělém spolubojovníka, shledá v něm lhostejnost k zájmům jemu samému tak drahým, když si žádá na něm dcera svolení k sňatku s jeho politickým odpůrcem a zjevným nepřítelem národa! Jaké v nich se ozývají dissonance příkré, křiklavé, kteréž obyčejně při volbách pak se rozléhají všude po vlasti k hanbě a škodě nás všech!

Jak mnohým zločinem neuvědomělým již takto se mstila žena národům svým za to, že na myslícího člověka odchována nebývá! Neníť však výmluva její na žárlivý odpor muže proti vzdělání jejímu nikterakž podstatna, připadá na ni stejný viny podíl. Kdy by se byly ženy k právům svým na vzdělání s touž vytrvalostí hlásily, s jakou se přese všechen výsměch mužův přidržují svých výstředních a nákladných mód, a svému poučení byly samy věnovaly jen polovic času toho, který věnují marnivé úpravě svého oděvu, v čemž spatřuje na sta dívek a právě dívek zámožných jediný úkol života, jedinou práci jim přiměřenou: bylo by se ženstvo dávno vyšinulo na zcela jiný stupeň duševní zralosti, a muži vychovaní matkami soudnými, spravedlivými, osvícenými s nimi. Dávno již by nám byla minula temná a krutá doba „železa i krve“, v níž moc vítězí nad právem!

Za kronikáře vnitřních těchto dějin jsou povoláni románopisci; jim přísluší je sledovati, studovati a otázky sociální a psychologické, kterým v nich přišli na stopu zahalené v roucho umělecké fikce před obecenstvem rozluštovati. U jiných národův dávno již nastoupili úkol ten namnoze s úspěchem skvělým, u nás však, kdež tolik ještě nevyvinutého obzvláště v oboru umění, panuje bohužel ještě náhled úplně školský,

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IV — DÍL I

1874

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM.

1874

sité a člunky, byly po břehu rozsety, a za nimi se valila veselá naše Vltava plným bohatým šumným proudem. Nebylo jí ještě ubylo mladistvé síly a jarosti nemilosrdným oholením krásných těch strání, jimiž se plna rozmarnosti divčí na své cestě ze Šumavských hvozdů ke Praze tak bujnými skoky proplítá. Ještě se jí z nich vrhalo zamilovaně v náruč na sta stříbrolesklých potůčků, z nichžto největší část již se vytratila až na vlhkou, mezi kamením a křovím smutně se cmírající stopu.

Na břehu hemžilo se vždy plno plavců, převozníků, mlynářských, dřevoštěpů atd., kteří mezi dnem do poštovské ulice co nejpilněji chodili se od práce posilňovat. Počínali si tam jako páni, křičíce, hádajíce a rvouce se nejen v hospodách, ale i před hospodami, a to mnohdy tak do pravdy, že zůstávala po nich dlažba krví zbarvena.

Pro vády jejich každodenní vášnivé a neunavitelné nebylo velmi často v pokojích vlastnímu slovu rozumět, k čemu ovšem značně přispívalo hlučení ptactva, jehož bylo všude po oknech jako květin plno. Čím více hřmotili ti na ulici, tím více hřmotili oni v klecích.

Ale stálý ten nepokoj a rámus nikomu nepřekážel, nikdo ani si nestěžoval, a nikdy nikomu ani ve snu na mysl nevstoupilo, aby se přičinil, by jakýmsi úřadním opatřením šarvátkám těm pouličným přítrž učiněna byla, ba snad by byli i mnozí ruch ten dosti citlivě pohřešili, kdy by se jim byl pod okny vytratil. Aspoň si leckdos někdy s uspokojením patrným liboval, „že bývá v Poštovské ulici vždy tak živo."

Často však nabývaly ony půtky rozměrů dosti povážlivých, a to zejmena tenkráte, když se k nim připletli „štrejchpudlíci," výrostkové od hlavy až k patě do modré, zelené neb žluté barvy namočení, v továrnách na kartóny u vody zaměstnaní, strůjci všemožných nezbedných kousků. Štvali zápasníky výsměchem na sebe, škádlili vítěze, dráždili ustupující a neustáli v „huškání", dokud se vše na novo rváti nezačalo. Vlastně neměl nikdo před nimi pokoje, obzvláště v poledne a večer, kdež se houfně hrnuli z práce, pokoušeli kolemjdoucí vtipkováním. Především však udržovali hokyně okolní v stálém rozechvění svými zmatenými pojmy o vlastnictví a majetku.

Zajisté nepřekvapí nikoho z laskavých čtenářů, že s takovou stálou stafáží nebyla Poštovská ulice v městě za příliš elegantní jeho část považována, a že rovněž obyvatelé její byli do pojmu toho zahrnuti. Kdo v ní bydlel, nemohl se na žádný způsob počítati k *haute volée*, což ostatně také nikomu nenapadlo, *Le beau monde*, jak tehdáž se říkalo, sídlil a pohyboval se s převahou v hlavních ulicích Starého města a Malé strany. Nové město tehdáž teprvé se dostavovalo, ulice na Václavské náměstí vybíhající byly velice zanedbané, Karlovo náměstí a jeho okolí blátěnou nedlážděnou pouští, tak i část okolo nynějšího Alžbětina mostu. Hradby a Chotkovy sady teprvé se upravovaly, Žofín, ještě *Barvířka* zvaný, podobal se malému pralesu bez stesky a lavičky, člověk se tam dostal pomocí zcela primitivního na laně převozu, a Střelecký ostrov nebyl o mnoho přístupnější. Nabřeží se železným mostem ještě nestálo; nové a staré Aleje (nynější Ferdinandova třída

a Příkopy) tenkráte ještě stromy zasázené a kamenný most byly tedy jedinými v městě možnými promenadami.

Avšak tehdáž se ještě mnoho nepromenovalo, dámy v zimě jen tenkráte vycházely, když nutně musily, a v letě za nejkrásnějšího počasí. Naše chůze při každém povětří byly by za největší výstřednost považovaly. Teprvé o sv. Josefu troufaly si na ulici a cesta o dušičkách na Volšany zakončila u nich sesonu procházek. V ten den mívali žebráci žeň. Seděli ve dvou řadách těsně vedle sebe od nové brány až ke hřbitovu, a každý si nesl domů kapsu plnou grošů, tak štědře je obdarovali lidé, aby se za jejich nebožtíky pomodlili. Ba i mnozí pracovníci dovolili se na ten den ze svých závodů, a sedli si k vůli lepšímu výdělku také mezi žebráky buď ke hřbitovům aneb ke kostelům; tak výnosná byla tato místa.

Lékaři neuznávali ještě tenkráte pohybování a čerstvý vzduch za nevyhnutelné lidskému zdraví. Schvalovali svým svěřencům, aby se šetřili v teplém pokoji, a ordinovali teplé lázně a na všecko teplé obklady. Jak bylo člověku dost málo a cokoli, hned byl svým lékařem poslán do postele a hnán do potu. Málo kde v zimě se provětrávalo, a to jen vyhlídkou na pět minut za slunečného poledne. Mnozí lidé považovali čerstvý vzduch za něco přímo nezdravého a průvan takořka za smrtonosný, vyhýbali se mu co nejúzkostlivěji. Zajisté že proto kvetoucí tváře, jasné oči, bezúhonný vzrůst a svěží pohyby přede vším u dívek z tak zvaných dobrých domů bývalo mnohem řidčeji spatřiti než teď, kde jsou studené lázně, daleké do přírody výlety, tělocvik v rodinách těch na denním pořádku. Zdravotní stav se aspoň dle mého vědomí od oné doby v mnohem ohledu valně zlepšil. Jisté osoby jsem neznala jinak než po celý rok zavázané do zaječích neb jeleních koží, pod svrchním oděvem oblečené a do samých flastrů zaobalené. Stonati bylo u nich téměř zaměstnáním, a v každé větší rodině byl aspoň jeden takový stálý nemocný, obyčejně nějaká svobodná tetička, od níž nikdo ani neočekával a nežádal, aby se kdy uzdravila.

Na jaro si dávali lidé obyčejně pustit žilou a na zimu sázeti baňky. Při každém píchání zavěsili si na churavé místo okamžitě celé houfy pijavek, aniž lékaře o radu se tázali. Býval lékař tehdáž ještě jen pro jmeno povolán, obyčejně léčila nemocné hospodyně sama neb babička, málo se ohlížejíc na jeho radu. Pijavky byly v každém domě vždy připraveny a zaujímaly na oknech ve skleněných lahvích velmi vynikající místo. Snad jest chudokrevnost mladšího našeho pokolení částečně následkem onoho lehkomyslného s krví plýtvání.

Děti nechať byly zdrávy či nezdrávy, v březnu užívati musily. V jedné rodině se přidržovali toho, v druhé zas onoho prostředku, v jehož neomylnost a působivost všude pevně se věřilo. Tu užívali magnesie, tam zas kafru, jinde jalovce, někde zas na uši přikládali pytlíčky a nakuřovali se věcmi až k víře nepodobnými.

Nejednou vypukl mezi paními u kávy velmi živý a vážný spor, věčný hněv v zápětí mající, upíralali některá jistému u jiné oblíbenému léku jeho divotvornost a zlehčovalali jej vychvalujíc svůj vlastní nade všecky. Mastičkářství v domácnostech kvetlo a jsouc provozováno se vší tvrdošíjností vyznačující nevědomost, žádalo si četných obětí. Pama-

tuji se, kterak mne dojalo náhlé oslepnutí mladé rozmilé dívky, jediné zbožňované dcery bohatých rodičů, kteráž trpíc zánětem očí o ně přišla „navzdor tomu, že jí roztlučené perle do nich nasypali“! Také si lidé s největší náruživostí pařívali ruce a nohy, což považovali za velmi přiměřené zdraví lidskému, zvláště zimního času. Vímť ale, že jistý pán, jenž po takové proceduře šel večer za silného mrazu přes dvůr koňům ovsa vydat, při čemž nad očekávání se zdržel, přes noc na dobro a na vždy ohluchl následkem nevyléčitelného kataru.

Ba pramálo si v Poštovské ulici z toho dělali, že na ně pohlížejí v městě s vysoka, vidouce tam jakýsi teprvé přechod z maloměstského do velkoměstského života. Neměli vlastně k takovému subtilnímu rozjímání ani dostatek času. Domácí páni byli tam z největší části majitelé obchodů rybářských a dřevařských aneb řemeslníci, kteří si byli domek, v němž živnost svou provozovali, za svůj krvavě vydělaný groš koupili; a počínali si zcela jen dle potřeby a pohodlí, jako by žádné „haute volée“, kteráž společenská pravidla ustanovuje a jiným vrstvám předepisuje, ani ve světě nikde nebylo. Paničky se prostřední dni v týdnu, kdež neměly ni prádlo, ni po domě umývání, navštěvovaly na kávu bez klobouků a rukaviček v čepcích jen a širokých plátěných fěrtochách, ohromné svazky klíčů za pasem a košíček s prací v náručí. Manželé jejich kouřili v neděli mezi vraty bez kabátů, majíce na hlavě čepičky zlatem vyšívané, drůbež se batolila bez překážky i ve svátek uprostřed ulice, v níž děti naprosto si dělaly, co chtěly, vykopávajíce mnohdy v ní dlažbu, aby se jim to pohodlněji v písku hrálo, aniž rodiče za potřebné uznali je okřiknouti. Pro dospívající slečinky neb vlastně panenky, jak tehdáž se říkalo, byltě večer výlet se služkou pro pivo do blízkého pivovaru neb do některého sousedního domu se džbánem pro vodu považován za velmi přiměřený.

Bývaly mladé ty krásky při takových chůzích obyčejně stíhány plachými a toužebnými pohledy studentů z venkova, u chudších rodin bydlících, a někdy kolovala tajemná o tom pověst po celé ulici, kterak ten neb onen syn Mus svatosvatě přísahal, že ta neb ona gracie, v soumraku ruměném vždy tak skromně a půvabně s láhví v ruce přes ulici se ubírající, musí se jednou stůj co stůj státi jeho.

Jak mnohý z takových snů a úmyslů, o nichž si služky večer v stínu ohnišť při dohořívajícím na nich ohni šeptaly k velikému při tom podivu malých holčic k nim se tulících, které otevíraly do kořan oči, slyšíce o jiné ještě lásce než k pannám a maminkám, o lásce to k cizím, vousatým, velkým mužům, pro které se i ty maminky i ty panny zrádně opouštěly — jak mnohý z nich se rozplynul v temnu zapomenutí, jako ty červánky večerní, v jichž záři vykvetly v mladých blouznivých srdcích!

Ale mnohý z nich přec jen se uskutečnil, a student přišed k chlebu unesl Poštovské ulici nejednou za nejvřelejšího jejího souhlasu nejslavenější ozdobu její. Jen domácí synkové pohlíželi se žárlivou nevolí na takové únosy; oni nesměli hleděti na krásu, nýbrž jen na peníze, a místo lásky musili u nevěsty hledati jen tisíce, jestliže nechtěli, aby je páni rodiče vydědili a místo požehnání, živností výnosných a domů jim pouze klatbu svou zůstavili. Za onoho času vládly světem Mamon

i Autorita desetkrát ještě přísněji a neuprositelněji než teď, absolutismus v rodinách vyrovnal se úplně absolutismu veřejnému.

V ulici té tak málo *comme il faut* a zajisté právě proto tak rozkošně originální měla moje rodina dva malé domky vedle sebe. Jeden náležel dědečkovi z matčiny strany, jenž byv správcem v papírně a knihtiskárně Schönfeldově druhdy proslulé, byl si, žádostiv samostatnosti, obchod s papírem zavedl. Můj otec Evstach Rott stav se manželem jeho jediné mladinké dcery, vstoupil do jeho obchodu co společník a zařídil si vedle toho obchod se semeny v rozměrech na onu dobu rozsáhlých. Oženiv se koupil domek vedle tchána.

Staří i mladí manželé bydlili na počátku pod jednou střechou, ale když se během let rodina o dvě dcery a jednoho syna rozmnožila, prorazila se zeď mezi domky a oni bydleli pod dvěma sice střechama, však stále jen u jednoho krbu.

V dědečkově domě říkalo se *u tří králů*, kterýžto název mne dosti uspokojoval, ale za to mne velmi hlodavě rmoutívalo, že se druhý dům jmenoval *u bílého preclíku*. S velikým zadostučiněním jsem pozorovala, že se naň pomalu zapomíná. Počalo se u nás zenenáhle podle babičky, po celé ulici známé, kterouž v jistém ohledu i komandovávala, říkati *u staré paní Voglové*, když jsme to slyšeli a *u staré Voglové*, když jsme to neslyšeli.

Spojené ty domky tvořily zákoutí plno skrýší, schůdků, pokojíků, pavlačí, kumbálků atd., v němž dle náhledu nás dětí tak nevyrovnaně krásně se bydlelo, že při pouhé nahodilé o budoucím nějakém se stěhování zmínce v neutajitelných jsme se rozplývaly slzích. Jak se nám smávaly naše elegantní „z města“ návštěvy! Avšak v Poštovské ulici došly tyto slze patřičného ocenění a porozumění; všichni naši malí přátelé by se byli s týmž plačtivým odporem z ní stěhovali. Od té doby se odtamtud odstěhovali všichni již dávno, ale dosud tam některý z nás zabloudí a hledá v šeré zasmušilé teď ulici usmívavý odlesk dětství blaženého.

Babička sdílela naše náruživé v starých domkách zalíbení v takové míře, že jistý dobrý přítel náš nazývaje schody do druhého poschodí v žertu, avšak vším právem, žebříkem, nesmířitelnému tím u ní propadl opovržení. Vždy do zadního pokoje odešla, přišel-li nás navštívit a neobjevila se dříve, dokud se nevzdálil. Zemřel krátce na to a často mi připadalo, že považuje jeho předčasnou smrt asi částečně za trest onoho milým domkům se rouhání.

Tentýž sladký pocit domovní měla jsem v celém našem okolí. Kudy jsme vyšli, odkud jsme se vraceli, všude jsme musili okolo nějaké starožitné stavby, z nichž ke mně vanulo zvláštní jakési kouzlo. Dávno před tím než jsem věděla, co to je národ a dějiny jeho, pravil mi jakýsi pud, že se šedými těmi pomníky minulosti mladé moje žití souvisí, že k nim náležím a oni ke mně, tušila jsem posvátný význam jejich, cítila jsem, co to je půda domácí a záhadné její vztahy k mysli z ní zrozené, tolikrát v pochybnost uvedené a vědou konečně teď dosvědčené. Každá ta zvětralá římsa na těch staletých v našem sousedství kostelících, každý ten bořící se na nich sloup a malba stará,

vybledlá na obnažené stěně, mluvily ke mně oním pohádkovitým jazykem, jímž mluvívá k dětem příroda.

Ty nově se tvořící v městě ulice s těmi širokými úhlednými domy, fysiognomií tak prázdných jako fysiognomie těch vystrojených lidí v nich se procházejících, připadaly mi jako cizí pustý kraj, v němž nemám co činiti, kamž nenáležím. I zastesklo se mi v nich po každé nesmírně po našem zlatém u vody zákoutí, po upřímných tvářích našich sousedů, po jejich nevždy hladkých, avšak prostomilých žertech, jimiž na mne pokřikovali, a vracela jsem se z nich domů v předčasné, zasmušilé zamyšlenosti. Tušila jsem v tom pražském „beau monde“ záhy nepřátelský protinárodní živel.

Moje mladší sestra taktéž asi cítila, neb s největším jen namaháním a někdy i s přísností dostali nás rodiče na nové město a zahrady za ním položené, střediště to elegance, bohatství a krásy, v neděli na procházku. Nechtěli jsme jim jinam choditi než kde „nebyli lidé“, tedy na Petřín, do Jeleních Příkopů tehdy nevyrovnaně půvabných v poloviční své spustlosti a především do Stromovky.

Tam bylo ovšem okolo restaurace mnoho „lidí“, ale v některých vzdálenějších od ní partií čírá za to a nejutěšenější samota, jíž by tam teď marně již hledal. Nechaly jsme rodiče u stolu před hostincem mezi známými sedět a ztratily jsme se do houštin na mnohých místech ještě velkolepých, kdež jsme těkaly, až se otec za námi vydal, šťastně nás chytil a skutečnosti vrátil. Neboť bloudíce se sestrou ruku v ruce v snivých stínech věkovitých stromů mezi kvetoucími křovinami plnými vůně a šveholení ptactva, po paloucích, na nichž se honily stíny oblak se zlatými pablesky jarního slunce, tak dlouho jsme si vypravovaly o vílách a rusalkách, až jsme viděly, kterak opodál nás, ve vlhkém, zeleném temnu fialkami prodchnutém se skrývají, nad námi v slunných vrcholcích líp a dubů se smějí a z bílých na chrpovém nebi beránků na nás volají. Byly jsme pevně přesvědčeny o podstatnosti spanilých našich vidin a po celý týden jsme si o nich šeptávaly. Neklamaly jsme se příliš, zjevovala se nám na osamělých stezkách šumného parku skutečně víla Krása a rusalka Poesie.

Tyto nedělní procházky do Stromovky staly se u naší celé rodiny jakousi vášní, do jejíhožto víru jsme strhli i lidi méně romantického rázu než jsme byli my. Chodila nás tam četná společnost po celou zimu při nejkrutějších větrech a metelkách, což se nám dětem zdálo nade vše zábavné. V hostinci tehdáž mnohem jednodušším a mnohem domácnějším než je nynější nový, vytopili pro nás vedle kuchyně vždy zvláštní pokojík a připravili ke kávě veliké talíře bubenčských proslulých koláčů. Komfort ten byl nám malým však zcela lhostejný, těšili jsme se v Stromovce na něco jiného než na koláče. Jak jsme běhávaly po parku v letě, tak jsme lítávaly v zimě po jeho zasněžených, jinovatkou se třpytících stromořadích a koláčů jsme použily k získání a zabezpečení si přátelství krásného velikého jelena a několika srn tehdáž v malé oboře nedaleko zámku chovaných. Pohlíželi na nás vždy tak výmluvně a rozumně, že jsme v nich nemohly méně spatřiti než zakletého zlým čarodějníkem prince a princezny překrásné, o jejichžto možných a nemožných osudech jsme si na zpáteční pak cestě za

mlhavého soumraku, jímž k nám proskakovaly rudá z města světélka neustále měly co povídat. Jaká to událost, přeběhlli nám při tom některý hladový zajíček cestu neb sneslli se s stromu havran a vykračovalli si chvíli vážně a vyzývavě v černém svém kabátci vedle nás na bílém sněhu, či klopytlli někdo z nás v živosti hovoru skotáleje se do příkopu vedle silnice. Nevyčerpatelné to látky k šeptání a smíchu na celý týden.

Výlety ty pravidelné a volnost, kteráž se nám při nich popřála, měly pro nás neocenitelnou výhodu. Mohly jsme sledovati postup počasí a každou, tím spojenou proměnu na ladné tváři přírody, v níž nám nezůstal brzo ani jediný rys nepovědomý. Osvěženy na duchu a těle, hlavu plnou obrazů, srdce plno snů vracely jsme se do naší milé ulice jsouce, jak nám aspoň se zdálo, co nejradostněji od ní vítány; z každého osvětleného okna kynul nám přátelský pozdrav a vrata našeho domu tázaly se nás po tmě známým, příjemné překvapení jevícím vrzotem: „Jste Vy to, děti? Dobře že jste zas tu."

Právě nám naproti stál velmi památní dům „u Kursů" zvaný. Měl nejvyšší v celé ulici lomenici a byl podepřen mohutným pilířem, na němž se skvěl obraz mariánský mistrovsky provedený. Lehounce držela panna Maria děťátko své v náruči, zahalena modrojasným pláštěm, s něhož nesplákly deště a bouřky ani za půldruhého století skvělost a lahodu barvy. Pod obrazem byl vytesán letopočet 1675. Vedlejší dům „u Venduláků" byl pro nás rovněž velice zajímavý, visel se střechy jeho okap červený, aspoň v očích našich ohromný, kamž byla babička ubytovala velmi nechvalně u nás známou červenou karkulku, o níž pohádka jest nejspíše vymyšlena, aby se děti naučily trpělivosti. Ráda nás škádlila vypravujíc nám o ní. Nad střechou strměl skleněný zámek, jímž padalo světlo do vnitř domu, kamž jsme my zas ubytovaly nejvzdušnější postavy obrazotvornosti své. Zlatý koníček vesele skákal nad vraty domu nad letopočtem 1748. Skoro na všech vedlejších domech skvěla se malba z nového neb starého zákona a jeden z nich byl pro nás zvláště poutavý tím, že neměl ni vrat ni průjezdu, šlo se přímo z ulice na schody a z nich se vstoupilo do bytu. Velmi často nás také zaměstnával Zbraslavský dům, sídlo to někdejšího opatství téhož jmena. Měl tehdáž zahradu ještě dosti velikou, v níž stál starobylý kostelík sv. Ondřeje, z jehož věže prý vyskakovaly v noci plameny hněvu nebeského nad zneuctěním místa posvátného. Jsa za Josefa II. zrušen byltě teprvé před nedávnem v dílnu proměněn. Spustlá kaple u sv. Kříže líbila se nám obvzláště pro dva ohromné kaštany, za jejichžto bohatým temným lupením v letě úplně zmizela. Ještě si připomínám onu bouřlivou noc, když jeden z nich byl bleskem roztříštěn. Rádi jsme se také zastavovaly před někdejším kostelem sv. Jana na zábradlí proti starožitné, při stavbě nábřeží zrušené bráně s erbem městským před lávkou k mlýnům vedoucí. Trčela vedle kostela ještě veliká část středověkého hradu, v němž prováděla inkvisice svoje nelidské soudy, s věžemi a štíty, obehnána zdí zoubkovanou střílnami opatřenou, na níž byly všude ještě patrny stopy střelby, svědčící o někdejších krvavých zde půtkách. Ale vrcholem vší zajímavosti byl pro nás přece jen starý klášter sv. Anny co někdejší klášter ženský.

Tklivé se vypravovaly v okolí pověsti o jeptiškách na nádvoří a chodbách bývalého kláštera se objevujících, přesmutně prý plačících a hořekujících, že odpočívají zapomenuté v kryptě pod dlažbou kostelní, žádná mladá zbožná sestra že za jejich pokoj již tam se nemodlí, žádná mše svatá že se jim na památku již neslouží v chrámu jejich spustlém, zneuctěném, jejž vždy takovou láskou a pečlivostí nejumělejšími svými pracemi, nejkrásnějšími svými květinami ozdobovaly, zpomínajíce modlitbou vřelou na přátele a nepřátele . . .

Pověsti ty nanejvýš nás dojímající přišly u nás obyčejně na přetřes v nepřítomnosti rodičů, když jsme bývaly s babičkou večer samy doma. Sesedly jsme si pak okolo velkého stolu v onom zadním pokojíku, kamž se chodila skrýti před všetečným hanobitelem našich schodů a jenž byl na polo jejím boudoirem napolo čeledníkem. Vyklopila před nás hodný hrnec nastřádaného, nedraného peří, služky a učedníci také k němu přisedli davše se s námi do práce a babička předouc u kamen, pekla nám za odměnu pilnosti naší topinky.

V hodinu tu objevoval se u nás obyčejně pan Mates, náš cidič bot se zásobou obuvi na příští den. Požíval pro svou poctivou povahu veliké u nás vážnosti. Vida nás tak zcela „entre nous“ přijal naše pozvání k večeři a chroustaje vypravoval nám, co jsme nenasytně rády a vždy se srdcem mocně buchajícím slyšely.

Bydlel totiž pan Mates se svou manželkou právě vedle kostela u sv. Anny v onom prastarém u sochy její domku a slýchal tedy v noci z první ruky pláč a nářek nebohých jeptišek, i hrát na varhany a zpívat je slyšel, toť se rozumí, že zpívaly jako andělé v nebi. Někdy, obyčejně za měsíčních prý nocí, se i stalo, že jim zavlál v okenku cíp z některého jejich šlojíře, čímž se rozšířila v pokoji vždy vůně nevýslovně sladká jako ze samých růží a lilií.

Jakž by si nebyli dobří, zbožní ti manželé přáli a o tom nepřemýšleli, kterak by ony bludné duše vysvobodili a tím přišli sami nebi o několik stupínků blíže?

Ale nechť zkoušeli, co zkoušeli, a pan Mates věděl, kterak do toho se pustit, nikdy přece se jim to nevydařilo; musilo tomu tak býti jak tvrdil: byltě zajisté nějaký zlý duch naproti u Vořechovských zaklet, jenž nebohým jeptiškám pokoje v jejich kryptě nepřál, poněvadž asi pro vlastní nezbednost neměl sám žádné naděje kdy pokoje dosíci.

Když byli pan Mates s paní Matesovou právě v nejlepším modlení při svíčce voskové schválně k úkolu tomu koupené a svěcené a zaříkání zbožném nevím již nad jakými to svatými předměty, tu zakokrhal obyčejně naproti v pivovăře kohout neb zařehtal kůň či tam zaštěkal pes neb dokonce si zavýskal opilec do úzké uličky od tamtud zabloudilý jim právě pod okny, a bylo zas vše na mnoho neděl překaženo k nevýslovné lítosti dobrých manželů i naší. Jak bychom si byly přály stráviti jen jedinou u Matesů noc, slyšeti tu duchovitou na varhany hru, ten andělský zpěv a cítiti tu nebeskou vůni vanoucí ze šlojířů jeptišek okolo oken se vznášejících! Což babička ta by nás tam byla dovolila, ale rodičům nesměly jsme s takovou výstřední touhou přijíti; zůstala tedy nevyplněna.

Nevypravovaly se ale pohádky o duchách jen v odlehlých ulicích

v zadních pokojích od babiček, dětí, služek, učedníků, cidičů bot atd., byly tehdáž všude ještě velice v módě a vypravovaly se ve všech společnostech i v těch nejvznešenějších a nejučenějších. Umět podat jakýsi o duchách příběh napínavě a pikantně, náleželo k celku u muže, jenž chtěl slouti dobrým společníkem, což bylo tehdáž titulem mnohoslibným a velice záviděným. Kdož slul zábavným delikátním vypravovatelem, před tím se otevíraly ochotně dveře do bohatých domů, kdež se dávaly veliké tabule, skvělé bály, v nichž se jen jen hemžily mladé dědičky a zámožné zajímavé vdovy. Kdož chtěl udělati partii, tomu nezbývalo než vycvičiti se v tomto teď zcela zanedbaném umění. Neobratný málomluvný nápadník neměl žádné na vyslyšení naděje, musil se v společnosti skvíti, ji zaujmouti, k sobě strhnouti a na perutích svého ducha unesti. Jsouli to perutě jeho vlastní neb vypůjčené, k tomu se příliš přísně nepřihlíželo, originálnost se nežádala, lidé se chtěli jen bavit. — Pamatuji se, že připletši se jednou v známém domě při velké společnosti z dětského pokoje, kdež jsem se počala nudit, do jídelny nepozorovaně za sedadlo svého otce, jsem slyšela vypravovati dva profesory o něčem záhadném, s čím se jednou za zimní noci setkali před dominikánským kostelem, co nemohli rozeznat, čemu nikterakž se vyhnout, co jim nešlo z cesty, co jim neodpovídalo jsouc osloveno, čeho holemi dosáhnouti nemohli, ač to stálo přímo proti nim. Na štěstí tloukla na věži jedna a pasáže se uvolnila. Vypravovali učení ti pánové s týmž výrazem o svém setkání jako pan Mates o svých na varhany hrajících klášternicích a společnost jim bez duchu s největší napnutostí naslouchajíc nedělala při tom mnohem duchaplnější tváře, než my jsme dělaly přikusujíce k vypravování jeho babičiny topinky. Není tomu ještě příliš dlouho, co se kritický duch v pražském obecenstvu probudil a nemohu tvrditi, že se probudil ve vyšších vrstvách dříve než v nižších.

Pakli bylo v sobotu večer povětří teplé a jasné, vyhrnulo se vše po večeři na ulici, slaviti „šábes“, jak v žertu se říkalo. Páni sousedé a sousedky sedli si na zděné před svými domy výstupky, kdež jich nebylo, tam se vynesla lavice k účelu tomu vždy v průjezdu připravená, čeládka se umístila skromně na prahy a děti se honily dle práva svého po celé ulici, schovávajíce se jedny druhým za rohy tmavých vedlejších uliček v tu dobu tichých a prázdných. Někdy se dostaly v dovádce takové až na samý břeh a najednou umlkl mezi nimi smích a štěbetání, jako kdyby se byly náhle octnuly v některé svatyni. A octnuly se také ve svatyni a to v nejvelebnější v celé zemi. Z Vltavy vyluzoval měsíc na sta stříbrných blesků pokrývaje nížiny kolem ní chvějící se mlhou a na těch blescích pnuly se z mlhy Hradčany v němé majestátnosti a nad každou jejich věží leskla se veliká zlatá hvězda . . .

Vltava byla zdvořilá, vracela dětem jejich návštěvy několikrát do roka bez opovězení a pozvání. Při každém prudším v letě lijáku, při každém náhlejším z jara tání rozlila se po nízkém břehu a zahnula k nám do ulice.

Jaký to povyk nastal pak po domech, obzvlášť udělalali si Vltava potěšení takové v noci. Ponocný řinkal všude u vrat za zvonce, bubny počaly vířit a napomínat celé okolí k ostražitosti, moždíře houkajíce od Vyšehradu zvěstovaly každou novou ranou, že voda ne-

ustálc stoupá, nebezpečí že se vždy víc a více blíží. Dolejší byty se začaly v největším zmatku vyklízet a v hořejších se dělalo vystěhovalcům na kvap místo. Lidé nevěděli obyčejně v prvním překvapení, kde na nich hlava stojí, co popadli, do toho se oblekli, co jim bylo nejblíže, to počali odnášeti, skvostné věci zůstaly z největší části v skříních a bezcenné mnohdy zcela zbytečné předměty uklízely se s velikou prací a namaháním.

Babička naše, povodním po tolik let zvyklá, jediná snad neztratila hlavu. Velela hnutí tomu stěhovacímu u nás i vedle nás, dokud sama vodě ustoupiti nemusila. Majíc velikou v tom zkušenost starala se pokud mohla, aby nikdo ze sousedů a nájemníků našich neutrpěl škodu přenáhleností neb liknavostí. Prováděla nutná opatření pomocí našich učedníků, kteří se však pokaždé ukázali býti pobočníky tak neschopnými, že vyplňujíce její rozkazy, vše ještě více pomátli a spletli. Mnohdy nastal pravý chaos, kdež nikdo nevěděl, co vlastně chce a nebylo zmatkům a nedorozumění, vyjevům více méně komickým konce ani tenkráte, když se již voda zas z ulice vytratila.

Obzvláště smutně pamětní byltě v ohledu tom rok 45, kdež byl beránek velikonoční snědeu, nevím již kteroužto společností veřejně na ledě za nesmírného návalu lidstva. Střelba a bouchání zátek z láhví šampaňských rozléhaly se po bělostné planině zamrzlé řeky tak tuhé, jako by byla z mramoru.

Babička náramně na slavnost tu se horšila, prorokovala ihned, že z takové vyzývavosti cosi hrozného pojde, měli se dle jejího náhledu lidé raději modliti a postiti, aby ledy odešly bez velikého poškození celého města, neb zima byla velice tuhá a led na mnoho stop tlustý. Stála na svém, že na nás čeká povodeň, jakéž ještě nebylo a nakoupila veliké množství všemožných zásob, abychom pak, až voda přijde, nemusili býti o hladu. Napomínala sousedy, aby učinili po příkladu jejím, avšak utržila za svou ostražitost tenkráte trochu jen smíchu. Co stálo nábřeží, trpěla Poštovská ulice poněkud méně a řídčeji velikou vodou, což bylo nahodilé, avšak dosti krátkozrace se připisovalo jeho žulové hradbě. Myslilo se, že jsme neli dokonce před větší vodou chráněni, tedy přec z největší části. Nikdo krom staré té paní se nenadál, co nám nastane.

Ledy se hnuly teprvé poslední tři v březnu dni, kdež spousty téhož roku v neobyčejném množství napadaného sněhu začaly na jarním sluníčku v okolí již táti a rozvodněna jimi Vltava dosáhla takové výše, že se mohl člověk u nás z prvního poschodí bez pomocí žebříku do loďky spustit.

Byly to dny strastiplné, lidé se dali vodou všude překvapiti, byli málo kde dostatečně zásobeni jídlem a dřívím, vodou k pití nikdež. I nastalo již první den povodně, co babička byla zvěstovala, trpěli i zámožní lidé hladem a zimou, a ze všech oken v našem okolí rozléhalo se volání o pomoc neb hvízdání na loďky. Ale což byla loďka tam platna, kdež nebylo v domě žebříku, aby se byli mohli po něm lidé do ní dostat, neb kde k žebříku pro vodu nemohli?

Nedá se předvídati, co by se bylo dělo, kdyby nebyl tehdejší místodržitel arcivévoda Štěpán veškeré moci svého vysokého postavení

použil k umírnění obecného neštěstí. Nařídil, jak voda tak povážlivě stoupati počala, aby vojsko na pontonech v zatopených částech města lidi bez náhrady k jejich žádosti z místa na místo dopravovalo, aby si mohli zaopatřit, čeho jim jest potřebí a dohlednouti do svých závodů a živností výše položených. Volání: „ponton, ponton," ozývalo se ve dne v noci zvukem temným, strašným kolém nás, a lidé do pontonů těch slízali krkolomným mnohdy spůsobem z nejvyšších poschodí, při čemž díky obratnosti a síle vojákův ještě dosti málo neštěstí se přihodilo.

Po celé ty tři noci, co stála voda v naší ulici, nikdo u nás oka nezamhouřil; i kdy by byl chtěl, nebyl by mohl pro stálý nepokoj. Zaklepalo se na naše okno jako na dvéře a lidé nám zcela neznámí vstoupili z loděk do pokoje, ptali se, jak nám se vede, vypravovali, co v městě se děje a co na venkově, prorokovali, že domy jsouce tak dlouho vodou podemlývané asi se sesují, a odpluli, aniž jsme se jejich zbytečné návštěvě podivili. Jiní zas se tázali, máмеli co jísti a řeklili jsme jim, předpokládajíce v otázce tu soustrast, že jsme dosti dobře zásobeni, vyžádali si nějaký zákusek, vymlouvajíce se na obtížnou v noci plavbu mezi ledovými kry, z nichž vane tak pronikavá zima, pojedli a odpluli jako jejich předchůdcové, aniž bychom se byli tázali, co vlastně u nás chtěli. Vše se zdálo přirozené, slušné a v pořádku v oněch dobrodružných dnech. Každou chvíli ozářil pokoj děsným spůsobem svit ze člunků rychlostí šípů okolo veslujících, v nichž seděly úřadní osoby, a svit ten vzrostl v pravý požár, pakli plul arcivévoda sám okolo, maje za sebou dlouhý řetěz pontonů, na nichž rozvážel osobně potraviny z erárních skladů, pokrývky a mnoho set bochníků chleba, jejž dal ze zásob těch ve vojenských pekárnách na rychlo napeci. Šest vojáků v každém pontonu svítilo, šest podávalo do oken, čeho si lidé nejvíce žádali, a arcivévoda sám přívětivě a neunaveně pomáhal, čímž se stalo, že úřadníci, kteří měli tentýž úkol svěřený, také přívětivě a úslužně chovati se snažili, což nemívali nikterakž ještě vůči obecenstvu v obyčeji. Největší jich počet měl v předbřeznové době za to, že jsou ještě třídy lidí k tomu jen na světě, aby jimi mohli vládnout a je využitkovat.

Radostné výkřiky zvěstovaly vždy již zdaleka, že arcivévoda se blíží. I ti, kdož od něho ničehož žádati nechtěli, spěchali k oknům, aby jej viděli kolem plouti. Pohled na jeho průvod byl úchvatný, dojmu nezapomenutelného. Řada temných lodí letěla po vodě jako inkoust černé, z nichž šlehal žár až nad střechy domů, otevíraje do jejího vlhkého temna po každé straně hlubokou propast plamennou a na lodích těch hemžily se postavy zakuklené, podobající se v ostrých odstínech pochodňového rudého sousvětlí zlým obrovským ďasům. Zajisté by se byl každý spíše domníval vida před sebou výpravu tu, že jest vyslaná z podsvětí lidem ku zkáze a zničení, než že to pouť posvěcena perutěmi anděla milosrdenství a nad ní že vlaje prapor lásky bratrské!

Avšak stálé to nebezpečí všem stejně hrozící vypěstovalo v Poštovské ulici převzácného pospolitého mezi sousedstvem ducha. Večer chodívali obyčejně sousedé k vodě se podívat, zdali je nehodlá zas

jednou překvapit, tam se seznamovali, ale při povodních tu teprvé se jak se patří poznali a shledali, pokud se může jeden na druhého spolehat. Rád každý každému sloužil a rád službu a pomoc od jiných přijímal. Málo bývalo tehdáž mezi rodinami jejich mrzutostí, hněvu a klevet, vždy vlídně, zdvořile a srdečně k sobě se měli.

Ovšem tehdáž byla vlídnost a zdvořilost cosi nevybnutelného, považovaly se za znak dobrého vychování rodiny zachovalé, čestné v níž jsou zásady a způsoby ty běžné. „Ten jest asi z krásného hnízda,“ říkalo se o člověku nešetrném, více ještě než sebe nařknul tím svůj rod a původ vrhaje svými nezpůsoby nejen na sebe ale zejmena na přízeň svou světlo velmi nepěkné. Na osobu, kteráž by byla z některé rodiny vynesla a po lidech roznesla tajnou a choulostivou věc, pohlíželo se vším právem s takovou nedůvěrou, jako kdy by byla odtamtud odnesla stříbrnou lžíci. Teď pro takové na známých svých se zpronevěření nikdo na cti netratí. Veřejné mínění bylo ještě soudcem tak mocným, že se každý pokorně o blahosklonnost jeho ucházel. Každý chtěl míti pěknou pověst, býti oblíbeným a váženým. Tím se staly styky společenské mnohem příjemnější, než jsou teď, kde si jeden z druhého prý nic nedělá a kde mu to dává řád na srozuměnou. Život společenský za tou příčinou také kvetl co nejutěšeněji. Ovšem, že za povinnou tou vlídností, zdvořilostí a ochotou vězelo také mnoho pochlebenství, pokrytectví a obojetnosti, jak to ani jinak býti nemohlo, ale nevidím těchto vad ani za vlas méně teď, kdež si lidé s takovou vášní veřejně a soukromě pravdu do očí říkají.

Avšak jistou jest věcí, že se tenkráte lidé rádi scházeli, rádi viděli a rádi jedni s druhými strávili při společné zábavě večer. Tenkráte byla doba dosud od starších nezapomenutá, domácích bálů, všelikých pikníků rozkošných, domácích divadelních představení, živých obrazů atd., kdež starý, mladý činil bez okázalosti a falešné skromnosti co mohl, aby jiným připravil několik příjemných hodin. Každé osvědčení talentu, vkusu, vtipu bylo oceněno a vděčně přijato. Při velice skromných požadavcích, které na pohostění při takové příležitosti se činily, a při opravdivém, nikoli jen na licho pronešeném přání, aby podobné schůze nečinily žádných zvláštních v domácnostech nepříležitostí, staly se možnými i u rodin méně bohatých, čímž obecenstvo prospělo jen samo sobě. Mladí muži se obrousili, dívky nabyly rozhledu, starší pánové nezatoužili po hostincích a starší paní zajímaly se ještě o jiné věci než jen o privátní záležitosti svoje a svých bližních. Mladí lidé se dostali všestranněji připraveni do proudu života a staří se z něho tak brzo nevymknuli.

Vltava byla v naší ulici tedy jednak spojující páskou, jednak zas živlem revolučním. Převraty tam tolikrát do roka působenými razila cestu jistému volnému, nepředpojatému duchu, který snad byl příčinou, že se tam nikdy příliš hluboce nezakořenil onen úzkoprsý jen svoje prospěchy a pohodlí na zřeteli mající směr, jemuž říkáme šosáctví, tehdáž mezi českým měšťanstvem dosti obecný. Povodně vyplašující již obyvatele každou chvíli z pohodlí, ukázaly jim zároveň velmi názorně, kterak to vlastně s těmi lidskými statky dopadá, že totiž dostačí několik hodin učiniti z boháče žebráka.

Teprvé stavba nábřeží a železného mostu změnily fysiognomii Poštovské ulice, ale roku 1848 nebyl ještě onen zvláštní ráz z povahy jejích občanů zcela setřen. Pamětníci událostí svatodušních a svědkové bojův pouličních na ně následujících zajisté ještě si připomínají, jak dlouho tam trvala obrana proti vojsku, jak byla tuhá, a že ulice ta nebyla nikterakž jako ostatní vojskem dobyta, nýbrž že v ní byly vystrčeny bílé korouhve dobrovolně na domluvu studentstva, nahlížejícího, žeť každý další odpor nemožný. Tytéž ruce, kteréž barikády postavily proti návalu rozzuřených šiků k obhájení svých rodin, mezi nimiž byly mnohé ruce ženské, také zas je rozbouraly. Málo kdo odtamtud uprchl, když se započalo bombardovat, málokdo ponechal tam svoje spoluobčany zbaběle svízelům a nebezpečí oné hrozné doby, jen nově přistěhovalé rodiny utíkaly, staří sousedé setrvali, a my mezi nimi, ač byla tato část města nejvíce snad ohrožena, jak požár mlýnů a vodárny staroměstské dostatečně dokázal. Tenkráte onen sousedský duch ještě jednou a to naposledy živě a vřele zaplanul, než nadobro uhasl.

V jednom takovém dosti značném s vodou poplachu narodila jsem se ve větším z oněch domků. Bylo to na popeleční středu roku 1830. Voda dosahovala až na čtvrtý u nás schod, kněz i kmotři připluli ke křtu v kocábkách. Odložiti křesť i v takovém případě déle než tři dni, by se bylo za velikou neslušnost považovalo.

Rodiče moji slavili rok před tím svůj sňatek dne 16. května o slavnosti stoleté sekularisace sv. Jana u jeho oltáře v kostele dominikánském. I slíbili mu, že první jejich dítě po něm zváti se bude. Dostáli, jak samo sebou se rozumí, svému slovu a já byla pokřtěna: Johanna Nepomucena.

K veliké radosti mých rodičů narodila se moje sestra Podlipská o tři roky později, právě den před sv. Janem. Nová to rodinná slavnost v době té a to dvojnásobná, neb den jejího narození padl právě na sv. Žofii, přinesla si tedy pěkné a významné jmeno hned sebou na svět, kteréž jí bylo také při křtu dáno. Naše přítelkyně nám často povídaly, že naše svátky slaví s námi celá Praha a my bývaly na to po tajmu také dosti hrdými.

Svatý Jan býval tehdáž ve všech pražských rodinách v náramné vážnosti. Poštovská ulice v stálém jsouc boji s vodou, s živlem to, jemuž on panoval, považovala jej zpříma za svého patrona.

(Pokračování.)

Josef Jaroslav Kalina.

Literární nákres

od

Františka Zákrejse.

Odvalen jest na hřbitově Olšanském dřívější významný Kalinův náhrobek, pestrobarevný to spodek mocného kmene, pokrytý věncem vinoucím se kol knihy, na níž se čtou vybledlá již, tklivá slova *Mína*

Jaroslavu Kalinovi, a při rově vztýčen jest dosti vysoký obelisk co nový, na básníka našeho důstojněji upozorňující památník. A přece mnozí z nás neradi snad rozlučují se s dřívějším náhrobkem, který tu stál co zkamenělý žalozpěv zničeného srdce.

Ano, zde to jest, kde setlelo Míně a poesii srdce věrné, oddané, nadšené; zde posléze nalezlo klid, po němž práhlo; zde nalezlo odpověď na otázky sobě položené:

Jak zhasit plápol, co útroby sžírá,
horoucí tíseň jak jen uskrovnit?
jak touhy zbýti, co mi prsa svírá,
jak láskomřivé srdce ukojit?

To byla táž milost, která vedle poesie a vědeckých studií vkouzlovala v totéž srdce záblesky blaha. Slyšme Kalinu, an pěje své šťastné *Kéž:*

Kéž já jsem ptáčíčkem,
ptáčkem větroletným!
Roučím křídélkem bych spěl,
kde odína v řízy běl
má milenka sedí,
v zádumě před se hledí.
Sed bych na větvičku
nad zlatou hlavičku,
a kdy vůkol tiše,
pěl bych se stromu výše
vroucí písně lásky
i slávu své krásky,
řevným až klokotem,
milostným štěbotem,
by srdéčko čilé
mé roztomilé
v tísni se roztoužilo,
k sobě mne přitulilo!

Avšak již v dobách šťastnějších navštěvuje Jaroslava *strast lásky:* Lituj, dí ku své drahé děvě,

lituj, že jsme z ráje vyhnáni,
a že hromu hluk zahlušil hlasu radosti;
lituj a pros, ať se nebe smiluje
a jemné lásky sešle doby klidné,
jež by naladily opět
stroje naše v libý souzvuk.

Nadejde obrat: Mína odešla za vychovatelku na Podunají, do Srbského Bělehradu, a v milenci *touha po vzdálené* propukává ve slova roztouženého nářku:

Po noci chodím,
po noci temné, tiché,
na zemi *sám!*
Na nebi se sešly
v rej jasné hvězdičky,
milé družičky;
není, ach není *jedné* hvězdičky,
hvězdičky jasné libo svítící!
Není, ach, Lady!
Zašla, ach, zašla —
Lada zapadla!
Uschlo, unylo kvítí,
nyje srdce v hoři,
láska vadne!
Chodím po noci
jak sova teskná;
vichr jen hučí
a chmury se pohánějí
po nebi —
a v srdci touha zuří!

A tato neúkojná touha, spojená s nadějemi v šťastnější žití zavede jej za milovanou dívkou do Bělehradu Srbského, ačkoli jest neduživý a mdlý a chudý — tak chudý, že i milenka zapře svou lásku k němu. Tu zhrocené naděje naplňují jemnocitné jeho srdce nekonečnou

zoufalosti, a tato vtěluje se v *poslední* píseň nešťastníkovu, v báseň na onu, která nejvěrněji ho milovala, *na matku:*

Ó matko drahá, jež daleká svízelův pozemských
ve stanu blaženců stkvíš se ozářená,
sestup — jako když, dítko plačící, tebe ždál jsem —
bys i nyní pomocí dařila mne i utěšeníčkem!..

S tvého propuštěn vodítka, nezkušenec, putoval jsem
po matně spletitém života bludišti:
a v chorobě žebrák bídnější
k tobě ze své pouti se vracím...

Po domech jsem chodil, po krajích,
o skrovný dáreček žebraje lásky;
neslitovnost ode krbu odehnala mne
hosta, jehož nikdo nezval...

A přec nezasloužil takového osudu! Povždy zajisté, jak dí, „v čirosti byl zachoval mysl krásy a ctnosti pojímavou," aniž byl se kdy poskvrnil „divým zloby a vášně šklebem". I volá na sebe smrt:

S bělostným dětské neviny vínkem
tobě, matko drahá, v ústřety chvátám; —
se svého již věčné záře sídla sestup,
k libodechým přitulit mne řevně prsům...

Musíme sobě na paměť uvesti, za jakých věru hrozných okolností Kalina tuto svou matku ztratil, abychom pojali nekonečný žal, v nějž ho v ten čas uvrhla vzpomínka na ni a na celý jeho strastmi rozhlodaný život. „Přemnohoť on zkusil," praví jeho životopiscové, „ale nižádná bolest asi tak citelných jizev nezůstavila, a žádná jiná rána tak důtklivě neutkvěla v duši jeho, jako žalostný konec života vroucně milované dobré matky jeho, kterážto, jakž bývá, domácí svízele k srdci příliš sobě berouc, r. 1830 v Pražském blázinci skonala." Smrt její nadešla na podzim po tříměsíčním utrpení; matku svou, poněvadž otec těžkou nemocí byl zachvácen, do blázince sám Kalina tehdy teprvé čtrnáctiletý na voze upoutanou doprovázel. „Odtud i srdce našeho Jaroslava," pokračují jeho biografové, „nezhojitelně zerváno; odtud a z neodbytných těch žalostných rozpomenutí počítá se ustanovitý výhost tomuto světu a všemu tomu, co v něm honosení a lahoda a hojnost sluje; slovem, odtud počítá se" jeho „toužení a snažení po věčných vědách a věcech, mysl ideální. Tužebná rozpomínka na milou matku rozléhá se co tichý, úpěnlivý žal pronikající skrze všecken život jeho a jest spolu tichou zářící večerní hvězdou, kteráž zapadajíc mutnojemně zdá se ho těšiti, slibujíc, že na novém, věčném jitru jasnější a krásnější mu vzejde."

Matka splnila modlitbu synovu, i odešel k ní již v třicátém prvním roce svého žití, a pomník tedy Mínou mu postavený stál na jeho hrobě nejen co svědek její lítosti, jejího pokání a co rozhřešitel její, nýbrž tento odseknutý kmen, bez květů a bez koruny, stál tu zároveň co význak života básníkova, jehož genius v rozpuku byl zachvácen úmorem...

Za obšírná životopisná dáta o Kalinovi jsme díkem povinni oběma jeho přátelům Frant. Douchovi a Janu Vlčkovi, kteří, ujavše se prvního vydání *Kalinových Básnických spisů*, opatřili je zevrubnými *Pomněnkami* z životní pouti poetovy. Dovolil jsem si těchto zpráv užiti, a je některými, z více pramenů čerpanými podrobnostmi doplniti.

Josef Kalina narodil se dne 9. (a nikoli, jak na svém místě udáno, dne 8.) listopadu 1816 v Boru, kraje Litoměřického; roku 1820 dostal se do Nehvizd, za Horními Počernicemi dvě míle od Prahy vzdálených: byltě tam jeho otec, Josef *Gallina*, rodič z Lysé, dozorce státních silnic, přesazen. O chlapcových schopnostech i dětské statečnosti svědčí následující anekdota. Matka vzala ho kdys přes pole na posvícení k babičce, jejímžto mazlíčkem se brzy stal, tak že matka ho tam na několik týdnů nechati musila. Aby prý nezvlčel, vypravila ho babička s kohoutkem do školy. Zde se ho tedy učitel začne vyptávati na jména písmenek. On hbitě odpovídá i dodává neohroženě: „Já umím taky slabikovat." A dokázav, že umí, doložil: „Já umím také číst, pane učiteli!" a četl obratně a pochlubil se ještě: „Já umím také německy číst! a konečně: „Já umím také latinsky číst!" — Můžeme si pomysliti, jak babička asi na tak učeného vnuka zhrdla.

Později navštěvoval Jaroslav školu v blízkém Brandejse a po té německé učení v Mladé Boleslavi, kdež to byla opětně žena — nejstarší sestra matčina — která ho s mateřskou láskou opatrovala. Jeho skvělé nadání přimělo rodiče, že ho dali do Pražského gymnasia Novoměstského, kde tak vynikl, že se mu přičiněním prefekta Klappera dostalo stipendia. V Plzni konečně pod dozorem svého strýčka, slovutného vlastence Vojtěcha Sedláčka, profesora mathematiky, prošel humanitní třídy a filosofické ročníky se stejně výtečným úspěchem.

Jako v Praze jazykozpyt a hlavně studium jazyka řeckého a latinského i spisovatelů, kteří jimi psali, tak staly se v Plzni vlivem strýcovým jeho zálibou jazykové slovanští, mimo mateřštinu hlavně polština a vedle toho též filosofie a všeobecná historie. Vypravuje se, že Kalina v ten čas naučil se Kollárovu *Slávy dceru* nazpaměť a že na tom se ustanovil, naučiti se také na zpaměť dějiny liberárního, v tehdejší Metternichovské době slavného Rottecka. V Plzni cvičil se také ve zpěvu, a hudba stala se mu odtud duševní potřebou, ano lékem v chorobě a neštěstí. Mimo opery, zejmena Belliniovy, byly to hlavně národní naše písně, jež zvláště si zamiloval. Sbírka jich jím učiněná byla po jeho smrti dodána Kolešovskému, aby ji s nápěvy vydal, avšak to se, z příčiny neznámé, nestalo.

Po smrti strýcově, jenž hodlal Jaroslava učiniti premonstrátem, dal se náš básník na právnická studia v Praze. Vedle toho, znaje frančtinu již z Plzně, utvrzoval se v řečích slovanských a zabýval se germanskými jazyky. A tehdy rozhodl se zvoliti sobě za životní úlohu porovnávací jazykozpyt, takže si téměř potají kladl základy velikého *střediska* (Pantheon čili Henotikon) *všech* evropských, asiatských i amerických *jazyků*, o kterém jeho životopisci ovšem právem za to mají, že by na jeho dokončení jednotlivec, byť sebe déle žil, sotva vystačil. Kalina sám měl o té věci, jak výslovně praví, za to, že „nutný věku našemu nastává úkol, a to nejvyšší pro pravou vědu: vše jazyky v jedno

mluvoústrojí sloučiti, jako vše zvířata v obor živočišné soustavy.“ (Upomínka na Jaroslava Kalinu, str. 89.)

V touž dobu pokračoval náš básník v práci překladatelské, již v Plzni počaté; zejmena pocházejí z té doby překlady z Byrona (Parisina — v Květech 1841, část Korzára), z Johnsona (Raseláš); z Mickiewicze (Návrat otce). — Z obliby, kterou náš básník nacházel ve filologii, měly původ vady jeho mluvy: užívání života málo schopných archaismů, neologismů, výrazů z jinoslovanských jazyků a jiných zvláštnůstek slohových; avšak postupem času byly by se tyto vady zajisté umenšily, ano snad naprosto zmizely.

Zvláštní událost změnila směr jeho snah. Tehdy (1837) v Praze uspořádaná schůze německých přírodozpytců, najmě pak přednášky na slovo braných učenců, při této příležitosti odbývané (v. *Musejník* 1837, 4.) dojaly mysl Jaroslavovu tak, že navždy dal *s bohem* studiím právnickým a že odtud oddal se vědám přírodním, zejmena bylinářství, jakož i druhým vědám lékařským. „Bylot to zvláště r. 1837, kdyžto — jak jeho biografové vypravují — s pravou roznícenosti, nic neváže klesajícího zdraví, (denně, ba) třeba několikrát za den, často za největšího vedra, do botanické zahrady (na Smíchově) chodil, žádným předložením, ani tu, kde již krve plivání byl dostal, od úsilí svého odvrátiti se nedav; čímž zajisté nenabytně na zdraví si uškodil. Chrkání krve povalilo jej na lože,“ — na čas dvou měsíců. Povstal, avšak až do smrti, tedy po deset let byl chorým na plíce. „Na štěstí své požíval tehdáž opatrovné péče od paní, kteráž ho co pravá matka ošetřovala, a bez nížto byl by již tehdáž za své vzal. Jak trochu pookřál, odpravil se do kraje k své nevlastní máteři, kteroužto (vším právem) pro zdárnost a upřímnost mysli vysoce vážil a miloval, kdežto ubohý, jako polomřivý několik měsíců pobyv, zponenáhla se zotavil.“ Také *později* byly to „zvláště ženské ruce a srdce, ježto v opětném nápadu dychavičnosti nejšetrněji a nejvěrněji mu sloužily.“

Jsa nepřítelem chlebařství odpovědným, nevěnoval se přes naléhání přátel žádnému úřadu, nýbrž chtěl žíti pouze ideálním záměrům; ovšem byl by při své churavosti nebyl mohl žádné službě vystačiti. Aby však aspoň upřímný úmysl okázal, měl o dosažení profesury zkušební přednášku, jež nad obyčej výtečně vypadla. Na tom ale přestal, živě se i nadál soukromým vyučováním.

V tu dobu napsal své pokusy ve filosofii, pak některé scény truchlohry *Jiří z Lobkovic;* v tu dobu napsal však také svou nejpopulárnější báseň *Kšaft*, jež r. 1842 o sobě vyšla; v tu dobu sepsal též *Libušinu lázeň* (*Včela* 1845), *Novoroční noc* (*Květy* 1845), *Přástevnici* (*Včela* 1847) a j.; také vydal 1. sešit periodického spisu *Věstník* (1842), jenž k sešitům dalším nedospěl. A jakkoli v tento čas Kalina pracoval co nejhorlivěji, staral se *opět* o to, aby ušel hanám lidí, kteří považují za proletáře člověka, jenž nemá pojištěný roční příjem; i stal se učitelem filologie na české průmyslové škole v Budči. Poněvadž pak ve svých přednáškách někdy zabíral se v obor filosofický, donesl to nějaký ušlechtilec řádnému profesoru na filosofii. Avšak jakou dostal odpověď? „Totě dobře,“ pravil mu filosof, „a já bych rád, aby celý svět filosofoval.“ Tehdy pracoval Kalina též o filo-

logické části obchodnického slovníka náučného, jenž se vydati měl; však nedošlo k tomu. Zde dodáme také ještě poznámku, že některé námi posud nejmenované práce Kalinovy (Sigmund z Jelení, překlady z Wojcického, článek o nejstarší historii Černohorců dle C. Roberta, německé pojednání o Králodv. Rukopise) uveřejněny byly v různých časopisech.

Učitelství tanulo vůbec našemu básníkovi na mysli, kdykoli na cos praktického pomýšlel. Tak choval dlouho úmysl zříditi nějaký učitelský ústav pro mládež. A tento záměr byl spolu příčinou, že se r. 1845 odebral do Bělehradu, doufaje totiž, že v místě, kde jeho Mína dlela, mezi bratry Srby dospěje cíle. Ale všestranně zklamán, zničen vrátil se r. 1846 do Prahy, aby prý v otčině kosti složil. Vraceje se pracoval delší dobu u pěvce Slávy dcery v Pešti, v nížto naň mohutný dojem učinilo sněmování maďarské, na kterém se již tehdy ozývaly hlasy slavných řečníků proti hnusnému despotismu Metternichovskému. Pak se několik týdnů zdržel ve Vídni.

Dřívějších sil nenabyl více. Na štěstí dostalo se mu působením Krolmusovým u lékařův Jana i Karla Špota laskavého přechování, začež Jaroslav z ochoty s doktorem Karlem Špotem pracoval o *Náucc o vychovávání dítek*. Rovněž sepsal pojednání o nevyhnutelné potřebnosti mateřského jazyka, pak stručný návrh o jazyku a filologii a rozvrh truchlohry. Některé z jmenovaných prostomluvných prací vědeckého směru lze nalezti v *Upomínce na Jaroslava Kalinu 1870* (ve *Filosofických drobnůstkách z pozůstalosti Jaroslava Kaliny*).

Smrt se blížila. V březnu r. 1847 ulehl a v červnu téhož roku byl donešen do všeobecné nemocnice. Zde oň pečovali literární jeho přátelé a zvláště pak dvě šlechetné paní: hraběnky Eleonora Kounicová i Antonie Daunová, obě rozené Voračické z Paběnic; pročež jim Jaroslavův bratr Karel prvé vydání Kalinových poesií připsal. Umírající básník sám se slzami v očích velebil dobročinnost těchto šlechetných žen i opakoval oblíbenou myšlenku svou: Cokoli jest člověk, jest skrze lásku.

Dne 22. června 1847 v pět hodin ráno skončil se život jeho plný utrpení. Matka přišla si pro syna. Zemřel jako ona — pod cizím krovem.

Jeho pohřeb byl slavný, i jinak pamětihodný. Neboť když Palacký, jda v čele průvodu, pozdravil Arnolda dívajícího se z věznice na pohřeb svého nerozdílného přítele Kaliny: prokázali po daném příkladu též tisícové lidu v průvodu pohřebním stejnou s Palackým úctu odsouzenci Arnoldovi. Byla to nemalá demonstrace proti vládě jesuitům nadržující — byl to jeden z bouřliváčků r. 1848.

O Kalinovi co člověku a spisovateli vynešen již vícekrát soud. Jakub Malý podávaje přehled literární činnosti české od r. 1848 do r. 1852 (v Musejníku 1852, 4.) vyslovil se o našem básníku takto: „Mělyť by býti zvláštní ohledy při vydávání spisů pozůstalých po lidech zemřelých. Kalina byl z počtu oněch lidí, jací se naskrze nehodí pro svět. Takoví lidé mívají schopnosti nevšední, někdy i výtečné, jako vskutku je měl Kalina, ale toliko trpné, neplodné; oni mívají vzácné vědomosti, ale jen pro sebe; oni žijí pro sebe a nežádají ničeho od světa, když

však jim svět také ničeho neposkytne, žalují na osud, ale bez hněvu, ano spíše koketují s domnělým svým neštěstím; oni mívají veliké záměry, proto nedaří se jim nic skrovnějšího." „Kdežto pak zásluha takových lidí spočívá hlavně v zámyslech jejich, v skutečných pak činech slabost se jeví, protož — míní doleji Malý — nic bychom proti tomu byli neměli, kdy by z Kalinových básní se byl učinil nějaký výbor, který by obsahoval nejzdařilejší jeho práce, — neboť skutečně má některé výtečné; — vydáním však veškeré jeho básnické pozůstalosti nehrubě památce jeho jest poslouženo." Spatřujeť Malý v básních Kalinových „naskrze nedostatek vkusu a oné úměrnosti, jejížto pomocí dokonalý básník vědomitě opanovati umí fantasii svou . . ." atd.

Odpověď dána jest (F. Bran. Kořínkem) v Pražských novinách z r. 1853 (č. 102, 103 a 106). Připomenuv příhody geniálního Máchy, dí její pisatel předkem: „Skoro tentýž osud potkal také Kalinu. Oba zaměřovali velké věci, oba měli výtečné schopnosti a nadání, byli ve světě cizinci a zemřeli záhy k veliké ztrátě literatury české. Máchův „Máj" potkal se s velikým odporem, ba možno říci s hrubou opovržeností, a teprv po smrti básníkově podařilo se nespravedlivou hanu, kterouž byl zvěčnělý původce romantického „Máje" obsypán, z veřejného mínění zapuditi. Mácha i Kalina snášeli v životě bídu a rozličné strasti, jakož nám životopiscové těchto mužů vypravují." A upozorniv pak na výrok, že život sebe prostšího člověka může býti básní, a doloživ, že přes to nemnozí lidé učinili vznešenou píseň ze svého života, jež by přinášela skvělou náuku pokolením, žádá sobě Kalinův obrance, aby nám tím vzácnější byli lidé, kteří toho dosáhli, a uznává za povinnost, vyhledávati je, podávati světu jejich zvláštnosti, myšlenky, díla ano i jejich zbloudění. „Život Kaliny je takovouto básní, bohatou na poučení. Věnovalť se on docela službě vznešeného i krásného, obíral se s vědami z bezžistné k nim lásky, a bažil jedině po vydatném působení ve své vlasti, k nížto byl zahořel upřímnou, právě synovskou láskou. Jeho bezúhonný život, v němžto šlechetná mysl, nezkažené srdce a geniální, vždy dále a dále toužící duch tak skvěle se jeví, jest zajisté krásnější než všechny Kalinovy plody, v nichž se nyní kocháme. Prozřetelnosti se zalíbilo zkrátit nit trudného života jeho, právě když stál teprv na prvním stupni slávy, požívaje bídnou almužnu, která se dává mnohdy geniálním duchům, majícím to neštěstí, že se jim nedostává náležitého zaopatření tělesního." „To, co před námi leží z plodův Kaliny, jest příliš skrovné k tomu, co v duchu jeho dozrávalo. Toliko nejbližší z jeho přátel mohou nám říci, kterak slabý, kterak nedostatečny byly skvělé počátky jeho působení před oněmi poklady, ježto přechovávala jeho mysl." Řekneť, prý, leckdo: „Což nám platno, měl-li kdo velké schopnosti, velká nadání, když tyto jeho dary duchovní s ním zahynuly, nevydavše dostatečných plodův? Ba právě, že nám to není mnoho platno, ale starati bychom se měli o to, aby výtečný duch nemusil u nás hynouti," i „aby po smrti památce jeho dlužné uznání — slabá to mzda — se v plné míře stala." Naproti tomu „jistý neznámý v literatuře české hlásek předhazoval Kalinovi, že jako člověk neuměl se hoditi do světa, že bez příčiny soužil se a toužil a jako básník že neměl dosti pravého vkusu a

úměrnosti. Nechtějmež vyšetřovati," hájí tedy Kořínek Kalinu, „z jakých příčin časně zemřelý básník náš nehodil se do světa — trpěl za tuto vadu sám a sám, ale považímeli, že obětoval své zaopatření lásce k vědě a k poesii, žádá toho od nás slušnost, abychom tu jeho domnělou „slabou stránku" učili se šetřiti ve věku našem, po výtce materialním. Nechtějtež proto, zapomenulli pro vyšší idey na pěstování těla, žilli jedině pro vědu a poesii, snažilli se z lásky k vlasti a k pravdě činným býti beze všeho zisku, nechtějtež za to nad ním vyřknouti anathema." Ukázav pak ze života básníkova, že Kalina ovšem měl příčiny stěžovati sobě na strastný život a že nekoketoval s domnělým neštěstím svým, dodává jeho obhájce: „My však pro svou osobu si myslíme, že trpká bolest nebyla u Kaliny vynucená, hledaná, druhu modního, nýbrž že byla jeho podstatou — jeho pravou bytostí. A byť se mu i (byly) nepodařily velké jeho záměry — proto přece zůstane mu jmeno důmyslníka," „proto přece národ český jeho památku nevytiskne lichou památkou sykofantů. Kalina byl básníkem — dobrým, výtečným, geniálním básníkem." Co se konečně týče otázky, mělyli se Kalinovy poetické spisy vydati v přísném výboru, odpovídá na ni Kořínek zcela trefně: „Proč by se neměly vydati všecky básně méně zdařilé, nedokončené po Kalinovi? Při takovém básníku, jako byl Kalina, odpoví zajisté každý, aby se vydaly, poněvadž toho básník zasluhuje, aby jeho myšlenky národ poznal, aby mohl náležitě ocenit jeho schopnosti duševní a tudíž i ztrátu jeho." „Nepřím toho, že polovici básní nebyl by pro uveřejnění sám Kalina za dospělou uznal, ale co to škodí? Nalézajíť se tam skvělé myšlenky — po různu, neprovedené, jenom tak na spěch hozené, které k doplnění úsudku o zemřelém básníkovi jsou nevyhnutelny."

Bylo by zbytečno dovozovati, který z obou názorů zůstal méně osamotnělým, zda Malého či Kořínkův. Životopiscem v Naučném Slovníku vřaděn jest Kalina mezi přednější naše poety zejmena v oboru balády. První vydání jeho básnických spisů jest již po více let rozebráno, tak že uspořádáno nyní vydání nové v Kobrově *Národní bibliothéce*, s podobiznou a životopisem básníka. Práce jeho před dvaceti roky požívaly valné obliby; *Hadrnice* a *Kdo Slávy syn* byly v hudbu uvedeny, onano Kolešovským, tato Kratochvílem, *Jan Kvarin* měl býti vzdělán v operu; *Na matku mou* a jiné básně Kalinovy přeloženy jsou do němčiny: jmenovitě *Jidášův peníz* Králem a *Kšaft* Svobodou.

Tento *Kšaft*, nejproslulejší báseň Kalinova, má své malé dějiny. Byl r. 1842 o sobě vydán. Odbyt byl neslýchaný a ruch a hluk z toho od žen i dětí, které ji všude na trzích a na ulicích nabízely a zpívaly, byl tak veliký, že na sebe obrátil zření policie. Kalina měl výslechy, avšak přestáno na tom, že prodej *Kšaftu* zakázán. Přece však bylo již, a to v jediné Praze v době dvou týdnů, rozebráno 10.000 výtisků. Kalina vydal svou baládu nákladem vlastním a sušil sám exempláře z tiskárny docházející ve svém bytu v ulici dominikánské, nyní Husově.

Kšaft byl s nejpodařenějšími pracemi Kalinovými v Musejníku připodobněn více starodávným sloupům Hermesovým, jichž svršek byla

sličná hlava lidská, dolejšek pak neotesaný špalek, nežli k dílům uměleckým, spůsobně a slušně se všad zaokrouhleným. Avšak kterak bylo by si tedy možno vysvětliti neobyčejný úspěch *Kšaftu?* Podstata věci je ta, že Kalinova baláda obsahem i směrem vybájena jest z tehdejší mysli našeho lidu. — V Cerekvi vyzvání umíráček. Syn bouří v krčmě a proklíná otce. Otec právě zemřel, a syn nezdárník ptá se hned po závěti a hýří dál. Avšak otec neodporučil mu než příkaz: Sprav život svůj! To slyšet, běží syn k otcově mrtvole:

z očí mu jiskří lítý hněv,
zlolajce tříská na rakev:
„Tisíc hromů tě probudiž!
vstaň a cos napsal, opraviž!
Tu, šelmo, za stůl se posaď
a piš a nehni se mi z tad!
Na ten pozev praská rakev;
ruka padá — noha padá —

mrtvý vzhůru povstane! Vezme péro a píše. Ale což píše? Kletbu! Nezdárný syn béře si život, ale mrtvý „otec sedí — otec hledí — jak přimrazen jsa k lavici, a péro drží v pravici.“ Spěchají pro bábu, pro popa, ano pro sama vrchního popa, aby ho zaželínali; avšak nic platno:

otec sedí — otec hledí,
jak přimrazen k lavici,
ni rady s ním ni spomoci,
až dítko se přibatolí,
„Pote, dědečku!“ blaholí,
„pote dadat!“ a outlinkou
chopí ho mile ručinkou.

Tu stane se div. „Z lavice otec se zdvíhá; pravice požehná vnoučka milého,“ a tu věčný sen teprvé opět obejme dědečka.

Máme málo básní, v nichžto by se posvátnost rodinných poměrů byla vyslovila tak něžně a přece tak úchvatně.

Touž ideu, ovšem v jiné podobě, mají za podklad *Lázeň Libušina* a *Hadrnice.* V *Lázni Libušině* je to šlechetná láska mateřská, spojená s oddaností bohu, která vrátí utonulému dítěti život. V *Hadrnici* pak je to mateřská láska zoufalé nešťastnice, která nemohouc dítky své jinak nasytit, jde na hřbitov a hroby oloupí o kosti a hadry, jež prodati hodlá; avšak mrtví si v noci pro ně přijdou; žena z úzkosti zkamení, a její duše, stavši se zkázným upírem, bdí ještě po smrti nad jejími dítkami.

Na báječné půdě má také místo šest básní, o nichž nyní promluvíme. Dvě z nich, totiž *Přástevnice* a jmenovitě *Novoroční noc* náležejí s *Lázní Libušinou* a s *Hadrnicí* mezi nejpropracovanější básně Kalinovy. *Přástevnice* jsou tři lesní panny, chodící večer do vísky na přástky. Všichni je milují, zvláště jonáci a nejvíce Jaroš. Tento nejtíže to nese, že děvy ty již o jedenácté z přástek odcházejí; proto jednoho večera pošine ručičky na věžních hodinách o hodinu nazpět. Lesní panny tedy odejdou tentokráte o dvanácté. Avšak v den na to:

Tlupa sekáčův kosit lesní luhy
po břehu ráno kráčí za šera:
aj, vodní pláň tři krvavé brotí pruhy,
úpěním žalným zní hloub jezera.
A od té doby krásně lesní děvy
do vsi na přástvu nepřichodí víc,

a „nežli luna běh svůj dokončila, padá“ touhou umořen též jonák Jaroš „Moraně za oběť.“ — Také *Novoroční noc* má ráz pohádky.

Ke kmotře Hátě, jenž příští hádá
i tajné výroky osudu bádá,
tři přišly krásky
ve strasti lásky.

Nejdouť pro ně záletníci, a kmotra má tedy radit. Poradí jim, ony v novoroční noc čáry vykonají, a mocně působí kouzla vnady.

Klep — klep — a v jizbu čackým krokem
dvé sličných jonáků vchází
a podle dívek se sází,
milostným v oko hledí okem.
Dvé jonáků — tré děv!
Páry milenců
v ozdobě věnců,
v sladkém kochání
se k sobě vinou...
Jen jedna sedí tichá
nemá se k druhu přitulit
a milostně poholubit.

Proto přes matčiny výstrahy rouhavě volá:

„Zemskýli ke mně nestane milenec,
ať z pekel host si přijde pro věnec!“

Její přání se splní — milenec přichází, přinášeje jí věnem — rakev. Pekelní sluhové odnesou děvu, a její sestry po vypršené době duchů spatří místo obou ženichů dva trupy sivých očí a siných tváří.

Za to však daří se „ducholovnému arcivrahovi (po čertech) zle v *Čertově skále*. Přijdeť tu v poslední chvíli o nevěstu jemu prodanou.

Jako tato báchorka, jest i legenda *Klášterní panna* sepsána na základě národní pověsti. Vášnivec rytíř jde vyrvat z kláštera dívku, kterou miluje a jež stala se jeptiškou. Aby tento násilný čin zabránila, prosí tato Krista, by ji proměnil v stařenu. Což když se jí splní, rozlítí se rytíř hněvem a dá pannu v blízkém lese ukřižovat. Přijde poutník a hudbou i pěním ukolébá ji u věčný spánek. Ukrutný rytíř zlomí si kdes v lese vaz. Vše to je tak děsné, že čtoucímu tuto báseň nelze se dobrati esthétického uspokojení.

Ještě tři práce Kalinovy náležejí v obor poesie fantastické, totiž *Jidášův peníz*, peníz to, pro který způsobením Ahasverovým bratr bratra vraždí, pak *Jan Kvarin* již jmenovaný a *Radouš*. Kalina zápasí v nich ve všech třech, tak jako též v romanci *Krumlovská panna* a v *Lichváři*, se zevní formou; zejmena nelze *Radouše* celkem nazvati než pouhým prvním náčrtkem. A přece osvědčuje se právě

při něm nejlépe slovo Kořínkovo výše uvedené; v *Radoušovi*, ač tuto básníkovu práci nutno uznati za nejslabší jeho slabých, Kalina nejdůrazněji osvědčil své slovanské vědomí. Jeť Radouš český kmet, potud mocen a šťasten, pokud zůstává Slovanem, avšak v záhubu klesá, jakmile se odnárodní. Látku romance *Krumlovská panna*, z Balbína čerpanou, zpracoval Kalina dvakráte, a sice po druhé v duchu národní písně. Je to látka silně romantická. Mladý Rožmberk vstoupí co mniška do kláštera Krumlovského, aby v něm dlíti mohl na blízce milované, od pánů Rožmberských násilím mu odňaté a v klášteře uzavřené jeptišky Marie. Když pak jí umře, zahyne žalem i ona.

Baláda *Zedník* čili *Zazděná panna* činí další stupeň k básním realistickým, jimiž jsou obě *balády Jeník* a *Odvod* opět pěkně propracované, ač se Kalina ani tu jako vůbec nikde nedrží žádných pravidel prosodických, nýbrž jakési zpěvní rhytmiky. *Jeník* jest, jak nám sám poeta vypravuje, založen na události přihodivší se v Mochově na Kouřimsku. Jan Róza, chalupníkův syn z Černík, byl oblíbený improvisátor, a píseň, již v baládě zpívá, složil on sám. Jeník zazpíval ji své Barboře před odjezdem na vojnu k nesmírnému jejímu žalu, jenž ji až do hrobu sklátil. O neklidu, jejž pojměl Jan po smrti její — dodává básník — divostrašné věci se proslýchaly. Básník, vypsav odchod jeho ve válku, líčí nám v baládě Barboru, ana po své smrti Jeníka v bitvě chrání. „*Můj* jsi ty," volá, „na lůnu *mém* usneš, Jene, věčným snem!" i vezme ho na vždy k sobě, do své mohyly . . .

Kdežto *Jeník* je lyrismem skrz na skrz prodchnutou baládou, nazval bych *Odvod* raději rozšířenou a rmutným naladěním pozměněnou (národní) anekdotou. Táhne tlupa synkův, vypravuje básník,

táhne k odvodu
ve valném pochodu — ku Praze.
V ústech šprým a hluk a třesk,
za čapkou kvítí, v srdci stesk.
Výskají jonáci, skáčou,
hudba hraje, kapsy zvoní,
a vojanské znějí zpěvy.

A tato hudba jejich je tak výtečná, že místo synků důstojníci v Praze odvedou muzikanty. Tu vracejí se synkové domů, všichni vojny sproštění a *přece* smutni! „Želí, že pozbyli *hudebníků*." Ku konci vypisuje básník ještě, avšak pouze ve všeobecných rysech, budoucí osud odvedených. *Odvod*, právě jako *Klášterní panna*, jest výrazem básníkovy vřelé lásky k hudbě.

Další poetické práce Kalinovy mají název *Ironie lásky*, *Nový život*, *Zpěv o povodni*, *Měšťanská*, *Vojenská* (Kdo Slávy syn atd.) *Soustrážeň*, pak *Zpěvy milostné*, z nichž jsem na počátku rozpravy podal ukázky. Miloslavou i Ladou Kalinovou byla *Vilemina Wolfova*, nyní také již zemřelá a v Srbském Bělehradě pochovaná. Zvláště zdařily se z těchto milostných zpěvů *Otázka milenky*, pak druhá část *Touhy po vzdálené* a *Kéž!* V jednom z těchto *Zpěvů milostných* nám Kalina podává obraz sama sebe. Odevzdávaje totiž Miloslavě podobiznu dí:

Rač, duše drahá, milostivě přijmout
dar skromný! — buď ti přízně zástavou!
Věrný to obraz osoby, jíž láje
s obavou co příšery se štítí;
neb žahavý jest jí *ducha* zjev,
a po věky vře hněv světla nepřátel.
Tys nežasla — tys vyčítala z tváře
věsť pochopitelnou rovnorozencům,
jenž vyrytá jest v ní písmem tajemným —
celého to života mého tresť.
Zabrán v světějších světů blahou oblasť
lesklé paprsky jsem sbíral
i tajná čaroslova při tom říkal,
bych *volnost* připravil si a *mír svatý!*

Kalina doličil tento nákres ještě jednou básní: a touto jest onen poslední jeho zpěv — *Na matku mou,* v němž rozloučil se s životem.

Nebudu opakovati, co jsme v něm ztratili. Památku Kaliny co syna, přítele, Čecha i Slovana, co muže vzorných mravů, co idealisty, co neúkojného pěstitele věd a umění, a co básnického génia zůstane bohda předmětem úcty též za věků budoucích, a kde s láskou mluveno bude o Mayerovi a kde slaveno bude jmeno rovněž záhy nám odňatého Máchy, tam zajisté s vřelostí pravého porozumění vzpomínáno bude také *Jaroslava Kaliny!*

Momir Nalezenec.

Legenda srbská

od

Sigfrida Kappera.

Zdvihnul car se Štěpán srbský mocný,
s Prizrena se zdvihnul, města slavna,
do Velezkých nad Vardarem řekou
do pohorských lesů na lov táhnul,
sám devátý s osmerem vezírů
a s desátým s Todorem vezírem.
Do patnácti do dnů lesem honil,
a tak šťastně už to řídil osud,
neulovil srnce ani laně
ani zvěře sebe menší drobné,
a když, nechav honu, pak se vrátil,
ve zeleném houšti děcko spatřil
do vinného listí zavinuté,
vinným révím kolem ovinuté
lupenatým, by mu v oči slunce
nepálilo, letorostmi skryté,

I bylotě caru přepodivno,
odkud děcko v lesech těchto temných;
nelidskouli omrzelo matku,
ana v tom je opustila houští,
čili křtěnce pohodila kmoška,
by jej našel, pokřtil, obdaroval,
čili horské zanesly sem víly. -
Čekal tedy letního tu půl dne,
k dítětili přihlásí se někdo,
a když nikdo nehlásí se k němu,
aniž koho vidět ani slyšet,
Todorovi: „Sesedni teď", — velí —
„sesedni teď s koně hrdinného,
ono v houšti ohledej mi dítě; —
pacholeli, na koně mi podej!"

I sesednul s koně Todor vezír,
nalezence ohledával v houšti;
a když caru vůlí boží dáno,
na štěstí že ono pacholátko,
na hnědouše caru pánu podal;
z rukou jeho v záhyb pláště svého
v pravý car ho milostivě přijal,
třikrát na tvář políbil, v hedvábný
zavinul pak opatrně v šátek,
k ňadrům schoval co své dítě vlastní:
„Blaze mně a bohu pánu díky,
anto syna mně, a Grozdianě,
toužívé mé po bratru dcerušce
z nenadání nadělil jest bratra!"
Ke dvoru pak dále ke svým táhnul.

U dvora tu ode dávna zvykem,
hospodář když car se vrátí domů,
že nevyjdou sluhové vstříc jemu,
koně by mu drželi, ni služky,
leč milostná hospodyně sama.
Vyšla tedy carova Roksana,
v ústret caru pánu i dnes vyšla.
„Zdráv buď, caři, — vítán hospodáři!
Šťastnýli byl lov, a hojná kořisť?"

I dal na to car jí pacholátko,
i vzala je ze carových rukou,
do zástěry do hedvábné vzala,
velice se jemu radovala:
„Blaze mně a bohu pánu díky,
lepšího jsem nepřála si lovu!"
Pod hedvábným provlékla pak pasem,

by jí děcko bylo, jak by byla
pod svým vlastním nosila je srdcem.
Vykoupala, pěkně ustrojila,
načež ke křtu nalezence nesli
ke svatému Archandělu ve chrám,
křestným otcem Todora mu zvali,
ve křtu svatém spanilé pak jméno
Nalezenec Momir jemu dali.

I chovala carova pak děcko,
chovala je jako svoje vlastní,
milovala, opatrovala je.
I dařil se nalezenec, dařil
jak na těle tak na duši krásně —
od rána oč vzrostl do večera,
ještě jednou do rána zas tolik;
rozumu co přibylo mu přes den,
ještě jednou tolik zase přes noc,
tak, že dospěv patnáctého roku
bujným vládnul koněm, zbraní lesklou,
lépe jiných ve třicátém roce,
a car pán, kam jel a kudy chodil,
jarnou jako kytici tu vonnou
pro honos jej všude s sebou vodil,
přání jemu neoslyšel žádné.
Což jakmile vezírové zřeli,
velice mu záviděli toho, —
o květné když bylo o neděli,
u Todora podtají se sešli,
sestoupivše se tak sobě děli:
„Toť přec malá pánu bohu chvála!
od malička upřímně my caru
dvorujeme do stáří a pilně,
šedivělý visí vous nám po pás,
a milosti nepoštěstilo se
dodvořit se takové nám po dnes,
v jakou Momir ono pacholátko,
nalezenče ono od včerejška,
u vzácného vloudilo se cara!
Hanou nám to na kolena stará!
Pročež — což abychom nalezence
caru pánu nějak zohyzdili,
proti němu cara popudili?“

A jim na to Todor vezír (hlava
schytralá, a kum on proněvěrný!)
„Bratří milí, osm vás vezírů,
po spáseli duše nic vám není,
snadno caru milce zohyzdíme,

proti němu cara popudíme!
Přede hodem božím velkonočním
vzkříseni až odbudeme páně,
z chrámu na to páně vystoupíme,
každý vás nechť do dvora do svého
na večeři jednoho zve strážce,
a já k sobě carova miláčka.
Ve dvoře mém u večeře slavné
tříletým pak přisloužím mu vínem,
sedmiletou opiju ho vodkou,
opilého na to do carova
odnesu jej dvora, Grozdianě
do ložnice přemilené sestře, —
na to lože, na němž ona dřímá,
zdřímnulé jej vložím do náručí.
Každé sestře milený jest bratr,
Grozdianě Momir nade všecko;
přilne k němu ona, obejme ho.
O hodě pak velkonočním božím,
služby když se slavit budou ranní
a tu doba blahověstí líbat, —
ohlídne car v pravo se i v levo
po Momiru, by on s ním je líbal,
a miláčka neuhlídá v chrámě.
Zaň tu boží já políbím slovo.
A když z chrámu vystoupíme na to,
a car po něm tázati se bude:
‚Rci, Todore, sluho můj, kde Momir,
ve chrámě že nebylo ho vidět?
U tebe byl na večeři včera, —
nepřepájels ruměnným ho vínem,
že ho vínem rozbolela hlava,
do chrámu že přijít s tebou nemoh?‘
Tu vás čtvero bohu přísahejte,
čtvero na to duši zaklínejte,
‚Ontě u své sestry, u Grozďanky,
miluje ji, líbá, obejímá!‘
Tím jej caru pánu zohyzdíme,
proti němu cara popudíme!“
A před hodem božím velkonočním,
vzkříšení když odbylo se páně,
z chrámu vezírové vystoupili,
po jednom po strážci na večeři
do svého si dvora každý pozval
a Momira Nalezence Todor.
Ve dvoře tu u večeře slavné
hostu svému Todor přisluhuje,
tříletým mu přisluhuje vínem —
strojené je víno všelijakým

pro uspání kořením a nejvíc
omamným tím vlčím mákem těžkým,
by jím Momir Nalezenec usnul,
svátečního slunka východ krásný,
velkonoční služby zaspal ranní —
sedmiletou ještě nad to vodkou.
I opájí vínem se i vodkou,
o sobě že neví Momir mladec,
opájiv se, o Todora kuma
omámenou opírá si hlavu.
I tu mladce v náruči vzal Todor,
do carova odnesl jej dvora
Grazdianě do ložnice sestře,
na témž loži, na němž ona dřímá,
zadřímnulé do náručí vložil.
Každé sestře milený jest bratr,
Grozdianě Momir nade všecko, —
i přilnula k němu, objala ho.

Za nedlouho — kohoutové pěli,
na klapačku žáci udeřili;
kněži k službě svaté přistoupili,
páni, s carem v čele, ve chrám vošli,
služby ranní slavně odbývali.
Když pak líbat blahověstí bylo,
po Momiru pohleděl car v pravo,
pohleděl car v levo, by s ním líbal;
k stolu páně přistoupil tu Todor,
slovo boží políbil zaň s carem.

Po službách pak velkonočních ranních
ze chrámu kdy páni vystoupili,
před chrámem si k zlatým stolům sedli,
Todorovi car tu vezírovi:
„Aj, Todore, kde že pak náš Momir,
ve chrámě že nebylo ho vidět?
U tebe byl na večeři včera —
nezaplavil's rudým snad ho vínem,
že ho vínem rozbolela hlava,
an nám ve chrám dostavit se nemoh'?"

A tu na to caru Todor vezír:
„Ctěný caře, slunce naše jasné,
Momiralis neuviděl v chrámě,
uvažovat, ctěný caře, račiž,
Momíra že ve dvoře svém chováš
s Grozdianou, sestru ovšem s bratrem —
a že Momir — miluje Grozďanku!"

A car zděsen jemu: „Zmlkni, sluho,
na věčné kéž umlknul bys věky!
Lež je, co tu pravíš, — pouhá lež to!
Za živa nechť od kostí mně od těch
odrou maso, zdařili se komu,
Momira bych s Grozdianou rozveď!
Brat a sestra oni, dítka moje!“

I tu vzkřiklo osmero vezírů,
čtvero křivě přísahajíc bohu,
čtvero strašně zaklínajíc duši:
„Ano, svědčiž bůh i duše její,
ano, care, svědčiž den nám dnešní,
tak jest, budiž úmrtí nám spasné!“

I rozsoptil srbský car se Štěpán,
krutým hořem horké slzy roně,
na sobě šat všechen zlostí rozdral:
„Ó Momire, kytice má krásná,
Ó Momire, lásko má nešťastná —
bolno mně tě ztratit — přece musím!“

I pokynul pochopům hned dvěma:
„Běžte, pochopové, neváhejte!
Grozdianě do ložnice vražte,
Momira se Nalezence chopte,
do zelena do sadu ho veďte,
na olivě na oné tam plané,
suchem sešlé, po troje už leto
bezlisté a bezkvěté — oběste!“

I běželi pochopové hbití,
Grozdianě do ložnice vtrhli; —
a tu Momir na sestřině loži,
vedle něho Grozdiana sestra
basalkovým bratra mileného
ovívajíc proutkem usnulého,
z omráčení zlého by se vyspal.
I vrhli se naň dva pochopové,
na krk bílý hodili mu léčku.
Což jak sestra zřela Grozdiana,
vzpiští bolem jako zmije litá,
ruce lomíc na zem černou klesá.

I procitne vyburcován Momir,
otevírá oči, kolem hledí,
pochopů dvé tu nad sebou shledne,
za boží je smilování prosí:
„Pro boží, ach, smilování svaté,

přenáhlc mne nevraždète, bratří,
k caru dřív mne k otci mému veďte,
ať z úst otce svého milenébo
přece zvím, čím zhřešil jsem mu tolik,
ukrutnou, ach, že mne tresce smrtí,
smrtí tresce na boží hod tento,
kdežto bratří, všichni moji druzi,
vzkříseni se spasitele těší!“

Pochopové jsou, přec milosrdní,
v oči vstoupí lítosti jim slze.
Nad mladíkem jsou se ustrnuli
k otci pak jej, k caru pánu vedou.

A kdy k caru přivedli jej k pánu,
v náruči se caru vrhá Momir,
hedvábná mu s pláčem ňádra líbá:
„Světlý caři, caři otče milý,
čím já tobě prohřešil se, otče,
že mne, otče, krutou trestáš smrtí,
smrtí trestáš na hod boží tento,
kdežto bratři, všichni moji druzi,
vzkříseni se spasitele těší?
Čím jsem, otče, prohřešil se tobě?“

Mlčí car, jen tiché slze roní.
„Oj Momire,“ dí pak s bědováním,
„oj Momire, kytice má krásná,
oj Momire, lásko má nešťastná,
bolno mně tě ztratit — přece musím!
Za živa nechť od kostí mně od těch
odrou maso, jáli — jáli tebe
rozvádím to s Grozdianou sestrou!
Brat jste vy a sestra — dítka moje!
Oni jsou to, devatero ono
vezírů mých sluhů, ani svědčí,
Grozdianu že miluješ sestru!
Oj Momire, kytice má jará!

Načež caru otci vece Momir:
„Celýť tomu, otče milý, měsíc,
milenou co neviděl jsem sestru,
leč až včera ve zeleném sadě,
s děvčaty kdy trhala si kvítí,
s třímecitma družičkami, otče!
Potkali jsme zahrady se u vrat,
červenou já růžičku dal sestře,
basalky mně proutek ona bílé,
a z milosti jeden tak druhého

dařili jsme, — jakož brat a sestra,
na milosti důkaz, ne na hanbu!“

Ještě málo — a již car mu věřil.
Však, hle, s křikem vezírů tu devět:
„Slyš, ó bože, slyš! Viz všechen sbore!
Jednomu car věří pacholeti,
a vezírům nám ne devateru,
šedivělý vous jimž visí po pás!“

Váhá car, — než nelze mu již jinak.
Obrací se, pochopům pak kyne:
„Jděte! Na vyschlou jej na olivu
pověste tam v sadě! — Jděte — jděte!

I odvedli pochopové mladce.
A on jim: „Ó v bohu bratří moji,
v bohu bratří, pochopové mladí,
doveďte mne k carové matince,
nechť odpustí starosti mně, muky,
starosti ty, když mne kolébala,
muky všechny, ježto zakusila,
než, ach, milostná mne odchovala!“

A nehledí drábové již jeho,
do zelených do sadů jej vedou,
na olivu na onu tam planou,
suchem sešlou, po troje už léto
bezelistou, bezekvětou, věší.

Ze dvora to nezahlednul nikdo,
leč jediná Grozdiana sestra,
ana s věže dívala se na sad,
a kdy, co se děje, uviděla,
s bílé tváře slze utírala,
s věže dolů k matince se brala.
„Ustroj, milá matinko, mne, moje,
oblekni mne co nejlépe můžeš;
jsou dnes hody velkonoční krásné,
děvčata mě do kola dnes zvaly!“

I svolila máti tomu ráda,
na oddavky jako by to bylo,
co nejlépe můž ji vystrojila.

Avšak nejde žalná Grozdiana,
mezi dívky, mezi družky nejde;
hedbávnou podtají stužku vezme,
do sadu se pod olivu béře.

Na olivě bratra když tu zřela,
roníc horké slze na drn sklesla,
vedle bratra na to vlastní rukou
na větev se oběsila sama,
v umírání bratru milenému
kolem krku bílé ruce vila.

Netrvalo dlouho, vzešel úžas,
vzešel pokřik carským z toho dvorem,
Roksaně i carovně v síň vtrhnul:
„Zlé ti hody, carová Roksano!
O děti jsi připravena obě, —
oběšeni Momìr i Grozdanka!"

I vyskočí se vzkřiknutím bolným
hospodyně všecka poděšená,
k caru ihned hospodinu běží,
k nohoum se mu s nářkem velkým vrhá:
„Proč, o caři, jasné světlo světa,
obě dvě proč usmrtils mi dítka,
nadějné to naše omlazení,
překrásné to naše potěšení?"

A car na to, z manželčiny řeči
zvěděv s hrůzou, že i Grozdiany,
že i dcery milené už není:
„Neusmrtil já jich," zvolá, „ženo,
usmrtilo devátero ono,
vezírů je, sluhové mi věrní!"

Načež caru ona: „Světlý caři,
koruno ty světa zasvěcená,
buďto usmrť devatero vrahů,
nebo smrt dám já též sama sobě,
na olivu oběsím se onu
podle dítek našich sama třetí!
Neboť vidět nemohu a nechci
světem chodit blaha mého vraha!"

I nemůž car, nemůže již jinak,
devateru kyne drábů mladých,
na zelené na oné tam jedli
proti chrámu arciandělově,
devatero vezírů všech na ní
proněvěrných oběsit jim velí.

Sám pak na to s carovou se vzchopí,
i jdou spolu do zelena sadu,
oželit jdou nebohých svých dítek,
ku olivě k nešťastné přistoupí.

A hle zázrak nad zázraky všechny!
Oliva, hle, vyschlá omladnula,
zeleným se listím přioděla,
květem bílým krásně ověnčila.
Svěceny jsou caru děti obě,
s bratrem sestra, s Grodzianou Momir,
svěceny jsou láskou bohu milou,
svěceny jsou milostí nevinnou!

I šli odtud, k zelené šli jedli;
a hle, jedle bez jehličí, uschlá, —
devatero na jedli vezírů
zčernalých, a — ze všech nejčernější
vezír Todor, kmoch on proněvěrný. —
Pod nimi se země rozsednula!

I pokynul pochopům car sluhům,
pochopové vrahy s jedle sňali,
v bezdno země rozsedlé je svrhli:
„Zmizej, křivdo, s povrchu zemského!“

I pochoval car dvě děti milé,
mnoho za ně rozdával pak statků,
Momiru bor štihlý, Grozdianě
popínavou na hrob sadil révu.
I vine se réva kolem boru,
sestřina co ruka kolem bratra.

Parnassie.

Román ze Šumavy

od

A. V. Šmilovského.

I.

Modrosivé ranní nebe dívalo se blednoucími hvězdami svými do kolny, v pravo docela a z předu z části otevřené, v níž na libě páchnoucím horském seně, řadou vedle sebe, dřímali tři turistové. Ze selských, květnatých podušek vykukovaly tři hlavy, různého i zajímavého rázu. První z nich, v pravo po kraji, spočívající v hojnu plavých, malebně pocuchaných kadeří, vynikala lepostí i ušlechtilostí linií a měla na sobě onen ráz oduševnění, jakého dodává lidské tváři práce duševní a hlavně umělecká. Poněkud sporý plnovous, vybíhající pod bradou v jemnou špičku, pěkně slušel k vysokému čelu, sítí lehkých

vrásek zastřenému a z úst libozvučnému dvouverší, přitemněnému tahy dumnými a bolestnými. Hlava sousedova byla zcela jiná co do rysův i výrazu. Linie byly ostřejší, vlasy na skráních silně prokvétající, a vous po francouzsku pěstovaný, byly černé; v obličeji zračilo se pravé rázné chtění a ona harmonie života, k níž dospívá nevšední člověk po mnohých slzách, po mnohém vzdechu a po mnohé srdcemorné bolesti. Muž ten uměl patrně statečně bojovati a nezpýchal rovněž tak vítězstvím, jakož nezmálomyslněl porážkou; mělť svou jistou míru i v myšlení i chtění i v konání.

Třetí posléze hlava, v levo po kraji, nejméně byla půvabná. Bylať prosaická jako ty její do hola ostříhané vlasy a neúhledné kníry, jež stínily poněkud široká ústa. Botanická krabice, jež vedle muže na zemi ležela, svědčila, že náleží vědě a dle hlavy zdálo se, že stuhl tak v jednom odboru, jak asi zamrzli mamutové v ledových krách sibířských.

Nacházíme se v Šajbě, pohorské to vesničce, jež leží na patě svahu Jezerní stěny v Bavořích. Vesnice skládá se z několika horských chýší, od východu k západu za sebou stojících a stavení, do něhož přivádím čtenáře, jest poslední na východ a zároveň hospodou, v níž turista, jdeli s vrchu Javora na Jezerní stěnu a k Ostrému, nebo obráceně, povždy nalezne vlídného přístřeší k noclehu. I naši turistové přišli včera večer z Javora do hospody Šajbské a poněvadž byla jasná a teplá srpnová noc, dali si raději lože vystlati v otevřené kolně než v uzavřené nízké světnici, v níž se večer topilo a vařilo. A spalo se jim také výborně po včerejší dlouhé a obtížné chůzi při hrkotu vody, jež silným proudem splývala z trouby do dlouhého koryta, před hlavním stavením na dvoře stojícího. Nevelký čtyrhranný dvorek jest ze tří stran uzavřen staveními; čtvrtá strana, k východu jest na dobro otevřena. Hlavní stavení, dřevěná to, došky krytá chýše, před níž hned při záhrobní zmíněné koryto s vodou stojí, obráceno k východu a z nízkých jeho oken pěkná jest vyhlídka otevřenou stranou dvorku. Přes rybníček, hned za dvorkem ležící, splývá oko po měkkém aksamitu lučin u velmi jemném svahu v údolí se táhnoucích k černému lesu, nad nímž až do šeré dálky kupí se v terasách hory, vesměs vysokým lesem porostlé. Jasná zeleň lučin a tmavá lesův! Jak jednoduché to sestavení barev a jak půvabné, zvlášť kdy rozepjata nad nima modrá nebes obloha. V pravo od hlavního stavení stojí kolna na seno, v níž naši přátelé jsou v nejlepším spaní, v levo naproti táhnou se skrovné stáje a nad nimi jest komora, do níž z dvorku vedou schody s pavláčkou, asi sáh dlouhou.

Jest záhy z rána, krátce před východem slunce. Žádný zvuk neruší onoho velebného mlčení, v němž spánkem omladlá příroda očekává příchodu zlatého krále dne. Dvířka u komory klapla a na pavláčku vystoupila dívka, tak čerstvá jako kapka rosní, tak líbezná jak první pocit lásky. Opřevši se o zábradlí pavláčky, podívala se do kolny, kde spali turistové. První pohlednutí bylo plaché a nesmělé, při druhém však, jako by je někdo byl přičaroval, utkvělo velké a hnědé oko její na hlavě prvního spícího muže. Vzdychla si, snad ponejprv ve svém životě. První zlatý pruh vycházejícího slunce zaskvěl

se nad temenem nejvyšší hory . . . snad i v srdci dívčiny rozbřeskl se první, zlatý pruh lásky, jež tolik jest člověku, co slunce zemi . . . V sladké zamyšlení pohroužena prodlela dívka chvíli na pavlači, pak sestoupivši na dvorek zaběhla na lučinu, kdežto utrhla o samotě stojící bílý kvítek. Kvítek ten měl jediný sněhobílý květ a jediný, srdci podobný lístek, bez řapíku k lodyze se vinoucí. V korunce třásla se krůpěj rosy.. Dívka šla s kvítkem do kolny a položivši jej opatrně na peřinu před plavovlasého muže, v pravo na kraji, odběhla z dvorku.

Hnedle na to probudil se botanik.

„Vzhůru, přátelé, vstávejte; je již bílý den," volal na soudruhy.

Tito se probudili a vztýčili v loži svém. První pohled plavovlasého muže padl na květinku před ním ležící.

„Podívejte se," zvolal bera kvítek do ruky, „jaká to libá květinka! Jak jí říkáte, Suku?"

Botanik oblékaje se hodil okem po rostlině a pravil:

„To je Parnassie. Podle Linnéa náleží mezi Pentandria, Digynia, podle Decandollea . . ."

„Systémy ti odpustím;" skočil mu nevrle Hanuš do řeči a zakoukal se do kapky rosy, v korunce se tetelící.

„Slza noci!" mluvil více pro sebe než k soudruhům; „slza noci! Parnassie, jaké to krásné a významné jmeno! A jak se zove po česku?"

„Nebožtík Presl překřtil ji na Tolii bahenní," vykládal Suk odcházeje z kolny ku korytu s vodou; „na východě ale, v českomoravském pohoří, říkají jí srdečník."

„Mysl lidu nikdy se neodcizí poesii," prohodil Hanuš. „Parnassie, srdečník! Ta korunka s rosní slzou v lůně svém, ten lístek jak srdečko k lodyze se tulící, zdaž není to něžný a prostinký obrázek milosti, vzešlé ve dvou srdcích a touhy jich po sobě?"

„Poetovi o výklad není zle;" odpovídal druhý muž, k němuž Hanuš otázkou se obrátil. „Leč otázka druhá: Kdo přinesl ti kvítek ten v noci?"

„Kdož jiný než Zuzanka. Či nemyslíš tak, doktore?"

„Myslím co ty," odvětil doktor.

„A co soudíš o ní?" vyzvídal Hanuš dále sklopiv zraky.

„Jest to půvabná horská květina."

„Tak něžná jako ta Parnassie. Zuzanka — Parnassie! A nic více, doktore?"

„Nemívám ve zvyku ukvapovati se v soudu," odpověděl doktor. „Abych ale pravdu ti pověděl, nemohu smlčeti, že tak něžný dárek poněkud mi podivný na horskou dívku o samotě vyrostlou, ač nepřirozený není."

„Sám uznáváš," pravil Hanuš, vstal a zatknuv Parnassii za klobouk odcházel za Sukem.

Vykonavše ranní toilletu u koryta s vodou, vstoupili naši přátelé do světnice, kde za stolem čekaje na snídaní seděl Suk. Zuzanky tam nebylo.

„Kde je Zuzanka?" tázal se Hanuš selky snídaní připravující.

„Ráno si ráda vyběhne do polí," odpověděla, „ač kolikrát už jsem jí to vytýkala."

Hanuš se vytratil ze světnice. Doktor vážně za ním pohledl, nešel ale za ním, nýbrž rozpředl hovor s botanikem. Za hodnou chvíli vracel se Hanuš patrně nespokojen. Nenalezl, koho hledal a nevšiml sobě, kterak Zuzanka stojíc u okénka své komůrky dychtivým okem každý jeho krok stopovala. Proč nevyšla? Kdo vysvětlí vrtochy mladého dívčího srdce, dotknutého první láskou?

Nasnídavše se chystali se naši turistové k odchodu. Měli pro dnešek na programu Jezerní stěnu a vrch Ostrý. Stísněn v duši vstával Hanuš od stolu. Byl by velmi rád aspoň den jeden pobyl na Šajbě a v okolí a přece neměl odvahy své přání soudruhům svým vysloviti. Nebyl tak mlád a nezkušen, aby byl rázem podlehl dojmu, jejž naň učinily spanilé oči a něžná mysl půvabného děvčete, jakým bez odporu Zuzanka byla. Přes vši jímavost a poetičnost mysli své neodpuzoval od sebe důvodův rozumu, ač tentokráte dělo se to s větším namáháním než kdy jindy. Cítil na sobě, že zjev vnadné pohorské květiny táhne jeho duši mocným proudem do onoho čarodějného kruhu, v němž vedle nejčistších slastí vyrůstají ty nejjízlivější bolesti, a z něhož jednou uchvácenému těžko bývá vyváznouti. Se stísněným srdcem odhodlal se se soudruhy odejíti na Jezerní Stěnu. Otec Zuzančin nabídl se sám turistům za průvodce po neznámých stezkách. Vyšli ze stavení. V pravo, za rohem stavení, stála Zuzanka. Šli kolem ní a podávali jí na rozloučenou ruku. Hanuš byl poslední. Tiskna jí ruku pohleděl jí do očí a spatřil v nich rovněž takovou slzu, jakou ráno viděl v korunce Parnassie. Nepustiv ruku její pravil hlasem třesoucím se:

„Což, dívko, dáš mi na památku?“

Několik kroků od Zuzanky květla na lučině Parnassie. Utrhla ji a dala ji Hanušovi. Tento viděl nyní, kolik bilo. Jemným tímto spůsobem dala mu Zuzanka na jevo, že ranní dárek od ní pocházel, že není lhostejný jejímu čistému srdci.

Těžko, těžko Hanuš se rozloučil. Odešed několik kroků od ní, znova se vrátil a pustiv uzdu stísněnému srdci přivinul dívku k sobě a vtiskl jí na rty bouřlivé políbení. Pak teprvé odcházel za soudruhy těžkým krokem a ještě těžším srdcem.

II.

Ušlapaná, neb aspoň znalá pěšina na Jezerní stěnu nevede. Naši přátelé vstoupali po úbočí za otcem Zuzančiným směrem křivolakým po amfibolovém kamení, kořenech a chrastí nikoliv bez potu a namáhání. Horál šel svým horským krokem, totiž zvolna, ku předu silně nakloněn, co možná dlouhým krokem na prsty nohou našlapávaje. I na našich turistech bylo viděti, že nejsou poprvé v horách. Nemluvíce kráčel jeden za druhým za vůdcem svým a cesty jim hezky ubývalo. Poslední z nich šel Hanuš. On jediný častěji se zastavoval a ohlížel po Šajbě. Osamělá, horská vesnice vzdalovala se ponenáhlu jeho zrakům, až posléze i poslední její obrysové v ranním šeru zmizeli. Hanuš cítil, že nebyl naposledy tam, a milostný obraz Parnassie naplnil

duši jeho sladkými touhami a nadějemi a přenesl jej na měkkých loktech svých přes kamení příkrého úbočí až k patě Jezerní stěny, jíž naši turisté za dobrou hodinu dostoupili.

Bylit na hřbetě Královského hvozdu, té nejmalebnější partie Šumavy. Otec Zuzančin ukázal jim, kudy vede cesta k Ostrému a rozloučil se s nimi prostě a srdečně. Když odcházel, popošel Hanuš několik kroků za ním a vzkázal pozdravení jeho dceři. Horál podíval se při tom na mladého muže zrakem podivným a tajuplným. Zakroutiv hlavou zvolna sestupoval po úbočí.

Hanuš a doktor Toman vyhlídli si příhodné místo k odpočinku. Dva svorové kameny pod vyšší skalou posloužily jim za sedátka. Suk odešel, aby v nejbližším okolí botanisoval. Rozhled na českou stranu byl jim naprosto zamezen; tím rozkošněji ale rozprostírala se před nimi přilehlá část Bavor. Od levé ruky k pravé stálo tu panorama krásných hor bavorského lesa. Falkenstein, Rokle, Javor, velký a menší, Schwarzeck a podlouhlý Osek proti průsmyku Novokdyňskému táhly se v půlkole za sebou v záři ranního slunce. Kamkoli pohledneš, vrch a dol, les a háj a zelená lučina; celek má ráz divokosti a velkoleposti duši občerstvující a unášející. Drahnou chvíli hroužili se přátelé naši v obraz před sebou rozložený. Doktor první přerušil mlčení.

„Po ty tři dni, co Šumavou cestujeme, nebylo posud příhodné chvíle, Hanuši, do syta se rozhovořiti. Vím sice, že vzácné duše každého dne přátelům se neotvírají, však dojmy dnešního dne a půvaby přírody . . .“

„Zanech úmluv, Tomane,“ skočil doktorovi Hanuš do řeči a potřásl příteli pravicí. „Moji citové k tobě za těch několik let, co jsme sebe neviděli, ani nesestárli, ani nepovadli. Jsemť posud ten starý Hanuš z vysokých škol a tys zajisté ten starý Toman.“

„Myslím, že nejsme oba ti staří. Časem přicházejí změny a duše lidská jako rostlina: květy upadávají a uzrávají v plody.“

„Pravda,“ odvětil Hanuš zamýšleje se a probíraje se levicí ve vousu; „však jsou lidé i rostliny, již nikdy plodův nenesou. K nim náležím i já. Přiznávám se ti, že přibývajícím věkem nedospívám k dospělosti, neuzrávám k plodům. V duši mé plno květů a málo, velmi málo plodův a i ty květy nejsou ony čerstvé, vonné květy, jakými bývaly za dob našich studií. Porůznu jest těch, jichž nedotkl se morový dech tvrdé skutečnosti, v nichž nevězí a skryto nevrtá červ choroby a smrti!“

„Vidím, žes posud starý Hanuš a snad v říši obrazotvornosti, k níž ovšem podle přirozenosti své duch tvůj celou váhou se kloní; neseš se posud za starou svou zamilovanou hvězdou?“

„Posud,“ odpovídal určitě Hanuš. „Pěvec Kaina, Manfreda a Hebrejských melodií posud jest nejen miláčkem, ale i pravou životní potřebou duše mé.“

„Kladu vysoko Byrona,“ namítal jemně doktor Toman; „mámť jej za největšího lyrika našeho století a skoro bych troufal si tvrditi, že i století budoucí většího nezrodí. Záležitosti celého člověčenstva jsou záležitosti duše jeho, jež hroužíc je v náruživou svou náladu, rovněž tak velikou jako hlubokou, čarodějnou silou uchvacuje mysl

naši mohutně jí otřásajíc. Zdali však směr, jímž kráčí, vede ku konečnému účelu umění, zdali blahodárně slouží k účelu života bohatě nadaných lidí, k nimž bez odporu i ty, bratře, náležíš, to zůstavil bych přece jen na sporu.“

„Ctím každé mínění tvé,“ promluvil po chvilce Hanuš temně se pozarděv; „neboť vím, že velmi opatrně vážíš, nežli prodáváš. Také přiznávám se, že co lékař soudíš neobyčejně pravdivě a spravedlivě o našem lordovi, ač v leččems nesouhlasím: leč co naplat, způsob cítění a myšlení Byronova jest již způsobem mým, aneb vlastněji řečeno, jsem slabý jen paprsek odlesku, jejž povždy v říši umění vrhati bude zářící jeho duch.“

„Dle všeho není v tvé duši bílo a jasno, Hanuši!“ podotkl Toman.

„Pravdu díš,“ odvětil Hanuš; „duše má přitemnělá jest a sotva kdy v ní se vyjasní!“

„Zavadils, bratře, o předmět, jenž z mé strany potřebuje osvětlení,“ pokračoval vážně doktor Toman. „Snad tím i v duši tvou přijde něco světla a povyjasní se její vidiny. Divil jsi se, že co lékař zprávně soudím o poetovi. Zdá se, že hled tvůj zakalen předsudkem. Více méně jste, neli nepřátelé, aspoň nepříznivci přísné vědy, vy lidé poetičtí! Máte ji za protivu poesie a odstrkujete ji od sebe nepomníce, že sestru trháte od sestry. Vidím v tom nedůsledné podivínství. Vždyť hlásáte, že úkolem vaším, zlozvuky, které neladná skutečnost v duši lidské vzbuzuje, v blahou shodu a harmonii převáděti, a při tom sami stavíce se proti vědě zlozvuky ty jen množíte. Buďme jen při všem především lidé a nepusťme s oka čistě lidský účel svého života. Věda i umění tříbí se na vzájem, nemoří sebe. Věda vzdělává pole lidského ducha a umění jest blahodárný déšť, jenž na ně se sype, aby vyrostly z něho pěkné plody pro účel životní. Jsem jist, že i ty, milý Hanuši, jsi proti všemu určitému povolání v společnosti lidské, že máš je snad docela za vraha poesie. V tom předsudku leží příčina, že duše tvá přitemnělá, žes nespokojen se sebou a životem. Odpuzuje od sebe tuhou práci vědeckou, odpudil jsi od sebe dobrodince, jenž by ti byl osladil jsoucnost tvou na zemi. Jsem lékařem, mužem vědy přísné, avšak nikdy neuzavírám duše své před blahodárným světlem a teplem umění. Jsouť ovšem lidé, již v stínu a chladu vědy stuhnou, jako tamto náš Suk; však to rovněž tak chyba, jako když rozplývá se člověk v žáru poetického ducha utíkaje před chladem vědy, jímž by se vidiny duše jeho krásně vykristalisovaly.“

„Mne více nenapravíš, doktore,“ odpovídal po chvíli Hanuš; „jsmeť my poetové lidé tvrdé šíje, již raději bloudíme než bychom se ptali po pravé cestě. Odvěčný náš to los, býti nepraktickými a nešťastnými.“

Oba muži se na chvíli zamlčeli. Doktor vyndal dalekohled a prohlížel si pěknější body vyhlídky; Hanuš zapisoval něco do zápisné knížky. Odloživ dalekohled ujal se doktor znova hovoru.

„Dovol mně některé otázky praktického rázu, Hanuši. Jak dlouho tvůj otec mrtev?“

„Na čtvrtý rok,“ odpověděl tázaný.

„Tys převzal po něm co dědičný pán Bílé Jelení?“

„Převzal.“

„Vedeš tedy hospodářství už několik let?“

„Nevedu; matka mně hospodaří sama.“

„Jak můžeš již nemladé paní takových starostí ukládati!?“

„Přivykla tomu už za dlouhé nemoci nebožtíka otce a zdá se mi, že nerada by dala oblíbené veslo z ruky,“ namítal Hanuš.

„Nevím,“ pravil důrazněji doktor, „ale myslil bych, že především tvou jest povinností zachovati dědictví po otci při dobrém stavu. Také asi otec tvůj na tebe myslil koupiv už v pokročilejším věku Jelení. Jinak by nebyl provdal sestru tvou za radu Tůmu.“

„Bez pochyby, že myslil,“ odpovídal Hanuš poněkud v rozpacích; „leč, abych pravdu řekl, pohnojená ornice příliš mně nevoní.“

„A co vlastně se statkem zamýšlíš?“

„Snad bůh mně matku několik aspoň let zachová, a za ten čas spřátelím se s myšlenkou nyní mně odpornou.“

„Radil bych ti spíše vhodně se oženiti s dívkou, jež by vynikala duchem hospodářským a tak aspoň polovinu břemene s tvých beder sňala.“

„Jsi příliš praktický člověk, doktore;“ namítal Hanuš nikoliv bez trpkosti.

„Jsem venkovský praktický lékař, milý Hanuši, a hledím na věc tak, jak jest a také tak o ní mluvím,“ odvětil Toman zcela otevřeně.

„A proč sám se neženíš?“

„Toho jiné jsou třeba příčiny,“ pravil doktor zamýšleje se; „ostatně,“ dodal na polo žertem, „nejsem pánem dosti výnosného statku, jakým ty jsi, Hanuši.“

„Bravo, učený pane; snad chceš říci: Nejsem otrokem dědictví po otci, jako ty, pane statkáři.“

„Cením při uzavírání sňatku nade vše mravní svobodu,“ odvětil doktor vážně; „mám ale také za to, že člověk, chceli se v manželství shledati s pravdou a blahem, nutně i uvážiti musí zevnější okolnosti za kterých se žení.“

Hanuš neodpovídal a hleděl dolů směrem k Šajbě.

„Co dělá Luisa?“ tázal se po chvíli doktor sklopiv zraky a lehynký ruměnec prorážel snědé jeho líce.

Hanuš sebou trhl. Zdálo se na první pohled, že otázka ta mu nepřichází vhod.

„Před dvěma lety osiřela na dobro,“ odpovídal poněkud v rozpacích; „však zdá se mi, že jsem ti o tom psal.“

„Psal jsi, však příliš stručně; rád bych něco bližšího o ní se dověděl.“

„Vždyť znáš aspoň v hrubých rysech historii jejího života,“ odbýval ho Hanuš.

Doktor neodpovídal.

„Matka její a matka má byly krajanky a lnuly k sobě od mladosti zvláštní láskou, jež potrvala, i když obě se provdaly,“ vypravoval Hanuš, „odtud ona přátelská příchylnost mezi našimi rodinami. V Praze byli jsme několik let pohromadě, a když krajský fysik Osecký na venek se odstěhoval a po několika letech zemřel, trávila u nás vdova i s dcerou

celou zimu. Bylo to tuším již na Jelení. Otec můj, ač nebyl právě přítelem krásného pohlaví, oběma velmi přál a sestra má Helena, ač o několik let starší než Luisa, přivinula se k ní s celou duší."

„Vypravuješ trochu suše, Hanuši," podotkl doktor.

„Vím, kam biješ, doktore. Leč nepřicházíli sama od sebe, nikdy se nenutívám k lyrické vřelosti."

„Tys tedy Luisu nikdy nemiloval?" vyzvídal živěji doktor Toman.

„Zdali jsem ji miloval, to bůh ví," odvětil upřímně Hanuš. „Možná, připouštím, však tvrditi tak nebo jinak nemohu. Jestli láska ale více než sladký, vroucí, oblažující cit, jenž časem chladne, bledne, až v duši zetlí jako to listí v listopadu: pak jsem Luisu v pravdě nemiloval."

„A přec to dívka hodná lásky každého šlechetného srdce," připomenul doktor více pro sebe než pro svého soudruha.

„Ale duše mé vyplniti nemohla," namítal Hanuš. „Vše při ní odměřeno loktem společenského blahomravu; vzdělání obsáhlé a hluboké tak proniklo jí duši, že není u ní půvabu nejkrásnějšího při ženě, té sladké, jemné, měkké ženskosti. Duše její není s to, aby vášní rozplanula, aby uchvacovala . . ."

„Kde nyní Luisa?" tázal se Toman.

„Tuším, že u tety své v Praze, paní to živého a veselého rázu, jež zajisté vyhledá jí přiměřenou partii."

Doktor se zlehka zachvěl a po minutce teprvé podotkl:

„Myslil bych, že matce tvé na tom záleží, abys Luise podal ruku."

„Možná, ba pravdě velmi podobno," odvětil Hanuš; „přímo však posud nevyslovila ke mně přání podobného."

„Snad posud s ní jsi se neradil o věci i pro ni veledůležité. Jinak, ovšem paní tak výtečné povahy jako matka tvá sotva se odhodlá některak obmezovati mravní svobodu dítěte svého."

„Také by se jí to asi nepovedlo," prohodil Hanuš.

„Nemluvíš ze srdce, Hanuši, anebo nevíš, jaké to štěstí, míti ještě v dospělém věku rodičku na živu."

Hovor obou mužův přerušil Suk vraceje se ze své botanické obchůzky. Nedbajo o své soudruhy uvelebil se na zemi zády ku krásné vyhlídce se obrátiv. Na to vyndal z vaku svého uzenec a chléb a dal se s největší upřímností do jídla.

„Zdejší flora nestojí za řeč," hovořil k sobě mezi jídlem; „několik vzácnějších lišejníkův, to je všecko. V loni, v těch časích byl jsem v Křivoklátských lesích na orchideích. Bylo to gusto! Ta cesta sem jest obtížna, to je pravda; ale člověk dostane hlad jako rhinoceros a to stojí také za něco."

Po té nahnuv si z láhve vstal a vyzval přátele, aby dále šli k Ostrému. Hanuš a doktor poslechli.

„Co bych dal za to, kdy bych byl Sukem," podotkl první k Tomanovi.

„Já hluboko bych do kapsy nesáhl," odvětil doktor s úsměvem; „ostatně, každý měříme svět a život svým způsobem, proč by Suk jich neměřil svou oblíbenou botanikou!"

III.

Cesta, jíž se naši přátelé po hřbetě Královského hvozdu k vrchu Ostrému ubírali, jest v leckterém ohledu zajímavá a zvláštní, tak že sám profesor Suk častokrát se zastavil a v upřímném podivení podotkl: „Věru, tu je pěkně; zejtra šel bych tady opět!“

Cesta vedla nejprvé mezi rozházenými svorovými balvany a byla dosti obtížná, nikoliv však nebezpečná. Srpnové slunce krásně svítilo a hřálo, větru nebylo žádného a při pochodě stoupá se dosti dobře po vrstevnatých úlomech svoru. Na pravo, po české straně, táhl se vysoký smrkový les zamezuje veškeru vyhlídku, v levo aspoň místy otevřený kynul rozhled do bavorského lesa. Ostatně není cesta povždy kamenitá, přijde se častěji na měkké zelené pažity a do libých stínův lesů na příč cestou se táhnoucích. V takovém to případu bylo potřebí opatrnosti, aby naši turisté neztratili pěšinky, bez toho nemnoho znalé a nezřídka sestupovali se v temnu lesním k poradě, při níž praktický Suk obyčejně rozhodoval, tak že stal se vůdcem Hanuše i Tomana. Po celé cestě nenajde se ani jediné živé duše lidské, ani jediného přístřetí. Jestliže někde na skrytém, travnatém místě potkáš osamělého pastýře, jehož svěřencův zvonce z temna lesního zaznívají: měl jsi šťastnou náhodu. Na hřbetě Královského hvozdu taková samota a ticho, že duše chvěje se velebnou hrůzou. Ani ptáček v končiny ty nezabloudí vyjma některou toulavou sýkoru, jež sem tam na větvi věkovitého smrku vrzne. Samota ta a ticho by byly skoro děsné, kdyby cesta stále neposkytovala půvabných podrobností krajinných. Celkový ráz přírody, v níž zde se procházíš, jest vážný a vznešený; duše jen poněkud vznešená a přírodě přístupná šíří se a zvedá a vznáší v onu líbeznou harmonii všehomíra, jíž pocítiti lze jen na výšinách nebetyčných hor.

Blíže ku Ostrému níží se zpovolna hřbet a mírně se vlní a čím více se přátelé naši k jmenovanému vrchu blížili, tím jistější stávala se jejich cesta. Přišliť častějšími lesy ku mírně vysokým pomezným kamenům, k Čechám královským lvem, k Bavorům erbem bavorským ozdobeným. Mimo to v nevelké vzdálenosti od sebe rozestaveny jsou pomezné tyče, jež vedou až k Ostrému.

Slunce stálo již v polední výši, když po více než po dvouhodinové chůzi dostali se ku patě české kupy Ostrého. Obtížnou cestou unaveni ohlíželi se po vhodném místě k odpočinku a brzy ho nalezli.

Na východním svahu Ostrého, na němž přátelé naši se nacházeli, krásný a bujný šumí hvozd. Vážné a zadumané jedle a smrky promýchány jsou v malebném neladu jasně zelenými a šedokorými buky a kamenitá půda pokryta s větší část barevnými mechy, jelením růžkem, kapradím a bujnými trsy vonných horských malin. Zlato slunce malujíc po lesní půdě dlouhými pruhy a rozmanitými koly kouzelné báje dodávalo celku nad míru poetického rázu. Hanuš byl u vytržení, doktor blaženě se usmíval a Suk rozkládal:

„Pánové, zde musíme si odpočinouti a pohověti; kdo ví, přijdemeli ještě na tak pěkné místečko.“

V pravo, mezi mechem porostlými skalinami, táhla se dosti příkře nahoru cestička; při ní se turisté pohodlně rozložili. Hanuš usedl nejníže dole a zahleděl se do pruhů a kol slunečních, po zemi se tetelících. Poetická mysl jeho odtrhši se od skutečnosti, zaletěla v kouzelnou říši bájí. Lepotvárné víly vyběhše ze zelených stínův stromů zdvihaly bílé nožky své k dithyrambickému tanci a z kola jich hleděly k němu dvě velké černé oči, plny sladké lásky a nekonečné touhy, oči to Parnassie.

Bezděky vstal a zašel kus do lesa od svých soudruhův. Najednou stanul a ztrnul bázní i slastí. Před ním na pěšině stála Parnassie.

„Jsi posud fantasie či skutečnost!“ zvolal a chopil děvu za ruku. Stisknutí měkké a vřelé ručky odpovědělo mu, že to skutečnost. Byla to Parnassie v nejrozkošnějším rozvinutí panenské své krásy.

Spěšná po horách chůze rozlila živý ruměnec po její lících, ňádra se zdvihala bouřlivou touhou, a z divokrásných očí, ostíněných temnými řasami, sršela nekonečná láska a oddanost plným proudem v rozčeřenou hladinu duše Hanušovy. Prosté dítě z hor nesklopilo studem zrakův před mladým mužem v lesní samotě; mocný cit lásky, jímž zahořelo čisté srdce její, unesl ji za drahým mužem, jemuž v náručí s nejpevnější důvěrou přinášela veškeru svou bytost.

„Tys přišla za mnou!?“ zvolal uchvácen tím setkáním Hanuš.

„Musila jsem,“ odpověděla dívka.

Dvě slova krátká a prostá! A přece obsaženo v nich tolik štěstí, že Hanuš jedva je snesl! Cítilť v tom svatém okamžení, že přerozuje se celá jeho bytnost, že týž odvěčný a nezměnitelný zákon všehomíra, jenž sluncím předpisuje dráhy, duši jeho zasnubuje družku, jíž určeno štěstím okrášliti pouť jeho pozemskou. Jsa smýšlením romantik přijal s plnou vděčností dar, jejž sesílalo mu právě štědré nebe. Ostatně kdy by i valný podíl rozvahy Tomanovy duši jeho ovládal, sotva by se byl rozpakoval v jednání svém; neboť cítil a věděl, že tak svatý okamžik jen jednou v životě přichází a sotva jednomu ze sta lidí. I přivinul milující dívku k rozohněnému srdci svému a pojal dlouhým vřelým políbením ji po celý život v duši svou.

Po krátkém, úryvkovitém hovoru vedl Parnassii k přátelům svým, posud na skalinách při pěšině odpočívajícím.

„Moje nevěsta,“ představoval ji lakonicky.

Suk díval se v podivení na dívku a doktora a nevěřil ani sluchu svému. Ne tak Toman. Již dnes ráno pozorovalo jeho bystré oko na Šajbě, že vzňal se v Hanušovi prudký cit náklonnosti ku vnadné horské dívce. Proto přivedl také na Jezerní stěně hovor na Luisu, na matku Hanušovu a na jeho občanské postavení, zamýšleje patrně k tomu, aby připomínkami těmi seslabil a zatemnil dojmy, jež na Šajbě v Hanuši povstaly. Spatřiv najednou štěstím se pýřící Parnassii po boku Hanušově z lesa vystupovati nahledl, že něco se stalo, čemu při výstředné a v mnohých stránkách nepovolné povaze Hanušově není radno v cestu se stavěti. I popošel k milencům a pravil beze vší podjatosti ruku oběma podávaje:

„Vidím, že i v pustých lesích šumavských roste kvítí lásky. Přeju ti, Hanuši, aby si šťastně přesadil je v domácí rovinu.“

„Dá bůh," odvětil s důvěrou Hanuš a dodal přidušeným hlasem, aby Suk toho neslyšel:

„Nalezl jsem, bratře, čeho hledal jsem nadarmo po dlouhá léta: srdce v pravdě lidské a čisté jako krůpěj rosy před východem slunce; srdce, jež nic jiného nezná a v němž nic jiného netane než zákon lásky, která v něm vzešla, a jež za tu lásku s nejčistší radostí sebe samo v oběť se přináší."

Toman podíval se při tom Parnassii do krásných očí a ku podivu, i jemu, muži zkušenému a rozvážlivému zdálo se, že pravda jest, co pronesl Hanuš. Nemaje ale zvykem v něčem se ukvapiti, smlčel prozatím souhlas svůj se slovy přítelovými a pravil odbočiv od hovoru: „Hodláš s námi jíti dále, či navrátíš se s nevěstou do její otčiny?"

„Prozatím nevrátím se," odpověděl Hanuš, „nýbrž půjdem s vámi nahoru. Chciť s nebetyčné výše vlasti ukázati štěstí, jež vyrostlo pro mne v tajemných stínech šumavských."

„Nuže, dejme se na cestu," pravil doktor a celá společnost jala se po příkré, kamenité stezce lesem nahoru vystupovati. První v řadě Suk, pak Toman, kus pak za nimi zůstávajíce stále po zadu šťastní milenci.

„Jdeme přes Ostrý do Čech, sladké dítě mé," pravil Hanuš, zastaviv se na úzké stezce; „milá vlast má od dnešního dne bude i vlastí tvojí."

„Jdu, pane, kam mne povedeš," odvětila Parnassie pevně a důvěrně.

„Což otčina tvá, rodičové tvoji a rodná chýše? Tak rychle na ně zapomínáš?" tázal se Hanuš.

Dívka pohledla v stranu, kde rodiště její leželo, povzdechla si a pravila určitě:

„Tys dražší mně nade všecky, čemu bych vzpomínala?"

„A zaveduli tě v cizinu," pokračoval Hanuš, „zdaž nezasteskneš časem sobě?"

„Kde ty jsi, tam není pro mne cizina; vždyť nelze mi bez tebe na živu býti!"

Hanuš dívku k srdci přižehl a na polo nesl ji po kamení nahoru. Srdce jeho přetékalo štěstím lásky a ústa bezděky prozpěvovala slohu roztomilé slovenské písně, jež právě mu myslí tanula:

Nechodil já za ňú,
sama přišla za mnú,
jako ta ovečka
za zelenú travú.

IV.

Touha po rozkošné vyhlídce do Čech s temene Ostrého popoháněla kroky Sukovy i doktorovy. Nevšímali si mnoho půvabných obrazův, jež bujná vegetace lesa podél stezky před oči jim rozkládala, a jen podivné a dobrodružné shledání se Hanuše s Parnassií odchylovalo myšlenky jich od hlavního cíle pouti jejich po Šumavě.

„Prosím tě, doktore," jal se Suk hovořiti, „zbláznil se ten člověk anebo hraje s vážnou tváří komedii?"

„Komedie to není," zněla doktorova odpověď.

„Kterak si tedy srovnáš v mysli jeho jednání se skutečností?" pokračoval botanik. „Za našich prosaických časů takový náhlý, nepromyšlený, dobrodružný krok!"

„Víš, že povždy chodíval rád jinou cestou, nežli jiní lidé," vykládal doktor; „že vnuknutí, jež mu přišlo na mysl, s plnou důvěrou a silou se oddával zřídka kdy anatomicky je rozbíraje."

„A ty myslíš," otazoval se Suk, „že skutečně horskou tu dívčinu pojme za ženu?"

„Myslím tak."

„A co tomu řekne matka jeho, co statek, jejž dědil po otci?"

„Odpor, budeli mu činěn, zvýší jen a rozdmýchá žádost jeho a zámysl," odvětil doktor; „na jedné straně útlý jest jako dítě, na druhé neustupný jako skála. Těžko naň působiti."

„Než který bude konec, budeli jednati dle svých vrtochův?" tázal se Suk.

„Cesta životem není procházka polem," odpověděl vážně doktor; „nepředcházejme soudem budoucnosti."

Takto hovoříce došli přátelé naši ku první kupě Ostrého, s jejíž paty otvírala se již rozsáhlá do Čech i Bavor vyhlídka. Tam čekali hezkou chvíli, nežli přišli za nimi milenci.

„Zde kupa první, již tuto v levo, jak mi bylo popisováno, musíme obejíti," pravil k shromážděným Toman a učiniv několik kroků v levo stanul, prohlížeje dosti příkrý sklon ku straně bavorské.

„Radím pánové k opatrnosti," dodal, „jest jí tu velmi potřebí!"

Že schvaloval doktor opatrnost, bylo v pravdě potřebí, neboť stezka v levo po srázu kolem první kupy Ostrého, kterou bylo společnosti obejíti, byla velmi neschůdná, ano místy i nebezpečná. Někdy nestačily ani nohy ani hůl, a turisté naši pomáhati si musili rukama. Nejvíce vadila jim travnatá místa, ana obuv na nich se ohladila a krk pak nebyl jist. Leč touha a zvědavost hnala všecky ku předu a šťastně dostali se mezi první velkou a druhou menší skálu, z nichž skládá se česká špice vrchu Ostrého. I druhou skálu sobě obešli a nalezše příhodnější místo, vylezli nikoliv bez namahání na ni. Na skále té stála pohraniční tyč a přátelé naši byli na temeně české špice Ostrého. Prsa jejich šířila se horským vonným vzduchem a duše jich hroužila se v moře slastiplného podívání.

Hora Ostrý, jíž Chodové kol Domažlic „Prsy matky boží" říkají, temení se ve dvě špice, hlubokým travnatým sedlem od sebe oddělené a asi půl hodinky od sebe vzdálené. Špice jihovýchodní, cíl pouti našich přátel, leží na půdě české a jest vyšší nežli kupa severozápadní, ležící již v Bavořích. Česká špice vyniká malebností svou nad bavorskou a vybíhá, jak jsme viděli, ve dvě krásná skupení svorových skal, semo tamo stromy neb křovisky porostlých. Hlavně malebný jest pohled se strany bavorské, po které jsme provázeli po srázné stezce turisty naše až na nejvyšší temeno druhé skály. První skála jest nepřístupna. Ač malebnost kupy samé rozkošnou jest náhradou za klopoty cesty,

přece daleko převýšeno očekávání našich přátel pohledem s temene skály druhé.

Temeno to jest holé; jednoduchá jenom tyč pohraničná vetknuta jest do země, ačkoliv by v pravdě zasluhovalo něčím důstojnějším býti korunováno. Prostory nahoře tolik, že pět i šest lidí se tam může rozložiti. Přátelé naši nesedli si, nýbrž stojíce řadou vedle sebe, zahleděli se na chvíli do krajův českých hluboko dole v záři poledního slunce rozestřených. Hanuši a Tomanovi vloudila se slza do očí; nebo kdož by nezaplakal se Zábojem, vida ta rozsáhlá role, pokropená potem i krví národa, vida všude pilnost, přičinlivost, vzdělanost a porovnávaje v duchu, jakou odměnu béře za to vše národ náš, nedím od sousedův, ale i od většiny svých současníkův v Evropě? Slastí i bolem trnula duše v našich divácích. Žádný z nich nepromluvil drahnou chvíli ani slovíčka. Posvátné ticho, temným šuměním vážných hvozdův šumavských takořka oduševněné, unášelo duše jejich na perutích sváteční nálady v nekonečnost a věčnost. Pohled do vlasti s oblačné výše zavírá v sobě kouzlo, jež padši do paměti nikdy v ní nesetlí.

I historické upomínky, jež pohled do nejbližšího okolí v duších jejich probudil, zvýšily celkový slavnostní dojem. Ležel ť k severovýchodu u nohou jich průsmyk Novokdynský, v pravdě klassická to pro nás půda. Mlhavé šero dávnověkosti, magicky osvětlené září starověké naší poesie, rozstupovalo se před okem jejich. S bujarým rykem hnali se zástupové Zábojovi a Slavojovi za německými žoldnéři a svobodný muž Záboj šlápl parobovi Luděkovi na zpupnou šíji. Za Zábojem bohatýrsky táhl Sámo tepaje na hlavu Franky, těmito krajinami od Rýna do Čech se deroucí; za Sámem Břetislav I., jenž třikráte tu nad Jindřichem III. dal troubiti k vítězství, za Břetislavem Prokop Veliký, jenž s bratry zákona božího tu slavil Ryzmberský hon, za Prokopem nejdražší náš Jiřík z Poděbrad, jenž po dvakráte u Nýrska a Milavče českým loktem přeměřil křižáky.

Unášeni dojmy přírodními, vlastenskými a historickými setrvali přátelé naši dlouhou chvíli na temeni Ostrého nemluvíce ani slova. První odešel ze skály Suk, aby botanisoval a po něm doktor Toman, aby podrobněji seznal nejbližší okolí. Hanuš ovinuv ruku kol pasu Parnassie usedl s ní na pokraj skály a uložil hlavu svou na ňadra její v radostném chvatu se vlnící. Úsměv nevýslovně blahý zářil v očích milencův splývaje z duše do duše proudem uchvacujícím.

„V tuto krásnou zemi uvedu tě, zlaté dítě," jal se Hanuš hovořiti neodvrátiv s Čech zanícených zrakův. „Zde před tváří vlasti mé, u výši, po níž oblaka se prohánějí, jejíž nebeské čistoty nekalí všední pozemský ruch, zde pověz mně, dítě, jak mne miluješ!"

„Viz hlubinu pod našimi nohami rozevřenou a ostrými skalisky posetou," odpověděla po chvilce dívka z hor hlasem rovněž tak libým jako pevným; „viz hlubinu a rozkaž, abych do ní se vrhla. A vrhnu se do ní!"

Při tom sebou hnula, jako by skutkem pravdu slov svých dotvrditi chtěla.

Hanuš ji chopil bezděky za ruku.

„Myslíš, že chci skočiti?" otázala se s přízvukem polo vážným,

polo žertovným. „Neobávej se, neskočím; neboť jak bych nyní mohla odtrhnouti se od tebe, jenž štěstí mi podáváš, o němž ani ve snu nikdy se mně nezdálo! Avšak . . .“

Parnassie se zamlčela. Lehký mrak zatemnil hnědý aksamit její zraků a kol pootevřených čerstvých rtů zakmitlo se stáhnutí, bol i vzdor a pevnost značící.

„Dopověz,“ žádal Hanuš.

„Avšak,“ pokračovala dívka hlasem smutnějším, „kdy by srdce tvé se ode mne odvrátilo, kdy bych omrzela tebe, kdy by si zatoužil po tom býti svobodným: nerozmýšlela bych se hledati hrobu v bezedné hlubině. Nu viď, že nerozumná jsem a dětinská?“

„Nikoliv,“ odvětil vážně Hanuš; „čím více tě poznávám, tím dražší jsi mně, tím více si tebe vážím, Parnassie!“

„Proč mne tak nazýváš, pane?“ tázala se šťastná dívka.

Hanuš se dal do vysvětlování a dostav se do proudu nevěděl jako každý milenec, kudy ke konci. Všecky nečetné upomínky z včerejšího večera a dnešního jitra, od prvního setkání se u vodojemu, až do loučení se na rohu chýše, vystoupily v libém skladu jeho řeči znova do života a něžný dárek a zároveň poslíček lásky, poetická květinka Parnassie zaujímala v nich střed i vrch. Když líčil, kterak večer s obrazem své milenky v duši usnul, prohodila Parnassie prostomile: „Se mnou se jinak dělo. Neusnula jsem a ač jsem modlitbami obraz tvůj zapuditi chtěla, nezapudila jsem. Po celou noc bylo celé myšlení mé u tebe, a vědomí, že ráno odejdeš a více se nevrátíš, jako ta skála tlačilo mé srdce. Večer na lučině zastavil jsi se u srdečníku a řekl jsi: Pěkná to květinka. Sotva se ráno šeřilo, vyběhla jsem na louku a položila ji před tebe spícího. Jako ta květinka uvadne bez země a vláhy, uvadneš i ty bez něho, myslila jsem. Ale květinka mluvila za mne; bůh tak mně usoudil.“

„A proto, dítě,“ pravil Hanuš, „že nový ti vzešel život, život lásky, znova pokřtil jsem tebe. Od dnešního dne jsi má Parnassie.“

„A tys posud po celé cestě neutrhl pro mne kvítečku,“ vyčítala mu jemně novokřtěná.

„Hle, tamto květe kvíteček modrý jako blankyt nebe; ten máš míti, Parnassie,“ pověděl Hanuš vstávaje ze země.

„Probůh, netrhej ho, abys nepřišel k úrazu,“ zvolala úzkostlivě dívka snažíc se Hanuše zadržeti.

Hanuš ji jemně odstrčil a poklekl na pokraji skály, aby utrhl kvítek. Nebyv dosti opatrný svezl se po hladkém kamení a spadl se skály. Pronikavý, děsný výkřik vyrazil z hrdla uleknuté dívky. Doktor a Suk přikvapili, aby pomohli. Na štěstí zachytil se v pádu Hanuš vyčnívajícího balvanu a nespadl hluboko. Chtěje vstáti zaskřípal zuby bolestí, jež z levé nohy celým tělem mu projela. Přátelé pomohli mu na bezpečné místo a doktor prohlédl mu nohu. Nebyla zlomena, ale tak porouchána, že nebylo lze mysliti na další v horách cestu. Parnassie hlasitě vzlykajíc padla mu okolo krku a s těží jen dala se všemi třemi muži upokojiti.

„Co si počneme?“ naříkal Suk, „daleko široko nenalezneme tu ani živé duše, ani přístřeší!“

Parnassie se vzpamatovala.

„Asi půl hodiny odtud je lesní chýše, k níž snadno cestu naleznu. Pomozte mně, pánové, já jej tam odnesu.“

Doktor a Suk podívali se s úctou na srdnatou dívku. I vzali raněného Hanuše mezi sebe a sestupovali s ním zvolna a opatrně lesem dolů do sedla mezi oběma špicemi Ostrého. Kdykoliv odpočívali, poklekla Parnassie k Hanušovi a šátkem s hlavy strženým utírala mu pot s čela kanoucí.

Asi za hodinu po velmi volné a obtížné chůzi s raněným spatřili z mýtiny nahoře při lese prkny a kameny pokrytou střechu horské chýže, do níž je Parnassie vedla. Šťastně se do ní dostali a byl již také čas, neboť Hanuš chvílemi bolestí omdléval. (Pokračování.)

Ženská otázka u nás i jinde.

Úvaha

Elišky Krásnohorské.

Právem vytýkáme praktické době naší, že staví hmotný prospěch v popředí podněcuje schopnosti a snahy, které nejméně k tomu přispívají, aby člověk směl za tvora na zemi nejušlechtilejšího se považovati. Materialismus ve filosofii jako materialismus v praxi životní, a zde v nejodpornější své podobě, v pachtění se po zisku, jsou výstředními ale charakteristickými výběžky směru časového, jsou chorobami našich dnů. Avšak uvážíce, že každá doba vedle svých zásluh má též mravní epidemii svou, nechávajíce konečně rub rubem býti, nemůžeme jinak než s potěchou patřiti na klíčení a vzrůst zdravého jádra společenských snah novověkých. Nemáť ovšem nynější boj o bytí hmotné poeticky vznešeného půvabu, jakým nás dojímají boje a důležitosti duševnější, jako na př. za svobodu svědomí aneb svobodu politickou; ale bezvýminečnou všeobecností svého rozsahu a palčivou citelností svého principu nabývá významu tak osudného, že se mu žádné velké hnutí dějinné důležitosti nerovná.

Dotýkaje se životních podmínek každého jednotlivce uvádí čilý ruch i do nížin společnosti zatarasených nejdávnější porobou a uhnívajících stagnací tisíciletou. On, vrhnuv otázku práce a odměny na váhu spravedlnosti, utvořil velmoc vládnoucí nepřehledným šikům zastavatelů potlačeného práva; jím vzrostla otázka dělnická v činitele ohromné síly, jemuž společenské veličiny uměle nadmuté neodolají, praskajíce již vlastní svou neúměrností. Mocný proud, jehož původem jest nutnost, dojde svého cíle, třeba i bortícími se zříceninami; jakého vzezření však během času nabude zápas ten a jak dlouho potrvá, to zůstaveno svědkům budoucnosti.

Není ještě dosti všeobecně uznáno, jak důležité spolupůsobení

v hnutí tom všeobecném určeno jest otázce ženské. Upříti sice nemůže již nikdó, že otázka ta bytuje a sice na základě jakési skutečné potřeby; ávšak nejčastěji má se za to, že jedině duševní potřeby žen nadanějších a po vzdělání i působení prahnoucích ženskou otázku utvořily a na živě udržují. Klam to snadno vysvětlitelný; neboť jednotlivec nadaný určitou schopností dříve zjedná snažení svému výraz a platnost, než veliký dav smíšený z osobností prostředně neb nedostatečně obdařených duševními prostředky. Že pak to byly ženy talentem vynikající a hlavně spisovatelky, jimiž poprvé bylo vyřknuto heslo vymanění žen z podřízenosti společenské, vzniklo i komické a přece dost obecné domnění, že zahájení ženské otázky jest zahájením literární a umělecké produkce ženské *en masse.* Omyl ten utvrdily hlavně ony ženštiny marnivé, které myslily a podnes myslí, že chtějíli snaživými slouti, musejí především státi se spisovatelkami, nechť jsou k tomu talentem a vzděláním oprávněny čili nic. Literatura zaplavena diletantskými pokusy ženských per, které sice mohou (i u nás!) sloužiti za pádný důkaz, jak křiklavě vzdělání ducha ženského jest zanedbáno, uvádějíce nicméně otázku ženskou ad absurdum nejen u posměváčků ze řemesla, ale také u mnohých spravedlivějších posuzovatelů. Literární a umělecký diletantismus nemůže se nikde zameziti, tedy ani u ženštin; vystupujeli však u veřejnost nejen s celou okázalostí ženské ješitnosti ale i s drzostí šarlatánskou, a jeli literární kritikou nejen trpěn, ale snad i povzbuzován a glorifikován na posměch zdravému rozumu, na potupu pravého umění, na úkor mnohých zasloužilých mužů, jimžto se za celý život namáhavé a obětavé práce nedostane tolik uznání co mnohé koketce za několik planých frásí neb špatných veršů: pak musí každý vzdělanec odsouditi počínání takové, a pravá poctivá snaha ženská nemůže dosti rozhorleně se ohraditi proti domnělé totožnosti s oním rejem osobní ctižádosti, vypínavosti a nevědomosti.

Na tomto místě, vůči čtenářstvu osvícenému, netřeba dokladu, že největší zájmy duševní jsou celému lidstvu společné, že cíle umění a vědy nečiní rozdílu mezi pohlavími, právě jako jich nečiní mravnost a víra, a že konečně každému člověku, muži jako ženě, přísluší právo k volnému vyvinutí sil a ukojení potřeb duševních, tak jako mu nemůže upřeno býti právo k volné existenci fysické. Za právo žen, aby v stejné míře s muži ducha svého vzdělaly, hlasují nejhlavnější jmena učenců nové doby, z nichž John Stuart *Mill* a Henry Thomas *Buckle* *) buďtež zde jmenováni. Při tom neběží o důkaz, jsouli ženštiny též schopny největších činů duševních a nadány geniem tvůrčím, (ač by se musely zevrubně vyšetřiti neomylné podmínky geniálnosti, než by se mohly ženám co ženám upírati;) — zde běží jen o to, aby ženy mohly volně vyvinouti ony schopnosti, které vskutku mají, nechť jsou nepatrné aneb výtečné. Dobrý učitel napomáhá slabším schopnostem žákovým zvýšenou svou péčí, vzdávaje se jí částečně jen u beznadějných blbců; ženy však nesmějí pod záminkou, že nemají geniálnosti, býti vyloučeny ode zdrojů vědomosti vůbec.

*) Mill ve svém znamenitém spise o přikázanosti žen (jehož český překlad chystá Ženská bibliothéka) a Buckle v essayi o působení ženském v pokrocích vědy.

Není to však moment volného duševního vývoje, co dodává ženské otázce důrazu. Spočíváť hlavní její váha na základě méně povýšeném ale širším. Snahy duševní mohou v sobě zahrnovati vždy jen část ženštin, a ženská otázka neměla by té životní síly, kterou má, kdy by nebyla vyrostla z potřeby všeobecnější. Je však otázkou nejen duševního ale především hmotného bytí či nebytí, *otázkou chleba či hladu, práce či neřesti, blahobytu či bídy, života či zahynutí nesmírné většiny veškerého ženského pohlaví.*

Není snad nikoho tajno, že toliko ve třídách zámožných čili v třídách těch, které samy nepracujíce těží ze spekulace na práci jiných, nepanuje posud starost o výživu dcer. Avšak v chudině a takořka ve všech středních třídách, slovem v každé rodině odkázané na zisk z práce mužských svých spolučlenů, jeví se ničím nezastřena jistota, že nejsouli dcery schopny samostatné výživy, jsou rodině břemenem, majíce blaho své, ba bytí své pojištěno na vlásku náhody — náhody to výhodného sňatku — aneb na tenké nitce oněch druhů výdělku, které jsou jim při posavadním stavu ženského vychování přístupny.

Statistická dáta, ač dosti již známá, jsou tak vhodnou illustrací k postavení žen, zejmena v Čechách, že nelze tuto jich pominouti mlčením. V předlitavské polovici říše rakouské obnáší počet osob ženského pohlaví o 407.341 více než mužů, čili *51 procent veškerého obyvatelstva.* V zemích koruny české počet žen obnáší 52 procent veškerého obyvatelstva, čili o 311.667 více než mužů, z kteréhož nadbytku na Čechy samotné připadá 204.474 žen. Čísla ta poskytují zjevný důkaz, že má u nás otázka ženská význam pádný a že nejužší positivní úkol, jenž se jí odměřiti může, jest zabezpečení vydatné výživy oněm 204.474 ženám, které ho nemohou dojíti v manželství.

Kdy by však možno bylo dle statistických udání vypočísti, o kolik procent z onoho počtu žen, jenž počtu mužů se rovná, *není* mužskou péčí dostatečně postaráno, byl by to kontingent tak ohromný, že by jím počet výše naznačený vícenásobně vzrostl. A kdy by při těchto vyhlídkách, kde jest tak zřejmo, že statisíce bytostí ženských může od hrozící záhuby zachrániti jen vlastní rozvaha, vůle a práce, kdy by bylo možno vypočísti, kolik procent veškerého ženského obyvatelstva odpadá na zahálčivý, nevědomý, mrhavý proletariát ženský, objevil by se poměr takořka nepochopitelný. Každé společenstvo, každá třída má svou chátru cizopásnou, která ničeho nemá, ničeho nedobývá a přece plýtvá; v rozsáhlé třídě pak, ve kterou společné postavení vůči mužům ženy slučuje, požívá přečetná chátra ta zvláštní výsady a zvláštní úcty; lilie, které nesejí a nepředou, vypínají se tu příliš často na poli, kam by méně vábné leč užitečnější rostliny lépe slušely, souhlasíce s pracovitým svým okolím; nicméně šetří se jich s úctou, pokud jen zůstávají právě liliemi. Přepych a zahálka vládnou v středních třídách, kde právě záhubný jich vliv má nejširší působiště, počtu k neporovnání většímu vyznavaček než přívrženců.

Snaha, aby odpomoženo bylo křiklavým neshodám mezi poměry nynějška a postavením žen zachovaným z dob asi předpotopních, příliš nerozhodně a řídce se ujímá tam, kde by se především ujmouti měla,

totiž u žen samých; neprovádí se tou rázností jako společenské proměny, jichžto původci jsou mužové. Že příčina nespočívá jinde nežli v umělé, vychováním vypěstované zmalátnělosti povahy ženské, netřeba teprv dokazovati. Dříve než otázka ženská vystoupí v pravém světle a pravou silou, musí nynější pokolení žen býti nahraženo nástupkyněmi šťastnějšími, jejichžto duše nebudou dressurou předsudků ztrpasličeny jako nohy vznešených Číňanek. Tak jako tyto jsou i ony neschopny volného postupu. Patrno, že činíli se zde zmínka nejen o hmotném a intellektuelním leč i mravním schodku, jenž se u ženského pohlaví jeví co výsledek našeho pozorování, poukazuje se toliko k všeobecným vadám povahy ženské a nikdy k výminečné její spustlosti, jejížto příčiny v celku spadají ve zcela jiný obor vyšetřování než v úvahu tuto. Leč konečně i zde jako tam jest hmotná bída i duševní mdloba východištěm všech důsledků. Kamkoliv se ohledneme po ženském světě, všude kyne plodný úkol ušlechťujícímu vlivu vychování; tomuto živlu, jehož požehnaný proud nepopíratelně roznáší dobrodiní svá od utěšeného střediště mladosti a naděje — od školy — až i do smutného úkrytu životů ztracených — do trestnice — jenž rozmnoženou svou hojností písčinám i skaliskům života odnímá hrůzy, vyplňuje propasti a oživuje pouště společenské půdy.

Vychování jest též nejpřednějším, zasvěceným a nadějeplným heslem ženských snah nynějška.

Vychování ženského pohlaví bylo až do nedávna názvem bez vlastního předmětu; v podstatě bylo travestií svého vážného významu a zástěrou největšího bezpráví, jež kdy na jaké třídě lidské důsledně se páchalo. Kdy by spravedlivým spůsobem kdokoliv mohl býti pohnán k zodpovídání toho, co bylo polovici lidstva zadržováno jmenem ženskosti a podstrkáno jmenem vychování, není možno, aby nebyl zdrcen obžalobou tak hroznou. Co bídy, co žalu, co zoufalství, co hříchu a bludu splozeno onou velikou lží, která se nazývala vychováním žen! Co nadějí tu podťato, co práv lidských v prach pošlapáno, co srdcí zlomeno, co duší zhyzděno, co dobra i velikosti potlačeno v zárodku, co smutných i směšných karikatur naděláno tu z božských tvorů! Jak s duchem a povahou ženy hospodařeno, pro to jest jen jedno jmeno: bezpříkladná lehkovážnost.

Ta však není vinou ani jednotlivce ani společnosti ani doby některé; toť proviněním dědičným několika tisíceletí.

(Dokončení.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Jsou to tenkráte jenom tři díla umělecká, o nichž z vlastního dosud svěžího názoru zprávu podáváme, avšak každé z nich má za to pro nás zajímavost zvláštní. Míníme tím poprsí Strakovo, jež Bohuslav Šnirch v Římě zhotovil, dále pak pomník knížete Milana, s kterým

Myslbek v Bělehradě o cenu závodil, a na konec Sv. Irii, již Brožík z Mnichova sem zaslal.*)

Poprsí Strakovo, jež pan Švagrovský v Roudnici jednal, jest určeno k tomu, aby zdobilo rodný dům krajana našeho, který, jak známo, po politických bouřích roku osmačtyřicátého z vlasti byv vyobcován, ve svobodné Anglii druhý domov našel a vynikajícími vědomostmi svými čestného místa na samé universitě Londýnské si vydobyl. Postava a povaha Strakova zajisté že utkvěla v milé paměti každému, kdo ono světové město nad Temží byl navštívil. Přese všechno namáhavé učené působení své byl přece všechněm průvodčím a rádcem neunavným; neboť ačkoli Anglie vysoce si vážil, ačkoli způsoby ano i zevnějšek jeho v míře každému nápadné ráz anglický na se vzaly, zůstal přece povždy věrným synem národa svého a věru, že měl o přednostech avšak též o vadách jeho bystřejší a věcnější úsudek, než mnohý jiný, kdo napořád doma dlel a jemuž by snad podobné studium životním úkolem býti mělo.

Šnirch, který již nejednou v oboru portrétnictví nevšední nadání osvědčil — ač na př. jeho medaillon Fügnerův při slévání namnoze pokažen byl — všechny tyto různé stránky zjevu Strakova jasným spůsobem nám vylíčil. Tak se díval na nás ten soudný pozorovatel, ten muž sám sobě povždy věrný, v celém spůsobu myšlení svého jasný i uvnitř i zevně, řekli bychom logicky spořádaný a přece v srdci svém vřelý ba šlechetný, ačkoli vroucnost pocitu jeho nikdy okázale na jevo nevystupovala. Podobně v té zevní úpravě Angličan se zračil ano i v tom klidném výrazu tváře aspoň převládal, a přece byly základem všeho rysy české, ba řekli bychom téměř rysy podřipské; tak mocné hlavy, tak pravidelné a pevné tahy spatřujeme tam aspoň více a hojněji než kdekoli jinde po vlastech našich.

Jestiť nevšední zásluhou Šnirchovou, že všechny ty rozdílné a zvláštní ba zcela neobyčejné stránky, jež Straka poskytoval, zřetelně a přece v úplné harmonii nám podal, ačkoli toliko z vypravování je seznal, ačkoli jedinou pomůckou jeho malá fotografie byla, která tvář jeho jen v profilu a spůsobem nikoli příliš charakteristickým jevila. Ano i technické provedení, což zvláště vytknouti dlužno, s předmětem naskrze souhlasí; je zcela realistické, s podrobnou pílí provedené, i co do vylíčení látek akurátní a bedlivé a přece zas ne titěrné a malicherné, a tak tedy i v tomto vzhledě přísně souhlasící s povahou muže, jejž poprsí to nám zobrazuje. Je to první práce v mramoru provedená, kterou jsme od Šnircha uzřeli a s potěšením konstatujeme, že si skutečných předností techniky italské pilně povšimnul, aniž by se vady její ho byly dotknuly.

Chceme již jen dodati, že posledního přepracování mramoru ovšem teprvé tenkráte se dostane, až poprsí na vyvýšené místo své postaveno bude; zřetel na místo ono ovšem zvláštních ohledů zde vymáhá, a zmizí při přepracování tomto, jak přesvědčeni jsme, i onen poněkud přikyslý tah kolem úst, který nyní ještě jakýsi cizí dojem na nás činí.

---

*) Všechny předměty tyto ve výstavě Lehmannově se nacházejí.

Očekáváme ostatně, že Šnirch brzy též s jinými pracemi před obecenstvo předstoupí; neboť že snaha jeho obor portrétnictví zajisté přesahuje, nemusíme tu snad teprv dokládati. Jeho „Prometheus", který při všech nedostatcích mladistvé té práce celkem přece nyní věru že řídkou a opravdovou mohutností tvarů svých vyniká a ještě více přesný a křepý relief jeho „Achilleus Hektora vlekoucí" — kteréžto svým časem vřelé a jednohlasné pochvaly Vídenské kritiky byly došly — nás k opodstatněným nadějím zajisté oprávňují. Zvláště v onom reliefu, myslíme, uhodil Šnirch na pravou dráhu svou. Než podrobnější analysa směru, v němž vlastní nadání Šnirchovo leží, bude teprv tenkráte možná a vhodná, až umělec snad s většími výtvory v témže směru před obecenstvo české předstoupí.

Velikou a v nejednom ohledu věru že monumentální prací je tenkráte Josef Myslbek tu zastoupen. Jest to návrh k pomníku srbského knížete Milana, který již při prvním pohledu originálností rozvržení svého — ovšem že v mezích sankcionované formy pomníkové — poutá. Že nahodilými překážkami — aspoň dle toho, jak porota lhůtu si vykládala — v čas na místo nedošel, nedostalo se mu provedení skutečného, ač by snad jinak s cenou se nebyl minul, a navrátil se v stavu částečně tak porouchaném, že na okolnost tuto jakož i na malé rozměry modelu při spravedlivém uvážení nezapomenouti dlužno.

Odstoupímeli do dálky náležité, abychom všechno jedním zrakem přehlídli, a napnemeli poněkud obraznost svou, aby nám tato celek v skutečné velikosti jeho předvedla, seznáme zajisté, že uspořádání vůbec je velmi imposantní a v mezích již naznačených též původní, aniž by prostředky uměleckými zbytečně se plýtvalo. Široce rozložené a uprostřed předku v polokruh a po stranách v čtverhran vybíhající schody vedou k vlastnímu podstavci, na němž Milan v národně vojenském kroji srbském stojí. Před podstavcem samým nade schody na výběžku polokruhovém trůní Serbie se symbolickými postavami mírné práce a válečného zřízení po boku svém. Na vybíhajících čtverhranech postranních sedí na pravo umění, jež Milan s uvědoměním podporoval, na levo spravedlnost, již povždy konal. Pod postavami spatřujeme reliefy k nim se vztahující. Zadní část tu patrně v neúplném stavu před námi se nachází.

Již architektura o sobě, tušíme, že Wiehlem navržená, co práce velmi záslužná se objevuje. Je v koncepci své mocná a v liniích naskrze téměř v duchu slovanského umění cítěná; různost ploch rovných a oblých celek zároveň velmi nenuceně oživuje, a neméně přispívá k tomu okolnost ta, že postavy kolem podstavce v rozličných výškách umístěny jsou. Pakli bychom přece něco vytknouti chtěli, byly by to jediné dvě věci snadno napravitelné. Myslíme totiž, že u podstavce kde Serbie sedí, polokruh pro přílišnou úzkost plochy vodorovné méně šťastně se čtverhranem se pojí, nežli u schodů samých se to děje, a dále pak, že nad postranními postavami příliš mnoho prázdného a neoživeného prostoru zeje. Tak balvan přespříliš převládá, což by ovšem v jiných okolnostech pro předmět charakteristickým býti mohlo, zde však s povahou oslavence nikterak se neshoduje, který v ničem jakousi skálovitou nepřístupnost nejevil, než právě pro vlastnosti opačné od

národa svého ctěn a milován byl. Též ostatní plastická část s takovýmto pojímáním nikterak se neshoduje; než jak již naznačeno, vše to by zjinačením některých rozměrů u srovnalost uvedeno býti mohlo, aniž by základní idea celého uspořádání dotknuta býti musila.

Přistoupímeli poněkud blíže, bychom vlastní sochařskou část pomníku sobě prohledli, tu především nutno, abychom se spravedlivými požadavky k posouzení přikročili. Vytýkáno od nejedněch, že Myslbek nejnovější prací svou sestoupil s výše, na kteréž při „Apotheosi“ své byl stanul. I my ovšem se vší rozhodností k tomu přistupujeme, že „Apotheosa“ jak básnickým jádrem, tak geniálním rozřešením jedné z nejobtížnějších úloh uměleckých, tedy i co do obsahu i co do formy rozhodně nad pomník Milanův předčí; avšak podržmež na zřeteli úkol umělci v tomto případě vytknutý. Ovšem že u nás namnoze se myslí, že postavením rozličných pomníků též umění — abychom běžného výrazu toho užili — vydatně se podporuje; že věc se celkem takto nemá, netřeba snad dokazovati. Projděmež pomníky celého světa, vyjma Michelangelovy náhrobky Mediceů žádné umělecké dílo prvního řádu mezi nimi se nenalézá; a při té jediné výjimce, kterou známe, nechal umělec domnělé oslavence stranou, a provedl beze všech zvláštních ohledů k nim samostatnou a hlubokou myšlenku svou. V tom právě to záleží. Co v umění úplně z nitra nevyrůstá, nemůže mít cenu svrchovanou a dámeli umělci úkol zvenčí a to takový, s kterým přece nikdy v jedno splynouti nemůže, nutno, abychom dle toho zřídili též očekávání svoje. Tak tedy i v případě tomto. Kníže Milan byl umělci přece jen člověkem cizím, pouze z pověsti mu známým. Byl to muž poctivý, pokroku milovný, národa svého dbalý, avšak lesk povahy zcela nadobyčejně povznešené neb činnosti heroické neozařoval skráně jeho. Byl panovník dobrý, ku všem spravedlivý, o blahobyt říše své pečlivý, diplomaticky obratný, přítel vzdělanosti západní — toť celkem vše co k uměleckému znázornění se vyskytovalo, co v postavě knížete jakož i v sochách a reliefech podstavce vyjádřeno býti mohlo; a každý zajisté přizná, že umělecké vyjádření všeho toho bylo dosti obtížné a že se přece umělci v míře nevšední podařilo.

Nahoře na podstavci tedy stojí kníže sám co vladař míru mája meč v pochvě, avšak přece se opíraje na znamení, že o zřízenost válečnou národa svého se postaral, ačkoli jí nikdy k provedení záměrův svých neupotřebil. Levá ruka k jilci přiléhá, kdežto pravice jednu z oněch četných základních listin národu podává, jež hojné školy a jiné ústavy vzdělavací knížetem založené nám připomíná. Výraz tváře jeví rozvážnost a upřímnou dbalost, kterou on povždy vynikal, a pohyb paže dojem štědré péče velmi šťastně podporuje. Nepěkné a násilné postavení nohou je následek porouchanosti, v které socha se vrátila a tím budiž též z části patrná převaha její na levou stranu omluvena.

Povzbuzení práce vůbec a průmyslu zvláště a zřízení zemské obrany náležely k nejpřednějším zásluhám Milanovým; k tomu pak se družilo, žeť beze všeho krveprolití pouze obratností při vyjednávání Turky k tomu přiměl, aby pevnosti srbské opustili a celé území vyklidili. K těmto hlavním zásluhám tedy hlavní skupina na přední straně podstavce se vztahuje.

Serbie, která ne tvarem, však přece pohybem svým známou Madonu Levého poněkud nám připomíná, zvedá v pravé ruce věnec a po pravém boku jejím stojí co náznak práce průmyslové děvčátko s vřetenem. Nikoli tedy válečná, nýbrž mírná činnost se tady věnčí, ona činnost, kterouž povzbouzeje Milan nejvíce k rozkvětu Srbska přispěl. Klíče, jež hlavní postava v levici pozdvihuje, naznačují pevnosti, jichž brány srbskému národu a brancům jeho se otevřely; co náznak branců těchto pak o druhou stranu matky Serbie hošík s puškou se opírá. Toť v poměrech podaných rozřešení celkem velmi šťastné, a jestli skupina na první pohled snad srozumitelná není, záleží to jednak v povaze předmětu samého, a jednak v okolnosti té, že plastika ještě mnohem více než malba pouze naznačovati, pouze v abbreviaturách vypravovati může. O tvaru obličeje a o výrazu nechceme při rozměrech tak malých souditi, komposice skupiny je celkem šťastná, mezery pod pažema sedící postavy ženské, které u Levého přece poněkud nemile dojímaly, jsou dětmi k ní přilínajícími vhodně vyplněny, roucho je živé, a přece ladně uspořádané, zvláště pak ten malý hošík s puškou je v pohybu těla a v rozloze údů přerozkošný, i neváháme říci, že nejzdařenější částí celého modelu jest, malý to klenot, ku kterému oko vždy opět s potěšením se vrací. Méně obě postranní alegorické osobnosti nás uspokojily. V pravo, jak již podotknuto, sedí „Umění.“ Pravda, že Myslbek je vyznačil motivem jaksi novým. Architekt, sochař i malíř prvotní své návrhy kreslí a v tom srozumu zajisté je kreslení úkonem uměleckou činnost vůbec velmi vhodně označujícím. I postava, která umění znázorňuje, kreslila tudíž cosi na desku svou, a nyní pravici s tužkou na zad uchýlila a vzpřímila hlavu, aby z náležité dálky celek přehlídla, a posouditi mohla jak náčrtek dopadl. Avšak právě tato momentálnost celého úkonu s monumentálností se neshoduje. Monumentánnost vymáhá zvlášť při alegorii *klid;* a k tomu celý ten děj je přece poněkud všední, řekli bychom téměř ve všech školách kreslířských každodenně tisíckráte se přiházející. Žeť zosobnělé umění správně kresliti dovede, to snad samo sebou se rozumí, a dámeli mu tedy desku a rydlo do rukou, nemůže se to stát za tím účelem, aby ono teprv o tom se přesvědčovalo. Nejvyším úkonem uměleckým je koncepce, je prvotní pojímání předmětu v obraznosti umělecké. Sebranost a ponořenost duševní, kterou podmiňuje, můžeme *též* v soše vyjádřiti a ony nástroje třebas jen k činnosti připravené, naznačují pak povahu a směr ponořenosti této. Pouhá nepohnutost není arciť ještě monumentálnost; avšak nejvyšší rozruch vnitřní při plném klidu zevním — tím dojem nejhlubší, nejpravější a nejryzejší se učiní.

„Spravedlnost“ na straně levé je bez odporu nejslabší částí celého pomníku, schází jí ona velikost a přísnost, bez které si pravou Justicii již jednou myslit nemůžeme. Vše to netoliko v tváři, nýbrž v celém útvaru a pohybu se zračiti musí, a mohlo, ba musilo tedy z části i v modelu vyjádřeno býti.

Reliefy pod sedícími postavami umístěné a k nim se vztahující, jsou toliko zběžně nakreslené a nechceme se tedy pouštět do podrobného rozboru jejich. Vypravujíť celkem velmi šťastně obšírněji co v oněch skupinách a sochách pouze naznačeno býti mohlo, a jsou až

na onu vdovu o spravedlnost volající, která i linií i pohybem ruší, velmi živě a přece v přísném slohu reliefním komponovány. Kdo ví, že žádná z vlastností těchto všední není, a že spojení obou ještě řidčeji se přiházívá, usoudí, že jsme tím nikoli nepatrnou chválu pronesti musili.

Vácslav Brožík svým obrazem Sancta Iria nemalý rozruch v oněch kruzích způsobil, které postup umění našeho živěji zajímá. Mínění o něm na dva tábory se rozcházejí; chvála a obdiv na jedné straně, na druhé hana jsou téměř stejně značné. My zde ani k jedné ani k druhé straně se nepřidáme, i vynasnažíme se proti novému a v nejednom ohledu překvapujícímu zjevu zachovat onu objektivnost, kterou za nejnutnější vlastnost každé umělecké úvahy uznáváme.

Řekneme ihned z předu, že jak chvála tak hana v jistých mezích oprávněny jsou; vedle znamenitých předností má obraz ten též značné vady; a vůči zjevu přese všechno u vysoké míře zajímavému má kritika zajisté též úkol ten vyhledati, v čem příčiny onoho povznášení a zavrhování záleží, aby takto dle sil svých k esthetickému uvědomění obecenstva přispěla a rovněž vzhledem k umělci svou povinnost konala.

Legenda o svaté Irii je původu Portugalského. Panenský tajnec světici jal, když šlechtický jinoch v nečisté lásce k ní zahořel. Odmítnut pomstil se tím, že unesl a zavraždil dívku, jež pod růžovým keřem se pochovala. Dle jiných najal vraha, který ji úkladně usmrtil a mrtvolu její do blízké řeky Nabanis odvlekl a uvrhnul.

Druhé a patrně že pozdější redakce legendy Brožík se přidržel. Čin je dokonán, Irie pod mlatem vrahovým klesla, tento pak mrtvé tělo pozvedá, aby je odvlekl neb pochoval.*) Co místo děje jeví se nám pahorek nejkrásnějším kvítím bujně porostlý, ano po pravé straně i růžový keř z té legendy tu neschází. Nade vším pak klene se nebe ranní, a červánky na obzoru pobízejí vraha, aby stopy činu svého již rychle zahladil.

Co se z předu povahy předmětu týče, patrno, že druhý ten spůsob zakončení, jejž Brožík sobě zvolil i co do poetické i co do umělecké ceny daleko za prvním a jak myslíme starším a původnějším stojí. Netoliko čin, nýbrž i motivy jeho mohly se pak v obraze naznačit, a nebylo by věci podstatné, kterou by si patřitel teprv k němu přimysleti musil. Dejmež na místo najatého zábojce jinocha samého se stopami divoké vášně v tváři jeho a zároveň již jatého hrůzou a lítostí nad děsným činem svým, a máme před sebou obraz též obsahem svým úchvatný. Avšak takovéto vylíčení dvou stavů duševních, vniterně spojených, z nichž jeden mizí a druhý povstává, ač nikoli nemožné není, je přece jen řídkým zjevem uměleckým, a pakli Brožík dosud síly k tomu v sobě nepocítil, učinil dobře, že o to se nepokusil. Ne-

*) Co vlastně s ní koná, docela jasno není; na obraze, zcela v popředí jeví se cosi jak díra, jen že na hrob poněkud malá; výklad v Bruckmannově katalogu vánočním (str. 58) však dí, že „vrah se snaží, aby zabitou dívku pozvedl a k blízké řece odvlekl.“ Jelikož Brožík obraz svůj smlouvou Bruckmannovi k fotografování přenechal, je dlužno předpokládat, že též výklad mu sdělil. Ostatně je zmíněný hrob tak nezřetelně vyznačen, žeť i existence jeho v pochybnost brána býti může.

chceme zde při o tom rozhodnouti, neníli lépe v okolnostech podobných předmět vůbec zanechat než k nižšímu pojímání jeho se uchýlit. Na každý případ zde před sebou na místě vlastního pachatele náruživostí puzeného a nyní nad činem svým trnoucího vidíme placeného vražedníka, který skutek svůj se řemeslnou téměř klidností vykonal, a teď již jen skoro o to dbá, aby jej zakryl a corpus delicti uklidil.

Avšak ani to na obrazu zcela zřetelně nespatřujeme. Vrah stojí za obětí svou, pravou rukou, nevíme za kterým účelem, ji za záručí drže. Paže, k níž záručí toto náleží je ohnutá, jak u mrtvoly samo se rozumí nižádného odporu nekladoucí, a tak tedy zachvácení za záručí ono k pozdvižení nikoli nepřispívá. Tudíž zbývá pro úkon ten jen levá ruka vrahova, která však v té míře jemně v řasy roucha zasahá, že přičinění její úkolu tak nesnadnému, jakým zvedání bezvládné mrtvoly jest, ani z daleka dostačovati nemůže. Jaký nedouk byl tu ovšem na př. Rafael, na nějž teď arci mnozí němečtí umělci a zvláště „koloristé“ s patra pohlížejí, že ve svém nesmrtelném „Kladení Krista do hrobu“ v Palazzo Borghese též namáhání mrtvolu nesoucích s tak nevyrovnatelnou pravdivostí vylíčil.

Avšak tato Irie *není* ovšem mrtvolou. Tyto oči jsou toliko v hluboký spánek pohrouženy, tato hlava neklesla na prsa, jak by přece nutně musila, kdy by život z ní se byl vytratil, tato levá paže je násilně do vnitř zatočena a palec té něžné pravice je v také míře od ostatních prstů oddálen, žeť jeden zlý přítel náš pravil, že elegantní mladá dáma tato patrně tak pilnou a náruživou navštěvovatelkou divadla jest, až i ve snu po operním skle na předprsní lože její položeném sahá.

Známe ovšem ty nejnovější a přece jen z doby copové ohřívané theorié, které podobné věci za maličkosti prohlašují, předstírajíce, že pravda ba i možnost ohledům na krásu ustupovati musí; než myslíme, že jen proto se pronášejí, jelikož arciť *nesnadno* jest krásu s pravdou *spojit* jak přece u antiky a u největších mistrů časů minulých spatřujeme, kde netoliko ladnost nýbrž i pravdivost před zkoumavým zrakem naším obstojí. Z *neschopnosti* obé spojit se nemá pravidlo a *zákon* učinit. Nepochybujeme ani v nejmenším, že Brožík i přese opačné náhledy snad i v nynějším vůkolí jeho hlásané, ve vzhledě tomto s námi úplně souhlasí.

Tedy Irie není mrtvá a není to namáhání vraha, které ji od země pozvedlo. Že by *světicí* byla, o tom též poněkud pochybujeme. Co zde před sebou vidíme, je tvář ovšem že ne snad zcela všední, avšak patrně z nejbližší zkušenosti umělcovy vzatá, aniž by idealisující obraznosti byla prošla dříve, než na plátno vržena byla. Není každému dáno, není také třeba, aby každý především po nebi bažil, pakli však program o tom nás ujišťuje, máme též právo abychom na obraze o věci se přesvědčili. Arciť, že též koloristé jako Tizian a Paolo Veronese na obrazích svých naprosté portréty umístili; však ptejme se přec, která místa jím vykázali. Jsou to místa diváků, neb osob zvláštního rázu a oduševnění nevyžadujících; toto odvolání ač nyní oblíbené tedy neplatí. Při vrahu pak nespatřujeme ani dostatečné známky spustlosti, ani řemeslné otupělosti a zatvrzelosti, a formy, zvláště ty zcela salonní

ruce jeho jsou na mnoze tak povrchně zelegantnělé, že i v tomto vzhledě nutnou charakterističnost jejich postrádáme.

Kdy by za to aspoň správně kresleny byly! Avšak tato hlava jest i při všem ohledu na sklopenost její přece příliš vysoká a šišatá, toto záloktí je vzhledem k předloktí tak krátké, jak snad jen při nejryzejším Negru bývá, a tato pravá noha není v kyčli jeho zasazena než patří patrně zcela jiné osobě jinak neviditelné, která mocným krokem z obrazu ven se ubírá. Zda k paži ve svalstvu tolik rozčlánkované tak válcovitá noha náležeti může, nechceme zde rozřešovati. Nelépe věc při Irii samé se má. Toto levé rameno, které nikdo vzhůru nezvedá nemohlo by nižádným násilím do takové výše pozvednuto býti, snad ani ne, kdyby úplně vykloubeno bylo; toto záloktí je ještě nepoměrněji krátké, a v tomto pravém skoro těstovitém záručí není žádná kost, jejížto obrysy by se na povrchu jemně obrážely. Vůbec se modellace, pokud jemnější vyvýšeniny kostrou a svalstvem způsobené naznačiti má zvlášť na pažích a rukou zcela zanedbaná; podotýkáme naschvál že modelace tato právě k přednostem největších koloristů náleží, a směr Brožíkův je přece přede vším koloristický. Formy nohou pak, abychom i o tom se zmínili, nejsou nikterak srozumitelné, a nejspíš bychom přisvědčili oné dámě, která Irii tak srdečně litovala v tom přesvědčení, že nelidský vrah mlatem — je u kolenou utnul. — Avšak správná kresba prý s barvou se nesnáší. Ti největší mistři v koloritu nejedné chyby v ohledu tomto se dopustili. Ovšem! bezvadný není na konec nikdo; že by však velicí koloristé své hlavní osoby tak všestranně byli — řekněme to mírně — zanedbali, o tom aspoň nám nižádný příklad povědom není. A taktéž pochybujeme podstatně, že by kolorit obrazu našeho byl ztratil, kdy by kresba v ohledech svrchu zmíněných správná byla. Odvolání se pak ke Correggiovi Rembrandtovi a částečně též Delarocheovi, kteréž také se stalo, je úplně liché. Tito a podobní umělci nejsou koloristé v tom smyslu, v kterém Brožík na název tento nároky činí; působilit hlavně rozvržením světla a stínův,*) tak zvaný clair-obscure, čili tmavojas je vlastně živlem jejím, a pokud v něm všechny obrysy vůbec mizí tím ovšem požadavky naše vzhledem k přesnosti kresby se zmírňují. Zde ale není okolností takových, zde řekněmež to zcela upřímně, je to především přílišný spěch a pak nedostatečná dosud a přece pro umělce tak důležitá znalost kostry lidské a svalstva ji pokryvajícího, která takovéto zcela neomluvitelné nesprávnosti u kresbě a v modelaci zavinila.

---

*) Delaroche totiž v druhé periodě činnosti svoji do které proslulé jeho obrazy ze života Marie náleží. Correggio a Rembrandt pak nejsou, jak vytknuto v témže přesném srozumu slova koloristé jako snad Tizian a Paolo Veronese. Tito energií, krásou jednotlivých barev jakož i ladností jejich působí a proto také lokální barva u nich převládá. Ne tak oni mistři tmavojasu, jejichž působivost především v čarovné souhře světla a temna záleží, a u nichž tedy pouze místní barvy nikterak na váhu nepadají. O tomto směru pak ovšem platí, že komposice vzhledem k světlu a vzhledem k linii se jaksi vylučují; o protivě barvy a kresby však nemůže nikdy v takovéto všeobecnosti řeč býti. Než o této otázce nyní i u nás jaksi na denní pořádek přišlé bohdá později v těchto listech šíře se proneseme.

Podobná zběžnost jak při kresbě a modelaci těla na mnoze i v rouchu se jeví a zvláště je to bílý šat Irie, který nahoře v řasách velmi jemných se sbíhá, což patrně látku zvláště tenkou a jemnou naznačuje, kdežto dolejší část, ač z téhož kusu sestávající, samé široké plochy vykazuje, a tím jakož i jinakou povahou svou tkanivo zcela jiné, mnohem těžší a silnější na mysl nám uvádí. Takovéto pak bezúčelné vlečení se roucha po zemi, jak zde spatřujeme, není k tomu ani originální*); pochází z té doby Maxovy, kde umělec tento již v bizarní manýru svou zabřednul, a je z obrazu jeho „V katakombách“ nazvaném dostatečně známo. Dosud myslili mistři jak největší tak nejmenší vždy, že v rouchu formy těla se obrážeti mají, i aby se to způsobem nejsprávnějším stalo, kreslil v nejnovější době a pokud víme zvlášť nad Isarou ovšem překonaný Rafael všechny postavy nejdříve nahé, než je jakýmsi šatem přioděl. Nyní nebereme si ani tolik práce, abychom si aspoň model přioděli. Kreslíme všechno geniálně z hlavy a přizpůsobujeme takovémuto počínání též náhledy a theorie svoje. Škoda jen, že tyto theorie nejsou ani dobré ani nové a že celý středověk zvlášť německý oplývá nejhojnějšími k nim příklady. Tenkráte vyskytla se poprvé ta přese všechnu potřebu dlouhá roucha postav ženských, pod nimiž nohy i chodidla zcela nevypátratelně zmizely. Než tehdá uváděla se aspoň jedna příčina: cudnost, proti kteréž již vykukování jediného prstu by prohřešením bylo bývalo. Moderní umění nemá ovšem ani omluvy takové.

Jsme s výtkami svými u konce a věru že se srdcem radostnějším a s myslí povznešenější přistupujeme k vylíčení též světlých ba skvělých stránek obrazu našeho.

Sem náleží především veškerá téměř komposice jeho. Jak jasně a zřetelně obstupují zde obě osoby od sebe; krásné plavé vlasy Irie, světlá pleť a světlé roucho její odrážejí se způsobem dojemným od tmavé postavy vražedníkovy. — Jak jemně jsou části na tomto obraze rozváženy, střední čára obrazu jde tušíme přísně přese střed obličeje Iriina; hlava její není patrně ani na pravou ani na levou stranu přes ni pošinuta. A tak pokud jen na ni hledíme, je nám, jako by v plném klidu, v plné nepohnutosti tu spočívala. Přece však větší hmota obou těl na pravé straně se nachází, čím celek v mírný pohyb je uveden. Tato souhra klidu a ruchu má něco neskonale poutavého a to tím více, an onen pohyb na pravo a v před též hmotou bílého roucha po zeleni se vlekoucího na mnoze zvážen jest. — Pyramidálnost obrysů je nenuceně ze situace vyvozena a všechny linie velmi původně cítěny, rozmanité a na mnoze velmi krásné a charakteristické. Poddutost, jež levá strana celkem jeví, pomáhá zároveň velmi výdatně, aby dojem zvedání a vlečení sesílila. Uvnitř skupiny ovšem rovnoběžnost nohou Iriiných, jakož i totožnost směru levých paží při obou osobách poněkud jednotvárně působí.

S citem nejpřípadnějším je jeviště činu na návrší položeno, kde obě postavy vysoko nad horizont vystupují. Samota, oddálenost ode

---

*) Víme, že roucho zde též komposici podporuje; avšak znatelnost okončin nebyla by při uspořádání poněkud jinakém věc pokazila.

vší možné pomoci lidské je tím lépe a nalehavěji vyjádřena, nežli by se to nejhustším lesem neb jinakým spůsobem státi mohlo.

Světlo je ranní; souhlasíť i s ní, jež v ránu života svého klesla zároveň vraha pobádajíc, aby čin svůj a oběť svou před zraky lidskými ukryl. I tento souhlas přispívá k dojmu, jejž obraz na nás činí.

Největší přednosti obrazu záležejí ovšem v koloritu jeho.

Již jednotlivé barvy o sobě jsou krásné a pokud se s předmětem shoduje velmi svěží, jaré, ba řekli bychom řízné, ode vší moderní slabovitosti rozhodně vzdálené, v celém rázu svém originální. Zde je patrně ta stránka umělcova, kde on, i když od jiných se učí, přece co do vnitřních podmínek tvoření úplně volným se cítí; zde zvláštní genialita jeho má kořen a základ svůj. Avšak ona sahá též dále; neboť pro obraz nestačí zajisté stanovisko, na němž obyčejné obecenstvo arciť setrvává, aby totiž pěkné barvy pěkně sestaveny byly. S tím leda na koberec by se vystačilo.

Tedy nejenom krásné a jaré jsou barvy Brožíkovy, nýbrž též vzhledem k předmětu co nejpřípadněji zvoleny. Světlá pleť značí světici, tmavá vraha. Toť arciť na snadě leží. Než jak vhodné je tu vskutku to bílé roucho Irie, které ji tak jasně co hlavní rekyni obrazu vytýká, s pojmem panenské čistoty tak přirozeně se shoduje, a zároveň šat úmrtní nám připomíná. Avšak jen naprostá běl je plnou barvou smutku a smrti, zde však i ten lesk i jiné ty zvlášť růžové a růžovofialové tóny po něm rozprostřené jakýmsi teplým nádechem ji oživují, jako naznačujíce, že i teplost života z těchto mladistvých údů se dosud zcela nevytratila.

Hnědý je vrah, rudé a červenofialové je v podstatě šatstvo jeho. Ztemnělost shoduje se s povahou mysli, rudost připomíná krev a přirozený neklid barvy fialové obráží zároveň vnitřní stav jeho. Barvy zde nejsou nikde čisté, ba i to zlato na ozdobách je zahnědlé; i v tom ve všem je mocný a působivý kontrast k světici utracené. Není to mimotní! Odějme úkladníka v kteroukoli barvu čistou, světlou, klidnou a neshoda předmětu a koloritu ihned se objeví.

Zeleň, u níž protivy žárné žluti a chladné modře se zváží, je klid. Mocně přispívá tedy k poesii celého obrazu, že v míře tak hojné po popředí se rozestírá, že zvláště tam je nejčistší, kde Irie na ní odpočívá; hledíme dolů a mysl rozechvěná se ukonejší. Myslemež si že panna klesá na půdu tvrdou, na půdu hnědou, zemitou a uvolňující pocit zmizí, jak nezprostředkovaná dissonance dvou tonů úplně nesrovnalých působila by na nás skupina světice a zábojce jejího. Tato půda s tím vonným jarým kvítím, které ji pokrývá, je již o sobě jeden z nejznamenitějších výkonů koloristických. Žeť přece sama dotíravě na odiv se nestaví, žeť interes nerozptyluje, nýbrž se vším v jeden harmonický celek splývá, uměleckou hodnotu obrazu tím více zvyšuje.

Nebe, které by snad někdo jiný byl naskrze šedě zachmuřil, je ve středu svém jasně zelenomodré, nejsvětlejší tam, kde hlavy Irie téměř se dotýká. Čerstvý ranní chlad vane z něho, vše je tak, jak srovnalost s poesií půdy pro cit náš vymáhá. Jen šedá oblaka nahoře a rudožluté pruhy červánků při obzoru samém připomínají nám zas krvavou vraždu a děsný čin, který se přihodil. I toto nebe s tou celou prů-

zračností, chladností, ranností svou jest již o sobě skvělý čin umělecký a přece jen částí s celkem naskrze se shodující a v nejúplnější srovnalostí jemu se podřizující. —

Avšak netoliko, že jednotlivé barvy krásné a s nejpodrobnějším citem uměleckým zvoleny a předmětu přispůsobeny jsou, i průtahy mezi nimi jsou velmi harmonické. Plavé vlasy Irie s bělostným šatem jejím velmi jemně se shodují, a neméně shoduje se žlutavá barva jejich s fialovým pláštěm, jehož po pravé straně se dotýká. Červenavý tón vraha se zelenavou půdou neméně se srovnává, aniž by při lomenosti obou barev tvrdý poměr čistých komplementérek z toho vznikal. Též zelenomodré nebe se žlutozeleným svrškem návrší v harmonické shodě se nachází.

Žluť ve vlasech Irie, v červánkách a v zlatých ozdobách zábojcových převládá, modř v nebi jest obsažena, červeň při vrahu na jevo vystupuje a zeleň na konec půdu pokrývá. Též běl, čerň a šeď nescházi a všude sprostředkuje. Tak oko žádné hlavní barvy nepohřešuje, a přece žádná ze skutečných barev v plné neomálené čistotě na nás nedoráží. I na tom zvláštní dojem obrazu pokud především klidný jest, částečně spočívá.

Tak tedy ať již ku kráse a přiměřenosti barev jednotlivých, ať již k nenucené ladnosti při sestavení jejich, ať k rozmanitosti a úplnosti koloritu tu přihlídneme, v každém z podstatných ohledů těchto jevil se nám obraz Brožíkův co výkon vzácný, v němž krása, charakterističnost a poësie barvy k řídké, ba namnoze unášející platnosti přichází. Čím méně to vše z pouhé vypočítavosti vyšlo, čím méně to chladný ráz reflexe na sobě nese, tím výše stavíme umělce samého. Třebas jen jednostranně však skutečně vynikat je přece jen věcí řídkou, a tak tedy závidíme při všech vadách obraz přece každému budoucímu majiteli jeho.

Vytkli jsme v čistě uměleckém ohledu mnoho a vytkli jsme upřímně; avšak všechno to vyjma výraz, o kterém zde konečný úsudek nepronášíme, netýká se leč věcí takových, v kterých by Brožík, kdy by jen chtěl, mezery a nedostatky, jež každý v tak mladistvém věku chová, snadno odstraniti mohl; týká se to slovem věcí, kterým se člověk *naučiti* může.

Smysl pro komposici a nadání pro barvu, jež především z *nitra* pocházeti musejí, a při kterýchž škola samojediná nespasí, stkvělým, a co více značí, dosud nejskvělejším způsobem tu osvědčil. Je to zároveň *pokrok;* i to slovo má zde váhu velikou.

Řekneli někdo, že jsme přísnými byli, odpovíme, že *ano*; avšak měřítko nejpřísnější přikládáme jen k tomu, na koho nejvyšší nároky činiti si troufáme.

Je to největší čest, kterou kritika někomu prokázati může.

Dr. *Miroslav Tyrš.*

R. 1874. Č. 2.

OSVĚTA

Optimismus a pessimismus.

Podává

dr. B. Pošík.

I.

Optimismus a pessimismus jsou slova, jež doba naše vynalezla; ale věc jimi označená žila v lidstvu od nepaměti. Rozličnými brejlemi pohlíželi v různých dobách na svět, tu růžovými, tam černými. „Svět je špatný, dílo nerozumné a bezúčelné,“ tvrdí pessimista. „Svět je dokonalý, bez úhony v celku,“ zase optimista.

Kdo rozváží význam dobrého a špatného, shledá, že tato slova náleží prvotně jen stanovisku *mravnímu*, ježto chce posuzovati úmysly a činy lidské. Tudíž máme mluviti vlastně jen o špatnosti či dobrotě *lidí na zemi*. Ke skutečnému jádru světa celého, k metafysické jeho podstatě takový soud táhnouti se nemá. Reálná bytost světa byla povždy tatáž. Nespravovala se nikdy názory našimi i brala se, drtíc všechny překážky, nutností mathematickou u vývoji svém dále; a tak asi bude i ve vší budoucnosti. Náhledy lidské o světě ovšem měnily se valně; v nich chováme celý svůj vývoj duševní. Z toho viděti, že názory své přenášíme na svět skutečný a dle nich měřiti chceme hodnotu jeho. Tu pak nutno vyznati, že jednak odhadujeme něco, co nám není úplně známo, jednak posuzujeme částečně sebe samy, poněvadž náš názor o světě je plodem ducha našeho, a pokud hledí ke skutečnosti, jen neúplně zdařilým obrazem jejím.

Z toho patrno, že pessimism i optimism jsou hledisky zcela *subjektivními* a tudíž i nevědeckými. Subjektivní jejich povaha vysvítá jasně i z toho, že měřítko krásy esthetické a mravního dobra přikládáme tam, kde chladná vědecká theorie chce nás přesvědčiti jen o tom, co jest a jak jest. Ale toto naše logické nedopatření jest něco zcela přirozeného, lidského. Neznáme jiného světa leč toho, který dle slov

Schopenhauerových jest „naší představou.“ Dovolujeme si tedy tuto obrovskou představu probírati zase duševním svým činěním, přikládajíce k ní myšlenky, city a snahy své.

Tomu dovede se usmáti jen necitelný stoik aneb holý theoretik. A přece i proti nejdůkladnější vědě můžeme odvážiti se otázky: Kdo nám zaručuje, že perně dobyté a nikým nepopírané výsledky její platnost mají ve skutečné podstatě světové? Kdož ví, zdali soustavný řád myšlení našeho postihuje věčnost? Z nejslavnějších myslitelů mnozí přímo dovozovali, kterak vkládáme ve svět nejen esthetiku a ethiku, nýbrž i logiku svou. *Leibnitz* zamítá všechno smyslové nazírání; monas duševní neví nic o světě vnějším a svůj názor do něho teprv vmýšlí. *Hume* pokládá substance věcné, jež domníváme se viděti kromě sebe co předměty svého pozorování, pokládá dále i svazek příčiny a účinku za fikce, jimž jsme uvykli. Rovněž *Kantovi* veliká forma, v jaké myslíme sobě světové věci, jest pouze majetkem ducha, vrozeným, apriorním; i účelnost v přírodě jen duch náš vidí. *Schopenhauer* věcnému jádru světa upírá prostoru i času, vývoje příčinného, hmotnosti i duševnosti, vůbec všeho, co tvoří se teprv dospívajícím rozumem lidským.

Viděti, jaká to sebedůvěra a hrdost proudí lidským duchem, který zákony své vtiskuje všemumíru a absolutně za platné je prohlašuje i tam, kde nevíme, zda žije něco duchu našemu podobného. A tato hrdost vede nás k tomu, že i *schvalujeme* a *odsuzujeme* světy. Kdož by zatracoval tuto snahu, kterou přece proniká zřejmé sebevědomí člověka, že jest nejvyšším stupněm známého vývoje světového a že sebe musí tudíž pokládati za měřítko všeho ostatního, jež stojí pod ním! Kéž bychom i jinak vždy jednali po zásadě sofistů řeckých, v této příčině pravdivé: že „člověk je mírou všech věcí!“

Jestliže oceňování světa závisí tak velikou měrou od povahy, naladění, pokročilosti ducha, zajisté budeme v něm moci stopovati značné změny. Byly doby optimistické, jiné podávaly se pessimismu. Jeden ani druhý náhled o světě nemíval také vždy stejného tvaru; tu obmezoval, tam šířil se, držel střed neb zabíhal v krajnost, vládl v theorii aneb doléhal na praktický život. Prostě o sobě bez příměsků neobstojí ani jeden ani druhý. Holý optimismus musí připustit, že mnohé zlo jest ve světě tom, který zrakům našim se představuje. A pessimism zase neupře, že tu mnohá krása, mnohá radost, jež dovede i trvale blažiti ducha rozumného. Oba ty náhledy mají stupně vývoje svého; i chtějí hleděti ne tak k pomíjejícím jednotlivostem světa nýbrž k souhrnu jejich, k výslednici, jaká se jeví ze souborného pozorování všeho dění světového. Sečítají a odčítají a hodlají nám podat bilanci svého účtu.

Neběží o to, abychom prostě upírali oprávněnosti pessimismu či optimismu, nýbrž o to, abychom sobě objasnili vznik jejich v duších lidských a vykázali oběma náležité meze. Žádný názor není naprosto bezdůvodným, zvláště takový, jenž nabyl rozšíření. To uzná nejen snášelivost vědecká než i úvaha toho, že každá snaha duševní jest nutným ovocem doby své, plodem vývoje duševního a tím i částí děje světového, který neřídě se názory našimi, jest přece otcem jejich.

Pessimism a optimism mají silně ráz *sobectví*. Vyplývajíť z pozorování toho, zdali věci vyvíjejí se po přání našem. Kdežto pessimisté *žalují*, že svět není tak sestrojen, aby zabezpečil jednotlivci konečné trvalé blaho, optimisté *hoví sobě* v myšlence opačné; těm i oněm běží tedy o blaho individua, ne o pravou věc světa. Byť sebe více přihlíželi k povšechnému účelu tvůrčí snahy světové a sebe více stavěli se na stanovisko všehomíra, vznešené nad mravenčí naše trampoty, nepouštějí přece existenci, snahu, osud jednotlivce s očí svých. Proto jest deklamací a frásí, žádajíli, aby každý zapomínaje nicoty své a soukromých svých přání zraky obracel k celku, ani sami tak nečiní. Zároveň tu patrno, že vycházejí z předjaté zásady, že svět tak neb onak má býti spořádán ke blahu anebo k nespokojenosti člověka. Tím ukládají světu snahu účelnou, která jest mu třeba cizí, a nehodlají se spokojovati žádným názorem o světě, který by nehověl snahám lidstva zdánlivě oprávněným; nejen v optimistickém schvalování než i v pessimistickém odsuzování světa ukrytě spočívá snaha lidská po blahu. Oba vystupují s jistými požadavky pozemského života a vymáhají na celku jich plnění; nespokojují se skutečným stavem věcí, jenžto zná jen nutný, v sobě odůvodněný vývoj a má i musí proto každému úplně postačovati.

Pozorujme onu bezohlednou snahu, která jest pravým jádrem vůle našeho *já*. Říká se, že příroda obdařila člověka pudem zachovati sebe... Tomuto pudu rozuměno budiž ve smyslu nejširším. Každý jedinec v přírodě, nechť jest živočich, rostlina, nerost či pouhý nejmenší atom a prvek světový, jeví proti všemu jinému vzdor neúmorný. Ve člověku vystupuje tento vzdor nejmocněji spojen jsa s vědomím východiska, prostředků i cílů svých. A co rozumí člověk sebe zachovávající tím *sebe?* Nejen snad tělo své chce udržeti proti dorážejícím živlům vnějším, bojuje každým dechem proti smrti, nýbrž všechny myšlenky a city své chce postaviti co jedině platné ve světě a všechny snahy své uvesti ve skutek. Co do myšlenek velmi těžko dává se člověk přesvědčovati, v citech svých jest úplně ohražen proti návalu vnějšímu a snahám svým obětuje život svůj a obyčejně i snahu cizí. Sebezapření a posvěcování své bytosti účelům vnějším není v člověku stavem přirozeným a vyžaduje nejpernější práce, která charakteru mravnímu jest ideálem.

Mohli bychom tuto vlastnost individua velmi dobře nazvati setrvačností. Ona se roztahuje a vypíná proti snahám všeho ostatního světa. Jednotlivec mněl by se jen tenkráte úplně šťastným, kdy by vůli jeho kořilo se vše a kdy by rozum jeho pojímal nejvniternější jádro všeho, co ve světě bytuje; odvozuje už z pouhého trvání svého ve světě *právo ku blahu*. „Kde je důvod takového práva?“ ptá se ostře Hartmann.*) I tím dobrem, jež jiným činíme, chceme sebe blažiti. Schopenhauer podotýká, že ani křesťanské náboženství, v němž poměrně nejryzejší mravouka se složila, nezná vyššího stupně lásky nad *sebelásku*, vyzývajíc nás svou nejhlavnější zásadou, abychom bližního *jako sebe* milovali.

*) Zajímavý jest jeho článek: „Ist der pessimistische Monismus trostlos?“ ve Philosophische Monatshefte, herausgegeben von J. Bergmann. V. 1. (April 1870, Berlin.)

Musíme tu dotknouti toho, že tato expansivní choutka naší osoby došla náležitého výrazu v posavadním historickém vývoji lidstva. Kdož nezná politických výbojníků a despotů, kteří hemží se na každém listě dějepisném? Komu nepřipadají na mysl pronásledování náboženská? Pokolení Nerónův a Robespierrův, Torquemadův a Ivanův Hrozných sotva kdy úplně vymizí. V dobré míře pozorujeme takové snahy u lidí, jimžto rádi dáváme jmeno geniův. Nebetyčná snaha lidstva táhne se vší smělou lyrikou; ona rozvíjí se od stavění věže Babelské až po tvůrčí snahy Prométheovy a vědění chtivost Faustovskou; ona ladí struny Musy Byronovy a stoupenců jeho. Voltairovská ironie a satyra i v životě národů a jednotlivců jest vzdorem, jímž individualita odráží dotíravost světa. Naše doba pokládá vývoj jedince za svůj cíl. Ve filosofii vzpomeňme toho, kterak sofisté hellénští způsobem ovšem ještě obmezeným chtěli ku platnosti přivesti osobnost člověka. *Kant* zdvihá čisté jádro osobnosti jedincovy (pomyslné já) nad měnivé jeho zjevy v životě (empirické já); ono tomuto diktuje mravní zákon povinnosti rozkazem kategorickým. Nejvýš tu zašel *Fichte*, jehož „já“ *tvoří si už celý svět.* Pozoruhodno jest, že tak Fichte učil právě tehdy, kdy chtěl národ německý, sklesly ve válkách Napoleonských a téměř zoufající, povzbuditi k odhodlanému činu.

K čemu tato odchylka od věci? Proto, že optimismus místo by měl jen potud, pokud by individuum svoje žádosti i myšlenky mohlo naprosto prováděti. Skutečně vidíme, jak v životě soukromém tak v dějinách národů, že spokojený a světlý názor o světě dostavuje se, jakmile osobnost jednotlivce či národa snahami svými vítězí. Závidíme blaženost dítěti, jehož vůli, povolujíce jí obyčejně, činíme v příslušném kruhu všemocnou. Ale touže blažeností, ovšem ne rozpustilou, vyniká i charakter, jenž panuje chtění svému, zcela vědomě je pokořuje.

Nespokojenost přirozeně plyne z obmezování snah. Vzniká neshoda mezi tím, co již dosaženo, a tím, čeho dosíci zbývá. Přání předstihuje skutečnost a činí se jí cílem a vzorem. Ovšem ve světě takové obmezování jest nutné, poněvadž je tu více živlů, stejného práva požívajících. Proto nevyhneme se nikdy nespokojenostem v životě. Špatné zařízení to není, jelikož je nejmocnějším zdrojem stále znova se rodícího snažení. Zde již poukažme na to, že tímto zapíráním sebe na prospěch celku podává se hlavní znak *mravního* snažení, jemuž tedy ani optimism ani pessimism nevyhovují; neboť onen sobě svět pokořil, tento touží na nemožnost toho, žádný z nich nechce s požadavků svých sleviti.

Naše *já* s veškerým bohatstvím svých představ, citů a snah jest souborem všeho, co nazýváme *ideálným* majetkem svým. Moje *já* jest základem mého idealismu. A vše to, co kromě mne jest, co bezprostředně jedině smysly zachycuji, zahrnuji jmenem *reálného*, i jest to principem realismu. Z toho, co výše praveno, jeví se, kterak tito dva živlové neustále se v člověku potýkají; a potýkali se neustále i v dějinách lidstva. Nechť má pravdu příkrý materialismus, který duše nepřipouštěje zná jen hmotu a mechanické její pohyby (třeba i myslivé), aneb čirý spiritualismus, který nechce uznati hmotu: tolik jest jisto, že člověk v vnitru svém má *úkazy* duševní, jichž žádná nauka posud

nemohla upříti aniž vyjasniti náležitě. Můj ideální život jest mi dán a činí mne tím, čím jsem. Což na tom, nazvouli jej někteří vyšším útvarem hmoty či postavíli jej jiní co nepřítele proti hmotě. Ale v životě jest tato protiva skutečnou. Co vně vidím, jest jen hmota; co v sobě pozoruji, není nikdy hmotou. Z vnějška se mi vše vnucuje i nechce se dáti mnou měniti, a moje myšlenka zase, jež chce podobně se vnucovati vnějším poměrům, odráží se od pevné, tuhé jestoty. Věda bude tu vždy mluviti jen o protivě nitra a vnějška; obrazivost bude viděti ducha a hmotu, svobodu a nutnost, účelné a bezúčelné, vědomé a bezvědomé, třeba i dobro a zlo, krásné i lhostejné, ústrojné a neústrojné, život a bezživotí.

Přirozenou měrou ovládne optimistický názor tam, kde člověk dovede ideálné směry své ve shodu uvesti s realismem, jaký ze světa neunavně klepá na brány ducha našeho. Smír takový možný jest dvojím spůsobem. Buď uznáváme platnost obou živlů a hledíme v životě harmonicky je spojiti, k čemuž vybízí už vlastní bytost naše, tak záhadně z obou sloučená. Aneb popírajíce odůvodněnost vnějšího světa dovedeme jej podmaniti, proniknouti úplně živly ideálnými, aby byl jako hračkou ducha vládnoucího. V prvním případě dostavuje se harmonie jednak nevědomky, nepřemýšlíli se vůbec ani o pravém jádru reálné a ideálné podstaty světa, tak že oba živlové nepoznaní trvají v tom ladu, jejžto příroda sama jim vykazuje. Tak bývá v děcku a v duševně nedospělém člověku po celý život; na myšlení svoje nemyslí a zasahují každou chvílí živě v zevnější svět, i účtují beze všeho pochybování s tím, co smysly podávají. Jak později shledáme, v dějinách národů rovněž za doby dětské žilo se touto harmonií. Avšak vyšší shoda, *uvědomělá* a proto trvalá, může nastati teprvé, až bychom poznali pravou podstať ducha i hmoty; ona jest ideálem, k němuž směřuje všechna snaha lidská.

Tím jsme došli té pravdy, kterou potvrzují zřejmě i dějiny duševního vývoje člověčenstva, že optimismus bývá těsně sloučen s *idealismem*, naprostým aneb poměrným, kdežto pessimism nejživnější potravu čerpá z názorů příliš *realistických*. Onen jest nemírným vyšinutím se osoby, tento přílišným jejím ponížením; onen jásá i doufá, tento žaluje a zoufá. Spíše člověk dovede žíti v nejideálnějším blouznění i po celý život, poněvadž obrazy ducha vlastního jsou mu něco bližšího, jistějšího i milejšího, a v blouznění tom dovede posléze i neviděti makavou skutečnost; kdežto realismus, doléháli v nejpříkřejší podobě své co materialismus, budí odpor ducha, jenžto nechce složiti zbraň a vzdáti bytost svou, i zavádí tím vniterný v nás spor i ladí nás pessimisticky. Zcela blaženým by mohl býti ten člověk, který by žil jen ve svém vnitřním světě nejsa vyrušován „prosaickou“ skutečností. Tak se na vyléčení názorů pessimistických nedá ani jiného léku užiti, než toho, jehož poskytuje duch z vlastních zásob svých. Optimism pak opravuje se bohatší zkušeností i odkládá co illuse, s nížto stržena mámivá mhla.

V idealistických soustavách myslitelů setkáme se obyčejně se spokojeným pohlížením na svět. Pokud kde jest úchylka, není ani důslednou. Schopenhauer nechceli sobě odporovati, za pravdu nám dá, namítnemeli mu, že vůle, jež dle náuky jeho proniká vším životem světa

slepě chtějíc a uskutečňujíc věčně, musí tím docházeti stálého uspokojování snahy své; nešťastnou je ta vůle jen v individuálních plodech svých, jež mají vědomí, v lidech; než právě tento vědomý život pozemský je prý nicotným, pomíjejícím úkazem! Vědomí teprv tvoří blaho i neblaho, a toto vědomí prohlašuje Schopenhauer za odvozený, sekundární plod vůle všesvětové, ježto si jím chystá zbraň na *dosažení svých cílů!* Špatným by tu bylo zajisté ono slepé chtění bezúčelné, hledímeli k němu okem lidským. V ideálním kruhu světa jevícího se schází Schopenhauerovi zlo, jež by mělo reální základ. Poněvadž nedovedl srovnati působení vůle všesvětové s vniterným děním v duchu lidském (což jest hlavní vadou jeho metafysiky), byl pessimistou. Jemu však pessimism nastává teprvé životem člověka a to vzdělaného, v němžto vůle všesvětová sebe poznává; zločinem té vůle tudíž jest, že utvořila také vědomí.

Optimism výborně srovnává se s *dogmatismem* jakýmkoliv. Dogmatickým jest onen spůsob postupování, který vychází z jistých zásad obecně prý platných, jichžto zkoumati netřeba. Ze zásad těch pouští se pak směle v širé pole poznání, stanoví svoje články a vyžaduje, abychom věřili. Chce sestrojiti vždy budovu „vědeckou," jež by ve všech částech uspokojila. Proto nezpytuje základů svých, aby se mu tato budova nesesula. Proto obral si právě ty základy, z nichž by mohl obsíci předmět svého bádání úplně. I domnívá se, že lze člověku poznati vše, že zkoumání člověka, počínající zkušeností, dovede i tuto překročiti (transscendentálnost) a dobrati se podstaty věcí. Patrně člověku velice důvěřuje. Soustavy dogmatické uspokojují toho, kdo věří základům jejich. Náboženství positivní obyčejně obrací se k víře naší ve zjevení, základ i poslední cíle jejich bývají nadsmyslné.

Směle můžeme říci, že všechna dogmatika prvotně vychází ze snahy člověka, aby došel vědění uspokojujícího. Ten svět, jejž nám zobrazují dogmatické soustavy, musí býti nejlepším. A sotva kdy něco více může potěšiti duše věřící nad tu perspektivu, již otevírá náboženská náuka, mluvící k citu a bavící obrazivost člověka. Všechna náboženství hledí zachovati ráz více neb méně optimistický. Jedině náuka, již hlásal v přední Indii Buddha, netěšila lidí ani nadějí v budoucí skvělý život ani pozemským blahem, ba ani jsoucností božskou. Náuka ta jest vzácným úkazem v dějinách; dobou svou předstihla mnohé zásady křesťanské; však nesetrvala po smrti zakladatelově v původní ryzosti bez příměsků optimistických.

Významné jest, že spor mezi pessimismem a optimismem nezasahoval nikdy hluboko v *esthetické názory*. Tu vyníti sluší jen poesii, která jsouc nejdůkladnějším tlumočníkem všeho duševního života, nemůže vyhýbati se jeho obavám a nadějím. Umění jest polem, ve kterém idealné má se nám podávati rouchem smyslným (realným). Tu lidstvo povždy nalézalo aneb nalezti hledělo shodu mezi oběma mocnostmi, jež v životě tak urputně s sebou zápasí. Tu nalézá duch čisté blaženosti, jíž nevyrušuje ani drsnost života realného, ani stesk ideální našeho snění.

Tudíž *náboženství*, *umění* a *ideální směr dětství* bývaly lidstvu zřídlem života optimistického.

Člověka nejznačnější přednost v tom záleží, že tvoří sobě *ideály*. Zkušenost podává hojnost látky, tu však duch náš značně přepracovati dovede. Porovnáváním nabýváme ponětí o lepším a horším, krásnějším a méně krásným, příjemnějším a nepříjemným. Tím budí se i přání, které hledí uskutečniti dokonalé, vyplniti mezery, doplniti nedostatky. Tu vězí pravá tvůrčí síla člověka. Náš život není leč přecházením od jednoho ideálu ke druhému. Starší, jednodušší myšlenka se provedla a hned budujeme novou, z přání a naděje nevycházející. Jak velice mění se ideály lidstva! Stále přibývá představ i citů, stále roste hejno potřeb a stále vzrůstá snaha, aby se věci upravily lépe. Ba myslím, i kdy by lidstvo dospělo kýžené vševědoucnosti, tedy stupně, jejž božskému rozumu přikládáme, že by sotva mělo pak dlouhou chvíli, jak domnívají se Schopenhauer a Hartmann; neboť vždy by pomýšleti se mohlo ještě na tvoření nového. — Ideály buduje *každý* člověk: ideály či ideálky, na tom tu nesejde. Takhle bych si upravil světnici svou, v takové krajině bych rád přebýval, takhle bych pojídal; tohle povolání by se mi líbilo; takto bych upravil život národů aneb soubytí rodin společenské; tak bych to byl udělal. ve světě na místě pána boha — to vše slýcháme každodenně. Ideál je vždy rozdílný od skutečnosti. Jakmile jest proveden, přestává být ideálem a postupuje místo své jiným. Tu skryt je zdroj nespokojenosti, neboť ideál chce opraviti skutečnost, která za ním pokulhává. Z této neshody, která je větší, jestliže skutečnost nám více odporuje, a která zpravuje se tedy rozsáhlostí našich ideálů, plyne všechen pessimismus života našeho. Můžeme říci, že pessimismus stanoví výšku našich požadavků a tedy i naší pokročilosti; stanoví mezeru mezi námi a světem. Pessimism rodívá se nejraději v dobách kvasů a převratů historických, kde loučí se lidstvo se starými názory. Skutečnost se změnila i nestačí už běžný o ní náhled; je třeba opravy, je třeba nových cílů ve změněné atmosféře, jež nás obklopuje, je třeba nového přizpůsobení se a nového opanování živlů neznámých. Co při tom duší rozervaných zhyne za oběť potomkům! Tak shledáváme v dějinách ohromný převrat, kdy na smyslný názor antický, na čilý i veselý jeho sensualismus narazilo křesťanství; tak zase, kdy na spokojenou víru středověkou řítil se neúprosný realismus přírodnický doby nové. Před námi však v přítomnosti rozkládá se ten boj v celém šiku. My tyjeme ještě z ducha Řeků v, podléháme ještě dogmatismu středověkému, padáme vždy více v realismus materie přírodovědecké. Jak šťastni jsme, že přehlednouti i snad srovnati můžeme za čerstvé paměti všechny neshody člověčenstva!

Dobře se dají různiti ideály odumírající, přiměřené a předčasné. První druh pozbývá životní síly, nehodí se již praktickému životu i jest nám obtíží. Běh událostí nutí nás, abychom jej odkládali ku přemoženým stanoviskům; loučíme se s ním, želíce pěkné illuse a obracíme se nevolky k novému bytu, v němž nejsme ještě zdomácnělí. Ideály přiměřené, které dovedou se přizpůsobovati skutečnosti, budívají nespokojenost jen dočasnou, pokud je právě provádíme; celkem jsou toho rázu, že dojíti mohou uskutečnění poměrně dokonalého. Sem náleží všechna snaha, kterou život budí i uspokojuje. Pessimismus tu vzniknouti může jen tehdy, jsouli nám okolnosti urputně a trvale ne-

příznivy. Ideál předčasný je skokem ducha smělého, jenžto, třeba ze skutečného života vyšed, domnívá se míti dostatečnou sílu k letu nadzemskému a k proražení nebes, pak marně se namáhaje klesá v trud a svržen zpět na onen svět, jejž by tak rád byl opustil, bývá jat studem i opovržením. Patrno, že konservativnější směr ducha bude držeti se ideálů vymírajících, mírně pokračující duch přizpůsobí se poměrům daným tak, aby jimi ovládal, a radikální genialnost předstihovati bude dobu přítomnou, nepochopena jsouc i osamocena.

Zklamání je ve všech těch případech pravou příčinou pessimismu. Marnost nad marnost! Postonáváme i od *přílišné chudoby ideálů* i od *přílišné hojnosti* a velikoleposti jejich. V říši císařů římských ztratilo antické náboženství víry u lidu obecného, vzdělanci filosofií hellénskou neuspokojili tužeb ducha svého. Ti, kteří chtěli proti pokroku doby držeti starý směr myšlení a víry, zoufali nad nezdarem; odpadlík císař Julian obětuje starým bohům, v něž sám sotva věří, nalézá lhostejnost a úsměch při těch, ježto chtěl nadchnouti. Velká část občanstva, kolísajíc se mezi zásadami náboženství doby svého dětství, v pochybnost uvrženými, a mezi šířícím se křesťanstvím, podává se pustému pessimismu a stápí bol svůj v rozkošnictví okamžiku. Nastala prázdnost duševního života, které názor křesťanský nemohl vyplniti, dokud nevžil se v mysl a srdce lidu. — Podobné divadlo prostírá se nyní před očima našima! Přírodní náuky znamenitými výsledky svými viklají duševní naši budovou, zděděnou po předcích. Popírají se všechny základy její; máme svoje bývalé ideály obětovati názoru o světě, v němžto nejsou leč mechanické pohyby, slepá nutnost, nahodilé tvoření, nekonečnost vývoje bezúčelného. Starověrci vrtíce hlavou podávají se pessimismu a pozbývají naděje; jiní hoví pouhé službě hmoty a okamžitému užitku.

Přílišná hojnost ideálů má vznik svůj v názorech nově do života vstupujících. Ty budí v duších lidských nebývalý ruch. Duch zajat a nadšen novým směrem zvyšuje přání svá, počíná přeceňovati síly své i pouští se v záhady světové, s nežto ještě není. Jestliže přírodnické bádání doby naší se skvělými výsledky rozbírá hmotné dění ve světě a otevírá rozhledy zcela nové jak v nejmenší částice hmoty tak v nejvzdálenější útvary její, oku v širém prostoru oblohy sotva dohledné: smělý duch mnohých již touží po *úplném* poznání jádra světového, po vyzpytování jeho příčin a cílů, chce prorokovati o hodnosti lidstva, země, světa, chce posléze opanovati úplně jak hmotu tak ducha.

Takovým spůsobem zcela přirozeně pessimismus vládne duchy lidskými v dobách těch, kde novou drahou se pouštíme, kde kvas nový obrací historii lidstva. Hasnoucí světlo posavadních našich fantasií zanechává v nás tmu. Z druhé strany zase nový směr plní nás nadějemi neskrovnými. Tuť tedy pessimismus dvojího rázu, u jedněch ten, u jiných onen, o bytost pak vzdělance, jenžto hledí i k minulosti i k budoucnosti, trhá se střídavě obojí. K rozmrzelosti člověka ještě přispívá psychologická ta zvláštnost jeho, že vzdálenější věci, tedy i minulé i budoucí, představuje sobě v barvách krásnějších nad ty, jež přítomnost klade před oči. Minulost je nám ztraceným rájem a v budoucnosti ráj si kouzlíme. Člověk žije napolo v upomínce, napolo

v naději. Během života se skutečně plní archiv odbytých illusí a klamných snův.

Názor náš o světě představuje nám pro tu dobu, v které je platným, skutečný svět, který je tudíž pravým předmětem posuzování našeho. Bloudíli pessimismus aneb optimismus, bloudí objektivně tím, že nezná světa skutečného, aneb subjektivně tím, že chybně jej posuzuje. Tam vězí omyl v názoru theoretickém o světě, zde v ideálech, jimiž měříme. Optimismus hledí spíše povahu světa přizpůsobiti svému přání, pessimismus zase má úmysl netajiti nám pravou podstatu světa a odvolává se k tomu, že nemožno a bolestno jí se přizpůsobiti. Tu však patrno, že pessimismus pociťuje trpce nedostatky světové vychází z téže tužby po dokonalém světě jako optimismus. Ovšem mají oba k tomu přihlédnouti, že odůvodněný ideál světa dokonalého vázán býti musí podmínkami jeho věčné podstaty, bez nichž by světa vůbec nebylo. Rozumný člověk zajisté jen toho přáti si bude, co za daných poměrů vykonati se dá.

Nač naříká pessimismus? Obrátímeli jeho nářky v pravou protivu, shledáme, co optimismus si chválí.

Pessimismus dotýká se praktického i theoretického života. V prvé příčině, jsa rázu nejvíce sociálného, upozorňuje nás, kterak v životě pozemském rozkládá se hmotné i duševní zlo. Slastí tu mnohem méně, než útrap a žalostí. Neduhy tělesné počínají rozením, vlekou se do stáří a smrti. Jaká nespravedlivost, že ten přináší zárodek choroby na svět, jiný aspoň poměrně bývá ušetřen pro lepší sestrojení těla! A jak velkého i stálého namáhání jest potřeba, abychom dobývali sobě aspoň nejnutnějšího blahobytu tělesného! Kterak tu nejlepší síly ducha, jež by velkým věcem svědčily, utrmácejí se pro kus chleba vezdejšího! Ba každá radost, buď si tělesná či duševní, vykupuje se jenom strastí. Strasti pociťujeme, dokud trvají, velmi živě; proti tomu radost je vždy krátká. Neboť slast jsouc uspokojením přání našeho, jest prostě jen ten okamžik, v němž upokojení nastalo; co dále, již netěší. Dokud přání trvá, jsme ve stavu napjetí nepříjemného. Tedy slast vzniká jen odstraňováním nepříjemnosti. Slast není nic skutečného, nýbrž jen *negativní* zbavení se nelibosti. Zřejmě to vidíme při pudech přirozených. Ty nutí neuprosně, dají se na čas umlčeti, ne zničiti; kojíme je a ony se opět vracejí. Zavádějí i k neřestem; vůbec musíme jen hádati, v jaké míře nám dovoleno je ukojiti. A když se nám dobře vede, mluvíme o lichých illusích, z nichžto střízlivíme. Přírodě neběží o zachování *jednotlivce;* ona chce jen sebe zachovati, svoje plody a řekl bych myšlenky, přihlížejíc všude jenom k zabezpečení trvání *rodu.* Jednotlivec hyne; rodičové zanechávají sirotky nemilosrdnému světu. Lidé, jejichžto choroba rozšiřujíc se zhoubu může uvesti v pokolení pozdější, přece nepostrádají od přírody touhy po životě rodinném. Ve stáří pak zemdleni pohlížíme s úsměvem na překonaný život i přejeme si — klidu ve hrobě. Rodiče trapně patří na dítko nezdařilé aneb vidí, kterak výborné dítě týmže kráčí v ústrety starostem; i *bojí* se o ně. Kdy by pak nebylo těchto všech starostí v životě, nastalo by jiné zlo, jež přichází za ukojením přání — dlouhá chvíle. Život skládá se ze starosti a dlouhé chvíle.

Rovněž duševních slastí pouhých nepatrný jest počet proti davu obav, klamů a šalby. Duševní práce je mnohem nepříjemnější, pernější, než tělesná. I pochoutky v umění, v němžto nejspíše dovedeme zapomínati pozemského trudu, nabýváme nesnadno. Na mnoze těžký k ní přístup, namáhavá předchozí příprava; posléze nevídáváme ani tu dostatečného provedení svých ideálů. A jak velice vadívají vývoji vědeckých i uměleckých snah zvláštní poměry společenské, nemajetnost při schopnosti, poměry politické, předsudky lidí, nesnášelivost mínění, ba posléze i zeměpisné položení a příroda kolem nás, z nížto duch čerpá motivy své práce. Mnohý talent hyne neoceněn i nevyvinut. A hledímeli na společenský vývoj lidstva, v němž základním zákonem má býti mravnost, vzájemná úcta i šetření důstojnosti lidské? Závisť, škodylibost, sobecké uchvacování užitku, šálení dobrých úmyslů, přetvářka i lež zejí na nás ze všech stran. Musíme býti nedůvěřivi, ozbrojeni, stále péči míti jeden na druhého. Jakmile by někde platnosti pozbyla policejní moc státní, hned by se rozpoutaly vášně a chtivost lidská v ukojování bezohledném. Tedy válka „všech proti všem“, „boj o bytí“ všude v přírodě živé i neživé! Jen moc a síla vítězí, ne právo; i vzdělanost jeví se mocí podmaňující ty, kteří pokulhávají. Národové hynou při nejlepším snažení; politické snahy slabších proti silným tisíceré vyluzují slze, marně prolévané. *Války* tvoří dějiny. Ba sama idea, by pronikla, sáhá k meči a ohni; přiměřená to stafáže k povodním, výbuchům vnitřního ohně zemského, zemětřesením, orkánům, epidemiím, jimižto přírodní velmoc hubí staletou práci lidskou. A nikdo nemůže uhájiti se útrap těchto; vždyť má tělo, ducha i určité postavení ve společnosti.

Tak maluje obraz lidského bytí pessimismus; zde mluveno i poněkud slovy filosofického jeho apoštola, Schopenhauera. Stírá se posléze všechna ideálnost, díváme-li se na dno života; a směle blahoslaviti můžeme chudé duchem, jako velebíváme dítko, zhaslé v rozkvětu naivných názorů. Ovšem optimismus nedovede upříti tělesného i duševního zla ve světě. On chce je vysvětliti a odůvodniti výtečným sestrojením celku, v němž i zlo jednotlivé má svůj účel; on ukazuje na konečné spořádání poměrů. Těšívá nás budoucím životem, v němžto rány dojdou zacelení, mravnost odměny a špatnost trestu, v němžto již nerušená blaženost zahrne vědomé světy, v němž dissonance života dospějí harmonického akkordu.

Jiné stadium pessimismu, hledící k theoretickým snahám ducha lidského, nese se výše. Jemu trampoty života zdají se malichernými proti veliké bídě ducha vědění chtivého. Co je proti zklamané lásce společenské zklamaná láska ku *pravdě!* Tato, cudná nevěsta, ubíhá od nás, bychom ji sebe stáleji kochali, a na konec sotva úsměvem nás blaží. Čím více pokračujeme, tím nepochybněji mysli naší se vtírá *nemožnost poznání.* To pravé jádro světového života, ten prazdroj všech věcí, jenž by nám vysvětlil i prakonec jich, jejž sebevědomím svým držíme, jehož úkazy tu vidíme, vypočítáváme, měříme i ovládáme, ten neodolatelný pud k životu, který nás k světu vědomému povolal a z něho odvolá, toto hrozné x ve veliké rovnici světového vývoje nemůžeme zachytit. Snad nyní nejsme ještě s to? Ne, praví největší

myslitelé. Nikdy nepřejdeš meze, jež ti klade paterý smysl tvůj; věčně pohlížeti budeš brejlemi. A dále ti dovoleno jen tušiti, přáti si, bájiti, věřiti a radovati se aneb truchliti! Filosofie novověká stojí před touto hrází. Tam, kde podává domněnku svou o podstatě světa, nenalézá přechodu ani od ní k životu jevícímu se ani od tohoto k ní. A přece duch chce poznati! A poznání je vědění *všeho* do posledního zákoutí jestoty! Duch chce věděním míti moc. A moc je všemohoucnost! Spolu s temným stínem neschopnosti ku poznání nás i světlá naděje, jako bludné světélko, unikajíc neustále vábí za sebou. Právě za doby naší, jaké to rozepjetí ducha vzbudila v nás snaha přírodovědecká! A kterak nás kojí? Atomy její a síly, mocná mechanika jejich zákonů, její lučební i spektrální rozbor hmoty — což nám to vše, když nejsme o nic blíže životní vůli ústrojí světového, když stále jen kolotáme ve zjevech, ovšem pracně měřených, však přece jen *zjevech*, ježto hasnou vědomím! Kromě toho bourá se nám celý ten starý svět. Naše bývalé ideály podobny jsou oděvu, jenž vyšel z módy i jest třeba směšným. Napadá nás tesknota ve světě, v němž duch již necítí se být domovem. „Světobol“ zní ze strun velikých básníků, kteří vždy chtěli býti lidstvu schránkou žalů. Melancholie doráží i na život a žene ke skutkům nerozváženým. Posléze lhostejnost i omrzelost u mnohých zakončují rej, a bohatec dostává spleenové choutky. — Nedivme se, že odvážný duch mnohých zpytatelů, třeba ku pomoci volaje i obrazivost, přeskočiti chtěl meze poznání a hlásá nám theorie o světě kroměsmyslném, že mužové, jako Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Herbart stoupají přes ony hranice, jež duchu stavěli skeptik Hume a kritický Kant. Rozklad duševního našeho života, jenž čeká spasitelů a smírců, vrhá stíny své i v umění dob našich, anoť se potácí mezi idealismem doby minulé a realismem přítomnosti.

Patrně vytčený právě pessimismus jeví ušlechtilejší i vznešenější podobu než onen druh, který šetří jen nedostatků hmoty tělesné a mravních poklesků lidstva. Pessimismus theoretický vznáší se nad tělo, chtěje zachovati ducha, a nepřihlíží prozatím ani k mravním svízelům, hodlaje z pravého poznání teprv vyvodit zásady pravé mravnosti. Ba tělo, prosté všech bolestí, a společnost zcela mravných úmyslů nedostačovaly by mu a nenahradily nedostatek poznání, nevážil by si života věčného, plného slastí, který by postrádal jasného vědění. A kdy by jistým byl cíl poznání po větších ještě strastech, než jich chová bytí pozemské, neváhal by velebiti zařízení světa, jež odměňuje vytrvalost a zmužilost cenou tak velikou. V nejvznešenějším tvoru svém tu pessimism nehledí na smrtelnost či nesmrtelnost; rád by obětoval svoji osobu, kdy by lidstvo aneb duševní tvorstvo vůbec jednou dospělo poznání světa.

Optimismus nalézá těmto myšlenkám léku v sobě samém. Názor o světě, jenž chce nám dokázati výbornost světa, musí patrně znáti svět i spokojit nás co do nejzazších jeho konců. U optimisty nemá nemožnost poznání žádného smyslu. Věří v poznání, poněvadž nás chce přesvědčit, že sám poznal; nemůže zanechati nikde mezery, v níž by mohla zahnízditi se nespokojenost, poněvadž dokonalý svět takové mezery nestrpí. Optimism pokládaje svět za „nejlepší všech možných“

světův, řadí i všechno zlo co pouhý prostředek k cílům vyšším a lepším ve svůj svět. Tímto světem jeho vládne prozřetelnost, která nezapomíná ani největších ani nejmenších snah člověka i vede všechny k pravému konci. Ta káže i nejsmělejšímu duchu, aby uložil se v hrob doufaje, že v jiném životě dosáhne se toho, čeho neposkytl posavadní.

Až potud pessimismus drží pouze stanovisko člověka ve světě. Odsuzuje materielní a duševní jeho vady, odsuzuje vlastně jen jednu část ústrojí světového. Člověk může býti částí světa pranepatrnou. Ze strany protivné namítati lze, že život člověka je třeba jen stanicí rozvoje světového, jenžto snad čítá množství takových stanic od nejméně dokonalé existence až k bytosti, všechnu dokonalost zahrnující. Námitka ta potud je pravá, pokud chce zameziti, aby pro život lidský, jak se nám jeví v té nepatrné době od narození ke smrti, nezatracovalo se všechno dění ve světě vůbec. Potud však je chybná, pokud sama si dovoluje hned domnívati se o stupňování dokonalosti světa; neboť tu patrně sama z přání téhož života lidského vyvozuje názor o celém světě i chválu jeho. Téže chyby dopouští se třetí druh pessimismu, jenžto zavrhovati chce nejen lidský život, než vůbec *všechen svět*, *všechnu věčnost*. Můžeť on se vyvinouti jen z hotového názoru o světě. Zatracuje pak všechnu skutečnost, důsledně připadá na tu myšlenku, že by lépe bylo, aby neexistovalo *nic*. Tím dochází pessimismus již úplného konce, neboť dále již zajíti nemůže. Pak pobádati musí k tomu, abychom zarazili všechno další snažení i podali se quietismu, jenžto čeká trpělivě konce. Sebevražda byla by tu snad nejlepším zakončením konfliktu tragického. Známoť, že stoikové řečtí se jí nehrozili. Aneb lépe se učiní, když se zapírati a potlačovati bude jen *vůle k životu*, ne *život* sám, jakož soudí Schopenhauer; v kterémžto případě by vyhověla účelu jedině dobrovolná smrt hladem. Hartmann domnívá se, že by *všechno* lidstvo, přišedši ku poznání lichosti života světového, zabrániti musilo dalšímu žití, aby se životní vůle zmařila úplně; tedy dobrovolné odřeknutí se života vyšlo by z rozumného uvážení všeho lidstva.

Z jakého to náhledu o světě mohl se vyvinouti tento pessimismus? Zajisté jen z toho, jenž nevidí ve světě ani rozumných příčin ani rozumných cílův. Svět jest mu bez účelu, jest plodem jakési neznámé síly, snahy čili vůle, jež prostě jen žádá a uskutečňuje žádost svou. A stále chce a stále tvoří bez příčiny i bez cíle! Cílem jejím jest jen to, co právě chce. Chce třeba slepě, nemajíc vědomí toho, po čem jde snaha její. Pak teprvé v člověku sebevědomém, plodu to svém, dovídá se o sobě, poznává sebe i musí se zatracovati, a přáti sobě nebytí svého (Schopenhauer). Anebo chce, majíc představu o předmětu své snahy, a dochází rovněž v člověku řádného sebe vědomí i dospívá téhož odsuzování sebe samy (Hartmann). Vědomí člověka jest jí prostředkem, aby se poznala, zahubila a tím napravila nerozumnost svého existování. A jako nemá příčiny svého chtění, nemá ani počátku. Vševůle ta jest tu od věčnosti. Dle Schopenhauera nemá ani konce. Celý ten rej tvoření a živoření stále se bude rozněcovati znova, jako v kruhu; každý hleď, jak bysi z něho vyskočil. Aneb dle Hartmanna najde konce dokonalým poznáním, tedy vzděláním člověčenstva, jež v sobě, co nejvyšším

a nejintensivnějším oboru té vůle, může jí zasaditi ránu smrtelnou, jež vysvobodí všechny světy a zjedná věčný mír uštvanému tvorstvu v prázdném — nic. Jedinou mravností jest, aby se podporovalo toto zničení nerozumné vůle životní. Individuum je plodem té vůle, nástrojem jejím. V něm jest ta vůle zlá neb dobrá; jeho skutkové jsou nepříčetní. Vůla ta žije ve všech věcech jedna. Není svobody duševní; jest jen nutnost dění ve světě. Ten svět jest nejhorší z těch, jež se mysliti dají (Schopenhauer); aneb jest nejlepší ze všech možných světův a přece jen horší než nic (Hartmann). Lepší, než všechno možné i skutečné bytí, jest *nebytí*.

Tu, jak vidíme, bez obalu rozhoduje se o známé Shakespeareovské záhadě: Být či nebýt? Mnohý se podiví tomu, kterak se mohly takové náhledy zroditi v hlavách lidských? Vedly k nim přírodovědecké náhledy doby naší, anyť praví: Svět skládá se ze hmoty; hmota jest od věčnosti, i nevíme, odkud se vzala — jest tu, a působí; co chce, stane se přes všeliké vzdorování, zejmena vědomého ducha. Myšlení samo je výkonem hmoty mozkové, a podléhá tedy jejím zákonům, které jsou pouhý mechanismus. Žádné zamýšlení účelů, nýbrž prosté výsledky působení na všech stranách se nám jeví. Nutnost vládne vším děním ve světě. Kdo působí? Hmota mající síly či sílu. Síla chce nevědomky, nemá vzdálenějších účelů nad ty, které povahou chtění svého provádí. Nejdokonalejší výtvar síly jest organismus, onť jest celek, jenž žije pro sebe, části jeho slouží celku, jedna druhé. K čemu jest organismus? K čemu na př. jsou mouchy, hmyz škodlivý, rostlina jedovatá atp. Jeden organismus slouží za potravu jinému. Větší část jich dává potravu i potřeby životní člověku. K čemu jest organismus člověka? Dle přírodních věd udržuje sebe i hledí se rozplemeniti, jest tedy opět jen prostředkem k jinému organismu lidskému. Tento rej stálých prostředků bez konečného cíle se neunaveně opětuje — jinými slovy: stálé jen snažení sil přírodních. Ta věc nedojde konce, poněvadž hmota nepočatá nemůže se zničiti. Útvary, jež nevyhovují účelům organickým, hynou pro vnitřní nedostatky své. Udržuje se jen, což organické, a v tom jest všechna účelnost světa. Smrtí hyne jednotlivý organismus, a co organismus zničen navždy. Z prvků jeho, rozptylujících se po oboru světovém, žijí jiná ústrojí, aby pak podlehla témuž osudu. Vědomí člověka, jeho logické, esthetické a ethické myšlenky jsou jako přídavkem k celému tomu hybu sil světových. Hynou rozpadnutím se těla. Není prozřetelnosti, jako není svobody. Hmota silami svými (i myslivostí) určitě působící — toť soubor všeho. Dojdeli duch lidský trapného o tom všem vědomí, toť jeho věcí, jejížto břímě nesiž sám až do smrti své.

Takový jest *posavadní* účet přírodních věd; ten jest vědecký názor jejich, jak nejlépe se jeví v *materialismu*, jenžto chce na základě přírodovědeckém býti soustavou filosofickou. Ovšem samy vědy přírodní bádají *dále*, a bohdá nás dovedou ještě i k jiným výsledkům. A přírodní vědy vytkly si úkolem, rozebírati jen jednu část skutečnosti a to *hmotnou*. Duch má však aspoň stejné právo se hmotou; i on je zjevem téže síly světové, jež působí ve hmotě. Přírodní vědy samy domohly se výsledků svých *jeho* prací. Spekulace duševní nedá se

ignorovati aniž odstraniti.*) Jest na ní, aby zaběhla v řádné dráhy, a k těm náleží, uznati to, co pravdivého a *naprosto* dovozeného v realismu; smělou domněnku zavrhne, nechť přichází z tábora idealismu či materialismu.

Za doby naší, duch lidský nemoha snésti tak úplného zapření sebe sama, ke kterému vyzývá materialismus, podává se *pessimismu*, jenžto zahrnuje již všechen svět po všechnu dobu trvání jeho, pessimismu *absolutnému.* Počav pochybováním o oprávnění hmotného, pak duševního živlu v člověku, přichází ku pochybování o právu světa vůbec. V této příčině dospívá pessimismus i největšího svého rozsahu. Nejextensivnější tento pessimismus nevidí naděje ani v tomto ani v jakémkoli jiném světě. Pokud pessimismus přihlíží jen ku hmotnému a mravnímu zlu společnosti pozemské, může nadíti se napravení. Tím ovšem utrpěné zlo nikdy již se neodstane.

Optimismus v této příčině naprosto bude odpírati a odpor jeho právě tu jest největší. Byť i připustil zlé zařízení života na zemi co do hmotné a duševné stránky, nikdy nedovolí o všemmíru souditi tak zle. *Vesmír* jest jeho útulkem, kde nemůže omluviti zlo v *životě*. Kdežto radikalní pessimismus trhá všechnu nit ke srozumění se se světem a neváhá zajít i k posledním konsekvencím, optimism ponechává aspoň nejvzdálenějším dobám možnost smíru. Držeti se aspoň stébla aneb pustiti i toto — taková zde příkrá protiva obou náhledů. Tu vidno, že čím dále zabíhají v záhady všesvětové, tím více od sebe se vzdalují.

Tímto spůsobem pochopiti můžeme vývoj optimismu a pessimismu v duši lidské. Poněvadž pak historie lidstva jest realisováním činění duševního, pomohou pochopení našemu výborně i doklady historické.

(Dokončení.)

Slovanstvo v Asii a výprava Chivská.

Píše

A. F. Balan.

(Pokračování.)

Čím více ruské voje k Chivským hranicím se blížily, tím častěji bylo jim podnikati šarvátky s nepřátelskými kočovníky. Hlavně Turkmeni přepadali menší oddíly vojska. Konečně 11. května přibyl k řece Amu-Darji přední voj všech proti Chivě vypravených sborů, skládající se z 10 setnin, 10 děl (obyčejných a rychlostřelných), 6 kozáckých setnin a raketní baterie. Nepřítel, rozloživ se zde počtem 2500 mužů — byli to Turkmeni, Kirgizové a Chivští Pukerové — byl rozprášen, nezpůsobiv (dle officielního telegramu) Rusům nijaké ztráty. V předním

*) Srv. čl. *Náuky spekulativní a přírodověda* v *Osvětě* r. 1873, str. 598. *Red.*

voji byl i vrchní velitel Kauffmann. Stejnou dobou obsadil *Orenburský* voj Kungrad; Chivské vojsko dalo se na útěk, a Rusové pronikli do Nového Urgenče (12—15 verst od Amu-Darji a 35 k severovýchodu od Chivy). Na další cestě spojil se s nimi Mangyšlacký voj, jenž po velikém namahání za neobyčejného horka přepravil se přes Ust-Urt, blátivou nižinou řeky Amu-Darje, jež dosud pokládána byla za neprůchodnou. Spojené tyto voje obsadily 15. května Chodžejl — nepřítel utekl. U města Mangyta byla krvavá srážka s Jomydy, kteří jsou rozehnáni, město zbořeno a spáleno. Mezi tím Kauffmann se svým vojem přepravil se na levý břeh Amu-Darje, kdež houfy Chivských jezdců granáty jsou rozprášeni; jedna z nejsilnějších Chivských pevností, Chazar-asp bez boje dostala se do rukou vítěze; Chivská posádka i zde uprchla. Vůbec jest Chivské plémě jedno z nejbázlivějších snad v celé střední Asii.

Parolodi Aralské flotily, vplynuvše do jednoho z přítoku Amu, za příčinou mělké vody, 25 verst od Kungradu nemohly dále; vysláno bylo tedy na břeh 11 mužů (mezi nimi ruský důstojník), aby ohledali hráze, překážející dalšímu postupování parochodů. Hráz tuto nabídl se okázati kočující v těchto místech Kirgiz Čiklinského plemene, Uteň. Pozval k sobě mužstvo, a mezi tím co je hostil, zpravil o tom Chivany, meškající tou dobou ještě v Kungradě; ti potom ve spaní všem 11 vojákům hlavy uřezali. Po celou výpravu až do města Chivy opakovaly se malé šarvátky, řádná bitva nebyla svedena ani jedna; nepřítel vyskytoval se v nesšikovaných houfech, záležejících z jezdců a všeliké spřeže (сбродъ dle referátu velitele Kauffmanna) — při prvním výstřelu z děl utíkali na všecky strany a schovávali se do rákosí, ruským vojákům nedostupného. Nikdo ostatně nepochyboval, že Rusové zvítězí nad polodivokým chánstvem, majícím as 300.000 obyvatelstva, jež sotva se ve své zemi uživiti může; jediné obavy vzbuzovaly překážky na cestě, vedoucí po horké a bezvodní poušti. Ale dne 16. června poslán z Čekmentu od Kauffmanna do Petrohradu telegram tohoto obsahu: „Orenburský, Kavkazský a Turkestanský voj zmužile a poctivě „překonavše k víře nepodobné těžkosti, působené přírodou na tisíce-„verstných prostorech, jež každý z nich musil projíti, udatně a s bra-„vurou odrazili všecky pokusy nepřítele, jenž tam jim chtěl zameziti „cestu do města Chivy, a rozprášivše na všech místech Turkmenskou „a Chivskou rotu, se slávou vstoupily 29. května do pokořeného hlav-„ního města.“

Chán z města uprchnul k jednomu ze svých plemen, k Jomudům, ale již za dva dni dostavil se i se svými ministry dobrovolně do ruského ležení, nazval se sluhou ruského cara i vzdal sebe a svůj národ Rusům na milost. Kauffmann znova jej ustanovil chánem i naznačil radu ke zprávě chánstva na všechen čas, pokud ruská vojska budou v Chivé. Chán donucen jest, na svobodu propustiti nejen ruské, nýbrž i perské zajaté, (posledních bylo mnoho tisíc), zrušiti na věčné časy obchod s otroky a mimo to zrušiti trest smrti ve své říši. — Hle, vítězství civilisace nad barbarstvím.

O *statečnosti* Rusů na výpravě všecka svědectví se shodují. Tak Vambéry — jenž sám nazývá se nepřítelem Rusů a co maďarský vla-

stenec ustavičně burcuje anglickou žurnalistiku tím, že prý Rusko hrozí nebezpečím anglické Indii — takto mluví: „Že se výprava při té v porovnání krátké lhůtě tak rychle skončí, nikdy bych byl neočekával. Jsem překvapen, udiven podnikavým duchem ruského vojska a jeho téměř k víře nepodobnou schopností, s kterou snáší nehody a trampoty; vojsko táhlo v písčitých, bezvodných a lidoprázdných stepích, jež byly pokládány za nepřístupné a každým způsobem působily ohromné těžkosti a obtíže k pochodu — svým vítězstvím nad nepřátelskými živly, nad zimou a horkem, sněhem a pískem vykonalo vojsko ruské hrdinský skutek, před nímžto blednou znamenité výpravy Hannibala a Napoleona I. Nejhorší nepřítel nemůže dosti se nadiviti vojákům, kteří v plném ozbrojení táhnou ku předu v bezvodném prostoru, za 45° horka, po žhavém písku, a přes to všecko dostihují cíle. A Rusové vykonali tento čin, táhnouce od Džizaku na Bukanské hory aneb z Mangyšlaku na Kungrad. Známoť, že nemiluji příliš Rusy, však nicméně musím vyznati, že ze všech evropských národů oni jediní dostihli Chivy z toho místa, z něhož ještě nikdo na cestu se nevydával. — Jestliže já, kterýžto nebyl jsem churav po celý svůj život, sedával na velbloudě v polovědomí po celé dny, jest to zhola nemožno, aby evropské vojsko konalo pochody v těchto končinách, třeba by vojsko toto i bylo jaksi zvyknuto k místním podmínkám . . ." Hlavní komandant Kauffmann takto se vyjádřil: „Vojska prošedše krajinu 800 verst při nejrozmanitějších a namnoze nevýhodných podmínkách, uměly zachovati též své síly, zdravotní jich stav je skvělý, nemocných téměř není; přetrpěvše na posledním pochodě od Chal-ata k Uč-čučaku, nedostatkem vody, hlubokým pískem, výšinami a hlubinami pravou trýzeň, vesele setkali se s nepřítelem. Bitevní jich pochod, (11. května), když nepřítele na všech stranách viděti bylo, vykonán byl v příkladném pořádku a s výhrůžnou pro nepřítele rovnoměrností. Část vojska šla jako na cvičení, radost byla dívati se na tento pochod! Nepřítel, pozbývaje naděje v úspěch a při každém kroku ztráceje vždy více svých smělých jezdců, utíkal, pronásledován jsa kozáckými setninami s raketní baterií. Kořist jednoho velkého kajuka byla náhradou hrdinskosti naší kavalerie, urazivší za jednu noc přes 60 verst a přímo potom ženoucí se tvrdošíjně za utíkajícím nepřítelem." — *Birževyja Vědomosti* volají: „Přemožení Chivy tvoří jednu z nejskvělejších stránek v našich vojenských dějinách, neb ještě nikdy naše vojsko nevykonalo tak dlouhý a unavující pochod, jako pochod do Chivy. A u veškerých evropských vojenských dějinách, se zahrnutím Abyssinské výpravy Angličanů a vyjímaje snad pouze výpravu Alexandra Velkého do Indie, tvoří naše Chivská výprava bezpříkladnou událost!" *Golos* osvědčuje svou radost těmito slovy: „Ruská vojska pokryla se novou slávou, a slávu tuto bez nadržování lze nazvati bezpříkladnou v válečných letopisech dvaceti dvou věků. Z doby výprav Alexandra Makedonského marně bychom hledali v nynějších Turkmenských stepech a v Kermanské pustině jinou výpravu, tak obtížnou jako Chivskou. *Orenburské* vojsko urazilo 1500 verst v 4 měsících, začavši svůj pochod po hlubokém sněhu a ukončivši ho na žhavém písku. *Turkestanské* vojsko urazilo sice menší počet verst, avšak za to po takých pouštích, které zřídka

osmělily se projíti drobné karavany a které k dovršení všeho byly zcela neznámy, tak že podmanitelé byli spolu i vynálezci. Vojska přešla řeku, která i v Evropě, při velkém počtu mostů a rozličných převozných prostředků, byla by ohromnou závadou a ve střední Asii zdála se býti překážkou téměř nepřekonatelnou. Několik měst bylo dobyto, celá říše, k níž bylo cesty okolo 3 měsíců, byla pokořena ve třech nedělích. Nepřítel pokusil se činiti odpor, byl četnější, znal lépe místnost a byl jí zvyklejší, konečně byl *doma* i měl čas i prostředky k tvrdošíjnému zápasu — nic však méně nepřítel ustoupil! Blesk slavného úspěchu nynější chivské výpravy zastínil nehody z roku 1717 a 1839 a potvrdil pevně vkořeněné v střední Asii přesvědčení, že „Bílý car má dlouhý pobrabač (укрючина), i dosáhne všude."

IV.

Co se stane s Chivou? O tom posud officielně nic není známo. Připojiti Chivu k ruské říši? — aneb učiniti s chánem mírnou smlouvu, zachovati jeho samostatnost, uložiti mu kontribuci, obsaditi na čas několik míst a vrátiti se potom nazpět? Jest to na pováženou; že chán i po odtáhnutí ruského vojska bude zachovávati smlouvu, nijak spolehnouti se nelze, neb zdravý smysl je právě v Chivanech tak málo rozvit, že stojí níže nahých afrických divochů, třeba by tito poslední střelnou zbraň pokládali býti hromem a bleskem, kdežto Chivané mají několik děl, z nichžto však nestřílejí, nýbrž pouze vystavují k okrášlení chivského z hlíny vystavěného paláce. V době, kdy jednotliví Angličané a Amerikáni bez nebezpečí s malinkými karavanami černochů toulají se podél i napříč po prvopočátečních místech vnitřní Afriky a vstupují s tuzemními nahými lidmi v přátelské poměry — děje se v Asii zcela něco opačného; polodivocí sousedé ruské říše, ovládající ostatně jakýmsi stupněm kultury, mnoho let zcela pohodlně podnikají hony na Rusy, neb sami kupují je na tucty — a poddaných „cara carů a syna slunce" (Peršanů) několik tisíc tuctů — a chovají je v otroctví. Ruští otroci byli Chivanům též dodáváni od Kirgizů, podřízených Rusům. Chivský chán platil jistou sumu za každou ruskou hlavu, přinesenou jemu do jeho residence, ano jednou přivezli Kirgizové mimo několik živých Rusů přes 10 ruských hlav lehce posypaných solí k zachování čerstvosti a napichnuvše tyto hlavy na své dlouhé píky, prováděli u města Chivy rozličné gymnastické produkce. — Mimo to Chivané nikdy nezachovávali mírných smluv. R. 1841 podepsali traktát s Ruskem a tehdy chán zapověděl svým poddaným odváděti Rusy do otroctví, kupovati je a prodávati; r. 1859 Chivané ubezpečovali ruského poslance plukovníka Ignatěva, že se na tento traktát s Ruskem nepamatují a že ve svých kancelářích nemohli najíti ani stopy jeho. Jeden z předešlých poslanců do Chivy, kapitán generálního štábu Nikiforov dosvědčoval, že „chán i jeho rádcové jsou prázdni všelikého ponětí o politickém vyjednávání, ano nemohou ani pochopit slovo: *splnomocněný*."

Snadno lze si představiti, co by se stalo po návratu ruských

vojsk z Chivy; stepi zaplaveny byly by chivskými emisary, kteří by mezi lehkomyslnými Kirgizy rozdmychovali vzpouru. V střední Asii, jak nejlepší autority dotvrzují i po nejrozhodnějším vítězství jest *ustoupiti* nemožno, nemáli s kořenem vyrvána býti úcta k vítězi. Ano kdyby generál Kauffmann přivezl s sebou do Taškentu v zajetí samého chivského chána, přece to nezabrání nával kočujících plemen na severu; podněcovaní odstoupením ruských vojsk a fanatickými modlitbami achunů a mullů jako hladové stádo vrhnou se do ruských, kaspických, aralských a darjinských stepí. Vojáci již za příčinou sebezachování budou museti se vrátiti a začíti novou výpravu proti Chivě, která bude ještě obtížnější než předešlá, neb převozní prostředky a zdravotní zásoby budou vyčerpány. Dejme pak tomu, že část vojska opustí Chivu a druhá část že zůstane na velmi dlouhý čas, aneb na vždy v Kungradě neb Pitňaku; budeli oddíl zůstavšího v Chivě vojska nečetný, jsa na 700—1400 verst odervân od Ruska, dříve neb později bude zahlazen zbraní neb hladem; budeli četný, pak za příčinou velkých výdajů na jeho vydržování vzroste ještě o milion deficit v budžetě turkestanského kraje. Učiniti chána vasallem Ruska — též málo pomůže. Středoasiaté nepochopují vasalní závislost, oni nenávidí *vlídného ochrance* více než despotického vladaře neb vidí v něm licoměrce, který chce je věčně drážditi, z nich užitek míti bez všelikého téměř nebezpečí; vasalní závislost v střední Asii — jest řadou vražd, vzpour, loupeží, obmezování obchodu atd. Co se tkne Chivy, podobná závislost je téměř nemožná; ona nehraničí přímo s ruskými usedlostmi, jako Buchara a Kokan, nýbrž oddělena jest stepmi 700 verst širokými; velitel pak ruské posádky v Kungradě neb v Ajbugiru jak bude moci rozhodovati rozepře mezi Chivany a Turkmeny, Peršany a Uzbeky a p., když nebude s to, aby silou vyplnil své rozsudky? Nebude moci překaziti lidokupectví v chivských trzích, a pak slova i „civilisující vliv Ruska v Asii“ budou jen ironií.

Učiníli tedy Rusko pouze mírnou smlouvu s chánem, plemena, chánu podřízená, této smlouvy neuznají, zvláště budeli zároveň vypsána kontribuce; plemena nebudou dobrovolně tuto kontribuci platiti, a chán bude se ustavičně vymlouvati, že se svými poddanými ničeho pořiditi nemůže. Majíli z této kontribuce zapraviti se vojenské útraty Ruska na Chivskou výpravu, musila by obnášeti 2—3 mil. r. Chánstvo, jehož veškerý důchod ročně tvoří as 400.000 r., nemůže vyplatiti tuto sumu ani za kolik let — a kdy by se to skutečně státi musilo, nešlo by to leč ustanovením nového, velkého cla na obchod. Avšak již nyní obchod s Chivou silně klesl ohromným rekvirováním velbloudů, již byli hned na počátku nevyhnutelní pro samou výpravu. Velbloudů bylo vzato s Chivy 14 tisíc a všech velbloudů v turkestanském kraji jest asi 100 tisíc. Pouhá tato okolnost povede již k zvýšení cla do Ruska. Posud obnášelo od Buchary do Pešuara 4 r. 50 k. za pud a do Moskvy 3 rub. — v tomto rozdílu záleží celá přednost ruského obchodu s Chivou před obchodem anglickým. Budouli tato cla sobě rovna, velmi snadno se může státi, že chivské tržiště bude zaujato anglickými výrobky, s nimiž ruské výrobky nevydrží konkurrenci. Uložení těžké kontribuce, která hlavně připadne na obchod, může ještě

více vésti ke zkáze obchodu, než nejistota na cestách, kterážto přece odstraněna nebude. — Rusové vydali na výpravu přes 600.000 r. v penězích a zavázali se k zaplacení každého padlého velblouda po 50 r.; větší část velbloudů, (jichž bylo okolo 14000) padla a proto útraty na výpravu již nyní dosahují $1^1/_2$ mil. r., a ještě zbývá zpáteční pochod a stavba pevností a tvrzí.

Otázka o prostém připojení Chivy k Rusku jest silně na čase, hlavní překážky jsou nyní odstraněny. Buchara je každým spůsobem drahocenný zisk, ale i Chiva, dle ubezpečení samého prof. Vambéry a může jím jednou býti. Připojením Chivy k Rusi bude otázka o *budoucnosti Chivy* na vždy rozhodnuta, Chivané nebudou pak více drážditi Rusy k boji, a Rusové též nebudou nuceni k novým hrdinským skutkům, vyžadujícím velké útraty. Pakli ruská vláda Chivu k své říši nepřipojí, budou nejen kočující plemena, nýbrž i Angličané míti za to, že Rusové nehodlají v Asii dále postupovati, a že vůbec dobrovolně vzdávají se středoasijské otázky. Mnohé anglické žurnály, mezi nimi i takové, jež zlostně mluvily o Rusku za příčinou Chivské výpravy, nyní se už spřátelily s myšlenkou, že Chiva bude připojena k Rusku a budou opět překvapeni, jestliže se to nestane.

Čím to, že anglická žurnalistika teprv *po* dobytí Chivy vyslovila se ve prospěch Ruska t. j. ve prospěch připojení Chivy? Zlí jazykové tvrdí, že to způsobila koncesse daná šachem anglickému občanu baronu Reuteru (židu), dle které *všecky* perské celnice od 1. března 1874 postupují se na 70 let ve zprávu barona a kterou Persie, jak znalcové tvrdí, Anglickem jest svázána na rukou i nohou nejen v obchodním a finančním, nýbrž i v politickém ohledu.

„Nám není třeba nových zemí, dosti máme již vlastních neobsáhlých krajin, a proto bylo by nejlépe, aby vláda učinila s chánem mírný traktát, dle něhož ruští poddaní mohli by v Chivě stavěti telegrafy, železné dráhy atd.; mimo šíření těchto civilisačních výsledků Rusko o Chivu více se nestarej.“ Tak píší *Petrohradské Védomosti;* týdenník *Graždanin* odpovídá na to: „My máme již dosti svých „neobsáhlých krajin,“ kteréž nejen že nemají telegrafů a železných dráh, ale i prvopočátečných komunikálních prostředků postrádají, t. j. poštovní cesty těchto neobsáhlých krajin (v Evropském Rusku) oplývají jamami, příkopy, kalužemi, vetchými mosty, tak že na těchto cestách se ročně několik tuctů lidí zabíjí a mrzačí. *Graždanin* rozumuje zcela dobře; spravujme a stavme dříve své cesty, a potom se starejme o správu cest v střední Asii! Mnozí pokročilí lidé v Rusku, kteří nedávají se zaslepiti „nesmrtelnou“ slávou a domnělým vyniknutím nad Alexandra Vel., zcela střízlivě pohlížejí na své okolí; úsudek jich dá se zahrnouti těmito slovy: Nikoli kolonisace střední Asie, ba ani východní otázka, nýbrž kladení odporu germanskému plemeni, utvrzení pevné proti němu hráze ne pouhou zbraní a pevnostmi, nýbrž hlavně dobrým vnitřním pořádkem, obohacením a osvětou — totě pravým povoláním Ruska. Budouli na Balkánském poloostrově převládati Angličané neb Francouzi, tím neutrpí ruská země ještě velký úbytek, avšak ovládnouli Němci veškerým tokem Visly a Němenu, bude jim náležeti též Baltské Moře a za několik století vyskytnou se na březích Dněstru a dále!

— Rozpravy v podobném rozumu je slyšeti zřídka a v žurnalistice nedocházejí ani svého výrazu, neb svoboda tisku je tak stísněna, že noviny nemohou vládní politice opponovat. —

Nájezdy Chivanů v také míře zdržovaly civilisaci Turkestanu, že kraj tento, nedávno k Rusku připojený, dosud nemůže náležitě oceniti dobrodiní, prokazovaná jemu ruskými činovníky a vojáky. Sotva uplynulo několik neděl od té doby, co telegraf přinesl radostnou zprávu o dobytí Chivy, již přicházely zprávy méně utěšené. Vyšlo na jevo, že Turkmeni jako dříve tak i nyní odvádějí ruské poddané v otroctví a že sám chán, nehledě k smlouvám, kázal několik sobě nepříjemných osob oběsiti. Zároveň z východního břehu kaspického moře došla zpráva, že v tamější stepi nevládne ještě úplný pokoj; nemnoho aulů a náčelníků bylo se pokořilo, a jakmile se vrátilo vojsko do Krasnovodska, znova vyskytly se tam loupežnické roty.

Nevyplnila se též naděje, že nebude dalšího krveprolití. Nedávno uveřejněné v Ruském Invalidu officielní zprávy o pochodu proti Jomudům dosvědčují, že skutečné válečné operace začaly se teprv po dobytí Chivy. Hlavní velitel Kauffmann uznal totiž za dobré, změniti poměry Jomudů k Chivskému chánu.

Chán ubezpečoval, že uloženou mu od Rusů kontribuci 2 mil. r. v běhu 7 let může vyplatiti jen tehdy, když všickni jeho poddaní budou přispívati; však poddaní jeho, Jomudi (turkmenského plemene) neplatili daně ani chánu svému, často neplnili chánské rozkazy a vůbec méně záviseli na chánu nežli chán na nich. Při tom byli pověstní svou udatností a smělostí; čítají okolo 30 tisíc kibitek, tak že mohou postaviti do boje 30 tisíc jezdců; obecní zřízení je mezi nimi totéž jako mezi Velkorusy, pole a usedlosti jich vynikají pilným vzděláváním a úrodou. — Kauffmann odhodlal se tedy utvrditi chánskou vládu seslabením Jomudů hmotným a mravním i uložil jim hodně citelné kontribuce (300 tisíc r. mělo se vybrati z 30 tisíc kibitek). Povolali tedy do ruského ležení staršiny Jomudů, aby jim sdělili rozměr kontribuce a lhůtu, do které má býti vše vyplaceno; tito však dostavili se o mnoho dní později a ne v úplném počtu — „nový to důkaz, jak podivná a nepochopitelná je Turkmenům poslušnost a vyplňování vůbec jakýchkoli rozkazů," praví do slova ve svém referátě Kauffmann, pokládaje patrně poslušnost a placení daní za znaky národní vzdělanosti. Ačkoli Kauffmann podržel 12 přibyvších staršin v rukojemství a dohlídka nad výběrem kontribuce byla svěřena silnému oddílu vojska pod generálem Golovačovem, nicméně Jomudi chtějíce se vyhnouti kontribuci odhodlali se odkočovati dále od Rusů. Golovačov musil je tedy pronásledovati, při čemž udála se velmi krvavá srážka. Nikdy ještě (dle officielní zprávy) nebojovali tuzemci v střední Asii s takou zoufalostí a zběsilostí — Jomudi vystrojili ze svých vozů jakýsi druh pevnosti, za níž schovali své rodiny a v lehkém ozbrojení, zakrývajíce si oči čapkou, vrhali se s koňů na ruské bodáky, vedrali se takto mezi vojsko a způsobili tu strašnou seč, tak že všickni vyšší důstojníci rány šavlemi obdrželi, i sám gen. Golovačov. Rusové měli děla, raketní baterie, jehlovky, kulomety, proti nim hrnuli se jezdci s kinžálem, se šavlí, některý z nich ozbrojen i pistolí; snadno tedy pochopiti, že

konečně se zdařilo mravné a hmotné seslabení Jomudů. Ztráty jich byly ohromné; všecka úroda na polích, usedlosti, zahrady, rozličné zásoby — vše to dle rozkazu generálova lehlo popelem; zničeno a spáleno jest asi 3000 vozů s majetkem Jomudů, skotu jim odňali do 9000 kusů; sami Jomudové rozprášili se na všecky strany. Ačkoli po tomto boji kontribuce byla vyměřena menší, v poměru k tomu, co ještě Jomudům zbylo: utvrzení chánské autority a seslabení Jomudů jest dosaženo.

Chán velmi jsa spokojen s tímto výsledkem, ubezpečoval Kauffmanna, že Jomudi tak brzo se nevzeberou. Přes toto vítězství jest pochybno, budouli loupežnická plemena Turkmenů nyní dělati dobrotu. Sluší míti na paměti, že kočovníku Turkmenovi jest loupežnictví totéž, co rolnictví sedlákovi. Turkmeni krom loupeží jiných vydatných prostředků k výživě posud nemají. Přesvědčiti Turkmena, že loupežiti poctivým lidem se nesluší, je též nesnadno, neb jich ponětí o poctivosti liší se od ponětí národů, opakujících ustavičně zákon: „nečiň bližnímu, co nechceš aby ti jiní činili". A při tom i vtrhnutí Rusů do země Turkmenů s tímto zákonem ne zcela souhlasí.

Chiva pokořena jest tak, že Orenburské a Mangyšlácké vojsko počátkem srpna mohlo nastoupiti zpáteční pochod. V Chivě zůstalo pouze vojsko z Turkestanského kraje, kteréž tam potrvá až „do konečného zabezpečení ruského vlivu v chánstvě". Kontribuce uvalená na Chivany, jest tak značná, že úplně ji zapraviti sotva bude možno. Jomudi zavazují se uplatiti nyní pouze 108 tisíc r. Na ostatní Turkmenská plemena byla uvalena kontribuce 310.000 r., jež měly býti zapraveny v 12denní lhůtě; polovici této kontribuce bylo lze uplatiti velbloudy. Za tři dni bylo zapraveno již 9000 rublů, avšak po vypršení lhůty zapravili sotva třetí část té sumy, již na nich žádali. Přes to všecko Kauffmann trvá na úplném zapravení, odvolávaje se k tomu, že tak vyžaduje zvláštní politika, která prý je nutná vzhledem k polodivokým národům, kteří každé ustoupení za výraz slabosti pokládají. Aby zachoval autoritu ruského panství, — vzal Kauffmann v zástavu od Jomudů 14 a od ostatních turkmenských rodin 26 čestných staršin, kteří budou drženi při vojště až do vyplnění všech požadavků. K oblehčení zapravení řečené kontribuce bylo též dovoleno, upláceti část její pšenicí.

Co se tkne vůbec mírné smlouvy, učiněné s chánem, požadavky její jsou tyto: 1. K Rusku přivtěluje se veškeré Chivské území na pravém břehu Amu-Darje a deltě této řeky až do jejího ramena Tadliku; od ústí tohoto ramena půjde hranice na mys Urgu i potom po jižním srázu Usť-Urta do Uzboje (starého řečiště Amu-Darje). Takým způsobem města Kungrad i Kuna-Urgenč zůstanou na Chivské půdě. 2. Chiva vyplatí Rusku 2,200.000 rublů co náhradu za válečné útraty, avšak vzhledem k chudobě chánské kasy rozděluje se zapravení této kontribuce na 20 let, při čemž Chiva musí každoročně vyplácet 5% z nedoplacené kontribuční sumy. 3. Rusové obdržují právo vésti obchod v Chivě bez celního poplatku. 4. Chiva uznává vasalní závislost na Rusku.

Aby podmínky tyto byly vyplněny, bude státi v patřičných místech

ruské vojsko, neb moc chána, i kdy by s Rusy dobře smýšlel, jest v samé Chivě nepatrná a úplně závislá od silných a vojenských turkmenských plemen, usazených na pokrajích Chivské oázy, kteréž po odchodu ruských vojsk znova by začaly řáditi. Obsazením ústí a pravého břehu Amu-Darje staly se obavy tyto nemožnými; od Ruska do Chivy bude nyní všeho asi 60 verst. Ruské posádky na pravém břehu Amu-Darje budou ručiti za pořádek v chánstvě. Veškeré usedlé obyvatelstvo žije při arikách t. j. kanálech, prokopaných z Amu-Darje; pouhá výhrůžka, že zničena bude tato svlažující kanalisace může pokoj udržeti v Chivě; podobným spůsobem t. j. obsazením svlažujících pramenů je pojištěna Rusům poslušnost Buchary. Obyvatelstvo na pravém břehu Amu, pokud se dá souditi, je příznivo Rusům i lze tedy zde zříditi osady, mimo to rozvaliny městeček na tomto břehu svědčí o dřívější zde usedlosti a vykopaním kanalů na pravý břeh Amu stane se zdejší půda plodná, neb všude, kam kanály řeky Darje pronikají, jest úroda, rostou tam granáty, broskve, meruňky, maruše, tabák, rýže atd. Kolonisace pravého břehu Amu má tedy důležitý význam.

(Dokončení.)

Ženská otázka u nás i jinde.

Úvaha

Elišky Krásnohorské.

(Dokončení.)

Že neposkytnuto ženám vlastně vychování žádného, toť úsudek, jenž asi zdá se příkrým a přemrštěným. Zkoumejme to blíže.

K čemu byly kdy ženy vychovávány? Snad k oněm činnostem, jež jim byly vykázány co výhradní jich povolání? Tedy k mateřství, k vychování dítek, ku správě domácnosti a v rodinách zámožných k dobročinnosti! Může však někdo tvrditi, že by se pro tyto úkoly své někdy někde ženy byly skutečně odchovávaly, totiž soustavně, na základě vědeckých vymoženostî a kázní rozumovou jako muži pro úkoly své? Či na oněch řečených nejvyšších úkolech ženských tak málo záleží, že spůsob jich vykonávání *právem* se ponechával náhodě? Či *nečinila* věda v oborech oněch snad pokroků, jež by byla povinna bývala ženám sděliti co účastnicím výkonným? Či mohlo se mysliti, že ústní podání zděděné po matkách a bábách, že nahodilá zkušenosti neb prostonárodní *pověra* a rodinný *předsudek* zde budou dostatečným vodítkem, tak dostatečným jako soustavná nauka udílená mužům? Čeho až podnes dovídá se dospělá dívka o výhradně ženském povolání svém, kromě frásí ad usum delphini připravených, pocukrovaných tendenčními lžemi? Nebudiž tomu tak rozuměno, jako by si přítel ženského pokroku mohl přáti, aby vychování ženskému dán byl tento výlučný ráz

a směr; on právě musí o to státi, aby všecka výlučnost, všecko obmezování z něho bylo odstraněno, a s anticipováním pocitů, jimž lépe svědčí reserva než podněcování, aby konečně v tomto ohledu se přestalo, hledíc dle zlatého Hamletova pravidla „šetřiti skromnosti přírody“. Avšak bylali žena soudem celého světa vypovězena v jediný onen obor působení a obradilali jí ho společnost žhoucím kruhem své klatby, jest způsob, jakým byla i v tomto svém schváleném postavení zůstavena bez rady a vědomosti pouhé náhodě a bludu, charakteristickým pro spravedlnost řídících vrstev téže společnosti. „Život jest vzácným ale příliš drahým vychovatelem“ — praví básník — a tomuto jedinému vychovateli odevzdána žena, platící mu krví srdce svého a palčivými slzami za každé poučení, které jí nad to obyčejně podává, až jest už pozdě. Nepodáno jí přípravy a podpory ani z příslušných odborů zdravovědy, ani ze zásob náuk pedagogických, kterých původci jich zajisté nenastřádali pro knihovny nýbrž pro život. Pro úkony domácnosti usouzeno, že nabude dostatečných pokynutí v domově samém, škola tedy nesnažila se jich poskytovati. Že dívce zámožné také nevštěpován pravdivý názor o chudinství ani o poměrech lidské společnosti vůbec pomocí náuk statistických, aby mohla nadbytečného majetku a času svého prospěšně užívati: to budiž zde jen mimochodem dodáno.

Jen pokrytec mohl by tvrditi, že, třeba vychování ženy pro život praktický vyloučeno bylo z úkolů veřejnosti a ponecháno rodině, za to ve škole jí poskytnuto všeobecného vzdělání, na jehož základě by mohla zbudovati duševní svůj svět. Čím bylo toto vzdělání do nedávné doby, kdy pokročilejší obce teprv začaly zakládati vyšší školy dívčí, o tom by mohla vypravovati každá současnice naše, která nenáleží právě nejmladšímu pokolení.

Jestliže tedy ženám místo vychování dostalo se jen zanedbání i těch vědomostí, kterých jim třeba k dosažení koruny manželské a mateřské, nelze mysliti, že lépe postaráno jest o valný zástup oněch žen, pro něž koruna ta musí zůstati pouhou vidinou. V Čechách již na každou třináctou ženu nedostává se muže. Vládnoucí ledabylost veřejná nedbala na potřebu jich vychování, zůstavujíc toto ledabylosti soukromé. Tím dostala se věc sama z deště pod okap. Rodiny středních stavů styděly a z větší části posavade stydí se dáti své dcery učiti jakési řádné práci k vůli výživě. Chudina pak žádá na dcerách dorůstajících, aby co nejdříve pomáhaly vydělávati, nemohouc jim dopřáti času ni prostředků k učení. Tím se v rukou ženských octly práce pouze podřízené, kterým netřeba se učiti, aneb tak nevýnosné, že nikdo jiný o ně se nehlásil; výroba ženská uvázla co do jakosti i ceny na stupni nepoměrně nízkém. Tato okolnost jakož i faktum, že pouze ženy krutou nouzí k práci dohnané o ni se hlásily, měly za následek snížení platů pracovnicím ženským a v mnohých oborech oprávněnou výčitku mužů, že konkurence ženská kazí jim výdělek.

Jasným obrazem poměrů těchto jest spis o zaměstnání ženských sil v průmyslu továrním a ve zřízení spojovacím říše rakouské, jejžto s nevšední láskou k věci sestavili dr. Migerka a dr. Holdhaus na základě zpráv sebraných o závodech oněch, které zaměstnávajíce ženské síly obeslaly pavilon ženských prací na světové výstavě Vídenské,

Udávaje, že počet žen zaměstnaných prací v dotčených tam odvětvích průmyslu, obchodu a styku obnáší v Rakousku asi 160 tisíc, jejichžto výdělek musí se průměrně ceniti nejméně na čtyřicet milionů zlatých za rok, praví dr. Migerka dále: „Jeli tudíž rozsáhlé zaměstnání ženského pohlaví ve velkoprůmyslu hotovou událostí, jeli rovněž, jisto, že odchovávání jeho v tom směru co do množství i co do jakosti se vzmáhá: nabývají otázky o posavadní průměrné předpravě ženských pracovních sil, o podmínkách zvýšení jich spůsobilosti a o průmyslném zaměstnání domácím rozhodně praktického významu. U valném průměru setkáváme se v nynějších odborech výroby ženské jen s výkony podřízenými v porovnání se spůsobilostí mužskou." — A dále soudí: „Nehledíc ku sporné otázce o mezích spůsobilosti vtírá se tedy i vůči pouhému stanovisku přítomnosti samé nezbytná potřeba, aby větší pozornost byla věnována vzdělání ženského pohlaví pomocí škol, aby k němu byla obrácena alespoň část té péče, které užívá pohlaví mužské."

S výminkami poměrně nepatrnými jsou práce v průmyslových závodech ženštinami vykonávané vesměs nejjednoduššího druhu a skrovně placeny, tak že za týden celodenní, často namáhavé a zdravotě škodné práce obdrží dívka nebo žena 3 zl. neb více, nanejvýš 10 zl. odměny. Není však jediného odvětví průmyslu továrního a průmyslu uměleckého, v kterém by se jakost i cena práce ženské nedala značně zvýšiti rozšířením názorů a vědomostí, zdokonalením dovednosti řemeslné i vytříbením uměleckého vkusu.

Což divu, že ženy osvícené a o blaho svého pohlaví pečlivé, vidouce nedostatečnost veřejných opatření chápají se o své újmě vlastníma rukama díla dlouho zanedbávaného. Všude cítěn nedostatek veřejných vyšších a průmyslových škol pro dívky; nečekajíce však, až snad liknavost vlád a obcí požadavku tomu lépe vyhoví, a vzmuženy jsouce srdnatým heslem svépomoci, sestupují se ženy v spolky praktického, časového směru, kteréž mnohý šťastný pokus, mnohou nadějnou opravu u vychování dívek již provedly, připravujíce, neklameli všecko, v postavení žen všeobecný, spravedlností i hospodářskou moudrostí kázaný obrat.

Vzniknuv z potřeby hluboce cítěné, založen na myšlénce silné a zdravé, veden vůlí upřímnou, praktickým důmyslem, zásadami moderními a vlasteneckými, vzrůstá ode tří let i v lůně Prahy *ženský výrobní spolek český*. Ušlechtění výroby ženské vlivem vzdělání, povznešení práce ke cti v očích každé ženy, otevření nových vděčných drah činnosti ženské, spasení uměleckých jejích odborů z ledabylosti diletantismu, uvádění hodnoty práce ženské v cennou platnost, napomáhání tomu naukami obchodními, prostředkováním a prodejem, vzbuzení v ženách vědomí pospolitosti, vzájemného prospěchu a vzájemné povinnosti, upravení jim střediště, kde povždy bezpečně se jim dostane rady a výpomoci: to jsou nejpatrnější stránky směru zahájeného úsilím ženského výrobního spolku českého. Význam jeho jest hoden býti předmětem nejopravdovější pozornosti naší.

Aby však směr, cíl a úspěch ženského výrobního spolku českého co nejzřetelněji byl poznán, nutno jej porovnati s podobnými jemu ústavy cizími. Aby se ukázalo, jaký jest poměr mezi prostředky a

výsledky zde a jaký jinde; co v spolku našem již vykonáno a co by mohlo ještě vykonáno býti, kdy by rozšířené působení jeho zasáhlo všude v půdu myslí horlivých: budiž zde podán neúplný sice avšak účelu svému přiměřený přehled rozmanitých snah ženských, které snahám ženského výrobního spolku českého podstatně jsou příbuzny.

Ukáže se, že při svých moderních snahách po samostatnosti žena nepozbývá své jemnosti, že při starosti o výživu svou nezapomíná na péči o trpícího svého bližního, o nemluvně, o raněného vojína, o chudinu, o mládež, o úlevu nemocným, o mravnost dělnice, o pomoc kraji stísněnému všeobecnou pohromou. Všude, kde moderní humanismus opanoval život duševní, jeví se zdravý, určitý a prozřetelný postup k cílům, k nimž skutečné poměry samy velitelsky ukazují; postup, jemuž by bylo toliko přáti, aby se stal pochodem všeobecným. Vedle svobodné Ameriky, která otevřela dcerám svým i university, vyniká nejen svobodné Švýcarsko, leč i absolutistické, prospěch svůj úsilovně osnující Rusko. Ve směru vzdělávacím, průmyslném a dobročinném mnoho též učiněno v Anglii, kde vláda, jednotlivci i společenstva různým zájmům občanek britských napomáhají. Ženy holandské, nadány obchodním duchem své otčiny, snaží se pomocí jeho potřebám svým zjednati platnost. Francie, ač umělkyněmi svými nad jiné národy se skví, a Italie vlastenectvím dcer svých proslulá nejsou ještě dostatečně vymaněny ze starých názorů bigotních, aby duševní samočinnost a volné myšlénky moderní v ženském jich světě měrou rozsáhlejší mohly již se ujímati. Avšak v státech poměry zeměpisnými a ústrojím politickým i občanským nám nejbližších v Německu a v Rakousku vlastně setkáváme se s ruchem ženským, jehož úspěchy mohou býti měřítkem úspěchů našich; tu právě jako u nás objevuje se spolčování co hlavní páka samorostlého pokroku a svobodného vývoje, a snaha žen ubírá se takořka vesměs touto cestou. A jest to charakteristické pro dvojí loket, jímž se dle rozdílu pohlaví odměřuje státní a obecná péče, že právě v státech oněch vynikajících nad jiné svým školstvím, vidí se ženy nuceny, zakládati samy sobě školy spolkové a zjednati si na svůj groš prostředky nejnutnějšího vychování. Celou soustavu mužských škol průmyslových, obchodních, polytechnických, odborných a vysokých, kteréž vydržovati jest povinností občanstva, nahražují pohlaví ženskému školy valnou většinou závislé jen na dobrovolných příspěvcích a darech. Povaha dobrovolných příspěvků namnoze uvádí význam školy v nepravé, snižující světlo, jako by náležela ve správní obor dobročinnosti.*)

V *dobročinnosti* ovšem sluší hledati první počátky spolkové činnosti ženské; a věru bylo postavení žen nezámožných všude takové, že vzbuzujíc útrpnost k dobročinnosti již samo sebou vybízelo. Cítíce však, že kořen zla spočívá tu hlouběji než pouhá dobročinnost zasá-

---

*) Byly však u nás i případy, že snaha obcí založiti veřejné vyšší školy pro dívky ztroskotala se o nedostatek žaček, správněji řečeno: *o zpátečnictví občanů.* Jmena obcí těch buďtež zamlčena, neboť nomina sunt odiosa; však nebude v *žádné* obci nedostávati se rodičů, kterým vzhledem k vychování dcer výčitka zpátečnictví v plné míře náleží.

hnouti může, snažily se mnohé spolky spojiti ji s živlem pronikavějším: s *vychováním*. Zakládaly se tedy bezplatné školy a pracovny pro chudé dívky. Tak na př. r. 1849 povstal ve Vídni velký *ženský dobročinný spolek*, jenžto v městě a okolí sedm založil škol, ve kterých ročně asi 1200 děvčat bezplatně obyčejným ženským ručním pracím se vyučuje. O rok později utvořil se tamtéž spolek ještě rozsáhlejší, *ženský spolek pro školy pracovní*, jenžto založiv sedmnáct škol, ročně více než 2000 žaček nejen bezplatné vyučování v ručních pracích, ale i výdělek poskytuje, neboť každá bezúhonná práce žaček se tam zpeněží a plat ve spořitelně zúročovaný při vystoupení ze školy jim se odevzdá. Za tři a dvacet roků svého trvaní odevzdal spolek tímto spůsobem žačkám svým úhrnem asi 78.000 zlatých. — Podobné ústavy, byť i menších rozměrů, existují v každé civilisované zemi; v novější době zakládají se v značném množství i v Rusku, zejmena v Petrohradě. Jakkoliv chvalné jsou účely podniků těchto, jest přece patrno, že majíce na zřeteli jen nouzi nejbližší přítomnosti, budují pomoc svou na starých nedostatečných základech a výrobě ženské v těsných jejích mezích neotvírají nového průlomu v budoucnost.

Škola, máli vyhověti požadavkům nového pokolení a tudíž doby příští, což jest vlastním jejím určením, musí státi o krok výše nad bezprostřední pohodlí *starých*; tím je povinna *mladým*. Má býti považována za dobrodiní mravní, podávajíc učňům svým prostředky k samočinnosti a svépomoci; účel hmotné podpory může obstáti jen vedle účelu jejího, však nesmí se s ním v jedno másti.

Vychování a dobročinnost jsou živly různého původu a octnou se účinkem nezřídka v přímém odporu, neboť dobročinnost často hoví demoralisaci, které vychování chce činiti přítrž. S prospěchem je slou-čiti, toť úloha zajisté těžká; nejlépe snad budou se vzájemně podporovati rozdělením úkolů a důsledným, samostatným jich sledováním.

Dobročinnost ženská nalezla si všude i mimo školu širé působiště, počínajíc u nemluvněte a nepřestávajíc ani u vysílené staroby. Hojně účastní se všude buď ženštiny jednotlivé, buď spolky ženské v zakládání a správě tak zvaných *jeslí*, ústavů to rozhodně dobročinných; rovněž jsou *opatrovny* častějším předmětem péče ženské. Chudá školní mládež nachází v ženských spolcích značnou část svých podporovatelů a dárců. Kromě toho obraly si někde jemnocitné paní pěkný úkol, bdíti na místě rodičů nad dětmi cizím rodinám svěřenými; tak na př. ženský *spolek pro ochranu dětí* v Brunšviku. Avšak nejvyššího uznání zasluhuje snaha přítelek mládeže, kde se jeví buď spolupůsobením při spolcích pro dětské zahrádky Froeblovy, buď samostatným jich zakládáním a odchováváním pěstounek dětských ve směru Froeblově. Němkyně mají i zvláštní *ženský spolek pro pěstování dětských zahrádek*; jiné spolky pilně se zasazují o rozmnožení dětských zahrádek pro lid, aby i chudým třídám možno bylo užíti jich dobrodiní.

Dále shledáme, že v zemích, kde spolkového života není, tím výrazněji vystupuje dobročinné počínání soukromnic. Tak čteme o Rusku, že ku př. dáma nadala universitu Petrohradskou 40.000 rublů k založení ženského lékařského učiliště; dáma založila v Moskvě klassické gymnasium pro dívky; dámami vznikly a udržují se v Kijevě četné

ústavy dobročinné, pak dvě nejlepší národní školy, škola dívčí, dětská zahrádka pro 50 dětí, škola řemeslnická; a podobných příkladů více.

Kromě o mládež samu pečuje soucit ženský též o tělesné i mravní blaho *děvčat osamělých*, zejmena dělnic a služek. Spokojíme se opět jen jednotlivými příklady. V Cvikově nachází se dobročinný spolek ženský, jenž si za úkol obral zlepšení stavu služek, čehož chce docíliti opatřováním služeb, poskytnutím příbytku dívkám službu hledajícím a nedělní školou, založenou r. 1870. Podařilo se spolku tomu během roku opatřiti 315 dívkám výhodná místa a shromážditi v nedělní škole 161 žaček.

Za příkladem velkolepých bytů dělnických v Anglii a Americe, hlavně zásluhou Peabodyovou vzniklých, a též i domů pro dělníky a dělnice, jež některé továrny evropské vydržují,*) snaží se i spolky opatřiti dělnicím vlídný útulek. V Stutgartě *spolek pro péči o dělnice z továren* poskytuje 100 dělnicím byt, lože i prádlo na postel po 30 kr. za týden; pravé to dobrodiní, jelikož není almužnou: správa tohoto příbytku pracovnic zaznamenává i přebytky. Spolek zřizuje nyní dům pro 300 dělnic. Ženský *spolek svatvečerní* stará se o zábavu i vzdělání dělnic ubytovaných spolkem výše řečeným.

Sebevědomí anglické, nechtějící ani v chudém dělníku býti uraženo almužnou, vedlo i k jinému pro chudinu neocenitelnému zařízení, které neukládá účastníkům díků za nic jiného kromě za dobrou vůli podnikatelů. Míníme *laciné kuchyně pro lid.* Po příkladu anglickém a dle vzoru stravovny dělnické založené r. 1855 Jiřím Egestorffem v Lindenu u Hannoveru, kde denně 3000 sytých obědů (s masem) po 1 groši stříbrném se vydává, založeny nejprvé v Berlíně velkolepé kuchyně pro lid, a sice hlavní zásluhou paní Linny Morgensternové, zakladatelky a předsedící *spolku pro obecné stravovny v Berlíně*, kteráž paní tam i dva spolky dělnic v jeden spojivši všemožně pečuje o výpomoc ženám těmto namnoze v přebídném stavu hynoucím. O stravovnách onoho druhu praví Dr. Robert Schwarz ve zvláštní brošuře, že uvedeli se zásada výroby ve velkém i v přípravu stravy, poskytne se tím chudšímu obyvatelstvu dvojí dobrodiní: předně stravováním lepším a lacinějším, než jakého lze chudé rodině domácí přípravou docíliti, a pak obmezením domácí práce ženské, čímž jest ženám možno hleděti si práce výdělkové. — Berlínský spolek výše jmenovaný založen byl r. 1866, otevřel od toho času již třináct stravoven, které jsou navštěvovány nejen dělnictvem, leč i studenty, kupeckými mladenci, řemeslníky, vůbec chudšími třídami měšťanstva, a které nabyly takových rozměrů, že vydaly posledního roku 2,315.637 obědů za cenu k vůli vzrostlé drahotě na 2 groše stříbrné zvýšenou.

Týž spolek dal podnět k založení *kuchařské školy* spojené s *dámským hostincem* v Berlíně, a dále ku vzniku nových spolků a stravoven v Královci, Vratislavi, Darmstadtě, Heidlberce, v Karlsruhe, v Nancy, ve Vídni, v Hradci Štýrském, v Pešti a jinde. Neméně hodna

*) Zde budiž jmenována přádelna Ravensberská v Bielefeldu ve Vestfálsku, která poskytuje — ač s peněžitým schodkem, — asi 120 dělnicím zdravý byt i stravu po 1 tolaru 4 groších za týden.

zmínky jest *pokladna pro nemocné*, jižto řečený spolek Berlínský ve prospěch kuchyňského personálu svého udržuje, a již císařovna německá podporuje.

Zbytečno by bylo vypočítávati účastenství žen při starších ústavech dobročinných, které dávno jsou známy a rozšířeny. Budiž jen podotknuto, že praktický důmysl v oboru tom tak důležitý, máli dobročinnost prospěti společnosti lidské, zdá se býti zvláštností povahy ženské, což by se zajisté osvědčilo, kdy by byl cvičen, povzbuzován a zkoušen. Následování hodno jest ustanovení anglického ministerstva práce, kterýmž jmenována paní Nassau-Seniorová *dozorkyní chudinského zákona*, jsouc snad první státní, placenou úřadnicí toho druhu.

V oboru bezprostřední, hmotné dobročinnosti, kterouž starší spolky a ústavy dobročinné pěstují, vynikly v blízkosti pro nás významné, totiž v Prusku, ženštiny zjevem zvláštním a povšimnutí hodným. Po válce rakousko-pruské, počátkem r. 1867, sestavil se v Berlíně pod protektorátem královny Augusty *vlastenecký spolek ženský*, jehož účel nelišil se sice od jiných spolků všeobecně dobročinných, jehož prostředky však učinily jej úkazem znamenitým; jest to hlavně *organisace* jeho, čímž může i jinde vlasteneckým snahám žen posloužiti za vzor. Uvážíli se, že během dvou let se skupilo kolem spolku ústředního 275 spolků družných po celém Německu rozsetých a k společné činnosti zavázaných, že počet členů těchto spolků obnášel 21.500, vysvitne okamžitě poznání, že jest to armáda hotová postaviti se v odpor hrůzám velkých národních kalamit, jako jsou válka, epidemie, neúroda nebo jiné pohromy živelní. Povstalť také spolek ten nejen následkem války r. 1866, nýbrž přímo z ženského pomocného sboru „pruského spolku pro ošetření vojínů raněných a onemocnělých," s kterýmžto zůstal v blízké spojitosti a v součinnosti.

Vlastenecký spolek ženský věnoval po válce péči svou nemocnicím, invalidům, rodinám padlých vojínů, dělnictvu práce pozbyvšímu; v čas velké nouze a řádění hlavničky ve východním Prusku podporoval celé kraje udílením potravin, paliva, šatstva, peněz, práce, obilí k setí a bramborů k sázení, péčí o vdovy a sirotky po obětech hlavničky i po lékařích podlehnuvších horlivostí svého namáhání; jinde zas podporoval chudé učitele a kněze, opuštěné děti, schudlé řemeslníky atd. Také obraly si jednotlivé spolky družné úkol podporovati starší i nové dobročinné ústavy svého okolí.

Hlavní zřetel obrací však spolek na to, aby v čas války pohotově byl k veškeré péči o vojíny v poli raněné a onemocnělé. K tomu cíli opatroval nejen značné zásoby zdravotních potřeb vojenských, ale zúčastňoval se i v přípravách reservních lazaretů v místech vojenskou správou Severoněmeckého spolku k tomu vyhlednutých.

Neméně důležitým, nežli v čas války, jest ovšem ošetřování nemocných v čas míru. Nejen u nás, i jinde cítí se v čas každé stálé choroby nedostatek ošetřovatelek, a nepřipravenost těch, které se naleznou, nemůže dostačiti přáním lékařů a nemocných. Budiž zde uvedeno několik dokladů, že ženštiny cítí se býti povolány k rozřešení této otázky. V Lošvici u Drážďan r. 1872 paní Marie Simonová kapitálem 20.000 tolarů, ovocem to dobrovolné sbírky, založila léčitelský ústav,

v němžto za první rok jeho trvání léčeno bylo 32 nemocných a vyučeno bylo 9 ošetřovatelek. Pro budoucnost má býti ústav ten rozšířen tak, aby 60 nemocných nalezlo v něm místa, z nichž 20 se poskytne za měsíční náhradu po 100 tolarů, 20 za nižší cenu dle mohovitosti nemocných určenou, a 20 zdarma. Hlavně má býti zřetel vzat na odchování ošetřovatelek, které chtějí úkol svůj konati mimo obor klášterní.

Podobný ústav nachází se v Bremách, kde tamější *ženský živnostní spolek*, nemoha úkol odchovávání ošetřovatelek při nejlepší vůli bez praktického cviku provésti, dal podnět k utvoření spolku *pro založení nemocnice*, kteráž také výnosem sbírky 20.000 tolarů zřízena jest. Tentýž živnostní spolek, zároveň se spolky jinými, na vyzvání některých majitelů lékáren žádal za povolení lékárnického studia pro dívky; avšak žádost ta s vyššího místa jest odmítnuta; že ale nikoliv pro nemožnost věci samé, dokazuje Francouzká sl. Doumerque, která odbyvši zkoušky v Montpellieru co lékárnice tam se usadila.

Dr. Zakrzowská, dáma odbyvší své studium v Evropě, založila s Bostoně nákladem 90.000 tolarů velkolepou nemocnici, kde se nachází praktická škola pro aspirantky lékařství a kde úřad lékařů zastávají vesměs *lékařky*. Za to ještě letos v Bristolu vyhrožovali všichni lékaři zaměstnaní v nemocnici pro děti a ženy, že vystoupí (!), jakmile by byla mezi ně přijata lékařka, Angličanka dr. El. Walkerová. Nicméně slečna ta jest přijata, a z lékařů vystoupil jen jeden, — ostatní zůstali.*) A věru jest směšno, ozveli se ještě nyní uprostřed evropské civilisace hlas odporu proti lékařskému povolání žen, když přece již i *sultán turecký* je uznal, ustanoviv slečnu Dr Mary Wadsworthovou, studovavší ve Filadelfii, lékařkou harému v Cařihradě Budiž zde podotknuto, že dle Novoyorských obchodních novin působí v Sjednocených Obcích severoamerických 530 praktických lékařek, a mimo ty ještě 24 lékařky zubní.

Pro ženské studium lékařské učinila bez odpora Amerika nejvíce. Již r. 1856 dr. Blackwellova se svou sestrou založila ženskou akedemii lékařskou a kliniku v Novém Yorku. Tamtéž trvá od šesti let *ženská kolej lékařská* (Womans Medical College.).

V Bostoně věnoval zesnulý John Simmers 1,400.000 tolarů na založení ženské školy, kde má se pěstovati lékařství, umění, věda a průmysl. V Poughkepsie, v státě Novoyorském působí velkolepá akademie ženská *Bassar College*, založena byvši r. 1866 panem Bassarem nákladem jednoho milionu tolarů. Rovněž ve státě Novoyorském založil pan Sage při universitě v Ithace oddělení ženské, *Sage-College* darem 280.000 tolarů. Nepanuje ovšem za mořem náhled, že vniknutí v tajemství přírody ohrožovalo by ženský jemnocit. Slavný učenec,

*) Známo jak slavné lékařce americké, sl. El. Blackwellové, navrženo bylo v Paříži, chceli tam přednášeti, že musí se objeviti v mužském obleku; což ovšem s nevolí zamítla. Podobné pro muže nepříliš lichotivé názory, jako by již pouhý zjev ženský porušiti mohl důstojnost vážného shromáždění, nejsou v Evropě nic vzácného. Snad by byl některý poslanec uherský také složil mandát, kdy by před několika roky sněmovna Peštská v čas nebyla uznala, že by poklid její příliš nebezpečný byl rušen zasedalali by v středu jejím paní obstárlá — u stolu *stenografů !*

Švýcar Agassiz, vyslovil se v Bostoně rozhodně pro připuštění žen na university vůbec a na Harvard College (nejstarší a nejslovutnější to americkou universitu v Cambridge blíže Bostonu) zvláště; on též připouští je nejen ve své přírodovědecké museum, ale i na přírodovědeckou školu Andersonem založenou, jejímžto jest ředitelem.

V Evropě vedle známých universit švýcarských v Curychu (105 studentek) a v Bernu (12 študentek) hodlá i universita Ženevská přijímati posluchačky. V Strassburku studuje 163 dám ruských; největší jich počet věnuje se lékařství. Vláda ruská, na niž při nedostatku lékařů dotírá křiklavá potřeba mnohých gubernií, povoluje ženám lékařské studium také na ústavech domácích; že k vůli nepříznivým pověstem o chování některých studentek ruských na universitě Curyšské povolala letos všecky Rusky z Curychu nazpět, toť ovšem přehmat, jenžto se zdravým rozumem omluviti nedá.

Lékařská universita v Petrohradě přijímá 70 posluchaček; při posledním zápisu hlásilo se jich však 300. Tamtéž odbylo letos 60 žaček akademie lékařské a ranhojičské zkoušky postupovací vesměs s vyznamenáním.

Také jiné university na pevnině evropské i v Anglii mají své posluchačky; ač věnují se tyto z největší části lékařství, vynikají i v jiných oborech. Správní rada *University College* v Londýně usnesla se letos, že mají býti ženštiny připuštěny i k přednáškám právnickým. Že to není pokusem marným, dokazuje ta okolnost, že ve Spojených státech skutečně jest zaměstnáno pět advokátek; 68 ženštin zastává tam úřady kazatelské, což s evropským názorem ještě jaksi se nesrovnává. Alespoň prohlásilo konsistorium university v Lundě ve Švédsku doslovně, že přijímá posluchačky všech fakult, kromě theologie. V Německu, pokud nám známo, navštěvují ženštiny university v Heidelberce, v Lipsku a v Roztokách v Meklenbursku.

O výsledku studia ženského nejlépe promluví několik udání ze skutečnosti. Na lékařské universitě v Novém Yorku přednášejí tři profesorky, slečny Alžběta a Emilie Blackwellové a slečna Mary Putmanová; s nimi pět assistentek. Slečna Balderieová jest profesorkou řečtiny v Bakeru v státě Kansas; paní prof. dr. Darwinová přednáší logiku, rhetoriku i anglickou literaturu na státní universitě v Burlingtoně. Slečna Marie Mitchellová jest ředitelkou hvězdárny v Poughkepsie, choť Agassizova profesorkou na Harward College v Cambridge; tyto obě a Němkyně paní Emma Seilerová, proslulá ve fysiologii, byly zvoleny za členy společnosti Americanu Philosophical Society ve Filadelfii.

Slečna Garretová, zaměstnaná v dětské nemocnici Londýnské, byla zvolena do školního představenstva města Londýna. Slečna Lidia Beckerová byla v Manchestru zvolena členem deputace školské.

Zdá se tedy, že vzdělání ženské učinilo již první krok ku předu. A věru, pokrok jest zahájen nejen v Americe ale i u nás, a zračí se nejlépe na vlastním poli této úvahy: *u vychování ženském.* Zejmena sluší uznati, že se vždy více péče věnuje vzdělání učitelek, a tím tedy i vzdělání mládeže ženské. Ve školství evropském zaujímají pedagogia a semináře pro učitelky nejvyšší posud místo mezi veřejnými ženskými

školami. Také vyšší školy dívčí zenenáhla požadavkům časovým se přizpůsobují a potřebě vyššího vzdělání počínají tu i tam napomáhati lycea i gymnasia ženská. Ženštiny samy cítí, jak velkou úlohu jim podává vychovatelství, a spojujíce síly v prospěch svůj duševní zakládají spolky vychovatelské; tak *všeobecný spolek vychovávací* v Drážďanech, *ženský spolek vychovávací* v Brunšviku, *spolek učitelek a vychovatelek* v Berlíně, *spolek pro vychování rodinné a národní* v Lipsku, atd.

Tím octla se opět v bezprostřední blízkosti původní otázka této úvahy: praktické vychování žen. Jak jest postaráno o vědomosti, jimiž by se dívka stala spůsobilou k průmyslné výrobě a tudíž k dosažení hmotného blahobytu?

Lze v skutku již vypočísti několik ústavů v tomto směru působících, které ženštinám zařídily vlády, obce a společnosti mužské. C. k. museum umění a průmyslu ve Vídni otevřelo svou kreslicí školu dívkám, které dostatečnou průpravu již mají a v oboru kreslení uměleckého neb průmyslného k výši dokonalosti vzdělati se chtějí.

Průmyslový spolek v Hradci Štýrském založil průmyslovou a obchodní školu pro dívky. Tímtéž způsobem povstala průmyslová škola ženská v Královci, kdež většímu účastenství a zdaru prý se těší než průmyslová škola mužská. V Mnichově daroval *spolek pro vzdělání lidu* základní kapitál ku zřízení pracovní školy ženské. V Břehu v Prusku prospívá od r. 1866 obecní vyšší průmyslová škola pro dívky. Vláda virtemberská vydržuje tři ústavy, pro zvelebení práce ženské důležité: královskou školu umění ve Stutgartě, kde se dostává dívkám dokonalého naučení kresbě, pak školu vzdělávací tamtéž a „školu pracovní" v Reutlingenu, dvé to praktických, obchodní a průmyslné vědomosti pěstujících učilišt. V Curychu povolen jest ženštinám přístup také na polytechniku.

Žádoucno by bylo, aby se rozmnožily soukromé odborné školy ženské praktického směru, jako na př. ženská škola sazečská, jižto v Curychu založila pí. Egger-Honeggerová, ustanovivši čas vyučování na 3—4 měsíce; škola pro retušování a kolorování fotografií, již ve Vídni zřídila sl. Antonie Bognerová; neb ženská škola zahradnická v státě Massachusetts. V Americe, kde ženštiny dosti zhusta správou usedlostí, včelařstvím, sadařstvím a p. se zabývají, ozývá se přání, aby jim též otevřeny byly školy hospodářské a lesnické.

Nám však nejdůležitějšími jsou školy, které v sousedstvu našem blízkém i vzdálenějším povstaly na základě bezprostředního názoru o tom, čeho as především ženskému vychování se nedostává, a které utvořeny byvše ženskou vůlí a ženským důmyslem, řízeny jsou rukama ženskýma. Jsou to školy ženských *spolků doučovacích* (Fortbildungsvereine) a *spolků živnostních* (výdělkových, Frauen-Erwerbvereine). Některé, a sice ze spolků doučovacích, mají na zřeteli další vzdělání dívek nezámožných, které vystoupivše ze školy národní, již nemohou veškeren svůj čas obrátiti na učení; spolky ony zřizují tedy laciné školy večerní a nedělní, v nichž učitelské síly namnoze zdarma působí, a v nichž se vyučuje hlavně šití prádla i šatstva v ruce i na stroji, průmyslnému kreslení, řeči zemské, psaní, účetnictví a zeměpisu; při

tom v některých se pěstují přednášky a zábavy. Avšak spolky větších rozměrů a hlavně spolky živnostní vytkly sobě za účel průmyslné vzdělání dívek střední třídy, zakládajíce jim školy celodenní, přesně v odbory roztříděné, na nichžto vyučují řadné síly placené, a pěstují vedle důkladného vzdělání obchodního a průmyslného též vyšší vzdělání všeobecné; se školou spojeny bývají pracovny, někdy pak bazary, poptávárny a jiné pomocné ústavy pro pracovnice.

Spolky tyto zas mezi sebou jednotí se vzájemným svazkem; tak povstala *německá jednota ženská,* neb hollandská jednota *Tesselschade.*

Menších spolků doučovacích má Německo značné množství; některé čítají méně než 20 žaček, na př. v Roztokách v Meklenbursku; některé okolo 50 žaček, jako v Eisenachu, kde přispívá 100 členů, a v Lipsku, kde přispívá 123 členů. V Drážďanech působí dva spolky podobné; „první ženský spolek vzdělávací," založený r. 1870, čítá 100 členů a 120 žaček, má školu večerní a nedělní, rázu průmyslového a obchodního; „spolek doučovací pro dívky nezámožné" čítá 114 členů a 140 žaček; založen jest r. 1871, má školu večerní a nedělní, kde vedle šití, přistřihování, kreslení, psaní, účetnictví, slohu kupeckého a zeměpisu pěstuje se též zdravověda, příprava pro dětské zahrádky a pak těsnopis.

„Spolek doučovací" v Kasselu, trvající od r. 1869, má odbornou školu průmyslovou a obchodní, vydržovanou ročním nákladem 3000 tolarů a navštěvovanou 240 žačkami. „Spolek živnostní" v Bremách vedle odborů výše jmenovaných má též učební běhy pro telegrafistky, pro retušerky a pro pěstounky dětí. V Hamburce zkvétá „spolek pro zvelebení živnostní činnosti ženské" tak zdárně, že má již i svou vlastní budovu školní; žákyním podává se tam povšechné vzdělání v míře značné, pak nauky kupecké, cizí řeči, vyučování ručním pracím a zejmena krejčovství. Dále odchovávají se tam též pěstounky dětských zahrádek. Hlavně však vyniká kreslířská škola spolku toho, kde se důkladně pěstuje lithografie a kreslení vzorků, kterýmžto žačky výtečné již ve škole samé i hmotně získají, dodávajíce módním časopisům i závodům výkresy své za přiměřené honoráře.

Největší těchto spolků v říši německé jest Berlínský Lette-Verein, nazvaný tak dle zakladatele svého. Vstoupil v život r. 1866 pod protektorátem korunní princezny Viktorie. Nabyl letošním rokem taktéž vlastní své budovy, v níž jest umístěna škola obchodní a průmyslová, úřadovna pro zakázky i dodávky práce, „ústav Viktorie," a dámský hostinec. Ústav Viktorie poskytuje osamotnělým dívkám i paním za levnou náhradu slušné bydliště. Obchodní oddíl školy má v programu tyto předměty: němčinu, frančinu, angličinu; kupecké počty, nauku o obchodu a směnkách; vedení knih, dopisování a kancelářské práce, kupecké písmo, technologii, nauku o zboží a hospodářství. Škola průmyslová pak pěstuje tato odvětví: krejčovství; šití v ruce a jemné vyšívání, šití na stroji, přistřihování prádla, čepčářství a šperkářství, francouzské květinářství, průmyslné kreslení a malbu na dřevě, malbu květin aquarellovou, guacheovou a na porcelánu, stenografii, telegrafii, šití rukavic na stroji.

Ve spojení s podobnou školou jest též „Viktoria-Bazar“ Berlínský, stálé to skladiště ženských prací na prodej určených, tedy podstatně se lišící od velkých i malých bazarů, které se tak často k rozličným dobročinným účelům pouze na čas zařizují. Nepodobá se ani stálým bazarům ženských prací, s jakýmiž učiněn pokus v Anglii a pak i v Německu, a v nichžto shromáždilo se množství luxuriosních zbytečností ženskou rukou zhotovených. Onen bazar Viktorie má zjednati užitečné práci ženské uznání a odbyt, prostředkovati mezi pracovnicí i kupujícím obecenstvem a sice ve prospěch obou, povzbuzovati píli pracovnic stálou výstavou prací výtečných a napomáhati jí zařizováním ústavů živnostních, a konečně radou i skutkem prospívati ženám pomoci potřebným.

Obchodní řád bazaru jest následující: každá slušná ženština smí svou práci s udáním ceny odevzdati bazaru, jenž po tři měsíce za ni odpovídá, déle nikoli. Pracovnice obdrží plat po prodeji svého výrobku; avšak při práci obyčejné odrazí se jí 10%, pří práci ozdobné 15% k uhražení výdajů bazarových.

Ústav ten založil školu, záložnu pro pracovnice a pomocnou jistinu k zaopatřování šicích strojů na splátku ženám nezámožným. Zařízení to umožňuje takořka každé švadleně, aby si vlastní stroj koupila, neboť může dáti pouze 6 tolarů najednou a upláceti pak po 2 tolarech měsíčně.

V čas války francouzskopruské obral si bazar Viktorie úkol, dáti všemožné potřeby lazaretní zhotovovati ženami zemských obranců, zásobovati je prací, potravou a podporou v čas nouze i nemoci, a přispívati po celou kritickou dobu ženám až posud v bazaru zaměstnaným. — Úkolu tomu výbor bazaru horlivě a skvěle dostál, opatřiv sbírkami tak hojné zásoby potřeb vojenských, že jimi poděloval množství míst na blízku bojiště, kde jich byl nedostatek.

Záležitosti bazaru spravuje výbor dam, řízení obchodu svěřeno osvědčenému obchodníku. Od žaček požaduje se školní plat poměrně mírný.

Že plat, jakým se odměňuje práce ženská, jest nedostatečným vůči namáhání a času, jejž ona vyžaduje, ten náhled zjednal si výraz i jinde. Za příkladem bazaru Berlínského zařídil též „ženský živnostní spolek“ v Darmstadtě svůj „Alice-Bazar“. Účelem i prostředky ovšem onomu se podobá. Nicméně jeví se jakýsi rozdíl v zařízení, jež, jak se zdá, v bazaru Darmstadském více přeje prospěchu pracovnic. Ústav ten žádá od pracovnic za prodej každého předmětu jen 10% kupní ceny v náhradu, a nechává každou neprodanou práci po celý rok na skladě. S obchodníky, kteří z práce ženské těží, nezávodí lácí, nýbrž výtečností práce, řídě se zásadou, že předměty podobné mohou býti lacinými jen na újmu ubohé pracovnice. Bazar ten směřuje k probuzení mezi pracovnicemi ducha pospolitosti, jímžto jedině možno vydobyti spravedlivějšího ocenění a vyššího platu za práci ženskou. Tento záměr kazí mu ovšem zase pracovnice samy, jsouce přílišně nezvyklé zásadě společného prospěchu. Zakladatelky bazarů mají na zřeteli organisaci ústavů podobných ve všech čelnějších městech Německa a sjednocení jich k uhájení práv i prospěchů pracující třídy ženské.

Myšlenka tato došla jinde letošním rokem již uskutečnění, a sice v Nizozemsku. Jednota „Tesselschade,“ výše již zmíněná, zorganisovala spojení četných bazarů v rozličných městech Nizozemska.

Mezi živnostními spolky v Rakousku nejstarší a největší jest spolek Vídenský; dále jest v Pešti podobný spolek, jehož škola čítá 80 žaček; také v Praze utvořil se „Frauen-Erwerbverein,“ a letos zakládá se i v Brně. Jsou to vesměs spolky německé a — *poněmčující.*

Vídenský „ženský spolek živnostní“ založen byl r. 1866. Počátek jeho činnosti byl skrovný; zařízena jen škola pro šití na stroji, v níž se vyučovalo dílem zdarma, dílem za náhradu 30 krejcarů za dvouhodinnou lekci; dále založeno 16 bezplatných míst na jisté soukromé obchodní škole, a doporučeno 31 děvčat do státní tiskárny k fabrikaci obálek, kdež jim zavedena pokladna pro nemocné. Za první ten rok docílil spolek přebytek příjmů v obnosu 5980 zl., kteréž základní jmění do konce roku 1872 vzrostlo na 19.400 zl. V témž čase čítal spolek asi 1500 členů, jichžto nejmenší roční příspěvek ustanoven na 1 zl. Mezi členy však nacházejí se jmena vysoké aristokracie, a příjem vzrůstá v značnou výši příspěvky společností jako obchodní komory dolnorakouské, jež věnuje 500 zl., a první rakouské spořitelny, udílející 2000 zl. za rok. Zvláště budiž poznamenáno, že na stavbu vlastního spolkového domu věnovala r. 1872 spořitelna ona 50.000 zl., ministerstvo vyučování 5000 zl., ministerstvo obchodu taktéž 5000, a ministerstvo vnitra se schválením císařovým postoupilo spolku stavební místo za výminek velmi výhodných. Sbírka, kterou pořádal výbor ve prospěch stavebního fondu, vynesla 58.000 zl.

Roční příjem spolku obnášel r. 1872 již 11.286 zl., výdaj pak 8526 zl. — Počet žaček obnášel týmž rokem 1186. Do státní tiskárny odporučeno bylo 100 dělnic. Kromě prací, jež objednány byly ve školách spolku, dostalo se sprostředkováním jeho cizím pracovnicím 5043 zl. výdělku. Spolek tento liší se od bazarů Berlínského a Darmstadtského tím, že za prostředkování žádá od pracovnic pouze asi 1 % náhrady.

Jako větší spolky živnostní v Německu, žádá od žaček mírný, leč slušný plat školní, a vyučování bezplatného poskytuje jen výminečně.

Nynější program školní spolku Vídenského vypočítává školy následující: školu opakovací pro dívky, kterým schází nejnutnější vzdělání, které však z ohledu stáří neb jiných nemohou již národní školy navštěvovati; školu přípravnou, která dívky z národních škol vystoupivší připravuje pro odborné školy spolkové (1 ročník); vyšší školu vzdělávací o 4 ročnících, pro dívky, jimž nedostačuje to, co podávají dívčí školy občanské; školu obchodní o dvou odděleních; školu jazyka francouzského o 4, a jazyka anglického o 3 ročnících; školu kreslířskou o 3 bězích, kde se vyučuje kresbě a malbě ornamentů, květin, vzorů, a přenášení těchto na dřevo, kůži a tkaniny; se školou touto jest spojena dílna, kde žačky vyučené provádějí všeho druhu kresby na objednání; dále vyšší pracovnu o třech ročnících, určenou pro nastávající ředitelky závodů, učitelky průmyslové a domácí hospodyně; školu

pro šití prádla v ruce i na stroji; školu pro šití šatstva; školu telegrafickou. Kromě toho zařízeny ještě některé běhy mimořádné.

„Ženský živnostní spolek“ Vídenský představuje nám ovoce šestiletého snažení ženského, jak se vyvinulo na základě poměrů specificky rakouských, jsouc podporováno vládou a vynikajícími společenstvy i osobnostmi. Ukáže se dále, kam v kratší době může dospěti totéž snažení i bez vydatné podpory oné.

Dříve slušelo by ještě zmíniti se o německém „ženském živnostním spolku“, jenž v Praze trvá od r. 1869. Spolek ten hledí si více jen obchodního vzdělání; činnost průmyslová sahající nad obor šití jaksi se mu nedaří, tak že i běh kreslířský letošním rokem byl zrušen a kreslení vřaděno pouze mezi předměty vyučování školy obchodní. Spolek ten otevřel též běhy pro telegrafistky a pro pěstounky dětských zahrádek.

Bylo by zbytečno, zmiňovati se ještě o jiných spolkových školách ženských, v Praze působících; neboť positivním úkolem těchto řádků jest ukázati jen na činnost ženskou, kde prospívá se zdarem, zaznamenávajíc pokroky a úspěchy.

Tento neúplný, toliko rozmanitosti a novosti zjevů si všímající přehled nynější činnosti ženské snad dostačí, aby posavadní i bohdá budoucí snahy žen českých postaveny byly v pravé světlo a oceněny dle měřítka spravedlivého. Na mnohé výsledky ženského pokroku, pro nás ještě velice vzdálené, ukázáno zde jen za tím účelem, aby novým pokusům, jež snad u nás také se vyskytnou, nedostalo se litostného pokrčení ramenou co pokusům nemožným. Nadějné povzbuzení může prodchnouti úsudek každého pozorovatele, kdož jen nepředpojatým okem se rozhledne po obzoru současného světa ženského, kde padlo již tolik omřížených hradeb, kde vztýčeno tolik praporů a dobyto tolik tvrzí na prastaré libovolné soustavě, která celé polovici lidstva činila bezpráví, ukládajíc na ni jho služebnosti a poručenství. Sníženost i kletba nečinnosti, byvši na ženy uvalena všude kromě v službě mužů, ustupuje na všech stranách cti a zdaru ženské práce.

Kterými z výbojů, značících pokrok ženský v cizině, honosí se první český *ženský výrobní spolek* v Praze? Co učinil on v poměru k předchůdcům svým cizím a k prostředkům, jakých mu podalo okolí domácí? *Český náš spolek nevyznamenává se protektorstvím královen a princezen, ani účastenstvím dám vysoké šlechty, ba ani dám peněžní aristokracie měšťanské; nemá základního jmění, neužívá podpory státní, nezískal na vystavení vlastního paláce velkolepými dary a sbírkami stotisícového fondu ani pozemku stavebního; nepyšní se sídlem v blahoslavené Vídni ani v ještě blahoslavenějším Berlíně, nýbrž vyrůstá tiše v postrčené Praze, udržován pouze dobrovolnými příspěvky žen z oněch rodin, které nedbajíce jidášského prospěchu upřímně a bez ostychu se hlásí k národu a k povinnosti své vlastenecké, zejmena tedy žen z lidu.*

Nejmenší roční příspěvek ustanoven pouze na 1 zl., spolek trvá teprvé na třetí rok; a těmi prostředky za tuto krátkou dobu zařídil již školy: průpravní, obchodní, pro kresbu a dřevorytbu, pro šití a stříhání prádla, šití na stroji a šití šatstva dle míry, pro květinářství

a jiné ruční práce, pro cizí jazyky; všecky tyto odbory, při výtečném působení povolaných sil učitelských prospívají tak zdárně, že při letošním zápisu počet přijatých žaček obnášel pro průpravnu a oddělení obchodní 107, pro školu kreslířskou a dřevoryteckou 30, pro šití prádla 99, pro šití šatstva 51, pro jazyk ruský 19, pro jazyk francouzský 90, pro jazyk anglický 6, pro jazyk německý 113, pro oddělení doplňovací 46.

Sluší však podotknouti, že pro obmezenost místností školních, návalu žaček nedostačujících, valné *množství přihlásivších se děvčat nepřijato*, a že mimořádné přednášky shromažďují každého téhodne velký počet ženštin dospělejších k společnému se vzdělání.

Krom toho zařídil spolek záložnu pro pracovnice, kteráž přijímá zúročitelné vklady od 10 krejcarů počínajíc; bezplatnou poptávárnu pro služby a jiná místa; za prostředkování zakázek na práci nebere *žádné provise* od pracovnic; a spojiv se s prvním „tkalcovským spolkem v Branné pod Krkonošemi“ otevřel krám se zbožím tkaným, kde žačky ústavu také v praxi obchodu nahlednouti mohou a pracovnice stálý bazar pro své výrobky naleznou.

Rozsáhlá ta činnost nebránila spolku zúčastniti se pomoci, kterou žádala bída krajů stížených povodní r. 1872. Rozličné sbírky spolkem podniknuté vynesly 1034 zl. na penězích a 6244 kusů oděvu. Výbor a žačky spolku pomáhaly na radnici pražské při rozesílání sbírek šatstva do postížených krajin; jich rukama spořádáno 33.000 kusů oděvu a ušito 87 kusů šatstva k témuž účelu. O vánocích pořádal spolek vánoční stromek v opatrovně na Hrádku, obstaral koledu pro 453 dětí a shotovil 338 kusů šatstva pro ně. Patrno tedy, že spolek též jest hotov, vedle hlavního úkolu svého i dobročinnost pěstovati, a sice v míře značné.

Dobročinnou jest i ochota, jakouž spolek osvobozuje nemajetné žačky od mírného školného; *přes dvě třetiny veškerých žaček navštěvuje ústav bezplatně*. Rovněž bezplatně odporučuje spolek vychovatelky, hospodyně, obchodvedoucí atd. na místa výhodná, i opatřil do konce r. 1872 tímto způsobem 179 ženštinám dobrá postavení a r. 1873 v té činnosti s rovným úspěchem pokračoval.

Žačkám „průmyslové a obchodní školy ženského výrobního spolku českého“ zabezpečena jest vzděláním zde jim podávaným výhodná a samostatná životní dráha, avšak škola jest zařízena tak, že i dívky pouze v rodině působící nabudou jí důkladných vědomostí v domácnosti užitečných. Uvedení učebního plánu nebude zajisté zde nemístné. Dozorcem školy jest c. kr. inšpektor ředitel Lepař a řídící učitelkou slečna Emilie Priknerová.

Odbor obchodní má dvě oddělení; první o dvou ročnících pro dívky mající jen předběžné vzdělání 4—5 třídy škol občanských, a druhé o jednom ročníku pro dívky, které přijímací zkoušce se podrobí aneb dva ročníky vyšší dívčí školy odbyly. V ročníku prvním oddělení I. přednášejí se: kupecké počty, účetnictví jednoduché, český jazyk, kupecký sloh, směnkářství, zeměpis, nauka o zboží (s praktickými ukázkami) a krasopis. V ročníku druhém téhož oddělení pěstují se kupecké počty, účetnictví složité, český a německý kupecký sloh,

obchodní zákon, národní hospodářství, náuka o zboží, obchodní zeměpis, krasopis. Oddělení II. obchodního běhu zahrnuje předměty obou oněch ročníků v ročník jeden postupem rychlejším.

Odbor kreslicí, jejžto řídí chvalně známý malíř p. Herold, pěstuje kresbu tužkou i perem dle předložek a modelů i dle přírody; náuku o perspektivě, návod k malbě na dřevě i kůži a retušování. Dřevorytbě z ochoty vyučuje p. Bartel. Pokroky, jež činí žačky nejen v odboru obchodním, leč i kreslicím a ryteckém, jsou překvapující a vzbuzují mimovolnou úvahu, mnoholi asi skutečných talentů nejrozmanitějšího druhu zůstává v životě ženském ladem ležeti nedotknutých, neprobuzených, umrtvených aneb na křivou cestu zatlačených jednostranným vychováním.

Odbor jazyků zahrnuje řeči ruskou, francouzskou, anglickou a německou; odbor ženských prací řízený sl. B. Lamblovou, zahrnuje všecky druhy šití, přistřihování, braní míry, kreslení střihů, vyšívání, pletení atd.; vyučování doplňovací pěstuje mravouku, češtinu, počty, domácí hospodářství a krasopis.

Na žádost výboru byl během minulého roku výrobnímu spolku též telegrafní kurs ministerstvem povolen, avšak s podmínkami, které se výboru nepříznivými býti zdály, tak že od zařízení kursu onoho na ten čas upuštěno. Učitelských sil působí na škole spolkové 25; v písárně a v obchodu má 5 dám stálé zaměstnání.

Že úspěch ženského výrobního spolku českého uprostřed stísněných našich poměrů jest tak vynikající, to může býti dostatečným důkazem oprávněnosti, jakou má u nás otázka ženská. Vždyť politické fatum, poukazující národ náš jedině k vlastní síle a jevící mu samostatnost co první podmínku života, zasahuje i v život každého jednotlivce mezi námi, ukládajíc nám především povinnost, abychom se spojeným úsilím, jak jen komu možno, domáhali hmotné nezávislosti a všestranného, ústrojného vývoje. Který národ, tak jako český sám sobě dostačiti musí, nesmí trpěti, aby četnější jeho polovice setrvávala mimo obor duševních i hospodářských jeho snah; u nás káže již vlastenecká ekonomie, aby i ženy se vychovávaly za řádné, užitečné členy společnosti, a aby právě těm, které si přejí solidního praktického vzdělání, poskytnuto bylo učiliště, kde nemusí zároveň vssávati v duši svou mámidlo germanisace. Potřeba praktického vychování dívek v duchu vlasteneckém byla již vzrostla na značný stupeň dříve, nežli ženský výrobní spolek díla svého se uchopil; a účastenství, ježto se objevilo hned při prvním jeho prohlášení, dosvědčilo nezvratně, že program spolku dotknul se otázky palčivé.

Společnost dám v čele majíc slavnou spisovatelku naši paní Karolinu Světlou, prohlásila r. 1871 úmysl zaraziti spolek pro zvelebení průmyslné a duševní činnosti ženské, ale jen tenkrát, dojdeli myšlenka ta dostatečného u žen českých souhlasu. Důležitost účelu samého působila mocí tak přesvědčující, že se v nejkratším čase přihlásilo 820 členů a podporovatelů vznikajícího spolku; o konstituující valné hromadě dne 12. července 1871 čítal jich spolek již přes tisíc; a počet ten vzrostl do konce r. 1872 na 2200 členů a podporovatelů. Obecní zastupitelstvo města Prahy propůjčilo spolku místnosti staré školy

u sv. Trojice bezplatně a zaručilo roční příspěvek 200 zl., spořitelna česká přispívá 200 zl. ročně, a mnozí spolkové i jednotlivci zavděčili se mladému spolku ženskému včasnou podporou i radou; četné dary školních potřeb, strojů a j. dosvědčily a dosvědčují podnes, jak upřímně uznávají vážní mužové potřebu věcnějšího vzdělání ženského pohlaví. V Praze i na venkově doplňují výtečnou organisaci spolku sběratelky, jimž uděleno právo odporučiti k bezplatnému vyučování na školách spolkových dívku z takového místa, kde spolku 30 členů získaly. Tento řád značně podporuje populárnost i životní sílu spolku a jest snad prvopočátečním základem větší, rozvětvené činnosti jeho budoucí. Jak širé pole tu ještě zůstaveno důmyslu a srdci ženskému, jak rozmanitá setba myšlenek dobrých a pěkných může v něm ještě vzklíčiti, nebude nikoho tajno, kdo posavadní vývoj spolku třeba jen letmo přehledl. Odvoláváme se na slova z loňské výroční zprávy jeho vyňatá, kde nejbližší cesta v budoucnost nadějnou skromně a významně jest naznačena: „Úloha, zkoumati různé dráhy životní, pátrati po zdrojích samostatné výživy v prospěch našich spolusester, pověděti jim pravdivě v ročních našich zprávách výsledky zkoušek našich, obeznámiti je upřímně a poctivě se zdarem či nezdarem toho kterého podniku našeho, aby jednotlivým z nich bylo uspořeno každé experimentování čas a peníze pohlcující, jest jedna z nejpřednějších starostí našich." A vskutku lze s jistotou očekávati, že to, co uznají ženy za prospěšné a dobré po pokusu, samostatně o vlastní újmě a na vlastní pracně nabytý groš předsevzatém, nebude planým výmyslem a pouhou libůstkou, kterou lze opovržlivě obejíti, nýbrž neodcizitelnou vymožeností ženského pohlaví a v této vlastnosti skutečným činitelem rozpočtu národohospodářského.

Rozumným, ostražitým postupem ubírá se ženský výrobní spolek za svým cílem. Nezahaluje sobě růžovou rouškou překážky vnější ni vnitřní; nepředstíraje ideální všemohoucnost pouhé myšlenky, domáhá se nelíčenou prací výsledků skutečných; počítaje s poměry danými, nepřipouští v hospodářství silami a prostředky svými poetických licencí; nemaje nic společného s přeženštilou strojeností krásných duší par excellence, ale rovněž jsa vzdálen oněch emancipistek, které právě ve hřmotném a vyzývavém vystupování v tomto spatřují souhrn své pokročilosti, spočívá na zásadách zdravých a jadrných a kráčí k cíli jasně vytčenému bez okázalosti, bez přenáhlení, leč i bez váhání.

A může to činiti s neohroženým klidem, jejž dodává jistota zdaru, ještě více však vědomí ryzé, k dobru všeobecnému čelící snahy. S vnitřním zadostučiněním mohou zakladatelky ženského výrobního spolku patřiti na dílo své, neboť dílo to vyplňuje svou úlohu v řadě oněch zřízení, kterých jest blahu člověčenstva potřebí; jest to dílo ušlechťující, obohacující, civilisátorské. Stůjtež zde slova z úvahy, kterou přinesl *Journal des Débats* o ženské práci na světové výstavě vídeňské zastoupené: „Síly civilisace rozmnoží se měrou skoro neocenitelnou, jakmile odhaleno bude tajemství, kterým by se poštěstilo užiti k výrobě toho množství životů lidských, až posud pohlcených nevděčnými úkoly a neplodnými strastmi." Ovšem jest tu řeč o milionech životů *ženských!* Kdož nepoznal by jich dle podílů pisatelem naznačených?

A jak karakterisuje zvěčnělý John Stuart Mill ženský los? Nazýváť jej „naprostým vyloučením ze všech takořka počestných druhů činnosti kromě oněch, kterých nikdo jiný převzíti nemůže aneb takových, které nikomu jinému za to nestojí. Utrpení vzniklé z příčin této povahy setkávají se obyčejně s takou netečností, že podnes příliš málo lidí má pravý pojem o spoustě neštěstí, která úhrnem povstává z pocitu pochybené dráhy života." Vypočísti nelze, kolikkráte již zachráněna byla blaženost, spokojenost celého žití od doby té, kdy zastancové ženských práv počali činem prováděti opravné záměry své. Tisícové žen osamělých, tisícové rodin již pociťují dobrodiní proudící se nepřetržitě za odhodlanými kroky prvních žen, které družkám svým razily a razí lepší, schůdnější, bezpečnější cesty bludištěm života.

V nepřehledném zmatku zájmů lidských objevuje se opravná snaha žen v řadě těch, jejichžto povoláním jest nenáhlé vyrovnání protiv a sporů života; úkol její jest smírčí. Jeli život bojištěm, druží se ruce ženské k těm, které obvazují rány; doslovně i obrazně. Rozumový humanismus — lepší to stránka týchž moderních směrů, jejichž rubem jest urážlivý materialismus — nachází mezi nejpevnějšími pakami svými otázku ženskou. Ona stálým a rostoucím úsilím pozvedá hmotné a s ním i duševní blaho velké části lidstva, až je kdysi pozvedne k výši kýžené.

Vyrovnávací úkol snah ženských nachází první svůj předmět v nestejném postavení mužů a žen; bezpráví, jež stalo se zvykem legitimním, utvořilo hlubokou propast mezi stanovisky obou pohlaví v dějinách lidstva. Muži, přeplavivše se z temnoty středověké v dobu osvícenou, ovšem strhali za sebou mosty, zanechavše ale ženy o celou epochu pozadu. Snaha ženská čelí k vyhlazení této protivy, chtějíc postaviti ženu v pravdě muži po bok, na dobytou půdu osvěty a volného sebeurčení.

Avšak nejen s muži, i s sebou samými chtějí se vyrovnati ženy poctivé a pokročilé.

Neosobovaly si ani kasty nad kastami takového povýšení, *jakým se vypínaly ženy zahálčivé nad ženami pracujícími*; *živnost považována u ženštiny skoro za tak velkou hanbu, jako hřích.* Předsudek společenský nikde neměl tak úrodné půdy jako v myslech slečinek a paní. Avšak heslo „práce šlechtí" má se státi heslem ženského pohlaví, a rušíc *aristokracii zahálky*, má nejnesmyslnější onu protivu nahraditi společnou rovností žen pracujících rukama neb duchem.

Dosti zhusta bylo řečeno, že vystoupili žena z tajemného zátiší rodinného, pozbude život veškerého pelu i půvabu, zůstávaje holou prósou. Když ale železná nutnost ženu z onoho zátiší již vyhnala, nechť upokojí se alespoň u nás obavy podobné jistotou, že sentimentální názor, jako by jen nimbus lásky mužovy a blaha rodinného ženě poetičnosti dodával, jest cizí zboží, jest povaze slovanské nepřiměřený. Nelíčí nám staré naše báje ženu láskou nyjící; líčí ji co panovnici, pečující o vlast a národ, co věštkyni zasvěcenou v osudy budoucí, co kněžku prostředkující mezi lidmi a bohy, co učeňkyni tajností přírodních, ovládající silami jejími na úlevu lidských bolestí, a konečně co bojovnici podstupující raději smrť než ponížení.

A nechť jen snaží se každá žena česká podobati se bytosti té velebné, již nám obraznost předků za vzor zůstavila! A nechť jen zdárně jako posud snaží se ženský výrobní spolek i dále, aby v odchovankách svých „daroval vlasti drahé dcery jí hodné, pilné, rozumné a nadšené pro blaho její"!

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Všude měli v rodinách sochu sv. Jana, někde pod sklem v parádním pokoji, jinde kdesi na zad v některém kumbálku; ale všude o jeho svátek se ověnčila, kvetoucími ratolestmi obklopila a rodina konala po celý týden každý večer zjevně neb na zapřenou u ní svou pobožnost.

V nových šatech, všecky oslněny a omámeny gratulacemi celého domu a četnými dárky dobrých rodičův, dívávaly jsme se z okna, čítajíce procesí, kteráž bez ustání po oba naše svátky ulicí k mostu na hrad se ubírala a odtamtud zas se vracela.

Co to krojův nikdy nevídaných a nářečí nikdy neslýchaných! Celé Čechy, Morava, Slovensko a Slezsko scházívaly se tehdáž u matky Prahy, hlásíce se k ní tak radostně, jak bývaly od ní uvítány. Přerády bychme se byly taktéž na most a do zámeckého kostela podívaly, ale dokud jsme byly malé, otec naší prosbě nevyhověl, ač nám býval vždy v ohledu tom po vůli, podnikávaje s námi co nejochotněji všecky možné procházky; šlo tehdáž na Malé Straně a na Hradčanech v tlačenici v pravém smyslu slova dětem o život. Nynější v svatojanskou dobu hemžení se tam lidu jen slabým jest stínem někdejšího na místech těch ruchu a návalu poutníků. Nikdy se všichni do hospod a hostinců nevešli, celé houfy venkovanů nocovaly na mostě a na stupních kostelův. Komu se nepodařilo vydobiti si posvátné takové místečko, uspokojil se uliční neposvěcenou dlažbou, zvoliv si, dřímotou přepaden, za podušku práh nejbližšího domu.

Večer před sv. Janem počala se vedle nás v domě „u Tyneských" řada pobožností velmi slavných, celým okolím četně navštěvovaných. Každý pan soused a každá paní sousedka musili se tam po celý oktáv aspoň vždy na čtvrt hodinky ukázati. Kdož toho opomenul, velice pak utrpěl co do populárnosti, přezdívalo se mu „pyšných" a „neznabohů".

Paní od Tyneských, rybářka to zámožná a pobožná, proměnila vždy velmi důmyslně zadní část průjezdu starožitného domu svého v jeviště vyvýšené, v jehož nejhlubším pozadí se objevoval každý den v slavnostním týdnu obraz jiný, představující střídavě některý významný moment

ze života mnohoctěného onoho mučedníka, při čemž se zpívávala příběhu zobrazenému píseň přiměřená.

Na jevišti tom pod klenbou pučících májí, kteréž tvořily k obrazu loubí, zářily na temném mechu pestrobarevné sklenné koule a v houštinách velikých kytic z jarního kvítí, po obou stranách postavených, srčely vodotrysky, ovšem jen z výše asi dvou pídí.

Nelze si představiti nic primitivnějšího, avšak nemohu ani vysloviti, kterak mne celé to uspořádání uspokojovalo! Bývalať jsem pevně přesvědčena, kochajíc se v něm pohledem i srdcem, že není možná cosi ještě krásnějšího kde a kdy v životě spatřiti, tu že spanilost a vkus se vrcholí.

Celé světy poesie zrcadlily se pro mne v měnivém světle těch koulí průzračných, v démantovém vodotrysku těch dešti, jenž pokrýval kalíšky narcisek, bezu, tulipánků a žlutých fialek, z jichž středu se prýštily pelem stříbrným. Temný, klenutý ten průjezd, podobající se jeskyni tajemné, ta ozářená v ní hloubka lemovaná mladou zelení, prodchnutá járem, oživená jeho třpytem a pestrostí, ty nadšené kolkolem tváře zpěváků zbožných, v jejichž očích se leskly slze, ta prostá, vroucí jejich píseň, přímo ze srdce taktéž prostého a vroucího se řinoucí, jako ta slza v pohledu jejich; vše to se slilo v nitru mém v celek tak báječně půvabný, že dojmu tomu skutečně později nic jiného se nevyrovnalo.

Naše domky skvívaly se o sv. Janě také v rouše slavnostním. Ku cti sv. patrona země české a svých vnuček obarvila a natřela v nich naše babička vše, cokoli se jí obarviti a natříti nechalo. Učinila tak s onou geniální smělostí, ji ve všem charakterisující, neuznávajíc, jak to u samostatných tvůrčích duchův bývá, jiného při tom pravidla, než vlastní inspiraci. Málo na to se ohlížejíc, jaké barvy bývají a jsou na podobných věcech v obyčeji, podávala se při těchto výkonech jedině jen svému vnuknutí básnickému a u nás objevovaly se ku podivu všech osob nás navštěvujících bledorůžové dvéře u pokojův, blankytné u oken rámy, a zdi na chodbách se pokrývaly květy barev a útvarův lidskou myslí posud netušených.

Nedala si babička v činnosti té překážeti ni zoufalostí mé matky ni nevůlí dědečka, jenž byl na dceru přenesl jemný cit pro krásu, ladnost a zejmena slušnost. Nikdy nevymohli na ní spojenými silami více a jiného, než že svoje esthetické pokusy jen na vnitřek domů obmezovala, nedotýkajíc se ni zevnějšku ni pokojův.

Nejednalo se babičce nikterakž o úsporu, neb roztrhala na sobě při svém zedničení a natírání vždy tolik oděvu, a zkazila při své nezběhlosti při pracích takových tolik vždy barev a náčiní k tomu potřebných, že by byla mohla za to dáti každé jaro vše co nejdůkladněji opravit a obnovit, — ale byla v ní právě pro podobné zaměstnání chuť tak nepřemožitelná, že jí nebyla s to odolati i mohla se vším právem zváti náruživostí.

Jako mívaly jiné paní svoje skleněné skříně porculánem a sklem naplněné, v jejichžto třpytících, voňavkami napuštěných přihrádkách v prázdných chvílích svých se přebíraly, s příjemným zalíbením a sebevědomím, všecky tyto drahé a skvostné věci že jsou jejich; tak měla

babička naše v jedné předsíni skrýš na rozličné štětky, hrnce s barvami, patrony malířské atd., v nížto si rovnala a uklízela, jak měla chvilenku kdy, a to s toutéž jako ony dámy chutí a pýchou radostnou.

Kdy by se bylo ubohé babičce poštěstilo naroditi se hochem, tož by se z ní byl zajisté vyvinul výtečný stavitel, ale poněvadž se vyskytlo nepopíratelné a nepřemožitelné nadání její pro obor ten pod ženským čepcem, tož došla s ním jen úšklebků od cizích a ve své vlastní rodině zažila proto mnohou nepříjemnou, ba i trudnou chvíli.

Často překvapovala svým úsudkem o stavbách i znalce; jak k některému staveništi přistoupila, ihned věděla, kdeže co schází a co není v pořádku, zvláště dobře rozuměla materiálu. Procházeti se na nějakém lešení, náleželo u ní k pochoutkám, tvář její zářila při tom vnitřním uspokojením. Ještě ve vysokém stáří co stařena osmdesátiletá vylezla mrštně na žebřík jako mladík a pokaždé vyškrabala se za pokrývačem na střechu pod záminkou, že jej tam musí nevyhnutelně kontrolovat.

Manžel pohlížel na tyto zvláštnosti s němou nespokojeností. Ona to cítívala, že se na ni pro ně hněvá, a bývalo jí to líto. Což konala něco zlého? Naopak! Jiné paní dávaly pro svou zábavu skvělé svačiny, častovaly za drahé peníze u sebe klepavé přítelkyně, a ejhle, prošlo jim to, ba bývaly ještě od choťů svých bůh ví jak ctěny, a ona si nesměla zamíchati ani drobátko vápna a zamazati u zdi uražený roh, nechtělali, aby se čelo mužovo na mnoho dní zvraštilo.

V ruchu práce všedního dne nepřipouštěla si babička podobné trpké úvahy, hospodařila v kuchyni a v domě plna živosti a humoru, ale v neděli odpůldne, když si zasedla v nešporní hodinu do zadního svého pokojíčka, aby nebyla nepředvídanou návštěvou vyrušena z pokojného rozjímání, tož jí skanula často z očí na zažloutlé listy starého „pekla a nebes klíče“ slza za slzou, a ona si postěžovala pak bohu, že se jí odměňuje muž za neunavenou píli, snahu a dobrou vůli nikterakž dle zásluhy.

Křivdila mu v takových chvílích tichého stesku, jak jí křivdíval on, mrze se na ni, spatřilli ji se štětkou v ruce na žebříku. Ani ten ani onen z nich obou za to nemohl, že mu vytvořily příroda a vychování v soudruhu, osudem pro pouť vezdejším životem mu vyhlídnutém, protivu nejrozhodnější.

Dědeček nebyl tuzemec; pocházel z bohaté, vysoce vzdělané rodiny patricijské z Porýnska. Jeho otec, purkmistr v Švalbachu, dopřál svým dětem, synům jak dcerám, neobyčejně důkladného na onu dobu vědeckého vychování. Avšak zemřel hned na počátku zmatků válek francouzských a rodina utrpěla během několika let tolik škody a ztráty na majetku, zejmena požáry několikrát se opakujícími a spustošením vinic jí náležejících, že schudla úplně. Dědeček byl jako mladík dvacetiletý mocí k vojsku odveden — dostal se po osudech nejdobrodružnějších a na mnoze i krutých k rakouskému pluku, nevím již kterého jmena. Jsa stále buď v boji neb na pochodech, octnul se konečně až v Příbramsku, kdež měl se svým plukem několik neděl po drahném čase zase jednou si odpočinouti. Ale čekaly tam naň opět jen boje, nepokoj a svízele, jenže druhu jiného.

Byl ubytován v klášteře na sv. Hoře, kdež právě moškala na „zkušené“ u paní tety, hospodyně to proboštovy, krásná Katinka, jak babičce naší v rodišti jejím říkali.

Nepochlebovali jí, kdož ji tak nazývali, podobizna její, na níž je vyobrazena co paní více než padesátiletá, výmluvně o někdejší její sličnosti svědčí, nejvýmluvnější však svědectví o tom podal dědeček sám. Jsa tehdáž zralým již třicátníkem, vedle toho mužem nad jiné moudrým a rozvážlivým, přec na první pohled tak vášnivě do Katinky se zamiloval, že proboštovi ihned o ruku její říkal.

Jí sám ovšem říkati nemohl, neb neuměl slova českého a krásná Katinka nerozuměla — slova německého.

Vzala paní teta na sebe státi se horlivou námluvčí švarného vojína, který si probošta svými rytířskými spůsoby a vzácnou vzdělaností téměř tak náhle dobyl, jako Katinka jeho. Představovala ji, jaké to udělá štěstí, dostaneli se za muže tak vynikajícího, že ho pan probošt do nejkrásnějších svých pokojův ubytoval, tázala se jí, na co jiného, lepšího, čestnějšího a výhodnějšího by chtěla čekati, a ubezpečovala ji, že takový ženich podruhé k ní již dojista hlásiti se nebude. Vždyť neměla jiného než svou hladkou hezkou tvář, bylať prostinká jen venkovanka, dcera nezámožného rolníka, co chtělo takové děvče tedy ve světě vyvádět a za milosti udílet?

Ale Katinka nechtěla navzdor všemu přemlouvání, dokazování a rozumování paní tety o oddavkách dlouho ani slyšet. Dala se do usedavého pláče, kdykoli jí o nich začala, vždyť jí bylo teprvé patnácte let! Utíkala před ženichem, jako když jí hlava hoří, a pakli zaslechla z daleka jeho hlas, tož se skryla zděšeně ve sklepích klášterních a nemohli ji z nich dostati. Nechtělo se Katince do světa, mezi cizí lidi, v nepovědomý jí kraj.

Líbilo se jí tak na sv. Hoře, že by se byla prý ihned zavázala slibem, zůstati tam až do smrti a nezměniti svůj stav. Těšilo ji choditi za ranního šera se svým velikým malovaným sloupkem na mši do kostela, kde vyluzovaly plameny voskových u oltáře svíček před divotvornou pannou Marií vždy blesky tak kouzelné ze skvostů ji pokrývajících, že se v nich vznášela jako v záři duhové, milostivě při tom na mladou modlitelku se usmívajíc — slýchala tak ráda zpěv žáků na kruchtě tklivě a prosebně zmírati v soumraku klenby proslaveného chrámu, v němž tolik stesků z chorých srdcí, tolik modliteb zoufalých a vděčných co den k nebesům vystupovalo, kterážto myšlenka tam vylákávala Katince vždy proudy slzí soustrastných; rovněž ji blažívalo choditi procesím v ústrety, které ze všech částí země s hudbou a zpěvem tam přibývaly, naplňujíce chodby klášterní pak krásnými družicemi, vystrojenými paními a houfy lidu vesnického; — ale především ráda hospodařila s paní tetou v kuchyních a zásobárnách klášterních, na které nemohla co živa zapomenout. Bylo tam mnoho práce a práce byla živlem Katinčiným. Klášter poskytoval každý den jistému počtu chudých poutníkův stravu a nocleh, pak živil mnoho z okolí žáků na studie se připravujících, kteří, když si svůj úkol u oltáře či na kruchtě odbyli, svým úlohám se učívali při ohni, jenž hořel po celý den a noc na ohromném krbu, kdež pro ně s poutníky zároveň se vařívalo a

který uhasit a na novo roztopit by nebylo za to stálo. Nemyslívala Katinka nikdy na lásku, netoužila po ní, ráda by se byla bez ní obešla, věnujíc vši vřelost duše své raději panně Marii, než muži, ač nebyla ani dost málo blouznivá, nýbrž mysli jasné a zdravé. Ale náležela k onomu počtu žen, které nalézajíce působiště jim přiměřené, by nikdy na sňatek nepomýšlely, kdy by je příbuzní neb poměry k tomu nedonucovali; dostačuje jim k blahu a k spokojenosti zaměstnání milé, a nepociťují potřebu žíti někomu, trpěti a radovati se s ním, na kteroužto touhu na sta jiných ženských srdcí zas hyne.

Mohlť tehdáž klášter Svatohorský býti štědrým k nebohým poutníkům a chudým žákům, pokladnice před obrazy zvláště vyhlášenými a oblíbenými bývaly tak plné, že almužník si zamlouvával vždy Katinku a kuchyňskou, aby mu z nich večer pomáhaly nositi peníze do truhly, k úkolu tomu ve chrámu postavené, odkud pak bývaly dopraveny do jistého podzemního sklepení. Obětované na oltářích předměty zlaté a stříbrné, napodobňující části těla, v nichž trápily dárce jejich bolesti, jichž doufali tímto způsobem na přímluvu panny Marie zbaveni býti, rozmnožovaly každý rok poklad klášterní o mnoho tisíc. Údy voskové a dřevěné, chudšími poutníky obětované, jichž přibylo někdy za jediný den obzvláště o svátky Marianské, kdež procesí procesí stíhalo, několik set kusův, bývaly pak kostelníky zas prodány voskářům a kramářům před kostelem po celý rok v dřevěných boudách svých usazeným. Nabízely se pak bůh ví ještě kolikrát po sobě lehkověrným kupcům.

Nedala se ale paní teta odbyti ni slzami ni prosbami Katinčinými, aby jí pro bůh se ženichem přestala. Slibovala jí ve jmenu jeho, že jí také každé ráno do kostela dovolovati bude, pak že si bude moci chodit v takových šatech, v jakých bude chtít, což dosud nesměla k veliké její někdy nespokojenosti, neb krásná Katinka se velmi ráda strojila možnáli každý den jinak. Když i tato do budoucnosti perspektiva se neukázala býti dosti vábivou, tu počala paní teta slibovati zelené hedbávné šaty s vlečkou na oddavky, pudrovanou v svatební den frisuru, a konečně i zelené hedbávné zlatem vyšívané střevíce. To konečně působilo přec, vyšívané střevíce rozhodly nad osudem zamilovaného ženicha, zvítězivše nad nepodajnou Katinkou a za tři neděle odbývala se jednou v neděli právě o hrubé mši svatba, a to u velebného oltáře, na němž zářila divotvorná soška panny Marie, ozdobená ke cti loučící se Katinky svými nejdražšími šperky a nejzlatějšími šaty více ještě než kdy jindy, na dívku v slzách se rozplývající, jíž od ní přec jen nikterakž se nechtělo, ač ji celý svět ubezpečoval, že muže krásnějšího vzrůstu, modřejších očí a rusejších knírů, než má její ženich, již nelze si pomyslit. Pan probošt sám proti obyčeji svému snoubence oddával, čeho si babička až do své nejdelší smrti velice vážila. Dle jejího náhledu nebylo vyššího již hodnostáře v celé české zemi, stálť u ní téměř na témž stupni, jako sám zeměpán.

Dokud se harcovali mladí manželé světem, bytujíce dnes zde a zítra tam, šlo vše asi dosti dobře, a i vyskytlali se někdy mezi nimi malá jakás neshoda, tož přišla zajisté vždy jen na vrub kočujícího vojenského života a nevyhnutelného při něm nepohodlí a nepořádku. Dědeček se naučil velmi brzo a dobře po česku mluviti, káraje každého,

kdož dle tehdejšího ohavného obyčeje hovor česky spotvořenými německými slovy proplítával. Nemaje v sobě ani špetky onoho zpupného vyzývavého ducha, jímž nás Němci teď při každé příležitosti urážeti a pokořovati se snaží, honose se jen pěknými vlastnostmi svého kmene, považoval se v naší zemi jen vždy za hosta vděčného, jenž za pohostinství zde mu poskytnuté se odměniti musí přívětivostí a laskavostí. Naučil se býti šetrným k národnosti jiné již ve vlasti své, kdež brala tehdáž franština obzvláště ve vyšších kruzích povážlivě vrch nad mateřštinou, kteráž se začala považovati víc a více za jazyk hrubý, sprostý, neohebný, jenž naprosto do salonův se nehodí, při čemž pohrdlivě a posmívavě na spisovatele národní se pohlíželo. Babička za to nenaučila se nikdy jedinou větu po německu správně vyslovit a povědít, ač o to se pokoušela dost.

Když ale dědečkovi po mnohých marných pokusech konečně se poštěstilo z vojska vystoupiti a s pomocí svého přítele rytíře Šönfelda, s nímž tuším u jednoho pluku sloužil, v Praze se usaditi, v městě to velkém, po jehož duševních výhodách tak dlouho byl práhl, ujařmen a spoután disciplinou vojenskou — když chtěl, ustanoven a zaměstnán v závodech onoho podnikavého a vědymilného příznivce, života svého teprvé užiti, to jest, svoje vědomosti a schopnosti ladem ležící zužitkovati, tu vyšly rozdíly u vychování a vzdělání obou manželů teprvé na jevo, a oba počali jimi trpěti. Babička nebyla s to se sebe svléci venkovanku, jíž jde její hospodářství nad každý jiný zájem, neuznávající žádného vyššího, a dědeček synka měšťanosty, jehož zavazuje hodnost otcova býti ve všem vzorem. Ona si dělala neodolatelnou naivností naprosto jen co uznávala za dobré, jako by byla dosud doma na rodné návsi, on zas vážil každý svůj krok, slovo, skutek s nejpřesnější svědomostí občanskou, maje vždy prospěch jiných více na zřeteli než svůj vlastní. Jak si mohli pak porozumět a se dohodnout?

Kdy by byl dědeček mužem býval, jakýchž je největší většina, tož by se byl manželčiným malým výstřednostem před lidmi z vysoka jen pousmál gratuluje si uvnitř, že se mu v ní dostalo kuchařky a hospodyně výtečné. Ale on nebyl na neštěstí labužníkem, neoceňoval ani dost málo dobrou kuchyň a dával bramborům se solí rozhodně přede všemi lahůdkami přednost, a vedle toho byl příliš dobrým počtářem, aby nebyl nahledl, že na př. pečení chleba, vaření mýdla, lití svíček lojových (což vše babička doma dělávala) nikterakž se nevyplácí v domácnosti malé k tomu nezřízené, a pakli se to i vyplácí, že nestojí nepatrná při tom výhoda za šramot a nepohodlí tím působené. Nepřál si za tou příčinou, aby věci ty se vyráběly doma, ale žádal si v bytu svém komfort, úpravu v každém domácím detailu, nejakuratnější čistotu, jak tomu byl z domova zvyklý. Především ale by si byl přál míti v choti své přítelku, družku svých myšlenek, s níž by byl mohl vyměniti svoje úsudky o zjevech literárních a uměleckých, stopovati s ní pokrok časový a účastniti se s ní a s dětmi svými v postupu jeho.

„Nechceme míti vzdělaných žen, neb — nepřejeme sobě na blízku soudců bystrozrakých," vyznal se lord Byron, *nejpřednější* to básník devatenáctého století hraběnce Blesingtonové, jak ona dáma ve svých memoirech vypravuje. „Nevzal jsem si ženu, abych s ní filo-

sofoval," odpoví velmi zhusta doktor i profesor manželce, zeptáli se ho ještě na něco jiného, než co si přeje na zejtří k obědu. Ale onen prostý občan, o němž svět nikdy nezvěděl, od něhož ničehož neočekával, chtěl míti choť vzdělanou, neboť mravy a spůsoby jeho byly takové, že snesly bystrozrakého soudce v nejbližší blízkosti, a proniknut významem manželky a matky pro rodinu a národ chtěl ji ve svém domě na nejčestnější postaviti místo, viděl v ní ve všem družku sourodou, kteráž má táž práva na poklady pravdy a osvěty jako on sám. A právě jemu se nedostalo, co jinému v choti překáží, právě on u ní do smrti bolestně pohřešoval, na co jiný si stěžuje co na nejzbytečnější a nejnepohodlnější u své ženy přídavek! Jak nezanevříti pak na tu zelenookou obludu, jíž říkáme „Osud" a nevyčítati jí potměšilost nejčernější?

Doufal dědeček pojímaje choť tak mladou, že si ji k přání svému vychová, a zmýlil se, jako již mnohý jiný totéž zamýšlející manžel. Zapomínají muži při takové příležitosti obyčejně, že dívka jest mnohem dříve zralá a ustálená než mladík, že se šestnáctiletá panna rovná dvaadvacetiletému jinochu, že jest její povaha v stáří tom tak vyvinuta jako její postava. Dá se mnoho sice ještě v mysli a náhledech jejích vytříbit, zdokonalit, ale podstatného se již nic změnit nedá. Vlastnosti, schopnosti a snahy, kteréž do té doby nejeví, nikdo v ní již nevypěstuje jednoduše proto, že jich v ní není. Rovněž se zapomíná, že dítě od prvního svého vzkříknutí vyžaduje od obou manželů veškerou péči a ostražitost, máli se zdárně vyvinouti, a že vedle něho se stává na počátku vychovatelské experimentování s mladou matkou nemožné, poněvadž ji nemluvně zaujímá celou, a později odvážné, neboť jak děcko pozoruje, že matka jeho asi tak málo ví jako ono samo, že ji otec poučuje s ním zároveň, tož bývá po respektu — a poslušnosti.

Koupilli si dědeček knihu, babička si vzdychla nad zbytečnou tou výlohou, chtělli jíti do divadla, obyčejně mu nabídla, že za ty peníze koupí raději husu k večeři, zůstalli na to doma, nedotýkaje se však pečeně jednoduše proto, že jí rád nejídal, tož vídala v tom rozmar a plakávala. Rád by byl okolo sebe shromáždil kruh stejně smýšlejících přátel po denní práci a v jejich společnosti se osvěžil. Babička neměla nic proti tomu, ba uctila jeho známé dle možnosti, jsouc nanejvýš pohostinná, ale byla s to, v nejzajímavějším hovoru kdesi na vedlejším stole dáti se do válení slejšků pro drůbež, jíž krmila vždy neustále veliké množství pro peří a sádlo, neb dokonce křiknouti na služku, aby jí podala její chovance, a s její pomocí na noc pořádně je nacpati. Bývala v takových chvílích nevinné radosti nad tloustnoucími svými krmenci skutečně roztomilá, člověk se musil těšiti s ní, mnoholi z nich bude míti žejdlíků sádla a liber peří a chtěj nechtěj i odpustiti její přestupek proti etiketě. Ale manžel jí ho nikdy neodpouštěl, uraženě od ní se odvracel, v ní a za ni zahanben, a zneuáhla přestal lidi k sobě zváti, trávě veškerý svůj čas v obchodě, nad jehož úzké meze viděl, že se nesmí jeho duch povznesti, širších, přiměřenějších si hledat dráh, na nichž by byl nejen prospěšně ale i skvěle působil. Měltě cosi Goetheovského do sebe, a

při objektivnosti jeho názorů a všestrannosti vědění jeho byl by se výtečně hodil za vydavatele jakési encyklopedie neb podobného podniku. Tak soudili i jiní, a Šönfeld sám chtěl ve svém závodě vydávati sbírku jistých prací, jejížto spořádání mu hodlal svěřiti. Ale on vše zamítl, zamítal později i pouhý o tom hovor, nechtěl nikdy ani opakovat, jaké návrhy mu byly činěny a co od něho se očekávalo. Podobalo se, že jej raní pouhé na to vzpomenutí, čím jest a čím by byl mohl býti, kdy by se byla chtěla babička jen poněkud vpraviti do poměrů městských.

Kdo asi byl z oněch dvou šlechetných a výtečných lidí více k politování, ta žena, kteráž provdavši se téměř proti vůli své a bez lásky, žila dle nejlepšího svého přesvědčení svým povinnostem, aniž se kdy nejlepší snahou svou manželi zavděčiti mohla, neb on, jenž několik okamžiků závratné lásky zaplatil všemi ideály svého života skrčiv se, jelikož choť s to nebyla následovati jej do výší, kdež byl povolán působiti, do skořápky nejvšednější všednosti, v níž nepoznán, neoceněn lidmi jako ona jím, tak zasmušile zemřel, jak byl žil?

Dle mého citu zasluhovalo největší soustrast jediné jejich dítě, naše matka. Na čí stranu se měla postaviti, vidouc na každé tolik dobrých vynikajících vlastností? Mohla matce své vyčítati nezaviněný nedostatek vzdělání, a otci, že ho má pro chuť svou příliš? Jiného provinění mezi rodiči jejími nebylo.

Ba byla více ještě k politování, než rodiče její, neb bylo v ní mnohé skvělé nadání, které zůstalo pro babičiny předsudky nevyvinuté. Musila se přidržovati jen práce domácí, práti, mýti, zametati; jak zasedla k šití či pletení, již byla kárána, že zahálí. Použila večerní pozdní hodiny, když jí bylo dovoleno jíti do pokojíka svého na odpočinutí, aby v nich nabyla cviku a zručnosti. Ale spozorovalali babička skulinou pode dveřmi u ní světlo, ihned vstala s postele a beze slov před ní svíčku shasila.

Především jest však litovati, že zůstal za takových okolností její znamenitý hudební talent ladem ležeti, s nímž byl spojen hlas přímo okouzlující; zhusta za jejího mládí se stávalo, že lidé jdouce kolem domu a slyšíce ji na pavlači trilkovati, vešli, aby rodičům domluvili, by ji dali ve zpěvu vycvičiti a umění se věnovati, což za stávajících poměrův bylo ovšem nemožností. Zůstal tedy onen poklad v prsou jejích pohřbený, potěšuje jen nás děti, když nám za soumraku někdy zazpívala.

Nesměje pro zachování domácího míru dceři své takové vzdělání dáti, jak by si byl přál, činil dědeček aspoň osobně pro ni vše, co bylo jeho možností. Vymohl si na babičce, aby ji vždy odpůldne k němu do obchodu propustila, kdež s ní čítával a hovořival. Každá jeho s ní rozmluva byla přednáškou, jimiž v ní vypěstoval tutéž pro literaturu a umění lásku nadšenou a vřelou, kteráž žila v něm. Málo který byl v literaturách oné doby spisovatel, jehož práce by nebyla znala aspoň částečně, málokterý znamenitý umělec, jehož by s ním nebyla sledovala na dráze jeho úspěchův a slávy.

Nikdo snad nepřemýšlel s takovou poctivou snahou dodělati se resultátu a problému manželské otázky jako dědeček. Pamatuji se na

mnohý znamenitý jeho v ohledu tom výrok, jenž teprvé v pozdějších letech ve mně zas oživnul. Bylať jsem ještě příliš mladá, když on žil, teprvé patnáctiletá, jak zemřel, aby mne byly úvahy v takových věcech zajímaly, pročež nevím, zdali se mu podařilo rozluštiti ji. Často rozjímal o zařízení obcí kvakerských, kdež bývají děti s pěti již lety odevzdány ústavům vychovávacím, v nichž zůstávají, až obec nad jejich budoucností rozhodne, vykazujíc mladíku zaměstnání jeho schopnostem přiměřené a děvčeti ženicha. Neshodujíli se povahy manželův, lze jim se rozejíti, aniž by tím pocítila celá rodina ono neštastné, krokem tím spojené otřesení jako v společenstvech jiných. Avšak pochybuji, že dědeček, i pakli se mu zařízení to zdálo vhodné, by byl za volnost takovou se vzdal své dcery.

Dobrá naše babička netušila asi, kterak to bouří a štká v srdcích jí nejbližších, a že ona toho všeho příčinou a původkyní, stále jsouc co nejhorlivěji zabrána do svého po domě malování, spravování a hospodaření. Nestarala se příliš o to, co si manžel s dcerou povídají a co v myslech jejich se děje, mívala ale zas svoje zvláštní rozjímání a pozorování. Po celý rok dlela v myšlenkách při venkovských hospodářích, bojíc se tu o setbu tu o květ neb o sklizeň, vzdychajíc buď nad přílišným suchem neb mokrem, nedostatkem neb nadbytkem sněhu. Jak začalo pršet, ihned jsme s ní musily na pavlač a dle potřeby volat buď „pane bože, honšť", neb „pane bože, dost", ježto pán bůh prý děti nejspíše vyslyší, anyť mu ještě nedávají pohoršení. Kdykoli se vrátila s trhu, kamž bývala její nejmilejší každodenní vycházka, po každé naříkala nad rostoucí drahotou a nikoli obyčejným jen u hospodyň spůsobem; její jará samorostlá mysl viděla dále a hlouběji.

„Ráda bych jen věděla, co budou ti chudinci lidé jednou jísti," rozumovala, „každý rok se narodí o tolik dětí více, a na polích se rodí rok co rok stejně. Již přestávají sedláci úhořit, nemůže si ta nebohá zem nikdy odpočinout, pořád musí jen dávat, jak pak to dlouho vydrží? Kéž by si nás raději čím dřív tím lépe všechny pán bůh vzal."

Bylo to ku podivu, jak často a krutě ji děsívalo strašidlo přelidnění. Ze samé soustrasti s lidstvem, aby se nedočkalo oné hrozné doby, kdež země jeho potřebám nedostačí, kdež nebude míti na trzích co prodávat a kupovat, přála nám všem raději již teď smrť. Mívala vůbec ve zvyku každému, kdož si jí na nemoc neb neštastné svoje poměry postěžoval, přáti, aby si jej raději pán bůh vzal, čímž někdy náramně u lidí narážela. Jak by ji byl Malthus zajímal, kdy by jej byla znala, jak by se s ním byla shodovala!

Ale mezi takovými strašnými obavami a upřímnými vzdechy střádala přec zas s nejveselejším svým smíchem peří, prádlo a sádlo, konajíc při tom všecka náboženská cvičení, jimž byla na svaté Hoře uvykla. Jakmile vstala, již počala zpívat a zpívala po celé dopoledne písně svaté, pro tu kterou dobu určené, ježto znala všecky nazpaměť. Stále chodívala na „pátou", a byloli příliš špatné povětří, obula se bez velkého rozmýšlení do dědečkových bot, jichž chudák pak marně po bytu hledal, stýskaje si na pana Matesa, že mu je přinesti opomenul. Nás děti přidržovala rovněž ku konání všech církevních přikázaní, ovšem svým spůsobem, více zábavným než přísným. Brávala

nás na půlnoční, na roráte, veliký pátek na křižovou cestu, kdež nám nakoupila vždy tolik perníku, že jsme jej sotva domů unesly. Večer před třemi králi vykropila s námi po každé celý dům od sklepů až ke komínům, co jsme obzvláště rády dělávaly, poznamenávajíce pod jejím dozorem všecky dvéře třemi svěcenou křídou křížky a písmeny K. M. B., při čemž se naší zručnosti krásopisecké vždy velmi pochlebně obdivovala. Toť se rozumí, že jsme se musívaly také pilně postiti, jen že jsme každý půst vždy odstonaly, tak nás ze šamého strachu, abychom netrpěly hladem, nakrmívala buchtami, lívanci, vdolky atd. Při tom slavívala s námi vše, co se jen vůbec slaviti dalo, přinášejíc nám obyčejně vždy slavnosti té symbol s trhu, o sv. duchů holubici z flíčků sešitou, o sv. Mikuláši čerta, o štědrý den jesličky a zlaté prasátko, o sv. Martině brůnu bílou, o velkonocích pomlásku samý fábor atd.

Bývaly jsme dary těmi vždy nevýslovně nadšeny, věru nikdež již neměli tak roztomilou jako my babičku, kteráž by byla uměla děti tak znamenitě překvapiti a jim péci tak výborné vánočky, bochánky, martinské rohlíky, svaté kosti, boží milosti, dušičky a v masopustní úterek ptáčky, ježto by s nimi byla spouštěla o všech svatých po vodě skořápky s rozžatými svíčičkami, o sv. Ondřeji s nimi lila olovo, o sv. Josefě ťukala malované vejce, prohrávajíc je vždy ochotně do posledního atd., kteráž by je byla naučila toliku koledám, písním a říkadlům. Bohužel, že jsem je časem zapomněla, nejsouc tenkráte ovšem s to pochopiti, co vůbec ještě málo který člověk i dospělý a dosti vzdělaný u nás věděl, že ve věcech těch se skrývají nejryzejší perle národního básnictví. I bývalať babička často manželem kárána, že nás učí takovým zbytečnostem.

Ale o několik let později přišel náhle a neočekávaně okamžik, co babička přestala choditi do kostela a toho si vážiti, co z kazatelen se hlásalo, co ustala v postech a v zpovědi, počínajíc si tak rozčileně, že jsme se téměř o rozum její báti počali. Bylo to tehdáž, když pronesl papež klatbu nad otcem nynějšího krále italského, kteráž ve všech novinách kolovala. Babička slyšela ráda cosi nového z novin, poslouchávala, když se předčítaly, a slyšela tedy i klatbu. Zatřásla jejími útrobami spůsobem nejpovážlivějším.

„Papež tedy lidem zlořečí, co by měl za ně orodovat! On jim proklíná mozek v hlavě, krev v žilách, on proklíná nevinné jejich děti než ještě se narodily a jejich staré v hrobě předky, kteří již dávno o tom nevědí, co na světě se děje? A to smí býti? Proč pak se mu dávají ty veliké platy, když se ani za nás nemodlí! Jak to s námi tedy jednou na onom světě dopadne, když se nás nikdo u boha nezastává? O všecko se lidé zdvíhají, a o to se nezdvíhají!“

Pak horlila babička mnoho dní, div že neupadla do těžké choroby. Znenáhla jen a na veliké domluvy se konečně takž jakž upokojila a za nějaký čas šla zase do kostela. Ale k zpovědi nešla již nikdy více a zaopatřiti se dala jen „k vůli lidem“. Co by jí byli asi řekli pan probošt a paní teta Svatohorská!

Smrt babiččina zůstane v mysli mé na vždy nezapomenutelným a skvělým momentem. Málo zajisté hrdinů a mudrců opustilo svět s tou vznešeností, jako ona stará paní, kteráž v posledních svých hodinách

přesvědčivě dokázala, jaká v ní spočívala původní síla duševní, čekající jen na brus pečlivějšího vychování, aby se zaleskla co démant první velikosti.

„To jsem ráda, že mne bůh konečně k sobě povolává,“ těšila se nelíčeně, cítíc, že asi již z lože nepovstane, „ode mne konečně jednou dle pravdy uslyší, jak je tu na světě zle, co se zde lidí natrápí, naplatí. Však on mne neoslyší, a uvidíte, že se dočkáte časů lepších.“

Její touha po této rozmluvě, od níž pevně a radostně doufala na světě obrat k lepšímu, byla nad všechen popis pohnutliva jako její lítost upřímná, že ji nemoc překvapila — než mohla domky naposledy jako vždy z jara vybílit a vymalovat. Jak ji rmoutilo, že bude o jejím pohřbu vše špinavé! Nežádala si kolem sebe ni ticha ni pokoje, nýbrž chtěla viděti samé veselé tváře a slyšeti zábavné rozmluvy. Právě vedle postele její musil se postavit a prostřít vždy k svačině stůl, musily se vyndat její nejpěknější šálky, její nejdražší kávový ubrus. „Vždyť je to již naposledy,“ odpovídala, když jsme se tomu bránily, mluvíc o své smrti jako o cestě jakési slavnostní, významné, krásné, již jí musí každý, kdož dobře s ní smýšlí, nanejvýš přáti a za příčinou tou zapomenouti, že mu tady po boku scházeti bude. I mezi tyto vzlety skutečně velebné mísila ob čas zas svoje hospodářské stesky na tu bryndu mlékařku, kteráž teď ještě, kdež již jest vše zeleno, dává přec dosud tak špatnou smetanu, na tu „kuňku“ služku, ježto nemůže býti s ničím hotova, a poslední její vzdech platil kominíkům, kteří právě tehdáž odbývali slavnost svěcení svého praporu.

„Všecku tu svou parádu nechají si od lidí zaplatit, uvidíte,“ tvrdila, „přirazí si vše to na komíny!..“ (Pokračování.)

Česká literatura z českého divadla vypuzena!

Mezi tím, co na konci roku 1873 v Čechách vřava národních rozbrojův i pūtek na pláních politických veřejnou pozornost skoro výhradně na sebe obracela, proveden jest na jiném poli našeho života beze všeho hluku čin, jehož sobě zatím hrubě nikdo nevšímá, a jenžto vykonán jsa lidmi nepříčetnými byl by šíleností, však vykonán jsa s dobrou rozvahou jest *neodpustitelným hříchem proti svatému duchu českého národa!*

Rok co rok byli jsme v těchto listech nuceni, žalovati na úkaz, v devatenáctém století všude jinde *neslýchaný a jen u nás trvající:* že totiž naše domácí umění na své vlastní půdě, pod svou vlastní střechou jest nesmyslným způsobem zkracováno, ba přímo ušlapováno.

Avšak co jsme my a co *veškeří čeští časopisové* v letech minulých tak důtklivě a jednomyslně kárali, že totiž **česká** *dramatická literatura* proti všemu právu a proti všemu rozumu **na jediném českém divadle** *jest odstrkovanou popelkou* — to letos už tak prostě opakovati nemůžeme. Letos zavedli na jediné české divadlo

nový řád, a podle toho *česká* literatura na *jediném* českém divadle — *až ani popelkou není!*

Česká literatura jest v letošní zimě z jediného českého divadla šmahem a naprosto vyloučena! České divadlo a české herectvo jest konečně konfiskováno, aby úplně sloužilo cizotě!!

Kdo to na své vlastní oči nevidí, snadno by se domnívati mohl, že přemršťujeme, že mluvíme o hyperbolách: ale tomu není tak, slovo právě pronešené jest v celém objemu svém čirou pravdou.

Možno tuto pravdu podati téměř k omakání i každému, kdož od Prahy v sebe větší vzdálenosti žije. Nynější správa českého divadla zajisté také sestavuje napřed týdní repertoiry, a posílá je do novin.

Z těchto officielních repertoirů poslední (jejžto píšíce tyto řádky před sebou máme) ustanovuje kusy od 11. až do 18. ledna v tento spůsob:

Neděle 11. odpoledne: Dvě svatby pana Darimona — večer: Žena Claudiova. *Pondělí* 12. Javotte. *Úterý* 13. Miláček Štěstěny. *Středa* 14. Drahomíra. *Čtvrtek* 15. Žena Claudiova. *Pátek* 16. Lukrecia Borgia. *Sobota* 17. Vicomte z Letorieres (sic). *Neděle* 18. Doktora Fausta domácí čepička. — Drahomíra.

Tedy dle officielního repertoiru 10 představení na *jediném* českém divadle — avšak mezi těmi **ani jediné** české drama! — Jděme o krok zpátky, vizme officielní *repertoire král. zemského českého divadla v Praze* od 5. do 11. ledna. *Pondělí.* Lukrecia Borgia. *Úterý.* Katinka Heilbronská (odpol.) Bandité (večer). *Středa.* Dvě svatby pana Darimona. *Čtvrtek.* Žena Claudiova. *Pátek.* Zedník a zámečník. *Sobota.* Láska bez úcty. *Neděle.* Sen v noci Svatojanské (večer).

V celém týdnu zase **ani jediné** české drama, ani jediná česká opera! Jděme ještě více na zad:

Repertoir král. zemského českého divadla v Praze od 29. prosince do 4. ledna ustanovoval: *V pondělí.* Černí ďáblové. *V úterý.* Robert ďábel. *Ve středu.* Noc před novým rokem. Epilog. *Ve čtvrtek.* (Odpol.) Noc před novým rokem. Epilog. (Večer) Dvě svatby pana Darimona. *V pátek.* Bandité. *V sobotu.* Opera. *V neděli.* (Odp.) Katinka Heilbronská. (Večer) Sen v noci Svatojanské.

Tedy také tu po českém dramatě, po české opeře **ani stopy!**

Abychom tuto utěšenou práci kratčeji odbyli, sáhneme hned hodně do zadu, postavíme officielní repertoiry od 1. až do 29. prosince 1873 do jedné řady za sebou. Tatoť jest věrná jejich podoba:

Od 1. až do 8. prosince: *V pondělí.* Černí ďáblové. *V úterý.* Romeo a Julie. *Ve středu.* Kryšpín a kmotra. *Ve čtvrtek.* Povídky královny Navarrské. *V pátek.* Prodaná nevěsta. *V sobotu.* Miláček Štěstěny. *V neděli* (odp.) Král Václav a jeho kat. (Več.) Robert ďábel.

Od 8. do 14. prosince: *Pondělí.* (Odp.) Čarovný závoj. (Večer) Sen v noci Svatojanské. *Úterý.* Hrabě Essex. *Středa.* Dračí dráp. *Čtvrtek.* Don Juan. *Pátek.* Černí ďáblové. *Sobota.* Miláček štěstěny. *Neděle.* (Odp.) Loupežníci. (Večer) Vilém Tell.

Od 15. až do 21. prosince: *Pondělí.* Velkovévodkyně z Gerolsteinů. *Úterý.* Maria Stuartka. *Středa.* Galathéa. *Čtvrtek.* Láska

bez úcty. *Pátek.* Souboj. *Sobota.* Pravzor Tartuffa. *Neděle.* Dračí dráp (odpol.). Vilém Tell (večer).

Od 22. do 28. prosince: *Pondělí.* Dvě svatby pana Darimona. *Úterý.* Vychovatel. Probuzený lev. *Středa* (norma.) *Čtvrtek.* Faust. *Pátek.* Katinka Heilbronská. Dvě svatby pana Darimona. *Sobota.* Souboj. *Neděle.* Flok a Cvok. Panna Orleanská.

Ejhle tedy — také *po celý prosinec nedala vlastenecká správa* **ani jediné** *české drama na repertoir jediného českého divadla!*

Řekněme ostatek slovem: Hned někdy v **říjnu** r. 1873 provozovali na jediném českém divadle **naposledy** ještě *českou* tragedii. Provozovali ji tak, že to byl pravý funus. Pak zahráli ještě nějakou českou veselohru, a pak už *celou českou literaturu vystrčili přede dvéře jediného českého divadla!*

Během posledních dvou měsíců už ani jediný český kus nevepsali do repertoiru!!

Nějakým dopuštěním stalo se ovšem, že se za jednoho svátečního odpůldne v prosinci dostala na jeviště české také *jednou jedinýkrát* česká fraška, Tylův *Strakonický dudák.* Jak se mu při tom vedlo, nechceme povídati sami; ale uvádíme hlas týdenníku *Slovana,* jenžto (pokud víme) jediný o tomto představení psal, a sice v tato slova:

„Jak známo, jest Strakonický dudák u českého obecenstva velmi oblíben, poněvadž jest nejlepší fraškou českou, kteráž nebyla posud žádným původním dramatem toho druhu dostižena, a proto jest také už více než čtvrt století pramenem výdatným příjmů divadelní kasy. *Toť jest zajisté dosti příčin pro naše dramatické „umělce", aby s Dudákem nakládali co nejnešetrněji, dosti příčin pro divadelní ředitelství,* aby úprava ku znárodnělému kusu byla co *nejnedbalejší,* jakož jsme se o tom přesvědčili na vlastní uši a oči minulého pátku odpoledne. Páni herci dovedli to již tak daleko, že tím více na jevišti se smějí, čím větší hloupost vyvedou; na doklad uvádíme ku př. pana K., kterýž se srdečně rozesmál proto, že jakožto Šavlička při první sloce své písně se zakoktal, při druhé polovici textu z první opakoval, při třetí se spletl a čtvrtou po dobrém uvážení vynechal, což bylo ostatně z celého výkonu jeho nejmoudřejší. Tak skončila první scéna, a způsobem podobným šlo to až ku konci. Nemotorné extemporace, podříkávání úmyslné i bezúmyslné a nápadná nedbalost — toť byly ty známky respektu, jakýž má správa divadelní a herectvo jednak k dobrým původním kusům, jednak k obecenstvu až příliš shovívavému! Dudák Švanda šel do světa vydělávat peníze dudami, ale — dudy zapomněl doma; „čarovná" jeskyně královny lesních panen nelišila se ničím od obyčejné krajiny lesní, královnin trůn tvořilo několik schůdků pokrytých kusem špinavého plátna, Vocílka pustil se do jídla tak opravdově, jako by byl v skutku toho dne neobědval ani nesnídal, a proto musel být dudákem teprv napomenut, aby kromě jídla také něco mluvil — ale jak pak měl mluvit při plné hubě?! Z „lesních panen" uměla mluvit jen jedna, ostatní nejen že neuměly ani to, ale mnohá se nedovedla ani obleci, asi dvěma čouhaly zpod bílých sukní černé spodničky, a poněvadž se to opakovalo i v druhém a třetím aktu, vysvítá z toho, že podobných nepřislušností ani si nikdo nevšímá. Chvalnou

výminkou byly dámy Hynková, Lipšová a Bolardová, kteréž sehrály dávné své úlohy s chvalitebnou péčí, pak p. Frankovský, důstojný nástupce Kaškův v úloze Kalafuny."

Toto slavné představení bylo patrně výpomocné — ředitelstvo musilo český kus jedenkráte dáti z *nouze*, neboť v repertoiru výše uvedeném zapsán *není*, a tudíž ředitelstvo od svého pravidla, *nedávati žádný český kus*, ani tuto jedinou výminku učiniti nechtělo.

Ponecháváme P. T. paskvilantům úplnou volnost, z našich slov i tenkrát opět vyvozovati, že jsme snad také proti *rozumnému pěstování vybraného mimočeského repertoiru* na divadle našem. Avšak dívajíce se na úplné vyloučení české literatury z tohoto jediného českého divadla, s úžasem musíme se tázati: Kde pak to my Čechové žijeme? Kdo smí takovou převrácenost prováděti, kdo smí takové příkoří, takovou potupu činiti našemu umění *na tom místě, jehož nejvyšším účelem jest toto umění pěstovati, o jeho zdar i rozkvět svědomitě a pečlivě pracovati?!*

Opakujeme svou dávnou otázku: Kdy bychom byli naděleni *německým* ředitelstvem, a kdy by toto německé ředitelstvo všecku českou původní literaturu z repertoiru vyloučilo — aneb kdy bychom měli *censuru*, která by to učinila: či bychom si to líbiti dali s chladnou myslí?

Ale když to činí *„naši lidé"*, pohodlně uvelebení na vlasteneckém oltáři a podkuřovaní vlasteneckým kadidlem — jest to jiná! V pravdě to má *jiný* význam i zasluhuje *jiný* soud, než kdy by nám to činili *zřejmí* nepřátelé jazyka, umění, ducha, života českého!

Dokonalé vyloučení české literatury z českého divadla v Praze není ovšem věcí nahodilou. Jest methoda v tomto šílenství! Po celá léta všecky veřejné hlasy proti tomu horlí, že se zrovna české literatuře na českém divadle děje újma, Umělecká beseda podala o tom divadelnímu družstvu přímo pamětní spis: zimní sesóna roku 1872 byla v tom ohledu jednomyslně odsouzena, však zimní sesóna r. 1873 byla v tom ohledu mnohem horší — a správcové divadla českého v *letošní* sesóně vzali si všecko to volání tak k srdci, že po celé měsíce český kus na repertoir už ani *nenapsali!*

To není jen lhostejnost, nevšímavost k veřejným požadavkům, to je úmyslnost, to je vzdor!

Mezi zástupci veřejného mínění jest jen jedna sorta „našich lidí", kteří by takovou proceduru na českém divadle schvalovati mohli — myslíme ty, jichžto ušlechtilým orgánem jest Vídenská *Montagsrevue*. Tam mimo vše jiné také ti čeští Bozděchové, Jeřábkové, Hálkové, Pflegrové, Štolbové, Wenzigové, Vlčkové,*) Zákrejsové a vůbec živoucí

*) Nebudiž mně to pokládáno za neskromnost, že jednou v této řadě také sám sebe jmenuji. Mám totiž tu čest, již po tři roky v *každém* čísle *Montagsrevue* na caparty trhán a jejím 150 čtenářům na pospasy předkládán býti! — Abych pravdě neublížil: dříve byla Montagsrevue více rozšířena, u nás o to pečovaly zvláště jisté Pražské firmy; ale od té doby, co byl v Praze veřejně na odiv vystaven otištěný už v Montagsrevui rukopis hlavního Čechův hanobitele, jejž tento ctihodný list má, od té doby čeští spolupracovníci obsluhují jen 150 čechožroutů. Ten

spisovatelé dramatičtí věčně jsou hanobeni, resp. dáveni a rdouseni s peskou zuřivostí. Ale kdy by správa českého divadla na krásně nikoho jiného poslouchati nechtěla, nežli české spolupracovníky *Montagsrevue*, v Praze sídlící aneb sem přes tu chvíli dojíždějící: můžeme jí to dáti písemně a na kolku, že ona více učinila, než by se který z těchto šlechetníků opovážil, kdy by sám v čelo českého divadla postaven byl!

Po dokonalém vymetení české činohry bylo jediné české divadlo nynější správou z jedné části *poněmčeno*, z druhé a sice větší části *pofrancouštěno*. To má v našich národních bojích také nějaký význam.

Musíli 5 milionů národa českého holubičího, staletým útiskem zhnětěného brániti se 40 milionům národa výbojného, železem a krví svoje panství šířícího, kterým už tolik slovanských kmenův beze stopy vyhlazeno jest, a který bez obalu praví, že český národ musí témuž osudu podlehnouti: zdáló by se snad leckomu, že to na Čechy není zrovna malá práce, ano že to bude pravý zázrak, jestliže *napjetím všech svojích sil* svůj národní jazyk, svého národního ducha, svůj národní život uhájiti dovedeme.

Tolik zajisté nikdo popírati nebude, že máme příčinu, o podmínky života svého aspoň do té míry starostliví býti, jako po svých rozhlášených vítězstvích Němci vůči Francouzům.

Již ale mají Němci **na sta** takových divadel, jako my máme **jedno jediné.** Na těchto německých divadlech pěstuje se *německá* literatura *všude*, na žádném z nich není popelkou: a přece jak pečliví jsou Němci; aby *francouzská* produkce na škodu Němectva na německých divadlech se nerozšiřovala, toho uvedeme aspoň jeden příklad.

Rudolf Gottschall proti nám, kteří se nesmyslnému vypuzování českého ducha z nejvlastnější půdy jeho vzpíráme, nenapsal sice posud ani jeden paskvil, za to však jest esthétik a kritik nejen evropského rozhledu ale i evropského jmena, k tomu veliký přítel francouzské *techniky*. Ten ve své *Unsere Zeit* nedávno velmi důrazně vystoupil proti *pofrancouštování německých divadel*, ve kterém spatřuje pro Němce veliké *nebezpečenství*. Uvedeme z úvahy jeho jen některé výroky a svoje skromné poznámky k tomu připojíme.

„Nejedná se o to," praví *Gottschall*, „zdali *záhady pohlavního života* na divadlo patří. Ale francouzské kusy uvádějí nás ve *společenské kruhy*, *kterým všeliký půvab poetický už přirozeně naprosto schází*, kterým nejen všednost ale i *sprostota* svou pečeť vtiskuje — v kruhy, kterým se v životě ze slušnosti vyhýbáme. *Herna*, *hampejs*, *špitál* — to jsou nejoblíbenější štace francouzských Magdalen. Známe u nás také prostituci, ale hrubě se nezaměstnáváme jemnými rozdíly loretek, kokotek, grisetek a jejich kulturohistorickým vývojem; známe též cizoložství, ale nejeví se nám tak pohnutlivým jako teď Francouzům:

---

onen z nich si to nahrazuje tím, že píše ještě do některých jiných žurnálů; takovým spůsobem mají příležitost v jeden a týž den vedle čechožroutů obsluhovati taky — Čechy... Ovšem *pro Čechy* píšou jinak, než píšou *o Češích* pro čechožrouty!

ale mnoho jest toho ve francouzských komediích, čeho vůbec u nás neznáme . . .“

Nás Čechy zavádějí kusové tuto charakterisovaní do oněch kruhův tak často, bez mála tak výhradně, že se u nás prostituce s jeviště netoliko velebí, alebrž přímo očkuje a štěpuje. V těch různých *Fernandách* a *Rozkřičených domech* a *Třech párech střevíců* atd. atd. hrají *celé akty jen v hampejsech*, ukazují ta společenská bahna v celé mrzké, nepokryté, smrduté hnusnosti jejich — naše obecenstvo protráví v divadle do roka *děsný počet hodin* díváním se na živé obrazy nevěstineckého řádění!

Ovšem tím už vypěstován jistý druh mužských divákův, kteří jsou nad tím tak u vytržení, že sprostým oplzlostem v divadle tleskávají! Tito labužníci znají jen jednoho druhu pochoutky — sviňské, a uvykli věřiti, že *divadlo* jest to místo, kde se tyto pochoutky vyzdobují vavřínem . . . Má tak vychováno býti též *ženské* diváctvo? V boulevardních divadlech Pařížských jest také vídati svobodné ženštiny, ale každý ví, *kdo* tyto navštěvovatelky prostitučních kusův jsou: však u nás paním a dívkám z nejsolidnějších domů ukládáme návštěvu divadla jakož *vlasteneckou povinnost*.

Gottschall ukazuje, že onen druh francouzských komedií jest bez esthetické ceny — vážné *francouzské* časopisy jako na př. *Revue des deux mondes* protestují proti boulevardní dramatické literatuře — na *klasické* divadlo Pařížské Theâtre français ani Sardouovi ještě nedopřán přístup! — ano už i v *Národních Listech* pařížský dopisovatel rukama lomí nad pobloudenim tohoto umění: nic naplat — sem se všemi odpadky jeho, které tak mnohým českým kusům vody podati nemohou, které k tomu v Paříži propadly, v Německu propadly, v Italii propadly, v Praze na německém divadle propadly — sem s nimi na repertoir jediného českého divadla: čím jsou skandálnější, tím hlučnější učiní se jim reklama, a když konečně i na *českých* prknech propadnou (jako letos na př. *Černí ďáblové*), jen nic na to nedbati a opět i opět je dávati, však obecenstvo jim konečně zvyknouti musí!

Vždyť skandály k divadelní kase více táhnou než cokoliv solidního! — Možná — ale není pak i ten vavřín na pochoutkách výše naznačených holou zbytečností? Nedala by se věc odbyti mnohem jednodušeji? Musejí při tom naše Malé, naše Veverkové, naše Boubínové atd. věčně zneužívány býti? Věru, s podivením jest, s jakou obětovností se naše umělkyně těmto prostitučním produkcím posavad propůjčovaly! — Nespravily by to také dvě tři kankanistky, s dvěma třemi šansonierkami à la mamsel Philippo? Jakož svůdně dokázala arena ve Pštrosce, byl by *kasovní* úspěch aspoň takový, jako nyní — a *esthetický* byl by sotva menší! A na českém divadle by se při tom pak už ani české *slovo* ozvati nepotřebovalo! . .

„Politování hodným *neštěstím* jest horlivost našich divadel, aby každý francouzský plod, o kterém se hodně mluví, ano i kusy, které v Paříži nehorázně propadly, co nejrychleji pro své jeviště získala,“ píše dále Gottschall. „Jsou feuilletony velikých novin, ve kterých se více o francouzských kusech píše než o domácích. — *Tyto poměry nás zneuctívají.* Italie jakmile se vzchopila k samostatnosti, vymaňuje

se i z vlády francouzského divadla. A *my?* Jak bylo před vojnou, tak jest i po vojně. Paříže jsme dobyli, ale Paříž vítězí na našich divadlech. Ideálnímu rázu našeho nadšení se (Francouzi) posmívají . . . Tato pomsta, kterou přemožení na vítězích vykonávají, nikoliv není věcí nepatrnou; ano *ošemetné pofrancouzšťování našeho obecenstva proti Metám a Sedanu jest závažím — co jest platno, poněmčovati Elsasy*, když celý německý národ *s jeviště se pofrancouzšťuje?*"

Což teprvé *my Čechové?*

My jsme ovšem Paříže *nedobyli*, aniž Berlína, my jich také nikdy nedobudeme: ale když *my* se svého jeviště *tak důkladně pofrancouzšťováni a poněmčováni jsme*, proč bychom si takové malichernosti připouštěli? *Nás* tyto poměry nezneuctívají, *ačkoliv jsou u nás stotisíckrát ba nekonečně hanebnější!* Vždyť ideálnímu rázu *našeho* nadšení dovedou se posmívat i jiní paskvilanti nežli jen cizozemští!

My nepočešťujeme žádné Elsasy — proč pak bychom proti cizácké záplavě nestrhali vlastní rukou všecky všude hráze?

Těch 40 milionů vítězných Němcův, majících na sta divadel, v častějším dávání francouzských kusů vidí ošemetné pofrancouzšťování, pokládá to za mravní porážku rovnou Sedanské: ale *my*, kteří máme jediné divadélko, *vedle těch 40 milionů Němců, kteří ještě ani jediný český kus na svá divadla nepřipustili, podnikáme stejnou dobou i 40 milionů Francouzův, kteří na svá bezpočetná divadla vůbec ani jedinému cizímu dramatu přístupu nedopřávají — my korunujeme to dílo konečně tím, že vypuzujeme z toho jediného svého divadélka i poslední český kus!!*

Nám ještě žádný Bazaine Méty nevydal, za to však *má naše divadlo býti jednou z ochranných tvrzí českého ducha.* Tato tvrz byla by vskutku *násilím* nedobytná: co se z ní stalo? Jest úplně vydána cizotě! A tvrz národního *ducha* — jest to snad něco menšího nežli tvrz národního vojska! A jeli vydána ve službu cizoty, máme se na to dívati s nevšímavou lhostejností? aneb dokonce tomu chystati národní odměnu?

Ten *český* znak, který se ještě nyní na štítě českého divadla spatřuje, neznamená už pranic jiného, nežli že to *ošemetné poněmčování a pofrancouzšťování se vydržuje z českých peněz až do posledního krejcaru!*

Také *Němci* mají v Praze svoje divadlo — nehrají se na tom snad také žádné německé kusy jako se na českém žádné české nehrají? Bůh uchovej, německá literatura pěstuje se tam velmi pilně — proč? Poněvadž je to jen jedno z divadel, jakých Němci mají na sta: kdož by z toho neviděl, jak nutno jest na jediném českém divadle pod sluncem dávati bez výminky jen německé a francouzské, však docela žádné české kusy?!

Nuž, co ještě jest, jež bychom my Čechové na sobě páchati nedali? Co nám ještě schází?

Společnost — arci *vlastenecká*, jejíž členové by už ve všech našich illustrovaných neillustrovaných časopisech byli zvěčněni! — společnost, která by dostatečnou moc měla zabrániti, aby v zemích koruny české žádný obraz českého malíře, žádné dílo českého sochaře lidem

na oči přijíti nemohlo — aneb společnost, která by moc měla zabrániti, aby žádná *původní* česká kniha v Čechách vytištěna zhola býti nesměla — aneb společnost, která by moc měla nedopustiti, aby politické noviny české ještě něco jiného směly tisknouti, nežli výstřižky z *chronique scandaleuse* cizích listů — ani tato první, ani druhá, ani třetí společnost *nedovedla by dokázati tolik, co vlastenci, kteří z jediného českého divadla českou literaturu šmahem vyloučili!* Neboť český obraz a česká socha mohou také kdekoliv za hranicemi vystaveny býti, české původní knihy, české politické noviny mohou také v cizině bez obtíže vycházeti: ale česká dramatická literatura *nemá jiné půdy než jediné divadlo v Praze*, a kdo jí tu půdu odcizuje, *ten ji zbavuje nezbytné podmínky životní, ten ji prostě usmrcuje!*

Kde to žijeme? Jak se mohou u nás takovéto poměry na měsíce, ano na léta protahovati, byvše tolikrát veřejně zatraceny? V kterém *zdravém* národě, sebe větším, neřkuli tak malém a tak krušně svůj *život* hájícím, by za takovými skutky v zápětí nenásledoval obecný výkřik hněvu, v zápětí zasloužený ortel?

Na čtvrtý rok pozdvihujeme v těchto listech hlasu svého proti těm zlořádům, a vždy se nám odpovídá jen zhoršením věcí na divadle a paskvilem mimo divadlo. Nuže, budeme mluviti *častěji* — a třeba by náš hlas na poušti se rozléhal, neustaneme protestovati proti neomluvitelným hříchům, páchaným na národě těžce zkoušeném.

Však přijde přece pokolení, které toto vše na věčné časy nazve pravým jmenem a duchu národnímu za nynější urážky a útisky spravedlivým soudem zjedná zadostučinění! *V. Vlček.*

Parnassie.

Román ze Šumavy

od

A. V. Šmilovského.

V.

Stavení, do něhož naši přátelé Hanuše šťastně přivedli, byla samota, ležící při málo užívané vozové cestě na svahu vrchu uprostřed širého lesa. Místo samo mělo polohu příjemnou. V levo, se strany, kterou přišli od Ostrého, táhl se těsně při cestě vysoký smrkový les; v pravo od cesty rozkládala se po svahu zelená louka a několik orných políček, kolkol opět lesem vroubených. Cesta vedla kolem stavení opět do lesa a měla v těch místech hodný kus zcela rovný směr. Hospodářství náleželo obstarožné již vdově, jež se synem a dvěma dcerami z něho se živila. Dříve, dokud pořádná silnice dole v údolí podél Úhlavy nebyla vystavena, bývalo v pohorské chýši, jak okolní horalé

našemu stavení říkali, veseleji nežli nyní. Bylať vozová cesta kol ní se táhnoucí jedinou cestou, jíž v letě dříví z hlubin lesních při patě Ostrého se vozilo, a proto asi zakoupil se v těch místech otec muže naší vdovy, neb stavení jeho bylo poloviční hospodou. Časy ty minuly a obyvatelé pohorské chýše málo kdy spatřili cizí tvář. Otec Zuzančin, maje před lety nějaké řízení v Čechách, vzal dvanáctileté děvče s sebou. Když se vraceli, vedla je cesta ku Svaté krvi v Bavořích, kteréž poutnické místo chtěli navštíviti, kol pohorské chýše, kdež před bouří a deštěm v čas ještě nalezli přístřeší, a poněvadž dešť se protáhl, i nocleh. Děvče dobře si pamatovalo polohu místa, čímž zavděčilo se dnes ubohému milenci svému i jeho přátelům. Hospodyně přijala celou společnost ne právě laskavě, avšak také nikoliv nevlídně, jak již horalé bývají. Hanuši připravila dosti obstojné lůžko v jediné světnici, kterou měla, a ušlým jeho průvodcům shledala mléko, vejce a sýr k občerstvení. Nejprvé uložili a opatřili Hanuše, na nějž stále šly mdloby. Doktor Toman prohledl důkladně nemocnou nohu a učinil čeho bylo potřebí a co vůbec při okolnostech bylo lze učiniti. Noha byla silně oteklá a nezbývalo, než dávati na ni studené obklady, kteréžto práci Parnassie s největší ochotností se podrobila. Vůbec nešla ani na krok od Hanuše, a doktor i profesor děkovali v duchu šťastné náhodě, že přidružila k nim to dobré a líbezné děvče, jež rázem dobývalo si sympathie obou mužův. S poctivostí a obětavostí, jaké jen duše v pravdě milující schopna, opatrovala Parnassie svého milence. Když pak studené jak led obklady zmírnily palčivost v noze, a sklenice chutného mléka občerstvila umdlené cestou síly životní a Hanuš posléze na chvíli usnul: sepjala polekaná dívka ruce, zahleděla se k matce boží na stěně a modlila se za milence. V tom okamžení byla tak krásná, tak milá, že kdy by se byl Hanuš probudil, sotva by byl uvěřil, že posud nachází se na zemi a že leží na loži strasti plném v odlehlé horské chýši. Genius lásky proměnil nepatrnou světnici v obětnici, plnou smíru, útěchy a lahody.

Zatím procházel se doktor se Sukem po vozové cestě, s které se to pěkně dívalo dolů, v tak zvaný křížový kout, v němž s Úhlavou se scházejí u Petrova mlýna dva potoky od Ostrého tekoucí. Oba muži zabrali se do hovoru, jenž točil se ovšem okolo Hanuše a Parnassie.

„Myslíš tedy," pravil Suk, „že několik dní bude trvati, nežli Hanuš bude moci choditi?"

„Několik dní, myslím," zněla odpověď Tomanova; „ostatně doufám, že zítra ráno určitěji budu moci mluviti."

„Jen když porouchání není nebezpečné, jak se domníváš."

„Domnívám se," odvětil Toman, „a přece nerad bych jej zde opustil."

„A není lze aspoň den, neb dva dni sobě přidati?"

„Těžká věc, příteli," namítal Toman, „neznáš postavení venkovského lékaře. Zamýšlel jsem, dnes večer býti doma z vycházky, které jsem si jen k vůli vám popřál. Nejsem posud lékařem zámožným a musí mně na tom záležeti, abych udržel důvěru, kterou jsem si po čtyři léta, co provádím praxi, dosti pracně a trpce zjednal. Po cestách

venkovského lékaře nekvěte, milý brachu, mnoho růží. Dnem, nocí, povždy musíš býti na zavolání."

„Připouštím a uznávám to," odpovídal Suk. „Nešťastná příhoda s tou dívkou ze Šajby a s nohou přišla ti tak nepředvídaně do cesty."

Toman se lehce usmál nad spůsobem, jakým Suk Parnassii a poraněnou nohu srovnal a pravil po chvíli vážně:

„Dobře, že jsi mně připomněl Hanušovu nevěstu. Vyšší povinnost než povinnost k pacientům, láska k příteli a úcta k rodině jeho hodna jest nějaké oběti se strany mé. Nehoda s nohou nepřišla maní a nadarmo; skoro ze mně zdá, jako by vyšší neviditelná ruka sahala v útek hry, jenž počíná se těsněji zapřádati."

„Rozumímli dobře," pravil Suk, „máš něco zvláštního v úmyslu."

„Uhodl jsi," odvětil Toman. „Nehoda s nohou poslouží mně za záminku, abych co nejrychleji sem povolal matku Hanušovu. Jsem jist, že paní o syna tak starostlivá bez odkladu přijede. I do Šajby vzkážu, aby otec věděl, kde jest dcera jeho, a přišel do pohorské chýše. Ten nějaký den již počkám, abych matku Hanušovu na vše náležitě připravil. Ona zajisté jako matka použije všech prostředkův, aby působila na syna. Jeli vůbec sňatek, jejž Hanuš zamýšlí, jí proti vůli a zámyslům, pak jest jen ona s to, oblomiti tvrdé jeho vrtochy a vykázati plánům jeho do budoucnosti jistější a hladší cestu."

„Nevím, podaříli se tvůj plán," namítal Suk klopě zraky; „a pak kdož dal nám právo trhati srdce od srdce?"

Toman vzezřel s podivením na botanika. Tento po chvilce pokračoval začervenav se:

„Co na srdci, to na jazyku, Tomane. Hledím nyní jinak na Hanuše a Parnassii než dopoledne pod Ostrým. Vzpomeň, jak ve svém zděšení Hanuše sama chtěla sem odnesti; pomysli, s jakou péčí jej opatruje, kdežto my, staří přátelé jeho, v pohodlí zde se procházíme. Nevšiml jsem si nikdy pořádně ženských, a bůh ví, k žádné posud nepřiložil jsem svého srdce, ale Parnassie . . ."

„Ti udělala," dokončil vážně Toman.

„Třebas, jmenuj si ten dojem tím slovem," připouštěl Suk; „od pravdy jsi daleko neuhodil. Osud její mne zajímá a kdy by Hanuš její lásku zradil . . ."

„Zvolna, zvolna, příteli," chlácholil jej doktor; „mámť důvody, jež mnoho váží, a dle nich řídím se ve svém jednání. Časem ti je vysvětlím."

„Vidímli dobře, máš bratře Luisu na mysli," prohodil Suk zkoumavě na Tomana pohleděv.

Doktor nemohl při vší rozvaze své krvi zabrániti, aby se mu do tváří nevehnala.

„Ty ji miluješ?" pátral dále Suk.

„Miluji nad život svůj," odpověděl pevně doktor; „ona však nosí v srdci Hanuše, a matka Hanušova o tom ví a tomu chce. A já sám chci také tomu, aby byla ona i Hanuš šťastni; neb po jejím boku nemůže ho štěstí minouti."

„Tys šlechetný muž, doktore," pravil Suk srdečně Tomanovi ruku tiskna.

„Ctím důvody tvé a obdivuju se síle tvé povahy. Podivná hra života! Ty miluješ Luisu a mé srdce táhne se jakoby okouzleno k Parnassii, a obě milují Hanuše. Věru, los toho poety jest záviděníhodný! Přes to všecko nebudeme přec mravní jeho svobodu obmezovati?“

„Buď pokliden,“ odpověděl Toman; „jen s jeho svolením povoláme sem jeho matku. Do Šajby pošlu ale také posla?“

„Pošli,“ pravil Suk, a oba přátelé ubírali se k Hanušovi.

Tento se byl před chvílí probudil a přijal s nelibostí návrh Tomanův, aby se matce jeho do Bílého Jelení telegrafovalo. Tajný hlas předtuchy, že by mohl o Parnassii přijíti, ozýval se mu v srdci. Při nejmenším domníval se, že příchodem matky zapletl by sebe a milenku svou v nebezpečenství, před nímž se srdce vzpíralo. Leč důvody Tomanovy byly tak opatrně nastrojeny a zdály se tak vší podjatosti proti Parnassii býti prázdnými, že nebyl Hanuš s to, aby platně je vyvrátil. Posléze uváživ, že buď jak buď, dříve nebo později, matka ve věci srdce jeho své slovo mluviti bude, svolil, aby doktor pro matku poslal. Ostatně mněl se býti dosti silným, aby kdy by bylo nejhůře, lásky své a mravní svobody i proti matce uhájil.

Ještě téhož dne k večeru vypravil Toman domácího synka do nejbližšího městečka, odkudž ještě v noci zvláštní posel psaní donesl do nejbližší telegrafické stanice. Ráno pak záhy dal se týž synek na cestu k otci Zuzančinu. O této druhé výpravě nedověděla se v pohorské chýši ani živá duše.

Krásný den skončil krásným večerem. Na tmavé lesy Královského Hvozdu položilo se velebné mlčení, a kmit měsíce mdle osvěcoval údolí, z nichž pozvolna mlhy vystupovaly. Z hlubiny lesův časem bylo slyšeti houkání sovy nebo výra. Polotma rozvalila se po širém okrsku.

Toman a Suk uložili se po skrovné večeři v stodůlce na seno. Lože jejich dnešní bylo chudobnější nežli na Šajbě, nevadilo však spánku, jenž brzy zavřel unaveným turistům oči.

Ve světnici, zastrčena u starodávných kamen do železných kleští, hořela smolná louč. Slabé, červenavé světlo z ní padalo na Hanuše a Parnassii, jenž ze všech obyvatelův a hostův pohorské chýše jediní posud nespali. Dívka seděla na hrubě tesané stoličce při loži Hanušově, držela oběma rukama svýma jeho levici a měla hlavu na ní položenou. Hejno havranních, ebenem se lesknoucích kadeří splývalo jí po bílé šíji, a na polo zasloněné oči tonuly v polosnění. Hanuš bděl. Oko jeho páslo se v blaženosti na podivuhodné harmonii linií v jejím obličeji a duše jeho ssála do sebe půvab nevinnosti a přirozenosti spočívající v jejích tazích. V tom otevřela unavená dívka k němu oči.

„Nespíš,“ šeptala Parnassie.

„Dívám se na tebe,“ odpovídal Hanuš.

„Což noha?“

„Pobolívá, nikoliv však prudce, díky tvé zlaté péči.“

„Dá rodička boží, že zítra budeš moci na ni vstoupiti.“

„To sotva, dítě, musíš míti se mnou déle trpělivost.“

„A budeš ty ji míti se mnou?“ otázalo se děvče.

„Budu, Parnassie, budu.“

Zamlčeli se. Po chvíli Hanuš pokračoval:

„Možná, že matka má přijede sem!“

„Jak těším se na ni,“ odvětila prostosrdečně Parnassie. „Vždyť jsem matky své ani náležitě neznala. Umřela mně brzy.“

Hanuš měl ještě leccos na srdci a na jazyku. Leč k čemu rušiti to štěstí, jež zračilo se v slovích Parnassiiných! Neměl dosti síly, aby již dnes poesii děvy Šumavské pokalil trudy a starostmi, o nichž věděl, že je skutečný život bez toho brzy na bílý den přivede. Vzdychl si a pravil po chvíli:

„Má matka jest dobrá žena! Dřímáš, Parnassie?“

„Jde na mne spaní.“

Usnula. Hanuš díval se chvíli na ni a zašeptal pak:

„Bůh dej ti dobrou noc, drahé dítě.“

Louč dohořela. Nemocný zahleděl se do mdlého světla měsíce, jež okénky do světnice se metalo, a usnul posléze také.

VI.

Druhého dne k večeru kráčel pěšinou, jež od Petrova mlýna z Křížového kouta lesem k horské chýši se vinula, statečný horal. Byl patrně zamyšlen, a ač v lese příjemný byl chlad, utíral si přece co chvíli pot, jenž mu na vysokém, vráskami rozrytém čele v hojných krůpějích vyrážel. Vystoupiv z lesa zastavil se a vzhledl starostlivým okem ku horské chýši, jenž kus v pravo nahoře stála při lučině.

Byl to otec Parnassiin. Nahoře, při vozové cestě seděl na kameně doktor Toman něco v knížku si zapisuje. Horal jej poznal a šel přímo podél kraje lesa k němu. Pozdravili se. Toman mu podal ruku, kterou horal jen ostýchavě a zdráhavě přijal.

„Přicházím,“ pravil příchozí, „abych si dceru odvedl domů.“

„Nevím, příteli,“ odpověděl Toman, „povedeli se to, či nepovede. Buď jak buď, obtížná to bude práce.“

Horal zarděl se při těch slovích poněkud nevolí, upjal na doktora tázavě zraky a prohodil:

„Já tomu dítěti nerozumím, a možná dost, že i ono mně nepo-rozumí. Leč což naplat; jsem, pane, otec a jakožto otec budu a musím jednati.“

Pevný a rázný přízvuk těchto slov zalíbil se Tomanovi. Vyzval horala, aby nežli půjde do stavení, u něho si odpočinul a vyslechl, čeho potřebí jest k objasnění věci, na oko tak podivné a záhadné. Na to vypravoval krátce a prostě, kterak srdce milenců se shledala, po-znala a k sobě přilnula nepomíjeje při tom okolností, jež současně se sběhly a osvětlovati pomáhaly celou tu záležitost. Mělť otce Zu-zančina za muže prostoduchého, za pouhého syna přírody horské, a mluvil k němu v tomto tonu. Leč jak podivil se, když horal, jenž celé jeho vypravování s poklidem a pozorně vyslechl, ku konci připojil:

„Při všem záleží, pane, na povaze pana Hanuše. Jeli muž po-ctivý, jakým se zdá, doufám, že přijdeme k dobrému konci. Jste, pane, bystrý i učený; povězte pravdu.“

„Že Hanuš muž poctivý, za to ručím,“ odpověděl doktor, „a připojuji k tomu, že umí jednati o své vůli a újmě. Však nemohu Vám smlčeti, že v našich vzdělaných kruzích jsou tytýž povinnosti, jako povinnosti k rodině, jenž mnoho váží a nedají se obejíti.“

„Rozumím, pane, a rozvážil jsem,“ podotkl horal. „Má dcera jest prosté děvče z hor a třeba nebyla chudá jak ten kámen při cestě a třeba srdce i rozum měla zdravé, nehodí se přece do komnat vzdělaných pánův. Jsem otec a mám především na očích její štěstí a blaho. Slíbil jsem tak matce její, když ležela na smrtelné posteli, a nyní nadchází čas, abych dostál slibu. Nebudu-li brániti, vtírati se jistě nebudu.“

Rozhodná tato slova probudila v Tomanovi důvěru i úctu k rozšafnému horalovi. Pověděl mu, že zítra asi přijede matka Hanušova, a žádal ho, aby dříve nad dcerou svou a její milencem nerozhodoval, dokud náležitě se nesmluví s paní Hanušovou, již mu vylíčil co paní rozumnou, vlídnou a v každém ohledu útlocitnou.

„Mluvíte mi z duše, pane,“ pravil na to otec Parnassiin a potřásl mu upřímně rukou. „Jsem muž zkušený, neukvapím se.“

Na to odešel veselejším krokem do stavení.

Příchod jeho překvapil a polekal milence. Parnassie nešla otci v ústrety, nýbrž chytila oběma rukama levici Hanušovu, jenž z prudka v loži se vzpřímil a nepříliš vlídně na horala pohlížel.

„Buď pochválen Kristus,“ pravil horal patrně pohnut výjevem, jejž před sebou viděl, „že jsem tebe, dítě, nalezl. Nadělalas mně starostí těžkých a trapných. I tetě se po tobě jak náleží zastesklo.“

„Jeť v dobrých rukou,“ odpovídal za Parnassii Hanuš. „Ani vlas se na ní nezkřivil, a bůh mi svědek, že nezkřiví se ani v budoucnosti, dokud já nad ní budu bdíti.“

„Rád to slyším, mladý pane, a rád i věřím,“ pokračoval příchozí; „leč nejlepší štít a ochrana pro dítě jest dům otcovský.“

„Šla podle svého srdce z domu otcovského a za srdcem, jež jí náleží pro vždy,“ vysvětloval Hanuš. „Jste-li dobrý otec, nezazlíte jí.“

Slova ta neminula se s účinkem u statečného horala. Bylať Parnassie jeho miláčkem, a štěstí, které dle upřímných slov Hanušových dítěti jeho se otvíralo, pro okamžení tak jej okouzlilo, že rozechvěla se a rozplývala rozvaha rozumného muže. S třesoucím se hlasem učinil otázku k Parnassii:

„Jest tomu tak, dítě mé?“

„Jest,“ odpověděla dívka a zdvihla k otci zaslzené zraky.

„Nuže, řiď bůh budoucí kroky vaše,“ tanulo pohnutému muži na jazyku. Ale v čas vzpamatoval se a přistoupiv k loži Hanušovu podával tomuto ruku se slovy:

„Dejte mně, pane, pravici na to, že pravda jest všecko, co cítíte a smýšlíte s mým dítětem.“

Hanuš mu stiskl mozolnou pravici.

„Nuže,“ pravil horal pevně; „nechci a nebudu ani vám, ani Zuzance vyčítati, co jste mně učinili, a zdržím se prozatím všeho soudu a všeho rozhodnutí, dokud neporozprávím o té věci s vaší paní matkou.“

Hanuš se zachvěl a svěsil hlavu. Ledová skutečnost ovanula vše

ty luzné sny vroucí duše jeho poetické. Jako skála padlo mu pomyšlení na mysl, že člověk není pánem svým, žeť otrokem svazků a povinností, jež tvrdým kruhem vše jeho cítění, myšlení, chtění a konání obkličujíce zřídka jen propouštějí z volného srdce i ducha k volnu se řinoucí výprysky. Děsně tmavá skepsis projala veškeru bytost jeho tak, že rtové se stáhli k jizlivému nad člověčenstvem úsměšku. Však trvalo to jen chvilku. Jediné pohlednutí do očí dobré Parnassie občerstvilo čarodějně duši jižjiž v mdlobách tonoucí. Cítil se znova schopným i silným rozrušiti ten tvrdý kruh proudem vlastní vůle a vlastní vášně, ač obemkneli duše jeho žádost.

Že otec Parnassiin náhodou do horské chýše nepřišel, bylo pro Hanuše prosto vší pochybnosti. Domníval se právem, že Toman horala sem přivolal, a trpký pocit nelibosti proti dávnému příteli rozvichřil mu duši. Leč nečinil z toho doktorovi žádných výčitek a nezbývalo mu k tomu ani času, an Toman se Sukem ještě za světla odešli do Hamer, vesnice dole při silnici ležící, kdež v slušném hostinci nalezli lepšího přístřeší než v přeplněné hostmi chýši nahoře v lesích. Otec Parnassiin zůstal ale v horské chýši, aby ostříhal cti své dcery. Druhého dne zastavil se v Hamrech před hostincem kočár. Dáma, jež za pomoci Tomanovy s něho sestupovala, byla paní Hanušová.

„Kde Hanuš?“ byla první její slova. „Netajte, pane doktore, ničeho přede mnou,“ dodala rychle hlasem napolo prosebným, napolo rozkazným.

„Není nebezpečenství, milostivá paní,“ odpovídal doktor líbaje jí s upřímnou zdvořilostí ruku; „za několik dní vybéře se na dobro z nehody.“

„Veďte mne k němu, ať jej obejmu!“

Toman vysvětlil jí, že leží syn její v chýši asi hodinu odtud vzdálené a připomenul, že z úmysla zde ji očekává a prosí za hodinku důvěrného pohovoru, nežli půjdou nahoru k churavému Hanušovi.

Oko paní utkvělo pronikavě na mluvícím muži a zsinalost prorazila na polekaných jejích tvářích. Ubohá matka tušila to nejhorší. Toman domníval se, že nedobře slovům jeho rozumí.

„Ujišťuji,“ dodával horlivě, „že Hanuš co nejdříve bude úplně zdráv. Jednáť se tu o něco zcela jiného, veledůležitého; jinak bych nebyl vás, milostivá paní, ani telegrafem polekal.“

Šli do jediné, pro lepší hosti připravené světničky v hostinci. Paní odložila klobouk a plaid a usedla na stolici u okna. V ušlechtilém a dojímavém výrazu její obličeje jevila se největší nedočkavost. Toman dal se do hovoru, jenž trval asi hodinku. Suk, jenž mezi tím z procházky botanické byl přišel, nezúčastnil se hovoru, nýbrž stopoval jen bedlivě každé hnutí v lících a očích paní Hanušové a napnutě naslouchal každému její slovu.

„Vyložil jsem, milostivá paní, co považoval jsem za povinnost svou,“ končil doktor své vypravování. „Mám za to, že ušetřil jsem vás tím neobyčejného překvapení a že nyní tím jistěji předstoupíte před milého syna svého, čím lépe připravena jste na situaci, jenž vás v horské chýši očekává.“

„Srdečný dík, doktore, za upřímné přátelství k naší rodině," pravila zamyšlena paní Hanušova. „Buďte ubezpečen, že povždy budu pamětliva vaší služby. Tu ruka na to. A nyní, pánové, pojďme. Jsem k té chůzi dosti silna."

Všickni tři ubírali se na to kolem kostela Hamerského k tak zvaným třem sedlákům, hospodářským to stavením kus za vsí stojícím a odtud lesem nahoru k horské chýši. Hluboko v lese potkali otce Parnassiina, jenž matku Hanušovu tam očekával. Rozumný muž brzy seznal z řeči i jednání paní Hanušové, že pravdu měl Toman, když ji chválil, a dostav k ní úplnou důvěru, odevzdal osud dítěte svého prozatím docela do její rukou. Okolnost tato přitížila úkolu paní, bez toho již dosti nesnadnému, byla však milence Hanušově tím příznivа, že nebyla dívka ze Šumavských hor jí docela cizí. Poznavši otce, neměla aspoň paní Hanušová proti dceři antipathie.

Rodinná scéna, jež krátce na to ve světnici horské chýše mezi milenci a jejich rodičema se odehrávala, byla hodna jeviště. Byl to zápas mezi počítavým, životní zkušeností vytříbeným, i vzpruženým rozumem a mezi nepočítavým, z hlubin vlastní síly se dmoucím a unášeným citem; byl to zápas, v jehož průběhu obecně platné svazky a povinnosti k rodině, stavu a společenstvu podmílaly hrdou budovu svobodného určování sama sebe, a jenž byl tím dojemnější, čím více byl prázden všeho sofistického mamu a čím více povahy matky a syna v nejryzejší pravdivosti své se potýkaly. Jaký konec posléze zápas ten vzal, tuší asi znatel lidských věcí. Přes všechnu poetičnost mysli a touhu po svobodě byl Hanuš pečlivě vychovaný syn a paní Hanušová byla při vší rozumnosti a skušenosti své především vroucně milující matka. Nahlíželi oba posléze, že cestou nastoupenou si zacházejí a chybiti se mohou cíle, jejž sobě položili; cítili, že potřebí jest, aby strana straně povolila, tu i tam ustoupila, aby jedna sblížila se s druhou. Šťastným taktem veden pronesl Hanuš:

„Přestaňme, matko, na ten čas se sporem a s nesnázemi, jež ovšem vzbudilo moje jednání. Vím, žes rovněž tak dobrá matka jako šlechetná žena, a vím, že vlídně podáš ruky k smlouvě, nabízímli ji tobě. Dovol, abych předložil ti otázku. Odpověď, již na ni podáš, budiž měřítkem jediným pro všechno budoucí jednání mé."

„Mluv, synu," pravila na to paní Hanušová v překvapení a s nedočkavostí.

„Kdy bych záležitost srdce svého v celém obsahu i rozsahu položil do tvých rukou, matko; kdy bych řekl s neobmezenou synovskou důvěrou: Matko, dej mi Parnassii, prosím tvého dobrého srdce za to. Dášli mně ji, budu šťasten, pakli nedáš, budu spokojen, nebudu reptati a vynasnažím se vpraviti se do osudu, jejž jsi mně určila: matko, když tuto otázku a prosbu ti předkládám, co odpovídáš na ni?"

Slova tato, rovněž tak důvěrná jako laskavá, dojala hluboko srdce paní Hanušové a způsobila v něm obrat, jímž celá její bytost zimničnou radostí se rozechvěla, tak že pro okamžik všecky její odvážené důvody šly jí hlavou kolem. Zpamatovavši se z překvapení pravila s mateřskou přívětivostí:

„Víš, synu, že kdy by bylo lze, na rukou bych tě do nebe

vnesla. Tím, že činíš mne jediným rozsudím nad žádostí srdce svého, naplňuješ mou duši pýchou a radostí a svaluješ zároveň na ni břímě takové, jakéhož posud nezakusila jsem v živobytí svém. Leč rozhodnutí musí se státi, a máš míti ode mne odpověď určitou a jasnou. Chciť svoliti k žádostem tvým a přijmouti tvou vyvolenou za dceru a milovati ji jako dceru, jestliže ode dneška za rok nezměněn v srdci svém, Parnassii za ženu požádáš. Zkoušejte sebe, ty i Parnassie. Jeli láska vaše, jež tak neobyčejný počátek vzala, ta pravá, bohem vám vyměřena, vytříbí se a sesílí v průběhu krátkého roku a oba budete míti pak podstatnou naději, že přinese vám štěstí pro život. Rok tedy na rozmyšlenou. Tu je ruka na to, že ode dneška za rok, setrváteli v úmyslu svém, budete svoji."

Parnassie zbledla jako stěna a chvěla se úzkostí jako list z osyky; Hanuš se zadumal a hned neodpovídal.

„I já," pravil otec Parnassie, „shoduji se s vaší paní mateří, pane Hanuši. Co nakvap učiněno, nemívá trvání. Rok není dlouhý. Jak oko v hlavě opatrovati vám doma budu dceru svou, a přijdeteli ode dneška za rok pro ni co pro svou ženu, s radostí uvedu ji do vašeho náručí."

Hanuše musela matka znova k odpovědi vybídnouti, nežli se vyslovil:

„Rok, matko, jest kus věčnosti srdcím, lásky a vzájemného blaha žíznivým. Nejsem z ocele, jsem však muž, jenž dovede snášeti a trpěti. Leč pohledni tuto na nevěstu mou. Kde záruka pro mne, že tato útlá květinka bez slunce a vláhy lásky v stínu hornaté své otčiny neuvadne? Nehoda nikdy nespí. Blaho lidské vzácný jest drahokam, jejž zřídka podaří se nalezti a nalezneli se, spíše desetkrát jej zlý genius života roztříští, nežli jednou jej vyleští, aby zaskvěl se v nevídané kráse. Odvažuji se nebezpečné hry, neodpírámli tobě."

„Mýlíš se, dítě," namítala laskavě paní Hanušová. „Genius života, ať dobrý nebo zlý, leží v člověku samém. Jsili muž, pánem jsi života a blaha neb neštěstí svého. Kdo člověk, odvažovati se musí. Kde, rci, kyne jistota, že to, co zamýšlíme a konáme, vezme dobrý konec? Cit jest hlas rozumu, jenž tajemným způsobem, nevědomky do duše naší přišel. Dejme mu času, aby v ní uzrál a dospěje k jasnosti rozumové. Pak teprvé lze jest vzíti jej na soudné váhy, pak může býti pramenem pravého blaha. Rok na rozmyšlenou, synu, a budeš mně někdy vděčen."

„A Parnassie?"

„Viď, dítě mé," pravila paní měkkým a laskavým zvukem k dívce, již přivinula k ňadrům svým; „viď, že vyhovíš přání matky tvého milence? Vždyť chci býti druhou tvojí matkou, přesvědčímli se, že jeden druhého skutečně učiníte šťastným."

Parnassie hlasitě zaštkala; slzy vyhrnuly se jí z očí. I paní Hanušová zaslzela. Slzy ty více mluvily Hanušovi k srdci než všeliký důvod rozumu.

„Budiž, matko," pravil pohnut. „Posud nepřinesl jsem tobě oběti. Tenkráte to učiním, ale oběť ta krušná jest a těžká. Parnassie, posečkáme rok. Rok se neuvidíme, však dokládám se ti živým bohem,

že ty jen budeš mojí ženou. Zde ruka na to. Buď se mnou trpěliva."

Parnassie chtěla se skrze slzy na Hanuše usmáti; však nešlo to. Hanuš bolestně se zadumal. Otec horal prudce procházel se po světnici. Osud milované dcery šel mu k srdci. Bylo na něm znáti, že zápasí s sebou. Chtěl soukromí s paní Hanušovou promluviti, však neučinil toho. Měl tajemství na srdci, jež dralo se na jazyk. Leč zamlčel je prozatím, bál se, že by neposloužil svému miláčku.

Na večer téhož dne odejel doktor Toman za svým povoláním. Krátce před odjezdem porozprávěl ještě soukromí s paní Hanušovou a schvaloval její jednání a rozhodnutí. Suk doprovodil jej do Hamer, kdež v hostinci zůstal. Byl neobyčejně vesel, a duše jeho druhdy pravý suchopar na plány do budoucnosti, pracovala ten večer parou. Domníval se, že blouznivému poetu Hanušovi Parnassie za rok z mysli se vykouří, a obrazil si v duchu ty krásné chvíle, jak poctivě a srdečně ujme se po roce opuštěné dívky a jak měkce ustele jí na srdci svém. Měl několik set nastřádaných a počítal, mnoholi ještě za rok přispoří, aby ženušku svou do příjemné domácnosti uvedl. Jak živ nespal ten šlechetný, lidského srdce a života neznalý dobrák tak sladce jako dnešní noci. Z celé řady snův, jež této noci duší jeho procházely, dívaly se naň hnědé oči Parnassie tak sladce, tak dojemně, že srdce jeho radostí usedalo. Ráno uzavřel, že na Šumavě déle se pozdrží a na několik dní do Šajby si zajde. Třetího dne na to rozloučil se Hanuš po boku matky své s horskou chyší a s Parnassií, již otec na rok domů odváděl. Bylo to k poledni. Den byl pošmourný; nejpošmournější pro oba milence. Mívajíť i nejbedlivější spisovatelé v spisech svých místa, kde péro se jim z ruky vysmekne. I mně se tak děje při loučení se Hanuše s Parnassií. Citelný čtenář odpustí, odložímli pro okamžik péro. Jen ten, kdo loučil se jednou, a byť jen na čas s nejdražší mu bytostí, pochopil by mne. A ten mně jistě tenkrát vypravovatelskou povinnost odpustí.

VII.

V salóně sestry Hanušovy, paní radové Tůmové, seděla při pianu Luisa. Měla před sebou rozevřenou pathetickou sonatu Beethovenovu, však nehrála z ní. Levicí jen lehko a snivě probírala se v bassových klávesích, a oči její spočívaly v zamyšlení na protější stěně, na níž visely „Libánky", kresba to předního mistra v mladém našem českém malířství, nezapomenutelného Josefa Mánesa. Luisa nebyla žádný zvláštní, neb dokonce oslňující zjev. Postavy byla štíhlé a méně plné a okrouhlé, než jak obyčejně dívky překročivší dvacátý rok bývají, a z výrazu nikterak nesličného obličeje jejího dýchal onen půvab, s jakým setkáváme se u dam, estheticky vzdělaných a emancipovaných. Dotýkajíce se mimoděk otázky ženské, naše dny rozvlňující, nehodláme nikterak svůj vtip o ni brousiti. Jako každá znamenitá myšlenka žene i ona své výstřelky a vlčky, má však přes to všecko pro nás, již při všem k vývoji člověčenstva a milého národa oči zdvíháme, jednu prak-

tickou, nad míru důležitou, ať tak dím pedagogickou stránku, jež hodna jest rozjímání i nejlepších filosofův. V tomto právě smyslu byla Luisa emancipována a měla tudíž povahu šlechetnou, uvědomělou, povýšenou nade vše titěrnosti. Běh života jejího známe v hrubých rysech z hovoru Hanuše a Tomana na Jezerní stěně a připomínáme toliko, že jsouc po smrti matky své docela osiřelá, nalezla v domě upřímné své přítelkyně, paní radové Tůmové, co nejpřívětivějšího útulku. Trávila u ní už několik měsíců, zavděčujíc se jí pomocí svou při vychování dítek. Sám pan rada, jenž rád pod žertem o emancipaci mluvil, měl šlechetnou dívku v dobré cti. Kam myšlenky Luisy, na Mánesovy „Libánky“ hledící, zabíhaly, netěžko jest uhodnouti. Snad štěstí rodinné a manželské, z kresby tak líbezně k duši mluvící, srovnávala s pustými a svadlými nadějemi svého vlastního srdce. Proto snad i vloudila se zamyšlené dívce slza do očí, že rozplynuly se před jejími zraky postavy kresby v smutné, dusné šero.

Do salónu vstoupila v prostém domácím obleku paní radová.

„Cos tak zamyšlena?“ pravila k Luise postavivši se za ni a položivši jí obě ruce na ramena. „Či netoulají se myšlenky tvé někde okolo Jelení?“

Luisa se obrátila zvolna k přítelkyni. Byla uzarděna a slzy jí posud v očích nevyschly.

„Rdíš se a slzíš,“ pokračovala paní radová. „Měla bych věru chuť, na tebe se rozhněvati, že tak v sebe se uzavíráš. Před kým medle mají padnouti závory s tvé nesdílné duše, neli přede mnou, drahá Luiso?

Při tom objala dívku a políbila ji v temeno hlavy.

„O, tys dobrá žena,“ odvětila Luisa.

„Chci ti sama pomoci,“ mluvila dále paní radová, „aby jazyk se rozvázal a duše otevřela do kořan. Chystám se dávno k tomu, ale pro ty děti člověk k pokojné chvíli nepřijde. Řekni mně upřímně, miluješ bratra Jana?“

Při těch slovích přisedla k Luise a položila obě ruce své volně kolem její šíje.

„A ty se ještě ptáš, přítelkyně?“ odvětila na polo s výčitkou Luisa.

„Ptám se a nikoliv bez příčiny. Neboť co vím o tom od matky své a posud od tebe, nedostačuje mně.“

„Nuže slyš pravdu,“ pravila Luisa vážně a pevně; „pouhou, ryzí pravdu. Léta již uplynula, co srdce mé k Janovi přirostlo celou silou svou. Štěstí mé nebylo dlouhé. Z příčin, jež jenom tuším, odtrhl se bratr tvůj ode mne. Trpěla jsem a snášela od těch dob hořké a trpké bolesti, přemáhala se a bojovala statečně, opakuji: statečně proti své lásce . . . Nepřekonala jsem jí. Věřila jsem v lepší budoucnost, doufala jsem, že bůh ani jinak usouditi nemůže, že po odchylkách pro mne tak hrozných bratr tvůj se k mému opovrženému srdci vrátí, že nahradí, čím zavinil se . . . Tu přišla zpráva ze Šumavy v loni na podzim. Jan zamiloval s plnou vášní dívku z horských lesů. Jest to vrtoch romantické jeho hlavy, domnívala se tvá dobrá matka, tvrdila jsi ty. Já viděla hned, že to neskončeně více nežli vrtoch.

Srdce hlas mi pravil, že jsem nadobro odsouzena a uvidíš, že skutečnost jej potvrdí."

„Jaké to neštěstí pro náš dům," odpovídala v zamyšlení paní radová, „že nedovedl tě bratr oceniti, že nepronikl do hloubi pěkného vého charakteru, z něhož jemu, matince i mně tak vzácné štěstí mohlo vyjíti! Ovšem bylas mu příliš vážná a málo naivní, jak toho muži našich dnů přes všecko vzdělání své žádají. Možná, že nalézal na tobě málo ženskosti, a tys přece žena v tak krásném světle! Leč tys také sama z části vinna, že za ten rok zkoušky, jejž mu matka uložila a jenž chýlí se už ke konci, nezměnil se v náhledech svých. Tys měla činně vystoupiti a hájiti pokladu své lásky."

„Nemohla jsem," odpověděla pevně Luisa.

„Měla jsi. Vidíš, doktor Toman jednal opatrně a šlechetně, že matku povolal za tepla do Šumavy, aby položila meze právě vzniklé vášni a v čas vykázala pravou dráhu srdci a hlavě bratrově. Jest mi s podivením, že matinka, povždy tak jasně soudící a pro budoucnost počítající, dala se mateřskou svou láskou uchvátiti a navrhla rok zkušebný. Měla silnou rukou v zárodku hned nešťastnou vášeň udusiti!"

„Jednala přirozeně," namítala Luisa; „viděla vřelou a opravdivou lásku obou milenců a kdo jí dal právo, zkaziti ji?"

„Ještě se jich ujímej!" durdila se paní radová pokročivši sobě. „Mně se celá ta věc nikterak nelíbí a projevila jsem své náhledy o ní písemně a bez rukaviček matce i bratrovi. Nechť se hněvají; mlčeti nemohu a nebudu. Jde tu neli o čest, tedy zajisté o blaho praktické i ideální naší rodiny, jež blouznivý bratr můj lehkovážně do hry dává. Kam' poděly se matčiny bystré oči? Ovšem, ona první vinna jest všeho. Jak si bratra vychovala, tak jej má. Následky přicházejí a ohrožují nás. Vím určitě, že měla v plánu tebe s ním zasnoubiti; proč nepůsobila naň? Prostředky měla v ruce. Mé domlouvání pouštěl s větrem."

„V tom musím proti tobě odpor vésti," přerušila ji Luisa v řeči. „Nikdy nepodala bych ruky muži, jenž by z pouhé, čisté žádosti srdce a mysli mne nepojímal za ženu."

„Jsi nepraktická, Luiso, a v neshodách s časem, v němž žijeme. Pro bůh, pověz mi, co může vypadnouti ze sňatku tak romantického a nerozumného, v jaký bratr střemhlav se žene? Chceli Jelení udržeti, potřebuje především dobré hospodyně, neb dobrým hospodářem sám nikdy nebude, a pak peněz, by vyplatil mne a zbavil se dluhův, ovšem nevelkých. Obě ty věci byla bysi ty do Jelení přinesla. A pak, jak může jej trvale oblažovati dívka prostá a nevzdělaná, vyrostlá v pustinách lesních? Připouštím, že je mladá a spanilá, roztomilá, že má zdravý vtip a dobrou vůli, což ale stačí to vše pro takového Byronistu, jaký jest on? Nemusí časem přijíti neshoda, nespokojenost, trápení se obou stran? Tolik mravní síly bratr v sobě nemá, aby s filosofickou resignací snášel těžkosti, jež sobě sám strojí a jež ho jistě neminou."

„To vše jest v rukou božích," namítala s poklidem Luisa. „Možná, že příliš černě vidíš, co samo v sobě posud nejisto. Možná, že jeho nevěsta má charaktér, jenž přivede jej na pravou v životě

cestu. Či není množství příkladův, že žena teprvé v stavu manželském z chotě svého učinila pravého muže?"

„Ano, kdy bysi ty byla jeho ženou," odporovala radová, „ale takto, silně pochybuji, milá Luiso. Dr. Toman jest řádný muž a zná ho dobře. Proč navrhoval matce tak důtklivě, abysi zimu u ní trávila na Jelení? Věděl asi dobře, že úsilí jest potřebí, ač máli bratr býti zachráněn!"

„Z části - i proto nešla jsem k matce tvé na zimu," podotkla s důrazem Luisa.

„Nerozumím ti dobře," pravila radová.

„Nacházím se, milá přítelkyně, naproti doktoru Tomanovi u zvláštním poměru," vysvětlovala Luisa. „Za pobytu svého na podzim, před dvěma lety, oblíbil si mne. K vánocím téhož roku poslal mi dopis, v němž upřímně vyznává se ze své lásky a prosí za mou ruku. Dopis ten byl složen v tak jadrném, mužném a důstojném slohu, že těžko mně přicházelo naň odpovídati."

„A tvůj odpis?" tázala se radová plná podivení.

„Nemohla jsem nabízené ruky jeho přijíti," odpovídala Luisa, „vždyť milovala jsem jakož posud miluji jedině bratra tvého. Upřímnost splatila jsem upřímností, otevřela jsem mu srdce své jako snad žádnému druhému člověku na světě. Dopis, jenž asi ve dvou nedělích na to od něho došel, přesvědčil mne také, že moudře jsem učinila. Jest on muž hodný důvěry a cti. Leč v tom se mně nelíbí, že sám o své újmě k tomu pracuje, aby tvůj bratr mne pojal za ženu. Nedala jsem mu k tomu práva a nerada nesu, aby někdo třetí za mne jednal v tak veledůležité, jenom mne se týkající věci."

„Nevím, nevím," pravila paní radová velmi vážně, „nešlapalali jsi odmítajíc Tomana po vlastním štěstí, Louiso. Přiznávám se, že kdy bych byla já bývala na tvém místě, že bych mu byla dala ruku i duši svou. Neb tak harmonicky vzdělaného a šlechetného muže nepotkáš každého roku na své cestě."

„Snad nepocítila jsi nikdy tak lásku jako já," odvětila smutně Luisa; „neb jinak jistě bys mne omluvila."

V tom zaklepáno na dvéře. Služka přinesla psaní od paní Hanušové z Jelení. Třesoucí se rukou rozlomila radová pečeť a přečtla psaní. Zbledla a chvěla se. Bylo viděti na ní, že sama sebou bojuje, máli Luise pověditi, co v psaní stojí, čili nic. Odhodlala se k věci první.

„Luiso," pravila s lomícím se hlasem, „vím, že jsi silná. Zanechám ti tu psaní matčino."

Odezdavši dopis Luise, odešla.

Luisa přečtla pozorně dopis, a klesla málomocna do křesla. V psaní stálo, že budoucího téhodne pojede paní Hanušová se synem svým pro Parnassii na Šajbu. (Pokračování.)

Rozhledy literární.

Podává

František Zákrejs.

Z rozmanité látky, kterou za poslední doby činnost v oboru našeho původního písemnictví krásného nakupila, volíme sobě za první předmět své rozpravy druhý svazeček *Národních pohádek, písní, her a obyčejů*, vydávaných péčí zvláštní komise od literárního řečnického spolku *Slavie* v Praze, podotýkajíce ihned, že sešitek tento, čítaje příspěvky nejen z Čech, nýbrž i z Moravy, nad první svazeček téže sbírky, o němž jsme se v těchto listech (č. 8 z r. 1873) zmínili, jak počtem přispěvatelů, tak objemem i obsahem vyniká; zejmena poutá zřetel čtoucího *první částka* nového sešitku, ježto v ní nalézáme báje a pohádky, které původem zasahují nejméně v dobu staroarskou. *Člověk lakomec* připomíná Edipovu sfinx, *Sudice* mythus o Parkách. *Pohádka o zakletém princi*, v nížto princezna *obnoví život* nemocného otce a vysvobodí prince *hadí* podoby, vyslovuje v obdivuhodné shodě více pravěkých názorů, dle kterých člověk, oživuje svou obrazivostí zjevy přírodní a považuje všeobsáhlá, světlonosná i teplodárná nebesa za nejvyšší bytost a za původ všeho života, jednak v křivolakém, za osvěžujících bouří sršícím blesku, jednak v jasné, ze studánek se proudící vodě spatřoval *hada* ku př. se zlatou korunkou, obrazícího věčnost a přírodní obnovy. Další vývoj těchto názorů zachován v *Nebeských vojácích*, jichž epitheton tu nabývá zvláštního významu. Temná oblaka v bouři a s blesky byla Staroariům netvorem, drakem oheň rojícím a zápasícím proti bohu světla, který v boji vítězí a tím dobývá slunečního zlata, jež si oblačný dračí netvor byl loupežně osvojil. Tímto zástupcem tmy jest slovanský Černoboh (Čert), rovněž líčený co drak, zmije nebo pod., a zástupcem světla jest u Slovanů Bělboh, u Řeků Apollo, Perseus, v křesťanské době sv. Jiří, u Němců Vodan, Sigfrid a vedle Jindřicha Lva Karel Veliký, Oto Veliký, Bedřich Rudovous. U nás zachráněna táž báj pod jmenem sv. Václava, a německý Untersberg nebo Kyffhaeuser jest náš Blaník a naše Vysokomýtská výšina, nyní Dráby nazývaná. Co se vyprávělo o jmenovaných německých panovnících, že totiž v čas největší pohromy vlast osvobodí, tvrdí se též o našich Blanických rytířích a Nebeských vojácích. Poklad slunečního zlata skrývá se v ovsi nebo ve smetí, měnícím se v ryzý drahokov. Tentýž boj dobra se zlem obsažen jest v *Pohádce o srdnatém a bojácném*, a mythus o draku bouřky nabyl anthropomorfose ve zvěsti *O původu hromů*. Podobně již v bájetvorné starožitnosti utvořila si básnivost příčinu: *Proč lidé hned po narození nechodí*. Ve formálním ohledu jsou poněkud důležity slohy, vyskytující se v *Pohádce o zakletém princi*. Snad že byly naše pohádky kdysi venkoncem veršovány?

V druhé části svazečku, o němž mluvíme, nalézají se po dětských říkadlech i hrách dvě básničky od samouka Jana Starého, dále varianty písní už známých a pak četné, dílem ženské, dílem mužské písně hod-

noty nestejné; některé, jmenovitě *Vzkázání*, *Nemocná paní* a zpěv o *Karmelitském Ježíškovi* jsou tak bezcenné, a některé, na př. *Falešná láska*, trpí tak nechutnou barokostí, že mohly směle býti ze sbírky vypuštěny. Poměrně nejlepšími jsou *Prudká voda*, *Pohřeb*, *Podvedená panna* a zvláště *Hrdinná dcera*. Co při písních neradi postrádáme, jsou nápěvy.

Se živly mythologickými setkáváme se také v druhé právě vyšlé sbírce národních poesií slovanských: v *Pohádkách přímořských*, vypravovaných drem. *Sigfridem Kapprem*, mužem o literaturu našeho kmene v nejednom ohledě zasloužilým. A sice máme tu hlavně na zřeteli *Talasa*, druhou ze zvěstí těchto, v níž podsvětní velikán ve svou podmořskou říši unese dožovu dceru, avšak zase ji vydati musí, když ji byla dívka Nemučica (Nemlčice) v podzemí nalezla a přes slib, že bude mlčenlivou, byt její vyzradila; načež však rozhněvaný Talas Nemučicu promění v rybu, kterouž ona potud býti nepřestane, až ji rybář, z její přízně, chytil a tím vysvobodil, že v ní zatuší dřívější její podobu. Připustímeli, že Talas jest buď Hades proměněný ve vodního velikána aneb že jest kombinací báje o Plutonovi a Poseidonovi s příjmím *Φυτάλμιος*, nalezneme v doževně i Nemlčici nápadnou obdobu s Persefonou. Platnosti domněnky, která se vnucuje, domněnky totiž, že tato báje zděděna jest Slovany již ze staroarských dob, vadí ovšem poněkud příbuznost slova *Talas*, značícího v srbštině *vlnu*, *vlnobití*, s řeckým názvem *moře: θάλασσα*. Buď jak buď — na každý způsob máme před sebou spíše novou podobu předvěkého názoru o plodnosti podsvětí (Nevidu — dle *Lišky*), specielně o vzácném, rybářskou kořistí oplývajícím bohatství úchvatně mocného, tajuplného moře, nežli snad doklad k myšlence, že z lidských věcí nejtěžší je mlčeti, ač nás o tom v Kapprově vypravování stará Kleopatra ujišťuje.

Naproti tomu mají do sebe mnohem novější ráz ostatní tři zvěsti sbírky, ač neshledalli by se v první Kapprově pohádce velmi změněný starověký názor o postupném ubývání dne, léta, lidských tělesných předností. *Doževna Zorka* (Zoře = Eós, Aurora), dle níž je vypravování pojmenováno, křestná to dcera víly, obdařená všemožnými zevními vnadami, ale překypující ohyzdnými vlastnostmi duševními, povrhá vzácnými i nechutnými ženichy, až se konečně zasnoubiti *musí* s kostlivcem smrtí, snad v křesťanské době vyměněným za báječnou postavu totožnou nebo příbuznou s nesmrtelným, ale stále stárnoucím Pithónem.

Ve *Spaní*, třetí to Kapprově pohádce, stělesněna jest idea, že ne blahobyt, ale práce tvoří vlastní účel člověka. Obilník, kdes od Dubrovníka, zbohatnuv obratným obchodem se zlatozemí, ano byv učiněn i královským princem, obklopí se přepychem a nádherou: avšak nyní ho míjí spánek s takovou houževnatostí, že jej obilník k sobě ani světskými ani náboženskými prostředky umělými přivábiti nemůže. Teprvé když se dal do mlácení obilí a tak perně si několik trojníků vydělá, usne — usne na slámě, on, jenž dříve nemohl oka zavříti ani na listí růžovém a broskvovém. Že slovanský lid má zalíbení v sentencích se zabarvením poučným, dokazuje také závěreční pohádka z Jaderského přímoří: *Zaboravilac* (Zapomnělivec), kterýmžto slovem přezdíváno kdys mladému plavcovi Ljubiradovi od Trogira, zosobněné to milostné

touze, připravivšímu se svou vadou, zapomnělivostí, po vícekráte o nevěstu, až mu posléze krásnou Nelaganu, dceru po carově náměstkovi v Soluni, za ženu získá jeho i její *obezřelá* mysl. „Ctnost jest vědění!“ — Pomocnicemi jsou oběma milencům mořská Ochechule (cf. et diff. se Sirénou) a chovanky Poseidona Fytalmia: květiny.

Přímořské pohádky chovají v sobě ostatně i jinak četné zajímavé podrobnosti, za něž vypravovateli vděčni býti musíme. Ovšem povstala tím, že Kapper vypravuje více tónem vzdělancovým než pohádkářovým, jakási nesrovnalost mezi obsahem a formou, jakási disformita, kterouž mimo to v *Talasovi* a ve *Spaní* úvodní neb i dodatní zmínky o výjevech, za jakých se tuším spisovatel těchto pohádek dozvěděl, zvětšují; avšak jeho práce má do sebe v každém vzhledě tak důležitý význam pro slovanské písemnictví, že na ni se vší vřelostí upozorňujeme.

Píle, jaká se nyní rozvíjí ve sbírání a překládání prostonárodních zpěvů slovanských, nemůže zůstati bez vlivu na rozvoj literatury a bude zajisté v zápětí míti oživení a utužení slovanského ducha v našem básnictví. *Rudolf Pokorný*, o jehožto verších *Z jarních luhův* (Jos. Barákovi věnovaných) nyní promluvíme, náleží k spisovatelům, u nichž se žádoucí vliv národní slovanské poesie jeví, a slovanský směr Pokorného zračí se také v tom, že sobě do svých básní zvolil látky národního rázu, čerpané z různých krajin slovanských. To zvláště platí o *první části* jeho básní, pracích to výpravných a baládních. Poukazujeme hlavně na *Únos*, pak na *Drotara*, v němž Pokorný nejtklivěji vyslovil nejmilejší svou ideu: myšlenku rodinné lásky. V *Zavedeném* podáno jest nové spracování oblíbené zvěsti o dudáku Švandovi. Nejdelší výpravnou báseň nadepsal spisovatel jmenem známé vzletné pověsti podunajské od Michala Čajkovského: názvem *Kirdžali* (zběh), který ve sbírce *Z jarních luhův* vniká do harému bašete Beka, by mu odňal milenku svou Jelu; nadarmo! — jeť Jela mrtva již, a Kirdžali odchází tedy ze života za ní.

Ve formálním ohledu dá se ovšem proti sbírce leccos namítati, a zejména jsou *Sokolíci* ku př. v tomto ohledu velice vadní. Zdařileji provedl Pokorný naproti tomu *balády*, z nichžto v *Pláči po mrtvých* a *Umírající matce* pěkně znázornil neukojnou matčinu touhu po ztraceném nebo vzdáleném synu, ač druhá z nich byla by mohla raději složena býti v rázu méně povšechném. — Do *druhé části* svého spisu sestavil Pokorný další své básně *lyrické*, a sice předkem zpěvy obsahu milostného. Jest v nich epigonem *Hálkových Večerních písní*, aniž by se mu však bylo zdařilo, vyhnouti se úskalí, kterým nápodobení vždy ohrožuje, a mnohem šťastnějšími lze opět nazvati jeho se zápalem psané písně volnosti, rovnosti a lásky vlastenecké. Avšak ani tyto nejsou co do formy bezvadné. Vůbec jest si přáti, aby spisovatel byl odstranil neřídké násilné rýmy, aby se byl držel přísnějších pravidel přízvučných i aby se byl vystříhal některých bezvýznamných, temných nebo nevhodných obratů. Poukážeme jenom na čtrnáctou *Z písní*, kteráž je naprosto nesrozumitelná. Ačkoli pak u nás oblíbené výtky proti užití toho neb onoho obrazného rčení bývají obyčejně liché, bezpodstatné, poněvadž básník, a zejmena lyrik, z pravidla oprávněn jest spojovati pojmy sebe vzdálenější, činiti skoky, dopouštěti se vhodných anachres;

nemůžeme ani my souhlasiti s obraty jako: „A já jsem také *s lodí* svou *plul tváře* tvojí *hladinou*“ a pod. — Však dosti již vypočítávání nedostatků! — verše *Z jarních luhů* zůstanou i přes ně pozoruhodnou studií mladého básníka, jehož nadání zasluhuje vřelého povzbuzení: máť Pokorný ve své sbírce mnoho jednotlivostí tak pěkných, že vzbuzují čaku v práce vyspělejší.

Velmi dobrý účel vytknulo sobě podniknutí, o němž se nyní zmíníme. Má název „*Pěkné čtení.* Výbor básní výpravných a lyrických, mysli lidu lehce přístupných. Na vytlačení sprostých písní jarmarečních pořádá a vydává *Jos. R. Vilímek.*“ Posud vyšel sešit první, jenž obsahuje 22 stručných, chvalně známých prací od různých spisovatelů.

Dalimilova Chronika česká v nejdávnější čtení navrácená od Václava Hanky vyšla hojnými historickými i gramatickými poznámkami opatřena od *Jana Ortha.* Zmiňujeme se zde o tomto díle z té příčiny, že neznámý skladatel těchto veršovaných Přemyslovských dějů některými místy a hlavně svým hněvným naladěním protiněmeckým z prosy vybočuje k periferii oboru poetického. První sešit *Listů filologických a pedagogických* přinesl o tomto vydání širší posudek z péra *J. Gebauera.*

V Kobrově *Národní bibliothéce* vyšel druhý díl spisů *Jana z Hvězdy*, první díl spisů *Václava Štulce* a první díl prací *Karoliny Světlé;* v sešitcích vycházejí tamtéž první dílové spisů *Václava Vlčka, Jana Erazima Vocela* a *Beneše Methoda Kuldy. Osvěta* podá o těchto publikacích svým časem širší zprávy.

K duchaplně vypravované novince se silným nádechem tendenčního pojednání, k novele *Konec a počátek*, již spisovatelka již jmenovaná v 20. svazečku Ženské bibliotéky uveřejnila, bude zvláště poután zřetel čtenářek. Rozvíjíť zde *Karolina Světlá* program, dle něhož potřebí pracovati o rozluštění sociální otázky ženské. Julius, příjmím krásný Faust, nepřítel to ideálnosti, zanedbávající svého ducha, pesimista i materialistický sobec a všestranný světák, mající báječné štěstí u dívek, aniž by však srdce dívčí za více považoval nežli za hříčku mužovu, hledá nevěstu s půlmilionem a nalézá kandidátku svých záměrů ve Vilémě, s jejímižto city si jistou dobu před tím byl nesvědomitě zažertoval, dav si od ní vyznati lásku a objeviv jí na to bezcitnou lhostejnost. Spoléhaje na ono štěstí své, mní se také teď býti vítězstvím jist, ale tentokráte daří se mu zle. Bylať Viléma přišla k seznání, že srdce jest statkem dívek nejsvětějším a že jimi nemá prchavými milůstkami lehkomyslně býti vydáváno v plen, jak se to posud dle slov vypravovatelčiných z té příčiny zhusta děje, poněvadž se u ženské mládeže pěstuje méně rozum nežli cit a fantasie. Proto však ovšem nechce Viléma pobuřovati proti lásce, ale žádá, by tato byla jen údělem šlechetných, a manželství aby ženě pojistilo postavení vznešenější než úkol milostnice neb ošetřovatelky. Máme před sebou řadu ženských otázek, ba více; neboť co Viléma o bezideálnosti rozšiřované vinou mužských u veřejném životě, ve vědě a literatuře podotýká, zahrnuje do sebe řadu palčivých otázek *mužských*, které se již málem stávají otázkami naší národní existence... Julius jest zamítnut, a pánem Viléminá srdce stane se pravý opak Juliův, idealista vzácného vědění a vzácné povahy,

ale nevšímající sobě dívek — tedy vlastně učiněný divoch. On Vilému upozorní na její schopnosti a neváhá jí býti věrným vzdělavatelem. Že se pak z takovéhoto věrného rádce později vyloupne vzorný choť, rozumí se samo sebou.

Les extrêmes se touchent, musíme zvolati, majíce nyní pronesti se o pracích slabých a pochybených. Až potud nemohli jsme než vždy velmi pochvalně mluviti o literárních dílech přinášených *Lacinou knihovnou národní*, ale naše důvěra, že tento podnik na stejné výši rozvíjeti se bude, byla v poslední době mnohonásobně zklamána.

Číslem 38. počínaje vycházel v *Laciné knihovně Ctiboj z Dolan, historické obrazy z doby Otakara II.* od *J. F. Činoveského*, sestávající ze tří oddělení, v nichž mimo široké popisy krajinné nadvládu mají rozvláčné rozpravy a rozprávky historické i nehistorické. To platí v míře nejpovážlivější zvláště o posledních dvou odděleních spisu: o *Vojenské slávě Otakarově* a *Otakarově pádu a zahynutí*. Ovšem lze tu namítnouti: spisovatel *chtěl* psáti dějiny. Dobře, pak ale měl psáti *vědecky*, a nikoliv z některé části belletristicky. Avšak on si mimo to dovoluje takých historických a státoprávních licencí, že s jeho prací co s prací *historickou* nemožno účtovati. Zajisté: potřebných licencí mohl a z příčin poetických byl by se měl dopouštěti, chtěje *básniti*. Avšak tu to vězí: Činoveský nepočíná sobě vědecky, ale také ne umělecky. Jeho *obrazy* nemají ani sebe podřízenější esthetické hodnoty. V prvním oddělení *Otakar II. v Prusích* je sotva nalezti stopy, že by měl jakési, avšak zcela temné tušení, jak vysoce *orgánickým celkem* musí býti poetické dílo; avšak v obou druhých třetinách spisu i všecka ta stopa *mizí*. Ano, na všech těch 350 stránkách *Ctiboje* nenalezli jsme jediné propracované jednotlivosti! A všecky ty stránky jsou sepsány mluvou tak prosaickou, tak všední, že jich pouze s namáháním lze dočísti. Pravda: Činoveský jeví se v nich jinak býti člověkem *dobromyslným* avšak spisovatelem dobré *vůle*, jakési vědecké neb umělecké *snahy* nikoli.

Byť studium krásovědy z hlavy naprosto nenadané nikdy s to nebylo učiniti genia, ono přece vždy poskytne počátečníkovi aspoň pravidel, kterých vad se má vystříhati; a podobné publikace by ze u nás nemohly nikdy objeviti, kdy by studium krásovědy mnohde nepovažovalo se za zbytné anebo škodné. A zejmena nepouštěl by se pak začátečník do žádné práce, v níž by chtěl spojiti vědu s uměním pod jedním krovem v jakés obojetné stvůře. Neboť v krásovědě byl by se dočetl, že podobné si počínání jest pachtěním se za největší nemožností. Obojživelníci jsou vesměs ohyzdni.

Na hranicích, při kterých poesie ustupuje Pitavalovi, stojí jiné dvě publikace *Laciné knihovny národní:* totiž rozsáhlé vypravování *Tvrdé palice* od *A. H. Sokola* i krátká povídka *Statek v Habří* od *V. Lipovského*. Promluvíme o druhé z nich napřed.

Sedlák Vrba zasnoubí dceru Aničku Josefovi, synovi sedláka (Kučery), jehožto statek kdys bezprávně byl odňat rodině Jana Bartoše, Aninčina milence. Z žalosti nad ztrátou své dívky zapálí tento Kučerův statek a vyznav se z toho pološílen Aničce, náhodou zahyne; — Anička pak, uslyšíc o jeho smrti, zemře též. Takový jest obsah ne právě ne-

všedních událostí ve *Statku v Habří*, a z nich jde na jevo, že jedním z reků jejich učiněn jest nešťastník, jehož nejpůsobivější charakteristikon není než paličství, že tedy za jednoho z reků obrán jest odpuzující zločinec. A přece má básník tvořiti postavy významné, svým způsobem znamenité — postavy poutavé, což v nejplnější míře platnost má vzhledem k vypravování z vesnice, k povídce z kraje, poněvadž vesnický život mívá pouze užší důležitost, ve svých účincích obyčejně daleko nezasáhá. Z četných vzorův, jaké povahy se to tvořiti mají, uvedeme pouze dva: babičku Němcové a Antoše Světlé.

S větším úspěchem podařilo se spisovatelovi upoutati sympatie čtenářovy k druhé hlavní osobě povídky, k Aničce, avšak stalo se to nepříhodným prostředkem. Předkyně Annina byla totiž pro zradu na někdejším pánovi z Habří prokleta, aby dcery z jejího rodu proplakávaly v nářku a žalu dny života, až by poslední — kterouž jest Anička — *krví* smyla spáchaný hřích. Jaký to fatalismus ještě za nynější doby! Budiž zůstaven v hrobě s Müllnery, Wernery, Houwaldy! A posléze kdy by tedy aspoň očekávání čtenářovo bylo zadost učiněno! Než ani to se nestane: umřeť Anička smrtí *nekrvavou!* Jako poesie lyrická, má začasto i výpravná báseň, z obratných rukou vyšlá, ráz hádankovitosti: vypravovatel zúmyslně poskytuje čtenářově mysli postupně jisté momenty, z nichž by tento mohl souditi na zakončení děje; že však je to jedna z těch úmyslností, které nerozlaďují leč tehdy, objevili se býti bezpředmětny, musí se epik varovati, aby čtenářův důvtip nezklamal, leda snad *větším* důvtipem do dalšího rozvoje své práce vloženým. Avšak to se, jak viděti, v povídce Lipovského nestalo. Vůbec postrádáme ve *Statku v Habří* promyšlené struktury. Dikce není bez frásovitosti, avšak je pružná a skoro naskrze správná i vybraná.

Také *A. H. Sokol* šetří přesnosti jazykové svědomitě a skoro s plným úspěchem. Vadou Sokolovy mluvy jest suchost, ano značná suchost — skoro bezvýminečné míjení poetických barev. Naproti tomu osvědčuje spisovatel velmi značnou bystrost v pozorování: jeho povídka oplývá charakteristickými podrobnostmi, jimiž obrazí postavy neb události. Ovšem vydal se plným použitím tohoto pozorovacího svého talentu v jinou nebezpeč, v nebezpeč přílišné rozvláčnosti, a nelze říci, že jí všudež uniknul. Není pochyby, že má epik právo, pohodlně se u svém vyprávění šířiti, ba i v episody zabíhati, ale musí se to díti opatrně, s mírou, aby neunavoval. Jakou oprávněnost má ale kapitola VI.?... Zejmena pak jest radno vystříhati se zbytných délek *v poslednějších* oddílech díla: XXIX. kapitola *Tvrdých palic*, ač tvoří sama v sobě jednu z poměrně nejlepších statí knihy, je toho varovným dokladem. Zde přichází tato kapitola *v nečas*, a to ji zničuje, čehož ostatně tím více litovati jest, poněvadž v ní dolíčení svého docházejí právě *jímavé*, světlé, šťastně ze života zachycené postavy povídky. Pobožnůstkářský Zemánek, volnomyslný a vtipný Cyril, hospodský Brynda, jeho zamilovaná dcera Pepinka, její milovaný Metudek, bodrý otec Bartošův a jeho nešťastná snacha jsou takovýmito figurami; poněkud i soudní adjunkt, žalářník Komárek, tulák Bidlo. Vše to jsou však osoby mimotní a s hlavními má se to jinak. Vedle Magdaleny Rozárky a vedle jejího milence, který vlastní matku na smrtelné posteli spočívající opouští,

který se vzpírá na smrt raněnému otci své milenky přispěti, který s otcem svým mluví vždy jen nelidsky, ano u věci, kde se o životy rodičův jedná, veřejně *proti* němu svědčí — musíme se zaměstnávati člověkem rázu Žaludova, který z opilství málem nevychází, který se pro nepatrný kousíček země uvrhne do žaláře a který z pomsty *sobě* zapálí statek, aby v něm zahubil několik lidí; musíme se setkávati se ženou, která stavší se nevěstkou ženatého surovce, vdá se za muže jí protivného, přinese mu za syna a dědice dítě cizí, co manželka v lásce k nelidskému hanebníkovi a v nevěstství pokračuje, která při výjevu, v němž jí chotě do vězení odvádějí, smějíc se chléb s máslem pojídá, a která celý ten hanebný poměr k svému svůdci, k svému mužovi, k svému dítěti veřejně prohlásí! Než i to všecko málem se ztrácí u prostřed ohavností, páchaných netvorem, jejž si spisovatel zvolil za nejhlavnější osobu vypravování. Při druhých postavách: při Rozárce, při Karlovi, při Žaludové sáhl Sokol také k některým jasnějším barvám, ač zejmena při poslední z nich, při Tereze dosti nedůsledně, ale Bartoše vykreslil černí na černi. Za to, že se mu Žalud as před třicíti roky (!) škodolibě vysmál, učiní ho chotěm své nevěstky a vnutí mu tak svého nemanželského syna za dědice; přičiní se o to, aby jeho, (Bartošův) manželský syn připravil Žaludovu dceru o čest; se ženou, se syny a s otcem zachází jako s psy, zuřivě týrá Terezu, vraždí Žaluda, vleče ho polomrtvého do věznice, ještě zde ho vztekle pronásleduje, ba vlastně dobíjí; ano on konečně povolá a zavede brannou moc proti celé dědině, jejímž *starostou* jest! — až konečně jedna ze střelných ran, četníky na lid vypálených, jej trefí a tak ho věru příliš čestnou smrtí se světa přivede, avšak nikoli, aby tím za sebou nestrhl ještě jednu oběť své zvířeckosti, svou choť. Ano, tak vyhlíží rek *Tvrdých palic*, a my víme tu pouze jedinou omluvu spisovatele: že Bartoše *nikde nepřiodívá* lichou svatozáří. Poctivě líčí lotra co lotra, ne snad co mučeníka, co nešťastníka, který by zasluhoval úcty.

Jak? musíme se ptáti: tito lidé, tito Žaludové a Bartošové mají býti representanty *tvrdých palic?* A což v obcích našich neděje se nic než jenom skoro neustálé vády a rvačky? Anebo jsou několikeré podvody, jsou nelidské činy — jest několikeré vraždění a jsou podobné objevy, při nichž vlasy vstávají, nevyhnutelnými ingrediencemi výpravné poesie?

„Je to strašné!“ musíme zvolati s Metudem, ba mnohem hůře: není to básnické!

Jděme dále!

Illustracemi od *Frant. Kolára* a z menší části též od *K. Purkyně* opatřená publikace *Nejlepší české humoresky* dospěla nyní k druhému sešitu. Slovu *nejlepší* v tomto názvu nelze přiznati než význam soupojmu (totum pro parte). Tak plynou *Kantorovy trefuňky* (sic!) od *Stroupežnického* oblíbeným proudem dílem nemožného a dílem všedního žertu. *Kašpara Vondráčka kaprálský „fricek“* od *L. V.* nepostrádal by sice humoristického základu, avšak provedení je zcela vážné, což celkem platí též o *Ženichovi v kurníku* od *V. F.*, neposkytujícím než jedinou, a to dosti málo motivovanou, v titule naznačenou situaci. Poněkud více jest v humoristickém ohledě látky využitko-

váno v *Osudném proslově* od *V. H.*, což ještě u větší míře platí o druhé polovici žertíku *Kterak se dostal mušketýr s námluv do rendlíku* od *J. R. Novotného*, pak o nehodách s názvem *Proč mu zapovídala kouřit!* od *Akle Hurta.* Menší větší literární cenu mají však teprvé donoquijotterie *Obležení města Račic r. 1848* od *Aug. Nevšímala* a zejmena *Tatínkovy juchty* od *Č. Str.* (Václava Čeňka Bendla), jejíchž látka — zdravé vytrestání lehkovážného studenta pomocí velikých bot a mělké kapsy — těší se z všeobecné obliby, tak že i dramaticky zpracována byla. K obzvláštní ozdobě sbírky přispívají mimo to dva žertíky od *Fr. Jar. Rubeše: Lehce nabyl, lehce pozbyl* a *Ostří hoši.*

Nejlepší české humoresky vyšly nákladem vydavatelstva *Humoristických listů*, které právě dospěly k *šestnáctému* ročníku, aby nadále vycházely ve zvětšeném formátě a s širším programem. Přestávše dlouhou řadu persekucí a přetrvavše mnohou nepřízeň naší doby, nepřestávaly tyto listy, nyní z nejstarších mezi našimi časopisy, uprostřed bojovnického šiku zápasiti za povznešení, za samostatnost, za svornost národní, tak že se staly všeobecně oblíbenými, ano že staly se všude potřebou. Přes to nemůžeme tajiti, že v obrázkové i slovesní části jejich leccos potřebuje vydatné reformy; avšak právě proto jest žádoucno, aby hojným rozšířením dosáhly prostředků, jež by se na zdokonalování věnovati mohly.

Z druhého našeho humoristického týdenníku, z *Palečka*, jenž nyní již druhým rokem vychází, vydáno několik illustrovaných výňatků. Tři z nich tvoří první sešit *Bibliothéky humoristické*. *Ďáblův mlýn* od *L. Stroupežnického* není než rozvedená anekdota podezřelé hodnoty, a humoreska *Žalostný konec přátelství dvou přátel* od téhož autora spojuje v sobě sice něco skutečně komických situací, ale libuje si v nepochopitelném, arenním humoru, a což je mnohem větší chyba: má za podklad protiethický nápad, totiž rozpustilské zničení neškodného přátelství. Omluva, že se jedná o přátelství dvou *šosáků*, nemůže zde míti místa; neboť i přátelství obmezenců zasluhuje jisté úcty. Ostatně bylo lze snadno této vadě předejíti, ku př. tím, že by se pomér obou šosáků byl pojal a vylíčil co činné spiknutí proti pokroku. Vtip třetího, mezi oba předešlé vloženého žertíku s názvem *Mína a Vendelín. Kus nevázaného života nezdárného syna* atd. spočívá hlavně v tom, že slova v textu použitá ve smyslu tropickém zobrazena jsou na příslušné illustraci ve smyslu vlastním, nepřenešeném. Je to komika nižšího druhu, připomínající podobné známé obrázky o Kocourkovanech. Text sám budiž přikryt pláštěm shovívavosti. Čtvrtý, o sobě vyšlý vyňatek z *Palečka*, *Edip král*, travestie to slavného Sofokleova dramatu, sepsán jest cepovými verši *J. St. Zbirovským & Aug. Nevšímalem* v genru Gallatově neb Illnerově: Jokasta zve na Edipovy křtiny, Pythia mu pomocí karet vykládá planetu, vyhostěn učí se ševcovině, při mariáši zabije otce, rozluští slovem *viks* sfingínu hádanku, zadechne se přispěním střelné rány, z Jokasty stane se dle Darwina deštník. Aristofanes, Holberg, Gozzi, Tieck, Platen, jsou vzornými prameny pro studium, na základě jehož by podobným a příbuzným žertům bylo možno získati hlubšího základu a literárního významu. Illustrace k *Edipovi* i k *Míně*

a Vendelínovi zhotovil *G. J. Schulz*, jenž jinde podal důkazy, že má nadání k pracím daleko lepším. Zúmyslně strašné, ba hnusné *Alšovy* črtanice k *Ďáblovu mlýnu* nelze než odsouditi. *Fr. Kolár*, který podal kresby k *Žalostnému konci přátelství*, překonán jest sebou samým nepoměrně zdařilejšími pracemi — v prvním sešitě *Nejlepších českých humoresek.*

Nebude od místa, zmínímeli se o několika valně oblíbených poklescích, jichžto se dopouštějí někteří naši pěstitelé komické literatury. Tyto poklesky jsou sice z části nepatrné, avšak množíli se tak houfně, tak epidemicky, jako v posledních letech u nás, musí býti vytknuty. Jeť věru až úžasno, co všechno se vydává za vtip! Upotřebíli ten onen humorista z povolání nebo z musu velmi zhusta nebo velmi zřídka užívaného slova a vložíli je mezi husí nožky, má již za to, že učinil bůh ví jak duchaplný žert. A což teprvé sáhneli k jinojazyčnému, více méně přetvořenému nebo zpitvořenému výrazu, zejmena takhle k nějaké německé říkačce! Sem též náleží nezřídká sklonnost k příkrým, nízkým a kluzkým slovům. Obratů, jichž by si ve vybrané společnosti nikdo nesměl dovoliti, čteme nyní dost a dost. Nikdy nescházelo lidí pokládajících pronášení takových laciných nepřístojností za nezbytný znak pravé geniálnosti — avšak u nás, kde jest i v oboru humoristické literatury velmi opravdové práce potřebí, musí podobný nadbytek lichých obdivovatelů nazván býti škodně zbytečným. Vůbec jeví se u nás palčivý nedostatek společenského života a po výtce nedostatek salónů. Máme sice domy, z nichž by salonní ráz neměl mizeti, avšak i naše Pražské a po nich i některá mimopražská divadla, na něž tu myslíme, volají po rázných Herkulech. Jemnocit, vkus, libomrav se málem všestranně, skoro systematicky hubí, a poněvadž adeptové naší komické Musy ponejvíce ani sebe menší zřetel nemají na to, co by mělo býti duší jejich produkce, na *poesii*, hubí se u nás beztrestně i krásocit. Smysl pro humor ničí se mimo to také bytným opětováním jistého druhu nezdařilých žertů: mínímeť porovnání názorněná obrázky, pak nakreslené situace z vážných, poměrům, na které se při tom naráží, přizpůsobených bájek a j. V těchto kresbách neshledáváme nic komického, leč to, že je sám autor má za komické. A přece není u nás o vhodné látky zle! Proč se jim tedy satyra vyhýbá? proč straní se četných chorob v poměrech našich vědeckých, uměleckých, sociálních, občanských, náboženských, jako by byly více než nedotknutelny? . . . Věru, na širém prostoru humoristického písemnictví jest u nás ještě mnohý veliký úspěch možný a nutný! —

V oboru dramatickém tiskem uveřejněna *Zkouška státníkova*, veselohra v jednom dějství od *Emanuela Bozděcha*, o níž jsme se vloni, za příležitosti jejího prvního provedení na zemském divadle, v těchto listech pronesli.

Vykonavše touto poznámkou příjemnou povinnost, musíme se nyní opět zabaviti prací věru krušnou. *Výškovský žid, moravská národní pověst ve čtyrech jednáních s dohrou* (!) *v jednom jednání*, od *V. Lipovského*, (v 128. svazku *Divadelní bibliothéky*), jest spisek v každém, ale v každičkém ohledě nezdařilý. Jeť to travestovaný kus a travestie zároveň! Bezbarvá, někde až směšně frásovitá řeč, místo

charakterů loutková, směšně pakreslená schemata, nepostačitelné motivování, nedostatek struktury, nedostatek základní idey, za to však zbytečné dva akty a několik celkem nebo částečně bezpotřebných výstupů — to jsou *hlavní*, ale nikoli jediné vadné rysy *Výškovského žida*.

Jakýs Shylock *Bathuel*, chce zraditi své bydliště Švédům a poněvadž mu v tom jaksi překáží městský synek Jan Slavík, obviní tohoto zcela neobratně ze zrady, čemuž purkmistr Neustupský, jenž teprvé v třetím jednání vystoupí, z nepochpitelné obmezenosti uvěří a Jana, ženicha své dcery Ludmily, odpraviti dá. Katastrofa Bathuelova pak odbyta jest spůsobem neslýchaným. Lipovský předpisuje totiž *proměnu* a pak nařizuje, aby učiněn byl „obraz vyznačující porážku Švédů a židů v Růžové ulici, sestavený dle zdání (!) režisérova. Nejvíce v popředí purkmistr probodající Bathuela. Mezi obrazem jest slyšet zvonění, bubnování a přiměřenou válečnou hudbu." Tak originálně tedy je zabita jedna z předních částí, ano dle Grillparzera *nejdůležitější* část dramatu!.. V dohře, konečně, umírá po celý akt šablona, jež byla až posud jen proto vystupovala, aby se kus prodlužoval; a sice umírá za — nepochopitelnou obmezenost jiného! Smrt purkmistrovy *dcery* Ludmily má totiž býti trestem pro Neustupského za justiční vraždu na Slavíkovi spáchanou! Jaký to opětný u Lipovského fatalismus!

Což máme vůči tomu všemu učinit? Nemůžeme na ten čas než raditi Lipovskému, aby se všeho spisovatelství potud úplně sřekl, pokud se náležitě neobeznámí s literárními vzory a zákony.

Obraťme již zřetel ke zjevu jinému, radostnějšímu.

Umělecká beseda Pražská nastoupila v prosinci m. r. dvanáctý rok své činnosti, a jednatelské, spolkovým členům právě rozesílané zprávy o jejích výkonech za jedenáctý rok trvání jejího k místu přivedených podávají tuším důkaz, že Umělecká beseda „přes všecky nesnáze nynějška za vzorem předešlých let i r. 1872—73 svědomitě zadost učinila svým obtížným a rozsáhlým povinnostem stanovním," tak že zajisté též minulý správní rok čestně smí řaditi k letům největšího svého všestranného pokroku a rozkvětu. Počet údův, který hlavně přičiněním činných *venkovských jednatelů* spolkových každoročně vstoupá, dosáhl koncem listopadu 1873 číslice 1719. Pravou událostí po výtce *spolkovou* lze besedě nazvati loňskou oslavu stoletých narozenin *Jungmannových;* podnět k této slavnosti vyšel z Umělecké besedy, a ona přispěla všestranně též k tomu, že slavnost dobrala se rázu tak velikolepého. Poněvadž hrozila pohroma Libušině lázni na Vyšehradě, domku s č. 100 v Brandýse nad Orlicí z dob české reformace proslulému, kostelíku sv. Rocha na Strahově, pak zvláště Karlštýnu a letohrádku Hvězdě, pracovala Umělecká beseda o zachránění těchto památek, což se jí přispěním p., konservátora Beneše zejmena v příčině Hvězdy úplně podařilo. Aby širší obecenstvo seznamováno bylo s uměleckými znamenitostmi českými, uspořádal literární odbor společenské vycházky do památních budov Pražských. Beseda pečovala také o to, aby umělecké předměty byly šířeny: za tou příčinou rozeslán mimo svatojanské výhry členům r. 1873 obraz *Po bitvě na Bílé hoře* od *Jaroslava Čermáka;* za prémii na r. 1874 určen *Čermákův Šimon Lomnický z Budče*, jenž se právě údům rozesílá, a na r. 1875

Raněný Černohorec od téhož umělce. Zvláštního vyznamenání dostalo se jednotě ze strany srbského ministerstva veřejných staveb; působilo po jeho žádosti při předběžných pracích o postavení pomníku knížeti Michalovi. Odbor literární, který ze všech tří sekcí spolkových rozvíjel největší činnost, staral se sbíráním kněh pro chudší knihovny o šíření osvěty a snažil se též působiti k tomu, aby cizina duševní práci českou spravedlivěji počala oceňovati.

Skončuji tvrzením, jež jsem položil na konec svého jednatelského referátu o činnosti besedního výboru správního za r. 1872—73: Resultáty, jichž se beseda téhož roku dobrala, jsou zajisté četné a čestné. „Dokazujíť, že sobě beseda ani v tento rok nedala předčiti nižádným družstvem naší vlasti. Bez váhání, s radostí a s obětovností propůjčovala se každé chvíle službám národa, službám národní vzdělanosti, službám všeobecné osvěty. Přes to nebyl — to musí přiznáno býti — vznešený ideál úkolu besedního v žádoucí míře dosažen. Zbývá ještě leccos vykonati, máli spolková působnost ve všech směrech povinností stanovních býti rozprostraněna. — Avšak i k dalšímu plnému rozkvětu položen také již letos velmi nadějný základ. Výtvarný a hudební odbor sesílily se novými přáteli umění, a jejich záměrové podávají nejspolehlivějších a nejupřímnějších záruk velmi skvělého rozkvětu spolkového."

Dodatek k úvaze:

Česká literatura z českého divadla vypuzena!

Po vytištění úvahy této uveřejněn jest officielní repertoir českého divadla, sahající až *do posledních dnův měsíce ledna t. r.* — *a opět v něm není ani* **jediné české drama**! Na zimní sesónu až do konce ledna připadá skoro **půldruhého sta** představení na českém divadle — z těch připadá letos všeho všudy **půl tuctu** *na českou literaturu, na jediném českém jevišti!* A to byl ještě jen fíkový list na *počátku* sesóny: od té doby, jakož viděti, všecky ohledy slušnosti odhozeny jsou, celému národu bije se týden co týden skandálním repertoirem ve tvář, po národnosti české šlape se na nejvlastnější půdě její bez svědomí, nepokrytě, okázale, vyzývavě!!

Opravy. V 1. čísle Osvěty letošní na str. 20 v ř. 20. zdola místo *v úžasné mizerné* čti: *v úžasném mizení;* — na str. 36 v ř. 9. shora místo *Josef Gallina* čti: *František Kallina;* — na str. 72—74 místo jmena *Milan* všude čti: *Michal;* — na str. 74 v ř. 22. zdola místo *momentálnost* čti: *momentánnost*, a v ř. 21 místo *monumentannost* čti: *monumentálnost;* — na str. 78 v ř. 28 shora místo *obstupují* čti: *odstupují;* — na str. 80 v ř. 5. shora místo *průtahy* čti: *půtahy.*

R. 1874. Č. 3.

OSVĚTA

Optimismus a pessimismus.

Podává

dr. B. Pošík.

(Dokončení.)

II.

V dějinách jednotlivce i člověčenstva různíme tři doby vývoje: smyslnou čili sensualistickou, myšlenkovou či idealistickou a posléze realistickou, šetřící věcné zkušenosti. V prvé době svět námi nepoznávaný béřeme v mysl svou zhola tak, jak smysly malují, a všechno naše myšlení i cítění pracuje, srovnávajíc, rozebírajíc a slučujíc, zcela spokojeně o látce smyslné. Nevědomá to *klasičnost,* v nížto vrch drží náš názor o světě; však svět skutečný jaksi elasticky lne a přizpůsobuje se nám. Tato shoda zavádí radost ze světa. Radost dítěte! Lidé, kteří mnoho nepožili ze stromu poznání, žijí v tomto utěšeném stavu. Ženy našeho věku *na mnoze* dále nedospěly. Národové za dětství svého procházeli tímto naladěním optimistickým. A všimněme si i těch, kteří nám podnes představují dětskou mysl lidstva, národů východních, asijských. Sanguinická letora dovede se v proudu tom udržeti třeba po celý život. Slované, vstupující nyní s tělem i s duší svěží v historii obecnou, mají ten kus obtížné práce, že jim srovnati jest pučící svůj názor mladosti se vtíravými výsledky vzdělanosti západní, anať skoro už přezrává. My Čechové jsme v křižovém ohni. Zamlčuje mnohé jiné uvádím jen věc v oči bijící: naše divadlo v zimě a v létě, naši ideálnou snahu po vývoji přirozeném a tu kořeněnou potravu, jež vábí pikantní lidi a dobývá se již i v literaturu; nebeřme jako Indian americký ze vzdělanosti západní jen — *kořalku!*... Smyslnému názoru u vývoji lidstva náleží věk starý, předkřesťanský; nejlépe se soustředila věc u Hellénů, jichžto vzdělanost roznesl ve světě meč, oheň a právo římské.

V druhé době začíná duch pracovati a brzy vyšvihuje se jakýmsi záchvatem *nadšení* nad svět smyslný; hmota jemu ustupuje. Příroda, život na zemi, tělo stávají se rejdištěm zla. Duch si nahražuje tu ztrátu obrazivostí, ježto pouští z mysli i zavrhuje úplně skutečnost. Jsme v době *romantiky,* jež bloudí v jiných světech. Máj života nás v bytosti jinocha a dívky poetickým pelem svým těšívá; i hanili bychom při nich jednak dětinskost jednak hrubou reálnost prósy životné. Žena se udržuje stále v tomto stadiu, i jest v pouti pozemské živlem poetickým, nápravou pessimismu, živlem krásy a ladu spokojeného a spokojujícího; odporuje vytrvale hmotnictví doby naší; žádoucno jest, aby emancipace nestrhla s ní kromě naivnosti logické i půvab ideálný. — Středověk jest dějinným výrazem tohoto směru a zcela důsledně pěstuje úctu k ženě. Germanský kmen jak v Němcích tak v pořímaněných haluzích svých francouzské, španělské a italské byl pěstitelem snah romantických. Scherr (Deutsche Kultur- und Sittengeschichte) pokládá idealismus za základní znak Němectva; tomu svědčí nejen historie středověká, než samo vědecké (chladné!) bádání filosofů německých naší doby. Co tu romantiky v Leibnitzovi, Fichteovi, Schellingovi, Heglovi a Schopenhauerovi! Duch germanský, jenžto ve stavbách gotických nejlépe rozdroboval a rozemílal kámen hmotný ideou, budující báječnou vzdušnost, i za našeho věku chápe se každého místečka, jež zanechává hmota a věcná skutečnost, aby je pronikal. Zvláště Němcům materialismus nesvědčí tak, aby zobecněl; politická nynější převaha moci jejich hmotné, jsouc jinak výsledkem výbojné povahy, jest jednak nástrojem jejich neméně podmanivého idealismu, jednak není asi posledním slovem vůle jejich i ve vlastní domácnosti.

Pak přichází počátek věku mužného. Zkušenost neúprosně doráží. Illuse, pochybování (skepsis) a soudnost (kritika) dostavují se. Hloubáme o pravé podstatě věcí, domáhajíce se vědění místo bývalé víry. Poznáváme sebe i záhady života, chceme pouhou pravdu. V zápětí jde spor mezi hasnoucími myšlenkami mládí a reálností, nepoznanou ještě úplně. Přírodní vědy, hmotné z nich prospěchy, suchý a bezbarvý jejich názor ovládají, a s nimi pessimismus, jako hořká pilulka, která však zajisté má svůj léčivý úkol v dějinách. Pomíjíme světa posmrtného. Jen život lidský na zemi chceme učiniti působištěm svým. Humanismus ne v úzkých mezích bývalé literární snahy na počátku nového věku, nýbrž humanismus nejširší chce pomoci vší bídě člověčenstva, i chudobě zoufající nedostatkem i bohatství zoufajícímu nadbytkem. Jsme v rozervanosti. Duch a hmota, církev a stát, víra a věda, autorita a rozum volného myšlení, právo a moc, nadsmyslnost a přirozenost, láska a sobectví tahají se o bytost naši. Úkol sobě teprvé hledáme. Melancholie, sentimentalnost, blouznění o starých dobrých časech, přesycenost, světobol, spleen značí naši rozervanost. Klidu hledáme, jako ho hledal občan římský za doby císařův, přeplněný vzdělaností řeckou a mocí římskou. A ten klid může nastati jen smírem mezi ideálnými živly našimi a materialismem veřejným. Úkolem historie jest, aby smír ten provedla i aby zahájila dobu *nového klasicismu.* V tomto klasicismu již i svět skutečné věcnosti i svět ducha našeho poznaní vejíti mají ve shodu, jež by napořád mohla trvati,

poněvadž by ji nevyrušovaly ani illuse ani neúplnost poznání. Že se teď teprv hlásí potřeba smíru a že shody jsme ještě nedošli, netřeba podotýkati.

Co zde povšechně praveno o vývoji lidstva, platnost má v každém vzdělaném národě, jenž životem svým propracoval jistou dobu vývoje lidského, a jehož dějiny mají obecnou důležitost.

Podál proudu dějin napořád vyvíjeli se ve východní Asii Číňané a Japonci. Japonci poddáni jsou prý realismu a spokojují se výhodami životními, jaké on přináší. Ne tak Číňané. Vypravuje se, že v názoru jejich o světě převládá pessimismus; mongolské plémě vůbec prý jest jemu přístupnější. Hojné sebevraždy, zapíjení svízelů pozemských, omrzelost jsou prý v Kytaji více domovem než kdekoli jinde. V této části Asie rozšířilo se učení Buddhovo, jehož vyznavačů jest asi více než křesťanů. Zajímavý tu máme úkaz, že jedna veliká část lidstva (snad celá třetina) jež nikdy se nestýkala se vzdělaností západní, dospěla přece stejných o světě názorů. Ujalali se takou měrou v mongolské Asii pessimistická nauka Buddhova, zajisté svědčila jí povaha lidu. Neznajíce historického vývoje směrů duševních u Kytajců a Japonců, přece tušiti můžeme, že i oni měli dobu smyslného dětství a ideálného rozechvění ducha jinošského.

A rovněž tak bylo asi u Indů, kteří jsou přechodem z východních směrů duševních k západním. Národ tento mírný, nevýbojný, vegetarianského živobytí jako Slované, tak velice jemu spřízněný, zplodil dvojí náhled o světě; obojí však líčí živobytí toto barvami truchlivými. V samém umění, v němž oku našemu jeviti se má lehké, bezpracné spojení ducha s formou smyslnou, oblíbili sobě stavby ve skalách, svědčící o vytrvalosti ohromné a jsoucí téměř obrazem potu a namáhání životního. Starší náuka, brámanská, jest indickým křesťanstvím — optimismus to zkalený obtížným žitím hmoty tělesné na této zemi. Plná blaženost kyne teprv ve světě posmrtném, v lůně Brámově; Bráma pak totožný jest s přírodou, co souborem všeho stvořeného a působícího. Způsobilou k této blaženosti činí se však bytost jen mravným životem na zemi, velikým sebe zapíráním a mrtvením těla; i musí sobě neustálým postupem ve vyšší bytosti dobývati krok za krokem lepší jestoty. Kde vyvinulo se příkré kastovnictví, tam nemohl život pozemský býti příjemným. Při bujné přírodě země indické můžeme si věc vysvětliti smutnými následky požívání smyslného, ku kterému příroda více než jinde dráždila a kterého tudíž hlas prozřetelnosti tím spíše zrazoval; větší část epidemií tělesných tu měla počátek aneb došla rozšíření, jež hrozným spůsobem stavělo na odiv nicotu rozkoše smyslné.

Buddhou dospívající duch indický povrhl kastovnictvím, božstvím i životem po smrti. Již pantheismus brámanský dovozuje duševní pokročilost Indův, jsa názorem přírodovědeckým. Buddha pak zavrhuje důsledně boha osobného, jenž ani v pantheismu nemá místa. Podivuhodným spůsobem shledáváme v náuce Buddhově moderní naše myšlenky, kterým obcuje zejmena materialismus fysikální. Již není naděje ani v lepší *život* po smrti, jímž by žila duše nesmrtelná ve stálém vědomí své individuality. Bezúčelnost světa vyznačil Buddha uče, kterak všecek tvor klesá v *nic,* z něhož byl vyšel. Toto nic (nirvana), bezvědomí,

jediným jest trvale blaženým stavem. Všechna snaha lidská musí se tedy obmeziti působením v životě a pro život na zemi (humanismus). Ten jest břemenem, povinností, již mravní člověk trpělivě snáší; ke svatosti života dospívá, kdo krutým trýzněním těla, askesí, umrtvuje sílu životní, jež jest bez účelu a plodí jen strast. Jiným pomáhejme v bědách jejich; láska vespolná, soustrast a milosrdenství buďtež pakou všeho činění! Ale pohnutkou k tomu není, jako v křesťanství, vůle božská, plán všesvětový a naděje v lepší život, není jí tedy optimistické zakončení ruchu světového. Nýbrž pouze strast, jež vládne vším skutečným, a pessimismus, jenž z dokonalého pozorování světa plyne, hýbají duchem citlivým i pudí jej k tomu, aby všemu pomáhal ke šťastnému trvání v bezvědomí. Buddhovo učení jest jediným, ryzím pessimismem v historickém rozvoji náboženství lidských. Ono jest tušením, jemuž věda doby naší hleděla najíti důvodů rozumových. Křesťanství v dogmatické části soudíc o podstatě světa, podobá se učení brámanův, v mravouce své šetří podobných zásad, jaké prováděl buddhismus, ač mu z theorie plynou jiné motivy mravnosti; i ono má své mnichy, poustevníky, mučedníky a askety.

Tuť přiměřené místo k tomu, abychom (pro značnou s *Indy* spřízněnost) pohledli na *Slovany*. Kdož nezná holubičí jejich povahy, která je učinila v posavadním průběhu dějin podnožím Avarů, Germanů, Řeků, Romanů, Maďarů, Tatarů, Turků? Politická nepřízeň musila u nich zakotviti trpčí názor o životě. Byli milovni rodinného života přes míru praktické moudrosti. Tento jejich patriarchální život v dávných dobách — dobách spokojeného dětství — vyrušen jest realismem života; poněkud podlehli. Nenalezli útulku v umění ani vědě, jež pěstovati osudem jim nedovoleno; kmenové, kteří urputně odporovali zničení svých názorů mladistvých a přijetí křesťanského idealismu, zmizeli z dějin. I k obecnému životu hledíc, popěvky lidu slovanského myšlenkami a nápěvy svými jsou vtělenou melancholií a sentimentálností. Jsme i proti přírodě poníženi; neutíkáme se k ní, abychom nabyli uspokojení a zárodku k podmaňování jejímu, nýbrž kocháme se v trudu (ovšem mírném, jelikož slovanském), v pomíjejicnosti její, kterouž bez reptání přijímáme jakožto souzenou; příroda Turgeněva jest mocnou čarodějkou. Život po smrti byl předkům našim unavením. Polska zakrvácela se bojem patriarchálnosti slovanské proti reji hmotných sil života, jak se jeví v politických třenicích. Kdo nezná resignace a částečného nihilismu u Rusův? Kdo nezná slovanské „věčné naděje v budoucnost“? *Stará historie* Gončarova a *Oblomov* jeho dýší trudnou touhou po smíru citu vnitřního a vnější skutečnosti; a podobně naladěna struna Puškina a Mickiewicze. Nalezli ho? Co značí naše stálé dolehání na právo a povrhování mocí? Co značí naše nesamostatnost smýšlení, jež zbavovala nás národního rázu na všech koncích území našeho, z Poláků činila Francouze a z Rusů je činí? Tento náš pessimismus chytá se všude stébel a libuje si v palliativních prostředcích. Mladík slovanský pomýšlívá dříve na rodinný život a pak teprv na zabezpečení společenského postavení, jež má býti onomu základem; postrádaje co hlava rodiny zkušeností, jež podati může jen pracné a dlouhé zkoumání lidí doma i v cizině, v knihách i ve

skutečnosti, pozoruje potom, kterak se mu ideály pod tíhou skutečnosti boří.

V tom ve všem pravou protivou je *žid;* odtud snad ona zvláštní nesrovnalost mezi lidem slovanským a židovským, která se táhne dějinami jejich. Bylli žid rovněž potlačován a nesměřovalli k politickému výboji mečem, nepostrádal přece nikdy výbojnosti duševní, jež chce býti vždy pánem situace. Žid jest optimistou. Je vtělenou Schopenhauerovou vůlí k životu za všech okolností. Neptá se, zdaž vůle ta a život sám dobré jsou. Nezasahuje chtěním svým do daleké budoucnosti aniž pojímati chce všechen i nejvzdálenější obor. Jemu dostačí ke spokojenosti to, co právě chtěje uznává za dobré, i nasazuje všechnu sílu svou, aby bez ohledů provedl, jako síla přírodní nedbá toho, což jest mimo ni. Žid přizpůsobuje se všem názorům, všem soustavám politickým a sociálním, všemu novému ruchu dějin, drže důsledně právě jen toto osobní hledisko své, jež se jeví národní jeho zvláštností i náboženstvím a odloučeností od směrů jiných. Proto jest *praktickým.* Nic ho nepřekvapuje a nenalézá nepřipraveným. Existenci svou a soukmenovců svých hledí udržeti za každou cenu. Staraje se jen o úkoly života pozemského a to ku prospěchu stejně smýšlejících, jest humanním v oboru svém. Jako považuje za štěstí a povinnost „náboženstvím" velenou, aby rozmnožila se rodina jeho a tím počet spolupracovníků, tak stará se promyšlenou soustavou vychovávací o zabezpečení rodiny své a společnosti příbuzné i jest v tom přísný. Nenese se k ideálům nadživotným. Není umělcem ani mužem vědeckého bádání; jen zužitkování výsledků jeho baví jej. Za staré doby byl z národu vyvoleného, nejlepšího, a jeho bůh nad jiné dokonalý; nyní jest pánem velmoci blahobytu hmotného a tím i ruchu politického. Materialismu dovedl vyhověti osvojiv sobě praktickou jeho část, i ke snahám ideálným lne potud, pokud srovnávají se s úkoly jeho životními. Nebylo posud v dějinách společností, které by organičtěji pracovaly, nežli židovstvo a hierarchie skoro všech národův. Náboženství samo, jak se mi zdá, bývalo vždy prostředkem k uskutečnění záměrů dobře pojatých.

Namítne se snad, že líčím židovstvo doby středního a nového věku rozptýlené po všem světě, a ne žida antického, který byl v Palestině domovem. Než uvažme jeho stěhování se do země egyptské, jeho držení se hrnců tamějších, jeho klanění se zlatému teleti! Ne života nějakého dobrého po smrti byl žádostiv, nýbrž k zemi určité zde, *zaslíbené* bohem, směřoval. Jehova pomáhal mu porážeti nepřátele na této zemi. Slibuje mu mesiáše, jenž by přijda na tuto zemi zbavil jej útrap života pozemského. Z veškeré lyrické poesie židovské, nad niž krásnější a velebnější nenalézáme jinde, ze všech stesků a ze všeho hřímání proroků vane ideál a žádost dobrého bydla na zemi. A kdo chceš smyslnou stránku tohoto optimismu poznati, zkoumej plastické obraty, plné života kyprého, ve zpěvech poetů židovských, zejmena na př. ve velepísni, přičítané Šalamounovi. Jehova jest pánem hrůzy a strachu nepřátelům a těm, kdo neplní povinností národa, zosobněním přírody, jež tresce toho, kdo nežije po jejích pudech. A židé nebyli nepřístupni modloslužbě ostatních kmenů sousedních a přilnuli i ke vzdělání hellén-

skému; říše římská roznesla pak nejen vzdělanost řeckou, nýbrž i židy do světa.

Spřízněný s učením brámanův o světě byl názor sousedních kmenů na planině Iranské. Peršané, Medové, Baktrové pokládali svět za dění dvou protivných bytostí, dobré a zlé. Stálý mezi nimi boj plní život, v němž zlo převládá; však posléze zvítězí dobrý Ormuzd nad zlobou Ahrimana a svět na konec objeví se dílem spokojujícím mravnou mysl. — I staří Egypťané, velice podobní Indům samotářstvím svým, kastovnictvím, ctěním zvířat a j. nekladli váhy na život pozemský, nýbrž zraky toužebné obraceli k životu po smrti. Tomuto stavěli paláce, neboť pyramida, jejíž provedení pohlcovalo tolik časů i životů lidských, jest — hrobka. Jak těžko dosíci pravé, trvalé blaženosti, dokazují u obou těch národů náhledy o přetělování se a putování duší dlouhověkém (3000 let u Egypťanů). Kastovnictvím a stupňováním dokonalosti v bytostech lidských museli přirozenou měrou dojít i nejdokonalejšího stavu a konečného blaha bytosti. Optimismus tento nemá do sebe základu metafysického, nýbrž chce býti pohnutkou mravného života, působě bázní před trestem a nadějí v odměnu.

Národ hellénský jediný dovedl smířiti se úplně s životem, pojímaje jej se strany esthetické smyslnosti. Čirý jeho optimismus nespoléhá na budoucnost, nýbrž těší se naprosto přítomnému. Řekové, zástupci klasicismu, žijí ideálným životem svým ve srovnalosti s celou přírodou, neznajíce ani sebe ani jí dokona. Jiného světa kromě smyslů svých nevědomi podávali se i svízelům života, nezpytujíce jejich záhady a oprávněnosti. Tu jest vše srozumitelno, poněvadž se béře, jakým jest. Všemu je lék, poněvadž mysl ihned zapomíná a přes protivenství přelétá. S odevzdáním podrobuje se člověk tajemným mocnostem v přírodě, jimž nerozumí a jež za nutné považuje. Vše nevysvětlené zahrnuje se tu slovem „osud,“ v němž místo má náhoda i div a jemuž patrně ponechává se, k čemu rozum ještě nedospěl. Osudu podroben člověk i všechen bůh, nemaje práva ani chuti, aby tázal se po základu moci osudové. — Řekům život nebyl hádankou, nýbrž jediným účelem. I nejvyšší bytosti jejich, bohové, mají tvář lidskou a není jim činiti jiného leč pojídat a popíjet, milovat a hněvat se i bojovat po lidsku. V sochách řeckých trůní klid a úsměv. Řekové vzdělávali zcela souměrně ducha i tělo. Vyšinování se z lidské míry jest jim zločinem zpupnosti, ba i nemírné štěstí jest zjevem neutěšeným. Umění nad jiné tomu hověli, jež lne nejvíce ke smyslné kráse, plastice. Plastičnost vládne i poesií epickou. Lyrika jejich stanoví city z poměrů zcela přirozených plynoucí. Drama nehledá také srážky se záhadami vševětovými, nadsmyslnými. Varují se všude přepínání lidskosti i jsou naturalisty čistého rázu. Pojímali přírodu viditelnou co celek pěkně esthetický, jehož mezery dovedli plnit osudem vyrovnávajícím příkrosti života. Harmonie hledící ke střední cestě byla měřítkem snahy jejich. K útěše své uvažme, že příroda se od doby řecké nezměnila, a mohlili s nepoznanou žíti v míru, zdaž nepodaří se nám, kochati poznanou?

Takový byl Hellén obecného života a pravým jádrem svým. Ovšem i jemu dobývala se nespokojenost a hlodavost pochybování a beznadějnosti do stavení a to v názorech vědeckých a tudíž pokro-

čilejších. Než i filosof řecký hledá konečného srovnání, a i tam, kde výstředné skepsi se podává a sebe zapírání, má praktický směr, aby zabezpečilo se životu blaho, eudaimonie. Ke známkám pessimismu v názorech lidu čítati musíme závist bohů hledící ke štěstí lidskému i neúprosnost osudu. Báj o Prometheovi, jenž krade jiskru životní s nebe, aby stvořil člověka (jak plastická!), značí uvědomění nejvniternější záhady ústrojí životného, značí touhu po poznání a tvoření jádra života. Ona jest nejvznešenějším pomyslem Řeků a skoro anachronismem předčasným v dějinách; proto Promethea stíhá krutý trest. Tím byla vyšší snaha lidská konstatována i dušena hned v počátcích svých.

Kde filosofové jejich povrhovali světem smyslným, vkládali harmonii jeho ve svět nadsmyslný, jejž fantasie tvořila. Ale tato fantasie zase malovala svět podobný viditelnému, vybírajíc jen nejkrásnější tohoto živly a idealisujíc skutečnost právě tak, jako činilo umění. Platon jest více mužem obrazivé poesie, než vědeckého myšlení. Z pojmů, čistých to představ věcí tohoto světa, učinil bytosti, idey, které tvoří pravou říši skutečnosti a blaženého života i vzor pozemskosti, jež jest oné stínem. Duše lidská vržena v život jako v žalář, v němž rozpomíná se na bývalý svůj stav (præexistence) a těšiti se může na budoucí. Platonův názor zcela podoben indickému brámanismu a egyptskému, s nimiž i vtělení duše má společné (zajisté Platon cestuje čerpal z těchto pramenů); rovněž pozná každý spřízněnost s křesťanskými náukami, jakož hierarchie středověká hleděla uskutečniti Platonův ideál obce filosofů t. j. vzdělaných, kteří by vládli. Optimismus jeho chtěl zdokonaliti život pozemský po vzoru života ideí jeho; jako tyto o sobě tvoří stát spořádaný, tak směřuje dialog „o státu“ k zařízení podobně dokonalého na zemi. Již mistr Platonův Sokrates, pomíjeje úmyslně všelikého bádání o věcech nadlidských, chce zdokonaliti vědění i praktické činění života pozemského na základech rozumových. — Aristoteles, věhlasný zpytovatel přírody, nikterak nedává vzniknouti pessimismu. Dění přírodní jest mu stálým přecházením látky ve formu, jakýmsi oduševňováním; tane mu na mysli ideál nejdokonalejší formy; forma, duch, chce proniknouti vší hmotou. Toto dění, třeba bezkonečné, jest přece neustálým zdokonalováním. Právě v praktických snahách rád ukazoval na střední cestu mírnosti, jež stejnou měrou vzdaluje se krajností, aby zabezpečila trvalé blaho. Otec logiky důvěřuje myšlení lidskému, že dovede přemoci překážky a dojíti poznání. Bádání, přemýšlení o myšlení samém, pokládá za nejryzejší blaho v tomto životě, nepohrdaje nikterak, co pravý přítel poměrů daných, těmi statky ceny jen poměrné, jichžto nám uděluje život.

Z toho vidno, že nejznamenitější filosofové řečtí nepřekonali protivy mezi hmotou smyslnou a duchem, nýbrž ji teprvé vytkli a zostřili. Hellenové nadsmyslného (v našem rozumu) neznali. Duševní jejich svět začal se bořiti, když válkou Peloponnéskou nastala rozervanost čelných kmenův a upadala politická moc i mravnost nejprvnější obce Athenské. Než i soustavy filosofické vyšinující se z obecných kolejí hledaly smíru s životem a zameziti chtěly roztržku. Sofisté učinili člověka měřítkem všech věcí, a tím i poznání i činění a užívání lidskému podložili egoismus, jenž by byl zřídlem největší blaže-

nosti, kdy by docházel stálé platnosti. Hédonikové a epikurejci zřejmě obráceli se k řádnému užívání života, jenž smrtí konce nalézá a o sobě nejlepším jest, dovedeli člověk takovým jej učiniti. Skeptikové, zoufajíce nad možností poznání nikterak nechtěli pochybování svého užiti ke zbudování nových základů vědění, nýbrž sestrojili je v soustavu skepticismu, jíž podrobiti se má duch zamítaje poznání naprosto; chtěli vyzouti se ze záhad životních. I cynikové a stoikové hledali přísným ovládáním sebe blaženost povznešenou nad malicherné trampoty života. Zdali tu všude není patrna snaha, přestati na životě a nevzdávati se práva naň, najíti jakýsi modus vivendi? Naděje netáhne se tu k životu nějakému po smrti, nýbrž účtuje se jen s pozemskostí. Stoicismus a mysticismus novoplatonický, jsouce zakončením duševních snah řeckých, jediní zabíhají ve smutný o světě názor. Ale stoik věří pevně v pravdivost poznávání a mystik citem vroucím, jenž zapomíná osoby, hrouží se v absolutné a spojuje s ním k blahu nehynoucímu. Stoik, jehož zásady vykazují největší míru mravnosti antické, vidí blaženost v životě pravého mudrce, jenž vědomě vzdaluje se zla i dobra. Život tento jest mu ovšem síní, naplněnou kouřem; však on schvaluje vyprostění se z něho sebevraždou, ježto však nemá želeti snad ztraceného blaha, nýbrž po řádném vykonání všech povinností nastati má tak, jako nasycený hostinu opouštívá. — Tím ovšem hlásí se již doba nová. Starověká mysl přežila se. Řekové zahrnuli duševní její směr v sobě, vedli jej k vrchu a zakončují antiku. Neboť Říman nepřidal nic věcného této vzdělanosti, i byl pouze jejím tlumočníkem a šiřitelem ve světě tehdy známém.

Římané podmanivou povahou a zejmena i vývojem právních zásad mezilidských zjevili světu, že jim rovněž běželo o zařízení co nejdokonalejší jen tohoto života. Náboženství nemá u nich ani té váhy, jakou mělo u jiných národů starého věku. Jsouce mnohem více náchylni proudům reálného života postrádali i té ideálnosti, kterou Řekové dovedli přírodu i sebe oblažiti; proto přilnuli ke vzdělanosti řecké. Však v dějinách dobře můžeme pozorovati, kterak tato byla jim prvotně cizí, uměle vypěstovanou rostlinou i odporovala jádru ducha jejich. Není to silný zárodek nesrovnalosti, jež musila v rozvoji svém zrušiti blažený klid starého světa? Zajisté nevžili se s celou myslí svou v názory přinesené a přihlíželi mnohem objektivněji k výsledkům hellénského přemýšlení, než mohl činiti Řek. Nemajíce opory v sobě, nenalezli jí jinde. Kdy byl kdo blaženějším nad občana římského tehdáž, kdy ještě jakous platnost měl hrdý výrok jeho: civis romanus sum? Však právě výrok ten jasně dovozuje, kterak pronikající optimismus dá se zachovati jen při otročení celých davů lidu, jichž vědomí přímo neuznává; starý věk za tuto hnusnou cenu domáhal se blaženosti. Ale jakmile nasycena byla touha po vládě, jakmile celý svět až po poušť písku Saharského a poušť lesů germanskoslovanských poslouchal císaře římského, veta bylo po spokojenosti. Bohatstvím jedněch rostla bída většiny, ukrutnou autokracií budil se odpor i právo individuality. Hájíc tohoto práva pustilo se křesťanství v boj se starým světem, jenž tušil, že nenáviděná nauka zboří duševní budovu i politické základy jeho. S prostředky k ukojení chtíčů zmáhala se nemravnost, neboť

nebylo tu vlastního mravného svědomí. Rozkošnictví, skleslost mysli, užitkování okamžité u jedněch, u jiných nadějné pohlížení v budoucnost, již připravilo křesťanství! Co krve germanské a slovanské prolito, aby zřítila se pevná budova, jež i ve zlém stavu svém odolala půl tisíceletí a jejíž polovice Byzantská v zakrsalosti své odporovala nad to ještě tisíc let! Mocným ranám podlehlo smyslnictví starověké i konečný jeho pessimismus, však hynouc pochovalo mnohé vítěze a mnohé si přizpůsobilo, zanechajíc nové době vnější vzdělanost latinskou i jazyk, choutky samovládné a pro pozdější časy i zárodek nového osvěžení na základě plodného svého ducha.

Křesťanský idealismus věku středního pohltil velmi důkladně svět antický. Prohlásil jej s veškerou krásou přírody a života pozemského za ničemný, za klam smyslů. Hmota stala se rejdištěm ďábla, duch měl nésti se výše k říši, jež nebyla z tohoto světa. Veselí bozi starověcí ustoupili, fatum řeckořímské proměnilo se v prozřetelnost boží, jež moudře a se svatými úmysly řídí vývoj světa; jejím zástupcem na této zemi jest církev s organisovanou společností hierarchickou. Nová obec duševního rázu domáhá se uznání a vlády nad všelikými státy a spolky lidskými, *respublica christiana,* jejímž záměrům služtež sjednocené síly jednotlivců i společností. Války náboženské a vrchol jejich, křižácké výpravy, mohutné stavby dómů gotických, jež hlásají podmanění hmoty duchem a touhou nesoucí se k výšinám nadzemským, církevní umění, jež zahrnouti chce i hudbu, poesii, sochařství — nadvládí papežů římských: toť vesměs svědčí novému optimismu, jenž vede život tento k účelům vyšším. Canossa, kde nejmocnější panovník skláněl šíji svou před klatbou ducha středověkého, neníliž významným obrazem proudu tehdejší doby? Ctění táhne se k roditelce, jež dala Kristem život novému směru, Marii panně, i budí úctou k pohlaví ženskému stav rytířský. Církev snažila se, aby vyšším touhám získala všechen stav i celý život jednotlivce. Zdaliž ústavy všechny nestály pod praporem jejím, zdaliž každý okamžik života od narození až ke smrti nebyl obtočen jejími výkony a úmysly? Nebyla tak nemoudrou, aby naprosto chtěla vyrotiti všechno hmotné a sobecké dychtění člověka, nýbrž hleděla podmaniti je duchu svému. Proto hověla i smyslným pudům, čehož důkazem nám jsou mnohé slavnosti i bujného rázu, jimžto nyní, v době nevěry a vlažnosti u víře, divíme a usmíváme se, slavnosti, ježto chrám a bohoslužbu činily mnohem méně vážnými, než jsou nyní. Dovolovala, aby nejhorší poklesky života napravily se pokáním, jež i na smrtelném loži stačilo ku pojištění blaha. Nezamítala ani toho, aby idey její šířily se nejen laskavým přesvědčováním, nýbrž i mečem; zatracovala odpadlíky, kacíře i nevěřící; hromadila hmotnou moc panství světského v rukou kněží. Držela duchovní moc kritiky nad snažením vědeckým a inkvisice nad snahami náboženskými. Vysoko vznášela rozhodčí vliv autority zjevení nadlidského a jeho vykladačů, papežův i sborů církevních, krvavě odpírala jinorodým směrům reformačným, posuzování vlastních svých základů i zejmena přírodním vědám, tušíc, kterak poznávání přírody otřese ideální budovou její a osvěží zase úctu k přírodě, ač v jiné formě, než byla ve starém věku. To nebe, jež ona otevírala, mělo zůstati neprozkoumané dalekohledem

a spektrálním rozborem, nedotčené zákonem gravitace, jež táhne jen hmotu ke hmotě.

Národové romanští první pojali nový ten směr, za nimi v patách Němci; kdo si nepospíšil, pokulhával, ba i zakrvácel se. Romantismus tento jal se kaziti klasický názor starověký. Co do věci lnul úplně jen k duchu a hospodařil nesvědomitě, báječně s realnými poměry, jako nejlepší jeho karikatura Don Quijotte. Co do formy, zbavil nás v poesii smyslu pro časomíru, která *celý* verš činí krásným, a obrátil zření naše jen k rýmu konečnému, pro nějž je pak verš; ve stavitelství nedbal požadavků tíhy kamene i budoval bez ohledu k nim i k silám a měšcům lidským stavby nedokončené, jelikož příliš vysoko se nesoucí; v malbě a sochařství tkvěl ve tvarech štíhlých, bez kypré tělesnosti, vymořených snahou duševní. Nemá smyslu pro jinověrce, ani pro vývoj jednotlivce: a čím jest mu zvíře, jakož i rostlina i nerost? Kdo chceš u nás studovati tento převrat věcí, přejdi z básní rukopisu Kralodvorského k Alexandreidě a porovnávej! Přece však romantika oduševňovala a blažila.

V tuto harmonii, již církev zavesti chtěla a na jistou dobu zavedla do společnosti evropské, mísí se jediný neladný zvuk částečným pessimismem církevního otce Augustina. Dle něho bůh nevyzpytatelným soudem svým určil některé ke spasení, jiné ku věčné záhubě. Ne skutky člověka nýbrž milost božská jsou základem blaha. A těch vyvolených ke blahu nebeskému je mnohem méně než zatracených! V tomto náhledu klasicky vzdělaného muže, jenž odvažoval se úsudku teprv po řádném pochybování a uvažování, vrací se nám osud starověký, na člověka bohem seslaný; odůvodniti dá se náhled ten tím, že bůh zná předkem všechen život i konec člověka. Týž temný náhled opětuje se u Kalvína.

Názory *islamu,* jenžto z Arabie za krátkou dobu rozvodnil se, nejsou originální, nýbrž změnily poněkud židovskou a křesťanskou náuku. Co jim vlastně proti oběma těmto náleží, jest víra v osud. Ostatně hoví islam zúplna tomu optimismu, jako křesťanství, slibuje hojnou odměnu těm, kteří život položili za víru prorokovu. Ovšem ráj mohamedánský je hmotnějšího druhu, a tím vůbec liší se islam od křesťanství, že nepovrhuje hmotou, dopouštěje užívání tělesné rozkoše; než i toto užívání chce míti mírným, neznaje prvotně na př. mnohoženství neobmezeného, obmezuje pití a jídlo, ukládaje posty, almužny, modlitby, pouť do Mekky i obětování života víře. Dějiny středověké i poněkud novější namnoze jsou bojem proti islamu; však ten jest týmž křižáckým bojem, jaké církev vedla proti všem jinak smýšlejícím; později teprv proti moslemínům tureckým boj ten stal se bojem vzdělanosti proti tupému barbarství, ježto maří síly duše i těla.

Známy jsou obecně události, jež zahájily v dějinách lidstva novou dobu věkem XVI. Reformace Husova, objevování nových zemí za mořem, změna válčení střelným prachem a záhuba rytířstva, zboření řecké říše a otevření duševních pokladů starořeckých a staořímských, umění knihtiskařské — to vše vytvořilo převrat. Studování literatury antické a zejmena rozvoj přírodních věd zavedly rozkvašení myslí. Terčem nepřátelství byl zprvu idealismus středověký, a věc došla nej-

ostřejšího výrazu teprv revolucí francouzskou, která u věku právě minulém zřejmě již nastupovala na zboření stávajících poměrů. Idealismus středověký bránil se nahoře i dole. Tam působily inkvisice, řád jesuitský, klatba papežská, zde lid pronásledoval čaroděje a čarodějnice, o kterých myslil, že vládnou přírodě pomocí ďábelskou. Avšak kámen za kamenem padal s budovy dob minulých. Do nového světa amerického stěhovala se snášelivost náboženská a politická i praktický realismus novější doby; v Evropě pak četnými válkami reformace upevnila se. Změna válčení přivedla s sebou stálá vojska a tato politickou moc států, ovšem z prvu ve formě neobmezené jedinovlády; tím umožněno, aby stát převzal mravní úkoly, které bývaly dříve v rukou církve; mravouka vždy více přecházela v positivné právo. Vzdělanost uměním knětiskařským obecněla i podléhala kritice rozmanitější; tím přivedena ku platnosti skepse a kriticismus, jenžto ne z druhých úst nýbrž ze samého pramene se poučoval. Studium antiky uvolnilo duchy v literatuře i umění. Malba a řezbařství italské vracelo se i v křesťanských předmětech svých k tělesnější smyslnosti starých, a stavitelství hledělo nebetyčnost středověkou srovnati s antickým přilnutím k fysickým požadavkům kamene. Posléze došly literatury anglická, francouzská i německá rozkvětu na základech znovuzrození ducha hellénského. I tu romanští Francouzi a Angličané, silně připomanění, ve drahách realismu přírodovědeckého i filosofického předstihovali Němce; jako Francouzi předešli svět revolucí proti poměrům středověkým a pronesli ta hesla, o jejichž pokojnějším vývoji nyní všechen vzdělaný svět pracuje.

Váhu klásti musíme zde hlavně na postup a výsledky bádání přírodovědeckého. Toto bořilo nejen na mnoze neodůvodněné ideály doby střední, nýbrž v koncích svých obraceti se musí i proti humanismu řeckořímskému; za naší doby zajisté brojí realný směr již i proti *nepraktičnosti* studia literatury starověké. Dále důležito jest, že přírodní vědy zavádějí názor o mechanické nutnosti všeho vývoje světového, jenžto neptá se ani po prvé příčině ani posledním konci. Kdo této nutnosti se podrobuje, dochází zase optimismu. Soustavy filosofické, jako Spinozova, Leibnitzova, Heglova, skutečně přijaly tuto nutnost vývoje, ale v mezích jejích hověly zájmům ducha aneb duševní nutný rozvoj činily hlavním faktorem dění světového; materialismus proti tomu zapírá myšlení a vykazuje mu úkol podřízené funkce orgánů hmotných. V obou případech ozývají se odůvodněné námitky ze strany protivné, neboť ani mathematicky přesných výsledků o světě reálném ani oprávněnosti duševních snah zneuznávati nelze. Neshoda a s ní pessimismus musí se tudíž objeviti tam, kde ani idealismus nepřispůsobil sobě realných výzkumů novověkých, ani v nich nenašel náležitého místa ani nesložil zbraně ku prospěchu jejich. Tak Schopenhauerova vůle ve spor přichází se světem skutečným teprvé, když dospívá stupně poznání; jaká tu nedůslednost, že táže vůle, jejímž vlastním dílem je přece poznání dokonalé, odsuzuje sebe co skutečnou! A z druhé strany týž svět hmotný, jejžto známe teprv řádným užitím myšlenkových sil svých, dobývá sobě výlučného panství a chce upříti myslivost! Dále váhu mají vědy přírodní, že naučily nás lépe vládnouti přírodou

ku prospěchu vlastnímu. Tím ovšem rozumu otevírá se přístup k vyléčení mnohých neduhů, jejichž povaha dříve byla neznáma a nezhojitelna; než jinak i rozkošnictví, užití okamžité musí přirozenou měrou šířiti se v lidstvě, které se rádo chápá věci zprvu v sobeckých úmyslech a dochází pessimismu, poněvadž očekává od přírody stálého poslušenství a stálého kojení svých chtíčů. Na tomto stupni musí se každá slast spíše jeviti pomíjející, poněvadž nemírněji vrháme se v užívání, znajíce již záhy a lépe blaho jeho; ovšem známe i žaly jeho, ale těch děsívá se každý teprvé, když jich zakusí. Rovněž zamezují přírodní vědy cestu do života posmrtného, ukazujíce jen na řádné pěstování bytosti (zejmena tělesné) zde na této zemi. Z toho rodí se i pessimismus i zase pravá lidskost, jež pracuje o umenšení zla v lidstvě soudobém i v potomcích. Francouz Comte, otec filosofického positivismu, dal humannosti až fantastický výraz, chtěje, aby se lidstvo všechno, co bytost veliká (grand-être), ctilo na spůsob bohů náboženských. *)

Zároveň s rozvojem věd přírodních se rozvíjela filosofie; slavní filosofové nového věku namnoze drží i značné místo mezi fysiky a mathematiky. Pokud dogmatismus filosofický celistvým, uspokojujícím názorem o všemmíru skonejšiti chce vědění chtivost i tužby lidské, zabarven je vždy optimismem. Nejčelnějšími jeho zástupci jsou Leibnitz a Hegel, onen hledě více k výzkumům přírodovědeckým, tento stanově už jen vývoj ducha co soubor dění ve světě. Zajímavo jest také, že filosofové tohoto druhu vesměs drží se nutného postupu dějů světových, namnoze spouštějíce se i svobody duše; tato shoda s přírodními náukami poskytuje dobrých nadějí v budoucnost.

Klidný Spinoza, mathematik mezi filosofy, podrobuje se nutnému vývoji jediné podstaty světové, ježto jeví se hmotou a duchem i rozmanitými úkazy těchto obou. Pomíjející jest všechno jedinečné; však tomu, kdo přehlíží celek a velebný jeho postup, neznající dobra a zla, krásy a nekrásy, mizí všechna útrapa, jaho mizí vlnka při pohledu na celé moře. Mudřec podniká s radostí a odhodlaností svou část v tomto vývoji světovém; považuje sebe za nutný zjev u velikém tom pásmu, rovnou měrou šetří jiných. Náš ideální život smířen jest se hmotným, pomnímeli, že jsou oba týmže životem ve dvou rozdílných formách. Kterak odvažujeme se přenášeti holý *zjev* našich slastí a strastí na věčnou *podstať*, z níž známe jen zblo?

Leibnitz chtěl neskonalou výtečnost všemumíru zachovati a jal se ji odůvodňovati. On je pravým nálezcem „světa nejlepšího ze všech možných". V příčině zla ospravedlňuje boha ve zvláštním spise *Theodicea* zvaném, (čelícím proti skeptickým námitkám Bayleovým). Poněvadž tvor jest obmezen, zlo samo sebou se dostavuje; dále nedobrým užíváním rozumu zaviňujeme je sami. Posléze všechno zlo jest prý zdánlivé a nutné pro větší ještě dobro; těšme se na budoucí život, v němžto spojení s bohem stane se skutkem a s ním zavítá trvalé

*) Kdo chceš v stručnosti seznati nynější názor přírodovědecký, přečti si kratičkou knížečku: Glaubensbekenntniss eines modernen Naturforschers (Berlin, 1873), jež přičítá se Virchowu.

blaho. Všeliké zlo jest u velikém souzvuku všehomíra dissonancí, ježto zvyšuje krásu jeho a připravuje ladný akkord. Bůh lepší svět stvořiti buď neuměl aneb nechtěl aneb nemohl; to by však nesrovnávalo se s jeho moudrostí, svatostí a všemocí. Kdekoli žalujeme, nechápeme úmyslů tvůrcových. Tu visí optimismus patrně na účelnosti světa a na stvoření jeho bytostí rozumnou a mravnou. — Dokonalý svět skládá se z ohromné stupnice monad, bytostí jednoduchých a představujících (porovnej atomy prvkové), z nichž nejdokonalejší jest bůh. Mezi nimi bůh ustanovil přesný řád (harmonii predestabilovanou), jímžto, co v jedné se děje, obrazí se v druhé; monady liší se jen více neb méně dokonalým představováním. Jako vývoj světa, tak postup stavů monady každé určen od počátku. Leibnitz nechce světu ponechati ani jediné skvrny; hleděl stanovisko theologické smířiti s přírodovědeckým, žije v době, kde obě narážela na sebe. Filosofie jeho přizpůsobovala se všem směrům doby, aby je zahrnula v povšechný proud; jinak ani nemohlo býti při muži, jenž sám obcuje nejrozmanitějším poměrům v kruzích vzdělanců, učenců, dvorských veliké části Evropy, pouštěje se v problémy mathematické, filologické, historické, theologické, filosofické, paedagogické i diplomatické se zdarem neobyčejným nabyl té vzácné zkušenosti, ježto snáší, vyhovuje a nepředpojatá zná lépe dobré stránky života, než zmrtvující samota; užívaje v příznivých okolnostech dobrého, jež člověku přístupno, nemohl býti náchylen nápadům pessimistickým. Ani doba Leibnitzova neznala pessimismu, neboť byla dobou tvůrčí, nastupující na nové poznání a nové chtění.

Však touže chvílí počalo se přihlížeti k chatrným stránkám života. Řada střízlivých myslitelů anglických (a za nimi francouzských) jala se ostře rozebírati poznání lidské a bořiti posavadní domněnky i důvěru v neklamnost ducha; jmenujeme tu jen Hobbesa, Lockea, Humea. Koncem jejich bádání byla pochybnost; nejistou stala se podstatnost předmětů, ježto smysly chápeme, příčinnost, jižto domníváme se všude viděti, jsoucnost duše co zvláštní bytosti, a jediného kroku bylo třeba, aby se pochybovalo i o prostoru a čase, co skutečných vztahů věcí. Tím celá posavadní domnělá skutečnost ohrožena a přičítána jen zvláštnímu pohlížení ducha lidského. Tím připravena cesta Kantovi, jenžto prohlásil, že nelze dokázati jsoucnosti boha a duše, že nikdy nepoznáme pravé podstaty věcí o sobě, nýbrž jen zjevy jejich smyslné, že prostor, čas, příčinnost i všeliké jiné formy nazírání a myšlení přičiňujeme z vlastního ducha k té látce nesrovnané, již nám smyslové podávají; t. j. celý posavadní svět přestěhoval se do vnitra našeho i nebylo bez důvodu pochybovati o tom, zdaž vůbec něco bytuje kromě nás. Tu ovšem, zdá se, že i všechen pessimismus a optimismus ze světa skutečného odstraňuje se do světa zjevů a vnitra našeho (čímž však nezaniká záhada a odůvodněnost jeho); ale tužba ducha nejvyšší, aby poznal, nedá se umlčeti, a posléze duch chce i svůj ideál dokonalosti nějak viděti ve světě. Tak duch filosofický, jako ze vzdoru nějakého, vymknul se ze skeptických a kritických mezí a pohlcoval reálnost s chutí tím větší, čím více té reálnosti přírodověda odkrývala. Fichte pokládá svět za plod lidského *já,* jež

samo vniternou tvůrčí silou svou obmezuje se stanovením všeho vnějšího. Jakého smělejšího optimismu můžeme si přáti nad ten, v němž *já* si tvoří všechen svět a tento prohlašuje se za mravné ústrojí? Schelling vidí v útvarech přírodních nepřetržený pochod k dokonalejšímu; příroda chce sebe poznati a domohla se v člověku sebevědomí; prvotní uzavřenost hmoty proti duchu má se překonati a konec ten jest, aby nastalo nejen sebevědomí, než i sebe poznání, jímž by hmota duchem sebe pochopila; v umění máme obraz tohoto srůstání ducha se hmotou smyslnou. Heglův svět je rovněž nejlepší, neboť jest vývojem ducha dle zákonů dialektických, v povaze ducha založených. Každý stav ducha (thesis) touží po protivě své (antithesis) i přechází v ní a pak s ní spojuje se v nový stav (synthesis), jímžto předešlý postup znovu počíná a vyvozuje celou rozmanitost věcí světových. Tedy věčná tužba a věčné ukájení u věčné změně, žádné blaho trvale stejné nýbrž v každém okamžiku nový stupeň blaha a tu všude vznášení se k stále dokonalejšímu i naděje, že potrvá rozmanitost bez konce! Cokoliv skutečné, to i rozumné; a vše rozumné jest skutečným, tedy lepšího rozumného přáti si nelze. Tím optimismus došel svého nejideálnějšího vrcholu, v němž i hmota, nenáviděná středověkem, nalezla místo své co rozumné a skutečné stadium vývoje duševného.

Považme, že právě v dobách těchto z druhé strany šířily se náhledy materialistické a sensualistické, že se upíralo filosofii oprávnění a že neshoda požadavků duševních se skutečnými poměry, pravý to pessimismus, vznětla se v revoluci francouzskou. Ideál této, ačkoliv částečně vznikla z materialismu, byl přece ten, aby život upravil se dle přirozených potřeb rozumu i hmoty; ona hověla materialismu, pokud uznávala jej za rozumnější názor o světě než byl posavadní idealistický, jenž pro ideu státní a církevní (vlastně pro hmotný blahobyt vladařů) hubil ducha i tělo poddaných. Také v ní, jako v americké revoluci, patrná je snaha, aby se využitkovaly výsledky rozumového bádání ve prospěch ducha i těla lidského, ve prospěch pravé lidskosti; snaha to úplně praktická, jež zabraňuje pessimismu a nepodávajíc se nikterak optimismu zdokonaliti chce život. Tu velkou zásluhu v dějinách má revoluce francouzská, že přivedla velkou část lidstva ku poznání, kterak bloudilo i v duševních i v hmotných směrech, kterak ideálný jeho optimismus i pessimismus stejnou měrou brání pravému pokroku, jeden čině všechnu snahu zbytečnou, druhý marnou a slabou. — Tak se nám jeví opět západní Romané ve francouzské části své prvními bojovníky nového reálného směru dějinného, kdežto Němci postupujíce, nezapomínají ideálného dědictví předků a Slované v zoři života probouzejí se ze snění myšlenek k činům věcné skutečnosti jako — na dotvrzení toho, že zeměpisná poloha nezapře se u vývoji duševním.

Schopenhauer a nástupce jeho za našich dob, Hartmann, došli na základě metafysického bádání pessimistických názorů svých, jež u mnohých tolik obliby našly, že věc stala se téměř módou v kruzích vzdělanců. Co z poesie Byronovy, Heineovy, Lenauovy znělo, našlo tu prosaického, vědeckého sestavení, jež přihlíží velmi důkladně k výsledkům věd přírodních. Schopenhauer hledaje pevnou jestotu, Kantovu

„věc o sobě“, nalézá ji pouze sebevědomím. Pravým jádrem člověka jest vůle, chtění, snaha; té jest si každý bezprostředně vědom co jsoucí. Vůle jest věčnou podstatí celého světa. Můžeme ji stopovati v nerostu, rostlině i živočichu; síla jest chtěním. Vůle ta stále tvoří, sestrojuje organismy, hojí vady jejich, vyměšuje z nich co škodlivého a zbytečného, pudí k životu ozývajíc se v živočichu pudem sebe zachování a pudem pohlavním, poháněje rostlinu, aby hledala vláhy, světla, tepla, nutíc nerost tíhou a p. Jeť vůlí k životu. Jest jedinou u všemmíru a slepou, nevědouc, co chce a proč, nýbrž prostě chtějíc. A stále působí tak, že útvary přírodní jsou objektivacemi jejími v stupnici od neústrojného až k člověku. Účelu není žádného, jest jen nevidomé chtění, připoutané k jediné jsoucnosti, jež nikterak odčinit se nedá. Odvozeným a nejpozdějším plodem této všesnahy jest v ústrojí živočišném mozek a s ním vědomí (tu je Schopenhauer materialistou). Svět, jaký pozorujeme, jest pouhým plodem mozku; o sobě není vůle ani v prostoru ani v čase ani nepodléhá svazku příčiny a účinku. Vědomím, zejmena lidským, poznává vůle sebe, svou bezúčelnost a ničemnost a zatracuje svoje počínání. Rovněž tu dochází teprv vědomí onoho hejna strastí, ježto naplňují život i truchlí pak nad sebou. Osobnost člověka jest pouhým zjevem té vůle, pomíjejícím; vniternou povahou vůle, tedy od přírody, je dobrým aneb zlým nemaje svobody duševní a nedada se v charakteru svém změniti. Mravným potud jest, pokud poznav zmrtvuje ne život, nýbrž onu nerozumnou vůli k životu; tato svatost je darem přirozeným. Sebevražda značila by chuť k životu, ale nemožnost trvání za *těchto* okolností a proto by neudusila vůli životní. Ale ustáti od všeliké snahy (quietismus), nepovolovati pudům, zapírati všechno chtění — to jest pravým ničením vůle a reálnosti. Jen tím prý můžeme uvesti se v nivec a vyskočíme *navždy* z neúčelného kolotání světového; jinak by klesla jen naše individualita a vůle, z ní jaksi uvolněná, tvořila by dále. Svět jest nejhorší ze všech možných světův. I v umění, ve kterém jedině vůle se zapomíná a člověk beze chtění a bez zájmů sobeckých (interesselos) stápí se v čisté pozorování, obráží se prý veliký bol života, jehož nejpronikavěji pociťují duchové geniální. Tragedie, jež jest vrcholem předního umění, má prý účel ten, aby představila nám „strašnou stránku života, bezejmennou bolest, bídu lidstva, triumf zloby, vládu náhody a beznadějný pád spravedlivého a nevinného . . . Danteovi se výtečně zdařilo vylíčiti peklo t. j. náš svět; nepřekonatelné nalezl překážky, chtěje nám také něco zvěstovati o nebi!“

Kratičký tento nástin pessimismu, jejžto Schopenhauer ve spisech svých vykládá, postačí, abychom ukázali na některé vady jeho. Každý bude důsledkům jeho odpírati, poněvadž všude jest vůle k životu a ta nemůže nikdy chtíti svoje zničení. Kdy by tato vůle, jsouc v každé osobě celou, jen jednou v mravném člověku *poctivě* chtěla upříti sebe seznajíc svou nicotu: již tímto jediným chtěním přestala by a s ní svět. Nenahlížíme, kterak obětování se jednotlivce, jenž potlačuje svůj egoismus, může býti prospěšným celku, a kterak tento vzhled k celku má pak býti pohnutkou mravného života, když zmrtvením vůle v jednotlivci nedocílí se zničení veškeré vůle. Tu je Hartmann důslednější,

žádaje, aby všechno vědomé zničilo sebe a tím vůli světovou; ale i pak vtírá se pochybnost, zdali by tím nezničil se jen útvar vědomý, a zdali by síla přírodní i na dál z nevědomých prvků *zase* vědomí netvořila? Také si Schopenhauer svévolně zatarasuje vývoj. Jeli svět nejhorší z možných, vždy zbývá naděje, že vůle, působíc bez konce, utvoří *dokonalejší;* ba pozdější útvary *musí* býti dokonalejší, poněvadž nynější jsou *nejhorší.* Aneb vývoj světa zůstane povždy stejným (což příčí se posavadnímu zřejmému postupu v přírodě); v tomto případě ovšem svět jiným býti nemůže a pak nelze mluviti o naprosté špatnosti jeho, která by plynula jen z falešných o něm ideálů a z nepravého sestrojování jakýchsi jiných prý „možných" světů.

Hartmann podržuje tresť náuky Schopenhauerovy. Upírá však čirou ideálnost našeho poznání. Slast je prý pocit positivní, jako bolest. Vůli pak přikládá i představu toho, co chce. Ovšem představování méně jasné (na spůsob Leibnitzův) jest v nižších útvarech vůle a jasnější, t. j. vědomé, teprvé v člověku, kde opět značné jsou toho rozdíly. Svět tento pokládá za nejlepší všech možných, ale přece jest prý pro hrozné, bezúčelné svízele své horší než nic; nelze prý očekávati nápravy, poněvadž lepší skutečnost není možna. Tento pessimismus je tedy naprostý a pronikavější než Schopenhauerův. Jedinou nápravou jest prý zničení vůle. To může státi se teprv zcela jasným poznáním jejím, které by pak nabylo moci nad vůlí. Proto Hartmann zavrhuje nečinnost Schopenhauerovskou, ba chce naopak, abychom účastnili se všech snah života, abychom vzdělávali sebe i jiné — t. j. máme pomáhati vůli všesvětové k úplnému sebepoznání, aby prý se pak po zralém uvážení vzdala života. Proto prý všechno lidstvo, v němž vůle dosahuje vědomím největší moci a jaksi soustřeďuje se, musí dříve vzdělání nabyti, aby sebou zničilo pak všechen pud životný u všemmíru a skončilo tímto mravným činem sebezapření bídnou skutečnost. Kalich hořkosti budiž vypit do dna, chtění vůle vyplněno, poznání její u všech dosaženo; jen tímto čilým životem dospějeme k účelu svému — *nebytí!*

Patrně Hartmann jen poodkládá zmrtvení sebe, ježto Schopenhauer hned prováděti chce; a dobře tak činí, neboť kdož ví, zdali průběhem poznání nenabudeme jiných náhledů, jimž bychom zničením snahy své zamezili vznik? Venkoncem tu i tam, dříve či později, z pessimismu zeje na nás umrtvení sebe duševní i tělesné.

A to se nám káže právě nyní, kdy nejživější praktický smysl se probouzí, kdy širokou komunikací společenské poměry teprvé náležitě se rozvíjejí, kdy začínáme nabývati poznání sebe a úkolů životních rozptylujíce chmury středověké, kdy začínáme ovládati přírodou ku blahu svému, kdy hojnost důležitostí životních počíná zapuzovati přemyšlení o vzdálených koncích světa! Toť značilo by zoufání aneb nechuť ku práci aneb mrzutost ducha, jenž domnívá se, že prohrál již proti materialismu, a zove špatným, co nesrovnává se s bývalými jeho ideály. Pak materialismus věru by musil býti útěchou, poněvadž sprostiv se „klamných" smyšlenek o světě spokojuje se danými poměry i nalézá tento mathematický svět dobrým, jelikož nutným.

III.

Jak my sami se budeme k optimismu a pessimismu míti? Onoho kárá ze lži skutečnost, tento podtíná životní snahu. Nuž uznejme, že život je zlý: avšak na nás jest, abychom jej napravili. Býval horší. Zkoumej každý mravní skrovnost i nedostatečné vědění věků minulých! Nepřipouštím, že mravnost z lidstva' mizí. A u vzdělání ducha pokračujeme, stávajíce se vědomějšími úkolů, východiska, prostředků. Ovšem metafysickou podstať světa nezměníme. Než ona asi není ani dobrou ani zlou. Ale duch doveďe aspoň zjevy její ovládnouti a obrátiti na svůj prospěch. On dovede státi se pánem přírody a pak účely jeho jsou účely světa!

K větší jasnosti v předmětu našem přispějí následující úvahy:

Poznání lidské není ukončeno, nýbrž teprvé začíná. Kdož by tu již předkem mluvil o nemožnosti poznání? Kdo zná tak zevrubně věcnost světa, aby chválil neb odsuzoval ji na všechny časy, aby přesvědčen byl o bezúčelnosti její? Možno jest, ba pravdě podobno, že převládne nyní reálný směr vzdělání; aspoň nám vyjasní jednu část věcnosti: hmotu. Ale což bude moci pomíjeti rovněž realného vývoje ducha? Která náuka kdy dovede zavrhnouti myšlení, ničiti city a zneuznati snah našich? Dříve či později zpamatujeme se z krajného realismu a po právu přihledneme zase k zanedbanému duchu. Však těm výzkumům moderním, jež přírodní věda mathematicky dovodila, nesmí choulostivě duch se vyhýbati, nýbrž musí je sobě osvojiti. Duch lidský nemá děsiti se nižádné nové theorie jakožto nebezpečné; nebezpečny bývají jen důsledky, jež lidé z nich sobě vyvozují. I hmota i duch jsou záhadami stejně vážnými a svatými. Nedůstojno jest, smáti se známému Darwinovu původu člověka jako špatnému vtipu, a rovně nedůstojno, jakožto utopii smáti se filosofické snaze, ježto z nejjednodušších základů pochopiti chce podstatu světa. Však věru každý tvor je znamenitým vtipem tvůrčí síly, jež jeví se v atomu, jako ve stromu, v opici jako ve člověku, v hlupci jako v geniu; vtip ten pojmouti buď úkolem vtipu našeho.

Vědeckému bádání na pessimismu a optimismu nic nezáleží. Věda chce poznati, jaká věc jest, i nedbá toho, budeli nám svědčiti čili nic. Kdo nastupuje na zkoumání vědecké již s tím úmyslem, aby došel spokojení aneb potvrzení svého zatracujícího úsudku, ten jest předpojat a mine se pravého cíle. Věda o sobě nevychází na prospěch neb škodu lidstva; obojí sobě lidstvo z ní teprvé činí. — Rovněž esthetický názor náš nemá souvislosti s optimismem a pessimismem. Vždy bude úkolem umění, aby nám představovalo krásu. Umění vždy bude idealisovati přírodu hmotnou a duševní i tu, jež theoreticky by nehověla tužbám našim, a smiřovati nás bude s prósou života. — Jen *mravní snaha* naše může mluviti o špatnosti a dobrotě života. Ale tu nám náleží, abychom, co špatného, napravili. Kdy by se uskutečnily všechny humanní snahy naší doby směřující k blahobytu, kdy bychom jsouce mravnými povahami jeden druhému mohl vždy důvěřovati, kdy by dokonalá věda poskytovala nám všech prostředků k hojení tělesného

i duševního neduhu, kdy by posléze umělecký plod každému zpříjemňoval život: věru byli bychom blaženými. Nedá se upříti, že se každým krokem těm koncům blížíme. Nevěřme Rousseauovi, jako by svět se horšil. Jen volnosti ducha, volnosti vychování, volnosti veřejného mínění více, a je tu vývoj theoretického i esthetického vzdělání a mravní snahy! Bojíte se, až dojdeme cíle, že nastane dlouhá chvíle? Říkává se také, že národové blahobytní, již dlouho neválčili, zmalátní. Tedy rvaček, sporů, svízelů by bylo třeba, aby člověk nehnil? Nikoliv. *Práce* a navyklosti jí třeba jest a ničeho mimo to!

Posléze, byť i materialismus doby naší a pessimismus bezúčelnosti světové byl pravdivý, co zbývá? — *Člověk*. I tam, kde mizí jsoucnost rozumné bytosti, ježto stvořila a řídí světy, kde mizí rozum vůbec u vývoji světovém, kde mizí jestota duše a svoboda vůle, kde mizí příčetnost činů lidských, kde mizí ideál náboženský: zbývá faktum bytosti lidské. Volný vývoj ducha jest skutečností; upíráli ho materialismus, jest vývoj ten aspoň bezpečným v mezích ducha. K nám tedy příroda dospěla, v nás sestrojila a vtělila ideálné snažení o pravdu, krásu a dobro. Jsme tudíž pány a pionéry stvořeného světa. Nuž, nespočívá pak na nás i *odpovědnost?* Možná, že pro nás celý ten vývoj světa se stal, možná, že v nás vytvořila síla tvůrčí prostředek k cílům svým. Máme se mařiti a nečinně skládati ruce v klín? Není život náš mravným úkolem, za jaký jej pokládala nejryzejší obec lidská, obec *Bratří českých?* Na nás toužebně pohlíží snad všechen svět, poněvadž jediní máme oko, jež vidí. Snad očekává od nás zničení sebe, snad zachování. Ale jistě očekává, abychom důkladně uvážili, než odvažujeme se jednati. Maření sebe duševní i tělesné překazí každým spůsobem záměry přírody i ducha našeho, překazí možný postup k dokonalejším útvarům a zbaví nás třeba většího blaha než jest ono, jehož poskytuje holé nic. Pracujme pro život potomků svých, čiňme tak již z vděčnosti k předkům, od nichžto jsme všecko v dědictví přijali, a z jejichž potu tyjeme! Snahy a myšlenky jednotlivcovy jsou nesmrtelné. Věda a umění věčně budou tvořiti a nalézati věci nové; mravní snaha vždy bude uskutečňovati, co jasným poznáním veleno. A kdy by i věda a mravní snaha dospěla konců uspokojujících aneb kdy by nám proti tomu podávaly takový stav věcí, že by člověk nenalézal v něm útěchy a slabým se cítil ku přemožení zla: *esthetický názor* nám nevezme moc žádná. Byť věda přírodní sebe více vyprávěla o pohybech, jež výlučně způsobují všechno dění ve světě, byť materialismus nám vnucoval, že i myšlení, cítění a snažení naše jest pohybem v mozku: přece v přírodě vidíme harmonii barev, ne pohybů, a v hudbě slyšíme harmonii zvuků, ne vlnek vzduchových, a v bližním svém ctíme mravný úmysl, ne tetelení vláken mozkových. Toto esthetické sebe pojímání sobě příroda v člověku stvořila; a ono jest výhradně naším. Možno, že účel reje světového jest jen esthetická dokonalost a rozmanitost, již stopujeme od nerostu k člověku, od země ke sférám hvězdnaté oblohy. Při takovém množství látky jaká jest tu i v budoucnosti možná rozmanitost forem! A tu bychom se měli báti, že se kdy vyčerpá bohatost tvůrčí fantasie a nastane zmrtvělost a dlouhá chvíle u všemmíru?

Pessimismus a optimismus vystupují co dvě krajnosti. Nesvědčí metafysické podstatě světové, nýbrž jen životu *zde na zemi,* jehož utváření leží v rukou našich. Pokud zasahovati chtějí ve věcnost celého světa, jsou plodem citu našeho, jehož nepříjemně dotýká se nezdar vlastních ideálů a jenž nepříjemné svoje naladění jakýmsi přehmatem požadavků osobních a jakousi nadutostí lidského *já* přenáší na svět nejen viditelný než i nadsmyslný, aneb naopak spokojenost svou vidí v těchto světech. A svět? — Pohybuje se dál. Překonali jsme optimismus, překonáme i pessimismus. Zbude co pravá moudrost — snaha ku předu! Ta přiměřena obzvláště *nám Slovanům,* kteří máme i chceme teprvé žíti!

Slovanstvo v Asii a výprava Chivská.

Píše

A. F. Balan.

(Dokončení.)

V. Stav Rusů v Střední Asii.

V poslední době častěji mluvilo se v ruských novinách o Střední Asii; žurnalistika a čítající obecenstvo našli zálibu v tom, co posud bylo tvořilo majetek kanceláří a štábů. Většina řečených článků byly pouhé výpisky z anglických listů neb z Turkestanských Vědomostí, někdy připojeny byly i vysvětlivky, z nichž vycházelo pouze na jevo, že autorové jsou úplně neznámi povahy a stavu středoasiatských poměrů. To povzbudilo p. Rajevského meškavšího v Asii, že roku 1872 v krátkosti vylíčil (v Golose č. 195) pravdivý stav Rusů v Asii na základě skutečných událostí; z toho mu vznikla polemika s redaktorem officielních Turkestanských Vědomostí a konec byl, že odpůrce sám potvrdil pravdomluvnost Rajevského.

Obyčejně kladla se velká váha na obchodní smlouvy, učiněné s vladaři středoasiatských chánstev a s pýchou poukazovali na „přátelské pocity“, jež prý tito vladaři k Rusům chovají. Rajevský vyjadřuje se v hlavních rysech asi takto: Řečené smlouvy nemají *nijakého* významu, neb s těmito vladaři nejsou mezinárodní poměry možné. V Asii respektují pouze sílu; jeli síla, bývají i bez všelikých smluv požadavky Rusů plněny; pakli není síly, žádné smlouvy nepomohou. Na základě 5. článku smlouvy, učiněné s Bucharou 18. června 1868 dlužno vybírati od ruských kupců, vedoucích obchod v Buchaře, totéž clo jako od Bucharských kupcův — avšak nicméně emir ještě dlouhý čas po této smlouvě vybíral od ruských kupců *dvojnásobné* clo, až konečně obsazení Karše a Šachrisabzu jej donutilo, že upustil od podobného vyzývajícího jednání. Ostatně i sama administrace Turkestan-

ského kraje patrně neklade velkou váhu na traktáty, jež učinila s tuzemními vladaři, neboť jak by lze bylo objasniti sobě, že po 5 let, uplynuvších od uzavření obchodních smluv s Kokanem a Bucharou, ona doposud nepoužila vymíněného jí v traktátu práva, míti v těchto zemích své obchodní agenty? — Neméně mylné jsou rozprávky o „přátelských“ citech, jež chovají k nám vládcové sousedních asiatských chánstev. Nehledě ani k musulmanskému fanatismu, jímž středoasiatští panovníci proniknuti jsou a jejž v národě musulmanské duchovenstvo rozdmychuje, třeba míti na paměti i to, že v běhu posledních 8 a 9 let Rusové odňali jim větší část jich krajů a učinili z nezávislých a přednějších asiatských panovníků panovníky s vasalní podřízeností. Lzeli tedy míti za to, že přemožení a ponížení vladařové k Rusům chovají *přátelské* pocity? Nebudeme se klamati, dí Rajevský, i vládcové i poddaní jich stejně nenávidí nás; jestliže vládcové tváří se někdy co naši přátelé, jest to pouze proto, že nyní jsou donuceni k tomu okolnostmi; ale jak upřímné jest toto ubezpečování, vysvětluje se mnohými událostmi. Tak na př. známo jest, že v zimě r. 1871 přijel do Taškentu nejstarší syn Kokanského chána, Chan-Zade; příjezd tento spůsobil svým časem velký hluk a dal podnět jednomu taškentskému řečníku, že při slavnostním obědě, uspořádaném při této příležitosti na počest Kokanských vyslanců, porovnal mladého Kokance s Petrem Velikým (!) — A když administrace nešetříc ruských peněz dávala slavnosti na počest hosta svého, co činil tou dobou Kokánský Petr Veliký? V prázdném čase, jenž zbýval po audiencích, bálech a prohlídkách, hleděl sesíliti kokánskou stranu v Taškentě, rozdával peníze svým přívržencům, dával dary mečetám, musulmanskému duchovenstvu a konečně poslal sumu peněz žijícímu nyní v zajetí (v Taškentě) Kítabskému beku-Džurabeku i zároveň velel mu sděliti své upřímné politování a nevoli nad tím, jak naložil s ním jeho otec, jenž vydal Džurabeka i Šaarského Baba-beka Rusům. (Džurabek však těchto peněz nepřijal.) Podobně dvojsmyslně jedná i Bucharský emir; udržujeť ustavičně přátelství s Afganistanem, sloužícím za nástroj anglické politiky v Střední Asii. Tak když r. 1870 ruské poslanectví bylo v Buchaře žádati Afgance od emira, aby ruské poslance vyhnal, přislibujíce v případě vojny s Ruskem 10.000 vojáků. Pravda, emir po dlouhém váhání, maje na paměti nedávné porážky, jež utrpěl od Rusů, neodhodlal se přistoupiti na stranu Afganců a ruské poslanectví, přijaté zprvu nejen chladně ale i nezdvořile, na konec šťastně vyplnilo svůj úkol — ale vše to ukazuje, jak málo nadějné jsou poměry Rusů k Buchaře. Mimo to vyjednávání emira s Afganci trvalo dále, a proskakovaly pověsti, že emir, pro případ vojny s Rusy, ustoupil Afgancům několik Bucharských měst. Poslal též vyslance do Cařihradu — jako Chivané vyslali poslance do Indie — aby Turecko je podporovalo v případě vojny s Ruskem. Konečně před rokem hleděl emir vypátrati od obyvatelstva bývalého Šachrisabského knížetství, na čí stranu by přešlo, kdy by Rusové, spolu s bývalými jich beky (Džura-bekem a Baba-bekem) vtrhli do Šachrisabské doliny.

Všem, kdo žijí v Turkestanském kraji, známo jest, jak nerada Bucharská vláda pouští Rusy do své země; a když k žádosti ruské

administrace je k tomu donucena, chápe se jiného prostředku — ona zasypává přijíždějící činovníky penězi*) a dary, vzdává jim všemožnou úctu, však zároveň nepouští je nikam a obkličuje houfem špehů, kteří oddělují je od obyvatelstva a berou jim všelikou příležitost dověděti se toho, co se děje v zemi. A skrze své tajné agenty velmi bystře a důkladně pozoruje vše, co se děje u nás, udržuje ustavičné spojení s podřízeným Rusku obyvatelstvem a vštěpuje jim naději, že se Rusů brzy zbaví.

Ostatně, ne pouze emir nenávidí nás, dí Rajevský, alebrž veškero obyvatelstvo chánstva, zvláště duchovenstvo a vyšší stav. Tak jistý cestující, nedávno navštíviv Bucharu, přibyl ve společnosti Bucharského splnomocněnce do jednoho značnějšího města i navštívil tamějšího beka; ten přijal jej velmi laskavě a radostně; ale hned potom, domnívaje se, že ani ruský cestující ani jeho tlumočník nerozumí tadžicky, obrátil se k ostatní společnosti a řekl polohlasitě: „Hle, kam jsme to klesli, že musíme se snižovati před těmito nevěřícími psy.“ Na to odpověděl jemu tímž nářečím bucharský splnomocněnec: „Bůh dá, že se vše brzo změní.“ Hovor tento byl sdělen našemu pocestnému jedním z provázejících jej taškentských Sartů, jenž uměl tadžicky. Když pocestný s podivením obrátil se k Bucharskému splnomocněnci s otázkou, co by znamenalo podobné dvoujazyčné jednání, Bucharec velmi se ulekl a co nejponíženěji a úpěnlivě prosil jej, aby o tom neuvědomoval vyšší administraci v Taškentě. Uvedené zde události — a takových lze ještě množství uvésti — dostatečně dokazují, jak bezdůvodny a směšny jsou všecky rozprávky o „přátelských“ pocitech, jež k nám chovají středoasiatští vládcové. Ostatně nelze viniti z toho ruské obecenstvo, uvážímeli, z jakých pramenů čerpá své vědomosti. Proto tím více jest si přáti, aby co nejdříve byla rozptýlena temnota, zakrývající posud ruskému obecenstvu pravdivý stav věcí v Asii.“ Tak končí Rajevský.

Uvedeme nyní hlavní věci z odpovědi redaktora Turkestanských Vědomostí, p. Majeva. Ten odpovídá tak, jako by Rajevský neuznával *nutnosti* uzavírati s asiatskými chány obchodní smlouvy, kdežto ve skutečnosti R. ukazuje jen na *bezprospěšnost*, uzavírati smlouvy s nimi. Majev tedy dokazuje tuto nutnost (nejsoucí předmětem sporu) takto: „Dříve než Rusové silou donucují k plnění svých požadavků, třeba prý formulovati tyto požadavky, a jinak se administrace Turkestanského kraje nepovznese nad asiatské vladaře, řídící se výhradně osobními pohnutkami a choutkami. V tom právě záleží civilisující vliv ruské administrace na asiatské vlády. Donucujíce chány k plnění našich zákonních požadavků, činíme první krok k utvrzení občanského řádu v Střední Asii. Řekněme více, je to krok podstatně nevyhnutelný . . .“ Ruské obecenstvo není tak naivní, aby věřilo v opravdivost přátelství asiatských chánů k nám, avšak často slyšeti bylo mínění, jako by Asiati dávali Rusům přednost před Angličany, neb Rusové prý podmaněným

---

*) V jaké míře je přijímání peněz od Bucharského emira přiměřeno k důstojnosti ruského činovníka neb splnomocněnce, o tom souditi ponecháváme každému, podotýká Rajevský.

Asiatům nikdy národnost nebeřou ani náboženství, a tím prý se liší od Němců. Podobně jednají též Angličané, kteří ostatně zrovna tak postupovali do hlubiny čarokrásné Indie, jako nyní Rusové do hlubiny písčité a stepní Asie. Dle výkladu Majeva neraduje prý se ruské obecenstvo z toho, že učiněny jsou smlouvy s chány, ale z toho, že chánové musili uznati naši sílu, že musili se podrobiti našim požadavkům. O tajné nenávisti chánů k Rusům též nikdo nepochybuje, a dojista při první naší větší porážce všecka sousední chánstva ano i ohromná většina podřízených nám tuzemních obyvatelů osvědčí se našimi nepřáteli. Fakta to dotvrzují. Každý pochod ruských vojsk z Taškentu vzbuzoval jakési neblahé pro nás jitření mezi tuzemci. Jitření toto bylo i dosti silné, když se roznesla pověsť o zradě Samarkandců v červnu r. 1868. To bylo též příčinou, že v poslední době další výpravy do hlubiny Střední Asie děly se velmi prozřetelně, s obezřelou váhavostí.“ Majev též dotvrzuje, že brali dvojnásobnou daň z ruských kupců, však to prý bylo mýlkou. Pověsti o učiněném spolku mezi Bucharským a Kabulským emirem nelze dokázati, avšak co se týče nespolehlivosti Buchary, Majev docela svědčí Rajevskému. „Buchara čeká na příležitost, aby opět nabyla ztracených krajů a ztracené záře velemocnosti a nejspíše že podtají se těší, že uhodí někdy tato hodina. Avšak posud jest k tomu daleko! Velmi snadné by bylo, zasaditi Buchaře ještě jednu podobnou ránu, jak se to stalo r. 1868, avšak to právě vnucuje Turkestanské administraci povinnost, nespěchati s krvavými prostředky, nýbrž pokusiti se nejprvé, aby pokojným spůsobem t. j. smlouvami rozřešila otázku o našem vlivu v Buchaře.“

Majev poukazuje konečně na smlouvu s Kašgarem. Jakub-bek, praví, jest Kokanský emigrant, přívrženec strany Alimkula, nepřátelské nynějšímu Kokanskému chánu. On sám nenazývá sebe chánem i přijal zprvu titul Atalyk-gazi (česky: otec podmanitel) a potom badaulet (nejšťastnější). Jakub-bek nabyl vlády v Kašgaru téměř v tu dobu, když se smrtí Alimkula Kipčakové dokonce všecku moc v Kokaně ztratili a na trůn Kokanský povolán byl všemi stranami jednohlasně nynější chán Chudojar. Proto všickni přívrženci Alimkula nechtějící sloužiti Chudojaru-chánu, sestoupili se okolo Jakuba-beka. Tím nabyl tento sílu, avšak tím vzrostla jemu i překážka sblížiti se s Kokanem. Jakubbek cítí svou osamotnělost, nemůže se spolehati ani na Afganistan ani na jiné bližší chánstvo. Kašgar musil voliti mezi dalekou Anglií a blízkým k němu Ruskem, Jakub-bek volil Rusko a potvrdil obchodní smlouvu. Budeli tento přátelský svazek trvalý, nevíme; přátelské poměry s Kašgarem povstaly pouze tentokráte tím, že administrace Turkestanského kraje chtěla býti důslednou ve své politice, jižto jednou navždy zachovává vzhledem k Střední Asii. Politika tato není složitá — končí Majev — *zprvu pokus, po dobrém podříditi chánstvo našemu vlivu a potom, nezdařìli by se tento pokus — dosáhnouti téhož účelu silou zbraně.*“ K tomu dodává redakce Golosu: Tento názor p. Majeva je zcela bezpodstatný. Dějiny našich poměrů k Střední Asii ukazují pravý opak: my *z počátku* je bijem a *potom* přecházíme k pokusu, po dobrém podříditi chánstvo našemu vlivu.

Majev obviňuje Rajevského, že prý snaží se „nakaziti obecenstvo

svrchovaným pessimismem", a přec posléze sám přichází k týmže koncům.

Na jaře r. 1871 roznesla se pověst o přípravách k vojně s Chivou. Rusové hotovili se k výpravě proto, že Chivský chán neodpověděl na několik psaní, poslaných jemu gubernátorem, o to byv požádán, aby propustil na svobodu ruské zajatce a dovolil ruským kupcům v Chivě obchod vésti. Pověst o válečných přípravách vnikla i do Chivy; chán polekán, vyslal hned své plnomocníky do rozličných míst Střední Asie, s prosbou, aby chánové a jich poddaní poskytli jemu pomoc a podporu proti Rusům. Mezi jiným tito poslanci přibyli i do Taškentu, kde byli od domácího obyvatelstva velmi srdečně přijati; jich návodem stalo se shromáždění lidu v příkopu, ležícím blíže Taškentské citadelly a tam odbývalo se i *modlení za úspěch Chivské zbraně.* Druhý den hovořilo se o tom všude po městě; mělali tato událost nějaké následky, není Rajevskému známo.

Sám Majev dí, že „každý pochod ruských vojsk z Taškentu vzbuzuje jakési nepříznivé pro Rusy jitření v tuzemním obyvatelstvu." Bohužel — dodává Rajevský — nepokoj tento neobmezuje se pouze válečnou dobou, i za doby míru nezřídka v podřízených nám krajech vypukají různice, k jichž potlačení potřeba jest vojenské síly. Čtenáři budou se pamatovati na nepokoj, vypuknuvší nedávno v Chodžentě proto, že tam zavedeno očkování. Nejbližší příčinou nepokoje bylo, že jsme si nevzali práci objasniti obyvatelům účel a prospěch takého opatření*) — avšak *opravdivost* tohoto nepokoje, provázeného zabitím oddaného nám aksakala (staršiny) a vyžadovavšího zakročení vojska a vojenského soudu, odsouzení ano zastřelení některých vinníků, konfiskace pozemků, na nichž stalo se shromáždění lidu a uvalení kontribuce 10.000 r. na město Chodžent — vše to dokazuje, že skrývalo se tam něco více než pouhá otázka o očkování. Podobně nepokoj předešlého v městě Kattakurganu (Zaravšanského okresu) vedl též k vojenskému zakročení a vyšetřování. Důkazem, jak nepevná jest naše vláda v zaujatých námi zemích, je též známá Karasuská událost; loupežnická rota, záležející z Kokanců a našich poddaných, přepadla staniště Karasu, ležící 22 verst od Taškentu, zabila noclehujícího tam setníka Orenburského kozáckého vojska Kolesnikova, ranila několik kozáků a staniště samo spálila. Přepadnutí toto nebylo nahodilé, nýbrž ovoce dávno zosnovaného spiknutí, jehož účelem bylo vyhladiti Rusy. Předčasný výbuch překazil rozšíření tohoto spiknutí po celé zemi tak, že rozměry jeho nenabyly pro nás velikého nebezpečí. Nic však méně i tyto rozměry mohou otevříti oči těm, kteří ustavičně věří v náklonnost Asiatů k nám.

„Jaká může býti příčina takého nepřátelského smýšlení tuzemců

*) Obyvatelé města Chodžentu, dávajíce se vésti zdravým rozumem, s nedůvěrou hleděli k vítězům, dle jichž rozkazu zasazují se jedovaté rány nemluvňatům. Ostatně i v evropském Rusku je mnoho vesnic, kde žijí starověrci, a kde každý pokus očkovati děti, potkal se s branným odporem a rodiče dali by se spíše zabíti, než aby děti své očkovati dali; dle uznání starověrců: tabak, čaj, brambory, kořalka, očkování — vše to je vynález toho, jenž obchází jako lev řvoucí, hledaje koho by sežral.

k nám?" Rajevský odpovídá: že příčina částečně vězí ve štvaní, majícím svůj pramen v nezávislých asiatských chánstvech, o tom pochybnosti není, avšak nelze připisovati všechny tyto nepokoje štvanicím, pocházejícím z ciziny; neboť jest známo, že štvaní působí pouze tam, kde jsou ještě *jiné* příčiny k nespokojenosti; v Turkestanském kraji nespokojenost tato tak často, a v takých rozměrech se jeví, že přímo ukazuje na trvání *vnitřních* anomalií. Před nedávnem spůsobil velký hluk v Taškentě útěk obyvatelstva z několika vesnic Zaravšanského okresu do Bucharských zemí. Příběh ten nemůže býti objasněn pouhým podněcováním Bucharců, neb nerad opouští člověk svou otčinu i nerad stěhuje se do jiných krajů; však aby obyvatelstvo *několika vesnic* opustilo své příbytky a hroby svých otců i uteklo do cizího kraje, k tomu třeba zvláště důležitých příčin. Pročež bylo by žádoucno, aby ve prospěch ruské vlády v Střední Asii v brzku byly vysvětleny a odstraněny příčiny udržující nepřátelské smýšlení v podřízeném nám obyvatelstvu.

Rajevský nedotýká se ani slovem toho, kdo jest vinen, zdali snad generál Kauffmann neobmezeného svého plnomocenství neužívá na úkor tuzemců, aneb zdali vůbec systém, dle něhož Rusové v Asii postupují, není pravý. O tom mohou býti pouhé domněnky. System tento záleží v několika slovech: *kráčeti bez přestání ku předu a vše, co na cestě se vyskytne, připojovati k říši.* Vláda ruská činila tak často z vlastního popudu, často byla též k tomu donucena „silou okolností" a jestliže vláda jednou již vytkla sobě za cíl Asii, musí annektovati země, třeba si toho ani sama nepřála.

Obhájcové vládní politiky rozumují takto: Rusko nehodlá podříditi svému panství všecka sousední asiatská chánstva, nýbrž hledí ustanoviti s nimi pevné mírné poměry; vláda ruská snaží se tedy zaříditi, co dosažení tohoto cíle usnadňuje, totiž obchod. Obchod je nejlepším vodidlem občanskosti a základem společných mírných zájmů. K ustanovení pravidelného obchodu jsou nevyhnutelna pravidla, určující rozměr daní a pojišťující osobnost a majetek obchodníků atd. V muzulmanských chánstvech Střední Asie vládla jedině libovůle, tak že stav kupců buď se horšil, buď lepšil, při tom křesťanští kupci měli méně výhod než musulmanští. Za tak vrtkavých podmínek obchod nemohl se vyvinovati pravidelně, taký stav byl i nepřiměřen důstojnosti Ruska a názoru jeho poddaných. To byla příčina, že rozličným sousedům byly nabídnuty aneb diktovány základní podmínky vzájemného obchodu; tyto traktáty nemohou míti toho významu, jakýž mají v Evropě mezinárodní akty i též je zcela přirozené, že byly podpisovány od chánů ne s upřímnou radostí a ne s poctivou odhodlaností, plniti všecky závazky, avšak nicméně — pokračují obhájcové vládní politiky — dlužno se radovati z uzavírání těchto smluv; nejsou (?) ony nikterak záminkami k novému nepřátelství, nýbrž jsou nejlepším prostředkem v budoucnosti toto nepřátelství odstraniti a hranice dále rozšířiti. Podmínky tyto mají (prý) názorně vyjasniti Středoasiatům, co se vlastně od nich žádá a co budou *muset* plniti; při tom arci bázeň před naší zbraní jest na první čas hlavním donucujícím prostředkem. Na počátku nemůže se věc obejíti bez některých nedo-

rozumění. Když však po nějakém čase podmínky tyto stanou se zvykem a Středoasiatci ze zkušenosti přesvědčí se, že *vnucené jim podmínky jsou velmi pohodlny* a vedou k jich vlastní očividné výhodě, nadejde čas vypracovati s nimi skutečné obchodní konvence, jak to zkušenost ukáže. Potom strana míru v těchto chánstvech nabude rozhodné převahy nad přívrženci vojny a brzo budóu muset nastati mírné sousedské poměry, založené na vývoji občanskosti a na vzájemné makavé výhodě. Nynější neurčitý stav středoasiatských poměrů nemůže prý svědčiti proti tomuto rozumování, neb podobné ovoce nemůže býti dosaženo v krátké době; k tomu jest potřebí nejen let, nýbrž i mnoho chladné krve a stálosti, které při vší úctě k vojenské mužnosti mají neméně velkou cenu pro říši. Ostatně příklad máme velmi blízko: první obchodní podmínky byly uzavřeny s Kokanem; zprvu tyto podmínky byly plněny velmi nedůkladně, potom ujímaly se ponenáhlu a nyní se ruští kupci a obchodníci rovněž tak svobodně rózjíždějí po Kokanu a obírají se svým zaměstnáním, jako Kokanci v Rusku. Netřeba věděti, chovajíli k nám Kokancové cit něžnosti; dosti na tom, že obcováním s námi se stav jejich očividně zlepšil, to je nejnadějnější rukojemství mírné jejich k nám náklonosti. A dle našeho hlubokého přesvědčení — končí onino obhájcové — podobný výsledek je velmi utěšený nejen pro Rusko, ale i pro člověčenstvo a musí býti ceněn výše nežli podmaňování.

Čtenář nechť sám si utvoří úsudek o platnosti tohoto rozumování; avšak významné jest, když teď i Vambéry tvrdí, že středoasiatské záležitosti nemohou býti předmětem nějaké otázky a že úspěchům Rusů v Střední Asii dlužno prý se radovati. V Allgemeine Zeitung umístněn byl článek tohoto orientalisty o Kokánském chánstvě; je to metanice jmen a událostí, líčených bez vnitřního spojení a důslednosti; hlavní pozornost věnována jest vnitřním nepokojům, trvavším od roku 1841 ve všech chánstvech, nevyjímaje ani Chivu, až do vtrhnutí ruského, jež vypisuje nyní Vambéry co zcela přirozené a spravedlivé — a končí takto: „Rusové mohou snésti v sousedním Kokanu vše, kromě občanské vojny a jestliže Chudoj-chán (nynější velitel Kokanu) svoji zem brzo neutiší, zavede v ní místo něho pořádek gen. Kauffmann a zbaví jej i posledního stínu jeho moci, *což se stanoviska humannosti neosvědčí se býti nikterak škodlivým.*“

Týž professor východních jazyků v Pešti zásoboval svého času rakouské, pruské, anglické a francouzské noviny svými dopisy, v nichž Chiva byla líčena co ochranná hradba nejen panství anglického v Indii, nýbrž i politické rovnováhy v Evropě a nezávislosti Evropy od ctižádostivého Ruska; ten čas minul i nastala nepříznivá doba řečenému publicistovi. Anglický žurnál Athenaeum otiskl z Buchary ze 12. srpna 1873 dopis, jejž poslal redakci bývalý americký konsul v Moskvě E. Schuyler, cestující nyní po Střední Asii. V psaní svém pronáší úsudek o knihách dřívějších cestovatelů. Knihu barona Maiendorfa shledal býti dosti spolehlivou hlavně v tom, co autor sám viděl, avšak ve zprávách čerpaných od tuzemců, jest prý mnoho poklesků. Mnohem větší autoritou je dle něho kniha Bornsa, o níž i ruští důstojníci s velikou úctou se vyjadřují, anať svou důkladností a podrob-

ností může závoditi s vypsáním Bucharského chánstva od Chanykova, jež by bylo nejlepším průvodcem pro turisty, kdy by netrpělo neobyčejnou suchopárností. Rovněž chválí poznámky Lehmanna, provázevšího Chanykova. Ze všech řečených knih nabyl přesvědčení, že předně Buchara během 50 let velmi málo se změnila a za druhé divil se velmi, jak chytře tito cestovatelé dovídali se všeho, ačkoli Asiaté s nedůvěrou nad nimi bděli. Co se však týká nejvíce známých knih Vambéryových, nevidí v nich nic chvály hodného; oplývajíť prý takými chybami a nepravými dáty, že těžko lze tomu uvěřiti, by byl kdy Vambéry býval v Buchaře. V jeho *Cestopisech* a *Náčrtcích*, podotýká Amerikán, málo lze najíti takého, co by nebylo řečeno již od předešlých cestovatelů a chyby jsou tam tak časté a tak důležité, že zdá se to nemožným, že by je mohl činiti člověk, viděvší na své oči to, o čem mluví. Tak na př. Vambéry mluví o obšírném lese, prostírajícím se od Samarkandu do okolí Buchary, v němž skrývaly se rozličná plemena, válčivší s emirem, kdežto (dle slov Amerikánových) „p. V. musí věděti, že v Buchaře nejsou lesy a že právě řečená místnost, dolina Zaravšanská, je nepřetržitou zahradou.“ Rovněž tak známý Kektaš v Samarkandě, popisovaný od Vamb. co modrozelený kámen, jest bělošedý mramor a při tom dvakráte menších rozměrů, než jak je vypsal Vambéry. Avšak nejpodivnější je povídka o sádelnatých ocasech Bucharských ovcí; ovce tyto, dí Vamb., mají tak tlusté a dlouhé ocasy, že se jim pod ně podstavují vozíky, aby jich nevlekly po zemi a prý nezřídka jedna ovce dává 3—4 batmany čistého sádla (800—1100 angl. liber). Bucharci, jimž Schyuler tyto pohádky četl, srdečně se tomu smáli — neb středoasiatské ovce ani ocasů nemají a sádlo mají nad křížovou kostí (os sacrum); sádlo nazývá se kurďuk, což Vamb. přijal za pojmenování zvláštního druhu ovcí.

Větší část ruských důstojníků, měvších příležitost poznati zemi, nevěří, že by Vambéry byl býval v Buchaře, ačkoli z druhé strany jest v Samarkandu mnoho obyvatelů, kteří se pamatují „na chromého Frengi“, avšak ne co na derviše, nýbrž co na cestovatele s firmanem sultánovým.

Nám velmi poučné jest to, že Vambéry po svém příjezdu do ruských zemí změnil své smýšlení o Rusku; opakoval se zde velmi častý a zcela přirozený výjev, že cizinec, Slovan Neslovan, jakmile trval nějaký čas v Rusku a na své vlastní oči viděl skutečný stav věcí, měnívá svoje dřívější smýšlení o Rusech, anť sezná, jak křivé jsou předsudky, šířené po Evropě židovskoněmeckými novinami a jejich korrespondenty.

Camillo Cavour.

Od

Karla Tůmy.

Mluvíli se nyní o tom světoději, kterýž slove osvobozením a sjednocením se národa italského, odbude se věc obyčejně průpovědí, že Italiané měli zvláštní štěstí. Výroku tomu přiznali bychom platnost jen s velikým obmezením. Kdo aspoň rozumí mu tak, jako by národ italský všeho toho, co dnes má, byl dosáhl pouze příznivou náhodou, jako by jedině úsměv slepé Štěstěny byl mu uštědřil všechny ty statky vzácné, jichžto národové jiní tak klopotně a pracně domáhati se musejí — ten nezná dějin národa italského, a na velikém jest omylu. Pravý opak jest pravdou. Jestli který, byl to právě národ italský, jenž za vzkříšení a osvobození své podniknul oběti nejtěžší; přes padesáte roků trval ten jeho zápas Laokoonský, přes padesáte roků pracoval neunavně s nasazením všeho, co měl, a kdož vyjmenuje ty hrdiny a mučedníky, kdož sečte ty slzy a vzdechy, kdo zváží tu krev srdcí nejlepších prolitou na tolikerých bojištích a popravištích? A tato muka celých pokolení, tato léta plna útrap a zoufalosti, tyto zkoušky plné obětí, tyto zápasy plné rekovného sebe zapření: ty vesměs neměly by ničím býti?

Nikoliv! *Svou vlastní* statečností, svou vlastní prací staly se Italiané tím, čím jsou dnes, a lzeli mluviti o jakémsi štěstí národa, lze to právem činiti pouze v tom smyslu, že zrodili se Italii v *pravý čas* mužové vznešených srdcí a ducha nevšedního, kteří celí zasvětili se službě nešťastné vlasti a věříce pevně v budoucnost toho zemdleného i rozervaného života italského, veškerou mohutností vlastenecké své lásky pracovali, apoštolovali, trpěli a bojovali pro vznešený ten cíl jednoty a neodvislosti národa. *Silvio Pellico, Gioberti, Caesare Balbo,* především *Mazzini* a *Garibaldi* — toť ony hvězdy příznivé na nebi osvobozené Italie. Mužové tito vychovali národ italský k jednotě a samostatnosti, učili jej za svobodu vlasti společně bojovati a umírati, roznítili a oživili v prsou jeho tu myšlenku vespolné spásy a dovedli toho, že národ, který v hodině pádu světoborce Napoleona I. ještě dobrovolně dal sobě na šíji vložiti staré otrocké jho znova, o patnácte roků později už zdvíhal se proti svým utlačovatelům a po dalších sedmnácti letech nevýslovného utrpení, *první* povstal za volnost a jednotu vlasti, a to silou takovou, ažtě příklad jeho roznítil veškeru téměř Evropu a zplodil ono obrovské hnutí národův, kteréž dějiny poznamenávají prostě rokem osmačtyřicátým.

Nepřál sice osud ani tentokráte ještě ubohému národu; Italie vykrvácela se, a ticho hrobové rozložilo se poznovu nad ní. Avšak práce, nadšení a utrpení tolika let nemohly býti marny. Myšlenka proniknuvši ledví celého národa, nedá se zahubiti širočinou katův ani plísní žalářův. Žila dále a musila dříve nebo později opásati národ

novou silou; z krve padlých rekův musel povstati mstitel. A povstal. K apoštolům a bojovníkům přidružil se muž, jehož dosud Italie postrádala; v hodině nejtěžšího jejího pokoření objevilť se jí *vlastenecký státník* — nový to Macchiavelli v dobrém slova smyslu: hrabě *Camillo Cavour.*

K čemu Mazzini od dvaceti let s veškerým zápalem mohutné duše své národ odchovával a tužil, zač Garibaldi mládež italskou učil nasazovati ta statečná prsa: myšlenka tato, posvěcená tolikerou krví italskou — měla konečně *Cavourem* z říše tužeb a snův býti uvedena ve skutečnost, z tajemného úkrytu věčně pronásledovaných spiklencův v arenu evropské politiky. — Že s tuto obrovskou úlohu Cavour byl, víme všickni: Italie sjednocená, prostá cizovlády, vrácená sobě samé — toť ovoce práce jeho. Ale *kterak* Cavour pracoval, kterak všecky ty Sisyfovy obtíže překonávati uměl, o tom není u nás vědomost ani hojná ani správná. Nepamatuji se aspoň, že by v literatuře naší (vyjma snad dva neb tři články časopisecké a stručnou zmínku v Slovníku Naučném) byly jakési úvahy o Cavourovi. A přece, jeli který z novověkých státníkův hoden pozornosti naší, jest to dle mého náhledu Camillo Cavour; a tož nejen proto, že prostředně, totiž *účinky* svého díla, zasáhl výdatně i do osudův *našich*, jako vůbec do dějův celé Evropy, ale více ještě proto, že máme zde nad jiné jasný příklad, *čeho lze dokázati i sebe menšímu státu,* vládneli v něm *zdravý duch a dobrá vůle, posvětili se na bojovníka za velikou mravní ideu* a vede boj ten s rovnou odvahou jako vytrvalostí dle plánu rovněž tak geniálně pojatého, jak dopodrobna promyšleného. Takýmto geniálním zápasníkem byl Cavour. Země menší nežli Čechy, stát jedva na živu trpěný, to malé Piemontsko čítající sotva 4 miliony lidí, pokořené porážkami, odsouzené k ohromné pokutě válečné, zanedbané a spuštěné až běda: toť bylo vše, s čím začal Cavour pracovati. A hle, nežli minulo jediné desítiletí, toto malé Piemontsko dovede, oč marně věkové usilovali: vytiskne cizovládu, zlomí moc Říma, osvobodí a sjednotí veškeru Italii! Ze čtyřmilionového stává se národ 22 milionův, z malého státu velestát, prostírající se od Alp až k předhoří Passarskému.

V kruhu staré šlechtické rodiny piemontské, která páčí původ svůj z patriciův Chierských, za oněch let světového spánku, za onoho zlatého věku reakce odrůstá mladší syn hraběte Michala Josefa Benso di Cavoura, — 10. srpna r. 1810 narozený Camillo Cavour. Rodina sídlí v Turině, v jehož okolí už před šesti sty lety vládla prý rozsáhlými statky. Otec jest přísný aristokrat, plný starověkých předsudkův, ba jeden z nejvyhlášenějších zpátečníkův. Zastává v Turině hodnost policejního ředitele. Dle panujícího při aristokracii tehdejší zvyku musil druhorozený syn býti vojákem, a proto ukládá starý hrabě domácímu vychovateli, knězi Frezetovi, aby Camilla vychovával a vzdělával k stavu tomu. Pokud Frezet úlohy té byl svědom, neví se; jisto jen tolik, že záhy upozorňoval na neobyčejné vlohy a bystroduchost svého chovance, dokládaje, že takového talentu je do kasáren věčná škoda. Arciť, že nebylo toho dbáno, a hoch musil do vojenské akademie. Vyniknul i zde, a za to se mu dostalo vyznamenání, že byl odporučen ku dvoru krále Karla Felixa za panoše. Soudruzi mu zá-

viděli toho štěstí, ale bujarému hochu bylo, jako by šel na popravu. Ta lichost života dvorského, to otrocké poklonkování do duše se mu protivily. Netajil svou nevrlost. Býval vážným, když se všechno smálo, a usmíval se trpce, když vše lhalo nejzbožnější úctu. Netrvalo dlouho, a dvorské dámy počaly nad tím „nemotorným panákem“ krčiti nosíčky. Nadarmo domlouvali ohebnější druhové, nadarmo káral jej otec, požívající u krále zvláštní důvěry: hoch zůstal „nemotorou“, a tváře jeho nevyjasnily se dříve, až mu bylo sděleno, že jest svého panošování milostivě sproštěn. „Nebesa přece mne vyslyšela — již jsem toho oslího břemena prost!“ byla první slova, s nimižto vrátil se ku svým soudruhům. Doma ovšem byla bouře, otec zuřil a zapovídal si, aby mu ten nezdárník více nepřicházel na oči, ale snaživý, vědychtivý mladík nalezl útěchu v knihách: dějepis, mathematika a vědy přírodní byly jeho rozkoší. Není divu, že se mu proto posmívali synkové jiných rodin šlechtických, vždyť příčilo se to všemu názoru vysoké šlechty, při níž ovšem šumící poháry, honby, koně a psi, ale nikoliv učené knihy náleželi ku vznešeným passím.

Odstrkován jsa od kruhův šlechtických přirozeně Cavour spěl tam, kam duch jeho ranně jej byl již vábil: ku vřelejšímu srdci *lidu*, do kruhův té mládeže občanské, kde panovala tím časem již utěšená duševní činnost, a kde prvně zazvonilo o hlubiny prsou jeho nadšené slovo: Ať žije Italie! Dosud byl slyšel jen o Piemontsku, o Lombardii, o Toskansku, Modeně, Parmě atd. — jmeno Italie bylo jen mrtvým zeměpisným pojmem. A zde náhle vyšlehlo mu vstříc z těch jiskrných zrakův, zde k němu ta Italie promluvila hlasem ještě se třesoucím, ale třesoucím se nadšením, touhou, netrpělivostí, láskou. A syn zpátečnického aristokrata porozuměl tomu slovu neskonalého kouzla, syn policejního ředitele počal přemýšleti o spáse nešťastné vlasti.

Bylo mu tehdáž osmnácte let. Akademie vojenská byla slavně odbyta, nyní musil nastoupiti službu. Dali mu bez rozpakův důstojenství poručíka při sboru ženijním, kteréhož vyznamenání se pouze nejschopnějším učňům akademie dostávalo. Tím byl ovšem otec Cavourův usmířen; avšak brzy ubohý aristokrat měl býti opět „otcem nejnešťastnějším“. Nešloli to s panošováním, nešlo to Camillovi s vojančinou teprv. Duch taký nedal se upínati v kamaše a knoflíky komisní. Prošlehával v pravo v levo, a brzy trousilo se v kruzích důstojnických, kterak mladý Cavour opovažuje se vtipkovati o vojanském copu, jaké sarkastické poznámky sobě dovoluje o poměrech francouzských — za nedlouho šeptali si na policejní prefektuře, že syn páně ředitelův velice je „podezřelý svobodomyslnými tendencemi“, což bylo tenkráte již poloviční velezradou. Následky dostavily se brzy. Podezřelý důstojník jest poslán do odlehlých pevností a šoupán z místa na místo; avšak — o nějakém napravení ani slechu, spíše bylo se co báti, aby tím svým sarkasmem nepokazil ještě jiných, a takž posléze otec sám k tomu přivolil, aby „nezdařený“ syn provedl, oč mu od prvopočátku šlo: po dvouleté trýzni byl Cavour i z vojančiny šťastně vyproštěn. Chvátal z Turina na venek, na statky otcovy. Zamiloval sobě rolnictví. Vedle dějepisu nejvíce poutalo jej studium národohospodářství; i bylo tou dobou v Italii málo hlav, které by s takou opravdovostí

byly se zabraly v studium veškerých záhad a náuk této mladé vědy. Stráviv takto asi šest rokův mezi knihami a lidem pracovným, obohacen hojnými vědomostmi ze života pro život, vydal se roku 1837 na cesty do ciziny.

Pudilať jej touha poznati zemi svobodnou na rozdíl od ubohé vlasti, kde vše zdálo se odsouzeno k úmoru a zakrsání. Svobodná Anglie byla cílem jeho cesty. Chtěl seznati na vlastní oči to zřízení samovlády a svézákonnosti lidu, chtěl se přesvědčiti o jeho účincích na obecný život národa. Ten velkolepý ruch světového, svobodného města, ta statečnost, přímost a otevřenost národa, to sebevědomí, ta hrdost každého občana anglického na práva svá: vše to učinilo na Cavoura dojem tak mocný, že z jeho cesty stala se dobrovolná několikaletá emigrace. Ano Cavour našel v *Londýně* druhý domov. Jaký to rozdíl mezi tím hrobovým tichem v jeho vlasti a tím šumem života nespoutaného na šťastném ostrově svobody! Jaký rozdíl mezi názory a vzděláním šlechty anglické a mezi tou zpátečnickou, všakým světlem zhrdající šlechtou piemontskou — jaký rozdíl mezi těmi státníky a řečníky anglickými a oněmi loutkami jezovitův na dvoře Turinském! Nemuselo-liž se mu srdce svírati hořem a hanbou, an takto musel porovnávati? A přece opět vítal ty trpké léky, vždyť byly spásny. Či nemohla býti ta Italie přírodou neskonale štědřeji obmyšlená, vlastí podobně šťastných a statečných lidí? Či bylo to šílenstvím pracovati ku svobodě? Zde na tom spokojeném, zámožném a uvědomělém národě spatřoval patrně, že svoboda není žádným snem. Takové poznání napjalo veškeré pružiny vlastenecké mysli osmadvacetiletého muže pouze k jedinému cíli, k jedinému vznešenému předsevzetí a to slulo: *neunavné studium všeho, čímkoliv by se mohlo pomoci zotročené vlasti.* Prozkoumati celou tu architektoniku ústavy anglické, poznati tu samosprávu a její účinky mravné i hmotné, sledovati ty rozpravy o nejvážnějších otázkách národohospodářských, ježto právě tenkrát (v předvečer oprav Roberta Peela) celou vzdělanou Anglií hýbaly — to chtěl Cavour za svého pobytu v Londýně.

Někteří životopisci Cavourovi, mluvíce o této době jeho života, za zvláštní jakous zásluhu mu počítají, že maje přístup do nejvznešenějších kruhův anglické společnosti, ano požívaje tam pro bystroduchost a eleganci svou neobyčejné obliby, nicméně míjel pusté radovánky a rozkoše jejich a spíše ve společnosti starých státníkův nežli po boku mladistvých a krásných dám spatřován býval. Jest to sice pravda a charakterisuje ovšem zvláštní tu povahu; však o zásluze jakési, soudím, mluviti zde nesluší. „Jest to člověk na své mládí ku podivu rozumný a soudný" — píše o něm právě tím časem (r. 1837) Silvio Pellico svému příteli a mučedníku mladé Italie Bedřichu Confalonierimu, — „samá rozvaha a opravdivost. Sotva bys v něm poznal Italiana, jak málo citu jeví. Ale přes tuto vrozenou chladnost krve, doufám, že jest dobrým Italianem a že naší zemi ke cti poslouží."

Viděli jsme, kterak již od ranného mládí u Cavoura rozum vůči srdci pánem byl, tak sice, že ani ten řinkot ostruh a šavle vojenské nedovedl jej odvrátiti od knih a studií vážných, a kterak již v Turině nad ním všecek aristokratický svět krčil rameny. Proč by tedy v Lon-

dýně náhle mělo býti jinak? Co nevábilo sedmnáctiletého mladíka, proč by mělo vábiti sedmadvacetiletého muže? Zůstal, jak známo, Cavour až do své smrti neženat. „Neměl jsem na to dosud nikdy času“ — dával obyčejně žertem za odpověď sličným i nesličným tazatelkám.

Však nemohlali se žádná z krasavic mohli se za to plešatí politikové a státníci Velké Britanie honositi, že dobyli sobě srdce mladého Italiana. Nelze ani dosti důrazně vyjádřiti, jak imponovala Cavourovi ta zmužilá přímost a občanská skromnost těchto mužův velice vzdělaných a zkušených v zřízení státu svobodného. Sám jsa rozený „gentleman“ s velikou zálibou bavíval se Cavour s těmito celými muži, vykládaje jim buď poměry vlasti své, aneb bera od nich poučení o poměrech a záležitostech anglických. Uvidíme pak dále, jaké váhy bylo toto osobní jeho seznání předních státníkův anglických nejen pro vlastní jeho směr života, alebrž i pro směr a rozvoj politiky italské.

Vůbec možno říci, že Anglie byla Cavourovi oním vysokým učením, jehož potřeboval pro své příští velkolepé povolání. Nehodláme zde řešiti záhadnou tu otázku, měllí již tehdy Cavour v sobě tušení budoucí velikosti své, čili konal všechny tyto přípravy pouze za skrovným tím úmyslem, posloužiti vědomostmi a zkušenostmi svými toliko ku hmotnému zvelebení své „užší vlasti“ piemontské. On sám nikdy o tom se neprojevil, kdy zrodila se v něm myšlenka státi se tvůrcem jednoty italské. Však tolik nade všechnu pochybnost jistým se býti vidí, že Cavour v Anglii studoval již v jistém *směru*, že *chtěl* se vzdělati na státníka v pravém slova toho významu, a že byl si svědom mohutnosti svého nadání. Svědčí o tom hojné literární práce jeho z oněch let, uveřejněné v různých časopisech francouzských, studie to o zřízeních politických a otázkách národohospodářských, projevující vesměs bystrého a zralého pozorovatele, psány vesměs duchaplně a slohem vytříbeným. Obohatiti se zkušenostmi a vědomostmi, poznati pokroky ciziny a proniknouti ku zřídlům, ze kterých rodí se štěstí a blahobyt národův — a s pokladem těchto vědomostí navrátiti se do vlasti a zde pomáhati k reorganisaci a zvelebení jejímu: toť bylo bez pochyby jediným a stálým předsevzetím Cavourovým po celou dobu jeho dobrovolného vyhnanství, toť bylo mu popudem ku všemu tomu pilnému navštěvování knihoven, museí, továren, loděnic, kontorů a síní státníkův anglických.

Roku 1842 vracel se z ciziny do vlasti, přinášeje s sebou onu lásku k poměrům anglickým, i onu znalost dějepisných a vědeckých jejich příčin a podmínek, která za nedlouho vlivem znamenitým počala působiti netoliko na hmotný rozvoj Piemontska, alebrž i na politický život veškeré Italie.

Vyčítáno později nejednou Cavourovi, že jest více Angličanem než Italianem. Výčitka ta byla křiva, jakož Cavour sám nejlépe činy dokázal. Ale pravdou jest a zůstane, že přibral do sebe vskutku něco z toho usedlého, solidního, klidně rozvažujícího ducha anglického, a *to že právě bylo na největší zdar a štěstí Italie,* která dosud měla sice v *lidu* apoštoly a mučedníky, ale v *kabinetech* buď slabochy anebo ošemetníky.

Italie potřebovala kormidelníka, který by netoliko s mužnou od-

vahou a pevností, ale i s geniální opatrností řídil loď budoucnosti její skrze ta nesčetná úskalí, o něž bylo se již tolik bujných nadějí roztříštilo. Státník, kterýž měl uskutečniti velkolepou myšlenku Mazziniovu, musel míti více rozhledu politického než měli tou dobou veškeří politikové italští, musil býti dokonale obeznámen s poměry Rakouska, Francie, Německa i Anglie, jinak byl by pracoval do větru a na licho. A Cavour nejen že znal poměry tyto zevrubně, nejen že byl s politikou a silami Rakouska tou měrou obeznámen, jako by byl chodil k Metternichovi do školy, ale znal též ducha panujícího při dvorech německých, v Anglii, Francii i Petrohradě i byl již tenkráte zasvěcen v tolikeré tajnosti diplomacie evropské, že mohl nad jiné rodáky bezpečněji předvídat osudy vlasti své.

Navrátiv se do Turina s potěšením znamenal, kterak navzdor zpátečnické vládě ministra della Margherity v Piemontsku zatím přece jen se rozbřesklo, tak že aspoň v životě společenském bylo lze znamenati utěšený ruch a žádoucí probouzení se duchův. Zastalť v rodišti svém již malý hlouček mužův plných horlivé vůle a péče o duševní a hmotné povznešení lidu. Ve vší tichosti zakládány po venkově užitečné spolky, hospodářské a průmyslové školy, po městech opatrovny, vědecké a umělecké ústavy. Cavour ihned chutě k pracovníkům těm se přidal, a jeho popudem založena v krátce veliká hospodářská společnost. Cavour sám předložil králi její stanovy a vymohl jich stvrzení. Po roce čítala tato „Società agraria“ již 2000 členův, měla po všech okresích své odbory hospodářské a vydávala svůj časopis. Cavour jezdil z odboru k odboru, aby výbornými přednáškami podněcoval lid rolnický k opravám, k rozmnožení hospodářství, seznamuje jej s pokroky ciziny. Totéž činil i perem, přispívaje pilně do řečeného časopisu. Byltě přesvědčen, jakmile jednou lid oblíbí sobě opravy na poli hmotném, že brzy nabude i odvahy žádati oprav v jiných oborech života, že pokrok v národním hospodářství nezbytně povede i k pokroku v politice vlastenecké. Takto kypřila půda a omlazoval se život v Piemontsku, když volba nového papeže a některé svobodomyslné opravy, k nimž nový *papež král* odhodlal se ve státě církevním, zachvěly veškerou Italií. Horkokrevní vlastenci myslili, že v Piu IX. povstal Italii veliký spasitel. Nastal ruch po všech krajích. Když samo papežství povoluje — zněly žádosti lidu ku knížatům italským — povolte i vy. Až do Piemontska vlny ty rozčeřily se, a vrtkavý král Carlo Alberto nezdál se příliš odporovati. Časopisectvu aspoň dovoleno psáti též o politice. Za takových okolností posavadní pouze hospodářská jednota proměnila se ve spolek politický, ve kterém shromažďovali se všickni vlastenečtí mužové. Položen sjezd do Alessandrie, a tu již ozývala se slova zmužilá za opravy v politickém zřízení. Cavour pak, vida krále otočena vlivy feudálů a jezovitův, aby dodal důrazu tomuto hnutí lidu, počal se slovutným dějepiscem Césarem Balbo, hrab. Santa Rosou a Karlem Buoncompagnim vydávati list politický a národohospodářský, věnovaný zejmena zájmům středních tříd a nazvaný *Il. Risorgimento* — Vzkříšení. Z časopisu toho již vane duch Cavourův rysy zcela určitými: žádné jalové fráse a liché deklamování, veskrze články jadrné a pojednání svědčící o vzácných vědomostech politických i národo-

hospodářských a Cavour poučuje zde lid, kterak toliko v samočinnosti a samosprávě pravá svoboda občanská záleží, a kterak zřízení representativní jest potřebou každému národu, jenž nechce zakrněti. Již v těchto článcích svých, kde právě tak důvodně varuje lid před všelikým násilnictvím, jako rozhodně bojuje proti snahám zpátečníkův a nepřátel všeho duševního pokroku, již v těchto úvahách, kterými radí vždy a vždy k domahání se svobody postupnými opravami cestou zákonitou, objevuje se nám Cavour co pravý whig — snad sám jediný mezi všemi politiky italskými.

Bouřně a hlučně město za městem se pozdvíhá, demonstrace demonstraci stíhá — svoboda tisku, kokardy, občanské gardy, vyhnání jezovitův žádá lid na svých vladařích, ale Cavour předstupuje klidně a vážně před krále a žádá na něm pro Piemontsko *řádnou konstituci* dle vzorů anglických. Policie konfiskuje tuto žádost jeho; ale Cavour otisk potlačeného článku svého pošle poštou přímo králi, předstoupí co deputovaný časopisectva italského před ministra spravedlnosti, aby mu ostrými rysy vložil na srdce celý stav země, a dovede toho v samém lůně šosáckého obecního zastupitelstva Turinského, že toto dne 5. února r. 1848 většinou dvoutřetinnou připojuje se k petici Janovských, a prosí krále za řádnou konstituci pro vlast. O dva dni později ohlašuje manifest Carla Alberta jásajícímu lidu, že Sardinsko vstoupilo v řadu konstitučních státův.

Kdy by tehdáž také Rakousko ve svých državách italských bylo povolilo, možná, že by stát sardinský byl od té doby býval zemí šťastnou a spokojenou. Avšak Metternichovský absolutismus nebyl schopen žádného vyrovnání se s národy. Svoboda, ústavnost byly v očích jeho zločinem. Žalařováním a stanným právem odpovídal Metternich od první chvíle Benátčanům i Lombardčanům a na prohlášení konstituce v Sardinsku vyslal do rakouské Italie armádu 70.000 mužův. Pomysleme si k tomu dojem, jaký tím časem revoluce francouzská a boje Švýcarův na veškeré zjařmené národy činily, a pochopíme, proč všecky tyto kruté prostředky absolutismu nevedly k ničemu jinému nežli k zoufalému rozdráždění všeho lidu. Bujněji bušila ta roztrpčená srdce, co ruka muže to zostřená dýka, a když posléze do toho dusného ticha pronikla náhle zvěst o pádu vlády Metternichovy a o povstání Vídně: tu příval hněvu protrhal hráze, tu Milánští a Benátští vrhli se jako rozkacení lvové na rakouskou posádku, a po pětidenním boji (do 22. března 1848) onde Radecký tuto podmaršálek rakousky Zichy musili kapitulovati před vítězným obyvatelstvem. Zpráva o událostech těch elektrisovala veškerou Italii. „Buď teď anebo nikdy!“ zaznělo to od Alp až k Isonze, a probuzený národ s takovým nadšením chystal se k rozhodnému boji s Rakouskem, že hrozil svrhnouti veškeré vladaře své, kteří by nevyšli bojovat za neodvislost Italie. Nyní Karel Albert chtěl se zmocniti toho proudu. Postavil se sám v čelo hnutí, přísahal pomoc Lombarďanům i Benátčanům a vypověděl Rakousku válku. Poznovu zajásal veškeren národ a všecku svou naději upjal na „hrdinného Karla Alberta“. Byl toliko jeden muž, který tomuto nedůvěřoval, a jiný, ktery pochyboval vůbec o zdaru celého toho hnutí velikého. První byl Josef Mazzini, druhý Camillo Cavour. Od samého počátku

Mazzini nevěřil, že by šlo potměšilému králi sardinskému v skutku o svobodu a sjednocení národa italského: měl jej spíše v podezření, že toliko svůj piemontský stát hledí zvětšiti, a že chápe se meče, jen aby předešel všeobecné povstání národa. Proto všecko snažení Mazziniovo šlo k tomu, „aby to nebyla pouhá válka králova, nýbrž válka *národní*, aby každý italský jonák chopil se zbraně, aby všecek lid jako rozbouřené moře zdvihnul se na obranu ohrožené vlasti a svobody.“ — Cavour opět viděl zblízka, jak při dvoře Turinském skutečně lekají se takového povšechného pozdvižení národa, jak chtějí válku s Rakouskem vésti jen vojskem pravidelným. Následkem toho uzavíral zcela správně, že rozplyne se i celé to hnutí lidu v dým, proti Rakušanům že vytrhne skutečné jen vojsko krále sardinského v pole, „a při pomyšlení tom“ — jsou vlastní slova jeho, — „studený pot vyvstává mi na čele. Jaký to nepoměr sil k boji tak obrovskému! Či myslíte, že reakce podá se po jediné prohrané bitvě? Či myslíte, že toliko s Rakouskem bude nám co činit?“ Slovem Cavour, kterýž znal lépe než kdokoliv jiný souvislost a spolky despotismu evropského, třásl se o život své vlasti. To heslo nadějné, jímž dmula se tehdáž veškerá téměř srdce italská — to hrdé „Italia farà da se“ on s bolestným srdcem za nebezpečný přelud a sebeklam pokládal. „Toliko národ odchovaný ve svobodě, který má již domovinu svou prostou všech tajných vrahů a škůdců, může spolehati na vlastní síly své. Ale národ, který jedva od vzdorujících vladařův svých ze žalářův jest puštěn, který ještě sám v sobě plno chová úkladníkův a nepřátel, číhajících toliko na první příležitost, na první naši porážku, aby hned podali ruce Radeckému — národ tak ubohý nemůže spolehati se pouze na vlastní sílu svou, ten musí sobě hledati *spojencův* a přátel kdekoliv jen jich najíti může. Musí, pravím, jinak celou svou budoucnost lehkovážně v sázku dává.“

Tak mluvil Cavour v tehdejších bouřných dobách ve sněmovně Turinské, tak varoval a zapřísahal vládu i národ. Ukazoval stále a stále na Anglii co na dobrého spojence Italie: „Tam hledejme pomoci, a bez pomoci té neodvažujme se sami boje tak osudného a ohromného. Chovám nemalou důvěru v Anglii, a tato důvěra má zakládá se na čestné povaze anglických státníkův, kteří dnes drží v rukou otěže vlády: na povaze to lorda Russella, presidenta ministerstva, a lorda Palmerstona, ministra zahraničných záležitostí. Ba nechť se mi proto i vyčte, že jsem Anglomanem — já neváhám lorda Russela nazvati veřejně nejsvobodomyslnějším z ministrů, cokoliv jest jich té doby v Evropě.“

Ale vše bylo marné. Proud vášní byl příliš veliký, aby se byl dal zastavit takovýmito střízlivými slovy. Za úzkoprsého tichošlápka, za chabého milovníka vlasti, ano za zbabělce vyhlásili jej proto obdivovatelé „hrdinného Karla Alberta“, a vlastní jeho voliči Turinští hlasitě projevovali mu svou nedůvěru.

Cavour snášel to vše s myslí pevnou. „Jak šťasten bych byl, kdy bych se mýlil,“ zněla jeho odpověď, „jak rád bych byl, kdy by mne osvobozená Italie odsoudila co černovidce!“

Však neuplynulo drahně času a Cassandřino jeho volání počalo se naplňovati. Král neapolský a Pius IX. již byli opět se vrátili v tábor

reakce, hnutí národa mařilo se strachem a neupřímností Karla Alberta a následek všeho toho byla krutá porážka vojska sardinského v třídenní bitvě u Custozzy (23.—25. července). Milán opět octnul se v moci Rakušanův a s Milánem padla celá Lombardie. —

Jsou chvíle v životě národův, ježto zdají se povýšeny nad soud potomstva. Jsou to památné chvíle oněch hnutí velikých, jichžto mocí neodolatelnou hnán bývá národ jako loď vichrem. Žádná moc lidská nemůže tu národu kázati „Stůj!" Proč neuzavřel národ francouzský po Sedanu mír? Proč volil bojovati raději ještě půl roku boj nejzoufalejší? A proč tehda po porážce u Custozzy, po pádu Milána, po zradě krále neapolského místo příprav k míru národ italský vzchopil se k novému zoufalému boji? Proč nejlepší synové Italie tehdáž volali: „Zhyňme raději *všickni,* než aby Milán a Benátky zůstaly v moci Rakouské!" Čiň se tu kdo soudcem, troufášli si, rozebírej pitevním nožíkem rozumu tento akt velkolepé tragoedie národní, a vůči těm křečovitě zaťatým pěstem, vůči těm hanbou a hněvem uzardělým tvářím, vůči té slze vzteku a té přísaze horoucí pomsty řekni: „To není politické jednání, to je šílenost . . .

Co asi dálo se tehdy v prsou Cavourových? I on byl Italianem. I on cítil, že *čest* národní žádá nový boj za osvobození Lombardie a Benátska. A přece mu rozum zase namítal, že i tento boj bude marný, že Italie nedovede postaviti v pole tu armádu obrovskou, o které snili Mazzini a Garibaldi, že překážky osudu jsou mocnější nade všecko nadšení a nade všecku dobrou vůli. V ukrutných těch bojích a zápasích toliko jedinou znamenal ještě spásu: získati pomoc diplomacie anglické a francouzské. Vskutku tenkráte lord Palmerston důrazně naléhal na Vídeň, aby pustila Lombardii a Benátky, anať jich bez toho na dlouho udržeti nemůže. Proto Cavour ve sněmovně Turinské veškerou výmluvností svou opíral se bojovné té mysli levice, která již nemohla se dočkati obnovení války a den co den ostřeji na vládu v tom směru nastupovala. „Totě věc krále," bránil jí Cavour — „přejte mu volnosti a času, však on sám nejlépe věděti bude, kdy potřeba bude tasiti meč."

Chtělť získati času, doufaje vždy ještě, že podaří se Palmerstonovi vymoci na Rakousku mír pro Italii čestný a snesitelný. Spíláno mu proto zrádcův a zpátečníkův; rozjítřený lid bouřil hněvivě s galerií, a levice sykotem chtěla umlčeti jeho střízlivé domlouvání. Ale Cavour nedal se másti: „Sykot a hluk" — zněla odpověď jeho, — „nezdrží mne, abych mluvil pravdu; kdo mne umlčuje, neuráží mne, nýbrž sněmovnu a já snáším násilí to se všemi svými kollegy."

Bouři sněmovní dovedl sice utišiti, ale vlnobití dějův nedalo se zdržeti více. Ani revoluce ani reakce čekati nemohly a nechtěly. Vídeň hrdě odmítla prostředkování Palmerstonovo a Karel Albert znova vypověděl válku. Ale Radecký byl dříve na Ticinu nežli on, a — *bitva Novarská* slula Sedan nešťastné Italie! Zdrcen na duchu i na těle Karel Albert složil korunu na hlavu syna svého Viktora Emanuela a opustil navždy ztracenou vlast. Nedlouho po katastrofě Novarské padla i hrdinná republika Římská, vzdala se moru a hladu tolikéž republika Benátská a z celého krásného snu o svobodě a jednotě Italie nezbyly

než oběti na bojištích, popravištích a v žalářích, nezbyla než upomínka na veliké dni a vznešené činy, nezbyl než jediný mladistvý král *národovec* a jeho přísaha na ústavu Piemontskou. Na Cavoura nikdo ani nevzdechl. V jediném Turině měli k němu poněkud důvěru a zvolili jej znova do parlamentu. Ale o rok později znala jej už celá Italie, o pět let později již toliko na něj spolehala, o deset let mu žehnala a dobrořečila co osvoboditeli svému — a letos při odhalení pomníku jeho v Turině památka jeho s velebením a jásotem oslavována.

(Dokončení.)

Z Krkonoší.

Básně

Antala Staška.

Na stráni.

Stojí hora proti hoře
ve dvou srázích jak dvě stěny;
mezi nimi bystrý potok
slapem hučí, hází pěny.
Celý obzor velké doupě,
jeho boky žhavá skála;
klenutím mu jasný blankyt,
s jehož báně slunko pálá.
Po skalách se temná jedle
vzpíná marně k nebes báni,
tajemství ponurých břímě
nesouc na své hrdé skráni.

Na jedné z těch strání příkrých
v kousku břily pěti dlaní,
hakoviště žena táhne,
a muž hákem orá za ní.
Rozhalenať jeho ňadra,
velké kosti, mocné svaly,
a ta celá jeho postať
koží krytý balvan skály.
Ona na skále té břízou,
jíž byl utať vrchol záhy;
smutně dolů věsí větve
rozedrána, beze vláhy.
Kudy stoupá, smáčí břílu
její potu krůpěj žhavá,

a muž pevně drže klače
pot ten v brázdu zaorává.
Blízko nich dvé synkův smahlých
kratci půdě nadlehčují;
koza na skále se pase,
tam kde mech a kapraď bují.

„Čehy ženo, pospěš trochu,
dohakovat rychle třeba;
svatý Urban již již tady,
bude ovsa na kus chleba.
Horko ti, chceš odpočinout?
Nekalá to žena z tebe:
v letě sužují tě parna,
v zimě zas tě pořád zebe.
Táhni jenom — táhni, čehy!
Odpočneš, až skončím brazdu;
já si zatím půjdu škubnout
do panského lesa hrazdu.“

Žena dále táhne čehy,
skončili už celou brazdu,
a muž zatím jde si škubnout
do panského lesa hrazdu.
Pot se řine s její čela,
odpočívá v měkkém mechu.
Na protější stráni ptáček
zpívá píseň milou slechu,
zpívá to, co někdy bába
u přádku jí vyprávěla,
když se při ní malé děvče
v dlouhých nocech hrůzou chvěla.
Zpívá o jablíčkách zlatých,
zpívá o dalekém kraji,
kdežto lidé svatý poklid
a dostatek všeho mají.
Zpívá o stříbrných zdrojích,
zlatých rybkách, květném ráji,
diamantech, skvělých perlách,
o zemi, kde vše jak v báji.
Zpívá sladce, zpívá mile,
kolébá ji, v spánek snábí,
v mlhotkaný závoj kryje,
svůdnými sny ducha vábí.

Hejno vran tu zakrákalo
náhle v lepý sen ten její;
prchnul ptáček, s ním sen luzný,
oba v nebes blankyt spějí.

A muž s hrazdou na ramenou
s přáním vzpíná zraky vzhůru,
by kus nebe mohl zorat
ženou pro oves si v zůru.
Ale místo holé bříly
vidí vrány na lazuru,
jako v jasném, denním světle
zlověštící temnou chmuru.

„Krákejte, co chcete vrány,
neustraší nás ty zvěsti;
však my život zachráníme,
dobudem ho ze skal pěstí.“

A zas dále v stráni příkré
v kousku bříly pěti dlaní
hakoviště žena táhne,
a muž hákem orá za ní.
A pod nima bystrý potok
slapem hučí, hází pěny;
hora stojí proti hoře
ve dvou srázích, jak dvě stěny.

Bystřice.

Zrodila hora studánku;
v kolébku píseň šumí jí hory,
povité v pažit květnatý
stráží jsou kolem obrovské hory.
Líbá ji nebe blankytné,
ve tváře její lazury noří,
hvězdičky v ní se koupají,
ano i slunko něhou k ní hoří.

A přece rmutno dítěti,
zroseným okem do kola zírá:
„Matičko, pusť mne, chladno tu,
tajemná touha nitro mé svírá.
V ňadrech mně dřímá divný sen,
čarovných krás mně šepotá báje —
z náruče své mne rychle pusť,
poletím za snem v daleké kraje.
Co mně to nebe — svět chci mít,
proudem se v jeho objetí vrhnout,
kypěti bujnou rozkoší,
hledati lásku, láskou vše strhnout,

Líbati budu líbána,
opěvat bude pěvec mé vnady,
podmaním vše, kam kročím jen,
věnčena kvítím, luhy a sady.
A přijde děva, přijde jun,
usadí oba na mé se břehy,
a já jim z vlnek těkavých
zašplounám píseň tajemné něhy."

„Dceruško má, to marný sen,
není tam tobě radostí žádné,
najdeš, věř, divé plémě jen,
které tě zpoutá v okovy zrádné.
Bude ti plakat do tvých vln,
slzou ti hořkou proudy tvé skalí,
tajemství černých temný dav
do tvého nitra se sebe svalí.
Smývati budeš hřích i žal,
zločinův, strastí, kvílení plna,
na místě písní rozkoše
zastená bolem zmucená vlna."

Neslyší dcera, utíká,
vášnivě v náruč vrhá se světu,
bujivě líbá, kochá jej
ve skoku vírném, pěnivém letu.

Parnassie.

Román ze Šumavy

od

A. V. Šmilovského.

VIII.

Rok minul. Po vozové cestě, jež směrem od bavorského Eisenštejnu k Šajbě rozkošnými lesy se táhla, drkotal kočár. V kočáře seděla paní Hanušová. Hanuš sám šel kus před ním prudce do vrchu, ob chvíli nevrle se zastavuje, že kočár tak zvolna za ním jede. Ač spěšnou chůzí a čerstvým vonným zápachem borového lesa zbarvena byla jeho líce a z očí sálal plamen nedočkavosti, přece bylo na něm viděti, že minulý právě rok hlemejždím jen krokem mu ucházel a že bohat byl strastmi a utrpením.

Psával sice často do Šajby a dostával od tamtud odpověd.

„Jsi, Parnassie, živa a miluješ mne posud?“ bylo jádro všech jeho listů.

„Jsem, Jene, živa a miluji tě posud,“ bylo jádro všech odpovědí. V zimě bylo nejhůře. Pro závěje, sněhy a nepohodu nebylo lze po neděle i měsíce korrespondenci vésti. Hanuš nejednou proklínal rozhodnutí matčino. Poslední čas, o žních, bylo také zle. Byl příliš hospodářstvím zabaven. Matka totižto vidouc, že Hanuš mermomocí od záměru svého, zasnoubiti se s Parnassií neupouští, uvalovala naň s neobvyklou bezohledností starosti o hospodářství.

„Budeš brzy svým pánem; připrav se náležitě pro nové povolání,“ tvrdívala a Hanuši nezbývalo než poslechnouti. Tak stalo se, že poslední časy jen sporé zprávy ze Šajby do Jelení přicházely, což nevrlost mysli Hanušovy dohánělo někdy ku výši povážlivé. A věru, nevrlost ta byla odůvodněna.

Nehledě ani ku touze, jíž ať tak dím duše jeho žíznila po vzdálené milence a jež řečený nepokoj a nelad v duši jeho budila a udržovala, musel Hanuš po ten rok řadu potyček a šarvátek v lůně vlastní rodiny postoupiti, jež div že ho neutkaly. Matka i sestra znaly poetickou mysl jeho a snášely vlídně její výlevy, někdy dosti pestré a výstředné, dokud se jim zdály býti neškodnými. Jak mile ale viděly, že volbou Parnassie zbořily by se všecky ty bašty nadějí a plánův, jež pro Hanuše do budoucnosti stavěly, poodložily povolnost, zbystřily hledy i zbraň a daly se se smělým poetou do boje. Paní radová byla osobnost směru praktického a ducha rázného a nemohla matce nikterak prominouti, že hned jak jela za Hanušem na Šumavu, důkladně se neopřela žádosti synově a nenapravila mu hlavy, bludnými cestami se ubírající. Sama neměla ani za mák pochybnosti o tom, že sňatek tento musí pro Hanuše nešťastně skončiti. Matka její byla paní, jaké musí člověk pohledávati. Náhledy její do života byly obsáhlé a pravé, ale při všem milovala příliš syna svého a právem se domnívala, že nejednala by ani čistě mateřsky, ani čistě lidsky, kdy by o své újmě určovala životní jeho blaho. Přesvědčením svým klonila se ovšem k dceři, vždyť nepřála si také lepší snachy nežli byla Luisa a tušila také, že Hanuš sám o sobě ztěžka nalezne pravé shody se životem a blaha trvalého z ní plynoucího. Těšila se nadějí, že nežli uplyne rok, s pomocí dcery své a Luisy Hanuše na jinou, pravou cestu přivede. Leč v pomoci té se sklamala. Sestra bratra rázností svou odpuzovala a nastrojila roztržek a Luisa nechtěla jíti do Jelení a také nešla. Hanuš zatvrdil se proti dobrým radám a stal se nevrlým, matku přecházela trpělivost a nezbylo jí posléze jiných prostředkův, než nutiti jej k hospodářským pracím, o nichž věděla, že jsou mu, jako všecky všední práce života proti mysli. Hanuš i v tom ohledu podnikl se sebou boj, tak miloval nevěstu svou, a když bylo po žních a větry po strništích vály, docházel rok zkoušky a paní Hanušová musela danému slibu dostáti a se synem pro Parnassii do Šajby jeti. Tolik jen před cestou vymohla, že svolil Hanuš, aby Parnassie přes zimu a jaro u známé rodiny v Praze zůstala. Tam měla nabyti zevnější uhlazenosti a seznámiti se se společenským blahomravem, jakéhož potřebí pro obcování ve vzácnějších měšťanských rodinách. Oběť tato poslední

nebyla již tak krušná Hanušovi, poněvadž sám hodlal zimu nastávající v Praze stráviti a potřebné přípravy k sňatku svému tam učiniti.

Cesta, kterou se brali matka a syn, sterými se skvěla půvaby. Lesy se stověkými kmeny, plny bujného života a klidného, zeleného šera; šťavnaté lučiny, hory nad sebou se kupící a údolí je v malebném neladu rozrývající; sem tam po stráních roztroušená hospodářská stavení; zvonění skotu v lesích se pasoucího, k tomu modré nebe, vonný vzduch a zlaté slunce: jak nešířila by se duše sváteční náladou v nekonečnost?!

Kočár vyjel po příkré, kamenité a nesjezdné cestě z hlubokého dolu na výšinu poněkud rovnou, kdež se pod rozložitým jilmem zastavil. Upachtění koňové těžce oddychovali, kočí bručel a prohlížel povoz, a Hanuš, jenž stále před kočárem šel, přistoupil k matce.

„Hle," pravil levicí v pravo na horu ukazuje, „nejsme již daleko! Těch několik stavení v řadě za sebou postavených jest, matko, Šajba. Cesta nyní bude lepší a za půl hodinky jsme na místě."

„Ještě jest čas, synu," pravila paní Hanušová prosebně k synu pohlížejíc, „obrátiti se a Šajbu nechati Šajbou."

Hanuš se zarděl nevolí a hryzl se v rty.

„Pojedeme dále," odpověděl pevně a nevrle a povoz hnul se k Šajbě."

„Děj se vůle boží," zašeptala pro sebe paní Hanušová.

Dojeli na Šajbu a blížili se k otcovskému domu Parnassie. Hanuš darmo se ohlížel po nevěstě; nikdo jim v ústrety nepřicházel. Jen v pravo od známé nám kolny ležel na louce muž s knihou v ruce v stínu řeřábu. Vedle něho ležela v trávě botanická krabice. Byl to profesor Suk. Uslyšev hrkot kočaru vyskočil jako by jej uštkl had, zbledl a pravil k sobě smutně:

„On pro ni přijel. Konec všemu. Vím nyní s jistotou, že zůstanu na ocet. Nešťastná pošetilost, ta láska!"

Na to šel za kočárem do stavení. U koryta s vodou před okny nalezl Hanuše s matkou, otce Parnassiina a tetu její, příchozí radostně vítající.

„Kde dcera vaše?" tázal se Hanuš prudce a nedočkavě.

„Trochu churava," odpovídal tázaný.

„Snad mrtva?"

„Nikoliv. Dali jsme ji k lesníkovi as hodinu odtud. On umí výborně léčiti a Zuzanka si přes zimu tak zasteskla, že domácí prostředky nic nepomohly. Poslední čas byla zas těžkomyslnější. Snad že nepřicházela psaní od vás."

Hanuš pohlédl s výčitkou na svou matku a zachvěl se při tom nevýslovnou radostí. Z prostých slov horalových nabýval nejlepší jistoty, že Parnassie tak jej miluje, že bez něho ani živa býti nemůže.

„Půjdu za ní, ukážete mně cestu," zvolal nedočkavě.

„Ukažte mu ji, otče," pravil Suk; „já zatím budu u tvé matky, Hanuši."

Hanuš odešel s nastávajícím tchánem svým a ostatní šli do světnice čistě vybílené a vymyté. Otec Zuzančin však brzy se vrátil; nechtělť Hanuš při shledání míti svědka.

Okřídleným kroky blížil se Hanuš k rozkošné vysočině, potažené travnatým kobercem. V pozadí a v pravo táhly se krásné hvozdy, v levo byla krajina otevřenější a při cestě mezi dvěma řeřáby stála kaplička z hruba vystavená, s výstupkem o dvou dřevěných sloupích. Při kraji lesa v pozadí stála myslivna se zahrádkou. Blíže se ku kapličce spatřil Hanuš mezi sloupy ženskou postavu, ana klečela na klekátku a modlila se. Hanuš chtěl ji jmenem zavolati, neb poznal, že to nikdo jiný než Parnassie, než nebyl s to; šťastný a bouřný pocit, že shledává se s ní po tolika utrpení, zadrhl mu hlas. I utrhl na lučině parnassii, přikradl se nezpozorován za dívku v modlitbách pohříženou, a hodil jí přes ramena kvítek na modlicí knihy. Parnassie se obrátila k němu, vyskočila, upustila knihu, rozpřáhla náruč, zavzlýkala, padla mu na prsa a obemknula železnou silou jeho šíji. I Hanuš přivinul ji se vší silou k sobě a ústa jejich srostla v dlouhé políbení, posvěcené slzami, radostí z očí obou milenců kanoucími.

Drahnou chvíli nepřišli k slovu.

„Ty jsi přišel!" zvolala první Parnassie probravši se z proudu nejsladších pocitův.

„Přišel jsem pro tebe," odpovídal Hanuš; „nikdo na širém světě více nás od sebe neodloučí!"

Parnassie se znova do jeho duše zahleděla. Hanuš ji chopil a v náručí ji odnášel do Šajby. Teprvé když se blížili k vesnici, všiml si Hanuš, že postava Parnassie štíhlejší než před rokem, tvář že přepadlá a bělostí její že proráží zazelenalá barva. Jen ty otevřené hnědé oči zářily, jako zářívaly.

„Trpělas pro mne, viď Parnassie?" pravil k ní Hanuš s nejlepším zvukem soucitu.

„Nemohu ani vypověděti," odvětila dívka; „leč což na tom, vždyť ty jsi přišel!"

„I já trpěl dost a dost," dodával Hanuš; „však dejme to lesním ptákům a oblakům, ať to roznesou. Shledali jsme se, pryč s tesklivostmi!"

V hostinci na Šajbě bylo dnes veselo. Slavilo se zasnoubení Hanuše s Parnassií. Dvě jen osoby chvílemi nad obyčej se zamýšlely; matka Hanušová a profesor Suk. Hanuš byl mu velmi povděčen, že přišel do hor k jeho zasnoubení a vyprosil si jej za svědka ku svatbě. Dobrák Suk dal na to ruku. Hanuš si nevšiml, že ruka ta neobyčejně se chvěla v pravici jeho; neměl ani nejmenšího tušení, co se děje v duši ubohého botanika.

Druhého dne východem slunce odjížděla celá společnost dolů k Eisenštejnu. Otec a teta doprovodili drahé dítě až do českého Eisenštejnu, kdež se rozloučili. Rozšafný horal odevzdal dceru s plnou důvěrou paní Hanušové. Tato vzala Parnassii se synem a se Sukem přímo do Prahy, kdež jí svěřila k vycvičení paní Proškové, u níž i paní radová byla na vychování.

V poměrně krátkém čase nebyla horská dívka k poznání. Elegantnímu, městskému kroji brzy přivykla tak, jako by od jak živa jej byla nosila a celé chování její, ač nikdy nepozbylo rázu horské prostomilosti, stalo se přes zimu bezvadným a uhlazeným. Mělať Par-

nassie přirozený bystrovtip, nadání, dobrou vůli a především vytrvalost a vzdělání její dle slov paní Proškové pokračovalo parou. Zdraví se vrátilo a zaokrouhlilo její lepou postavu v souměrnost téměř klassickou, jakož vůbec Parnassie tak zkrásněla, že kdykoliv se objevila na ulici, v koncertě neb divadle, mladé i staré mužské oči se po ní točily. Hanuš, jenž trávil celou zimu v Praze, rozplýval se blažeností; kdo věděli, že Parnassie jeho nevěstou, záviděli mu.

V měsíci červnu na to, kdy květly růže a voněly jasmíny a akacie, byla na Jelení svatba Hanuše a Parnassie. Sama paní radová Tůmová, jež po dlouhém zdráhání na domluvu matky přece na svatbu přijela, přiznala se po svém návratu ubohé Luise, že mladá paní švakrová jest zjev v pravdě poetický.

IX.

Bílé Jelení, nevelký to, v zemských deskách zapsaný statek, jenž před lety koupí na advokáta doktora Hanuše, otce našeho Hanuše, přešel, ležel kus cesty za vesnicí Jelením, v rovné a úrodné krajině severních Čech. Byl to vlastně jen dvorec s prostranným dvorem a příslušnými hospodářskými staveními, při nichž stál zámeček o jednom patře, jemuž okolní vesničané ještě od časův roboty „panský dům“ říkali. Nad vraty panského domu vypínala se vížka, jejížto zvonec druhdy do roboty svolával, nyní ale dle starého zvyku jen tenkráte se ozýval, když někde v okolí hořelo, neb někdo na Bílém Jelení zemřel. Za panským domem a vedle něho ke straně polední rozkládaly se dvě zahrady, jedna ovocná, druhá pro zeleninu a květiny. Zámeček, jak nyní vypadal, vystaven byl patrně začátkem osmnáctého století; sloh stavby byl vlašský, ale kudrlinkami nějakého venkovského stavitele nechutně znešvařený. Žádný člověk nepamatoval panský dům jinak než čistě obílený a odtud asi pocházel přívlastek Bílé Jelení. Pro tuto bělost, jež dle dávného zvyku každý třetí rok ode všech posavadních majetníkův se obnovovala, bylo zámeček daleko široko viděti.

Krajina kol Bílého Jelení dosti byla jednotvárna. Samé role, samá luka. Jen hojná stromořadí švestková, vroubící téměř vesměs polní cesty, dodávala celkovému dojmu něco rozmanitosti.

Obydlí rodiny Hanušových v panském domě nebylo ani příliš prostorno, aniž skvěle zařízeno. Stačilo však pro rodinné potřeby i pro několik hostů, kdy by na Bílé Jelení zavítali. Nejpříjemnější byly pokoje, jichž okna šla do zahrady, kdež od jakživa pěnice i sedmihláskové hnízdili požívajíce ochrany pánův na Jelení. V zimě pak mohlo si oko potěkati po širé rovině, sem tam vesnicemi ozdobené. V těchto pokojích ubytoval se Hanuš se svou spanilou ženuškou, v nich rozkvítalo libě mladé jejich rodinné štěstí. Hanuš domníval se, že Parnassie tak brzy na hory nezapomene a obával se toho. Leč strachy jeho byly marny. Parnassie byla ženou a snadno nalezla tam druhou otčinu, kde usmívalo se na ni štěstí lásky.

„Připadá mi,“ pravila nejednou, „jako bych jak živa v horách se nebyla narodila, jako bych tam nebyla vychována. Jsem zcela jiná,

znova zrozena, co jsem tebe spatřila a zamilovala. Nic nechci, po ničem netoužím, než po tobě a lásce tvé.“

Třetího dne po svatbě odjela matka Hanušova s paní radovou. Dostála tak slibu dávno již danému a po dlouhý čas odkládanému a měla také toho velmi potřebí, aby odpočinula sobě v lůně spořádané rodiny Tůmovy a občerstvila se dětinskou poesií vnukův svých po trampotách roku právě minulého, jež všecky její životní síly znamenitě seslabily. Také vzpomněnka a vroucí soustrasť s Luisou vábily ji k odjezdu. Dům na Jelení odevzdala péči osvědčené své hospodyně Markyty, dobře vědouc, že mladí manželé v zlatých dnech líbánek svých sotva se starati budou o věci vezdejší. Hodlala léto a pěknější část podzimku u své dcery tráviti a Hanuš slíbil, že pak s Parnassií pro ni přijede, čímž zároveň odbyti sobě chtěl povinnou, ne velmi milou návštěvu u sestry, jíž čím dále tím více v srdci se odcizoval. Zamýšlel se ženuškou po žních krátkou svatební cestu konati a při návratu u Tůmův pro matku se zastaviti.

Ač se svého stanoviště dosti měl příčin nezapomínati matce nelaskavostí a příkrostí, kterých se před svatbou na něm dopustila, přece záleželo mu nemálo na tom, aby matku na Jelení udržel. Předně přála si to Parnassie, jež paní Hanušovou nejen co druhou matku ctila, nýbrž i opravdivě zamilovala, a pak měla jí i Parnassie na Jelení potřebí, jednak aby jí zasvětila matka Hanušová do hospodářství, jednak aby jí radou a skutkem byla pomocna v rozmanitých případech, jimž podléhají mladé manželky a při nichž láska a ochotnost manželův nestačívá. Posléze měla matka na Jelení značný vdovský peníz upsaný, a Hanušovi nebylo jednostejné, travili matka život na Jelení, neb u sestry. Ku podivu týž poeta Hanuš, jenž jindy všednímu životu a jeho zájmům byl cizí, přicházel, co se oženil, k náhledům, jež každému muži praktického směru se vyrovnávaly.

Matka a hosté odjeli; poslední byl Suk.

Louče se s Hanušem pravil pohnutě:

„Hanuši, opatruj svou ženu jako oko v hlavě. Však přijdu se časem na Vás podívat.“

Hanuš a Parnassie zůstali na Jelení sami.

Byl krásný měsíc červen, nejpoetičtější v našem kraji ze všech dvanácti měsícův. Růže květly, jasmíny a akácie voněly, pěnice a sedmihláskové prozpěvovali nejsladší své písničky. Na louce i poli, v sadě i háji slavila příroda své líbánky a Hanuš a Parnassie slavili je s ní, buď v příjemných pokojích panského domu, do nichž otevřenými okny hrnula se vůně květin a ševely ptactva, buď odpoledne v milém chladu zahradním, buď na večer při zapadajícím slunci v šírém poli mezi vlnícím se osením. Opojená štěstím lásky rodinné jak byla Parnassie krásna v líci, jak líbezna myslí svou, jak rozkošna a štědra v citech! Teprvé na sladkých ňadrech ženy své přesvědčil se Hanuš, jak krásný život, umíli člověk ho použíti a jací pošetilci jsou oni těžkokrevní myslitelé, jenž na život kalnými brejlemi suchoparného umu pohlížejíce, prohlašují jej za břímě, jež časem člověčenstvo od sebe bude odvrhovati. On sám druhdy holdoval podobným náhledům a prostinké, upřímné lidské srdce Parnassiino jej vyhojilo tak přirozeným

spůsobem. Ovšem časem se zamýšlel a zapletal do pochybností, zdali mam či pravda to štěstí, jímž duše jeho se opíjí. Leč pochybnosti ty rozcházely se samy sebou jako mlha v povětří a přesvědčení ovládlo jeho myšlení, že pravda a štěstí pravé a skutečné jest milující žena.

Krásný měsíc červen minul, přišel horký červenec, přihnaly se bouřky... Slunce pálilo, obilí v poli uzrálo. Přišly žně a Hanušovi nastala práce, jíž rád se podroboval. Nedbal žízně a potu a v největším vedru myslil na Parnassii, pro niž se potil a pachtil a těšil se na večer, až přijde domů a drahá žena se mu na krk zavěsí a vroucími políbeními vedrem osmáhlé líce mu osvěží. Pak sedávaje s ní celé hodiny v šeru teplého letního večera při otevřeném okně vedoucím do zahrady, těšil se dvojnásob v měkkém a vřelém náručí jejím ze života, žehnaje dobrotivé náhodě, že mu ji přivedla v ústrety.

Obilí bylo šťastně sklizeno a svezeno do stodol. Nastal oddech a Hanuš pomýšlel na poodloženou svatební cestu. Přípravy snadno se vykonaly, dům svěřili Markytě, hospodářství šafáři a mladí manželé vyjeli z Jelení. V Praze se zastavili na tři dni u paní Proškové a pak přes Mělník, českým a saským Švýcarskem ubírali se do Drážďan, kdež déle se pozdrželi. Navnadivše se tam na skvostných plodech malířského umění zatoužili po Mnichovu. Odtud přes Deggendorf a rozkošnou Ruzli zajeli na Šumavu, kdež navštívili otce a tetu, jenž Parnassii sotva poznali. Ze Šumavy zaměřili k Tůmovům pro matku.

Na poslední této cestě zamýšlel se Hanuš. Přes všecky slasti přítomnosti loudily se mu do mysli přitemnělé obrazy z minulosti, z nichž Luisa čím dále tím zřetelněji a mocněji do popředí vystupovala. Tenkrát ovšem nevěděl, co věděl nyní byv poučen Parnassií: že láska ženy více jest než silná vášeň, již rozum konečně přece překoná a jež časem vybledne a pomine. Otázka: Milovalali tě Luisa tak jako Parnassie? mysl jeho skoro poděsila. Temný hlas ozýval se ve svědomí jeho, že tomu tak a že tím, že tak lehkovážně přenesl se přes lásku Luisinu, zasadil jí ránu, pro život její osudnou a hroznou. Jak měl nyní s Parnassií na oči jí jíti? Bolestný a trapný pocit projal mysl jeho a nejraději by byl viděl, nezastaviti se vůbec u sestry. Parnassie, kterouž tvář drahého muže více bavila než neznámá a dosti půvabná krajina, jíž jeli, neušlo, že Hanuš na mysli své přemítá věci smutné a trapné.

I vytrhla jej prostomilým svým spůsobem ze zadumání následující otázkou:

„Co rmoutí tě, muži, že tak se zamýšlíš?“

Co měl Hanuš jí odpověditi? Měl lháti, či vyjeviti pravdu, již by ona při své nezkušenosti životní sotva náležitě pochopila? A pak nebyla by snad žárliva na ubohou Luisu, nebylo by pomyšlení, že myšlenky Hanušovy tak záhy v mladém manželství uchylují se od ní k dívce jiné, vzbudilo v ní podezření, že ona jediná nevyplňuje již docela duše jeho? Hanuš byl jako na trní. Cítil, že v rozhodném nalezá se okamžení, cítil, že pouhá pravda nyní pronešena nejspíše by přinesla spásu a přece neměl síly ji projeviti a přemýšlel o vhodné a přiměřené omluvě. Parnassie jej v tom předešla. Pravila:

„Vím, že sestra tvá příliš ráda nás neuvidí, a že máš příčinu

nemilovati ji; avšak jedeme zároveň pro matku tvou a bolestno by mně bylo, kdy bych já měla v rodině sváry rozsívati a nepěkno ode mne, kdy bych neměla se přičiniti, aby smíření mezi námi se stalo.“

Hanuš byl velmi vděčen tomuto výkladu, v němž zároveň zračila se pěkná povaha ženy jeho. Po chvíli stal se ale ještě nepokojnějším, neboť zdálo se mu, že uváděje ženu svou, tu milou prostoduchou holubici, do domu sestřina, zapletá ji do poměrův, jež jemu i jí průběhem času mohou býti osudny. Proti tomu však postavil pomýšlení, jež posléze v duši jeho podrželo vrch. Domníval se téměř s jistotou, že útlocitnou Luisu u Tůmův nezastane, že zajisté ještě v čas vyhnula se setkání, jež jí milo býti nemohlo. V tom se podstatně neklamal. Luisa chtěla skutečně odejeti a byla by před příchodem mladých manželův od Tůmův odjela, kdy by nehoda nebyla zvrátila její záměr. Přišla na ni churavost a rada, paní jeho i matka Hanušova nemohli dopustiti, aby odjela. Hanuš zatím opět se rozveselil a s pokojným srdcem přestoupil s Parnassií práh obydlí sestřina. V předpokoji však se zarazil, jako by dech z hrobu jej ovanul: ze salónu zaznívaly sem melancholické zvuky nocturna Chopinova, zamilované skladby Luisiny. Nikdo neuměl tak tu skladbu hráti, Luisa byla u radův.

X.

Ležíť pravda v obecném pořekadle, že osud divně se srdcem lidským hrá. Parnassie, jež posud nikdy neměla přítelkyně, s níž by se dělila o slasti i strasti, oblíbila si hned při prvním setkání Luisu a hned prvního dne svého pobytu u Tůmův vyjevila jí prostě a libě svou náklonnost a nabízela jí své přátelství. Luisa přijala je s velikým nepokojem, neboť nemohla je odmítnouti již z důvodův, jež tato jinak velmi rozumná a zájmův lidského života dosti znalá dívka, nedovedla si vysvětliti, jež ale mocně veškeru bytost její ovládly. Nežli Parnassii spatřila, nenáviděla jí přes všecky důvody rozumu, že prostá horská dívka nemůže za to, když vzňala se v ní láska k Hanušovi a že nevědomky ruší a kazí blaho životní dívky druhé srdce šlechetného, jež daleko nad ni vzděláním vyniká. Jakmile ale Luisa po prvé spatřila tu lepou postavu ženy Hanušovy a její dětinsky důvěrné oči, jak po prvé uslyšela ten dobrotu srdce tlumočící hlas a to prostolibé vyjadřování myšlenek skromných a panenskou vnadou dýšících: stal se v Luise obrat v prospěch Parnassiin. Luisa dostala k ní sympathii a když jí Parnassie sama přišla v ústrety, nebyla s to, aby odmítla ruku, již jí choť Hanušova k přátelství podávala.

„Vidím,“ pravila k ní Parnassie odpoledne téhož dne, co přijeli s Hanušem, „že tak vysoko vzděláním svým nade mnou stojíte, že nikterak sebe s vámi porovnati nemohu; ale vidím zároveň, že jste dobra a láskava a proč bych nechtěla býti vaší přítelkyní, když mně srdce povídá, abych to učinila?“

Luisa si skrytě povzdechla, ale odolati nemohla. Podala Parnassii ruku a stiskla ji s křečovitou pevností.

„Nabídnutí vaše jest vám i mně ke cti,“ odpověděla; „tu ruka na to, že jsem vám opravdu nakloněna.“

„Ach! jak jste dobra, slečno,“ zaplesala Parnassie. „Pojďte, ať vás vezmu okolo krku jako svého muže.“

Luisa se zachvěla při posledních slovech, dala se ale políbiti a líbala sama na vzájem.

Přátelství bylo uzavřeno.

Čin ten tak rozhodný pro pásmo dějin, jež tuto před čtenářstvem svým rozvíjíme, jest ze strany Luisiny podiven; při nejmenším vysvětlení nesnadno přístupen. Leč připomenemeli, že protivy s rychlostí elektřiny ženským srdcem tytýž procházejí a scházejí se a že Luisa zvykla byla vždy šlechetně a rozumně jednati a cítiti: neuhodíme asi daleko od pravdy, domníváme-li se, že Luisa jdouc směrem povahy své nemohla odmítnouti nabízenou ruku Parnassiinu a byť byla tato i sokyní její, prve nenáviděnou. Pravíme s důrazem, že Luisa se nepřetvařovala. Paní radová se tomuto novému svazku divila, matka její byla mu vděčna. Cenila povždy Luisu vysoko, nyní ji téměř zbožňovala.

To vše stalo se odpoledne, když Hanuš s radou Tůmou odešel, aby s ním rozprávěl o právních záležitostech sestry své k podílu její na Jelení ve vztahujících. Navečer se teprvé oba pánové vrátili a při večeři divil se Hanuš nemálo tomu, že Luisu všecka podjatost za jeho přítomnosti opustila a že Parnassie s bývalou jeho milenkou nejvíce a nejsrdečněji se obírala.

Sotva byli sami v ložnici, pravila k němu Parnassie všecka prostosrdečná:

„Jak výtečná a dobrá dívka je Luisa! Jak ráda jsem tomu, že jsme spolu na vždy přátelství uzavřely!“

Hanuš zbledl při tom vyznání a pravil snad poprvé co byl ženat, s přídechem chladnosti a nevrlosti k ženě své:

„Jednalas kvapně, dítě mé a dala jsi se unésti příhodnému okamžiku. Neznáš lidí a jejich zájmův a otevíráš srdce celému světu do kořan. V Luise můžeš se znamenitě sklamati!“

Zaražena více tonem nežli obsahem těchto slov odpovídala Parnassie:

„Nemyslím, že jsem učinila chybu. Vždyť jsem před dvěma lety také tak jednala k tobě, a ty jsi stal se mým a ocenil mé jednání. Proč by i Luisa je neocenila a nestala se také mou?“

„Z tisíce jeden z mužův jednal by tak jako já,“ odvětil Hanuš hrdě. „Štěstí bylo pro tebe, žes přišla na mne. Jiný byl by se třeba tvému jednání usmál a odešel. Luisa není Hanuš; jest jak už lidé bývají.“

Parnassie se zapálila, bylo jí téměř do pláče.

„Však bych nebyla za jiným mužem šla, jako jsem šla za tebou,“ pravila s výčitkou; „a v Luise se srdce mé neklame. Jest ona ještě hodna lásky každého šlechetného srdce.“

Hanuš se zarděl nevolí. Žena jeho nevědomky opakovala slova, jež Dr. Toman na Jezerní stěně byl k němu pronesl. Tanulo mu již na jazyku slovo: „Zkrátka, já tomu nechci,“ leč v čas nahledl, že by tou odpovědí tvrdě se dotkl srdce své ženy. Byl vůbec na vahách, co má ženě své odpověditi. Cítil, že vina, které se na Luise dopustil, počíná se na něm mstíti, a litoval již, že nežli přijeli k Tůmovům,

pravdy Parnassii nepověděl. Snad byl ještě nyní k tomu čas? Hanuš nenáležel k silným, rozhodným povahám. Nebyl při chuti zpovídati se choti své z hříchu svého a nyní tím méně, čím více byl přesvědčen, že Parnassie drží Luise ruku.

Choť jeho neměla ovšem ani zdání o tom, co vichřilo v jeho útrobách a pravila po chvíli:

„Vím, co učiním a ty jistě nebudeš proti tomu. Pozvu si Luisu k nám na Jelení.“

„Toho neučiníš,“ pravil Hanuš prudce.

Parnassie se zalekla.

„Chci tě ve všem poslouchati, drahý Jene, ale . . .“

Nemohla dále mluviti. Bolestné pohnutí zadrhlo jí hlas, slzy jí vstoupily do očí. Hanuš se zarděl hanbou sám nad sebou.

„Prozatím toho nech, Parnassie,“ nutil se k laskavosti a vzal choť svou vlídně za ruku.

„Bože,“ pokračovala Parnassie v slzách, „nechtěla jsem tě nikterak zarmoutiti, muži můj. Či řekla jsem něco zlého?“

„Neřeklas nic zlého, Parnassie,“ chlácholil ji Hanuš; „ty ani nic zlého říci nemůžeš. Ale jsem dnes trochu nevrlý. Sestra je tak bezohledna ke mně, a švakr také. Jsem mrzut. Jdi spat, dítě mé; zejtra budu zas ten starý, tebe tak vroucně milující muž.“

Parnassie ho zlíbala a uložila se k spánku. Dlouho nemohl ani jeden, ani druhý usnouti. První símě neshody padlo do lásky jejich. Tlačilo, bolelo. Poprvé co byli svoji, neměli dobrou noc.

Druhého dne byl Hanuš veselejší a zdánlivě opět ve své míře. Když pak choť jeho opětně s přáním se vytasila, že pozvala by Luisu na Jelení a ji hned vzala s sebou, nekladl hrubě proti tomu odporu. Domníval se téměř s jistotou, že Luisa podle povahy své ani nemůže takového návrhu přijíti. A nebyl také na omylu. Luisa zajisté vyslyšela vděčně návrh mladé paní, přivedla ale delikatně tolik námitek proti němu, že Parnassie čelo skabonivši od svého záměru upustila. Při tom ale přece vynutila na Luise slib, že budoucího jara nebo léta na delší dobu k ní přijede. Bylo to snad poprvé, co Luisa dala slib, jehož nemínila vyplniti. Kárala také samu sebe z toho, ale na ten čas nemohla jinak jednati. Jinak po těch několik dní, které Hanuš s chotí svou u Tůmův strávili, přátelství obou ženštin se nezviklalo, nýbrž spíše utužilo a když Hanušovic od radův odjížděli, slzely Parnassie i Luisa slzy opravdivého smutku. Luisa pak vyjádřila se paní radové zcela bez obalu, že choť Hanušova jest nejen zjev poetický, nýbrž i dobrá a útlocitná žena, jenž svou přirozenou lahodou dovede každé nepodjaté srdce zajímati.

Mladí manželé byli s matkou opět na Jelení. Zima zvolna přitáhla s větry a sněhy a v panském domě rozvíjel se život domácí, tichý a příjemný. Hanuš obíral se pilněji hospodářstvím a počal v něm nalézati zalíbení, choť pak jeho pod pečlivým a rozumným vedením paní Hanušové, k níž vinula se dětinskou oddaností, doplňovala na sobě pozvolna nedostatky, jež povrchní vychování v horách při ní zůstavilo. Již po několika měsících bylo na Parnassii vidět, že pædagogický takt její tchyně byl šťastný. Nestírajíc se snachy to, co pů-

vodně pěkného na ní bylo, přizpůsobovala ji s dobrým prospěchem k poměrům, v něž byla osudem zanešena. Hanuš to pozoroval a byl matce za to vděčen a ač cítil podle svého vzdělání velikou mezeru mezi sebou a Parnassií, přece oddával se naději, že měkká ruka matčina příkrosti mezery té zmírní a časem vyrovná. Nemohlo ani jinak býti, než že Hanuš ze zimničné rozechvělosti, do níž prudká láska ho přivedla a v níž jej touha po vzdálené milence nad obyčej dlouho udržovala, pomalu střízlivěl a že chladnějším okem pohlížel na obrat života svého, způsobený sňatkem s dívkou, která co do vychování a vzdělání daleko za ním stála. Již při návštěvách, kterým nebylo lze ze slušnosti se vyhnouti, míval příležitost Parnassii s jinými paními porovnávati a tu ovšem mnohé porovnání nevypadlo v prospěch jeho manželky. Posud však miloval tolik ženu svou, že přenesl se s dosti statečnou myslí přes leckteré neshody, vlídné pak slovo matčino bývalo blahodějným prostředníkem mezi ním a ženou jeho, jež nikterak pro přirozenou svou dobrotu netušila, že Hanuš přísněji všecko její jednání posuzuje nežli druhdy činíval. Ona ve svých citech k Hanušovi ani o vlas se nezměnila a hrdlem by byla stála za to, že Hanuš posud ten, který býval k ní.

Jedna však věc tísnila mysl Hanušovu více než všecky právě jmenované. Bylo to častější pomýšlení na Luisu, které od sebe zapuzoval, jež ale přes všechen jeho mravní odpor do duše jeho se vracelo. Hanuš nemohl se tomu ubrániti, aby neporovnával Luisu s Parnassií.

Hanuš nevěřil v zloduchy, jež prý se srdci lidskými hazardní hry provádějí, nemohl však myšlenku tu v duši své vyhladiti, že jen zloduch vnuknul jeho ženě potřebu uzavírati přátelství s Luisou, kteréž, jak sám nahlížel, snadno mohlo se státi semenem neštěstí pro rodinné jejich blaho.

Bledá, bolem a resignací jaksi zidealisovaná Luisa, ač obcoval s ní v domě sestřině jen potud, pokud společenská slušnost mu to přikazovala, dojala ho mocněji a trvaleji, než by si byl pomyslil. Nebyla k němu jen zdvořila a chladna, jak vším právem toho zasluhoval a očekával, nýbrž i laskava, což domýšlivého mladého muže pomátlo. Viděl v tom více než společenský blahomrav, ano domníval se, že láska k němu posud ze srdce jejího nevymizela. To lahodilo mladému muži a dodávalo v jeho očích zamítnuté milence lesku a zajímavosti. Porovnával s ní v duchu Parnassii a přicházel k přesvědčení, že ovšem tato vnadným dítětem přírody, onano ale zjevem, bohatým duševním životem zušlechtěným a uměním zkrásnělým a tudíž nekonečně zajímavějším. Leč k čemu výkladu, kde věc sama ze sebe se podává: myšlení Hanušovo vystupovala z kruhu, jehož středobodem byla láska k Parnassii a v němž tak dlouho kolotalo, a chýlilo se zpovolna ku středu jinému, jenž byl Luisa. Měsíce uplynuly od dob, kdy Luisu u sestry opět spatřil, leč myšlenky a city jeho houpaly se posud jako na váze brzy v tu, brzy v onu stranu a bylo potřebí jen mocnějšího vznětu a ubohé nic netušící Parnassii mohlo hroziti nebezpečenství i zkáza.

Hanuš sám věděl, že houpá se na nebezpečné váze a cítil potřebu

poraditi se s někým, kdož vlídně by jej vyslyšel a moudrou radu poskytl. Dr. Toman přitanul mu na mysl. Nevěděl, že Luisu miluje a zdál se mu býti zcela objektivným, leč něco jej od dávnoletého přítele odpuzovalo. Vzpomněl si, že Toman zavolav matku jeho na Šumavu, tím překaziti chtěl sňatek s Parnassií, kteréž jednání se strany přítele při nejmenším za příliš smělé považoval. Kdy by byl dále duši svou Tomanovi nyní odhalil, bylo by se dostalo příteli znamenitého dostiučinění za jeho náhled, že sňatek s Parnassií špatně pro Hanuše vypadne. To zprotivilo se hrdému Hanušovi i odmítl radu Tomanovu již napřed. Na Suka ovšem také vzpomněl, než ten zdál se mu býti jenom suchoparným odborníkem.

Nezbývala než matka.

I před ní se Hanuš ostýchal a když posléze na tom se usnesl k ní o radu se uchýliti, odkládal a odkládal až bylo pozdě. Na ženu svou při všem tom ani Hanuš nepomyslil; neboť soudil, že nemá ani dosti předběžného vzdělání, ani zkušenosti, ani potřebné chladnosti, aby nad stavem duše jeho nepodjatý vynesla soud a to tím více, an jí šlo o vlastní blaho a souditi by musila u vlastní při.

Zloduch jeho povahy a žádný jiný snul potají osidla; jak a kdy je zadrhne, to bylo skoro již jen otázkou času.

XI.

Mrazy přešly, sněhy roztály, vody se dmuly a vlažní větrové rozvlnili se po krajině. Naděje, že jaro jde, stávaly se skutkem. I do pokojův panského domu na Bílém Jelení zavítala jarní naděje a nadchla vůní a radostí po měsíce uzavřený vzduch. Nebylo více pochybností, že Hanuš bude otcem a matka jeho babičkou.

Blahá tato zvěsť vzpružila mysli našich přátel a rozvlnila je v jeden radostný proud, jenž neměl hladce splývati životem jejich.

Začátkem května měsíce rozstonala se paní Hanušová. V začátcích nepříliš patrné ochuravění bralo průběhem prvního téhodne povážlivější ráz na se, v druhém přibývalo nebezpečenství, v třetím tíhlo k vrcholi a dospělo ku katastrofě. Ctihodná trpitelka odebrala se u věčný sen. Hanuš a Parnassie opatrovali nemocnou jako oko v hlavě, Parnassie jmenovitě neopouštěla lože její ani ve dne ani v dlouhých smutných nocích a oslazovala ochotnou posluhou, trpělivostí a laskavostí poslední dny života ubohé paní. V její náručí také matka Hanušova skonala.

Paní radová přijela asi týden před smrtí matčinou na Jelení a byla očitou svědkyní toho, jak obětovala se švakrová pro její matku. Antipathie její, již povždy chovala k Parnassii, rozešla se sama sebou a změnila se v úctu a opravdivou náklonnost k šlechetné ženě Hanušově. Nejen že souhlasila nyní s Luisou, že švakrová jest dobrá a útlocitná žena, ale přesvědčila se, že jest ženou pravé obětavosti, jíž upírati úctu a náklonnost bylo by nejen pošetilostí, nýbrž i hříchem.

Zvonec na věžce nad vraty panského domu v Jelení se rozezvučel ku pohřbu, vesničané sešli se ze všech stran a nejvážnější sousedé odnesli rakev s mrtvolou do vsi na hřbitov, kdež uložili ji

v hrobce vedle rakve nebožtíka pana Hanuše. Když odcházeli od hrobky, div se v Parnassii srdce žalostí neutrhlo. Opírala se o rámě drahého muže svého a přece se jí zdálo, že dobrý anděl života jejího se zesnulou navždy od ní odešel; tušíváť už někdy člověk, aniž by věděl proč, co čeká naň za temnými chmurami budoucnosti. Ostatně odešel s umrlou matkou nejen její dobrý anděl, nýbrž i dobrý anděl Hanušův. Její muž to věděl skoro s jistotou a kráčel vedle ní jako bezduchá socha.

Paní radová odjížděla z Jelení v starostech. Nešlo jí o vlastní zájmy, neb matka její nebyla již mladá a neměla silného zdraví a praktická paní věděla, že dříve neb později pojede na pohřeb do Jelení; ale šlo jí o Parnassii, o níž věděla, že v několika krátkých měsících nutně bude míti potřebí, kdo by ji na Jelení při hospodářství zastal a vůbec jí byl laskavě po ruce v okolnostech, o nichž mladá, nezkušená paní neměla ani pojmu. Že paní radová již na cestě především pomýšlela na Luisu, byla věc přirozená, leč provedení zdálo se jí hned s počátku nesnadným. Domnívala se právem, že Luisa posud přes všechno příkoří Hanuše v srdci nosí a v tom viděla nebezpečenství pro dobrou Parnassii. O Hanuše samého se nebála; myslilať, že vůbec nikdy Luisy nemiloval.

„Snad maluješ si zbytečné strašáky,“ pokojila sama sebe, „a splétáš romány do skutečnosti. Vždyť mírná a pevná povaha Luisina nejlepší jest zárukou, že obavy tvé jsou bezpodstatnými stíny!“

Takto rozjímajíc a určitě se nerozhodnuvši přijela domů a tajila se prozatím se zámyslem svým před mužem.

Luisa tenkráte u radův nebyla. Bylať před minulými vánocemi odjela do Vídně k druhé tetě své, bezdětné to vdově po státním úředníku. U ní pro čas nalezla, čeho hledala, pokojného totižto přítulku. A skutečně počala v zimě u tety okřívati a zotavovati se z těžké a bolestné pohromy, již Hanuš sňatkem svým na ni uvalil a pod jejíž následky mysl její na dlouhý čas ztemněla a srdce ztrnulo. Vůbec nezamýšlela tak brzy do Čech se vrátiti a chýlila se k náhledu, že nejlépe bude pro pokoj srdce a mysli její, nevrátíli se více do vlasti. Teta její, sestra po nebožtíku otci, nebyla sice paní jemné duše a povaha její měla stránky, které nikterak Luisu vábiti nemohly, ale při všem bylo lze dobře s ní vyjíti. Také nemyslila Luisa dlouho u ní pobyti a činila přípravy k samostatné existenci. Však i v cizině nespal démon Luisin. Jal se ji láskou pronásledovati pán v nejlepších letech, ale docela všední povahy, jenž bezpochyby věděl o pěkném jejím jmění a pro ně i na Luisu měl zaměřeno. Luisa pronikla brzy jeho zámysly a snažila se slušným spůsobem nápadníka svého se zbaviti. Při tom však vrazila na odpor u tety, u níž chytrý ženich dobře byl zapsán a jež jala se domluvami neteř svou trápiti a vyčítati jí nepraktické blouznění, kteréž dle slov jejích nemohlo vésti k dobrému konci. Luisa nechtěla mermomocí důvodům tetiným rozuměti a tak stal se mezi nimi rozstrk, jenž časem přesahoval míru snesitelnosti. V ten čas dostala dopis od paní radové. Zvala ji neobyčejně laskavě a důtklivě k sobě a odůvodňovala žádost tím, že co Luisa odjela, děti nejen málo v mravích a vědění prospívají, nýbrž i patrně pustnou, a

že sám rada těžce nese, že není tu „emancipované slečny preceptorky“, jež prý tak zdárně „umí vládnouti kantorskou ferulí“.

Luisa pozapomněvši pro dotíravého nápadníka na ostatní své plány přislíbila a ohlásila paní raďové, že přijede a dostála ási v čtrnácti dnech svému slovu. Když již seděla v kupé s nějakým starým pánem, podle všeho kupcem a cizozemcem a čas k odjezdu vlaku docházel, vstoupil do vozu k nim mladý muž. Byl to dr. Toman. Luisa se zarděla nejprvé překvapením a radostí, pak nelibostí. Zdálo se jí býti prosto vší pochybnosti, že radová Tůmová prozradila Tomanovi, že nový nápadník ji ve Vídni pronásleduje a že Toman jen k vůli ní byl ve Vídni. Bylo to Luise proti mysli. Troufala si již sama býti paní svého osudu, k čemu míchal se ve všem Toman tak důsledně v záležitosti její. Vytrvalost jeho byla pevnější, než vytrvalost Vídenského ženicha. Luise naprosto se nelíbila.

Dr. Toman, zardělý až po uši, podával jí ruku a pravil nejistým hlasem:

„Jaké to štěstí pro mne, tak z nenadání s vámi se, slečno, sejíti!“

Luisa neodmítla ruky jeho a odvětila odměřeně:

„Co přivedlo vás do Vídně, pane doktore?“

Dr. Toman se ještě více začervenal před pronikavým jejím hledem a odpovídal:

„Soukromné záležitosti, slečno.“

Luisa měla již na jazyku otázku, zdali ty záležitosti i jí některak se dotýkají, v čas ale odhodlala se k opatrnému mlčení.

Toman po chvíli pokračoval:

„Smímli se tázati, slečno, jedete k Tůmovům?“

„Jedu,“ odpověděla úsečně Luisa.

„Pak dovolil bych si i druhou otázku předložiti: zajedete také na Jelení?“

„A proč se tážete na to, pane?“

„Slíbily jste tuším mladé paní Hanušové, že tak učiníte?“

„Slíbila jsem a na mně jest, podle vůle vlastní slib vyplniti aneb poodložiti.“

„Zdá se,“ omlouval se Toman pozoruje její úsečnost a nevrlost, „že křivě mne posuzujete. Neleží v mé povaze, abych snad se osměloval, vyvraceti úmysly vaše.“

Luisa se mrzutostí zachvěla. Cítila, že Toman výborně ví napovídati, čeho nechce se mu dopověděti. Však neměl se dlouho z převahy své těšiti. Pravila k němu pod barvou ironie:

„Řeete, pane doktore, že kdy byste měli právo k tomu, sotva byste dopustili, abych jela na Jelení?“

„Kdy bych měl právo k tomu,“ odvětil dr. Toman, „zajisté by vám něco takového ani nepřipadlo.“

„Neznáte nás ženských, pane doktore. Mámeť od jak živa své pestré myšlenky. Leč dovolte nyní mně otázku. Jste posud neženat?“

Toman zarděl se nevolí.

„Žert takový, slečno, jest pro mne krušný,“ doložil s trpkou výčitkou.

Luisa se zarazila. Sklopila oči, neodpovídala. Cítila, že jí posud opravdivě miluje a že ho urazila. Jak jiné, jak mužné bylo jeho jednání u porovnání s Hanušem! Chtěla ho odprositi, ale bála se, že by z toho čerpal nové naděje. Co ji od toho muže odpuzovalo? Či nejednal z lásky ostříhaje tak bedlivě kroků jejích? Či jednal jen ze sobectví jako každý jiný muž? Kdy by byl několik let čekal ve svém zátiší a pak přišel a řekl: „Luiso, chcete býti posud věrnou ženou mou? Nuže podejte mně svou ruku“: sotva by se byla zdráhala vložiti ruku svou do jeho. Leč posud nepotřebovala opatrovníka a vůbec nikdy, dokud si ho nezvolila. Snesla statečně tu nejtěžší ránu, nebála se již ničeho horšího. Či myslil, že kdy by šla na Jelení, znova by podlehla vášni své? Takové pomýšlení ze strany Tomanovy ji urážело a pro nic jiného nemohl přece přijeti do Vídně za ní. Patrno, chtěl ji varovati. Tím rozstupovala se znova mezera mezi ní a Tomanem. Stal se jí odporným, ač hoden byl pravé úcty a soucitu vřelého.

Rozhovořili se sice opět znova, ale nesmluvili se, nepřiblížili se k sobě. Toman se přesvědčoval čím dále tím více, že marně konal cestu za Luisou, že nejsladší myšlenka jeho duše rozpadá se v mrtvý popel. Však v popeli bývají jiskry a v zklamané duši lidské kmitají naděje přes všecky útrapy. Byl pravým mužem, zažil již leckterou porážku, ale zbraně odložiti nehodlal.

O dvě stanice dříve nežli Luisa opustil dr. Toman vlak. Luisa přijela k Tůmovům v mysli nepokojna a přes míru napjata. Nezmínila se ani slovem paní radové, že sešla se na železnici s Tomanem a nesla vůbec nelibost k ní, že tajemství dopisův jejích Tomanovi svěřuje; neb nebyla v pochybnosti, že jen přičiněním její přítelkyně doktor za ní do Vídně přijel. Stav duše Luisiny byl vůbec nepokojen a nejist a jakkoli se vší snažností pracovala, nespatřovala při svém rozčilení ani pravé míry, ani pravého konce. A přece měla nyní více poklidné mysli potřebí, než kdykoliv jindy.

Druhou asi neděli po příjezdu Luisy přišel dopis od Parnassie. Připomínala v něm Luise slib, jejž jí v loni dala, spůsobem nejsrdečnějším a prosila ji, aby ihned k ní přijela, že jí má potřebí jako oka v hlavě.

Luisa musila se s paní radovou poraditi. Tato pro první chvíli nevyslovila se rozhodně a vyžádala si, aby prvé se svým mužem o té věci porozprávěti mohla. Příležitost k tomu naskytla se ještě téhož dne k večeru.

Pan rada, jako každý soudce, znal lidí více ze slabých a rmutných stránek jejich a řídíval se svou zkušeností ze soudní síně i v obecných případech života. Vyslechl pozorně, oč se jedná, a všecky důvody paní své a postavil se jí na odpor.

„Srdce ženské,“ pravil v drastickém svém spůsobu, „emancipované i neemancipované jest jako sirka; chytne kdy může. Kdy by šla Luisa na Jelení, vidím v tom nebezpečenství pro švakrovou i švakra. Při nejmenším byla by to hra odvážlivá, do níž neradím, abysi strkala prsty.“

Paní radová ujímala se obratným jazykem Luisy, a vyčítala muži,

že nechce uznati vzácného jejího charakteru, jenž nejlepším rukojemstvím, že domysly jeho nemají podstaty.

Pan rada se potutelně k tomu usmíval a prohodil:

„Pošli tam nějakou zkušenou ženu, anebo jeď sama."

I proti tomu měla výmluvná paní radová nejeden závažný důvod. Praktická a pro domácnost svou žijící paní nepochopovala, že by delší čas od muže svého a dětí vzdálena někde mohla vydržeti. Vlastní její hospodářství šlo jí nade všecko. Také byla přesvědčena, že její muž, kdy by k tomu přišlo, nedal by svolení k tomu, co více žertem navrhoval. Věděla dobře, že ač na pohled nebyl nejlaskavějším manželem, přece na ní visel tělem i duší.

Rokovali spolu ještě drahnou chvíli, až panu radovi se přihodilo, co přihážetlo se mu obyčejně v konferencích se svou paní. Propadl se svým odporem. Při tom ale jako pořádný konstituční občan podal své ohražení v ten smysl, „že nesmí mu paní přicházeti s nářkem, přihodíli se skrze návštěvu Luisy na Jelení něco zlého".

Luisa na to ještě některý den se rozhodovala. Hanuš jí nebyl posud lhostejným a přes všecky bolesti, které necitelností svou jí připravil, kmital se v tichých chvílích dumání jeho obraz v mysli i srdci jejím. Leč na proti tomu myslila, že přesvědčena jest, že nikdy ji nemiloval a také více milovati nemůže a pak měl doktor Toman poučen býti, že není potřebí, aby jednání její spolu určoval. Začátkem srpna odjela k Parnassii.

Když se Toman o tom na svou žádost od paní radové dověděl, vzdychl si:

„Přeceňuje se a odvažuje nebezpečenství. Jest příliš ideální. A přece čím dále, tím vroucněji ji miluji. Bože, chraň mi ji!"

(Pokračování.)

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

V jedné věci se dědeček s babičkou přec naprosto shodovali, v jednom citu splynula jejich srdce na dobro — v lásce, v shovívavosti k nám vnukům. Nepamatuji se na jediné netrpělivé a nevlídné od nich slovo; byli pro nás vždy plni svrchované lásky a dobroty.

Nechodila tehdáž však jen babička dceři na zapřenou ve svém pokojíku před usnutím pletoucí neb vyšívající, shasínat svíčku, všecky staré hospodyně jejího stavu pohlížívaly na tak zvané ruční práce ženské s jistým pohrdáním, zdály se jim více méně plýtváním času. Trpívaly je děvčatům jen v neděli odpůldne asi tak, jak se jim dosud v mnohých měšťanských rodinách povoluje a trpívá lektura: co pouhou jen zábavu.

—

Býváloť jindy mnohem více jiné práce v takovýchto domácnostech, vyrábívaly se, jak již praveno, svíčky, mýdlo atd. všude doma, a koupit cosi od pekaře neb dokonce od cukráře, bylo by se přímo za rodinnou hanbu považovalo. Vedle toho vařívalo se značně lépe a mnohem hojněji než za naší drahé doby, hosté se častěji zvali k obědům a večeřím, kteréž co do počtu jídel obědům se rovnávaly. Potraviny se kupovaly vždy jen ve velikém, dozírání a opatření, aby se nezkazily, taktéž mnoho vyžadovaly času. Ovšem úklid nestál tolik práce jako teď, rodina bydlila obyčejně v několika zadních pokojíkách a tak zvané parádní pokoje byly stále uzamčené. Uklízelo se v nich zevrubně pouze dvakrát do roka, před velikonocemi a posvícením. Jen když se slavívala nějaká svatba neb křtiny, či v masopustě jakási se dávala zábava, tu se zaleskly v celé své nádheře, tu se strhly roušky s obrazů, zrcadel a lustrů a s nábytku povlaky povždy je halící. Jednodušší hostiny odbývaly se vždy jen v rodinné jídelně, aniž by se byli hosté tím dost málo uraženými cítili. Ale za to se po domě vše zas mylo a drhlo, koberce a voskované pokoje tehdáž ještě v měšťanských kruzích za přepych se považovaly, a zabarvit schody a chodby, jak se děje teď, by se bylo mělo za neslýchanou nedbalost a nečistotu. Strávívaly tedy služky mnohem více času než nyní zaměstnáním takovým, a dcerky domácí je musily při krbu a prádle rázně zastupovati. Nezbývalo jim skutečně k šití mnoho času, čekala na ně vždy práce pro tu chvíli důležitější a neodbytnější, dávalo se tedy ponejvíce šití z domu, neb mzda zaň byla tak nepatrná, že to nemělo v zámožnějších rodinách žádného významu.

Ale i tam, kdež by to bylo šlo, nedopřávaly matky dcerám k tomu času, aby lidé vidouce je sedět u stolku a šíti, o nich neroztrušovali, „že se hodí jen pro úřadníka". Proháněly je mnohdy beze vší nutnosti po domácnosti, nedopřávaly jim oddechu, pořád je musily vidět na nohou, jen aby se o nich právem říci mohlo, že si celý den nesednou, všude že mají oči, ku každé práci že přiloží ruce, v kuchaření že jsou nedostižné a v hospodářství nenahraditelné, krátce, aby o nich kolovala pověst taková, že by se hodily co do obratnosti a přičinlivosti do největších živností, jen aby se do živností těch dostaly.

Jaká to sláva, podařiloli se matce provdati dceru skutečně do takového místa! A jaká to nová pro ni starost, aby se tam patřičně zaskvěla a vychování jejímu a pověsti své dělala ve všem čest. Z největší části tak se stávalo, mladé paničky se činívaly, vědouce, že sterými zraky žárlivými a závistivými jsou střeženy. Uchopily se rázně vesla, a kteráž měla více schopností a energie k tomu než manžel, vzala bez velikého debatování oprati celé domácnosti do ruky a stala se silou řídící a muž vykonávající. V mlýnech, pekárnách, pivovarech atd. bývalo to téměř obyčejné, že paní „všecko vedla" a muž si byl při chase, aniž by tím byla dosti málo svornost mezi manžely utrpěla. Ba muž býval obyčejně prvním, který vlastnosti ženiny uznával a jí dával „její čest". Chlubívával se s ní všude mezi známými beze vší obavy, že si zadá.

Co by byla asi řekla taková panímaminka, — neb dám jsme tenkráte v národě našem ještě neměly, vše, co mělo titul a postavení,

rozhodně se hlásívalo k národnosti německé, — co by byla asi řekla, kdy by se jí bylo dalo na srozuměnou, že trpí důstojnost její a především důstojnost manžela jejího tím, když i ona se stará o obchodní jeho záležitosti, když i ona snaží se přispěti pilností svou k rozkvětu jeho závodu? Kdy by se jí bylo dokazovalo oblíbenými teď frásemi, že styk s tím hrubým světem stírá s její bytosti pel poezie a její úlohou že jest hlavně býti něžnou, spanilou! A co by byl řekl zejmena její pan manžel, kdy by se byla chtěla podle návodu toho spravovati, vyhýbajíc se práci a namahání, aby zůstaly její lícé a ruce bílé a hladké, stranic se chasy, aby svoje ústa neznesvětila domluvou k ní nutnou a nutně ráznou!

Něha a sličnost zdobí ovšem ženu velice, ale tažme se paní takové, kam by byla přišla, opírajíc se jen o tyto přednosti, obzvláště tenkráte, pakli jí nebe uštědřilo ke všemu ještě několik zdravých kluků?

Bohu díky, že naše předchůdkyně nechtěly pohodlně jen planouti v mlze blouznivé nedotknutelnosti nad potřebami praktického života, že pochopily svou úlohu zdravým svým pudem, ženu vyznačujícím, jinak by se byla zajisté ještě mnohem větší část jmění národního úplně odstěhovala na druhou stranu a naše ryze české měšťanské rodiny by žádným spůsobem nevládly takovým majetkem, jako teď, kdyby byly měly matek méně pilných, rozumných a starostlivých.

Ideál ženy české byl tehdáž ještě tentýž, jaký na nás hledí okem tak důmyslným a dojemným ze sbírky Dvorského „Staré písemné památky žen českých", kteroužto prací si učenec ten, i jinak velezasloužilý, dík celého pohlaví našeho na vždy zasloužil.

Jde z oněch listů nepopíratelně na jevo, že nejen v nižších, nýbrž i ve vyšších, ba nejvyšších stavech byla všude v naší vlasti žena spolupracovnicí váženou muže svého, družkou stejně s ním činnou. Mezi tím co on sloužil národu, na bojišti neb v úřadě, spravovala ona samostatně dům a statky.

S jakouto na příklad starostlivostí pohnutlivou hleděly tehdáž paní nejvyšší šlechty rozmnožiti důchody panství, aby mohly synům poskytnouti patřičných prostředkův k cestování tehdáž nad míru nákladnému do cizích zemí, aby se tam poohledli a vzdělali? jak úsilovně přemýšleli o nutných opravách hospodářských, které již zcela hotové a ve všech částech promyšlené mužům jen ku schválení předkládaly? A jak kvetly ty statky šlechty naší, dokud činnosti té se nevzdaly!

Kteráž z paní těch se stala proto mužatkou, že sil svých dle možnosti ku prospěchu rodiny své využitkovala, že více ještě činila než bdíti nad kuchyní a zásobami svými, nad jídlem a prádlem svého muže a dětí?

Naopak, právě u těchto činných a pilných žen jeví se mysl nejněžnější a nejkrásnější, a z každého řádku k „pánům manželům a synům" mluví láska vřelá, svatá. A jakouto trpělivostí hrdinskou snášely svízele a trampoty krutých oněch dob, kde neštěstí za neštěstím vlast stíhalo, kde pohroma na pohromu na národ náš se valila. Není stopy oné chorobné přemrštěnosti ženského citu, oné nešťastné

moderní nervosnosti, o jejichž příčinách lékaři tolik se nahloubají, a kteráž v devadesáti ze sta příkladů není nic jiného, než symptom nevyvinuté neb potlačené v ní síly duševní a tělesní. Nelze přec nazvati prací, pakli některá naše slečna hodinu denně vyšívá, hodinu hraje na piano a ostatní čas věnuje komplikované úpravě svých vlasů a svého oděvu a pak některé návštěvě. A kteráž z našich elegantních dám, kdež nervosnost jest doma — zaměstnává se jinak a pilněji?

Právě ženy české tedy vždy s muži svými zároveň o blahobyt rodin svých se staraly, neníť to tedy nikterakž novomódní jakýsi vrtoch, hlásíli se naše dívky, teď kdež vývojem průmyslu potřeby jindy doma vyráběné zlaciněly, kdež stroje výtečné v každém téměř odvětví práce domácí je zastupují, čímž dosavadní činnost jejich tak značně se scvrká, k činnosti jiné stejně tak užitečné ku zdaru rodin svých, v nichž se cítí teď za onou příčinou více méně zbytečnými, a žádajíli si k činnosti té vzdělání patřičného, aby jí mohly čestně dostáti. Jednají tak naprosto jen v duchu svých pramatek, a kdož nemile dojat ruchem tím živým mezi našimi ženskými je po kantorsku odkazuje k příkladu babiček, tomu se mohou zpříma vysmáti, neb dokazuje tím, že o poměrech vnitřních našeho národa, o poměrech jeho rodinných nikdy více nepoznal a více o nich neví, než co z nich spatřil a vyzkoumal z okna některé kavárny. —

Svatojanská doba byla nám ale ještě pro jinou věc zvláště milá, než jen pro svátky naše: mívali jsme dům plný hostů z venkova.

Babiččini příbuzní z Příbramska a Dobříšska přijíždívali obyčejně do Prahy na svatého Václava, ale otcova rodina okolo Českého Brodu usazená, vždy jen na svatého Jana. Byla mezi nimi jakási stará tradice, že přál sv. Václav prý Němcům více než Čechům, ba že jim hodlal českou zem zaprodat, či že jim ji dokonce zaprodal. Krátce, neměli jej v takové vážnosti, v jaké byl vůbec, a nepovažovali jej zcela o své ovšem jen újmě, ale tím rozhodněji nikterakž za jednoho z patronův země české.

Nebudu o otcově rodině mnoho šířiti slov, zdála se mi tak zajímavou a její ráz a osudy tak pamětihodnými, že jsem je podala v obrázcích: „Několik archův z rodinné kroniky“ a „Ještě několik archův z rodinné kroniky.“

Byly to postavy jako z jiného světa, vysoké, přísných tahů, příkrých spůsobů, zasmušilého, dumavého pohledu, a byltě to také svět jiný, jenž z nich mluvil, ten starý snad navždy již zašlý svět staročeské důstojnosti, počestnosti a slávy. Všichni hovořívali biblickými obraty a obrazy, pohlížejíce na vše a posuzujíce vše se stanoviska starého a nového zákona, apoštolů sv. a otců církevních. V podivení před nimi naši pražští známí couvali.

I já před nimi vždy ostýchavě couvala ale z jiné příčiny. Učinili na mne vždy dojem nejhlubší jejich mluva, jejich vzlet, jejich směr nanejvýš mně imponoval, ale seznávala jsem teprvé před nimi, jak strašlivě všichni češtinu po Pražsku lámeme, a styděla jsem se před nimi hlasitě zahovořiti, aby si toho nepovšimli.

Otec, spozorovav jednou s překvapením moje jich se stranění, na příčinu se mne tázal.

„Jen počkej," sliboval, dozvídaje se jí, „až nebudete míti tolik jiného učení, vezmu vám také učitele pro český jazyk."

„To by bylo přec jen věčná škoda peněz a času," namítala babička, jsouc rozmluvě té přítomna, „než dorostou, bude dávno již všecko německé."

Otec se zamyslil, neodporoval. Ale dobře jsem pozorovala, kterak mu vlhne při tom zrak.

„Nežť," pravil konečně trpce a bolestně, „děti moje se budou přec jen ještě česky učiti; když pro nic jiného, tedy aspoň na památku rozšafným praotcům."

Ale čím více jsem se každému osobnímu s tetami a strýci hovoru vyhýbala, tím horlivěji a napnutěji jsem jim naslouchávala, když rozmlouvali s jinými. Nežili duchem v přítomnosti, kdež jim bylo zápoliti téměř o každé sousto chleba, oplývali poetickými a vlasteneckými reminiscencemi na staré dávno zapomenuté poměry, časy, osobnosti, zejmena z přízně naší. Dle jejich přesvědčení zaujímali předkové naši jednou zajisté místo velmi vynikající v dějinách vlasti, a dlužno jen přičítati nedbalosti neb stranictví kronikářův, že o nich nikdež zmínka učiněna nebyla. Vždyť chodila ještě prý za Karla VI. jedna větev Rottů z Rottenbergů na zemské sněmy.

Rodinné jmění druhdy dosti značné rozptýlilo se časem a poslední zbytky přišly do rukou cizích neblahým druhým sňatkem matky mého otce. Ovdověvši záhy a necítíc v sobě dosti síly a statečnosti k samostatnému držení živnosti a vychování dětí, přijala návrh k sňatku taktéž od vdovce v celém okolí za boháče vyhlášeného. Navzdor tomu stál však na svém, aby se šla do kněh o stavu jmění jeho přesvědčiti. Avšak knihy vedly se tehdáž všude jen v jazyku německém a ni ona ni poručník neuměli po německu čísti, což bylo nápadníkovi dobře známo. Nepřečetli v knihách jiného než jmeno ženichovo. Bylo to ale jmeno syna jeho neplnoletého, které tam viděli zanešeno, na kteréhož dal otec ženichův co na vnuka veškeren majetek svůj upsati, vydědiv syna, ant v něm shledal marnotratníka nenapravitelného.

Oba, otec i syn, měli stejná křestní jmena, čímž podvod zamýšlený šťastně se vydařil. Babička byla pevně přesvědčena, že spojili se s člověkem tak velice zámožným, jenž ji učinil spolumajitelem veškerého jmění svého, štěstí dětí svých co nejlépe zabezpečí, jmenovala jej tedy taktéž spoluvlastníkem živnosti své — a den po svatbě vypudili ji věřitelové manželovi i s celou její rodinou z domu a hospodářství na vždy do širého světa.

I ostatní příbuzní pozbyli podobnými nehodami svoje statky a živnosti, důvěřujíce obyčejně příliš neprozřetelně jiným, domnívajíce se naivně, rovněž jak jim jest šalba a lest protivna, že ji má v ošklivosti každý, jenž křesťanem se zove. Konečně sklesli hmotně tak hluboko, že byli jen na práci rukou svých a služebnost odkázáni, což otce mého hluboce rmoutívalo. Ale nechť činil pro ně cokoliv, za nějaký čas přišli toutéž idealistickou neopatrností opět o poslední haléř.

Obrat ten v osudech jejich k horšímu, ba až k nejhoršímu, ani dost málo mysli jejich neskličoval, chválili hospodina, jenž dal a vzal, povznášejíce se romantismem, zejmena pro naši praktickou babičku na-

nejvýš pohoršlivým nade všecky vezdejšího života malichernosti. Nikdy pro svoje osoby nelitovali, že jim minuly časy, kdež bývala hlava jejich rodu, nevím zdali purkmistr Českobrodský neb Kolínský tak bohatým, že měl od císaře dovolení, vlastní svou minci raziti. Pohrdávali mamonem, jenž uvádí lidi v pokušení, jímž trpívají jen škodu na duších, spůsobem, jenž mne nadšením, otce však zoufalostí naplňoval. Jiný měli na očích cíl, než hltavé po penězích bažení, žili v chudobě a bídě pouze svým snům o šťastnější všeho lidstva budoucnosti, kdež se bude ve všem spravovati dle slova božího, Kristem mu hlásaného.

Nepronášeli to krásná planá jen slova, jejich nezištnost, velikomyslnost a nadšenost pro blaho obecné byly věru bezpříkladné, nikdy u lidí jiných jsem se s čímsi podobným již nesetkala. Často nechávali svoje vlastní záležitosti nevyřízené, že jim bylo s někým tam a jinam jeti neb se dostaviti, aby mu vymohli nějaké výhody. Bezpočtukráte přišli za mé paměti do Prahy na svůj vlastní krvavý groš, aby někoho dostali do nemocnice, vyhlídli mu nějakou službu neb zaměstnání, a ač nesklidili nikdy jiného za skutek takový než výsměch a nevděk, přec jednali při první podobné příležitosti rovněž zas tak. Žilť v nich dosud v plné síle starý duch českobratrský, jehož vyznání víry se byli předkové jejich tak horlivě vždy přidržovali, a vznešená mravouka vyznání toho srostla s myslí celé rodiny spůsobem tak nerozlučitelným, vryla se do její mysli a celé povahy tak nevymazatelně hluboko, že i ti, kdož se víry té vzdali, nebyli s to přijmouti jiného měřítka duševního a mravního. Zůstaloť heslem jejich a činů jejich pravidlem, zapomenouti na sebe pro bližního svého, pro blaho všech. Náleželi asi k posledním stoupencům a v jistém ohledu i mučedníkům vyznání toho, kteréž prý *již* není neb raději *ještě* není na čase, jehož čas ale zajisté přijde a k jehož výši jest jeden z prvních zas stupňův nynější naše spolčování.

Strýcové naši Českobrodští znali se tehdáž téměř všichni pouze jen na oko k církvi katolické. Jakmile se dostali na svatojanskou pouť do Prahy, tož bývalo vždy jejich první, dojíti na Staroměstské náměstí a pokloniti se v tiché slzavé modlitbě mučedníkům za národ a víru tam odpraveným. Odtamtud putovali k mostu kamennému, kdež bývaly hlavy oněch pro ně svatých mužův vystrčeny, pak na Betlemský plácek, kdež se napili vody z čerpadla, jehož pramen se prýštíval druhdy uprostřed kaple Betlemské, což u nich přijímání pod obojí se rovnalo, neb předpokládali, že se z něho mistr Jan Hus zajisté ovlažoval. Slavívali vlastně vždy v sv. Janu N. tajně památku Jana z Husi, tvrdíce, že byl Jan z Pomuku schválně za svatého mučedníka prohlášen a tak vysoko v mysli lidu postaven, aby na svého pravého mistra v učení božím a mučedníka za nejčistší víru konečně zapomněli.

Tety byly za to vesměs již horlivými katoličkami, avšak dosud v kritickém protestantském duchu. Dobře jim bylo povědomo, který v Praze kostel jest založen jesuity, a za žádnou cenu nebyly by v něm na božích službách zůstaly. Tak činilo ostatně mého vědomí ještě i dosti Pražanův národnosti české. Náčelnicí tet v takových případech bývala ona příbuzná naše, z níž jsem vytvořila hrdinku povídky „Na úsvitě“, snažíc se podati v líčení její povahy, názorech a smýšlení

obraz českého děvčete z oné doby vůbec. Ona vlastně povídku psala a nikoli já, neb vypravovala mi o všech osobách v ní vystupujících tak do podrobna, že jsem jim téměř až na dno duše viděla. Nezměnila jsem ve vypravování jejím jiného, než že jsem přenesla osudy vzdáleného jakéhosi příbuzného, jenž byl tehdáž co domnělý zrádce zastřelen, na bratra jejího. Ostatně vyrostla s ním v poměru sesterském, nemusila jsem tedy, upravivši poměr ten a sem tam některý ještě jiný, fantasii svou příliš namáhati

Řídíc duševní směr celé ženské přízně naší, ráda tetička ta ostatním připomínala vzdělanost pramatek jejich, z nichž nemluvila žádná ještě německy, ale za to tím lépe latinsky. Ještě prý za Marie Terezie bývala latina mnoho běžnější mezi šlechtičnami českými než němčina.

Velice jí sužovávalo, že jsou její mužští pokrevenci dosud takovými rouhači a kacíři, i činila seč byla, aby svou výmluvností skutečně nevšední a úchvatnou na spasitelnější je přivedla dráhu, což se jí ovšem nepodařilo, položili se vesměs s přesvědčením svým do hrobu.

Obyčejně se strhla za tou příčinou mezi ní a nimi o svatojanském obědě, když obě strany ze svých poutí k nám se vrátily, totiž tety ze zámeckého kostela a strýcové z náměstí Staroměstského, velmi vášnivá náboženská diskuse.

Dědeček nikdy do hádek těch se nemíchal, považuje se, jak jsem se již byla shora zmínila, v naší vlasti jen za hosta, jemuž nepřísluší do náboženských a národních jejich otázek zbytečně se plésti, moje matka činila totéž ze šetrnosti příbuzenské, avšak babička je poslouchávala a odpovídávala jim se zjevnou a mnohdy i dosti ostrou ironií.

Její vychování na Sv. Hoře vypěstovalo v ní zvláštní, avšak tenkráte velmi běžné náhledy o národě našem, v němž neviděla nikterak národ se znamenité výše vzdělanosti a osvěty skleslý neštěstím na mnoze nezaviněným, nýbrž národ nedospělý, jenž pro neschopnost vrozenou se nemohl nikdy s národy jinými na týž stupeň povznesti ni na něm udržeti, který tedy po marném boji, porážkou jeho úplnou zakončeném, ustupuje nyní vším právem národu jinému, národu to německému.

Musím to přec jen konečně na naši babičku pověděti, že u ní byl Němec neskonale chytřejší než Čech, že patřila velmi nedůvěřivě a i posmívavě na naše národní snahy, že jí nebylo ani dost málo po chuti, kterak jsme smýšlely a si počínaly a že sestře mé a mně nesčíslněkrát řekla: „Vy Češi toho asi vyvedete.“ Minulost našeho národa, jeho směry a snahy representoval u ní jedině Žižka, o němž jí byli na Sv. Hoře strašlivé namluvili věci, opatrně zamlčevše, co jej dohánělo ke krutým jeho represaliím. Nenáviděla ho z celé duše a chtělali někoho hodně hanlivě posuzovati, tož o něm jinak neřekla než: „Jest to také takový, jako býval jednou ten Žižka.“

Otec můj velice se hněvával, pakli se pouštěli jeho příbuzní do podobných před ním hádek. Náležely u nich ale k chlebu vezdejšímu, byly vlastně solí a omastkem na chlebu tom tvrdém, skrovně a lakotně ku stáru osudem jim udělenóm za veškeré jejich dobré úmysly a skutky. Žádal si otec, aby se místo sporů rozčilujících a půtek marných raději těšili, že jsme se všickni zas jednou vespolek okolo jednoho stolu

shledali ve zdraví a spokojenosti. Vedle toho byl skutečně liberálním, ponechával rád každému náboženské a politické přesvědčení jeho, přihlížeje pouze k mravní jeho stránce. Ale i zde byl neskonale shovívavým a zdrželivým v úsudku, jako každý dobrý a moudrý člověk vůbec, jenž mnoho viděl, pozoroval, a poznal, jak ohromný jest vliv vychování okolí rodiny a jak nepřekonatelny bývají v člověku jisté vlohy a vlastnosti. Vedle toho záhy se přesvědčil ve škole života, že není nikdo nejen s to, sám vykonati cosi velikého a prospěšného, pakli mu nenapomáhají v tom poměry příznivé, nýbrž že není také nikdo nikdy zcela sám vinen svými chybami. I vyvinul se v něm týž jako u paní Staëlky náhled, že nikdy soudce nikoho odsouditi by nemohl, kdy by se mu podařilo seznati, prozkoumati a uvážiti veškeré v životě vinníka okolnosti.

Nenáviděltě u lidí rozhodně jen nestoudnost a vyzývavost a s ošklivostí největší odvracíval se vždy od škodolibosti, v níž vidíval největší stupeň surovosti, jíž člověk jest s to proti člověku se dopustiti. Nesčíslněkrát si připomínám, kterak by asi trpěl teď, kdež škodolibost v našem národě způsobem tak odporným bují, kdež jedni z porážky druhých tak rádi a upřímně se těšívají, třeba porážkou tou zároveň utrpěly nejzávažnější zájmy všech. Úšklebek ten hyzdící jest zcela novým tahem jak na tváři tak v povaze našeho národa a bylo by nanejvýš žádoucno, aby tak náhle z nich vymizel jak neočekávaně se vyskytnul.

Bývalli otec tetičkou neb strýcem vyzván, pověděti jim, co soudí o tom neb onom článku víry a kterak by on si jej asi vyložil, tož obyčejně zkrátka je odbyl: „Věřím v jediného jen boha, ale v množství hloupých lidí,“ čímž aspoň pro tentokráte vždy další debatu o předmětech takových šťastně zarazil, avšak vždy k veliké tajné nejen jejich ale i mé lítosti. Byla bych tetičky a strýce o náboženských otázkách tak horlivě, nadšeně a — jak aspoň mně se podobalo — tak velice učeně rokující poslouchala celé dni a noci a nechápala jsem otce, že bývá při tom vždy tak netrpěliv a nepříjemně naladěn.

Nemluví ze mne nikterak láska jen dětská, nýbrž svaté přesvědčení, pakli pravím, že byl otec můj nejlepší a nejlaskavější člověk, jehož kdy jsem seznala. Nic jej tak netěšilo jako někoho obdařiti, mu prospívati, působiti mu radost. Neobmezoval se při tom nikdy jen na svou rodinu, každý i nejcizejší mu člověk, s nímž se setkal, mohl býti jist jeho ochotou a obětavostí. Neměltě věru co příbuzným svým vyčítat a proč s nimi se vadit, že myslíce na jiné, při tom na sebe zapomínají. Často si naše babička i nad ním vzdychla, šeptajíc mně co nejstarší, zmínilli se o jakési nové zas ztrátě: „Mohly byste býti bohatými, kdy by neměl váš otec pro každého tak štědrou, vždy otevřenou ruku.“ „Já ale nechci býti bohatou,“ odpovídala jsem babičce pak hrdě a vzdorně a myslila jsem to zcela upřímně, souhlasíc s otcem vždy co nejvřeleji, že se stará vedle nás ještě i o jiné.

Nastokrát lidmi oklamán, zneužíván, podveden, mnohdy způsobem nejhrubším a nejnevděčnějším, onen dobrotivý muž přec jen zas po několika dnech v trpkém zádumčivém rozjímání strávených, k utěšenému se vracíval náhledu, že jest přes to přese všecko, co jej potkalo, zajisté

na světě nepoměrně veliká většina hodných lidí, jinak že by nemohla lidská společnost ani týden obstáti a že by bylo tedy největší z jeho strany nespravedlivostí, pro několik výminečných padouchův celé lidstvo odsouditi a nenáviděti. I umiňoval si po každé, že stokrát raději opět snese pocit vždy pokořující sklamání se, než by někoho urážel nezaslouženou, nedůvěřivou o něm důminkou. Položil se do hrobu s vírou pevnou, každý že by byl rád šlechetným i ten, kdož to okázale zapírá, jen kdy by k tomu měl — dostatečně sil, a často litoval, že právě k vyvinutí této síly, této mravní schopnosti, tohoto nejkrásnějšího ze všech talentů při nynějším směru vychování tak málo se činí.

„Tato stránka náleží vychování domácímu," odpovědělo mi již několik slovutných pedagogův, když na totéž jsem si stýskala. Ráda bych se jich byla vždy dále tázala, kdeže ale nabývají rodiče k vychování tomu způsobilosti, kdy by nebylo u nás téměř vyjednanou věcí, o níž každé rokování se považuje za směšné a zbytečné: že totiž každý, kdož se stane matkou a otcem, již tím také se stal, bůh ví jakým to zázračným vnuknutím, aspoň smyslům mým nepochopitelným, zároveň i vychovatelem znamenitým . . .

Narodila jsem se s tváří skřivenou, což po několika dnech šťastně zas se napravilo. Myslila však babička moje v prvním leknutí, že mi vada ta zůstane po celý život. Se strachem otce s nehodou tou seznamovala, vedouc jej ke kolébce mé. Děvče a ještě k tomu zmrzačené, zdaž to nebyly vlastně dvě stejně veliké nehody najednou pro mladou tu rodinu? Což by byl asi jiný muž podobné zprávě říkal? Mnohý zajisté by byl tu nebohou matku výčitkou jakousi nešetrnou urazil, jak to bývá v takových případech obyčejem. Ale otec můj nadšeně nade mnou se nakloniv, zulíbal mi ten zkřivený můj obličej, nastokrát volaje při tom: „Nechť si vypadá jak chce, jen když mám dítě!"

K velikému úžasu obzvláště mužských jeho známých zůstala jsem jeho mazlíkem i když se po roce ten ve všech rodinách kýžený synáček také u nás narodil. Bohužel, že radost rodičů dlouho netrvala, zemřel náhle za několik již měsícův, čím byla zejmena matka moje k neukojení. Potěšila se teprvé, až se jí po dceři Žofii druhý syn Jindřich narodil, jehož s námi šťastně vychovala.

Často mi otec s velikým vypravoval pohnutím, že jsem já tenkráte ze zármutku jej vytrhla, když uplakán a rozzloben ze hřbitova po pohřbu se vrátil, kdež měl s opilým hrobařem nějakou nemilou scénu. Přinesla jsem mu totiž beze vší pobídky jeho pantofle napomínajíc jej chlácholivé: „Odpočiň si přec, tatínku!" což bylo na osobnost právě dva roky starou ovšem dosti velikou pozorností, kteráž však dobrého otce takovým naplnila radostným překvapením, že uznal za hříšné dále se soužiti.

Neminul jediný den, kdež by nám nebyl přinesl nějaký malý dárek, matka již nevěděla kudy kam s našimi hračkami a neříkávala mu jinak pro jeho stálé nám nadělování než „Svatý Mikuláš". Lidem vyčítajícím mu, že nás rozmazlí přílišnou tou láskou, odpovídal: „Chci, aby děti moje jednou až mne tu nebude, říci mohly, že měly dobrého

otce,“ což zajisté také málokteré děti s takovým přesvědčením a právem si myslí a říkají jako my . . .

Velkou neobmezenou tou láskou k nám chtělo si srdce otcovo jaksi vynahraditi, co on sám do lásky otcovské postrádal. Ztratil otce taktéž vzorného velmi záhy, načež uzavřela matka jeho onen nešťastný výše vzpomenutý sňatek, jímž nejen veškeré rodinné blaho ale i veškeren rodinný blahobyt navždy se sesul, jenž jej i se sestrami a bratrem z domova mezi cizí vypudil lidi, právě jeho, který nikdy a nikde zcela šťastným a spokojeným se necítíval než v kruhu svých. Přisuzoval rodině na člověka takovou civilisatorní moc, jako žádnému již jinému společenskému zařízení. Všecky chyby páchané mladými lidmi připočítával jedině tomu, že rodina u nich nekonala svou povinnost, že jim rodiče nebyli tím, čím jim býti měli. O manželství měl pojem rovněž tak ideálný. Tvrdíval, že člověku i v nejnešťastnějším sňatku přec jen ještě lépe bývá, než svobodnému, ant nikterakž tak nezdivočí, jako samotář vlastním sobeckým choutkám zůstavený, a býti zdivočelým, zdálo se jeho útlé mysli nejsvrchovanějším neštěstím. Žila v muži tom vzácném duše takřka ženská, plna vřelého hlubokého citu a svaté čistoty. Sestra moje ji zdědila s vychovatelským jeho nadáním, s jeho trpělivostí a shovívavostí k dětem, s jeho podivu hodným uměním vniknouti do myslí mladých a na ně blahodárně působiti, což ostatně svými pracemi dostatečně dokázala.

Jakmile přišel otec z obchodu, již náležel jen nám, již se neobíral než jen s námi, zapomínaje na všeliké mrzutosti života všedního. Žádal si totéž i od nás a jen nerad nás vídal dělat úlohy a cvičit se na piané atd. Vše to jsme měli konat u jeho nepřítomnosti a přece jsme bývali od osmi z rána až do pěti večer ve škole.

Abych mu vyhověla, psávala jsem svoje úlohy teprvé v ústavě před nebo mezi vyučováním. Majíc pak ovšem v spěchu především jen provedení úlohy na mysli a nemohouc úpravě zevnější mnoho za tou příčinou věnovati píle a pozornosti, což od učitelův ostatně ani hrubě se nežádalo, navykla jsem si správnost písemní velmi povrchní, kterýžto nespůsob mi zůstal pro celý život, působě mým pánům redaktorům a sazečům mnohou pernou chvíli. Musili za mne nebozí udělati na sta puntíků a čárek, na sta mlhavých písmenek dotáhnouti a rozluštiti. Na mne samé mstila se vada ta tím, že jsou moje práce plny nejsměšnějších za příčinou tou chyb tiskových.

Otec byl vůbec nepřítelem rozhodným každého systematického učení, jediná to věc, kterouž nás někdy trápíval. Měl za to, že člověk pozorný a vnímavý všemu sám beze vší pomoci učitele ba i bez pomoci knihy přiučiti se může. Uváděl sama sebe za příklad. Ničemu nikdy řádně se neučiv, přece vše, čeho mu bylo potřebí, mnohem dokonaleji si přisvojil než ti, kteří za to platili drahé peníze učitelům. Neměl nikdy učitele účetnictví a přec zastával po mnohá leta úřad účetního v jednom ze zdejších největších tehdáž domů velkoobchodních zastupuje zároveň i chefa závodu toho široce rozvětveného, ob čas churavého, a to spůsobem takovým, že býval v městě často za něho považován a pod jeho jmenem u lidí znám. Neučil se nikdy řečem cizím a přec vedl korrespondenci i v cizích jazycích, a nevědělili si

staří Pražští kupci v záležitostech zapletených zejmena směnkových rady, tož vždy jen k němu se obraceli. Jeho snadnost a schopnost pamatovati si letmo co slyšel a viděl, přítomen jsa hodinám vyučovacím svých přátel, čerpati z rozmluv svých představených a známých byly věru podivu hodny. Bohužel, že nepřešly na žádné z jeho dětí.

Vše co pro vzdělání otcovo kdy se učinilo, bylo, že chodil od svého desátého až do dvanáctého roku do Týnské školy tehdáž úplně německé a poněmčující. Nikdy nepromluvil učitel českého slova k žákům svým, ani k těm, u nichž byl přesvědčen, že mu naprosto nerozumějí. S radostí patrnou uděloval „hloupým českým těm copakům" dvojky nad dvojky. Teprvé ku konci roku druhého počalo se otci tu i tam svítati, co asi učitelové přednášejí. Avšak právě v tu dobu zemřel mu otec a matka ošizena podvodným druhým manželem byla nucena hledati pro syna prvorozeného, určeného studiím, místo za učedníka. Jeho dosavadní stravovatel, svého řemesla krejčí, po Praze všude co nejchvalněji znám a od každého jako dobrý přítel jen zkrátka „pan Josef" nazýván, vzal starost tu na sebe.

Pan Josef byl znamenitý člověk, na nějž otec povždy a vším právem zpomínal s živou vděčností, taktéž jeden z typů vymírajících, národní to filosof. Pamatoval ještě císaře Josefa, jehož jmeno nosil s takovou hrdostí, s jakoužto nadšenou vřelostí byl stoupencem jeho zásad. Bylať tehdáž mezi lidem ještě velice rozšířena a obecně věřena pověst, že kněžstvo císaře, v nejmužnějších letech zesnulého, otrávilo; pan Josef byv svědkem záští a nenávisti plamenné, jíž býval panovník ten z oné strany předmětem, tomu věřil a za tou příčinou chodil jen tenkráte do kostela, když tam nebylo ni mše, ni kázání. Jedinou výminku dělal s exhortami Bolzánovými; hrnul se do nich s celou osvícenou Prahou.

Nemaje žádných dětí a jsa přec velkým jich přítelem, vyhovoval svému citu tím, že vždy několik malých venkovanův do bytu přijímal, nestaraje se však pouze jen o jejich zdraví tělesné a pohodlí, zdar jejich duševní a mravní především k srdci mu přiléhal.

Každý večer, každá neděle, náležela jen jim. Byloli povětří poněkud snesitelné, putovával s nimi po Praze, vypravuje jim co tu a jinde se událo, zejmena vše, co souviselo s jeho zbožňovaným mocnářem. Ukazoval jim palác na Malé straně, kdež bydlela ona prý šlechtična, již by byl císař Josef, ovdověv po druhé, zajisté za choť svou povýšil, kdy by se nebyli na sebe rozhněvali, ježto ona na něm si žádala, aby Čechům takových poskytnul výhod, jako Němcům, což on žádným spůsobem učiniti nechtěl. Nato uprchla slečna ta z Prahy a zosnovala proti němu pověstné selské povstání.

Nevím co a mnoholi bylo na pověsti té pravdivého, podala jsem jí v rouše povídky, pod jménem „poslední paní Hlohovská". Na památku pana Josefa vložila jsem hrdinovi jejímu do úst vyznání víry jeho, onen čistý deismus, k němuž pokročilí duchové oné doby byli dospěli, k němuž i on se znal a jejž přenesl na otce mého, oblaživ jej tím pro celý život. Taktéž ukazoval pan Josef svěřencům svým onen v ostruhové ulici dům, kterýž obývali bratří Nattererové, z nichž nejstarší byv prý hlavou tajného jakéhosi spolku s francouzskými revolucionáři spojeného, jehož sídlo bývalo v letohrádku za nemocnicí,

teď „v Americe“ zvaném, a vyzrazen jesuitům žárlivou svou milenkou, jimi byl tajně jat a odpraven na Karlově náměstí, kdež druhdy stával pověstný kostel u božího těla. Znalť pan Josef prý i některé osoby, které popravu tu na svoje oči zdaleka viděly. Snažila jsem se v povídce „Zvonečková královna“ příběh ten vylíčiti. Jak dalece spočívá na pravdě, taktéž mi známo není, vypravovala jsem pouze, co o věci té jistého času vůbec po Praze se povídalo a na mne přešlo.

Pakli chtěl pan Josef svoje učně zvláštním spůsobem odměnit, poslal je večer pro porci pečeně, kterouž mezi ně pak rozdělil, na Koňský trh „do stánků,“ kteréž od té doby odtamtud k svatému se odstěhovaly Havlu. Tehdáž nebyly všecky jen dřevěné, bylo jich mezi nimi také několik zděných, kdež se vařila a pekla rozličná jídla na prodej.

Nejznamenitější v ohledu tom pověst uměleckou požívala mezi pečenářkami matka „černého Petříčka,“ taktéž velice populární po Praze osobnosti. Chodívali lidé k černému Petříčkovi, trpaslíku to, hlasu věčně chraplavého a mouřenínské pleti, kteráž mu dopomohla k této přezdívce, avšak nevšedně bystrého ducha, na radu jako k nějakému prý knězi. Zejmena učedníci utíkávali se k němu s pověrčivou téměř důvěrou, pakli u mistrů svých cosi hloupého neb závadného vyvedli. Černý Petříček pověděl jim sice, jak ujdou trestu, ale aspoň jeden kovový knoflík musil za recept svůj dostat a s knoflíky těmi provozoval značný obchod. — I nebohý ten trpaslík stal se mou obětí, podala jsem jeho podobiznu, jak mi byla v mysli utkvěla z vypravování otce, kterýž taktéž po celá učednická léta svoje s největší úctou k černému Petříčkovi co k patronu cechu učednického pohlížel. Kdy by byli učedníci Pražští tehdáž světili prapor, nikdo jiný zajisté než on by se nebyl stal kmotrem jeho. I černý Petříček byl jeden z posledních exemplářů národních filosofů v Praze, jižto svoje mudrctví ještě čerpali z vlastní bodré vtipné mysli a nikoli z denních listů.

V létě chodíval pan Josef každou neděli dopoledne se svými chovanci do Kanálské zahrady, v níž nashromáždil její vlastník, hrabě lidumilný téhož jmena, pravé poklady vzácných druhův rostlinstva a zvěřeny k poučení obecenstva. Tam měl onen mentor dosti vhodné a plodné látky k výkladům pro svoje Telemachy, v kterémžto umění asi byl pravým mistrem. Podle mocného vlivu jeho na mého otce domnívám se vším snad právem, že s přiměřeným k tomu vzděláním by se byl zaskvěl na poli pedagogiky a možná dost, že v panu Josefu národu našemu zanikl jakýsi Pestalozzi.

Hned u vchodu do zahrady byl dvorec v malém měřítku, kdež se choval první švýcarský v Čechách prý dobytek, zároveň se tam hemžila drůbež druhů dosud v Čechách nevídaných. V rybníku a potoku protékajícím zahradu bylo plno vzácných ryb a ve velikých klecích drátových, z nichž zbyla teď jen již jediná, strakatilo se ptactvo cizopásné. Každý v zahradě té strom, třeba u nás obyčejný a známý, přec vždy vynikal jakousi zvláštností buď co do barvitosti, útvaru listů a pně, či plodností, vůní neb ovocem. Panu Josefu bylo vše to dobře povědomo a důmyslné svoje žáky na všecky tyto od pravidel odchylky upozorňoval, uče je takto věcí je obklopujících sobě všímati, je rozezná-

vati a posuzovati. Zajisté děkoval otec svou neobyčejnou vnímavost především methodě jeho zbuditi, zostřiti a sesíliti hravým a příjemným tím způsobem všecky smysly a zejmena pozornost.

Jen v Kanálské zahradě byl tehdáž sklenník, kdež bylo lze i v zimě zaopatřiti si rostliny kvetoucí. Nejednou platil tam později otec můj za pána svého, jenž tehdáž ovšem ještě byl milionářem, padesát zlatých zahradníkovi za malou kytičku z několika měsíčních růží a drobnějších květů, určenou jeho nevěstě.

O hraběti Kanálovi lidé si šeptali, žeť velmistrem svobodných zedníkův, s kteroužto hodností hlavy spolku tak humanního a o humannosti jeho v každém jiném ohledu osvědčovanou, podivně kontrastoval nápis nad vraty jeho zahrady: „Psům a židům zapovězeno vstoupiti.“ Veliká pak z toho ovšem byla radost mezi Israelity Pražskými, když právě jeden z kmene jejich zahradu tu od dědiců hraběte koupil.

Baron Wimmer, taktéž znám co vřelý přítel lidu, proměnil pustou kamenitou výšinu nad žitnou branou v překrásné sady, po něm nazvané, jejichžto středem byl Kravín, a poskytl tím chudině na dlouho obživu a obecenstvu krásnou procházku. Poslední zbytky pověstných druhdy „alejí růžových“ rozkošných to cest vinoucích se samými keři růžovými, z nichž býval při západu slunce zvláště velikolepý na Prahu pohled, padly Vinohradům za oběť, ovšem že již k nepoznání zmrzačilé a zanedbané. I jiní ještě kavalíři dávali téhož času svoje zahrady upraviti, neudělali z nich sice veřejné procházky, ale obecenstvo míválo tam v jisté dni přístup. Hrabě Kinský stanovil, aby v jeho zahradě po celý rok vždy sto pracovníků zaměstnáno bylo. Mnoho bohatých soukromníků učinilo dle příkladů šlechticů těch a pustiny okolo Prahy a uvnitř města blíže bran, jakož na Karlově a Florenci, připomínajíce ještě velmi živě spustlostí svou trudné doby posledních za sedmileté války obležení, znenáhla se proměňovaly v zahrady, v nichž se stavěly pěkné villy, kdež obzvláště aristokracie peněžnická v letních měsících hlučně a okázale sídlívala. Dějiny jedné takové villy vypravovala jsem v novele: „Drama zbořeného domu.“ Událost, kteráž k ní mi poskytla látku, pobouřila svého času celou Prahu.

Neobmezovali se šlechticové tenkráte jen na okrašlování města a jeho okolí, byla jich celá řada u veliké v obecenstvu úctě a lásce pro krásné jejich snahy vůbec. Podporovali zasloužilé učence, aby se mohli věnovati svému badání, zakládali neb doplňovali ve svých palácích sbírky umělecké, pečovali o rozkvět hudby, o zvelebení divadla a stavěli se ochotně bez vyzvání v čelo všech dobročinných podniků. Ostatní třídy bohaté kráčely i v tom ohledu jejich stopou, nutíce se projeviti interes pro to, o co oni se zajímali. Náleželo to tehdáž i u měšťanů méně zámožných k věci, míti v domě aspoň jeden obraz mistra znamenitého, a tam kdež poměry či předsudky nedovolovaly obětovati na předmět takový značnější část peněz, dávali se starší členy rodiny aspoň pro svoje děti portretovati silami výtečnými, čímž taktéž mnohá pěkná se dostala malba mezi obecenstvo k vytříbení krasochuti. Kdož nemohl choditi častěji do divadla, chodíval aspoň do čelnějších kusův, neznati jich byl by každý, kdož si přál slouti vzdělancem, za hanbu si pokládal. Nemluvívalo se pak jen o provedení a

hercích v společnostech, nýbrž rozebíraly a posuzovaly se kusy samy s láskou a pietou.

Stinná stránka snah těch zušlechťujících a šlechetných byla, že vystupovaly naprosto v rouše cizím. České umění nebylo na počátku našeho století ani ještě tou nebohou postrčenou, avšak konečně přec jen již trpěnou popelkou jako okolo roku 1848. V šatech žebráckých zubožené, zkřehlé mrazem, zapomenuté krčívalo se ostýchavě u vrat boháčův, lokajům jejich ku posměchu. Na místě svém opovrženém jen libovůli jejich ponecháno, od lidu nepovšimnuto, dojímalo jen tu a tam některého zamyšleného chůdce, jenž kráčeje kolem a slyše jeho chvějící se hlas bázlivě se ozývati, zasmušile si pak připomínal doby, kdež vlával prapor jeho v zlaté záři slávy národní nad královskou Prahou.

Až na to pochopily však tak zvané vyšší třídy, co jest povinností jejich v národě více než kdy jindy; bouře francouzské revoluce tehdáž ještě v živé paměti byly jim, navzdor hrůze, s níž od nich se odvracely, přece jen mnoho objasnily, na mnoho je upozornily. Někteří šlechetní myslitelé mezi nimi, po tajmu nadchnuti velkými ideami velkých těch převratův, kteréž bohužel prosákly písmem krvavým zem, z nížto vyšlehly, snažili se rozšiřujíce všemožně vzdělání a osvětu takto přirozeně a mírně přispívati k vyrovnání mezer mezi stavy společenskými. Jiní zas k snahám těm se hlásili z příčin sobečtějších, doufali, že lid vzdělaný a osvícený toho se nedopustí, čeho byla Francie svědkem. Ostatní houf jejich vrstevníkův za nimi se hrnul bez přesvědčení jakéhokoli, nevěda jako obyčejně proč. Bylo to módou býti humanním, nadlehčovati chudině, vážiti si učenců, blouzniti pro poesii a umění; přizpůsobiliť se jí jako vždy jindy, jako ve všem bez určitého úmyslu. Hlasy těch, kteří byli opáčného mínění a náhledův, nechtějíce o žádném styku „s luzou“ ani slyšeti, přidržujících se starých tradic o třídách panujících a opanovaných, k užívání či k práci stvořených, nedocházely ni velkého povšimnutí, ni platnosti. Většina rodin vynikajících rodem neb jměním, pracovala aspoň na oko upřímně k tomu, aby chrám krásy před každým se otevřel, každému se stal přístupným a poklady jeho ozdobovaly, obohacovaly a povznášely všední život vrstev všech.

(Pokračování.)

Budoucí světové výstavy.

Od

Karla Adámka.

Světová výstava ve Vídni sotva uzavřena jest, a již přípravy k nové podobné výstavě v Americe (na oslavu stoletého trvání Spojených států) jsou v plném proudu; také Prusové na to pomýšlejí, co nejdříve světovou výstavou se oslaviti. Viděti z toho, že výstavy takové jsou již stálým předmětem na denním pořádku vzdělaného světa, i jest

jen žádoucno, aby se zdokonalovaly a velkou úlohu svou vždy u větší míře plnily.

Ovšem o každé výstavě světové tvrdívalo se, že otázku organisace výstav světových rozřešila a přece o každé výstavě soustav dosavádních objevily se nové vady a vznikly nové záhady; výstavou Vídenskou tyto sporné otázky nejen neodklizeny, ale valně rozmnoženy jsou. Program Schwarzův se v praxi neosvědčil, i po výstavě zůstal theoretickým ideálem. Soustava jeho jest nejen nepraktická ale i *nepoměrně drahá.* Veškeren náklad výstavy prvotně na 6 mil. rozpočtený vzrostl na 16 mil., bourání budov bude státi 2 mil., schodek výstavy se páčí na 14—16 milionův!

A jak veliký jest mimo to finanční schodek vystavovatelův!

Instalace jednotlivých závodů stála statisíce; statisíce pohltily také stavby různých závodů, vzorných domků a p.; ohromný kapitál, representovaný výrobky půl léta vystavenými, nebyl využitkován, vystavené výrobky namnoze vystavením ujmu vzaly, poměrně velmi málo se jich rozprodalo, ano mnozí vystavovatelé, aby s místa ve výstavě zabraného předepsaný poplatek zapraviti mohli, nechali výrobky své exekučně prodati. Nepohlížejíce mimo to ani k jiným ještě svízelům a obětem vystavovatelův (jako nesprávnému soudu jury, hlídání a dopravě předmětův atd.) zajisté seznáme, že by tímto vždy rostoucím nákladem výstav světových konečně z příčin finančních výstavy světové staly se nemožnými.

Výstava co podnik národohospodářský a praktický musí se buď přímo nebo nepřímo vyplatiti, jinak se mine s účelem svým. — Zevním leskem při uspořádávání výstav světových státy předstihují se, aniž by vždy slušný zřetel k podstatě brán byl.

Hlavním účelem výstavy světové jest poučování; velké obecenstvo však úspěšně poučovati lze toliko *vzornými* resultaty praxe; proto výstavy světové nemají býti bazary a tržnicemi, jež zevním leskem a mnohostí prostředních a nepatrných výrobků oslňují, ale dobře spořádanými, užitečnými obecnými školami náuk národohospodářských, mají býti knihou prostonárodně poučnou, a proto musejí jako tato spořádány býti přehledně a důsledně, musejí býti popularní a základní soustavný rozvrh nesmí ničím ani přerušen ani pomaten býti.

I národové i jednotlivci mají vzájemným porovnáváním poznati sílu svou, poznati nejen cíle snah světových, ale i prostředky, jimiž účelův takých domáhati se dlužno. Výstavy mají po krátký čas svého trvání prospěti veškerému pokroku a vývoji světovému a z toho již poznáváme, že účelům tak obsáhlým jen tehdáž dostojí, když se na výstavách světových přísně k výboru předmětův vystavovaných přihlížeti bude, že však účelům výstavy toliko velikým účastenstvím průmyslníkův, hospodářů aj., jakož i snešením velikého, nepřehledného množství výrobkův a plodin prostředních a nevzorných nikterak se neprospěje. Neobyčejný jest zevní vzrůst výstav světových; umísťováním velikého množství nepatrných a stejných předmětů v rozsáhlých budovách náklad výstavy nad míru vzrůstá, aniž se tudíž vystavovatelům i obecenstvu prospěje.

Výstavy světové jsou nyní divadly, ježto zevlující davy diváků

na čas baví, pravým a věrným obrazem poměrův, vývoje a pokroku ve výrobě a v umění toho kterého národa více nejsou; v těchto klamných, svátečně vystrojených krámech kupeckých vzájemný poměr dokonalosti techniky různých odvětví průmyslových poznati a porovnávati ani spravedlivě posuzovati nelze. Při výstavách světových činí lidstvo rozvahu pokroku; máli rozvaha tato býti platná i prospěšná, nesmí býti klamná; proto mají býti na výstavách vystavovaná toliko vzorná, za obyčejných poměrů a podmínek vyrobená díla, a nikoli ve spoustě děl prostředních a nepatrných šalebná díla sváteční, za abnormálních poměrův a neobyčejným nákladem pro výstavu schválně pracovaná.

Výstava Vídenská po hříchu nový podala doklad, že výstavy podobné by vždy více v šalbu zabředaly, kdyby v pořádání jich záhy důkladné opravy provedeny nebyly.

K smutným úkazům těmto přidružil se na výstavě Vídenské nový úkaz hrozivý — *netečnost obecenstva.* Vydalo se tam 7,244.687 placených i neplacených vstupenek, o 3 miliony *méně* nežli o výstavě Pařížské; počítámeli, že každý host výstavu jen sedmkráte navštívil, tedy bylo na výstavě Vídenské toliko 1,034.955 osob, jež zaplatily 1,950211 zl. vstupného. Na Pařížské výstavě platil se pravidelně 1 fr. (40 kr.) vstupného, na výstavě Vídenské platil se 1 zl. a konečně jen 50 kr; Pařížská výstava vynesla užitku 3 mil. franků, výstava Vídenská přinesla 16 mil. zl. defecitu.

Příčinu toho sluší hledati jednak v rozdílech mezi Vídní a Paříží, jednak v tom, že návštěva výstavy Vídenské vydíráním v městě i v restauracích výstavních velice se zdražila, tak že méně zámožným nemožnou se stala a cizinci do Vídně, vyděračstvím rozkřičené, putovati se obávali. Ale hlavní příčina slabé návštěvy jest přece jen ta, že *pouze bavila, že nepoučovala, že hmoty lidu obecného o praktické prospěšnosti se nepřesvědčily.* Při nesoustavnosti výstavy Vídenské, při tom lomozu v budovách výstavních vystavené předměty klidně studovati a porovnávati téměř bylo nemožno; zvláštní doba k studování výstavy byla v Paříži ale ne ve Vídni vyhražena. Jen důkladní znalcové a to s velikým namáháním spousty vystavených předmětů proniknouti mohli, nikoli však veliké obecenstvo; proto výstava světovou školou se nestala.

Reforma výstav světových zajisté není úkol malý a snadný, i bylo by zajisté prospěšno, kdyby již o výstavě kongres mezinárodní o věcech těchto byl se radil; výstava Vídenská kongresu takovému nejhojnější poskytovala látku; když se tak nestalo, měl by ku poradě o programních zásadách soustav při výstavách světových svolán býti zvláštní mezinárodní kongres, kterýž by mimo to za spolupůsobení vlád ku provádění nového programu a ujednání soustavy výstavní stálou mezinárodní komissí ustanovil.

Dosud pořádají a odbývají se výstavy světové nahodile, nesoustavně; poněvadž pak *doba* výstav, jakož i *místo* výstavy jest důležitou podmínkou zdaru a úspěchu, měl by se kongres výstavní sjednotiti nejprvé o období a pak o pořadí světových výstav; jen tak lze neblahé následky dosavadního nesoustavného výstav pořádání odstraniti.

Výroba i umění, jak jsme již na Vídenské výstavě poznali, ne-

postupuje a nevyvinuje se s rychlostí neobyčejnou; poněvadž pak výstava má býti po výtce obrazem pokroku světového vůbec, musí býti i v poměru k výstavě předchozí sama pokrokem; jeli rozdíl tento příliš nepatrný, bylo zajisté uspořádání nákladné výstavy nové zbytečno; není to tedy ve prospěch obecný ani ve prospěch výstav samých, když v nepatrných přestávkách za sebou následují. V desíti letech vykonávají se obyčejně nová sčítání statistická, v týchž obdobách by se měly pořádat i výstavy světové.

Co se *místa* týče, musejí se výstavy světové pořádati ve *všech* střediskách kultury světové, poněvadž každá stanice tato jiné výhody a prospěchy výstavě poskytuje a poněvadž jest obecné kultuře prospěšno, aby tímto střídáním konečně veškeré části organismu práce i kultury vůbec osvěženy byly. Od západu, od Londýna postupují výstavy směrem přirozeným na východ a právě tímto vystřídáváním velice prospívají. Častému pořádání výstav na jednom místě již nemalý náklad peněžní překáží.

Životní otázkou výstav jest, *jak* by pořádány býti měly. Kdy by počet vystavovatelův a množství předmětů vystavených v poměru posavadním se rozmnožoval, nemohly by konečně výstavy již pro rozsáhlost a množství materiálů podnikány býti.

Dosavadní zkušenosti zajisté jsou nejrozhodnější důvod *proti výstavám scentralisovaným* a ukazují, že i v těchto oborech dělení účelův a práce prospěšno jest, a že toliko *výstavy odborné*, aneb *výstavy děl vybraných a obecně důležitých* s úspěchem pořádati bude lze. Již r. 1868, když se *mluvilo* o uspořádání velké výstavy v Praze, navrhovali jsme pořádání *obdobných výstav zemských*, na nichž by se vystávovala toliko díla a výrobky zemskými komisemi na výstavách zemských vybrané.

Takto složené výstavy světové byly by vzorné, přehledné, jednotlivostmi i celkem nad nynější výstavy poučnější; neunavovaly by množstvím věcí nepatrných a prostředních a při větší a trvanlivější užitečnosti byly by také lacinější. Pořádati je bylo by povinností států, poněvadž výstavy tyto by jistě a trvale prospívaly. Máli organisace výstav býti účinná, musí býti *jednoduchá*, nesmí formě a zevnějším úspěchům podřizovat podstatu a prospěch věcný.

Podstatnou a neodlučnou částí výstav těchto musí byti *statistika*, t. zevrubné a spolehlivé, *k tomu zřízenými, nestrannými orgány*, a nikoliv soukromníky sestavené a snešené výkazy, grafické přehledy a mapy statistické. Bez statistiky průmyslové, která pohříchu dosud velmi se zanedbává, nedomohou se výstavy účelu svého; čísla a resultáty statistické jsou zajisté nejpositivnějším základem zdravé politiky národohospodářské jakož i hospodaření vůbec.

Na výstavách nechť každý stát a každý vystavovatel podá programem výstavy přesně určené předlohy a výkazy statistické a stát neb vystavovatel, jenž by předlohy tyto nepodal, neměj právo výstavy se zúčastnit; mezinárodní jury prozkoumá tyto předlohy a sestaví obecný obraz statistický veškeré výroby a tržby světové.

Z výstav vybraných a vzorných výrobků měly by státy zakládati *státní musea veřejná;* každou výstavou přibyla by nová skupenina

musea a patrný rozdíl těchto skupenin byl by poučným měřítkem pokroku neb úpadku toho kterého státu, neb toho kterého odvětví výroby. Mimo tyto vzorné mezinárodní výstavy státní nechť *soukromní podnikatelé* buď současně aneb samostatně pořádají po spůsobu výstav dosavadních své mezinárodní bazary, které v mnohých případech, budouli s obchodním důmyslem prováděny, i výnosnými podniky státi se mohou.

R. 1869, když se o výstavě Vídenské jednati počalo, bylo v obchodní komoře Vídenské navrhováno, aby se výstava spořádala *dle národů,* totiž aby se výstava světová rozdělila ve výstavy národní; výrobky a umělecká díla aby se vystavila souborně v budovách zvláštních.

Výstava dle návrhu tohoto provedená byla by bývala soubor zajímavých, individuelně vyvinutých a vykristalisovaných celistvých prvků společnosti a kultury lidské; ku provedení této výstavy nebylo třeba ústředních, miliony pohlcujících paláců výstavních; každý národ (třeba pomocí státu výstavu pořádajícího) byl by si po vlastní vůli zřídil výstavu svou; takové národní výstavy byly by bývaly živým, velmi poučným obrazem veškeré kultury toho kterého národa; a jak snadné bylo by to studování takové výstavy, která by také zvláště umění stavitelskému, architektuře charakteristickými stavbami rozmanitých slohů národních valně prospěla.

Malé knížectví Monacké odloučilo se na výstavě Vídenské od veškerého světa; výstavní pavilon a zahrada tohoto „státu“, v níž jsou veškeré plodiny i výrobky zemičky této, ukazuje v malém, jak velkolepě krásná mohla býti výstava v národové celky rozložená.

A proč nebyla tato soustava ve Vídni přijata? Poněvadž by se takto provedená výstava zevním leskem výstavě Londýnské a Pařížské nevyrovnala, ačkoliv by za to bývala velmi — *laciná.*

Pokud dle zpráv veřejných souditi lze, hodlá praktická a bohatá Amerika výstavu ve Filadelfii r. 1876 dle soustavy ve Vídni odmítnuté provesti.

Katalogy výstav měly by být buď dle odborů neb skupení, aneb dle národů sestavovány; katalogy universální po vzoru výstavy Vídenské jsou téměř nepotřebnou makulaturou.

Potřebí jest speciálních katalogů, v nichž by mimo suchoparné seznamenání vystavovatelův a předmětův vystavených byly také rozhledy statistické o poměrech národohospodářských a j. toho kterého národa státu poučující zprávy.

Dobrý počátek v tomto směru učinila o výstavě Vídenské Anglie i Německo vzorným katalogisováním a zajímavým vylíčením národohospodářských poměrův v speciálních katalogách svých.

Neblahé následky kritiky prodajné i zaprodané jakož od generálního ředitelstva neb od vystavovatelův odvislé byly jednou z morových ran, jimiž výstava Vídenská zastižena jest. Řádění „kritikův“ Vídenských obecné opovržení vzbudilo.

Výstavní sbor literární měl by se děliti v odbor žurnalistický, jenž by zájmy výstavy v literatuře denní hájil, a v odbor vědecko-kritický, jenž by o prostudování a vědecké i odborné vypsání výstavy pečoval; zřízení a složení odborův těchto nesmělo by býti jako posud nahodilé, ale muselo by se skutkem mezinárodní komise nebo kongresem přesně určiti,

Rozhledy divadelní.

Podává
František Zákrejs.

Měsíc právě minulý náležel divadlu.

Úvaha v předešlém čísle Osvěty: *Česká literatura z českého divadla vypuzena!* neminula se s náležitým účinem. Byla výrazem myšlenek tanoucích ve vzduchu veřejnosti a nalezla ve všech kruzích, které mají srdce pro přední důležitosti národní, nejplnějšího ohlasu.

Umělecká beseda nedá se nikdy a nikým předstihnouti v plnění svých vlasteneckých povinností, a *Umělecká beseda* to byla, která v prvé řadě s energií všeho uznání hodnou proti neblahým poměrům na jediném českém divadle zakročila. Její manifestace, jež v zápětí úvahy od Osvěty přinešené uveřejněna byla, zní do slova takto:

„Literární odbor *Umělecké besedy* podav hned roku 1872 ředitelstvu českého zemského divadla v Praze pamětní spis, čelící jmenovitě proti skracování původní české produkce na divadle tomto, spatřuje s *ustrnutím,* že na spis onen, rovněž jako na všecko jiné podobné volání veřejné a důtklivé, divadelní ředitelstvo v letošní zimní sesoně odpovědělo *skutkem neslýchaným: úplným totiž vyloučením české literatury z jediného uměleckého jeviště českého a úplným uvedením jeviště toho ve službu cizoty směru na mnoze velmi povážlivého.* Literární odbor *Umělecké besedy,* vida v tom skutku *nejen naprosto převrácenou soustavu české divadelní správy, alebrž i nejvýš nespravedlivý, urážlivý, nesmyslný útisk české národnosti na nejvlastnější půdě její, nemůže než s rozhorlením zatratiti jej a se vším důrazem veřejně proti němu protestuje!*“ V osvědčení tomto není písmeny upřílišené, spíše naopak. Ono pouze vypovídá *přímými slovy* to, co déle zamlčováno býti nesmělo.

Palčivá otázka divadelní, existenční to otázka *českého* divadelního umění, zasáhla však ovšem hloub a šíř. Veřejné listy, jako *Pokrok, Plzenské noviny, Mělničan,* obeznámily své čtenářstvo s řečeným pojednáním *Osvěty* obšírně a připojily k němu své souhlasné úvahy. Jiné veřejné orgány, jako *Národní Listy, Posel z Prahy, Slovan, Obrazy života, Český Jih, Český Lev,* přinesly v této záležitosti články samostatné a prohlásily se vesměs v ten rozum, že *české* divadlo musí býti ústavem *českého* umění. *Veškeré strany* jsou v čestné této národní věci *svorny,* a tím zároveň dosvědčeno, že rozhodné zakročení u věci té nemělo kořene v nemístném strannictví, nýbrž ve vlastenecké povinnosti, v neodkladné nutnosti.

Došlo to s námi Čechy do žalostných konců! Srdce pravého národovce musí schnouti hlubokým žalem. Veřejnost vidí se nucena, dovolávati se na mužích vlastenectvím se honosících, aby nevydávali první vlastenecký ústav umělecký cizotě a aby na něm domácí produkci neusmrcovali! Kde jinde by mohlo něco zdánlivě tak velice nemožného míti místa? Žijeme-li v mimořádných poměrech mimo vinu svou, mělo by věru býti nejprvnější snahou naší, abychom řadu těchto mimořádností sami samovražedně sobě nezvětšovali!

Opětujeme toto všeobecné přání proto, poněvadž nás k tomu dohání příčina velmi důležitá. *Poněmčování i pofrancouzšťování českého jeviště a usmrcování původní české produkce neděje se pouze v Praze, nýbrž pěstuje se dílem vědomě, dílem bezděky také na mimopražských divadlech českých!*

A do jakých zámezností toto nejen nevlastenecké ale vůbec rozumu se příčící jednání zabíhá, toho můžeme podati zvláště významný doklad ten, že uvědomělé obecenstvo české, aby posléze přec uvidělo nějaký *domácí* kus, *musí veřejně vybízeti uvědomělého ředitele* vlastenecké divadelní společnosti, aby na *českém* jevišti nedával provozovati výhradně kusy cizí! Tak stalo se na př. v posledních týdnech v Chrudimi, kdež *Posel z východních Čech* viděl se nucena, správě p. Švandovy divadelní společnosti „z vlastního popudu a *k vyzvání četných hlasů vzdělaného obecenstva* vysloviti přání, by předvedeny byly také dobré starší i moderní kusy původní.“ Nemusímeliž se tu opět a opět tázati: V jaké době to žijeme?

Mimo společnost p. Švandovu však ani druhá kočující družstva divadelní a naše četné *ochotnické jednoty* při sestavování repertoirů na původní dramatické práce buď skrovného nebo skoro žádného zřetele neberou. Poměry tyto déle trvati nemohou a nesmějí! Jaká by to byla převrácenost, kdy by se kusům vlasteneckého původu a vlasteneckého rázu, kusům, které slaví a šíří *naše* snahy, které zápasí za *naše* zájmy, které *varují* před národními chybami, zkrátka kusům, které jsou psány *od českého srdce k českému srdci,* nevyhražovalo *přední místo* na českých jevištích? Jaká by to byla převrácenost, kdy by tyto kusy veskrze nahražovány byly pracemi rázu cizího, ba mnohdy pracemi ducha vlasteneckému dobru obecnému nepřátelského! Žádáme správy venkovských divadelních společností a žádáme zejmena i naše ochotnické jednoty divadelní naléhavě, aby tuto věc vzaly v úvahu a potřebná opatření učinily. Máme určité zprávy, že nynější divadelní krise Pražská zaujala, ano že spravedlivým rozhořčením *rozechvěla* také mysli probudilých ochotníků, a jsme přesvědčeni, že jejich výbory i hromady záležitost důstojného pěstování původního repertoiru předmětem porad a příznivých snešení učiní.

Při tom doufáme pevně, že jediné naše zemské divadlo stane se odtud venkovským našim družstvům vzorem pravým a nematným. Ovšem není radikální obrat v několika dnech možný, aniž zbývá na tu chvíli leč očekávati, jakými cestami se příští repertoiry bráti budou: avšak tolik musíme již nyní vysloviti, že bychom nemohli žádnou jinou cestu uznati za jedině pravou nežli systém, dle něhož by původní produkci věnována byla *nejhlavnější* péče. Pěstování mimočeských a mimoslovanských prací klasických a moderních jest ovšem žádoucno, jest nutno, ale musí zůstati vlasteneckému ústavu pouze *prostředkem,* ne účelem: totiž prostředkem, aby obecenstvo, herectvo a spisovatelstvo v krásocitu svém nebo ve svých výkonech setrvávalo na výši doby. Nechať se naši hercové neklamou: ne postavy, které za jinými předchůdci vytvořili, ale *jen postavy z českých kusů* jimi interpretované zaznamená historie písemnictví českého! A ona zapíše a posoudí v *témž* směru působnost divadelní správy.

Obavy pak, že by snad šetřením vlastního účelu jeviště českého původní repertoir mohl býti brzy vyčerpán, mohou zřídlo míti pouze v *neomluvitelné* **neznalosti** *naší literatury*, kteráž neznalost různými faktory mimočeskými i *vlasteneckými* zaviněna jest. Kdo by vzal si práci a sestavil naše dramatická slovesná i hudební díla od *Bendla, Blodka, Bozděcha, Hálka, Hřímalého, Jeřábka, Klicpery, Kolára, Kolovrata, Macháčka, Mikovce, Nerudy, Pflegera, Rozkošného, Skuherského, Smetany, Stankovského, Šamberka, Šebora, Štěpánka, Štolby, Tyla, Turinského, Vlčka, Wenziga* a jiných autorů, napočítal by **více nežli šedesáte** *repertoirních* kusů, které by večernímu neb odpolednímu obecenstvu ob čas provozovány býti *měly*. A vůči tomuto značnému počtu jest si tedy přáti, aby se dávala týdně nejméně aspoň *tři* původní díla, činoherní a operní! Rozumí se samo sebou, že lepším pracím musí se dostávati častějšího provádění na jevišti než pracím slabším, avšak tolik přece smíme žádati, aby se slušný původní kus vypravil na prkna aspoň jednou za tři čtyři léta! Dřívější spisovatelé zcela bezzištně a s pravou heroickou obětovností za krušných poměrů básnili pro jeviště národa záhubou ohroženého, a my bychom se jim za to měli odměniti tím, že bychom jejich záslužné práce vymýtili z jediného uměleckého chrámu českého?!... Vždyť se tam podobné pocty vždy a vždy dostává četným *slabým*, ba *mizerným* hrám *cizinským!* Jak zřejmo, nelze než velmi mírným, ba *příliš* mírným nazvati požadavek, aby se na jediném českém jevišti z osmi představení každého týdne věnovala při nejmenším *tři* představení českým původním pracím. Jde tu o národní čest, o prospěch českého umění — videant consules! Ovšemť že se mnohé původní drama časem přežije, avšak za to budou při urovnaných divadelních poměrech v průlomy ty zajisté vstoupiti síly posavadní a síly nové i nové.

Literární dějiny zaznamenají kdys, s jakými škodami, nesnázemi ano příkořími bylo potud zápasiti českým dramatikům, avšak nyní snad nadešla konečně doba jiná, radostnější, a my aspoň kojíme se nadějí, že nenaskytne se více příčina, aby na tytéž nesnáze opětně žalováno býti musilo. Záruku této čaky zjednali sobě čeští divadelní spisovatelé a skladatelé zaražením *jednoty na obhájení svých práv* (o této jednotě jsme se v těchto listech již v 5. čísle r. 1873 šíře pronesli) a zahájili trváme šťastnější budoucnost české dramaturgie vymožením spolkové generální smlouvy s nynějším divadelním podnikatelstvem.

Těmito úmluvami odstraněna jest konečně jedna z hlavních závad, jež postavení českých dramatiků znesnadňovala: nedostatek uznaného *právního poměru* k divadelní správě. Arci nebyl tento úspěch vymožen bez obětí a zápasů. Podmínky, které jednota divadelnímu družstvu na odstranění závady té podala, byly dosti značně změněny a podepsány družstvem teprvé po delších průtazích, jež konečně i stávku dramatických pracovníků způsobily: avšak *účel jednoty je dosažen, objevilo i prokázalo se, že spisovatelstvo jest mocí,* a nyní není než přáti, aby sblížení se dramatiků s družstvem mělo v zápětí hojné a platné *činy* z obou stran.

Stůjž zde v plném znění

Smlouva

mezi ředitelským družstvem českého zemského divadla v Praze ze strany jedné a jednotou dramatických spisovatelů a skladatelů českých ze strany druhé.

1. Spolek spisovatelů a skladatelů dramatických zadává kusy svých členů družstvu král. zemského divadla českého prostřednictvím jednatele svého. Družstvo zavazuje se, že svými k tomu ustanovenými orgány každé dramatické dílo dá prohlednouti a sobě úsudek nejdéle do tří měsíců podati, kterýžto sdělí pak ihned jednotě. U děl operních jest lhůta šestiměsíční.

2. Ředitelstvo jest dále povinno, přijatý kus provozovati nejdéle v příští sesoně po zadání.

3. Škrty v kuse a obsazení úloh mají se díti toliko ve srozumění s autorem.

4. Autor má býti ke zkouškám zván, a na vyslovená jeho přání má býti co možná největší zřetel vzat.

5. Odměna za kus skládá se z tantiem a honoráře. Tantiemy obnášejí 6% z bruta každého představení; po třetím představení kusu zaplatí se mimo to honoráře 60 zl., a po pátém provozování opět 60 zl. Nevyplníli kus celý večer, platí následující poměr: hrajeli se vedle kusu toho ještě jiný jednoaktový, obnášejí tantiemy 4%, honorář po 40 zl.; hrajeli se jiný kus víceaktový aneb dva kusy jiné, obnášejí tantiemy 2%, honorář po 20 zl. — Pro díla *operní* platí: 10% z bruta z každého provozování kromě prvního, honorář 100 zl. — když dožije kus tří představení — po provozování třetím a nových 100 zl. po provozování pátém. U oper menších platí týž poměr jako u menších kusův. Kopiaturu partitury a hlasů musí sobě ředitelstvo zjednati na vlastní útraty. Do bruta k tantiemám nepočítá se obnos divadelního abonementu.

6. O honoráry za překlady dohodnou se jednota s družstvem od případu k případu.

7. Honorář a tantiemy vyplácejí se během 8 dnův po představení.

8. Honorář i tantiemy vyplácejí se spisovateli doživotně a po smrti jeho dědicům po 15 let.

9. Tímto spůsobem nabývá divadlo právo provozovací toho kusu vůbec a po dobu jednoho roku od prvního provozování výhradně v Praze a v policejním obvodu města Prahy. Neprovozujeli se kus od svého prvního provedení během následujících dvou let *pětkrát*, aneb neprovedeli se některý kus po pět roků po sobě jdoucích vůbec, ztrácí divadlo k němu veškerá práva, i musí kus spisovateli na požádání vrátiti.

10. Spisovatel má právo žádati, aby mu kus jeho k opisu vydán byl. Ředitelstvo může však též kus ten samo pro spisovatele dáti opsati.

11. Za nejlepší původní kus v areně s úspěchem provozovaný, jednotou v jedné sesoně zadaný, zaplatí družstvo 200 zl. jakožto zvláštní premii.

12. Smlouva tato platí na dvě léta pro všecka divadla, v kterých hraje družstvo, a sice od nížepsaného dátum.

V PRAZE, dne 1. února 1874.

Jmenem jednoty dramatických spisovatelů a skladatelů českých:

Vítězslav Hálek, starosta. **Václav Vlček**, jednatel.

Jmenem ředitelského družstva českého zemského divadla:

Josef Götzl, předseda družstva. Dr. **Ant. Čížek**, místopředseda družstva.

Jak z této listiny patrno, *jednota dramatiků českých* v kruhu českého spisovatelstva *první* žádala za *plné* uznání spisovatelské práce a docílila toho v takové míře, že krok nazpět nebude ani možný.

Poněvadž se místy naivně za to mělo, že dramatická jednota je společností na zhotovování dobrých ano snad výtečných slovesných a hudebních dramat, upozorňujeme hned na první odstavec podané smlouvy. Již z něho lze sobě domysliti, že jednota *každého* dramatického spisovatele nebo překladatele ve svůj střed přijmouti může a že se tím *zavazuje*, aby *každý* kus jí členem předložený *zadala* di-

vadelnímu družstvu; a nikoli dramatická jednota, nýbrž naopak *ředitelské družstvo* zemského divadla zavazuje se, že zadané dílo dá *prohlednouti.* Odpovědnost za volbu kusů spadá tedy na *soudce ředitelským družstvem ustanoveného* a na nikoho jiného. Z této příčiny musíme však i my za to žádati, aby místo tohoto soudce, t. j. aby *místo českého dramaturga posléze definitivně bylo obsazeno.* Nechť se konečně energicky zakročí proti posavadní škodné mimořádnosti v této věci! Účel musí postaven býti nad osoby! Na obsazení místa dramaturgického musí naléháno býti ostatně také z té příčiny, aby se zamezilo další v scénu uvádění nejapných, nechutných překladův a aby starší, zejmena klasické kusy, kde toho potřebí, pro jeviště *znovu* byly zredigovány. Že posavadní úprava textů zastarala, bylo viděti při Dimitrovi, Richardu III., Hamletu atd.

Ustanovení smlouvy, dle něhož družstvo povinno jest nejdéle ve třech měsících rozhodnouti, budeli který kus provozován čili nic, a dle něhož musí přijatý kus nejdéle v příští sesoně provozovati, učiní konec někdejšímu nepořádku, dle něhož mohl spisovatel třeba tři léta čekati na odpověď ředitelstva a ještě jí pak — nedostati. Mezi tím mohl jeho dobrý ale třeba časový kus zastárnouti — nic platno, ředitelské odpovědi nebylo se možno dovolati. *Cizím* autorům šlo to ovšem *zcela snadno.* To tedy, jak praveno, přestane bohdá na vždycky.

Vliv na škrty v kuse, na obsazení úloh a na zkoušky, zejmena co do počtu jich a co do scénické úpravy, tento vliv, jejž družstvo v 3. a 4. odstavci smlouvy explicite neb implicite členům dramatické jednoty právně přiřknulo, musí vůči zkušenostem z dřívějška uznán býti za velice důležitý. Když sobě dramatikové toto nynější své právo plně obhájiti dovedou, vezmou posléze za své nešetrnosti, s jakýmiž se původní kusy provozovaly, a hlavně hájením téhož práva protrhne se snad onen circulus vitiosus, který nám dramatickou literaturu pohřbíval.

„Byly k vůli pěstování českých her kruté boje!" tvrdí o tom Národní listy. Kruté boje! „S ředitelstvem, herectvem i obecenstvem. Dávalli se nový kus český a neprorazilli ihned zcela, bručelo obecenstvo, že „nechce se nuditi při takovém škváru jen snad proto, že je český." Kus nanejvýš že se opakoval ještě jednou při prázdném již domě, pak byl pochován." Vedle špatných bývaly ale pochovávány původní kusy *dobré, ano uznaně výtečné!* „*Herci* nedůvěřovali českým, jen tak nějaký čas žijícím novinkám, nebrali si s nimi" — aniž s jinými dobrými — „práci, a tím slaběji a nechutněji vypadly ty novinky. Velká to chyba," dokládají Národní listy zcela dobře, „od pánů herců, kteří *sobě nemají napřed přisvojovat soud a české původní hře mají pomáhat všemožně a vždy s láskou.*" Že se něco podobného vůbec vysloviti musí, je velmi smutné charakteristikon našich poměrů! „Ředitel se k vůli své kase českých novinek přímo bál, *neučinil ničeho pro jich výpravu* a ublížil jim tím na novo." A to se opakovalo také při kusech osvědčených! A to se opakovalo již v době, kde i původní novinka dům veskrze naplňovala! „Hlavní vina spočívala tedy v beneficích. Jen aby měl beneficiant „původní novinku", vzal kterýkoli zaslaný *škvár* a uvedl jej na jeviště," což se ovšem nemělo ze strany esthetického rozhodčího při divadle trpěti! „Obecenstvo se rozmrzovalo

víc a víc, a *circulus vitiosus* byl zde. Konečně ztratilo obecenstvo i veškerou onu shovívavost, kterou vždy zachovat má ke kusům domácím, jen když alespoň slušným a o patrném talentu svědčícím. Na chybném tom stanovisku," praví Národní listy dále, „je obecenstvo podnes. Ale leccos jiného za to se změnilo na prospěch náš. Nyní můžem s určitou nadějí na výsledek žádat od ředitelstva, aby pěstovalo výdatně také hry české. Aby je pěstovalo ale tak, by vyhověly i *obecenstvu přísné požadavky činícímu.*"

Rozvoj české dramaturgie spočívá tedy z části nejvýše důležité v rukou *herců,* a český herec měl by v této příčině hleděti jiné herce nejen dostihnouti, ale i předstihnouti. Spisovatel německý, francouzský nebo anglický může se zajisté, když jeho kus na některém jevišti nedosáhl náležitého úspěchu, odvolati k obecenstvu jiného uměleckého divadla: to však český spisovatel nemůže. Pohřbíli herectvo jeho práci, pohřbilo mu ji na vždy. Studium české mluvnice, studium esthetiky dramatického umění, řádné memorování úloh, *energická, inteligentní* režie, pilné a hojné zkoušky, *skutečné zkoušky,* v nichž se také již *hraje* s touže svědomitostí, jako při řádném představení atd., staly se tedy při divadle našem neodvratnou potřebou. Nic nebudiž zůstavováno náhodě (rozpoložení obecenstva a p.), nýbrž budiž konána povinnost! Na zemském divadle mohl by přece konečně již úplně zaniknouti všechen diletantismus! Nemůžeme při této příležitosti neopakovati své upozornění na to, že divadelní personál herecký vymáhá nutného doplnění. Scházíť nám již po léta *tragický milovník!* Také p. Kolár starší *musí* nevyhnutelně býti nahrazen *silou novou.* Obor naivních milovnic nezdá se býti nynějšími náhradnicemi vyplněn. Talent *sl. Veverkové* opět se nerozumně *zanedbává!* Za to zneužívá se našich nejlepších hereckých sil — v *operách.* V Banditech zpívají většinou hercové činoherní! Což nevjede do někoho u divadla duch reformátorský?!

Avšak vraťme se k nové smlouvě divadelní!

Hmotné postavení dramatických spisovatelů a operních skladatelů jest nyní jejím pátým článkem značně zlepšeno. Je toho sice ještě pořád málo, co v nejlepším případě vynese kus českému dramatikovi, žádný se dojista nezmůže na nádherný zámek jako kdysi Scribe nebo nyní Sardou, ale *pokrok* jest rozhodný. Ostatně trvá smlouva jen na dvě léta, a pak zajisté doběře se jednota hmotných odměn požadavkům doby přiměřenějších. Až dotud zůstanou přece jen zase málem v úplné platnosti následující slova Národních listů: „Ano, divny byly posud finanční osudy dramatických spisovatelů českých! Léta předchozích příprav a studií, pak třeba pololetní neb i celoroční úsilovná práce na dramatu jediném, a to drama, třeba výborné, mělo přístup jen k jedinému divadlu a zde bylo zaplaceno — měsíční gáží (Opravdu?! Red.) nějaké první balleriny. Spisovatel český přinášel posud rozhodnou *oběť.* Přinášel ji dlouho ještě, když ve všech oborech české duševní i hmotné práce slovo „oběť" bylo již vyloučeno a za řádnou práci dávala se řádná odměna. U divadla bral od ředitele až po sluhu každý gáži, dobří naši herci obdržují stálé přídavky, tak že jich příjmy rovnají se již příjmům herců na divadlech poměrně větších, jen spisovatel, z jehož práce žili všichni, ten neměl dostat nic!"

Nemalé váhy jest 8. odstavec smlouvy, a možno, že 9. odstavec bude míti jistý vliv na repertoir. Budeť zajisté divadelní správa hleděti k tomu, aby práva na provozování nových repertoirních kusů neztratila a bude je tedy aspoň ve lhůtách 9. odstavcem vytčených uváděti na prkna.

Také překladatelům dramat poskytuje dramatická jednota žádoucí výhodu tu, že s nich na sebe béře úlohu, vyjednávati s divadelním podnikatelstvem o výši honoráře.

Odstavcem 11. *vypisují se ceny za nejlepší jednotou zadané,* vážné *nebo* komické *původní kusy, jež v areně s úspěchem provozovány budou během příštích dvou let.* Vymýtění mrzkých, bídných, pustých slátanin z areny, které nám herecké síly pro zimní repertoir ničí, neuskuteční se dříve, dokud naši dramatikové sami práce se nechopí a cizinské škváry domácími solidními kusy vypuzovati nebudou. Nechť nikdo aristokraticky nepodceňuje důležitost arenních představení, a nechať dramatikové nedávají se nižádnými ohledy srážeti z produkce pro letní divadlo! Vždyť se v areně mohou zajisté s výsledkem příznivým provozovati také činohry pro lid. A vždyť i fraška může se dopracovati vzácného místa v oboru literárního snažení! Což nejsou některé kusy Aristofanovy velkolepými fraškami? Zajisté zde jest každá pruderie nemístná, a proto neměla by nynější ochablost u všestrannějším pěstování původních arenních her míti delšího trvání.

Avšak, máli se původní drama, jak nutno, státi *rozhodným faktorem* také na zimním jevišti, musí na každý způsob — opakujeme to — nastati v kruhu dramatických spisovatelů a skladatelů obnovená, neunavná činnost! Ovšem jest to velmi mocný odpůrce, proti němuž se boj dramatiků podstoupiti má, ale tento boj se bojovati *musí!* Ne, jako potud, nebude ani příště zbraň domácí práce proti sensačním nízkostem cizinského dramatu odhozena! Zároveň musí však rozhodně učiněna býti přítrž systému doby právě minulé, dle nížto *dramatikové šmahem dohnáni byli v úplnou téměř bezčinnost:* soustavě odrodilské nevážnosti k původní produkci, kterážto nevážnost nebují snad jen v rozhodujících nebo hereckých nebo v jistých divácких kruzích divadelních, nýbrž i v jistých (pravíme *jistých*) směrech kritik, feuilletonů, veřejných dopisů a pak ještě u míře větší v literárních pojednáních, které se o české produkci — nepíší. Ano tu to vězí: **česká literatura jest také v našich časopisech odstrkovanou popelkou!** *A máli nadejíti obrat, musí se také v našich časopisech posavadní systém jiným nahraditi.*

Děje se sice sem tam něco v ohledu tom, ale to vše bohužel mizí u porovnání s činnou pozorností, která se věnuje mimoslovanským, zejmena francouzským prácem. Již okolnost, že cizinský spisovatel vůbec něco psáti hodlá neb snad již píše, se našemu čtenářstvu v různých listech svědomitě oznámí; zadalli spisovatel ten některému divadlu svého národa svoje dílo, oznámuje se to *u nás* opět; později dodají se pikantní novinky o sporech s divadelním ředitelem nebo policií, pak zase o sporech s herečkami, potom o hlavní zkoušce a o prvním provozování, na to o počtu dalších představení. Byllí kus za hranicemi své vlasti přijat anebo byllí takhle židům Karlova

divadla ve Vídni předveden, podá se o tom nová obšírná zpráva. Aniž by kdo byl kus ten v Čechách ještě četl, přinesou se o jeho obsahu obšírné feuilletony a naléhá se, aby byl na divadle našem dáván; nedochůdčata jako *Andrea* nazvou se při tom *sensačními* kusy, a po jich provedení na českém jevišti se v dryáčnických tragikomediích à la *Femme de Claude* hledají problémy!!.. Opakování škvárů à la Dvě svatby pana Darimona se *trpí*, ano *hájí se* z ohledu — na divadelní kasu! Atd. atd. Slovem: **cizinským kusům nepřestává se u nás dělati reklama bez konce a míry!**

A jak se naproti tomu nakládá s produkcí původní?

Bez ustání u nás vzrůstá valný počet lidí, kteří, sami málo nebo nepatrné věci konajíce, považují činnost jiných jaksi za urážku své osoby. Poněvadž jsou sami nulami, nechtějí trpět, aby jiní byli aspoň jednotkami. *Dělník na roli národní je jim tedy psancem.* U těchto lidí patří *česká* literatura do konta. *Ona* budiž na jediném českém jevišti *Lazarem*, a v jejím chrámě hoduj cizácký bohatec! Proto se ve společnostech *oněch lidí pilný pracovník z pravidla* **trestá** — trestá *buď pohodlným odhazováním v kout anebo nízkými útoky. A duch oněch lidí, o nichž jsme mluvili, ovládá také jistá* (pravíme pouze *jistá*) *referentská péra. Umlčeti nebo ubíti!* — to jest jejich oblíbené referentské heslo. Objevení se nového českého kusu nebo vůbec nové české knížky naplňuje takové lidi zimniční hrůzou nepřejnosti.

A s živoucími umlčují se jimi také literáti již zvěčnělí!

Nechť bychom tedy nežádali, aby se pro domácí literaturu činilo v našich veřejných orgánech *více* než pro literaturu cizinskou, ač by tento požadavek byl zajisté oprávněný: tolik přece žádati smíme a musíme, aby se v našem časopisectvu **v interesu české literatury činilo aspoň tolik, co se činí pro literatury nečeské! Zaveďte u nás národní rovnoprávnost literární, hajte rovné právo české produkce:** *a pak uzříte, budouli, divadelní správa, herectvo a obecenstvo déle straniti kusům zahraničním! Osvěžujte stále a stále památku našich zesnulých literátů, podporujte solidní snahy literátů živoucích bez ohledu na strany,* vizte v každém literárním pracovníkovi *svého* spolubojovníka za národní bytí: *a pak uvidíte, vyrovnáli se nadání Slovana talentům Němců nebo Francouzů!*

Mějte vzájemnou úctu druh přede druhem, zaveďme ji místo té bezduché pomluvačnosti, která v našich kruzích šeredně řádí, — to ostatní se pak dostaví samo sebou! A kdo mezi námi z osobních choutek odrodilsky, k vůli cizáckým směrům, šlape po domácí práci, **toho** *považujme za národního škůdce a naložme s ním dle toho!*

Stavíme veliké národní divadlo. *Pro koho?* **Můželiž** býti odpověď pochybna?

Stavíme to *veliké* divadlo, aby tam zase české umění bylo odhazováno a usmrcováno? stavíme národní divadlo *jen* pro národy jiné?

Ne, nikdy! Vždyť to všichni všude hlásáme, že chrám ten staví **národ sobě! — sobě!!**

Veliké národní divadlo pro české národní umění je *nevyhnutelnou potřebou.* Nynější divadélko má nepostačitelné prostory pro diváctvo, nepostačitelnou vzdálenost těchto prostor od jeviště. Tím povstává

obtíž za obtíží: nedostatek tmavojasu na jevišti, nemožnost žádoucí illuse, menší účin představení, pak nemožnost větších podniků, malé příjmy, stísněnost při výdajích a pod. *Tomu všemu nelze odpomoci než velikým divadlem. Nové divadlo bude s to, zahájiti v každém směru novou epochu českého umění dramatického!*

Avšak stavební důchody nalézají se ve stavu naší národní cti úplně nedůstojném: *všechny výdajné peníze jsou do dna vyčerpány!* A přece bude dle nejnovějších rozpočtů na úplné dostavení a zařízení národního divadla potřebí ještě 600.000 zl. Kdy by se dostávalo peněz, dospěla by stavba v létě t. r. až po střechu a byla by i s vnitřním zařízením za tři léta dokončena. Avšak bez příspěvků?...

Sbor pro vystavení národního divadla usnesl se v poslední době na tom, že bude shromažďovati potřebný peníz třemi prostředky: 1. přeměněním dosavadního sboru pro vystavení národního divadla na spolek, jehož členové k stálým příspěvkům budou zavázani; tím odstraní se zároveň možnost poukazování k tomu, že jest sbor zástupcem pouze nějaké politické strany; 2. uspořádáním větší věcné loterie, a 3. novou soustavou vybírání dobrovolných příspěvků, dle nížto výbor vznese na všechna obecní a místní zastupitelstva prosbu, aby se k určitému tříletému příspěvku zavázala: a kdyby průměrně každá osada — počítá sbor — odvedla ve třech letech ročních 20 zl., byla by veškerá potřeba na národní divadlo uhražena.

Jsou lidé, kteří se hrozí jmenované potřebné sumy. Šest set tisíc zlatých! Avšak co je to? Je to v pravdě suma vůči našemu národnímu jmění *pranepatrná.* Již okolnost, že na každou českou osadu vypadá příspěvek pouze 60 zl. anebo jinými slovy, že na každou českou rodinu nevypadá ani zlatka, to dokazuje.

Ne, ne, nikdo se ničím nevymlouvej, nikdo se dále neodkazuj na to, že jsme se mohli spokojiti divadlem méně nákladným, nikdo nevěř zlomyslným utrhačům, kteří důvěru v hospodářskou správu divadelního sboru podkopávají, nikdo nevymlouvej se nynější politickou situací: *Národní čest je ohrožena; nebude-li divadlo dostaveno, staneme se posměchem svých nepřátel, zůstane to věčnou skvrnou na našem pokolení, na jmeně českém. Zde musíme přispívati všichni ano probouzeti váhavé a platiti i za neprobuditelné!* **Zde se nejedná o strany,** zde se nejedná o záhady obeslání nebo neobeslání sněmu, zde se nejedná o demokratické nebo feudální principy: *zde se jedná o přední společný národní zájem! Pryč se strannictvím při této svaté důležitosti národní!* Ano, my žádáme snažně vůdce v politice trpného odporu, aby ve prospěch národního divadla na všech stranách *okázale* zakročili a působili.

V Osvětě bylo kdys proneseno slovo: *„Národ český vykonal v tomto století tak veliké dílo kulturní, že se v té době žádný druhý ničím podobným vykázati nemůže;" a tento národ neměl by dokonati dílo pro mnohé věky, dílo nevymáhající nyní než jen příspěvků hmotných?*

Toho bohdá nebude!

R. 1874. Č. 4.

OSVĚTA

Mexiko, země a lid.

Dle vlastního seznání vypisuje

Josef Štolba.

Od té doby, co velká francouzská revoluce odvážila se za strašného zděšení všech loyálních synů osmnáctého století sáhnouti na život pomazaného páně, snad žádná země podobným spůsobem neobrátila pozornost celého světa takou měrou na sebe, jako největší, nejbohatší a nejsnažnější z republik středo- a jihoamerických, Mexiko. Co záleželo dříve světu na Mexiku! Věděl, že r. 1519 objevil je Španělům Cortes, že Humboldt na počátku našeho století odkryl je pro vědu, slýchal, že jest to země bohatá a krásná, však dále si jí nikdo hrubě nevšímal, mimo snad ty anglické a americké továrníky, již tam zasílali látky a dostávali za ně zlatochovající stříbro, a mimo Francouze, kteřížto zásobovali ji koňakem. Tu Mexikáni dne 19. června 1867 zastřelili Evropana, a jedním rázem byli oni a vlast jejich v ústech všech, jednou ranou leželo Mexiko na pitevním stolku veřejného mínění celého světa, kterýžto nejrozličnějšíma očima pohlížeti se jal na poloneznámou zemi. Zastřelení císaře Maximiliána jest také to jediné, co posud tak mnohý z novější doby mexické zná, a nemnoho jest těch, jimžto více záleží na zemi tak vzdálené a tak těžce přístupné. A přece jest Mexiko démantem, jenž arci posud vězí hluboko v blátě, z kteréhož vynese ho však některé budoucí století, načež skvíti se bude v barvách úchvatných.

Mexiko bylo nejskvělejším bodem celé cesty, kteroužto jsem minulého roku v zámořské krajiny podniknul. Nalezmulť jsem tolik zajímavého a nového, že žádná nepříjemnost a odpornost, na jichž nedostatek cizinec naříkati nemůže, nedovedla zkaliti dojmy mé. A přemáhalyli mne někdy tělesné i duševní útrapy, jediný pohled v rajskou

tu přírodu dostačil, abych trpělivě snášel vše. Neboť jeli příroda chrámem, jak básníci nás ujišťují, jest Západní Indie předsíní, a Mexiko svatyní chrámu toho v Střední Americe.

Za místa, v nichžto přírodní krásy mexické se vrcholí, lze považovati cestu z Veracruzu do hlavního města Mexika, okolí Puebly a mexický prales. Cokoliv příroda čarovnýma rukama svýma vytvořiti může, to uložila ve zmíněná místa měrou tak hojnou, že duch lidský uchvácen klesá v prach i nabývá tušení, co jest všemohoucnost.

Za úplného skoro ještě šera vyjel jsem jednoho dne o třetí hodině ranní po dráze z Veracruzu do Mexika. Krajina byla dlouho plochá, pokryta slabou travinou, nízkým stromovím a četnými skalními balvany; bujnější vegetaci jevila teprvé dále, a to tím bujnější, čím více vzdalovala se bouřného moře, jež spoustami písku svého všemu přírodnímu životu válku vypovědělo. V pravo přede mnou táhl se ohromný temný pruh, pásmo vysokých hor, za ním vyjasňující se obloha a uprostřed toho skvěl se stříbrný kužel sněhem pokrytého a přes 17.000 stop vysokého vulkánu Orizaby, ozářený prvními paprsky vycházejícího slunce. Byl to úchvatný pohled na ohromný ten trojhran zářící z temnoty, jenž jako ohnivý sloup stál nám stále po boku, brzy v levo, brzy v pravo, krajině, kterážto znenáhla vstoupati počala, dodávaje nevšedního půvabu.

Květena stala se pojednou bujnou nade vše pomyšlení. Nejkrásnější stromy tropické, keře, květiny a traviny s ohnivými květy líbaly se tu s paprsky jasného slunce a polekány ustupovaly z cesty dvojitému parnímu stroji, jenžto s namáháním hnal se po široké cestě stále výš a výše. Divoké rókliny s velkými krásné vodopády tvořícími bystřinami střídaly se s vysokými skalami, poskytujíce v dáli pohled na překrásné horstvo, a uvedly nás zvolna k prvnímu důležitějšímu městu, ku Kordově.

A zase jeli jsme dále po údolí, v kterémžto rozšiřuje se tu náhle roklinatá krajina, a Orizaba stál před námi pojednou skryt oblaky tak, že nebylo nic jiného viděti nežli lesknoucí se bělostné témě jeho — obrázek to zrovna laternou magikou přičarovaný na modrou oblohu.

A opět výše vine se vlak po cestě pracně skalám urvané, a vegetace ztrácí znenáhla svůj přísně tropický ráz, promíchána jsouc rostlinami mírnějšího podnebí, jemuž těší se město Orizaba. Stroj sténá napínaje všecky síly své, aby stekl šikmou plochu hor, jež kupí se za Orizabou vždy výš a výše, i aby přeběhl převysoké ty a na pohled slabé železné mosty, jež klenou se zhusta v závratné výši nad hlubokými propastmi. Tak smělé jest to stoupání dráhy, že kdy by se některý vůz utrhl, sjeti by musel v hlubinu a roztříštiti se na tisíce kusů. Avšak okolí neponechává času k reflexím. Stromy a keřiny přímo evropské míchají se pojednou v šik tropické květeny a stoupající dráha poskytuje na proběhnutou cestu do údolí pohled tak skvělý, že objemná ta města vlakem dotknutá v závratné hloubi vypadají jako plány měst tečkami naznačené, až konečně cestou, kde tropická příroda udělala zcela místo přírodě mírného pásma, dosáhne vlak prvního — jehličí, stromu to ledového severu na počátku mexické vysočiny. Osm tisíc stop leží tato nad hladinou mořskou, a tu cestu proběhne paro-

stroj v necelých desíti hodinách. V tak krátké době octnouti se z nejbujnější vegetace tropické v lese jehličím a z úmorného parna horkého pásma v mírném podnebí evropském, totě rozkoš, ježto se nedá vypsati.

Pohled zcela jiný ač neméně velkolepý poskytuje okolí Puebly. „Andělské" toto město leží na vysočině přes 6000 stop nad hladinou mořskou se vypínající; na západní straně tvoří hory městu velkolepé pozadí. Vedle sebe sedí tu jako dva manželé nejvyšší hora Popokatepetl, „kouřící vrch" a menší Iztakcihnatl, „bílá paní", velebná temena bílá jako stříbro a hledí pyšně na ten malicherný život u svých nohou. Jeden končí v krásný kužel s ostře zaříznutou hranicí sněhovou, a druhý jest rozryt jako staré ohniště. Po pravici usmívá se na důstojný ten párek Malincha (čti: Malinča), vulkán dle Cortesovy krásné milenky nazvaný, a před nimi jako před ochrannou rukou jich vyrostlé čerstvé děcko slavná pyramida Cholulská. Tato vzácná Humboldtem pečlivě ohledaná památka Aztéckých dob tvoří překrásný bujně zelený kopeček, jenž vystupuje tím živěji z modravého pozadí vulkánského, čím zádumčivější jest toto a čím skvělejší stříbrné ty koruny. Blížil jsem se pyramidě, anať skvěla se s bílým svým kostelíčkem v záři sluneční a jasná temena vulkánů počala se náhle kaliti. Oblaka srážela se nad nimi, že až zahaleny zdály se býti v hustý závoj, pojednou projel jimi klikatý blesk a slabounké rachocení naznačovalo, že to na hlavách obou vrchův bouří; a bouřilo tam silně, neboť blesk prorážel nyní oblaky na všechny strany a sypal se v množství úžasném. Překrásný to kontrast mezi zeleným, sluncem ozářeným vrchem a temnými, ohněm sršícími skalami, které se za ním vypínaly! Avšak již povolují blesky; oblaky blednou a vypadají, jako by pojednou před vytrvalými paprsky slunce prchati počaly. Za nedlouho jest obloha opět jasna, sněhová čela lesknou se opět zázračně, a nerady, zvolna jen propouštějí paprsky loučícího se slunce, jež v odměnu barví je čarovně ještě i tehda, když celé okolí halí se již v šero. —

Evropskému poutníku nesnadno rozhodnouti, zdaž cesta z Veracruzu do Mexika či vulkány Puebelské více poskytují půvabu; avšak nad oboje půvabnější jest *mexický prales.*

Podniknul jsem třínedělní výlet koňmo do krajin Indiany obydlených až po lagunu Guatemackou, a tu jsem ze všelikých stránek poznal pralesy, v nichž bylo mi po celé dni jeti, v nichž i nejednu noc pod bídnou palmovou stříškou stráviti jsem musil.

Kterak vypsati, jak jsem byl dojat vstoupiv poprvé do pralesa? Úzká jen cestička, na níž právě kůň neb člověk nalézal místa, památka to ještě po starých dobách španělských „el camino reale" nazvaná, vinula se tou spoustou stromoví a keřů, překlenuta mnohdy tak hustými větvemi, že s namáháním jen prodíralo se jimi slunce, aby utvořilo místy ono rozkošné zelenavé šero, jež dovede ducha lidského tak tajemně naladiti; aneb tvořily větve tak hustou střechu, že bylo pod ní v poledne temno jako v poli z večera. Po obou stranách stály tu ohromné stromy tloušťky takové, že několik lidí podajíce si ruce, nebylo by s to obejmouti jejich pně, a sesílaly s převysokých, s jinými v chaos se tratících větví svých vzdušné kořínky, jež jako provázky stále víc a

více zemi se blíží. Ty dodávají tropickému lesu největší zajímavosti. Jsouť oblé, visí kolmo, a vichřicí v pohyb uvedeny splítají se zhusta mezi sebou, i tvoří sítě ano pravidelná lana jako rámě silná a dosáhnouce země zapustí se do ní a počnou život samostatný. Jest to rozkošný pohled na takového stromového velikána, jak vypíná směle ramena svá k nebesům, ale nesčíslnými pouty připjat jest k hroudě. Vzdušné ty kořínky stanou se převysokými tenkými stromky bizarních forem, vysílají větve samostatné, živí ty, jimžto samy svůj život děkují a nabývají znenáhla takové síly, že padneli mateřský strom časn za oběť, zanechává tu celou řadu jarých potomků, živý pomník na hrobu, v němž tělo jeho práchniví.

Okolo mladých i starých stromů vinou se krásné květiny cizopasné s tak prazvláštními listy a ohnivými květy, že nejbujnější fantasie nebyla by s to, si je vymysliti. Ty vinou se jedna přes druhou po kmeni nahoru, že není ani kůry viděti, táhnou se po větvích a zakládají tu na květy, že strom vypadá, jako by kvetl sám. Těsnější a těsnější pancéř tvoří okolo něho, tak že mnohý v pancéři tom se udusil: určilť jej osud, aby sloužil za podporu těm, jimž pomohl k povýšení a k slávě, a kteřížto za to jej života zbavili. A nedosti na tom, na holých větvích zahnízdili se mu jiní, kaktusovití parasiti všech možných druhů, s ostrým listím a křiklavými květy, a pod nimi visí z nich dolů cizopásník jiný, bělostná to, na mnoho stop dlouhá, vláknitá travina „vous starců". Jediný takový strom jest mnohdy sbírkou nesčíslných druhů květin, a mohl by sám býti předmětem mnohahodinného zkoumání.

A vedle velikánů pyšně vzhůru se pnoucích jsou tu stromy mladší všech možných objemů a druhů a mezi nimi stromy pokácené a pohnilé, z jichžto mrtvol však vyráží již bujné pokolení mladé, rovné jako řada vojáků; kmen práchniví, mladé stromky pronikají ho kořínky svými a nežli setlí tak, že rozpadne se v prach, propracovaly se kořínky ty již skrze tělo jeho, dosáhnou půdy a stojí na svých vlastních nohou. Vůkol bují přehusté křoviny všelikých odrůd s báječnými květy a listy, kaktusy útvarů podivných sesilují ty husté zdi a vše to jest oživeno skvělým a přečetným ptactvem, jehož zevnějšek až oči oslňuje a jehož jásavý křik svědčí, jak šťastno se cítí v místech, kam hubící ruka lidská vniknouti nemůže. Čtvernožci od nejmenšího počínaje až po pyšného jelena míhají se na všech stranách, jen hlasem se prozrazujíce a od květu ku květu bezstarostně vznášejí se obrovští, překrásní motýlové třepetajíce křídloma barev ohnivých a skvělých tak zvolna, jako by to slunce mexické nezůstávalo bez účinků na tělesnou pružnost jejich.

Prales jest zosobněným životem. Všecko tu chce žíti, ale všecko žíti nemůže, a proto jest prales také věrným obrazem toho, čím život jest, obrazem totiž *věčného boje.* Silnější strom hubí slabší, cizopasníci ničí statné kmeny, mohutnější zvěř vrhá v záhubu živočichy, jež nedovedou jim odolati, vše od nejmenšího broučka a od nepatrné traviny chce žíti na útraty jiného. Vše, co není schopné života, hyne a před nás staví se život čistý v nejbujnějších a nejčerstvějších svých zjevech.

Jak blaze jest v takovém pralese! Zcela jiný svět obklopuje člověka; vše dýše takovou rozkoší, takým blahem, že i on zapomíná na všechny strasti a trpkosti té pozemské pouti, že neví, máli výskati jako to ptactvo aneb skákati radostí, jako ty statné srny. Všecka trpkost ze srdce mizí jako mlha před sluncem, prsa se šíří, srdce se otvírá a duch přichází k poznání, že nejhlavnější zdroj štěstí a blaha jest přírodou do nás vložen, že šťastným a blaženým dovede býti jen kdo má *cit*. Jen ten porozumí neskonalé té kráse, dovede v ní čísti, jen ten jest pánem přírody.

A což, když nalezne pak pojednou uprostřed pralesa na malé mýtině jednoduchou vesničku o několika palmových chaloupkách, v nížto bezstarostně žije zubožený ale přece jen dobrý člověk: mexický Indian, nevěda nic o tom ostatním světě, neznaje těch vášní, které tím světem hýbají, nevinný mnohdy a nezkažený jako ta panenská příroda, v nížto se narodil, a ježto jej odchovala? Leží v tom všemohoucí poesie, kteréž neodolá nikdo. Pošlete omrzelce do mexického pralesa, by tam po nějakou dobu žil, a vrátí se vyhojen.

Žádná slova ovšem nestačí, krásu mexické přírody náležitě zobraziti. Sebe živější popis jest přece jen mdlým stínem proti živé skutečnosti. Nuž, a jaké jest obyvatelstvo, touto přírodou odchované?

V celé Americe není větší neshody mezi velikostí země a počtem obyvatelstva, jako v Mexiku. Ne celých 9 milionů*) žije tu skoro na 36.000 čtver. zeměpisných mil; z poměru toho pak arci lze pochopiti, že nesmírné ty dary, jež příroda v lůno země mexické uložila, ladem leží, neboť se nedostává sil, jež by dovedly z nich těžiti. Půda, řádně zpracována, nesla by vše, co poskytují všechny ostatní díly světa; neboť rozličná výše povrchu opatřuje jí všechna podnebí od nejparnějšího až k nejmírnějšímu. A uvnitř půdy té jsou všechny možné kovy zvláště ale stříbro v množství báječném, promícháno zlatem, jehož Mexikáni od stříbra ještě odlučovati neumějí. Angličané mexické dolary ve veliké síle vyvážejí a zlato z nich dobývají. Topasů, rubínů, zvláště ale opálů valně se tu nalézá. A mnoho by psáti bylo o nesčetných těch přírodninách, jež Mexiko poskytuje, o košenille, o lovení perel v zálivu Kalifornském a m. j. Až postoupí Mexiko tak, aby mohlo obraceti zřetel svůj k bohatství vlastní půdy, bude lid jeho nejbohatším národem. Avšak tam má Mexiko ještě velmi daleko; neurovnané politické poměry a malá naděje v brzké jich urovnání, řídké obyvatelstvo namnoze nevzdělané a následkem toho nedostatek schopných pracujících sil jakož i bídné komunikace — toť jsou překážky, jež přemoci dovedou jen staletí.

Ta směsice lidu, kterážto jest nyní v držení Ameriky, jest nad míru zajímava. Celý svět ostatní poslal tam syny své, ti vyhubili buďto praobyvatele aneb zatlačili je úplně v pozadí a dali splýváním nejrozličnějších kmenů jakož i působením jednoho na druhý za účinkování zcela zvláštních přírodních poměrů život lidu, jehožto zvláštnosti nej-

---

*) Antonio Garcia y Cubas (Boletin de la sociedad de geografia y statistica de la republica mexicana, Mexico 1869) udává počet ten na 8,743.614 duší.

lépe jeví se v Mexiku, kdež katolická „civilisace“ španělská praobyvatele vyhubiti nedovedla.

Obyvatelstvo Mexika skládá se z kreolů, Indianů a mesticů, a ovšem i cizinců, hlavně Evropanů. Kreolové jsou nesmíšení potomci přistěhovalců bělochů vůbec a Španělů zvláště, Indiané jsou praobyvateli země, a mesticové povstali ze spojení bělochů s Indiany, vlastně bělocha s Indiankou, neboť žena bílá jest příliš pyšna na čistou krev svou, aby šla za opovrženého Indiana. Počet černochů jakož i smíšenců jejích s Indiany t. zv. *zambos* jest nepatrný. Cizinci, mezi nimiž nalézá se mnoho Němců, mají skoro výhradně veliký obchod v rukou svých; obchodních domů, jež náležely by Mexičanům, jest velmi málo. Malý pak obchod ovládli úplně přistěhovalí Španělé, kteřížto nahražují Mexičanům naše židy, odírajíce je hlavně lichvařením.

Vládnoucí třídou, takořka šlechtou všeho obyvatelstva jsou *kreolové*. Všecky úřady, jež vyžadují vzdělání (právnický, lékařský atd.) jsou skoro výhradně v jejich rukou. Neústupnost, tvrdost, vytrvalost a náboženský fanatismus otců jejich Španělů pominuly u nich a lehkomyslnost, zženštilost, těkavost a svobodomyslnost v náboženském ohledu nastoupily na jich místo.

Zevnějšek kreolek vyniká nad zevnějšek mužů. Ženy jsou roztomilc rostlé, mají krásné oko a krásný vlas, obličej pěkný, často krásný. Kreolové nezdáli se mi býti muži o nic krásnějšími než jsem viděl kdekoliv jinde. Něco jim přece upříti nelze, co vyznamenává je hlavně před evropskými bratry, totiž přehustý vlas. Nepamatuji se ani na jednu mexickou pleš.

Kreolka nemiluje ranní vstávání. Slunce již dávno na stříbrných korunách vulkánův mexických a ona sladce spí pod lehounkými nebesy, chránícími jemnou pleť proti moskytům a sní o tom, jak by co nejpříjemněji ubila zase den. Snídaně, obyčejně čokoláda neb káva, jest první těžká práce, která ji očekává. Odbude ji v posteli, kterou pak opouští, aby chopila se práce druhé, rovněž těžké, totiž cigarety. Kreolka kouří velmi ráda, nikdy však doutník, což je proti dobrému tónu, vždy jen cigaretu. Když jsem jel do Puebly, žádal jsem mladou roztomilou dámu ve voze se mnou sedící za dovolení, abych směl kouřiti. „Ó prosím,“ zvolala s úsměvem, a vytáhla z jedné kapsy ozdobnou malou skřínku s cigaretami, z druhé škatulku se sirkami i jala se dýmati více než já. A v městečku San Andres Tuxtla navštívil jsem kreolskou rodinu, kdež domácí paní s dvěma sestrami přijala mne velmi vřele. Mezi rozprávkou pokynula mladší sestra služce, ta přinesla škatulí tabáku a papír, ona velmi obratně zatočila několik cigaret, nabídla sestrám, vzala sobě, podala nám a za chvilku jsme se pro dým sotva viděli.

Vykouřivši svou cigaretu, již aby se ubohá žena oblékala a chystala k masité snídani; a sotva to přestála, usedne do houpací stolice v síni, v níž průvan ulevuje horku, a dříme nebo krátí sobě čas nějakou lehounkou ženskou prací aneb baví se nějakou návštěvou neb konečně jde do kostela. Při chůzi do kostela zachoval se u kreolek skoro všeobecně zvláštní zvyk, jdouť tam celé černé; na těle černé šaty, přes hlavu i hořejší část těla krajková mantila neb černý šátek

a v ruce nevyhnutelný vějíř. V samém hlavním městě, jež těší se skoro evropskému podnebí, vídati málo ženských kloboukû; chodít kreolky obyčejně jen v pěkné frisuře, majíť vlasy krásné a vlasû dost, vlasy cizí by jim už pro horko byly nesnesitelné.

Netrvá to dlouho a kreolka aby šla již zase k obědu, štěstí ještě, že si mûže po té dûkladně odpočinouti, aby posilnila se k poslední těžké práci, jež ji večer očekává, totiž jíti na procházku, nebo do společnosti, neb do divadla. Nu a že pak v noci ráda odebírá se na své lûžko, nemûžeme se také diviti. Ovšem kreolka není valnou hospodyní; jeť bezstarostnou až do výstřednosti, starosti ponechává mužovi a vidí úkol života jen v užívání. — Že miluje nádheru, nelze vykládati jí ve zlé. Co však je povážlivější jest okolnost ta, že mravní zásady její nejsou příliš pevné. S 13 ano i s 12 lety jest dospělá, brzy vyskytne se milovník, pak jeden stíhá druhého, a nežli dosáhne děvče svého 18. roku, mívá jich hodnou řadu za sebou.

Evropan v Mexiku usedlý zřídka kdy béře kreolku za choť, a učinili tak, litují ho krajané, třeba si bral anděla. Obyčejně dostane takový manžel i celou rodinu své vyvolené. Dûkladnějšího vzdělání u kreolek nesmíme hledati; avšak zábavné ano duchaplné jsou z pravidla a zvláště příjemnými činí je živost temperamentu. Jsouť jako ti skvělí mexičtí motýlové, již těkajíce bezstarostně od květu ku květu jen medu hledají nedovedouce odolati bouřím.

Kreol nezadá v ničem ženám kreolským, i on žije jen, aby užíval, i on jest lehkomyslný k neuvěření. Ale nelze mu upříti jakousi noblessu, ano šlechetnost, kteráž arci jeví se více ve slovech nežli v skutcích. Ohnivá mysl jeho rozplamení se snadno, a jsouc zaujata pro vše, co krásného, lne především také ku krásné zemi té, která jej zrodila. Kreol miluje svou vlast, jest pyšen na svou těžce vydobytou svobodu, avšak ohromná marnivost a ctižádost zavádí jej mnohdy příliš daleko, tak že uleknut stojí před skutečností, kterou sám byl zpûsobil. Celkem jest dosti udatným, avšak ještě více chvastavým. Miluje zbraně velice; sotva kde viděti tak krásné revolvery a bambitky s drahocennými rukojeťmi a zlatem i stříbrem vykladanými hlavněmi; nevyjdeť Mexičan bez nich takřka ani na ulici; to však mu nevadí, aby mnohdy, přepadnouli jej banditė, vydal jim vše, co má, i tu krásnou zbraň.

Kreol vše chutě připovídá a zaručuje, cokoli kdo žádá, avšak přísně slovo držeti příliš neuvyknul. Jeť mexická věrolomnost pověstna po celé Americe. Na tom také zakládá se odporná ta zdvořilost Mexičanû, jížto není rovno na světě, ježto záleží jen v samých přemrštěně úslužných slovech, při nichž Mexičan ani na nic nemyslí. Řeknešli: „Máte krásného koně“ — odpoví hned sladce: „Ten kûň je váš.“ Avšak nikomu nesmí připadnouti, aby jej vzal za slovo: bráti nabízené věci byla by největší nezdvořilost! Mexičan podpisuje se: *S. S. S. Q. B. S. M.*, což jest skrácené: Su Seguro Servidor, Que Bese Sus Manos —. Váš upřímný sluha, jenž líbá Vaše ruce. Narodíli se mu dítko, oznamuje to svým přátelûm slovy: „N. N. a jeho choť nabízejí Vám služebníka, jenž se narodil toho a toho dne.“ — Nádheru miluje kreol velice. Šatí se sice zvláště ve městech dle spûsobu evropského, avšak na venkově drží se romantického obleku

mexického. Oblek bývá u bohatých zlatem a stříbrem vyšíván a poset stříbrnými knoflíky. Nejvíce však dbá kreol i mestic svého koně a sedla. Sedlo mexické jest prazvláštní. Z předu vyniká as na půl stopy vysoko jakýsi knoflík, jenž vybíhá v kulatou šikmou plochu as 6—8 palců v průměru. Knoflík ten slouží k připevnění lasa, chytáli jím Mexičan koně nebo býky, a bývá obyčejně pokryt krásnou stříbrnickou prací. V zadu má sedlo nízký lenoch, ku kterémuž připevní se vše, co jezdec s sebou nese, a po stranách visí na širokých řemenech ohromné třmeny. Ze sedlovým lenochem splývají po obou stranách torby, jež se často špičkou svou skoro země dotýkají a bohatými kůžemi obyčejně z tigra neb medvěda kryty jsou. A na krásném koni míti zlatem a stříbrem lesknoucí se sedlo, jest jednou z největších vášní kreola i mestice. —

V Mexiku pijí se velmi silné kořalky; i cizinec naučí se tomu. Kreol pije sice také, avšak nikdo nemůže vytýkati mu, že by byl pijanem, náležít on mezi nejstřízlivější národnosti celého světa. Čím však mírnější je v pití, tím vášnivějším je ve hře. Každé zábavy, každé vášně by se mohl zříci, však hraní nikdy. Ta nejmenší příležitost, nejnepatrnější slavnost domácí, a již sedí mužové u hry a zlato i stříbro lítá až sluch i zrak přechází. Kreol hraje s nevídanou odvahou a nehne se od hry, pokud nemusí. Prohraje vše, co má, prohraje zbraně, sedlo, koně, hraje i o svůj nemovitý majetek a mnohdy, když otec vyšel mezi přátele, netuší rodina, že spí poslední noc v domě svém. K tomu vášnivý syn ohnivé tropické přírody s největší chladností prohrává ohromné sumy, a s touže chladností je shrabuje; chladně hledí na to, jak vyhraného koně jeho odvádí si šťastnější hráč a chladně prohrává i to poslední, co mu zbylo. Dnes ty, zítra já — těší sám sebe, a znova pouští se do hry.

Jinou slabou stránkou kreolovou jest pýcha jeho na čistotu krve. Sebe zarytější aristokrat evropský nemůže neúprosněji bdíti nad zachováním té domnělé čistoty; a větší neštěstí nemůže kreola potkati, než odvážíli se syn neb dcera nakloniti se v lásce k některému tvoru z krve smíšené. Co jsou pak strasti Romeovy, co vzdechy Juliiny proti trampotám takových milujících? Kletba a zavržení bývají následky obyčejné, avšak kreol nehrozí se i činů strašnějších.

Za to velmi pěknou stránkou kreolovy povahy jest láska i úcta k rodičům, kterážto jeví se nejen ve slovech nýbrž i ve skutcích. Nedovolí sobě nikdy ani příkrého slova proti otci a matce, přání jich jest jemu rozkazem a můželi něčím ulehčiti osudu jejich, učiní to zajisté. Seznal jsem kreola, jenž maje asi 32 roků a jsa ženat, ztratil nevelikou částku peněz, a jda k otci bál se, že bude — bit.

Jsouť arci úchylky ode všeho, co tuto řečeno. Máli úsudek o kreolovi vyřčen býti jedním slovem, nutno říci: „Kreol jest člověkem fráse.“

(Dokončení.)

Camillo Cavour.

Od
Karla Tůmy.

(Dokončení.)

Stav Italie byl hrozný. Dřívější panovníci se vrátili a za všecky přestálé svízele měrou vrchovatou odpláceli vinným i nevinným. Nebylo téměř dne bez popravy politických odsouzenců. A uprostřed této vítězoslavící reakce stálo to malé Piemontsko — na smrt vysíleno, zraněno, od celého světa opuštěno a odsouzeno k válečné pokutě 75 milionův, co jediný italský stát se *svobodným zřízením*, se sněmem národním a svobodou tisku. Což divu, že shlížely na ně ostatní absolutistické vlády italské jako na prašivou ovci, která se musí co nejdříve ostrým louhem zmýti. Což divu, že z Vídně při každé příležitosti dávali vládě Turinské na srozuměnou, aby již té ústavní pošetilosti bylo dost, sice — — Však tu počíná *státník* Camillo Cavour. Jest posud ovšem pouhým poslancem, ale duch jeho již počíná ovládati veškeru sněmovnu. V té trudné době, kdy všecko vůkol na mysli klesá, on samojediný stojí jako skála a věří přes ohromné to neštěstí přece jen v budoucnost Italie. Ano právě v této chvíli všeobecné malomyslnosti duch Cavourův rozepínal mocně křídla svá. Toto malé, zbědované Piemontsko mělo se finančně i politicky zvelebiti, mělo se státi vzorným svobodným státem, aby zraky a tužby všech utlačených synův italských k němu se obracely, v něm pravou *italskou* moc, v něm své útočiště a svou budoucí spásu spatřovaly. A Piemontsko mělo zároveň podávati Italii důkazy, že její naděje nejsou liché, mělot se státi tlumočníkem, neohroženým a poctivým zastavatelem práv národa italského, mělo světu vykládati pravý stav věcí italských, mělo myšlence italské dobývati přízně v cizině a hledati jí spojenců u dvorů evropských. — To byly rysy státnické koncepce Cavourovy Netajil sobě, že cesta ta jest dlouhá i obtížná, ale rozum jeho mu pravil, že jistě povede k cíli, budeli se jen po ní kráčet pevně a obezřele, s důsledností a taktem.

Záměry ty ovšem nedaly se projeviti ve sněmovně, naopak musily zůstati ukryty v nejtajnějším zákoutí srdce vlasteneckého; snad ani prsa mladého krále nebyla schopna unésti takové předsevzetí; a Cavour sám nebyl v radě koruny, byl pouhým poslancem, kterýž mohl jen vládě a soudruhům svým z povzdálí kynouti, a nejvýše ku práci národohospodářské poháněti. Však nepohasly ještě všechny hvězdy na nebi Italie. Byl náhodou v radě královë muž, jemuž se mohl Cavour cele svěřiti. Byl to ministr *Massimo d' Azeglio;* vlastenec vzorný, který v boji za neodvislost vlasti prolil svou krev, básník a publicista nevšedního nadání. Tomu tedy Cavour otevřel své srdce a od té chvíle, možno říci, byl Cavour tajnou duší veškeré politiky Piemontské. Marně durdí se všecko absolutistické sousedstvo na ty svo-

body občanské v Piemontsku, marně hrozí Rusko hněvem svým a nechce uznati *konstitučního* království: bdělosti Cavourově, šlechetnosti d' Azegliově podařilo se vštípiti mladému králi onu hrdost a mužnou čest, která chránila jej před věrolomstvím a Italii před novou pohromou. Piemontsko nejen že neztratilo své ústavy, alebrž mělo krále, který sám sobě přísahal pomstíti porážku otce svého. — Totě první úspěch Cavourův. Tím jest položen základ, na němž pracuje dále. Ve sněmovně Turinské zatím rokuje se o provedení zásad ústavních v životě obecném. Jedná se o vymanění školství z rukou jezovitův a o zrušení soudův kněžských; obé způsobuje veliké rozčilení. Konservatisté doufají v pomoc Cavourovu; byltě on zasedl na pravici, když sněmovna se sešla, aby rokovala o krušném míru, jejž Rakousko diktovalo poraženému Piemontsku. Tehdáž Cavour rozhodně k mírnění se radil a rozdrážděnou levici zapřísahal, aby nepřipravila vlasti ještě i *politickou* Novaru. Odtud konservativci měli Cavoura za stranníka svého ve všem všudy; ale zmýlili se. Jakmile Cavour spozoroval, že pánové ti nyní do proudův reakce tíhnou, že nechtějí se smířiti se svobodou, ale touží, aby mládež italská zůstala svěřena vychování jezovitskému, neváhal odtrhnouti se od nich a ve skvělé řeči (dne 7. března 1850) rozvinul zásady tak osvícené, že nadále o svobodomyslnosti jeho nemohl nikdo v pochybnosti býti. Pravice zuřila a vyčítala mu, že je přeběhlíkem. „Vévoda z Wellingtonu" — odtušil Cavour zuřícím — „jemuž, trvám, nikdo neupře ani ráznosti, ani povahy pevné, odtrhnul se roku 1829 od svých politických přátel, aby vymohl osvobození katolíkův z nadpráví církve anglické, čemuž se tehdy řečená církev i strana jeho tvrdošíjně vzpíraly. Přestoupiv ku straně druhé Wellington prosadil opravu zákonnou z r. 1830 i zamezil tím válku náboženskou, jinak nezbytnou. Roku 1832 lord Grey odtrhl se od většiny svých přívrženců a dosáhl tím opravy parlamentu, jížto se před tím šlechta i koruna jako prý pokusu revolučního hrozily. A roku 1846 musil se i ten šlechetný Robert Peel od své strany odtrhnouti a snášeti výčitku přeběhlictví, aby prosadil zrušení obilních zákonův anglických a zachránil tím nejen vlast svou, ale i Evropu před povážlivým hnutím socialistickým."

Těchto příkladův následoval tedy Cavour nyní sám. Jako dříve nemohl jíti se stranou revoluční, tak nyní odmítal společenství konservativcův, když tito zvrhli se na čiré zpátečníky. „Tmy užili jsme již pohříchu přes příliš, *nyní potřebujeme světla, abychom mohli ku předu!*"

Vzpomeňme, že tou dobou papež Pius IX. pod záštitou bodákův francouzských vrátil se do Říma, tuto pak obnovována jest inkvisice, až samy dějiny Tacitovy octly se v seznamu knih zakázaných, i domyslíme se, jaký šramot po Italii spůsobila zvěst, že v Piemontsku vypověděli jezovity ze škol a nahradili je „revolucionáři" uprchnuvšími z Lombardska i Benátska. A což teprv toz rušení soudův kněžských! „Piemontsko je hanbou Italie" — horlili při dvoře Neapolském i ve Vatikáně. Ale národ italský nadějně pohlížel k těm sněmovníkům Turinským, a jmeno Cavourovo znělo ze všech úst. Jižtě byl sobě zřídil svou stranu, kteráž vybrána jsouc z umírněných členův obou

krajních stran vytkla sobě za úkol: postupnými opravami učiniti z Piemontska zemi hmotně spořádanou, v pravdě svobodnou a vzdělanou. Touto v pravdě konstituční stranou Cavour znamenitě utvrdil život parlamentární ve vlasti své. Od té chvíle teprv mohla poctivá vláda d'Azegliova říci sobě, že stojí na pevných nohou.

Dne 2. července 1850 poznovu Italie upozorněna na Camilla Cavoura. Jednaloť se o sehnání peněz zuboženému Piemontsku, aby mohlo spláceti svou pokutu válečnou a uhraditi veřejné své potřeby. Tehdejší finanční ministr navrhoval prodání státních důchodův, půjčku a p. Tu Cavour v několikahodinné řeči vyložil svoje zdání, jak by se zemi tak zbědované mohlo pomoci. Nepřestal však nikterak na pouhém finančnictví: rozvinul celý politický systém svůj, a tu poznovu bylo zpátečnictvu trnouti nad smělými těmi náhledy „nového Mirabeaua", jenžto v *samosprávě* a *samočinnosti* probuzeného, svobodného lidu spatřoval nejvydatnější zřídlo finančního rozvoje států, jenž horlil pro svobodu obchodu, pro zrušení cel, zmírnění poplatkův atd., slibuje, že tím v brzce stát Piemontský vyprostí se z veškeré tísně své. „Nejsem proti dlužení se, ale nedlužme se jen proto, abychom mohli spláceti dluhy své, nýbrž obraťme vypůjčené peníze na stavbu železnic, silnic, přístavů, na zvelebení orby a průmyslu: tak splatíme své dluhy co nejdříve a ještě nám zbude."

Nedlouho po řeči té zemřel přítel Cavourův, ministr orby a obchodu hrabě Santa Rosa. Král povolal na jeho místo Cavoura. Dva měsíce potom přidána mu ještě správa námořnictva; v dubnu r. 1851 pak jmenoval jej král ministrem financí.

Opevnění přístavu Specianského, jehož poloze výborné již Napoleon I. nemohl se dosti vynadiviti, snížení cel z potravin, aby pracovnímu lidu živobytí bylo usnadněno, vyzdvižení majorátův, fideikomisův a výsad prvorozenství, bránících volnému dělení půdy, zakládání železnic a silnic, zakládání vzorných hospodářství pro příklad rolnictvu, uvolňování obchodu, zlepšení pošt, výhodné obchodní smlouvy s Belgií, Anglií, Francií a německou celní jednotou — toť byly úkony, které v době krátké provedl a které měly ten účinek, že rok potom co byl se ujal prázdných těch pokladnic opuštěného Piemontska: vláda téže vlasti požívala úvěru na všech bursách evropských a že Cavour v létě roku 1851 beze všech obtíží opatřil Piemontsku půjčku 75 milionův, co zatím finance absolutistických jeho sousedův ocitovaly se ve stavu napořád zoufalejším.

Dne 2. prosince r. 1851 Ludvík Napoleon provedl svůj státní převrat, a reakce všeho světa hlasitě zajásala. Poctivý Massimo d'Azeglio přikvapil ke Cavourovi: „Až dosud mohli jsme dýchati," volal, „nyní hleďme, jak bychom se skryli". Ale Cavour toliko se usmál: „Nebude hůře než bylo před rokem, příteli. A třebali snad rozevříti deštník, postaráme se přece, aby nás pod ním viděti bylo."

A v skutku postaral se o to. Obmezení tisku vzhledem ku polemikám proti *cizím potentátům* — slul ten deštník nezbytný po 2. prosinci, avšak *ministr* Cavour užil příležitosti té ku sněmovní řeči rovněž vlastenecké jako svobodomyslné. Zpátečnická strana ve sněmovně Turinské neměla totiž dosti na tom obmezení tisku, nýbrž chtěla jej

utlačiti. Cavour háje na pohled návrh vlády, vylíčil utrpení Italie, vylíčil, kterak *Piemontsko je jediným kouskem svobodné půdy italské,* a vykládaje cenu svobody tisku, s pohrdáním odmítal úzkoprsost zpátečníkův, kteří se bojí slova pravdy. Po té arci napomenul také vlastenecký tisk, aby porozuměl té oběti, kterou na něm vláda žádati musí, avšak zároveň si vyprošoval, aby tento skutek pouhé politické opatrnosti nebyl vykládán za slabost vlády piemontské vůči cizině.

Nedlouho potom zajel sobě Cavour do Paříže, aby se blíže seznámil s Napoleonem. Tento přijal jej dosti vlídně, ale nedával vlastenci italskému nejmenší naděje. Chválil umírněnost Piemontska, chválil jeho národohospodářské pokroky — to bylo vše. V politických kruzích francouzských neshledával Cavour vzduch přívětivější. Prokazovali mu sice všelikou poctu, zvali jej ku svým hostinám, ale srdce pro Italii v nich nebylo. Když Cavour při jedné takové hostině své záměry poněkud naznačil, když řekl, že věří ve svobodu a práci co ve spasné zbraně Italie, mínil jeden z přítomných ministrův francouzských s ironickým úsměvem, že jsou to plány, jaké se pracují přede dveřmi do ministerstva, aby se potom vyhodily oknem. „Nikoliv,“ odtušil Cavour, „čestné mé slovo, že je nevyhodím oknem!“

Dne 4. listopadu 1852 stal se Cavour skutečně hlavou ministerstva. Počal opět s opravami národohospodářskými, však zároveň již zřejměji dával na jevo, kterak vše to má býti pouhým podkladem ku stavbě další. Mluvil vždy tak, že mu každé pravé srdce italské porozumělo, a mluvil přece opět tak opatrně, že žádný z nepřátel Piemontska nemohl se chytiti jeho slov, aby z nich ukul vražednou zbraň. „Deštník“ byl rozestřen, ale Sardinii bylo pod ním přece jen stále viděti. Ba měla se v brzce státi světu ještě patrnější. Mazzini byl se postaral o nové překvapení nepřátel Italie. Dne 6. února 1853, za nejtužšího stavu obležení po všem Lombardsku, shluklo se na náměstí Milánské něco jonákův, a volajíce: „ať žije Italie“ vrhli se na stráže královského paláce, udolali vojsko pouhými dýkami, a za chvíli vlál z oken hradu trojbarevný prapor Italie. Možno sobě pomysliti, jaký dojem smělý tento čin učinil na Italiany. Majíc za to, že skutek ten stal se za podporou lombardských a benátských vystěhovalcův, kteří se byli do Piemontska uchýlili, ač posud v Lombardsku statky měli: dala vláda Vídenská veškeré statky vystěhovalcův těchto bez rozdílu zabaviti a sekvestrovati. Avšak vystěhovalci ti byli se zatím stali řádnými občany piemontskými; i ujal se jich Cavour spůsobem tak rázným, vylíčil neoprávněnost a krutost kroku toho důvody tak pádnými, že diplomati rakouští počali couvati a se omlouvati, že prý to bylo opatření toliko prozatímné . . . Ale Cavour jich tak snadno více nepustil: „Jak se tu může kabinet Vídenský omlouvat, že to učinil jen prozatímně,“ jsou slova jeho pamětního spisu od 16. dubna 1853, „když prohlášení sekvestrace samé i co do písmeny i co do ducha přímo tomu odporuje. A co sluší vůbec říci o opatření, kterýmž se celá řada nedím obžalovaných, ale pouze podezřívaných, a sice nevinně podezřívaných občanův zbavuje všech prostředkův života; a kdo jim může říci, kdy bude konec té sekvestrace jejich jmění? Jak mají dále ti ubozí dokázati svou nevinu, když se jim ani neřekne, z čeho jsou obviněni, z čeho se mají

ospravedlniti? Bez obžaloby, bez soudu, bez slyšení — a přece ortelováni, přece odsouzeni k pokutě nejstrašnější! Konečně nejsou to ani občané rakouští. Vyprostili se zákonitě z příslušnictví rakouského a stali se řádnými občany Piemontska. Jakým právem může tedy Rakousko sahati na jejich statky? Jeli přesvědčeno o jejich vině, nechť oznámí věc našim soudům, a my mu ručíme svou ctí za řádné potrestání usvědčených vinníkův. Ale s pominutím všeho toho prostě zabaviti jmění nevinných občanův piemontských, toť hrubý útok na svrchovanost státu našeho, na naši neodvislost mezinárodní, z kteréhož odvoláváme se ku právnímu citu vlády Vídenské a proti kterémuž spolu dovoláváme se dobrých služeb všech spřízněných souverainů." Dnem nocí pracovali tehda soudové Turinští, pracoval Cavour. Vyšetřenoť a zjištěnoť neklamnými důkazy, že žádný z pokutovaných neměl účastenství v činu Milanském; vlády francouzská i anglická dostávaly od Cavoura stálé zprávy o postupu vyšetřování, slovem, Rakousko utrpělo od vlády sardinské porážku. Chtěli pustiti na smělého soka hrůzu: vyslanec rakouský jest z Turina odvolán a počet vojska v Lombardsku sesilován. Ale Cavour nenáležel k bázlivcům; svolal sněmovnu, a vylíčiv ji skvělou řečí celou věc, žádal, aby povolila 400.000 zl. na podporu pokutovaných těch vystěhovalcův. „Vyčítá se nám z Vídně, že prý stát náš svobodnými zřízeními svými stává se nebezpečným sousedům. Nechápu, jak by *obyvatelé* ostatní mohli bráti nějakého pohoršení z naší svobody, neřku aby se jí báli a za nebezpečnou pro sebe ji považovali. Naproti tomu ale můžeme právem tvrditi, že *tyto svobodné naše instituce jsou nejhlavnější příčinou našeho poklidu, našeho blahobytu a naší mravní síly.* Svoboda znamená pro nás neodvislost a té my sobě žádáme se všemi jejími výhodami i škodami."

Zmužilé toho vystoupení vítáno po celé Italii s nadšenou pochvalou a vřelým uznáním. Z Paříže i z Londýna naléháno na Rakousko, aby vrátilo piemontským občanům zabavené statky, a toto, vidouc tím časem *na východě* vystupovati povážlivá mračna, vskutku podalo se a sekvestraci zrušilo. „Byloť to pouhé přenáhlení se správy vojenské," zněla poslední Vídenská omluva. Nepotřebujeme zajisté dokládati, že i Cavour viděl ony mraky nastávající *války na Krymu.* Co bylo Italii po Krymu, co po Rusku i po Turecku? Na pohled mohla se Italie o ty boje na dalekém východě jen v jediném případě interesovati: kdy by totiž také Rakousko bylo se do nich zapletlo. Avšak toto přestalo na obsazení svých hranic a zůstalo nečinným divákem. „Po Krymu nám vskutku tak mnoho není, ale na tom, co bude *následovat,* může nám velmi mnoho záležet," soudil Cavour. Málo kdo tehda ještě porozuměl smyslu těchto slov. Reptání slyšeno ve sněmovně, když Cavour veškerou výmluvností svou o to se přičiňoval, aby Piemontsko vstoupilo ve spolek s Anglií a Francií a neslo své prapory v boj na Černé moře. „Ta sláva se nám nevyplatí," namítal rovněž tak radikál Brofferio, jako s druhé stany klerikalové. A přece touž chvílí, co podařilo se Cavourovi vymoci na sněmovně Turinské allianci s oběma západními mocnostmi, co mnohým zdálo se čirým vrtochem, neli bláznovstvím, bylo mistrnou uverturou světodějné té opery italské, jejíž partitura ležela tím časem již hotova ve stolku geniálního skladatele: brzy celá Italie

porozuměla, co Cavour chtěl. O Italianech mluvil svět, chrabrost italské krve velebily noviny francouzské i anglické, prapor Italie vlál vítězně na ztečených hradbách Sevastopolských. Ale Cavour teprvé když po skončené válce s králem Viktorem Emanuelem navštívil dvory Pařížský a Londýnský, mohl sobě říci, že se mu podařilo věc Italie dovesti *na soud Evropy.* Ku sjezdu Pařížskému, jenž sešel se na jaře r. 1856, bylo pozváno též Piemontsko. Smělo tu zasednouti se stejnou váhou a stejným hlasem jako Rakousko a Rusko, mělo podíl ve vítězství, a Anglie i Francie byly jeho spojenci. S vědomím a svolením jejich ujal se tu Cavour 8. března 1856 slova za *právo národa italského.* Řeč jeho byla zdrcující žalobou na absolutistické Rakousko, na vládu papežskou a neapolskou. Slova svá pak dotvrdil Cavour ještě zvláštním památním spisem, ze dne 27. března, jejž odevzdal zástupci Francie, a v němžto vylíčil utrpení Italie mluvou přímo uchvacující.

Cavour nemluvil nadarmo: opouštělť kongres ujištěn přízní a podporou Anglie a Francouzska. Vrátiv se do Turina a předstoupiv před sněmovnu Cavour již také s jiným sebevědomím mluvil o Rakousku a o povolání Piemontska vůči Italii. Dával zprávu o tom, co vyřídil na kongresu — nezatajil národu ničeho. Řeč jeho spůsobila nevýslovnou sensaci nejen po Italii, nýbrž po celé Evropě. Jakou radostí všecek národ italský se zachvěl, takým hněvem třásli se na dvorech Neapolském, Římském, Parmském, Modenském, Florentinském i Vídenském. Panovníci italští obrátili se k velmocem s nářky a stížnostmi, velmoci ovšem neobmeškaly psáti do Turina káravé noty. Avšak Cavour nebral si tyto papírové domluvy hrubě k srdci.

Konec celého šermu byl, že Anglie a Francie jaly se naléhati na krále *neapolského,* na *papeže* atd., aby ve svých státech dali průchod opravám a zřízením svobodnějším; tolikéž Rakousku domlouváno, aby mírněji vládlo v Lombardii a Benátsku. Rozumí se samo sebou, že tolikéž tyto vlády na domluvy podobné ničeho nedaly, ano zrovna na vzdory v krutovládě ještě přitužily; ale to právě Cavour chtěl. Bystrému zraku jeho neušlo, jaká změna chystala se již na kongresu Pařížském. „Svatá alliance *bývávala,*" prohodil epigramaticky po svém návratu a měl pravdu. Z řetězu, který měl svírat ducha národův od věkův do věkův, vymknut jest na rozvalinách Sebastopolu článek nejhlavnější — car Mikuláš. Rusko vrátilo se z vojny s jinými city, než s jakými ji bylo podniklo. Smířilo se s dosavadním nepřítelem Francií a zahořelo záští proti svému dosavadnímu příteli — Rakousku, kteréž se mu za někdejší pomoc proti revoluci uherské tak podivně odsloužilo. A Prusko? Odpustilo ono již Rakousku Olomouc? Slovem nadešla doba, kde Rakousko stálo proti Italii *osamoceno.*

Vláda Vídenská buď že přesvědčila se o marnosti posavadního systému, buď že poslechla domluv anglických, slovem začala se počátkem r. 1857 v italských provinciích mírniti. Leckteré nenáviděné osobnosti jsou z Lombardie odvolány, vojenské soudy přestaly, a v polovici ledna podnikl císař rakouský s chotí svou cestu do Lombardie. Avšak ti, kdož mu jistili, že takto rázem zažehná všechen odpor Italiánův, byli zle zpraveni. City lidu po léta roztrpčované nedají se změniti přes noc. Císař v Milaně nebyl uvítán žádným jásotem lidu,

i šlechta demonstrativně se stranila, a městské zastupitelstvo dokonce v den příjezdu císařova zaslalo do *Turina* značný výnos „lombardsko-benátské sbírky“ na zřízení pomníku *vojsku piemontskému* „této naději společné vlasti“, žádajíc, aby na pomníku byla vryta slova: „Milánští vojsku Sardinie 15. ledna 1857.“ Možno sobě pomysliti, jaký dojem demonstrace ta, listy piemontskými ovšem náležitě vyložená, učinila na dvůr rakouský. Úřední Gazetta di Milano udeřila ihned vášnivě na vládu piemontskou. Ale již druhého dne ozval se úřadní věstník piemontský důrazným ohražením.

Za polemikou časopiseckou v patách spěla polemika diplomatická. Ještě z Milána zaslal rakouský ministr hrabě Buol dne 18. února Cavourovi notu, ve které trpce žaluje na tisk piemontský a s netajenou nevolí vytýká vládě Viktora Emanuela, že přijímá deputace revolucionářův z území rakouských, že nechává sobě od poddaných ostatních států italských podávati adresy důvěry atd. Cavour místo aby dal odpověď ústní vyslanci rakouskému v Turině, (jakož sobě hrabě Buol žádal), napsal ostrou obranu přímo do Vídně. Na to politikové Vídenští v prvním rozhořčení rozhodli se ku kroku krajnímu: odvolalit vyslance rakouského od dvora piemontského. Ale v zápětí zase přišla nota hraběte Buola, kterou přenáhlení to honem napraviti hleděl. Doufají prý, že v brzce nastanou opět vlídnější poměry mezi oběma kabinety, že jest toto přerušení jen prozatímné a přejí si, aby Piemontsko nechalo svého vyslance markýze Cantonu jako dosud při dvoře Vídenském. Ale Cavour odvolal ihned také vyslance piemontského z Vídně a požádal vyslanectví francouzské, aby tam zatím hájilo zájmy sardinské. Tím byly věci mezi Rakouskem a Piemontskem dovedeny na sráz.

Rodina carská tou dobou (v únoru r. 1857) trávila v Nizze. Cavour posílá tam Viktora Emanuela, aby pozdravil vzácné hosti na svém území. Pozornost ta mile překvapuje dvůr ruský, rodina carská splácí Viktoru Emanueli návštěvou v Turině, což opět zavdává příležitost k okázalým slavnostem dvorským, a za nedlouho dozví se žasnoucí Vídeň, že Viktor Emanuel učinil caru ruskému znamenitý dar, věnovav Rusku přístav Villafrancký, aby obchod ruský také v Italii měl svou stanici. — Co mezi Paříží a Turinem se děje, kterak jedná se o sňatek prince Napoleona s dcerou Viktora Emanuela, a kterak tolikéž Cavour v největší tajnosti s peněžníky anglickými vyjednává o půjčku značnou, vše to arci při vládě Vídenské nezvěděli až po skutku samém. Krátkozrakost absolutismu byla tak dokonalá, že když v lednu 1858 Italian Orsini vykonal svůj pověstný útok na život Napoleonův, v Římě i Neapoli pevně se mělo za to, že Napoleon vpíše čin ten na vrub Piemontska. Překonávali se v podezřívání vlády Cavourovy jakožto prý strůjce tohoto attentátu. Nešťastný osud Orsiniův vzbuzoval po Italii nepopíratelný soucit; to mohlo Napoleona proti Italianům popuditi. Tenkráte ponejprv Cavour předstoupil před parlament a žádal za jisté obmezení svobody tiskové, pokud týče se rozprav o cizích státech.

„První pokleknutí před despotismem,“ hněvali se Mazzinisté. — Co se týče Napoleona III., ten byl skutečně polekán. Orsini byltě

mu před samou popravou psal do Tuillerií: „Pamatujte se, Sire, že jste býval také karbonářem italským. Pamatujte se, co jste přísahal tenkráte Italii. Nesplníteli svou přísahu, najde se na vás v Italii ještě tisíc Orsiniů.“ Muž druhého prosince shledal, že posud nezašlapal revoluci. Nesměl ji nechat vyrůsti na obra, musel jí odníti potravu. Viděl, že Cavour byl jediný státník italský, který dovedl revoluci odzbrojiti, a z jehož rukou by národ italský přijal volně velikou tu proměnu v osudech svých, která měla slouti: na místě rakouského poručnictví francouzské. Napoleon potřeboval toho „křídla italského“ k budoucímu tažení proti Německu. Měltě pevně za to, že nejde Cavourovi vskutku o nic více nežli o rozšíření státu piemontského na útraty Rakouska. Tu cenu chtěl mu vyplatiti. Viktor Emanuel měl dostati Lombardii a Benátsko; ostatním vládám italským měl rozkazovati místo dvouhlavého rakouského jednohlavý orel francouzský.

Takové byly úmysly Napoleonovy, když v letě r. 1858 pozval k sobě tajně Cavoura do lázní *Plombièreských*. Věru, jestli kdy, v této chvíli musilo se objeviti, našlali ubohá Italie v Cavourovi muže celého. Znaltě Cavour tajné záměry Napoleonovy vzhledem k Italii. Však nebylo možné neupřímného hráče na konec — přelstíti? Nebylo pak po osvobození Italie od Rakouska žádné obrany proti sobeckým nárokům vítězného spojence? Cavour později sám tuto cestu svou nazval nejnebezpečnější ze všech, jež kdy vykonal.

Když tedy vracel se Cavour z Plombières, mělo Piemontsko pomoc Francie proti Rakousku zajištěnu. V krátce počaly se vládní listy francouzské rozpisovati o záležitosti italské z brusu novým způsobem. Francie počala důrazněji nalehati na Ferdinanda neapolského, aby dal poddaným svým ústavní zřízení a když tento hrdě odtušil, že nepřizná žádné cizí mocnosti práva, aby se míchala do jeho státní správy, Francie odvolala svého vyslance z Neapole. Tolikéž na papeže Napoleon důtklivěji počal dokročovati v příčině krutých zlořádův ve státech papežských. Italianům pak vůčihledě přibývalo mysli. Demonstrace napořád smělejší děsily brzy tu brzy onu z absolutistických vlád Italie; mluva listův piemontských den ke dni stávala se ráznější. Však brzy měli ve Vídni jasněji prozříti. V Srbsku skupština v bouřném sezení sesadila knížete Rakousku náchylného a zvolila na místo jeho Michala Obrenoviče, o němž bylo psáno v černé knize absolutismu Vídenského, že to panslavista t. j. přítel Ruska a nepřítel Rakouska. Na zprávu tu ihned pánové Vídenští poslali několik plukův na hranice srbské ku pozorování věcí tamějších, a měli tisíc chutí pomoci sesazenému Alexandru opět na trůn. Avšak kdož vypíše ustrnutí Vídně, když nenadále za Michalem Obrenovičem objeví se — Napoleon. Káže rozhodně, aby Rakousko odstoupilo se svými pluky od hranic srbských a vůbec ani v nejmenším nedotýkalo se samostatnosti Srbska. Ve Vídni ustoupili a hleděli všemožně Francii upokojiti. Ale nadarmo. O novoroční den r. 1859 z čista jasna Napoleon III. propověděl vyslanci rakouskému přede všemi diplomaty světa, kterak „lituje, že poměry mezi Rakouskem a Francií *nejsou více tak vlídné, jako bývaly druhdy* — a to hlavně k vůli věcem *italským*.“

Slova ta způsobila vichřici jak v Rakousku tak v Italii — tam ve vysokých kruzích, zde v lidu. Tamto se dává rozkaz plukovníkům, aby se hotovilo mužstvo k pochodu na hranice Sardinie, zde od Ticina až ku chrámu svatého Marka lid v zimničném rozčilení se hýbe, a strojí demonstrace proti Rakousku. Zraky celé Italie obráceny jsou k Turinu. Zde dne 10. ledna zahájen králem sněm; vyjadřuje svou spokojenost nad utěšeným stavem Piemontska panovník vypočítává, jaké péče zákonodárné nastávají poslancům, zmiňuje se i o znovuzřízení *národní gardy* — „této výborné stráže občanské, kterou náleží zdokonaliti tak, aby za *všech dob* se osvědčiti mohla" a po té hlasem povýšeným končí trůnní svou řeč: „Není právě nejjasnější ten obzor, jakým vítá nás nový rok. Nicméně doufám, že *dovedeme zmužilým čelem pohlížeti událostem příštím vstříc.* Šťastnáť bohdá budoucnost naše, ježto politika naše spočívá na spravedlnosti, na lásce ku svobodě a *vlasti.*"

Naděje ty podpírá řada skutkův: zasnoubení nejstarší dcery Viktora Emanuela s princem Napoleonem, které dne 24. ledna sám Pařížský Moniteur ohlašuje co důkaz vroucí alliance obou panovníkův, sbírání branné moci piemontské v odpověď na pochody armád rakouských do Lombardie, rozsáhlé a pilné opevňování Alessandrie, zřizování opevněného tábora pro 30.000 mužův u Casale na pobřeží Padu. Cavour jest tím časem netoliko ministrem zahraničných záležitostí, ale ministrem války, financí a řečníkem v parlamentu. Řídí vše, mnohdy až do nejmenších podrobností; brání věc Italie naproti Evropě mistrnými notami, potýká se v parlamentě s oposicí klerikální a domluviv zde řeč dvě až i třeba tři hodiny trvavší, spěchá opět ku svému psacímu stolku a pracuje o výminkách půjčky, již Piemontsko musí uzavříti na vedení války. V úřadovně jeho bývá světlo do dvou, do tří hodin s půlnoci. Čtyři hodiny spánku a již opět s touže čilostí ku práci jako den před tím. Byla to arci hra dobře umluvená, kterou tehdáž Cavour a Napoleon proti Rakousku provozovali, nicméně sami nepřátelé Piemontska nemohli odepříti svého obdivu té dovednosti, s nížto Cavour dovedl všecku vinu na Rakousko uvalovati a sympatie politice sardinské dobývati, s níž i Rakousko nutil pořád dále a dále, až vypovědělo válku bez spojencův a bez mravní podpory i jen jediného státu evropského.

I dovedl toho Cavour skutečně, že sama ta Anglie rozeznávala mezi věcí Italie a mezi sobeckou politikou Napoleonovou. Mezi tím co peněžníci angličtí skvěle opatřili Piemontsko penězi na válku, Palmerston snažil se prostředkovati mezi Rakouskem a Piemontskem. Činil tak k vůli vlastnímu prospěchu, ježto Anglii na tom záleželo, aby Italie nepropadla moci Napoleonově. A což bylo Cavourovi příležitější nežli když Anglie vyzvala jej, aby objasnil, oč vlastně Piemontsku jde. Cavour (notou z 1. března) nepopírá, že Lombardie a Benátsko po právu *psaném* patří Rakousku. „Avšak Rakušané v nich nezdomácněli, nýbrž toliko táborem v nich leží. Veškeré domy, od chatrčí až do palácův jsou zřízencům vlády rakouské zavřeny. Na veřejných místech, v divadlech, v hostincích, po ulicích — všude lid domácí se jich straní, takže připadá téměř, jako by si dlel v zemi zaplavené

armádou nepřátelskou, která tvrdostí a pychem vzbudila proti sobě nenávist obyvatelstva . . . Takovýto stav věcí není sice proti smlouvám z roku 1814, ovšem ale proti velikým zásadám slušnosti a spravedlivosti, na kterých spočívá řád společenský; on příčí se a odporuje tomu učení civilisace věku našeho,' že není žádné právoplatné vlády kromě té, která byla od národův přijata, neli s nadšením, tož aspoň s oddaností." — „Proti takovému stavu věcí diplomacie prostředkův nemá; aby se zde pomohlo, musí se smlouvy změniti. Rakousko k tomu nikdy nesvolí po dobrém. Však něco by snad přece učiniti mohlo: *ať zřídí v Lombardsku a Benátsku vládu národní, ať dá zemím těm ústavu a vojsko toliko z rodákův italských složené.*" — Po té mluví Cavour o vládách papežské, neapolské a středoitalských, z nichž některé i posádky rakouské do pevností svých povolaly: tento stav příčí se samým smlouvám z roku 1814.

Usilování Anglie ve Vídni bylo marno; za to Rakousko zvědělo, že na pomoc Anglie spolehati nemůže. Po Anglii promluvilo Rusko. Navrhovalo na rozřešení otázky italské kongres mocností evropských. K tomu Piemontsko první přistoupilo; proto státníci Vídenští v kongresu viděli jen novou léč na sebe a tudíž ani slyšeti o něm nechtěli. Dne 23. dubna poslali z Vídně do Turina — *ultimatum:* „Neodzbrojíli Piemontsko do tří dnův, překročí pluky rakouské Ticin." — Viktor Emanuel odpověděl, že jest ochoten odzbrojiti téhož dne, kdy Rakousko přijme kongres. Na to dne 26. dubna gen. Gyulai překročil Ticin.

Děje války potom následující jsou světoznámy. Montebello, Magenta, Malignano a Solferino slovou ty stupně krvavé, po kterých kácelo se panství Rakouska v Italii ku zmaru svému. Jest vědomo, kterak Napoleon pospíchaje Piemontsku na pomoc vydal provolání, ve kterém sliboval, že musí býti „Italie svobodna až po Adrii."

Vládcové Toskány, Parmy a Modeny byli při prvním výstřelu z děl uprchli ze státův svých do tábora rakouského. Však nejen zde, i ve státech papežských lid nyní byl vzhůru, všude provolávaje slávu Viktoru Emanueli a císaři Napoleonu, co osvoboditelům Italie. Po vítězství u Magenty Cavour napsal k jednatelům Piemontska u cizích dvorů okružník, ve kterém již nepokrytě vykládá, že „cílem této války jest *neodvislost* italská, a *vyloučení Rakouska z poloostrova našeho.* My toliko svého práva bráníme, žádné cizí neohrožujeme: ani *přivtělení Lombardie k Piemontsku,* ba ani *utvoření veliké říše italské,* jejížto hranice vyznačeny jsou *stejným rodem, jazykem* a *mravem,* nemohlo by rozrušiti rovnováhu Evropy, naopak přispělo by k míru a upokojení jejímu, zasypávajíc věčný pramen nespokojenosti a zmatkův v lůně velikého a důležitého národa."

Následovalo *Solferino,* a již již chystán útok na pevnosti Benátska. Tu z čista jasna Napoleon velel armádám svým: „K noze zbraň." Dne 12. července ve Villafrance s panovníkem rakouským bez účastenství Piemontska uzavřel mír s těmito výminkami: Rakousko postupuje Lombardii k rukám císaře Napoleona; tento ji vydá Piemontsku. Uprchlí vladaři Toskánský a Modenský vrátí se na trůny zemí svých a udělí amnestii. Italie zřídí se co spolek státův, jehož náčelníkem bude papež

a jehož členem bude též Rakousko co držitel provincie benátské a lombardských pevností Peschiery a Mantovy.

To mělo býti splněním slavného slibu: „Italie svobodna až po Adrii!“ — Výkřik bolestného sklamání rozlehl se Italií. „Zráda jest dokonána!“ volal Mazzini, — a *Cavour* děkoval se z úřadu svého. Všeobecně mělo se za to, že neobratně vešel Napoleonovi do tenat. Zatím však on dobře předvídal, co se stane a — byl na to připraven.

Napoleon byl s tím spokojen, když Cavour postavil *Garibaldiho* v čelo armády dobrovolníkův italských; a nyní ten *generál* Garibaldi, ty zástupy dobrovolníkův byli zbraní Cavourovou, jížto vymknul Italii z podruží Napoleonova. Co platno, že Napoleon dovoloval bývalým panovníkům Toskány, Parmy a Modeny navrátiti se do těch zemí: lid se zbraní v rukou opřel se tomu a hlasoval, že chce náležeti k Piemontsku. Co platno, že ponechával Napoleon Burbonům království Neapolské a Sicilii, jako papeži církevní státy: lid těch vlastí zdvihnul se a projevil všeobecným hlasováním, že chce náležeti k Piemontsku.

Uplynulo pouze několik měsícův, a Cavour stojí opět v čele Piemontska, bojuje zároveň proti Burbonům neapolským, proti Vídni, proti Napoleonovi, proti Římu. Řídí výpravu Garibaldiho na Sicilii, ale před Evropou o výpravě neví. Přistání Garibaldiho na Sicilii způsobí nesmírný hluk ve všech téměř kabinetech evropských, které skoro vesměs dotírají na Piemontsko, chceli toto „námořní loupežnictví trpěti“? Rusko ptá se, nosíli Garibaldi posud uniformu krále sardinského? Cavour skutečně vypravuje válečné loďstvo sardinské ku Sicilii, prý na „ochranu Neapolska“. Viktor Emanuel brzy potom veřejně píše Garibaldimu, aby ustal od dobývání Neapolska, Cavour však píše (28. července 1860) tajně veliteli loďstva Persanovi: „Můžete našeho šlechetného hrdinu ubezpečiti, že rovněž jak on i já jsem odhodlán veliké podniknutí naše ku konci přivesti... Lépe by bylo ovšem bývalo, kdy by Neapolští sami byli provedli své osvobození a znovuzrození; ale ješto si toho netroufali, nechte již Garibaldia jednati.“

Kromě síly podníceného národního ducha měl Cavour ještě jeden prostředek na zrádného spojence: pomoc Anglie. Lord Russel 22. června prohlásil v parlamentě způsobem nejrozhodnějším, že Anglie v přivtělení Savojska i Nizzy k Francouzsku spatřuje porušení smluv, ve které byla vešla Francie mírem Turinským. Také v Hollandsku, v Belgii, ve Švýcarsku zdvihala se bouře proti Napoleonovi. Tento prý tehdy zuřil proti Cavourovi; ale již 28. srpna musil v *Chambéry* k nalehání Anglie *dovoliti,* aby *sobě Piemontsko dobylo i Neapolska i státův papežských. Ten byl největší den Cavourův.* Dne 7. září vítězný Garibaldi vjíždí za jásotu lidstva do Neapole. — Téhož dne píše Cavour vládě papežské ultimatum. Dne 29. září jest církevní stát dobyt; v krátce potom Viktor Emanuel přijíždí do Neapole, a poctivý Garibaldi skládaje v ruce jeho diktaturu svou, činí jej králem osvobozené Italie...

Co se před rokem zdálo pouhým snem, teď bylo skutkem. Touha věkův byla vyplněna, roztrhaný ten národ italský, až na Řím a Benátky byl sjednocen! Jak malicherný byl naproti tomuto velkolepému dílu Napoleon III., když až do smrti Cavourovy zdráhal se uznati

novou Italii. Za to Anglie již dne 27. října nový stav věcí v Italii řádně uznala, a dne 13. února 1861 padla i ta poslední překážka — *Gaeta*. Pátého dne potom sešel se v Turině *první italský parlament*, aby provolal Viktora Emanuela za krále sjednocené Italie.

Však ani nadále ještě nemohla Italie postrádati duševní síly a vlastenecké oddanosti Cavourovy. Nastávalo budování na základech položených. Ba zrovna nyní přišla Cavourovi doba nejtrapnějších zkoušek. „Na Řím! Na Benátky!" volala strana činu — zatím co neodříkávala se reakce pomsty, co Vatikán metal své klatby na nové království a Napoleon stálé úklady na samostatnost národa italského stroje, s politikou papežskou a burbonskou v Neapolsku a na Sicilii odboj osnoval; ba nejednou podobalo se, že tak pracně vydobytá jednota opět rozpadne se v trosky.

Nadlidské to namáhání žádalo svou oběť. Přemožen pracemi a starostmi, Cavour již během roku 1861 nejednou zachvácen byl prudkými návaly krve k mozku. Však dal sobě v případě takém obyčejně pustiti žilou a jedva se zotaviv vrhal se s dvojnásobnou horlivostí v denní lopotu. Nedopřál sobě za ta dvě leta chvíle oddechu. V poslední době jako by byl tušil, že dnové života jeho jsou sečteni, jakkoliv teprv ocíťoval se v plném mužném věku. Pracoval již vždy s jakousi úzkostí, že nebude hotov, že nedokoná dílo, jež byl počal. Ještě v den, jehož večerem ulehl na lůžko smrtelné, měl v parlamentě skvělou řeč, jížto utišil dvouhodinnou prudkou debatu. O půlnoci prudce zazvonil na sluhu. Tento nalezl jej mimo postel, an se svíjí silnými bolestmi. Přikvapil starý lékař domácí Rossi a pustil mu žilou. Nemocnému poněkud ulevilo. Následujícího rána (30. května) pouštěno mu po druhé a k večeru po třetí; po celý den zmítán prudkou horečkou. Však po té následovala klidná noc, a příštího jitra procitl Cavour ku podivu zotaven. Již ani nevěřil, že jest nemocen. Přijímal návštěvy svých přátel, ba i některých cizích vyslanců a přese všechno zrazování lékařovo se svým tajemníkem Arsonim po nějakou hodinu pracoval. Noc na 1. června měl již opět velmi nepokojnou a dne 3. června stav jeho velice se zhoršil. Ale ještě jednou zvítězila životní síla jeho. Také v posledních těch okamžicích neměl o jiného péči, než o vlast. Přišel jej navštívit král. „O pane," vítal jej Cavour, „mám vám toho tolik sděliti, ale jsem příliš churav. Psal Napoleon? Zdá se mi, že počíná k nám býti opět příznivější. A co naši ubozí Neapolitané? Jest mezi nimi tolik intelligentních lidí, tolik talentův a sil výborných, však také hojně lidí velice zvrhlých a zkažených." Král tiskl mu ruce a dojat odcházel.

Pohříchu ty hodiny úlevy neznamenaly obrat k lepšímu. Večer vrátila se horečka; v noci bylo Cavourovi zle. Svolána rada lékařův; zkoušeli seč byli, ale nadarmo. Dne 5. června volal k lékařům: „Jest pozdě, drazí!" A když mu přivedli kněze, svobodomyslného toho muže, s kterým druhdy psával časopis *Risorgimento,* podal mu ruku, řka: „Přišla chvíle rozchodu." Páter Giacomo žádal jej, aby se s ním pomodlil: „Ano," odtušil Cavour, „jednu modlitbu za mne a jednu za *Italii.*" Asi po půl hodině kněz odešel a vstoupil strýc Cavourův.

„Vyzpovídal jsem se a dostal rozhřešení," vyprávěl mu nemocný. „Odcházím s klidným svědomím — *neublížil jsem žádnému člověku.*"

Zatím bylo se po Turině rozhlásilo, že Cavour umírá. Lid po několik dní už zprávami o těžké nemoci jeho děšený, nyní v pozdní hodinu večerní shrnul se k jeho paláci, dral se do vnitř, a chodby i schody byly naplněny zástupem zarmoucených i slzících. Přikvapil i král s nejstarším synem; leč Cavour jich více nepoznal. K ránu tepna počala značně ochabovati. Cavour procitnul, pojal sedícího při loži jeho Minghettia za ruku i zašeptal „Tutto e salvo." Bylo půl šesté z rána 6. června 1861. Vstoupil páter Giacomo; Cavour jej poznal, vztáhl k němu pravici a promluvil s patrným již namaháním: „Bratře, bratře — svobodná církev ve svobodném státě!" To byla jeho poslední slova. O deset minut později to srdce ryzí přestalo tlouci.

U hlavy umírajícího stál anglický vyslanec Sir James Hudson. Slze mu vyhrkly z očí a on povzdechl: „Tu skonal největší státník Evropy!"

Encyklopedismus a český Slovník naučný.

Od

dr. Josefa Durdíka.

Tak stojí zde — jedenácte objemných dílů hustého písma, *první česká encyklopedie všech vědomostí*, důstojně se řadíc ke svým slovanským i jinojazyčným družkám!

Zašlé jsou to doby, kdy se pohlíželo s vysoka na všechen *encyklopedismus*. Hancové jeho, jsouce sami velmi povrchní, vytýkávali, že jím se podporuje povrchnost, domýšlivost a mělká paučenost. Marné namáhání, — nedoniklit sami jádra otázky, o niž běží; i bez hlubších rozkladův patrno, že podobné námitky proti encyklopedismu nic nevyřídí více. Rozšířiti se musí dříve vědomosti vůbec, a ty nemohou býti hned hluboké a důkladné, nemohou přijímány býti co hotové soustavy vědecké, nebo co náuky podle chuti zvláštních kruhů přistrojené. I samo skromné šero lepší jest než čirá tma. Encyklopedie jest z jedné strany nástrojem, jímž osvěta si dráhu klestí, z druhé pak výsledkem nejvyšší, k jakémusi konci dospěvší vzdělanosti.

Příroda i dějiny, tajemství jednotlivce i společnosti vždy úžasem nás plní, rozvinujíce oku našemu své obromné rozměry. Co před námi se už vykonalo a sřítilo, co zvěděli jsme o zákonech hmoty a ducha, jakých zručností a prospěchův, zkušeností, návodův pravd a statkův lidstvo dosáhlo, to vše roztroušeno leží na povrchu zeměkoule a rozbíhalo by se čím dál tím víc, jako poloměrové ze středu vycházející, kdy by jiná mocnost nebyla s to, obrátiti směr odstředivý, považovati vše vzhledem k nějakému centru, strojiti jednotu, přehled a lad. Vedle toho stává druhý jeho zřetel, totiž rozšiřování vědomostí

v zástupy. Ovšem může býti národ velmi vzdělaný a přece velmi nevědomý. Vkus, krásochuť mohou přírodou i uměním znamenitě vytříbeny, povaha příznivým vychováním zušlechtěna a utužena býti, a přec vědění trvati na nízkém stupni. Abychom důrazným případem věc doložili, sáhněme hned k době nejskvělejší, kdy Atheny květly a Perikles správu obce řídil. Škol v našem moderním smyslu nebylo, v kobkách, kde filosofové se scházeli, bývalo velmi málo posluchačů, vzdělání vůbec dostalo se pramalému zlomku obyvatelstva. Od té doby změnily se však okolnosti z kořene. Psáti a čísti, což bylo tehdy vzácným uměním, umí nyní každý, tisk rozmnožil učební prostředky, a co druhdy slyšením jen mezi lidmi se rozmáhalo, nyní tisíckrát hojněji a rychleji viděním se šíří. Vzdělanost moderní, proudíc zástupy mnohem četnějšími a vládnouc pákami snadnějšími, žádá skutečných vědomostí.

Nuže, oběma směry jeví se působivost snahy encyklopedické. Ona *sestavujíc vědomosti strojí jednotu,* anebo aspoň *shrnuje všechny* v jeden žlab za účelem snadnějšího rozšíření. Z těchto dvou zdrojů temení její spisovnický i vzdělanostní význam, jenž ji činí přímo důležitým hýblem vývoje duševního. Vůbec však snaha ta směřuje k celku, vystupujíc co všestrannost proti výrůstkům, co ladnost proti roztříštěnosti, co řád a přehled proti zmatku. Ona hájí velebnost vědy proti pouhým praktikám i proti pustým snům, jimž se osamělá theorie v zákoutí svém oddala; ona klade účel každé vědě, totiž býti něčím v soustavě věd i býti k něčemu v ruchu života.

Pravda jest, že když člověk jen jedinou věcí se obírá, většího dosáhne mistrovství. Totě rozhodující zásada v rozdělení práce. V obyčejném zjevu pak vedle mistrovství v jednom sídlí neznalost jiných odborů. Avšak jakkoli vzácné jsou skutečné doklady, my si můžeme obě přednosti jistým způsobem mysliti sloučeny v jednotlivci. V každém oboru nalézáme hotové výsledky a zručnosti. Býti mocen těchto, jest úlohou odborníka; věnovati zřetel všeobecným výsledkům jiných odborů může však týž odborník, aniž by byl musil pohroužiti se v podrobnosti jich. Člověk může býti virtuosem v jednom umění, a ostatních milovníkem.

Mimo to, právě že zahloubání v jednu věc odvádí ode druhých, nastává nebezpečí, že by za jediné vlády tohoto pudu *rozdělení práce* šlo až do nesetkání. Ono však jest jen zvláštním důsledkem zásady mnohem vyšší, totiž *spojení práce,* součinnosti (cooperation). Právě že se mnoho *lidí spojilo,* mohou *práci rozděliti;* v počátcích, kde spojení lidí v společnost jest chatrné, musí každý všechno dělati sám. Rozdělení práce tedy nestalo se a nebudiž ani vykládáno jednotě na úkor — a z těchto podstatných důvodů, vážených z hloubi přirozenosti lidské, zůstává zjednání jednoty také důležitým úkolem a tvoří odbor vlastní, zrovna tak oprávněný jako každý jiný, jemuž užší pole vyměřeno. Tato potřeba, založená v podstatě a ve vývoji vědomostí našich, setkává se čas po čase s dobrou vlohou, s lidmi zvláště k tomu způsobilými. Mohli bychom je nazvati *encyklopedisty,* užívajíce slova v širším, nikoli v historickém smyslu. Pravý encyklopedista vyznačen budiž všestranností, harmonií a hloubkou. Scházíli mu něco z vlastností těch, není dokonalý; i bývá tak, ale ze skutečných zjevů, jakž

s nimi v životě potkáváme se, nesmíme souditi o hodnotě pravého, dokonalého obrazu.

Encyklopedická vloha jeví se tedy především všestranností a jest již úctyhodna, když ostatních dvou požadavkův citelným spůsobem neuráží, když tedy co se týče harmonie a hloubky nedosáhla výšky taktéž přiměřené. Jest to vloha, která neobyčejnou vnímavostí se skví, pilně sbírá, výsledky přijímá, ale je pořádá pouze podle jakéhosi zevnějšího zřetele — nemá však té síly původní, aby samočinně u vědách vystupovala, výsledky přijaté posoudila a v hloubi pozměňovala, jedny druhým přizpůsobovala a ze všech jednotnou soustavu dle vnitřních vztahů budovala. Nazvemeli vlohu na prvním stupni vůbec encyklopedickou *hlavou*, jest na tomto vyšším vrcholi pravým encyklopedickým *duchem*. Běžíli encyklopedické hlavě o souhrn, tož duchu o posouzení a o soustavu. Ona sbírá, tento buduje; ona jest spíše zpravodatná, duch však jest filosofický.

Duch filosoficko-encyklopedický představuje nám ono ohnisko, v němž paprskové různých vědomostí opět splývají v jeden bod. Kdo výše se povznesl, všechno přehledne líp, odhaduje správněji, dovede býti spravedlivějším a uznati spíše oprávněnost i zásluhy každé snahy! Takými bývají oni universální duchové, klonice se vždy k humanismu, k lidumilnému názoru a skládajíce neobmezenou naději v budoucnost. Poněvadž duch encyklopedický více vidí, může mnohé temno objasniti, mnohé záhadě na stopu přijíti, mnohou mezeru důmyslem svým doplniti, — a podaříli se tvůrčí jeho mohútnosti, celek vědomostí časových podati spolu se svými dodatky, vznikne obraz o světě, v němž jistý názor vtělen jest, celistvá soustava všeho, co víme, neb věděti můžeme, v níž pak duchové nesčíslní po dlouhé doby nacházejí poučení, ukojení, duševní potravy i potěchy. Duch encyklopedický jest stálá a nezmorná energie činná v několika oborech najednou, dodává všude vznětu a postrku, ukončuje mnohou počatou práci a počíná jich množství větší, ano tvoří epochu, neli v několika vědách speciálních, aspoň v oboru svém. Činnost encyklopedickou lze znázorniti tedy třemi stupni. Bohatý soukromník zdědil množství knih, kupuje jich sám velmi mnoho dál a ukládá jednoduše v zásobu svou, jíž stále přibývá, tak že majitel ztratí konečně všechen přehled. Přijde nyní obratný muž, jenž knihami se obíral, roztřídí je v jednotlivá skupení, spořádá, označí, sestaví seznam a klíč: tu majitel teprv pozná, co vlastně má, může se v každém okamžiku dokonale obezříti, své knihy přehlednouti a jich snadně užívati — tu povstala teprv knihovna. Toť encyklopedická činnost *bibliothekářská*.

Jestliže pořadatel všechny ty knihy též pročetl a ku každé svůj soud připojil, usnadní práci majiteli, ant ihned ví, kterou knihu jak ceniti, kterou čísti má a kterou nic. Tu byl encyklopedista *kritikem*.

Při tom shledal mnohé spory v tom, co různé knihy o jednom předmětu podávají, mnohé mezery, nedostatky a věci nedokonané. Dejme tomu, že nadání jeho jest tak obsáhlé, že vše to nejen pozná, nýbrž nesrovnalé odstraniti, spory jakýmsi spůsobem vyrovnati a mezery nejhlavnější doceliti dovede, neb docelení aspoň smělými rysy

naznačí, tak že z hojného materiálu podá úplnou soustavu, jakýs výtah, jenžto vše podstatné obsahuje a k novým krokům průpravu klestí. Totě pak nejvyšší stupeň, stupeň *filosofický*. Totě onen duch, jehož pracovitost nám báječná jest, jenžto seje hojné zárody v brázdy doby své, probouzí roje čilých vloh a stává se pravým dobrodincem všech bratrských duchův, po pravdě a po harmonii prahnoucích. Buď národ, čilý ale dlouho se zanedbávající, neb celá doba, kdy nejhojnější množství výzkumův, myšlenek a náhledův se valem vyrojuje, volá v život obrovské dělníky tyto, kteří přece při svém vzletu konečně podají jen počátek ohromné práce, z něhož ale celá výheň nadějí sálá, svědčíc o energii původcův, zúrodňujících, samočinných, velevzácných geniův encyklopedických.

Pravzor takého genia ze starověku vítáme v *Aristotelovi*. Muž ten živ jsa ještě při plném rozkvětu hellenského ducha shrnul v sobě všechny jeho vymoženosti, poznal celou vědu a pocítil celou krásu jeho, klasik řecké filosofie, *zakládá nové vědy* (logiku, esthetiku, přírodopis, metafysiku), dává vznik *Alexandrinské škole* učencův a jeví vliv po všechna následující století na vzdělání duševní přenáramný. Nehledíc ani ke stránce výhradně filosofické spisův a náhledův jeho — nechť jsou ony druhu jakéhokoli: obsáhlost, celistvost a harmonie ducha jeho zůstávají netknuty. Druhý vzor z novověku jest polyhistor *Leibnitz*, v několika různých oborech původně činný, myslitel všestranný, právník, historik, mathematik; rozšiřuje vědění vlivem svým a přímým působením, *pobádá k zakládání akademií a spolků vědeckých*, přemítá o *vševědě*, o *pasigrafii*, — a opět nehledíc k jeho náhledům výhradně filosofickým, s nimiž můžeme souhlasiti neb nesouhlasiti: co se týče vědění, *rozšiřování* vědomostí, *harmonie* a *nadšenosti*, nadějí ku práci a bystrozraku i u věcech jinorodých, on nade všechny vrstevníky vyniká a mocně působí na celý postup filosofie a literárních studií v Evropě. Takovým duchům tane na mysli jakási soustava všeho lidského vědění. Od nich vychází podnět k encyklopediím a všem encyklopedickým podnikům. K mistrům uvedeným pojí se pak celá řada duchův stejnosměrých. Encyklopedickým duchem jest i náš *Komenský*. Ona *neobmezená důvěra k vědění i k učení* už je zde rozhodnou známkou; jeho *snahy pansofické*, jeho idey o *Collegiu universálním*, právě tak dotvrzují jeho encyklopedismus, jako jsou *Orbis pictus*, *Janua Linguarum*, jeho *rozvrhy a návrhy* skutečnými encyklopediemi se zvláštním účelem. Mezi Němci pak právě onen muž, jenž důtklivě a poprvé zas na Komenského ukazuje: *Herder*. V jeho spisech vane onen harmonický duch, nechť sbírá písně národův, nechť kochá se v ideách o historii člověčenstva, všude přehlíží svůj veliký obzor a svou ideální láskou objímá celý svět. *Alexander Humboldt* podávaje obraz fysického světa, zamýšlel též jakousi vyšší encyklopedii, v níž by uložil aspoň jednu velečást známostí našich, totiž přírodovědeckou. Jako byl v Anglii *Baco Verulamský*, tak ve Francii *Voltaire* též po výtce duch encyklopedický, kdežto krásná Italie už dříve jich měla dosti v postavách zrovna nádherných, ana připojovala do věna dítek svých i ohnivou fantasii i mocnost uměleckou. Konečně zpomeňme si na *Jana Purkyni*. Harmonický a všestranný duch, jenž

skutečně se povznesl k výši *celého* člověka, nejen učenec, také vzdělanec, — nejen řemeslník, také filosof! Jeho snahy encyklopedické, ač všude zjevny, nejpěkněji vyznačeny jsou ve spisku *Akademia*, pravém to zrcadle celé bytosti jeho.

Pud přehledu a tíha k celku takto v jednotlivých mužích zvláště výrazu došly. Než potřeba byla zde ještě dřív a v dávných oněch dobách, kdy rozlišenosti mezi věděním a básněním takměř nebylo, kdy náboženství, umění a věda jedním ještě proudem se valily, bývaly to knihy posvátné, kteréž lidu byly zdrojem všeho možného poučení. V tom stavě byly ony prastaré souhrny, *Vedy, Zend-Avesta, bible*, jakož objemné básně, v něž „se sňaly všechny skvosty národní velepoesie“; *Mahabharata* měl u Indův podobný úkol a působivost jako u Hellenův *Zpěvy Homérovy*, kteréž těmto tvořily pravou národní encyklopedii. Arci zplna platí to pouze pro dobu, než vystoupili *fysikové*. Zrovna tak bible konala úlohu velké encyklopedie, byla židům i křesťanským národům vodítkem života, základem všech názorů a věd, ano tak posvátnou stolicí, že všechen vývoj vědecký jí měl vymezen býti. Ale podobně jako Homer tak i bible tuto bezvýminečnou autoritu držela jen potud, dokud se nepočaly tlakem potřeby a života vědy samostatně vyvíjeti. Nehledíc pak ku vědeckým požadavkům jest bible po tu dobu pro dobrou polovici člověčenstva nejvyšší instancí u věcech mravnosti a náboženství. Podobným všeobsáhlým pokladem jest národům třetího monotheistického náboženství *koran*. Známé dilemma, jehož prý se dopustil Kalif Omar v Alexandrii, uvádí se obyčejně pouze co známka barbarského smýšlení a náboženského fanatismu, ale zajisté svědčí také o tom, jakou důvěru měl as Kalif ve své svaté písmo. Setkaly se tu dva znamenité průjevy snahy encyklopedické: *Svaté písmo a světská knihovna*. Příčina byla tatáž jako později ona, kteráž vedla k založení seznamu knih zapovězených, ano taktéž ku pálení knih.

Každý zjev literární, měllí po velkých národech i dobách podržeti platnost a vážnost svou, musil vedle jiných předností míti též tuto povahu encyklopedie. Tak Danteova *Divina Commedia* podává celek názoru světového s užitím podrobnějším na poměry italské ve středověku a trvá posud v Italii v úctě nejen co báseň než i co posvátná kniha národní. *Shakespearova dramata* ve svém souboru co celek obsahují také kus světa a jsou živým pramenem vzorův, pravidel, návodův, hesel; podporou historie i učebnou knihou národa anglického. O původci jich jeden dokazoval, že byl mnich, druhý, že právník, třetí, že lékař atd., což dokazuje, jakou měrou encyklopedický, všeobsáhlý rozhled mu dán byl. Sebrané spisy všech patrnějších autorův více méně skládají jakous encyklopedii a dokazují jasně, že duch vždycky tíhne také k celku a k jednotě a že v kobkách jednoho směru ukojení nenajde.

K encyklopedii v užším smyslu děly se přímější přípravy vyniknutím *bibliothék a škol*. Pro západní, křesťanské i islamitské národy jest bibliothéka *Alexandrinská* pramatkou všech podobných ústavů. Nemůžeme zde ovšem podnikati pokus o historii encyklopedie. Povstalyť už v hellenské i římské literatuře sbírky vědomostí, rázu více

méně všeobecného. Horlivě pěstovány jsou sbírky vědomostí od *Arabův;* „první encyklopedie hodná toho jmena jest arabská *Alfarabiova*, jejíž rukopis nalézá se v Escurialu.“ Věc sama je tedy dosti stará a zjevovala se ve středověku zvláště od 13. století pod různými tituly: *Summa, Thesaurus, Cornu copiae, Spectaculum, Organum* a j. Jmeno *encyklopedie* objevuje se v 15. věku, dle rozličných pramenů i na rozličných místech nejdříve. Slovník sám uvádí *Pavla Žídka,* Guhrauer *Pavla Skaliče* za původce. U všech národův vzdělaných však spisy encyklopedické staly se oblíbenými a pokračovaly ve svém zdokonalení. Mohlo a musilo tak býti tím spíše, čím více vědění se množilo a čím více škol, knih, knihoven a vůbec ústavů učebných povstávalo. Jako knihovna velkou encyklopedií, tak encyklopedie jest celou knihovnou. Proto vznikaly encyklopedie tam, kde byly knihovny, jakožto *tresť* jejich. Ale kdežto filosoficko-encyklopedický duch za soustavou se hnal, běželo nyní o přehled a sdělení. Proto vyhledávali jiný pořádek, než jaký látkám samým v soustavě příslušel, a příručné knihy vědomostí spořádaly se podle zevnějších, ale pohodlných znakův. *Slovník jazykový* ukazoval výhodný toho spůsob; kniha skrz na skrz praktická, ve své objemnosti přece vždy přehledná a schůdná. Sestavme podle vzoru jeho knihu, jež by co slovník jest jazykům, byla vědomostem: a tu jsme dospěli až ku pořádku *abecednímu;* tak se stal z encyklopedie slovník a konečně konversační slovník. Náš Slovník naučný jest abecední encyklopedie i *konversační lexikon;* obsahuje všechny tři stupně, o kterých svrchu řeč byla: jest přehlednou, spořádanou knihovnou, v níž každý příslušnou knihu ihned najde, — podává stručně jen ty vědomosti, které as mohou míti hodnotu a pro nejširší kruhy jakousi důležitost, pravý výbor jich — a konečně chová v sobě též výsledky snahy filosofické, jest sbírkou soustav.

Každá vyšší, složenější škola ku všeobecnému vzdělání jakož i ústav obsahující celý kruh odborných studií představuje nám ve svém sboru učitelském živou encyklopedii. Nejúplnější ústav jaký jest ovšem *universita*, jež už svým jmenem všeobecnost ohlašuje. Historický postup od šesti set roků jest ten, že dříve byly university a pak teprv vznikla od nich vycházejíc potřeba encyklopedie, jakože i universita, jsouc sama všeobsáhlým ústavem, nejlépe může vyhověti požadavku všeobecnosti, všestrannosti i důkladnosti. V *mimořádných poměrech našich* jest jako mnohému i tomu naopak. Za školami a universitami kráčely *učené spolky*, z nichžto nejúplnějším dávali jmeno *akademie*. Kdežto při universitě jest v popředí zřetel didaktický, má akademie za účel přímo pěstování všech věd a zobrazuje v souhrnu svých členův také povšechný stav jejich nebo zvláštní směr podle země své.

Potřeba encyklopedie se zmáhala. Čím víc se čtlo, tím hojnější byly příležitosti, kde se lidská zvědavost probouzela. Konečně uhodily do toho noviny, jimiž se tisk teprv osvědčil co ohromná mocnost. Kdo vypíše za doby naší celou jeho důležitost, účinky i důrazy, působivost sotva vystihlou i úlohu v budoucnosti mu nastávající? Novinami také potřeba encyklopedií se ukázala citelnou, poněvadž ony každým krokem množství pojmův přinášejí, které posud známy nebyly, i chce každý světla si opatřiti, a tu právě pomáhají encyklopedie nejlépe.

První naučné slovníky malého ovšem objemu povstaly u nás přímo ku potřebě čtenářův novin. Největší až do velkého Slovníka naučného se vyskytnuvší byl Rittersbergův *Slovník novinářský,* jenž za své vzal v plamenech vezdejšího soudu.

Mezi všemi novinami blíží se však pravé encyklopedii nejvíce *rozhledy* čili *revue.* Tyť mají v obsahu svém ukládati vše, co znamenitého na duševním poli se vyskytne, co se týká doby vůbec, nebo zvláštních okresův a důležitostí. Ovšem děje se to v čase; kdybychom však mnoho ročníkův snali v jedno, co podstatného a dobrého, skutečný pokrok hlásajícího, vytáhli a sestavili, obdržíme encyklopedii. Revue jest encyklopedie, časem plynoucí, a encyklopedie jest ztuhlá, v jednom jevu ustálená revue, v níž se vše předchozí v pevném pořádku zachytilo.

Dílem encyklopedickým postaví se každá literatura na stupeň vyšší, dává si sama svědectví své dospělosti i důležitosti. Pro celé zástupy semkne mnoho světla v jednu schráň a zajímá pak místo v literatuře světa. — Nyní jsme na výši přiměřené, s níž hleděti lze na Slovník naučný. Nesmíme jej považovati za pouhý podnik soukromý, nejméně však u nás možno míti jej za spekulaci nakladatele — alebrž v rozvoji vlastního národa co živí svědkové pokroku a života jeho stojíce, *pokládáme Slovník naučný za velkolepý, epochální zjev literatury své a za důležitý zjev kulturní vůbec, za neodmluvnou i neodmlčnou známku života našeho v celku i života literárního zvlášť.*

Jako každý znamenitější spis souvisí i Slovník náš s ostatními literaturami co nejúže. Celá pokolení pracovala o něm, literáti čeští, kteří přímo přispěli k dílu, jsou jen poslední vrstva, z níž sloupce jeho konečně se vyhlatily. Prospěch právě záleží v tom, že jsme byli konečně s to, abychom všechno, co jest důležité u vědách, shrnuli v jedno a pověděti mohli mateřštinou svou. Celou rozmanitost živlů vzdělanostních složiti v pojmovou soustavu jednoho jazyka, jest už dostatečným, ano pádným průjevem o jeho výbornosti, schopnosti, a vedle toho velikým nástrojem rostoucí osvěty. První myšlenka vynořila se už roku 1829, — věru, myšlenka tehdy velmi smělá, jen člověk zvláštního ducha mohl se jí odvážiti. Byl to sám *Palacký,* jeden z těch obrův, kteří v hrdinské době našeho vzkříšení věci na pohled nemožné podnikali.

Myšlenka Palackého tehdy neuskutečnila se, v život však vešel celý *Sbor encyklopedický*, *Matice česká,* a v následujících rocích soustavná *Malá encyklopedie nauk.* Než opětně jal se Palacký vystupovati s myšlenkou o českém konversačním Slovníku r. 1850 — ale neblahé okolnosti, s nichžto není všechen závoj posud snat, v brzce učinily konec snahám těm, až později se zjevily opět a vedly k založení nynějšího Slovníka naučného, jenž ve svém rozsahu i tvaru jest víc, než co Palacký původně zamýšlel. Máli býti všechno posouzeno se stanoviska příslušného, totiž ve srovnalosti s poměry, v nichž povstalo, musí úsudek náš o Slovníku naučném vypadnouti tím skvěleji, an v poměrech nanejvýš nepříznivých i podniknut i vydáván i dokonán jest. Místo podpory, jakovéž se jinde podobným podnikům dostává, známo jest, kterakým hledí se okem odevšad na celou tu českou

literaturu. Říká se, že velký básník jen v životě velkém může vzniknouti; ale to platí o všem velkém, — také velký literarní podnik může jen v hojnějším životě zdaru požívati. Vezmemeli do rukou statistické úřední výkazy o fluktuaci hmotných podmínek životních v Čechách, seznáme ihned, že země ta jest jako deska, nad sousední své krajiny povýšená, s níž vše co tuku vznikne odtéká, zůstavujíc na desce věčnou suchotu. Chudoba Prahy u porovnání s městy jako Drážďany, Lipsko, Mnichov, Vratislav jest dostatečně známa. O sbírkách vědeckých, uměleckých, o zušlechtění a zkrášlení povrchu i vnitra, zkrátka o tom všem, co v oněch městech vidíme, nemůže u nás býti ani řeči. Že se vydání Slovníka přece zdařilo, ukazuje se býti činem v mnohem ohledu významným, zejmena též *průjevem ducha svépomocného,* v nějž jediného siré plémě to musí skládati všechnu naději svou. Poněvadž pak politika, pokud se nás týče, v jistých kruzích točí se okolo jedné záhady, totiž kterak činiti, aby nás nebylo, a poněvadž lidé z týchže kruhův nestydí se nám upírati všechnu vzdělanost: přesahuje význam Slovníka naučného daleko meze pouhého písemnictví. Neboť jako každý symptom o pouhé jsoucnosti naší jest už sám sebou pro ony dotčené kruhy ukazatelem politickým, musíme touž váhu přisouditi i Slovníku našemu. Ano my jsme opět provedli něco proti mysli svých protivníkův: že máme encyklopedii *dřív* než *universitu,* že jsme ji počali vydávati *dříve, než národu českému dovoleno bylo míti — politický denník.*

I vzniklo dílo, ježto cizím v ničem nezadá, jsouc toliko v jistých částech jiné. Musíme Slovník naučný porovnávati s potřebami svými i s jinými encyklopediemi. Bez náležité výše snadno by úsudek náš pobloudil, snadno bychom spíše odsuzovali než oceňovali, jakož se při tomto díle skutečně častěji stalo. Encyklopedie jiných národův jsou znamenité, ohromné podniky. Ale jak je koli velebím, Slovníka naučného vážiti sobě nepřestávám; a tak každý, kdo by o něm souditi chtěl veřejně, měl by užiti proslulé methody porovnávací. Kdo by sobě z poklesků jednotlivých bral právo, zatratiti neb zlehčovati českou knihu, ten zajisté neprohledl ji bedlivě.

Nechci tajiti, že Slovník má své vady. V poměrech mnohem skvělejších než naše jsou, mívají encyklopedie poklesky; tak na příklad *Encyklopedia Britannica* musila snésti dosti zasloužených výtek; jsou v ní mezery, nedostatky, nesprávnosti, zastaralé věci, křivá udání atd. Vytýkati nejen můžeme a smíme, ale kdo věci rozumíme, i máme. V uvedení nedostatků neleží hana, podobné věci dají se opraviti. Co však se odsuzuje samo sebou, jest uvádění podobných poklesků jen s patrným účelem tím, aby dílo samo zlehčeno bylo. K tomu věru není objektivně žádné příčiny.

Všechny rozvětvené, po léta se táhnoucí podniky mají neshodu, že vývoj v mnohých odvětvích je předhoní; co při *A* bylo ještě pravdou, v *Ž* už snad překonáno jest. Dále množství spisovatelův při věci zúčastněných: každý má o jakosti i rozsahu celku jiný obraz, každý má své náhledy, své přesvědčení a tudíž různost taková často křiklavě se projeví. Proto jest každý Slovník konversační většího objemu z části *zastaralý,* a každý zejmena *neúměrný;* mnoho důle-

žitého tam zlehka odbyto, mnoho nepatrného tam šíře než zasluhuje probíráno. Různost pak v náhledech spisovatelův zvláště vyniká, když pracují vedle sebe nebo po sobě v jednom odboru. Ve Slovníku naučném týká se to zejmena *filosofie.* Nešťastným osudem klesali přispěvatelé jeden za druhým: *Hanuš, Květ, Štorch, Dastich,* — a má tudíž celý obor tento aspoň čtvero vrstev nejen v náhledech a v slohu, ale i v terminologii. Mnohá důležitá věc neb jmeno opomenuty zcela, *Comte* odbyt jest několika řádkami, kteréž ani z dáli nepodávají ponětí o jeho filosofii — a přece jest Comte nejznamenitější myslitel Francouzův v 19. století a škola jím založená, tak zvaný *positivismus,* byla už dávno hotova a důležita, než počal Slovník vycházeti. Heslo „*Positivismus*" úplně schází, ač jest *význačným* činem moderního myšlení. Taktéž jiná hesla. V *přírodních vědách* není veskrze provedeno stanovisko nejnovější; zevrubnějšího uvedení zasloužily by výsledky spektrálního rozboru, theorie komet, nauka o buňkách. Z oborů *technických* tak hojně rozvětvených, ze strojnictví, z technologie a j. pohřešujeme mnohé předůležité zprávy. *Psychofysice* i *fysiologii* byl za to věnován pilný zřetel. Že theorie *descendenční* není podána podle potřeb časových, lze ovšem vysvětliti z reservace; děs kráčející před pojmem o druhu organickém měl i zde své účinky! Spisovatelé o *historii vzdělanosti, o pradobách lidstva* měli více jmeny i články zastoupeni býti; nechci jich uváděti zvlášť. Mnohý, zcela známý nedostal se posud do Slovníka našeho. Básníci jako *Byron, Hugo* a jiní zasloužili širšího vypsání. *Zeměpis i cestopis* postupují příliš rychle a taktéž jiné novodobé obory spěšný pokrok jeví, abychom mohli žádati jakési úplnosti. Ani co se týče záležitostí *staroklasických* není vyhověno potřebám. Náhledy zde též valně se mění a opravují, a nová věda neustává bádati dále. I vloudilo se několik znamenitých nedopatření, která vyžadují opravy v doplňcích. Totéž se stalo v jiných oborech. Mnozí by si přáli aby v doplněk položeno bylo zevrubnější vypsání *politických událostí za posledních let.* Slovník skládá se pro budoucí doby též. V *ethnografii* obzvláště slovanskému živlu věnován zřetel pilný. Z mnoha stran bude snad právě to na zlé vykládáno když o věcech, týkajících se národův jiných shledáme méně obšírnosti. Ale předně jest přirozeno a zcela slušno, že každý národ o svých věcech přede všemi jinými věděti chce, proto bude pravá encyklopedie přání tomu hověti; tak činí Angličané, Francouzi i Němci. Za druhé jest světoznámá okolnost, že právě o Slovanech posud málo psáno a u sousedních národův i dál u Francouzů, Angličanů k neuvěření málo povědomo jest, tak že v encyklopedických spisech jich dosti mezer a křivých zpráv nalézáme.

Zde bylo vyplniti skutečnou mezeru v literatuře světové, což provedeno svědomitým a důkladným spůsobem. Slovník naučný potrvá v té příčině dlouho první autoritou; ostatní Slované uznávají přednost tuto, a co Němci mluví, nepadá na váhu, poněvadž proslulý affekt, do něhož se dostávají zaslechnouce o Slovanech, kazí jim úplně soud.

Nezamýšlím ovšem úplný podati výčet předností a vad Slovníka. Opravdová kritika bude především viděti, co tam *jest,* a pak teprv pohřešovati, co tam *není.* O věcech, které se obsahu přímo netýkají,

mohlo by všelicos promluveno býti. Jedno připomenutí týká se *pravopisu cizích slov*. Ve Slovníku není důsledně proveden; píšeť on *affekt*, ale zase *klasický*, *profesor*, píše *ellipsa* a zase *eliptický*, *dilettant* i *diletant* a j.

O *správnosti jazyka* nepřísluší mně soud. Co se týče *dojmu esthetického*, můžeme býti ovšem spokojeni; mluva jest úsečná, pěkná i svědčí o dokonalé obratnosti peřa. Některé články v tom ohledu zvláště vynikají, jsouce jako ulity, ve své stručnosti a jasnosti malá umělecká díla. Netřeba výslovně uváděti, že to mathematika a z části fysika. — Tak veliké dílo bylo možné jen spolupůsobením mnohých sil. Sbor *přispěvatelův* tvoří zde samorostlou národní akademii. Dílo, po tak dlouhou dobu vydávané, slučující v sobě tolik pracovníků, má také svou historii, a zajímavo bylo by, znáti některé hlavní složky její. Prokmitá už z předslovů a doslovů, z obálek sešitů, z oznámení a omluv — ale celek náleží v literární paměti.

Písmo, ač drobné, jest ostré i zřetelné, tudíž se dobře čte; přehledu mimo to pomáhá rozdělení stránky ve dva sloupce. I hledání jest pohodlné, tak že jen hojného mu přáti jest užívání. Všech jedenácte dílů má skoro *třináct tisíc* velkých stran hustě potištěných, jest tudíž *největší posud knihtiskařský plod české literatury.*

Objemem i obsahem svým roznese zvěst o nás k Slovanům ostatním, zejmena k Horvatům a Rusům. Na jihu získá si mnoho přátel, neboť tam junácký duch, jenž se jeví v statečnosti bývalých hraničářů, v živnostnickém i státotvorném ruchu Srbův i v čilém radostném vzletu Horvatův, nejlépe pochopil vzájemnost námi pěstovanou, dovede oceniti postavení i práci naši a vítá s nelíčeným potěšením každý nový zjev literatury, zvláště však uvítá tento zjev neobyčejný, poněvadž povstal též pro něj a má důležitost pro všechny Slovany. *Encyklopedie, které se od nynějška vydávati budou v Rusku i v Polsku, musí nyní slušný ohled věnovati Slovníku naučnému, považovati jej za jeden z hlavních pramenův svých.*

Slovník naučný náleží k oněm několika veledílům, které jako uhelné kameny literatury novočeské pevný základ daly a dávají budově její: *Jungmannův Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti, Palackého Dějiny,* — ta řada se nyní rozmnožila členem stejnomocným. Musíme si to říci, abychom si ho dostatečně vážili. Přijde jednou čas, kdy bude se tak hledati a prodávati co vzácná známka naší duševní vyspělosti jako Slovník Jungmannův, — kdy se snad také ohlašovati bude co společné dílo *české akademie.* *) I náš Slovník naučný jest celá bibliothéka — veliké quantum vědomostí promítlo se jím v českoslovanský veškerý lid. Pravil jsem hned na počátku jeho pouti před 15 lety, že vychová nám celý roj učencův — a byl jsem svědkem, jak působil na rozšíření, zvětšení, zmohutnění a zjasnění náhledův. Výklad v slovníku děje se veskrz s náležitou klidností, věcně a objektivně. To má znamenitý účinek na čtenáře, jenž kdy by pozoroval jedno-

*) V seznamech Londýnského knihkupce Quaritche skutečně stojí o Jungmannově díle: „This is the great Bohemian Dictionary published by the Royal Academy of Prague.“ — Tak do slova čísti lze v knize *A General Catalogue of books* etc. Quaritch. 1868 str. 452.

stranné horlení a úzký záměr, chuť by ztratil. Ano dojem každého tak velikého díla rovná se tomu, o jakémž Schiller píše, že doznal z epických zpěvů Homerových. Tak jako epický hexameter i zde *heslo a článek:*

> V závrati dál bez ustání proud na vlnách mne mě unáší,
> moře a nebe jen zřím, zřím za sebou je i v před.

A proto, kdo chce více ze slovníka čerpati, než jen při nahodilé příležitosti zprávu okamžitou, kdo chce jej učiniti zdrojem nepřetržitého poučení, musí jej vlastně studovati, a k tomu konci ve své cesty jeho krajinami vpraviti jistou soustavu, plán — počíti něčím, co nejvíce ho poutá, a rozhlížeti se v šíř. Tak jeden vzal na příklad řadu *spisovatelův českých*, jednoho po druhém si vyhledal a obdržel tak obrázek o literatuře domácí, — klíč mu k tomu podal úryvek z článku *Čechy*. Odtud pokročil ku průmyslníkům, vynálezcům, na témže základě, a přišel až k výrobě vůbec, skončil *národním hospodářstvím.* Druhý probral *státy* a měl zřetel k cifrám, jež vyjadřují jich dluhy a daně — bezděky stanul v oboru *financí* — netušené věci se mu odkrývaly, teď pochopuje jinak i rozhovory novin i veřejné události. Třetí pídil se po *ústavách a veřejných institucích vůbec,* — jiný po jmenech velikých *učencův* atd. Takovými průlomy musí se vnikati v tento hvozd poznatkův, jenž by jinak činil dojem neproniknutelného pralesa. Plán a soustava musí býti nejen ve spisování; nýbrž i v užívání jeho. Ovocem jest pak utvrzení základních náhledův a obohacení ducha všemi směry.

A proto v nižádné *zámožné rodině* neměla by scházeti kniha ta. Pravím zúmysla v *zámožné* rodině, poněvadž právě ony sotva si literatury všímají, knih českých málo neb docela žádných nekupují. V rodinách nemajetných jest mnohem více probudilosti, snahy a vkusu. Tím křiklavější vznikne výsledek, porovnámeli zámožné rodiny své s německými *v Praze!* The rest is silence! — V poměru k literaturám velkým máme my Čechové málo prostředků učebných, přehledných, pomocných knih, jakýchž je třeba učňům i učencům. Slovník naučný musí zde zastati mnoho jiných spisů speciálních, reálních encyklopedií starověku, zeměpisných, dějepisných, státovědeckých a politických příručných knih hledacích; proto měli by studující tříd vyšších snadný míti k němu přístup, *stálý* přístup, buď v třídách samých nebo v knihovnách. Nesmímeli peněz litovati na fysikální kabinet, nebudiž jich líto na knihovnu. Vědění jest vědění — nic ho nenahradí; čas pak jest drahý, každý slovník jest jen *rejstřík* všeho vědění, ale značí úsporu času. Čeho bychom po dlouhém teprv hledání a zkoumání četných knih se dopídili, podává nám Slovník naučný hned, v pohodlné krátkosti.

Mluvím s plným vědomím za rozšíření Slovníka naučného; ovšem nemíním jen jednoduché postavení jeho v polici knih. Kniha taková musí ošuměti, máli úloze své dostáti.

Veliký kus práce v pravdě národní jest opět vykonán. Slovník naučný jest velikým podnikem, jest v plném slova smyslu dílem monu-

mentálním, z něhož můžeme míti radost, jímžto se spravedlivě chlubiti můžeme před světem.

Tím jest pronešen soud i o všech těch, kteří o provedení díla toho mají zásluhu. Zde budiž obzvláštní vzpomínka věnována jen jednomu muži, který už nedlí mezi živými — jest to nakladatel *I. L. Kober*, jenž druhdy zrakem bystrým dobře poznal, co se nám hodí a životní sílu v sobě má, a na základě toho chutě podniknul provedení velkolepého, obtížného záměru.

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

A kterak se třídy bohaté odměňují teď těm, kdož dosud za ně u nás pracují hmotně a duševně? Vyrovnávají se s nimi ještě aspoň uznáním, oceněním a podporou jejich snah za to, že samy tak nepatrné mají zásluhy o vývoj kultury národní?

Urážlivá jejich (až na několik k spočítání skrovných výminek) netečnost k boji zoufalému lidu našeho a intelligence naší o jsoucnost národa jakož i ke všemu úsilí a namáhání o to, aby konečně zabezpečena byla, příliš jest známa a příliš do očí bije, aby mně bylo třeba teprvé k ní poukazovati. A právě touto neslýchanou u každého jiného národa bezohledností a lhostejností k důležitostem, které všem vzdělancům jinde nade vše posvátny jsou, nejjasněji vlastně dokazují, jak málo ztrácíme, že se nás tak okázale teď straní.

Tím nemileji musí každého, jemuž důstojnost národa našeho na srdci leží, překvapiti a dojmouti, ozývajíli se v našich kruzích hlasy, tázajíce se nikoli, co tito vyvolenci osudu činí pro nás, nýbrž co prý z naší strany se činí pro ně, abychom si je naklonili a získali, a proč? Aby prý také někdy koupili nějakou knihu českou, či lístek do koncertu českého neb obraz Čechem malovaný!

Či jest nám almužny té skutečně nevyhnutelně potřebí? Napněme veškeré síly svoje a pracujme o vzdělání lidu svého, by přestal býti strojem cizozemce, který na základě jeho práce se stává ve vlasti naší vyšším tvorem. Jsa patřičně vzdělán bude moci náš průmyslník, náš obchodník, náš rolník směle závoditi s každým jiným, sám vstoupiti na místo, které zaujímá teď cizozemec neb odrodilec, a občané naši vzdělaní a zámožní budou pak zajisté považovati za povinnost svou nejmilejší, nejsvětější zakládati v prospěch spoluobčanův svých knihovny bohaté, sbírky umělecké a poučné nejen v hlavním našem městě, nýbrž po celé vlasti.

A nejsme vlastně povinni tak učiniti? Co by byli naši vzkřisitelé pořídili, kdy by jim nebyl lid tak znamenitě porozuměl a napomáhal?

Máť bez odporu rovnou jak oni zásluhu. Ovšem před volbami, tu slyší a čte mnoho pěkného a pochvalného o své bodrosti a ráznosti a ostatních vzácných nad jiné národy jej povznášejících vlastnostech, ale jak jest po volbách, jak málo nesobeckého se pak činí v prospěch jeho! A přec by měla náležeti každá nejlepší naše myšlenka, každý zbytečný náš groš konečnému jeho povznešení.

Malou splátkou na ohromný ten dluh jest ze strany českých žen založení ženského výrobního spolku českého, jehož jeden z hlavních úkolův, připraviti českým dcerám rodin nezámožných ještě jinou a utěšenější budoucnost, než aby se jako dosud téměř všecky státi musily pradlenami, švadlenami a panskými v domech bohatých, odnárodnělých, snaží se jim poskytnouti takové vzdělání, aby na základě jeho co obchodnice a průmyslnice sobě a rodinám svým dobyly také špetku blahobytu a volnosti. — Zaražení spolku toho potkalo se však s úsudky a osudy, kteréž tak ostře a určitě illustrují mnohé naše poměry, že později ještě jednou k němu vrátiti se musím. Prozatím se zmiňuji jen o rozhorlenosti proti jeho zakladatelkám mnohých paní, které, majíce budoucnost svou a dětí svých manželovou pilností pojištěnu, v haremním pohodlí svých pěkně zařízených domácností snažení jeho za zbytečné a směšné prohlašovaly.

Některé i přiměly svoje pány chotě, aby je napomenuli, pročže zřizují školy pro dcery takových vrstev, kteréžto máme bez toho již zabezpečené, proč se nezarážejí raději pensionáty pro dcery stavů bohatých? Myslím, že podobná výtka jest jen možná u nás, na celé ostatní zeměkouli zajisté všude rozšířen náhled, že zarážeti vzdělávací ústavy mají vyšší vrstvy méně zámožným a nikoli nezámožné bohatým. Ostatně kdy by bohaté třídy v Čechách si určitě a rozhodně přály, aby se dostávalo jejich dcerám vychování v duchu českém, zajisté by nečekaly, až by jim obecenstvo takový ústav zřídilo na újmu dívek potřebných, nýbrž zařídily by si jej samy na svoje peníze, dle své potřeby. Dostačí z jejich strany jen pokynutí a peněžitá záloha, výkonných sil najdou zajisté dosti.

Musím se vždy pousmáti, slyšímli, že získáním vyšších tříd by se nám dostalo salónův a tím veležádoucného prý brusu společenského. Odkud pak berou ony svůj brus? Což jest výsadou jejich peněz? Kdo vychovává ony pány a dámy, neli vychovatel a učitelka z krve měšťanské? Koho na příklad povolal Napoleon I., připravuje se ke korunovací své, aby se naučil po císařsku státi a kráčeti! Snad některého svého hraběcího komorníka, jichž měl kolem sebe na tucty z nejpřednějších francouzských rodin šlechtických, pověstných svými hladkými, jemnými mravy? Nikoli, poslal si pro měšťanského herce Talma, aby od něho se naučil haliti se v nach a hranostaj. A koho povolávají naše šlechtičny neb bohaté dámy vůbec, jdeli jim o uspořádání jakési zvláštní zábavy? A kdo konečně vymýšlí jejich tak velice obdivované mody, a kdo na ně upravuje jejich kostumy?

Co je to vlastně salón? Přece nic jiného, než místnost, kde se schází kruh osob, v jejichžto rozmluvách splývá zábava příjemným způsobem s poučením, kdež nalézají ohlasu i palčivé denní otázky i jemné zvláštnosti všech potřeb duševních, kdež každá slušně vyslovená my-

šlenka má svoje právo, a každý má povinnost ušlechtilým spůsobem přivesti k platnosti nejen sebe ale i jiné. Což se k úkolu takovému nehodí každý čistý a uklizený pokoj? Nemůže tedy každá rodina poněkud lepších poměrů míti svůj salón? Či musí nevyhnutelně šustěti v něm hedbáví, osvětlení se odrážeti od zlatých říms a v křišťálových pohárech šuměti šampaňské? Neb jest to právě jen lichá tato okázalost, kteráž u mnohých našich vlastencův obojího pohlaví rozněcuje touhu po salónech!

Jest ovšem i u nás veliký počet osob, jimž působí elegance závrať, kteréž klekají téměř před nádherou jako před nějakým božstvím, jimž imponuje desetkrát více vyzývavý přepych zbohatlého lichváře, než mravenčí pilnost některého učence a pracovníka — ale jsem přesvědčena, že těm, kdož u nás se dovolávají salónův, skutečně o jiného nejde, než aby spůsoby naše — neustálým prudkým a neutěšeným zápolením s tolika nepřátelskými živly nepopíratelně hranatější a příkřejší než bývají u národů šťastnějších — nabyly opět pověstné lahody slovanské, a naše náhledy a názory společenské aby vybředly konečně z oné maloměstské, malicherné, klevetivé, předsudků plné obmezenosti, kterou u nás tolik lidí velmi povážlivě stůně. Avšak i tu není nám potřebí dovolávati se pomoci odjinud. Nechť naše paní k tomu přihlížejí, aby v rodinách jejich všude a od každého bylo šetřeno pravidel zdvořilosti, to jest přívětivosti a dobrotivosti — neb co jest zdvořilost jiného než výraz těchto vlastností? Nechť se odhodlají i pánové, zákonům těm se podrobiti a nenuditi se k smrti při každém jiném hovoru než výhradně politickém, nechť nezačnou naše dámy hned o městských novinkách, jakmile se počne rozmluva otáčeti o předměty vážnější, nechť konečně již jednou přestanou hráti si na veliké děti, které jiného nezajímá než tretky a pletky: a každá rodinná jizba tím sama sebou v onen tak velice kýžený salón se promění! —

Pan Josef dostál skvěle danému slovu, že se otci mému osiřelému o dobré jakési místo v Praze postará. Pomocí jeho přečetných známostí po městě a výtečné pověsti, jíž všude požíval, dostal otce mého do domu velkoobchodnického, jehož majitel vystupoval se svou rodinou hned za šlechtou, a v mnohém případě i vedle ní. Otec chefa jeho, tehdáž již stařičký pán, býval tak znamenitým kupcem a vedle toho osobností pro povahu a působení své v měšťanstvu tak vysoce ctěnou, že císař Josef přibyv do Prahy, vždy sám v písarně jeho jej navštěvovával, aby se s ním o obchodních záležitostech říše své poradil, což prý vždy se stávalo s největším úspěchem.

Otec můj stal se brzy u svých pánův tak oblíbeným, že jej přestali za málo již neděl považovati za služebníka, nakládajíce s ním jako s členem rodiny, a když se jemu později co mladíku dospělému podařilo několikrát po sobě svou schopnost a upřímnou snahu o dobro domu toho co nejplatněji osvědčiti, byl zván přítelem a rádcem domácím, jímžto zůstal, i když si časem sám vlastní obchod svůj zařídil. Dokud žil starý pán, byl mu otec přidělen v písárně k ruce a zároveň na procházkách co průvodčí. V stálém několikaletém styku s takovou ve svém oboru autoritou získal ovšem mnohem více u vědách obchod-

nich, než jiným se podařilo vydobyti si studiemi spisů takových, a musil pak nevyhnutelně nad ně vyniknouti.

Paní toho domu byla mou kmotrou, dcera její kmotrou mé sestry, i my děti jsme tedy v rodině té požívaly práva domácího, vyrůstajíce s dětmi, jako bychom i my mezi ně náležely. Pásku tu přátelskou rozdílné naše smýšlení později nejen uvolnilo, nýbrž roku 1848 naprosto přervalo. Široké a zámožné příbuzenstvo rodu toho tvoří teď kořen známé zpupné, snahám národním tak nepřátelské koterie — a chladně i hněvivě odvracují se někdejší soudruzi vzájemně od sebe, potkámeli se náhodou. — Z minulosti oné rodiny čerpala jsem ponejvíce látku k povídce své „První Češka.“

Krutá posmívavá nepřízeň proti všemu, co mělo dosti slabý jen nádech český, byla jedinou ale za to tím vážnější stránkou, kteráž otce mého v domovu nově nabytém soužívala. Nemohl si ji nikterakž srovnati s ostatními jinak výtečnými vlastnostmi svých představených. Chtěje se na místě svém udržeti, musil se aspoň co do jazyka státi Němcem, kteréžto přetvoření jej stálo velkých a trapných obtíží. Ale jak obdržel po uplynutí šesti povinných let učednických v osmnáctém roce svém první měsíční svůj plat co „subjekt“ (jak tenkráte se říkalo), bylo jeho první doběhnouti do jistého krámu, v jehož výloze měl již dávno vyhlídnutý bílý hedbávný šátek s lemem červeným, který pak nosil každou neděli na krku, na vzdory všem kolem něho zamračeným čelům a pichlavým naň se sypajícím slovům. Národními barvami hlásil se zjevně k vlasti své, ale uvnitř takto za ni smutek nosil. Mětě vše již naprosto za ztracené, ani nejslabší hlas, že se to počíná opět hýbati na roli vlasti, nedotknul se v kruzích, v nichž mu bylo žíti, srdce jeho, tak hluboce zarmouceného stavem věcí, že v neděli sám a sám bloudíval na výšinách za Novou branou pohlížeje přetékajícíma očima na Prahu, kteráž před nedávnem připojena k bundu německému všude již slula městem německým, kterou neslýchal jinak již než německy hovořiti.

Připomínaje si pak ty „rozšafné předky,“ kteří stáli v úctě jeho tak vysoko, tázal se sama sebe s bolestí duši rozrývající, co by asi oni úpadku tomu říkali?

Tehdejší hnutí na poli národním bylo tak skromné, opatrné a ostýchavé, že se nezasvěcenci skutečně spíše podobati mohlo doslovem k dohrané již tragedii národního našeho života než proslovem k úchvatné činohře jeho znovuzrození.

Vždyť to bylo tehdáž, kde Jungmann sedě s několika málo přáteli stejně cítícími u stolu, zadumčivě je upozorňoval, kdy by náhodou na ně spadnul strop, že jest na dobro po českém národě, veškeré duševní jeho snažení že se soustřeďuje jen v jejich hlavách a veškerá uvědomělá a plodná k němu láska jen v srdcích jejich; bylo to tehdáž, kdež český šlechtic jednomu z nich na veřejné ulici plivnul do tváře, slyše jej se soudruhem hlasitě po česku hovořiti, což považoval u člověka slušně ošaceného za nejurážlivější neslušnost — tehdáž to bylo, kdež braly české matky jen proto k dětem svým české chůvy, aby si tvrdou prý češtinou jazyky oblomily pro řeči jiné, cizí, — tehdáž to bylo, kdež v hostincích každý od toho vstal stolu, kamž zasedl host

po česku hovořící, jenž býval pak schválně tak špatně a nedbale obsloužen, aby mu na mysl nevstoupilo po druhé do místnosti té zavítati a sprosťáctvím svým neslýchaným poplašiti osoby jiné, — bylo to v oné smutné nešťastné době, kdež sám Čech vše, což bylo jeho, za nedostatečné, směšné, hloupé považoval, zaleknuv se, uklouzloli mu krom domácnosti jediné slovíčko odsouzeného a naprosto již zavrženého jazyka. Nelze tomu, kdož v oné době nežil, utvořiti sobě pojem věrný a jasný o tehdejší naší skleslosti, a nebylo to pranic podivného, jestliže se tu a tam v některém srdci zvláště citlivém vyvinula taková zoufalost nad umírajícím národem, že až do choromyslnosti zabíhala. Když člověk citlivý snésti nemůže ztrátu matky, milenky, bratra: jakž bychom mohli žasnouti, že nechce přežiti vlasti své?

Nesčíslněkrát nám otec vypravoval o svém příteli Součkovi, jenžto si vzal život z hoře šíleného nad hrozným stavem naší otčiny — a čím utěšeněji a nadějněji se nový v ní vyvinoval život, tím častěji a bolestněji si připomínal onoho ušlechtilého blouznivce, jehož jsem se snažila vylíčiti v novele své „Jitřenka“. Pochybuji vším právem, zdali se mohou jiné národy podobnými příklady horoucnosti a hloubky citu vlasteneckého honositi, jakýmž byl Souček a „Šimon“, jehož podobiznu jsem vykreslila v obrázku „Ten národ“. Souček mu padl za oběť, ale Šimonovi může dosud každý stisknouti poctivou pravici.

Vzdal se Souček, byv aktuárem tuším v Ouvalech, veškeré čaky, že národ náš kdy již k životu se vzchopí, a v nešťastné oné náladě duševní často otci mému se svěřoval — navštěvuje jej v Praze, kdež pak býval soudruhem oněch zasmušilých jeho kolem města procházek — že nemá proň život za tou příčinou již půvabu, ni ceny, ni významu, a že na to pomýšlí zbaviti se jeho trýzně, což ovšem otec vždy co nejhorlivěji mu vymluviti se snažil. Tu poznal Souček z nenadání dívku nad míru proň zajímavou, tak ryzou a původní co do mysli, že se nemohla vzdáti ni svých vesnických spůsobův, ni svého kroje, ni své mluvy. Zahořev k ní ihned naklonností plamennou, jal se pro nedotknutou čistotu její bytosti věřiti v budoucnost národa, jenž měl ještě dcery jí podobné, neohlodané červem ničícím cizoty. Avšak nátlakem jistých vlivův byla nevěsta na několik měsícův před svadbou do Prahy dána „na cvičenou,“ kdežto právě pro svou nezkušenost se zapletla v poměr s hercem německým, jehož zevnějšek ji oslnil. Však maně ženicha spatřivši v divadle — kamž se odebral přijev na zapřenou do Prahy, aby se na svoje oči přesvědčil o změně jejich k němu citů — tak byla ohromena strašlivou jeho, na něm patrnou bolestí nad vrtkavostí její, že kajicně k němu na venek zas se vrátila. Vrátila se k němu, aby s ním umřela; oba byli jednoho jitra nalezeni na břehu vody těsně se objímajíce. Nemohl se otec můj povolán byv k pohřbu přítelově, odloučiti od pohledu na tváře nešťastných snoubencův; záhadně blažený na nich spočíval výraz, jako by byli místo do jícnu smrti spolu spěchali do ráje lásky a cestu k němu skutečně také šťastně nalezli. —

V domě tom, v němž nabyl otec útulek téměř rodinný, mohlť se i v jiném než pouze v oboru povolání svého poučiti a dovzdělati, kteréžto příležitosti také velmi dychtivě a k prospěchu svému používal.

Bylotʼ tam tehdáž jedno z nejpřednějších shromáždišť všeho, co v Praze tím neb jiným spůsobem příjemně vynikalo a se skvělo. Všichni znamenitější herci, zpěváci a jiní umělci bývali tam denními vždy vítanými hostmi vedle veličin peněžnických. Nebylo cizince pro svoje poučení cestujícího, jenž by se nebyl snažil dáti se tam uvesti. S pýchou si připomínala rodina, jak ráda a často Rahel Varnhagenová, žádnou krajankou svou dosud duchem nedostížená, v kruhu jejím meškávala při svém pobytu v Praze, který jest v spisu jejím „Briefe an meine Freunde“ zajímavě vypsán. Rovněž rády a ochotně bývaly tam ukazovány krásné, vzácné a umělecké předměty, důkazy to přátelství, úcty a vděčnosti od celé řady slavných a znamenitých osobností, zejmena od ruských důstojníků v době válek s Francouzskem střídavě v domě tom ubytovaných.

Otci mému bývalo uloženo, vždy po Praze je prováděti a s jejími pamětnostmi je obeznamovati. „Byli to muži jako ty panny“, popisoval je vždy s velikým zalíbením, nemoha jejich dobrosrdečnost, zběhlost ve všech světových jazycích, jejich všestrannou vzdělanost, a zejmena jejich kavalírské spůsoby dosti vynachváliti. Ba počínali si někdy až příliš romanticky po rytířsku, neb při každé hostině, kteráž jim k poctě se dávala, musily dámy zouti střevíce a propůjčiti jim je, aby z nich pili na jejich zdraví.

Na počátku to přivádělo dámy velice do nesnází, obzvláště ty, které neměly právě nejmenší nohy, ale brzy do toho se vpravily, pomáhajíce si v choulostivém tom případě tím, že mívaly obratně úhledné, malé střevíčky připraveny, kteréž podávaly pak stydlivě galantním Rusům, vnadami jejich uchváceným.

Lid Pražský prý velice útulně k Rusům se choval, z jiné však ještě příčiny, než že je skvělý zevnějšek důstojníkův oslňoval: bylťě si dobře vědom národní své s nimi spřízněnosti, k níž i oni vší srdečností slovanskou, objímáním a křížem se líbáním se hlásívali, bývajíce při každé příležitosti štědrými dárci. Prostí vojáci bývali však stísnění a zasmušilí, plakávali při zpomínce na vzdálené rodiny, na drahou otčinu, nad blízkou, krutou snad smrtí v cizině je očekávající; nebývalť s nimi za tou příčinou veliký hovor.

Moje kmotra uměla „dělati a vésti dům“, jak po Pražsku se říkávalo; umění to velice se tehdáž oceňovalo, anť všechen společenský život téměř jen v domácnostech se soustřeďoval. Její talent, hosti, jichž mívala obyčejně plné pokoje, povzbuditi k živé zábavě, k tanci, k hudbě, aniž toho pozorovali, myslíce, že co činí, z vlastního jen činí popudu, byl věru znamenitý a také ze všech stran uznávaný. Slynula vůbec mezi nejduchaplnějšími paními celého města, jejichž počet nebyl nikterakž tak skrovný, jak by se snad podle panujících poměrův souditi dalo.

Ač jsem se i z onoho domu, kdež byl přec každý ke mně tak vlídný a srdečný, vracívala s oním předčasným steskem v duši, vždy mne uchvacujícím, když z našeho okolí do elegantnějších částí města jsem vstoupila, ač jsem přese všecku svou nezkušenost dětskou neomylným pudem dětským stále a vždy cítila, vše to, co mne tam obklopuje, že mi jest cizí ba nepřátelské, přec dosud ráda si připomínám

ony improvisované koncerty večerní v zahradě rodinné na břehu Vltavy, kdež ve vonném šeru prastarých rosou skropených italských topolů, provázeny šumem snící řeky, v níž se zrcadlila milostná tvář měsíce jako sna toho přelud, nejpřednější síly výtečné tehdáž opery s diletanty namnoze ještě nadanějšími zápasily o palmu — pak ony maškarní plesy v síních starého Pražského domu, překypující vtipem a veselostí účastníkův — ona zimní představení divadelní, kdež tak mnohý talent se zaskvěl jako výron hvězdy beze stopy zanikaje v stínech všedního zas života — i ona zastaveníčka při svitu nesčíslných pochodní, náhle v předvečer svátku některého člena rodiny pod okny se rozhlaholivší, k nimž se sběhlo vždy půl Prahy co k zvláštnímu uměleckému požitku, o nichž pak se vypravovávalo mnoho ještě neděl s potěchou mezi obecenstvem.

Celého toho ruchu byla jen moje kmotra duší, bez její rady, jejího přičinění a působení málo co se vydařilo. Když jsem ji znala, byla již značně v letech, matkou dcer již provdaných, synů dospělých vedle dětí v jednom se mnou stáří, nikdy prý nebývala hezkou, nevynikala skutečně ani jediným pěkným tahem a pohybem, a přece měla cosi tak poutavého do sebe, že jsem v celé té pestré, hlučné, hemžící se společnosti jen ji sledovávala pohledem pozorným a podivu plným z našeho koutka u kamen ve veliké jídelně, kdež my malí občané ze zvláštní jen milosti a obyčejně jen na přímluvu otce mého, propuštěni ze žaláře dětského pokoje, při takových příležitostech stiskati jsme se směli pod dohledem staré chůvy Dudly, jíž bylo uloženo co nejpřísněji nad námi bdíti, abychom ničím neslušným, to jest ni hlasitým hovorem, ni smíchem zábavě starších překážeti se neosmělili.

Tenkráte ještě dětem tak dobře se nedařilo jako teď, kdež se jim v rodinách obyčejně přiřkne největší právo a mnohdy zábava všech jen okolo nich se otáčí. Jak přišla návštěva, již musily couvnouti do pokoje jim určeného, aniž se směly bez dovolení jinam hnouti. Bylať zásada běžná, že rodiče nemají dětem svým svou k nim lásku ukázati, což otce mého v pravém smyslu slova pobuřovalo. Mnoho zkusil pomluv a posměchu, že nás musil míti pořád po boku, že bez nás skutečně býti nemohl, a matce naší velmi za zlé se pokládalo, že nás tak pečlivě strojí, všude s námi sama chodí, nikdy služky s námi na procházku neposílá, především pak, že každému ze svých dětí dopřeje zvláštní pěkně vystlanou postel, což i v bohatých domech nebývalo ještě všude obyčejem. A jak krutě, nerozumně a surově bývaly děti při každém sebe menším přestupku, při chybách jedině tím vychováním zpozdilým a nesvědomitým u nich vyvinutých, trestány beze všeho ohledu na jejich cit pro stud a čest!

Jak počala moje kmotra „konversovati", vše k jejímu sedadlu se hrnulo, bývalať po celý večer vždy obstoupena mladými i starými. Mluvilať velmi dobře, měla o všech věcech, obzvláště o literatuře svůj samostatný vždy trefný a jasný úsudek, k němuž po krátké debatě obyčejně i muži se přidávali. Nebyli to jen hejskové, kteří se jí chtěli takto zalichotiti, nýbrž mužové vzdělaní, autority to ve svých oborech. Ale nejen pánové i dámy v domě tom se scházející znaly se v knihách, znaly nejčelnější spisovatele světové, a třeba neuměla každá s takovou

snadností jako domácí paní o nich pojednávati a též u znalců náhledy svými proniknouti, tož jsem je přec mnohdy velmi důmyslně mezi sebou o jejich zvláštnostech a přednostech rokovati slýchala. Tehdáž byl básník pro obecenstvo ještě tvorem, o němž jen s vděčností a šetrností se mluvívalo, jenž si nemusil dělati z toho čest, že smí psáti a že jest čten. Jean Paul býval miláčkem všech; taktéž Herder se čítal pilně, pozorně, zbožně. Nejkrásnější písně a básně Götheovy a Schillerovy jakož i monology z jejich dramat znaly se nazpamět, deklamovaly se ve společnostech a rozebíraly se bez oné affektace a arrogance, jíž se teď o plodech literárních mluvívá. Ale ony dámy bavíce se ve svých schůzích o literatuře a s literaturou, chtěly se skutečně jedna od druhé učiti, vyměňujíce svoje myšlenky a vytřibujíce je tímto spůsobem, a nikoli jedna nad druhou se vynášeti a vypínati.

Co tehdáž v českém jazyku se psalo a že vůbec v češtině tu a tam cosi vychází, o tom neměly ony paní a dívky ovšem tušení, ale všímaly si toho tehdáž Češky až na několik praskrovných výminek rovněž tak málo jako tyto poněmčené dámy. Buď se v českých rodinách dívka vydala cizímu živlu v šanc odnárodnivši se vzděláním vyšším, neb se ponechávala beze všeho literárního vychování, čímž zůstala ovšem aspoň mateřskému jazyku věrná, která dívka oněch stavů cítila v sobě touhu po důkladnějším vědění, musila o své újmě a na zapřenou hleděti, kterak by jí učinila zadost, jak již dříve pověděno. Jiný směr než pouze praktický, k výdělku a zachování jmění přihlížející, nemíval za oné doby u českého měšťanstva ještě mnoho platnosti. Myslívalo se v oněch rodinách, že dosti se přizpůsobují duchu času, dovolujíli jednomu ze synů svých studovati, jenž zvoliv si obyčejně pak dráhu úřadnickou stával se téměř pravidelně národa svého nejkrutějším nepřítelem a hanicem.

Nikomu ani ve snu na mysl nevstoupilo, že by dívka ještě jiného věděti a znáti měla a v životě pohřešiti mohla, než čeho jí nevyhnutelně potřebí pro kuchyň, fysické odchování dítek a zabezpečení sobě vlády nad služkami; ani to pak se jí nepovědělo určitě, systematicky, s rozumem, sama to musila pochytiti a sobě přisvojiti.

I v tak zvaných vyšších vrstvách, kdež moje kmotra a její přítelkyně se zrodily, mělo se za to, žeť o vychování děvčete dostatečně postaráno, pakli k němu chodil učitel literních předmětův (obyčejně student, jenž sám ještě škole neodrostl) do dvanáctého roku, jenž na to ustoupil učiteli hudby a jazyka francouzského; vychovatelky byly téhož času ještě málo v modě. Přidaloli se k tomu i kreslení, tož bývala slečinka v patnáctém roce svém dle úsudků nejkompetentnějších vyhlášena za dokonale vychovanou, uvedena do všech bálů a společností a mohla i směla se vdáti, což neopomenula co nejdříve učiniti. Mladost bývala dívkám tenkráte velmi jen zkrátka vyměřena; kteráž se déle než tři roky ve veřejných ukazovala plesích, nemilosrdně již bývala vřaděna do počtu „starých panen“.

A ejhle, při vzdělání tak kusém a nepatrném, při starostech o domácnost svoji zařízenou v rozměrech zcela jiných než jsou nynější, nalezaly ony dámy přec ještě dosti času a chuti k lektuře vážné, plodné pro ducha i srdce, a volívaly si za miláčky rádce a těšitele

duševní duchy takové rozsáhlosti a hloubky, jako Jeana Paula a Herdera.

A co čtou teď jejich potomkyně, odchované vyššími a nejvyššími ústavy vzdělávacími, které se počínají teprv řádně a do opravdy učiti ve věku, kdež předchůdkyně jejich již učiti se přestávaly?

Vídáme v rukou jejich málo co jiného, než překlad některého sensačního a tendenčního románu je poutajícího pro svou milostnou intriku, na jejížto půdě písčité bývá vybudován z největší části beze špetky psychologické podstaty, ethické ceny, významu uměleckého, beze všeho k tomu vzhledu, že má býti každý román takořka epos v próse a tudíž v každé jeho postavě zosobněna jistá myšlenka, v každé jeho podrobnosti smysl, úkol a důležitost taková, že odstraněním neb jen pošinutím jejím by utrpěl celek rovněž tak jako organismus živoucí, zabloudíli jediná jen krůpěj krve ze své dráhy, jediný jen sval nebo žíla v němli se pošine. Jako každý jiný v přírodě plod musí i nejvznešenější její ovoce, plod ducha lidského býti především zdravý, zralý, šťávnatý, máli toho, kdož po něm sáhne žádostiv jsa potravy duševní, občerstviti, navlažiti, posilniti. Jest to věru ku podivu, že naše dámy v každém jiném ohledu tak choulostivé a vyběračné, právě tu se spokojují — padavkami a nikterakž ke knize nepřihlížejí s touž přísností, jako na př. k obrazu a soše. A přec by si měly i na těchto výkonech uměleckých žádati souměr formy, ladnost barvitosti, krásu za roucho, pravdu za základ, neb jen pouze díla taková jsou s to dostáti svému úkolu a hodna odchovati čtenáře ve smyslu nejvyšším: přetvořiti mysl jeho dle vzoru svého, což posvátnou povinností umění každého, zejmena však písemního, jinak bychom čtouce skutečně tak čas svůj mařili a zaháleli, jak babičky naše se domnívaly, odhánějíce dcery svoje od knih, jinak by byla literatura ovšem jen oním luxusem namnoze škodlivým a záhubným, za který se snaží jistý druh lidí ji prohlásiti a snížiti.

A právě snad proto, že obecenstvo více a více se odvracuje od oněch zřídel věčné poesie, v jejichžto hladinách se třpytí nebe krásy a pravdy se všemi svými tichými, blaženými hvězdami, že zpozdile sleduje a se honí za bludičkami časovými, vyskakujícími z bažin chorobné fantasie, z vylhaného citu, z názorů světových buď nezralých neb nahnilých, za pracemi, jež nepovstaly nikoli z vnitřní tvůrcův potřeby neb vnuknutí přesvědčeností nadšeného, jejichžto matka bývá buď sprostá jen špekulace neb ještě sprostší ctižádost — proto snad se vyskytuje při tak veliké spotřebě knih, při vzdělání věcném, dosti důkladném, při vědění nepoměrně teď rozsáhlejším, než bývalo kdy jindy, přec jen tak málo skutečně pěkných a sympatických povah, proto snad jest stesk na bezcharakternost na denním pořádku. „Běda,“ volá Jean Paul, druhdy naším pohlavím zbožňovaný, teď zapomenutý, „běda mládeži, kterou neodchovala poesie!“ — Kéž by sobě výroku toho povšimly a o něm přemýšlely ony naše dámy, ježto bez ostychu, ba vyzývavě se vychloubávají, že nejsou s to přečísti nejlepší báseň — bez zívání.

Stesk ten na zvrhlost vkusu čtenářstva, na úpadek hodnoty umělecké v plodech literárních, aby vkusu tomu se zalichotilo, ozývá se ve všech teď literaturách, zejmena však v německé, kdež přece s hrdostí

oprávněnou sobě říci mohou, že více než jinde si dávali záležeti na kritice, důkladné a všestranné, že nezůstával jediný literární u nich plod bez povšimnutí, že o dílech takových, kteréž jen poněkud toho zasluhovaly, nikdy nebyl pronešen jen jediný úsudek, nýbrž vždy všecky se ozývaly hlasy časopisecké, kdež výtečné esthetiky, rukověti a průpravy k esthetikám, dějiny literatur téměř denně se rodily a rodí. Nelze tam tedy nikterakž jako u nás příčinu úpadku a následkův jeho neblahých, tak hluboce v život duševní a společenský zasahajících, hledati v nedostatku prostředkův k orientování se v literatuře a pokynutí kritických, kterak jest čtenáři zírati na práce toho druhu a čeho na nich si žádati, není německé obecenstvo nikoli jako naše obecenstvo úplně jen pudu svému ponecháno, který není neklamný, nýbrž témuž časovému podává se vlivu někdy bez reflexe, někdy i proti vnitřnímu přesvědčení svému, jemuž říkáme moda.

Někteří z kritiků německých ji s opravdovou rozhorleností počínají připisovati — tak zvané dámské literatuře, spisům to od dám pro dámy psaným. V jednom z jejich čelnějších časopisů se vyskytl před nedávnem článek o předmětu tom obšírně pojednávající, málo sice pro spisující dámy pochlebný, ale úvahou o moderní činnosti jejich z nejednoho stanoviska i našeho pozoru hodný.*)

*) „Čím to jest," táže se spisovatel s podivením, „že práce ceny básnické nikdy nepomíjející, kteréž bývaly jindy obecenstvem hltány, teď tak málo docházejí povšimnutí, zejmena u paní a dívek našich, jimž přece usnadňuje porozumění velduchův těch nyní vzdělání desetkrát důkladnější a všestrannější, než se jim dostávalo před dvaceti lety? Kteráž z mladých našich dám zná z tragikův antických, z básníkův starých, z Homera, z Dantea, Miltona atd. více než názvy nejčelnějších jejich prací? Kteráž si všímá více a horlivěji básníků moderních, snadnějších a přístupnějších? Neví o nich mnohem více než o oněch předchůdcích jejich, ač je mívá v salónech hojně rozloženy po stolkách a příhradkách, bohužel jak se podobá, asi pro nic jiného, než aby je ozdobovaly s porculánovými a skleněnými vedle nich rozestavenými tretkami zároveň. O minula doba a snad minula na vždy, kdež nejpřednější naši spisovatelé především k ženám národa svého se obraceli, připisujíce jim svoje díla, dychtivě se jich tázajíce na jejich o nich úsudek. Na nejednoho z pěvcův našich nejznamenitějších upozornila teprvé duchaplná žena svoje současníky, citem svým jemným odkryla jeho přednosti mnohem dříve, než je ocenili duchem muži. — A teď? Přervánať ona vznešená mezi poesií a srdci ženskými páska, vyhostěnať z kruhů ženských nejspanilejší z nebešťanek, a na jejím místě se nadýmá suchopárná tendenčnost, neplodný methodismus, nudný pietismus neb dokonce drzý atheismus nevědomosti — spisovatelek všech národností. S jakou to marnivou, sobělibou nejapností zhlíží se náš ženský svět v oněch mělkých výtvorech, jest až k nepochopení, naprosto však k nepochopení bývá, že nepozoruje, kterak přese všecko v spisech těch moralisování o ctnostech, kázání a k nim napomínání přece jen jejich dědičným vadám nadržují, zastávajíce se jejich malicherností, jejich citlivůstkářství a ješitnosti, vylíčujíce všecky jejich slabosti co příznaky pravé ženskosti. — Naše spisující dámy nakládají s pravdou zrovna jako — se svými vlasy, tu ji zakrucují, tam přistřihují, jinde zas podkladky umělými nabubřují, právě tak jak jim nejlépe k tváři sluší, a v tom nechť nám dovolují hledati příčinu, že navzdor takovému množství mravních románův jimi sepsaných přece se nalézá tak málo skutečné mravnosti a tolik neslýchané frivolnosti mezi jejich čtenářkami. Stojíť jejich vůdkyně na stanovisku příliš nízkém a patří na vše s hlediště příliš obmezeného, jednostranného,

Jsou to skutečně velmi trpká slova, jimiž Němec svoje krajanky spisující a čtoucí obsypává, ale nejsou nikterakž přehnána a zejmena nejsou nezasloužena. Jejich ženské žurnály přinášejí někdy vedle nepopíratelně dobrých článkův takové práce, že bývá věru až k nepochopení, kterak redaktorky jejich, jimž přece přináleží v první řadě

---

aby mohly čtenářky svoje na výši pravé mravnosti, na výši to pravdy všeplatné povznesti, což úkolem spisovatele každého, kdož chce jmena toho právem zasluhovati a naň činiti nároky. — Nedosti na tom, že spisovatelky ženské až na něco málo výminek čestných se snaží vší mocí zkaziti román, učiniti jej nezáživným každému, v kom smysl a úsudek zdravý, že si z něho učinily vší lehkovážností ženskou hříčku jen pro ukrácení a zabíjení času, již se počínají s toutéž bezohlednou nešetrností dotýkati i vědy. S toutéž virtuosností, s níž jindy vyráběly z několik strakatých klůčků, ostřižků a kousků vlny punčochy, koberce, pokrývky atd., s toutéž usmívavou smělostí upletou nyní z několika drobtů, vypsaných z děl vědeckých, články *původní*, kteréž se neoslýchají takto pokřtíti, poněvadž je slepily slaďounkou kaší svého vlastního rozumování. Články podobné vytisknou se pak v některém ženském žurnále na prvním místě, a redakce se nestydí, vítězoslavně k nim poukázati!!"

„A pak si stěžují naše dámy ještě, že jim muži ze žárlivosti cestu k slávě schválně zastupují, a zatím se jim vytisknou věci, za které by dostal každý quartán od svého profesora beze všeho milosrdenství pořádnou dvojku. Ale nedosti na tom, že se jim vytisknou, vydobývají si na základě jejich jmena, obecenstvo je uznává, mluví o nich, oslavuje je a tak mnohý vysoce zasloužilý muž, jenž po svůj celý život pracoval s pílí neunavenou, se svědomitostí vzornou, dodělav se ve svém oboru resultátů takových, o jejichž dosahu dámičky ty nemají ani pojmu přese všecku vyhlášenou svou duchaplnost, takovýto výtečný národu svému nanejvýš důležitý muž žije a umře nepoznán! — Největší světa toho mudrcové zakládali si na tom, pakli se jim podařilo, podati svým současníkům tři čtyři věty co souhrn myslitelské své činnosti, ale v ženských spisech shledáváme se na každé stránce aspoň s dvaceti. A s jakouto vážnou se pronášívají tváří, s jakouto jistotou nezvratnou! Někdy se ovšem stane, že v příští své práci tvrdí ve větách rovněž tak hlubokých a důmyslných pravý opak toho, na čem stála v předešlých, ale kdož by jí to směl vyčítati! Dospěla k jiným názorům, tož přece každému volno?! Běda smělci tomu, jenž by chtěl v některé recensi na to upozorniti, aby reflexí na tak dlouho nechala, dokud se ve svých názorech a náhledech lépe a určitěji neustálí! Bývá takový nešťastník ihned proskribován co nepřítel celého ženského pohlaví, jeho snah a tužeb, a co je nejhoršího, do celé kopy polemik zapleten."

„Ovšem i veliký počet spisovatelův jedná rovněž tak lehkovážně a nesvědomitě, i oni kompilují bez ostychu cizí díla a slepují odcizené takto myšlenky kaší vlastních rozředlých reflexí, ale kterak na ně se hledívá a jaké požívají pověsti? Mluví se o nich v literárním světě jako o piratech, a nerad se člověk slušný s nimi na ulici ukazuje, neb před kým není jistá myšlenka, aby si jí nepřisvojil dle potřeby, před tím by se měli uzamykat i hodinky a prsteny, neb kdož sáhne někomu na majetek duševní, proč by mu nesáhl při příležitosti a dle potřeby také někdy na majetek jeho hmotný? Podle takových příkladů chtěly by se spravovati teď ženy, jejichž nejpřednější ctností bývala jindy počestnost? Z nízké ctižádosti neb výdělkářství hodlají skutečně klenot ten na dobro zašantročit? — Ne, tak nesmí učinit, tak hluboce klesnouti nesmí, co přítel jejich, jemuž dobro a pokrok jejich skutečně na srdci leží, je napomínám, aby hleděly odolati závrati zimničné své ctižádosti, a to co pokřtívají teď „studie a úvahy z říše vědy" na tak dlouho pojmenovaly dle pravdy „reminiscencemi na lekturu těch kterých spisů vědeckých", dokud nebudou míti svoje gymnasia a university, kdež jim bude volno

bdíti nad ctí svého pohlaví a snahám jeho platnost a uznání získati, takový mohou přijímati a uveřejňovati nesmysl. Dá se to jedině tím aspoň poněkud omluviti, že mívají takové redakce velmi citelnou na zdařilé práce nouzi; kterážto spisovatelka má naději obstáti před širším kruhem obecenstva, taká k němu se obrátí. Touto nedbalostí, ze strany redakcí a nesvědomitostí ze strany spisovatelek trpí pak celá ženská otázka, neboť podle zjevů těch bývá posuzována. Ale i spisovatelky druhdy chvalné pověsti požívající podrobují se teď frivolnosti časové a klesají mnohdy k takové povrchnosti, že člověk neví, máli se nad nimi zlobiti, neb jim se pousmáti. Přinesl mezi jiným jistý ženský německý časopis zprávu, že redaktorka jeho, druhdy právem oblíbená a vážená básnířka, přednášela během jediné zimy asi 21krát a to o Shakespearovi, o dětských zahrádkách, o Lutherovi, o ošetřování nemocných zejmena dětí, o Danteovi, o básni „Herrman und Dorothea“ o lazaretech ambulantních v čas války, o Koperníkovi, o obecných kuchyních atd. Ostatní látky neméně závažné a pestré jsem si bohužel nepamatovala. Uvážímeli, že k ocenění jistého učence neb básníka jest nevyhnutelně potřebí znáti dokonale kulturní stanovisko jeho doby, což vyžaduje důkladnou znalost dějin nejen jeho vlasti, nýbrž i dějin světových, že k pronešení platného úsudku o nutnosti a vhodném zařízení těch kterých humanních ústavů jest zas nevyhnutelna důkladná znalost našich sociálních poměrův, kteráž nikterak se nenabude jen prohlednutím několika brošurek o podobných podnicích jednajících a zběžné návštěvy ústavů takových, tož se musí každá jen poněkud příčetná ženština ohraditi proti takovému si počínání, jehož nejzáhub-

něčemu řádnému samostatně se přiučiti. A mezi tím co se svých práv k vědění domáhati budou, nechť nám líčí ten kus světa, v němž se vyvinuly, jenž v nich se zrcadlí, a ten kus života, jejž buď samy neb soucitně s jinými prožily. Nechť nám však podají v obrazech těch nikoli jen fotografie mlhavé a náčrty nedbalé, jak teď tak rády činí, nýbrž malby pečlivě provedené, skutečně umělecké. Není nikterakž na tom dosti vypravovati jistý příběh dle skutečnosti, *ta skutečnost se musí nahraditi,* jinak zůstane práce taková jen pouhým vypracováním mdlým a mrtvým. A skutečnost, to jest pohyb a proudění života, nelze jinak nahraditi než „idealisováním“, totiž nakreslíli se každá postava v liniích nejurčitějších, nejostřejších, to jest nejpěknějších, což ostatně zkušebním kamenem pravého talentu. Rozšířiti meze přírody a přece nikdež a v ničem jich nepřekročiti, zůstane povždy výsadou a příznakem všech pravých umělcův, a tento vavřín kvete i pro každé ženské čelo, které jest s to nadáním a pílí si ho vydobyti. Pročež moje dámy spisovatelky, více autokritiky, více snahy svědomité a především — skromnosti, chceteli skutečně a s prospěchem působiti. — Nehněvejte se příliš na mne pro trpká ta slova, cítil jsem povinnost takto jednou k vám promluviti a možnáli aspoň některou z vás k přemítání pohnouti, mezi jaká to skaliska neplodná jste to zabloudily. Známť mezi vámi teď paní i slečny, kteréž by beze všeho rozpakování přijaly admirálství, kdy by jim je někdo nabídl, ježto by se beze všeho rozmýšlení uvázaly u řízení expedice na severní točnu, nepochybujíce ani dost málo o své k tomu schopnosti, ba kteréž by s toutéž ochotnou snadností svoje myšlenky o příštích na slunci převratech okamžitě projevily v knize na ruku tlusté, kdy by měly dosti málo naděje, že jim to někdo vytiskne. Kdo ví ale čeho se ještě nedočteme v žurnálech ženských, snad nám budou skutečně co nevidět vypravovati o slavné jakési astronomce, admirálce neb ředitelce výpravy do moří arktických.“

nějším a nejpovážlivějším však jest následkem — koterie ještě povrchnějších ještě smělejších diletantek. Nemůže pak žádná z nás, jíž leží zdárná budoucnost pohlaví našeho na srdci a nikoli jen na jazyku, mužům se opříti, stavíli snahy, které mají takové zastankyně a tlumočnice, na pranýř veřejnosti a posměchu.

Kéž by si aspoň spisovatelky českomoravské podobné důtky nikdy od rodákův svých nezasloužily, kéž by jim nikdo a to zejmena těm, které si obraly psáti pro svoje pohlaví, vyčítati nemohl, že pracují povrchně nedbale, a místo, aby podávaly myšlenky a úsudky svoje vlastní, paběrkují bez ostychu v sadech cizích vydávajíce, co tam nasbíraly, za výsledky vlastní činnosti duševní, že tím ponoukají jiné k též neskromnosti, a co by měly hleděti povznesti svoje čtenářky k ideálům pravdy a je donutiti k cestě namáhavé, perné, obtížné k jasným jejich vrcholkům, raději s nimi laškují v neplodných života všedního mělčinách, berouce slovo mravnost jen nadarmo, nejsouce s to k hloubce pojmu toho s nimi se dopracovati, že dychtivy laciné slávy všetečně profanují vědu uvádějíce tím v pochybnost útlocit ženský, že falšujíce pravdu a upravujíce si ji dle potřeby své osobní jsou proto vlastně se svými pracemi na závadu pokroku ženskému a vzdělání obecnému vůbec.

Jestiť to náhled velice nešťastný a bohužel nad míru i u nás rozšířený, že jsou práce slabé, ceny prostřední dostatečné pro ženské čtenářky, a také se jim beze všeho schvalují. Avšak právě proto, že naše paní a dívky nemají při svém rodinném a domácím povolání příležitosti vhodné vybírati si s prospěchem svou lekturu, právě proto musí ty, které za úkol si obraly čtením přiměřeným je zásobiti, nikoli jen sáhnouti k tomu, co by je pro tu chvíli bavilo, nýbrž co by jim bylo vedle toho rozhodně i k užitku. Právě pro nynější a budoucí vychovatelky národa nesmí se voliti lehkomyslně, ledabylo, bez vkusu, nýbrž vždy jen práce nejlepší, co do formy nejumělečtější, do obsahu nejdokonalejší, do myšlenek nejpůvodnější, neb „běda mládeži, jíž neodchovala poesie.“

Ovšem takových prací nevyskytne se v literaturách mnoho, a zcela originálním není a nebyl ještě pod sluncem básník žádný. Jakož jest jeden člověk jako druhý z kosti a krve bera si potravu z půdy, na níž žije, ze vzduchu v němž dýchá, tak tráví i jeho duše z půdy názorů a ze vzduchu, myšlenkového v jejichžto proudu se vyvinula. Ale jako člověk, byť i člověku podoben, přec vždy mívá zvláštní svou fysiognomii, svůj ráz a spůsob, jimiž od tisícův a tisícův na první již pohled se lišívá, tak mějž i každý spisovatel svou vlastní fysiognomii, svůj ráz a spůsob od jiných jej lišící, podati to, co z onoho proudu myšlenkového pojal a v sobě zpracoval, nevypůjčuje si ho od jiného. Především však opovržení hodnoť, roztahujeli se někdo na roli, kteréž jiný sice taktéž nestvořil, ale pílí svou zoral a pracně k setbě připravil, dobyv si v potu tváře naň právo vlastníka, a nasejeli mu tam drze několik hluchých zrnek a zkazíli mu tím sklizeň neli na vždy, tedy na drahný aspoň čas, jak to činí teď i u nás jistí literati, které pokřtil Wagner velmi vhodně „die Kunstindustriellen.“

(Pokračování.)

Parnassie.

Román ze Šumavy

od

A. V. Šmilovského.

XII.

Se starého již, avšak libozvučného piana, jež stálo mezi okny ve velikém pokoji panského domu na Jelení a od těch dob, co Helena se provdala, odpočívalo, sňata byla kletba mlčení. Struny jeho rozezvučely se opět a mluvily pod umělými prsty Luisinými vzácnými a srdcejemnými akkordy básní Beethovenových a Chopinových.

Byl večer druhého dne, co byla Luisa na Jelení. Večer letní, teplý a jasný. Jednotvárné, však nikoliv nepříjemné cvrkání cvrčkův a kobylek v polích vábilo ducha k sladkému dumání. Obě paní byly nahoře ve velikém pokoji. Luisa hrála, Parnassie poslouchala s vděčnou myslí. Oblibovala sobě tak v pěkné a jemné hře Luisině, že by byla celou noc poslouchala. Náleželo to již k libůstkám, jaké mívají paní, bohem za svou lásku požehnané. Okna byla otevřena a akkordy hry Luisiny plynuly kouzelně večerním šerem po zahradách, k zámečku přiléhajících.

Hanuš byl v květnici a poslouchal s celou duší. Seděl za stolem v besídce, v pravém rohu květnice na uměle nanešeném kopečku vystavené, z níž pěkně viděti bylo do širého pole. Žlutavě červené květy růže z Jericha, oplétající latě besídky, dýchaly líbeznou vůni. Hanuš seděl za stolem o levici hlavu opíraje; pravicí klepal tužkou o desku stolu, což míval ve zvyku, kdy vzcházela v duši jeho síla k básnickému tvoření. Po léta již nesepsal žádné básně, dnes po dlouhém čase city jeho slévaly se v myšlenky a myšlenky v libý sklad veršův. Rozevřel svůj příruční hospodářský kalendář a dal se do psaní. Básnil o Luise. Hudba ve velikém pokoji dozněla, ne však v duši Hanušově. Vzdychal a dumal.

Slasť projala divokou silou jeho srdce, když včera před polednem pomáhal Luise z kočáru. Nemohouc sama chtěla Parnassie, aby jel přítelkyni její naproti. Překonal se a odmítl její přání. Zachvěl se litostí nad ženou svou, jenž samochtíc vrhala se do záhuby. Bojoval poslední boj, máli býti k Parnassii upřímným čili nic. Neměl dosti mravní síly. Byl romantik, věřil v osud, jenž vyplniti se musí. Boj ten byl poslední objev dobrého anděla jeho a Parnassiina. Jak mile Luisa přestoupila práh domu Hanušova, bylo veta po domácím štěstí mladých manželův. Choval se k bývalé milence slušně, zdvořile, přívětivě; vše na oko. V duši jeho zmáhala se vášeň. Tajil ji bedlivě již z opatrnosti, aby na čas klamal Luisu, aby v nevčas nezapudil ji z Jelení. Vědělť, že bystrozraká. Jednáním svým upevnil hosta svého v domnění, že hostitel nikdy jí nemiloval, že s pokojným svědomím může kousek života obětovati Parnassii za její lásku k ní.

Byl letní večer, teplý a jasný. Paní nahoře v pokoji se rozhovořily. Parnassie mluvila o štěstí, které ji očekává, a šířila se v řeči své více o muži svém, než o sobě. Nevěděla, jak divně při tom Luise okolo srdce, že trním oplétá měkkou její duši. Luisa cítila, že nejednala s dobrou rozvahou, odebravši se na Jelení. Doktor Toman tanul jí na mysli. Šeptal jí dobrý její duch, aby odešla, leč jak se omluviti před Parnassií? Nebyl by krok takový zřejmou slabostí? Luisa byla hrda na svou sílu. Neklamala samu sebe? Myslila, že nemůže odejíti.

Parnassie zatoužila po Hanušovi. Navrhovala, aby šly za ním do zahrady. Šly dolů.

Přibližovaly se již k besídce, když zaslechl Hanuš hovor jejich. Vyskočil. Šel jim v ústrety.

Mluvili o tom i onom. Hanuš byl roztržit. Paní toho nedbaly. Byly zaujaty myšlenkami navzájem se měnícími. Parnassii počalo býti chladno.

„Půjdu pomalu nahoru," prohodila; „liboli vám, zůstaňte ještě v zahradě a pobavte se. Jest příjemný večer."

V Hanušovi se při těch slovích srdce stáhlo. Přemohl se.

„Půjdeme také s tebou," pravil, „nemáli slečna nic proti tomu."

Luisa byla mu za to vděčna. Domnívala se, že Hanuš více dolů nepřijde a podotkla:

„Projdu se ještě trochu po zahradě. Jeť večer věru příjemný."

„Pak aspoň Parnassii doprovodím nahoru," pravil Hanuš a odcházel s chotí do domu.

Teprvé když odešli, připadlo Luise, že slova Hanušova byla neurčita a že uzavírají v sobě možnost, že ještě vrátí se k ní do zahrady. Zachvěla se a rozhodla se. Přijdeli ještě Hanuš, pak vyhledává její společnosti a ona jistě odjede z Jelení; pakli nepřijde, zůstane.

I Hanuš byl opatrný a chytrý. Ač jej srdce táhlo k Luise do zahrady a sama Parnassie k tomu jej vybízela, nešel dnes více dolů. Tušil myšlenky, jež Luisou lomcovaly, a nechtěl hned ze začátku všecko do hry vsaditi. Zůstal nahoře. Luisa si dole oddechla. Procházela se asi hodinu mezi květinami a šla pak na odpočinek. Leč neměla dnes rovněž tak dobrou noc jako Hanuš. Jen Parnassie šťastně spala. Hejno sladkých snův o spanilém děťátku, jímž obdaří Hanuše, poletovalo kolem duše její v milém štěbotu a laškování.

Uplynulo několik krátkých neděl, zdánlivě tak hladce, že nemáme nic zvláštního, čeho bychom čtenářům zaznamenali. Leč jako vody s tichými hladinami bývají tytýž nebezpečnější než proudové živí, s povrchem nepokojným: tak i minulé dni a neděle pod svou zdánlivou jednotvárností skrývaly více nehod a žalostí, než kdy by se jimi bylo vinulo celé pásmo rozmanitých událostí. Z lásky Hanušovy k Parnassii shasínala jiskra po jiskře, a nová náklonnost k Luise rozněcovala se v plamen vášně. I Luisa byla nepokojna. Vřelo v duši její něco, čehož sobě náležitě vysvětliti nemohla a snad i nechtěla. Přeceňovala své síly a nepozorovala na sobě, že Hanuš kouzelně táhne duši její v onen kruh, jenž nyní jí byl mnohem nebezpečnější nežli před dvěma a více lety. Oba mívali příležitost zaplétati se třeba u přítomnosti

Parnassiině v pohovory, jež mocně zajímaly a vábily jednoho i druhého a v nichž i v odporech a hádkách příbuznost jich ducha navzájem je poutala. Dobromyslná Parnassie ovšem jim v proudu myšlenek nestačila a cítila, jak daleka jest vzdělanosti, jemnosti a bystrosti jich ducha, ač nedávala snad nelibost tím povstalou na jevo, aniž snad jim záviděla: vždyť všecka bytost její rozplývala se v lásce k Hanušovi a v nadějích na potomka, jejž nosila pod srdcem. Jinak byla tomu ráda, že duchaplná její přítelkyně nalézá u muže jejího náhrady za to, čeho ona jí ve své prostoduchosti poskytnouti nemohla. Ona jediná byla pokojna a šťastna a domnívala se, že kráčí po půdě pevné, zelené a květnaté, i neměla tušení, že zanesl ji osud na nejistý a klamný povrch bezedného močálu lidských vášní a náruživostí. Stav Hanušův byl již velmi povážliv. Duše jeho nacházela se v elektrickém napjetí. Jiskra hrozila vší silou vyskočiti do duše Luisiny. Nic jiného již nezbývalo, než přiměřenější sblížení.

Asi deset dní před tím, než čas Parnassii měl vypršeti, aranžoval nejmilejší soused Hanušův, statkář Srch, slavnost pro okolí velmi významnou. Matka jeho, paní v okolí nad obyčej u pánův i rolníkův oblíbená, učinila v nebezpečné nemoci slib, že „na ostrově“, místě to velmi pěkném při splavu, mezi buky a olšemi, vystaví kapli Marii panně. Přes deset let stavěla gotický chrámeček, ale nehoda za nehodou stíhala její podniknutí, tak že před svou smrtí ho neprovedla. Umírajíc vzala od syna slib, že dokončí stavbu podle jejího přání a podle jejího ducha. Požár, jenž na to jmění Srchově velmi ublížil, na celou řadu let překazil jeho dobrý úmysl, a mezi lidem již obíhala pověst, že se kaple nikdy nedostaví, an prý sám zlý duch vkládá se do díla. Konečně téměř po dvacíti letech zvýšeným úsilím Srchovým dovršena stavba. Byl marianský svátek, a kaple měla býti vysvěcena.

Srch přijel sám na Jelení, aby Hanuše a — poněvadž Parnassie nemohla — Luisu za ni pozval. Žiliť rodiče Luisini v přátelském poměru s matkou jeho a proto nedal se dříve odbyti, dokud Luisa určitě neslíbila, že s Hanušem přijede. Parnassie sama doléhala prosebně na zdráhající se slečnu. Mělať se tam za ni pomodliti u matky boží, aby šťastně přestála, co bůh na ni za několik dní sešle.

V neděli byl Srch na Jelení, na čtvrtek padl den svěcení kaple. Hanuš i Luisa odjeli.

Nebylo pěkné povětří. Chvílemi poprchávalo. Luisa, již v noci před tím těžké sny znepokojovaly, seděla v plášť schoulena v pravém koutě pokrytého kočáru. Hanuš seděl vedle ní ku předu nachýlen a pohlížel do polí. Mluvili spolu málo a jen po přestávkách. Hanušovi chvěl se hlas, a chlad a horko zimničné provívalo mu žíly. Hlava šla mu kolem a myšlenky jeho nechtěly nikterak srovnati se v náležitou řadu. Jen kradmo a úkosem popohlížel k Luise, jež seděla vedle něho s očima napolo zamhouřenýma. Jak zdála se mu ideálně půvabnou! O kdy by byl věděl, jací citové právě rozvlnili a uchvátili její duši! Nacházela se v polosnění, samým blahem. Zapomněla na celý svět a vhroužila se veškerou bytostí v klamné snění, že Hanuš drahým jejím mužem a že veze ji k sousedovi. Byl to mam a klam, ale krásný a nekonečně světlý a milý. Oddala se mu celou duší,

nechtělo se jí procitnutí. Duše v Hanušovi rozhoupala se v strašlivé míře. V mlhy a páry rozešla se všecka její logika. V srdce jeho přivalila se všecka krev mocným nárazem. Nebyl více pánem sama sebe. Chopil prudce Luisu za ruku, vyrazil ze sebe slova: „Luiso, milujete mne posud?" — objal ji s elektrickou rychlostí a políbil ohnivě v ústa. Luisa v prvním okamžení byla bez vlády. Pak vykřikla. Kočí rychle zastavil a skočil s kozlíku; myslilť, že kočár vzal pohromu. Drsná, hořká skutečnost předstoupila s pekelným úsměvem před Luisu a Hanuše. Na okamžení zledovatěli. Kočí jel zase zvolna dále.

„Jsem nešťasten, nekonečně nešťasten, Luiso!" zaúpěl Hanuš po drahné, hrozné chvíli.

„A mne bez svědomí strhujete u vír neštěstí!" lkala Luisa v zápalu hněvu a lítosti.

„Luiso!"

„A Parnassii také," dodala trpce Luisa.

„Nemohu jinak," pravil Hanuš hrobovým hlasem, jehož děsný tón pronikl duši Luisinu jako břitká, jedovatá dýka. Toho okamžiku litovala ho více, nežli mu zlořečila. Nebyla na okamžik schopna jiného citu. Srdce se v ní stáhlo a proud horkých slzí vyhrkl jí z očí.

„Jsem nekonečně nešťasten," úpěl znova Hanuš.

Luisa se vzpamatovala.

„A kdo tím vinen?" vypukla v otázku.

„Já jsem vinen, já, jenom já," horlil Hanuš. „Luiso, smilujte se, prosím, zaklínám vás — buďte milosrdna, nezatracujte."

Luisa s rekovskou statečností domáhala se klidu duše.

„Jak nemám zatracovati pošetilost vaši?" vyčítala mu hořce.

„Byl jsem pošetilý, byl, Luiso, však nejsem více," přiznával se Hanuš, „neprosím vás za nic jiného, než abyste popřála mně sluchu. Zaklínám vás, nechte mne se vymluviti, sice nevrátím se živ na Jelení!"

„Měla jsem vás povždy za člověka nevšedního," kárala jej ostře Luisa, „leč nyní nahlížím, že byl to holý klam. Jsteť jako všichni lidé, pošetilý a nestálý přes všecky výborné stránky ducha. Jste všední muž, jenž jednou srdce ubohé ženy pošlapav, nerozpakuje se, i po druhé na ně vstoupiti a zároveň zahubiti druhou ženu, jež celé živobytí své zakotvila v nepevné chrastí lásky vaší."

„Ustaňte, Luiso, nechceteli, abych zešílel," zvolal vášnivě Hanuš. „Jsem, jaký jsem; já nejméně mohu za to. Po strašlivých bojích hledá uštvaná duše moje u vás útočiště, víť, že jste ji jednou milovala a vy vrážíte do ní hrot nelítostného výsměchu. Luiso, jen jeden upřímný, vřelý pohled útěchy a soustrasti, a já snad neutonu, snad duše má okřeje, snad budete její spasitelkou! Luiso, jeden vřelý lidský pohled, vždyť nemůžete býti barbarkou!"

Při těch slovích svezl se Hanuš se sedadla a položil hlavu svou na kolena Luise. Vzlykal.

„Vstaňte, pane," pravila Luisa slábnouc v těžkém zápasu a chtěla dodati: „Protivno mně vaše nemužné počínání; starejte se, abyste sám s sebou byl hotov," ale nepřišla k tomu. Hanuš pozvedl k ní hlavu a pohleděl k ní. Uslzené oči obou setkaly se v delším pohledu. Tak

jako Hanuš, nemohl se jí do očí podívati lehkovážný muž; tak mohla hleděti jen opravdivá, hluboká vášeň, za niž i smrt podstoupiti není hrozno. Duše v Luise změkla a hlas její pozbyl vší ráznosti a tvrdosti, ana pravila:

„Vstaňte a ušetřte mne; jsemť nešťastná žena!“

„A chcete mne nyní vyslechnouti, Luiso?“ tázal se prosebně Hanuš posud klečе.

„Nemohu a nesmím. Vstaňte, prosím za to; nebuďte ke mně tvrdým,“ odpovídala měkce Luisa.

Hanuš vstal a posadil se po bok její.

„Vím,“ pokračoval po chvíli mírnějším hlasem, „vím, Luiso, že žádám na vás věcí těžkých, vím, že vedu ba vleku sebe i vás ku propasti, před jejíž hlubinou se každý rozumný člověk musí zděsiti; vím však také, že kdy bych já byl na místě vašem a vy na mém místě, že bych neodepřel vám soucitu a soustrasti a vlídného vyslechnutí.“

„Nejsem tvrdší nežli vy,“ odpovídala jemněji Luisa, „jsem však vlastním neštěstím utuženější a zkušenější. Nemáte práva, na mne si naříkati. Odpouštím vám, čeho jste se před chvílí v záchvatu vášně na mně dopustili.“

„Díky za vaši almužnu, Luiso,“ namítal citlivě Hanuš; „leč duše má práhne a žízní po daru nekonečně větším a vy se netážete, v čem dar ten záleží,“ doložil s bolestným přízvukem.

Luisa zbledla jako stěna. Síla ji opouštěla, neboť tušila, co Hanuš právě chce vysloviti. Nemohla toho dopustiti. Sebrala všecky síly a pravila, aby Hanuše předešla:

„Čeho byste mohli na mně žádati? Jsemť chudá na štěstí a nemám více, z čeho bych mohla rozdávati. Nevyčítám tomu, jenž mne ochudil. Jak bohat jste vy proti mně! Máte ženu krásnou a dobrou, nad celý svět vás milující. Co nevidět oblaží vás plodem lásky své a vaší, jenž bude potomkem jmena vašeho, a budeli vám na tom záležeti, i živým obrazem vaší celé bytnosti. Krásné a svaté povinnosti otcovské nemůžete přece pokáleti žádostí, a byť vyšla z nejhlubší a nejopravdivější vášně.“

„Vy jste nikdy nemilovala, Luiso,“ prohodil trpce Hanuš.

Luisu bodla ta slova do srdce a způsobila v ní obrat ve prospěch Hanušův. Všecka výhoda, již domnívala se míti ještě před chvílí nad Hanušem, vysmekla se jí jako hladký úhoř z ruky. Byla žena, útlocitná žena.

„Křivdíte mně, Hanuši,“ pravila smutně „a jsem ještě dosti silna, abych i tu křivdu od vás snesla.“

„Vy mne posud milujete!“ zvolal Hanuš a sahal po její ruce.

Luisa sebou trhla a sepjala křečovitě obě své ruce na klíně. Před očima se jí dělaly mžitky, cítila, že utrpí porážku. Chtěla vyskočiti z kočáru. Hlučný hovor vesničanů, jež kočár dohonil, vrátil jí sebevědomí. Blížili se k cíli své cesty. Byli ve vsi. V několika minutách zastavil se povoz u domu Srchova. V čase tom jeden ani druhý slova nepromluvili.

Slavnost byla dosti zajímava, leč Hanuš a Luisa nevěděli téměř, co se před jich očima dělo. Velmi záhy také od Srcha odjeli. Hanuš

byl tak delikátní, že sedl na kozlík a řídil koně až do Jelení. Pomahaje Luise z kočáru, pravil k ní přidušeným a prosebným hlasem

„Prosím, ušetřte Parnassii."

Luisa mu pokynutím hlavy přisvědčila.

Večer podali Parnassii referáty o slavnosti a hostech jí přítomných, a Luisa odešla dříve než obyčejně do své ložnice. Byla až k smrti unavená. Položila se do okna, sepjala ruce, jako by se modliti chtěla, a sbírala všechen svůj rozum k rozjímání. Na Jelení nemohla zůstati, chtěla za nějakou hodinu prchnouti. Leč kam měla kroky své obrátiti, v noci, bez průvodce, v krajině téměř neznámé a v dešti, jenž právě s nebe hustě se sypal. Co pomyslila by sobě radová, co Parnassie o ní? Mimo to bez vědomí Hanušova nemohla v noci ze dvora. Klíče od vrat a dveří dle zvyku visely přes noc v jeho písárně. Unavivši se rozjímáním, shledala a složila své věci, svlekla a uložila se. Noc měla strašnou. Teprvé k ránu usnula.

XIII.

Záhy z rána klepal někdo na dvéře příbytku doktora Tomana. Lékař vyskočil z lože, zahalil se v župan a šel otevřít. Na prahu stál v pocestném obleku profesor Suk. Padli si okolo krku a upřímně se zlíbali.

„To jsou nám hosté," zvolal radostně doktor; „snad netáhneš opět na Šumavu?"

„Na Šumavu, bratře," odpovídal bodře Suk.

„Což ti ještě nevyšla z hlavy?"

„Nevyšla a sotva kdy vyjde."

Úsměv napolo vážný, napolo potutelný zaleskl se v očích Tomanových.

„A proč jsi nepsal, milý hochu?" tázal se Suka.

„Víš, že psaní se mi k smrti rovná; o prázdninách dokonce," odvětil tázaný.

Vešli do salónku doktorova. Suk uvelebil se co nejpohodlněji v houpavé americké sesli, již povždy okkupoval, kdykoliv zavítal k Tomanovi. Tento odešel, aby u staré hospodyně své objednal snídaní příteli, jenž po celou noc jel. Když se vrátil, přisedl k Sukovi a dal se s ním do hovoru, neb asi za hodinu musil po svých lékařských visitách.

Suk nikdy mnoho řeči nenadělal. Žije vědě své a povolání svému nestaral se hrubě o pestré zájmy života. Něco jej ale přece živě zajímalo, osud totiž Parnassiin. Toman to věděl a dovedl se tak obratně jistých strun duše Sukovy dotknouti, že rozezvučely se brzo v šumný proud hovoru.

„Povídej, co víš o Jelení," vybízel Tomana; „Hanuš mně sice psal k svátku, ale to víš, soukromé dopisy poetických lidí nestojí obyčejně za nic."

„Že stará paní v květnu zemřela, bude ti rovněž tak známo, jako že Hanuš co nejdříve bude otcem," vypravoval doktor.

Suk mu potakal.

„Však sotva budeš věděti,“ pokračoval Toman, „že Luisa už po několik neděl na Jelení?“

„To je novina, podivná a nemilá,“ odpovídal Suk zamýšleje se. „Toho jsi neměl připustiti, doktore, už k vůli Parnassii a k vůli sobě. U ženských opatrnosti nikdy nezbývá.“

„Což měl jsem činiti?“ namítal Toman. „Luisa jest paní vůle své a svého jednání, a akcie mé lásky od těch dob, co jsme se neviděli, klesly příliš hluboko.“

Na to jal se Sukovi obšírně vypravovati, jak Luisa ve Vídni nového měla ženicha, jak za ní jel a v úkrytu nad ní bděl. Dále líčil společnou jich cestu do Čech a netajil se tím, kterak špatně pochodil, chtěje Luisu od toho odvrátiti, aby nejela k Parnassii na Jelení. Poctivému a šlechetnému muži chvěl se ku konci hlas smutkem a hořkou beznadějností, tak že upřímný Suk jej v srdci litoval.

„Jak smutné jsou historie našeho srdce,“ podotkl na to Suk se vzdechem. „Co do mne, nedivím se pranic. Má láska k Parnassii byla už v začátcích svých nesmyslem a pošetilostí. Ona stala se ženou Hanušovou a se mnou bylo smrti naší amen. Já sobě v té věci také nerozumím, ale jest to vůbec jediný nerozum v životě mém, který připouštím k duchu a mysli a v němž si libuji. Snad nezasloužil jsem nic jiného, neceniv nikdy lásku vysoko. Ale ty, ubohý, proč ty trpíš? Luisa je nevšední ženština, ale ta nešťastná emancipace pomátla jí hlavu. Odtud ta hromada neshod, jež ji stíhají a tebe. Chci se vsaditi o nevím co, že jen ze vzdorů k tobě šla na Jelení. Jest to ovšem nebezpečný krok, neboť Hanuš sotva jí sešel s mysli. A pak Hanuš, nestálý jako každý poeta, a ta dobrá prostolibá Parnassie. Zabloudila chuďas do směsi a vřavy pozemské, o níž neměla zdání. Jsi přece lépe na tom, nežli já, Tomane! Ač mezi tebou a Luisou sbíhají se neshody, bude ti přece konečně za pravé učiněno. Pamatuj na mne.“

Zasmušilé čelo Tomanovo se povyjasnilo. Zdálo se mu, že jindy tak nepraktický Suk udeřil v pravdu a že co ho neviděl, skrze lásku svou, třeba ji nazýval pošetilostí, značně co člověk se povznesl.

„Všecko visí ovšem na povaze Luisině,“ odvětil Toman. „Jeli pevna a čista, za jakou ji považuji: vyplní se, co předpovídáš. Při tom ale při všem hlodají duši mou starosti a bolesti; starosti, že nevím, budeli dosti mužna, aby obstála v zkoušce, do níž se pustila, a bolesti, že nechce uznati mé upřímné lásky. To vše stahuje tmavé a děsné chmury nad mou budoucností.“

„Žena, kterou jsi ty ze vší duše zamiloval, nemůže klesnouti,“ pravil na to určitě Suk. „Víš, že nemluvívám do větru, a upokoj se. Luisa má ducha; a kde duch, tam síla neúmorná, byť sebe větší pokušení doráželo na duši. Leč o Parnassii, o tu jde, milý brachu! Nerad maluji na černo, ale což bych ti to neřekl: od chvíle té, v níž jsi mně pověděl, že Luisa jest na Jelení, trnu o ni úzkostí a strachem. To dobré, nezkušené a neobezřelé dítě strhne kalný proud choutek Hanušových do sebe, a ono utone v něm. To cítím, to vidím před sebou. Nesvědčí rovina tomu, co roste od přírody v horách. Tomu

učí přirozená botanika rozumu. Konec její bude smutný a snad rychlejší, než oba dva předvídáme.“

Slova tato vyslovena byla s takovou opravdivostí a vroucností, že rozvichřila se duše Tomanova. Takto neslyšel posud nikdy Suka mluviti. Samým překvapením a divením nevěděl co odpověděti. Trvalo to dobrou minutu, nežli se vzmužil k odpovědi.

„Nepoznávám tě, Suku,“ pravil, „tak jsi mně nový v leckterém ohledu. Leč k čemu rozdírati si duši takovým pessimismem! Co oprávňuje nás, smýšleti tak o Hanušovi, jak ty jej líčíš? Posud není tu ani zprávičky o tom, že by byla láska jeho k ženě ochladla, neřkuli vymizela, a že by v něm se byla vzňala vášeň nějaká k Luise. Jist jsem, že by nebyla ani radová Tůmová dovolila, aby Luisa zajela na Jelení, aniž Luisa tu cestu vážila, kdy by jen ve snu se jí zamihla myšlenka, že Hanuš by mohl láskou svou ji obtěžovati.“

„Paničky počítaly s tím hrdým pánem světa, s rozumem, rovněž tak, jako ty počítáš,“ namítal nikoliv bez trpkosti Suk. „Já také tak počítával o srdci svém, a výsledek všech mých správných výpočtův byl: pošetilost. Ejhle! jak šeredně jsem o sobě se přepočítal. A tak o Hanušovi přepočítáte se všichni: ty, Luisa a Tůmová.“

„Soudíš tak jen z přílišné úzkosti o Parnassii,“ chlácholil ho doktor.

„A z čeho jiného mám souditi, kdy rozum tak nespolehliv?“ horlil Suk.

„Obavy tvé jsou, přece jen přehnány,“ pokračoval Toman. „Třeba někdy rozum se neosvědčil, přece není radno vzdalovati se od něho nepřiměřeně. Zdá se mně, že přece jen křivdíme Hanušovi.“

„Bůh to ví, Tomane, ale mně se to nezdá. Jsem nepřítelem vší křivdy, ale tenkrát věru rád bych mu křivdil,“ dodal Suk a svěsil zádumčivě hlavu.

Byl čas, v němž chodíval doktor k pacientům. Omluviv se u přítele, oblekl se a odešel. Byl neobyčejně na mysli rozladěn, když vyšel z domu. Sukovy náhledy, ač odpíral jim, domáhaly se v něm víry. Bývá již tak, že objevíli se nám známý člověk v novém světle, myšlenky jeho nás rázněji dojímají. Znal Suka již dlouhou řadu let a nikdy nepozoroval při něm ani stínu náruživosti; dnes však mluvila z chladnokrevného ba suchoparného muže láska k Parnassii, ovšem ušlechtilá a mužností vytříbená, při tom ale při všem vřelá a hluboká. Čím více přemýšlel o slovech Sukových, tím více šířila se v doktorovi víra, že zavírají v sobě pravdu, tím více chvěl se úzkostí o Luisu a sebe.

S myslí roztržitou obešel si své pacienty a vracel se již domů s úmyslem, pohovořiti se Sukem o prostředcích, jichž by ještě v čas bylo záhodno použíti, aby odvrátilo se nebezpečenství od Luisy a Parnassie. Před domem podal mu listonoš psaní. Podle nadpisu poznal ruku Luisinu. Dech se v něm zarazil a do srdce ho bodlo. Ještě v průjezdu přečetl hltavě krátký obsah listu a běžel horem pádem nahoru k příteli. Suk, unaven dlouhou noční cestou, hned po odchodu doktorově ve své zamilované lenošce usnul. Spal posud.

Doktor ho probudil a beze všeho výkladu dal mu Luisin list přečísti. V dopisu stálo:

„Jestliže posud, ctihodný pane doktore, toužíte po ruce mé, prohlašuji se tímto za vaši nevěstu. Cokoliv stalo se neb stane za pobytu mého na Jelení, vysvětlím vám sama časem jasně a pravdivě. Jiného vysvětlení nedbejte. Ubezpečuji vás, že kdy by nebylo srdce mé čisto, nikdy bych neodvážila se, nabízeti vám ruku svou. Brzký lístek adressujte na přítelkyni, radovou Tůmovou. Luisa.“

Suk odložil list a pravil:

„Tušení mé nebylo klamno. Kratičký list Luisin jest chmura plná pohromy. Ubohá Parnassie! Co činiti?“

„Jeď na Jelení a nech Šumavu Šumavou,“ odpověděl určitě doktor. „Kdy bych jel já, dlouho se zdržeti nemohu a nevím, zdali bych nyní právě Luise přišel vhod; ty pak zůstal bys přece v nepokoji o Parnassii. Jeď sám, a oba nabudeme ukojení mysli. V poledne odjíždí pošta.“

„Pojedu,“ pravil Suk, vstávaje se sesle.

Když zvonili poledne, sedal Suk do poštovního vozu.

„Bůh tě opatruj!“ žehnal mu Toman na cestu.

XIV.

Pozdě, k ránu již, Luisa usnula. Spaní její bylo těžké, mrákotné, dusivé. Děsní snové, jako příšery s olovem na nohách, vlekli se v mlhavých obrysech duší její. Neokřívala spaním; malátněla, ztemněla na duchu. Zaslechla klepot na dveřích. Vyskočila, zpamatovala se. Znala dobře ten klepot. Byla to Parnassie. Hodila v rychlosti oblek na sebe a šla otevřít. Nešla, ale potácela se. Klnula v duchu slabosti své, že včera večer neprchla. Čtveračivě se usmívajíc, objevila se Parnassie na prahu. Objala srdečně Luisu a pravila:

„Hleďte lenošku. Desátá už odbila, a ona ještě v peřinách!“

„Neusnula jsem dlouho,“ omlouvala se mrzutě Luisa.

„Aj!“ divila se choť Hannušová a dodala žertem: „Však měla jsem už chuť, poslati na tebe svého muže!“

Luisu obešel mráz; nevinný žert přítelkynin dotkl se jí bolestně. Marně hledala slov k odpovědi. Sklopila v rozpacích oči. Parnassie si jí teprvé nyní jak náleží všimla. Polekala se.

„Jak jsi přepadla a unavena, Luiso,“ pravila soustrastně a vzala ji za ruku. „Podle všeho neúčinkovala včerejší cesta dobře na tebe.“

„Neúčinkovala,“ odpovídala povzdechši Luisa.

„Měla jsem to věděti,“ hovořila Parnassie, „nebyla bych tě k tomu měla, aby si jela. Ale jak jsi přepadla, Luiso! A ruka tvá studena a vlhka!“

„Nevím,“ odvětila Luisa, v níž dobrá, nová a vhodná myšlenka právě vystupovala; „nevím, ale myslím, že budu nemocna. Všecky životní síly mé vyšly takořka z rovnováhy, a tesklivé tušení kormoutí mysl mou. Nejlépe snad bude, odjeduli v čas, než nemoc vypukne, odtud. Vždyť nemohu přimnožiti tobě starostí nyní, kdy každou chvíli bůh na tebe zpomenouti může, Parnassie!“

„Marné mluvení, neodjedeš, Luiso!“ namítala Parnassie. „Jak bych mohla připustiti, aby si snad zbytečným cestováním život svůj přivedla do nebezpečenství! Na věky věkův bych si toho neodpustila. Ostatně odjezdem tvým by mně jen starostí přibylo. Soužila bych se o tebe, nevědouc, jak se máš. Marno každé slovo, nesmíš odjeti a neodjedeš, Luiso; však vím, že máš dobré srdce a že mne neopustíš, třeba jsi desetkráte to opakovala.“

Divoká bolest stiskla Luisino srdce. Smrtelnou zsinalostí prokvětly jí tváře, a ústa se sevřela jako trpkým sarkasmem. Cítila, že stůj co stůj musí nyní mluviti, aby zachránila sebe a dobrou a nevinnou Parnassii. Leč slib, jejž včera na chodbě večer Hanušovi kývnutím hlavy dala, že ušetří Parnassie, dal se s povinností do souboje. Zvítězil.

„Nuže,“ vypravila konečně ze sebe, „posečkám ještě některý den; snad tušení mé jest bez podstaty, snad děsím se nad míru.“

„Tak tě ráda slyším mluviti,“ hovořila radostně a horlivě žena Hanušova; „však nepustím tě ani na krok od sebe a budu tebe ostříhati jako oka v hlavě. Nyní ale pojď, ať spolu posnídáme. Hanuš již odešel před hodinou do deště. Však nemáme ho potřebí, potěšíme se už spolu.“

Téhož dne nezbylo Luise více času, než aby napsala doktoru Tomanovi několik okřídlených slov. Kojila se jistou nadějí, že Toman na ten dopis pro ni na Jelení přijede. Divným řízením osudu však Toman nevydal se na cestu. Do Vídně jel s ochotou o své újmě, do Jelení nejel. Obával se, že by Luisa jeho návštěvy nepřijala libostně, třeba se prohlásila za jeho nevěstu; domníval se, že chce „býti paní svého osudu neobmezenou, a bál se jí znova pohněvati, aby snad nezviklala se v úmyslech svých, z nichž nyní mu nejkrásněji kynulo vyplnění nejvroucnějšího jeho přání. Slova její napolo temná, aby čekal jen na její výklad o všem, co na Jelení se stalo nebo stane, rozžehla v něm ovšem celé peklo trapných obav, leč naproti tomu byl šlechetný muž přesvědčen, že Luisa klesnouti nemůže, třeba Hanuš znova k ní zahořel láskou. Spolehal se na Suka a dychtiv čekal na zprávy od něho.

Dopis Luisin k Tomanovi odešel teprvé druhého dne a tu již rozvalily se události děje našeho v plný a hlučný proud. Dobromyslný Suk z části přišel pozdě; avšak i kdy by byl dříve přijel, nebyl by měl síly, aby proudu postavil se do cesty, neřkuli, aby jej byl v toku zarazil.

Osud lidský jde svou cestou; neníť parostrojem, jenž by ujížděl určitými kolejemi, jež by mu rády kladly bystrý rozum a šlechetné srdce.

Hanuš přišel teprvé k jedné hodině s poledne domů. Přicházel strašlivě rozladěn a tak přepjat na mysli, že jen s největším úsilím se ovládal. Nevěřil Luise, obával se, že nedostála již danému slibu a celou včerejší scénu v kočáře že již jeho choti vyzradila. Duše jeho zmítala se již v tom stavu, že nehrozila se více sebe strašnějšího rozhodnutí, ano že s jakousi dychtivostí již po něm práhla. Jediné pohlednutí na Parnassii poučilo jej, že Luisa nic neprozradila. Choť jeho přijala a objala jej tak laskavě a srdečně jako jindy. Oddechl si

v duchu, nesnesitelné břímě spadlo s něho, libá uvolněnost vzpružila duševní jeho síly. Že Luisa byla zamračena, nepřekvapilo ho; nemohloť ani jinak býti. Zdržel se jen krátkou hodinku doma, pak předstíraje nějakou důležitější práci v hospodářství odešel. Den byl pošmourný a chladný. Toulal se bez účelu v polích přemítaje o tom, co nejbližší budoucnost přinese. K večeru vrátil se domů, aniž paní, jenž byly nahoře, o tom zvěděly. Posadil se za stůl v písárně své, jež nacházela se v přízemí, a poslal si pro víno. Měl potřebí posilnění, neb i jeho dnešní noc byla trapna a velmi nepokojna. U večeře sešel se opět s paními. Zábava nechtěla se nijak rozprouditi. Luisa záhy odešla, Parnassie ji doprovodila. Když se vracela, chystal se již Hanuš ku spaní. Po krátkém hovoru, v němž Parnassie vedla slovo a v němž se zračilo všecko její štěstí manželské, anoť za nejkratší dobu mělo dojíti koruny miláčkem, jejž pod srdcem nosila, ulehli si. Hanuš usnul dříve; požité k večeru víno asi k tomu přispívalo. Parnassie hned neusnula; neměla už po delší čas dobrého spánku a modlila se za poklad lásky své, za Hanuše a posléze za sebe. Konečně lehce usnula. Hodiny na stole bily právě půlnoc, když zbudila se. Hanuš ze spaní těžce oddechoval a chvílemi nepokojně sebou házel. Mluvil také ze sna nějaká nesrozumitelná slova. Nebylo to poprvé, stávalo se to častěji, jako vůbec to bývá u lidí živé a roznětlivé obrazotvornosti. Tu najednou promluvil docela srozumitelně ze spaní: „Luiso.“

Parnassie slovo to zaslechla. Jindy nebyla by k věci té přiložila váhy, dnes však, aniž věděla proč, proniklo to slovo její srdce jak břitká, studená dýka. Usedla na loži svém a upjala nejvýše znepokojena zraky své na muže vedle sebe spícího. Světloška, jež hořela v koutě ložnice při posteli Hanušově, osvětlovala mužovu hlavu. Žádné i sebe menší hnutí v jeho obličeji nemohlo Parnassii ujíti. Proč volal Luisu ze spaní, proč ne ji, jež všecko štěstí své zakotvila na jeho duši? Děsný, palčivý pocit žárlivosti projal duši choti Hanušovy; byl tím děsnější a palčivější, čím méně měla o něm tušení, čím nevinnější a upřímnější byla mysl její. Podezření, jehož hrůzu ani myslí svou obejmouti nemohla, zachvátilo veškeru její bytost a sypalo ledy do krásné květnice její lásky. Studený pot vyrazil jí na čele, dech její se úžil, jako by skála byla padla jí na prsy. Myslila, že zalkne se lítostí, bolestí a hrůzou.

„Luiso, drahá Luiso,“ mluvil znova Hanuš ze spaní.

Parnassie svěsila zoufale hlavu. Slzy jako hráchy koulely se po studené její tváři a kapaly na křečovitě na lůně sepjaté ruce. „Drahá Luiso,“ povídal ze sna Hanuš. On Luisu miloval, on zavrhl věrnou a dobrou ženu svou, jež by ani na okamžik nebyla váhala život zaň dáti, kdy by jednalo se o jeho spásu. „Drahá Luiso!“ ... K žárlivosti přidružila se v Parnassii nenávisť proti přítelkyni a v zápětí probouzel se odpor proti oběma jejím utiskovatelům. Vymaňovala se zpovolna z ohromení a přicházela k jasnějšímu sebevědomí. Křivda a bezpráví, jichž dopustili se na ní Hanuš a Luisa, nemohly projíti bez pokuty. Či snad mýlila se, či snad všecky ty hrůzyplné domysly její byly bez podstaty? Dvě, tři slova, pronešená ve snu, jak mohla býti základem a podnětem k podezření, jež přímo upíjelo životní sílu

z duše i srdce? Parnassie myslila, že blouzní a jala se z blouznění probírati. Nevýslovně libý pocit provanul ustrašenou duší její; okřívala, občerstvila se. Zdálo se jí, že nemožno, aby Hanuš tak hrozným zrádcem a šlechetná Luisa tak nízce smýšlející ženou byla!

„Luiso, neprozraď!“ volal Hanuš ze spaní.

Všecka útěcha, všecka naděje sesypala se rázem v duši Parnassiině v ničemný prach. Posledním slovem nabyla jistoty, že Hanuš nejen Luisu miluje, ale že mezi nimi již něco se přihodilo, co před ní tají a před čehož prozraděním Hanuš i Luisa se bojí. Žárlivost, lítost a nenávist znova se rozvichřily v Parnassii, s větší silou a kvapem nežli prvé. Vztahovala již ruku po Hanušovi, aby ho zbudila a přinutila k vyznání. Leč záhy zpamatovala se. Mohlť on ze spaní ještě více mluviti a musel mluviti pravdu, kdežto by bděje mohl lháti. Chytrost a lstivost, stálé průvodkyně žárlivosti, dostavily se v čas. Počítala bedlivě každé sebe menší hnutí v jeho obličeji a nepustila oka s jeho úst, aby ani písmenka jí neušla. Hanuš nemluvil dále, jen těžce oddychoval. Parnassie měla čas k rozjímání. Bezděky srovnávala si dojmy posledního dne. Jak mohla býti tak zaslepena a Luise věřiti! Nebylo pochybnosti: včera na cestě k Srchovům srozuměli se k hanebným svým záměrům. Proč byla hned z rána Luisa tak polekána, když ji přišla zbudit; proč byla tak přepadla a unavena? Patrně neměla dobrého svědomí spáchavši zradu nad přítelkyní ji tak milující. Proč Hanuš byl tak nesdílný, tak mrzut, proč tak svrchovaně rozladěn? Nyní věděla příčinu. Domysly její dřívější byly pravdivy a jasny nad všecku pochybnost! Parnassie tak se zahloubala do rozboru svého postavení, že nemohla více usnouti. Co počíti nyní? Snášeti tiše, trpěti bez odporu, to nemohlo býti pokutou za zradu nad ní spáchanou. Nahlížela, že musí opatrně sobě vésti, jako muž její a Luisa, než vykoná mstu. Ano, mstíti se musila. Oni zmařili život její a blaho její, oni pošlapali štěstí jejího dítěte prvé, než přišlo na svět. Ubohé, nešťastné dítě, co očekávalo je v budoucnosti! — Parnassie zapomněla na sebe samu; myslela jen na dítě své. Bolest nevýslovně hořká sklátila ji na mysli. Každou hodinu mohla státi se matkou a co matka měla povinnost s celým světem dáti se do boje pro drahý plod svůj. Snad byla by zoufala, kdy by nebyla pomyslila na stav svůj, na dítě své; byloť jí dražší nad vlastní život, nad vlastní štěstí. Jak byla osiřela s plodem svým na tom širém světě! Otčina daleko, otec daleko, a kol ní sami úhlavní nepřátelé! Slzy jí více nepolily, odpor k bezpráví zmáhal se v ní každou minutou, pomýšlela na čin, by pomstila sebe a dítě své. Chtěla hned z rána zkoumati Hanuše i Luisu, a pak — děj se vůle boží . . . Nejlépe by ovšem bylo, kdy by bůh ji a dítě její k sobě povolal! Bylo by to ale nespravedlivo, neb pak by Hanuš a Luisa plýtvali v štěstí svém! Parnassie neusnula více, k ránu pak vypadala, jako by byla v noci o celou řadu let sestárla!

Pozdě a obtížně opustila ráno strastiplné lože. Zkoumala Luisu, poněvadž Hanuš byl odešel. Luisa byla pokojnější ano veselejší než den před tím. Neměla ani zdání o tom, co v noci se v ložnici sběhlo. Na všecky otázky, jež Parnassie nutíc se k bývalé přívětivosti, s chytrostí neobyčejnou jí předkládala, odpovídala beze vší podjatosti a

jevila na pohled tak spravedlivou mysl, že ubohá žena Hanušova nevěděla, neníli všecko podezření její, pokud se aspoň Luisy týkalo, lichým, děsným přeludem. Parnassie zašla si z úmysla dolů ke kočímu, jenž Hanuše a Luisu k Srchovi vezl. Tázala se ho, zdali nic zvláštního na cestě se nepřihodilo. Prostoduchý, selský člověk vzpomněl si konečně, že slečna jednou vykřikla, a vypravoval, kterak skočil s kozlíku, aby se podíval na kočár, zdali kolo neb náprava se neporouchala. Domů že řídil koně po celé cestě milostpán.

Výpověď ta postačila Parnassii k tomu, že Luisu zavrhla na dobro. Viděla v ní už jen zarytou a chytrou ženštinu, jež výborně umí se přetvařovati a klamati.

Po obědě, když právě Luisa poodešla, vyprosila si Hanuše k hovoru mezi čtyřmi očima. Vedla si tak opatrně, že nikdo, kdo ji znal, tím méně Hanuš, jenž dary ducha jejího podceňoval, toho by při ní nebyl hledal.

Byli sami ve velikém pokoji.

„Pošleme pro pomocnici?“ tázal se Hanuš.

„Bude dobře snad, učinímeli tak,“ odvětila Parnassie. „Mám však něco jiného na srdci, o čemž bych ráda v soukromí s tebou porozprávěla. Víš novinu, že Luisa chce mermomocí od nás odjeti? Včera jen s těží jsem ji od toho zdržela. Ráno byla skutečně nemocna. Mám ji propustiti?“

Hanuš zbledl a hned na to se zapálil. Měl sklopené oči a přece zdálo se mu, že zraky choti jeho magickou silou na něm spočívají a útroby jeho pronikají. Trvalo to několik okamžení, nežli vůbec s to byl, aby vzhledl k Parnassii. Byl nedověřen a přece dal se oklamati. Parnassie, druhdy prosta a liba jako holubice, naučila se v dnešní noci přetvařovati se. Hanuš aspoň nespatřil nic podezřelého v lících a v očích ženy své.

„Myslíš, aby odjela?“ tázala se tato znova, proto asi, aby nezbylo nevěrníkovi času k delšímu pozorování.

„Při okolnostech nynějších,“ odpovídal Hanuš hlasem nesmělým a přes všecko úsilí, aby se opanoval, chvějícím se, „při okolnostech nynějších nemohu raditi k tomu, aby Luisa odjela. Vždyť přijela proto, aby byla ti nápomocna v čase, v němž nejvíce pomoci její máš potřebí, a čas ten nemůže býti již dalek.“

„Přeješ si tedy, aby neodjížděla,“ ptala se Parnassie určitěji dále.

„Myslím,“ ohražoval se Hanuš z opatrnosti, „že především na tobě záleží, rozhodnouti se.“

„Víš, že všude a při všem všecko dávám na radu a náhled tvůj,“ namítala Parnassie; „vyslov se, co ty chceš, a stane se.“

„Tedy ať neodjíždí,“ vyslovil se určitě Hanuš.

„Ano, ať neodjíždí, pak ale tě prosím, abysi, třeba dnes večer u přítomnosti mé, jí to pověděl do očí. Dá snad více na tebe, nežli na mne,“ dodala Parnassie.

Obrat ten byl Hanušovi nemilý, ba zdálo se mu, že dal se vehnati do léček, chytře naň nastražených. Nedůvěra k Parnassii rostla v něm povážlivě, leč překonal ji brzy. Podceňoval vlohy duševní ženy své a nemohl nikterak pochopiti, že by byla tak chytrá, aby mohla

jemu a Luise nástrahy strojiti. Vymlouval se sice a vytáčel dosti hbitě z úkolu, jejž mu choť přidělovala, vida, ale že stojí na svém, považoval úminek její za vrtoch, který při stavu jejím prominouti se musí, a přivolil, že večer u přítomnosti její s Luisou v tom smyslu porozpráví.

Když z velkého pokoje odešel, sklesla Parnassie při pohovce na zemi. Neplakala více. Cítila, že je zrazena a ztracena. Pokušitel vábil ji k oknu a šeptal jí: „Vrhni se dolů a bude po všem. Budeš míti pokoj, věčný sladký pokoj.“ Nešťastná žena však jej zahnala od sebe; myslilať na své dítě.

Večer při stole přivedl Hanuš po dlouhém otálení řeč na odjezd Luisin. Oba hráli svou úlohu dosti špatně. Jeden ani druhý nebyl tak zkažen, aby náležitě se dovedl přetvařovati a aby zachoval si chladnost u věci, jež divoce zmítala duší jejich. Ubohou Parnassii jen to mýlilo, že Luisa odhodlaně se vyjádřila, že zítra z Jelení odjede.

Zdrcena odešla Parnassie brzy do své ložnice; ona jediná ze všech provedla přetvářku svou a oklamala oba. Bolestné a hrozné dojmy minulé noci a minulého dne způsobily, že dnové její o něco dříve se naplnili. Krátce po půlnoci bůh jí pomohl. Porodila synáčka. Luisa nemohla odjeti. Nechtěla slouti necitelnou.

XV.

Růže při trní se rodí; květe na krátko, trní jen zůstává jak rok dlouhý. Jak mila a půvabna byla ta růže štěstí i naděje, jež zakvítala Parnassii ještě před třemi dny! Dnes držela na bohu vyprošeného synka v náručí, ale radost a štěstí byly ty tam. Růže opadla, trní zůstalo.

Nepustila dítě první čas ani z náručí a jen se zdráháním přivolila, aby Hanuš je pokřižoval a poceloval. Obrátila se při tom od muže, aby neviděla divadlo, jež se jí hnusilo. Hanuš slzel, když poprvé synka k srdci přivinul. Čemu platily jeho slze? Plakal snad nad svou slabostí a nehodností, či plynuly slze jeho z pocitu hanby, že dotýkáním svým znesvěcuje nevinného tvora a tím i svatou lásku mateřskou své ženy, kterouž po jidášsku zrazoval? Luzní přeludové lehké a bujné jeho mysli opanovaly již tak hlavu jeho, že i v tomto vážném ano posvátném okamžiku nepozoroval, že co z nich si staví, staví na větru, a že lapá okřídlené stíny, míjeje z úmysla zdravé a plodonosné štěpy, jaké rostou z pravé lásky a pravého štěstí manželského na půdě života ctihodného muže. Vášněmi spoután a poroben neměl více tolik mravní svobody a síly, aby byl nyní ještě, v hodinu dvanáctou, přistoupil k loži utrápené ženy své, aby vyznal se jí z bludův jej mámících, aby zachytil se dobré její ruky a nikdy více jí se nepustil. Dobří andělé, jeho i Parnassiini, odešli jelením skokem a nevraceli se ani hlemejždím krokem . . .

Luisa zůstala na Jelení a ošetřovala laskavě nemocnou Parnassii. Tato přijímala nikoliv srdečně, nýbrž s vnitřním odporem všecky její služby a vyžádala si, aby i v noci s ní byla v ložnici. Ostříhala vůbec

bedlivě každého jejího kroku a kdykoliv Luisa za nějakým zaměstnáním z ložnice odešla, byla nepokojna a žárliva, obávajíc se, aby Luisa nesešla se někde s Hanušem. Jsouc připoutána na lůžko, dvojnásobně žárlila. Novorozeňátko kojila Parnassie sama; nechtěla nikterak připustiti, aby najatá žena vzala je v ošetřování. Ubohé dítě nemohlo při takových okolnostech ovšem prospívati.

Druhého dne na to pokřtili dítě po otci beze vší okázalosti. Mladá matka tomu tak chtěla a vystupovala vůbec příkřeji proti mínění Hanušovým. Tím zbudila se znova nedůvěra jeho k Luise. Domníval se opět, že nezachovala tajemství před chotí jeho a toužil snažně po rozmluvě s ní, aby nabyl ukojení. O příležitost nebylo nyní zle, co Parnassie ležela; hledal a nalezl ji.

Den, za něhož křest byl slaven, se nachýlil. Večerní šero objalo krajinu kol a kol a milý klid rozhostil se po pokojích panského domu v Jelení. Parnassie usnula na loži svém a malý Jeníček dřímal tiše ve své kolebce, stojící při loži matčině. Luisa seděla zamyšlena u okna a probírala se v neutěšených událostech posledních dnův. Očekávala jistotně, že doktor Toman dnes neb zítra přijede a žehnala v duchu chvíli, kdy bude se jí na vždy rozloučiti s Jelením. Zamýšlela na nějaký čas k tetě do Prahy se podívati a pak Tomanovi ruku při oltáři podati. Byla již všecka odhodlána k tomuto kroku; neboť nahlížela, ano přesvědčila se, že za dob našich, jež tak okázale a hlučně osvícenými nazýváme, útrapa stíhá za útrapou ženštinu sebe vzdělanější a rozumnější, jeli osiřelá a nehledáli podpory a útulku při muži. Nadějemi, že po boku Tomanově jasnější ji nastanou dnové, ukonejšena, odešla tiše z ložnice do kuchyně, aby dohledla a zařídila, čeho potřebí. Po některé chvíli se vracela k Parnassii. V pokoji před ložnicí zastoupil jí cestu Hanuš. Bylo patrno, že na ni čeká a že vyhledal si k hovoru chvíli, kdy žena jeho usnula; neb že byl se podívati v ložnici, o tom svědčily přivřené dvéře.

„Čeho žádáte na mně, pane?“ tázala se Luisa chladně a suše zastavivši se před ním u větší nežli slušno vzdálenosti.

„Mám prosbu, Luiso, snažnou a nevinnou,“ pravil po minutce Hanuš přidušeným a bezladí duše jeho prozrazujícím hlasem.

„Nebyla jsem nikdy vaší Luisou, aniž jí kdy budu,“ odpovídala rozhorlivši se Luisa. „Jinak nevím, odkud nabíráte smělosti, an po tom, co se mezi námi ondyno stalo, a čímž jste mne do té duše urazil, ano pohanil, ještě se odvažujete z úmysla mně jíti na oči,“ dodala tónem pro Hanuše přímo urážlivým.

Mladý muž se všecek zapálil. Myšlenky, jež si byl tak pěkně sestavil, rozletěly se a děsné prázdno rozložilo se pro okamžik v jeho duši. Nevěděl, co promluviti. Luisa chtěla té příležitosti použíti a odejíti do ložnice k Parnassii.

Hanuš jí odhodlaně zastoupil cestu.

„Neodcházejte, slečno, prosím vás za to z té duše! Několik jen okamžikův darujte mně; jen několik krátkých slov, dovolte, abych směl s vámi promluviti. Jsem sám v sobě tak neštasten, tak rozerván, že zasluhuji, aby i ledové srdce nade mnou se ustrnulo.“

„Divně se poslouchají taková slova od vás," prohodila trpce Luisa. „Vy, jenž tak důsledně kujete zradu na věrné a dobré ženě své a na ubohém děcku, jímž vás právě obdařila davši z lásky k vám život svůj do sázky, vy, pane, nebudete snad tak směšným, abyste mně vyčítal ledové srdce?"

„Nevím, co mluvím, slečno," omlouval se Hanuš; „ale tolik jest jisto, že od vás nejméně jsem očekával jedovaté šípy ironie."

„Buďme struční, pane, v řeči i myšlení," namítala mu Luisa; „čeho na mně žádáte?"

„Ví žena má?" tázal se nesměle Hanuš, „co stalo se mezi námi na cestě k Srchovům?"

Luisa se hněvem zapálila. Otázka ta, jež plynula patrně z nedůvěry k ní, dotkla se velmi citlivě osobní její hrdosti. Každý slib, a byť jen kyvnutím hlavy daný, jako se to tenkrát stalo, byl jí svat. Podle mužné povahy své stála v něm pevně nehrozíc se záhuby, jež z dodržení jeho mohla jí vzejíti. A muž ten, jehož ze vší síly druhdy milovala, jenž původcem byl a příčinou všeho jejího neštěstí, muž ten byl tak sláb, že ani slovu jejímu úplně nevěřil. Jaký jiný muž byl Toman, když jej v duchu s Hanušem srovnala! Od chvíle této rozstoupila se mezi ní a Hanušem propast bezedná; od této chvíle ve vší opravdivosti se kála z toho hříchu, že kdy srdce své k tak vrtkavému muži přiložila. Byla s Hanušem na dobro hotova.

„Není mne důstojno," pravila hlasem ledovým, jenž proklal srdce Hanušovo jako břitký meč, „odpovídati vám na takový pošetilý vrtoch."

„A přece se mně zdálo," namítal úzkostlivě Hanuš, „že žena má o všem ví. Všecko její jednání za posledních dnův . . ."

„Neobcházejte daleko řečí," vpadla mu Luisa přísně do hovoru; „není mi po chuti, déle se baviti s přeludy a matnými stíny mysli vaší až do chorobna vrtkavé! Klamete se; nedám se strhnouti v zběsilý jejich rej!"

„Luiso!"

„Pane!"

„Nedám se tak zhola zatratiti," zvolal Hanuš, prudce vášní svou zachvácen; „nejsem posud bezbranný; při sám bůh nejsem!"

„Směšno!"

„Dovedu sebe hájiti," burácel Hanuš. „Či snad někdo třetí mne předešel? Luiso, vy milujete někoho jiného?!"

„Jsem zasnoubena."

„Nemožno! Jmenujte mně toho lotra!"

„Neuznávám za dobré."

V tom pootevřely se dvéře z ložnice Parnassiiny. Nešťastná žena Hanušova, probuzena hlasitým hovorem vedle v pokoji vedeným, stála u nich opírajíc se vší silou o skříň vedle stojící. Ani Hanuš ani Luisa ji nepozorovali.

„Musíte jej pojmenovati," burácel prudčeji Hanuš; „nepřipustím tomu, dokud jediná krůpěj krve kolovati bude žilami těla mého! Luiso," zvolal v největší vášni a chopiv před sebou utíkající dívku za ruku klesl před ní na kolena; „po dlouhém blouznění, vytrpěv muka Tan-

talova po boku ženy prostoduché, jež nikterak mne nemohla pochopiti a ukojiti, vyznávám před vámi na kolenou, že vás neskonale miluji, že musíte býti mou přes všecky překážky, byť vysoké byly jako alpy a tvrdší než ty skály v nich. Luiso, ty musíš býti mou . . .“

Rána na podlahu u dveří do ložnice Parnassiiny vedoucích zastavila rázem proud vášnivé jeho řeči. Luisa vykřikla a zakryla si oči před strašným divadlem. Hanuš vyskočil a potácel se pomaten po pokoji. Kalný jeho zrak utkvěl na dveřích polootevřených. Na podlaze při nich ležela Parnassie bezducha jako mrtvola. Z čela řinula se jí krev potůčkem. Šel k ní, zdvihl ji a položil ji na lůžko. Zatrhl zvoncem, svolával lidi na pomoc.

Luisa sběhla strasně rozčilena se schodů a pádila z panského domu. Kam půjde, nevěděla; také jí nyní na tom nezáleželo.

V dolejší chodbě, na blízku vrat, vrazila na muže v pocestném plášti. Byl to profesor Suk, jenž právě od Tomana přijížděl.

„Bůh vás posílá v pravý čas!“ zvolala překvapena a potřásla mu ruku. „Přicházíte místo Tomana?“

„Přicházím,“ odvětil Suk.

„Nuže, jeďme! Ani okamžik neprodlím déle v tomto domě strastmi a vášní prokletém. Pojďte, příteli!“

I zavěsila se Sukovi, jemuž samým podivením hlava šla kolem, za ruku a táhla jej na dvůr. Sedli do vozu, jenž byl právě Suka přivezl, a odjížděli z Jelení. Ubohý učenec odjel, jakož přijel. Parnassii ani nespatřil a když nedočkavě se Luisy tázal, co stalo se na Jelení, prosila ho tak vroucně, aby ji dnes otázkami toho rázu ušetřil, že musel jí býti po vůli.

XVI.

Parnassii zkřísili jenom s těží. Když posléze probrala se z mrákot a mdlob, nebyla sebe vědoma. Neznala nikoho kolem sebe, ani dítěte svého, mluvila vůbec málo a když promluvila, neshodovala se slova její se zdravým rozumem. Dostala hořečku, jež neobyčejně silně při ní se objevila. Když byla v největším nebezpečenství, asi čtvrtý den po události právě vypravované, zemřel její synáček. Nevěděla nic o tom, a i kdy by byla poněkud při vědomí, sotva by se byla nad ztrátou tou rmoutila; ohromná bolest otupila tak duši její, že na ten čas nebyla schopna vřelejšího citu. Služebníci a lékaři ošetřovali ji jako oko v hlavě, nečinili však Hanušovi žádných nadějí, že se uzdraví.

Hanuš byl zdrcen. Jako stín bez krve a kostí chodil po zámečku, zahradách a polích. Kamkoliv zabloudila některá jeho myšlenka, všudy tonula v prázdnu a temnotách. Se žádné strany zachmuřené jeho oblohy duševní nekmital mu zásvit naděje nebo štěstí. Trpěl dvojnásobně. Jednak úpěla duše jeho pod břemenem viny, jíž dopustil se na Parnassii, jednak dusilo ji ledové opovržení, jímž odměnila se mu Luisa za vřelou jeho vášeň. Nelze nám zamlčeti, opovržení to hlouběji sahalo do duše jeho a horším jedem napájelo ji nežli vina, spáchaná na Parnassii. Život zrazené jeho ženy visel na vetché nitce, dítě bylo

pod zemí, každou hodinu mohl býti s té strany svoboden: leč k jaké platnosti mohla mu býti všecka svoboda? Luisa jím opovrhovala, ona jej nemilovala, ano byla zasnoubena jinému! Hanuš cítil, že zmítá se na samém konci svých žádostí a záměrův a přece se domníval, že jen na něm záleží, máli se při srdce svého propadnouti, nebo máli ji vyhráti. Tímto klamem kojil chvílemi mysl svou, leč nadarmo; nedůvěra v sama sebe a víra v tvrdý los, jenž mu padl, podržely vrch. Strašný byl stav duše jeho, hrozné její bezladí; Hanuš byl zdrcen.

Druhého dne po zesnutí synáčka Parnassiina přijela paní radová na Jelení. Krátký, ale obsahem svým jasný a úplný dopis, jejž Luisa utíkajíc se Sukem z Jelení do Prahy jí poslala, aby po tmách netápala, přiměl jí k té cestě. Jak želela své krátkozrakosti, že neuposlechla rady zkušeného muže svého. Nyní, po účinku, dávala mu za pravdu, že lépe jest v záhadných okolnostech života lidského posuzovati člověka podle slabších jeho stránek nežli podle silnějších. Jinak přiváděla ji jen povinnost k Parnassii. Chtěla péčí svou odměniti se jí za to, co dobrého prokázala matce její, když ležela na loži smrtelném. Místo Parnassie přistrojila mrtvého Jeníčka do rakvičky a pokropila nebožátko na místě matčině upřímnými slzami.

Po pohřbu pravila k bratrovi mezi čtyřmi očima:

„Budeš asi brzo vinou vlastní vdovcem. Jak si ustěleš, tak budeš spáti. Mýlili jsme se všickni v tobě. Hledali jsme v tobě něco zvláštního, tys ale všední člověk. Není při tobě ani mužnosti, ani mravnosti; jednal bys jinak. Ubohá dívka ze šumavských lesův! Zabloudila!“

„Jako leckteré dámy ze salónu,“ vpadl jí Hanuš do řeči krče rameny.

Helena se na bratra velmi, velmi vážně podívala a dodala po chvíli:

„Luisa má pravdu: společnost hřeší rovněž tak na nás jako na sobě, že nás ženy nedostatečně vychovává!“

Na to přetrhla hovor a odebrala se k nemocné Parnassii.

„Hořečka omladnic. Z desíti nemocných jedna s těží životem vyvázne,“ pravil domácí lékař.

Parnassie náležela k těm desátým. Ozdravěla. Byla z hor, tělesné ústrojí její mělo jádro, jež šťastně přestálo kruté svízele nemoci. Okřívala zvolna sice, ale přece rychleji, nežli lékařové očekávali a předpovídali. Vědomí její se vrátilo, vzpomínky na smutnou minulost se oživily, soudnost se probouzela. Paní radová nepřipustila Hanuše k ní ovšem z opatrnosti, a sedávala celé hodiny u jejího lůžka.

Bylo nedělní odpoledne. Slunce pěkně svítilo a ptačí švehol z dola ze zahrady vnikal otevřeným napolo oknem do ložnice nemocné paní. Parnassie probudila se poprvé z dlouhého a mrákotného snu k vědomí a rozhlížela se udiveným okem kolem sebe. Oko její utkvělo na Heleně. Hleděla chvíli na ni, zaplakala tiše a pravila:

„Myslila jsem, že jsem docela opuštěna a nejsem! Díky bohu, že aspoň ty jsi se nade mnou ustrnula.“

Paní radovou polily slze.

„Buď pokojna, Parnassie," odpovídala laskavě, „bdím nad tebou. Ráda jsem u tebe za péči, kterou jsi věnovala nebožce matce, kdy stonala."

„Ach, s dobrou matkou tvou umřelo všecko moje štěstí," naříkala Parnassie.

„Buď zmužila," těšila ji Helena. „Co se stalo, nemůže se ovšem odestáti, leč lepší budoucnost snad více napraví, nežli si myslíš."

„Nenapraví, Heleno, nenapraví," namítala bolestivým hlasem nešťastná paní.

„Jest již úkolem naším, milá Parnassie, býti trpělivými a odpouštěti těm, kdož z přepychu a z vrtkavosti za lásku odplácejí zradou."

„Ach! těžký to úkol, Heleno, nevýslovně těžký. Kde dítě mé?"

„Jest mu dobře, Parnassie," odpovídala radová nemohouc udusiti pláče.

„Umřelo chuďátko!" vzdychala nešťastná matka. „Bůh se nad ním smiloval a na mne zapomněl."

„Jsi posud nemocnou, Parnassie," napomínala ji vlídně radová. „Hleď si především zdraví a zanech rozjímání. Však přijde na ně čas. Mluvíme již déle než snáší se s nemocí tvou."

„Máš pravdu, Heleno. Bohužel, přijde čas k rozjímání i jednání."

Začátek jeseně byl neobyčejně pěkný a příjemný. Parnassie opouštěla již častěji lože své a procházelá se, provázena paní radovou po pokojích. Byla všecka proměněna na duši i na těle. Nemilosrdná nemoc setřela ovšem s lící jejích tak mnohý milostný půvab, tak že bylo jedva ji poznati; postava její pozbyla leposti, lahodné souměrnosti a plnosti, za to ale na duchu změnila se, aspoň dle náhledův paní radové, značně k svému prospěchu. Ona prostolibost, jenž na Šajbě a patě Ostrého Hanuše tak mocně okouzlila, zmizela téměř na dobro a na místě jejím zračily se ve všem myšlení a v řeči její, onen klid, ona odhodlanost a pevnost, k níž dospívají rozumné zeny po horkých bojích a trpkých zkušenostech. Beze vší úzkostlivosti, klidně a vlídně přijala Hanuše, když jí jej paní radová předvedla. Nevyčítala mu ani slovíčkem, nepokárala ho ani jediným pohledem, ale neřekla mu také ani laskavého slova, aniž usmála se naň jediným milým oka pozřením. Nezapomněla v kritickém postavení svém, že jest jejím mužem, nezapomněla ale také na bezpráví, jímž přivlekl ji až na samý pokraj hrobu. Hanuš nepoznával ji rovněž tak jako jeho sestra, jež v duchu již se těšila, že Parnassie na bratra jejího vyzrála a že má po trapných zkušenostech svých dosti vlastní síly, aby ukrotila bujnou, vzpínající se mysl bratrovu a vykázala jí jedinou pravou cestu, jenž vede k domácímu štěstí a blahobytu. (Dokončení.)

Přírodě.

Znělky

Adolfa Heyduka.

Ty Afrodito, krásy nehynoucí,
z pěn času vlnobití stoupající,
s tou věčně usmívavou nebes lící
a s něhou těla neumarně skvoucí!
Kdo poznat můž tvou vůli všemohoucí,
kdo tvůrčí slova všemírem se chvící,
kdo touhu rozkoše, tu svévolnici
a její děsný pochvat k smrti zvoucí?
Zda k lidstva těše svoje tvoříš díla?
Ne, smrtí jich se rodit chceš jen znova,
by doba za dobou zas tím se chvíla,
co vůle tvoje dálným věkům chová,
v nichž kupí se vždy mocněji tvá síla —
a mžikem jesti jsoucnost člověkova.

Tys bez mezí, nám skrovná země stačí,
tys bez času, nám údělem kus věku,
tys bez smrti, nám žádných pro ni léků,
tys bez změny, z nás vše jí v ústret kráčí.
Což o to dbáš, v čem ducha vzlet se zračí,
vždyť před smrtí z nás každý na útěku,
my vševůli tvou ssajem v matky mléku,
tvá síla v tajné otroctví nás vláčí.
Jak žijem, hyneme, vše lhostejno ti,
ať nebesa se boří, země zdouvá,
ať moře přelívá se, horstvo kotí,
tvůj čas se zrnkem rychlej nepřesouvá,
vždy stejnou jsi, nechť obloha se shrotí,
a s námi žádná neváže tě smlouva.

Kdož přírodě můž zastoupiti dráhu,
kdož bez ní může něčím býti ještě,
jí jedno moře jsou a kapka deště,
jež zvadlé trávě lesklou dala vláhu.
Jak malichernou chová člověk snahu,
když mní se víc, a v choré mysli třeště
své srdce tisknout dává v sporu kleště,
by pozbavil se žití sterých vrahů.
Jen práškem člověk, jenom pýlem květu —
zda pavoučí svou myslí stíhnout může
tu hroznou pramáť tisícerých světů?
Jí větší obětí snad zádech růže
než lidská mysl v bujném čaroletu,
co mořskou hloubku s klenbou nebes víže.

Chtěl člověk být? Nuž odpověz, ty smělá,
mluv, pročže mlčíš v nepohnutém vzdoru,
prož z žití zas jej vedeš do úmoru,
proč na chvilku jen si ho míti chtěla?
On neobrněn vyskočil ti z čela,
co nejkřehčejší z bezpočetných tvorů,
by hledal soulad v stálém žití noru —
však tys veň smrt a spor jen spotápěla.
Jak můž se ubrániti zmaru tomu,
té v kmeni lidstva bědné červotoči?
Vždyť ani požalovat není komu!
A kam se kolivěk ta mysl vnoří,
jen prach a troud si těžce vleče domů
že hořkou slzou zapadají oči!

Smrt z kvasu přírody vždy nejvíc těží,
té náležíme v mateřském už klíně,
ta střeže kolébku i Mudřen síně
a řídí vášně naše bez otěží.
Tu dráždí, hned zas pro útěchu běží,
a pramáť tvorstva v nebes modrém týně
půl v lesku čarovném, půl v děsném stíně
pokojně dále spěchá s věků spřeží.
My ale k věčnému jí budování
dělníky odkájíme povždy nové,
až prvá jsoucnost naše v nic se vrací.
Tak každý hřeby do rakve si kove,
až při poslední ráně v hrob se kácí
a nový život nový ssají rtové.

O francouzské literární hnilobě.

Píše

František Zákrejs.

I.

Na pravdě, že duševní výkony národův i jednotlivcův nezůstávají bez působivosti na jiné jednotlivce i národy, zakládá se kulturními dějinami zjištěný rozvoj všelidského ducha. Vliv osvětových vymožeností bral se v historické době hlavně dvěma velikými proudy. První, trvavší od dávnověkosti po dobu germanské reformace, postupoval se sluncem

z východu na západ a označil svou dráhu po výtce těmito mohutnými památníky: monotheismem, antikou, římským právem, stěhováním se národů, středověkou duševností, českou i germanskou opravou náboženskou, probuzením exaktních věd, zalidněním Ameriky evropskými vystěhovalci. A teprvé tam v novém světě na nezdolné hrázi amerických pralesův odrazil se tento světloplodný příval, aby se odtud nadále ubíral *druhým* hlavním řečištěm duševního postupu: proti slunci, od západu na východ. Osvobození Soustátí mělo v zápětí francouzskou revoluci a nynější novoevropský ruch volnomyslný; Francie i Německo sunuly své hranice na východ, velkokupecké státy, s Anglickem a Ruskem v prvních řadách, vnikly až na sám východ Asie, Asiaté rozprostranili se až i na západní pobřeží americká. Tento proud nešetřil krve, a vzdělanost byla jím šířena s násilím více méně barbarským. Mnoho vykonalo se ovšem u rozvoji věd a umění též cestou humanní, avšak nezištné, lásky plné šíření osvěty stane se všestranně možným teprvé snad ve volné budoucnosti.

Působením prvějšího kulturního proudu vypučelo a rozkvetlo renesanční písemnictví francouzské, z posledních tokův tohoto proudu vynořili se dramatičtí géniové Molièreův, Corneilleův, Racineův, Voltaireův, a nepoměrně mocněji, než kdy před tím trubadurská nebo mysteriová poesie francouzská, zaplavila Pařížská literatura s dramatem v čele sousední prameniště i veletoky samostatných slovesností. Ani mistrovské směry Lopeův, Calderonův, Shakespearův nemohly odolati vlivu francouzských tragiků a komédů: Krištof Kolumbus, Král Vamba, Život pouhý sen, Křížová pobožnost, Koriolán, Otello, Hamlet musili ustoupiti oparukovaným Cidům, Tartuffům, Fédrám a Mahomedům, beroucím se po hladké, kvítím obdivu posypané dráze, vymýtěné politickými úspěchy Ludvíka XIV. a myšlenkovou vítězností anglickofrancouzských Osvícenců. Moc francouzského divadla dospěla takové výše, že snadněji bylo sesaditi boha než zaraziti osudný, pokroku co den nebezpečnější vliv Pařížského dramatu.

Ono odvážilo se již tenkráte také na východ, a jako se zde na severu stal jeho odchovancem Holberg, stali se v zemi Hansa Sachsa horlivými, ba náruživými jeho propagandisty Gottsched se svou chotí. Tu však povstal proti strnulým, všechen další rozvoj dramatu zničujícím zákonům francouzského písemnictví duch v pravdě reformátorský a pobořil všemohoucí stolec Corneilleů, Racineů a Voltaireů na vždy. Zkrušiv autoritu Aristotelských prý jednot, ukázal Lužičan Lessing na vzory anglické, španělské, antické; A. V. Schlegel uspořádal resultáty Hamburské dramaturgie v hladké soustavě svých přednášek „O umění a písemnictví dramatickém" a proklestil jim dráhu do samých Francouz. Převádění mimofrancouzských her na divadle Odeonském, divadelní bitvy Victora Huga, bohatý talent Scribeův zarazily tu pevně prapor protiracineovského hnutí, a směry modernějšího rázu vzaly všestranný vrch.

Vzešel z toho prospěch či úpadek divadelního umění?

Je to zcela zvláštní, velmi osudný zjev, že Lessing, chtěje rozvoj evropského dramatu zachrániti před vlivem francouzských divadel, vedle jiných vzorů také, jak nyní dodáváme, ukázal — na Diderota, tedy opět na Francouze! Síla nového západovýchodního proudu kulturního

byla příliš úchvatná, aby jí byl mohl odolati nadšený spřízněnec Osvícenců. A Lessingově epochálnímu pokynutí nikdo tak důvtipně neporozuměl jako — Francouzové. Z tohoto porozumění vzešlo zajisté a rozbujelo nynější Pařížské drama, aby ve své tvrdé jho sevřelo nejen Francii, nýbrž vůbec divadla i divadelní literatury obou hemisfér. Právě jako před Lessingem jsou též nyní dramaturgické snahy mimofrancouzských národností ve vzniku a rozvoji svém co nejnebezpečněji ohroženy, cizinskému triumfátorovi na milost a nemilost vydány, k živoření v porobě odsouzeny! V každém jiném ohledě vzbudilo by podobné otročení duchů nejrozhorlenější výkřiky veřejného mínění národního; avšak v této příčině děje se toho nejrozhodnější opak: despotický vítěz cizinský je svými podmaněnci v jásotu slaven, na trůn volán, na něm se zanícenym patolízalstvím upevňován a s horoucím zbožňováním vzýván, jen aby probůh pevněji a pevněji vtlačovati ráčil patu svou na šíje přešťastných svých otroků.

Jsou následky toho uváženy? aspoň povrchně uváženy?

Není více otázkou, že zničující polemika německá v boji proti Molièreům a Racineům šla do zámeznosti, a novější historická věda literární snaží se vydobyti renesančnímu dramatu francouzskému zaslouženého čestného místa v dějinách, ale *jen v dějinách* osvěty všelidské; avšak jako kdysi za Lessinga, tak dostavil se také *nyní* nejvyšší čas, nadešla také nyní nejnaléhavější toho potřeba, by nefrancouzové ba i Francouzové se vzpamatovali, by popřáli si chvíle chladného uvážení, by oprávněnost či neoprávněnost nynějšího literárního a najmě dramaturgického směru Pařížského na základě věčných i novověkých zákonův ryze uměleckých posoudili a dle toho další kroky učinili.

Jedná se o velmi mnoho. Jedná se o to, nenili nynější reklama dělaná francouzské literární produkci záhubnou zaslepeností nebo zločinnou nesvědomitostí; nenili předvádění odpadků z Pařížských divadel výkalem bezděčné či vědomé Neronské zhovadilosti; nenili hýčkání jich od jisté části divadelních orgánů a jisté části obecenstva znenáhlou národní samovraždou; nenili odkopávání a zahazování, týrání a dobíjení domácí produkce zradou vlasti; nenili nutkání domácích dramaturgů v šlépeje cizáckých směrů národní velezradou, povšechnou prostitucí, všeobecným otravováním myšlenkovým i mravním.

O to se jedná, *o nic méně*. Pravíme to s plnou klidností, s plnou objektivností mysli. Nepotřebujeme dokládati, že více než pro kterýkoli národ jiný jsou pro náš počtem malý národ tyto otázky *otázkami* v plném rozumu slova *životními*.

Avšak, nadhodí se nám, jsouli tyto věci tak osudnými pro veškeré vzdělanství evropské, musejí býti také osudnými národu francouzskému; proč tedy nechopí se sami Francouzové žádných repressalií proti těmto literárním bacchanaliím? proč nepovstane *mezi nimi* nový Lessing a nevypudí ty lichvářské prodavače duševní otravy z chrámů jimi przněných?

Ukážeme, že se to všecko stalo, a vzhledem k druhému dotazu odpovídáme ihned, že v řadě jiných bojovníků proti nynějším záhubným směrům francouzské literární produkce vystoupil muž, který zasluhuje

postaven býti vedle sama osvíceného spisovatele Hamburské dramaturgie. Je to *Ch. Potvin.* Právě jeho prací chceme se zde obírati, stále upírajíce při tom zřetel na domácí naše poměry.

Avšak *Potvin?* kdo je tento Potvin? bude se mnohý nedůvěřivec ptáti.

Je to prazvláštní, ač pochopitelný úkaz, že právě jmena *skutečně* zasloužilých francouzských spisovatelů v samé Francii méně jsou známa nežli jmena autorů s malými nebo mrzkými zásluhami. To má příčinu zcela pochopitelnou: tito autorové bez zásluh nepřestávají pro sebe dělati ohlušující reklamu, neštítíce se ani podlých prostředků, jen když tím hřmotem veškerou pozornost na sebe obracují; to však mužové *skutečných* zásluh, mužové solidní práce činiti nechtějí. Je to stará bájka s dunícím prázdným hrncem. A že pak jmena mužů, kteří jsou *povoláni,* aby literární Francii representovali, v celé své vlasti málo známa jsou, proniknou ovšem tím méně za její hranice. Mnoholi se ví u nás o Tocquevillovi, Nisardovi, Charrasovi, Lanfreyovi, Bastiatovi, Bernardovi, Renouvierovi atd. atd.? A takž má také jmeno Potvinovo u nás mimo svou vinu zvuk jaksi cizí.

Nyní ovšem nadešla nutnost, aby vešlo ve známost co nejširší. Projevilť Potvin nevšední odhodlanost tím, že převzal na sebe nad míru nevděčnou práci, na pranýř postaviti literární hanobitele a zhoubce francouzského ducha. Nemůže za nynějších poměrů býti choulostivějšího podniku, avšak neváháme vysloviti, že by velmi těžko bylo lze najíti povolanějšího učence, by tento podnik provedl. Možnoli totiž charakter spisovatele seznati z ducha, jakým pracuje, nutno Potvina nazvati mužem neobyčejně přímým, klidným, a přece rázným, bez bázně a vedlejších ohledů. Jeho péro vede hluboce cítěná láska ke zubožené Francii a k nešťastnému národu francouzskému. Slova, jimiž stanoví své myšlenky, diktuje mu vroucí volnomyslnost rozhodného demokrata, rozhodného republikána, rozhodného náboženského radikála. Že pak jest podobný duch při vší své mravní horlivosti prost veškeré malicherné pruderie, rozumí se samo sebou. Mimo to nás i z jeho nejostřejších úsudků ovívá neobyčejně ušlechtilý takt, a neobyčejná bystrost ducha překvapuje nás na každé stránce jeho úvah. Potvin je znalec klasických i moderních jazyků; Potvin je důkladný znalec básnických i filosofických literatur a esthetik velmi vzácného jemného vkusu; Potvin naplněn jest nejvřelejší touhou po uskutečnění nejvznešenějších ideálů člověčenských. Slovem: Potvin je pravý *zjev* mezi Francouzi. A takovýto vzorný vzdělanec zajisté zasluhuje celou naši důvěru. Budeme tedy míti úplně spolehlivého vůdce na této své zajímavé, a přece vážné, důležité pouti.

Potvinův spis, jejž zde na zřeteli máme, vyšel za posledních týdnů v druhém vydání pod názvem: *De la Corruption littéraire en France. Étude de littérature comparée sur les lois morales de l' art* (O literární zkaženosti ve Francouzích. Studie srovnávací literatury o mravních zákonech umění.) Avšak tento název jest velmi skromný; můžeť Potvinova kniha směle nazvána býti *dramaturgií* v širším smyslu, a zisk, jejž poskytuje, daleko přesahuje prospěchy plynoucí ze čtení celé haldy novějších podobných spisů německých. Při tom není Potvinovo

dílo snad práce rabulisticky odpíravá, nýbrž práce plodná, reformátorská. Máme tedy, jak viděti příčin dost, abychom se jí obšírněji obírali.*)

Ačkoli kniha *O literární zkaženosti ve Francii* jest napsána již od několika roků, nabyla nejnovějšími událostmi ve Francii zvětšené závažnosti. Její autor řečně před r. 1870 v kongresu pro zájmy demokratické pravil: „Volní národové začínají se báti per Francie více než jejích mečů.“ Tato slova došla přestrastného vyplnění v l. 1870—71: hrozebný meč Francie byl roztříštěn, ale hrozebnější pustota kleslé francouzské literatury zůstala Evropě nebezpečnou. Není to tedy padlý lev, dí Potvin v úvodu, na něhož činím útok. „Divadlo došlo obnovy v Paříži tak rychle jako chodníky. Zloduch literární se vzpřímil; neodřekl se žádné chyby; trůní, stále týž zůstavaje, na ssutinách Francie; slyšen na nich vzkřek hyény vydaný ústoma *největšího* porušovatele jeviště francouzského.“ Poznáme později, kdo tento prostopášný dryáčník jest; zde pouze podotkneme, že to jest právě *tento* zlopověstník, jenž u nás v posledním čase nade všecko byl slaven. *„Je nutno tázati se nyní,“* pokračuje Potvin, *„nebudouli úspěchy jeho literatury smrtonosnějšími pro Francii nežli porážka jejích vojsk.* V pravdě není rány učiněné násilím, kterouž by nemohla zaceliti povinnost. Ale *národ jest nenapravitelně ztracen, jakmile nechává sobě porušovati mysl a kaziti mravy.* Z toho jde, že *ani u Sedanu ani u Met ani u Paříže nestihly Francii nejkrutější pohromy.“* Prosíme, aby tato slova byla u nás bez lehkomyslnosti uvážena se vzhledem na okolnosti, v kterých žijeme.

Spisovatel dokončil své dílo ještě *před* válkou; proto drží se pouze věcí a šetří osob i přiznává se, že by se byl po válce sotva udržel v této klidnosti pozorovatele. Nejsemť, praví, z těch, kteří jásají nad záhubou kteréhokoli národa, galského *nebo* germanského; já věřím v solidárnost lidí vůbec a v solidaritu evropské rodiny zvláště; *dle mého mínění by se úpadek žádného člena této rodiny neskončil bez strašných útrap tělesa celého,* bez krutých ztrát pro vzdělanost povšechnou. Protož, ačkoli chtěl z počátku napsati jen studii o mravní nápravě, vyrostlo autorovi pod rukama dílo varující *před záhubou.*

Poněvadž se povždy, jakmile jest řeč o úpadku Francii ohrožujícím, nikdy neopomíjí co jedna z nepopíratelných příčin jmenovati nemravnost jejího písemnictví, a poněvadž není naděje, že by kazitelové literatury sami uznali svou chybu a ji napraviti hleděli, vyzývá Potvin *obecenstvo,* aby zakročilo *ono.* „Opravdové obecenstvo čtoucí romány, počestné obecenstvo chodící do divadel může se zde opříti: máť to ve své moci. Avšak pokud jejich přirozený soudce nebude na ně míti dohled, budou se spisovatelé raději o vše jiné starati, než aby si uvědomovali mravní zákony umění!“ Spíšeť než kde jinde mohou *zde* osvícenci národní rozhodovati *o své spáse neb o své záhubě;* násilí nebo zákony nezmohou ničeho; vše zůstaveno jest volnosti rozumu a svědomí. *Nemáli* zkažená a zkázonosná *Francie,* volá Potvin, *v nic přijíti, nechať její vzdělané obecenstvo přestane za Musy sobě obírati nevěstky, nechať*

*) Ch. Potvina má za autora též dvousvazková práce *Nos prémiers Siècles littéraires,* Naši první věkové literární.

Evropa přestane pracem nezdravým chválu vzdávati co pracem mistrovským.

Hle, kterak Francouz prosí, by Evropa zachránila Francii! A co činí tato Evropa? Co činí najmě Čechové, kteří v souhlase s Francií spatřují šťastnější budoucnost Slovanstva? Pomáhají úsilovně Francii zahrabávat!

Autor končí předmluvu těmito slovy: „Kdy by tato kniha k této reakci nepřispěla než co poslední zrno pískové, jež skloní vahadlo, měl by spisovatel za to, že vyplnil povinnost *vůči republice francouzské a vůči evropské demokracii.*“ Nuž, a co činí evropská demokracie? Co po výtce činí hartusivá demokracie česká? České divadlo mají v moci ruce strany demokratické. Co konají tyto ruce? Jak si počínají vůči tomu naše veřejné orgány, jež tak okázale nejvýše na svých praporech nosí hesla demokratická? Opírají se smrdutému toku, jenž hrozí chrám umění proměniti v bezedné bahniště, anebo k tomu mlčí, anebo jej podporují pustou bezmyšlenkovitostí, duchaprázdnou frásovitostí, ba kynickými posměšky? Nuže, slyšte slova francouzského vroucího demokrata, vynikajícího vznešenými názory, jakých ze západu nebývá slýcháno! Slyšte a uvažte je, a nepřestanete pak zajisté tlumiti ten bohopustý proud, pečujíce o to, by v národu nemohla vzniknouti myšlenka, že posvátná idea demokratická není nežli snad pouhým lákadlem, že onen prapor volnosti a rovnosti není nežli zástěrou nezřízené ctižádosti! Čím více jest demokracie v nebezpečí, tím více musí se opírati nevázanostem, zpustlosti a ničemnosti, nechť se naskytnou kdekoli!

Kéž by nám nevycházela z paměti slova Ciceronova, jež Potvin položil za heslo svého díla! kéž by se tato hrozná slova na nás nesplnila! „Mravové přišli v nivec vinou lidskou, strašný to pád, zavazující nás, abychom nejen hledali vysvětlení jeho, nýbrž abychom se z něho odpovídali jakožto velezrádcové; neboť ne příhoda, ale naše neřesti zahubily *vlast!*“

Žádáme pravé, bezzištné zástupce a spolupřívržence ryzých demokratických zásad, aby s námi při naši ohlédali, a uznajíce ji za osudnou pro náš ubožený národ, *konali povinnost,* jíž jim ukládá půda, z které vyšli Milič, Štítný, Hus, Chelčický, bratr Řehoř, Komenský a j. Neboť ne opakování jmen jejich, ale nadšený boj za jejich idey jest jim na počest a nám ku spáse.

Zvláště pak obracíme k těmto úvahám zřetel divadelních správ, jichž se týče. Žádali jsme potud za změnu, za obrat jmenem ducha českého, jmenem krásovědných zákonů: *nyní vyzýváme divadelní správy také jmenem idey demokratické,* by samy zavrhly odsouzený svůj posavadní nesystém a postupovaly tak, jak to na nich vedle vlastenectví a krásovědy žádá *demokratický princip!*

Zničili se nám náš lid, co bude z národa našeho?

II.

Spis *O literární zkaženosti ve Francii* sestává ze čtyř knih. První nadepsaná slovem *Oč se jedná*, jest zahájena výslovně *obžalobou.*

Což nastane rozklad společnosti jako za Caesarů, ptá se spisovatel, *anebo si společnost pojistí mír ve volnosti?* Žádné době nebyla tato dvojsečná otázka kladena tak naléhavě jako době naší. Jen mravnost může býti základem společnosti; neboť jenom dobrý mrav je zároveň prostředkem proti úpadku a živitelem obnovy. Politické převraty, sociální opravy nejsou nic naplat bez opravy mravní; bez mravního pokroku nic nemá řádného trvání. *První podmínkou národního života jest život mravní.* Pouhá vítězství nad hmotou mohou přispěti k obnově, ale také k záhubě. Potřeba sociální obnovy se všude cítí, a hojné podávají se k ní návody. Ale *pouhé* idey neprospějí; jeť idea jako potravou: udržuje v nás sílu, zdraví, život, ale není ani zdravím ani životem ani silou. *Idey musí vniknouti v krev společenského těla;* pak stanou se *mravem,* a *v mravích* je zdraví a síla i život. Mravní obnova jest vyšším cílem civilisace; povinnost — tatě korunou pokroku! — Neslyšímeliž to žáka Kantova?

Zdá se, že náš věk to začíná pochopovat, dí Potvin dále. Nikdy zajisté nepronikaly idey tak mocně veřejná i rodinná zřízení, a snahy ku př. o to, by manželský rozvod byl možný, by trest smrti se zrušil, by se zjistil patřičný plat za práci, by zákonně se určily dělnické hodiny pracovní, by zavedlo se všeobecné, bezplatné vyučování, by se zřizovaly i udržovaly pojišťovny, spořitelny, záložny, ouly, a t. p., poskytují toho doklady. Všudy rozkvétá spolčování až radost, a tato krásná družebnost jeví se až i v *mezinárodních* jednotách a kongresích. Vedle toho působí v témž směru také vědy. Dějiny povznášejí se na výši bohatého pro národy pramene zkušeností; libomudrctví a kritika hledají vznešenost, soubor mravních a občanských vědomostí počíná tvořiti novou užitečnou vědu: sociální přírodozpyt. Konečně *také básnictví, román i divadlo pracují o tom, by se zobecňovaly idey,* by se činily záživnými. Průmyslnické zázraky, nadbytek myšlenek a čtenářů — ve Francii — ochota, schopnosti, svědomí, ba všecky síly činnosti lidské jsou v té příčině usjednoceny, i zdá se, že by Evropa mohla se ubrániti úpadku.

Avšak nejásejme! Proč je despotismus posavade možný, a proč se obecná nákaza rozmnožuje právě jak obecná bída? Kdo mluví o míru? politická válka zuří všude, války za nezávislost jsou sotva v plenkách, sociální válka jest vypovězena! Kdežto jedni přičítají toho vinu nevědomosti tříd bohatých a neústupnosti tříd privilegovaných, obviňují jiní z převrácenosti a nemravu právě tu moc, jež by měla býti apoštolkou obnovy: *literaturu. Literatura není sobě vědoma své úlohy.* „Lačnost po ideách, žízeň po pravosti mučí národy: chrámoví prodavači prodávají jim jed! Pouze mrav může zachrániti společnost: avšak umění, tento veliký lékař, kuje pikle s nakažeností! Kdo bude s to, vysvětliti, čeho vymáhají obecné zájmy, zvrátiti privilegované s jejich předsudky, přetvořiti stavy a zřízení, když povolaní opravcové budou stále síti smrt? Jaké prostředky zůstanou ještě po ruce mudroslovcům, učencům, kritikům, státníkům, když spisovatelé, kteří ve svých rukou mají masy a ženy, budou zrazovati obecnou práci, sloužiti úpadku znemravňováním? Jím jsou též ohroženi národové volní a mladí; neboť

moderní vzdělanost není majetkem jediného národa, ona jest majetkem evropským, a pevnina evropská jest solidární jednotou. Proto neuchrání se ani *volní* (!) národové před nákazou, hrozící národům velikým."

Obžaloba týká se především literatury francouzské.

Předešlá tři století (1500—1800) získala francouzskému písemnictví vliv, jejž veliká revoluce r. 1789 učinila povšechným. Francouzské spisy nalézají se v originále nebo v překladech po celém světě. A co udělalo moderní písemnictvo francouzské z tohoto velikolepého dědictví? Tolik, že se jí zevšad vrhá v tvář obžaloba z nemravnosti! Avšak což budou národové stále potřebovati předáků? Potvin vyslovuje naději, že nikoli; přijde zajisté den, kde se národové budou cítit plnoletými, kde nebudou hledati světla než ve svých hlavách, kde nebudou čekati na popudy odjinud, kde budou umění a vědu pěstovati v duchu domácím, dávajíce sobě přednost před jinými.

Tyto názory jsou velmi poučné tomu, kdo spozorovati chce, jak asi francouzští vzdělancové sami soudí o literární frankomanii, a jest to velmi zajímavé slyšeti, že cizinec Francouz má pro samostatný rozvoj národních nadání mimofrancouzských větší cit a smysl, než jaké se ku př. u nás v jistých kruzích pro naše kulturní zájmy objevují.

Upozorniv na to, co moderní národové kdy velikého vykonali, (jmenuje při tom také Jana Husa), ptá se pak Potvin: A což Francie? Což má Francie, která darovala světu Voltairea a Montesquieua, dočkati se toho, by její literatura vyhubila její slávu, by zničila její vliv, a což nesplodí nic jiného než césarismus a realismus, občanský a mravní úpadek? *Věc dospěla tak daleko, že jest všeobecnou obžaloba: nemravnost francouzského písemnictví nabyla rozměrů rozhodného nebezpečí pro společnost.* Je tato obžaloba podstatná? *Obžaloba ta vznáší se Francií samou.* Vznáší se všestranně na řečništích, v jednotách, v úřadech, v novinách i v obecenstvě, ano i na samém divadle a v samém románu. *Obžaloba vznáší se proti všem stranám:* proti *romantikům* jako proti *katolíkům,* proti Hugovi jako proti Montalembertovi, proti malým románům katolickým jako proti nekonečným feuilletonům romantismu. Romantismus má syna levobočka: *realismus,* a také tento syn sedí na lavici obžalovaných. Ba sama škola, která proti těmto chybám za velmi lichotného souhlasu reagovala, sama *škola dobrého směru* (l'école du bon sens) stojí nyní před soudem také. Tato impotence nebo tento zmatek zahostily se všude a všude.

Obžaloba tato nečelí snad proti jednotlivým spisovatelům nebo jednotlivým knihám, nýbrž *proti systémům. Zásady produkce uznávají se za příčinu zla.* A není to snad spor o názory, není to snad strannictví, jež obžalobu vznáší; neboť sami stranníci ji vznášejí proti svým vlastním stranníkům: Courier právě jako Nisard, Carrel jako Proudhon, Planche jako Veuillot vyslovují žalobu tu. Sám katolický ministr belgický viděl se nucena propověděti, že jistý druh katolické literatury odchovává pokolení kretinův! Z pravidla vědí ovšem spisovatelé, jakou mají povinnost osvětovou; avšak tu vězí to zlo, že *znemravňují, chtějíce vzdělávati.* Jenom jediný dramatik, jejž níže budeme jmenovati, činí mezi nimi výminku: on totiž veřejně prohlásil, že *úkolem divadla musí býti znemravňování!* A dle toho

také píše. Avšak budiž to z této strany zločin anebo na jiných stranách pouze nedopatření, vždy bude nutno, pokládati to za nebezpečnější věc nežli *zradu*.

Ovšem se oprávněnost obžaloby neuznává bezvýminečně. Jsoutě lidé, kteří se znemravňujících děl ano i samy zásady ujímají. Proto-je potřebí, aby pře tato byla líčena.

Potvin obrací tedy pozornost čtenářovu *k otázkám průpravním* slovy dosvědčujícími, kterak jest sobě vědom svého těžkého postavení v nynějším víru bezzásadnosti; praví totiž: mluviti o mravnosti věku, jehožto svědomí je zkaleno až do nejhlubších hlubin, mluviti o mravnosti literatuře, která jest hříčkou zmatku ještě většího a která, daleko jsouc toho vzdálena, by chtěla objasniti tmy této zmateniny, zdá se jí s potěšením vykořisťovati jako zlatodolu a jako báně na slávu, tento podnik by věru byl s to odraziti i zastrašiti sebe statečnějšího. A konečně, čeho se tím nabude? Zdaž zřetelové sebe vznešenější, zdaž úsudky sebe podstatnější změní ducha spisovatelů a vkus obecenstva, jejich to soudce, který se učinil jich spoluvinníkem?

Od dvaceti roků smýšlí kruh vynikajících mužů jinak. Redakce časopisu Revue des deux mondes r. 1855, Akadémie francouzská r. 1856, Mezinárodní družstvo pro kongres socialistický r. 1865 zahájily konání této povinnosti; nemusí zajisté býti Platonem, kdo chce hájiti dobrý mrav. Ani sebe větší výtečník nemá privilej beztrestnosti před věčnou mravoukou. Kdokoli vezme na se úkol působiti na mysl jiných, opatřovati ducha lidského ideami a smýšlením, postavil se pod dozor veřejné správy zdravotní. Povinnost jde nad slávu, a nad úspěchy stojí soud spravedlnosti.

Za jeden z prvních znaků mravního zmatku v literatuře francouzské pokládá Potvin okolnost, že se upírá podstatnost otázce, o níž se jedná. Než jak? v samém devatenáctém století nebylo by dovoleno se tázati, kam zmizela morálka z literatury? Ovšem není vysoce vzdělaný Potvin toho mínění, že snad literární dílo má kázat mravouku, že má býti od začátku až do konce exhortou nebo nedělním křesťanským cvičením, nýbrž on pouze žádá, by umělecká práce neurážela formu práva, formu mravnosti, t. j. aby nebyla hlasatelkou protiethických lžiideí. Umění básnické zajisté nemůže z pravidla kresliti postavy nebo děje bezvadné, spíše právě opak toho; avšak nechť v uměleckém díle musickém kdykoli objeví se nesrovnalosti, ony musejí na konec býti vyrovnány: umělecké dílo musické musí končiti dozvuky libými a nikoli zlozvuky proti našim citům, proti citu práva, proti citu svědomí, proti citu mravnosti nebo pod. Potvin stojí tedy na stanovisku, na které za ním přistoupiti může sebe volnomyslnější choulostivost.

Tak musíme tedy rozuměti otázce: *Kam se děla morálka z literatury?* Obyčejně prý se tento dotaz ubíjí námitkami, že není možno tvoření uměleckému vyměřiti pravidel, že nadání a volnost jsou jedinými podmínkami mravnosti, že mravem jest krásno, že mistrné dílo nikdy není nemravné, že vše, co se líbí, vzdělává, že každý obdiv jest zdravý a že jest dlužno uznati oprávněnost bacchanalií génia. Ovšem, kdy by tyto náhledy byly správné, neměla by studie proti uměleckému

šíření protiethických zásad užitku. Avšak veškerá příroda má své zákony, a kdo by jich nešetřil, jako na př. mechanik, mohl by sebe a jiné poraniti nebo usmrtiti: může se to s uměním míti jinak? Nikoli; neboť také umění má své zákony, a kdo jich nezachová, poruší všeobecný lad, t. j. spáchá zlo. Co by se řeklo, kdy by hostinský dal na stůl houby, nehledě na to, že jsou jedovaté? Když ale člen spisovatelstva majícího vliv u četných národů předkládá těmto stravu duševní, měl by on zůstati beze vší odpovědnosti z její zdravoty nebo nezdravoty? Proto naléhá Potvin na to, *aby básníci znali pravidla svého umění.*

O tom dojista nikdo nepochybuje, že jako učencovi, kritikovi, filosofovi, státníkovi a vůbec každému, tak i básníkovi jest především potřebí volnosti, aby mohl sloužiti pokroku: avšak nevědomost není volností a smělost není sama v sobě ještě vědou. Před pouhým pudem uměleckým nemohou ani rozum ani svědomí vzdáti se svého práva, nýbrž nadání musí se říditi svědomím i rozumem. A byť se génius, jak tvrdívají, v pravdě ničemu nemohl přiučiti ze zákonů rozumových a ze zákonů svědomí, měl by umělec přeceť míti na paměti, že ony aspoň dávají směr a podobu obecnému vkusu. Kterak? všecka vychovatelská práce věků, všecken souborný vliv doby měly by nebýti studovány? Což nejsou promyšlený poklad lidského ducha? Nikoli, není lze zapírati možnost mravních pravidel krásna, aniž by se tím tvrdila nemožnost filosofie, ano aniž by se člověku odpíral duch, jenž jest právě tak zkušeností jako pudem, vědou jako pozorováním, svědomím jako pocitem; lidský duch nepovznáší se zajisté ničím nad němou tvář nežli schopnostmi k filosofickým rozborům.

Mravem jest krásno, praví se. Ano, vysvětluje Potvin, krásno jest podstatně mravné vznešenými dojmy, kterými působí na rozum, jejž povznáší, na srdce, jež ušlechťuje, vůbec na člověka celého, jejž vyvíjí a zúrodňuje; ale ono ani v přírodě, nenílí než krásnem, nedosahuje tohoto účelu leč za podmínek mravní zdravoty ducha, který krásno to pozoruje. *V uměleckých dílech* náležejících zároveň v obor hmoty, ducha i svědomí, *nedosáhne* dle Potvinova názoru *krásno* tohoto *výsledku souborného nežli za podmínek plastických, filosofických a mravních,* jež určuje rozbor. Žádné umělecké dílo, které příznaky krásna nespojuje dle těchto tří nerozlučných podmínek, není mistrovským dílem. A kde se tedy při výroku *krásno je mravem* míní jedině krásno plastické, vyslovuje se pouze pravda částečná. O uměleckých pracech s jediným krásnem plastickým platí, co Plato pravil o verších podobného rázu, že totiž čím jsou krásnější, tím jsou nebezpečnější; a pakli že tedy mistrné dílo klame a kazí, není to dílo mistrovské, leč nemravné. Theorie o neomylnosti pouhého krásna plastického jest nejsofističtější a nejpřevrácenější ze všech, jež kdy ohrožovaly literaturu. Opakujeme, že se tu slovem *mravní* pouze tolik vymáhá, aby umělecký výtvor ve svém základě neurážel naše svědomí. Umělec má povinnost šetřiti ne pouze pravidel, vedle kterých něco činiti *máme,* nýbrž aspoň pravidel, vedle nichž něco činiti *smíme.*

Namítne se: Génius pěje jako ptáček, jak se mu hodí a jak se mu zlíbí; postačí, když tlumočí ruch své doby; co lze na něm žádati

více? Já na něm žádám, odpovídá Potvin, ještě to, aby znal své umění; jeť cosi, co převyšuje geniálnost, a to jsou vědomosti a svědomí. Pták je pouhé zvíře, a neposlouchali génius nežli své pudy, není ani on o nic více. Právě génius má větší povinnosti než kdokoli jiný a má býti obeznámen se svou úlohou. Nevzdělaný génius je vetřelcem ve chrámě, nemravný génius — totě prznitel svatyně. A když se již mluví o bacchanaliích, musí rozum přednost dáti bacchanaliím neřesti, poněvadž vůči nim nikdo nemůže býti na váhách, máli je zatratit čili ne, kdežto bacchanalie s nátěrem umělecké posvátnosti mohou zavesti na scestí vkus i srdce. Orgie v hampejsích jsou méně nebezpečné než bacchanalie geniálnosti. G. Sand (pí. Dudevantová) kdesi řekl, že vlastně jen umělci jsou počestní lidé; — nu, na to nelze jinak odpověděti než otázkou: Jeli umění bohem, má býti matenice jeho prorokem? Kdo věří u vědu, myslil by, že génius dříve nežli chce osvěcovati jiné, měl by se sám něčemu naučiti a mravem se obklíčit, že by napřed ze sebe měl učiniti člověka, než by kázal o člověku. Boileau předpisuje básníkům: Dřív mysliti se uč, než počneš spisovat. Umělcové nepřestávají však státi na svých proti tomu námitkách. Zejmena vymlouvají se literáti také na politické poměry. Ale umělec nesmí nikdy poddati se tomu, co by mohlo snížiti jeho umění, ani politice. Vždyť právě liché mravní zásady podkopávají sílu národův; vždyť nezdravé oslavy klestí cestu samovládcům a nevčasná proroctví revolucím bezúspěchým. Nechať v době národního neštěstí nikdo se nevyvléká ze svého podílu v obecné zodpovědnosti, a nechať se kdo odváží tvrdit, že vysilující literatura nezpůsobí z počátku spletení myslí, po té porušení srdcí a posléze *porobu vlasti*... Hle, těmito slovy varoval Potvin francouzský národ *před* válkou r. 1870, a Sedan i Mety a vzbouření komunalistů potvrdily jeho obavy doslovně! Nám Čechům, kteří jsme přece nepoměrně slabší a mnohem ohroženější než Francouzové, mohly by tyto názory trvám býti významnou výstrahou.

Když statistik nebo národní hospodář shledá, dí náš autor dále, že se počet přečinů a zločinů v třídách potřebných s cenou potravin zvyšuje, tu jest oprávněn, zjistiti přírodní a mravní toho příčiny; ale když náš věk zří, any mravní nákaza i myšlenková pomatenost, tyto matky despotismu, ve třídách čtením literárním se zabývajících vzrůstají za vlivu písemnictví z nemravnosti viněného, neměla by věda právo, míti v podezření morovou nákažlivost románův a divadel? *Nejen právo, ale povinnost káže, by mravní miserie literární povolána byla před soud.*

Nuž, a *oč se vlastně jedná?* Zmatek v těchto věcech jest tak veliký, že tato otázka posud ani nebyla správně položena. Ne o posuzování ideí tu jde, vyjadřuje se tedy Potvin, nýbrž o posouzení způsobu, jak se jich při uměleckém tvoření používá, aneb jinými slovy: jedná se o vyzkoumání příčin, z kterýchžto vzniká mravní nebo nemravní působivost literárních děl.

Dle Feuerbacha jest původem všech lichoideí křesťanství, dle Proudhona církev, dle Poitoua pak bludy revolucionářské, nauky socialistické a nedostatek náboženskosti. Proudhon byl za svůj náhled soudně trestán, a Poitou byl za svou práci od Akadémie mravních náboženských věd

čestnou cenou obdařen. Potvin odporuje oběma, Poitouovi i Proudhonovi, a poukazuje na to, že se hřeší od spisovatelů katolických i nekatolických, upozorňuje Poitoua na to, že dle Guizota, resp. Straussa mravnost není, ano nemá býti náboženstvím podmíněna, i vysvětluje, že správné théma není o sobě s to učiniti dílo krásným a mravným. Filosofické podmínky umění, jako jeho podmínky plastické musí zůstati na denním pořádku ušlechtilého pěstitele písemnictví; avšak s nimi nesmějí pomíseny býti podmínky mravní. Neználi jich autor nebo nešetříli ohledů na ně, nebude ani nejoprávněnější idea, jsouc chybně použita, moci sploditi než jen dílo znemravňující, dílo úpadku.

Nad systémy a stranami má po šťastném, nutném, vznešeném zákonu místo mravověda. Ona jest cílem všech filosofií a všech vyznání. Všechny hledí sestavit nejlepší pravidla životní. A uznávali materialista pouze hmotu, zavrhujeli filosof náboženskou autoritu, chce tím posloužiti našemu rozvoji, chce společnosti dobyti lepšího postavení v obecném ladu světovém. Ovšem že jest to předmětem vyššího studia, jest to stežejním úkolem myslitelů, aby vyšetřen byl filosofický základ mravouky; avšak tato práce buďiž zůstavena moralistům. Kritik o pracích uměleckých má pouze povinnost, aby ctil volné právo svých bližních, aby měl v úctě každou ideu, která má v úctě sebe, aby rovnoprávně za přípustné uznal themata opravdová, aby se postavil na půdu společnou všem svědomím, t. cíl osvětový, aby díla posuzoval se stanoviska idey autorovy, aby hledal zákony, dle kterých se má idea stělesňovati tak, aby podržela životní sílu, a které nás učí rozhodovati, měli spisovatel ohled na čtenářstvo. *O to se jedná.*

Tato otázka jest povznešena nade všecky strany a jest pro ně pro všecky důležita. Důstojně může o ní jednati jen uvažování objektivní. Proto zvolil sobě Potvin za vodítko pro další úvahy svého díla následující slova Platonova: Ni sláva, ni bohatství, ni důstojenství, *ani poesie* nemají do sebe takové ceny, abychom k vůli nim nedbali *spravedlnosti!*

III.

Druhá kniha Potvinova díla, mající název *Spisovatel,* jedná *o svědomí a tvůrčím duchu.*

Platonův výrok, že krásno je zářící pravdivost, lze vysloviti též takto: Krásno jest zákonem dokonaným v plné jeho skvělosti. Tato skvělost jest pojidlem jednotníků k životu obecnému, zevním půvabem pobádajícím nás, abychom plnili zákony přírodní a společenské. Krásné ovoce, třpyt vína, život přírodní, lad světový, vnada ženy, myšlenková i výtvarná umění jsou nám pramenem obdivu, radosti ze života, životní úrodnosti, humannosti, vzdělanostního pokroku. Ani krásno přírodní, ani krásno umělé nejsou tedy dle Potvina bezúčelná. *Rozdíl* mezi obojím tímto krásnem jest zřejmý; umění jsouc výtvorem člověka jest, jako tento, volné, omylné, vývojné, odpovědné; umění jest jednatelem pokroku. Krásno fysické jest přírodním zákonem jevícím se ve své nejvyšší síle; umění, jsouc lidské, musí v soulad přiváděti zákony lid-

skosti. V přírodě jest krásno vším; prosté skutečno jest mu indiferentní, šeredno jest mu protivou. V umění bývá krásno často obmezeno na formu, na sloh. Skutečno (le réel), malebno (le pittoresque), divoobrazno (le grotesque) a šeredno (le laid) jsou živly krásna, a tato malba postačuje, pakliže ji theoretické a praktické filosofické podmínky umění produševňují. Příroda jest nepříčetna tvoříc netvory, avšak následky převráceného díla svého jest vinen umělec, a jimi trpí společnost. Umění má míti vždy na zřeteli rozvoj vzdělanosti a dobro.

Díváme-li se s tohoto hlediště na umění, musí oprávněnost všech soustav chtějících z umění učiniti pouze nápodobitele přírody, výtvorce pouhé zevní krásy, fotografa tělesnosti, ozvěnu pocitů, podobitele skutečna bez idey, formy beze světla, těla bez duše, rozpadnouti se v niveč před svým předmětem: krásnem, které sídlí zrovna tak v idei jako ve formě; před svým podmětem: člověkem, který jest zrovna tak rozumem a svědomím jako hmotou; před účelem: radostí ze života, jež jest zrovna tak rozumová jako fysická, a životní úrodností, která jest právě tak mravní jako hmotná.

Proto nemá uma hledati než světlo a světlo a zase světlo; jeť předmět její posvátný, její podmět veliký, její cíl vznešený. Majíc větší moc než krásno přírodní, seznamuje nás umění líp než ono se životem, myšlenkou, láskou, sbližuje tyto jistěji našemu srdci, rozmnožuje v nás schopnosti, jich radostně požívati. Umě přináleží vesmír; ona víže nás k obecnému životu; vše vzrůstá v nás při pohledu na její půvab, smysl, rozum i srdce; ona činí nás lidštějšími, a její síla, roditelka heroismu, má vliv i na naše těla; neboť *národové umělečtí,* živeni jsouce touto manou nebeskou, *honosí se zároveň mravy nejsprávnějšími a generacemi nejkrásnějšími.*

Umělec, který umění takto rozumí, může se tedy k němu povznesti jen, učinil-li se člověkem v plném skvělém rozumu slova: člověkem co do myšlení, co do mravů, co do smyslu pro krásu, co do vědění, co do povznešené vroucnosti srdce. Názory Homérovy, Sokratovy, Horáciovy, Quintiliánovy, Sibiletovy, Longinovy jsou této pravdy rukojmími. Duchová i mravní velikost, mající oživovat umělecká díla, musí prvé rozplameniti srdce umělcovo. Longin naříká: Lačnost po zlatě a rozkoších uvrhla všecky nadané duchy mé doby v takovou propast, že nejsou ani schopni pozdvihnouti svých zraků nad sebe, ano že naopak v jich duších rozhosťuje se obecná hniloba, která má za jistý výsledek impotenci. Což pak má tento umělec, ptá se Diderot v jedné své úvaze, dáti na plátno? Co jiného nežli co má ve své obraznosti; a co může míti v obraznosti své člověk trávící život s kuběnami nejnižší sorty? Odvažuji se tvrditi, že tento člověk v pravdě neví, co jest to milostnost (la grâce); odvažuji se tvrditi, že se nikdy neobeznámil s pravdou; odvažuji se tvrditi, že idey něžnocitu, počestnosti, nevinnosti, prostosti staly se mu skoro cizími.

A jaké rysy ukazuje nám obraz nynějších uměleckých poměrů ve Francii? Vidíme, kterak zápal pro umění, jeho volnost a úlohu, změnil se v horečné spekulantství obchodní; kterak prvním účelem umělcovým stalo se zbohatnutí jakožto podmínka rozkošnictví; kterak se palma podává tomu, kdo nejvíce píše; kterak se krása, pravda

i dobro zanedbávají k vůli laciným úspěchům jednodenním; kterak na rychlé zbohatnutí následuje rychlý úpadek a odpadlictví; kterak jen málo lidí zůstává v mezích důstojnosti, této sestry majetkové uskrovněnosti; kterak úvody do básnických prací osmělují se prohlašovati veřejně, že umění stalo se řemeslem a že poesie jako Danae podlehla zlatému dešti; kterak zlato nadání zaměňuje se za drobné ukvapených prací; kterak vysílenost zavádí duchy na nevýslovná scestí; kterak se vyhledávají osobní dobrodružství, aby se z nich pak psaly romány; kterak se přede tváří obecenstva lichvaří srdcem vlastním i srdci jinými; kterak se lihovinami vynutkává nadšení; kterak mravy jsou zprzněny a posléze, kterak spoluvinnice (!) kritika k tomu přihlíží, aby od prodavačů neodháněla kupující obecenstvo, a kterak kamarádství podporuje tuto zištnost skrývanou pod škraboškou slávy! Mores interierunt virorum penuria!

Tato bohapustá nespráva, v obecnou známost přecházejíc skandálními dobrodružstvími a procesy, má — tak varuje Potvin — za následek nezměrné zlo, že literatuře odnímá všecko vábné kouzlo. Jsouli spisovatelovy idey zrázeny jeho mravem, nechať si hlásá dobro sebe horlivěji: nalezne snad obdivu ale ne víry; jeho skutkové budou vodítkem jiných a sama jeho sláva stane se porušovatelkou.

Za posledních desíti let se mnoho namluvilo o tom, že má umělec býti upřímný. Ovšem že spisovatel špatných zásad a náruživostí může zůstati upřímným, t. j. nepokrytě nemravným: ale plodí takováto upřímnost díla pravdivá, užitečná, vzdělavatelská? Ne. Upřímnost, pravá poctivost musí sídliti v srdci básníkově, a pak bude sídliti také v jeho výtvorech. Avšak co jest to za upřímnost, jež by amnestovati směla nemrav a jen proto, že jest upřímností, mohla mravným činiti dílo převrácené? Či stává se kniha již tím dobrou, káželi v ní bezuzdná žena bezudnost srdce anebo prohlašujeli se v ní pisatel její za apoštola krásy, zlata a rozkošnictví? Takováto upřímnost jest horší než licoměrnost! Originálnost není totožná s privilegovaností zabíhati do nejkrajnějších zámezností a bořiti při tom, co jest lidské společnosti nejsvětějšího.

Poctivost! ano, tato budiž prohlášena za královnu! ale poctivost srdce zrovna tak jako poctivost ducha; počestnost, která stejně zachovává povinnosti otcovské jako spisovatelské, občanské jako všelidské; tato počestnost tvoří jednu z prvních podmínek umělecké mravouky. Spisovatel budiž dokonalým člověkem! Každá literární kniha prozrazuje místa, která spisovatel navštěvuje, idey, jimiž se obírá. Marně namáhá se, opěvovati ideál své doby básník vězící v bahně hmoty; marně muž z rozkřičených domů kresliti nevinnost; marně prostopášník, vdechnouti do povah mužnost. Nadšení má prameniště v srdci. Výdělkářský, slávomamem překypující šarlatanismus plodí díla lichá a nikoli bible pokroku; podobná evangelia páchnou parodií, a jest čísti za oponou augury žijící z oltáře a nemohoucí beze smíchu pohleděti na sebe. Není možno býti Kristem a chrámovým prodavačem zároveň. Kniha od zkaženého kazí. Podobně děje se všude. Hříchy minulosti byly Cominesovi, Mirabeauovi a Lamartineovi zhoubou i na samé dráze politické.

Vysvětliti uměleckou dobu neřestmi spisovatelovými; ukázati, jak líčení neviny rozpustilským se stává pod perem člověka, jenž ji znesvětil, jak není lze zobraziti milostnou cudnost tomu, kdo ztratil úctu k ženě, jak nedůstojným vypadne důstojný charakter, jeli kreslen bezcharakterním literátem, jak spisovatelští záletníci falšují povinnost, jak hrdopýškové zkrucují zásady demokratické, jak idea rodiny, nemohouc býti pochopena, opěvá se názvuky polosvětovými, jak se sama láska otcovská pokládá za zboží výdělečné: kterak nemožná byla by to studie v našem věku! Křičelo by se, že znesvěcuje se život soukromý. Když chtěl Béranger napsati paměti o lidech své doby, viděl, že by v nich musil povídati zlé věci o všech svých přátelích, a nechal všeho.

Jeden z největších básníků moderní Francie, muž to zajisté geniální, napsal jakous fysiologii tvůrčího ducha. Génius na zemi, praví Viktor Hugo, totě vtělený bůh; kdykoli vydá se mistrovské dílo, rozdává se to bůh; mistrovské dílo jest odrůda zázraku; z této příčiny nalézáme ve všech náboženstvích a u všech národů víru v lidi božské; mýlil by se, kdo by myslil, že neuznáváme božskost Kristů. Avšak, míní Hugo na jiném místě svého *Shakespearea,* přes to nejsou géniové lidmi nadlidskými, jsou to lidé, synové žen; ale poněvadž je génius jestotou (une entité), je všecko v něm příčinou svého bytí (i zločiny?); on jest, poněvadž jest.

Je tu potřeba vysvětlivek? odpovídá Potvin; je to snad theorie romantismu, ale především je to theorie césarismu a fetišismu, těchto dvou skvrn lidstva! Hugo psal prý ony věty se stanoviska literárního; jest na jevě, že by dle toho mohla také jiná stanoviště míti své lidi, kteří by zároveň byli prozřetelnostmi. Tak Dumas syn nazval Napoleona největším básníkem moderním; a bylo by možno hlásati literární mesiáše, aniž by se šířil kultus géniů politických? . . . To jsou nauky pro otroka. Volný člověk touží po šíření obecného vzdělání na základě volnosti. Dělati z géniů bohy je zrovna tolik, jako hlásati zavržení všech ostatních lidí, jako svrhnouti humanitu s trůnu. A co by mělo býti markou této továrny na bohy? kdo má rozeznávati talenty od géniů, lidi dané ve psí od Ježíšů Kristů? Já nevím, dí Potvin, o jiném prostředku než *o úspěchu* (le succès), neboť on byl důvodem, že se lidé klaněli Neronovi a že se za svaté prohlašovali Karlové Velicí nebo Dominikové. Dle toho jest bohem též Saint-Simon, Napoleon I., Chateaubriand, Vronski, Smith, Goethe a — V. Hugo; ale vedle nich i Napoleon III., Dumas fils a — Bismarck. Což abychom, milý čtenáři, uposlechli rady Potvinovy a také přihlásili se za kandidáty?

Nic nesnižuje člověka tak jako tyto rozdíly, které jej pobuřují, když je posuzuje, a které ho zahazují, jestliže na ně přistoupí. Neboť tento trpný stav, který stále jen čeká na nějakého vůdce, je pravým otroctvím, a co může býti nakažlivějšího nežli beztrestnost velikých a zločinný příklad zakrytý zlatohlavem caesarů . . . politických nebo literárních? Bůh na stolci Neronův anebo nad mlhami romantismu, papež na Parnasse anebo ve Vatikánu, to vše jest jednostejné pravému občanovi. Uznávati božství Kristův pod výminkou, aby jimi byli veškeří výtvorcové mistrovských děl, je zrovna tolik, jako rozšiřovati modlářství, místo co by se

měl vymaňovati rozum: já, praví Potvin, dávám přednost Kristovi na kříži!

Jinak smýšlí o těchto věcech Wiertz, spisovatel to rovněž geniální jako Hugo. Wiertzovi nejsou rovnoprávni jen géniové, nýbrž všichni lidé; bůh nemá toho potřebí, aby se vtěloval v umělci; každý člověk může v sobě vypěstovati jiskru božskou. Tvůrčí síla, geniálnost, je vlastnost všem společná, vyvinutá na nejvyšší stupeň síly okolnostmi, časem a studiemi. Člověk je, seč chce, dí za geniálního uznávaný Jacotot; umění je dílem mnohých, aniž může býti dílem jednotlivcovým; člověk, jenž první z hruba nakreslil nos, ústa, učinil vše, seč byl; druhý, jenž opravil tento profil, učinil též vše, seč byl; nechať je čí génius jakkoli veliký, nelze mu než maličkost přičiniti, nelze mu než kamének připojiti ku stavbě umění. Básníci jsou stručnou a obmezenou chronikou doby, napsal Shakespeare.

Která z obou náuk projevuje největší úctu k člověku? Snad náuka, která nám nedává naději, že bychom dopracovali se velikých věcí leč za cenu víry rozeného boha, jakéhos divotvorce, povzneseného nade všecken lidský soud, nad všední morálku a nemajícího jiný důkaz svého božství než úspěch neomylných výtvorův a bezchybné hrdosti? Génius co bůh měl by v zápětí nemožnost uměleckého pokroku; génius čistě lidský je potvrzením pravdy, že forma i idea jsou zdokonalitelny. Géniové, praví Wiertz, nejsou bohové, jichž nelze dostihnouti, ale lidé přestižitelní.

My, kteří nemůžeme nikterak nalezti boha v pracích z nemravnosti obžalovaných, končí Potvin druhou knihu, my nemáme s dostatek víry, že by se na podobných paradoxech mohla založiti moderní společnost. My naopak odvažujeme se vysloviti, že chceli kdo, aby náš věk v dějinách byl zastoupen mistrovskými výtvory, aby pokrokem zachráněna byla společnost a vlast, *máme za potřebné, aby spisovatel* nejen nemyslil hnedle při prvním úspěchu, že jest již bohem, nýbrž aby *každé chvíle vzdělával v sobě člověka v onom vznešeném smyslu slova, jenž z něho činí bytost volnou, rozumovou a mravní — mravní především — t. j. mistrovské dílo přírody.* Kdy by tomu mělo býti jinak, mohlo by se státi, že by náš věk zrovna tak, jako pouze vytvořil hrubý obrys možného pokroku, nebo státní listiny, jež se věčně předělávají, nebo jak slavil vítězství, z nichž se zrodil zmetek imperialismus, nezanechal po sobě nežli mistrovská díla jednodenní ceny a modly dočasné.

Ovšem jest každý člověk podroben chybám a nikdo se nedoučí, avšak proto smí se spisovatelstvu přec na oči stavěti ideál literáta...

Příště obrátíme svůj pozor k literárním dílům samým. „Viděli jsme strom i vrub, popatřme na ovoce."

R. 1874. Č. 5.

OSVĚTA

Novější lékařství a působení K. Rokytanského.

Podává

prof. dr. Ed. Albert.

Mluvímeli o novější či moderní geometrii, máme na mysli geometrii synthetickou naproti staré geometrii, míníme tedy jen nový směr vědy, která už od mnoha staletí, ba přes tisíc let je skutečnou vědou. Slovo novější lékařství však ve smyslu jiném bráti třeba. Máť se ono ku starému lékařství tak, jako astronomie k astrologii, jako chemie k alchymii, a jakož nikomu nepřipadne astronomii pojmenovati novou neb moderní astrologií, tak i nemístné by bylo srovnávati lékařství vědecké s lékařstvím minulých věků. Ba, co dím minulých věků! Ještě před několika desítiletími bylo lékařství téměř na tom stupni, na jakém byla lučba před Lavoisierem, ještě žijí a účinkují lékařové vychovaní ve škole staré. Že tedy novější lékařství je teprvé v začátcích a že budeme mluviti o pouhých základech k budově lékařské vědy, to již vysvítá z dotčeného poměru časového.

Netřeba si tajiti, že rozprava o moderním lékařství je náramně nesnadná. I tomu, kdo ve přírodních vědách jest orientován, s nesnází bývá pochopiti dosah podobné rozpravy. Lékařství zajisté jest věda o nemocech těla lidského. Dejme tomu, že by se někdo zanášel nepravidelnostmi ve vzrůstu a životě lecjaké byliny, ku př. nějakého vzácného mechu, tuť výklady jeho budou nesrozumitelny i těm, kteří v oboru přírodních věd mají vzdělání obšírné, třeba i hluboké v tom neb onom odvětví. Tělo lidské, co předmět přírodovědecký nejinak representuje jen zvláštní species organismu a výklady o jeho nemocech, rozpravy o hojení jich vyžadují vědomosti zvláštní. Pročež budiž nám omluvou, padnemeli sem tam v rozpravu prapopulární.

Novější lékařství je oddíl přírodovědy, při čemž důraz leží na slově věda. V oboru přírodních věd jest jedna, která nesnadností

svého úkolu a živým vztahem k práci života jest pravou obdobou lékařství. Jesti to meteorologie. Co se v obou stalo, jest málo i mnoho; mnoho, hledímeli k minulosti, málo, patřímeli na to, co si přejeme. A přece není pochyby, že obě vědy jsou, aneb opatrněji řečeno, že obě vědy se stanou — vědami. Věnujeli se nyní kdo meteorologii, jistě se od něho očekává, že bude zpytovati pomůckami vědeckými, že bude měřiti stroji vědeckými směry a rychlosti větrů, vlhkost povětří, teplotu rozličných vrstev země a vzduchu, tlak vzduchu, poměry elektrické a magnetické, že rostlinstvo této země i hvězdy nebeské a měsíc našich nocí budou předměty jeho pátrání a nemůžeme si ani pomysliti, že by to mohl kdo jiný podniknouti, než muž, jemuž mathematika a fysika, zeměpis a lučba, astronomie i geologie jsou známy. Ano muž taký se nám přímo musí zdáti nadaným a všestranně vzdělaným. A přece nikomu nepřipadne, se ho zeptati, za kolik dní bude v Praze pršeti?

Nejinak je s lékařstvím. Kdo se lékařství vědeckému oddává, od toho slušně žádáme, aby znal nejen části těla lidského, polohu jich, tvary a rozměry; ale žádati musíme, aby znal i lučbu a uměl posouditi a hleděl vypátrati slučování a rozlučování se hmot tělesných; aby znal fysiku a dovedl stopovati síly rozličné, v ústrojí lidském účinkující; aby znal i fysiologii t. j. theorii organismů, a hleděl vybádati, kterak všeobecné zákony hmoty se jeví činnými v buňce zvířecí a orgánech, ježto z buněk složeny jsou. A přece nikomu nepřipadne, tázati se lékaře, zdali to neb ono individuum dosáhne stáří 40 let?

Porovnáním tímto chceme říci dvojí věc: předně, že úkol obou věd je náramně složitý; za druhé, že sluší rozeznávati mezi účely theoretickými a účely praktickými.

Co se prvního týče, každému jest jasno, že nemůžeme měřiti stále a bez přestání proudy větrů ve výšce ku př. 8000 stop nad mořem, že nemůžeme stále měřiti teplotu proudů mořských na všech místech, že nemůžeme stále pozorovati poměry elektrické a magnetické na všech místech povrchu zemského, a v rozličných výškách atmosféry — poněvadž se nám jednoduše nedostává prostředků a sil k tomu. Úloha je nesmírně veliká a složitá. Rovněž tak nemožno jest, pozorovati proudy elektrické v mozku a nervích stále a nepřetržitě; rovněž tak nemožno pozorovati tlak krve v plících, ledvinách a játrách, teplotu ve slezině, pohyby buněk svalových, pružnost svalových vláken atd. v tom rozsahu a způsobu, aby se nám průběh života objevil tak jasně, jako úkon nějakého mechanismu. Ale začátek jest učiněn; *my jsme na této cestě.* Jako máme stanice meteorologické, tak máme i laboratoria fysiologická i pathologická. Jako se v oněch měří směr a síla větrů, poměry vlhkosti, teploty atd., tak se v laboratoriích lékařských pozorují, měří a vypátrávají úkony těla zvířecího. Jak složitý a nesnadný úkol tento jest, každému ihned vysvitne, pomyslíli na kteroukoli konkretní otázku, ku př.: „Jaká jest rychlost oběhu krve v ledvinách?“ Avšak pomysliž si otázek takových na tisíce!

Co se tkne druhého momentu, vztahu vědy k praktickému životu, musíme poukázati k tomu, že lékař mnohem zevrubnější otázky mívá na rozluštěnou, než sám meteorolog. Od lékaře se žádá, předně aby nemoc poznal a průběh její předpověděl; však za druhé i to, aby ne-

moc *zhojil.* Úkol, který naň vzkládáme, jest tak nesnadný, jako kdybychom žádali na meteorologovi nejen aby čas předpověděl, ale i povětří příznivé *udělal.* Všeobecně není úkol ani jednoho ani druhého nemožný. Zkušenost ukázala, že po vyplenění lesů na jistých místech nastalo povětří suché a taktéž ukázala zkušenost, že po jistých prostředcích se nemoci některé zhojí. Avšak v obou vědách je stav nynějších známostí daleko za požadavky konkretního života. Požadavky tyto jsou rázu velmi individuelního: rolník nebo plavec chce míti dobré povětří a nemocný chce býti uzdraven. V praxi života jedná se vždy o nejbližší cíl.

A jak hledělo lidstvo až do nedávna těmto nejbližším, individuelním, tedy nejnesnadnějším požadavkům vyhověti? V meteorologii to měl býti *kalendář,* v lékařství *herbář*, odkud se vážilo poučení, jak si máme pomoci. Tímto se asi naznačuje poměr starého lékařství k novému. Staré lékařství — vyjímaje některé části operativné — nespočívalo na základech pevnějších, nežli je kalendář a herbář. Nové lékařství musilo patrně opustiti dřívější spůsob a musilo býti založeno na základech čistě vědeckých, na zpytování a poznání proměn a na výkladu jejich z podmínek elementárních. Že celá jeho budova nemůže býti vystavěna za několik desítiletí, ba snad ani za několik století, jest očividno. Že tedy vědění lékařské za našich dnů nemůže býti tak hluboké a tak obsáhlé, aby na jeho základě ve všech jednotlivých případech života praktického mohlo býti jednáno, vychází na jevo již z toho, že především všeobecné zákony života zdravého i nemocného známy býti musejí, než se přikročí k individuelním otázkám praktického života. Zákony tyto poznati je tedy přede vším první a hlavní úkol vědy lékařské. Po staletích snad ze zákonů poznaných vyplynou pravidla, jak se chovati v případě konkretním. Stojíme tudíž v době, kde věda lékařská se pěstuje pro naše potomstvo. Každý pochopí, dímli, že mnohý slavný muž ve vědách lékařských, snad co živ jest, ani jediného nemocného neléčil, že však nicméně může býti jedním z nejprvnějších zakladatelů lékařství. Kterak to možná, ihned vysvitne.

Náuku o tělesném životě lidském můžeme ze stanoviska praktického rozděliti na dvě části: *fysiologie* se zanáší zpytováním života zdravého, *pathologie* života nemocného. Máli fysiolog za úkol, vysvětliti vše, co se děje v organismu zdravém, přísluší pathologovi vysvětliti vše, co se děje v organismu našem, jeli stížen tou neb onou nemocí. Jako však nemůžeme si pomysliti fysiologa, jenž by neznal zdravá ústrojí tělesná zevrubně, tak i nemůžeme si pomysliti pathologa, jenž by neznal a nevěděl, jaké vlastnosti mají naše útroby, naše ústroje v rozličných nemocech. Poněvadž ale vnitřek těla lidského za živa pozorovati nemůžeme, je patrno, že pitvání mrtvol je předním a hlavním prostředkem, abychom si získali vědomostí, jak rozličné ústroje těla našeho v nemocech rozličných se proměňují. Především tedy sluší vyšetřiti, jak se útroby nemocné proměňují co do tvaru, velkosti, podoby, váhy, barvy, tvrdosti atd., — po té jak se proměňují v textuře své, ve svém drobnohledném složení, celkem ve všech svých nám postižitelných vlastnostech, a jak se mění účinek jich na organismus celý. Jinými slovy vyšetřují se vlastnosti ústrojí chorých methodou přírodo-

vědeckou. Věda, která se tímto úkolem zabývá, sluje *pitva chorobopisná*. Jeť tedy pitva chorobopisná základem všeho lékařství; neboť na př. jen porovnáním plic zdravých a plic zanícených, jest nám lze dověděti se, v čem zánět plic záleží. Pitvání mrtvol je tedy základem lékařství. Proto nade vchodem do jednoho sálu pitevního v Paříži stojí nápis: „*Zde je místo, kde smrt pomáhá živým.*" A nyní můžeme veliký význam Rokytanského slovem naznačiti: Rokytanský jest tvůrcem pitvy chorobopisné.

Avšak nejen tvůrcem pitvy chorobopisné, nýbrž i zakladatelem vědeckého lékařství vůbec. Na základě pitvy chorobopisné vyvinuly se přede vším dvě vědy. Máli se ústrojí nemocné vypsati, t. j. vlastnostili jeho mají býti udány, nestačí ovšem, abychom udali jen to, co smysly svými bezprostředně chápeme. Poněvadž v těle lidském shledáváme soubor organických sloučenin, třeba jest i lučebné vlastnosti jich udati. K tomu nestačí pouhé *pozorování*, anobrž lučebné *zkoumání*. A tak už záhy musela se pitva chorobopisná ohlížeti po pomoci, musela si utvořiti družku, která by úkol naznačený vyplňovala. Tak povstala lučba chorobopisná na základě pitvy chorobopisné. Tato vypisuje změny útvarné; onano změny ve složení molekulárném. Obě však hlavně se zanášejí s produktem nemoci, s tím, co nemoc po sobě zanechala. Patrno, že časem se musela vyskytnouti i touha, pátrati po ději samém Nemohloť se zůstati při otázce: *co* se stalo? anobrž musila býti položena otázka: *kterak* se stalo? Musilo se pátrati po průběhu onoho děje, který za sebou má a po sobě zůstavuje proměny formy a změny molekulární v ústrojích nemocných.

Musilo se zatoužiti po prostředcích, abychom nemoc viděli se vyvíjet, abychom v organismu živoucím, a ne na mrtvole spatřili a pozorovali, co se děje i ve skrytých vnitřnostech, chorobou postižených. Prostředky takové skytá experimentální pathologie. V ústrojí zvířete živoucího vzbudíme určitou nemoc, a zkoumáme při tom, co se v té neb oné útrobě děje. Anatomie chorobopisná položila k tomuto genetickému zkoumání základy již tím, že konstatovala proměny, které jistá nemoc na rozličných stupních svého vývoje v útrobách pozůstavuje; sestavilať rozmanité proměny chorého ústrojí v řady, jichž začátečný člen tvoří začátek a poslední člen konec nemoci. Podobala se tato práce práci geologů, kteří z rozmanitých nálezů, jež *vedle* sebe nalezli, tvoří theorii o řadě proměn, *za* sebou jdoucích. Experimentální pathologie však dovedla toho, že proměny za sebou jdoucí bezprostředně stopujem. Na okruží žabím, jež pod drobnohledem rozestřeme, můžeme pozorovati očitě, co se v něm děje, když v něm vzbudíme zánět; pozorování toto může trvat několik hodin, několik dní. Tuť vidíme svýma očima, jak se cévy rozšiřujou a stahujou, díváme se na krev kolující, pozorujeme, co dělají buničky krve i tkaniva, ano můžeme postupným vylučováním jistých podmínek pokus zjednodušiti a tak děj složitý rozložiti v jeho prosté faktory.

Anatomie pathologická, obrazem řečeno, zkoumala bojiště po bitvě, experimentální pathologie zkoumá bitvu samu. Tak vidíme, že právě za dnů přítomných veliká část anatomů pathalogických zároveň jsou i experimentátory. Logický postup myšlenek vede dále i k tomu, že

hledíme vypátrati nejen *produkt* děje a nejen *postup* děje, anobrž i *příčinu* jeho, nejen *co* a *kterak,* ale i čím a proč? Tento krok už sem tam vážen a tím jaksi rozsah vědeckého bádání v našem oboru logicky vyměřen a ohražen jest.

Avšak tím není vyčerpáno působení pitvy chorobopisné. Veškeré bádání, jehož směry jsme krátce naznačili, mohlo by se obmeziti na zájmy theoretické. Puzeni touhou po poznání, mohli bychom zůstati při poznání samém a spokojiti se rozkoší jím zplozenou. Nikde však praktická stránka vědění nevystupuje tak jasně, jak tuto. Vždyť předmět toho vědění jsme my sami, ba více než my sami, — jesti to naše bolest, naše choroba, naše tělesné utrpení, krutý osud života. První tedy otázka, která se pathologii klade, jest ta: kterak má nemoc naši zhojiti, bolesti naše ukojiti. Již nahoře jsme o tom promluvili. Především tedy lékařství v užším smyslu, klinika a therapie, byla anatomií pathologickou postavena na půdu jedině pravou. Pravé vědecké lékařství možné jest od té doby, kdy pathologie anatomická byla založena. Nemoc zajisté pochopena byvši, co soubor fysikálních, lučebních a formálních proměn patrně pozbyla všeho mysticismu. Jako blesk, tak i nemoc bývala tu trestem božím, tu zase kouzlem ďáblův, tam zas pouhou ontologií a v lékařství panovala svého času úplně i scholastika. Jako ale proti blesku, jakmile co zjev přírodní byl pojat a poznán, hromosvod vynalezen byl: tak i proti nemocem možná jest a bude prostředky vynalezti jen spůsobem podobným.

Nemůže býti jadrnějších slov nad ta, která projevena byla společností lékařskou v Berlíně v gratulačním přípise k Rokytanskému, podepsaném od prvního chirurga německého, B. v. Langenbecka a slavného Virchowa. Stojíť tam: „Ano, Vy jste zlomil okovy tradice, ukázav, kterak v lékařství je *názor* prvním pramenem poznání. Vy jste popisem na všecky časy vzorným založil anatomické základy všeho vědění našeho o nemocech.“ Nadšenost obdivovatelů jmenuje Rokytanského obyčejně otcem nového lékařství. Populárním výrazem tímto krátce řečeno to, co koryfeové Berlínští praví obšírněji:

Karel Rokytanský jest mužem fenomenálním; nejen proto, co po sobě ve vědě zůstavil, nýbrž i rázem své osobnosti. Osobnost tato, kdyby ani nebyla z krve české, musila by také nás Čechy poutati a slavnost jeho 70. narozenin ve Vídni tak velikolepě odbytá, nemůže od vzdělaného národa, jakým se právem býti honosíme, zůstati nepovšimnutou.

Měv příležitost, s neobyčejným mužem tímto po několik let obcovati a ctě jej co učitele, příznivce a povzbuzovatele, chci podati čtenářstvu krátký obraz jeho života, jeho povahy a působení vědeckého, podotýkaje, že jsem měl zřetel ku čtenářstvu širšímu, a za důvod ne snad jen vděčnost k Rokytanskému, anobrž povinnost k literatuře národní.

Karel Rokytanský narozen dne 19. února 1804 v Hradci Králové. Otec jeho Prokop byl krajským komisarem v Litoměřicích, matka byla rozená Lodgman v. d. Auen. Nižší školy a gymnasium navštěvoval ve svém rodišti, později studoval v Litoměřicích a oddav se studiím lékařským, byl krátký čas na fakultě lékařské v Praze, později ve Vídni, kdež i r. 1828 doktorem lékařství učiněn. Tehdejší profesor pathologické anatomie Wagner, muž ducha nad míru bystrého a hlubokého,

jmenoval jej téhož roku svým assistentem. Wagnerovi byly cíle pitvy chorobopisné úplně známy; on již měl pravý pojem o významu vědy této pro budoucnost. Od něho Rokytanský se učil pozorovat a myslit anatomicky. Wagner však zemřel časně, prorokovav, „že přijde muž, který napíše základy pitvy chorobopisné.“ Tímto mužem stal se žák jeho a nástupce v profesuře K. Rokytanský. Byv od r. 1834 mimořádným profesorem, jmenován jest r. 1844 řádným profesorem pitvy chorobopisné a soudním anatomem Vídenským. Několikráte byl zvolen za děkana fakulty lékařské, r. 1859 za rektora university; r. 1863 byl jmenován referentem medicinálním v ministerstvě kultu a vyučování, byv před tím vyznamenán titulem vládního a později dvorního rady. R. 1867 stal se doživotním členem panské sněmovny. Od r. 1869 je předsedou císařské akademie věd; mimo to jest předsedou c. k. společnosti lékařů, společnosti anthropologické a nejvyšší zdravotní rady, čestným a dopisujícím členem mnoha učených společností a majitelem přečetných vysokých řádů. S manželkou svou, Marií Weissovou, má čtyři syny, z nichž nejznámější jest slavný zpěvák Jan; i Viktor je výborným zpěvákem, kdežto Prokop a Karel jsou lékaři.

Toť krátký obrys zevního jeho života.

Když dne 19. února minulého slavil své 70. narozeniny, podala mu universita Vídenská následující, na pergaménu skvostně vyvedenou gratulaci: Q. D. O. M. B. V. Carolo Rokitanskyo Bohemo, Austriae decori, universitatis lumini celebris scholae medicorum Vindobonensis discipulo ejusdem scholae instauratori propagatori, naturae indagandae aciem cum philosophica rerum contemplatione feliciter socianti, de *pathologica anatomia* libris immortalibus, institutione fructuosissima, exemplo aemulationis feracissimo, musaeo anatomiae pathologicae clara palestra artis eruto, tam sua aetate quam in postera tempora meritissimo, patriae amore libertatis studio humanitate officiosissima erga quemcunque insigni — ante diem XI. Cal. Mart. MDCCCLXXIV septuagesimum aetatis annum fauste fortumateque exactum ex animi sententia gratulantur multorumque aevorum salutem et prosperitatem exoptant Universitatis Vindobonensis Rector et Senatus. (Čemuž dopomáhej Bůh! Karlu Rokytanskému Čechovi, ozdobě Rakouska, světlu vysokých škol, slavné školy lékařské ve Vídni, žáku a téže školy obnoviteli a rozmnožiteli, jenž bystrost ve zpytování přírody s filosofickým pojímáním věcí šťastně spojuje, — múži o pitvu chorobopisnou spisy nesmrtelnými, vyučováním plodonosným, příkladem následování pilného hodným, museem chorobopisným ku pěstování vědy zařízeným jak nyní tak i do věků pozdních, velezasloužilému láskou k vlasti, snahami svobodnými a úslužnou ke každému laskavostí vynikajícímu, ku sedmdesátým narozeninám, dne 19. února léta 1874 šťastně a blaze dočkaným štěstí přeje a mnohých ještě roků zdar a blaho žádá vysokého učení Vídenského Rektor a Starostové.) Podobných přání hojně podaly ostatní university rakouské, akademie císařská, učené společnosti tuzemské a cizí, obecní zastupitelstvo Vídenské a Štyrskohradecké. Císař vyznamenal Rokytanského téhož dne komandérským řádem Leopoldovým, král italský velkým křížem oficírským řádu koruny italské.

Ze všech těch osvědčení úcty, která byla Rokytanskému deputa-

cemi podána, sdělené přání university Vídenské vyniká úplností a stručností; lapidárního slohu pádnost zvýšena jest majestátním zvukem jazyka Římanů. Poněvadž vše, co o Rokytanském chvalného říci možná, tam řečeno epigramaticky, chci se tohoto osvědčení držeti. Austriae decori — Ozdobě Rakouska! Vším právem se praví, že Rokytanský je jedním z nejznámějších občanů říše rakouské a že proslulost tato jest způsobem nejlepším motivována. Před r. 1848 byla medicinská škola Vídenská snad to jediné, čím se Rakousko honositi mohlo. Začátek nové doby v lékařství učiněn v Paříži. Tam Laënnec, Andral, Corvisart, Dupytren vábili každého, kdo v lékařství chtěl se něčemu přiučiti a tudíž i tuto byla geniální iniciativa národu francouzského osvědčena, jako na všech téměř polích činnosti lidské. Francouzští autorové byli skutečně povzbuditeli Rokytanského a školy Vídenské. V Německu nebylo podobných snah. Vídenská škola pak přivábila učně všech národů a Rakousko pod duchamornou vládou Metternichovou rozžehlo pochodeň světla aspoň v jednom oboru. Škola Vídenská stala se první školou lékařskou na světě. Divnou náhodou byli to *Čechové,* kteří Vídenskou školu lékařskou založili. *Rokytanský* v pathologii, *Škoda* v klinice, onen v theorii, tento především v praxi. Avšak i první jejich žáci byli Čechové a rovněž i nejlepší nástupci jejich Čechové, neli z krve, aspoň z půdy české. Mimo jmenované velikány uvedena buďtež jmena mrtvých i živoucích professorů Vídenské fakulty: Arlt, Bamberger, Dlouhý, Duchek, Kuřák, Langer, Löbl, Oppolzer, Schroff;*) mimo fakultu: Bednář, Chvostek, Lorinser, Pitha a více jiných. Celkem je známo, ba příslovím, že Čechové v lékařství zvláště vynikli, a zemi české Rakousko děkuje za ty talenty, které oslavu jeho i slávu školy Vídenské založili.**) „Obnovení a rozmnožení“ tedy lékařské školy Vídenské jest dílem rozených Čechů, především Rokytanského a Škody.

Věda lékařská zaznamená o Rokytanském, že na základě přečetných pitev — mrtvol, jež se za působení Rokytanského v ústavě Vídenském pitvaly, a které jeho rukou takořka prošly, je bezmála *šedesát tisíc!* — byl prvním popisným anatomem pathologickým. Tímto výrokem jej oslavil Virchow. Nejslavnější spis jeho jest pathologická anatomie, jíž první vydání bylo věnováno českému velmoži, státnímu a konferenčnímu ministru hraběti Kolovratovi Liebšteinskému. Nepamatuje se od mnoha let kniha, která by takého rozšíření se dočkala, jako tato. Po vydání prvého svazku putoval svět lékařský do Vídně. Kdo čte prvé ročníky Roserova „Archiv für Heilkunde“ dočte se tam mnoha korrespondencí o tom, co a kterak se tehdá ve Vídni pracovalo. První assistentové Rokytanského stali se majetnými muži, poněvadž

*) Jistou řadu let voleni bývali za děkany fakulty pravidelně buď Rokytanský neb Kuřák anebo Dlouhý. Někteří Němci se posmívali, „že ti tři Čechové mají důstojnost děkanskou pachtovanou.“

**) Že universita výslovně řekla: Carolo Rokitanskyo *Bohemo,* liší se velmi příznivě od Vídenské městské rady která na pomníku našeho krajana Ressla, vynálezce šroubového stroje parního, slova již vyrytá *„rodem Čechovi“* smazati dala; což na pomníku před Vídenskou polytechnikou stojícím zřejmě se spatřuje!

náuku svého mistra privátními kursy rozšiřovali mezi cizinci. Současně vystoupili Škoda ve vnitřním a Hebra v kožním lékařství, oba geniálním spůsobem stavíce na základech pitvy chorobopisné. Byl to heroický věk školy lékařské. Po letech vzešlo símě, jež rozseli žákové na půdě cizí. Obzvláště Virchow ve Vircpurku a později v Berlíně postavil se v popředí pilné a duchaplné školy, jež kritikou zevrubnou, prací pronikavější a rozhledy pokročilejšími předstihla samu školu Vídenskou. Avšak vše na základech učení Vídenského. Tak na př. v jedné z nejfundamentálnějších otázek, v otázce o zánětu, stojí Virchow ještě r. 1847 na půdě Vídenské, a teprvé později v jeho duchu se ponenáhla vyvinula ona obdivuhodná cellulární pathologie, jež na vždy zůstane vzorem veliké vědecké koncepce. Ponenáhlu tak vystupoval Virchow vedle Rokytanského do výšky, nešetře při tom ostrosti v kritice proti leckterým schematicky provedeným náukám Rokytanského, jejž plastický názor sem tam zavedl na škodu momentu kritického. I bylo domnění, že nastane boj mezi oběma. Avšak jakmile vyšlo nové vydání knihy Rokytanského, zůstali omráčeni všichni, kteří se těšili z důvodů dramatických na napnutou situaci. Rokytanský s tou nejchladnější objektivností a beze vší polemiky převzal výsledky Virchowovy do své knihy, jakož vůbec nikdy v polemikách neměl zalíbení. Podporuje každého, kdo jen pracuje, podporoval vždy i ty, kteří mnohé stránky jeho náuky podvraceli a proti náhledům jeho pracovali, neměv nikdy ani myšlenky, že by tím slávě a samolibosti badatele upřímného mohlo býti uškozeno a ujmuto, když se pravda lépe vyšetří. Toto nové vydání bylo pro okolnost právě vzpomenutou ve světě vědeckém přímo obdivováno. Ostatní zevrubné práce Rokytanského jsou obsaženy v sezeních a památních spisech akademie Vídenské. Zpěv labutí vědeckého obsahu je dílo o anomaliích srdce, jež ve skvostném vydání se tiskne ve Vídni u Braunmüllera.

Pravé tiskem nevydané poklady jsou katalogy chorobopisného musea Vídenského, psány latině a rukou Rokytanského, veliké folianty, obsahující tu stručnější, tu zevrubné popisy všech znamenitostí, které Rokytanský v mrtvolách nalezl a v museum schoval. Tiskem s obrazy vydány byly by tyto katalogy dílem ohromným, jemuž málo co podobného. Zajímavý též jest pohled na více než šest set svazků protokolů o obdukcích, jež se za Rokytanského konaly, a jež v museum jsou uloženy. Kniha to utrpení lidského, veliký zákonník bolestí a útrap, poslední věci člověka a jeho plemene, osudy naše ve hrozné jasnosti a zjevnosti, nožem odkryté a protokolované; ale zároveň poklad zkušenosti, skrýš vědění, světlo vědy plápolající v kalu hniloby, jasná a tichá zář, při níž vidíme — obraz Saiský. Toto museum a tyto protokoly vždy mne upomínaly na Egypt, na katakomby a knihy mrtvých; tímto vládli kněží, oním věda vládne. Museum je Rokytanskému jak říkáme na srdce přirostlé, tam studuje a tráví své posvátné chvíle a jen zasvěceným přístup dovoluje.

Žáka ve velkém slohu si Rokytanský neodchoval; assistenti jeho jsou všichni výtečnými anatomy a učí na universitách všichni; avšak, jako by v okovech, jež silný duch mistra na ně byl vložil, byli spoutáni, nepřekročili ani Engel ani Klob, ani Heschel ani Schott a

Scheuthauer kouzelný kruh, v němž duch jejich se pohyboval a nepředstihli náuku Rokytanského. Je to škola jako z jedné slitiny a vliv mistra nehynoucí. Jen Biesiadecki, Polák, z posledních let pocházející žák pracoval úsilovněji ve směrech jiných škol. Týž úkaz jest při žácích Škodových.

Za to však jiné obory lékařské se dožily mistrů ze školy Rokytanského, a jest s podivem, kterak tento sám od začátku obrav si za zásadu pěstovati spojení mezi pitvou a klinikou, tak skvěle se dožil vyplnění této touhy, odchovávaje kliniky výtečné, především Škodu, Hebru a Schuha i Bednáře.

Nejvýznamnější stránka osobnosti Rokytanského vytčena slovy, že bystrost zpytatele spojuje se způsobem filosofického rozjímání a líčení. V tomto ohledu jest Rokytanský úkazem řídkým. Řekneme-li z jedné strany, že Rokytanský vystavěl budovu vědy speciální, dosvědčujeme tím, že musí býti mužem ohromných vědomostí zevrubných a že je uměl spojiti v důkladný systém. Řekneme-li dále, že Rokytanský je znatelem systémů filosofických, naznačíme tím, že vedle speciální vědy své i filosofii se zanášel, aby jasně pojal poměr vědy své k vědění lidskému vůbec. Toť již chválou ne právě obyčejnou. V rumu detailu zahyne vzlet ducha a rozhled se omezí na malý obor; jen filosofie dovede utvořiti v duchu našem ono centrum, jež staří nalezali v náboženství a jež naznačují slova Komenského:

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se válí,
vzhůru dolů sem tam . . .
Ó blaze, kdož v centrum věčném usadí se!

Co znamenitému předku našemu byla víra v boha naproti zmatkům života, to člověku modernímu je filosofie naproti vířícímu a — čím věda více pokračuje — tím více bohatému, tu i tam závratnému množství zjevů smyslných, které jsou předmětem přírodních věd. Filosofické vzdělání žádá 70letý Rokytanský od žáků věd přírodních a neopomíjí nikdy ke studentstvu hlasem tímto volati; i nelze upříti, že nad požadavek tento vůči nepevnému stavu, v němž se vnitřní život našeho věku a mládeže obzvláště nalézá, rady lepší býti nemůže. V Rokytanském samém se filosofie a přírodověda nenalézají vedle sebe, ale oba směry se pronikají. Filosofie jeho vychází ze studia přírody, přírodu pojímá filosoficky, vyniká zvláštní kontinuitou názorů a náhledů. Od otázky, která se mu na mrtvole k rozhodnutí naskytne a nejmenšího detailu se dotýká, až k principielním otázkám filosofickým je celá škála myšlenkových procesů vyplněna, všecka hlediště obsazena, myšlení na každé výši této škály již vycvičené a pohyblivé; všecky vrstvy duševní atmosféry, od dusného kalu anatomických detailů až k úžasně chladnému a čistému étheru Schopenhauerovy kontemplace slouží jeho duševnímu dýchání a ve všech se otužil.

To jest ona universálnost, kterou při něm chválí a obdivuje, kdo jej zná. Toto šťastné sloučení dvou směrů tak rozdílných, stanovíc sílu jeho ducha, vystupuje jasně v jeho slohu. Sloh jeho jest unikum! Kdosi řekl o jeho německy psané pathologické anatomii, že by byla výbornou knihou, kdy by z Rokytanštiny byla přeložena do němčiny. Soustavnost celku, stručnost a plastičnost výrazu a přísný, úžasně klidný

tón, jako v knihách mathematických jí dodává ráz lapidárního slohu. Z klasiků má Tacitus podobná místa, kde několik slov neb i jediné slovo daleké a prudké světlo na situaci vrhá, takže v temnu jednoho zákoutí viděti stíny minulosti, kdežto na druhé straně moment příchozí užuž lze uhodnouti. Proto kniha tato není psána pro každého a jest největším opakem známých a rozšířených knih Hyrtlových, které se čtou lehce jako romány.

Tak spojil Slovan Rokytanský iniciativnost romanskému plemeni vrozenou s vytrvalostí a přesnou methodou germanského ducha v celek opravdu neobyčejný. Mistrem jeho byl Kant a vždy, kdy se příležitost udá, velebí nesmrtelného mistra Kanta a za vůdce odporučuje všem, kdo s vědami přírodními se obírají. Vyšed z kriticismu Kantova přilnul Rokytanský nejvíce k Schopenhauerovi; podotýkaje, že by Kant sám, dále přemýšleje, byl přišel k tomu, co Schopenhauer tvrdí, že všecko vlastně jest jen dáno, pokud jest představou. I v pessimismu srovnává se s Schopenhauerem a patrno, že oněch téměř 60.000 mrtvol, jichž nemoci studoval, v něm zanechalo náklonnost k temnějšímu pohledu na život. Jediné pravé štěstí je Rokytanskému to, co Schopenhauer chválí: *vědění, myšlení*. Jak hluboko věc tuto pojímá, svědčtež tyto řádky, vyňaté z jedné jeho akademických řečí. Mluvě o samostatné hodnotě vědění (Der selbstständige Wert des Wissens 1867) praví:

„Ve vědění leží zvláštní duševní svět, jejž pomocí nevědomých, automatických, ale i pomocí vědomých, úmyslných, umdlévajících a na činnosti jistých orgánů, tudíž i na určité v nich vězící normy vázaných činností stvořujeme. Samostatnou právě v tom záležející činností a prací utvořujeme si ale také majetek zvláštního druhu, jenž proto má hodnotu specifickou, poněvadž závisí na zvláštním pudu, pudu k bádání. Ukojujíce tak pud k činnosti, jenž v nejšlechetnějších útvarech našeho organismu sídlí a živoří, dosahujeme jeden z nejvzácnějších a nejvyšších statků životních — statek, jenž důstojně porovnati lze s čistým vědomím spravedlivého — statek, k jehož hojnějšímu rozmnožování a snadnějšímu sdílení se lidé sloučili ve spolky, jichž záměry důstojně se rovnají účelům spolku ethických.“ Vědění tedy je na rovno postaveno morálnosti, a je nejen jeden z nejvyšších statků, jichž v životě dosíci možná, ale jest přímo potřebou, vyplývá z pudu zvláštního, a jako tělo ukájíme potravou, tak je člověku potřeba vědění, a ukájení této touhy je přímo jedna z funkcí života.

Nebude nezajímavo tuto i z druhé části této řeči položiti náhledy světové, ku kterým se Rokytanský přiznává. Poukázav na to, že onu methodu zkoumání, jíž materialisté užívají, za jediné pravou považovati dlužno, vyšetřuje filosofickou podstať materialismu takto:

„Naproti idealistickým názorům zaujal materialismus postavení takové, že se sám musí zříci platnosti názoru světového a sám se musí proměniti v idealismus. Snahy materialismu v tom se vrcholí, že stanoví materii, jejíž funkcí jest poznání, tedy materii poznávající, materii, která bytostmi reálními, (t. j. jinou materií) povzbuzena, do funkcí vstupuje a tuto druhou materii poznává. Poznání tedy je resultát příčinného konfliktu dvou materií, z nichž jedna — organická, zvířecí, živoucí, v určité formě organisovaná — jest poznávající. Předpokládá

se tedy, že věci (Dinge) jsou dané a pak že mocí kausálních poměrů co realné poznány býti mohou. Avšak studia materialistická dnešního dne došla tam, že mimo jiné víme i to, že mnohé věci mimo nás jinačí jsou, než jak je pojímáme. Nechceli materialismus těchto zkušeností opomenouti, musí souditi, že názor (poznání) je produktem dvou faktorů daných, z nichž jeden jest organisovaná, avšak věci ve formě modifikované pojímající materie. Tím však už podává dáta a illustrace k idealismu transcendentálnímu a musí se v taký proměniti ... Prohlížejíce podstať našeho vědění, pojišťujeme jsoucnost transcendentálního řádu světového, a v tom leží uspokojení, jehož materialismus nepodává. — A jako se už za doby Kantovy říkalo, že není možná proti idealismu něco pořiditi, taktéž se idealismus i na dál upevní, zachová, a čím více fysika a fysiologie pokročí, i pevněji zakoření; ba to se stane právě v těch kruzích, jež materialistická studia konají a s rozvahou a opravdovostí rostoucí i oněch oborů se zmocňují, které posud jen z nouze a k výpomoci se odhodlávaly vstoupiti s materií ve spojení!"

I čistě lidské aneb ať tak díme společenské stránky v povaze Rokytanského se dotknouti, vidělo se universitě Vídenské za dobro. Všechni řečníci, zejmena ministr Stremayer dotkli se výslovně této okolnosti; ministr sám učinil privátní povahu Rokytanského pointou své řeči. Prof. Scheuthauer z Pešti slavil „téměř praindický soucit se vším tvorem," jímž Rokytanský skutečně vyniká a jenž jest ovocem jeho názoru světového. Ráz povahy osobní Rokytanského jest srdečnost. Humor, silný a plný, pádný a svěží je známkou jeho obcování. Síla a zdravá zeleň tohoto humoru připomínala mi vždy ony jadrné povahy slovanské, ježto z románů ruských známe. Vší sentimentálnosti a měkkosti prost ba naopak přísný, jest Rokytanský dobrotisko otcovské. Kolem něho panuje jen úcta a úsměv. Ze všech jeho žáků starých mnohdy už hodnostářů a oslavenců ani jediného neviděl jsem blížiti se k Rokytanskému jinak než s tím úsměvem, s kterým se uctivé děcko blíží k rodičům. Zároveň není slýcháno, že by student, kterého při přísných zkouškách reproboval, kdy byl slova proti němu promluvil. Každý to béře, jak od otce. Naivnost jeho srdce jest toho rázu, jaký shledává se při některých recích válečných, obzvláště u Hellenů. Při vší prostotě mravů však dělá Rokytanský dojem jaksi kavalírský, čili spíše heroický, liše se tím od nezapomenutelného Purkyně, jemuž jinak vědeckým nadšením, pracovitostí, důkladností a povahou velmi blízek jest a na nějž někdy i líbeznou čtveračivostí čilých, intelligentních starců upomíná. Rokytanský je postavy vysoké, plecnatý a vystoupení živou statností překvapujícího. Rysy jeho, obzvláště ale promluvení prozrazuje hned srdečnost povahy, a zároveň i původ slovanský. I jinak skoupý celkem ve slovech, a proslulý pro specifickou jemu a dobromyslnou bručivost, nebyl nikdy řečník a učitel přednáškou vynikající. Živlem jeho je práce v pathologickém museum a studium filosofie. Obé zaměstnání vyžaduje ponoření, zahloubání se. V takých chvílích je nepřístupným.

Zbývá ještě dotknouti se jedné stránky v životě Rokytanského a sice *politického působení* jeho. Od té doby, kdy povolán byl do sně-

movny panské, hlasoval vždy se stranou ústavní. To v Čechách ovšem nemohlo způsobiti leč nevoli. Muž, jenž na nejvyšším stupni slávy stojí, nezávislý, povahy proslulé, jenž by věci slovanské, jsa sám rodem Slovan, byl posloužil pro váhu své autority, jde se stranou německou. Že to Rokytanský aspoň nečinil z těch ohledů, ze kterých se mnohý jiný Slovan přidal ke straně německé, každý přisvědčí, kdo jej zná, a kdo uváží, že on od strany té nemohl ničeho získati, anobrž jen strana od něho. Proč se tedy Rokytanský nepřidal k nám, alebrž ke straně našich politických odpůrcův, toho pokud mně známo, hlavní příčina jest ta, že cit národní v Rokytanském vůbec ani vzbuzen nebyl.*) Žil v letech dvacátých v Čechách a nenaučil se česky ani psáti. Za krátkého pobytu svého v Praze nenašel buditele, což tehdá jak známo byla obyčejná cesta, na které se rodili národovci; Praha byla tehdá matkou uvědomělého pokolení. Od té doby žil ve Vídni, původ český nezůstavil v něm leč slabý neorientovaný cit, jejž v sobě jen jako památku na dětství zachoval.**)

Chcemeli se ještě zmíniti se o administrativním působení Rokytanského v ministerstvě vyučování, musíme vytknouti jeho činnost o dosažení konformity universit rakouských a provedení nového řádu rigorosního. Ale nesmí se smlčeti, že právě toto postavení Rokytanského jest spojeno s trpkostmi, o nichž veřejnost nemá zdání; strana jemu nepřátelská spůsobila mu v úřadě tom nepočetných nepříjemností, o čemž jen tajná historie vypráví.

Podobných slavností, jako bylo jubileum Rokytanského, málo se přihází, poněvadž málo podobných příležitostí. Národ český, do přítomného boje politického zabraný, neúčastnil se slavnosti onoho dne; ale vždy mu je chloubou, že podal světu vědecké velikány Rokytanského, Škodu a Purkyni, jichž jmena slovanská a světoznámý původ český nevadí Němcům, že je počítají mezi své syny tak jako Mikuláše Koperníka a jiné.

Jedna věc ale budiž ještě považena. Slova, která Berlínští lékařové Rokytanskému poslali na svědectví: „Působení Vaše dnes tak jako před lety je skvělým příkladem, že velikosti lidské jen *prací* dosáhnouti a jen *prací* zachovati možno“ — slova tato buďtež heslem všech těch, kteří s Amosem Komenským přejou národu svému: „Mužové tvoji ať jsou bez počtu!“ V tom jest Rokytanský vzorem. Věda lékařská a vědy přírodní vůbec počítati budou Rokytanského vždy k největším svým buditelům a pracovníkům. Pokolení lidské zavázáno je, chovati památku jeho co dobrodince svého.

*) Odciziti se národu svému a působiti proti životním jeho snahám v táboře protivníkův, bylo za všech věků a zůstane do vší budoucnosti věcí naprosto neomluvitelnou. Z tohoto pravidla není žádné výminky; učenost a slavné jmeno nejsou polehčující alebrž přitěžující okolností. *Red.*

**) Kterak cit pro mateřskou mluvu a upomínky na mládí jsou trvalé, dokazuje tato okolnost. Když prof. Škoda z úřadu učitelského odstoupil, slaven ten večer u Škody v kruhu starých přátel, nejvíce rodáků českých. Když veselí dostoupilo vyššího stupně, všichni ti koryfeové začali zpívati české národní písně: „Andulko, mé dítě,“ a mnoho jiných. Jsou prý ale přece Němci!

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Jak druhdy chodíval pan Josef se svěřenci svými po Praze, upozorňuje je na vše, co se mu pro ně pamětihodného naskytovalo a rozjímaje s nimi o tom spůsobem jejich stáří a schopnostem přiměřeným, tak nás otec náš vodíval od nejútlejšího mládí našeho po naší, v tolika ohledech znamenité a velikolepé Praze, zastavuje se s námi u každého jejího pozoruhodného stavení, u každého na ulici výjevu a předmětu, rozumuje s námi o nich se vzrůstající s naším věkem opravdivostí a důkladností, přecházeje z laškujícího hravého povídání zvolna do proudu nejvážnějších života lidského otázek, od záhad jeho nejtemnějších k momentům jeho nejvelebnějším, nejjasnějším.

Jest zajisté málo po Praze koutků a koutečků, slepých uliček, průchodů atd., kdež bychom se nebyly s otcem octly a všude jsme slyšely od něho buď kousek románu, neb veselohry, neb tragedie vzácným mistrovstvím vypravované. Nedostižným spůsobem znalť každé takové zákoutí oživiti, člověk při jeho slovech takřka cítil, že tu nemohli jiní lidé bydleti, žít a umříti, než právě takoví, jaké on vylíčoval, že ty staré domy, uličky, chodby, podloubí atd. by nebyly ani jiných obyvatelův vytrpěly; tak, ale právě tak že se musily povahy jejich v nich vyvinouti, takové a žádné jiné hrany a zvláštnosti přibrati a právě k takovým, jak on nám o nich zděloval, osudům nevyhnutelně dospěti. Jak začal o jisté osobnosti vykládati, již jsem vždy vídala za ní se objevovati jako stín fatalismus jejího vychování, nadání, rodinných poměrů, démona to jejího, jenž jí buď věznival v okovech předsudků, neb vehnal do bujné náruče rozkoše, či mučil u žalářů pověrčivosti a někdy jí dopomohl na usmívavou výšinu štěstí, do růžového háje lásky, někdy zas ji veštval do předčasného hrobu, či do děsného otroctví šílenosti. Takovým psychologickým uměním nám vše předváděl, takovou plastičností nám podával i nejnepatrnější děj.

Ze starých budov nezmizelo od té doby mnoho znamenitého. Co zcela malá dívka viděla jsem bourati na květinovém staroměstském trhu jakousi starou věž, kteráž snad někdy náležela k bráně Svatomartinské, pak mýtní domek vedle kameného mostu, kdež ještě za mládí otce mého se vybíralo mostné za každý povoz, vedle něhož stávala socha sv. Václava, teď u kostela Křižovnického umístněná, pak bránu na Můstku, kteráž počala velice překážeti pasáži, tak zvanou herinkovou boudu na Karlovu náměstí, poslední to část novoměstských Karlem Čtvrtým založených koců, ježto v posledních letech svého trvání sloužila za skladiště vojenské, dále několik domů velice starožitných a zajímavých za Štěpánským kostelem, z nichž tam zbyly ještě dva s patrnými dosud stopami dávného zvláštního svého rázu, konečně

bránu u staroměstských mlýnův, na níž nás otec učíval znáti erb pražský, a zbytky kostela „sv. Jana na zábradlí", stavení druhdy inkvisiční k němu náležící, zubatou zdí obklíčené, na jehož místo byltě k naší veliké lítosti postaven moderní dům s průčelím obráceným k svatoanenskému náměstí. Povstati jsem viděla Chotkovy sady, nábřeží s řetězovým mostem, Karlín s nádražím. Náhlého vzrůstu Smíchova, založení Žižkova a změny na Karlově náměstí a okolí jeho byla již nynější generace svědkyní.

Matka naše jsouc po celý týden ve své domácnosti neunaveně činna, používala obyčejně ranní v neděli hodiny k uspořádání svých četných prádelníků a šatníků, levandulí a resedou co nejpříjemněji prodchnutých, do nichž jsme jí velmi rády strkaly všetečné naše nosíky, zdržujíce ji tím vždy značně v nutném úklidu. Otec vždy pln něžné k ní pozornosti, přál jí aby milé, klidné té hodinky bez vyrušení užila a odváděl nás z domu, jakmile jsme tak dalece v toilettě naší pokročily, že jsme se na ulici ukázati mohli, konaje s námi buď některé nutné mu pro obchod chůze neb nadzmíněné po městě procházky a často také svoje povinné co „otec chudých" návštěvy.

Ještě stávaly v tu hodinu mlékařky před domem se svými vozejky, kdež se směly tehdáž v neděli a ve svátek jen do počátku první veliké mše obmeškati, ještě jsme viděly, kterak v přízemních bytech řemeslníci svoje pro ten den zákazky shotovují, ještě jsme potkávaly houfy služek vraceti se z kostelův.

„Jak časně musila dobrá taková žena vstáti, abychom měli my lenoši pražští svou kávu v čas," upozorňoval nás otec ubíraje se s námi okolo mlékařky a nakoupiv nám hojnost makovek, abychom měly čím nakrmiti jejího nebohého tahouna — zastavil se s námi u jejího vozíku a zeptal se jí na to sám. Nenechávala se ovšem dlouho pobízet, aby nám co nejobšírněji popsala, co vše zakouší při ranních svých vyjížďkách, v každém počasí, jak těžce shání po sousedních dvorech svoje zboží, s jakým namaháním je chrání před pokazou a co vše na ni čeká, když pak na to z Prahy domů se vrací, kdež má bůh ví co drobných dětí, jimž se chce stále jen jíst atd. Docílil otec, co chtěl, dala nám prostá ta venkovanka výtečné praktické naučení a zároveň návod k činnosti a spokojenosti.

Po lekci u mlékařky přicházívaly na řadu služky, jimž věnovával otec vždy obzvláště dlouhé kapitoly zaměřuje s námi do některého z těch bytů, kdež tak pilně ještě se pracovalo.

„Ohledněte se přec na ty chudinky," nařizoval nám, „a uvažte, co se musily napracovati a nahospodařiti, než si těch několik kousků oděvu svátečního na sebe pořídily, a co asi zkusily, než si je poříditi směly. Kdy pochopí konečně jejich paní, že takový nebohý tvor, jenž musí býti celý den na nohou a i v noci ještě ke všem možným službám pohotově, také se chce aspoň jednou týhodně na několik okamžiků podobati člověku? Neměly by zapomenouti, že na služku jiného nečeká, než na stará léta choroba a hůl žebrácká, a jí věk její zbytečně neztrpčovat."

Nemaloval otec příliš černě ani v tom ani v onom ohledu. Bývalať téměř každá starší služka mrzákem za příčinou špatně opa-

třených kuchyň, jejímižto otevřenými krby měl průvan nejvolnějšího do nich přístupu, kdež vítr stále se točil, a každá ve vzduchu proměna srážela kotouče čpavého dýmu. Jsouc jen na místnost tu ve dne i v noci odkázána, musila se služka nevyhnutelně nastydnouti a konečně se státi tím nebohým, pakostnicí zkrouceným, napolo hluchým a slepým tvorem, jemuž na stará léta jiného nezbývalo, než u dveří kostelních mezi houfem spolusester stejně nešťastných vzývati dobročinnost veřejnou. Jak velebíval otec v jejich jmeně vynálezce sporokrbů, jak býval proniknut dobrodiním, jimž důmyslem svým prokázal tak četné a důležité třídě společenstva našeho, jak se vůbec těšíval pokračující emancipaci jejich!

Ještě za mého mládí býval stav služebných pravým nevolnictvím, co paní nechtěla, to si služka za svoje vlastní peníze koupiti nesměla a koupilali přec, bylo jí za to vytrpěti muka. Musily služky tehdáž vesměs choditi v krátkých šatech a v šátkách na hlavě. Byla jsem již dosti veliká, když přišla bouřlivá mezi hospodyněmi otázka v kávových společnostech na přetřes, máli se některé z nich výminečně povoliti čepec? Usnešeno se na tom, že výsady té účastna býti může jen kuchařka a panská, nikdy ale kuchynská, služka „pro všecko“ neb dokonce chůva. K nevypsání, jakáť nastala revoluce, když služky v roku osm a čtyřicátém o klobouky se hlásily, některá ze starších paní rozčilením nad neslýchanou tou smělostí jejich, chtíti se svým velitelkám zúplna v oděvu vyrovnati, až ochuravěla, zdálo se jí, že starý pořádek bez toho již valně i v jiném ohledu otřesený nadobro sesouti se musí. Nemohu ani vysloviti, s jakouto trpkostí a rozhořčeností se chvějíc jsem poslouchávala co dospívající dívka, kterak některé paní se vychloubaly, pravím, že vychloubaly, jakým to nelítostným spůsobem dávají služkám jejich závislost cítit, kterak jim dokazují, že jsou nižšími, špatnějšími než ony tvory, bohem samým k jejich obsluze stvořenými. Pokořovaly je s takovou raffinerií, že nejednou jsem si vzpomněla na staré Římanky a jejich nešťastné otrokyně, pravíc sobě, že kdy by tyto ženy k tomu měly moci, s tímtéž zajisté by odsoudily svoje služky potěšením na skřipec pro nic jiného než „pour leur bon plaisir“. Posud žasnu, připomenuli si, k jaké to surovosti citu přiznati se směly bez nejmenšího od jiných odporu. Naopak právě paní takových zásad mívaly všude vrch, první a rozhodné slovo, bylot patrno, že zastupují veřejné mínění svých kruhův. K svému největšímu podivu vídala jsem však vždy, že jejich manželé vedle nich při takových hovorech zcela klidně seděli a spokojeně po pokoji se rozhlížejíce, každého přítomného pohledem se tázali: „To mám ženu, že ne?“ Ostatně mi jest až podnes temno, což tehdáž nikterakž vysvětliti jsem si nemohla: proč právě někteří manželé tenkráte nejspokojeněji se usmívají, když mluvívají jejich drahé polovice věci jim nejméně ke cti sloužící?

Jen kdo poměry a náhledy ty ještě osobně poznal, může právem tvrditi, jak ohromný jsme udělaly od té doby krok ku předu na dráze lidskosti, otec však nás vždy ubezpečoval, že jsme učinily krok rovněž tak rozhodný ku předu i na dráze mravnosti, což ovšem posouditi mi nelze a v čem mi jest tedy jen k němu se odvolati.

Nikdy nechtíval trpěti, stavělli kdosi dobré staré časy v ohledu tom nad přítomnost, a dotvrzoval to takovým množstvím příkladů přesvědčujících z vlastní zkušenosti čerpaných, že musil hance mravů moderních obyčejně umlknouti, nemoha nikdy cosi podobně podstatného proti jeho důvodům namítati.

Míval otec ovšem velmi vhodnou a vzácnou příležitost seznati vedle života tříd pracujících, s nimiž neustále se stýkal v záležitostech obchodních, i život kruhů vyšších a nejvyšších. Mělať jeho firma mezi jiným i sklad lepokamenů v komisi, jenž byl především jeho péči odevzdán. Nesvěřovalť drahocenné, nad jiné vábivé a snadno odstranitelné zboží to rukoum jiným, vždy osobně navštěvoval domy, kteréž objednávky toho druhu učinily. Obstarával i zlatnickou ke skvostům těm práci a býval tedy s rodinami těmi vždy několik měsícův ve styku, než šperky k úplnému dokončení dospěly, a dámám, jimž byly určeny, odevzdati se mohly. Přepracování neb doplnění rodinného šperku bylo tehdáž ještě v domech zámožných za velmi důležitou událost považováno, jíž mnoho času přemítání a úvah, ale především mnoho peněz se věnovávalo. A peněz bylo v jistých kruzích dosti.

Celá řada osob zbohatla více méně správným a svědomitým dodáváním zásob vojenských za poslední války, jiné provozujíce za tehdejších příznivých k tomu okolností podloudnictví ve velikých rozměrech s továrníky pohraničnými, byli si s nimi společně dobyli jmění namnoze knížecího, jehož také po knížecku užívali. Úřadníci vysoce postavení a právníci málo skrupolosní podávajíce návod, kterak zákony obejíti a v choulostivých případech obratně z nich se vyvleci, tyli z takovýchto od včerejška boháčův, jimž byli pletichami svými k cíli dopomohli a měli tedy také čím vésti domácnosti nádherné. Vrchnostenští radové dvorní a hospodářští obírajíce i vrchnosti svoje i lid, jemuž neobmezenou mocí zcela despoticky beze vší kontroly a zodpovědnosti vládli, vystupovali namnoze s takovou okázalostí, jako jejich panstvo.

V kruzích těch, které za tehdejší doby tuhého absolutismu, kdež na každé duševní hnutí z jistých stran s nelibostí a podezřením se pohlíželo, avšak tím shovívavěji se posuzovalo rozkošnictví a všecky jeho výstřednosti, si byly pohodlně a zcela duchu času přiměřeně vytknuly užívání za jediný úkol života, jemuž se oddávaly všemi smysly a silami svými, v nichž nebylo za tou příčinou ni stopy ideálu, ni směru vyššího — děly se věci hrozné. Bylať málo která taková rodina, nad níž by nebylo planulo temné jakési ba i krvavé tajemství, o němž kolovala bázlivě a jen na zapřenou zvěst mezi obecenstvem, neb všetečný vypravovatel dalť se tehdáž ještě dosti pohodlně pomocí v skutku všemohoucí protekce odstraniti a neškodným učiniti. Vše to, čeho se obecenstvo teď hrozí a leká ve francouzských sensačních kusech, zaznamenávala si tajná Pražská kronika do svých desk, aniž by se byli lidé toho zvláště děsili. Obyčejně se zachovalo dosti obratně a opatrně jisté decorum, čímž obecenstvo úplně se uspokojilo, obdivujíc se ochotně a vděčně skvělému divadlu, kteréž mu tyto děti Štěstěny poskytovaly, tu pochodňovými na ledě průvody kluzačů oděných v nejdražší aksamit a kožešiny, velikolepými redoutami, v níž bujnost oné

doby pod hedbávnou škraboškou vrcholívala, neb besedami zahradními, ohněstroji dosud nevídanými, plavbami nočními po Vltavě při hudbě a zpěvu na sta zpěváků a hudebníkův atd.

V některých a to právě nejpověstnějších jměním domech, bývala pravá Sodoma a Gomora. Odehrávaly se tam romány, kteréž se dávají jen porovnat s dějinami rodiny Borgia a pod., o jejichž možnosti naprosto bych pochybovala, kdy by se nebyl stal otec několikrát proti své vůli jejich důvěrníkem, anyť se k němu ty které osoby utekly, znajíce jeho spolehlivost, poctivost a dobrosrdečnost a to v zoufalosti největší, aby poradil, čeho v hrozných svých nesnázích a zmatcích, do nichž se byly svými neskrocenými náruživostmi uvrhly, si počíti mají, aby ještě horší z toho nepošlo zlo a neštěstí. I staloť se několikrát, že otec po takových nevítaných konfidencích pak mnoho dní pokoj svůj opustiti nemohl, přemožen ošklivostí k lidem, jichž se v chvílích těch více štítíval než stáda rozvášněných dravcův, mezi nimiž se mu zdál život pro budoucnost téměř nemožným. Protož si tak vážil lidu našeho, protož tak rád mezi ním meškával. Zotavoval se divadlem jeho skromnosti, pilnosti, okříval mezi těmi myslemi bezúhonnými, povahami těmi čistými, srdci a dušemi poctivými, protož tak rád zavítával pod ty nízké jeho střechy, protož i svoje děti tak často pod ně uváděl, aby záhy seznaly jeho klopotný těžký záslužný život, jej oceniti a si vážiti naučily, pročež si nechával svoje povinné mezi chudinou návštěvy vždy na dobu, kdež jsme jej mezi ni doprovázeti mohly. Ó dobrý ty otče, do jaké neocenitelné si nás to zaváděl školy! Nemusily jsme v pozdějších letech studovati teprvé sociální otázku pracně z brošurek, dávno jsme ji měly prakticky prozkoumanou, než přišla u nás do módy. A jaký si nám to zůstavil odkaz drahocenný v své úctě k chudině!

Kam přišel otec mezi lid, tam byl rád viděn, vřele uvítán, nanejvýš oblíben, neb kamkoli vstoupil, tam vstoupil co přítel se snahou upřímnou, aby prospět pomohl a všude se osvědčil co rádce zkušený. Zpomínka na tyto návštěvy, na jeho dobrotu a lidumilnost neskonalou nejdražším nám jsou po něm dědictvím. Když se mi později dostaly spisy nejvyhlášenějších humanistů do ruky, odkládala jsem je dosti chladně, nepravili mi pranic nového, vše jsem byla již slyšela od otce a co ještě více, viděla jsem jej tyto theorie uskutečňovat s enthusiasmem nejvřelejší přesvědčenosti.

Dlouho to trvalo v takovouto neděli poutím těm zasvěcené, než jsme se s ním jako obyčejně dostaly za bránu, mezi pole zelenající se, které tak miloval, pod to širé nebe, k němuž s takovým vroucím nadšením pohlížíval, než jsme se s ním zotavily od dojmů s chůzemi takovými nerozlučitelných, než on probrav se z myšlenek vážných při svátečním hlaholu zvonů nás z města doprovázejících jako slavné požehnání, k nám zas byl s to promluviti, a k nám zas promluvil slova svoje svatá, nezapomenutelná. Kolik našich vyhlášených „mužů lidu“, mluvili a mluví asi k dětem svým podobně?! Poznalať jsem v životě svém jen jediného skutečného demokrata, jen jediného opravdivého liberalistu a to byl on.

„Hle, děti,“ pohnutě na nás se usmíval, „hle, zas jsme se jednou octli v té boží přírodě; jak je krásna! Z každé květiny hledí na nás

zázrak vznešený, člověk neví, čemu dříve by se podivil. Jak se potěšíme procházkou naší a až se vrátíme domů, čeká na nás laskavá naše matka, krytý stůl, pohodlný byt, všeho hojnost, čeho k životu nám potřebí. A čí to zásluhou, děti? Jedině oněch pracovitých lidí, s nimiž jsem Vás právě seznámil, v jejichžto jste teď meškaly dílnách tak smutných, nezdravých, jimž bývá pilnost jejich tak nedostatečně odměněna, že stále zápasí s nouzí a hladem. Co by z toho zpozdilého světa bylo, kdy by oni nadále pracovati a jemu se obětovati nechtěli? Zmatek největší, vše by couvlo do končin nejsmutnějších a za krátko by se člověk musil vzdát své lidskosti, musil by si pak každý sloužit sám, vše, čeho mu je k životu potřebí, sám si zhotoviti a vyráběti a nad prací a starostí tou neodbytnou, brzo bychom zapomněli svou vzdělanost a bylo by po pokroku umění a vědy, kdož by ji pak mohl pěstovat! Pročež děti važte si těch, kteří za vás pracují a pracujíce svého ducha a citu zanedbati musejí, nikdy nezapomeňte, že čeho užíváte dobrého, na jejich to užíváte útraty, pročež budiž vždy nejsvětější povinností vaší, největší k nim trpělivost a shovívavost. Oni, ještě jednou vám to opakuji, aby se to hluboce Vám do duší vrylo, oni jsou nejhlavnějšími lidstva dobroditeli, sloupy naší kultury, dílem jejich nejen vše, čeho se dotýkáte a co vám slouží v domácnosti, ale i výzkumy našich učenců, práce našich básníků jsoutě ovocem jejich skromnosti, jejich odříkání se všeho, co život zdobí. Ke každému buďte zdvořilými ale k těmto lidem vždy uctivými a nikdy, toho na vás si žádám, nedejte si vzíti příležitosti jediné, kdež byste se jim aspoň poněkud za nekonečné jejich o nás všecky zásluhy odsloužiti mohly."

Otec taktéž si žádal, abychom všude, kdež vidíme na ulici toho potřebu, bez ostychu přiložily ruky pomocné a sám činíval totéž. Nikdy a nikde za práci se nestyděti bylo jedno z nejoblíbenějších jeho hesel. Jak nemohl některý učedník do vrchu s vozíkem vyjet, již mu pomáhal, jak pozoroval, že nákladajíce kdesi zboží nemohou s tím nikam, již stál u nich a ukázal jim, kterak do toho. Převrhlli se někde hokyni krám, hned jsme se musily přitočiti a s ní zboží její sbírati, ztrácelali některá nosička ze své nůše polénka dříví, třísky neb pod., hned jsme se musily shybnouti, jí ztracené předměty zas shledati a se snažiti nákladu jejímu dáti lepší rovnováhu. Vždy jindy nad míru k nám shovívavým, jedině v takovýchto případech na nás velice se rozhorlil, neukázalyli jsme se býti dosti ochotnými a čipernými.

Byla jsem již několik let vdána, když jednou v neděli z nějaké gratulace po Václavském náměstí s ním domů jsem se vracela. Právě bylo poledne, všude se hemžily vystrojené dámy, mezi nimiž volně se ploužila žebračka, upustivši několik kroků před námi kus chleba. Jsouc sama také vystrojena, jak na gratulantku se slušelo, neměla jsem valné chuti k blátivé se sehnout dlažbě, a to tím méně, anať žebračka ta nebyla ani stará, ani vetchá, a jak se mi podobalo schválně, jen aby soucit vzbudila, chleba byla upustila. Otec vida, že váhám chleba jí zdvihnout, přeměřil mne pohledem plným hněvivé výčitky, sám pro upuštěný se naklonil krajíc, ač mu působilo podobné hnutí pro rheumatické v rameně bolesti vždy velikých bolestí, jak mi bylo dobře povědomo. Omlouvala jsem se tedy všecka zahanbena a zdrcena, ale on

vytrvale pohled ode mne odvracel, až jsem se dala nad jeho přísností jen z polovice zasloužené na veřejné ulici do pláče, načež zas on mne začal krotit a smiřovat, stoje však stále na svém, že jsem se měla vzdor hedbávným svým šatům a novým rukavičkám přec jen do louže žebračce pro chleba sehnout, nechť toho zasluhovala čili nic.

Jinak, jak již praveno, nezapřela se jeho nebeská s námi trpělivost ani jednou na těchto procházkách, z nichž nás za našeho prvního dětství často střídavě v náručí domů přinášel, bylli s námi podniknul cestu větší našich sil. Obzvláště o korunovaci císaře Ferdinanda namáhal se s námi tak velice, že by byl s toho až ulehl. Čítala jsem tehdáž šest let, sestra moje tři, co jsme neviděly z jeho náruče, to jsme vůbec viděti nemohly a přec by si byl tak vřele přál, abychom viděly vše a vše si pamatovaly pro leta budoucí, všechen rozechvěn myšlenkou, že sedá na stolec nový král český, o jehož dobrotivosti a nestranné ke všem národům spravedlnosti kolovaly mnohé utěšené, nadějné zejmena pro nás Čechy pověsti. Jsa pln nejlepších v osud náš čak, chtěl otec, aby nám doba ta, značící přechod k lepšímu ba nejlepšímu na vždy v myslích utkvěla.

Na den korunování zaopatřil si pro nás lístek do jednoho v hradě okna, ale jakmile přišel s námi na počátek ostruhové ulice, již s námi nemohl dále pro nesmírný vzdor ranní hodině nával lidstva. Vida, že se svého úmyslu, ukázat nám průvod z místa pohodlného, vzdáti musí, vzal sestru na ruku a mne postavil pomocí přívětivého v paláci Morcínů portýra, jehož znal jsa v obchodním s jeho panstvem spojení, na jeden z podstavců u sloupů portálních, kdež mne onen ochotně podporoval, mezi tím co před námi defilovalo vojsko s vlajícími prapory a hudbou nejhlučnější, páni stavové v červených kabátcích v ekvipážích zlatem se skvoucích a dvorní dámy v bálových lepokameny ršících toiletách na povozech ještě zlatějších a elegantnějších. Ale najednou pozbylo celé to nádherné divadlo pro mne všechen půvab. Poohledla jsem se totiž náhodou, snažíc se snad pevněji a pohodlněji postavit a tu teprvé jsem spatřila, že se to neopírám o obyčejný jak jsem se domnívala sloup, nýbrž o nohu hrozného kamenného obra. První můj pocit bylo nevýslovné leknutí a hrůza, zajisté bych byla na zem skočila, jen kdy by bývalo kam, lidé se přede mnou ale tak tlačili, že by bylo sotva jablko mezi palácem a množstvím propadlo, nercili abych se já byla z podstavce svého mezi ně svezla. Avšak druhé hnutí moje byla hluboká soustrast. Vše se radovalo, vše se veselilo, že nám na hradě korunují dobrého krále, který nás bude prý jako vlastní děti milovat, vše bylo v svátečních šatech a svátečním rozpoložení, jen ten veliký černý vedle mne muž stál na svém balvaně napolo nahý a na jeho bedrách spočíval těžký paláce toho balkón, na němž stálo množství lidí smějících se. Jak se jen mohli smáti, stojíce mu na šíji a působíce mu tolik obtíží, tolik bolestí? Cítila jsem, jak mu je zima, celý byl studený.

Snažila jsem se, abych já aspoň co možná nejméně jej obtěžovala a odcházejíc ohledla jsem se po něm, abych mu vzdala němý dík, že mne tak laskavě vedle sebe vytrpěl i viděla jsem, že to mouřenín. Moje soustrast, možnáli, poznáním tím ještě vzrostla. Pln žalostné vý-

čitky pohlížel k nebi, jak také ne! Připomínal si zajisté svou krásnou teplou vlast, v níž rostly ony sladké obrovské ořechy kokosové, které nám otec vždy o štědrý večer kupoval, vypravuje nám mezi tím, co je otvíral, o zemi spanilé, v níž rostou, o těch dobrých černých lidech, ježto se jimi živí a jak nepěkně s nimi běloši nakládají, vábíce je k sobě skleněnými korály a činíce si z nich svoje pak otroky, prodávajíce je na trzích jak se u nás prodávají zvířata. Zajisté to byl takový zrazený nešťastník, jehož před sebou jsem viděla odsouzeného podporovati tělem svým celý veliký těžký ten dům, a hle, na druhé straně vrat stál ještě jeden rovněž tak zasmušilý, k otroctví rovněž tak těžkému odsouzený...

Již jsem nemohla mouřeníny z mysli pustit, když nejlépe jsem se bavila, nejvíce skákala a se smála, tož náhle jako černý stín do mysli se mi vloudila zpomínka na jejich hrozný osud a bývalo obyčejně po veselosti. Vstoupla jsem si do koutka rozjímajíc o nich, těšíc je v duchu, prolévajíc s nimi a nad nimi nejupřímnější slze žalu. Několik neděl na to zuřil v noci strašlivý vítr, metaje se střech tašky a komíny, tluče pootevřenými u vikýřů okenicemi a hvízdaje ve všech toninách naší ulicí. Probudilť mne lomoz jeho a první moje myšlenka zasvěcena byla mouřenínům nebohým, kteří trpěli zlobou živlů rozzuřených z první ruky, nemohouce z místa se hnouti, nesmějíce se nikam ukryti. Jak byli politování hodni!

Otec slyše mne neustále se hnízditi a vzdychati, domníval se, že jsem snad churava. I vstalť a přišel ke mně se podívat, kdež k svému velikému podivu po mnohých z jeho strany otázkách starostlivých a z mé strany slz horoucích konečně se dověděl, co mne souží a trápí.

„Upokoj se přec, bláhová, vždyť tam stojí jen dokud je den," snažil se mne potěšiti, „večer je bere portýr vždy k sobě do svého pokoje, kdež jim připraví pohodlné na zemi lože. Půjdeme se ho zítra schválně na to zeptat."

Zítra byla neděle, kdež jsme bez toho obyčejně do zámku na mši putovávali. Zastavili jsme se skutečně v Morcínském paláci u portýra, jenž velmi ochotně vše potvrdil, na co otec se jej tázal, že totiž mouřenínové vždy u něho nocují a že jsou tak silni, že jim není balkón ani dost málo těžký i když je na něm plno lidí. Skála mně spadla se srdce, ale proto přec jsem ještě po mnohá léta vyměnovala po každé, když jsme se ubírali k svatému Vítu do kostela, pohledy plny soucitné sympathie s mouřeníny, že jim bylo opustiti tu spanilou jejich otčinu, již jsem si představovala dle otcovských popisů pokrytou palmovými hájemi, protékanou řekami zlato- a perlonosnými, oživenou smaragdovými a safírovými ptáky, hnízdícími v purpurových a stříbrolesklých květech, střeženou bílými jako sníh slony, plnými vznešené lidské moudrosti.

Korunovace odbyla se co nejslavněji a s podivem viděly jsme matku v růžové hedbáví ustrojenou, perlemi ozdobenou odjížděti do dvorního plesu, kamž byli všichni otcové chudých s chotěmi svými a tudíž i můj otec, pozváni. Císařovna se objevila v skvostném šperku granátovém, stavy českými neb městem Prahou jí ke dni tomu věno-

vaném a okouzlila všecky tam přítomné dámy svým vážným majestátným spůsobem, v němž prý nebylo ni špetky pýchy, ni hrdosti.

Po korunovaci odbývala se na prostranství před invalidovnou národní slavnost, kamž nás nebohý otec opět s velikými obtížemi dopravil. V pavilonu uprostřed louky díval se císařský pár na nekonečný průvod venkovanů v počest jeho uspořádaný, při němž otec si nepostačil utírati oči, tak byl dojat pohledem na náš lid.

Nemýlímli se, vyslalo každé panství jednu do Prahy svatbu se ženichem a nevěstou, s družicemi, mládenci, družbami, tlampači, starosvaty a s povozy, na nichž bylo naloženo věno nevěstino, peřiny, truhly, kolovraty, lože, kolébka atd. Každá taková svatba měla vše co nejvěrněji podle obyčejů, krojů a spůsobů ve své krajině panujících upraveno, a jedna za druhou jela okolo pavilonu se zpěvem, hudbou, výskotem a obligátním dudákem. Kraje, jich tehdáž čítáno v Čechách šestnáct, byly taktéž zastoupeny, každý dle hlavních svých výrobků, svého rolnictví a průmyslu. Za svatbami jeli na vozech rovněž co nejkrásněji ozdobených fábory a věnci zelenými vinaři, ženci, chmelaři, havíři, tkalci atd., což mne ještě více zajímalo, než svatby. Nejvíce však se mi líbili cvočkáři, kteří na svém voze co nejpilněji bušili a pracovali, rozhazujíce mezi jízdou shotovené cvočky se začátečními písmeny nově korunovaného císaře a císařovny F. a M. (Ferdinand a Marie) mezi obecenstvo, což se mi zdálo svrchovaně důmyslné. Dlouho jsem si takové dva cvočky schovávala s několika kousky červeného sukna erbem království českého a markrabství moravského hojně protkaného, které mi byli věnovali naši učedníci, vniknuvše s nebezpečenstvím života do nádvoří zámeckých, kdež sukno to, po němž kráčel císař ze svých pokojův do kostela, lidu v šanc se dávalo, při čemž se strhla náramná pranice, v níž se jim přece podařilo uloviti některé zbytky. Nevím již, v jakých to případech sukno takové prý se osvědčuje co talisman nad jiné výtečný, proto lidé tak velice o ně stáli a po něm se pachtili, nešetříce zdravých svých údův.

Při příležitosti korunovace obecenstvo pražské zhusta si připomínalo poslední zesnulého mocnáře Františka návštěvu, při níž byla uspořádána tuším že třetí v Čechách výstava průmyslová a obchodní. Kdo k ní dal podnět, není mi již známo, vímť jen, že komité výstavní několik kupců a průmyslníků pražských požádalo, mezi nimiž byl i můj otec, aby celek dle dobrozdání svého uspořádali. Mnoho přespolních továrníkův a obchodníkův zaslalo otci svoje zboží, aby je co nejlépe při výstavě k platnosti přivedl, i nepřicházel po několik neděl ani domů k obědu, všechen zaměstnán přemilou mu úlohou postarati se s přáteli, aby přišlo na jevo, jaký to význam má naše vlast pro obchod a průmysl nejen rakouský, nýbrž i světový.

Výstava ta měla mnoho vysoce postavených odpůrců, kteří tomu nepřáli, aby i ostatní v zemi stavy svou důležitost spůsobem tak nepopíratelným osvědčovaly, mluveno o tom tu a tam okázale a urážlivě, zdali nelze císaře ničím jiným důstojnějším překvapit, než divadlem, které poskytuje každý jarmark?

Avšak když se sály na hradě k výstavě určené plniti počaly, když se v nich objevilo neocenitelné české sklo ve všech možných

barvách a útvarech, když se v nich zabělalo neméně skvostné předivo, plátna a damašky lesklé jako hedbáví nejvkusněji vzorkované vedle krajek jako z mlhy nejprůzračnější utkaných, když se rozhrnuly ty balíky sukna vlněných a bavlněných látek jakosti tak důkladné, a rozestavěly ty výrobky soustružnické a truhlářské tak uměle shotovené, ty drahocenné kožešiny a kože a konečně ty výtečné práce zlatnické, ty české granáty, achaty, jaspisy, hyacinty atd. tak dokonale broušené, když neměly zásilky ty konce a každá z nich odhalila nový zdroj bohatství, nový poklad dosud málo povšimnutý a někdy docela neznámý naší otčiny, když bylo zjištěno, že výstava ta oslaví nejen Čechy ale i podnikatele její, tu se počalo o ní zcela jinak soudit a její dřívější největší háncové volně po městě rozšiřovali, že vlastně myšlenka ta pochází od nich, že vše co na hradě se děje k jejich se děje radě, k jejich jen povzbuzení a jedině jen působením jejich. — Obzvláště jistá excellence si dala na tom záležeti, aby veškerá o výstavu zásluha jí přičítána byla a když vše svému zdárnému zakončení se blížilo, snažila se pořadatele urážkami odstraniti a svými stvůrami nahraditi. Poznávajíc v otci mém živel těmto pletichám velice nebezpečný, hleděla jej všemožně snižovati kritikou jeho činnosti. Poslední před otevřením výstavy den, kdež návštěva císařova byla ohlášena, před komisí vše ještě jednou zkoumající, tak nešetrně jej vyplísnila, že pověsil nad estradou, na níž vystaveno bylo sklo, několik pletenců různých korálů skleněných, že otec jen s největším sebe přemáháním zůstal klidným.

„Přiznávám se, že korále ty jsou jak tvrdíte sprosté a nevkusné," odvětil excellenci intrikánské, „avšak jimi přišly a přicházejí dosud tisíce a tisíce do naší země, celé krajiny vyráběním jejich sbohatly. Mámť tedy za to, že tak důležitý druh našeho zboží jest mezi ostatním na svém místě; ostatně není výstava naše umělecká, nejde nikterak o to, aby působila pěkný dojem, nýbrž aby podala věrný, přehledný a úplný našeho průmyslu obraz."

Ostatní pořadatelé k otci se přidali, komitét ničeho nenamítal, excellenci bylo s nepořízenou se vzdálit a korále zůstaly na svém místě.

Avšak oněm pánům přec se podařilo obklopiti dvůr, když druhý na to den s císařským párem v čele k návštěvě se dostavil, a seřaditi se tak, že by jej byli oni po výstavě provázeli a nikoli komitét. Na pořadatele nikdo se neohledl, stáli v malém hloučku u dveří, vykonali svou úlohu, co chtěli ještě jiného?

„Tohle trpěti nelze," ozvalo se to po prvním překvapení mezi nimi, „jde nejen o naši čest ale i o náš pokrok. Kdo ví, co by tito pánové, kteří nemají ani zdání ni o poměrech, ni o potřebách naší země, císaři namluvili, jak by nám všem nevědomostí svou uškodili! Když komitét výstavní naší věc tak zbaběle opouští, ustupuje těm, kdož mají na kabátě něco více křížků a hvězdiček, tož my se musíme hájit sami. Vy umíte s velkými pány jednat, jděte a zastupujte nás u dvora zde s vaším přítelem," obrátili se k otci mému, ukazujíce na mladého, velice vzdělaného koželuha, otcova nejlepšího přítele.

Otec se nedal dlouho pobízet, byl se na ten den tak velice těšil, doufal, že se jemu a jeho soudruhům mezi výstavou podaří mocnáře na leccos upozorniti a o lečems zpraviti, o čem zajisté věrně se

mu neposkytovaly zprávy, jinak by leckteré zlořády zajisté dávno odstraněny bývaly a teď měly všecky ty naděje a tužby úskoky několika jednotlivcův zpupných zmařeny býti, snad znajíce je právě, o to usilovali je zmařiti, by zůstalo vše dle nanejvýš oblíbené tehdáž zásady hezky při starém.

Opustiv svůj u dveří koutek, protlačil se otec bez velkých ohledů s přítelem davem dvořenínů za císařský pár.

„Odpusťte, excellence," pravil zcela hlasitě, avšak co nejzdvořilcji k svému odpůrci, jenž právě se chystal maje bílý císařovnin šál na rameně, za ní nésti po sálech sedadlo, aby se všude obmeškati mohla, „odpusťte, že vás žádám, abyste svůj čestný úřad pro dnes odstoupil jednomu z nás, neb dnes jest náš den, den to lidí malých, pilných, kteří se již tak drahný na to těšili čas, jejich veličenstva s úspěchem svých snah a své činnosti obeznámiti. Zajisté nebudeme s prosbou svou u našeho mocnáře ni u milostivé choti jeho odstrčeni."

S těmi slovy vzal zaražené excellenci šál s ramena a sedadlo z ruky, pokloniv se před císařovnou, kteráž ač přívětivě na smělce se pousmála, přec tázavě na chotě pohledla, kterak se zachovati má.

Císař jí pokynul, aby služby otcovy přijala.

„Zajisté jeť dnes den pánů vystavovatelův," přisvědčil otci důrazně, „nechápu, kterak se mohlo na to zapomenout."

Na tuto důtku hbitě každý ustoupil, kdož ke komitétu nepatřil a kdo skutečně o výstavu měl zásluhu, vítězně se přiblížil. Přítel koželuh vida otcovy úspěchy, vzal jistému šlechtickému komorníkovi taktéž sedadlo z ruky, aby je nesl zas za císařem, jsoucím tehdáž již značně v letech, otec sledoval císařovnu a průvod se ubíral ku předu.

O císařovně Karolině, čtvrté to manželce Františka, povídalo se po městě, že sedává vedle chotě svého v pracovně jeho, pletouc mezi tím, co on supliky k němu zadané prohlíží, punčošky pro svoje vnoučata, což jí naklonilo mnohé srdce mateřské a otcovské, císař sám prý pravíval o svých chotích, že v první měl císařovnu, v druhé světici, v třetí matku (ona jediná mu darovala rodinu), ale ve čtvrté že poznal teprvé ženu, kterýžto výrok otce mého pro rodinné cnosti tak velice blouznícího nad míru pro ni zaujímal. Provázeje císařovnu více než tři hodiny po výstavě, bylť ve své úctě k ní všemožně potvrzen. Vyptávala se ho na vše do podrobna a slyšíc od něho *poprvé* o smutném losu krajkářek rudohorských, ihned všecky krajky vystavené kázala zakoupiti, totéž učinila při zboží tkalcovském. Na šperky mnoho se nedívala, ale tím více jí zajímaly pěkné vyřezávané hračky z Krkonošska, mezi nimiž vynikala jakási honba, kdež byla veškerá lesní zvěř znamenitě pěkně a věrně zhotovena. — „Tu poznamenejte pro mně a to také, a to také," žádala otce, který znenáhla vše co bylo v pokoji pro ni si zaznamenal, „a pošlete mi to do Vídně pod mou adresou. Podělím tím moje vnoučata. Působí císaři a mně mnoho radosti, obzvláště nejstarší, jenž se učí také česky."

Mluvila o nynějším mocnáři a jeho bratrech. Dobrý otec viděl znova budoucnost naší vlasti v nejrůměnějším světle na vždy pojištěnou.

U zboží skleného, jehožto krásou byl celý dvůr nadšen, císař s císařovnou se setkali, vybírajíce pro příbuzné své dary drahocenné,

Najednou císař se rozhlížel, jako by něco hledal a jeho pohled utkvěl na výši estrady. Ukázav na korále se pousmál: „Hle pánové," pravil k okolostojícím, mezi nimiž stála právě náhodou ona jistá excellence, „zde máte před sebou ty pravé vydobývatele Ameriky. Již jsem se domníval, že jste na ně nevděčně zapomněli."

Byltě to den plný nevinných pro otce triumfů, na který až do své smrti rád si zpomínal.

O něco později byla jsem s ním jednou v neděli odpůldne sama ve Stromovce. Sestra moje stonala, matka zůstala u ní. Často sestra za mládí svého stonávala, zápasíc neustále s chorobnou jakousi slabostí, pro kterou někdy celé měsíce školu navštěvovat nemohla. Přemohla onen trapný stav teprvé co dívka dospělá pilným, vytrvalým v každém počasí plováním.

Byltě den podzimní zvláštního tenkráte půvabu. Na sivém nebi lesklo se slunce stříbřené průzračnými z luk vystupujícími výpary, zahalené jako zrcadlo víly parku toho oplývané vzdušnými záclonami. Listí prožloutle a zarudle mlhou zvlhlé, volně padalo se stromů a keřů k černé zemi, pestré houfy ptactva u nás zimujících přibližujíce se již více a více k příbytkům lidským, s hlučným poletovaly šveholem mezi starými před hostincem kaštany, na jejichžto kostrbatých větvích pukaly v sluníčku ježaté bambule, pouštějíce z vazby ovoce své hnědolesklé, které pro sestru do košíčku jsem sbírala, vědouc, že ji darem tím nad míru potěším. Ale jak bych ji byla teprvé potěšila, přinesouc jí v košíčku z výletu svého některého takového zelenavého neb žlutavého ptáčka s kropenatými křídélky neb hrdélkem červeným.

Jakým ale způsobem jej do košíčka dostat? Jak mile za některým z nich jsem se rozběhla, již byl v povětří, vysmívaje se mně štěbetavě s vrcholku stromu.

Utekla jsem se k otci o radu.

„Musíš mu nasypat na křídélka soli," pravil mi otec zcela vážně, podávaje mi ze stolu, kdež jsme byli právě chleba s máslem svačili, slánku.

Pustila jsem se, sůl v štipci, plna radostné čaky znova za ptáky, v písku přede mnou vyzývavě hopkujícími, ale jakmile jsem se k některému co nejopatrněji přiblížila a naklonila, přesvědčena jsouc tenkráte, že se mi podařit musí jej posypati a lapnouti, tenkráte právě nejšumněji rozpjal perutě svoje ohrožené a pryč byl mžikem mi z očí.

Byla jsem marným svým usilováním již všecka uhřata a unavena, když náhle jsem si povšimla, že stojí nedaleko mne nějaký pán, pozoruje moje za ptáky se honění s úsměvem. Snad při tom si myslil: kolikrát dítě ty nebohé se ti přihodí, zdrávoli vyrosteš, takto se honiti v životě svém za radostí a štěstím, kolikrát při tom unaveno asi sklesneš s hrstí prázdnou a se srdcem ještě prázdnějším!"

Podivně dojata zářivým pohledem neznámého pána, jsem se utekla plaše k otci, jenž se ohledl, před kým to prchám a se skrývám. Avšak sotva onoho pána zahledl, kvapně vstal, co nejuctivěji před ním smekaje a dříve hlavu si nepokrývaje, dokud onen vlídně pozdrav jeho opětuje nás neminul.

„Kdo to je?“ zašeptala jsem, všecka zaražena otcovým pohnutím, sledujíc každé hnutí vzdalujícího se neznámého. Neměl pranic nápadného či zvláštního do sebe a na sobě. Byltě až po krk zapjat do kaputu barvy skořicové, stářím či chorobou ku předu nahnuté postavy, bledé tváře, z níž planuly však oči plny mladosti a zdravoty duševní, hořelť v nich jako pablesk nesmrtelnosti samé. Jen ještě jednou spočíval takový v životě mém na mně pohled, zasáhl mne z oka muže záhadného, jehož duši a její boje v „Nemodlenci“ pochopiti jsem se snažila.

„To je Bolzano,“ otec slavně mi oznamoval, „víšli pak ale, co to je za muže?“

Kývala jsem hlavou. Nesčíslněkrát slyšela jsem jmeno to opakovat a o něm hovořit.

„To jest ten pán, který ví, jak vypadá bůh,“ otci rychle jsem odpovídala.

Pohnut otec hlavu mou k sobě přitisknul.

„Dobře máš, dítě,“ přisvědčil mně, „viděla si skutečně teď muže toho, který lépe než kdokoli mezi námi ví, kterak vypadá bůh, on jediný mu patřil tváří v tvář.“

Jaký vliv měl Bolzano napolo námi zapomenutý, nikdy a nikde ještě u nás dle dosahu a zásluhy své neoceněný, na mysli svých současníků, těžko vypsati. Kostel u sv. Salvatora, kdež v neděli kázával, nikdy posluchačstvu nestačil a přec byli všichni, kdož o muže toho znamenitého tehdáž se zajímali, poznamenáni a udáváni, což tehdáž zcela ještě jiného mívalo významu než teď, obecenstvo před jistými autoritami v pravém smyslu slova tak se chvělo, jako děti před metlou. A navzdor tomu, že se vědělo s mathematickou jistotou, že oněm duchům výstředním troufajícím si ctíti osobnost tak neoblíbenou, při nejprvnější vhodné příležitosti se dostane tím neb oným spůsobem „pamětného“, přes to přese všecko posluchačův stále přibývalo.

Otce mého zavedl do exhort Bolzanových dobroditel jeho neocenitelný pan Josef a slunce lásky a lidskosti ze srdce onoho vznešeného muže sálající, prohřálo nejen skrz na skrz pro celý život srdce jeho, i já přitulena k srdci tomu v teple jeho ještě jsem se slonila.

Tolik prostředních hlav, slabých talentů, nepatrných spisovatelův nalezlo u nás panegyriky ochotné, možná dost, že právě jen proto, aniť byli prostředními, nepatrnými, bezvýznamnými, nesnižujíce nikoho velikostí svou, neurážejíce nikoho vzletem a snahou svou! A tento první zas s otevřeným hledím bojovník pro novou svobodu naši, nejrozhodnější, nejšlechetnější z nich v době své, jenž naučil tolik českých srdcí znovu po ní toužiti a vzdělal našemu národu tolik výtečných učitelův, kteříž všude kdež působili, po sobě zůstavili stopy květoucí a pokračujíce jeho ideálním směrem, u nás rok 1848 možným učinili a pod jmenem Bolzanistův navždy si získali nároky na vděčnost národa našeho — o muži takového významu, takové ceny, nemáme jiného než tu a tam některou zběžnou, neúplnou zprávu, a nikdo se necítil dosud puzen a povinen zachovati potomkům důstojnou o něm památku.

Nepsalo prý se dosud o Bolzanovi, ješto byl po otci Vlachem, pro vědu neměl dosti zásluh, že byl knězem atd.

Nemohu ovšem posoudit díla jeho vědecká a jejich pro vědu tu význam, ale ve vědě pro nás nejdůležitější, bez níž by zůstalo člověčenstvo i se svými telegrafy, železnými dráhami a všemi výboji novověkými, v nichž mnohým teď se líbí spatřovati souhrn jeho kultury, tím stádem polovičních dravců, jímž že dosud jest, obraz jeho dějin co nejurčitěji mu dosvědčuje, ve vědě, kterak se stává člověk člověkem a jak úkolu svému lidskému nejlépe by dostál, tu náleží beze všeho odporu Bolzano mezi nejjasnější hvězdy.

Narodilť se Bolzano ovšem z otce Vlacha a psal německy, ale v oněch temných dnech, kdež našim snahám svět buď se smál neb za šílenství či za svatozradu je prohlašoval, on při nich stál co obhajce jejich, uznávalť jejich oprávněnost a podporoval je rozněcuje v naší mládeži zápal svatého vlastenectví. A který kdy nekněz si troufal pronésti důtklivější, smělejší slova, jako on s. kazatelny své v době tak kruté a trudné, kdež tisíce a tisíce lidí na bojištích se zakrvácelo pro rozmar toho a onoho státníka, kdož jim metl kdy do očí větu podobného dosahu jako tehdáž on, volaje v kostele v tváři oltáře k svým žákům pln nejvznešenější, nejspravedlivější nevole: „O raději zapírejte boha věčného, raději pochybujte o nesmrtelnosti duší svých a neprohřešíte se tak velice, jako budeteli kdy zapírati rovnost všech lidí a o tom pochybovati, že vaši bratří mají stejné s vámi právo na vzdělání, blahobyt a štěstí.“ *)

Či má skutečně ten větší o národ náš zásluhy, kdož brousil jeho mluvu, kdož psal jeho jazykem, než ten, kdož se snažil s takovým úspěchem, jako Bolzano, šlechtiti srdce národa, obrniti ducha jeho zlatou pravdy pavezou, vytříbiti mysl jeho v drahokam!

Upomínka na setkání to v životě mém, jediné za ono mírupné sváteční odpůldne, kdež v stříbrojasných jeseně rouškách přede mnou se objevil na okamžik onen otcem zbožňovaný muž, tak nepatrný co do podoby, takový co do srdce obr, jako významný sen, jako přízrak z vyššího dokonalejšího jakéhosi světa, zlatí poslední šťastné bezstarostné mého dětství hodiny a proto snad tak hluboce v mysl se mi vryla. Již byl nade mnou vyřknut ortel osudný — že musím do školy . . . .

Ano, byla jsem *odsouzena* chodit do školy, neb to co jest největším pro mládež dobrodiním na celé ostatní zeměkouli, vychování a vzdělání značilo pro české děti tehdáž cosi hrozného: odcizení se všemu tomu, co mu bylo dosud drahé, milé, posvátné, přetvoření se v bytost nevděčnou, pohrdající zemí, z níž se zrodila, kteráž rodiče její živila, zapírající jazyk, v němž mysleti se naučila, v němž marně jí zůstavili předkové poklady duševní ceny nevyrovnané, posmívající se otci svému, hanbící se za původ svůj, tulící se k macoše úkladné, ji k sobě vábící, aby dědictví její pro vlastní uchvátila děti, splácející ji zradu, jíž na svých pokrevencích páchati ji naučila, stejnou měrou, taktéž výsměchem a pohrdáním k smrti nenáviděné pastorkyně.

Měla jsem chodit do školy a nebylo jiných škol a učitelův tehdáž než německých . . . Tentýž nade mnou vyřknut ortel, jako nad tisíci a

*) Viz sebrané jeho exhorty.

tisíci dušemi přede mnou z té nešťastné mučednické české krve vzniklých! Rosa setřena z poupěte mládí mého, vadlo smutně, vadlo, nikdy, nikdy život můj již v plnou se nerozvinul růži.

(Pokračování.)

Parnassie.

Román ze Šumavy

od

A. V. Šmilovského.

(Dokončení.)

Paní radová měla od přirození dobrý takt. Jiná paní byla by se snad míchala mezi Parnassii a Hanuše, a byla by použila všech výhod, jež poskytovalo jí její postavení naproti bratrovi a švegruši, aby dosaženo bylo úplné smíření mezi nesvornými manžely. Paní radová tak neučinila. Spokojila se tím, že viděla, kterak Parnassie v dostatečné míře zmužněla a ponechala všecko ostatní švegruši své, aby soudem a silou vlastní při svou přivedla ku šťastnému konci. Též Hanuše ani v nejmenším nemistrovala; znalať jej a věděla, že by takto Parnassii přitížila v úloze, bez toho těžké a choulostivé. Ukojena na mysli odjížděla paní radová z Jelení. Doufala pevně a nezvratně, že chmury táhnou pryč a že vzchází opět slunce domácího štěstí nad domem bratrovým.

Hanuš obíral se nyní s větší než jindy pílí hospodářstvím, avšak mysl jeho odbíhala dnem i nocí za Luisou. Měl za to, že Parnassie více ho nemiluje a milovati nemůže a nemohl s té strany, jak aspoň se domýšlel, nic více ztratiti. Břímě stavu manželského nehnětlo jej v té míře, jak by se zdálo. Kdy by bylo nejhůře, pomýšlel na Ameriku. Šlo mu především o Luisu a její ruku. Obával se, že by ze vzdorův k němu podati mohla ruku svou někomu jinému; že by mohla někoho jiného mimo něj milovati, nevěřil. Byl tak zaslepen, že myslel, že Luisa lhala vyznavši se v osudný večer, že s jiným zasnoubena. Kdo by to byl, o to lámal si hlavu. Luisa jmena neprozradila, sestra jeho také ne, ač dosti chytře na ní vyzvídal, poněvadž tento úmysl Luisa posud před ní zatajila. Věděl sice, že se Sukem z Jelení uprchla, leč považoval to za náhodu. Suka se nebál a na Tomana ve své zaslepenosti nepřipadl. Stůj co stůj, jistoty musel v té věci nabýti a uzavřel odjeti do Prahy a vyhledati Luisu. Že vhodnou záminkou Parnassii oklame, o tom nepochyboval. Leč i v tom se přepočítal, jako už vůbec ve všech rozpočtech svých zapomínal na čísla velmi důležitá.

Jednou u večeře zmínil se před Parnassií, že za jistou právní záležitostí musí do Prahy. Parnassie, jež věděla, že Luisa v Praze, pronikla ihned záminku, dosti nedbale nastrojenou a odpověděla na oko velmi poklidně:

„Jeď, kam uznáváš za dobré a potřebné. Tvá cesta mně přichází právě vhod; pojedu s tebou."

Hanuš se nelibostí zarděl; Parnassii to neušlo. Viděla, jak nešlechetník ve vlastních léčkách uvázl.

„Nemoc," pokračovala Parnassie, „strávila více síly mé, než snad se tobě zdá. Mám potřebí delšího zotavení. Toužím po jiném vzduchu, jiných lidech a jiné krajině. Jsem rodem horalka a touha mne táhne do hor. Tam občerstvím duši i tělo, tam okřeju opět. Vím, až položím hlavu svou na věrné srdce svého otce, že úplně ozdravím. Provoď mne na Šumavu."

Hanuš byl tomu obratu rád. Svolil s radostí. Třetího dne na to odjížděli manželé Hanušovi z Jelení. Když kočár přijel k vratům dvorním, dala Parnassie zastaviti. Postavila se ve voze a obrátila k panskému domu. Třásla se po celém těle a oči jí zvlhly. Musela se pevně kočáru držeti, aby neklesla. Co dělo se asi za tohoto okamžení v srdci nešťastné paní? Nepověděla toho a Hanuš toho neuhodl. Dlouhým pohledem pojala obraz domu Hanušova ve svou duši, vzdychla a usedla opět do vozu. Koně zatáhli, Parnassie tiše slzela. Hanuš se netázal, proč slzí.

V Praze zastavili se na den. Hanuš chtěl jí tam leccos nakoupiti, ona nepřijala ničehož vyjma malý zlatý křížek, jejž slzíc, na hrdlo si zavěsila.

Z Prahy jeli k jihozápadu. Teprvé když byli v Pošumaví, vyprosila si Parnassie, aby nejeli přímo na Šajbu, nýbrž aby navštívili horskou chýši a vrch Ostrý, a odtud aby brali se touž cestou k Šajbě, kterouž před třemi lety přišla za Hanušem. Bylo patrno, že Parnassie má na mysli určitý plán, jejž před mužem svým tají. Hanuš sám tušil něco podobného, nenahlížel ale, proč by se jí vzpíral. Jeli až do Hamer, odtud pak známou nám již cestou stoupali nahoru k horské chýši.

V kraji vály větry po strništích a roznášely v dlouhých pruzích dým z pasáckých ohňův; v horách bylo nejpěknější leto; lučiny se skvěly sytě zelenou barvou, hvozdy kypěly životem a na políčkách uzrával oves. O mlhách, jež jindy za této doby z hlubin lesních vystupují a líně nad temeny stromův a skalin jako mráčkové se snášejí, nebylo posud stopy. Bylo rozkošné jitro, jasné, vonné a čerstvé.

Mlčky kráčeli naši manželé vedle sebe do vrchu. Hanuš častěji se zastavoval. Horská příroda dotékala se mateřsky měkkou rukou rozervaného jeho srdce; bezděky vzpomněl si na výrok Jeana Paulův, že jako dítě vstoupá na stolici, aby obejmouti mohlo hrdlo matky své, i dospělí lidé vystupují na vysoké hory, aby pookřáli na ňádrech všemáteře přírody. I ubledlá Parnassie jaksi znova zkrásněla, co dýchala vzduch otcovských hor. Blahé zpomínky z minulosti oživily popele umučené její duše a jako ranní rosa na květ, skládaly se na duši její nové, šťastnější naděje.

Přišli k horské chýši a vstoupili do ní. Horalka, jež před třemi lety je byla pohostila, nebyla více na živu; syn a dcera její poznali ještě příchozí pány. Světnice, v níž tak krásnou noc byli prožili, nezměnila se v ničem. „Tenkráte byli jsme šťastni," pomyslila si

Parnassie, pomyslil si Hanuš, však nepověděli sobě toho. Pobyli jen krátko v chýši, občerstvili se mlékem a dali se na další cestu k Ostrému. Hovořili sice chvílemi v stínech lesních, než nepřiblížili se k sobě srdcem. Teskliví a napnutí vystoupili na druhou skálu české špice vrchu Ostrého. Stanuli na témž místě, kde před třemi roky Hanuš s Parnasií usedl. Tehdáž uložil hlavu svou na šťastná ňádra její a zraky jejich potopily se v moře lásky. Dnes bylo jináče. Dnes nevzal jeden druhého ani za ruku a oba hleděli chvíli zamyšleni dolů do Čech. Parnassie první přetrhla teskné mlčení.

„Jsme u cíle společné své pouti," promluvila hlasem nejistým avšak tak vážným, jako by vycházel z hlubiny hrobu; „zde spolu se rozloučíme."

„Co hodláš učiniti, Parnassie?" tázal se temně Hanuš sklopiv zraky.

„Nejsem ta, jež bývala jsem," odpovídala pevněji otázaná. „Poslyš. Když jsme před třemi roky na tomto místě stáli, pravil jsi ke mně: Zde před tváří vlasti mé, u výši, pod níž oblaka se proháněji a jejíž nebeské čistoty nekalí všední pozemský ruch, pověz mně, jak mne miluješ! Ukázala jsem ti tuto hlubinu a odpověděla jsem: Rozkaž, abych se do ní vrhla, a vrhnu se do ní. Pamatuješ se posud na to?"

„Pamatuji," potakal zasmušile Hanuš.

„Pak nevyšlo ti snad také z paměti," pokračovala Parnassie s přízvukem vážnějším nežli prvé, „co připojila jsem k prvnímu svému výroku?"

„K čemu béřeš mne na skřipec?" namítal Hanuš, v jehož svědomí palčivé výčitky vystupovaly, že jednáním svým tak mrzce pokálel vlastní čest svou a lehkomyslně v proud zkázy zavlekl bytost, jež ve svatém zápalu lásky všecka zaň se obětovala.

„Myslím, že mám právo k tomu i povinnost," odvětila pevně Parnassie. „Tehdáž připojila jsem: Odvrátíli se kdy srdce tvé odo mne, omrzímli tebe, zatoužíšli jednou po tom býti svobodným: pak bez rozmýšlení budu hledati hrobu v této hlubině."

Zamlčela se a upjala ostře zraky své na zrádného muže svého. Nesnesl jejího pohledu. Sklopil oči a třásl se jako chlapec ten hrdý a smělý Hanuš.

„Aj, proč se třeseš?" pokračovala Parnassie a slova její padala jako řeřaví uhlové Hanušovi do probuzeného svědomí; „proč bledneš, když nyní po nevýslovných bolestech, jež jsem za lásku svou od tebe utrpěla, vykonám před tvýma očima, k čemu jsem se tehdáž zavázala! Či vtírá se ti do duše konečně přece ten náhled, že jsem něco jiného, než zač jsi mne posud ve svém malicherném blouznění považoval? Při vší své velikánské domnělivosti jsi přece jen nepatrný pidimužík, jenž nikdy nepochopí, co žena jest, co její láska a cnost. Zradiv mne ničemně miluješ vášnivě Luisu a šálíš sebe, že musí býti tvojí. Bláhovče! Jak pestrobarevnou bublinu odfoukne ona všecky hrady tvých žádostí a nadějí. Víť ona, kdo jsi a spíše jedovatému hadu se podá nežli tobě. Za to, žes tak bídně na mně jednal, padne na hlavu tvou pomsta. Hospodin slyší mne, nezapomeň na to. Truchlohra má chýlí se ku konci. Nemáš nikdy naříkati, že jsem byla ukrutna. Dovoluji ti, odstup s jeviště. Dohrál's, odejdi. Dohraju sama."

Divoká lítost stiskla Hanušovi srdce i hrdlo. Nepromluvil. Slzy mu vyhrkly z očí.

Slzy ty spatřila Parnassie. Jako jiskra elektrická projela ji naděje, že snad není všecko při Hanuši ztraceno. Kolena pod ní klesala. Odvrátila se a s těží jen pronesla slova:

„Odejdi, prosím tebe. Nezlím ti, odpouštím ti, jdi. Bůh tě opatruj.“

Hanuš nešel, ale zalkal hlasem, že by byl ze skály slzu vynutil:

„Odpusť, ženo, anebo dovol, ať já bídník umru s tebou!“

„Odpustila jsem. Jdi, buď živ. Byla jsem prostá dívka z hor a ty muž osvícený. Snad není vina tvá tak veliká, za jakou ji mám. S jinou, sobě rovnější snad byl bys býval šťastnější.“

„Má vina hrozná,“ zaúpěl Hanuš a klesna na zem zastřel si rukama tvář.

Parnassie zahleděla se do hlubiny. Zamyslila se. Ňádra její bouřlivě se zdvihala a duše přemítala novou, právě vzcházející myšlenku. Bojovala sama s sebou. Dobojovala.

„Budiž,“ pravila po chvíli hlasem laskavějším. „Když před třemi lety matka tvá přišla do horské chýše, kdež jsem tě churavého opatrovala, bezpochyby aby překazila zamýšlený sňatek náš, tu hnuta láskou mou a nezkušeností rozhodla, abychom odloučeni od sebe rok na sebe počkali. Otec odvedl mne domů do hor, ty jsi šel s matkou. Byl to rok pro mne hořký jako pelyňek, div že jsem touhou po tobě neumřela. Obávala jsem se, než co dím, strachy jsem hynula, že zapomeneš na mne a více nepřijdeš. Ty jsi přece přišel. Nechci býti nevděčna za to, že jsi se dostavil. Poslyš, Hanuši. Za to a pro památku nebožky tvé matky, jež mi v cizině upřímnou byla rádkyní a pěstounkou, odložím pro dnes úmysl svůj vzíti si život, jenž mi těžším jest břemenem, než se ti zdá. Rozhoduji nad tebou a losem naším společným takto: Ty odejdeš této chvíle do své vlasti a já do své otčiny. Po celý rok nedá jeden druhému o sobě věděti, nebude jeden po druhém pátrati. Když ode dneška za rok, kdy státi bude slunce v polední výši, přijdeš na toto místo, abys věrnou svou ženu odvezl opět do domácnosti své na Bílém Jelení: půjde Parnassie radostně s tebou, zapomene na všecko, cokoliv zlého jsi jí kdy učinil a počne s tebou z nova žíti v štěstí manželském; pakli nepřijdeš určitého dne a určité hodiny, ustele si hrob v této hlubině. To jest rozhodnutí mé, z něhož ani vlasu neslevím. Ty jsi slyšel, nuže odejdi. Bůh tě opatruj.“

Hanuš podával jí ruku na dotvrzení slibu a na rozloučenou. Ona jí nepřijala.

„Rozejděme se v pokoji,“ dodala a kynula mu k odchodu.

Hanuš sestoupil se skály a ubíral se zvolna dolů do Čech. Parnassie hleděla upjatě za ním a teprvé hodnou chvíli po tom, když byl zašel dole do lesa, slézala s temene Ostrého a dala se opačným směrem k Bavorům. Slunce již chýlilo se k západu, když přišla do Šajby. Otec její ani nevěřil zrakům svým, když přišla v rodnou svou chýši.

„Přicházím, otče, na rok k tobě domů,“ pravila paní Hanušova klidně a srdečně.

„Co se ti stalo, mé dobré dítě?“ tázál se horal úzkostlivě.

„Neptej se, otče, po tom,“ odpovídala Parnassie, „a slib mně, že po celý rok po tom tázati se nebudeš. Jsem unavena, až k smrti unavena a toužím po tom, abych si odpočinula na věrném srdci tvém.“

„Odpočiň, dítě, odpočiň,“ zvolal srdečně horal a přivinul dceru k srdci svému.

Parnassie jej krečovitě objala a dala se na prsou jeho do pláče. I z očí horalových kapaly na krásný její vlas slzy nejvřelejšího soucitu.

XVII.

Prchajíc z Bílého Jelení dala se Luisa Sukem do Prahy doprovoditi. Jela k tetě, o nížto se byl Hanuš Tomanovi zmínil, když rozhovořili se na Jezerní stěně, a již mu vylíčil jakožto paní živé a veselé povahy, jež zajisté dovede Luise přiměřené partie vyhledati. Z té právě příčiny nebyla tato teta vážné Luise příliš mila a hledalali nyní při ní útulku, dělo se to proto, že stísněna okolnostmi nevěděla, kam by jinam se uchýlila. Suk posud nikdy s dámou samoten necestoval a samým rozpakem nevěděl, jak se chovati, aby nevěstě Tomanově se zavděčil. Luisa, jež v jednoduchém domácím obleku z Jelení vyjela, vyprosila si sama na něm plaid a požádala ho na nejbližší stanici, aby jí zaopatřil klobouk. S těží sehnal jej Suk a oddychl si, když vlak se hnul ku Praze, kamž ráno beze vší nehody dojeli. Luisu dovedl k tetě její, pobyl ten den v Praze a večer odjel k Tomanovi.

Spatřivši Luisu a jejího průvodce byla teta všecka překvapena. Suka měla při nejmenším za ženicha Luisina, neli za muže a hořela zvědavostí dopátrati se pravdy, když jí jej neť představovala jakožto známého pána a přítele svého, jenž jí ochotně výbornou službu prokázal. Příchozí hosty uvedla přívětivě a laskavě do své domácnosti a přimhuřovala potutelně po celý den očka svá a škádlila jednoho i druhého. Luisa nechala ji na omylu neb neměla vůbec chuti k výkladu, dokud neodjel Suk. Sotva byly samy, popustila švitorná paní jazyku i domněnkám uzdu.

„Ale, ale, slečno mužatko,“ jala se hovořiti, „jsi tak vyměněna, že tebe nepoznávám! Vpadlas mně do domu jako s nebe, bez zavazadel a k tomu s neznámým mužem, s nímž jsi po celou noc cestovala.“

„Jest to muž ctihodný,“ ujímala se Luisa professora.

„Nepochybuji o tom,“ skočila jí teta do řeči, „ale tak chladný, že když s ním člověk mluví, dostává rýmu. Věru, takového ženicha neměla jsi sobě vybrati.“

„Není mým ženichem!“

„Pak jsi, děvče, na nebezpečných cestách. Ale to neškodí, však já ti ženicha naleznu.“

„Prozatím děkuji, tetinko, jsem již zaopatřena.“

„Nastojte! Nu, děvče, sedni a zpovídej se. Jsem věru na trní.“

Luisa dala se do vypravování a vypověděla tetě z nehod a útrap, které poslední léta ji stíhaly, tolik, kolik uznávala za potřebno, aby

náležitě jí porozuměla. Teta jí mimo svůj obyčej pozorně poslouchala a z řeči nevytrhovala, neboť cítila, že vypravováním ulevuje bolná tíseň v srdci zarmoucené neteře. Když Luisa dokončila, podotkla teta soucitně a vážně:

„Neměla jsi, děvče, choditi na Jelení. Přeceňovala jsi síly své. Všemu odolá žena, jen srdci svému neodolá; býváť ono tytýž takovým nepřítelem naším, že marna jest všecka zbraň, k níž saháme, abychom neštěstí se uchovaly. Bouře se strhne, zachvátí nás a neztiší se, dokud nejsme poraženy. Děkuj bohu, že jsi šťastnou náhodou znikla záhuby. Jinak byla to dobrá škola pro tebe. Poznala jsi aspoň Hanuše a co mnohem více váží, přiblížila jsi se duchem i srdcem doktorovi a uzavřela jsi, co jsi již dávno uzavříti měla: podati tomu šlechetnému muži ruku. Nezapomínej nikdy, Luiso: znamení dobrého muže jest, že bývá skromen a trpěliv. S mužem takovým nejdále dojde žena; onť nejčistším jest pramenem zdravého štěstí rodinného. A bez rodiny není na světě štěstí ani pro ženu ani pro muže. Bláhovec, kdo z rozumu proti té svaté pravdě pracuje, anebo z domnělé geniálnosti nad ní nosem ukřivá: musíť on špatně pochoditi, neboť páše hřích na přírodě a neujde smutné pokutě. Známť jediné jen náboženství, které v pravdě člověka přes všecku náhodu i nehodu oblažuje, náboženství přírody. A prvním jeho zákonem jest: člověče buď otcem a matkou. Proto jsi trpce zkoušela, že jsi se odtrhovala od něho, že výše jsi kladla pestré a vábivé sny hlavičky své než odvěčné jeho zákony. Nyní vidím, že po dlouhých bojích vystřízlivěla jsi z blouznění a dáváš se na cestu jedině pravou. Až poznáš, co jest rodina, až přivineš k srdci svému dítě, zapomeneš na posavadní život svůj jako na matný sen a žíti budeš život nový a šťastný."

Takto neslyšela Luisa posud veselou tetu mluviti, anebo nechtěla jí nikdy rozuměti. Nyní teprvé chápala, proč jest vždy jasné a veselé mysli. I přistoupila k ní a polibivši jí srdečně a vděčně ruku pravila:

„Nerozuměla jsem ti posud, tetinko, nyní ti však rozumím a vážím si tebe jako druhé matky. Bůh mi svědkem, že náboženství tvé od této chvíle jest i mým náboženstvím."

Třetího dne přišel dopis od doktora Tomana. Zněl tak lahodně a srdečně, že Luisa radostí se zapýřila. Oznamoval, že za několik dní přijede, jakmile mu bude lze jen poněkud se uprázdniti. Přijel. Luisa byla sama doma a rovnala si právě prádlo, když vstupoval do pokoje. Beze všeho pozdravení běžel k ní, uchopil se její ruky a srdečně jí zulíbal.

„Luiso," pravil zajíkaje se radostí, „jsem v pravdě tak šťasten, že nevím, jak bych se vám poděkoval za dar, kterým jste mne obmyslila."

Luisa se mu podívala mlčky do očí. Byly vlhky. Byla by mu padla okolo krku, leč zarazila se. Zdálo se jí, že není hodna, aby políbila toho muže šlechetného. Nepustila jeho ruky a uzavřela téhož okamžení, že živou mocí jí se více nespustí.

Překonavši první nával citův pravila:

„Dar, jejž vám podávám a nabízím, pane doktore, nepatrný jest

u porovnání s vaší se mnou trpělivostí a s vaší ke mně přízní a láskou šlechetnou."

„Luiso," odvětil Toman pevně, „jsem nekonečně šťasten a přijímám jej s myslí nejvděčnější. Netřeba výkladu, netřeba vysvětlování. Bohu buď dík, jsteť z vlastní vůle nevěstou mojí."

„Jsem," pokračovala Luisa, „však jediné s výminkou, když dovolíte, abych až do nejposlednějšího záhybu směla svou duši před vámi odhaliti. Budiž především, dobrý příteli můj, mezi námi jasno. Když pak po vyznání mém ještě řeknete: Luiso, chci býti upřímným mužem tvým, radostně a ochotně vložím ruku svou do šlechetné vaší pravice."

„Luiso," namítal doktor, „jsem tím ujištěn, že ani stíň nějaké viny nekalí ctihodné vaší bytosti. Věřím, doufám a proto miluji."

„A kdy byste se přece klamal?"

„Neklamu sebe. Přirozený hlas srdce i rozumu povídá mně, že nemohu sebe klamati a že nemohu býti oklamán."

„Přes to všecko, příteli, nemohu upustiti od výminky, kterou jsem položila. Odložte a usedněte; slyšte a odvažujte."

Toman usedl naproti nevěstě při okně a nespouštěl s ní očí. Luisa se mu zpovídala. Mluvila pouhou, ryzí pravdu, nezamlčela ani jediného hnutí srdce svého. Bylo viděti, že náboženství přírody, neb což tolikéž jest, pravdy stalo se v plné míře náboženstvím jejím. Když líčila výstup, jenž stal se mezi ní a Hanušem na cestě k Srchovům, trhnul sebou mimovolně doktor. Luise to neušlo, zamlčela se pro okamžik.

„Pokračujte jen, Luiso," povzbuzoval ji Toman; „vidím z vašeho vyznání, že povaha vaše rovněž tak vzácna jest jako velika."

Luisa pokračovala jistěji a pevněji nežli prvé. Laskavá slova doktorova byla pravým balsámem její duši. Naděje, že Toman jí neopovrhne, rostla vůčihledě a šířila a tužila se každou minutou a srdce její provívala blaženost, o jaké posud neměla zdání. Dokončila. Mezi milenci nastala nyní krátká pomlčka. Luisa ji přerušila hlasem, úzkostí se chvějícím:

„Nužo, jak nyní rozhodnete nade mnou, pane doktore?"

Toman vstal a podal jí obě ruce.

„Rozhoduji takto," pravil pevně a srdečně. „Luiso, chci býti upřímným mužem tvým, budiž i ty upřímnou mojí ženou."

„Bůh slyší mou přísahu; budu jí, Tomane," odpověděla Luisa a vrhla se mu s tělem i duší do náručí. Ústa i duše jejich se setkaly a sloučily v svazek nerozlučitelný. Zapomněli na celý svět a na všecky útrapy, jež po léta na duši jich hlodaly. Jeden v druhém tisícerou nalezl náhradu.

Sotva se z náručí pustili, klepáno na dvéře. Do pokoje vstoupil Hanuš v cestovním obleku. Překvapením přimrazen stanul při dveřích. Luisa první se zpamatovala.

„Co přivádí vás sem, pane?" tázala se úsečně, zarděvši se podivením a nevolí.

„Jak vidím, neštěstí mé," odvětil po chvilce temně a zasmušile Hanuš.

„Nejste ničeho lepšího hoden, pane, a jest mi s podivením, jak můžete býti tak drzým a choditi mně ještě nyní na oči.“

„Neštěstí činí člověka drzým, slečno,“ odpovídal trpce Hanuš.

„Čeho žádáte?“ tázala se tvrdě Luisa.

„Přišel jsem s mnohými žádostmi, jež mi duši užírají,“ pokračoval Hanuš; „avšak když vidím, že zražen jsem od jediného téměř a nejlepšího přítele, jsem přinucen položiti je ad akta.“

„Nebyl jsem nikdy zrádcem, Hanuši,“ odpovídal důrazně doktor, „a nikdy jím nebudu. Miluji Luisu a ona mne, jsmeť zasnoubeni a v brzce budeme mužem a ženou. Jaká v tom pro tebe zráda, jenž máš svou ženu? Či po tolikerém muže nedůstojném blouznění, jímž podemlel jsi všecku půdu pod sebou, chceš ještě hříšné a hanebné vášni své dobývati platnosti nějaké. K čemu vtíráš se v bláhové domýšlivosti své tam, kam nikdy bys neměl ani stínem myšlenky zablouditi? Stavíš na tom, že Luisa žena jest a tudíž slaba? Mýlíš se v ní rovněž tak, jako ve všem se mýlíš, čeho pro sebe se domáháš. Luisa silna jest a já stojím jí po boku. Na to nezapomínej, až odejdeš!“

„Krásně mluvíš, jako vždy mluvíváš, Tomane,“ rozhorlil se Hanuš. „A mluvíš také šlechetně, neboť jest to šlechetností tebe hodnou, posmívati se nešťastnému člověku, v bídě a hořkosti postavenému.“

„Neurážejte pane,“ zvolala Luisa.

„Mluvím, co myslím, slečno,“ bránil se v zápalu Hanuš, „a proč bych nemluvil, když z lásky k vám, o niž mne Toman připravil, řítím se v propast, z níž zeje na mne děsné zoufalství?“

„Pěkně stavíte slova, pane,“ odbyla jej Luisa, „škoda jen, že prázdna jsou vší pravdy a podstaty. Máte již ve zvyku, pane, sama sebe obelhávati. Vy obelhali jste nezkušenou a dobrou Parnassii, vy obelhali jste ještě dříve mne a na to opět rozestíral jste na mne sítě půvabné lže. Nikde pravdy u vás, nikde přirozenosti. Když není dosti síly ve vás, abyste sama sebe odsoudil, nuže buďtež souzen jinými. My vás již na dobro odsoudili, já i doktor. Víť on všecko a odsoudil, nežli jste sem vkročil, vás rovněž tak jako já. Nejsem slaba, pane. Ženich můj ví všecko, všecinko, čeho jste se nade mnou dopustili. Byla bych věru bídnicí, kdy bych mu byla něčeho zamlčela. Nikdy bych nebyla se odvážila tak šlechetnému muži podati ruku i srdce, dokud nepoznal do nejmenších podrobností, co mne u vás potkalo.“

Zdrcen hryzl se Hanuš v rty. Hnusný pocit hanby a potupy převážil všecku jeho hrdost a domýšlivost. Zaťal pěstě, zaskřípal zuby, divoká zloba rozlila se mu po útrobách. Kdo ví, co by byl neučinil, kdy by nebyl Toman mezi něho a Luisu vstoupil a ho klidným a mužným zrakem nepřeměřil. Pohled ten, zároveň studený jako led, schladil pro okamžení zlobu jeho v plamen jižjiž vyšlehující. Cítil, že stojí na pranýři před člověkem mužné cnosti a mravní síly a poprvé snad v životě svém přicházel k přesvědčení, že sám v sobě ničemným jest a že zasluhuje, aby byl zavržen. Pocit ten jej omrazil, sklátil, zničil.

„Nikdy jsem nebyl nepřítelem tvým, Hanuši,“ jal se mluviti doktor hlasem přísným, „a i nyní více lítosti a útrpnosti s tebou mám než nenávisti. Chybil jsi, pobloudil jsi, dopustil jsi se pošetilostí. Na-

hledni to, jdi do sebe a naprav. Posud k tomu čas máš i příležitost. Já i Luisa svou půjdeme cestou, jdi i ty svojí, vrať se k Parnassii, jež zajisté z lásky ti odpustí a naprav, čím jsi jí ublížil. Cesty naše z tohoto místa se rozcházejí. Buď s bohem a konej svou povinnost. Časem rozjasní a ukojí se mysl tvá a snad bez uzardění budeš moci se mně a Luise do očí podívati. Buď s bohem!“

„Netřeba mne poučovati, pane,“ odsekl Hanuš, jenž mezi tím se byl zpamatoval; „budu sám se sebou hotov i bez tvých doktrinářských zásad a nepřišel jsem vůbec do Prahy, bych tebe za ně žádal a abych jich poslouchal. Více laskavosti a dobré vůle ke mně, bylo by ti lépe slušelo. Nutno ovšem, abychom my tři na vždy se rozešli. Rozejděme se, mne však více nespatříte. Možná, že časem svědomí vás bude hrýžti, že nejednali jste se mnou, jak jsem toho zasluhoval.“

Při tom měl se k odchodu. Tomana poslední jeho slova dojala; zdálo se mu, že choval se k dávnému příteli svému chladněji a bezohledněji, než se slušelo. Postoupil a chtěl již odcházejícímu Hanušovi podati ruku. Luisa jej zadržela.

„Nech jej odejíti,“ pravila určitě a pevně.

Hanuš odešel.

„A což, jestli sobě život vezme?“ namítal stísněn doktor.

„Znám jej lépe nežli ty, příteli,“ odvětila jeho nevěsta; „není v něm síly, aby podnikl, co mu přisuzuješ. Nám na vzdory nevrátí se třeba více k Parnassii, ale tím mohu tebe ujistiti, že nenapraví se a života neutratí.“

Teta vracela se z návštěvy. Tomana přijala s otevřenou náručí a ještě téhož dne večer osnovala hbitě a zručně, jak již to uměla, se zasnoubenci nové plány do budoucnosti.

„Zůstanete po svatbě v Praze,“ pravila s touž jistotou, jako mluvívala o vaření kávy anebo o novém klobouku. „Mám tu hromadu známostí a Tománek náš nebude bez praxe. Mimo to máme tu Dra. Svobodu. Jesť již stár a mrzut a rád by přepustil svých pacientů někomu jinému, kdy by jen uměl se k němu náležitě přitočiti. Znám jeho slabé stránky, Tománku, a dám vám návod, abyste se našemu starému ordináři zalíbil. Dávejte se jen od něho poučovati, chvalte a vynášejte jeho náhledy a zkušenosti; snesetť on již notné koše chvály, jako každý doktor. Vsadím se o nevím co, že bude vás míti rovněž tak rád, jako hledí s kruchty na sousední své kolégy. Však mne poznáte. Co sobě umíním, umím provesti. Měl jste jen ke mně útočiště vzíti, dávno by byla bývala Luisa vaší. Jinak musím říci, že mne to přece hněte, že jste bez mého přičinění za sebe se dostali, Ale co tam, to tam, o to hlavy nelam.“

XVIII.

Hanuš neodebral se rovnou cestou z Prahy na Jelení. Jel, kam ho nohy nesly; bylo mu to jednostejno. Zajel si do českého Švýcarska a potuloval se tam některý den. Sychravé podzimní počasí jej odtamtud vypudilo. Vracel se po některých oklikách domů, na mysli zkormoucen,

zmámen a vrtkavější než kdykoliv jindy. První čas nalezal jakés takés útěchy v pracích hospodářských, do kterých se dal s pilností téměř zimničnou. Leč pilnost ta brzy ochabla. Prací ubývalo přibývající zimou. Mrazy se dostavily, sněhu napadalo, větrové fičely. Omrzelo jej potulovati se v chumelenici, byl přinucen uzavírati se v panském domě. Nevedlo se mu tam lépe nežli venku při větru a sněhu. V prázdném domě bylo rovněž tak pusto a smutno jako v jeho mysli. Ze sousedův nikdo k němu nezavítal. Bylť všeobecně známo, že paní od něho odešla a ti, kdož oblibovali sobě v klepích, dobře soudili, že příčinou všeho nikdo jiný nebyl, než dcera po krajském fysiku Oseckém. Čím více události na Jelení zběhlé zahaleny byly v temno, tím více kombinací nejrozmanitějších vymýšlely utrhačné jazyky. Přes všecku různost však ten náhled držel vrch, že Hanuš vším jest vinen, že obelstil paní svou, jež ovšem mu duchem rovna nebyla, a že svedl Luisu, jinak bezúhonnou a rozumnou. Takovým spůsobem stalo se, že Hanuš u svých sousedův padl v zasloužennou nemilost a že každý z nich Jelení se vyhýbal.

Hanuš nenáležel k lidem, jež umějí vyhledávati, nalézati a udržovati sobě přátel. Hrdopyšný, v sobě uzavřený a horující jeho duch nerad obíral se s lidmi a se záležitostmi jejich, dle mínění Hanušova více méně malichernými, a jestliže kdy upjal pozornost svou k někomu, dělo se to více ze zájmů poetických, než z potřeby a žádosti srdce. Zkrátka Hanuš nestál mnoho o lidi a lidé nestáli o něj. Ztrativ Tomana a Suka, jehož jinak vysoko necenil, neměl Hanuš nikoho, komu by byl mohl duši svou do kořán otevříti, kdo by soucitně jej vyslechl, laskavě mu poradil a jemnou rukou vyváděl jej z pustého labyrintu, do něhož uvrhla jej nešťastná jeho vášnivost. Hanuš s nikým si nedopisoval a nikdo nepsal jemu a tak odkázán byl k samotářskému životu, v němž bral hořkou a těžkou odplatu za jednání své nemužné a nešlechetné.

Nadešli mu dnové dlouzí jako věčnost, nudní jako ta zima kol Jelení a pošmourní jako to nebe, jež mračilo se naň, kdykoliv pohledl k němu z okna svého pokoje. Trvalo to hezky dlouho, nežli jen poněkud poulevil a ochladil se v duši jeho palčivý pocit hanby, jejž rozžehli v něm Luisa a Toman tím, že bezohledně veškeré jeho jednání odsoudili a zatratili. Snažil se sice všemožně o to, aby sama sebe přemluvil, že nebyl soud jejich pravdiv a spravedliv, že učinili mu křivdu a bezpráví, ale všecka snaha jeho rozešla se v dým a páru; nebyl tak špatný, aby nenahledl, že pravda zůstane pravdou přes všecky sofistické šalby a malby a že marno pouštěti se s ní do zápasu. Unaviv se vzpíráním, cítil tím zřetelněji, že duše jeho tak rozervána jest, že sotva kdy vrátí se do ní lad a smír. Hanuš byl hrdý sobec a zděsil se nad mukami, které sám sobě v zaslepenosti své připravil. Kdy by byl k mysli připustil myšlenku, že trpí spravedlivě, kdy by byl sám sobě se vyznal, že spáchav zrádu na dobromyslné a neobmezeně mu oddané Parnassii uvalil na se vinu, jíž v patách pokuta naň přijíti musila: možná, ano pravdě podobno jest, že by nebyl utonul v pustém bezladí, že by se byl probral z těžkých ducha chmur a dospěl posléze k jasnu a světlu, z něhož by mu byla zářila hvězda štěstí nového,

jež by bylo mívalo proň tím větší cenu, čím dráže bylo vykoupeno. Leč Hanuš jako každý sobec viděl sám v sobě vlastního boha, nezastavil se ani k náležitému a klidnému rozjímání a svážel se klamaje sebe a šále k pólu docela protivnému, kde čekalo naň zahynutí muže nedůstojné.

Domnívaje se, že osud vyvolil si jej míčem vratké hry, zanevřel na celý svět i na lidi, jež považoval jen za málomocné loutky, jež nikterak nejsou s to, aby prorazili si cesty k cíli, jejž samoděk si vytýkají. Nedůvěra a zloba k lidem otrávila všecko jeho myšlení a cítění a duše jeho stržena byla z napnutí beze vší míry a konce.

Podivno, ač nevražil na Luisu, přece se jí více v duchu obíral nežli nebohou, daleko v horách vzdálenou Parnassií. Že Luisa jeho milovala a nikoho jiného, to zdálo se mu býti prosto vší pochybnosti; že Tomanovi ruku k sňatku podala, to myslil, že učinila jen z lehkomyslnosti, aby zachránila Parnassii, anebo snad proto, že obávala se, že jemu neodolá a že v Tomanovi nalézala přirozeného obrance. Pravé příčiny, proč tak právě jednala, nechtěl Hanuš nikterak nahlednouti. Jak by byl také hrdopyšný blouznivec připustil, že Luisa proto volila Tomana, že vynikal povahou nad bídného a vrtkavého manžela Parnassiina, jenž nemohl hodným býti lásky ženy šlechetné! Omlouval takto Luisu zapomínaje na zavrženou ženu svou a na všecka ta krásná hnutí srdce svého, na všecku lítost a sliby a úmysly své, když rozloučila se s ním na Ostrém.

Když posléze po čase Parnassie mu vstoupila na mysl, nepřivítal ji daleko tak útlocitně, jak toho ubohá trpitelka vším právem zasluhovala. Nemohl jí ovšem upříti, že milovala jej původně opravdově, vášnivě a s nejčistším srdce svého zápalem, avšak sama sebe nadevšecko vynášeje těžké jí činil v duchu výčitky, že zpozorovavši, kterak prudce k Luise láskou zahořel, neodřekla se lásky své k němu. Žádal patrně na ní, aby se zaň obětovala a nerozvážil, že sám podle jednání svého nikterak nebyl hoden oběti tak těžké a pro ženu nejosudnější. Tapaje v temnostech a přes vlastní vinu klopýtaje přisuzoval nešťastné ženě své věci, jež zrodila vlastní jeho nemravná povaha. Leč tyto a podobné myšlenky o Parnassii nebyly nejhorší; Hanuš poskvrňoval památku své šlechetné choti ještě černějšími a nevděčnějšími pomysly. Hledalť při ní zchytralosti, jíž čistá a spanilá duše její nemohla býti schopna. Ukraťme výkladu: Hanuš nevěřil, že vše, co mezi ním a Parnassií na podzim na temeni Ostrém se sběhlo, byla pouhá a ryzí pravda; nevěřil, že každé slovo přímo vycházelo z duše ženy jeho; že všecky její city, jimiž jej tak mocně překonala, byly city skutečné, z hlubiny poraněného jejího srdce plynoucí. Nevěřil tomu, že Parnassie opravdu to s ním myslila, nýbrž připouštěl, ano bral za jisté, že si choť jeho všecko chytře napřed vypočítala, že všecko bylo překvapný divadelní effekt, kterým chtěla jej sobě opět získati, od Luisy odvrátiti a k sobě trvale připoutati. Nechuť, odpor a trpkost proti Parnassii zbouřily se v něm a usmívaje obdivoval se, jak chytrá a smělá byla prostá horalka, aby slavila vítězství nad ním, osvíceným mužem! Nerozmýšleje se dlouho ustanovil se již v zimě na tom, že v určitý den na podzim na Ostrém se nedostaví a škodolibě se již v duchu napřed smál, jak studeně a

jizlivě přivítá Parnassii, až zkroušena a zdrcena vrátí se na Jelení, aby žebrala za další jeho lásku. Pozbyv víry v poctivost a šlechetnost lidského srdce octl se Hanuš na scestí kluzkém a spádném, opíjeje se velikánskou svou domněnlivostí. Bylť, jak Parnassie dobře na Ostrém pověděla, nepatrným pídimužíkem, jehož nebylo škoda, klesalli hloub a hlouběji a jehož nikdo nelitoval, když zanikal.

Paní radová dověděvši se, že Parnassie od bratra odešla, psala důtklivě Hanušovi, aby nabyla o věci bližšího vysvětlení, neb to, co psala jí Luisa, nikterak jí nedostačovalo. První doptávka byla marna; Hanuš neodpisoval. Ač ji jednání bratrovo urážlo, ptala se ještě důtklivěji po druhé. Hanuš po nedělích teprvé odepsal, ale tak drsně a nebratrsky, že Helena hněvem dopis jeho smačkala a do ohně hodila. Všecka nevrla a dopálena, poradila se se svým panem manželem a vymohla na něm, že k jaru na Jelení odejel. Jinak měla k tomu i jinou příčinu. Nedbalostí Hanušovou zamotávaly se právní její záležitosti s ním tak, že přirozeně omluvena byla cesta pana rady na Jelení. Hanuš nepřivítal příliš laskavě svaka svého a když zpozoroval, že jedná se mu o něco více, nežli o pouhé právní záležitosti, ohradil se nedůtklivostí, ano stal se posléze i urážlivým. Pan rada vrátil se domů s nepořízenou a přinesl zároveň paní své zprávu tak truchlivou, že žalostí div neomdlela. Pověděl jí totiž dle způsobu svého bez obalu a marných okolkův, že nežije Hanuš více tak střídmě jako jindy, že pije bezmírně a že nezatrhneli se mu cesta, stane se pijanem.

Na tuto zprávu jela paní radová bez odkladu k bratrovi a přesvědčila se, že muž její měl pravdu. Stará a věrná Markyta potvrdila taktéž neblahou tu zprávu. Laskavě jak sluší se na sestru, domlouvala paní radová Hanušovi a použila vůbec všech prostředků opatrně a rázně, aby bratra přivedla na jinou cestu. Leč namáhání její bylo marno. Nedověděla se, co stalo se s Parnassií, aniž se jí podařilo Hanuše odvrátiti od vína, v němž ztemněná a rozervaná jeho duše hledala úlevy a útěchy.

XIX.

Do téže komůrky, v nížto kochávala se druhdy v zlatých snech panenského věku svého a z nížto před třemi lety, právě když slunce vycházelo, vyběhla na pavláčku, odkudž dotknutá čarodějným lásky prutem plaše a toužebně do kolny hleděla, kde Hanuš a jeho soudruzi po lopotné horské chůzi odpočívali: do této komůrky přistěhovala se opět zapuzená Hanušova paní. Všecka zemdlena na těle i na duši po rozhodném a trapném výstupu na temeni Ostrého požila jen něco málo mléka, a dala otci dobrou noc a ubírala se, jak si toho výslovně vyžádala, do své staré, milé komůrky. Teta její, sestra otcova a bývalá její pěstounka, doprovázela ji tam ze zvědavosti; doufala, že doví se něčeho bližšího, proč schovanka její tak znenadání vrací se do otcovského domu. Jaké city rozvlnily se v duši nešťastné paní, když otevřela dvéře a spatřila opět tu nízkou a chudičkou komůrku, jejíž celý nábytek bylo lože, truhla na šatstvo, stolek a krátká lavice! Dvouletý

pobyt v Praze a na Jelení přeměnil sice v mnohém ohledu její bytost, původní však horské její přirozenosti neumořil. Posud měla smysl i vnímavost pro horskou prostotu a když se tak dívala po delším čase do své komůrky, cítila tak líbezné hnutí v srdci svém, jako by anděl míru a lahody ohříval dechem svým strastmi ztrnulé srdce její.

Teta usedla si na malovanou truhlu, zabalila ruce své do zástěry a pravila k Parnassii, jež usedši na kraj lože ruce na klíně sepjala:

„Tak, mé zlaté dítě, odpočiň si hezky. Zítra budeš jako ryba čerstva a povíme si více. Měla jsem tě, Zuzanko, odjakživa ráda, jako bysi byla moje, pověz mi, proč tak z čista jasna přicházíš opět do hor?“

„Jsem nemocna, milá teto,“ odbývala ji choť Hanušova měkce a vlídně, „a dítě mně zemřelo. To mi dodalo.“

„Bůh dává zármutek a posílá náhradu,“ mudrovala horalka; „děťátko tvé jest andělíčkem v nebi, popřej mu toho. Však tys tak příliš vážna a smutna, Zuzanko, proto jsi nepřišla domů.“

„Kam jsem měla jíti?“ namítala Parnassie. „Mám toho tolik potřebí občerstviti se a zotaviti se; a kde zotavím se lépe, neli v milých našich domácích horách?“

„Pravda, v našich horách není zle, pokud neleží sníh,“ pokračovala teta nedadouc se omluvou Parnassiinou mýliti, „ale paní jako ty, jež uvykla pohodlí, obsluze a bůh ví čemu ještě, čehož my horalé ani jmenem neznáme, nepůjde přece do hor pro zotavení. Vždyť vy páni máte na výběr lázeňských míst, kde snadno naleznete zotavení i zdraví a nad to všecko nejlepšího pohodlí i rozmanité kratochvíle. Mne neošidíš, Zuzanko, jsem žena a bolestně tuším, co jest toho příčinou, že vracíš se domů. Vždyť jsi všecka usoužena právě tak jako každá žena, jíž se muž stal nevěrným. Či chceš ještě zapírati mně, jež jsem tebe vychovala jako vlastní matka?“

„Neumím se přetvařovati, teto, a nezapírám,“ přiznávala se Parnassie, „ale za jednu věc vás prosím a naději se, že jako citelná žena mne neoslyšíte.“

„Mluv, Zuzanko!“

„Neprozraďte to otcovi, jenž bez toho všecken polekán,“ prosila Parnassie, „a kdy by přišel na takové myšlenky, vymluvte mu je z hlavy. Více vám, zkušené ženě uvěří nežli mně. A pak ponechte mne mému osudu. Vždyť dá bůh, že všecko se zpraví, že bude opět dobře. Muž můj přijede, jak přislíbil, pro mne a bude konec soužení.“

Teta svěsila smutně hlavu a pravila po chvíli:

„Dej bůh a matička ze Svaté Krvi, aby to byla pravda; ale nevím, nevím, milé dítě. Přesaď ty maliny z našich horských lesů v rovině do zahrady a uvidíš, zdali porostou, a porostouli, uvidíš, jaké budou ubožátka. Tys neměla jíti za cizím mužem do cizí země; co roste v horách, vadne v rovině. A pak ty jsi ze zvláštní krve . . .“

„Co tím myslíte, teto?“ tázala se zvědavě Parnassie vidouc, ana horalka najednou se zamlčela, jako by se zpamatovala, že mluví více, nežli potřebí.

„Co bych tím myslila,“ opravovala se teta v rozpacích a doložila sklopivši oči:

„Tys jiná nežli jiná děvčata, v tom je to, Zuzanko. Leč večer již tu, mám ještě leccos na práci a tys tolik unavena. Lehni si, dítě, a odpočiň. O otce svého neměj starostí. Nepovím mu nic; máť bez toho plnou hlavu pro tebe.“

Při tom se zvedla s truhly a podavši Parnassii ruku, odcházela. Hanušova paní ji propustila beze všech dalších otázek, svlékla svrchní šat a přistoupila k jedinému zamřížovanému okénku světničky. Stál na něm posud vrhlík s vyschlou zemí a se zbytkem nějaké již ztrouchnivělé květiny. Parnassie všimla si toho nepatrného předmětu a slze ji polily. Dokud nepoznala Hanuše, mívala v tom vrhlíku zasazenou bazalku, jež zelení, vůní a skromnými bílými kvítečky ji druhdy těšívala. Zdaž nebyl ztrouchnivělý ten zbyteček zrovna takový, jako její ubohé srdce...? Naděje, že Hanuš pro ni přijde, krátce jen kmitala v temných chmurách její duše. Již na cestě z Ostrého po hřbetě Královského hvozdu rozplývala se v bezpodstatný stín a nezbylo z ní téměř nic, když překročila práh otcovského domu. Nevěřila, že pohnutí a lítost muže jejího bude míti trvání a kde víry není, tam hasne naděje.

Stmívalo se. Měsíc vycházel nad les nejvyšší hory a bělavé světlo jeho svítilo okénkem do komůrky a rozlévalo se tajemně po širé krajině před očima jejíma rozložené. Jak divné zdály se jí ty lučiny jemným svahem v údolí se táhnoucí a ty lesy v šeré dáli na horách v terasách nad sebou se kupících. Smutek, úzkost, beznadějnost projaly srdce její měrou vrchovatou. Zachytila se mříže v okénku, přitiskla k ní rozpálené čelo a dumala tak drahnou chvíli. Unavena až k smrti odešla posléze k loži svému. Nelehla si a padla u lože na kolena a složila do dlaní těžkou hlavu svou. Chtěla se modliti a nemohla. Polobdíc, polosníc setrvala v tom položení až přes půlnoc. Pak se uložila a dobrotivý spánek dotknul se ubíduěné její duše. Byl již dávno den, když se probudila. K ránu strhnul se vítr, věrný předchůdce a hlasatel podzimku a hučel kol chýše trhaje se stromu listy a větvičky a zanášeje je. Však bolesti a strasti netrhal od její duše a neodvál jich. Dnové její na Šajbě začínali smutně a smutně se vlekli. Vyhledávala zůmysla malých domácích prací, leč zapomenutí a ukojení nenalézala v nich nižádného. Častěji sice loudily se útěšné naděje v její srdce, odcházely však opět tak jak byly přišly, a bol a smutek převládal a hubil duši. Parnassie vůčihledě scházela k zármutku otcovu a tetinu. Byli by rádi vlastní svou krví jí pomohli, leč což platen i nejvřelejší soucit srdci tak nešťastnému!

Podzim přijel na strakatém koni. Listí na stromích i křovinách se pobarvilo a opadávalo, nebe se zachmuřilo, větrové hučeli a mezi krůpějemi dešťovými poletoval sníh. Stará poslice přinesla jednoho dne z Eisensteinu dopis. Luisa psala Parnassii. Tato se dlouho rozmýšlela, máli list otevříti, čili nic. Posléze se na tom ustanovila čísti jej.

Pravdivě, obšírně a důkladně líčila Luisa Parnassii, co sběhlo se mezi ní a Hanušem od prvních počátkův její lásky až ku strašlivé scéně v pokoji před ložnicí na Bílém Jelení. Ruku pisatelčinu vedla patrně úsilovná snaha, aby věrným a jasným věci výkladem dokázala, že nelpí na ní nižádná poskvrna nemravných žádostí a jakékoliv

viny. Podařilo se jí Parnassii přesvědčiti. Řídíc se zásadou, že jen pouhá pravda zjedná jí právo a dostiučinění, nemohla ovšem Luisa Hanuše šetřiti a vzala se vší silou o to, světlem pravdy rozptýliti podezření všeliké a ukázati, jak věc se v skutečnosti měla a má. Ku konci ohlašovala, že stala se právě manželkou Tomanovou a že muž její na přičinění tetino usadil se v Praze.

Dopis Luisin potvrdil ubohou ženu Hanušovou v tom, o čemž jinak neměla pochybností, že povaha muže jejího vrtkava, domnělivа a prázdna zásad mravných, jež jedině vydatným mohou býti pramenem životního blaha. Pravda, nižádnými ohledy nezastřena, jak k tomu ovšem Luisa byla přinucena, shasila poslední jiskry naděje, v popeli blaha Parnassiina posud doutnající. Nešťastná trpitelka věděla nyní na jisto, že jest ztracena.

Jedna poznámka Luisina rozvichřila však na novo unavenou duši Parnassiinu.

„Doslýchám," psala Luisa na jednom místě, „že Hanuš chytá se vína. Jsili v horách, kamž na zdař bůh posílám tento list, vrať se k němu ihned a zachraň ho."

Parnassie vedla sama se sebou těžký zápas. Obětovala již tolik Hanušovi, měla se ještě více obětovati? Srdce jí radilo: Neotálej, jdi na Jelení. Když jej miluješ, jest povinností tvou, abys dovršila míru svých obětí. Rozum velel: Nechoď. Marno bude všecko tvé namáhání. Nepořídíš, jako jsi vůbec nic s ním nepořídila. Za několik dní, když jsi se na Ostrém ustrnula nad jeho lítostí, šel opět za Luisou do Prahy. Není hoden, aby si šla.

Koho měla Parnassie poslechnouti: srdce či rozumu? Cítila, že všecko, co usouzeno jí bude v budoucnosti, závisí na nynějším rozhodnutí jejím. Brzy k srdci, brzy k rozumu klonila se. Rozum posléze obdržel vrch. Pásmo událostí vysmeklo se z ruky Parnassiiny...

Nastala zima, dlouhá a trapná; nebylo jí konce. Teprvé ku konci května tály a scházely sněhy a teplí váli větrové. Když v rovině všecko už bylo ve květu, zelenaly se teprvé v horách lučiny a stromy. V měsíci srpnu přišel na Šajbu starý, známý host. Byl to profesor Suk. Poněvadž Parnassie Luise neodpověděla, nevěděl nikdo z jejich přátel, kde jest, živali či mrtva. Počátkem prázdnin přijel Suk k Tomanovům. Nenabyv jistoty o ženě Hanušově, zajel k Hanušovi na Jelení a odtud nic nepořídiv k paní radové. Nedoptav se nikde pravdy odebral se bez rozmýšlení na Šumavu. Zavítal do Šajby a nalezl Parnassii. Zhrozil se. Byl jí už jen stín, neb mysl její všecka bloudila už v končinách jiných. Nenáležela už více zemi a s dychtivostí zimničnou očekávala umluvenou s Hanušem schůzi na Ostrém. Že Suka tak zajímá, že tajně jeho dobré a poctivé srdce k ní přirostlo, ani ve snu si nepomyslila. Bylo jí sice milo, že po drahném čase spatřila opět známou a upřímnou tvář a že vůbec setkala se zase se vzdělaným člověkem ve své odloučenosti: avšak zároveň domýšlela se, že Suk nepřichází z vlastního popudu, že buď sestra Hanušova neb Luisa jej posílá k ní a to způsobovalo jí nepokoj. Přímý Suk přivedl také hned prvního dne řeč na Hanuše a nabízel se upřímně, že milerád doprovodí ji na Jelení a že opatrovati ji bude jako oko v hlavě.

„Pojďte jen se mnou, milostivá paní,“ dokládal v šlechetném zápalu; „dovezu vás na Jelení, svěřte se mně, vždyť mne znáte. Jestliže mezi vámi a Hanušem přihodily se rozmíšky, čehož ovšem nepředpokládám, urovnají se samy sebou a mně bude velmi milo, jestliže jen poněkud přičiněním mým opět rozkvete vaše štěstí a blaho.“

Parnassie vymýšlela rozličné výmluvy a omluvy a byla by se ráda Suka zbavila. Dobromyslný přírodozpytec však dobře jí nerozuměl a neodcházel. Vida, že jest nemocna, neměl chuti opustiti jí a předstíral, že si umínil letošní prázdniny na Šumavě stráviti. Konal skutečně delší vycházky do hor, zdržel se dva i tři dny mimo Šajbu, vrátil se však povždy k Parnassii a doléhal na ni, aby s ním odjela, dokud nenastane horší podzimní počasí.

Přišel měsíc září, den ustanovené schůze s Hanušem na Ostrém se blížil. Parnassii nebylo volno v přítomnosti Sukově. Domnívala se právem, že Suk něco zvláštního tuší a že bedlivěji nežli prvé každého jejího kroku ostříhá. Usnesla se na tom, stůj co stůj, dostati jej ze Šajby a ze Šumavy. Slušný k tomu způsob brzy jí napadl.

„Jste tak ochoten ke mně, milý příteli,“ pravila jednou k němu, „že hodlám použíti vaší laskavosti k malé službě.“

Sukovi se zajiskřily radostí oči.

„Mluvte jen, mluvte,“ odpovídal rychle; „učiním milerád pro vás všecko, cokoli si přejete.“

„Jedná se o to doručiti Hanušovi dopis,“ pravila Parnassie trnouc v duši své strachem. „Mohla bych jej ovšem poslati poštou, ale tím by mně nebylo zpomoženo. Jeť v něm leccos, co potřebí má bližšího vysvětlení, jehož byste jen vy podati mohl muži mému, poněvadž po delší čas se tu v horách kolem mne zdržujete. Prosím vás za to, prokážete mně tím službu skutečnou a důležitou.“

Suk se podvolil vyplniti její žádost, ač nerad od ní odcházel. Tajný jakýsi hlas, jemuž nikterak nerozuměl, zrazoval jej od poselství uloženého.

Třetího dne odcházel. Parnassie doprovodila jej dolů s vrchu. Když mu podávala ruku na rozloučenou, stiskla mu srdce taková úzkost, že jak živ jí nepocítil. I ruka Parnassiina se třásla. Hledíc mu do očí pozorovala najednou, čeho nikdy si nevšimla, pozorovala, že Suk přijel jen k vůli ní na Šajbu a že tajně ji miluje. A nyní snad jediného člověka na světě, jenž zůstal jí přes všecko nelaskavé její jednání s ním věren, zrazovala. Pichlo ji u srdce, avšak nezadržela Suka. Vzala lehce hlavu jeho do obou rukou a dotkla se rty jeho čela. Na to odešla. Přimrazen stál Suk hodnou chvíli na místě, kde Parnassie s ním se rozloučila. Hleděl za ní, ona se neobrátila. Když zmizela mu s očí, ubíral se smuten k Eisensteinu.

To stalo se tři dny přede dnem, za kteréhož se měl Hanuš na Ostrý dostaviti.

Téhož dne z rána Parnassie odešla. Lidé věděli jen tolik, že ubírala se nahoru na Jezerní stěnu. Večer se nevrátila a nebylo vůbec bližší o ní stopy. Otec, teta a dobrosrdeční sousedé jich hledali ji po lesích a slujích a nenalezli ji. Kol Ostrého hledati nenapadlo jím; bylóť místo to poněkud vzdálené a odlehlé. Asi pátý den na to vrátil

se Suk na Šajbu. Neměl pokoje a Hanuš se mu docela nelíbil, když přečetl list. Vyskočil, jako by jej had uštkl, pak vrhl sebou do lenošky a pravil omámeně:

„Jdi na Ostrý, tam ji nelezneš; já tam více nepůjdu."

Suk se nedal ledabylo odbyti a byl snad poprvé v životě svém tak indiskretní, že samoděk zvihl se stolu dopis Parnassiin a přečetl jej. Dopis byl krátký a zněl takto:

„Dostanešli list tento ještě na Jelení, jsi vdovcem. Buď jist, že již vykonáno, k čemu jsem se zavázala. Bůh buď s tebou. Odpustila jsem.
Parnassie."

Suk nepřišel sám; doktor Toman jej doprovázel. Všecek málomyslný a zoufalý přivítal je otec Parnassiin. S pláčem v očích vypravoval, co se stalo s jeho dcerou a ptal se jich zároveň, nenesouli mu o ní zprávu; neboť nevzdal se posud naděje, že dcera bez rozloučení odešla k muži svému, ač velmi o tom pochyboval.

Toman i Suk zbledli strachem. Věděli bohužel, kde hledati Parnassii, avšak jeden ani druhý neměli dosti sily otci děsnou zprávu pověditi. Hned spoledne vydali se provázeni otcem Parnassiiným a několika mladými horaly na cestu k Ostrému. Přišedše na místo nehledali dlouho: na straně bavorské pod druhou kupou české špice Ostrého nalezli Parnassii roztříštěnou, zkrvácenou a dávno již mrtvou. Zoufale vykřiknuv vrhl se otec na mrtvolu dceřinu a štkal hlasitě. Bezduch stál tu Suk opíraje se o rameno Tomanovo. Zpamatovav se po drahné chvíli, přistoupil k mrtvole a políbil ji v čelo ssedlou krví ukálené. S mnohými nesnázemi snesli mrtvolu s Ostrého a mlčky brali se s ní k Šajbě. Bylo již tma, když přinesli ji domů. Mrtvolu uložili do komůrky, v níž poslední rok nebožka přebývala, a všichni tři muži nemohouce spáti usedli si v čeledníku kolem stolu. Hořící při kamnech louč, jíž teta Parnassiina ošetřovala, osvětlovala magicky zadumané jejich hlavy.

„Dej jí bůh radost věčnou," hovořil horal; „je jí tam dobře; dotrpěla. Nehodila se do světa."

„Měla jen dostati jiného muže," prohodil Suk truchlivým hlasem.

„Nevím, nevím, pánové," namítal otec Parnassiin kroutě hlavou. „Dítě mé nyní na zprávě boží, proč bych vám příčiny nepověděl! Byla zrozena ze zvláštní krve. Krev ta nehodila se do našich hor, aniž snad někam jinám do světa. Babička Zuzančina, pocházela někde od Rýna. Okolo let dvacátých cestoval těmi krajinami vzácný anglický pán. Byl prý to znamenitý muž, psal knihy a básně a zemřel prý několik let na to někde v Řecku, když byla tam vojna s Turkem."

„Snad Lord Byron?" podotkl Toman zachvívaje se nad divnou hrou osudu k Sukovi.

„Ano lordem byl," pokračoval horal; „vímť se pamatovati, že tchyně má jednou si na tom velice zakládala, že dcera její je dcerou lordovou. Babička mého dítěte byla tenkrát v nejlepším věku a neobyčejně spanila. Onť si ji oblíbil, ona mu ve své nezkušenosti uvěřila a láska její skončila se jako tisíce podobných lásek. Utekla se z domu otcovského k nám do bavorského lesa, kdež měla příbuznou. Tu porodila dceru, jíž říkali Ada, jež když dospěla, po dlouhých bojích stala

se ženou mou. Mohl bych, pánové, kroniky o tom povídati, co mne to stálo práce, než jsem Adu zavedl do své domácnosti. Leč všecko to zarostlo již travou rovněž tak, jako hrob Adin. Vše odpočívá s ní. Bylo to divné děvče! Chladné i přítulné, hrdé i skromné, krve zvláštní, nepokojné; člověk se z něho nevyznal. Že byla nemanželské dítě, stranili se jí hoši a že já si jí všímal, za to měl jsem pravý kříž s rodičemi a příbuznými. Bydlela s matkou na samotě, v Jiříkově dvoře, a když povyrostla, mermomocí chtěla do světa. Vše jí bylo malé a uzké v našich horách a největším potěšením jí bylo lézti na nejvyšší vrchy. Tam pak radostí skákávala a křičela co jí hrdlo stačilo a nebyla již žádné dítě. Hluboké, tmavé sluje byly jí nade všecko. „Mám sto chutí, Pepíku, — říkávala — skočiti dolů. Tam dole ve věčné tmě bude se mně pěkně spáti.“ Možná, že by to byla někdy učinila, kdy bych jí byl dal. Toulával jsem se s ní jako chlapec a později co výrostek. Když jsem přicházel k rozumu, byl bych za ni život dal; tak jsem ji měl rád. Štěstí bylo pro mne, že její matka stále postonávala; jinak by byla jistě Ada do světa uprchla a matka její byla by mně ji sotva dala za ženu. Stará předvídala asi, že život její brzy vezme konec a poněvadž chtěla míti dceru zaopatřenu, nežli zamkne na vždy oči, přemluvila ji asi, aby šla za mne. Svatba naše nebyla vesela; rodiče a příbuzní moji hněvali se na mne a nevěsta byla více smutna nežli šťastna, když jsem ji vedl od oltáře. Bylo to o masopustě a k velikonocím tchyně se světem se rozžehnala. Musel jsem jí na smrtelné posteli slíbiti, že budu míti s Adou trpělivost a že budu s ní opatrně a laskavě zacházeti. Bůh mi svědkem, že jsem jí nikdy neublížil, ač mně někdy zatápěla, že by jiného muže přešla trpělivost. Měli jsme spolu jen jedno dítě, Zuzanku. Když jí bylo rok, polámala se Ada při práci, polehávala, až ulehla a více nevstala. Vzal jsem pak k sobě starší sestru Annu, která krátce před tím ovdověla. Ta vedla mně hospodářství a vychovávala Zuzanku. Dítě zdědilo po matce krásu, jmenovitě její oči a i jiné vlastnosti, ač mělo celkem pokojnější povahu. V jedné věci však jako by jí byla z oka vypadla: co jednou si umínila, od toho živou věcí nepopustila. Nemohli jsme ji předělati. Jinak dobrá byla jako beránek. Při všem měla něco zvláštního do sebe; nebyla jako jiná naše horská děvčata, měla něco panského na sobě, co mně dělalo starosti. Vy jste přišli před třemi lety s panem Hanušem k nám. Vzala si jej do srdce a věděl jsem hned, že od něho nepustí. Pan doktor poslal tenkráte z horské chýše z Čech posla pro mne. Stará paní Hanušová se mně hned zalíbila. Viděl jsem, že to moudrá, rozšafná i laskavá paní. Bez rozpakův podvolil jsem se ochotně tomu, co ona rozhodne. Jen v jedné věci jsem pochybil: měl jsem jí pověditi, co měl jsem již na jazyku, z jaké krve totiž pochází dítě mé ze strany matčiny. Ona byla by se jistě tím řídila a nebylo by se stalo, co nyní oplakávám. Byl jsem bláhový otec. Když jsem viděl, jaké štěstí očekává dceru mou, bál jsem se, abych jí svou řečí všecko nezkazil. Anebo byl to již tak osud Zuzančin. Jako bába její a matka, nemohla ani ona dojíti štěstí. Nehodila se do toho světa. Nereptám; jsem křesťan. Věci lidské ubírají se svou cestou přes všecko vypočítávání našeho rozumu. Padli mocní králové, padli mocní

národové, padají jednotliví lidé, padla má Zuzanka. Kdo pronikne boží soudy?"

Toman i Suk neodpírali horalovi. Zdravý rozum pouhého syna přírody zbudil v nich tisíceré myšlenky, s nimiž ubírali se na lůžko.

Třetího dne byl pohřeb. Suk uvil na lučině věnec z květinek, od nichž Parnassie dostala jmeno své a za věnec vzal si z jejího hrdla na památku zlatý křížek, jejž jí koupil v Praze Hanuš. Věncem tím ověnčil hlavu nebožčinu. Vlastní rukou spustili ji Suk a Toman do hrobu a ještě téhož dne odešli přes Jezerní stěnu a Ostrý do Čech. Otec Parnassiin doprovázel je až na Ostrý.

XX.

Co stalo se s Hánušem? Odpověď na to snadna jest a soudný čtenář dá ji sobě i bez nás. Zahanben silnou povahou zavržené ženy své padl tak výtečně nadaný muž do otrlosti, z níž více se neprobral.

„Co stalo se, více nezměním," rozumoval za řídkých chvil, když duch jeho setřásaje se sebe porobu, v níž svírala jej vina a hanba, probouzel se k činnosti a domáhal se práva k myšlení samostatnému; „a co nezměním, nechť jde svou cestou. Pravdu měl moudrý Silen, průvodce Dionysův: Věc nejlepší jest pro člověka nedosažitelna; nebýti narozenu, nebýti a ničím nebýti . . ."

Tak chlácholil, tak umrtvoval ducha, kdy vzpíral se záhubě. Uchlácholil jej a umrtvil. Víno stalo se mu nejlepší a nejmilejší zábavou. Nehledal vůbec jiné zábavy. Všecku činnost lidského ducha považoval za bezsmyslné pachtění se, všecky ideály, člověčenstvo posvěcující za bublinové koule, všecko obětování se za vrch šílenosti. Ani o hmotné zájmy své se nestaral a přivedl hospodářství své v největší nepořádek. V rozbroji s nebem i se zemí umřel za několik krátkých let zapomenut tak, jak toho zasluhoval.

Suk dojížděl ještě několik let na Šumavu, aby navštívil hrob nešťastné Parnassie, jejíž křížek nosil na svých prsou. Na zpáteční cestě zastavoval se obyčejně u doktora Tomana, jenž co rozumný lékař dosti byl hledán a v lůně rodiny své těšil se nezkalenému štěstí; neboť Luisa byla nejen výbornou chotí, nýbrž i rozumnou, statečnou a tudíž šťastnou matkou. Děti Tomanovy na nikoho se tak netěšily jako na „strejčka profesora" a Suk byl také nejveselejší a nejšťastnější, kdy s nimi se bavil. Nejednou upřímně se vyznal, že není radosti nad tu, jaká tak hojně rozkvétá na poli rodinného života.

„A proč se neženíte, příteli?" škádlívala jej Luisa.

„Nemám štěstí u ženských; stárnu jim trochu," žertoval Suk. „Postarejte se o mne."

„Blahově bych jednala," odpovídala paní Tomanova. „Starejte se sám jako Toman se staral a buďte vytrvalým, jakým byl Toman a půjde to. Jen to, co muž sám si vystavěl, má proň nehynoucí cenu."

Večer, když děti usnuly, mluvívali často o Parnassii.

„Pokud znám život lidský," tvrdíval Suk, „vidím, že ač jeho úkazové nekonečně jsou rozmaniti, zákonnost vnitřní, duševní, to ohnisko

všech těch nejrůznějších paprskův, jest v podstatě jednoducha a prosta. Zákonnost tato, jakož vše, co z ní vychází, založena jest v nutnosti přírody nebo všehomíra, jenž má své od věkův pravdivé zákony. Tak rozvíjí se život lidský nikoliv bezděčně, nýbrž dle zákonův duše lidské, řízených zákony všehomíra a člověk jen tenkrát hoden neštěstí, když přivedl činnost duše své v neshodu se všemírem, když odvěčné jeho zákony porušil. Kde však jich porušila ubohá Parnassie? Nevidím na ní viny a přece trpěla tak strašlivě. Vždyť šla za hlasem srdce svého a byla tak ctnostná žena!“

„Nemám zvykem,“ namítal doktor Toman, „tak příliš doktrinářsky pohlížeti na život a vměstnávati jej v těsná akademická pravidla. Vždyť i umění, to zrcadlo života a přírody v půvabný rámec filosofie zasazené, šíří se a volní za našich dnův na vše strany a opouštějíc mnohé akademické ideály objímá levicí pravdu a pravicí krásu a nerozpakujíc se dává tytýž první sestře přednost před druhou nedbajíc ježících se paruk dogmatických copařův. Jeli již přísně odvažující umělec tak svobodomyslným, proč bychom my tak doktrinářským loktem měřili život a po výtce osudy Parnassiiny. Jinak máme tu ženu, jež zajisté ženě nejlépe rozumí a vydatněji odpoví na otázku tvou nežli já. Vyjádři se již, Luiso, co ty soudíš.“

„Soudím,“ odpovídala Luisa, „že spůsob, jakým nahlíží přítel náš do života, pravý jest a že neštěstí, jež zastihlo Parnassii, dá se dobře z něho vysvětliti. Odvěčný zákon všehomíra předpisuje ženě, aby opravdivě milujíc docela se obětovala za svého muže. Parnassie neměla od Hanuše odcházeti, nýbrž silou a cností lásky své jej léčiti a což ještě větší váhu má, měla hned, jak jsem jí psala, že chytá se vína, bez rozmýšlení k němu se vrátiti a láskou svou odtrhnouti jej od kluzké cesty, po níž ze slabosti spěchal do jisté záhuby. Neučinivši to pro jakoukoliv příčinu, porušila věčně svatý zákon lásky ženiny. Výklad můj, pánové, zavání snad silně emancipací, ale nemohu vám pomoci. Po mnohém přemítání a kolísání, bojích a útrapách dobrala jsem se toho přesvědčení, že jádro pravé emancipace v tom se zavírá, aby žena láskou svou muže i děti nejen blažila, nýbrž kdy potřebí poučovala a obětavě chránila, aby jako muž pedagogem jest z rozumu, byla pedagogem z lásky a tak hřivnou svou člověčenstvu pomáhala, aby neutonulo v kalu sobectví a hmotných zájmův a neslo se chutě k posvátným účelům, jež položil mu vesmír.“

Suk i Toman potiskli jí vděčně ruku a než minul rok s rokem, nepřijel Suk k Tomanovům sám, nýbrž provázen paní svou. Křížek však, tu drahou památku po Parnassii, nosil na prsou, dokud byl živ.

Karel Šimanovský.

Divadelní vzpomínka

od

Gustava P. Moravského.

Dne 10. března r. 1874 slavil Karel Šimanovský pětadvacetileté jubileum své herecké činnosti na divadle českém. Pět a dvacet let na divadle — a k tomu na divadle českém! Jsouť to slova významu neobyčejného, jimiž značíme událost u nás dosud velice řídkou, avšak zároveň tak vzácnou, že jí důležitosti nevšední nikdo neupře, kdo jen dost malé účastenství má v uměleckém našem životě národním. Jinde nezasahuje podobná, abychom tak řekli, rodinná slavnost toho neb onoho herce v širší kruhy. On si to odbude s obecenstvem a direkcí divadla tak, jak právě může. Jeli oblíben a vytrvalli tak dlouhou dobu na jednom místě, tu slavnost podobná béře na sebe pak i ráz srdečnosti. Avšak kolik herců jest jinde na př. u Němců, kteří za nynější doby cestujícího virtuosství vystaví si stálý stánek při tom neb onom divadle? Toliko velká, státními penězi vydržovaná divadla poskytují sem a tam k podobnému zdomácnění řídkým vyvolencům stálého útulku, avšak dnes i tato divadla dělají sobě i hercům mocnou konkurenci. Vždy skvělejší a skvělejší postavení nabízí se těm, kteří svým talentem dopracují se zaopatření i při bohatých divadlech, jež se skví září dvorů panovnických. Časové významných jubileí, jak se odbývaly poslední léta v Drážďanech, v Berlíně a zvláště ve Vídni, jsou ti tam. Střídavý pohyb časové rozechvělosti zasáhnul rukou sotva blahodatnou i v umění herecké, umělcové praví stávají se vždy řidšími úkazy, a místo nich utvořila se kasta virtuosů, kteří opovrhujíce zásadami starších klasických škol, považují výkony své *za umělecké kousky*, jež sice oslňují a překvapují, avšak zároveň také rychle pomíjejí. Praví mistrové více nežijí; bohužel, není poslední doba podle toho, aby se noví rodili. Skromnost, jaká se jevila při starších geniálních hercích, z nichž nejčelnější utvořili a nesli zvláštní způsob svého umění, založili a k výkvětu přivodili svou zvláštní školu, skromnost tato odebrala se zároveň s nimi se světa divadelního na onen „lepší svět". Skromnost tato ale za dob klidných, kde ještě „železo a krev" neelektrisovaly celý svět na úkor tichého tvoření v míru, byla základem utěšených poměrů, ježto se jevily v umění divadelním. Tato skromnost přispěla nekonečnou měrou k vývoji a k výkvětu umění dramatického, nerušená touhami po stotisících nahrabaných po divadlech celého světa, nerušená neustálým vandrováním z jednoho divadla na druhé. Že stáli pak první hvězdy hereckého světa „v poměrech velmi důvěrných" k umění, toho nikdo zajisté nebude upírati; že přispívali k ušlechťování mravů a veškerého duševního života, že povznášeli i kulturní živel, to snadno dokázati. Jejich ušlechťujícími výkony unášeny celé generace, jejich uměleckými inten-

cemi učiněno divadlo tím, zač je uznávají vzdělanci celého světa, školou lidu. Čistě umělecké snahy těchto hereckých velikánů měly rozhodný vliv na celé ústrojí divadla. Jimi pěstován směr povznášející diváky, jimi vyměřena cesta celého repertoiru; co klasikové svého umění uváděli klasičnost na ona místa, jež jim sloužila za oporu působení jejich. Což divu, že pak jubilea takových lidí měla význam hluboký. Stále ve styku jsouce s obecenstvem, v němž vychovali sobě miláčka, a sami miláčkové jeho, loučili se vespolek jako druh s druhem a když se rozešli, tu podobných neobjevilo se nikdy více. S nimi zašly doby klasického umění hereckého, a obecenstvo navykati se musí *uměleckým kouskům,* kde dříve vídalo *mistrovská díla.*

Poměr herců k divadlu a k obecenstvu, jak jsme jej několika řádkami charakterisovali, přestal z většího dílu u všech téměř divadel. Vliv herců na obecenstvo nejeví se více tak samorostle jako dříve, repertoiry podléhají neustálým změnám, poněvadž nemají více mocné opory v *klidných povahách herců klasického směru;* nastal chaos, nastal hereckému umění všeobecný úpadek.

To jsou dáta, jak se nám jeví na blízku, i dále, skoro v celé Evropě.

Z velkého toho světa uchylme se k našemu malému. Jak to asi s námi dopadá?

My počali divadelní vzpomínku s jubilantem Karlem Šimanovským, jenž dlouhých dvacet a pět roků obcoval s divadlem naším. Náležít on tedy k hercům, kteří se mohou vykázati nevšedními službami, jež konali u *jednoho* divadla a v kruhu *jednoho* obecenstva, které se doplnilo i celou generací. Nebude to zajisté nezajímavé, když se rozhledneme po poměrech, za jakých Šimanovský vstoupil na prkna českého divadla, za jakých pak rozvíjel své herecké nadání, k jaké výši se v tom vyšinul; neméně zajímavo bude, poukázati k tomu, v jakém styku byl s obecenstvem českým a měl-li i vliv na rozvoj našeho divadla zvláště, a tedy i našeho umění vůbec, konečně jakými cestami bral se za dlouholetého putování svého, aby vykonal uměleckou svou životní úlohu, jíž sobě, dospěv na výši jasného uvědomění povolání svého, vytknul co jedinou a poslední.

První pokusy herecké Karla Šimanovského padají ovšem v dobu, kdy se o divadle českém co o ústavu čistě uměleckém, ba co o nějakém ústavu vůbec skoro ani mluviti nemůže. České hry obmezovaly se toho času toliko na neděle a svátky v stavovském divadle — jiná místa pak, kde se provozovaly, byla ponejvíce pokoutní, pro divadelní představení často i na kvap zbudovaná, chudičká. Bylať to divadélka ochotnická, na nichž odvážní mladíci a ještě odvážnější dívky a paní stavěli na odiv neohroženost svou pro věc národní. Na Ovocném trhu starého města Pražského vypínal se sice již od roku 1783 dosti nádherný dům divadelní, jenž roku 1789 od stavů českých koupen a — spíše na posměch českého obyvatelstva Prahy — nazván „českostavovským *národním* divadlem“. Avšak po celá léta nezavzněl český zvuk na jevišti jeho. Teprvé roku 1824 zařídil Štěpánek jakožto spoluředitel německého divadla tohoto pravidelná představení česká, avšak toliko v neděli a ve svátek v hodiny odpolední a to s repertoirem,

o jehožto klasicismu nebudou historikové českého divadla vésti půtky. A jakož repertoir tohoto „českého divadla“ nevyšinul se dlouho na břeh obstojnější slušnosti, tak i síly herecké nebyly a nemohly býti takové, aby zachovaly se v památce potomků. Vždyť odbývali tato odpolední představení ponejvíce nejslabší herci německého divadla, kteří česky rozuměli, — a co bylo *lepšího, to byli diletanti,* kteří buď z lásky k divadlu aneb z lásky k národu vedli do ohně oslňujících divadelních lamp své odvážné pokusy herecké. Avšak v těchto hrách, jichž uskutečnění založila toliko spekulace německých ředitelů tak hojně odměňovaná, že od onoho roku více nezanikly, musíme přece jenom hledati první třeba velmi smutné začátky našeho stálého divadla v století tomto. Nemůžeme také upříti, že tato představení česká stala se i jaksi ohniskem, z něhož vlastenečtí ochotníci přibírali chuti a síly, zkoušeti se na divadlech menších tu a tam zbudovaných. Tak, abychom jmenovali ochotnické divadlo, jež i *historické* důležitosti pro nás nabylo, povstalo nezapomenutelným Tylem divadlo v Kajetánském domě na Malé straně, jež v rocích 1835, 36 a 37 velmi důstojně si počínalo a u obecenstva českého neobyčejné obliby docházelo. Bohužel, že menší divadla tato nemohla se ustáliti, že z nich nemohlo se pro nesmírně nepříznivé poměry dob tehdejších vyvinouti opravdové divadlo české, samostatné a nezávislé na nevoli jednotlivců, založené na skutečných potřebách našeho lidu. K tomu nutně přispěti mohla toliko nezlomná obětavost zámožných milovníků divadla, uvědomělých a pevných, jichž ovšem tehdy nebylo. Tak odkázáno divadlo české a stálé co přívěsek her německých na českostavovském divadle národním na milost německého ředitele, jemuž jednalo se toliko o úspěchy hmotné, lacinými prostředky snadno dosažné. Sprostší třídy obecenstva Pražského, jimž brána samospasitelné němčiny uzavřena byla, naplňovaly odpolední představení, a německý ředitel dbal v činoherním repertoiru toliko o to, co bylo „kaviarem“ pro tento lid. Vzdělanější obecenstvo české, jehož míra ovšem nebyla velká, stranilo se pro nedostatek ušlechtilejší duševní stravy představení činoherní a navštěvovalo spíše představení operní, ježto lepšími silami německého divadla snadněji dosíci mohla jakés takés slušnější formy provedení.

Za takových poměrů nemohl se také nikdo divadlu oddati s plnou silou, s plnou chutí, nemohl se mu nikdo věnovati cele a s nadějí, že mu pojistí existenci. A kde toho není, tam přestává ovšem všecko samostatné tvoření, tam nemůže dospěti k vývoji ani věc ani talent.

Zdálo se, že rokem 1842 tak vřelá přání mnohých vlastimilů dojdou splnění. Vyskytnul se tu člověk, jehož nebyly tajny výdatné úspěchy *kasovní,* jimiž se vykazovala odpolední česká představení při divadle stavovském na Ovocném trhu. A jakož tato představení byla toliko spekulací v život uvedena postrádajíce vznešenějšího úkolu, avšak odměňujíce spekulanta za kapitál do nich vložený hojnými úroky, tak se ujala spekulace i nového podniku. Spekulant ten byl ředitel Stöger a nový podnik tak nazvané *české divadlo* v Růžové ulici. Avšak což máme říci, jakých úspěchův se divadlo toto dodělati mělo se stanoviska uměleckého, se stanoviska umění českého, když v čele stál německý kapitalista, jemuž běželo toliko o dobré zúrokování peněz a

o nic více. Co řediteli *německého* divadla šel dobrý výdělek muži tomuto nade všecko, on zde ve *svém* živlu dbal pramálo na umělecké cíle. Což mu tedy mohly prospěchy *českého* umění přirosti na srdce? A tak české divadlo založené roku 1842 již 2. dubna 1846 vidělo poslední představení své. Divadlo, založené z ohledů peněžních, nemohlo se ovšem udržeti při konkurenci divadla druhého v Praze, divadla německého, jemuž sloužily i dlouholetý zvyk i lepší síly i móda i dobrý tón, panující té doby v kruzích zámožnějších a šlechtických. Divadlo české s účelem vyšším, s účelem, aby bylo ústavem lid vzdělávajícím a jej k životu národnímu probouzejícím, *nesmělo* tehdy míti žádné půdy a *nemohlo* jí také míti, poněvadž na tuto úlohu nemělo prostředků. Takové divadlo, v němž se zrcadlí umělecký a duševní život národa, není a nemůže býti *nikdy* podnikem ziskuchtivé spekulace, takové divadlo musí se živiti z podpory, která se úrokuje jenom výtěžky vzdělanosti a pokrokem umění. Avšak prostředků hmotných, jakých divadlo české v Růžové ulici nutně potřebovalo, těch nebylo. Nikdo nepodával divadlu tomu subvenci — a tak zahynulo, poněvadž na pouhou spekulaci neokázala se jeho potřeba nutnou pro obecenstvo, tenkráte ještě velmi řídké, a poněvadž mimo tento účel jiného nemělo. Kdy by se byla dala vyčarovati odněkud hmotná pro ně podpora, a kdy by bylo bývalo v rukou jiných, kdy by se takto bylo dočkalo roku 1848, jinak by se byla naše palčivá divadelní otázka již dávno rozluštila.

Již roku 1844 stěhovala se česká představení opět do stavovského „národního“ divadla na Ovocném trhu, neboť toho roku přestalo býti české divadlo v Růžové ulici výhradně českým. Stöger ve svém spekulačním zápalu začal německými fraškami míchati se do her českých, a tak to šlo rychle k úpadku. Od roku 1846 divadlo české bylo opět poukázáno toliko na neděli a svátek, a nastal v mnohém ohledu bývalý starý pořádek. Smutný tento konec, jejž vzalo české divadlo v Růžové ulici, způsobil velmi trapnou sensaci v českém obecenstvu Pražském, a ihned pomýšleno na to, jakým spůsobem ránu tuto opět zaceliti. Tu dr. Rieger, tenkráte již jeden z předáků národní naší intelligence, ujal se myšlenky, zbudovati samostatné české divadlo a sice na akcie. Jak známo, měli stavové čeští dva privileje divadelní. Jednalo se tudíž o to, jakým spůsobem dostati se v držení privileje na divadlo české. Se Strobachem zasadil se o to Rieger, že podati se mohla žádost za přepuštění privileje jednoho, opatřena 70 podpisy nejváženějších měšťanů Pražských, statkářů a spisovatelů českých (mezi nimiž Jungmann, Palacký Šafařík a j.) stavům českým, ježto Rieger již skrze hraběte Nostice a Matiáše Thuna myšlence této přístupnými učinil. Stavové čeští rozhodli o žádosti této, že se uvolují postoupiti akcijnímu spolku jeden ze svých privilejů, jakmile vláda spolek takový povolí. Výbor prozatímního spolku tohoto podal nyní žádost za zřízení spolku akcijního na zbudování českého divadla vládě, ale marně čekáno na vyřízení její. — Leč přes velmi smutný pád jakžtakž samostatnějšího divadla českého v Růžové ulici neutuchnul již probuzený čilejší ruch národní na tomto poli. Ano dramatická literatura česká potud velmi chudičká a živořící pojednou Tylem uvedena v mnohoslibný proud utěšené činnosti, a právě roku 1844, kdy se české hry navrátily do stavovského divadla a

od roku 1846, kdy ředitel Hoffmann nastoupil o velikonocích ředitelství jeho, počíná se to již mocně hýbati, a původní produkce nabývá rok co rok nové půdy. Ředitel Hoffmann brzy poznav materielní důležitost českých odpoledních her nedělních, ustanovil nezapomenutelného Tyla za dramaturga, v kterémžto postavení Tyl vytrval úplného půl šesta roku, doby to pro naše divadlo nesmírně důležité.

V ten právě čas počíná herecká činnost Karla Šimanovského. Narozen jest dne 4. listop. 1826 v Skřivani v Rakovnicku; pocházel z rodičů statky pozemskými ne právě požehnaných. Co dítě jevil náš Karel bystrého ducha, a proto rodiče, jak již na venkově v podobných poměrech bývalo, chtěli míti z čilého hošíka kněze. Karel stal se ovšem knězem, avšak vykládal slovo boží jiným způsobem než kněží bohosloveckého povolání; on stal se vykladačem božské přírody, vykladačem citů a vášní člověka, jak je příroda v něj vložila, a jak je vyvolenci člověčenstva ve vznešených svých výtvorech ducha líčí. Cesta k cíli tak velebnému byla ovšem trnitá a křivolaká; první kroky na Parnasu vzdělanosti podraženy hned nepříznivými poměry domácími. Mladý učeň odebral se sice z domu otcovského do Prahy, aby zde nastoupil do pravdy dráhu budoucího povolání od rodičů vyznačeného; avšak toliko rok těšil se mladý Karel ze svých studií. Bylo mu opustiti školy, které jej uvesti měly na kazatelnu, a Karel vstoupil do školy života kruté a neuprosné, a musil dáti se na řemeslo. Avšak truhlářství, jemuž se učil, a řezbářství, ježto uměleckou svou částí přítažlivě na mladíka působilo, nemohlo ukojiti mysl jeho studiemi již namladěnou a hnalo jej takřka na dráhu ovšem nevšední, na níž však počínal cítiti své pravé povolání. Po příkladu svých soudruhů Kašky a Lapila počal hráti divadlo, pilně čítaje ve spisech Tylových a Rubešových a vzdělávaje svého ducha na výtvorech nevšedních tehdejší domácí literatury. Nade vše jiné plála již v něm vášnivá láska k oněm záhadným místnostem, kde se život lidský ve věčných svých obdobách stále se měnících představuje zázračně připoutanému oku a sluchu jako kouzelná báj. Divadlo stalo se jediným cílem tužeb jeho, v něm spatřoval pojednou jasné v život vstoupení snů svých — a již stal se nejohnivějším knězem *umění divadelní.* Tak roku 1844 co jinoch osmnáctiletý založil ve spolku s několikem svých přátel ochotnické divadlo, jehožto stánek rozbit v Dominikánské ulici v domě, kde se nachází poštovní filiálka. Repertoir tohoto divadélka pohyboval se v kruhu velmi obmezeném; z kusů, ježto na něm dávány, vynikaly svou oblíbeností a proslulostí vůbec a zvláště nevyhnutní Loupežníci na Chlumu, Fridolín, Hedvika a toho d. j. Z toho patrno, že r. 1844 ochotníci byli na stanovisku, na němž se tak mnozí ochotníci ještě i naší doby před nedlouhým časem nacházeli. První představení na tomto nově založeném ochotnickém divadle byli „Loupežníci na Chlumu“ — a Šimanovský v kuse tomto ponejprvé vystoupil v úloze „Kusta“. Toto vystoupení našeho národního umělce bylo tak zajímavé, že neobyčejnou zvláštnost příhod jeho nemůžeme zůstaviti zapomenutí, jelikož zajisté zajímá první pokus každého herce nemálo všecky ctitele jeho. A byť se nám ukázaly počátky třeba směšnými, přece neumenší proslulost a slávu umělcovu. Majíť i nejvýtečnější tragédové jiných národů často počátek neméně záhadný,

jako náš Karel Šimanovský. Představme si tedy divadlo, na němž poprvé vystoupil. Pošmurnou komnatu přeměněnou na stánek zajímavé Musy Thalie osvěcovalo několik bídných lojových svíček, a místo divadelních lamp skvěla se také scéna nepříliš skvostnými výrobky některého Pražského mydláře. Divadlo naplnilo se zvědavými diváky, jichž jádro sice dobré ale poněkud ještě hranaté. sestávalo z ctihodných kuchařek a vážených pánů kluků. Hodina, kdy mělo počíti představení, již valně se schylovala, avšak jedna hrdinka kusu, Leokadie, dosud se neukázala. Šimanovský-Kust již v kostumu oblečen musil vzíti co nejrychleji na sebe podobu obyčejného člověka a jeti pro Leokadii a sice až na Bílou Horu, kde tato kněžka herecké uměny přebývala. Bylo osm hodin, když se Šimanovský dostal se svou drahocennou kořistí do svatých síní divadla. Velectěné obecenstvo způsobilo mezi tím nesmírný rámus. Začalo se konečně hráti. Šimanovský Kust vystoupí veda svou drahocennou Leokadii, káže jí, aby již svlekla ty skvostné šaty, o něž ji, jak úloha předpisuje, oloupí. — Avšak druhá nehoda. Leokadie dlouho se nevrací; zapomněla, že má rychlý převlek a zašněrovala se, jak se vůbec tehdá na krásné dámy slušelo. Kust nevěda si rady, sedne docela klidně na vonně páchnoucí pahrbek, jejž představovala nějaká stará truhlice, a zadívá se do mdlého světla pěti lojových svíček, jež byly tak zvané lampy divadelní. — Nastane dlouhá přestávka — Leokadie nejde. V kritickém tomto postavení stal se však obrat k lepšímu. Velký řeznický pes skočí zcela klidně z hlediště přes „lampy“ na-jeviště a způsobí tu veselým štěkáním příjemné vyražení. Ctěné obecenstvo neodolalo humoru, a strhnul se veliký šramot. Tu majitel divadla jako deus ex machina objeví se na scéně, laskavě vytluče ochotníka Chňapa s jeviště v tom okamžiku, kdy velectěná Leokadie vystoupí nesouc svoje šaty a šperky. — — Když pak Šimanovský-Kust co náčelník „Loupežníků na Chlumu“ na konec kusu přepaden jest a zachrániti se chce útěkem přes vrchy a pahorky — kufr to a lavici — tu se lavice překotí, zasáhne kulisu a oponu, a Kust se válí v celé spouště malovaného plátna a všelikých bidel, „nesmírně“ applaudován od rozveseleného obecenstva, mezi nímž však několik nespokojenců dovolilo si dělat silnou oposici. Tu majitel divadla vystoupí a hlásá váženému obecenstvu, že „toho, komu to není vhod, z divadla vyhodí“. — Tímto nepředvídaným doslovem skončeno první vystoupení Šimanovského. — Avšak silná ochota našeho miláčka Musy Thalie neodstrašena kombinovanými nehodami prvního vystoupení. Vystoupil opět, avšak i nad druhým pokusem tímto sešly se hvězdy věštící nové neštěstí. Hrála se „Hedvika“. Náš Šimanovský vystoupí co dopálený loupežník Rudolf a počne deklamovat: „Proč se vzpouzíš srdce planoucí?“ —. Z tohoto zádumného „znamení otázky“ vyburcoval jej majetník divadla srdce prorývajícím vzkřikem: „Jsou tu policajti!“ Jako elektrická baterie vjel tento výkřik bolesti do všech údů ubohého loupežníka. — Nerozmýšlel se dlouho a jak byl ve svém kostumu, veřejnou bezpečnost tehdejší doby ohrožujícím, již vyletěl oknem přízemním a utíkal, co mu dech stačil, až na Kozí plácek. — Takový konec vzala krása i druhého představení.

Ani touto nehodou nezoufal Šimanovský. Ani policie, ježto pilně

střehla podobné „výstřednosti" doby tehdejší, ani hmotné oběti — neboť z těžce vydělaných peněz platil Šimanovský za malování dekorací a pořízení rekvisit — nemohly jej odvrátiti z dráhy, na niž neodolatelnou mocí byl hnán. Hned na to pořádal představení ochotnická v Červeném domě, na to pak v Karlíně, odkud jeho „divadelní společnost" odstěhovala se do Židů a odtud konečně k radovi Prachnerovi, toho umění milovnému podporovateli, na blízku sv. Ducha, kde po dlouhém bloudění nalezli všickni trvalejší stánek své divadelní milostivé bohyně.

A toho času upozorněn vrchní režisér českého divadla v Růžové ulici, J. K. Tyl na podnikavého ochotníka. Tyl nemeškal a přišel se podívat na našeho Karla. Hrálť v kuse „Valdek" úlohu „Krokovína" a líbil se Tylovi tak, že se o něm velmi pochvalně vyslovil a jemu přislíbil, že se o to postará, aby mohl vystoupiti na divadle českém v Růžové ulici. Tak se i stalo na začátku r. 1846, že Šimanovský v činohře „Meluzině" v úloze „Sokola" přestál s rozhodným úspěchem první zkoušku před velkým obecenstvem. Po druhé vystoupil zde v úloze milovníka v kuse, jehož titul naší generaci úplně neznám, v kuse „Zámecké schody". Šimanovský i při svém druhém vystoupení rozhodně se líbil a hned k divadlu jest engažován. Nynější obecenstvo a nynější herci mohli by mysliti, že tímto engažováním Šimanovský vstoupil již v pevný svazek herectva českého na základě úmluvy, poskytující nadějnému začátečníku jisté slušné postavení hmotné. Tento prosaický výklad byl by však mylný. Šimanovský byl sice okamžitě engažován k práci, ale slavné německé ředitelství českého divadla neengažovalo *sebe* k podání nějaké odměny, nějaké gáže za práci tuto. Ono bylo přesvědčeno, že herci, kteří se odhodlali na trapnou cestu českého umění, na této pouti vytrvají i bez gáže, že v neobyčejném sebezapření obětují i hmotný prospěch za rozkoš hráti na českém divadle. Ono dovedlo toto vlastenecké smýšlení několika šlechetných blouznivců až na dno využitkovati — a proto mohl ředitel Hoffmann s dobrým svědomím říci, že mu při německém divadle v Praze jenom česká představení přinášejí užitek, jejž si páčil na ročních až deset tisíců. Tento muž byl aspoň tak poctivým, že se k tomu přiznal; jiní vykládali vydržování českých her jen *za obtíž,* ačkoli nebyl jejich užitek zajisté menší, sic by se byli okamžitě obtíže této sprostili. Když roku 1846 nájem německého divadla řediteli Stögrovi došel, a stavové čeští divadlo svoje pronajali Hoffmannovi, tu nový ředitel milerád se uvázal v milost, i česká představení vésti dále, a engažoval český personál, jak se mu jevil po skončeném panování ředitele Stögra. Tak byl i náš Šimanovský engažován, za týchže „výminek," za jakých hrál u Stögra; neboť Tyl, toho času dramaturg, poznav v snaživém ochotníku vydatnou sílu českého herectva a oceniv beze vší žárlivosti a svědomitě vlohy jeho, přiměl jej k tomu, aby i nadále hrál na divadle stavovském. Tak od roku 1846 až do roku 1849 náležel tomuto ústavu *toliko* co herec *český* bez honoráře, bez gáže — on hrál česky zadarmo, poněvadž nechtěl býti zároveň hercem německým, jako z větší části jeho čeští kollegové, kteří co herci němečtí svým kontraktem vázáni byli i ke hrám českým. Jeví se nám již v tomto neobyčejném případu Šimanovský co zvláštní charakter českého herce, poněvadž by byl zajisté

v těch malých úlohách, ježto českým kollegům jeho při divadle německém přidělovány bývaly, více než dostál a tím samým co do opravdy „engažovaný“ herec svou existenci jaks taks pojistil. Toto *čistě české* vědomí provází Šimanovského na všech cestách divadelní jeho pouti, my neopomineme později ještě na to zvláště poukázati.

Za těchto ovšem příliš krátkými rysy naznačených poměrů divadla českého blížil se osudný rok čtyřicátý osmý. Samostatnějším dechnutím českého umění divadelního v Růžové ulici probuzena, jak již výše naznačeno, mnohá síla dřímající. I obecenstvo i literatura dramatická i herci vzájemně se poznali, a ač jen na krátko při dostaveníčku v Stögrovu divadlu se pobavili, přece všickni měli z tohoto shledání se nemalý zisk. Jádro českého obecenstva nepřestalo toužiti po hrách českých v divadle, kde by se cítilo jako doma; spisovatelé čeští vidouce lákavá místa, kde se výtvory nevyčerpatelného Klicpery, ušlechtilého Macháčka a miláčka českého obecenstva, Josefa Kaj. Tyla provozovaly s úspěchy nevšedními, počínali věnovati divadlu větší péči, a i svět herecký, ač byl velice obmezený, počal těšiti se nadějemi, že snad přijde doba, kde i jemu lepší nastanou chvíle. Hlasů volajících po českém divadle vždy více přibývalo, až konečně roku 1848 důrazně žádáno na stavech českých, aby se stala prospěšná změna s ústavem, na kterém česká představení odbývala se jenom z milosti německého ředitele dle potřeb kasovních, nikoli však dle očekávání obecenstva ponenáhlu vzrůstajícího, avšak zároveň již větší požadavky na celou správu divadelní činícího. Stavové nahlížejíce snad oprávněnost požadavků českého obecenstva, vyhověli částečně žádostem těmto, a řediteli Hoffmannovi povolena subvence 4000 zl. na české hry, a tak nyní kromě odpoledního představení hrálo se česky dvakráte týdně večer. „Mistr“ Trojan, té doby přísedící tak zvaného stavovského výboru, zasazoval se všemožně o vystavení „důstojného, velkého“ národního divadla. Nesplnitelnými projekty svými však toho dovedl, že se nestavělo nic. Tu Hoffmann učinil krok, jenž ovšem vypočten opět podle způsobu všech německých ředitelů divadla v Praze na spekulaci; on vystavěl ve Pštrosce první arenu a sice pro české obecenstvo. Opětoval se však i v areně české tentýž úkaz, jakýž jsme pozorovali při divadle českém v Růžové ulici. Spekulace se hned první dni nedařila, ředitel Hoffmann počal v české areně hráti německy, a již bylo po areně české.

Nemenší pohroma potkala česká představení v samém stavovském divadle. Když začala roku 1851 všeobecná reakce, tu i stavové čeští svlekli opět český kabát, přestali platit subvenci řediteli Hoffmannovi, načež tento nejsa způsobilý přinášeti oběti českému obecenstvu, přestal ihned v týdnu hráti česky, a rozpustil na sklonku r. 1851 společnost českou i s Tylem v čele. Tímto skončena druhá utěšenější doba našeho divadla, která se již označila lepšími a rozhodnějšími výsledky jak v literatuře dramatické, tak i v působení a v skutečném pokroku samých herců. Již se tu potkáváme se jmeny, jimž my a potomstvo naše upříti nesmíme vděčné památky. *J. J. Kolár, Anna Kolárová, Šimanovský, Grabinger, Chauer* vynikají nad své soudruhy a ubírají se za cílem pravého umění. I spisovatelstvo statečněji si počíná. Tyl rozveselí nový rok 1848 svým „Strakonickým dudákem“, několik dní

na to předvádí F. B. Mikovec svou „Záhubu rodu Přemyslovského“; pak opět Tyl svým „Husem“ vábí obecenstvo, načež roku 1849 otevírá arenu ve Pštrosce „Jiříkovým viděním“. V listopadu roku 1850 pobuřuje Kolár svou „Smrtí Žižkovou“ veškeré kruhy obecenstva a rok na to podává novou opět pochoutku divákům, „Spanilou Magelonu“. Sensační kusy budí pozornost sebe vzdálenějšího obecenstva, a tak přibývá ve všech takřka vrstvách obyvatelstva Pražského nových a nových přívrženců našeho divadla. Když stavovský výbor učinil náběh vlastenecký, bohužel jen krátkou dobu trvající a věnoval divadlu českému subvenci, tu pomýšleno také poprvé na to, aby i spisovatelům dramatickým dána pobídka k čilejší činnosti, tu vypsal i ceny za nejlepší kusy. Cenou takovou byla poctěna práce Kolárova „Žižkova smrt“.

Sledujemeli tato v krátkosti sdělená fakta, musíme uznati, že divadlo naše učinilo tou dobou znamenitý pokrok, že již počínala pučeti naděje, jak snad za nedlouhý čas dostane se opět do nového, ještě čilejšího proudu. A skutečně zkušeností posledního dvacetiletí nabýváme naučení, že po každé přestávce, jak nám ji nepříznivé poměry naše neuprosně kážou, vstupujeme otuženi a znova posilněni v arenu veřejného života, ať se již týká kteréhokoli oboru práce naší.

Jak jsme výše podotknuli, vstoupil na jeviště stavovského divadla náš Šimanovský roku 1846, když ředitel Hoffmann uvázal se v nájem divadla tohoto a divadlo české v Růžové ulici došlo úpadku. Do roku 1849 pak hrál co ochotník zadarmo, až po tu chvíli, kdy otevřena arena ve Pštrosce. Tu Šimanovský do pravdy od ředitele Hoffmana engažován pro hry české na stavovském divadle a v areně. Od této chvíle pak — vyjma dobu půl roku — naše jeviště více neopustil. Gáže jeho, co herce *pouze českého*, obnášela tehda 28 zl. měsíčně, což sluší ovšem zaznamenati jakožto nevšední událost, která nám podává neklamné měřítko, z jaké podpory těšilo se naše divadelní umění. A Šimanovský již tehdáž náležel k nejlepším a nejoblíbenějším členům českého personálu. Avšak netrvala sláva tato příliš dlouho. Když řediteli Hoffmannovi odňata od stavů z vlastenectví svého rychle vychladlých subvence na hry české, a on společnost českou až na ty členy, kteří zároveň hráli německy, rozpustil: tu náš Šimanovský se nerozmýšlel a přidal se k Tylovi, jenž také jsa propuštěn sestaviti chtěl kočující společnost českou, pro překážky pak od zařízení samostatné společnosti upustil a s ředitelem Kulasem se spojil. Avšak nedlouho trvalo umělecké putování našeho Karla po venkově. Za několik měsíců vyzván k vystoupení na českém divadle v Praze od režisera Chauera, jejž byl Stöger již roku 1844 do Prahy k německému divadlu povolal, a jenž po odstoupení ředitele Hoffmana o velikonocích roku 1852 vedl režii za Stögra, když tento té doby po druhé obdržel divadlo německé v nájem. Šimanovský neméně k tomu pobádán od spisovatele Mikovce, jenž v něm uznával neobyčejný herecký talent; a tak se vrátil k pohostinským hrám opět do Prahy. I sám Tyl mu k tomu radil.

Několikaměsíční pobyt na venkově Šimanovskému velice prospěl, podávaje mu hojné příležitosti, aby se ve velkých úlohách pokoušel a sílu svého talentu osvědčoval. Tak zase v Praze ponejprv vystoupil v areně ve Pštrosce pohostinsku v Deboře co Josef. Úspěch jeho byl

rozhodný. Postava, orgán, uchvacující hra, ohnivá mimika — to vše pojednou získalo mu přízeň obecenstva. Ředitel Stöger s historickou pikslou v ruce přistoupil po představení k němu a s lahodně spekulačním úsměvkem pravil řka: „Pane, vy jste engažován a sice *s 20 zlatými* měsíční gáže!“ Tímto Šimanovský stal se opět členem českého divadla v Praze, z něhož více neodstoupil. Ohromnou pak gáži *20zlatovou* měl úplná čtyři léta, později konečně přidáno mu *o 10 zlatých* více. Když pak roku 1858 o velikonocích převzal direkci stavovského divadla Thomé, nabídnul Šimanovskému ihned měsíční gáži 50 zlatých a dvě benefice. Kde se v Thoméovi tak neobyčejná velkomyslnost vzala, povíme ihned.

Střídání německých ředitelů na stavovském divadle nemělo pražádného vlivu na hry české, pokud se týče buď upadání či většího pokroku jejich co do ceny esthetické, co do významu, s jakým spojujeme divadlo a obecenstvo, umění a vzdělávání veškerého lidu divadlem. Starost tato vnešena obyčejně na člověka, jenž ve vlasteneckém zápalu domýšlel se ponenáhlu vybudovati z českého divadla taký ústav, jak si jej všickni dramatičtí básníci věru umělecké snahy představují a žádají. Avšak většina těchto delegátů velmi rychle vyhojena z chorobného idealismu tohoto za doby, kdy nad svými nejlepšími snahami poznati jim bylo přísného mentora v osobě německého ředitele, jenž požadavky peněžními jako studenou tuší schlazoval ohnivé náběhy takového artistického správce českých her. Této zkušenosti nabyl nejprvé Tyl, když vstoupil ve svazek divadla v Růžové ulici, a později i stavovského divadla, až pak se musil naprosto rozloučiti i tímto ústavem, za Hoffmanna. Avšak nejen tíže ohledů na ředitele, ještě větší tíže veřejné kritiky ztrpčovala Tylovi a jiným jeho nástupcům postavení již samo sebou nepříliš příjemné. Po odchodu Tylovu převzal vrchní režii zasloužilý herec Chauer, podporován Mikovcem, jenž měl od prvního uvedení své „Záhuby rodu Přemyslovského“ na jeviště veliký vliv na osudy českého divadla až do roku 1860, kdy historické a archeologické práce jej takřka naprosto od divadla odvrátily.

Mělť Chauer co následník Tyla, od kritiků a jiných poslední dobu zuřivě pronásledovaného, od obecenstva však takřka na rukou nošeného velice těžké postavení; avšak upříti se nedá, že za jeho vrchního režisérství české hry přes všecky nehody let předešlých, přes opětné jich obmezení na čas odpolední v neděli a ve svátek, nejen neklesly, nýbrž i v mnohém ohledu tak vynikly, že historie českého divadla jich s pochvalou vzpomínati musí.

Míníme tu tak zvanou saisonu Shakespearovskou trvající po roce 1856 několik let. Českému obecenstvu pojednou objevil se velikán anglický v rouše českém, provedení velkolepých výtvorů jeho ač při nedostatečném personálu nad míru obtížné, přece velmi slušné, učinilo nesmírný dojem na diváky a způsobilo takřka revoluci v obecenstvu českém. Hercům, kteří nyní až na nejnutnější potřeby doplněni byli, otevřela se brána k rozmnožené činnosti úspěšné, blahodatné; zvýšila se jich píle, neboť přehojnou návštěvou obecenstva hrnoucího se do představení kusů Shakespearových viděli i oni snahy své odměněny nejskvělejší měrou.

A což teprvé spisovatelstvo české! Rozohněno nevšedními úspěchy kusů Shakespearových, počalo v literatuře dramatické tak mocně působiti, že po dnešní den ruch podobný neobjevil se více. A bylo to nejmladší pokolení, ježto vášnivě ujalo se divadla. Vidíme tu Nerudovy veselohry „Ženicha z hladu", „Prodanou nevěstu"; Jeřábkova dramata „Hánu" a „Svatopluka"; vidíme pak Hálkovu tragedii „Alexeje", Nerudovu „Francesku di Rimini", Pflegrova „Svatopluka" a veselohru jeho „Ona mne miluje". Na to pak předvedeny nám Hálkův „Záviš", Pflegrovy kusy „Boleslav Ryšavý" a „Della Rosa", pak opět Jeřábkova „Veselohra" a jiných původních kusů více, jež s více méně dobrým výsledkem se potkaly. Bylať to věru doba, kde mladší spisovatelé na půdě od starších již ponenáhlu opuštěné vybouřily se ze svých velkolepých dojmů, jež Shakespeare na českém jevišti v nich zůstavil. Nikdy nevídaná nadšenost zmocnila se všech kruhů, které v jakémkoli byly spojení s divadlem českým. Což tedy divu, že hlasy po zbudování samostatného divadla českého vždy důrazněji se ozývaly a že takořka hnáno útokem na „stavy české", aby prozatím alespoň částečně vyhověly oprávněným požadavkům českého obecenstva. Ředitel Thomé ve spolku s odstouplým Stögrem roku 1858 vystavěl sice za Koňskou branou jistý druh letního divadla místo areny ve Pštrosce zašlé. On původně zamýšlel vystěhovati sem divadlo české i v zimě a těžiti dvojnásobně; avšak brzy se okázala toho nemožnost, a tak i toto divadlo „Divadlo Novoměstské", zůstalo až do léta r. 1862 jen filiálkou řídkých her českých za letní doby, když jarem představení tato v stavovském divadle městském přestala, a sice opět jen v neděli a ve svátek. Jiných dnů podávalo divadlo Novoměstské místa hrám německým.

Když pak stavové čeští, roku 1861 přes noc na pouhé velkostatkáře přetvořeni, nemohli více odolati všeobecné žádosti českého obecenstva, tu obdržel ředitel Thomé jako před lety Hoffmann subvenci na české hry, a uloženo mu, aby mimo neděle a svátky hrál v stavovském divadle večer také česky. Tu stal se i ve vnitřním vedení českého divadla znamenitý obrat. Po smrti zasloužilého herce a režisera Chaura, jenž zemřel dne 1. března 1859, vedl vrchní režii, statečně pokračuje v předvádění Shakespearových děl J. J. Kolár a dovršil skvělou tuto dobu divadla našeho. Roku 1861 následkem nedorozumění mezi ním a mezi divadelním ředitelem Thoméem pomýšleno na to, zřídit opět úřad dramaturga, jako za Hoffmanna. Pisatel těchto řádků, byv vyzván převzíti úřad tento, uvázal se v něj na zimu roku 1861 s celým zápalem. — Avšak brzy schlazen shledal, že i za poměrů českému divadlu příznivějších nelze vyhověti tu kritice, tu požadavkům německého ředitele, jenž odbýval česká představení větší částí herců při německých hrách zaměstnaných a jenž *především a především* výdělek měl před očima a ztráty třeba i nepatrné se hrozil. Tak vytrval nový dramaturg v úřadě svém toliko 11 měsíců, dobu to přetrapnou, o nížto rozepsati se jindy nebude nezajímavo a prospěje zajisté historii českého divadla doposud velmi zanedbané. Té chvíle, když samostatné tak zvané „prozatímní české divadlo" na nábřeží přešlo ve správu německého ředitele Thoméa, složil svůj úřad, a Švanda uvázal se ve vrchní vedení artistické části divadla toho.

Tak tedy roku 1862 na zimu přestěhovaly se hry české z „českostavovského *národního*", mezi tím „zemského německého divadla" na Ovocném trhu, kde od roku 1824 ukázaly se býti dobrým pramenem příjmů, do prozatimního divadla na nábřeží. Tento rychlý obrat přivoděn energickým zakročením dra. Riegra, jenž co přísedící zemského výboru všecken svůj vliv vynaložil k tomu, aby bezodkladně přikročilo se ku vystavení samostatné budovy českého divadla, byť nevyplnila pojednou všecky naděje. Obával se, aby nepříznivými okolnostmi snad opět překaženo nebylo dílo všeobecného přání českého obecenstva, jak se to stalo roku 1849, kde pro samé velkolepé plány tehdejšího intendanta Trojana nepřišlo k ničemu.

Když převzal Švanda vrchní režii, tu odstoupil J. J. Kolár od divadla českého, k němuž se opět vrátil, když tak zvané divadelní družstvo r. 1866 uvázalo se ve správu jeho, a Švanda odstoupil. Zdálo se vůbec, že divadlu našemu nevzejdou utěšenější a ustálenější poměry, dokud budou v čele jeho státi lidé, kteří považují divadlo toliko za podnik spekulace, jak jsme již dříve k tomu dvakráte poukázali. I Thomé i kollega jeho Liegert podali nám toho výmluvný důkaz; tento i onen „praštil" ředitelstvím českého divadla, jakmile tu intrigou, tu zas válkou pruskou vtrhla na ně povážlivá nehoda. Co se mělo již před dávnými lety státi, to stalo se roku 1866 ovšem ještě v nedostatečné formě a v pochybeném organismu — utvořil se spolek zámožných lidí, kteří se v podporu divadla národního uvázali.

Za vrchní režie Švandovy však vzalo divadlo naše směr po době Shakespearovské úplně opačný. Jako poslední pablesknutí ruchu před rokem ještě panujícího uvedeny jsou v scénu kusy Hálkovy „Vukašin" a „Katilina", a již počal imperatorský *Sardou* prováděti svoje kousky na českém jevišti. Výhradním takřka předváděním francouzských dramat a komedií nejrůznějšího druhu brzy kusy nezdravými zaplaveno naše divadlo, a otevřena duchu českému záhubná dráha, na niž i samo „vlastenecké družstvo divadelní" přistoupilo a českému dramatu divadlo tak odcizilo, že proti tomuto odnárodnění našeho jeviště literatuře české za posledních let všeobecně vznáší se nejostřejší žaloba.

Divná to ironie osudu — dokud spekulace německých ředitelů měla divadlo české v rukou, tu se spíše pěstoval repertoir klasický — nyní když jsme se dodělali *národního samostatného* divadla, jež má i subvenci mnoha tisíců, zavedli vlastní naši lidé nám do něho cizáctví — a česká produkce odstrčena téměř úplně.

Dali jsme si tím nejsmutnější, co nejvíce zahanbující vysvědčení chudoby.

Jak výše podotknuto, engažoval roku 1858 při svém nastoupení ředitelství stavovského divadla Thomé našeho Karla Šimanovského s gáží na tehdejší dobu a na tehdejší poměry toliko českých herců nad míru skvělou. Thomé poznal v Šimanovském sílu velice vydatnou, skvěle osvědčenou a českým hrám již nevyhnutelnou.

Thomé viděl, že Šimanovský náleží — a to vším právem — pro svou svědomitost, píli a vznešenou snahu k nejoblíbenějším hercům českého divadla, ba že se stal již tehdáž miláčkem obecenstva, že byl mimo J. J. Kolára nejpopulárnějším členem českého personálu.

A po celou dobu svého působení této sympatie zasluhoval v plné míře. Nebylo jediné úlohy, kterou by byl neprostudoval s onou svědomitostí a neunavnou důkladností, jíž jenom herci pravého povolání a nadšeného zápalu přikládají k výtvorům dramatickým, mocí svého umění v klamnou pravdu převáděným. Z čilého, neohroženého ochotníka znenáhla vyvinul se oblíbený herec, o jehož talentu šel jeden příznivý hlas. Po několika letech a zvláště pak po několikaměsíční umělecké pouti po venkově, již s Tylem konal na sklonku r. 1851 a na začátku r. 1852 — Šimanovský již přečastým hraním tak se zdokonalil ve všech hereckých praktikách, že byl úplně zdomácnělý na oněch místech, po nichž neukojitelná touha jej hnala od doby prvního k umění divadelnímu probuzení. Když pak první a druhé jeho vystoupení v úlohách „Josefa" v Deboře a „Hynka" v „Králi Václavu" skvělým výsledkem ověnčeny byly, tu již vstoupil s jistotou hotového herce v obor „prvního milovníka" a získal si svými výkony všeobecného uznání. Píle a snaha zdokonaliti se stala se mu průvodkyní po celý jeho život; snaha z úloh svých vykouzliti výtvory původní, nepřiléhající pojmutím a zevnějšími přívěsky na výtvory jiných umělců, vyvinula z něho nepopíratelnou specialitu, abychom tak řekli, *českou,* již osvědčil a osvědčuje až po tu chvíli.

Když pak později vstoupil v obor prvního hrdiny, objevila se celá zvláštnost Šimanovského teprvé v pravém světle. Bohatýrské povahy dařily se mu nade vše jiné; a hrálli takového bohatýra v českém kuse, tu vkládal v úlohu svou tolik vřelosti, že rozehřál i sebe chladnějšího diváka. Úlohy tohoto druhu, v nichž zvláště vynikal a jež i se zvláštní zálibou hrával a ještě hraje, jsou: Romeo, Ferdinand (Ouklady a láska), Karel Moor (Loupežníci), Mortimer (Maria Stuartka), Max (Valdštýnova smrt), Břetislav (Břetislav a Jitka), Hypolit (Monika), pak Fiesko, Egmont, Dimitr Ivanovič, Don Carlos, Othello, neméně Narcis, Essex, Hamlet, konečně Koriolan a Makbeth. Úlohy, k nimž Šimanovský se zvláštním interesem pohlíží, jsou mimo právě jmenované ještě Merkucio (Romeo a Julie), Beneš (Mnoho povyku), Petruchio (Skrocení zlé ženy) a Václav (Služebník svého pána).

Již z těchto úloh, jakož neméně z těch, které hrával, když J. J. Kolár odstoupil od českého divadla (r. 1862—1866) z úloh to charakterních, jako na př. je Richard III., patrně viděti, jakou se bral a béře Šimanovský cestou, na jakém poli se vyznamenává, kam jeho umělecké snahy se klon a kde docházejí svého úkoje.

Jeť to *klasické drama*, jemuž bezvýminečně věnuje svoje výtečné síly, jemuž slouží s důsledností až podivuhodnou, ano i obětavou, nedávaje se za žádnou cenu unášeti proudem duchu českému záhubným, za poslední doby panujícím. A kdežto i naše přední umělkyně nezpečují se více, směle sáhnouti po pikantních lahůdkách francouzského repertoiru, po „Fernandách" a po „Andreách" (!), zůstává Šimanovský důsledným až do posledních konců a určuje směr svého umění touž skvělou a velebnou dráhou, po níž se béře, neohlížeje se ani v pravo ani v levo, úplných pětadvacet let. Abychom pak dotvrdili svůj výrok tento a dokreslili utěšený obraz pravého *českého* umělce, jenž na staré půdě klasicismu setrvává až podnes, podáme zde seznam oněch kusů,

které si volil k svým beneficím. Z volby této utvoří si laskavý čtenář úsudek dokonalý, neboť ve volbě kusů ke dním slavnostním nejčistěji zrcadlí se ryzá povaha umělcova. Rokem 1851 začínaje zvolil si Šimanovský kusy ku svým beneficím, ježto jsou: Tylův Čestmír, Loupežníci, Ouklady a láska, Maria Stuartka, Fričův Svatopluk, Egmont, Fiesko, Della Rosa, Klicperův Soběslav, Don Karlos, Mikovcův Dimitr Ivanovič, Záhuba rodu Přemyslovského, Othello, Macháčkův Záviš, Monika, Břetislav a Jitka, Mikuláš hrabě Zrinský, Král Jindřich IV., Panna Orleanská, Valdštýnova smrt, Romeo a Julie, Taras Bulba, Ruy Blas, Jan král anglický, Hamlet, Julius César, Koriolan, Makbeth, Narcis, Richard III., Pražský Žid, Faust a Vlasť.

Nedosti však na volbě buď klasických anebo vlasteneckých kusů, Šimanovský i sám byl původcem, že se přeložily kusy Fiesko, Don Karlos, Ruy Blas a Egmont. Tedy nejen volbou domácích původních kusů, pak již repertoirních her, nýbrž i přímým povzbuzením k překladu kusů proslulých dodával českému repertoiru směru ušlechtilého a přispěl k trvalému jeho obohacení.

Takovým spůsobem jevil Šimanovský vliv na rozvoj našeho divadla, zasahoval i v dramatickou literaturu pobídkami mladších básníků a k překladům. A proto jemu, jak se s ním nyní setkáváme na jevišti, můžeme vždy s dobrým svědomím vydati svědectví, že nemálou hřivnou přispěl k rozvoji našeho divadla a našeho národního umění, vždy a všude zachovávaje šlechetnou snahou *směr klasický, směr český*.

Jak za tuto myšlenku svou i v pozdějších dobách oběti přinášel, doložíme, (jiných případů pomlčíce) tím, že se mu často s volbou klasického kusu v hmotném ohledu stkvěle nedařilo. Tak na příklad při volbě „Narcisa“ k svému příjmu pochodil nejšpatněji. Příjem tento obnášel úplných — 32 zl. To jej nikoli nezarazilo, ano on přiměl při příští benefici obecenstvo, že se hojně dostavilo — bez pozvání a opět na klasický kus, na Richarda III.

Působení toto jubilanta našeho nezůstalo a nezůstává bez uznání všeobecného. Poslední dobu, kdy miserie našeho divadla dospěla na nejvyšší stupeň, tu poctěn důvěrou dramatických spisovatelů českých všech odstínů a barev tím, že od nich po odstoupení J. J. Kolára z vedení artistické části divadla navržen na místo jeho, aby uvedl pořádek v rozervané poměry naší činohry. Divadelní družstvo se odhodlalo k jinému pokusu, jehož ovocem byla letošní zimní saisona na českém divadle, v těchto listech již charakterisovaná.

Při slavnosti pětadvacetiletého jubilea svého mohl Karel Šimanovský s uspokojením rozhlednouti se po své neunavné činnosti, a směl očekávati, že obecenstvo české projeví mu vřelou svoji sympatii. Tak se i stalo — a vším právem. Vždyť Šimanovský srostl se všemi takřka osudy a proměnami divadla našeho, naprosto zdomácněl v obecenstvu českém, stal se jeho miláčkem vyplniv všecky podmínky, jež nás k tomu vedou, aby slavnost jeho stala se slavností naší.

Tak i umělecké a literární kruhy mají nevšední příčinu, aby vykonaly povinnost svou a oslavily událost v životě hercově řídkou a věnovaly přednímu českému divadelnímu umělci vřelou pochvalu za

dlouholeté, pracné, neunavné působení na dráze trnité našeho národního umění.

Provázíme jubilanta na další jeho cestu se srdečným přáním: *Mnogaja ljeta!*

O francouzské literární hnilobě.

Píše

František Zákrejs.

IV.

Třetí kniha *Potvinova* spisu *O literární zkaženosti ve Francii* obdržela název *Díla,* a první její kapitola má za obsah úvahy *o volbách dějů pro básnické názornění vidin,* aneb jinými slovy úvahy *o nutnosti,* aby základní myšlenka každé poetické práce byla naprosto *oprávněna,* a pak aby *děj i postavy,* jež si spisovatel pro své dílo vyhledá nebo vytvoří, stály k myšlence té *v úplně přiměřeném poměru,* tak aby tato jimi nejen nebyla skomolena, nýbrž aby naopak její oprávněnost jimi nabyla nejjasnějšího a nejpříznivějšího světla. Tím, že Potvin názory své v třetí knize své publikace rozvíjí prostředkem rozboru slavených výtvorů výpravních i dramatických, dodal rozpravám svým nemalé přesvědčivosti a napínavé zajímavosti.

Jednaje především o *logičnosti charakterů,* vysvětluje Potvin, že nechť by si spisovatel za základ básně zvolil thema filosofické, aby vítězně obstálo v zápase charakterů, aneb nechť by jen předstíral, že líčí náruživosti a směšnosti, aby v obecenstvu vyvolal vření, svědomí toho vymáhá, by toto vítězství za podíl dáno bylo myšlence *správné,* by toto vření bylo *zdravé:* jdeť zde přímo o mravnost; neboť lichá zásady, převrácené fráse v ústech vystupující osoby, zejmena jeli tato rekem básně, nemají v zápětí menší spoustu než nemoudré rady; a pozdvihnulli básník prapor některé idey a zveli nás, bychom za ním vystupovali na vrchol dobra, aneb řekneli nám pouze: „Nechci vám dělati soustavné kázání, nýbrž pojďme spolu raději do společnosti, pozorujme a posuzujme!“ — bude jeho dílo nebezpečným jako skryté, cestovateli a jeho vůdci neznámé léčky, i bude to dílo znemravňující a porušující, jestliže tento krásný princip, jestliže tato nestrannost na scestí zavedou spisovatele i čtenáře; neboť bude velmi za těžko, přijíti těmto lžizásadám na stopu, poznati, že zvolena jest cesta bludná, zastaviti se na hranicích oprávněnosti. Mravní podmínky slovesnosti dlužno hlavně hledati u volbě látek a v jich dobrém nebo zlém použití; právě zde nalezne se nejvíce poblouzení a nezdarů; veliké tajemství, o něž se jedná, spočívá u vědění, jak se má vidina tělem učiniti, aby se stala mravním krásnem; umění jest duch vtělený ve zbožňované záři formy: proto musí se hleděti k tomu, aby toto skvoucí roucho nebylo šatem Nessovým.

Vzdor námitkám, které se nám snad při čtení těchto náhledů vtírají, poznáme z následovních vět, že podstatu Potvinova mínění není tak lehce možná zvrátit. On totiž praví: *Působivost díla* nespočívá tak na opotřebeném thematu aniž na rozpravách charakterů nebo spisovatele aniž na rozuzlení děje; ona *vzniká z povšechného dojmu* a závisí na celku. Kdy by morálka spisu zakládala se pouze na krásném filosofování, jímžto jest nabubřena předmluva, v pojednání podaném mimo meze díla nebo na vítězoslávě ctnosti a na potrestání nepravostí ku konci spisu, byla by tato studie zbytečna. Že však na výsledném dojmu záleží vše a že tento může v nivec uvesti sám záměr spisovatelův, proto jest nade vše důležito, by o tom přemýšlel, co nejmocněji přispívá k povšechnému účinu: o vybájených dějových obratech, o vòlbě a postavách vystupujících osobností, o způsobu, jímž se vidina nebo náruživosti v scénu uvedly; jeť důležito věděti, budeli účin přiměřen záměrům spisovatelovým, požadavkům slovesnosti. My bychom tento názor vyjádřili v ten smysl, že básník má se stříci, aby do své práce nepoložil neoprávněnou — ať již prostou nebo složitou — základní větu, aniž aby do práce své připustil, co by větu tu mohlo v částečný neb úplný rozpor přivesti se zákony řádu světového.

Příkladové tyto myšlenky náležitě objasní. A Potvin obrací tedy naši pozornost nejprvé na vidinu, která prošla nejrůznějšími děly současné literatury: *opětné nabytí dobrého jmena skrze lásku.* „Dle mého zdání,“ dí, „náleží přednost methodě, která proti lichým mistrovským pracím staví dílo zdravé, oprávněné, veliké.“ Z Potvinova příkladu, daného upozorněním na báseň dle jeho úsudku *vzornou,* přesvědčí se zajisté i kdo sebe naivnější choulostivost vyvíjejí při pouhém pronešení slova *mravnost,* že jsme autora spisu *O literární zkaženosti ve Francii* vším právem nazvati mohli mužem prostým veškeré zbytečné pruderie.

Vidinu očisty prostředkem lásky zdramatisoval již asi před 1600 lety indský básník král Sudraka svým desítiaktovým *Hliněným vozíčkem (Mričačati).* Za vlády prostopášnické miluje rozkošnice Vasantasena bramína Čarudatu, který pochází ze vzácné rodiny, ale svou štědrostí na mizinu se přivedl. Králův mrzký švakr Samstanaka mučí Vasantasenu podlými nabídkami tím naléhavěji, čím statečněji ona mu odolává. Vasantasena hledá útočiště v přededvoří milencově a když slyší, že Samstanaka Čarudatovi vzkázal: „Tato žena utekla se do vašeho domu, přinutivši nás, abychom si ji pojistili násilím,“ zvolá ona v duchu: „Násilím! ach! já nabývám počestnosti těmito slovy!“ a muž od ní milovaný usoudí u sebe: „Tato žena může se státi pokladem ctnosti!“ Odcházejíc z přededvoří, kde jí prodlévati brání útlocit, svěří Čarudatovi své skvosty ze strachu prý před nočními zloději, ale zajisté v naději, že tím nabude příležitosti, opět spatřiti svého milence. Čeho se bála u sebe, stane se u bramína. Loupežník ukradne mu klenoty, a jeho choť — nalézáme se v zemi s mnohoženstvím — dá za ně v náhradu poslední svůj démantový náhrdlek se slovy: „Osoba manželova jest zachráněna, ale já bych raději viděla, by zlo spíše zasáhlo jeho osobu než jeho čest.“

Králův švakr posílá Vasantasenë veliký dar — ona jej s opovr-

ženim odmítá. Poněvadž pak oním loupežníkem klenotů byl milenec Vasantaseniny služky, jenž mladé paní svou kořist přinese co výkupné za krásnou její otrokyni, a když tedy krádež jest vyzrazena i prokáže se, že Čarudata klenoty neztratil co vklad ve hře, jak se Vasanteně na um dáti mělo, a když jí posléz náhradou za ukradené klenoty přinesou náhrdlek, nemůže se milující tato žena více zdržeti a vzdor hrozící bouři spěchá k mužovi svého srdce. Avšak než k němu vstoupí, zavzní v ní nová, jemnější struna cudné ženskosti. „Co mu řeknu?" ptá se. „Řekněte: Hráči, buď zdráv!" radí jí služka. „Byla bych s to?" bojí se Vasantasena a vstoupíc vrhá květiny na Čarudatu se slovy: „Hráči!... buď zdráv!" I následuje přeněžný, pravoindský výjev milostný, jenž jejich srdce sloučí v manželství. V den na to setká se Vasantasena s Čarudatovým hoškem, který pláče, chtěje míti, jako synek sousedův, zlatý vozíček na místě svého prožluklého *hliněného vozýčku*, jejž mu chůva zhotovila. Vasantasena konejší dítě milencovo: „Nekřič, drahoušku, budeš mít zlatý vozíček." „Kdo je to?" ptá se chlapec. „Vaše paní matka," vysvětluje mu služka. „Jak by to mohla být má maminka," odporuje on, „když má na sobě tak krásné věci!" A Vasantasena bědujíc: „Jaké to kruté slovo z úst tak útlých!" strhne se sebe skvosty a klade je hochovi na vozíček: „Jdi a kup si krásný zlatý vozíček."

Po této scéně, dle níž je, jak vidno, Sudrakovo drama pojmenováno, dostaví se však doby trapných zkoušek. Čarudata odebral se do veřejných zahrad a čeká zde na svou novou přítelku. Nosítka jsou připravena; ale tu nesou okolo nosítka Samstanakova, a Vasantasena zmýlíc se vstoupí do nosítek králova švakra. Kdežto pak Čarudatových nosítek použije z vězení uprchlý náčelník politických nespokojenců a naším bramínem dojde zachránění svého, nalezne Samstanaka ve svých nosítkách Vasantasenu a trýzní ji na smrt. Nejdříve ji na kolenou prosí, by ho vyslyšela. „Já se tebe hrozím!" zní rozhodnutí její. Dozvěděv se, že pouze následkem omylu dostala se do jeho rukou, chce ji za vlasy vytáhnouti z nosidel, zasypává ji hrozbami a vyčítá jí, že miluje žebráka, syna žebráků. „Vaše výčitka je mojí největší ctí!" Samstanaka jí slibuje vše; chce se státi jejím otrokem, svolíli. „Nač váhati? já tebou opovrhuji!... Mé srdce nestane se nikdy nevěrným oddanosti, již chová k zásluhám, přese vši chudobu miláčkovu. *Veliká jeho ctnost naplnila mou duši povznešením,* rozplamenila mou lásku a rozšiřuje jakous záři kol mého nízkého osudu." On ji rdousí; ona volá matku, milence. Mohla by křičeti o pomoc, ale cudnost ji zdržuje; její poslední slova platí Čarudatovi: „Budiž žehnán! budiž žehnán!" Princ: „Stále, stále to jmeno! Vyslov je ještě jednou!" „Žehnán budiž můj Čarudata!" „Umři, bídnice!" zuří Samstanaka i rdousí ji do posledního jejího dechu.

Přese vši děsnost tohoto výstupu nelze neseznati, že jím náš královský dramatik překonal podobný výjev dramatického krále v Othellu. Sudraka chtěl zardousením Vasantaseny symbolicky neznačiti, že tato svou láskou prvějšímu životu svému prostopášnému odumřela a že procitnouc ze zdánlivého úmrtí svého vstoupí nejen duševně nýbrž i tělesně v život nový, ve mravní poměr manželský. V Shakespearově úžasném

veledramatě myšlenka možné rehabilitace nikomu ani nevstoupí na duch, nejméně Othellovi: onť zaškrtí nevinnost; ano nevinnost — neboť na Desdemoninu vinu, její neposlušnost k otci, neklade básník vydatného výrazu. Ovšemť kdy by tak byl učinil, bylo by stvořeno bývalo drama z většího dílu jiné, zajisté lidštější, modernější ... Sudrakův výjev je klasičtější než Shakespeareův.

Pomsta na Vasantaseně vykonaná nestačí zlotřilému princi Samstanakovi; on obviní Čarudatu z vraždy a krádeže. Vše svědčí proti tomuto, i skvosty, které jeho milenka byla s takým pohnutím vrhla do hliněného vozíku. Čarudata má býti odpraven. Konečně přichází Vasantasena: její milenec je spasen, spiklenci zvítězí a dynastie je ztracena; ale bramín zachrání podlého prince: „Nechať naše odpuštění jest jeho trestem." Čarudatova první manželka nechtějíc přežiti chotě, vrhá se na hranici manželské věrnosti. Při této zprávě pozbývá bramín smyslů, ale milenka, prosta jsouc vší závistivé žárlivosti, vrátí mu zmužilost slovy: „Spěš ji zachránit!" A manželka jsouc v čas vysvobozena obrátí se k Vasantaseně s větou, v nížto dle Potvinova názoru obsažena jest morálka kusu, s větou: „Pozdravuji tě, šťastna sestro!" načež někdejší rozkošnice, nyní za oprávněnou družku zákonní manželky uznána, odpovídá: „Teď jsem v pravdě šťastná!" A náš královský básník dokonalost její očisty doznačuje ještě tím, že rozhodnutím nového panovníka uzná Vasantasenu za královu příbuznou. — V zemích s jednoženstvím, podotýká Potvin, byla by Čarudatova choť nahrazena bývala jeho matkou, která by rehabilitovanou záletnici pozdravila zvoláním: „Má dcero!"

Sudrakovo drama bylo dosti chatrně proměněné Méryem a Gérardem z Narvalů „v tesanou pagodu ve verších", jak dí Théophile Gautier, provedeno v květnu roku 1850 na jevišti Odéonském, a Pařížané mohli tady na základě vlastního názoru jakž takž porovnávati a usouditi, pokud práce indského krále byla nedostižena nebo přestižena výtvory se stejnou základní myšlenkou vyšlé z rukou francouzských mužů z lidu.

My nyní učiníme podobně: obrátíme zření na příbuzná prý dramata francouzská.

Dříve však dovolíme si položiti skromnou otázku: Kdy asi *my* tak uvidíme na našem divadle provedení některého indského dramatu nebo provedení starořeckého, starořímského, klasickofrancouzského, Lopeovského díla nebo Byronova Kaina nebo pod.? „Nemožno!" Nemožno, ovšem: ale jen za nejnepříznivějších konstelací divadelních...

V letech 1829—1833 napsal jeden z největších básnických géniů tři dramata, která založena jsou na téže idei jako *Hliněný vozíček:* na idei očisty vyzískávané láskou. Sám autor, se vším důrazem na to ukazující, že divadlo jest učitelskou stolicí a řečništěm, že písemnictví má význam národního, lidského, společenského apoštolování, že básník je jakous úřadní mocí duchovou, podává nám vysvětlení, že nechtěl na jeviště uvesti než věci plné moudrých rad, že by nepustil na scénu *Marii z Lormeu*, aniž by tuto rozkošnici nerehabilitoval troškem lásky, právě tak jako ohyzdného Tribouleta v dramatě *Král se baví* opatřil srdcem vroucího otce nebo *Lukrecii Borgiovou*, tuto travičku, odda-

ností mateřskou. „Bez odporu", hájí se *Victor Hugo* proti obžalobě vinící kusy jeho z nemravnosti, „bez odporu jest to vidina mravná!" Vidina! budiž! Ale dramata sama? ptá se Potvin a ohradiv se osvědčením, že muž jako V. Hugo, vycházející z tak vznešeného stanoviska a postupující za cílem rovněž vznešeným zasluhuje, by považován byl za mravní typus francouzské slovesnosti a posuzován byl s přímostí a pravdivostí, těmito dcerami úcty, dokládá: Mravnost dramatu nezakládá se na výkladě, jenž by se z něho učiniti mohl, nýbrž na prostředcích v díle použitých; co činí literární práci mravnou, není nálada, která ji způsobila, nýbrž nálada, která z ní se pramení; což může býti věcí dvojí. Jako důvěra člověka v životě vůbec spoléhá na víře ve stálost přírodních zákonů, tak spoléhá bezpečnost lidského svědomí na víře ve stálost zákonů mravních. Kdy by se člověk směl obávati, že se mu ovoce mimo nadání promění v jed aneb že by objímaje milovanou osobu mohl ji působením změněné síly přírodní zavražditi, nevycházel by z bludiště hrůz: a zrovna tak má se to ve světě mravném; jeli zločin výplodem povinnosti, jevíli se cnost skutky podlými, jestli z otravné setby vzchází sklízeň dobročinů, jestliže nejsvětější pocity osvědčují se prostředkem výkonů spravedlnosti zatracovaných, komu má pak kdo důvěřovati, na koho a na co má pak čítati důvěra veřejnosti, a nač je vůbec potřebí cnosti, počestnosti? Nač je potřebí vzdělanosti, věd, umění, nač je život sám?

Oj, mohl by snad někdo namítnouti, vždyť právě přírodní věda učí, že stežejním zákonem přírodního života je *boj o život,* a v obecném boji o život velmi málo pomáhá cnost, právo, ideálnost: silný dravčí sup, liščí zchytralost, ostrá ocel, proudy krve, slovem zadovkám machiavelismu náleží svět a budoucnost. V tom tají se omyl: v přírodě panuje spíše zákon *vzájemného se podporování* než opak jeho, a ti Darwinisté chybují, kteří na tento zákon nemají nežli žádného nebo jen malého zřetele.

Výminky ze zákonitosti jak přírodní tak mravní jsou výminky *obludné*, a vše obludné (le monstrueux) jest liché i nemravné. Poněvadž umění zajisté má místo v říši zákona všeobecného, přeměňuje se vše, čeho se ono dotkne: výminka mění se v thesi, jednotlivec v typus; ono se neuspokojuje faktem, nýbrž ono jím poukazuje k vidinám, od člověka k člověku, od reka k lidstvu a lidství. A ono vymáhá pravdy, jež by neodporovala nepřemožitelnému řádu, o němž dí Plato, že se jej moudrý člověk má snažit nápodobiti; pravdy dle níž by, po Kantově zákonu, člověk jednal tak, aby jeho skutkové mohli se státi pravidlem každému; pravdy, která by byla samým základem svědomí.

Nuž a mohla by tato mravní pravda, tato logika dobra kdy připustit, aby šašek svádějící krále k prostopášnostem, krutostem, surovostem, ukazující mu stále prstem na ženy, jež by przniti měl, rouhající se otcovi, jemuž král zneuctil dceru, mohl chovati tak velikou lásku otcovskou, jak ji Hugo za podíl dává Triboulletovi v dramatě *Král se baví (Le roi s'amuse)?* Padouch rázu Triboulletova by králi dceru zaprodal! . . . kdežto *pravý* otec by se děsil každé královy ničemnosti šlapající po srdcích otcovských; pravý otec nebyl by nikdy s to říci o Saint-Vallierovi žádajícím na Františkovi I. počet ze dceřiny

ctř: „To dobrotisko šílí!“ ... pravý otec nemohl by dávati dceři své tak vzorná naučení a hned na to s ochotou přispívati k unešení cizí manželky. Učiti krále neřesti a dceru ctnostem není důsledné, nýbrž liché, nemravné. Logičnost charakteru žádá, by buď zásady, které šašek vštěpuje králi, strhly ho do hloubi na důsledné dráze neřesti, anebo aby zdravé nauky, jež dí ku svému dítku, staly se proň počátkem očisty aspoň potud, aby přestal býti duší královských zhýralostí. *Král se baví* je tedy v této podobě kusem nemožným. Kdy by Triboulet z počátku nevěděl, že jest otcem, kdy by po výjevu, v němž ho Saint-Vallier prokleje, dceru svou obdržel co odkaz umírající milenky, kdy by probouzející se v něm pocit otcovský probudil i jeho svědomí, zděs a výčitky, a kdy by pak básník nám ho ukázal, an bojuje proti hrozným spárům zločinné své minulosti: pak by spisovatel byl mohl říci: To, bez odporu, jest idea mravná ... *Není to malá obtíž dosíci velkých úspěchů dramatických pro toho, kdo chce zůstati v mezích pravdy.*

K těmto názorům Potvinovým dovolíme si připojiti několik slov ze svého. Triboulet a — očista? jak tato slova souvisí. Smí poeta učiniti z bezvinné dcery výkupnou oběť za mrzkou minulost otcovu? Jak? *ona* má býti sprzněna i zavražděna, by on byl očistěn? To je mystické, to je středověké! Neboť čím se Triboulctova dcera Blanče provinila? Snad tím, že z pochopitelné cudnosti nesvěří se otci láskou k neznámému jí královskému Gaucheru Mahietovi a že královského svého milence ještě po zneuctění svém zbožňuje? Anebo má pomsta, kterou chce Triboulet na králi vykonati a která nemá než ráz nové podlosti, býti šaškovi očistou? Triboulet jest trestán od Hugovy prozřetelnosti také za to, že jest ohyzdnějším nad opici, že jest dvorním bláznem, kdežto skvělý jeho král, jenž jest nepoměrně větší lotr, zůstane na svém trůně nedotknut, ačkoli čtenář po hrozbách Saint-Vallierových čeká, že bude ztrestán i František I.! Že Hugo volbou jeviště pro čtvrté a páté jednání, která hrají v místnosti spojující hampejs s jatkami na lidi, chybil, uznává se i jinde. Jaký celistvý dojem *Král se baví* dělati musí, lze usouditi z toho, že se v prvních čtyřech jednáních většinou nemluví než o cizoložnictví celkem výrazy takovými, že by je zajisté žádná z našich čtenářek před žádnou společností nechtěla čísti. My ovšem průběhem svého pojednání musíme vystupovati odhodlaněji, bezohledněji, i ohražujeme se v té příčině poukázáním na důvody, které K. Rosenkranz položil v úvod ke svému dílu příbuzného směru, ku své *Esthetice ohyzdna:* nutnost upřímnosti, máli se co podobného diskutovati, nemožnost umlčovati nebo zatlumovati, co zasluhuje odmítnutí; tutlání bylo by tu poloviční spoluvinou; vědu nelze psáti pouze pro dívčí ústavy. Zde musí opravdivost nahraditi, co nemilého v rozpravu vnucuje potřeba.

Táž pravdě nepodobnost, již jsme nalezli ve veršovaném kuse *Král se baví*, použitém, jak mimochodem podotýkáme, v libretu opery *Rigoletto*, bije do očí v prostomluvné *Lukrecii Borgiové,* nyní rovněž v hudební literaturu uvedené. Hugo nazval obě tato svá dramata *bilogií: Otec a matka,* poněvadž obě *Lukrecie* i *Bavící se král*, činí k sobě pendanty. Zde, v dramatě s Triboületem, se jedná o otce a

dceru, tam, v Lukrecii, o matku a syna; onde prý otcovství posvěcuje přírodní šeredu, zde prý mateřství očisťuje šeredu mravní. A podobné idey očisťují a posvěcují prý také dílo jinak ohyzdné a odpuzující; neboť vbijemeli na šibenici boha, máme prý před sebou kříž.

Zajisté, kříž máme před sebou, jeli ukřižovaným Kristus; ale pověsíli kdo na popravišti někoho z rodu Borgiova, zůstane šibenice šibenicí. Je pravda: Lukrecie učiní jakýs pokus, aby se vymanila ze svého zlosynství, avšak ani tu nemůže nás — tak soudí Potvin — zaujíti než pod výminkou, odvrátíli se od zločinů naprosto, aby nebyla v téže chvíli veřejnou travičkou a matkou potají. Dle nezdolné logiky našeho srdce není opětná krvesmilnice s to, aby milovala své dítky; vražednice ze řemesla nemůže býti mateřskou rekyní; Borgiovny spíše zabijí své syny, jako Neronové zabíjejí své matky; ony representují nepravost a nikoli lásku; ony musejí buditi hrůzu a ne soustrast. Kdo může uvěřit, že by lásky bylo schopno srdce, o němžto v polovici prvního dějství slyšíme, že náleží ženě, která byla souložnicí obou svých bratří, souložnicí vlastního otce, tehdejšího papeže, která by se, jak se v dramatě výslovně praví, stala také souložnicí svých dítek, kdy by jakých měla! Kdy by Lukrecie byla pokládala syna za mrtvého, míní Potvin, a kdy by ho nalezla vznešeným, hrdým a krásným, důstojným toho, aby vzbudil šlechetný pocit v duši poškvrněné, kdy by tímto pocitem byl v ní probudil nepřemožnou snahu vyváznouti z moci klatby stíhající vinníka, tak aby svým časem stala se hodnou zvolati k synovi: „Já jsem tvá matka!“ nemohla by mravouka než potleskem odměniti práci podobnou. Těm, kdo se chtějí odvolávati na Racineovu *Fédru*, odpovídá Potvin, že Fédra, zrovna jako *Myrrha*, představuje lásku bránící se zločinu; obě tyto ženy umírají z trestu za svůj chtíč; co na nich zajímá, je právě onen zápas jejich. Ale v Borgiovně chce láska mateřská zůstati stejně oprávněnou se zlosynstvím. Borgiovna je chimerická nestvůra, jež nemůže dojmouti: Incredulus odi. Nelze jí, když se stává platonickou, než říci s Gubettou: „Nyní bych neužasnul více nad ničím, ani kdy by mně kdo řekl, že papež Alexandr VI. věří v boha!“ Je to v pravdě zlaťák s podobou Satana, rehabilitujícího se ne bez mysteriového humoru. Ovšem má *Lukrecie Borgiová* mnohé efektní přednosti, avšak rozbírati je nenáleží na toto místo. Nám se zde jest obírati jedině stinnými jejími stránkami. Než s těmi tu skončme, podajíce z nich místo všech jen ještě jednu, také základní, jiš naproti dramatikovi zavinil romantik. Lukrecia má tajného syna, po svém bratrovi; ona Gennara — tak se syn jmenuje — potají mateřsky miluje; tím, že jeho přátelé mu vyzradí její jmeno, pozbývá ona co bezmezná vražednice synovy lásky, a proto se na oněch přátelích jeho tím pomstí (opětně *msta*, jak u Tribouleta), že je dá všecky otrávit; za to ji, neznaje, že jest jeho matkou, Gennaro zabije: a tu teprvé dozví se on i obecenstvo, že mu sama Borgiovna dala život. Z té příčiny pak, že Lukrecie ho bytně nazývá krásným, svým Gennarem a že mu tyká, nelze divákovi pochopiti její pravý poměr k synovi, a tato dvojsmyslnost jejích lichotných výrazův zbytečně odnímá tomu onomu výstupu potřebné, plné dramatické působivosti. Divák měl tedy hned zprvu hry s pravým poměrem Lukrecie k Gennarovi býti seznámen.

Skoro nejinak, než s touto hrou, má se to též s Hugovou veršovanou tragédií *Marion de Lorme.* Potvin vidí v ní rozkošnici ztrestanou za její neřest a nikoli rozkošnici očistěnou. Kdežto Vasantasena se nechá rdousiti honosíc se svojí láskou, Marion jsouc již v mezích očisty klesne znovu, aby zachránila milence. Již tu, kdy by se počestná žena odhodlala k oběti své cti, aby zachránila otce, chotě, syna, nemohla by se tato látka — jak vidíme v Sardouově *Fernandě* — spracovati bez nemalých obtíží; ale když žena v nepočestnosti své tonula co ve své rozkoši, nemůže zajímati nás, dí Potvin, než když *láska* ji rozhřeší; *nové* pošpinění se připomíná příliš provinění dřívější, a celý mravní dojem je ztroskotán.

Jak básní jiní?

Vizme starší francouzskou legendu *Vidění Alberikovo.* Boháč pronásleduje věrnou choť kupcovu. Tento padne v ruce korsárovy, a jmění jeho ni manželčino nestačí na výkupné. Když tu opět před ní objeví se svůdník s potřebným penízem, odhodlává se umírajíc obětovati se zá chotě. Tím je boháč pohnut tak, že roní slzy, a *slzy ty* zjednají mu u boha odpuštění. Zde nalézá Potvin expiaci vznešenou a pravdu plnou mravní velikosti. Vizme jiný příklad: španělský kus *Tkadlec Segovský.* Také zde lze choti manžela zachrániti pouze za cenu cti; ona svoluje, avšak její přivolení je pouze záminkou, jíž použije, by svůdcovi odňala meč a dala jej svému choti se slovy: „Tu vezmi, mé blaho jediné, a braň se!“

Nechtějíce již zde rozhodovati, jeli vůbec žádoucno, aby poesie stále, stále a stále sáhala jen k látkám podobným, jako k nim sáhají Francouzové, podáme zde znění požadavku Potvinova platícího pro případ, že si básník podobný předmět vyvolí: Byť zločin došel trestu a cnost slavila vítězství, o to neběží; jeť potřebí, aby zločin byl zločinem, vzbuzoval hrůzu a povržení; aby cnost byla cností a budila soustrast nebo lásku. Ale plésti si cnost se zločinem, spojovati věci tak nesrovnatelné, udíleti srdce matčino nebo milenčino rekyním s hlavou hyeny a vzteklostí vlčice, je zrovna tolik jako zmatku dávati v šanc zákony spravedlnosti, činiti z říše mravnosti bábel, svrhovati svědomí v chaos. Pravý, skutečný mistr, jako ku př. *Byron* v *Manfredu,* šetří logičnosti postav.

Avšak pohledněme již na dobu nám bližší.

V.

Nekojme se růžnými nadějemi. Jestliže se geniální Hugo mýlil, on aspoň rozuzleními svými zachránil vysoký záměr poesie: svůdce jest u něho potrestán otcem, netvor matkou, záletnice srdcem: ale o jakési rehabilitaci dobyté láskou může mnohem méně než u něho býti řeči u jeho epigonů.

Připamatujme si *Dámu s kaměliemi* od mladšího Dumasa. Marguerita Gautierova mohla by zachrániti milence, kdy by se pouze obvinila z nevěry k němu; ale to by bylo málo pikantní: ona se — opět prostituuje. Básník vnitřního povolání zvolil by si za rekyni snad

Magdalenu, ale nikdy tuberkulosní úplatnou nevěstku, nevěstku ze řemesla. Jak jest vůbec celý ten kus možný? Jak by mohlo pravému básníkovi napadnouti, že by se do podobné nevěstky kdo zamiloval? Věru, v takovouto lásku uvěřili by nejméně sami přívrženci Schopenhauerovy metafysiky lásky pohlavní. E. v. Hartmann by zajisté přisvědčil. A právě na *ml. Dumasovi* je vidět, jak mocnou protivou poesie jest upřílišený realismus. Že tedy Dámě s kaméliemi nedostává se vidiny očisty, nikoho zajisté nepřekvapí. Středověk, míní Potvin, byl by kající Margueritu poukázal do kláštera, nynějšek, doba povinnosti, zavedl by ji v pracovnu: a pak by snad idea ta byla nalezla patřičného světla.

Z druhých realistů francouzské literatury, kteří užiti se snažili téže vidiny, pojmenujeme na tu chvíli *Sardoua,* o jehož *Fernandě* jsme se již byli před okamžikem zmínili. Jiné jeho drama, v němž vidina ona též prokmitává, jsou *Černí ďáblové (les Diables noirs),* hra to s motivy strašně nízkými. Idea očisty prostředkem otcovské lásky rozprostřena jest také nad virtuosní stavbou *Starých mládenců (les Vieux garçons)* téhož spisovatele: Mortemer jest jakýs takýs Triboulet, ovšem joviální. Jakož pak táž a táž vidina vrhá své paprsky do veliké části nekonečně četných francouzských dramat o manželské nevěře, nalezneme tyto paprsky též v některých sem spadajících komédiích Sardouových: ve skvěle komponovaných *Našich důvěrných přátelích (Nos intimes,* na českém jevišti dávaných s názvem *Mnoho přátel naše škoda),* v *Motýlkovitosti (la Papillonne — Jak si motýl křídla spálil),* v převrácně zbudovaných *Našich bodrých venkovanech (Nos bons villageois),* ba i v *Andrei,* ač je zde zrovna tak skomolena jako celkem vše v tomto kuse Sardouova hlubokého úpadku za doby poslední. Že také jako *Vlast (Patrie!)* v osobě Karla van der Noot, svůdce přítelovy choti, má na zřeteli myšlenku rehabilitace pomocí lásky, lásky k vlasti, nemusíme dokazovati.

Sardoua přezvali akademičtí Aristarchové francouzští dramatickým eklektikem. Týž název svědčil by zajisté také *Gondinetovi;* neboť jeho famosní *Gavaut, Minard a společnost* nemůže býti počítáno v dramata ze *školy dobrého směru;* spíše by se to mohlo učiniti s jeho *Christianou,* představující vážný pendant k fraškovitému svému, již jmenovanému předchůdci. Nu, *Christiana* není opět nic jiného než drama s vidinou očisty. Také v *Christianě* má otec dobyti rozhřešení prostředkem lásky ku své dceři — dceři to z cizího lože. Otec Christianin je velmi silně zmírněná kombinace Triboulota s Borgiovnou, a tato okolnost naplňuje celou tu činohru tak nepříjemným vzduchem, puchem cizoložnictví, že nemůžeme se dobrati esthetického ukojení, nejméně na konec kusu, kde Christiana ztrácí nepoznaného otce, jenž odchází od milované dcery v samotu dálné ciziny, v odloučenost od svého dítěte. Podobný konec není vlastně koncem žádným. Pouhé spuštění opony nad rekovou budoucností není přece žádným rozuzlením.

Také *Octave Feuillet,* tento pravý epigon romantiky, tento přední representant nynějšího básnického katolicismu, napsal drama, při němž mu na mysli tanula vidina rehabilitace láskou nabyté. Ale jeho *Vykoupení (Rédemption)* stojí dle Potvinova usouzení ještě níže než

sama práce ml. Dumasa. Hugův Didier odpustí Marii z Lormeu, ale umře; dáma s kaméliemi dosáhnuvši odpuštění umře též; avšak hnusná Madeleina ve Vykoupení nabude nejen odpuštění, nýbrž i sňatku s odpouštějícím jí Moricem Federem! Ona sice dí: „Myslíte, že bych mohla milovati muže, který by byl tak podlým, že by mne miloval?“ — ale jakmile se vykoupení dostaví, vdá se hned. A kterak sňala se sebe kletbu rozkošnického života? Snad zkouškami či utrpením? Ne, ona pouze učinila pokus *samovraždy!* To postačí, a je na bíledni, že podobné rekovství vystačí na vše. Katolický spisovatel, praví Potvin dále, odvážil se více než ostatní; a on se též více sklamal než oni...

Dovolíme si tu přidati dvě tři slova. *Vykoupení* podává doklad, v jaké nízkosti může zabřednouti spisovatel, obéřeli si látku z veřejných boudoirů. Setkávámeť se v kuse tom vedle předpotopních naivností s výjevy a hovory tak pustými, ano tak odporně sprostými, že žasneme, jak vůbec může cos podobného z péra vzdělancova vyjíti. Odkazujíce na částečný, ale plynný český překlad Feuilletovy činohry vydaný anonymem *L. S.*, podotkneme zde jen tolik, že jako v prvním jednání Fernandy nebo Dámy s kaméliemi, tak i ve čtvrtém jednání Vykoupení ocitujeme se ve společnostech, které surovou nestydatostí daleko předstihují orgiasty z prvního jednání v Bavícím se králi a v posledním jednání Lukrecie Borgiové. Mimochodem upozorňujeme na to, že Sardou druhé jednání *Andrey,* které se některým zdá býti tak pikantním, nápodobil dle třetího jednání *Vykoupení.*

Že ostatně Feuillet také jinak přihlížel k idei možného rozhřešení prostředkem čisté lásky, svědčí jeho *Pokušení (la Tentation* — na českém repertoiru pod názvem *V dobách pokušení* známé), činohra to ne sice venkoncem vzorně, ale velmi delikátně koncipovaná. Zdařileji však nežli kde jinde použito jest oné vidiny v úchvatném *Montjoieovi,* opětném to Tribouletovi, ač zahaleném v plášť sobecké, kynické frásovitosti. Že ale zakončení i v této činohře je zcela pochybené, uznává se obecně. Očekávalo se, že Feuillet kus ten, zejmena pak poslední akt přepracuje, poněvadž látka Montjoiee jest látka tragická; než nikdo nemohl býti takového pomyšlení daleký jako spisovatel Vykoupení. Katolický básník druhého císařství zhrozil se zajisté sám svého Kalibána, jenž by snadno byl mu mohl způsobiti nemilou pověst barbara, i učinil, jak mu kritika právem vytýká, ústupek šátkům citlivých posluchaček a proměnil mžiknutím náboženského libertina v pravověrce nad máslo měkčího... Tento strach před tragickými rozuzleními a vůbec před tragédií, pro niž Francouzové vlastně ani jmena nemají — jejich slovo *tragédie* značí *renaissanční* truchlohru — tento strach jeví se také býti jedním ze zvláště osudných, ba v nejvyšší míře žalostných symptomů francouzské literární nezdravoty. Chtíti nahraditi tragiku plačtivostí, smutnohru komédií larmoyantní, jest počínání, které budí podezření, jako by Francouzové naprosto pozbývali smyslu pro nejvznešenější krásno; neboť krásnem nejvznešenějším jest krásno tragické. V tomto vzhledě činí Sardouova *Vlasť* velmi čestnou výminku posledních dob.

Přicházíme ku *škole dobrého směru,* a sice k přednímu jejímu representantovi po smrti Ponsardově, k *G. V. E. Augierovi.* Také on

napsal svého Tribouleta: šmoka Giboyera, vystupujícího ve dvou Augierových dramatech: v *Nestydatcích (les Effrontés)* a v *Synu Giboyerově (le Fils de Giboyer),* majícím na našem repertoiru název *Svatouškové.* Augier, který ostatně také později ve svém *Guerinu (Maître Guerin)* vykreslil jakéhosi Montjoiee, platí za nejjemnějšího a nejduchaplnějšího koméda novější Francie, a zejmena slyne jeho *Syn Giboyerův* nikým nedostiženou původností. Vlastně chtěl Augier tuto práci, namířenou proti legitimistům, míti nazvanou *les Cléricaux,* a ona má skutečně ráz dosti protikněžský jako Tartuffe. Zejmena pak v Giboyerovi spatřovali Francouzové podobiznu náboženského fanatika Louisa Veuillota. Přes to přese všecko nelze uznati logičnost charakteru Giboyerova. Sama *Revue obou světů* — jak na to poukazuje Potvin, k němuž se nyní zase navracujeme — posuzuje Augierova šmoka takto: „Je to cítiti v každý okamžik, že tento člověk neexistuje, že nemůže existovat. Giboyer, veliký filosof a podlý autor životopisů, demokrat z přesvědčení a úplatný hanobitel svých stranníků, nestydatý spisovatel a vznešený otec, náleží k oné přeludové rodině cnostných zločinův a svatých nevěstek, který vzrůstá a zmnohonásobňuje se od třiceti roků na jevišti i v románě. Na tomto stupni lživosti a podlosti není žádná cnost možná, tím méně jaký heroismus. Dobrý skutek takovéhoto člověka vykonaný na bílední nebo zjištěný spolehlivými rukojmími byl by s to, matným učiniti svědomí povšechné a otřásti víru rozumných v zákony mravního řádu.“ Ne Triboulet, ne Giboyer, ne Lukrecie, ale Horace, don Diègue, Andromacha jsou typy otce nebo matky.

Augier, nemoha odolati proudu časovému, napsal také dvě dramata polosvětová: jedno s Foussierem, druhé sám. Ono, nesoucí titul *Ubohé lvice (les Lionnes* [módní dámy] *pauvres*) náleží, jak německá kritika dí, mezi nejodvážnější kusy dvojsmyslného odvětví dramatické literatury; komu postačí, jeli ku konci zlo potrestáno a cnost odměněna, nezvítězí proti němu námitkami o nemravnosti; ale „esthetika smí se přec ptáti po oprávněnosti dramatu, v němžto hlavní osobou jest povaha přímo sprostá, dvojnásobná to cizoložnice bez náruživosti, vdaná žena vydržovaná cizím mužem; Augier praví sám, že nechtěl líčiti cizoložnictví, ale prostituci v cizoložnictví: je *to* vůbec ještě thematem, jemuž by se mohl dáti umělecký ráz?“ — Druhá z dotčených Augierových her nazývá se *Sňatek Olympiin (Mariage d'Olympe).* Hlava rodiny markýzů z Puygironů zbaví tuto ze ziskuchtivosti rozkošnice, s níž se jeho druhý bratrovec oženil, tím, že ji zastřelí. Olympie musí tak odnesti trest za všechny druhé vinníky kusu!!

Rovněž trapný dojem násilnicky porušeného mravního zákona činí též *Diane de Lys* (lis = lilie) od Alex. *Dumasa ml.* Poněvadž o ní na jiném místě ještě promluvíme, podáme tu zatím úsudek Potvinův: Manžel Dianin poznává sám, že je spoluvinen lehkým životem své choti; jeho lhostejnost ji veň dohnala, a on jí dvakráte přísahal, že jí vrátí volnost. Přes to zaručí se také čestným slovem, že zabije jejího milence, a tento, ač o tom zpraven, nechá se pošetile ve svém bytu zabit, ani se nebráně; onen pak — manžel Dianin, podlé to hrabátko — zastřelí ho ničemně, bezprávně, se slovy zcela chladně pronešenými: „Zjednal jsem si spravedlnost!“ Kdy by sestaven byl jaký-

koli soudní dvůr a předložily se mu *Olympiin sňatek* a *Diana de Lys,* nenašel by se rozumný člověk, jenž by oba reky těchto kusů neuznal vinnými vraždy úmyslné a připravované. A podobnými nemožnostmi chtějí dramatikové rozluštovati otázku cizoložství!

Francouzský zákon není tak barbarský, jak by si východní Evropa snad myslila. On uznává pouze, že má manželovi spáchavšímu vraždu při zastižení ženy nevěrné býti před soudem omluvou nemožnost udržeti svůj hněv na uzdě; urážel by tedy jej, kdo by myslil, že tento zákon dává muži právo, aby snad vyhledal ženu při dostaveníčku v plném zbroji s vypočítavou chladností, že ji zavraždí. Proto může Francouz, jen když z nevědomosti smysl zákona překroutí, mluviti o zabití ženy co o privileji mužově.

Podobnými slovy musily anglické *Daily-News* poučovati francouzské obecenstvo, by se zastavilo na scestí! A odkud toto scestí? Poněvadž lid své liché vědomosti čerpá z divadel a románů skrz na skrz prohnilých, toužících po efektě za každou cenu, i za cenu demoralisování a barbarisování svého lidu!

Ml. Dumas může se vykázati ještě jinými vrahy cizoložnic. V *Kněžně Georgesově* a v *Ženě Claudeově.* Neboť ani v této hře není sám jinak dle zdání tak hodný Ruper nic než vražedníkem z rozmyslu. Ovšem jest Césarina, již zabije, tygřicí à la Borgia, však co to dokazuje? Ona patří před nestranný soud: nikdo — ani manžel — nesmí nikdy býti uražencem, žalobníkem a soudcem zároveň. Opak toho nedokáže ani tisíc brošurek, byť byly ještě naivnější, ještě frivolnější nežli *L'homme — femme.*

To seznali také Francouzové, a Žena Claudeova u nich propadla naprosto; to seznali také mimo Francii a odmítli kus ten. Jen v židovském Karlově divadle Vídenském, kde diváctvu lichotily pakresby žida Daniela a Rebeky, a pak — na jediném stálém českém divadle dosáhl úspěchu! Je tedy viděti, že také u nás jistá část obecenstva tape na scestí a že v té příčině jest odpomoc naléhavou potřebou.

Nezmiňovali bychom se o této věci znova, kdy bychom k tomu nebyli nuceni opětným vyslovováním názorů, že naše divadlo má povinnost, předváděti všecky cizinské novinky, o nichž se u veřejnosti mnoho mluví, proto, aby se prý naše obecenstvo nevnucovalo do divadla německého. Na to odvětíme dvěma odvody. Předně: jeli pravda, že se všecky novinky západní Evropy, byť byly tak ničemné jako Žena Claudeova nebo tak nechutné jako Andrea, jako Černí ďáblové, jako Dáma s kaméliemi nebo jak Tricoche a Cacolet, Čert na zemi a jiné a jiné francouzské a německé sensačnosti, mohli bychom míti ne jedno, ne tři, ale *deset* divadel, a na žádném v nich nedošlo by na původní drama. Nikoli, zde musí místo míti pravá míra, a dozor, aby se večery neubíraly dobrým pracem původním k vůli špatným nebo prostředním cizím hrám, měl by býti nejsvědomitější. Vše bylo by možno — při lásce k domácím snahám, k domácí produkci; ale jeli tato láska zakotvena v povolaných kruzích, o tom bylo by lze sestaviti nové statistické doklady z repertoirů únorových, březnových a t. d. Původní dramata pořáde ještě nechávají se v práchnivém zákoutí; posud v repertoiru české *činohry* neviděti *žádný* obrat k lepšímu.

Za druhé: zdravá, nezkažená, mravní, vzdělaná, ušlechtilá česká společnost nepůjde nikam se nechat germanisovat! Kdy by se stala opakem toho, jsme ztraceni, byť v Čechách nebylo *žádného* německého divadla.

Mexiko, země a lid.

Dle vlastního seznání vypisuje

Josef Štolba.

(Dokončení.)

Praobyvatelem mexickým jest Indian. V 12. století přišli Aztekové, založili r. 1325 Tenochitlan, nynější hlavní město Mexiko, podmanili praobyvatele, avšak přijavše mravy jejich splynuli s nimi v jedno. Není tu místo vypisovati, jak sobě počínali Španělé v Mexiku, když byl Ferdinand Cortez r. 1519 tam připlul, a co ubohý Indian zakoušeti musil od těch železných apoštolů katolicismu, kterým byl kříž zároveň mečem. Chci o Indianech pověděti, jací nyní jsou, jak nalezl a poznal jsem je sám.

Mluvímeli o Indianu mexickém, nesmíme především mysliti na severoamerického jeho bratra, jenž posud co kočující divoch staví se v cestu volnému avšak neuprosnému kroku civilisace. Jeť mexický Indian občanem usedlým, jenžto se hlavně živí vzděláváním půdy, člověkem nikoli nebezpečným ano nevinným, jenžto s resignací vpravil se v neblahý osud morálně zničeného a násilně podmaněného národa. Jest to lid tak zubožený, jako churavec, jemuž není pomoci.

Resignace ta jeví se i v jeho zevnějšku. Obličej je zakulacený a nehybný. Vlas je uhločerný až do modra a tak hustý, že mnohá krátce ostřihaná hlava vypadá, jako by byla aksamítem potažena, čelo je nízké, oko tmavé ale mdlé, nos trochu rozplesklý, ústa velká, kůže zažloutlá, tak že ani ruměnce nepřipouští, vous řídký a vzácný. Okolo úst jest jakýsi odhodlaný tah, plný resignace, ani sval se nepohne v obličeji, pustíli se Indian do rozprávky. Jen mdlé to oko oživí se trochu, když se Indian rozohní. Nemohu říci, že by hleděl obličej ten hněvivě, nikoliv; hledí lhostejně ale tak tklivě zároveň, že jsem v ty tváře větším dílem hleděl s pohnutím.

Oblek Indianův jest velmi jednoduchý. Plátěné široké spodky, volná kajda z hrubého plátna a obyčejně slaměný klobouk, totě vše, v čem objevuje se mezi lidmi. Doma shodí kajdu, pod níž košili ve zvyku nositi nemá, a spokojí se jen se spodky.

Indianky nejsou ve tváři také příliš hezké, ačkoliv viděl jsem mezi nimi ženy zajímavé ano krásné. Avšak postava jejich je rozkošna. Jsou nepříliš velké, tělo je krásně rostlé, ruce a nohy jsou malé, a přebohatý vlas splývá mnohdy až po kolena. Dbají velmi

čistoty a koupají se každou sobotu v nejbližším potoku od rána do večera. Nejdříve myjou vlasy. V mísovité nádobě rozetrou s vodou zvláštní travinu, *amole* nazvanou, a smáčí v tekutině takto povstalé vlasy své po drahnou dobu. Působí prý výborně na zachování a růst vlasů. Na to je pečlivě vyperou, pročešou, zapletou a okolo hlavy připevní. Pak teprv počne pravé koupání.

Když se pečlivě vykoupá, béře Indianka na se čerstvé šaty. Hlavní část garderoby její jest *tenqueye.* Jest to kus bílé bavlněné látky s modrými pruhy, kterýž si samy velmi pracným a primitivním spůsobem tkají, a jenžto sahaje až po kotníky okolo boků as třikráte se otočí a na knoflík zapne. Pak dá na hlavu modravý šátek *paño,* jenž zahalí někdy také ač nuzně hořejší tělo — a jest ustrojena. Košili pravidelně nosí jen zámožnější, chudší pouze v neděli. Jest bílá, někdy i pestře vyšívána, sahá až skoro ke kolenům, nemá rukávů a nosí se v některých krajinách přes tenqueyu. Doma pak Indianka obleku svého velice šetří. Uloží *tenqueyu* a *paño,* opásá si jen boky a jde po své domácí práci.

Ačkoliv Indianka dle našich evropských náhledů mnoho studu nezná, jest přece mnohem lepší, nežli černoška. Život vede smutný. Na ní leží všechna práce, všechno namahání. Musí obstarati celou domácnost, pracovati na poli, v čas potřeby nádeničiti, kdežto muž buď na honbu jde, neb trochu na poli pomáhá, aneb se posléz odhodlá také trochu nádeničiti, nevystačujeli výdělek ženin. A když obstará konečně již všechno, uchopí *kalabas,* hruškovité nádoby připravené z vysušených tykví a snese k večeru vody, jíž jest potřebí.

Indian je člověk velice skromný a neunavný. Pustí se s chatrnou svou puškou, drátem ano provázkem často svazovanou, do lesa na honbu a nese pak zastřeleného kance neb srnce mnoho mil do města, aby za něj několik reálů utržil. S plody svého pole chodí ohromně daleko na trh. Viděl jsem v zmíněném již městečku San Andres Tuexla Indiany, kteří přišli z Oajaky as 80 mil z dálí se zbožím, jež mělo cenu asi tří dolarů. Co poslové jsou výtečni. Za malou odměnu nosí těžké zavazadlo ano i cestujícího třeba po dva dni, odpočine si jen v hodinách největšího horka a spokojí se i nejbídnější stravou. Ano není to báchorkou, že pošlešli jej pouze s psaním, nacpe si do svého pytle kamenů a uhání s nimi slabým vždy klusem, aniž by měnil kroku. Arci nosení těžkých nákladů záhy zvykají. Mají je na zádech, nahnou hořejší část těla vpřed a pracují při tom nejvíce čelem, neboť kladou široký řemen, jenž zboží pohromadě drží, okolo hlavy. A při tom vypadá Indian, nechť má naloženo sebe více, jako by si s nákladem jen hrál. Tomu učí děti již v nejútlejším mládí. V jídle jsou velmi skromni. Nejdůležitější a skoro jediné pokrmy záleží v kukuřici, která jest Indianu vším, v tak zvaných *frijoles* (čti: fricholes) a v ovoci.

Kukuřicí krmí sebe, svou rodinu a svůj dobytek, z ní peče hlavně svůj chléb, *tortilla* (čti: tortilja). K masivnímu čtverhrannému kameni, spočívajícímu na třech nohách, z nichž přední jest nižší, tak že kámen má svah nepříliš velký, přiklekne Indianka v nejlehčích nedbalkách a tře kameným válcem polorozbitou a navlhčenou kukuřici tak dlouho, až se husté těsto utvoří. Z toho dělá tenounké placičky

as jako talíř veliké a hází je na plech neb kámen k ohni přistavený. Tortille ty jedí se teplé, připravují se ku každému jídlu zvlášť a nalézají se nejen v chaloupkách chudiny nýbrž i v palácích boháčů, arci s tím rozdílem, že jsou z jemné mouky a že natírají se rozličnými mastnotami. — *Frijoles* je národní jídlo mexické par excellence. Kamkoliv vejdeš, nalezneš v čas jídla na stole mísu uvařených černých bobů, jichžto by se Mexičan snad ani zříci nedovedl. Cizinec musí jim teprvé zvykati, ale zvykna jednou neopomine jich nikdy.

Čím mírnějším jest Indian v jídle, tím nemírnějším jest v požívání opojných nápojů, pro něžto na vše zapomíná. Indiani mají mnoho nápojů, jež připravují si z rozličných rostlin a ovocných plodů sami; nejpřednější jest *pulque* (čti: pulke), tekutina jako mléko bílá, působící velmi prudce na smysly ubohého Indiana. Dobývání její jest velmi zajímavé. Na velikých polích je nasázena agáva, kterouž rostlinu známe u nás pod nepříliš správným jmenem *aloe,* jež nepotřebuje žádné péče a žádného skoro opatrování, a roste bujně na každé a zvláště suché a skalnaté půdě. V osmém neb nejdéle čtrnáctém roce dozraje a počíná zakládati na květy. Tam kde to činí, v tak zvaném srdci rostliny vyřízne se nyní kuželovitá prohlubeň a ta naplňuje se sama každého rána a večera šťávou, což trvá obyčejně 4—5 měsíců; 40—50 tisíc agáv tvoří bohatství takřka nezničitelné, neboť ani sucho ani mokro, ani horko ani chladno tuhým těm rostlinám neškodí. Maje na zádech sešitou skopovou kůži a v ruce dlouhý troubel, prochází se majitel polem, vtáhne vždy šťávu do troubele, přiloží nahoře prst a pustí ji přes rameno do kožené nádoby. Odtud také nepříjemný zápach, jenžto ji cizinci tak protivnou činí. Na to se dá vykvasiti a v nesčetných zvláštních hospůdkách oblažuje pak indianské mozky. Nejpověstnější jest ta pulque, již dobývají v okolí Puebly.

Rovněž jednoduché jak jeho strava jest též obydlí Indianovo. Zarazí do země ve čtverci čtyři neb osm hrubě otesaných kmenů — arci někdy velmi drahocenných, neboť jsem často viděl chaloupky z mahagonového dříví — postaví na ně střechu, kterou pokryje došky z palmového listí, vyplní stěny mezi postranními kmeny řídce tenkými pruty, proplete to palmovým listím, udupá uvnitř zem, a chalupa jest hotova. Obyčejně vyčnívá s jedné strany střecha as na dvě stopy dále tak, že veranda též neschází. V celé chaloupce, do kteréžto arci může pršeti, ženeli vítr dešť se strany, není jediného hřebíku. Vše je pouze svazováno rozličnými vzdušnými kořínky a jistými cizopasnými rostlinami, kteréžto uschnuvše, pak s dřevem, ježto spojují, takřka srostou. Na hrubých kozách spočívá v každém koutku několik neohoblovaných prken, kteréžto, pokryty rohožkou palmovou, slouží co postele, a hrubý stůl s nějakou stolicí tvoří jediný skoro nábytek, nevisíli také od stropu na provaze jakýsi druh hluboké vošatky, jež majíc ve čtyřech rozích krátké tyčky (s kusem lehké látky na ochranu proti moskytům) slouží za kolébku dítkám indianským, jež bývají někdy velmi roztomilé. Avšak na něco bych byl málem zapomněl. Ve většině chaloupek těch nalezl jsem malý oltářík vyozdobený dle možnosti a opatřený soškami svatých, jež budily ve mně skutečně posvátnou hrůzu.

Těžkou práci Indian nevydrží, vůbec práci, která by jej nutila k pobytu po celý den v uzavřené místnosti, proto zabývá se také hlavně jen vzděláváním půdy a prodáváním polních plodů, pletením košíků, vyráběním sprostého hliněného nádobí, pěkných věcí z vosku, pěstováním košenily, ano dovede nápodobiti i menší starožitnosti, kteréžto prodává pak starožitníkům, již tomu dobře ještě nerozumějí.

Velikou zvláštností Indianovou jest tělesná jeho necitelnost. Sebe větší rány snese a přežije hravě, a s báječnou rychlostí hojí se vše, co způsobeno mu zbraní sečnou neb střelnou. V nemocnicích vykonávají na nich nejtěžší operace, při nichžto běloši bolestí řvou, nejsouli chloroformováni, a oni snesou vše bez chloroformu, aniž by pohnuli svalem. Voják indianský jest velmi udatný, a největší ceny dodává mu chladnost i odvaha, s jakou vrhá se v boj. Pokryt ranami bojuje dále, jako by citu neměl, s těžkým poraněním vyšine se ještě na kůň a jede, až bez sebe spadne s koně. Nelze jej takřka ani utlouci. Jeť patrno, že čivní jeho soustava nemůže býti stejně jemna a stejně vyvinuta jako bělochova.

Povaha Indianů jest velmi uzavřena a nepřístupna. Jsouť nedůvěřivými nejen k cizinci, nýbrž i k soudruhům, což arci po řádění Španělů jest zcela přirozenou věcí, a to tím více, poněvadž jsou rozděleni v četné kmeny, jež mluví nářečími zcela rozdílnými. Dělí se rádi od bělochů a mesticů a žijíli v městech, bydlí obyčejně s kmenovci svými ve zvláštních čtvrtích neb ulicích.

Duševní nadání Indianů není veliké. Jsouť sice chytři, vypočítavi ano někdy i důmyslni, jakož i v drobných pracích hlavně domácích velmi obratni, ale všechny posavadní zkušenosti a veškero pozorování učí, že jako černochům tak i jim se do věd nechce.

Dle zákona má míti každá ves aspoň jednu školu; mají je, avšak síly učitelské jsou tak nedostatečné, že se málokterý Indian naučí bídně čísti a psáti. Mnohé obce dávají kmenovce svého studovat, aby měli svého vlastního faráře, ano jsou Indiani, kteřížto majíce náležitých prostředků, věnovali se na př. právnictví. Avšak naučili se s namaháním pouze tomu, čeho právníkovi v Mexiku věděti třeba; na základě nabytých vědomostí dále samostatně pracovati, to posud žádný z nich nedokázal.

K duševní nedostatečnosti druží se pověrčivost. Indian má své vodní i lesní skřítky, má svou sirénu, jež libým zpěvem vábí poutníka v hlubinu, věří v čarodějnice a bojí se „zlého větru“, jejž má za příčinu všech nemocí. K tomu pojí se náramná tvrdošíjnost v držení se starých zakořenělých náhledů. Nesvěří se nikdy bílému lékaři, lékařem jeho jest moudrá bába, která připraví mu buď vodičku neb masť, že by koně porazila, aneb spořídí mu polámané tělo, že ho nikdo více nenapraví. Vláda nahlížejíc, jak záhubná jest tato tvrdošíjnost, nařídila na některých místech, hlavně v epidemických nemocech, aby lékaři bílí je hojili. Avšak to připustili jen tehdá, bylili násilně k tomu přinuceni. Toť také příčina, že v dobách takových řídnou řady obyvatelstva indianského strašným spůsobem.

Universálním prostředkem jejich proti všem nemocím jest pocení. Aby toho vydatně dosáhli, mají také své parní lázně, kteréžto jsou

v skutku zajímavé. Z hlíny důkladně zpracované upraví se jakási polokoule tak veliká, že by dva lidé v ní ležeti mohli., Na jedné straně je malý otvor, kterým se tam leze, na druhé pak ohniště, jehožto zadní dovnitř obrácená stěna sestává z několika velkých kamenů, tak sice, že tvoří uvnitř plochu, prostou vší hlíny. V ohništi zatopí a přikládá se tak dlouho, až kameny se rozpálí. Nyní vlezou tam obyčejně dva, zakryjí dvířka, lijí vodu na rozpálené ty kameny, až naplní se koupel horkou parou, pak ulehnou na rohožky, načež následuje polévání těla a opět zhušťování páry. Indian potí se rád, neboť jest přesvědčen, že jen to mu pomůže.

Mexický Indian je svobodným občanem republiky, podle zákona stejně oprávněn s kreolem a mesticem a má samosprávné zřízení obecní, neboť volí si své obecní představené a úředníky, kterýmžto připadá pak i správa obecního jmění. Avšak má to přece jen háček. V indianských obcích těch utvořila se během času jakási šlechta, jež má vše v rukou a vše rozhoduje, a před jejímž panstvím Indian kloní dobrovolně šíji svou. A šlechta tato ubližuje mu skoro stejně jako kněžstvo mexické. Toto jest sice katolické, avšak celkem tak zkažené, že nenajdeš mu v světě rovného. Tam kde moderní komunikační prostředky upravili již jakési spojení s cizinou, tam jest již namnoze konec neplechám těm. Avšak uvnitř země panuje pop jako turecký paša, odíraje chudý ten lid a dávaje mu velmi smutný příklad. A ze strachu, aby nepřišel o toto své živobytí, brání se zuby nehty každému pokroku.

V Mexiku panuje jako všude jinde zákon stran doplňování vojska ale bohužel pouze na papíře. Kreol a mestic nežene se příliš k vojančině, odnese to tedy zase Indian. Oddělení vojska odebere se do krajin indianských, tam schytá, co se schytati dá, vybere z toho, co je k potřebě a pustí ostatní zase domů. Tím také zároveň mi vysvětleno, proč jsem v Mexiku velmi zřídka viděl vojáky jdoucí jednotlivě na procházku; byl jich vždy zástup, pokaždé provázel je důstojník s několika poddůstojníky; neboť jakmile může některý uteci, učiní to a pak jej mohou v pralesích hledati. Proto také, jakmile se objeví vojáci v některé indianské vesničce, prchá vše do lesů.

Okolnost tato ovšem uzavřenost a příkrost Indianů proti bělochům nezmírňuje a není se tudíž co divíti, že jest Indian vůči cizinci velmi nepohostinným, kdežto známému, třebas bělochu, učiní vše, čeho si jen žádá. Jsem přesvědčen, že by byl zcela jiným člověkem, kdy by byli Španělé s ním jinak nakládali, kdy by nebyl posud paria mexické společnosti.

Konservativní povaha Indianova zachovala mnohé zvyky a mravy, jež byl po otcích zdědil. Arci mizí tyto více již ve větších městech, avšak na venkově zachovávají se v plné síle. Nejzajímavější jsou zvyky ty při svatbě a při pohřbu. Když dvě rodiny vzájemně uznají, že by spojení dětí jejich bylo výhodným, smluví se o tom záhy, a zaslíbí je sobě již v útlém jich stáří. Tím dnem, kdy zasnoubení se stalo, béře mladý zasnoubenec na se jisté povinnosti, kteréžto musí svědomitě plniti. Indianky, mladé staré, koupají se, jak jsem již pravil vždy v sobotu a před velkým svátkem, a ku každé koupeli této musí za-

snoubenec opatřiti nevěstě travinu *amole* na mytí, a k namazání vlasů olej, jenž dobývá se z jistého ptáka, jakož i 2 realy (real = 25 kr. r. č.) na mýdlo. Mimo to dává jí v každý velký svátek pentli do vlasů. Avšak též Indiani vědí, že když se dva zasnoubí, ještě se nemají, a kdy by se jich děti dostati neměli, že by bylo škoda těch darů. Vedou tedy obě rodiny účet všech darů, aby nezdařili se svatba, věděli, co požadovati a co vrátiti. Prostému Indianu jest však počítání jednou z nejobtížnějších věcí. Každá rodina připraví si tedy při zasnoubení dlouhý provázek a za každý dárek učiní uzel; jeli dárek jednorealový, uzel jednoduchý, jeli dvourealový, uzel dvojnásobný atd. A když se zasnoubení rozejdou, přijde ženich a nevěsta s provázkem, uzly se prohlednou a spočítají a podle toho musí se pak vše vrátiti. Když ale dojde ku svatbě, čeká ženicha dar poslední, totiž dvě krávy. Jednu dostane pan tchán za dceru a druhá se zabije k svatbě, od kteréž nesmí se nikdo dříve hnouti, dokud není vše snědeno.

Se ženěním sobě Indiani velmi pospíchají — se 14 neb nejdéle 16 lety; zřídka kdy nalezneš staršího Indiana, jenž by nebyl ženat. Dětí mívají Indianky dost, avšak ohromný počet jich umírá, čehož hlavní příčinou jest nedostatek péče. Matka musí jísti co jest, dítěti dá se také ode všeho, následkem čehož v těle pak náramně nabubří, a převrácené prostředky domácí mu více ubližují než pomáhají. Dítě, jež má bolesti, strká pak vše do úst, co mu přijde do ručiček a toť příčina okolnosti, mnohým velmi nápadné, že děti sprostého lidu v Mexiku jedí zem. Aby jim to odvykli, učí je záhy kouřit, a protož to obyčejným úkazem, že vidí cizinec malé tří-čtyrleté dítě, nahé s ohromným bříškem, s velkou hlavou a s tenkýma nohama i rukama kouřit doutník. Kouření je vášeň, která opanovala jak kreola a mestice tak též Indiana. Kouří doutník, jejž si sám uvine či lacino koupí nebo kouří z krátké dýmky — žena i muž. Ve Verakruzu mne zastavil na náměstí malý as šestiletý klučina, a s mexickou grandezzou žádal za oheň slovy: „Con el permiso señor — un poco de fuego“ (S dovolením pane — trochu ohně). S úsměvem podal jsem mu doutník, avšak ten nehořel dosti; sedl jsem si tedy na bobek a dýmaje dal jsem mu zapálit. Na to poděkoval: „Muchas gracias, señor“ (Mnoho díků, pane) a vážným krokem odešel.

Indianské obřady při pohřbu jsou jako při katolících vůbec, neschází ani obligátní nářek; avšak jakmile vrátí se truchlící domů, počne se jísti a píti, a jí se po celých osm dní tak, až se sní vše, co jest. Nebožtíka při tom připomíná jen malá lampička, která hoří po celých osm dní u prkna, na němž byl odpočíval.

Kreol a Indian spojením svým dali život mesticovi. Jest velmi zajímavo pozorovati, co přijal mestic od svých rodičů a jak pojí se v něm vlastnosti rozličných těch kmenů, z nichž pošel. Jest postavy štíhlé ale silné. Po Indianu dědil tmavší ač ne tak žlutou pleť, od kreola hustý vous; po Indianu odvahu, vytrvalost a střídmost v jídle, po kreolu větší duševní nadání a lehkomyslnost. Největší pak chyby převzal od obou. Dle kreola jest oddán vášnivě hře a nezná mezí, zahoříli k někomu láskou, dle Indiana pak miluje opojné nápoje.

Národní oblek mesticů, kteří jsou jedině pravými Mexičany, jest

velmi pěkný. Na hlavě sedí ohromný v chladnějších krajinách plstěný, v teplejších slaměný klobouk *sombrero,* okolo něhož místo pentličky leží *toquilla,* copovitá pletenina, ze stříbrných neb zlatých nitek, kteréž Mexičané velmi dbají. Krátká kazajka, *jaqueta* buď z lehčí látky neb z kůže, jest u bohatých stříbrem vyšívána a přehustě pokryta stříbrnými knoflíky, tak jako *pantalonera,* spodky to z té též látky. Od kolena jsou spodky otevřené, ukazujíce jemné bílé podvlíkačky, a pod jaquetou je košile obyčejně bohatě vyšívaná; nohy vězí v nečerněných botkách, z tašky v zadu za pasem vykukuje zbraň, a spodky drží jakýsi druh šálu, jenž se několikráte okolo těla otočí. Konečně, co neschází žádnému mesticovi: *serapa,* ornátovitý to plaid, jenž maje pro hlavu uprostřed podél říz, bohatě často ozdobený, nosí se jako skutečný ornát, tak že kryje před i zad, a konečně *calzonera,* kožené, s předu dlouhým vlasem pokryté nohavice, jež oblékají se v čas nepohody přes obyčejné spodky.

Mesticky nosí jemné vyšívané košile, bohaté a ozdobené sukně a halí hlavu a hoření tělo ve velký šat *rebozo,* jehožto jeden konec přehodí přes rameno. Zahalíli jen tělo, nosí v bohatých a krásných vlasech svých široké a ozdobné hřebeny buď zlaté a kameny vykládané, neb jen mosazné. — Sedlo jsem již dříve popsal, podotýkám jen, že na každém sedle visí lasso. Lasso je provaz velmi dlouhý, jenž má na konci oko. Mestic sebere volně svinutý provaz do pravice, rozhání se s ním nad hlavou, vrhne lassem po pronásledovaném zvířeti a sotva že toto dopadne, otočí již konec jeho o knoflík sedla, v kterémžto okamžiku uskočí kůň, tomu již naučený, v stranu protivnou. Mexičani mají v tom dovednost takovou, že chytí pronásledované zvíře za co chtějí: za rohy, za zadní nohy, aneb za každou nohu jednotlivou. Učí se tomu od nejútlejšího mládí.

Lasso slouží též k chytání koní. Statkáři mají své koně, osly, mezky a vůbec všechen dobytek stále na svých pastvinách, a jeli potřeba, vyjede některý pacholek koňmo cosi z něho chytit. Chytáli mladého koně, jenž posud nesloužil, chytne ho lassem, porazí jej, jiný pacholek skočí na něj se svým širokým kloboukem, a uhání nyní bez sedla, bez třmenů, až kůň nemůže dále. Chceli ho zastavit, dá mu jen svůj klobouk před oči, a když se s ním vrátí, jest kůň skrocen — podle mexických názorů totiž. Stáda statkářů těch jsou tak ohromná, že mnohý neví ani kolik tisíc kusů má. Podle potřeby obyčejně ale jednou za rok sežene se do velkých ohrad za příčinou porážení a ostatek pustí se opět na pastviny. Koní Aztékové neznali. Obdrželi je jakož i osly, skoty, ovce, kozy a slepice od Evropanů, jimž na vzájem darovali opět ptáčka, jejž rádi vidíváme na míse, totiž krocana.

Mesticové tvoří hlavně pracující třídu. Jsou mezi nimi sice mnozí statkáři, majitelé *haçiend,* ale větším dílem jsou řemeslníky, nádenníky a dopravovači zboží, *arrieros.* Mestic jest neobyčejně silný a celkem poctivý člověk. Viděl jsem nositi jej v přístavu Verakruzském ohromné bedny, a svěřovati mu drahocenné náklady stříbra a zboží.

Avšak nejen sprostším pracím věnuje se mestic, on s úspěchem zastává též vysoká postavení a dovede v nich býti činným na prospěch celku. Leč nespolehlivost sdědil přece také po kreolovi: danému slovu

často nedostojí. Hře obětuje vše, třeba celý svůj týdenní výdělek ale nikdy tak, jako jeho otec, netratí mysli a pracuje zase neunavně, aby mohl znova hráti. Nu a zamilujeli se, snadno bývá zle. Mestic jest náramně vášnivým, ale chladne brzy. Ve vášnivosti té zmocní se ho zhusta taková prchlivost, že zapomíná na vše a vidí před sebou jen předmět svého vzteku, cíl své pomsty. Co v okamžiku takovém vykoná, bývá hrozné, ale beřemeli to přísně, on za to nemůže a sám nejvíce toho lituje, když za nedlouho horká jeho krev se utiší. Velikou lásku chová mestic také k tanci a k hudbě. *Fandango*, tanec vůbec, jest mu nejmilejší zábavou a při nejmenší příležitosti srazí se třeba na trávníku malý houfek a při jednotvárném zvuku milostné písně v průvodu kytary skáčí jen což děláš. Líbilo se mi mnoho u Mexičanů, ale tanec jejich nikoliv. Muž i žena stojí proti sobě a poskakují z jedné nohy na druhou arci brzy na špičku brzy na patu, avšak tělo je skoro nehybné a ruce visí jako by neměly života. Dovedou takto skákati po celý den bez patrného zemdlení. Jak zcela jinak vypadá tentýž nehybný mestic na svém koni, jenž jest jeho nejpřednějším miláčkem. Jeť rozeným jezdcem, smělým nade vše pomyšlení, a uhání s větrem o závod, nelekaje se žádných překážek. Hořejší tělo jeho jest proti jezdění evropskému nakloněno v před, nohy trochu na zad a jezdec vypadá, jako by byl s koněm srostlý. Koně mexičtí jsou menší nežli koně severoameričtí a evropští. Ale ujedou 10 až 12 německých mil a spokojí se při tom skromnou stravou, v níž hlavní věcí jest kukuřice. A k tomu nutno uvážiti, jaké jsou ty cesty v Mexiku: úzké, příkré, skalnaté, rozryté, k tomu přichází přeplavování řek, jež nemají nikde mostů — věru, jsou to vzorná zvířata, plná ohně a divokosti, jiež arci skrotí ihned ty hrozné uzdy mexické, jichž ostré ústrojí zaráží se mu při nejmenší neposlušnosti krutě do jazyka. Viděl jsem u Puebly mestice, jehož mladý kůň bál se lokomotivy. Postavil se tedy s ním těsně ku kolejím a jakmile přijížděl vlak, hnal se proti němu. Hrozný byl pohled na ustrašené zvíře, avšak nemilosrdná uzda pracovala a po několika pokusech byl kůň ochočen.

Pravíli se, že Češi se rodí s houslemi a Maďaři s ostruhami, možno směle říci o Mexičanech, že rodí se s *machetou*. Je to dlouhý nůž, jehož užívá jak Indian, tak mestic a kreol. Slouží mu co zbraň a co universální nástroj, malý hoch umí jím už zacházeti a stařec nevyjde bez něho takřka z chalupy. A zvláště v lesích je potřebou nevyhnutelnou: musíť si člověk v Mexiku často cestu prosekávati.

R. 1874. Č. 6.

OSVĚTA

O podstatě duševních nemocí.

Úvaha psychiatrická

od

dr. Ceypa z Pecilnovce.

Často slýcháme ve společnostech, že ten neb onen člověk jest „blázen“, kterýmžto potupným slovem duševní způsobilost aneb příčetnost toho kterého člověka uváděna bývá v pochybnost a tím jmeno jeho v posměch a opovržení. Nehledě k tomu, že tato nadávka jest nad míru nešetrná a vzdělaného člověka nedůstojná, poněvadž jí vytýkáme člověku jinému nemoc politování hodnou, chci v tomto článku poukázati k obtížím, s kterými spojeno bývá rozeznání duševního onemocnění člověka od jiných podobných stavů duševních; mimo to chci tuto stručně vytknouti hlavní známky duševních nemocí vůbec a vypsáním jedné formy to objasniti.

Známo, že již ohledně tělesného zdraví vyskytují se mnohé obtíže, chcemeli určitě ustanoviti hranici, která tělesné zdraví dělí od nemoci. Obtíže tyto jsou zvláště velké v počasných nemocech, kde přechod zdraví v nemoc děje se znenáhla, kde známky tohoto pochodu jsou tak subtilné, že od méně pozorných bývají často přehlednuty. Příčinou těžkého rozeznání počátku nemoci jest nestejná dráždivost rozličných organismů v případě nemoci, to jest nestejný spůsob, jakým rozličné organismy na počínající vady a nedostatky svých ústrojů reagují. Silný, mladistvý organismus snáší nepravidelný úkon toho kterého ústroje snadněji a déle odporuje chorobným změnám, kdežto slabší aneb starší ústrojí záhy jimi trpí a následkům každé nepravidelnosti spíše podléhá.

Tytéž obtíže kromě jiných shledáváme, chcemeli rozhodovati o duševním zdraví člověka, které souvisí se zdravím tělesným, zvláště

se zdravým stavem mozku, orgánu to činnosti duševní. Ku zcela normálnímu zdraví duševnímu jest potřebí dokonalého vývoje všech sil duševních; jest však málo takových šťastných lidí, u kterých by všecky síly duševní v dokonalé souměrnosti vyvinuté se nalézaly. Mnohem častěji pozorujeme již ohledně vývoje jednotlivých sil duševních značné nesrovnalosti, aniž bychom takový stav pokládati mohli již za duševní chorobu. Vídáme nezřídka lidi obdařené bystrou pamětí vedle slabé soudnosti, jiní opět vynikají živě vyvinutou obrazotvorností, kdežto vůle jejich jest mdlá, jsou bez energie, jiní opět skvějí se podivuhodnou silou rozumu vedle slabě vyvinuté citové stránky duševního života. Nesouměrně vyvinuté síly duševní shledáváme také u lidí mravně klesIých, kteří již dávno přestali říditi se svým svědomím a zákony mravními, u kterých pozorujeme nadvládu zlých vášní a převrácenost vůle. Nedostatečný vývoj sil duševních nalézáme u lidí beze všeho vychování a vzdělání, kteří z větší části u svém jednání toliko přirozenými pudy se spravují. Rovněž nesnadný bývá úsudek, kde se jedná o čin slabých povah, slabých hlav vůbec; kde se jedná o osoby, u kterých mírná exaltace aneb sklíčenost jest obyčejným úkazem; kde se jedná o jisté rychle mimojdoucí stavy duševní podobné chorobám duševním a způsobené affekty, namáháním tělesným aneb duševním, aneb nestřídmostí v pití, na př. veliké unavení aneb rozčilení duševní, kteréžto stavy duševní provázeny býti mohou časem také nepravidelnostmi v pocitech a představách.

Které jsou tedy charakteristické známky duševního onemocnění?

Hlavní známkou jest vždy, že s duševním onemocněním dostavuje se duševní proměna značně lišící se od dřívější duševní povahy nemocného, že se vyvine nová nemocnému cizí povaha života duševního, která se proměnou v jeho náladě, jeho pocitech, náchylnostech, zvycích, snažení a jednání jeví. Nemocný není tentýž, sám sobě jest odcizen, jeho sebecit jest jiný, jeho dřívější osobnost jest proměněna. Energický stává se váhavým, povážlivý smělým, klidný bojácným, přející skoupým, střídmý oddává se pití atd. Tato proměna jest tím nápadnější, čím rychleji se byla vyvinula.

Další charakteristickou známkou choromyslnosti jest spůsob, kterak člověk reaguje, aneb kterak se chová k nastalým proměnám ve vnějších okolnostech. Podstatný rozdíl mezi melancholikem z příčin vnitřních a smutným člověkem ve zdravém stavu jest totiž ten, že zdravý člověk, když příčina žalu zmizí a opačné poměry nastanou, zase normálně reaguje, kdežto choromyslný i po příznivé změně poměrů své naladění nemění a nemůže je změniti, poněvadž to nezávisí od vůle jeho, nýbrž od průběhu nemoci mozku. Když člověk, kterého nějaká nehoda potkala, který na př. ztrátu peněz utrpěl, truchlí, nikdo se tomu nebude diviti; když ale nepřestává truchliti, když truchlí i po nahražení ztráty, po odstranění příčiny smutku, pak již lze pochybovati o jeho normálním stavu duševním. Mnohem snadněji lze tak souditi, když žádných vnějších příčin k nastalé změně života duševního nelze v poměrech nemocného nalezti; tu jevívá se ještě zřejměji podstatná známka choromyslnosti, nepravidelný totiž spůsob reakce z příčin vnitřních, z nepravidelné duševní činnosti.

Rozeznání nemoci duševní nabývá tím větší jistoty, jestli změny v duševní podstatě nemocného, jestli nápadné zvýšení jistých stránek jeho duševního života v poměrech vzniklo, které dle zkušenosti státi se mohou příčinou chorob duševních. Podléháli totiž osoba vlivu momentův, které k chorobám duševním činí náchylnými, na př. vlivu nervosní konstituce, heredity, skličujících affektů, velikého namáhání duševního, nestřídmosti a p., kteréžto momenty, jak známo, podnět zavdati mohou k vývoji choromyslnosti: tím spíše lze za to míti, že duševní proměna člověka není obyčejným zjevem, nýbrž že spočívá na choromyslnosti, na nemoci mozku, která, jak fysiologie a pathologická anatomie učí, pramenem jest duševního porušení.

Proměna v cítění a myšlení jeví se zvláštními příznaky, dle kterých rozeznáváme více forem nemocí duševních. Podle spůsobu affektu (rozčilení) a porušení intelligence rozeznáváme stav duševní skličenosti (depresse), stav duševního povznešení (exaltace) a stav duševní slabosti. První stav representuje melancholie (zádumčivost), která se označuje rozčilením spůsobu trapného, velkou duševní bolestí a tomu přiměřenými bludnými představami. Druhý stav representuje manie (šílenost, zuřivost), která se označuje buď veselým aneb zlostným affektem, rozčilením motorické stránky života duševního, velkou čilostí tělesnou, podněcovanou rychlým průběhem hojných, na venek táhnoucích, často k násilnému jednání a ničení pobádajících představ. K třetímu stavu náleží pomatenost, která jest buď částečná aneb všeobecná a označuje se stálým trváním jedné aneb více bludných představ, které intelligenci více méně porušují. Tentýž stav zahrnuje v sobě formu, která se označuje více méně vyvinutým porušením vnímání (percepce) a spojování představ (kombinace), vůbec sil duševních, a blbost sluje. Blbost jest buď vrozena (idiotismus) aneb se vyvine časem z jiných forem nemocí duševních, trvajíli tyto déle. Sem přináleží také stav duševní slabosti aneb blbosti provázený příznaky všeobecného nenáhle vyvinujícího se ochrnutí. Kromě těchto stavů duševního onemocnění známe ještě blouznění povstalé nestřídmým požíváním lihových nápojů (delirium potatorum), které buď náhle (akutně) aneb počasně (chronicky) se vyvinuje. Nemoc padoucí (epilepsie) taktéž bývá často provázena duševním onemocněním a sice obyčejně buď manií aneb blbostí. Melancholie, manie a blouznění z pití, jeli náhlé, jsou formy zhojitelné, dokud dlouho netrvají; pomatenost jest zřídka zhojitelná, blbost a epilepsie provázena nemocí duševní nejsou nikdy zhojitelné. Recidivy jsou možné při velké náchylnosti k nemoci a působíli na nemocného znova dojmy a poměry, jichžto vlivem již dříve byl se rozstonal.

Výbuch duševního onemocnění předchází obyčejně rozladění mysli, které dobu nestejně dlouhou trvá, a provázeno bývá mnohými jinými příznaky, na př. nechutí k jídlu, nespaním, nechutí ku práci atd. Dřív či později nabude toto rozladění určitějšího rázu, přejde buď v bolestné aneb veselé naladění a vede ku snížení aneb zvýšení sebecitu duševního, kteréžto proměny si nemocný hledí vysvětliti přiměřenými představami, jež se neshodují se skutečností, poněvadž jsou chorobné, bludné. S těmito bludnými ideami zápasí z počátku ještě dřívější zdravé představy, až, pokračujeli nemoc dále, úplně podlehnou. Takto

nabudou bludné představy úplně nadvlády nad nemocným, stávají se vždy živějšími a poskytují materiál k vývoji přeludů (hallucinací) a klamů (illusí) smyslův, zvláště sluchu, zraku, chuti a čichu, rovněž zavdávají podnět ku vzniku affektů podobného rázu. K těmto příznakům duševního onemocnění přidružují se dřív či později proměny zdraví tělesného, které pak doplňují obraz nemoci.

Co příklad chorobomyslnosti sdělujeme tuto obraz jedné formy melancholie, tak zvané nostalgie, chorobného to toužení po domovu, které v počátcích nesnadno rozeznati lze od zdravého stavu duševního. Touha po domovu sama o sobě jest zajisté pocit pravidelný, který nás povznáší, neboť se vztahuje k místům obyčejně nám nejdražším na světě, která k sobě víží ty nejkrásnější zpomínky života, kde bezstarostný dětský věk na nás se vábně usmíval, kde jsme byli upřímně milováni, jako nikdy později. Což divu tedy, že toužíme po svém rodišti, že si přejeme často dlíti tam i po smrti, kde jsme byli opravdu šťastni. A přece může i tento ušlechtilý, v základě svém zcela přirozený pocit vésti k chorobě duševní, překročili jisté přírodou jemu vykázané meze, rozšířili se v rámci duševního života na útraty jiných neméně oprávněných pocitů a představ, staneli se výstředním, bludným. Pak zavdává podnět k duševní chorobě, která se ve formě melancholie jeví, označujíc se bludnými představami o domovu a návratu v něj. Nemocný změní svoje obyčejné naladění, truchlí a dumá, stane se nedůvěřivým a úzkostlivým, mluví málo a vyhýbá se společnosti, tají příčinu svého žalu a vyhledává samotu, všechno své myšlení soustřeďuje se v touze po domovu. Jiní nemocní netají příčinu svého smutku, nýbrž mluví často o krásách svého domova, o přednostech svých příbuzných, a vyslovují vřelou touhu po nich, naříkají a pláčou. Zasvitneli jim paprsek naděje, že drahý domov svůj opět spatří, vyjasní se jejich tvář, celá postava nabývá příjemnějšího vzhledu, až opět ponoří se do moře svého zármutku. Umdlenost rozhostí se po celém těle nemocného, tvář jeho pozbude zdravé barvy, oko svého lesku, srdce pohybuje se často prudce, dýchání stane se nepravidelným, chuť k jídlu mizí, spaní též. Celé soustavy nervové zmocní se chorobná citlivost, ty nejmenší nepříjemnosti snáší nemocný netrpělivě, nenávidí cizí mravy, vše jej nepříjemně rozčiluje, zvláště žerty a škádlení. Nepokojné sny připomínají mu šťastné dny minulosti, uvádějí jej na okamžik do kruhu milých osob, by jej při procitnutí do hlubší ještě propasti žalu uvrhly. K celému vnějšímu světu mimo domov chová se chorý buď lhostejně aneb nepřívětivě, nepřátelsky, upadaje v bludné představy o pronásledování, o nebezpečenství smrti, o zločinech, kterými si vysvětliti hledí své trapné naladění. Tyto bludné představy zavdávají podnět ku vzniku hallucinací, nemocný domýšlí se na př. viděti svůj domov, své příbuzné, slyší jich hlas, jich volání, jich nářek. V tomto zmatku zmocňuje se nemocného často velmi úsilovná snaha, by z přítomného stavu třeba násilně vyváznul a do dřívějších poměrů zase se navrátil. Jelikož patřičné rozvahy a zdravého úsudku postrádá, nebéře při tom žádného ohledu na své okolí, chápe se těch nejnesmyslnějších prostředků, které jej i jiné osoby do největšího nebezpečenství i do zkázy přivésti mohou. Takové případy nejsou řídké, kde protizákonné, ovšem nepří-

četné činy chorobnou vášní této nemoci spáchány byly. Nezřídka stávají se zvláště mladí nemocni toho druhu žháři a vrahy. Tyto a podobné činy pocházejí ze snahy, by nemocní vyvázli z nepříjemného postavení, dílem též z mimovolného pudu melancholiků, by spácháním nějakého rozhodného činu ulehčení si zjednali. Choroba tato pokračuje někdy rychle, vede častým rozčilením, nespaním a odříkáním se jídla ku chřadnutí a spojuje se následkem toho s nemocmi jiných organův, které chřadnutí zrychlují, až nešťastník skončí smrtí tragedii života, zpomínaje při posledním vzdechu na drahý domov svůj. Tak končí těžké případy nostalgie, kde nemoc dále pokračuje aneb kde jiné nemoci se k ní přidružují. Jiné případy, a těch jest větší část, za přiměřeného léčení znenáhla se lepší a vedou posléz k uzdravení. Návrat v domov může, jsouli poměry domácí příznivé, dobře působiti na průběh nemoci, náhle však nemůže nemoc zastaviti, poněvadž proměny v mozku nemocí způsobené jen znenáhla mohou ustoupiti.

Duševní příčiny, které častým pramenem chorob duševních jsou, jeví také zde svou moc. Tím rozumíme často se opakující rozčilení mysli spůsobu trapného. Deprimující affekty vzbuzují tím spíše chorobu duševní, když vedle nich ještě jiné tělesné příčiny, na př. nedostatečná aneb nepřiměřená strava, přílišné namáhání tělesné, nemoci tělesné atd. zhoubně působí na organismus. Co do spůsobu a vnějších motivů mohou býti bolestné affekty rozličné, zde jest to touha po domovu. Jsou to vlivy, které v našem duševním životě trapný spor způsobují, účinky jejich jsou zvláště silné tu, kde naše přání a naděje v jednom předmětu se soustřeďují, a kde tyto zájmy násilně jsou rušeny. Tak se stávají deprimující affekty pramenem chorob duševních, jelikož intensivní dráždění mozku způsobují, z kterého další proměny tohoto duševní život ovládajícího ústroje vyvinouti se mohou.

Zvuk a sluch.

Od

M. Pokorného.

Přiblížili se první krásní dnové jara, dnové dávno netrpělivě očekávaní a proto tím radostněji vítaní, a sotva přišli, již opouštíme milé nám po celou zimu pohostinné komnaty a ulice, abychom pospíšili v širou volnou přírodu, i dýšeme s nevýslovnou rozkoší svěží vonný vzduch mladého, probouzejícího se života jejího, okřívajíce s ní a těšíce se s ní po dlouhém tichu nevlídné zimy.

A co jest to, co nás vábí tak mocně v živou přírodu? Jest to jen ten pocit svěžího, čistého vzduchu, či snad jen ten blahý pocit příjemného tepla ve svitu slunečním, či líbezná vůně prvních kvítků jarních, anebo snad spíše ta čerstvá zeleň všeho rostlinstva kvapně v nový život se probírajícího, která poutá náš zrak, aneb konečně jen to jemné šumění háje při vánku jarního větérku a to radostné švého-

lení ptactva, jež okouzluje náš sluch? Není to výhradně ani jedno, ani druhé; ale ovšem jest to milá harmonie všech těchto dojmů zároveň na nás se hrnoucích tak souměrně, jako v žádný jiný čas roku; jest to ta lahoda, již veškeré nervstvo naše pociťuje tím více, že po tak dlouhou dobu před tím postrádalo přirozené své nálady.

Zdaliž byli bychom tak uspokojeni požitkem toho dne, kdy by některý z dojmů těchto veškerých scházel? Dáme si snadno odpověď, pomyslímeli na slepce, jejž vyvedl vidoucí druh také do jarní přírody. Nebudemeliž ho litovati, že nemůže s námi sdíleti radost z pohledu v ranní krásy nového života? A zdaž onen hluchoněmý, jenž těší se sice s námi stejně díváním se na občerstvenou přírodu, nevzbudí v nás stejný soucit tím, že jemu jest příroda úplně němá a tichá, a že nemůže sdíleti s námi pocity své slovy?

Není zajisté smutnějšího stavu pro člověka, než býti zbaveným jednoho z obou našich nejušlechtilejších smyslů. Ovšem že stav hluchého není tou měrou bezmocný, jako slepého, ale těžko přece prohlásiti jednoho šťastnějším nad druhého. Zraku zbavený jest sice mnohem více odkázán na vnější pomoc jiných, než hluchý; ale vnitřní, duševní činnost slepce není tak seslabena, jsouc v živém styku s ostatními lidmi řečí a sluchem. Známo dostatečně, že slepci mnohdy již prosluli svými vlohami skvěle prokázanými, kdežto hluchoněmí přetěžce nabývají vzdělanosti jen poněkud nad nejnižší stupeň povznešené, bez níž člověka nyní ztěží lze pokládati za dokonalého. — Slepému vzaty jsou ponejvíce prostředky k poznání vnějšího světa mimo něj, i jest odkázán více na tichou vnitřní svou činnost; hluchoněmému ale jest skoro úplně ztracen myšlenkový svět lidí ostatních; života společenského k němuž člověk tak těsně jest připoután, jest hluchý mnohem méně schopen než slepý.

Sluch zajisté jest smysl určený toliko pro dojmy, jichž původ jest nedaleko od nás, na zemi samé; z prostor mimozemských nemůže dojíti sluchu zpráva nižádná. K sdílení myšlenek, pocitů, zkušeností svých nemá člověk pro život pospolitý prostředků lepších, nežli jest sluch ve spojení s mluvou. Známé jest přísloví, že jedno „živé“ slovo poví víc, než deset psaných; poslední slovo, poslední zvuk, po němž nastane dlouhé ticho, trvá v upomínce naší silou nezrušitelnou jakýmkoli dojmem jiným; zkrátka není dojmu tak bezprostředního a silného na mysl naši, jako zvuku.

Rozhodná tato důležitost sluchu pro člověka, veliká rozmanitost zvuků, jež rozeznávati nám lze, a pro kteréž každá řeč má velmi mnoho různých slov, ode dávna činila zpytatelům i myslitelům úlohou nemálo naléhavou prozkoumání zákonů zvuku a sluchu. Poohledněme se v krátkosti po tom, jak daleko výzkumy v té věci do posledních dob pokročily.

Z časů dosti dávných povědomo již, že slyšení povstává hlavně vnikáním vln vzduchových do ucha a přenášením kmitů zcela obdobných na nervy sluchové. Jakým způsobem vlny tyto vzduchové povstávají a v čem záležejí, vysvětlil jsem již na jiném místě.*) Jako

*) Osvěta, roč. III., díl 1., str. 321: „Pokroky v náuce o světle.“

se nám tam naskytla příležitost vhodná k porovnání zvuku se světlem, tak ovšem bude i zde, a obdoba těchto dvou zjevů podá mnohdy prostředek k objasnění našich rozborů.

Mysleme si, že kdesi bylo vystřeleno z děla na slepo nabitého, a pozorujme účinky. Zapálené náhle plyny vyhrnuly se z děla zaujímajíce pro okamžik místo mnohotisíckrát větší, nežli střelný prach, z něhož povstaly, a vytlačí tedy v prostoře kulovité vzduch do značné vzdálenosti; vzduch neustoupí ovšem jinak, než že před sebou jen na nevelikou vzdálenost s ostatním vzduchem se stlačí a učiní jakousi dutou kouli vzduchu značně shuštěného. Částky vzdálenější v této kouli dostaly však již týž náraz a ustupují také do předu stlačujíce zase další vrstvy, a tak postupuje shuštění pořád do předu a dutá koule rozšiřuje se čím dál více. Na původním místě výbuchu stalo se však ono náhlé rozšíření plynů jen na čas velmi krátký; neboť žhavé plyny schladí se na volném vzduchu téměř okamžitě, a srazí se v prostoru mnohem menší; vzduch prvé od nich vytlačený, jenž zatím své shuštění byl vyslal dále a nabyl asi již zase původní své hustoty, vrazí do této prostory zpět a zanechá okolo sebe dutou kouli vzduchu zředěného, do něhož zase pořád na novo z větší vzdálenosti vzduch vstupuje, tak že nyní za koulí shuštěného postupuje do předu koule zředěného vzduchu, čím celý úkaz jest téměř ukončen.

Přijdeli však takové pokračující shuštění a zředění, čili taková jedna vlna, k našemu uchu, vypne se nárazem vzduchu bubínek v uchu jednou do vnitř a nazpět; nervy sluchové obdrží jeden náraz, my *uslyšíme jednoduchou ránu.* *)

Zcela podobně povstane jednoduchý dojem v uchu, tleskneme-li v ruce, klepnemeli na zeď a pod. Následujeli více jednoduchých podobných nárazů po sobě, na př. když vůz jede po dlažbě, slyšíme rázy tyto co hrčení, a tak i v četných jiných případech slyšíme velmi různé skupeniny jednoduchých zvuků, které pak dle spůsobu dojmu různými jmeny označujeme. Slova: rachot, třeskot, šustot, praskot, vrzání, chrastění, vrčení, hrčení a četná jiná jsou výrazy tolikých různých dojmů sluchových, které v sobě nemají žádné pravidelnosti jiné, nežli jsou si pokaždé podobny. Takové zvuky vůbec nazvati lze všeobecným jmenem *šramotů.*

Jdeli však vlna za vlnou stále stejným spůsobem povstávající, jest i dojem docela pravidelný; slyšíme stejnoměrné hrčení jednotlivých rázů, a můžeme je, pokud jdou zvolna, i počítati; avšak čím rychleji jde ráz za rázem, tím více mizí i schopnost ucha, aby jich rozeznávalo, až při určité vyšší rychlosti splynou konečně v souvislý trvalý dojem pravidelný, jejž označujeme co *znění.* Čím více jednotlivých rázů za týž čas ve znění splývá, tím jest *vyšší,* a v tomto ohledu říkáme pak těmto dojmům *tony.* Poněvadž tedy v tonech jsou jednotlivé vlny po sobě jdoucí zcela stejné, kdežto v šramotech buďto zcela nepravidelně po sobě jdou anebo jen periodicky nestejné rázy se opakují, musíme

*) Zahučení, které v jisté vzdálenosti slyšíme, pochází od toho, že vlna zatím několikrát se odrazila a dojmy na sluch se rozmnožily.

tony považovati za zvukové zjevy jednodušší a všecka pozornost vědy akustické (t. j. ó zvuku) obrací se hlavně k nim.

Nejhlubší tony nerozeznávají se ještě valně od pouhého hrčení, ač v tom nejsou lidé obdařeni veskrze stejnou schopností sluchu. Francouz *Savart* ustanovil, že ucho ještě 7 rázů za sekundu rozeznává, avšak při 8 již prý začíná splývání jich v jedno. Obyčejně ale klade se mez prvního tonu pro hudbu potřebného na 16 vln za sekundu, kterémuž tonu říká se subkontra-*C*. Ve výkonné hudbě však tohoto tonu neužíváme, jelikož dojem jeho od pouhého drsného hučení sotva kdo rozezná; ba ještě ani tonu o dvojnásobném počtu vln (32 za sekundu) neshledáme leč při některých velikých varhanách a u pian novějších; hudební cena jich o sobě jest velmi pochybná, jsouc teprv v souznění s vyššími tony přiměřena. Obyčejně pokládá se teprv ton, jemuž za sekundu přináleží asi 40 vln, za dobrý ton.

Zeptámeli se nyní po prostředcích, jimiž lze způsobiti vlny ve vzduchu tak pravidelné, aby činily dojem znění, odpovídá nám zkušenost prastará, že jsou to hlavně kmitavé pohyby pružných těles pevných: strun napnutých, pružných tyčí a desk v jednom bodě pevně zadržených, a mimo to plynů, zvláště vzduchu, v rourách foukáním aneb podobně v pravidelné vlnění přivedených.

V uvedeném pojednání ukázal jsem, kterak kmitání pružné tyče přenáší vlnění do vzduchu a zplozuje ton. Týmž spůsobem děje se to také při strunách. Vyšinemeli napnutou strunu z její polohy, vrátí se následkem pružnosti zpět, ale přehne se zas na druhou stranu, z níž opět se vrátí atd. a tak narážejíc na té i oné straně na vzduch přivádí jej ve vlnění, jež pak sdílí se uchu našemu co ton tím vyšší, čím rychleji se ono kmitání struny dálo t. j. čím pružnější, napnutější a čím kratší a lehčí byla struna.

Dejme tomu, že bychom konce struny nějaké dali do rukou dvěma silným lidem, kteří by ji násilným tahem co možná napjali, a pak že bychom strunou touto trhli, shledali bychom, že ton nepovstává pražádný, anebo jen velmi nepatrný. Kdy by ale tito lidé strunu těsně při rukou svých přehnuli přes hrany špalíčků, podepřených o stůl, nebo jinou větší plochu dřevěnou nebo kovovou, slyšeli bychom ton dosti silný. Odkud asi ten rozdíl?

V prvním případě jest struna opřena o měkké prsty lidí; její kmitání cítí oba držící velmi dobře v rukou svých, ale kmit struny působí jenom na vzduch a to na prostoře velmi malinké, tak že vlny ve vzduchu nebudou silné, majíce v původu jen tloušťku strany samé; působení jejich na sluch bude tedy nepatrné. Jinak jest v případě druhém. Tu lidé strunu držící ucítí již málo její kmitání, kteréž působí zde hlavně na oba špalíčky, o něž se struna opírá. Tyto špalíčky budou ovšem tak kmitati, jako struna sama, jsouce dosti tvrdé a pružné, a jelikož leží zase na pružné desce, přejde ono kmitání i na ni, t. j. deska rozkmitá se celá týmž spůsobem jako struna. Nyní jsou poměry ke vzduchu již značně změněny. Dříve narážela na vzduch uzounká proužka, t. samotná struna; nyní ale celá plocha desky podložené pravidelně bije na vzduch a opět na zad ustupuje; vlny ve vzduchu jsou široké, mohutné, a na sluch doráží nyní vlna za vlnou

tak silná, že účinek jest i v dálce dosti značné velmi zřetelný. Úkaz ten jest známý jmenem *ozvuk* č. *resonance*, a veškeré hudební nástroje strunové musí býti opatřeny podobnými deskami k sesílení tonů strun. Resonance jest tedy založena na spoluchvění, které tonem někde vzbuzeným povstává také v tělese jiném.

Ozvučné desky nástrojů hudebních musejí míti tu vlastnost, aby *každým* tonem strun přišly v dostatečné spoluchvění. Avšak tak jako struna může podle napnutosti a délky dávati jen určitý ton, tak i v mnohých jiných tělesech pružných může spoluchvěním povstati jen určitý ton, což patrně záleží na jejich zvláštních rozměrech a na tvaru; říkáme, že jest tělo na ten ton naladěno. Takového spůsobu jsou tělesa, která mají tvar více podélný, jako struny, tyče a i vzduch v delších nepříliš širokých trubicích. Když k tělesu takovému přichází buď bezprostředně aneb i prostředně, na př. vlnami vzduchovými, ton takové výšky, na niž samo jest naladěno, tu prvním nárazem se trochu rozkmitne, druhý ráz přijde právě v tu chvíli, kdy tělo podle napjetí svého počíná samo také druhý kmit, jenž se tím o trochu sesílí, a tak povstanou znenáhla kmity dosti silné, i když původní ton nebyl síly značné. Neníli ale ton v souhlase s naladěním tělesa, tu sice první ráz tonu rozkmitne maloučko těleso, druhý ale přichází ve chvíli, kdy první kmit tělesa ještě nebyl ukončen, anebo již druhý z části byl vykonán, čímž kmitání počaté hned zase se porušuje. Jest to děj podobný tomu, když chceme rozhoupati těžkou zavěšenou hmotu, na př. veliký zvon; síla chlapce, jenž dovede pohnouti jen málo zvonem, pravidelně a v příhodných dobách působíc, přivede jej konečně v silné houpání. Kdy by ale k rozhoupanému již zvonu nyní přišel nezkušený, neudrží jej ani v pohybu, ale naopak brzy jej zarazí, tahali ve chvílích nepříhodných, třeba sebe silněji.

Zapějemeli do piana otevřeného nějaký ton, ozve se z něho týž ton, poněvadž struna na tu výšku naladěná přijde v spoluchvění, jiné ale nikoliv. Spojíli se ozvučné dno jednoho piana s dnem druhého tyčí z dřeva jedlového, tu bude se všecko, co na jednom se zahraje, opakovati i v druhém, byť bylo dosti daleko vzdáleno. Kmity v prvním pianě sdělené od strun desce ozvučné, sdělily se jedlové tyči a tou desce druhého piana, ale ta mohla rozkmitati jen ty struny, které na tytéž tony jsou naladěny. Zajisté úkaz to velmi krásný a překvapující, jeli první piano ve vzdáleném místě postaveno, z něhož přímé zvuky jeho k nám nedocházejí, a z piana před námi stojícího jako čarovnou mocí vyluzují se melodie a akkordy.

Úkazy spoluchvění jsou velmi četné a každý zajisté vzpomene si na mnohé příklady, kdy nějakým silným šramotem, nějakým tonem určitým a pod. slyšel zvláštní zaznění v některém místě svého bytu, v některé sklenici, láhvi, v tabuli okna, v nástroji hudebním atd. Vždycky jest to spoluchvění vzbuzené tonem téže výšky, jenž v onom šramotu nebo zpěvu byl obsažen.

Proč ale rozpisuji se o tomto právě předmětu tak široce? Poněvadž právě na takovém spoluchvění založeno i slyšení tonů v uchu. Když vlny tonu vejdou do ucha, přeneseny byvše blanou bubínkovou a kůstkami za ní vzepřenými (viz uvedené pojednání) na druhou blánku

vnitřní, tak zvané okrouhlé okénko, za nímž nalézá se ucho vnitřní, vyplněné celé tekutinou bílkovitou — bude se tekutina tato právě jako vzduch pohybovati kmitavě v před a zpátky, ale v celém rozsahu svém najednou, nikoli posloupně, poněvadž tekutiny nemohou se stlačováním místně shustiti. Toto vnitřní ucho skládá se z dutin rozličně zatočených, jimž bludiště se říká; mají podobu tří polokruhovitých trubic, v nichž na jemné blánce končí se četná vlákenka nervová a od nich visí do tekutiny velmi mnoho tenounkých křehkých vláken, podobných štětinkám (objevených od *Maxm. Schulze*), která jsou velmi schopna, aby hnutí v tekutině přenesla na nervy, jichž kořínky svými se dotýkají. Zároveň jest tu mnoho drobounkých zrnek vápenitých (sluchových kaménků) uložených mezi vlákny nervovými, jejichž účelem bez pochyby jest, aby krátké pomíjející rázy spoluchvěním své větší hmoty učinily trvalejšími.

Ústrojí těchto sluchových vlásků a kaménků zdá se býti hlavně určeno k pojímání různých šramotů a zvuků vůbec, kdežto k pojímání tonů hudebních slouží nejspíše hlavně podivuhodné ústrojí, jež objevil italský badatel *Corti*, dle něhož slove ústrojím Cortickým. Mimo ony tři polokruhovité dutiny nalézá se totiž v uchu ještě trubice do závitu stočená, tak že podobá se úplně vápennému domku obyčejného maličkého hlemýždě. V tomto závitu napjata jest napříč blána složená asi ze 3000 (dle počítání *Köllikerova*) vláken spolu rovnoběžných a spojených s konci nervovými. O tomto ústrojí pronesl tedy *Helmholtz*, (slavný, posud žijící přírodozpytec, jenž svými pracemi v náuce o zvuku a o teple stal se jedním z nejproslavenějších učenců našeho věku) hypothesu, že vejitím pravidelného kmitání tonu nějakého do ucha přijde vždy jen ono vlákno Cortické v spoluchvění, které jest naladěno na týž ton, aneb jeli ton takový, že padá pravě mezi vlastní tony dvou sousedních vláken, přivede v kmitání společné tato dvě vlákna, a sice ono z obou silněji, při jehož naladění jest vnější ton bližší. *Tyndall* porovnává velmi vhodně Cortické ústrojí s harfou na spoluznění zařízenou. Nechť jest tento náhled pravdivý, nechť i časem ještě jinak se přemění, ze všeho zřejmo, že slyšení založeno jest úplně jenom na vzniklém spoluchvění některých částek v uchu, jimiž přenáší se pak na nervy. Proč ovšem tyto kmity nervů se dotýkající způsobují v nás ten určitý dojem zvuku, zcela rozdílný na př. od dojmu světla, to pověděti neumíme.

Takovým tedy spůsobem objeven v našem teprv století bádáním Helmholtzovým, na základech ovšem od jiných již dříve položených, důležitý zákon o slyšení tonů. Avšak tato zásluha Helmholtzova není nejdůležitější v oboru akustiky; učinilť on svými výzkumy mnohem rozhodnější obrat v dosavadním stavu této vědy, rozřešiv některé otázky, před tím právě v této vědě velmi záhadné.

Nežli se však pokusím o jejich vysvětlení, musím předeslati ještě několik slov o zákonech dříve na základě zkušeností již nalezených, jejichž známost sice u většiny ctěného čtenářstva mohu předpokládati, avšak pro lepší souvislost našeho pojednání v krátkosti přece zde uvedu.

Dávajíli dvě struny tony docela stejné, a skrátímeli na to jednu z nich o polovičku (podložením špalíčku s ostrou hranou, anebo stisknutím jí mezi prsty), vydá tato struna ton vyšší, jenž bude patrně

míti dvojnásobný počet kmitů za sekundu, co druhý. Nechámeli nyní zníti obě struny spolu, rozeznáme sice oba tony, avšak budou ve svém působení na ucho sobě velice podobny; ucho v nich shledá tak velikou shodnost, že někdy při menší poněkud pozornosti snadno splynou v dojem jediný. Tento vyšší z obou tonů slove *oktavou* prvního. V hudbě označují se tony zvláštními jmeny, a sice má oktáva tonu vždy s ním stejné jmeno, toliko co do výšky se k němu přidává ještě znamení rozeznací. Uvedl jsem již, že ton o 16 kmitech za sekundu nazván jest *subkontra-C* a označuje se také C_2, jeho oktáva, tedy ton o 32 kmitech slove *kontra-C* (C_1) vyšší oktáva jeho o 64 kmitech *velké C*, pak přijdou další vyšší oktávy *malé c* (o 128 kmitech), *jednou, dvakrát, třikrát, čtyrykrát, pětkrát čárkované c* (c_1, c_2, c_3, c_4, c_5, o 256, 512, 1024, 2048, 4096 kmitech) atd.*)

Skrátímeli ale strunu jen o třetinu a nechámeli pak zníti delší část její, přijdou při ní na každé dva kmity druhé struny tři kmity. Tento ton, zaznívaje současně s druhým, nikdy již tak dokonale s ním nesplyne, ale uchu našemu přece vždycky jest souzvuk obou takových tonů příjemný. Vyšší z těchto obou tonů nazývá se *kvintou* druhého a jeli tento *C*, jest kvinta jeho *G*, a označuje se pak ovšem zase tak, jako shora tony *c*. Na př. k tonu c_1 o 256 kmitech patří kvinta g_1 o 384 kmitech.

Ještě méně splývá ton první struny s tonem druhé, bylali skrácena pouze o čtvrtinu, a ton vyšší slove zde *kvartou* nižšího, při čemž na každé tři kmity jednoho přicházejí 4 druhého. K tonu *C* náleží co kvarta ton označený *F*. — Pokračujemeli takto dále, umenšujíce pořád skrácení jedné struny, stávají se tony jeden od druhého pořád rozdílnějšími a i uchu spolu pořád méně příjemnými, až souznění jejich stává se přímo nesnesitelným. Od určité však chvíle, když totiž rozdíl v délce obou strun jest již velmi malý, zmizí pro ucho nepříjemnost v souznění, jelikož tonů příliš málo rozdílných ucho již více nerozeznává.

Jednak ze *souzvučnosti* (konsonance) dvou tonů, jednak z potřeby postupu tonů při zpěvu povstaly nenáhle tak zvané škály čili *stupnice* tonové, které u různých národů nebyly zcela stejné a teprv před nemnohými časy i u nás došly té úplnosti, již mají nyní.

Do této části akustiky nechci a nemohu se zde pouštěti; hudby neznalého bych zde asi zbytečně unavoval, nemoha pokusem hned objasniti, co pouhé slovo jen kuse podá; hudby znalého opět bych unavil vykládaje mu, co dávno zná. Tolik jen obecně říci chci, že v naší za nejpřirozenější uznané stupnici tonů, t. v *diatonické* jdou po tonu prvním, jejž béřeme za *základní:* jeho *sekonda* (o $^1/_8$ vyšší), *terce* (o $^1/_4$ vyšší než základní), *kvarta* (o $^1/_3$ v.), *kvinta* (o $^1/_2$ v.), *sexta* (o $^2/_3$ v.), *septima* (o $^7/_8$ v.), na kterouž následuje pak oktáva (2krát vyšší), aby vše zase týmž pořádkem se opakovalo. — Kdy bychom chtěli zde zvěděti, v jakém postupu jde jeden ton po druhém,

*) Počet kmitů za sekundu, které dají ton určité výšky, ustanovuje se zvláštními přístroji, jež slovou *sirenami*, a z nichž dokonalá k tomu konci upravená pochází od *Cagniard de la Toura* z r. 1827.

shledali bychom, že od základního k sekondě přibude kmitů o $^1/_8$ (ku př. z 24 o 3), od sekondy k terci o $^1/_9$ (ze 27 zase o 3), odtud ke kvartě jenom o $^1/_{15}$ (z 30 jen o 2), odtud ke kvintě o $^1/_8$ (z 32 o 4), odtud k sekstě o $^1/_9$ (z 36 opět o 4), k septimě o $^1/_8$ (z 40 o 5) a k oktávě zase jen o $^1/_{15}$ (z 45 o 3 na 48, což oktáva tonu základního, který měl 24 kmity). Viděti zde, že postupování tonů od jednoho k druhému jest trojí, o $^1/_8$, $^1/_9$, $^1/_{15}$. Oba první kroky do výšky jsou skoro stejné a ucho jen těžko, a ne každé, rozezná, byloli o jeden neb druhý z obou těch stupňů pokročeno, avšak třetí krok, t. o $^1/_{15}$ jest značně, téměř o polovičku menší. Z toho vidíme, že od terce ke kvartě, a od septimy k oktávě jest stupeň zvýšení téměř jen poloviční, jako při tonech ostatních. Vezmemeli *C* za základní ton, jsou ostatní tony v diatonické stupnici podle toho postupu takto pojmenovány: *C, D, E, F, G, A, H, c.* Od *E* do *F* a od *H* do *c* jest tedy vzdálenost téměř o polovic menší, nežli od *C* do *D*, od *D* do *E* atd. Říká se pak vzdálenostem velkým (o $^1/_8$ a o $^1/_9$) vzdálenost *celého tonu*, malé (o $^1/_{15}$) vzdálenost *půltonu.*

Pro výkonnou hudbu ukázala se však časem potřeba, aby větší mezery mezi *C* a *D* atd. vyplnily se tak, by nebylo vůbec mezi tony po sobě jdoucími větších rozdílů než na nejvýš o $^1/_{15}$, i musily se tedy tony *C, D, E, F, G, A* vesměs asi o půlton zvýšiti, aneb tony *D, E, G, A, H* o půlton snížiti, což však ve výkonné hudbě se béře za totožné. Stupnice takto doplněná, v níž tony jdou po sobě o půlton se zvyšujíce, nazvána jest *chromatickou* a bude se psáti (značíli přívěska *is* ton o půlton zvýšený, *es* ale snížený) takto: *C, Cis (Des), D, Dis (Es), E, F, Fis (Ges), G, Gis (As), A, Ais (B* místo *Hes), H, c.* Prodloužímeli stupnici tuto z hloubky jakékoli do výšky, shledáme, že od kteréhokoli tonu počínaje vždy 12tý další jest jeho oktávou, 7mý kvintou, 5tý kvartou, atd.

Pomíjejíce již všech ostatních důležitých i zajímavých vztahů tonových, které hudba ve svém postupu si vynašla a které v jednoduchých poměrech číselných se objevují, všimněme si jen toho, co se nám tu naskytlo zvláštního při souznění dvou tonů. — Podivný na první pohled úkaz, že některé tony, samy o sobě zcela lahodně, zaznívajíce spolu, jsou pro sluch velmi nepříjemny, kdežto jiné, ničím před nimi zvláště nevynikající, jsou spolu příjemny, již v nejstarších dobách poutalo myslitele, a tu to byl nejprvé řecký filosof *Pythagoras*, jenž zkoumáním tonů na strunách nalezl již první hlavní, námi uvedené podmínky pro souzvučnost dvou tonů. Vyjádřilť pak Pythagoras zákon ten tak, že dva tony tím dokonalejší mají souzvučnost, čím jednodušší jest poměr čísel pro délky strun, jimiž povstávají, č. dle našeho důkladnější seznání, v čím jednodušším poměru jsou počty kmitů obou tonů.

Pythagorovi zdál se zákon tento tak neobyčejně důležitým, tak dalekosáhlým pro veškerou přírodu, že učinil jej prvním zákonem přírodních úkazů vůbec: „Všecko jest číslo, všecko souzvučnost.“ Odtud známá harmonie sfér, již dle učení jeho žákův Pythagoras skutečně slyšel atd.

Od Pythagora až do první polovice 18. věku nikdo neodvážil se k opravdovému novému pokusu, aby vysvětlil zákonem přírodním tuto

zvláštní záhadu. Tu *Euler*, slavný mathematik předešlého věku, vykládal souzvučnost tím, že prý rádi máme *pořádek*, a těšíme se z pozorování oněch „prostředků, jež vedou k určitému cíli“; jenom nesmí býti pozorování toto příliš namáhavé, t. j. pořádek v poměrech, jež nalezti chceme, musí býti dosti jednoduchý, jinak přestane nám činiti potěšení. Dle toho byla by tedy souzvučnost duševní radostí, pocházející z nalezení zákona bez namáhání ducha.

Že tento výklad mohl plných 100 let mlčky za dostatečný býti považován, svědčí toliko o tom, že nikdo neviděl pomoci, jak by se měl hledati výklad lepší. Že Eulerův náhled by měl platnost jen tehdy, kdy bychom z nalezené souzvučnosti také ihned poznávali ten zákon jednoduchosti poměrů kmitacích, toť patrno, kdežto přece přemnozí hudby znalí výtečně rozeznávají konsonance a dissonance, nemajíce o jednoduchosti zákona zvukového ani ždání.

Helmholtzovi podařilo se, uvesti v tuto záhadu jasno. Rozřešilť však otázku tuto zároveň s jinou ještě, kterou proto také dříve proberu.

Když během času dokázáno bylo, že na množství kmitů za sekundu (čili na délce jich) závisí jenom výška tonu a na šířce jich (ve vzduchu tedy na stupni shuštění a zředění) síla jeho, zbývala ještě otázka, odkud pochází různost tonů stejně silných a vysokých na rozličných nástrojích. Známoť, že zcela rozdílně zní týž ton houslí, klarinetu, posounu, lidského hlasu atd., tak že jej okamžitě rozeznáváme. Jmenoval jsem zde zúmysla jen nástroje, které dávají jako lidský hlas tony táhlé, v průběhu svém stejně silné, poněvadž tony jiné, jako na pianě, harfě a pod. vždy již tím podstatně se liší od oněch, že mocně počínajíce rychle slábnou. Nehledíce tedy k rozdílu tonů, založenému na proměnách síly jejich, shledáváme při nich různou jakost, a označujeme tuto zvláštní povahu tonu slovem: *rác* čili *barvitost tonu (timbra)*.

Bádajíce po příčinách tohoto zjevu přišli přírodozpytci k závěrku, že poněvadž délka vlny podmiňuje výšku, a šířka vlny sílu tonu: může barvitost tonu záviseti jedině na tvaru vlny. Tento náhled v hlavní věci ukázal se sice pravdivým, jelikož se ukázalo, že různá barvitost tonu patří skutečně vždy také k jinému tvaru vlny, ale nedalo se dokázati, že by dvě vlny tvaru rozdílného musily spůsobiti také tony různé barvitosti.

Různý tvar vlny může záležeti v tom, že na př. shuštění vzduchu nastane náhle a dosáhnouc vrchole nepřejde touž rychlostí ve zředění, nýbrž že nejprv hustoty o něco ubude, načež se zas trochu shustí, opět více zřídne a tak na dvakrát, na třikrát i třeba vícekrát teprv největšího zředění dosáhne, odkudž zase znova náhle se zhustí atd. Taková pak vlna vzduchová může strunou vzbuditi se tím, že následkem zvláštního trhnutí kmitne struna v jednu stranu náhle, avšak nepřechází v druhou stranu též tak, nýbrž na několikrát, mezi tím trochu se zastavujíc, ano z části i vracejíc. Těchto spůsobů kmitání buď strun, buď jiných hmot pružných může nastati veliký počet, podle toho, jak se v pohyb přivedou; musí býti zajisté kmitání struny zcela jiné, udeříme-li na ni měkkou paličkou, nebo trhneme-li ji ostrým háčkem, a

staneli se tak uprostřed struny, nebo blíže nebo dále od některého konce.

Ptámeli se však, jakým spůsobem tyto rozdílné tvary vln mohou působiti tak rozdílně na náš sluch, odpovídá nám na to předběžně již zkouška, kterou takovými tony různých barvitostí vykonáme při otevřeném pianě, v němž dusítka (šlapnutím na podnožku) vyzdvihneme. Necháměli zazníti blízko strun dosti silný ton rázu vynikajícího, přivede se, jak se lze přesvědčiti, v kmitání nejen struna na tuže výšku naladěná, ale také struna, jež dává oktávu, pak ta, jež dává této druhé kvintu, pak opět druhou oktávu, atd. a zkoumámeli tony tyto u porovnání se základním, shledáme, že jsou to takové, které mají postoupně 2krát, 3krát, 4, 5, 6, 7krát atd. více vln, než hlavní základní ton, jenom že tyto vyšší tony celkem jsou mnohem slabší a i mezi sebou nestejně silné.

Necháměli zníti do piana ton téže výšky z jiného nástroje, shledáme, že zase jen tytéž struny zakmitají, ale že poměrná síla tonů při nich bude jiná, než předešle. Tak bude to tedy vždy, ať ten či onen ton stejné sice výšky, ale nejrůznější barvitosti se nechá zazníti.

Víme však již, že struny v pianě přicházejí ve znění jenom spoluchvěním, a to jen kmitáním, které s naladěním jejich úplně souhlasí, tak že musíme souditi, že ve všech oněch tonech různé barvitosti vedle hlavního tonu jest obsažena ještě celá řada určitých tonů vyšších, které spoluchvění strun oněch spůsobují.

Tak také obyčejně o této věci se mluví; i říká se, že obyčejné tony, které hudební nástroje, hlas lidský atd. vydávají, nejsou jednoduché, nýbrž složené z hlavního tonu, jenž rozhoduje o výšce, a vedle něho z celé řady *svrchních tonů* slabších, z nichž některé nad jiné silou vynikají a tím dojem hlavního tonu pozměňují, což barvitost tonu podmiňuje.

Vlna tonu, jakkoli se jevícího, jest jakožto jediného původu také jenom jednoduchým pohybem, byť i tvaru velmi složitého; ale theorie o součinění vln současně vznikajících a týmž směrem postupujících dokazuje, že skutečně každá vlna kteréhokoli pravidelně se opakujícího tvaru může vzniknouti splynutím vln, které jsou k sobě v poměrech hořejších.

Proto nebude pochybeno, řeknemeli, že vlna tonu jakkoli zbarveného „skládá se“ z více vln, náležejících předně k tonu základnímu, a za druhé k jeho svrchním tonům. Poněvadž pak svrchní tony mají za sekundu kmitů 2, 3, 4krát atd. víc, jsou tedy, jeli na př. základním tonem C, tyto: c, g, c_1, e_1, g_1, atd., kteréž až po posledně jmenovaný jsou dle hořejšího s původním tonem v souzvuku dokonalém. Z vyšších svrchních tonů jest již následující, a ještě více některé jiné v souzvuku méně dobrém a záleží tedy patrně na síle těchto svrchních tonů, podporujíli libozvuk tonu hlavního čili nic.

Svrchu uvedené spoluznění svrchních tonů zvláště vyšších, které již jsou obyčejně velmi slabé, v otevřeném pianě nebude ovšem tak snadno skutečně pozorovati a uvedl jsem je toliko pro snažší porozumění věci, ale *Helmholtz*, jemuž za přesný tento rozbor děkujeme,

nalezl prostředek jistý, jímž lze svrchní tony i velmi slabé dobře pozorovati. Jsou to tak zvané *ozvučníky* (resonatory), duté to koule z dvou protějších stran v krátká hrdélka se končící, z nichž jedno se dá do ucha, kdežto druhým se posloucbá. Takové koule mají (jako láhve a podobné baňkovité nádoby) tu vlastnost, že vzduch v nich obsažený dle tvaru jejich se může přivesti ve spoluchvění značně silné toliko jediným, zcela určitým tonem. Zníli tedy nějaký ton, aneb třeba i jiný nepravidelný zvuk, shledáme ozvučníkem snadno, jeli ve zvuku tom obsažen ton, na nějž ozvučník jest naladěn, poněvadž tento ton se v něm jediný velice sesiluje, ostatní ale takřka zůstanou nepovšimnuty. Těmito ozvučníky na nejrůznější tony naladěnými shledal Helmholtz, že v tonech různé barvitosti skutečně zaznívají tony svrchní, a posoudil zároveň poměrnou sílu jejich.

Tímto spůsobem ukázal, proč tony, v nichž nanejvýš prvních 5 svrchních tonů souzvučných silně spoluzní, vyznamenávají se líbezností, *plností* (sytostí), na př. tony klarinetu; tony, při nichž vyšší svrchní tony (méně souzvučné) silněji vynikají, že jsou *ostré*, pronikavé (tony houslí, posounů), kdežto tony se slabými svrchními tony vůbec jsou mdlé, *prázdné* (tony širokých píšťal u varhan, ladicích vidlic, u flétny a j.).

Jak jsem již pravil, nedá se pokus o spoluznění strun výše naladěných v pianě při tonu zbarveném provesti úplně ve skutečnosti; ale k vysvětlení theorie Helmholtzovy o slyšení hodí se nyní již obzvláště dobře. Víme, že dle tohoto pojmutí Cortické ústrojí v uchu jest v každém příčném místě naladěno jen na určitý ton zcela jednoduchý. Tak jako v pianě zbarveným tonem přicházejí ve znění všecky ty struny, které jsou naladěny na jednoduché tony, jež ve zvuku onom jsou obsaženy, tak i v uchu; t. j. v Cortickém ústrojí *rozloží* se vlna tonu zbarveného v její vlny jednoduché (ze stejnoměrných shuštění a zředění složené) a přivede je k vědomí našemu co tolikéž dojmů jednoduchých.

Tímto objevením Helmholtzovým jest poměr ucha k oku opět lépe objasněn. Když se nám podaří, zvláštními prostředky tvar jakékoli vlny (na struně, ve vzduchu atd.) zraku učiniti zřejmý, rozezná oko všechny různosti v tvaru dokonale, i tehdy, kdy ucho žádného rozdílu ve zvuku příslušném neznamená. Za to však nemůže oko nikterak provesti rozklad těchto tvarů v ony jednoduché stejnoměrné pohyby, z nichž by složením mohly povstati. Ucho naproti tomu nerozeznává různé tvary vln co takové, nýbrž rozkládá je v tvary jednoduché, přivádějíc je co skupeniny jednoduchých tonů k našemu vědomí, v němž ovšem pro svou současnost splývají ve zvláštní dojem barvitých tonů. V tomto rozkládání a rozeznávání kmitů v jednoduché kývavé kmity jest tedy sluch dokonalejší než zrak.

Za doklad pro pravost tohoto náhledu o původu barvitosti tonů slouží známá již z praxe varhanářské okolnost, že k docílení zvláštních řiznějších tonů zavedly se u varhan dávno tak zvané *mixtury*, t. j. úprava, aby současně se silnými tony velikých píšťal zněly vždy dle vůle varhaníka jisté řady slabších tonů jiných píšťal, naladěných s nimi na vyšší oktávu, druhou kvintu a oktávu, atd.

Ale ještě jiné opět nad míru zajímavé a podivuhodné faktum dosvědčuje nejen pravdivost těchto výzkumů Helmholtzových, nýbrž i neobyčejnou jeho bystrost jak v pozorování úkazů sluchových, tak i v sledování jich až k základním zákonům; myslím zde objevení původu samohlásek v mluvě lidské.

Při stejné výšce a síle tonu můžeme zpívati samohlásku kteroukoli, i byla tedy opět otázka po původu samohlásek uvedena na totéž stanovisko, jako barvitosti tonu, neboť znění téhož tonu co *A*, *O*, *U* atd. může záležeti zase jenom na tvaru vlny, čili na spoluznění některých ještě jiných tonů. Již v předešlém věku, totiž r. 1779 podařilo se *Kratzensteinovi* následkem vypsané ceny od Petrohradské akademie věd shotoviti přístroj, jenž samohlásky nápodoboval, což současně a ještě dokonaleji provedl také Vídeňan *Kempelen*, (známý proslulý shotovitel automatů), a nejlépe později Angličan *Willis* a v našich dobách *Faber*, jehož „mluvicí stroj“ i mnohému z našich čtenářů bude známý. Ve všech těchto případech byl to kovový jazýček (jako u fisharmoniky, nebo i u tahacích harmonik a j.), jehož zvuk sesilován resonanční trubkou zvláštního tvaru dával zřetelně tu neb onu samohlásku. Tím bylo tedy již patrno, že zvláštní resonance jest asi jedinou příčinou povstání samohlásek, při hlase lidském tedy zejmena resonance v dutině ústní. Lehce přesvědčí se každý, když třeba šeptem vysloví po sobě různé samohlásky, že tvar úst po každé určitým spůsobem pozmění. Jak ale působí ozvuk na povahu tonu? Na to odpovídá Helmholtz, že zvláštním přitvořením dutiny ústní naladí se také zvláště na některé tony svrchní, které tedy tu silněji tu slaběji zaznívajíce s tonem z hrdla vyraženým činí tu a onu samohlásku.

Jest to týž tedy úkaz, jako spoluznění vůbec, a musí se proto i jinými podobnými prostředky objeviti. A skutečně: zapějemeli do otevřeného piana s pozdviženými dusítky samohlásku *A*, zazní nám zpět také tím tonem zřetelná samohláska *A*, změnímeli ji v *O*, zazní od strun také *O* atd. Patrně přišly ve spoluznění ony struny, které jsou naladěny na ty tony, jež v oněch samohláskách hlavní ton pozměňují, a sice v témž poměru silněji nebo slaběji, jako v ústech samých; i dají pak dohromady týž výsledek.

Pomocí ozvučníků vyzkoumal také Helmholtz určitě tony, které v ústní dutině při jednotlivých samohláskách zaznívají a shledal zejmena co první zákon o tom, že jest dutina ústní v určitých polohách svých, naladěna ne snad na svrchní tony onoho, jenž z hrdla jde, nýbrž na své vlastní určité tony. Avšak se základním tonem z hrdla vycházejí, tak jako při tonech rozličných hudebních nástrojů, zároveň i četné jeho svrchní tony, které pak zvláštním naladěním ústní dutiny rozličnou silou zaznívají. Držímeli ladičku (ladicí vidličku, jíž při každém pianě k vůli ladění nalézáme), která dává jen svůj základní ton dosti silný, před dutinu ústní, stane se teprv při určitém tvaru dutiny ton ladičky dosti silným. Jeli ladička tato naladěna na *f* a odstranímeli ji od úst, nezměníce tvar jejich, načež z hrdla pustíme ton jakýkoli, zazní vždy samohláska *U*. Vezmemeli k tomu pokusu ladičku dávající ton b_1, uslyšíme zřetelně samohlásku *O*; jeli ale ladička o oktávu vyšší, bude se ton z úst na ozvuk postavených vycházející dosti dobře podobati

čisté samohlásce *A*, atd. Jest to zajisté zvláštní zjev, že ústní dutina při jakékoli výšce tonu z hrdla vycházejícího a při mužských, jako při ženských, při mladých i starých lidech pro určitou samohlásku jest naladěna vždycky na tytéž tony; při *U* na f, při *O* na b_1, při *A* na b_2, při *E* na f_1, b_3; při *I* na f, d_4.

Že pak skutečně jen spoluznění určitých tonů způsobuje samohlásky, dokázal Helmholtz skvěle přístrojem, jenž se skládá toliko z ladiček, které zvláštním způsobem pomocí elektrického proudu se udržují v stálém kmitání, a jejichž znění se dá ozvučnými rourami libovolně sesíliti a větším, menším přivřením jich i seslabiti. Vzal pak k tomu Helmholtz za základní ton B, aby dosáhl při jeho svrchních tonech oněch poměrů, jaká ústa při pronášení samohlásek podávají. Takových ladiček měl původně osm, a sice s tonem B a jeho prvními 7 harmonickými tony b, f_1, b_1, d_2, f_2, as_2, b_2. Nechalli zníti ton B plně, a s ním slabě b, f_1, bylo slyšeti dobré *U*, ačkoli již základní ton B sám o sobě dává jakési temné *U*. Byloli ale B trochu přitlumeno, b_1 ale (charakteristický ton pro *O*) znělo silně a s ním ještě slabě b, f_1 a d_2, bylo slyšeti velmi pěkné *O*. Samohláska *A*, jenom trochu více do *O* přecházející, povstala, bylyli nejvyšší 4 tony silné, spodnější 4 slabší. *E* a *I* nedaly se ale tímto strojem způsobiti, jelikož se nedaly vysoké tony harmonické, k nim náležející, učiniti dosti silnými.

S tímto krásným vynálezem spojil Helmholtz ještě celou řadu velmi pěkných pozorování, z nichž zajisté pro zpěváky nejzajímavější jest ten z uvedených zákonů přímo plynoucí důsledek, že při zpívání tonů, které jsou blízké charakteristického tonu některé samohlásky, dá se i samohláska tato nejlépe pronesti, že pak zvláště blíže hranic hlasu není téměř možno jiné, než právě ty samohlásky vyraziti. Tak na př. jeví se při ženských hlasech v poloze hlubší než c_1 vesměs náklonnost k temnému *O*, v poloze nad e_2 nebo f_2 nejlépe zní *A*. V nejvyšších tonech sopranu nemožno téměř zpívati jinou samohlásku než *I*. — Jsou to pokynutí velmi důležitá nejen zpěvákům a učitelům hudby pro cvičení ve vokalisaci, která právě pro toto řečené působení se mnohdy nedá leč dlouhým cvikem a upozorňováním popraviti, ale i skladatelům, kteří by měli věděti, v kterých tonech určitou samohlásku lze nejsnáze a nejzvučněji provesti.

Konečně máme nyní ještě poslední nejkrásnější výzkum Helmholtzův probrati, jenž jediný stačil by, učiniti jmeno jeho v dějinách fysiky nezapomenutelným; myslím totiž výzkum o příčinách souzvuku a nesouzvuku. Není to ovšem předmět nový, a čtenáři věci jen poněkud znalí dočtli se o tom zajisté již velmi často, ale přece myslím, že ve věci takého dosahu nelze ani učiniti příliš mnoho k možnému objasnění. Za tou příčinou všimneme si nejprvé úkazů, které s naším předmětem velmi těsně souvisí.

Mysleme si, že jsme napjali na ozvučné desce vedle sebe dvě struny tak, aby byly docela stejně naladěny, a nechme je kmitati; i uslyšíme zajisté jediný ton, v průběhu svém zcela stejnoměrný, nezměněný. Svrchu pravil jsem již, že malé rozdíly výšek dvou tonů nemůžeme uchem pojmouti. Nuž povolme tedy malounko jednu z obou

strun, aby naladění jejich nebylo již zcela stejné; zdaž spozorujeme rozdílu v nich? Nikoli. — Uslyšíme jako dříve jediný toliko ton; avšak povaha jeho přece jest nyní jiná. Prvé zněl ton klidně, plynul stejnoměrně, — nyní jako by se houpal; chvílemi se nadme, chvílemi seslábne až téměř k úplnému zaniknutí a tyto *záchvěje* opakují se pravidelně po celé trvání tonu. Povolímeli strunu ještě o něco více, stanou se záchvěje tyto četnější, t. j. půjdou rychleji za sebou. Dalším stálým povolováním jedné struny bude záchvějů těchto stále přibývati, až jich nebude lze již sluchem dobře stopovati, začež ale rozdíl obou tonů nyní počne býti sluchu zcela zřetelným a v nesnesitelný nesouzvuk se vyvine.

Zeptámeli se nejprvé po původu těchto hudebníkům dávno již známých záchvějů, dáme si odpověď velmi snadně. Dejme tomu, že jsou struny původně napnuty tak, aby obě kmitly za sekundu 200krát. Způsobímeli nyní v obou strunách současně a týmž spůsobem kmitání, bude patrně shuštění a zředění ve vzduchu od obou postupovati stejně a vždy sejdou se až i v uchu našem současně dvoje shuštění a na to zas dvoje zředění; budeme míti dojem jediného silnějšího tonu, poněvadž dvoje současné shuštění splyne v jediné silnější shuštění a tak opět i zředění.

Jest to nejjednodušší případ tak zvané *interference* (*křížení*) vln, při němž platí za hlavní pravidlo, že dvě stejné doby vln se sesilují, dvě opáčné se seslabují. Kdy by tedy naopak dva stejné a stejně silné tony vycházely ze svého původu tak, že by shuštění jednoho se zředěním druhého se sešlo, zrušil by se všechen hyb, a nastalo by ticho. Tak stane se skutečně při dvou píšťalách docela stejných, postavímeli je těsně vedle sebe a ženemeli současně do obou vzduch. Proud vzduchu, jenž ústím vycházeje vráží na ostrou hranu a brzy do píšťaly vnikaje způsobuje v ní shuštění, brzy z ní vynikaje zředění, upravuje se vzájemně tak, že shuštěný vzduch z jedné proudí do vedlejší píšťaly, v níž právě nastalo zředění, a nechává tak okolní vzduch v klidu. Zde stává se tedy právě to, co ton úplně musí zničiti, vzájemné vysílání protivných sobě pohybů vzduchu. Jest to úkaz nástrojařům dávno známý, že v některých okolnostech nelze ton sesíliti přidáním druhého pramene totožného (zvláště při varhanách, fisharmonikách a pod.), nýbrž že tím naopak oba tony na vzájem se porušují.

Na tomto základě pochopíme nyní již lehce, jaký bude účinek ze snížení tonu na jedné z dvou shora uvedených strun. Povolímeli jednu strunu, aby kmitala za sekundu jen 199krát, a počnouli obě struny kmity své tak, že z nich počne vycházeti současně na př. shuštění vzduchu, opozdí se patrně při postupování shuštění od druhé struny proti shuštění od první o 200. díl jedné vlny. Po 100 vlnách od první struny bude tedy zřejmě shuštění od druhé struny vyšlé již o $^1/_2$ vlny pozadu, t. j. se shuštěním od první struny sejde se zředění od druhé; ton se zruší, kdežto po 200 vlnách sejde se shuštění od obou strun a ton se sesílí, načež vše se opakovati bude znova.

Budeme tedy míti v uchu dojem, že za každou sekundu jednou síla tonu značně ochabne a zase se vzmůže, což právě činí jmenované záchvěje tonu.

Dalším povolením druhé struny na počet kmitů 198 vznikne toto setkání se shuštěním se zředěním dvakrát, t. j. uslyšíme za každou sekundu *dva* záchvěje; zkrátka, o kolik kmitů se liší jeden ton od druhého, tolik záchvějů povstane za ten čas.

Čím více tedy jeden ton od druhého se liší, tím větší počet záchvějů za sekundu nastává. Ucho pojímá velmi dobře záchvěje tyto co takové, i když jich připadá na sekundu již tolik, že je počítati nelze. Zde však právě liší se náhled Helmholtzův podstatně od náhledů starších, jichž původcem byl *Young*. Tento učenec tvrdil, že záchvěje, když jich jest za sekundu počet dosti veliký, působí tak jako nové vlny zvukové, že tedy dojem jich splyne opět v nový ton, známý jmenem tonu *kombinačního* a sice *rozdílového*. Tento náhled Youngův byl velice na překážku pravému vývoji této části akustiky, ale ovšem není divu, jelikož zde sešly se dva zjevy, ve všem splývající, tak že rozeznání obou nebylo věru snadné.

Bylo totiž již v předešlém století spozorováno, že při současném znění dvou tonů nestejné výšky, ale stejné síly, povstává současně hlubší ton, nazvaný kombinačním. Výška jeho rovná se rozdílu vln obou tonů. Na př. tony o 400 a 300 kmitů dají kombinační ton o 100 kmitech. — Dle hořejších rozvojů viděti však také, že tyto dva tony daly by zároveň i 100 záchvějů, a to jest příčinou, že Young kombinační ton prohlásil za výsledek těchto záchvějů. Helmholtz ale dokázal, že kombinační tony povstávají samostatné, a doložil to zvláště z theoretických rozvojů, které jej vedly dále k tvrzení, že mimo tento jeden druh kombinačních tonů, jež nazval rozdílovými, musí vznikati ještě druhý druh, tak zvané *součtové* tony, jelikož dvě řady vln vedle sebe od dvou původů k uchu přicházející činí celkem i souhrnný dojem jediného tonu, jenž v předešlém příkladě tedy měl by 700 kmitů.

Tyto theoreticky odvozené tony součtové podařilo se Helmholtzovi také skutečně objeviti, čímž tedy jeho náhledy náležitě jsou stvrzeny. Mohl tedy nyní již Helmholtz tvrditi vším právem, že záchvěje, ať jich jest počet jakýkoli, rozeznáváme sluchem co takové, nikoli co splývající v dojem tonový. Dle Helmholtze jest ucho vynikajícím ústrojím pro pojímání velmi malých částeček časových; kdežto v oku dva dojmy v časech méně než o 24tý díl sekundy rozdílných splynou dokonale v jediný, rozezná ucho ještě dva rázy, na př. klepání dvou kyvadel, sotva o stý díl sekundy za sebou jdoucí.

Že pak záchvěje skutečně samostatné rozeznáváme, o tom se lze nejlépe přesvědčiti, vezmemeli na varhanách nebo na fysharmonice nejprvé C a Cis, které dávají spolu asi 4 záchvěje za sekundu; vezmemeli na to c a cis, bude záchvějů asi 8, což lze ještě snadno sledovati; postoupímeli ještě o oktávu výše na c_1 a cis_1, obdržíme záchvějů již asi 17, a tak můžeme bez změny výškového rozdílu rozmnožovati počet záchvějů, a shledáme, že při tonech c_4 a cis_4, kde počet záchvějů dostupuje čísla 136, sice rozeznati jich moci nebudeme, ale povaha tonů obou k sobě zůstane úplně stejná; dojem se nezmění, leč že v hloubce slyšíme drsnost jaksi hrubší, ve výšce pak ostřejší.

Co se nyní týče působení těchto záchvějů v náš sluch, tu vystavuje Helmholtz tuto hypothesu: Zaznívajíli dva tony co do výšky nevelice

rozdílné, přijdou v uchu ona dvě vlákna Cortická, jež mají příslušné naladění, do kmitání, ale zároveň působí toto chvění jich i na ta blízká vlákna, která jsou mezi nimi napjata, tak že nyní totéž vlákno Cortické rozkmitáváno jest z dvou stran a tu souhlasnými kmity přichází v silné chvění, tu zase ostává téměř úplně v klidu. Nastane tedy přetrhované, občasné působení v nervy sluchové, a jaký to asi má účinek, posoudíme snadno z porovnání s veškerým nervstvem naším vůbec.

Každý nepřetržitý, stálý dojem má za následek ochabnutí nervu pro týž dojem; aby touž silou opět nastal, musí nerv dříve si odpočinouti. Ačkoli úkazy ty při všech nervech můžeme sledovati, jsou přece při oku nejnápadnější a nejzřejmější. Vkročímeli ze světla do sklepa, nevidíme z počátku ničeho; slabé světlo toho místa nemůže na oslněné nervy oka působiti; když si ale za chvíli odpočinou, jest jim slabé světlo dostatečné k dokonalému vidění. Naopak vystoupímeli zase na denní světlo, jest první dojem tak mocný, že musíme přihmouřiti oči; bolíť až síla světla na zrak se vrhající. Za chvíli ale otupeny jsou nervy tak, že týž dojem plný zdá se nám býti zcela příjemným. Působíli však světlo na zrak chvilku, a než nastane ochabnutí, zase přestane, odpočine si již oko a nové vymžiknutí světla spůsobí opět tak silný dojem, jako vůbec první. Nervy zrakové rozechvívají se takto spůsobem velmi nepříjemným, jak každý ví, mžikáli plamen svíčky, byť i byl světla velmi slabého. Ovšem ale dějeli se mžikání takové příliš rychle, nelze jeden výšleh plamene od druhého již rozeznati, máme pak již pocit světla klidného.

Zcela obdobně bude i při sluchu. Nerv sluchový, spojený s oním vláknem Cortickým, střídavě, přetržitě rozkmitávaným, pocítí i při slabých pohybech vlákna touž nepříjemnost, jako oko při mžikavém plaménku: ucho má dojem *drkotavého*, *hrčivého znění*, pociťujíc jej co *dissonanci*.

Aby ale tato nepříjemnost nastala, musí ono přetrhování dojmů býti dosti rychlé, a sice pro ucho mnohem rychlejší, nežli pro oko, nesmí však opět jistou míru rychlosti přestoupiti. Helmholtz našel zkouškami svými, že nejsilnější jest dissonance, obnášíli počet záchvějů za sekundu 30 až 40; při počtu menším není tak odporná, jakož i přibýváním záchvějů nepříjemnost dissonance se zmenšuje, až asi při 130 až 140 záchvějích docela mizí.

Při tom však dle Helmholtzových vývojů nesmí se opominouti i ta podmínka, že oba tony, jež spolu zaznívají, nesmí se výškou od sebe valně lišiti, poněvadž tony od sebe dosti vzdálené rozechvívají vlákna Cortická tak od sebe odlehlá, že žádné mezi nimi položené vlákno oběma tony se nerozkmitá současně, a nemůže v *témž* nervu přetržité, mžikavé dojmy vzbuzovati.

Abychom toto tvrzení se známými úkazy dissonance srovnali, vezměme za příklad ton c_1, jenž vzniká 256 vlnami. Jeho sekonda, totiž d_1, má o $1/_8$ vln více, t. j. o 32, a oba tony spolu znějíce dají tedy 32 záchvěje za sekundu. Dissonance bude tu velmi ostrá. Terce e_1 ale, jsouc o $1/_4$ vyšší, tedy o 64 vlny, bude již mnohem méně nepříjemně souzvučeti, ačkoli jest toto souznění ještě od dokonalé konso-

nance dosti vzdáleno, jakož také Řekové terci nepřipouštěli co souzvučný ton. Avšak z druhé strany jest terce již tak vzdálena od tonu základního, že spoluznění jejich v uchu jen málo může působiti na společné vlákno Cortické, tak že ve všech výškách terc již dissonanci nezpůsobí, ačkoli v hlubších polohách jest záchvějů základního tonu s tercí mnohem méně, na př. v nižší oktávě při c se 128 vlnami má terce právě o 32 vlny víc, kdež by tedy záchvěje měly činiti nejsilnější dissonanci. Že ucho tyto záchvěje co dissonanci zcela nesnesitelnou nepojímá, jak by dle hořejší theorie mělo, jest tedy následek velké již vzdálenosti tonů, ačkoliv ze zkušenosti známo, že terce v hlubších oktávách jsou mnohem drsnější, nesouzvučnější, než ve vyšších, což právě zase Helmholtzově theorii jest velmi pěknou podporou.

Snadno již lze poznati, že v polohách vyšších bude dissonance tonů tím větší, čím blíže jsou u sebe, z čehož opět vysvítá známé pravidlo, že se mnohem snáze dají dobře laditi nástroje v polohách vysokých, nežli v nízkých, a že zpěváci nabývají ve výšce mnohem více jistoty než v hloubce.

Když dle tohoto výkladu terce se základním tonem pro přílišnou vzdálenost tonů od sebe již sotva dává dissonanci a tony ještě více vzdálené, jako kvarta a kvinta, mnohem ještě lépe souzvučí, jak se to srovná se známou zkušeností, že kvinta jest souzvučnější než sexta, a že septima z pravidla jest dokonce i velmi nesouzvučná? — ano že překročímeli oktávu základního tonu, nenajdeme krom kvint již skoro ani jediného tonu, jenž by nedával se základním dosti ostrou dissonanci?

V této příčině ukázal Helmholtz, že tyto poměry vztahují se k obyčejným původům tonů, k hudebním nástrojům a k hlasu lidskému, kteréž vesměs vydávají krom základního tonu ještě celou řadu svrchních tonů, dosti silných, že mohou nejen s oběma hlavními tony, ale z části i mezi sebou způsobiti záchvěje a přičiniti se k dosažení nesouzvučnosti, ležíli krom toho při sobě dosti blízko.

A tu pak vyslovil Helmholtz obecné pravidlo, že „souzvučné jsou tony, jejichž některé svrchní tony jsou totožné“; neboť patrně sesilují se tím tyto svrchní tony, které celkem při našich nástrojích hudebních jsou jen až po šestý dosti silné, a dobrý zvuk hlavního tonu neruší; ostatní různé svrchní tony obou hlavních jsou tím tak upozaděny, že v souzvuku nemohou valně rušiti, leč jeli jich u porovnání s totožnými příliš mnoho.

Vezmemeli na př. ton základní c o 128 kmitech, jehož svrchní tony jsou jak známo c_1, g_1, c_2, e_2, g_2, atd., o 256, 384, 512, 640, 768 kmitech, a jeho oktávu c_1, jejíž svrchní tony jsou c_2, g_2, c_3, atd., splývá již tento vyšší ton sám s prvním svrchním tonem základního a tak i všecky svrchní tony oktávy nalézají se mezi svrchními tony základního. Podobně i duodecima g_1, t. j. kvinta oktávy splývá sama s druhým svrchním tonem základního, a tím i každý její svrchní ton jest totožný s některým základního. Souzvučnost těch a takových tonů jest tedy dokonalá.

Mysleme si ale nyní, že oktávu c_1 tonu základního c snížíme o půl tonu, dostaneme patrně septimu h o 240 kmitech. Tím však

sníží se také všecky svrchní tony oktávy o půl tonu; budou totiž h_1, ges_1, h_2, atd. o 480, 720, 960 kmitech. Tu dává h_1 se svrchním tonem c_1 základního tonu patrně 16 záchvějů, h_1 s tonem c_1 32, ges_1 s tonem g_2 48 záchvějů, t. j. svrchní tony septimy dávají s některými svrchními tony základního velmi ostré dissonance, a za tou příčinou jest souznění tonu s jeho septimou skoro právě tak nesouzvučné, jako s jeho sekondou.

Při kvintě *g* o 192 kmitech naproti tomu splývá první svrchní ton g_1 o 384 kmitech, třetí g_2 o 768 kmitech atd. s druhým, pátým, atd. svrchním tonem základního, ostatní ale jsou alespoň o celý ton od sebe vzdáleny, což krom toho při slabém znění svrchních tonů nepadá na váhu, tak že jen v nejnižších polohách a při nástrojích ostré barvitosti (se silnými svrchními tony) na př. při čellu, fysharmonice a j. kvinta jeví se o něco drsnější než oktáva.

Myslím, že těchto několik pokynutí dostačí, aby se vidělo, jak nenuceně dají se dle tohoto názoru vysvětliti veškeré otázky o příčinách souzvučnosti dvou (i více) tonů, a že se tím zejmena dá jednoduše rozřešiti mnohá po dlouhý čas sporná otázka v kruzích hudebníků o větší nebo menší souzvučnosti těch či oněch dvou tonů, jako na př. spor starších theoretiků hudebních o kvartě, náležíli ke konsonancím či dissonancím a pod.

Někteří theoretikové hudební chtěli ovšem proti mnohým náhledům Helmholtzovým rozhodně se opříti; avšak pravda má příliš mocný lesk, aby se obyčejnou záclonou pohodlných předsudků dala odčiniti. Mohouť býti náhledy o některých podrobnostech vystavených názorů ještě poněkud různé, ale z krátkého náčrtu zde podaného viděti lze bez odporu, že v chaos starší akustiky přiveden novou theorií touto lad a sklad, jaký jen od tvůrčí síly možno očekávati.

Skladatelům hudebním nepřekáží zajisté theorie Helmholtzova v ničem; vždyť umění nedá se ukouti v těsná pravidla theorie; umělcům zůstaveno pro vždy volné kolbiště, na němž má býti theorie toliko onou hradbou ochrannou, vykazující meze krásy a přirozenosti. Kdy by ale ani to se nepřipouštělo, zůstane našemu století přece ten nerozborný triumf, že v staré tajemství zvuku a sluchu dovedlo proniknouti plnou září porozumění.

Jules Michelet.

Podává

Louis Leger.

V Paříži, 1. května 1874.

Před očima Francie mizí ponenáhlu zástupcové onoho mohutného pokolení, jež od r. 1830—1848 naši literaturu takovým leskem objasnilo. Lamartine jest mrtev, Mérimé mrtev. Michelet právě umřel

v Cannách pod krásným nebem té jižní Francie, kterouž tak vřele miloval. Někteří žijí ještě v plném lesku svého genia; jiní bohužel přežili sami sebe! Takový byl poněkud též osud velikého dějepisce, s nímž vás chci několika slovy seznámiti. Byv odstraněn z veřejných škol, jimž děkuje své nejslavnější triumfy, vytrhován vedlejšími pracemi od svého velikého díla dějepisného, překvapoval často zvláštními slabostmi i své nejvroucnější obdivovatele. Potomstvo však zapomene na tyto slabosti a bude si vzpomínati jen na služby prokázané jím národnímu jazyku a literatuře.

Michelet narodil se z chudé rodiny v Paříži r. 1798. Otec jeho měl malou knihtiskárnu. Michelet sám o svém původu vypravuje: „Obě rodiny, z nichž odvozuji svůj původ, byly rodiny selské, vedle rolnictví provozovaly trochu i průmysl. Otec můj, úředník v tiskárně assignací, zařídil si vlastní knihtiskárnu v jednom opuštěném kostele.“ Mladý Michelet byl zpočátku sazečem v této tiskárně, a jeho vychování bylo bohužel velmi zanedbáno. „Bylo mně 12 let,“ dí on sám, „a neuměl jsem ještě nic vyjma as čtyři latinská slova, jimž jsem se naučil u jednoho starého knihkupce vesnického, exmagistra, zrozeného pro mluvnici, člověka mravů starodávných, horlivého revolucionáře, jenžto však nicméně zachránil s nebezpečím vlastního života mnoho oněch vystěhovalcův, kteří se mu hnusili. Jsa zcela osamělý, zcela volný, shovívavostí svých rodičův ponechán sobě samému, měl jsem velmi živou obrazotvornost. Přečetl jsem několik knih, jež jsem měl právě po ruce, jakousi mythologii, Boileau a několik stran z Následování Krista. V největších svízelích, jež ustavičně na naši rodinu doléhaly, anať byla matka nemocna a otec tak velice zaměstnán, nebyl jsem obdržel nižádné idey náboženské. A hle na těchto stránkách (O následování Krista) uzřím nenadále za hranicemi tohoto smutného světa osvobození od smrti, jiný život a naději! Náboženství, jež bylo takto bez všelikého prostřednictví lidského vštípeno v mé srdce, mělo do sebe velikou moc a sílu. Byl to můj majetek, věc volná, živá, tak dobře se hodící k mému životu, kterýž bral potravu ze všeho, utvrzuje se cestou množstvím jemných a posvátných věcí, v umění i v básnictví, o nichž se lidé neprávem domnívají, že jsou náboženství cizy.“

Uvádím tyto řádky proto, že nám celkem poskytují dokonalý klíč abychom Micheletovi rozuměli. Zde lze stopovati původ jeho náboženských představ; nenalézáme tu žádného vzdělání dogmatického, žádného katechismu, ani zpovědníka; náboženství objevené náhodou, nikoliv naučené. Lidé se později velmi divili, že Michelet vypověděl válku katolickému duchovenstvu vůbec a jesuitům zvlášť; toto nepřátelství Micheletovo k nim není nikterak v odporu s jistým citem nábožnosti, jenž převládá v nejprvnějších jeho spisech a kterýž jest mnohem spíše ovocem okouzlené obrazotvornosti, nežli přesvědčeného rozumu.

Poslyšme dále slova Micheletova: „Jak bych vylíčil onen stav blouznění, do něhož uvedla mne první slova Následování Krista? Nečetl jsem, nýbrž poslouchal, jako by tento sladký, otcovský hlas mířil ke mně samému. Vidím posud veliký, studený, prázdný pokoj; zdá se mně skutečně, že jest osvětlen jakýmsi tajemným světlem. Nemohl

jsem dále čísti v této knize, abych — nerozuměje Kristu — netušil Boha."

Micheletovi bylo 48 let, když psal tyto řádky plné života a mystického enthusiasmu; bylo to právě v oné době, když uveřejnil svůj hanopis *Des Jésuites* (1843) a knihu *Du prêtre de la femme et de la famille.*

„Nejsilnější dojem v mém dětství," pokračuje náš dějepisec, „učinilo na mne potom museum francouzských památek.*) Tam — a nikde jinde — zakusil jsem po prvé živý dojem dějin (!) Vyplňoval jsem tyto hrobky svou obrazotvorností, viděl jsem ty mrtvé skrze mramor; ne bez jakési bázně vstupoval jsem pod nízké klenby, kde dřímali Dagobert, Chilprich a Fredegunda."

Tímto způsobem vysvětluje Michelet sám původ tří živlů, jež ovládaly celý jeho život: byltě on mystický básník, národní dějepisec, demokratický a revolucionářský spisovatel; dítě Pařížské, ve velkém městě zrozené a vášnivě je milující. „Narodil jsem se," praví, „jako bylina bez slunce mezi dvěma dlaždicemi Pařížskými." Uprostřed ruční práce nezanedbával učení; každého dne z rána chodil na hodinu z mluvnice. Jeho rodiče zamýšleli mu dáti co možná nejúplnější vychování a posílali jej do koleje Karla Velikého; tento ústav, ležící v srdci čtvrti Saint Antoine (dělnické), proslavil se nejvíce ze všech Pařížských ústavů silou nauk a demokratickým duchem žáků. Počátek byl trpký: „Podobal jsem se mezi svými soudruhy poplašené sově za jasného dne. Zdál jsem se jim směšným, a tuším, že měli pravdu." Schopnost žákova a horlivost profesorův zvítězily v brzce nad těmito prvními obtížemi. Vystoupil z koleje s nejskvělejším úspěchem a vstoupil sám mezi učitele. Jeho historické povolání neobjevilo se hned z počátku. Počal vyučovati starým jazykům a filosofii. Filosofie přiměla jej studovati Itala *Vico,* původce díla *Principj di una nuova scienza.* Vydal jeho překlad, jenž na sebe obrátil pozornost jmenovitě předmluvou. Pak napsal své stručné *dějiny novověké,* malý svazeček, později často opět vydávaný, dílo v pravdě mistrovské.

Jest psán slohem, jenžto jest přední zvláštností Micheletovou; spisovatelova prósa v tomto díle připomíná místy nejlepší stránky Voltaireovy. Působením školy romantické brala na se literatura francouzská v této době jinou tvářnost. Vedle školy básnické, jejížto nejslavnější representant V. Hugo posud žije, utvořila se škola historická i obnovila dokonale pravou vědu.

Thierry vyváděl z hrobu zapomenutí kroniky prvotní Francie, *Guizot* studoval dějiny vzdělanosti, *de Barante* chystal do veřejnosti svou velkou historii vévod burgundských. *Thiers, Mignet* uveřejňovali jednotlivé pokusy svých učených prací. Romantismus uvedl v popředí zvláště střední věk; za Voltaireovou ironií následoval skoro až přílišný enthusiasm *Chateaubriandův,* oživuje ducha křesťanského, dávné vzpo-

*) Le Musée de monuments français bylo založeno slavným archeologem, Alex. Lenoirem r. 1839. Lenoir si umínil zachrániti tam před zničením velkou část pomníkův: hrobek královských, věcí ze zámkův, jimž vypověděla revoluce nelítostnou válku a jež by byly bez tohoto asylu zhynuly navždy. Museum památek francouzských zrušeno po restauraci.

mínky národního náboženství. *Histoire moderne* zjednala Micheletovi hned z počátku čestné místo v tomto skvělém výboru dějepisců. Byl jmenován profesorem dějepisu v Pařížské *Ecole Normale*. Tato škola jest jeden z nejdůležitějších ústavů v celé Francii; máť účel připravovati gymnasiální profesory. Profesor mluví tudíž k nejopravdovějšímu a nejosvícenějšímu posluchačstvu, jež si lze vůbec představiti; Micheletovi se podivuhodně dobře dařilo mezi touto mládeží. Jeho mocná, obrazná řeč, jeho umění životem nadchnouti muže a zřízení minulých dob, okouzlily tuto ušlechtilou mládež. Michelet miloval opravdu srdečně své žáky a byl od nich též milován: „Společnost mých žákův," psal později ve své knize *Du peuple*, „otevřela mé srdce, rozšířila je. Tato mladá, důvěrná pokolení, věřící ve mne, získala mne svou laskavostí. Býval jsem často bolestně dojat, zarmoucen, vida ani se tak bystře střídají přede mnou. Sotva jsem si je zamiloval, již se zase ode mne vzdalovali. Jsou rozptýleni na všechny strany a mnozí již zemřeli. Málo který na mne zapomněl, já pak budu na ně, ať živé či mrtvé, vždy vzpomínati. Prokázaliť mně nevědomky velikou službu. Mámli co historik nějakou zvláštní zásluhu, jež mne po bok mých slavných předchůdcův staví, jsem za to díky zavázán vyučování, jež zastalo u mne místo přátelství. Onino velcí dějepiscové byli výmluvní, soudní, důmyslní. Já jsem miloval více — já jsem také více trpěl."

Michelet charakterisuje tu dvojí mohutnost svého talentu, jemný cit, živou obrazotvornost. Jeho žáci vypravují podnes s pohnutím o jeho přednáškách. Mělť on na ně velmi značný vliv. Uvádím jednu anekdotu, kterouž mně otec můj — kdysi jeho žák — často vypravoval a kteráž věrně líčí důvěrnou povahu a tajemný účinek Micheletových přednášek. R. 1832 objevila se v Paříži cholera a pustošila hlavní město; veřejné mínění se nepokojilo, všeobecná hrůza uchvátila mysli; sama školní mládež bledla myšlenkou náhle smrti, sbírající četné oběti na všech koncích velikého města. Jednou přijde Michelet a nalezne své mladistvé posluchače ještě zaraženější než obyčejně. „Co je vám, pánové? Čtete nepochybně noviny a děsíte se rozmáhajícího se zla; však nám, kteří jsme poznali z dějin velké metly, sesílané na lidstvo, stoleté války jako Athén proti Peršanům neb Říma proti Karthagině, povodně, požáry, zemětřesení, vpády barbarské, což jest cholera? Cholera leda že způsobí smrt! Totě vše!"

Z Micheletových žákův nejvíce získal p. Duruy, později ministr národní osvěty a jeden z našich nejoblíbenějších dějepisců.

Revoluce z r. 1830, zosnovaná proti vítězné reakci Bourbonův, mohla býti Micheletovi jen sympatická a příznivá jeho postoupení. Byltě příliš velký revolucionář, aby mohl býti oddán Karlu X., však přece ne dosti velký, jednaloli se o přímé zavedení republiky. První léta panování Ludvíka Filipa zjednala mu dlouhou řadu všelikých poct; zasloužil si je ostatně svými skvělými publikacemi a svou neunavnou činností. Z počátku byl náčelníkem dějepisného oddělení v královských archivech. Guizot, jenž právě přednášel v Sorbonně dějiny s tak skvělým úspěchem, zvolil si jej za svého supplenta. Jsa představeným archivů, měl Michelet volný přístup k hojným listinám, do té doby ještě nevydaným nebo špatně vyloženým: silou svého podivuhodného génia setřel

s nich stoletý prach a rozžehl v nich opět život minulých věkův. Francouzské archivy chovají v sobě téměř všechny historické listiny vlády francouzské od 13. století. Nikdo nebyl způsobilejší nad Micheleta využitkovati tento vzácný poklad. On sám vylíčil svým básnickým slohem první dojem, kterýž na něho učinily ty hromady listin. „Když jsem vstoupil po prvé do těchto písemných katakomb, do této podivné nekropole památek národních, rád bych byl zvolal jako onen Němec, vstoupivší do kláštera Saint Vannes: „Tento příbytek zvolil jsem k svému odpočinku od věku k věku!“ Než v brzku jsem pozoroval, že v zdánlivém tichu těchto galerií čilý ruch a šepot, jenž nepochodí od smrti.“ Tyto papíry, tyto pergameny ode dávna zde pohozené chtěly se pouze opět dostati na světlo. Tyto papíry nejsou žádné papíry, nýbrž životy mužův, provincií, národů. Z počátku se jednotlivé panské rodiny a jich lenní statky, pohřbené v hlubokých vrstvách prachu, ozývaly proti hrozícímu jim zapomenutí. Provincie se pozdvihovaly, dovozujíce, že centralisace neprávem zamýšlela je zničiti. Zřízení našich králů tvrdila, že nebyla vyhlazena množstvím nových zákonů. Kdy by je byl chtěl všechny vyslechnouti, nebylo by, jak pravil ten hrobník na poli válečném, ani jednoho mrtvého. Všichni žili a rozmlouvali, obklopujíce spisovatele jako stojazyčný voj . . . Zvolna, páni nebožtíci, pokračujme pořádkem. Vám všem patří vším právem místo v historii. A touž měrou, jakož jsem stíral s nich vrstvy prachu, zdvíhali se před mýma očima; jeden vystrčil z náhrobku hlavu, druhý ruku, jako když zavzní při posledním soudu hlásná trouba archandělova anebo při elektrickém tanci. Tento jich elektrický tanec kolem mne pokusil jsem se vylíčiti v této knize.“

První díl rozsáhlých *Dějin francouzských* (Histoire de France), jež Michelet ponenáhlu zpracovával, vyšel v r. 1833. Šestnáctý a poslední měl vyjíti až r. 1867. Fantasie našeho spisovatele byla příliš živá, aby se mohl obmeziti jedinou prací. Pracoval často o třech čtyrech zároveň. Úspěch dílu prvního jakož i následujících byl ohromný a zjednal spisovateli nová vyznamenání. R. 1838 byl jmenován profesorem historie a ethiky na *Collège de France* a členem *Institutu* (Académie des sciences morales et politiques).

Ctižádost našeho dějepisce ani sobě nemohla více žádati. Stolice v Collège de France považuje se za první v Paříži, a možno říci, že byla tehdy první v celé Evropě. Mezi Sorbonnou a Collège de France jest veliký rozdíl; Sorbonne, do níž smějí vstupovati pouze mužští, jest ponechána výhradně studujícím; profesoři zkoušejí a udělují stupně hodností universitních. Do Collège de France jsou připuštěny i ženy; profesor mluví k obecenstvu.

Bylali již dříve městem kosmopolitským, stala se Paříž po r. 1830 shromaždištěm uprchlíkův všech národností: Rusů, Poláků, Vlachů, Rumunů, Maďarů. Mládež francouzská, tak říkajíc, se kvasila; sotva stichnuvši po revoluci r. 1830, tušila již rok čtyřicátý osmý. Vědecké ústavy mají především býti školami kritiky, a to bylo právě po dlouhou dobu úlohou Collège de France. Než za panování Ludvíka Filipa měli tři profesoři za to, že dlužno nahraditi kritiku učením mravokárným, dogmatickým, mystickým a revolučním. Tito tři profesoři byli Edgar

Quinet, Mickiewicz a *Michelet.* Michelet se domníval, že jest především oprávněn přetrhnouti spojení s klasickým podáním; stolice jeho nazývala se stolicí dějin a mravovědy; domnívalť se, že svolává na kázání tuto ohnivou mládež, kteráž se kolem něho shromažďovala, aby jí vštípil zásady nového učení. On sám později vypravoval, jak rozuměl svému vyučování:*) „Moji předchůdcové výtečně vyučovali, ale všemu kriticky. Moji soudruhové, jeden každý tak obeznalý ve svém odboru, nebyli by se za žádnou cenu odhodlali vyváděti ze svých nálezů přirozeně z nich plynoucí důsledky, závěry mravoučné, společenské, náboženské.... Pravil jsem jim: Čiňtež závěry, ukažte nám vrchol, vrchol živý a plodný, v němž mají se uvesti v ladný celek všechny vaše vědy; s toho vrchole přikročí se k početí nového světa. Jeden se usmíval, druhý pravil: Ještě ne, ještě ne! — Nové učení, objevivší se v Collège de France (za Micheleta), charakterisovala nejvíce síla víry a snaha čerpati z dějin nejen zvláštní vědecké výwody, nýbrž i zásady jednání vůbec, jimiž by se mohlo vzdělati více nežli rozum, duše, vůle. Uchýlil jsem se i s té půdy, kterou jsem měl pod nohama. Napsal jsem dějiny Pařížské, a to byl počátek tohoto směru. Přebíraje se pak v obecných počátcích středního věku, studuje legendy, symboly prvotného práva, vyslovil jsem, k jakému rozkvětu přivedl venkovskou poesii ano i obřady a zpěvy posvátné pud obecného lidu. Tento směr, jejž lze nazvati defysiologií sociální, učí, jak rostlina člověčí, strom života pučí zdola, z nevědomého ale přece všemocného nadšení národního. Ponoukalo mne toto horlivé pátrání po pravu vniknouti v ducha národního hlouběji, nežli to učinil kdo přede mnou, a ukládalo mně obnoviti a vzkřísiti ty staré věky. Bertholet vyslovil ve své lučbě toto plodné heslo: Neznáme, co obnovujeme. A právě v tom zakládá se má methoda. Proto jsem nazval dějepis *vzkříšením.* Šťastnou náhodou následovali stopy mé — zřejmý to důkaz, že tyto myšlenky nebyly vlastně mé, nýbrž že vyplývaly z duchu našeho věku — současně dva vynikající duchové, Quinet a Mickiewicz, kteří, přišedše ze dvou rozdílných končin světa a jsouce tudíž velmi rozdílné obrazotvornosti, v tom se přece srovnávali, že měli oba hluboký smysl pro život a ducha národního. Quinet to objevil ve své knize *Du génie de religions*, Mickiewicz pak to vdechl do svých básní *Dziady, Pyłgrzym.* Ode dávna kráčeli jsme, Quinet a já, po drahách velmi blízkých. Neumluvivše se nikdy, souhlasili jsme vždy spolu ve svých knihách a přednáškách."

Vizte ještě následující řádky, kteréž jasně dokazují, že Michelet byl ještě ve svém stáří pohroužen v oněch klamných snech, jež svedly jeho zralý věk. Uzříte dějepisce básníka, an béře za opravdovou věc

---

*) *Paris, Guide par les principaux écrivains et artistes de Paris* (2 díly v Paříži, mezinárodní knihkupectví 1867). V tomto velikém díle, zajímavém jmenovitě pro cizince, vypsal jeden každý z předních spisovatelů (Hugo, Sainte Beuve, Rénan, Michelet, Louis Blanc, Littré, Vacherot, Théophile Gautier, Dumas syn atd.) některý z velkých ústavů Pařížských. Michelet si obral za předmět Collège de France (p. 176—195); jeho článek jest ostatně velmi neúplný; jest to pouhá apologie vyučování jeho.

blouznění o messianismu. „Mickiewicz byl pod rozdílnými formami s námi spojen srdcem a samou osnovou svého smýšlení. V skutcích spasitelův a mesiášů uznával božským jich ducha národního. Všichni mohli se státi spasiteli svého plemene, své otčiny. Jeho směr východní svou řečí i obraty přidružil se těsně k našemu, ke vnuknutí dvou mužů západních. Bylo to povolání k hrdinnosti, k velikým a vznešeným předsevzetím, k nekonečným obětem. A takovým způsobem tito tři poustevníci, málo se spolu stýkajíce, dovedli utvořiti více nežli sbor, více nežli spolek, věc velmi řídkou, mohutný totiž soulad smýšlení a jednomyslného hesla. Žádné učení nemělo nikdy více síly a vážnosti."

Michelet psal tato slova r. 1867, stáří zbělilo jeho vlas, avšak nevyléčilo jeho básnickou duši z mladických záchvatů a dětských klamů. Sám se přiznává, že vymyslil učení ryze morální tam, kde věda dovolává se učení ryze kritického. Netřeba zde vykládati nedostatky této methody; pravá zásluha vědy kritické záleží v tom, že se může povznésti nad všecky sekty, nad všechny strany. Týž den, kdy profesor sestoupí s jasných výšin do kolbiště náboženských a politických vášní, vydává se v nebezpečí, že tím vzbudí bouřná osvědčení, ano že sníží důstojnost svého učení.

A právě to se přihodilo Micheletovi; za krátko vypověděl svým směrem zuřivou válku katolickému náboženství, vyznavačům víry, jesuitům. Jesuité a jich přátelé se mu opřeli. Odtud vznikly rozličné pohoršlivé výstupy, hluk, hádky v posluchárně, k čemuž se přidružila ještě příkrá polemika v časopisech a časté dovolávání se vlády o sesazení profesora.

„Zachovávali jsme velký klid," praví Michelet. „Pamatuji se, že jednoho bouřného dne chtěli nás odstraniti — obdržel jsem množství bezejmenných, směšných dopisů, protivných návštěv, anebo mne zpravovali nepraví studující o nebezpečí mně hrozícím. Mé přátele to znepokojovalo. Vlaši a Poláci mně nabízeli, že přijdou ve větším počtu. Nabízeli mně své zbraně. Smál jsem se tomu . . ."

Takovýmto způsobem dle přiznání samého profesora posluchárna hrozila obrátiti se v pole válečné. Jest to událost tím žalostnější, že Michelet, kdy by byl chtěl zůstati v mezích ryzé, prosté historie, byl by dovedl velmi dobře opanovati a podrobiti sobě všechny posluchače, bez rozdílu sekt a stran. To uznávají sami jeho nepřátelé. „Jeho výmluvnost," praví jeden z nich, „vábila k sobě každého; neobtěžovalť ducha svých posluchačů událostmi a dáty, nýbrž uměl osamotiti jeden děj a ukázati jej z malebné stránky a vyvesti důsledky filosofické. Jeho přednášky byly pouhým líčením jeho osobních dojmů, jeho libůstek v písemnictví i v dějinách. Michelet mluvil prostě, jako s sebou samým, v krátkých úsečných větách, jichžto spojení tkvělo často jen v mysli řečníkově. Obecenstvo nepozorovalo z počátku jeho přechodů, a proto zdála se mu jeho řeč poněkud kusou. Ostatně přivyklo tomuto poněkud fantastickému způsobu dosti záhy a posléze v něm nalézalo dosti zajímavosti a vnad." *)

*) Eugène de Mirecourt. Les Contemporains. Michelet. Paris 1869. Tento spisovatel vydal celou řadu životopisů svých současníků, psaných s hlediště Bonapartistického a reakcionářského.

Toť zajisté chvála nemalá; sami obdivovatelé Micheletovi uznávají, že výmluvnost jeho byla často paradoxá, sybillinská i unavující.

Slovo Micheletovo nezůstalo zavřeno v stěnách jeho posluchárny; uveřejnilť ve zvláštních spisech většinu svých přednášek: *Des Jésuites* spolupracovnictvím E. Quineta 1843. *Du prêtre de la femme et de la famille,* kterýžto znamenitý hanopis mnoho zlosti způsobil; a posléze knihu o politickoobčanské ekonomii *Du peuple.* Vláda, na níž se neustále doléhalo o zakročení, přinucena jest *r. 1845 napomenouti našeho profesora, aby mírnil povahu svého učení.* R. 1847 právě když uveřejnil první díl své *Historie de la Révolution,* učiněna přítrž jeho přednáškám, což zavdalo podnět k ohromné manifestaci ze strany *Latinské čtvrti.* Dva tisíce studentův obklopili sněmovnu poslancův, protestujíce proti tomuto opatření.

Revoluce r. 1848 navrátila Micheletovi jeho stolici. Nabídnuto mu též místo v národním shromáždění, on však uznávaje, že by mu politika as valně nesvědčila, zamítl je. A učinil dobře, neboť básníci nejsou způsobilí pro tribunu. Michelet nebyl by se dodělal v sněmovně větších úspěchů nežli Viktor Hugo. Ujal se tedy znova svého vyučování a vida neobmezenou svobodu, jíž tehdy každý požíval, zvětšil ještě více své chyby. Posluchárna jeho stala se bouřným, bizarním klubem. Mnozí lidé tam přicházeli spíše, aby tam činili manifestace, než aby se něčemu naučili. Michelet sám se přiznával, že v jeho přednáškách nebylo možno něčemu se naučiti, a maje zvláštní jakousi zálibu v paradoxách, dodal, že netřeba ani v nich se učiti: „Já přicházím, abych se zde poučil, a totéž dlužno říci o všelikých věcech; dítě učí svou matku, kdežto se ona domýšlí, že jej vychovává; žák učí svého učitele; zde pánové učíte-vy, vy jste profesory, já se učím." Michelet byl povahy naivní, a jsa vždy velkým děckem, pohlížel na své posluchače s větší vážností, nežli v skutku zasluhovali. Domníválť se, že má před sebou výbor Pařížské mládeže, a zatím to byli namnoze hejskové (nehledě ani k tomu, že mezi jeho posluchače se přimísilo mnoho jeho nepřátel, chtějících jej zostuditi). Vypravovaly se z oněch dob zvláštní episody. Kdysi do příchodu profesorova jedna část studentův zpívala nestoudnou jakous píseň, jejížto sprostý rafrain hulákal vždy celý sbor; slovem tímto končí se v *Bídnících* V. Huga pověstné líčení bitvy u Waterloo. Nenadále se dvéře otevrou a objeví se Michelet, jenžto slyšev z daleka hluk, domníval se, že to *Marseillaisa.* Nastane mlčení, on počne: „Pánové, v této vlastenecké písni . . . ." V síni vypuknul nesmírný chechtot; lze si představiti zmatek, který provázel jeho přednášku . . . Více anekdot podobného druhu by poskvrnilo památku našeho profesora.

Když r. 1851 zvítězila reakce, byly přednášky Micheletovy opětně přerušeny. Možno říci, že to bylo pro něj štěstím. Bylť navrácen svému bádání a svým knihám. Když nastal převrat 2. prosince 1852, odepřel Michelet přísahu nové vládě a ztratil proto místo v státním archivu. Zde počíná v jeho životě literárním nová perioda; císařský despotismus nedovoluje mu zkoumati dále společenské a náboženské otázky s onou horlivostí, s jakou to činíval jindy. Michelet hledá tudíž náhradu v pracech historických, pokračuje ve svých dějinách

francouzských a dějinách revoluce; posléze z nedostatku jednání vrhne se na poesii a opěvá přírodu. Mezi jeho historickými pracemi vidíme najednou objevovati se celou řadu básní v próse, v nichž útlocit autorův skvělými obraty básnickými vroubí náčrtky přírodopisné *(L'Insecte, la Mer, la Montagne, l'Oiseau).* Působením jedné z nejznamenitějších žen, která se přidružila k jeho životu a jeho pracím, okřívá a mládne Michelet nejen ve svých básních, nýbrž i v těsných svazcích rodinných. Ve prospěch ženy podniká opětně apoštolát, počatý kdysi v Collège de France; tehdy chtěl vymaniti ženu ze jha kněžského a podrobiti ji přímé, bezprostředné moci mužově; nyní blouzní o tom, jak by ji vymanil ze jha manželova a odevzdal jí vládu v domácnosti. Odtud vznikly dvě knihy, ježto velký hluk způsobily: *L'amour* r. 1858, *La femme* r. 1859. Jsou výmluvnými žalobníky ve prospěch žen; Michelet odhaluje fysické a duševní slabosti těchto jen k tomu cíli a konci, aby tím spíše dokázal jich právo na ochranu a úctu mužův. Však neměl mezi dámami francouzskými toho úspěchu, jehož si přál. Cítilyť se poníženými drsnou přímostí spisovatelovou. Zdálo se jim, že kniha jeho je příliš ponižuje, aby je mohla opět pozdvihnouti, a tropily si z ní buď smích aneb ji ani nechtěly čísti. A přece nikdo nehájil tak horlivě jich práv; nikdy nejednal advokát s větší přesvědčeností. Micheletovi říkala takřka do péra žena, již zbožňoval; v jeho mysli neustále tkvěla památka matčina: „Ztratil jsem ji před třiceti lety," psal Michelet r. 1845, „a přece mne jako za živa rok co rok stále provází. Zakusila mé zlé časy; lepších užiti nemohla. V mládí jsem ji rmoutil a stár jí nepotěším . . . A přece jsem jí tak mnohým povinen. Cítím hluboce, že jsem synem ženy. Každým okamžikem ve svých myšlenkách, ve svých slovech shledávám v sobě matku svou. Ona sympatie, kterouž chovám k dobám minulým, ona jemná vzpomínka na ty, jichž zde více není, pochodí z krve matčiny. Což bych jí měl dáti, sám jsa věkem pokročilý, za vše to, čím jsem ji povinen? Jedno jen učiniti mohu, zač by mně byla vděčna: hájiti práva žen a matek . . ."

R. 1867 vydal Michelet poslední díl svých francouzských dějin. K této historii dovedené až do r. 1789 připojila se *Histoire de la Révolution,* v kteréžto dramatické látce postupně nalezli zalíbení Lamartine, Thiers, Mignet, Louis Blanc, o nížto jedná i poslední román Viktora Huga *Devadesát tři.* K publikacím těchto posledních let dlužno ještě připočísti *La Socière* (historický pokus o pronásledování čarodějníků v XVII. století z r. 1862), jež byla pro příkrost některých částí ve Francii zapovězena, *Bible de l'humanité* (1864), zběžná studie o článcích víry primitivních náboženství, *Nos fils* (1869), povšechný rozbor některých otázek vychovatelských.

Michelet pevně přilnul k revoluci 4. září; avšak radost, již pocítil, když padlo císařství, velmi jest ochlazena spustošením vlasti. Jsa stár a churav, hledal za obležení Paříže útočiště v Italii; v spisu *La France et l'Europe* vydaném ve Florenci snaží se vzbuditi sympatie zapomínavých národů ve prospěch Francie. Vrátiv se po uzavření míru do své vlasti, chopil se opět prací historických a připravoval k vydání dějiny XIX. věku, jichžto však vyšel pouze jeden svazek. Smrt jej překvapila v Cannách, na březích Středozemního moře, kamž se odebral

aby tam strávil zimu. Podle jeho přání byl jeho pohřeb čistě občanského rázu.

V posledních letech prý velice jej hnětlo, že nebyl opět povolán na stolici, kterouž zaujímal v r. 1851. Republika sice si pospíšila, aby navrátila všem profesorům úřady odňaté jim za doby císařství, ale místo Micheletovo na neštěstí zákonně zaujímal učenec velkých zásluh, Alfred Maury. Tuším, že se bez příčiny tak rmoutil, neboť osud jej ušetřil hrozného rozčarování; nebylť by v nynějším pokolení poznal svých dávných posluchačů a sám sestárlý a vysílený nebyl by zajisté v sobě shledal onoho hrdinného ducha dávných dnův. —

Spisy jeho možno rozděliti ve tři třídy: Spisy historické v přesném smyslu slova, spisy, jednající o otázkách společenských a náboženských, spisy přírodopisné čili spíše básnické.

Spisy historické: *Tableaux chronologiques de l' histoire moderne* (Chronologický přehled dějin novověkých) — *Histoire de France* (Dějiny francouzské v 16 dílech) — *Précis d' histoire de France* (Stručné dějiny francouzské, 1 díl) — *Histoire de la Révolution* (Dějiny revoluce v 7 dílech) — *Introduction à l' Histoire universelle* (Úvod do dějin všeobecných, 1 díl) — *Origine du droit français* cherchées dans les symboles et formules du droit universelle (Počátkové práva francouzského, vyhledané v symbolech a formulích práva obecného, dle Grimmových Deutsche Alterthümer) — *Memoire de Luther* — *Les femmes de la Révolution* — *Précis d' histoire romaine* — *La Pologne martyre* — *La Bible de l' humanité.* — *La Sorcière.* — Spisy sociální a náboženské: *Des Jésuites;* — *Du prêtre de la femme et de la famille;* — *Du peuple;* — *L' Amour;* — *La Femme;* — *Nos fils.* — Spisy básnické: *L' Oiseau;* — *L' Insecte.* — *La Mer;* — *La Montagne.*

Jak patrno, jest tento seznam dosti značný a přece není zde ještě vše zaznamenáno. Péro Micheletovo bylo jedno z nejplodnějších naší doby; dle všeho nedalo mu spisování mnoho namáhání; téměř všechny jeho spisy jsou psány hned načisto. Michelet psal tak, jak mluvil. Zdá se, že u něho profesor poněkud byl na újmu spisovateli. Spisy vydané dříve, nežli se stal profesorem v Collège de France, jsou vůbec mnohem dokonalejší, nežli ony, jež uveřejnil za svého učitelování. Oblíbenost, které v jistou dobu svého života požíval, opojila jej; nepozoroval, že to ohnivé slovo, kterého se chtivě chápala nadšená mládež, na papíře ustydne, a že pomalu čtoucí oko jest mnohem přísnějším soudcem nežli ucho, jež jest všelikým překvapujícím dojmům mnohem přístupnější.

Uvedl jsem výše úsudek jednoho z nepřátel Micheletových o jeho přednáškách v Collège de France. Tuto kladu úsudek jednoho z nadšených jeho obdivovatelů; jest to výňatek ze zprávy uveřejněné v *République française* právě den po smrti našeho výtečného dějepisce: „Kdo slyšel Micheleta, nezapomene nikdy na tuto mladistvou, živou, vážnou postavu s vlasy před časem zšedivělými, na ty veliké, krásné černé oči, z nichž sálaly jiskry duchaplnosti, na ten hluboký, melodický hlas, splývající se rtů, na nichž střídaly se úsměšek a dobro-

srdečnost, na tu volnou, vážnou řeč, jež přecházela nenadále od nejmalichernějších a nejobecnějších záležitostí všedního života k nejvznešenějším úvahám filosofickým. Střela zaostřená v šíp vycházela z úst, chvěla se ve vzduchu a zasahovala právě v srdce lidí, povolaných před soudnou stolici přísné historie. Časem zase postupuje jemnými narážkami, hromadě neočekávaná porovnání, překvapující výpody, pobádal Michelet své posluchače spíše k přemýšlení než aby je přímo poučil. On čeřil, hýbal, otřásal těmito mladistvými rozumy; jediným duchaplným slovem rozněcoval, rozohňoval je aneb zase konejšil. Byly to přednášky, jakých nebylo lze slyšeti od těch dob, co Michelet sestoupil navždy s učitelské stolice; vyučování nenapodobitelné, jehož podání se právem nikdo nechtěl opět ujmouti."

Uvádím naschvál tuto nadšenou chválu a tuším, že všechny přednášky Micheletovy ji zasluhují; než neméně jest pravdou, že vychvalované zde obdivovatelem dějepiscovým jednání neshoduje se nikterak s psaným slovem. V spisech Micheletových nalezneme mnoho stránek, jimž nelze jinak rozuměti, než když si je přečteme nahlas. Takové zajisté nenáleží k nejlepším; tolikéž nelze přese vše namahání vždy domysliti se tajného vztahu myšlenek, a spojiti rozptýlené listy sybillinského orakula.

Mnohé Micheletovy spisy jsou psány tímto spůsobem; z těch zajisté udrží se jen několik oslňujících stránek nad hladinou, ostatní však utonou v moři zapomenutí. Po Micheletovi zdědí potomstvo jeho stručné *dějiny francouzské*, prvních *šest dílů* jeho velkých dějin francouzských a jeho *dějiny římské;* tyto dějiny římské nejsou tuším neznámy. Předmět sám o sobě není způsobilý, aby roznítil zvědavost. A přece v době svého prvního vydání poskytovaly mnohé důležité nové věci. Při jich spisování použil Michelet bádání Niebuhrových a právnických; díky svým cestám a své podivuhodné obrazotvornosti vzkřísil tvářnost staré Italie; po prvé vylíčil pravou povahu bojů Punických, vybíraje z vypravování klasických celou řadu malebných, dramatických a pohnutlivých obrazů. Toto dílo vzbudilo a vzbuzuje podnes všeobecný obdiv.

Ještě slavnějších vavřínů dobyl si náš dějepisec tím, že dějiny francouzské v ladný celek uvedl. Srdce Micheletovo bylo v nejvyšší míře naplněno upřímnou láskou k vlasti: „Vlasť", tak kdesi napsal, „jest *veliké přátelství*, chovající ve svém lůně vše ostatní. Miluji Francii proto, že jest to Francie, a proto také, že jest otčinou těch, kteréž jsem miloval a miluji posud. Chudé i bohaté, veliké i malé, všechny vlastenecký cit při vší nerovnosti stavů povznáší nad všelikou závist. Veliké to zajisté přátelství, neboť tvoří hrdiny!" Michelet však nejen miloval tuto vlast, nýbrž znal ji také lépe než kdokoliv jiný, navštívilť všechny její kraje, žilť v archivech mezi historickými listinami. Ustavičně jsa obklíčen těmi zaprášenými sbírkami, pohroužil se cele v dobu, kterouž chtěl vylíčiti; četl vše, všímal si každé maličkosti, tázal se o radu rytin a miniatur a posléze, vládna neobyčejně hebkou a plodnou obrazotvorností, nadchnul novým životem historické osobnosti. Vytknul s určitostí jich vášně, jich idey; vysvětloval jich činy. Dobře věda, jak velkou úlohu hrála Francie v dějinách světových,

připojil dějiny celé Evropy k francouzským, dotýkaje se při tom postupně legend a přísloví, výtvorů krásných umění a památek stavitelských. Dříve než přikročil k dějinám vlastní Francie, nastínil v první hlavě druhého dílu všeobecný obraz její v fysickém i morálním ohledu; načrtal vypsání každé provincie, ukázal na jich charakteristické známky a vylíčil postupný vývoj veliké národní jednoty z těch různých živlů. Jest toho celkem 150 stran, nejkrásnějších snad, jež náš spisovatel kdy napsal, a zasluhujících, aby byly vytištěny o sobě pro ty, kdož nemohou čísti celé dílo. Položil bych zde s potěšením nějaký zlomek, ale nedovoluje mně to nedostatek místa. Jen Châteaubriand a Augustin Thierry poskytují v moderní próse něco podobného. Michelet se jeví v těchto a ještě mnohých jiných řádcích popisným básníkem první třídy. Miluje středověk a umění gothické; miluje národ a vypravuje o jeho bídách a svízelích s pohnutlivou dojemností. Líčení jeho však vrcholí v stranách věnovaných panně Orleanské, vtělenému to vlastenectví francouzského národa. Roznícení, jakým dýší tyto řádky Micheletovy, jest nakažlivé, místy chorobné: „Michelet dává čtenáři pocítiti strast," praví jeden vynikající kritik*), „a přece jej okouzluje; divíme se, že jsme se nechali uchvátit tak náhlým a tak mocným pohnutím; snažíme se vzpamatovati se a přijíti opět k jasnému a logickému úsudku, ale nejsme s to; nadšení zmocňuje se našeho ducha a uchvacuje jej; přichází nám na mysl onen dialog, v němž Plato líčí, jak bůh přitahuje k sobě duši básníkovu a básník zase duše posluchačův, právě jako řetěz zmagnetovaných prstenů, kteréž, sdělujíce si vespolek magnetickou sílu, vznášejí se dosti vysoko ve vzduchu u vespolném spojení, ač visí při tom na jediném magnetu. Žádný básník neokouzluje duše čtenářovy mocněji nad Micheleta; začínáť zde po prvé přemýšleti a aby mu porozuměl, musí jej přijmouti za svého učitele."

Kritický dějepisec ovládá události historické, různí, roztřiďuje a líčí je dle své libosti; však dějepisec *básník* jako Michelet přizpůsobuje se k nim tou měrou, že jest konečně jimi sám ovládán. Zdá se mu, že hledí na skutečné události, na živé lidi. Mluví k nim, slyší jejich odpověď; dialog a drama se otvírá všude na místo historie; těsný šik pouhého vypravování jest roztržen; apostrofy, exklamace, všechny výlevy nadšení, dithyramb, zlořečení, důvěrné osobní styky valí se proudem. Sloh se rozohňuje, rozněcuje a dosahuje jistého druhu zuřivosti. Řekli bychom, že se proudí horoucí láva z jícnu rozzuřené sopky. Bohužel se často v takovémto slohu vznešené blíží směšnému. Počínaje od doby renesance otvírá se v dějinách duševního vývoje Micheletova nová éra; zachovává sice ještě některé ze svých dobrých vlastností, avšak tím více vzrůstají jeho chyby. Navřev, jak jsme již podotkli výše, zvyky přinešenými z Collège de France, spojený přemrštěnou důvěrou v sama sebe, dovoluje si všeliké licence. Střední věk byl dějinami národa; demokratický spisovatel zaměstnává se jím tudíž s láskou; v dobách novějších dostihla absolutní monarchie svého vrchole; náš dějepisec chová proto k ní svatou hrůzu, kteráž jej velmi často zavádí, že zapomíná pravidel pravého umění; ztrácíť ponenáhlu

*) H. Taine: Essais de critique et d'histoire. Paris 1858.

stopu událostí a zbloudí v bezkonečných pobočních úvahách, které nabývají tudíž větší důležitosti nežli látka přesně historická. Obrazotvornost nečeká, až by rozum provedl pečlivý rozbor příčin a následkův, nýbrž tvoří překvapené důsledky po zběžném rozboru jednotlivých událostí. Sloh se stává v té míře nuceným, podivným, nesouvislým.*) Ohromné vzdělání jeho zavádělo jej k mnohým porovnáním a narážkám, jež jsou čtenářovi pravou hádankou. Uvádíme tuto jeden zajímavý příklad. Spisovatel, pokročiv k 16. století a chtěje vyjádřiti velmi prostou myšlenku, že moc a potřeba peněz přivedly církev k hojnějšímu prodávání odpustkův a kurfirsty k prodávání svaté říše, vyjadřuje se takto: „Jeli Plutus slepý, jak se povídá, musí toho želeti; celá řada let od těch dob, co počíná historie, byla by mohla v plné míře ukojiti jeho zrak. Zdá se, že šťastný rozvoj činnosti v jakémkoliv směru jen k tomu mířil, aby rozšířil jeho říši. Pro něj byla země zdvojnásobněna, pro něj objevují se tři veliké věci novověké, byrokracie, diplomacie a bankéřství; lichvář, jednatel, vyzvědač. Buďme upřímni, buďme spravedliví. A starověcí bohové nechť sestoupí s oltářů. Dosti těch pošetilých tajemství. Mnohem skromnější a mnohem pravdomluvnější jsou bohové řečtí u Aristofana. Bohové sami uvádějí svého nástupce, dobrého Pluta. Prostodušně se přiznávají, že by bez něho umřeli hladem. Merkur opouští své božské řemeslo, jež se více nevede: za Olymp chápe se kuchyně, vypírá drůbky a moudře praví: „Kde se nám daří, tam naše vlast“.

Kdo chce pochopiti smysl těchto řádků, musí míti před očima celého Pluta Aristofanova. Ryze subjektivní spisovatel se domnívá, že všichni lidé cítí a chápou jako on. To jest veliká chyba, jíž se Michelet příliš často dopouští. Neradil bych nikomu, zvláště cizincům, studovati francouzské dějiny (jmenovitě nový věk) dle Micheleta bez předběžného pečlivého přečtení některé příruční knihy, na př. výtečného výtahu, jejž právě vydává *Guizot* pod názvem *Histoire de France raconté à mes petits enfants.* Podotýkám pouze to, že jest Michelet ve špatných oddílech svého díla právě tak nebezpečným, jako v dokonalých částech podivuhodným vzorem k následování.

„Mohl se Michelet vyhnouti těmto chybám?“ táže se p. Taine v článku, o němž se stala již výše zmínka. Ne; bohužel souvisí jeho nadání s jeho chybami. Podobá se malíři, jenž část napjatého plátna zbarví skvělým purpurem a pak převrhne na to místo olej, kterýž je pošpiní a poskvrní. Naše duše jest stroj právě tak mathematicky sestavený jako hodiny. Jeli toto pružné péro uchváceno, zrychluje také pohyb ostatních a dojem, jim sdělený, vymkne se z vlády vůle naší, neboť jest to vůle naše sama. Sdělený popud nás uchvacuje; táhne nás to neodolatelnou mocí po naznačené dráze; duševní stroj, jenž tvoří naši bytost, nezastaví se dříve, leč až se rozláme. Nejmohutnější hybnou silou jest u Micheleta ona přemrštěná citlivost, jíž se přezdělo obrazotvornost srdce. Ona mu propůjčuje výmluvnost, jemný cit ve vyhledávání pravdy, schopnost psychologickou a způsobilost k oživování

*) Říkalo se narážkou na tento druhý spůsob slohu Micheletova, že se z historického stal hysterickým.

historických osobností. Ona mu ukládá s neodbytnou nutností, aby považoval své pochybné domněnky za skutečnou pravdu, aby přetvořoval vypravování ve výkřiky, obecné myšlenky v allegorie, aby zatemňoval svůj sloh, aby přeháněl a skrucoval své výrazy. Ona jest to konečně, kteráž mu klade před oči co svrchovaný vzor ideální krásu trpící, vášnivou a něžnou, se strašným, lahodným, ano často božským úsměvem, ale chorobnou a kulhavou. — „Však přece šťastni jsou ti," dodává kritik, „kdož víru vůbec mají, kdož svou první víru neztratili rozbírajíce mechanismus obdivu."

Histoire de France jmenovitě svou poslední částí vzbouřila nejrůznější vášně proti sobě do boje. *Histoire de la Révolution* způsobila tolikéž pravou bouři; co spisovatel objevuje se tu Michelet se všemi svými přednostmi ale i nedostatky, jichž nelze od oněch ani odloučiti. Michelet se pokusil o utvoření nového díla po boku tolika jiných, již existujících. Chtěl, jak sám praví, nadchnouti se duchem samé revoluce; chtěl vylíčiti vše, co musil pociťovati velký národ v podobné tísni. Nevěřil v individuelní závažnost jednotlivých činitelů revolučních; viděltť v ní jediného činitele, jediného hrdinu, jak se mu podobalo, příliš potupeného, totiž národ. „Dokonal jsem revoluci," dí, „příští to Zákona, vzkříšení Práva, navrácení Spravedlnosti." Poslyšme onu lyrickou apostrofu, v níž se snaží dolíčiti, jaké city vzbudilo v něm studium revolučních letopisů:

„Každého roku, sestoupímli se své stolice, vida, ana tlupa zmizela, zase jedno pokolení, jehož neuzřím více, obracím se sám v sebe. Blíží se léto, město jest méně zalidněno, ulice méně hlučna, dlažba okolo mého Panthéonu*) zvučnější. Tyto veliké, bílé a černé dlaždice zní pod mýma nohama. Obracím se v sebe. Zkoumám své vyučování, svou historii, a vykladače, ducha revoluce. On ví a jiní nevěděli. On obsahuje jich tajemství ve všech dobách minulých. Jedině v něm měla Francie jakés sebevědomí. Kdykoliv ochabujem aneb se zapomínáme, musíme tam hledati nových sil. Tamť chová se pro nás tajemství života, neuhasitelná jiskra. Revoluce jest v nás, v našich duších: vně nemá žádných pomníkův. Živý duchu Francie, kdež bych tě měl jinde postihnouti, neli v sobě? Vlády, kteréž se po tobě vystřídaly, ve všem ostatním vespolně nepřátelské, v tom jediném se shodovaly, že vyhrabovaly z hrobů dávno zašlé, mrtvé věky... Před tebou byly by chtěly uteci... a proč? Ty jediný žiješ. Ty žiješ!.. Cítím po každé, že v této době roku mé vyučování mne opouští, práce mne tíží a roční čas umlká... Tenkráte jdu na pole Marsovo;**) posadím se na suchou trávu a vdechnu velký dech, běžící přes vyprahlou pláň."

Deus, ecce Deus! Michelet není dějepiscem revoluce, nýbrž jest jí *věštcem.* Proto nedlužno se také diviti tomu, že vedle stran vzbuzujících obdiv, objevila kritika v jeho díle více chyb, více poklesků. Nejen reakcionářští spisovatelé doráželi na dílo Micheletovo, nýbrž on musil se hájiti i proti republikánům jako jest Louis Blanc anebo Ernest Hamel,***) jenž proti němu vydal brošuru *Michelet historien.*

*) Panthéon jest přední pomník Latinské čtvrti, kdež tehdy bydlel Michelet.
**) Pole pro vojenská cvičení, kdež slavila se většina velkých svátků revoluce.
***) Spisovatel jedné z Histoire de Robespierre.

Nebudu zde rozebírati do podrobna *politické a sociální spisy Micheletovy*. Již jsem naznačil dvěma slovy povahu jeho spisů o ženě a lásce. Spisy jeho o jesuitech, o knězi ženy a rodiny, o lidu vyznamenávají se převládajícím citem, nenávistí k jesuitům a vládě klerikální, láskou k slabým a potupeným.

Cit soustrasti k slabým, a ne hluboká láska k přírodě přiměla jej k sepsání spisů o *ptácích* a *hmyzech*. On sám vypravuje, jak se mu namanulo studovati tato slabá stvoření. Když jednou onemocněv odebral se na venkov se svou paní tolikéž nemocnou, napadlo mu, aby pozoroval své okolí, vrabce na střeše, kury na dvoře, havrana na vysokých stromech. A hle zamilovav si tyto nové přátele a umluviv se se svou paní, kteráž mu mnoho pomáhala v jeho posledních pracích, pokouší se vylíčiti jich život, a dokázati, že také oni mají osobní právo, jsouce článkem onoho primitivního svazku, smlouvy lásky, kterouž učinila matka příroda mezi všemi svými dětmi. V podstatě jest kniha o ptáku jenom jedna hlava, připojená ku knize *o lidu*. Spisovatel neopouští své dráhy, nýbrž rozšiřuje ji. Hájil mladé, prosté, děti, ženu, lid. Hájí tudíž i slabé čtvernožce a ptáky. Jako jemný mystik 16. století, sv. František z Assisi, rozmlouvá Michelet s ptákem, dělá mu kázání, a ochotně by nazval vlaštovky „svými sestrami". O zákony a roztřídění přírodozpytců se nestará a nesmíme tudíž tyto fantasie považovati za zákony vědecké. On žije s ptáky, rozmlouvá s nimi, zasvěcuje nás v jich city a pudy. Nic není dojemnějšího a ladnějšího nad jeho líčení cest slavíkových, nic úchvatnějšího nad popis těch amerických lesů povahy tropické, v nichž poletují kolibri. K jich vypsání bylo jeho péro namáčeno ve všech duhových barvách; jeho uchvatná řeč intensivností extase se kroutí, reptá, kypí, vře jako rozpuštěné železo ve výhni. Milerád bych zde položil nějaký úryvek: ale čím se stanou tyto lyrické řádky v sebe věrnějším překladu? Fotografie nemůže vyjádřiti ani nejvyšší hrůzu bouře, ani prchavou lahodu jarního jitra. Dlužno čísti v průvodním hávu tuto výtečnou prosu; netřeba vždy snažiti se ji pochopiti, dlužno ji jen cítiti. Snáze bylo by snad obleci v roucho cizí řeči několik velkolepých stran věnovaných *moři* neb *pohoří*. Později nebude zajisté lze přečísti celá tato díla pantheistického básníka, nýbrž vyberou se z nich nejznamenitější strany a spojí se v jednu popisnou báseň, za kterouž daleko zůstane Thomson i Delille i básníci didaktičtí; nemluvím ani o Virgiliovi, s nímž má Michelet mnohý společný rys. Byl by dovedl psáti právě tak dojemné verše o slavíkovi, oplakávajícím svá mláďata v osamělém životě, aneb o býku, truchlícím po svém druhovi, odňatém mu smrtí: moerentem fraterna morte juvencum.

Michelet cítil v sobě neustále chvění ducha národního, ducha vlasteneckého, ducha přírodního. On převedl toto veliké pohnutí do řeči, jakéž nebude po něm nikdo moci užiti; potomstvo, jež roztřiďuje díla velikých mužů, vybéře z jeho spisů pět neb šest dílů, jež pečlivě uschová, a umístí tohoto dějepisce básníka v národním Panthéonu podle jeho slavných soupeřů, Alfreda de Musset, Lamartinea a Viktora Huga.

Pod pustým kopcem.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

I.

Povídám: v řadě kopců zeleně květnatých uvidíme kopec pustý a holý, samá skála, pod skalou samá drmolina. Travičky tam není, mech se tam nezachytí. Dešť nemá co pokropit, vítr nemá co zcuchat, oko nemá kde by si odpočinulo, kde by se potěšilo. I ptáme se, jdouce okolo: k čemu takový kopec? Tu z té pustiny skalní vylítne ostříž anebo sokol, za ním rody ostřížů anebo sokolů, rozlítnou se, krouží každý ve svém revíru a pak se zase vracejí do té skály. Už víme, k čemu ten kopec: domov to dravců.

Jdeme za několik let zase tudy kolem a myslíme si: teď vyletí dravci. Ale nevyletí. Tam nahoře u temene uvidíme kvetoucí šípky, kolem nich květou rody bělostných lilií, stráň je bílá a červená; tu se nám ten kopec skoro líbí.

Pak jdeme zase tudy za několik let a myslíme si, jsouli tam ještě ty lilie a šípky? Jsou tam. Ale jest jich mnohem více, zalíbilo se jim tam. A kolem nich zachytily se i mechy i traviny; kopec se zelená jako brčál, květe jako divoká zahrada. Pak na kopci, tam nejvýš, kde nic nebylo, leda kus nahého dřeva, které bylo někdy křížem, vykoukne hlava, že je nám do závrati; za hlavou uvidíme ramena; pak to vstane, pak si to sedne, pak to zahrá na pastýřskou šalmaj nejtklivější píseň. Pak vidíme z keřů a do keřů lítat drobné ptactvo, slyšíme tenké zacinkání zvonků a potom vylízá brav.

Zdali to možná? Je to týž kopec? Kdo že se to změnil? Ten kopec anebo my? Ten kopec i my.

Potom, jako ten kopec, stojí někdy chatrč, pustá, holá. Místo okna má jen jakous díru a kdy bys chtěl vejíti, nevíš kudy. Dešť nemá, co by na ní smyl, vítr si jí nevšimne, člověk s svým důmyslným okem jde okolo jako ten vítr. Člověk vida ji v té nepatrnosti ptá se: k čemu taková chatrč? Za tou dírou, jež jest oknem, uvidíme prázno, tmu. Ale v té tmě něco svítí jako dvě oči, pak se to hne, jde to k nám, a před námi stojí tu zarostlý muž. Na rameně má pušku, očima na nás zamíří a jako by chtěl říci: „Kam já dohlednu, tam dostřelí moje puška.“ Už víme: ta chatrč jest domov lidských dravců.

Pak jdeme za několik let zase kolem té chatrče. Ale chatrč vyrostla, snad že i dravců v ní přibylo. Chatrč má okna, za každým oknem rosmariny, basalky, měsíčné růže. V kleci na okně skáče drozd a chlubí se, že jest mistr nade všecky mistry vyučený — to se nám líbí.

Pak jdeme zase za léta tudy a myslíme si, zdali pak jsou tam ještě okna s květinami a drozdem? Ale jest i zahrádka kolem a poslouchámeli, slyšíme, že tam někdo z knihy nahlas čte. Potom vyběhne ze dveří dítě jako kytka, buclaté jako plný měsíček, zavejskne si veselou průpovědí, podívá se na nás okem plným důvěry, ukáže nám zoubky v plném smíchu — jako by si ta chatrč byla zavejskla, my se radujeme s ní. Pak začne v okně drozd a chlubí se, že má rodinu, pak zabečí něco v chlévě a při tom slyšíme totéž tenké zacinkání jako tam na kopci.

Zdali to možná? Je to táž chatrč? Kdo že se změnil? Ta chatrč anebo my? Ta chatrč i my.

Taková chatrč stála před mnohými léty na úpatí podobného kopce, jenž byl kusem vltavského břehu.

Chatrč! Bože odpusť hříchy, bylali to chatrč! Mohla to býti bouda a kdo by se byl na ni díval s kopce, byl by řekl, že to převržená košatina. Byla tak něčím, co nebylo rovné jako ostatní půda, něčím, co se zvedalo. Pro hlídače dost dobrá, aby tam přenocoval, ale takto pro člověka? Ani by o ni nohou nezavadil, aby ji odkopnul, ani pohledem by ji nepoctil, aby jí řekl, že ji má v opovržení.

Zvedala se jako kus plotu, ale ten plot byl stěnou. Přes ty ploty bylo přehozeno něco tyčí, na nich něco chrastí a drnu, a to byla střecha. Poněvadž od toho kopce a od té chatrče v pravo a v levo po břehu táhly se lesy, myslil bys, že je to skrýš pro myslivce na čekání — ale takto aby v ní bydlel člověk? A bydlel v ní.

Poslyšme, jak se to stalo.

Daleko odtud, někde v horách, ve vesnici, kterou tuto nikdo neumí pojmenovat, byla ve statku Mařka, v jiném statku byl Józa, a ti se chtěli. Věděla o tom celá vesnice, věděli o tom také rodičové. Józa přinesl jednou z trhu Mařce na šaty, při muzice s ní tančil a z kostela chodil vedle ní. Už se povídalo, že chodí do města pro ohlášky a už se povídalo, kdy bude svatba.

Tu Józu odvedli k vojákům a bylo po všem. Ani rozloučit se už nemohl s domovem a s Mařkou, neboť hned ho cvičili, jak má chodit, pušku a šavli nosit a pak ho hnali proti nepříteli; byloť to za francouzských válek.

Býti tenkrát odveden a jíti na smrt, bylo jedno; proto jednou na to řekla matka k Mařce: „Déle mi neplač, není to nic platno, Józa jest ten tam.“

Ale Mařka plakala přece, už ani nemohla mluvit pro samý pláč. Tu zas přijde matka a povídá: „Déle mi neplač, Józa jest ten tam. Hlásí se o tebe Franěk, také ze statku, promluv k němu slovo a bude to.“

Na to řekla Mařka: „Nebude to, já si ho nevezmu.“ Potom plakala dále.

Ale rodičové jednali tak, jako by byla řekla: „Bude to,“ přislíbili ji Fraňkovi, a ohlášky, které nepřinesl z města Józa, ty přinesl Franěk.

Když viděla Mařka, jak se všecko béře do pravdy, přestala plakat, šla k matce a řekla: „Nebude to, matko; já si ho nevezmu, není to nic platno.“

Ale matka již to slyšela jen jedním uchem, druhým to bylo venku. Tu Mařka rozvažovala, zdali to může být, když to tak berou do pravdy. A když viděla, že to není žertem, počkala si jednou na Fraňka a povídala mu: „Nechtěj mne, já si tě nevezmu; a jestli mne přece přinutíte, budeš mít se mnou peklo.“

Na to se Franěk usmál a povídal pyšně: „Budeš ty mne učit, jak se někdo krotí!“ O Fraňkovi totiž bylo známo, že umí skrotit nejbujnějšího koně za několik hodin.

„Nu, když mne zkrotíš,“ řekla Mařka, „dobrá. Ale ty mne nezkrotíš. A ještě ti povídám: nechtěj mne.“

To byly jejich námluvy, více spolu nemluvili. Divné to námluvy.

Ve statku, kde Mařka byla dcerou, strojili se k svatbě. Zabíjeli drůbež, telata, skopce, zadělávali na pečivo a kamarádky pomáhaly Mařce došívat, čeho měla třeba, aby truhly byly plny. Mařka již neplakala, nesmála se, nermoutila, netěšila se a když se přišel Franěk pod večer zeptat, povídala mu matka: „Hle, jak si umoudřila.“

Vůbec podobalo se, jako by vše se mohlo ještě zdařit, jenom k tomu ji nikdo nemohl dostati, aby promluvila s Fraňkem vlídné slovo. Ale když nechtěla, Franěk se usmál a matce mrknul: „Ona obrátí!“

A obrátila.

Když v den svatby všecko už bylo pohromadě, co bylo sezváno, objevila se nevěsta mezi hostmi samý úsměv. Kdežto jiná v pláči se rozplývá, Mařka jako by byla ve všem ostřílená: jako voják, jako chlap, s kuráží a nepohnuta. Kdož při ní prorokovali obrat, pomrkávali na sebe, že se jim proroctví vyplňuje; ale že tak je příliš netknuta a že tak tuze po chlapsku si vede, mnohým přece se nelíbilo, a Franěk si pomyslil: „Aha, chce mi dát na jevo, že budu s ní míti peklo.“

Když přišli do kostela a kněze ještě nebylo před oltářem, pravila Mařka, že si musí cosi v šatě popravit, že hned přijde; a vyšla z kostela. Vyšla — vyšla; vždyť hned přijde, ani si toho nepovšimnuli.

Pak přišel kněz k oltáři a žádal, aby ženich s nevěstou přistoupili. „Nevěsta přijde,“ povídali. A čekali.

Ale nešla. Rodiče vyšli z kostela na hřbitov, volali, hledali, ptali se — nic; po nevěstě ani stopy. Vyšel ženich, volal, hledal, ptal se, na samém prahu manželství zaklel — nic; po nevěstě ani stopy.

Tu letěla kostelem slova: „Nemáme nevěstu.“

„Jak to? Co to? Vždyť tu byla?“

„Ale není tu.“

A tu kde kdo byl, vyšel z kostela, jako by se bylo udeřilo na poplach, hledali, volali, radili se, co a jak — nic naplat, nezměnili to, nebylo jí. Pak někteří se rozběhli po vesnici, hledali, volali. Hledali doma, ve světnici, v komorách, ve stájích, ve sklepě, vylezli na půdu, seno prohrabali, stodoly zpřevraceli, i do studně se dívali, všude volali, ptali se — po nevěstě ani stopy.

Celá ves byla vzhůru. Jak pak ne, když se ztratí nevěsta před samou svatbou!

Nebylo člověka, který by v tu chvíli nebyl vyšel na náves svatbě vstříc a nemluvil anebo se nesmál, že se ztratila nevěsta. Mezi těmi, kdož se smáli, byla také Józova matka; ta ani netajila radost z toho, co se stalo. Tu padlo na ni podezření, že snad ona nevěstu ukryla a svatebčané žádali, aby jim ji vydala.

„I hledejte s pánem bohem, mám ji ve špižírně, ač neuteklali se do pece anebo nevisíli v komíně."

Patrně posmívala se. Ale svatebčané, jak už byli v hledání, hledali i ve špižírně, i v peci i v komíně; když jí tam nebylo, vrátili se a s tváří opravdivou vykládali, že není ani ve špižírně, ani v peci, ani v komíně.

Tedy nenašli jí, proto že jí tu nebylo. V kostele už byl kněz sám, proto že ministranti i kostelník utekli, aby viděli, co se děje. Když pak už celou hodinu nikdo nepřicházel, sundal kněz se sebe štólu, která nesvázala, co měla svázat, složil do kostelní šatny i ostatní ctihodné roucho, zamknul kostel i hřbitov a odešel. Tu bylo jako po všem.

Rozumí se, že se ještě rozběhli a rozjeli do sousedních vesnic, nešlali tudy ta a ta. Ale bylo vyřízení pořád stejné: nešla tudy a nebylo jí. Tu po všech těch okolních vesnicích dnes byli na návsích, jako když očekávají vojnu a vesměs sobě povídali, že se ztratila nevěsta Mařka, kde by mohla být, a kam by se mohla ztratit.

Nu což? Poněvadž ve statku bylo všecko k svatbě bohatě uchystáno, byli hosté dožádáni, aby zasedli, když všecko hledání okázalo se býti marným. Mohl jísti, kdo měl chuti. Ale neměl skoro nikdo chuti; totiž nevěděli mezi sebou, rádnoli pro ostudu u stolu zůstat, aneb rádnoli s ostudou jíti od svatby domů. Někteří šli, někteří nešli. Těm, kdož zůstali, smáli se pak, že přece se musili najíst, a těm kdož odešli, smáli se na potkání: „Vítáme vás, kmotře, s výsluhou. Povídejte přec, jak se to stalo?"

Jak se to stalo, víme toliko my, a my to povíme.

Když byla Mařka odešla z kostela, obešla jej do pola a vidouc kostnici polootevřenou aneb vědouc již napřed, že pootevřena jest, vklouzla do ní, přivřela a schovala se za nářadí pohřební, za černé máry, za černý kříž a hlavně za příkrov, jímž se zastíraly máry a jímž se nyní zastřela ona.

A nyní poslouchala, co se bude dít. V tom okamžiku bylo jí jedno, dostanouli ji anebo nedostanou. Najdouli ji, bude to mít Franěk jako spečetěno před celým světem, že bude mít peklo a že mu tedy už k svatbě zahrála počátek; nenajdouli, ještě lépe.

Nenašli ji. Hledali sice i u kostnice, i dveře pootvírali; ale kdož pak by skryl se do kostnice a za druhé, kdož by v kostnici skryl se za hnáty, za černé máry, za černý kříž a za příkrov?

Tu když hledajíce pootevřeli dvéře, přála si přece Mařka, aby ji nenašli, srdce jí tlouklo, že ji najdou. Ale co, myslila si; nepovedeli se to tenkrát, řeknu u oltáře „ne", a bude po všem. Ona k tomu byla podobna. Jen že tím, kdy by ji nenašli, byla by věc kratší; a

pak, zdaž může za sebe stát, že by v posledním okamžiku přece neřekla „ano“ na místě „ne“. Tak si myslila.

Dvéře se přivřely a nikdo více nehledal v kostnici. Pak již jen slyšela hlomoz a volání na hřbitově, kolem hřbitova; potom hlomoz a volání šířilo se do vesnice a čím více vnikalo do vesnice, tím více tratilo se odtud, až málem zanikalo. Pak ještě několikrát ten hlomoz a to volání letělo kolem jako hejno vran, pak již jen jako když jezdec jede okolo, pak to zaniklo docela.

Když se počalo stmívat, vyšla Mařka z kostnice a sedla si před ni; vypadala jako živý duch. A když docela se setmělo a jen hvězdičky s měsíčkem dělily se o službu světla, ploužila se přes hroby ku hřbitovní zdi a přes zeď dávala pozor, neblížíli se kdo. Pak vylezla na zeď a opět dávala pozor.

A tu bych mohl užíti příležitosti a vylíčit, kterak ji někdo zahledl a jak se mu vlasy zježily, že jest to duch, a kterak ubíhaje do vsi činil poplach, že na hřbitově straší a že viděl Mařčina ducha.

Mařka seskočila se zdi za hřbitov a pokud měsíc a hvězdy ukazovaly jí cestu, dala se na útěk, směrem ku Praze. Útěk se podařil. Jen bědování, povídání a proklínání zůstavila za sebou. Všecka stopa po ní zmizela, jenom pověst brala se z úst do úst po mnoho ještě let, „kterak Mařka utekla ženichovi z kostela zrovna od oltáře.“

Mařka v Praze dala se do služby v odlehlých částech a pozorně se vyhýbala místům hlučnějším, ulicím lidnatějším, hostincům, o nichž zvěděla již doma, že v nich stavívají, kdož z hor přijíždějí do Prahy. Ale nehrozilo jí odtud nebezpečí. Nenašli jí, proto že už jí více nehledali.

Jiného cos jí hrozilo — zastesklo se jí po horách, stýskalo se jí po Józovi. A do hor nemohla, o Józovi nevěděla. V těch postranních uličkách sotva že vojáka uviděla a uvidělali, nebyl to Józa; a když to nebyl Józa, nemohla se zeptat, neníli tu Józa z hor.

Byla v Praze již tak dlouho, že snad by ji už byli ani krajané nepoznali, kdy by ji na krásně potkali.

Tu se jí jednou tuze zastesklo po Józovi i po horách. Chodila kam ji oči nesly, až tu vidí před velkým domem chumáč vojákův. Zastavila se a pozorovala — zdálo se jí, že jest tam Józa. Přistoupila jako chlap k tomu chumáči a povídá: „Vojáci, jeli tu z hor, kterého si myslím, já si ho vezmu“. Vojáci počali na to trochu do žertu a z hruba, ale Mařka přistoupila k jednomu a pravila: „Ten hle je ten z hor, toho si vezmu.“

Byl to Józa.

Vzali se. Totiž vzali se tak, jak se vzíti mohli. Józa měl ještě několik let služby, neboť tehdáž se sloužilo asi čtrnáct rokův a jakožto voják nesměl se ženit. Nu, ale vzali se. Vzali se po své vůli a taký svazek platí v nebi. Alespoň tolik, mnoholi byl by platil, kdy by si byla Mařka vzala proti své vůli Fraňka. A že je bůh spojil, toho důkaz jest, že žádný člověk a žádní lidé nedovedli je více rozloučiti.

Čekali v Praze, až Józa vysloužil. Když měl vyslouženo, nesli si v jednom uzlíku prádlo a v druhém malé děvčátko a hledali si domov. Do vlastních hor nechtělo se jim; Mařce, že myslila, že tam

nesmí, Józovi k vůli Mařce a oběma k vůli tomu, co si nesli v druhém uzlíčku. Hledali si hory poblíž Prahy a našli je, kde byly, na hořejší Vltavě.

Tam na tom místě pod pustým kopcem se usadili. Dům měli hotový za několikrát čtyryadvacet hodin. Oba totiž uměli plest ploty a košatiny; pletli tedy cosi, co nebylo ani plotem, ani košatinou, a to se jim stalo domem. Když kladli základy, byl by žádný stavitel na světě neuhodnul, že kladou základy domu. „Ale když Mojžíš bydlel po nějaký čas na vošatce, proč bychom nemohli my bydleti pod vošatkou, když se pod ni vejdem?“ pravil Józa.

Postavili tudíž cosi, co nebylo formou svou ničím a podobalo se všemu; hlavní jich zřetel k tomu se měl, aby se do toho vešli. A měli místa až mnoho, že by se tam byli vešli několikrát. Potom, když to stálo do výše, udělali tomu strop a střechu, hodili něco na to, že to krylo a tak byl i strop i střecha.

Tak povstala ta chatrč pod tím kopcem, o níž jsem se zmínil z počátku.

Ostatně krajina poněkud podobala se krajině horské, ač jen málo. Nad chatrčí vypínal se pustý kopec s tím pustým dřevem, v pravo v levo táhlo se kopců lesem porostlých do nedohledné řady a sáhaly vesměs patou svou do proudící se hladiny vltavské; totéž opakovalo se na břehu druhém, jen že zrovna na samém břehu byly prostranné louky. Teprva za kopci a lesy počínaly vesnice.

Byli tu tedy jako v horách, ale v malých, a byli tu jako kryti, nikdo o nich nevěděl. K tomu se ta jejich bouda musila podobati, aby nikdo o nich nevěděl. Sám foršt těchto lesů, když ji poprvé uviděl, myslil si, že to asi sem dal nadlesní někoho na hlídání, hajnému k ruce; hajný to myslil zase o forštovi a tak se stalo, že tu Józa s Mařkou zůstali. Nestáli vlastně nikomu za to, aby se po nich pozeptal.

Na zimu si Józa ovšem všecky dírky ve svém plotu hlínou zalepil, aby tam nemohl vítr a jeho příbuzná zima. Proti zimě chránilo je blízké stromoví lesů, které poskytovalo topiva dost. Ale les poskytoval také stravy dost, stravy výborné, neboť Józa když si nabil brokovnici, nedal ránu nadarmo; někdy to zaplatil životem zajíc, někdy srnec, někdy bažant, někdy tetřev. Byltě Józa ve vojsku střelcem nejpřednějším, a bylo by škoda, kdy by střílení zapomněl.

Když se tato vlastnost Józova zpozorovala, bylo to osudnější. Věděliť již, že jisté rány v jistý čas a na jistých místech nemohou pocházeti leč od pytláka, a vystopováno, že tím pytlákem jest Józa. Nastal shon. Každý nyní chtěl vědět, jakým právem Józa bydlí v boudě a žádný to právo neznal, ani Józa.

Tu se tedy usnesli, že hajný má vyšetřit, jakým právem? Ale když hajný se k boudě blížil, zasvítily na něho Józovy oči, a zašla mu chuť.

Když hajný ničeho nepořídil, šel tam foršt. Ale i ten poznal, že tu nelze pouštěti se do žertů. Ptal se Józy, kde má pušku; Józa mu ji ukázal a když foršt řekl, že ji vezme s sebou, řekl Józa z ostra, to že neudělá. A potom povídal mírně, že tudy dějou se velké krádeže

v lese, že tudy přeplavujou se s dřívím lesním a že by na těch místech měl býti hajný.

Při slově tom zůstalo. Foršt začal uvažovát, nebyloli by lépe, na místě lesního škůdce živiti hajného; jako myslivec znal pravidlo, že z největších pytláků bývají nejlepší hajní, a Józa stal se hajným. Když se Józa stal hajným, povídal své ženě: „Dlouho jsem se držel, ale už mne páni mají.“

Pak ta bouda povyrostla; ta stará totiž byla ponechána za chlívek a vedle něho vystavěno cosi, co bylo již stavení podobno a to bylo nyní obydlí hajného Józy.

Nyní ovšem tam mohl každý blížiti se bez bázně, i dřívější hajný tam docházel, i foršt tam docházel a shledával, že jest Józa výborný hajný. I ten pustý kopec to pozoroval. Józa na úpatí rozličnou tu droleninu skalní podchycoval malými plůtky, zasadil do toho, co se zachytilo, akát, jeřáby, šípky, a ty pak svými kořeny staraly se dále. Potom jako samy sebou usadily se k těm akátům a šípkům traviny, mechy, lilie a vřesy. Stráň na úpatí nebyla více pusta.

Takto míjela léta. Když jich minulo hodně mnoho, shledáno, že hajný Józa má krásnou dceru, tutéž, kterou si tam přinesli v uzlíčku a která se podle otce jmenovala Jozka. Ve všech okolních vesnicích o tom věděli, a tu měli mladíci neustále něco na práci u hajného Józy, ten že dříví kupoval, ten že se na dříví vyptával a kdo nic podobného nevěděli na vyptávání, šli na blízku chytat ryby, aby uviděli Jozku.

Tu bývalo u řeky rybákův mladistvých více než ryb v řece; ale více než po udici dívali se ti rybáři k hajného chalupě, nevyjdeli Jozka.

A tu to bývalo někdy až k smíchu. Jako s procesím k zázračnému obrázku sem chodili a kdo přicházel, měl na rameně prut a dělal, jako by lovil.

Kdo znal Mařku za jejího mládí, byl by řekl, že jest Jozka celá Mařka. Jenom Józa znal Mařku z mládí a ten to říkal několikrát za den.

V ten čas se stávalo, že také foršt u hajného častěji se zdržoval; zda k vůli úřadu, kdož to ví? Ale stalo se, čeho žádný z rybářův se nenadál.

II.

Forštovna byla odtud asi půl hodinky cesty níže, rovněž na břehu vltavském; předem hleděla k řece a zadem byla zaklinovaná mezi kopce — jako vídáme myslivny na obrázku.

Foršt, o němž jsme se již zmínili, jmenoval se Lovák a sluha Kmoch mu říkával žertem, že musil se státi myslivcem, protože jmenuje se Lovák. Ale Lovák na to povídal: „Můj otec jmenoval se také Lovák a ten myslivcem nebyl.“

Na to řekl Kmoch: „To byl čistý Lovák, když se nestal myslivcem!“ A odcházeje do síně povídal jako pro sebe: „Kdo ví, jestli se jeho otec jmenoval Lovák!“

Lovák byl každý coul forštem. Opět jak vídáme na obrázcích: velký, silný, od rány, prudký — namířit a bylo to. Byl ve stáří, jemuž ti, kdo jsou v něm, říkají nejlepším věkem, v polovici mezi čtyřicítkou a padesátkou. Ovšem ti, jimž není třicet, myslívají sobě: „Nejlepším věkem jest náš;" a děvčata dokonce nechtívají věřit, že pětačtyřicítka jest nejlepším věkem. Tak se tedy lidé i v té věci různí.

Lovák byl neženat. Před léty chtěl se oženit, ale nevěstu mu odloudil sedlák Dolina z Lešan, a Lovák na tom se ustanovil, že se více neožení. Nyní Kmoch říkával: „Já jsem jeho žena," pakli že někdo poměrův neznalý zabloudil k myslivně a po paní forštové se ptal. Byl starý mládenec a Kmoch, rovněž starý mládenec až na to, že si bral k srdci čas od času tak nějakou novou známost, doplňoval druhou jeho polovici: řídil a spravoval mu domácnost. Mimo to pušky se mu jen leskly, dýmky byly jako by je včera koupil a vždy na svém místě a pak měl po ruce vždy loveckou lež, to též patřilo k domácnosti.

I jemnější, mravní stránku Lovákovu Kmoch doplňoval a i tu zastával druhou polovici statečně. Byl totiž Lovák, jak jsme povídali, prudký, a byl při tom srdce dobrého, že by je byl časem rozdělil. Tedy vlastně vrtkavý a nestálý jako to počasí v lese. Tu se stávalo, že v prudkosti něco vykonal, čeho za chvíli litoval. „Nemám srdce," říkával Lovák. Anebo zase vykonal něco z dobráctví a za chvíli toho dobráctví litoval. „Nejsem myslivec," říkával Lovák. Po něčem takovém když vstupoval do dveří, říkal: „Kmochu, až jsem zase vyvedl hloupost, dej se do mne."

„To jsem si myslil," říkal Kmoch.

„Co jsi si myslil?" ptal se Lovák.

„Že milost pán vyvedl hloupost."

„Jakou pak?" ptal se Lovák.

„To bych rád věděl", řekl Kmoch.

„Tedy nevíš?"

„Vím; ale povídejte sám, já budu poslouchat," doložil Kmoch.

A na to vypravoval Lovák, že uviděl v lese ženu, ana láme větve a že ji jednou větví uhodil, až se ta větev zlomila.

„Vždyť jsem si to myslil," řekl Kmoch. A nyní spustil: „Milostpane, jak se může člověk zapomenouti! Co pak ta žena láme větve pro radost? Měl jste se jí zeptat, jestli to dělá pro radost. Rozlámat sám o ni větev! Víteli, že to odstůně. A sedm dětí!"

Lovák při těchto vejtopcích, jež sám sobě diktoval, poslouchával jako velký hříšník; ale když Kmoch povídal o sedmi dětech, přestal poslouchati jako hříšník a povídal: „Je svobodná, nemá děti."

„Ale může mít, milostpane; věřte, může mít sedm dětí a víc. Každá ženská může mít sedm dětí a těm dětem jste ublížil, než se narodily, když jste matku jejich ztejral. Ty budou naříkat na vás, až jim to matka poví, že jste ji ztýral pro suchou větev. A nebudou stát za nic. Vaše matka, milostpane, asi také jednou dostala větví přes záda."

Tu se Lovák vztýčil: „Což já nestojím za nic?"

„Bodejť byste stál! Být tak prudký! Je to povaha? Což kdy

byste ji byl do smrti ubil? Každý pořádný člověk by se musil vám vyhnout na půl hodiny z cesty. A zavřeli by vás. — Fi! Za celý svět bych nechtěl u vás být Kmochem."

Jindy po náležitém úvodu, kterak vyvedl hloupost, povídal Lovák, že viděl, kterak nesou ženské dříví z lesa; chtěl po nich střelit, ale bylo mu jich líto, nechal je.

„Vždyť to povídám," počal Kmoch. „Za vašeho panování, milostpane, tuze se rozmáhá zlodějská chamraď a vy to takhle šetříte! Střelit jste měl. Co pak sejde na takové ženské, když ji postřelíte? Jest to samá stará baba; a kdy by se chtěla při tom dříví ohřát, kdy by měla dětí! Ale taková baba, kde vzít děti! Krade pro jiné!"

Tu zase přestal Lovák poslouchati jako zkroušený hříšník a pravil: Nebyla to baba, je to žena, má pět dětí."

„Jaký vy jste, milostpane! Což jste ještě neviděl, že stará baba může omladnout? Nasbírá si koření a je to. A tu zapře děti, kdy by jich měla mandel! Děti! Má to asi děti! Z těch co bude; já bych nechtěl, aby se hlásily ke mně! Těm bych pověděl, co milostpán ode mne jakživ neslyšel."

„Co bys jim pověděl?" tázal se Lovák.

„Bodejť bych jim to neřekl, že je milostpán pokazil svou dobrotou. Fi! Zlodějů nadělal svou dobrotou a až budou proto sedět, a sedět budou — e, milostpane, taková dobrota — ani do tam té fajfky bych jí nechtěl. Bože, rač nás zachránit neštěstí; dokud jsem ještě u vás; dlouho to bez toho nevydržím."

To byla nejslabší stránka, za kterou Lováka mohl Kmoch zachytiti: když pohrozil, že tu dlouho nevydrží.

„Kam bys šel?" zprudka řekl Lovák, a v té prudkosti byla i jakási měkkost, jako: „Nechoď, nesmíš odejít."

„Pryč," řekl Kmoch. „Kamkoliv. Do hrobu. Já už zase cítím to lámání v lopatkách. O bože, nic mne na světě netěší, ani milostpán. Všecko mne na světě opustilo, a milostpán mne připraví do hrobu."

„Což tě opouštím?"

„Už dávno; já to tajil, ale déle to nejde. Což milostpán nevidí, že se utrápím? Takové kousky vyvádět, jako milostpán — a když já při tom chci býti poctivým, milostpane, to se srdce natrhne!" A tu byl Kmoch měkčí než milostpán.

Na Kmochově fantasii snadno vše se měnilo v páry, tak byla horká. Hodit na ni jediné slovo: to slovo přišlo do varu, už se z něho tvořily události, celé řady událostí, smyšlenek, fikcí, jimž Kmoch jen dodával jakési pravděpodobnosti.

Kmoch byl člověk momentu. Hned se vpravil v situaci a ještě ji předstihl virtuosním kombinováním. S nahodilým slovem dovedl si hráti jako komediant s koulí a Lovák, třeba často věděl, že Kmoch žvaní, poslouchal ho s pozorností, s jakou se právě díváme na kejklíře, když si hraje s kulemi.

A tím také doplňoval Lováka co druhá polovice, neboť musíme doložit, že znal každé jeho hnutí, jako zná manželka každé hnutí mužovo a že třeba nám jeho povídání zdálo se bez ladu a skladu, Lovák přec dobře rozuměl, kam kterým slovem míří. Neboť i to už

se Lovákovi nejednou přihodilo, že stloukl ženu, která měla sedm dětí a jindy že z dobráctví propustil jinou, jejíž synové pak na to hřešili a lesy obírali.

Před léty, když Lovák byl ještě mlád ve smyslu dívek, když se přistěhoval s uzlíčkem a s Mařkou Józa ke kopci do boudy, přišel Lovák domů a volal již z daleka: „Kmochu, dej se do mne."

„Už zase?" ptal se Kmoch.

„E, víš ten v té v boudě, jest to škodná, já měl jeho pušku v ruce a nevzal jsem mu ji."

„Pro to."

„Co proto? Jaké proto?"

„Proto že milost pán čeká, až mu ten luňák vezme tu jeho. A vezme mu ji."

„Ale což? Mají malinké děvčátko, matka je držela v náručí — mám ty lidi pobíjet?"

„Pobíjet, milostpane. Co zaslouží taková škodná? Jako škodná: ránu, dost. Leda že škoda prachu na ni. Zastřelímli zajíce, najím se, pochutnám si. Mohu jíst lidské maso? Fi, ani to nemohu. Klackem ho ubít."

„Proto jsem mu nechal pušku."

Bylo dobrá. Ale když udělali Józu hajným, tu teprvé se toho dověděl Lovák.

„Teď už, milostpane, nic vás nelituju, ať se stane co se stane. Józu udělat hajným! Kozla zahradníkem! Já to povídám: za vás se množí krádeže lesní. Nebude lépe, než až to tu jednou schytají a zavrou; pak to milostpán odsedí s nimi, proto že to na něho svedou! — A teď mu stavíte ještě domek! Takový lid ani nemá bydlet leda v děrách jako sysel, v doupatech jako liška. A když bude v díře, vylejt ho vodou jako sysla, v doupěti udusit jako lišku. Povídám, pořádný člověk k ničemu to nepřivede; zloděj být, ten se má dobře, tomu se postaví dům. A víli milostpán, kde to dítě vzali? Cikáni to jsou a někde je ukradli. Však uvidíte, že bude jednou po něm shon."

Mělli Kmoch v čem pravdu, v tom ji měl, že bude po Jozce shon. Jak již vstupovala do čtrnáctého roku, mladíci na ni pohlíželi jako vrtohlaví a když jí šlo na šestnáctý, víme to: lovili ryby, objednávali a kupovali dříví.

Tu říkal Kmoch: „Ta sfantí celý svět. Já míval také děvčata rád, ale byl jsem jen já a ona, mělli jsem kterou rád. A tuhle chtějí mít všickni. Co pak to může být? To nemůže být leda v turecké zemi."

Kmoch spozoroval, že to Lováka baví, když mu vypravuje, kterak se mládež po Jozce fantí. „Tuhle z Lešan jeden," povídal, „už je tři dni zavřen ve sklepě o chlebě a o vodě — otevřít mu, je u vody a loví ryby a pořád kouká na hajného chalupu."

„Není možná," podotknul Lovák.

„Není možná? Tak! To vám povím něco jiného. V Lešanech o tom kázal páter na kazatelně: „Chytat ryby," povídal, „to tak, a koukat se na Jozku, ale na požehnání nic?" A, milostpane, po požehnání tam šel také."

„A bude tam v neděli odbývat požehnání," řekl vážně Lovák.

„Požehnání tam? Nu, dej vám pán bůh dočkat se toho dne, ale já se ho dočkat nechci. Co pak to někdy někdo slyšel, aby k vůli ženské odbývalo se požehnání u vody a ne v kostele? Co pak se dá kostel přeložit, jak se komu zlíbí?"

Podobně to šlo dále, podobných zázraků napočítal Kmoch více.

Jednou pravil Lovák: „Kmochu, nezdá se ti, že se já špatně šatím?"

„Právě jsem na to myslil. Jak to, milostpane, chodíte? Dvě léta máte na sobě jeden oblek, ani nevypadáte jako foršt; jako myslivecký mládenec, jako hajný, jako pytlák," vykládal Kmoch.

„Dvě léta? Tenhle šat přinesl krejčí — sotva tomu rok."

„Tak! A když nosíte jeden šat ve všední den i v neděli, to nejsou dvě léta? Kdo to kdy viděl, aby takový pán, jako vy, chodil v jedněch šatech po celý rok! Drátenící chodí v jednom šatě a, milostpane, vy jste sešlý jako dráteník."

„Vojáci také chodí v jednom šatě, já jsem jako voják," bránil se Lovák.

„Ale když jde voják ku své milé, má vždycky nejnovější mundur," prohodil Kmoch.

Na tuto větu Lovák se zarazil a o šatech více nemluvil. Ale to Kmocha neuspokojilo. Shledal všecku garderobu a pak Lovákovi ukazoval kus po kuse: že kabát nemá pořádného límce, knoflíky že nemá k čemu přišít, že to nemá kus barvy, kus lesku a končil: „Zrovna jako dráteník, milostpane."

Od té chvíle počal se Lovák strojit. A když ho měl Kmoch zase poprvé vyparáděna, pomlaskával si: „To jste zas foršt; tohle mohu říci každému: „To je můj pán," a nemusím se stydět. Tohle, pane, já být ženskou — nu, nechme toho."

Potom když foršt odcházel, Kmoch díval se dlouho za ním oknem, jak mu to sluší, pak šel hodný kus cesty za ním, pořád aby viděl, jak mu to sluší. A tu ku svému překvapení shledal, že jde foršt k Józově hájovně, pak do hájovny a tam že zůstal.

„A, pane," zalusknul si Kmoch prstem, „já povídal, že mu Józa sám vezme flintu, už je to," a od té chvíle počal býti skoupým s poznámkami o Józovi. Když se Lovák vrátil, Kmoch nepromluvil.

„Co nemluvíš?" ptal se Lovák.

„Vyvedl milostpán hloupost?" řekl Kmoch.

„Žádnou hloupost," pravil Lovák.

„Co bych tedy povídal," řekl Kmoch a vyšel před myslivnu.

„Chlap něco ví," myslil si Lovák a vyšel také před myslivnu. „Co myslíš, kde jsem byl?" ptal se Kmocha.

„I, co mně po tom," řekl ten a šel o několik kroků dále.

„Chlap něco ví," dotvrzoval si Lovák. A nahlas se chlubil: „Nevíš, kde jsem byl."

„V městě jste nebyl, jak na takového pána by se slušelo, když má nový šat," odbýval ho Kmoch a dělal, jako by se mu chtělo zase o několik kroků dál.

„Kdo ví, nebylli jsem v městě?"

„V městě? Tyhle karafiáty, které máte za kloboukem, rostou u hajného Józy, a tyhle nitě, kterými máte postlaný kabát, z města nejsou. Tam by je byla slečinka alespoň obrala; neslečinka na kabátě je nechá.“

„Chlap něco ví,“ opakoval si Lovák a sbíral se svého kabátu nitě a smeknul klobouk a zastíral si karafiáty, jako by je chtěl zapřít — jako před ženou.

Od toho času chodil Lovák do hájovny každý den, přinášel na kabátu nitky, za kloboukem karafiáty, růže, tak že Kmoch už jen říkal: „E, dlouho to bez toho nevydržím.“

Což to budem tutlat. Už o tom mluvili všude; mládež, která chytala ryby, snadno to roznesla, že Lovák si chce vzíti Jozku. A ta mládež zároveň se posmívala, že jest starý; při tom se na něho zlobila, že mu musí ustoupit a na tom se usnášela, že mu to budou kazit. Mnoho se jich spojilo, mladých, švarných, hezkých, proti jednomu, který sice byl statný muž, ale nebyl hoch a jehož závažnou vlastností bylo hlavně, že jest forštem.

Mělali ho Jozka ráda, nemělali ho ráda, to rozhodovat nebudem. Ale jisto jest, že osudy rodičův nejednou se opakují v dětech a jako Jozčinu matku jednou nutili, že si musí vzít Fraňka, tak tatáž matka řekla Jozce: „Ty si vezmeš foršta.“ Jen to se neopakovalo, aby Jozka byla řekla: „Nevezmu,“ a aby raději byla utekla se k mrtvolám, než aby ruku podala jemu. Utíkávala se jen k zvětralému kříži na pustý kopec. Snad ho tedy přece měla ráda.

„Dům nám vystavěl, všecko máme skrze něho, srdce by rozdělil, statný je, a jeli při letech — páni se žení až v pozdnějších letech,“ vykládala matka své dceři.

Józa na to říkal: „Svedete vy ženské kotrby něco moudrého; ale jak si to uděláte, bude to, já o ničem nechci vědět.“ Pak šel ven a povídal si: „Jsem jeho hajný, co mám dělat?“

Jozka nenamítala; snad že ho tedy přece měla ráda. Tu se stalo, když foršt přišel zase do hájovny, že nenašel Jozku doma. Jak vešel do hájovny a toto uslyšel, obrátil se, šel přede dvéře a pohlížel po vůkolí, kde by byla.

Rybáci na druhém břehu spustili v rozpustilý smích; pokřikovali na myslivce, že mu srna utekla; jedni zpívali „Uletěla holubička“ jiní „Což jest to hezká věc, že jsem já myslivec“ —. Až z toho byl veliký rámus a v mládeži veliká radost; až foršt najednou se zastavil, namířil a mezi ně střelil.

Na tu ránu písně utichly; ale jen že utichly, vykřiknul kdosi „Ježíš Marja“ a k vodě se potácel; v tom ho ostatní zachytili a odnášeli.

Foršt na to, jako by se nic bylo nestalo, od hájovny stoupal po tom pustém kopci až na jeho vrchol, ku kříži.

Byl to divný kříž. Vypadal jako zvětralý pahejl, měl jen jedno rameno, na kterémž bylo ještě kus plechu hřebíkem přibitého, to ostatní rouhaví větrové strhali. Dole u paty jeho bývaly z plechu dvě sochy, jedna Jan evangelista, druhá plačící Marie. I tu Marii strhali rouhaví větrové; co tedy zbylo, bylo jako půl kříže s kouskem ruky, a pod

ním evangelista Jan. Kdy by si ženština plačíc byla sedla po druhé straně proti evangelistovi, mohla býti jako plačící Marie.

A na tom vrcholu u kříže byla Jozka. Věděli asi doma, kam odešla, anebo to věděl foršt, kam odešla; snad si to řekli. Nebývajíť jen sluje a rokliny útočištěm bezpečným; vrchol kopce, na nějž se všech stran vidíme a přece nevidíme, bývá útočištěm bezpečnějším i příjemnějším, než sluj, než rokle. Bezpečnějším: ode všech stran vidíme, blížili se kdo, příjemnějším: že s vrchole přehledneme kus krásného světa, jeli okolí tak krásné, jako bylo tuto.

Tam se Jozka utekla; či že čekati chtěla na Lováka, či že uteci chtěla dotíravým rybákům, či z potřeby své duše, nevím. Snad že všecky tyto příčiny spolupůsobily, snad že tam promluviti chtěla ku komusi, jehož v domě nenacházela, snad že cítila, že plné srdce tam si uleví — kdož to může vyzkoumat, co mladé srdce hledá na vrcholu kopce!

Když tam Lovák přišel, uviděl ji takou, jakou nikdy ji neviděl v hájovně, uslyšel tam řeči, jaké nikdy neslýchal v hájovně. Jozka byla u kříže polo sedíc, polo klečíc, ruce majíc sepjaty na kolenou, jako socha bez hnutí, jako Maria pod křížem — tak uvítala Lováka. A když k ní první slovo promluvil, obrátila k němu němé oči, asi tak jako raněná laňka k tomu, kdo přichází, aby ji dobil. Myslivci rozumívají takéto mluvě oka.

A potom dlouho mluvili slovy. Tu povídala Jozka, že jest ráda, že nebude mít daleko; tento kopec že jest jí tak milý a na ten kopec aby jí dovolil, kdy se jí zachce.

Na to se rozhlížela od toho kříže a s toho kopce.

A ptáci veslujíce ve výšce, křižovali se tu: jedny houfy druhých se ptaly, odkud a kam. A každé to ptactvo lesklo se v paprscích slunečních a ploulo dále.

Ploulo ke kopcům, do lesů. Ty kopce se zvedaly jako veselé, zelené vlny, jeden za druhým, jedna vlna přes druhou, a středem jich zeleně tekla bílá Vltava. Jozka na to vše pohledla, pak oči obrátila ku kříži, pak k Lovákovi a řekla: „Odveďte mne od toho kříže."

Vraceli se do hájovny; cestou se podpírala o rámě Lovákovo, byla němá a jako by ještě byla pohřížena v onen hovor tam na kopci, v onen tajemný hovor, o němž cítila, že sice započal, ale dokončen že není.

Když se vrátili k hájovně, po rybácích nebylo více stopy; ta rána je zaplašila; Lovák na druhý břeh ukázal Jozce, jako by říci chtěl, to že měl již dávno udělat, a že to udělal až teď.

Když přišel Lovák domů, Kmoch se kabonil, aniž by ho Lovák k tomu vyzval.

„Co zas?" ptal se Lovák.

„Co zas! Pěkné věci zas. Tu šli okolo Lešanští hoši, že jste postřelil nevím už kterého —"

„Já vím, kterého!" řekl Lovák.

„Vy víte kterého? Nu, když víte, víte; ale všecko přec nevíte; hrozili myslivně, že ji vypálí!"

„Nevypálí," řekl Lovák. „Oni si to rozmyslí."

„Jaké rozmýšlení? Chlap přijde k myslivně, když nikdo není doma, hodí kohouta na střechu, je po rozmýšlení. Eh, já vím, že to špatně skončí."

„Co špatně skončí?"

„Co! Povídali, že tu čarodějnici ještě nemáte, a že se postarají, abyste ji neměl."

„Mám ji, oni o nic se nepostarají," s posměchem a s onou úsečností tvrdil Lovák, která mu vždycky slušela, protože byl lesníkem.

„Nu když máte, mějte si. Já myslil, že jste ještě tu největší hloupost nevyvedl, ta že na vás ještě čeká. A vy už jste ji vyvedl."

„Jim navzdor ji mám; ať jen přijdou!" Pak se obrátil ku Kmochovi a pravil: „A co ty! Myslíš, že jsem tak stár, abych už se nemohl oženit?" A předstoupil před něho.

„Ženit?" povídal Kmoch. „Na to stár nejste, ale abyste se ženil s Jozkou, na to nejste mlád."

„Nebudeš ji nazývati Jozkou!"

„Pro mne! Ale je mi to jedno. Neboť budu bez toho kmochovat někde jinde".

„Kam bys šel?" v rozdráždění řekl Lovák. „Celé vesnice mi hrozí, že mne vypálí, že se mně pomstí, a ty bys odešel? Odejdi; však ty neodejdeš."

To byl trumf, proti kterému Kmoch jaktěživ nesvedl ničeho. Projevit mu tak neobmezenou důvěru a ukázat, že na něm mnoho záleží: to by se byl odhodlal ještě k jiným věcem než zůstat v myslivně, jíž už bez toho tak přivyknul, jako ti myslivečtí psi.

„Nu, s pánem bohem si ji vemte. Ale až ji budete mít, poznáte, že jste udělal hloupost; pak nepřicházejte ke mně, neboť co byste pak slyšel, to byste nechtěl slyšet dvakrát!"

Několik dní na to oblekal Kmoch Lováka do nejnovějších šatů, upravoval vše na něm co nejpečlivěji a nic nemluvil; až když odešel do síně, pro sebe bručel, a když Lovák vykročil z domu, povídal: „Tak už tedy jde; zdrávi pořídili. Už má Józa jeho flintu."

A to šel Lovák na svatbu s Jozkou.

III.

Ten, kterého Lovák postřelil u vody, nebyl ani mladík svobodný. Byl to sedlák Dolina z Lešan, nejzámožnější z okolí, v celém kraji nejznámější, před léty šťastnější Lovákův sok.

Nebylo trhu, aby na něm Dolina se byl nevštípil v paměť; v městech ho znali dobře, a když někam přišel, vědělo se, že se zas bude povídat něco o Dolinovi. Jměním svým vyrovnal se třeba hraběti; ale také se přičinil, aby se o něm mluvilo hned po hraběti.

Dolinu mohli bychom vyznačiti trefným jmenem. „Selská pýcha" se tomu říká, méně ve smyslu dobrém, více ve smyslu špatném. Sotva kdy převládala u Doliny stránka té pýchy dobrá, nejčastěji však objevila se při něm ve vší své nahotě bez příměsku ušlechtilého. Však slyšme, bez toho se to o něm povídalo.

Sezval si na příklad k posvícení drátenίky z celého kraje a častoval je. Ale když je vyčastoval, opil je, po labužnicku bavil se jich opilostí, válel se v jejich blátě, snižoval je a na tom snížení sám sobě klenul postať velikosti, že překonal všecky — to nebyla věc pěkná a povídala se o něm.

Jindy jel do města o trhu, dal v prvním hostinci prostříti stůl pro padesát osob a pozval k hostině známé sousedy; když byla tabule hotova, jídla nanešena, a hosté se dostavili, aby zasedli: Dolina rozhoupal stůl a všecko, talíře i s jídly a sklenice s nápoji převrhl na zem a z toho měl radost. Potom sehnal žebráky a všelikou mládež, aby si to po zemi sebrali; když se v tom nelidsky váleli a o kus sousta se rvali, měl z toho největší radost. To se o něm povídalo.

Jindy přišel do hlavního města a potkal vojenskou hudbu.

„Můžete mi zahrát?“ ptal se.

„Můžeme,“ řekl kapelník, „za sto zlatých.“ To řekl žertem, neboť myslil: „Který blázen by dal sto zlatých?“

A tím bláznem byl Dolina; vytáhl stovku, dal ji kapelníkovi a kapela hrála. Když dohrála, vytáhl Dolina druhou stovku, aby zahráli ještě. Nu a tak vojenská kapela hrála Dolinovi v Praze na Staroměstském náměstí za dvě stovky dvě písničky. O tom se vypravuje podnes.

Jakých kousků vyváděl ve společnosti veselých bratří, o tom byly by kroniky. Za každého platil, kdo si platiti dal; ale ten, za koho platil, mohl se připraviti, že s ním něco vyvede, zač bude se hanbit.

Vůbec mohli bychom slovem „selská pýcha“ při Dolinovi vysloviti asi tolik, jako rozhazovat v nepravý čas a na nepravém místě. A to rozhazovat v každém slova smyslu, ne jen majetkem, ale i náklonností, přízní, soucitem, pomocí, ctí a podobnými poklady, což má vždy účinek ten, že na takovou pýchu hledíme jakožto na cosi surového.

Nejošklivější její líc jest ta, že se jeví hlavně vůči nižším, v jakémkoliv způsobu podřízeným. Tak Dolina, jakmile potkal chalupníka, sedláka, který se mu jměním nevyrovnal, už mu něco vyvedl. Ovšem potkalli domkáře anebo podruha, to už bez nějakého kousku nemohlo ani být; jenom ten rozdíl býval, že sedlákovi a chalupníkovi udělal jen málo, podruhu a domkářovi více, a že to bylo způsobu hrubšího. Na příklad: že ho se silnice shodil do příkopu, že mu nohu podrazil, že neslli něco v pytli, jemu pytel rozříznul a pak se pásl jeho nesnázemi a lamentacemi. Arciť pak říkal: „Přijď si ke mně a naměř si žita co chceš.“ To bylo jako za to, že mu dovolil udělati ze sebe terč.

Ale když přišel si ubožák pro žito, byl Dolina ještě více Dolinou. Naměřil mu žita, že ho nemohl unésti a uneslli, že se polámal aneb jinak že si ublížil. Někdy až i lékaře potřeboval takový nuzák a Dolina ho platil; bylali rodina jeho bez výživy, i výživu jim dával, ale to vše jen za to, že dal mu ze sebe udělati terč. Nebýti toho, přestal býti dobrodincem.

To mohl si někde jinde při práci podruh polámati všecky hnáty a rodina jeho nemít sousta chleba: ta by mohla k Dolinovi přilezt na

kolenou a o to sousto prosit, nic by byla nedostala. „Kde si to udělal, tam ať mu dají,“ říkal Dolina a tím slovem už bylo jeho srdce zamknuto na několik zámků.

My registrujíce tyto věci, nedivíme se jim. Za dob patrimoniálních, a v těch dobách naše povídka ještě jedná, bylo tomu tak. Sedlák byl bez vědomí a slepě dělal, co viděl u pánů. A o pánech víme, že schytali lid a prováděli s ním orgie nejhnusnějšího spůsobu; schytali také takouto chudobu a dali pak za ni žvanec. Někteří kavalíři stali se bezuzdnostmi toho druhu zlopověstnými a žijou v této paméti posud.

Po pánech to dělali pánův úřadníci v menších rozměrech, ale se stejnou hrubostí. Lid, který chodil na robotu, byl jim rájou; oni ho otročili duševně i tělesně, považovali jej za svůj majetek, za svoje zboží i duševně i tělesně. Úřadníci byli pánův náhončími a hleděli pro sebe uloviti náležitou část; co ulovili, rovněž nepustili, tak jako páni.

Co viděl na pánech bohatý sedlák, to dělal po nich způsobem svým. I on slavil orgie a co jsme viděli při Dolinovi, nic jiného není než jakýsi toho druh. I jemu byl všechen lid, od dráteníka až po sedláka nižšího zbožím, s nímž za napití, za korec žita, za sousto masa mohl dělati co se mu zlíbilo. Lid bez domova byl k tomu, aby řekl „Zaplať pán bůh,“ když Dolina mu dal políček a k tomu políčku něco k pití anebo k snědku. Tak povstala ta „selská pýcha“.

Však nemysleme, že to, co nazývám „selskou pýchou“, jest cosi, čím naprosto nutno opovrhovat. Opovrhujeme tím, pokud se jeví takým spůsobem jako u Doliny. Ale základ pýchy té nebyl zlý. Byla to síla, která se měřila s panskou silou, bylo to vědomí vlastní síly, jen že síly svedené na divné cesty a na divnější konce. Mysleme si Dolinu se vší tou bujností uvedena na cestu opravdivou a máme člověka, před kterým třeba smeknem. Mysleme si ho zbavena veškeré té přisurovělosti a máme člověka snad i šlechetného. Byla to tedy síla, která bloudila, ale síla to byla. Chtěl býti viděn, chtěl, aby se o něm mluvilo, a dělal to svým spůsobem. Znáti spůsob jiný, objevil by se nám jiný člověk.

Ostatně Dolina z nás nevymřeł. Jděme od vesnice k vesnici a v každé najdeme posud nelí více, alespoň jednoho; třebať v rozměrech menších, ale najdeme jej. „Selská pýcha“ má tak dobře svůj pocit falěšně aristokratický, jako měla pýcha šlechtická.

Tedy nemyslíme tu pýchu, kterou má mít každý člověk, i sedlák, ale tu, která se zná jen tenkrát, stojíli vedle ní někdo, kdo jest menší. V takė pýše jest cosi ukrutného, cosi dravého, proto že toho chudšího olupuje i o to málo, co má — o ten ždibec vědomí lidského. Neboť jaké jsou následky? Že lidé přestávají býti i lidmi, když ten chudší to své snížení nejprvé málo cítí, posléze ani necítí a to jen proto, že se za to napil a najedl. Napil se a najedl; zač? Že stal se prodajným a víte, co to jest? To jest tolik: že když může za korec žita prodati otec svou tvář, aby na ni dostal políček, že proč by nemohla žena za jiný korec prodati červeň svého studu a dcera růže panenskosti? Však čtěte každý kolem sebe, nenìli tomu tak. A tu jest cesta, po níž lid chodí tuze rychle s kopce.

Takto na pány, vůbec na vyšší, Dolina si netroufal. To býval více hladký a vše dělal po nich, jako by nebyl sedlák. Však se mu za to také vysmáli. Viděl na příklad, že páni oblékají se v pěkné kožichy. Zajel do Prahy, koupil si nejdražší kožich a v tom jezdil. To by nebylo nic. Ale jednou byl pozván na hon, v kožichu honil, že sotva dýchal a po honu v kožichu zasedl za stůl, aby bylo viděti, že má kožich. Tu vtipkovali na ten kožich, a kdo se nejvíce smál, byl foršt Lovák.

„Nepověsíte si kožich?" ptal se.

Dolina děkoval, že jest mu zvyklý.

„Totě divná věc," pravil Lovák, „ten váš kožich musí mít tolik svědků, že se v něm můžete potit. Našim kožichům to věří každý na první pohled."

Jindy stalo se, že přinesli na stůl raky. Věděli, že Dolina bývá na rozpacích, kterak eo bráti z mísy a podávali jemu nejprvé; pak se pásli jeho nesnázemi. Byla to zase *„panská* pýcha". Dolina sáhl pro raky vidličkou, krájel je vidličkou a rak mu vyklouznul z talíře na ubrus.

„To se tak nedělá," řekl Lovák a vzal raky do rukou.

Na to vzal také Dolina raky do rukou, ale měl i při stole na nich rukavičky.

„Zamažete si rukavičky," poštíval na něho Lovák.

„I," řekl Dolina, „nevídáno rukaviček."

„Ale rak jimi načichne, není dobrý," řekl Lovák.

Na to Dolina rukavičky sundal.

„Vida, já myslil, že má Dolina ruce bolavé, když má i u stolu rukavičky, a on má zdravé," povídal Lovák.

To popudilo na Lováka Dolinu, a Dolina to zase splácel doma mezi svými.

Jednou při hostině na faře Dolina sáhl do omáčky svou lžicí.

„Pro to jest při omáčce lžice," pokáral ho farář, aby věc omluvil u ostatních hostí, „by se nabíralo tou."

„Vždyť Dolina dříve tu svou olíznul," smál se Lovák.

Tenkrát byl Dolina na Lováka tuze rozezlen.

Ze všeho vidíme, že známosti s pány přinášely mu nesnáze a přece k nim docházel; žeť pak v těchto nesnázích se topíval po uši, udělal on si tuto filosofii: „Páni přece mají něco pro sebe, a čert aby si na ně troufal; sotva člověk si pomyslí, už se mu smějí." A aby se mu nesmáli, byl k nim pokorným, dolízavým, nemužným, tedy ještě více směšným. Měl k nim jakousi bázeň, ale naučení, které z toho bral, obnášelo jen tolik, že chtěl, aby ti menší měli bázeň zase k němu, když obědvali s ním. A každý jeho rozhovor se sousedy začínal: „Když jsme byli na hostině tam a tam —"

A tu stalo se nejednou, když se chlubil hostinou tam a tam, že někdo prostořeký prohodil: „Jedl jste vidličkou raky." Tedy selská pýcha docházela posměchu i u svých.

Ale nesnáze jeho před pány množila ještě jedna okolnost. Jako se rád povrchem chytal všeho, co na nich viděl, tak také toho se chytal, co slyšel. A tu se mu nade vše líbila cizí slova, která do

svých hovorů vplétali. Tak mu lahodila slova *„inteligence"*, *„amanuensis"*, *„brutální"*, *„filistr"* nad míru příjemně jako by byla zázračná. Jako když uchu jeho zazní pěkná píseň, uslyšelli které z těchto slov. A když se mu líbila, rozumí se, že je také ve svých hovorech hleděl poctít obzvláštní pozorností.

Ale tu měl nehody hned dvě: mátl jich výslovnost a za druhé mátl jich význam. Z *„inteligence"* udělal jednou *„intiligenci"*, po druhé *„tintiligenci"* a rozuměl tím tolik, jako když se řekne *„planý"*, *„prázný"*; tedy *„inteligentní člověk"* byl, o němž lze říci, že jest jako „láry, fáry", *„tintili, vantili"*; a podle toho mluvil.

„Amanuensis" v jeho jazyku se jmenoval *„emankusista"* a značilo mu to někoho, kdo píše; tedy o člověku, jehož písmo hned nemohl přečísti, říkal: „To jest špatný *emankusista.*" Také tuto větu mohls z jeho úst slyšet: „Náš učitel jest dobrý ve všem, jenom co *emankusista* jest slabý, to jest mu samá *intiligence.*" To znamenalo: „Náš učitel jest dobrý ve všem, ale kaligraficky *psát neumí*, to se mu zdá býti *zbytečnou věcí*, láry fáry."

Slova *„brutální"* a *„filistr"* vyslovoval dobře, ale význam jich byl pranešťastný. Slovem *„brutální"* vyrozumíval člověka, který jest nevrlý, *bručí*, který jest *brumbál* a slovem *„filistr"* tolik co *„ferina"*. Tak jednou řekl: „Kmochu, vy jste *brutální* člověk, ale takto jste *filistr.*"

„Co že jest?" ptal se Lovák.

„Nu vždyť je to jen k jeho chvále," povídal Dolina.

Když to Lovák uslyšel, smál se půl hodiny a pak se smál chvilku každý den, až se mu to stalo příslovím; když chtěl Kmocha pochválit, říkal: „Ty jsi brutální člověk, ale takto filistr."

Pak měl Dolina ještě množství slov rozličně oblíbených, ale ta už stála jen jako v druhé řadě, a bral je na pomoc jen v případech řídkých, když se obzvláště chtěl vyznamenati, když chtěl ukázati na svoje známosti s úřady, s právními, advokáty.

Tak se mu líbilo slovo *„fundus instructus"* a tomu říkal *„fundus štruktus"*; později, když přišly v užívání látky k šatům štruksové, říkal kratčeji jen *„fundus štruks"* a myslil, to že je to pravé. Že ze *„simultaní hypoteky"* udělal *„sentimentální hypoteku"*, tomu by se mohl diviti jen, kdo by myslil, že slovo *„sentimentální"* po našem venkově tenkrát ještě nebloudilo. Bloudilo, jen že jak vidíme v rozličném smyslu.

I tak zvané vysoké češtiny se tenkráte Dolina ovšem jen dle slechu chápal, neboť sám knihy nečítal; s jakým úspěchem, ukážem. Slovo *„úslužný"* změnil si na *„úslušný"* a myslil tím *„slušný,"* tak že říkal: „Takový člověk, a nemá ani *úslušný* kabát!" *„Nevražiti na někoho"* jmenoval *„nevražditi"*; tu měl Dolina smysl slova dobrý, jen že to jmenoval jinak. Tedy řekl Lovákovi: „Kmoch na vás *nevraždí,* co jest tu Józa hajným."

„Co že Kmoch?" opakoval Lovák, aby všichni slyšeli zřetelně.

„Nevraždí," řekl Dolina; slyšeli a smáli se. Ale to bral Dolina tak, že tomu *„nevraždění"* Kmochově se smějí.

Jiné maličkosti, že říkal *„vystříbřit“* místo *„vytříbit,“* *„pomořit“* místo *„ponořit,“* jen tak k vůli úplnosti jmenuji.

Tato jeho vlastnost dovršila se jednou takto. Na kruchtě v kostele říkali *„prim tenor“*, *„sekund tenor“*; jednou si objednal Dolina z Prahy cukr, a na účtu bylo připsáno „cukr *prima,*“ a nějaký ferina, kdo věci znal, připsal k tomu *„tenor“*; tedy stálo na účtu „cukr *prima tenor.*“

Tu pak kdesi pili kávu a hostitel si naříkal, že má špatný cukr a jiní naříkali také; Dolina svůj cukr chválil a povídal, že má dobrý *tenor*.

„Co že máte?“ ptal se Lovák, aby zase pozornost k těmto výrazům obrátil.

„Cukr *tenor*“, odpověděl Dolina, *„tenor prim*; a abyste věděl,“ doložil, „pošlu vám jej, jak živi jste taký cukr neviděli.“

Tomu se dlouho smáli a nejvíce Lovák; proto měl Dolina s kopce na něho nejvíc.

Tak bychom byli vylíčili našeho hrdinu v jeho poměrech k nižším, k lidu, a k vyšším, k pánům. K pánům byl o tolik ústupnějším a úslužnějším, mnoholi ústupnosti, úslužnosti ubral těm, kdož byli za ním. Bál se pánův. Stále něco viděli při něm, stále s něčím propadal při nich a to mu imponovalo. Ejhle selská pýcha! Jen Lovákovi, protože byl jako všeho panského smíchu mluvčím, kdy by se byl mohl něčím vymstít, byl by to učinil.

A alespoň se snažil. Když slyšel, že všecka mužská mládež chodí naproti Józově hájovně rybařit, zalíbilo se mu to, k vůli zvláštnosti. A když uslyšel, že Lovák uchází se o Jozku, podnícel mladíky, aby tam chodili a Lováka zlobili. Dal jim tam přinesti pivo, poslal jim hudbu a sám přicházel, aby se díval, jak se bude Lovák zlobit, až on se bude smáti jemu. Ano věc ta v pověsti tak se obrátila, jako by vůbec Dolina byl toto lovení a rybaření spískal; mluvilo se o tom co o jakési nové zvláštnosti Dolinově, kterou chce, aby se o něm zase povídalo. A povídalo se: Lovák chce si vzíti Jozku, Dolina mu to zase kazí. Proč mu to kazí? Pro koho mu to kazí? To se nepovídalo. Kazí mu to.

Tak už tam proti hájovně zrovna tábořili, posměch jejich ozýval se hlasitě. Vyzýval ten posměch.

Tu Lovák do nich střelil a postřelil Dolinu, že ho musili odnésti. Zase se nemluvilo leč o tom. Na štěstí nebyla rána zlá. Dolina byl jen postřelen.

Lovák jako by si byl svou ránu vyměřil na vlas, kolik broků chce poslat, na které místo a jak hluboko. Lovák myslil, že to bude prostředek pro všecky časy radikální, Dolina pak myslil, nyní že jest na čase, aby se teprvé počal mstíti sám.

A na lůžku, na kterém tráviti musil po delší čas, každý ten brok v těle mu pomstu připomínal, každá bolest mluvila na hlas: „Ať takou bolest i Lovák ucítí!“ Vysílal mladíky, kteří byli s ním u vody v onen den, aby Lovákovi překazili svatbu, aby mu nedali do kostela vkročit, aby mu zapálili myslivnu, aby střelili za ním, aby dělali cokoliv, jen aby mu něco udělali, co by ho mrzelo, bolelo, hodně bolelo.

Mladíci dělali z počátku rozličné pokusy; blížili se k myslivně hrozivě, pustili do řeči, že to Lovák odnese, že mu budou pytlačit, že mu budou lesy kazit, že bude odtud musit se přestěhovat. Ale zůstala věc jen při hrozbách, při pokusech. Lovák vzkázal, že kdo se k němu hrozebně přiblíží, bude na místě zastřelen a mladíci pak si říkali: „Co nám po tom, nás to nebolí; koho to bolí, ať si to s Lovákem vyjedná.“

Tak tedy zbyl ze všeho na Lováka pouze zas Dolina.

A Dolina vymýšlel věci jiné. Byl už uzdraven, už chodil, už uvažoval, jak příjemná je chůze a jak bolestno jest nechodit, i ustanovil se na tom, že i Lovák to má pocítit, jak příjemná jest chůze a jak bolestno jest nechodit.

Co to uvažoval, přišlo od Lováka psaní; Lovák ho zval k hostině svatební, kterou prý musil odložiti na tak dlouho, pokud Dolina churavěl.

Mohloli co ještě pobouřiti Dolinu, bylo to Lovákovo psaní: Dolina dělal kroky, jako by nikdy nebyl býval na nohu postřelen. „Tak se mně vysmívat? Postřelit mne a myslit, že jest to jako když něco řekne o mých rukavičkách anebo o kožichu?“

Potom, kde koho potkal, vykládal mu: „Tu se podívejte, postřelil mne a zve mne k hostině, že si vzal tu z hájovny!“ A když se kolem něho nahromadilo něco lidí, jako o trhu obecný dráb jim oznamoval: „Víte, kdo jest Dolina? Ten jsem já. A tu hle, pošle mi ten foršt, že si vzal ten nouzov z hájovny, pozvání k hostině! Ale lidé, dejte pozor, jak to s ním dopadne! Jen dejte pozor, jak to dopadne! Víte kdo jest Dolina? Ten jsem já!“

Pak ohlásil ve vesnicích: „Foršt dává hostinu, Dolina také dává hostinu.“ Pro sebe pak říkal: „Uvidíme, o které se bude mluvit, že byla hostinou: ta moje anebo ta jeho.“ A zase vzkázal do vesnic: „Jen přijďte, kde kdo jste. Uvidíme, která bude *prima tenor!*“

Patrno, že přenesl hodnotu cukru i na hodnotu hostiny, a že vůbec *prima tenor* už bylo u něho vše, co bylo nejlepším, prvním.

Pak oznámil, že dětem bude házet koláče, žebráci že dostanou po plných mošnách, že k hostině té jest pozván každý, každý — mimo foršta. Ten že může jít také pod okno, do přístěnku, aby to uviděl anebo něco dostal.

A aby to každý věděl: že Lovák a ta nuzovina z hájovny — že jest to k smíchu. Proto že tam chodili k řece, aby se mu smáli a smát že se budou do soudného dne.

Jezdil všude, zval a všude dodal: „Jen přijďte, vysmějem se, i uvidíte, že to bude mela.“

Takž byla v blízkém sousedství v krátkém čase dvojí hostina za touže příčinou, že se vdala Jozka. Snad že hosté od jedné hostiny šli k druhé — od Doliny k forštovi. Snad že čemu se smáli u Dolinů, smáli se ještě jednou u foršta; snad že smáli se jen Dolinovi, snad že jen forštovi — uvidíme, všecko jest možná. (Pokračování.)

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Ve škole vše náhle ve mně se zarazilo, zmalátnělo, zakrnělo, trvalo to léta, než jsem samu sebe opět nalezla, celá dlouhá desítiletí, než v sobě zase jsem shledala těch několik skrovničkých zbytkův někdejších svých vloh, než jsem se stala bledým mrtvým stínem toho, čím bych se byla mohla státi, kdy bych nebyla tak krutým nepřirozeným spůsobem z vývoje svého duševního vyplašena a do cizích živlův přesazena bývala, kdy bych byla žila v době lidštější, osvícenější. A nebylo to nikterakž jednou pro vždy, co takto jsem trpěla a hynula, o sedm let později procítila jsem podobný nenadálý krutý a rozhodný obrat duševní a mravní, když učitel můj ve mně shledal talent spisovatelský, což dle tehdejších předsudkův nejen u dívky za neštěstí, nýbrž i za poloviční hanbu považováno bylo. Uprostřed nejlepších svých pokrokův, největší své horlivosti a zápalu musila jsem téměř okamžitě přestat se učiti, a veškera k jeho radě mi na drahnou dobu odňata lektura, aby ono neblahé nadání ve mně zaniklo a nemajíc žádné jiné potravy, samo sebe strávilo. Jaký div, že z něho zbyla chudičká jen jiskřička, když s takovou ostražitostí o to se usilovalo, abych se nevyvinula, jako u mladíka schopného se usiluje, aby se vyvinul. A pak se táží muži s podivením, jaké to jsou hříchy, které prý společnost lidská na ženách páše, a na něž stále stěžovati jsme si teď oblíbily! Nechť si jednou bez předpojatosti povšimnou, co se děje v lůně domácností v nichž zase oni si oblíbili viděti samou jen poesii, blaho a soulad, nechť si povšimnou, co tam se dělo a děje s dívkami, jakým to obludám předsudků bez rozmýšlení byly a dosud bývají obětovány — a snad tázati se přestanou.

Nepodala jsem se nikdy srdcem cizotě, jako veškeré se mnou tímtéž směrem vychované dívky, z nichž *ani jediná* Češkou nezůstala, *ani jediná* později k národnosti své již se nepřihlásila, z nichž ze všech se staly domýšlivé, našimi snahami pohrdající Němkyně. Byla jsem dle rodu z kořene tvrdšího, který hlodavému žíhadlu jejímu již po staletí vzdoroval, ale nemohla jsem se přec jen ubrániti, aby jedovatým svým dechem nespálila a nezničila nejpěknější, nejnadějnější ve mně puky. Bylať jsem proti ní beze zbraně a štítu, zápasila jsem s ní tak instinktivně a konvulsivně jako tehdáž celý národ, v němž bylo rovněž jako ve mně nebohém jí zaprodaném děcku, také jen temné teprvé tušení o jeho právech a trpný, ostýchavý jen odpor proti jeho potlačitelům.

Z bodrého dítěte, z něhož dosud každý měl radost, stalť se ve škole je odnárodňující znenáhla tvor plachý, zarytý, později dívka hlou-

bavá, těžkomyslná, exaltovaná, kteráž v sobě rány jí zasazené nikdy úplně shojiti, nikdy úplně zapomenouti s to nebyla.

Byltě to dědeček, jenž první ke škole mne odsoudil, pozoruje mne okem nepokojným a nespokojeným.

Viděltě ve mně dobrý ten kmet vznikati mnoho, dle jeho aspoň náhledu, velmi povážlivých zvláštností, z nichž nejpovážlivější se mu ovšem zdálo, že za žádnou cenu s nikým po německu promluviti nechci a hned plakati počnu, jak někdo na tom trvá se mnou v jazyku tom se baviti, což někteří naši známí, dopídivše se toho, velmi často schválně činívali, aby mne tím poškádlili. Dosud se pamatuji velmi živě na pocit, který při hovoru německém jsem mívala, podobalť se úplně úzkosti, kteráž mne uchvacovala, pakli jsem v některé tlačenici rodiče ztratila a si pomyslila, jak asi domů se dostanu, pakli jich nenajdu. Zahrnovalť v sobě zmatek, rozpaky a lítost najednou.

Zvláštností druhou neméně závažnou podobalo se dědečkovi býti, že nikdy s pannami si nehraji. Lhostejně každou jsem pohodila, jakmile mi byla darována. Ježto se jich několik velmi tvrdošíjně z exilu jim vykázaného na můj malý stolek v koutku u kámen vracelo, což mne vždy velice dopalovalo, tož jsem konečně na to připadla strčiti je úzkým u putny otvorem vždy do vody, odkud jsem se domnívala, že jim jest návrat nemožný, a čímž několikrát jsem služku k smrti polekala, když chtějíc si vodu do štoudve vylíti, najednou tam něco klokotati a sebou tlouci slyšela. Když se jí to stalo po prvé, tož svým křikem a zděšením pozdvihla celý dům.

Hrávala jsem si co malé dítě vždy jen s koni, jichž jsem mívala celá stáda pod svým stolkem, kdež byla jejich maštal, malých, velkých, beznohých, bezhlavých, kteréž náruživě jsem milovala a nikdy nikým vzíti si nedala, dokud z nich zbýval kousek. Celé hodiny mezi nimi jsem vyseděla, vypravujíc jim polohlasitě o našich společných vyjížďkách, ovšem jen ve fantasii mé podniknutých, kdež s nimi jsem litávala přes hory a doly, lesy a louky, skály a řeky, s větry a oblaky o závod, mezi červánky a hvězdami přímo do měsíce, kdež pak velmi utěšeně jsme se bavívali v krajinách plných rajské krásy, které dosud někdy před usnutím přede mnou zaplanou.

Jakmile jsem se dostala na některé procházce za bránu mezi pole, již jsem si strhla s hlavy klobouk, s těla šátek a proměnivši se v duchu sama v koně, pouštívala jsem se myšlenkou tou jako okřídlena do běhu bláznivého, krkolomného, neslyšíc ustrašené za sebou volání matčino ni napomínání otcovo, nechávajíc všecky hochy našich známých vždy daleko za sebou.

Jaká to bývala nezapomenutelná a nezapomenutá dosud rozkoš, šílený tento let! Vlasy moje, jichž jsem mívala takové množství, že málokterá šla okolo mne žena z lidu, aby nebyla zočíc je podiveně zašeptala: „Požehnej pánbůh“, při cvalu tom závratném povolovaly, ztrácela jsem ze svých vrkočů jehlici za jehlicí, až se mi nadobro rozpletly vlajíce mi kolem hlavy jako hříva, čímž illuse moje se stala úplnou. Byla jsem teď v skutku tedy hříbětem a podávala jsem se přeludu tomu s plnou duší, ač jsem věděla, že jakmile k matce se vrátím, velmi přísně pokárána budu pro svou neslýchanou rozcuchanost.

Míti vlasy rozčechrané a volné nebylo tehdáž nejen nikterakž ještě módou, nýbrž považovalo se za velmi vážný proti slušnosti přestupek. Nikdy se neukázala dívka doma ani před nejlepší svou přítelkyní, nebylali dokonale učesána.

Vlasy těmi nezbednými, při každé příležitosti anarchicky se rozpletajícími, odbojně všem páskám, jehlicím, hřebenům atd. vzdorujícími, libujícími si ve volnosti tak neobmezené, ve vlnobití tak bouřlivém a to právě v periodě, kdež již jediný spurný, k hlavě těsně a poslušně nepřilehající vlásek v tehdejších nevkusných, ulízaných a pro dívky naprosto nepřiměřených frisurách přísným očím dával veliké pohoršení, mnohdy matku svou nebohou až k zoufalosti jsem přivádívala. Již věru nevěděla, co by si na ně za pouta a vazby vymyslila, aby zůstaly v mezích ctnosti a slušnosti předepsané. Někdy, když ji obzvláštním způsobem svou svévolí a nezkroceností zlobívaly, vyčítávala mne, že to jsou vlastnosti symbolické, souvisící a vyplývající z mysli taktéž vždy rozhárané a svévolné, kteréž asi dříve se nepodají, dokud nenastane v hlavě samé lepší rozum a soulad.

„Z tebe bude asi jednou celý strýček Melichar," babička při tom často mně vyčítávala.

Strýček Melichar, nejblouznivější a nejvýstřednější ze všech Českobrodských strýců a prastrýců a největší z nich kacíř, jak mu babička přezdívala, míval vlasy zrovna jako já vždy zježené a bylť u ní v obzvláštní ještě nemilosti nejen proto, že chtěl neustále veřejně přestoupiti k víře evangelické, ale hlavně že se zanášel úmyslem neméně u ní rouhavým — dáti se se svou ženou, nejdobrosrdečnější a nejpilnější to pod sluncem osobou, ve vší pravdě rozvesti.

Neměly domácí manželčiny ctnosti před podivným tím mužem ale pražádné ceny, naopak zle na ni se obořoval, pakli kolem něho uklízela, neb volávalali jej k obědu. Žádal si pokoje, aby mohl bez vyrušení rozjímat, a spokojoval se nejraději krajícem suchého chleba, maje rozkošnictví, do jehož počtu zahrnoval každý vařený oběd, v ošklivosti nejrozhodnější. Přál si míti v ženě své po boku nějakou toho století Deboru neb Juditu, kteráž by mu pomáhala moudrostí neb hrdinstvím svým spasiti vlast, vyvesti národ český z bludiště utrpení a hanby jemu již nesnesitelné, neb takovou aspoň choť, kteráž by byla stále vedle něho seděla, vykládajíc si s ním písmo svaté, dumajíc s ním nad starým původním vydáním „persekuce," kropíc jej jako on nejpalčivějšími svými slzami, ježto by byla uměla hlasu svého platně pozvednouti ve shromáždění tajně u něho se scházejících českých bratrův. Bylať sice ještě jedna v rodině osobnost, výstřednější ještě než strýček Melichar, jejížto pohlaví a jmeno přímo vybízelo k paralelám se mnou, jmenovala se ta prateta, sestra to otcovy matky, Johanna jako já, ale tehdáž nikdo nikdy o ní nemluvíval, ba nevěděla jsem ani, že žena ta velezajímavá a svrchovaně nešťastná kdy žila. Byla „pikhartkou" tak rozhodnou, že požívala jen té potravy, jež vlastními si vypěstovala rukama, že se odívala jen do těch látek, kteréž sama si napředla a utkala. Odloučila se znenáhla nejen od své rodiny, kteráž jí byla ve všem příliš slabá a neurčitá, konečně i od společnosti lidské a umřela těmi nepochopena, mezi nimiž jí bylo žíti, ba nenáviděna

svým okolím, ježto v ní vidělo čarodějnici nebezpečnou, na lidi nemoci posílající, bohu hvězdy s nebe škubající, v největší bídě a šílenosti nejsmutnější, do níž ji uvrhla smrt někdejšího milence jejího, jenž byv verbíři pruskými jat a odvlečen jim uprchl a znovu od nich chycen, co sběh byl popraven. Slýchala jsem teprvé o ní po svém sňatku a nepřestanu litovati, že některé malby od ní vlastnoručně shotovené přišly s tolika jinými památkami rodinnými do rukou cizích.

Býti porovnána k strýčkovi Melicharovi, jenž jsa jednou právě na stopě jakési nové, v písmě dosud přehlednuté pravdě si zaběhl za tou příčinou do Prahy k jinému „bratru", aby mu skvostný svůj vynález zdělil a to v horlivosti srdce svého bez límce u kabátu, který jsa sám krejčím si nebyl vzal tolik času přišíti — to mne vždy velice mrzívalo. Dětem se líbívá lahodný zevnějšek a přívětivé u dospělých spůsoby, a těmi se nemohl nebohý, stále rozcuchaný a vyjevený strýc ovšem nikterakž honositi. Jinak ale bylo přec jen pravdou, že jsem jako on stále s lidmi na kordy a že si troufám, ovšem že dětským a dětinským svým spůsobem na pletenici světa toho, tisíceré jeho nedůslednosti a odpory s toutéž pohoršlivou samostatností a smělostí pohlížeti a o nich souditi, jako bych byla v strýcově vetchém domku na posledním konci Českého Brodu mezi samými „berany" se narodila a vyrostla a nikoli v nejšosáctějším středu naší, tehdáž tak krotké a šosácké Prahy. I ošklivý a nepohodlný nemrav ten míti o všem svůj vlastní, od jiných nezávislý a na jiné se neohlížející úsudek mi měla škola odvyknouti.

„Nepolíbím té paní ruku, kteráž dnes odpůldne k nám přijde na návštěvu," oznamovala jsem na příklad matce.

„A proč ne?" žasla nad úmyslem tím hříšným zcela sans géne pronešeným.

„Vždyť jsi tatínkovi onehdy povídala, že děti svoje ráda nemá, proč bych tedy já ji ráda měla?"

Otce jsem také často pobavila, často ale zas do rozpaků přiváděla podobnými poznámkami.

„Proč pozdravils onoho pána? Což ti pan N. o něm nepovídal, že šidí lidi? A tys také řekl, že to pravda."

Chtělali babička, abych ji někdy zapřela některé dotíravé žebračce, tož mohla býti jista, že jí odpovím: „Neřeknu, že není nikdo doma, proto že to není pravda." Nemohla se mi tedy nikdy podobná diplomatická missie pro prostořekost mou svěřiti. Nejvíce jsem však babičku děsívala, oznamujíc jí z ničehož nic avšak velmi určitě, že nikdy hodná nebudu.

Nevěděla, kterak si má výrok ten vyložiti a já zas byla příliš ještě neobratna, abych jí byla mohla objasnit, jak dobře to vlastně s tou negací svou myslím, a nevycházely jsme za tou příčinou z nedorozumění. Dávala mi totiž stále za příklad jistou Márinku, kteráž nikdy, ale nikdy šaty svoje si nepotřísnila, nikdy, ale nikdy kapesní svůj šátek neztrácela, kamkoliv přišla ihned všem paním bez pobídky a odporu ruce políbila, hlavu mívala vždy tak hladce přičesanou jako cibulinku, nikdy po domě s koněm v náručí nelítala, vždy slušně a spůsobně v pokoji u svých panen sedávala. Krátce, tato Márinka byla vzorem právě všech vlastností, jichž do sebe jsem neměla, a vzbuzo-

vala svými ctnostmi vůbec enthusiasmus všech matek a babiček. Ale vzorná ta Márinka byla malá jesuitka; jak mile jsem se s ní octla sama v pokoji, a ona věděla, že nás žádné oko některé autority nehlídá, pobrala mi co se jí z mých hraček nejlépe líbilo, a když jsem se jí bránila, na vzdor všem vyhlášeným a proslulým ctnostem svým notně mne poškrábala a úchvátivši přes moje slze vyhlednuté si věci, zcela směle za svoje před každým je vydávala. Nechtějíc na svou přítelkyni žalovat a nepěknou tuto stránku na ní odhalit, pouze jsem se ohražovala, že takovou jako ona býti nechci a že tedy hodnou nebudu, když je ona hodnosti nejsvrchovanější representantkou. Raději jsem poslouchala stálé výčitky o své divokosti a neuhlazenosti, než bych si byla přála býti tak nezaslouženě chválena jako Márinka, a za žádnou cenu bych se nebyla odhodlala získati si přízeň odrostlých takovým pokrytectvím. Divila jsem se, že Márinku neprokouknou, ale především jsem se divívala, proč si nechávají ty paní tak rády a tak zhusta od nás dětí ruce líbat, a proč nás právě za to tak nadšeně chválívají?

Ta přízeň velikých a ta spravedlivost jejich k nám zdála se mi míti vůbec velmi mělké dno. Často o tom jsem přemýšlívala, ovšem jak dalece moje myšlenky stačily, a jeden výstup mne o mých pochybnostech, že k nám se nechovají a s námi nejednají jak by měly, nadobro potvrdil. Kdy by děti s to byly, pověděti nám celou o tom pravdu, co o nás si myslí a o nás soudí, divné zajisté bychom slýchali věci a snad bychom si byli pak teprvé patřičně vědomi, v jakém to labyrintu předsudků směšných, pojmů nepravých, lží úmyslných a naprosto zbytečných stále se pohybujeme — a stále sobě libujeme.

Někdy mne brával dědeček v neděli na osmou k Dominikánům, kdež mívala konservatoř, v budově klášterní umístěna, svou zpívanou mši, jíž za příčinou krásné hudby navštěvoval. Jednou však jsme nevešli spolu do kostela, nýbrž zůstali jsme na chodbě před sakristií. Dědeček postaviv mne k velkému vedle ní kříži, nařídil mi, abych tam zůstala tiše naň čekajíc, až zas ke mně se vrátí.

S podivením, kam to asi ode mne dnes vyminečně se vzdaluje, za ním jsem pohlížela. Nešel dalcko. Zastavil se u veliké zpovědnice u vchodu do kostela snad podnes stojící, vytáhl svoje modlitby, neb jsa jako Porýnčan horlivým katolíkem, vždy s modlitbami do kostela chodíval, a jak krátce na to kněz do zpovědnice se usadil, přikleknul k mříži a začal se zpovídat.

Kdy by byl vedle mne sjel blesk, tož by mne snad nebyl tak ohromil, jako výjev ten. Můj dědeček ležel před někým na kolenou, můj dědeček, jehož dosud za vyššího jsem považovala tvora, se zpovídal, můj dědeček, jenž vždy tak důtklivě mne kárával z dovádivosti a prostořekosti mé, měl sám hříchy a to hříchy tak hrozné, že z nich zpovídati se musil, aby mu odpuštěny byly!

Jak mně mohl tedy tak citelně domlouvat, abych se stala konečně přece jednou rozumnou a usedlou, až jsem se někdy nad jeho při tom opravdivostí rozplakala, když sám si byl vědom chyb? Jak mohl tedy na mně žádati, abych jej vždy bez odmlouvání poslechla, když sám sebou nebyl jist, sám bloudíval! Podobalo se mi, že jen člověk beze

vší viny má právo na jiných žádati, aby i oni dle jeho příkladu se chovali, a taktéž byli bez úhony, avšak že člověk své viny si vědomý by měl jednati zcela jinak a býti ke všem plný shovívavosti a laskavosti.

Tázala jsem se s hrůzou, kterak asi bude kněz v zpovědnici dědečka trestat, kterýžto pohled by mi byl nesnesitelným býval, a s lehčím srdcem avšak s novou trpkostí jsem si odpověděla, že trestán nebude. Již jsem věděla, že dostačí zpověď kajícná, aby vinníku se dostalo žádoucího rozhřešení. Ale nová palčivá otázka! Proč se neodpouštěla dětem vina jejich s toutéž snadností? Proč si jejich učitelé, vychovatelé vymýšlívali na ně posty, metly, klečení na hráchu a jiné tehdáž oblíbené prostředky vychovávací, které přede mnou náhle v celé své brutální nejapnosti zaplanuly.

Viktor Hugo praví v jednom ze svých románů — kterážto arcidíla ducha a srdce lidského ocení teprvé dle zásluhy doba méně malicherná, mělká a pokrytecká než je nynější — že mívají lidé dospělí mnohdy chvíle nepříčetnosti dětinské a naopak zas děti záblesky zralosti starců. I já jsem měla v chvíli té takový záblesk předčasné dospělosti a uhodla jsem málo pro lidstvo čestné pravidlo jeho společenské, světem vládnoucí, ve všech poměrech jeho platné: že se žádá totiž jen od malých lidí cnost, pilnost, bezúhonnost, a velkým že vše dovoleno a odpuštěno bývá — dovoleno i odpuštěno malé ty lidi dle libosti týrat.

Trhlo to srdcem mým nevolí a lítostí, a proud slzí mi vyhrkl z očí zírajících na dědečka, jenž se svážel s podstavce vznešeného, na němž dosud pro mne stál u nedotknuté velebnosti, co člověk nejmoudřejší a nejctnostnější, a veškeré dosud mi pověděné veličiny mravní se počaly na svých stolcích velmi povážlivě viklat s ním. Co bylo na světě podstatného a spolehlivého, když se ukázala záře okolo hlavy jeho jen odleskem býti mé k němu úcty, když byl i on takovým jako každý jiný člověkem?

Mámť dosud za to, že moje bolestným zaštkáním tlumená otázka či spíše výčitka k němu pronešená, když pro mne opět ke křiži se dostavil: „Ty tedy máš také hříchy?“ a pak dlouho na mně po výstupu tom patrná zdrcenost značně jej potvrdily v náhledu, abych byla co nejdříve posílána do školy a tam nabyla v styku s lidmi cizími, s povahami rozmanitými v poměrech lišících se od poměrů mých domácích a rodinných, nutné pro život rovnováhy duševní.

Rovnováha ta mi scházela ovšem naprosto. Jednak neohroženější a smělejší než celý ten houf hochů nezbedných, v jejichž středu jsem vyrostla, mívala jsem zas v jiném ohledu okamžiky takové směšné bázlivosti, jako žádné jiné dítě známosti naší. Podléhala jsem na sta nepochopitelným antipathiím, nevysvětlitelným vrtochům, jimiž nevýslovně jsem trpívala. Lékaři připisovali mou někdy až chorobnou dráždivost a rozechvělost, že jsem se neobyčejně záhy vyvinula. Matka moje si poznamenala, že se šesti měsíci žvatlati jsem začala, s desíti zcela samostatně jsem chodila a s půldruhým rokem, když se mi bratříček, záhy mi zas odňatý, narodil, že jsem jej nejen po příkladu velikých kolébala, ale ale i všemi možnými písněmi a koledami uspávala. Mnozí známí ne-[illegible]ci, co jim o mně vypravoval, a přičítajíce vše jeho jim po-

vědomé k rodině lásce, přišli se k jeho vyzvání osobně přesvědčit a žasli nad malounkou zpěvačkou, její pamětí a sluchem.

Quetelet ve svém spise „Přírodopis společnosti lidské“ velice se diví, že nejsou v rodinách zavedeny kroniky, do nichž by rodiče zanášeli vedle nejdůležitějších a nejvýznamnějších událostí domácích i poznámky týkající se zvláštností, schopností, a vývoje dětí, a lituje, že tak se nestává, velice ve jménu vědy, jíž by se takovými zápiskami poskytoval neocenitelný materiál. V tomtéž díle praví, že pamět dítěte, pokud jemu známo, sahá do čtvrtého někdy i do třetího roku, já však si připomínám zcela určitě výstupy z druhého roku svého a to zejmena vše to, co souvisí s oním mnou tak často ukolebaným bratříčkem, jemuž byl souzen krátký život a náhlá smrt a jehož objevení se v rodinném našem kruhu bylo první událostí v životě mém.

Jasný, slunný, jarní to byl den, když matka o polednách chůvu s ním před dům otci vstříc poslala, odkud za málo minut mrtvého zpět v náručí jej přinesla. Protiva to křiklavá mezi radostí její, když roztomilého, usmívajícího se hošíčka do pláště zahalovala, a bolestí její, když bledý a tuhý před ní na stole ležel, kdež nadarmo vzkřísiti se jej snažila, hluboce v paměť se mi vryla. Rovněž tak určitě si připomínám okamžik, kdež babička k jeho mne přivedla rakvičce, abych s ním prý se rozloučila, kdež právě mu vila matka kytku z jacint ruměných, které byla z květináků na okně do jedné ustříhala. Podala mi babička, držíc modlitby v ruce, z nich několik obrázků, abych mu je okolo hlavičky položila. Byltě mezi nimi jeden červeně hedbavný, na němž byla vytištěna černou barvou panna Marie. Velice na obrázku tom si zakládala, měla jej ještě od paní tety ze Svaté Hory, často mi jej ukazovala a k políbení podávala. Mně však nikdy pro křiklavost barev se nelíbil a nerada jsem jej celovala. Tenkráte však ještě méně se mi líbil než jindy, cítila jsem jaksi temně, že ta příkrá jeho červeň a čerň k té bělounké tváři bratříčkově se nehodí, že na krajkovém polštáři, na němž hlava jeho odpočívá, vypadá jako skvrna. Aniž si toho babička v slzách se rozplývající povšimla, strčila jsem jí obraz mně závadný zas zpět do její knížky modlitební.

Když bývalo později o smrti bratříčkově rokováno a i já se hlásívala, že se na ni dobře pamatuji, že vím, jaký měl na sobě při ní kostkovaný plášť a klobouček černý kulatý, nebývalo mi věřeno. Dědeček tvrdíval, že všecky tyto podrobnosti znám, ježto jsem o nich nesčíslněkrát vypravovati slyšela. Ale onen obrázek mu dosvědčil, že neopakuji nikterakž jen to, co od jiných jsem pochytila, nýbrž že popisuji, co sama jsem viděla. Bylať babička pevně přesvědčena, že prachnivi obraz jí milý a památný s vnukem v hróbě a nedala se nikdy odporem mým ve vědomí tom pro ni utěšeném mýlit, až konečně po mnohých letech, shledavši se opět se starými oněmi modlitbami, které si byla kamsi položila a od té doby v ruce neměla, obrázek mnou do nich zastrčený skutečně v nich nalezla. I musilť konečně i dědeček se přiznati, že mám na dítě neobyčejně dobrou pamět, ale neopomenul doložiti — že za to snad tak málo rozumu, co zas já kajicně nahlednouti jsem musila. Třásla jsem se na příklad, byloli mi jíti okolo kněze, obzvláště bylli to kapucín či františkán; a dlouho mi

matka zapomenouti nemohla, kterak jsem ji a mnoho jiných ještě lidí o velký pátek na křížové cestě poděsila, utíkajíc takřka střemhlav s Petřína rovnou cestou dolů před oním paterem Carusem, o jehož smrti v jednom z moravských klášterův listy naše před nedávnem se zmínily.

Náleželť páter Caruso onoho času mezi osobnosti mnoho pozornosti v Praze vzbuzující, každou chvíli kolovala o něm pověst jiná. Byltě internován papežem ke kapucínům na Hradčany, jedni pravili, že proto, anť kul politické pikle, druzí, že býval ve spojení s Campagnskými loupežníky, a podle ještě jiných, že prý se milkoval s jistou Římskou kněžnou, jíž jsem se však vždy co nejrozhodněji zastávala, pakli se začalo o románu tom přede mnou mluviti. Považovalať jsem za holou nemožnost, aby se byl mohl kdožkoli, nercili kněžna zamilovati do osobnosti, ve mně při každém s ní se setkání panickou hrůzu vzbuzující, a s podivením nevýslovným jsem se dávala od slečen velikých okřiknouti a poučiti, že jest páter Caruso právě pro svoje jiskrnaté oči a dlouhý jako inkoust černý, až po pás sahající svůj vous, jímž děsně probleskovaly bílé zuby, krásným prý mužem!

Vyučovalť páter Caruso v mnohých domech po Praze italštině, vyučovalť i starší syny mé kmotry, znal mne odtamtud, a působívalo mu zvláštní potěšení náhle přede mnou se objeviti, očima kouleti, se usmívati a stopovati moje smrtelné před ním zblednutí, moje křečovité se zachvění a kamkoli couvnutí. Maně s námi na Petříně se setkav, zažertoval si se mnou obyčejným svým spůsobem, málo dbaje posvátnosti místa, a nevčasným žertem jeho byla bych se málem připravila o krk, kdy bych se nebyla mezi dva trnité keře zapletla, které dále mne nepustily a odkud mne otec s učedníkem naším, jenž byl na štěstí také s námi na pobožné naší pouti, konečně s velikým namáháním avšak šťastně vytáhl. Ale i páter Caruso tenkráte se zalekl mého útěku a snad poznal, že v mé hrůze cos jiného ještě se skrývá než rozmar jen dětinský, nad nímž chtěl nejspíše zvítěziti, nechápaje se ovšem právě nejobratnějších a nejpřiměřenějších k tomu prostředkův, neb od onoho velkého pátku začínaje, chodíval kolem mne velmi ostýchavě se sklopeným vždy zrakem a bez úsměvu, nemohlli se mi právě vyhnouti.

Hrozno mi také bývalo vstoupiti do výstavy voskových soch, kteréž tehdáž zhusta po Praze se vyskytovaly. Pohled na ten lživý, mrtvý přede mnou život zúžoval mi prsa v té míře, že chodily na mne až mrákoty. Rovněž jsem se strachovala zvěřince a jsouc jednou mocí přinucena jej navštíviti ve společnosti jiných dětí, otce našeho náramně jsem polekala, napodobujíc pak po několik hodin konvulsivní posunky ohromného orangutanga, jehož podobnost s člověkem v takové mne rozčílila míře, že se mne počaly již chytati psotníky. Taktéž z divadla jsem musila pravidelně vyvedena býti. Bylať tehdáž doba oněch patriarchálních odpoledních nedělních představení českých v nynějším německém divadle, do kterých kupovaly měšťanské naše rodiny lože ne tak za odměnu dětem, bylyli po celý týden hodnými, jako aby bylo před nimi také jednou několik hodin pokoj, a kamž je posílaly s chů- [illegible] učedníky. Podobaloť se za tou příčinou divadlo mnohem častěji [illegible]kési, než místnosti zasvěcené Musám. Nejednou nýbrž

několikrát za večer nebylo slyšet co na jevišti se mluví pro kvikot dětí, v kterémžto utěšeném sboru jsem nikdy nemívala hlasu posledního.

Dávala jsem se do štkání a pláče při prvním krutém na jevišti slovíčku, při každém zařinknutí zbraně, a mnohdy nahlas jsem protestovala, hodlalili si herci sáhnouti na život neb jinak si ublížiti.

Jednou při jistém balletu, jehož název ovšem jsem si nepamatovala, kdež jakýsi zamilovaný párek zvláštním byl spůsobem týrán nejen zlými příbuznými, ale i zlomyslností osudu, kdež na jevišti s ním konečně i loď s velikými bílými plachtami při hrozné bouřce se rozkotala, bylo mně zvláště zle. Mermomocí jsem si žádala domů, nemohouc již déle snésti pohled na tolik utrpení a nehod. Ale náhodou byla babička se mnou a se sestrou v divadle sama, nikdo mne nemohl doprovodit a sestra zas za žádnou cenu z divadla nechtěla. Vždy jsouc rozumější a povážlivější než já, dobře si byla v paměť vštípila, že vše co na jevišti se děje, jest jen hra a to vlnobití rozvztekleného plátěného na něm moře, ty blesky nad ním se křižující, ty plachty v něm tonoucí, ty rány hromu provázející orkestr, ji patrně velmi bavily. Nezbývalo mi tedy než skrčiti se v koutku a zakryti si oči, abych ty víry živlů a lidských při tom hrůz neviděla.

Ale stala jsem se brzo zas pozornou pokynutím babičky, kteráž mi dala na srozuměnou, že se situace jaksi vyjasňuje. Nevím již, co se dělo, a jak to přišlo, ale vše se počalo chýliti k utěšenému konci, to jest k šťastné svatbě a to hlavně zásluhou jakéhosi mouřenína v červených safianových botkách.

Zahořela jsem k mouřenínu tomu za to vděčností nejvřelejší a když po kuse vše tleskalo, tleskala jsem vášnivě také. Ale hle! všichni herci se přišli poděkovat, jen on, jemuž jedině aspoň potlesk můj platil, neobjevil se s ostatními. Všecka rozlítostněna k babičce jsem se obrátila s otázkou: „A proč ten také nepřichází v těch červených botkách?“ což bylo některými pod naší loží stojícími pány zachytnuto a se smíchem hlasitě opakováno, načež se skutečně červené safiánové botky, kterým to asi velmi pochlebovalo, objevily, i dostalo se jim nejhlučnějšího potlesku.

Doma pak babička všecko na mne otci žalovala, že jsem chtěla zas jednou domů, že jsem zas plakala, zas do koutka zalízala a konečně co jsem to vyvedla s těmi botkami. Ale otec vyslechnuv mou slzavou na to obranu, dal mi zcela za pravdu, že jsem se k vděčnosti své veřejně hlásila, ba poskytl mi k velikému zděšení matky dovolení po druhé zas tak učiniti a koupil mi hned druhý na to den jaksi na památku také pár červených safiánových botek, do kterých jsem se vždy v neděli a svátek s velkým uspokojením šněrovala, připomínajíc si při tom s hlubokým po každé pohnutím onoho velkomyslného v podobné botky obutého černocha a toužíc po podobné šlechetné činnosti ovšem že od rozvztekleného moře vzdálené, jinde než na rozkotající se lodi a bez průvodu blesků a hromu.

Nebylo se tedy čemu právě co diviti, že domlouval vážný a přísný dědeček, vida otcův při vychování našem směr a babiččinu k nám shovívavost, matce co den důtklivějí.

„Hleď přec starší své děvče dostat do školy, což nevidíš, že jsou i tvůj muž i tvoje matka na nejlepší k tomu cestě úplně je zkazit? Jest nejvyšší k tomu čas, aby se naučila dobře sedět, klidně se chovat, rozumně si počínati, a konečně německy! Pomni, že příbuzní tvého muže jsou všichni podivínové a blouznivci, jest jim toto dítě tvoje i co do rysů i co do letory zcela podobno, z čeho se dá soudit, že zdědilo aspoň z části jejich náklonnosti a duševní zvláštnosti, jimiž se stali v životě při vší přičinlivosti a pilnosti přece tak nešťastnými. Nepovšimnešli si mé rady, zajisté toho jednou, když již tu nebudu, dříve nebo později pykati budeš."

Kdykoli promluvil dědeček rozhodné slovo, nikdo mu neodporoval, nebylo mu ani tenkráte odporováno a zůstalo při jeho návrhu. Strýček Melichar stával se skutečně co den podivínštějším a strýček Cyprián byl právě zemřel v hrozné těžkomyslnosti, domnívaje se, že byl kousnut apokalyptickou jakous obludou, když v soumraku jednou okolo polí svých se procházel, což proň věštilo blízký příchod soudného dne, v jehož očekávání obíraje se v duchu stále všemi hroznými výjevy na den ten prorokovanými v strašném rozčilení skonal.

Dráždivost, fantastičnost a nepodajnost moje, jsouce považovány za dědictví rodinné, byly skutečně dosti povážlivými příznaky, vychovatele moje k bdělosti zvláštní vybízející. Bylo by mi zajisté velmi svědčilo, kdy bych byla přišla pod správu rozumnou, do rukou učitelů svědomitých a osvícených, kteří by si byli vzali práci a čas na mne patřičně působiti, ale štěstí takového se mi ve škole nedostalo, vlastnosti ty byly pouze přísností povrchně utlumeny a uvnitř jsem zůstávala tím rozhodněji tou, jíž jsem byla, „celý to strýček Melichar".

Od té chvíle co bylo dědečkem v rodinném kruhu vyřknuto, že mám chodit do školy, nepřestala mne babička nazývati stranou „chudinkou", a otec oznamoval matce co den, že bude zcela spokojen, pakli budu jednou to umět a vědět, co ví a umí ona, a tomu že bych se snad přec jen mohla nejlépe u ní a doma přiučit. Ale matka byla jiného mínění. Po celý život cítila velmi bolestně nedostatky svého vzdělání a vychování a přála svým dcerám, aby byly jednou v ohledu tom šťastnějšími. Usnesla se sama ve svém duchu na tom, že všemu tomu, k čemu příležitost se nám naskytne a prostředky naše dostačí, učiti nás dá. Vidouc však otcův netajený proti škole odpor, obrátila se o radu ke kmotře, kteráž byla tak rozhodně jako dědeček pro školu.

Vzala na sebe, otce myšlence té příznivěji nakloniti, což se jí konečně přece ale teprvé po dlouhém s ním debatování podařilo. Velmi, velmi nerad dal otec své určité ke škole svolení, maje ještě živě na paměti, co on sám v německé škole co Čech pocítil, o čem neměly ovšem obě paní, jsouce převahou německy vychovány, ponětí, a chtěl útrapy ty dětem svým všemožně uspořiti. Vždyť byl proto tak šťasten, že má dvě dcery, za jedno, že je nebude musit posílat do školy a za druhé, že s nimi nebude musit k odvodu. Ale kmotra již pokoje neměla, nechtěla slyšeti o delším ještě se mnou otálení a sama dovedla ...u k dvěma poněměčeným Francouzkám, jejichžto ústav byl velice ...blážen a celou řadou dívek z přízně její navštěvován.

„Nejsou to sice žádné učenkyně,“ ohlašovala matce mé, „ale za to spolehlivé a pořádné osoby, které své věci rozumějí a umějí jak náleží s dětmi zacházeti.“

Jest mi nepochopitelno, jak se kmotra moje, jinak tak bystrozraká, právě v ohledu tom tak velice klamati mohla. Schválené učitelky nebyly nejen žádnými učenkyněmi, čímž ovšem býti nemusily, ale ničemu méně nerozuměly než právě své věci a kterak s dětmi zacházeti. Neměly ani špetku pedagogického taktu a umění vychovatelského, ba ani nejnutnější pro povolání svoje vědomosti. Avšak nebyly náhodou jen výminkami mezi představenými tehdejších dívčích ústavů, není mi ani jediný znám, v němž by se bylo ještě k jinému přibližovalo než k dresuře chovanek a k výdělku. Nemusily učitelky a ředitelky dívčích ústavů způsobilost svou pro odbor zvolený jinak ještě osvědčiti, než složivše zkoušku z ručních prací, více od nich s vyššího místa se nežádalo, a samy se necítily puzeny dokonalejšího si přisvojiti vzdělání majíce žaček dost.

Hrnuliť se tenkráte rodiče se svými dcerami do ústavů soukromých, kteréž se stávaly potřebou za příčinou strašlivě zanedbaných škol farních, kdež dívky s hochy v jedné síni od sil velmi nedostatečných vyučovány bývaly. Rány po posledních válkách byly šťastně již zaceleny, poměry ustáleny, finanční patent zapomenut, obecenstvo začalo volněji dýchati, a touha po lepším a vyšším vzdělání i pohlaví ženského znenáhla se ozývala i ve vrstvách měšťanských. Matky se vzdávaly při vychování dcer svých více a více přísného, obmezeného pouze pro hospodářství je připravujícího směru. Za jedno přestávaly domácnosti pokrokem průmyslu tím býti čím bývaly, ubývalo v nich práce a za druhé chtěly matky, připomínajíce si svoje postrčené v kruhu rodinném mládí, co popelky u krbu domácího jako matka naše, aby dcery jejich více poznaly, věděly a uměly než ony, aby příjemnějšího užily ba i také dovedly po případě se zaskvíti vědomostmi svými. Dále tyto vzdělávací snahy v zájmu ženské mládeže ještě nešly, což bylo ostatně dosti přirozené, neb každá jen poněkud hezká dívka třeba byla bez jmění, měla oprávněnou naději se provdati a nedojdeli tím způsobem zaopatření, jistotu, že při tehdejším laciném životě najde útočiště v domě některého příbuzného. Vedle toho se byl počet úřadnictva znamenitě rozmnožil, a třída ta vypínajíc se zejmena tehdáž ráda nad ostatními, nebyla by svoje dcery za žádnou cenu do farních posílala škol mezi mládež ostatní. Bylyť ústavy tedy i za příčinou tou nutné a hledané a každou chvíli bylo slyšet o nějakém novém.

Francouzský jazyk vedle hry na piano byltě v oné době, v době to dětství mého, u dívky z kruhu mého za nejpřednější učební předmět považován, a v ústavech se vedle ženských prací jen jazyku tomu věnovala pozornost, literní předměty měly důležitost velmi podřízenou. Podle toho, kterak dívka mluvila plynně a pěkně francouzsky a hrála na piano, bývalo jedině vzdělání její posuzováno, v ostatních oborech mohla býti úplně nevědomou, to nikomu nevadilo. Ba považováno za věc velmi rozmilou a interesantní, dělalali hodně mnoho chyb pravopisních, mělali nejspletenější pojmy geografické a ještě spletenější o historii. Toť se rozumí samo sebou, že mohouce býti tak laciným

způsobem vyhlášeny za interesantní a roztomilé ryzeženskou tou prý naivností dívky také se snažily, seč byly, slávy takové si dobýti a vynikati svou ignorancí a lhostejností k předmětům těm. Následky toho cítíme podnes. Dívka odchována v ústavu takovém, kdež literní vyučování co nejnedbaleji se odbývalo, kdež se nepěstovala hudba nikterakž co umění a jazyky co věda, nýbrž to i ono co pouhý jen mechanismus, kdež neslyšela po celé mládí svoje ani dost málo závažného a pro život užitečného, nýbrž samá jen lichá napomenutí forem se týkající, kterak ve společnostech a bálech se chovati, tam mluviti ba i jak přiměřeně pro takové případy se ustrojiti, kdež uvykla pohlížeti na život jako na nějakou jen promenádu tím slzavým údolím a si žádati a očekávati, aby pro ni zůstal stálou zábavou, dívka taková vstoupila pak do života desetkrát méně naň připravena a schopna býti v něm k užitku, než druhdy její matka, domácí to popelka, a zábavnímu povrchnímu onomu směru ústavy rozšiřovanému jest nám co děkovati, že ono pokolení matek tak jednostranně a nedostatečně vychovaných nám zas na vzájem odchovalo ve svých dětech na mnoze mládež bezideálností a materialismem tak povážlivě chycenou, jako jarní květ rezem, jejížto posmívavé lhostejnosti a chladné vypočítavosti, jednáli se o nejsvětější pro člověčenstvo zájmy, tak často a bolestně se divíváme. Nikdo matkám jejím nepověděl, jaký mají význam, nikdo s nimi nikdy o nich ani nemluvil, jejich doba je k tomu poukázala hráti si životem, nevšímati si otázek těch; kdo je může za to odsouditi, že v dětech svých nevzbudily pro ně úctu? Malá jen byla ta hrstka žen, které tehdáž srdcem svým puzeny k lidstvu přilnuly a lásku tu na děti svoje přenesly.

Mým učitelkám dopomohla hlavně k jejich pověsti — národnost jejich, a podobá se mi, že i moje kmotra podléhala v jisté míře předsudku obecnému, že choditi do školy k. rodilým Francouzkám jest asi tolik jako býti u samého zdroje vědění a vzdělání moderního.

Slyšíc stále o škole a pozorujíc při tom otcovu špatně jen tajenou oposici a babiččinu tajnou se mnou soustrast, tušiti jsem počala, že mne tam cosi strašlivého očekává. Neklamala jsem se, první moje tam dojmy a zkušenosti byly ovšem nezapomenutelně kruté.

Ústav, který jsem měla navštěvovati, nacházel se v Železné ulici u bílého orla, odkud za krátko přesídlil se k červenému v téže ulici jelenu, v tmavé a těsné to tedy ulici, v domě rovněž těsném a tmavém. Myslila jsem, že se zalknu, vstoupivši matkou vedena ponejprv do šerého vlhkého jeho průjezdu, a stesk vášnivý, náhlý po slunné, teplé naší pavlači vždy vroubené květinami nejvonnějšími a nejlesklejšími, mezi nimiž zpívali ve volných čistých svých klecích kanárkové, pěnkavky a skřivánci po celý den o závod, kdež jsem se s malou sestřičkou od rána do večera dosud popelívala, vyrval mi hlasité zaštkání, jehož však matka opatrně si nepovšimla.

Ale čekalo na mne nahoře v těch šerých neútulných pokojích překvapení ještě strašlivější. Obě učitelky, matka s dcerou byly totiž tak ale tak vybraně ošklivé, že jsem nikdy před tím a později jen málo jim podobného spatřila. Bože, bože, jak pichlavě, nevlídně a přísně obě na mne pohlížely a já byla doma matce svatosvatě slíbila,

že je budu milovati a poslouchati jako ji a babičku. Zdaž to bylo možná! Jak si jen mohla, znajíc je dříve než já, na mne žádati slibu takového!

Byla bych se zajisté dala dle chvalného zvyku svého na útěk, kdy by mne nebyly nohy vypověděly náhle službu. Zůstala jsem před nimi ohromena, zničena, zkameněla úžasem a leknutím, co se to se mnou děje, co ještě nevyhnutelně díti se bude, a než jsem se z ustrnutí svého vzpamatovala, podařilo se matce šťastně za zady mými mně uklouznouti.

Ponejprv jsem byla v místě zcela mně cizím sama, pocit to mne ohromující, znova mne zpitomující.... a v tupé, bolestné té pitomosti, v němém hlodavém tom stesku, v stálém novém překvapení a podivu nad tím, co mne to tak náhle stihlo, doufajíc v tajnosti zdrcené duše své, že to vše, co se mnou se děje, jest přec jen snad žert, který rodiče se mnou provozují vzdávajíce se mne na oko, přepouštějíce mne dvěma cizím ohyzdným paním jen asi proto, aby viděli, co tomu říkati a jak se chovati budu, zdali jsem s to slibům jim daným také řádně dostáti, šeptajíc si každou chvíli, že to jiného není a býti nemůže než zkouška, strávila jsem ve škole první nekonečně dlouhý, k nepřečkání truchlivý den, strávila jsem celé první k nepřečkání truchlivé ve škole měsíce...

Kolikrát jsem pohlížela za půl dne ke dveřím, brzoli v nich matka zas se objeví, aby mne vzala domů, ohlásíc mi konečně, že mne nikdy, nikdy již od sebe nedá, vše to, co jsem prožila, že se jen stalo dědečkovi k vůli, abych mu konečně nezvratně dokázala, že i já umím býti rozumnou, usedlou, pokojnou a nikoli jen děti ostatní, hlavně však ona jistá Márinka. Jen naděje ta tisíckrát zklamaná mne udržovala a sílila, bůh ví co bych byla jinak vyvedla, čeho se dopustila v onom hrozném zmatku duševním, do něhož mne uvrhl ohromný pro mne skok z úplné volnosti do úzké školní síně, kdež mi bylo beze všeho přechodu a k tomu přípravy náhle celých sedm hodin denně seděti a plesti, avšak ještě ohromnější a nesnesitelnější z náruče lásky rodinné, z poesie usmívavého svého dětství do pouště bezcitnosti, pedanterie, nerozumu, především však do nejčiřejší cizoty: Nerozuměla jsem jedinému slovu, které kolem sebe zaznívati jsem slyšela. Neopustivši ani na krok rodné svoje město, byla jsem přec náhle do cizého kraje vyobcována z otčiny, vypovězena, bez viny z ní vyvržena, jiným zaprodána....

Ne, nebylo tehdáž v civilisovaném světě nešťastnějšího tvora nad takové nebohé české dítě do německé školy náhle odsouzené! Co mohlo z takové v prach šlapané duše pak mohutného a krásného vyrůsti? Pro všechny časy života jejího utkvěla na ní stopa oné doby porobenství, nikdy, nikdy již se jí nepodařilo zážeh jeho se sebe smýti, zůstala znamenána znakem někdejšího nevolnictví svého, jehožto okovy mladá křídla její tak těsně svíraly. O, dosud jej vidím potměšile se zrcadliti v obraze tom velkém, z něhož na nás pohlíží duše veškerého národa, kletý ten znak někdejší naší poníženosti, dosud jej vidím pláti a lpěti na tak mnohém plodu naší literatury a vědy! Kdy se jim konečně podaří shoditi poslední zbytky pout cizoty a závislosti a rozepnouti peruti hrdě, směle, volně?

Učitelky moje neuměly slova českého, a nikoli dosti na tom, že jim nikdy za to nestál, aby se mu přiučily, pohrdaly jím a posmívaly se mu dle tehdejší běžné módy při každé příležitosti před žačkami a to tak nejapně, že i na tyto opovržení jejich přecházelo. Majíce dělati tlumočnice mezi mnou a jimi, úlohou tou velmi uraženými se cítily, podrobujíce se jí vůbec jen nerady a nanejvýš neochotně. Ostatně byla největší již část dívek z domova tak poněmčena, že i ty, které mi chtěly skutečně pověděti, o co se jedná, tak učiniti nemohly, nemajíce k tomu českých slov v zásobě. I rozvlňovala se tedy kolem mne poušť stále čiřejší, nevěděla jsem v pravém smyslu slova, na kterém to jsem světě, a zajisté jsem se v zoufalých svých nesnázích chovala a vypadala jako blbá, neb začaly učitelky a žačky takto se mnou zacházeti.

Stále jsouc v tupé svoje mlčení pohroužena, jen tenkráte jsem je přerušila, zasáhlali učitelka některou nepozornou žačku pravítkem, čím mně vždy vylákala hrozný nářek. Ještě strašlivěji jsem křičívala, mělali býti některá postavena do koutka hanby, tenkráte jsem bývala naprosto k neukojení.

Zahanbení takové se mi zdálo býti trestem nejkrutějším, plakávala jsem mnohem více a déle při tom než pokutovaná sama.

Toť se rozumí, že takové osvědčení soucitu učitelkám příliš po chuti nebylo. Na počátku sice dosti dlouho a trpělivě mi domlouvaly, abych přec plakat přestala, že to je nehezké a nespůsobné takto si počínat, ale když jsem si nikterakž říci nedala, tož připadly konečně na prostředek geniální a zároveň stupeň jejich vzdělanosti a dobrosrdečnosti vyznačující, přivesti mne k mlčení. Vytáhly i mne ze škamny s provinilou zároveň, a postavily mne naproti ní také do koutka.

Docílily skutečně ihned po prvním pokuse čeho si přály, přestala jsem opravdu okamžitě plakati, a to nevýslovným — úžasem. Přišedši ze školy domů, jala jsem se rodiče si prohlížeti s tímtéž pocitem, jako tehdáž dědečka se zpovídajícího.

Měla jsem totiž posud za to, že mne rodiče ve všem rozhodně chrání, že by mně nikdy a nikým dost málo ublížiti nedaly, naopak, že by se hněvivě proti každému postavili, kdož by se chtěl opovážit na mne sáhnout, ba křivě na mne jen pohlednout. A hle! najednou si směl kdosi se mnou dělat co mu libo, ba směl mne i nezaslouženě trestat a já si nesměla naň ani stěžovat, určitě mi byli rodiče zapověděli jsouce nepřátelé každého donášení a klevetění i v rozměrech nejskrovnějších, v případech nejnevinnějších, abych jim se žádnou ze školy s žalobou nepřicházela. Zajisté jim ani na mysl nevstoupilo, že bych jim mohla přijíti se stížností na učitelky samé, a to se žalobou podstatnou, oprávněnou po schválení tak vřelém ze strany kmotry a pověsti, jíž všude požívaly.

Já tedy na ně žalovati nesměla, nebyla bych ani vyslechnuta bývala, avšak ony směly žalovati na mne, směly na mne i zhruba křiknout, nehezky a neslušně mne pojmenovat, ba i mne bíti pravítkem. Proč ale jen jsem měla vše to zapovězeno, proč se vše to nazývalo jen u mně nespůsobem a nikoli také u nich? Proč sluly takové činy jen u mně chybami, přestupky a hříchy, jsouce u nich úplně v pořádku?

Již jsem si netroufala na to rodičů se zeptati, byli se ode mne školou jaksi vzdálili, cosi se bylo mezi mně a ně postavilo, co překročiti, o co zavaditi jsem se bála. Sestra moje byla ještě příliš malá sotva tříletá, když jsem začala do školy choditi, nemohla jsem se jí tedy nikterakž se svou tísní svěřiti, nebyla by jí ještě chápala, hleděla jsem si tedy otázky ty bolestně sama zodpovídati, a hlava se mi nepřestala téměř točiti napnuta trapným, marným o nich rozjímáním.

S překvapením slýchaly rodiče a kmotra od učitelek, kterak si počínám, jak pitomně sedávám v kruhu svých spolužaček a že nedělám pražádných v ničem pokrokův. Byli pevně a určitě ode mne očekávali, že se ve škole co nevidět vyšinu na místo první, že budu nad ostatními dětmi jako až dosud značně vynikati, a zatím jsem zůstávala stále mezi nejposlednějšími žačkami celého ústavu. (Pokračování.)

Z divadel ruských.

Od

S. J. Larina.

Čím vynikla ruská divadla roku 1873? *Petrohradské dramatické divadlo* z počátku přijímalo na sebe výhradně operetní ráz. Přistoupilať k ruské společnosti v letě Čerňavská, vrátila se Kronebergova a konečně debutovala na podzim Abarinova; taký nával primadon, byť i nikoli prvního druhu, musil vzbuditi myšlenku, že opereta bude v první řadě zastoupena. Ale bylo tomu jinak, neb něco zvláště zajímavého v tomto směru na scénu uvedeno nebylo. Abarinova vystupovala v „Zpěvavých ptácích“ a „Čajovém kvítku“, Kronebergova v „Krásné Heleně“, Čerňavská v kuse „Všickni toužíme po lásce.“ Z nových kusů tohoto druhu nejvíce vynikla „Krásná Galathea“, však byla dávána jen několikráte.

Abarinova má neveliký hlásek a prostřední nadání, ale scenický zevnějšek; dovolili jí vystoupiti v ruské opeře, a tu byla hotova ke všemu: stejně ochotně účinkovala v úloze Váni v „Životě za cara“, jakož i v nesmyslné operetě „Ostrov Tulipatan“, v melodramatě „Don Cezar de Bazan“, a slavně ukončila sesonu jedním z nejnezdařilejších benefičních představení, jichž nepamatuje ani Alexandrinské divadlo, uvedla totiž na scénu ničemnou operetu „Zelený ostrov.“ Vším tím velice si uškodila u obecenstva, jež ji z počátku s velkou vřelostí bylo přijalo. — Pro Kronebergovu byl na scénu uveden německý vaudeville, „Stupeň za stupněm“, který se udržel pro své kuplety a morálku, jíž je Petrohradské obecenstvo na scéně posedlé tím více, čím méně jí sobě všímá ve skutečném životě. Na jaře provedena ještě také stará, bezcenná opereta Offenbachova „Pařížský život“, zhotovená druhdy k Pařížské výstavě. Proč byla dávána na jaře a ve prospěch pí. Snětkové a odkud se vzala tato paní Snětková, o níž celý rok slyšeti nebylo — to zůstalo tajemstvím ředitelských vládních kanceláří.

Pozoruhodno jest, že žádný rok nebyl tak chud původními ruskými kusy, jako loňský. Mimo „Kaširskou dávnověkost“ (Каширская старина), kteréž drama se z Moskvy do Petrohradu dostalo, ale tam ani desátou část toho hluku nenadělalo jako v Moskvě — vyskytly se na Petrohradské scéně (kdež přes 20 herců mívá benefiční představení) pouze čtyři nové původní komedie: *Starý pán* od Palma, *Nebylo groše a najednou je zlaťák* od Ostrovského, *Poesie lásky* od Aleksandrova a *Neschopný člověk* od Pogosského. Všecky čtyři kusy byly odehrány s úspěchem, nejvíce osvědčil se Palmův, k čemuž značně přispělo typické provedení hlavní úlohy p. Samojlovým. Z překladů největší úspěch měl *Anděl dobroty a nevinnosti* a *Tetřevi nemají létati na stromech.* V lednu beneficianté vrhli se na melodrama *Don Cezar de Bazan* a jarmareční komedii (*Záhuba fregaty Meduza*). Při podzimní benefici pana Alekséjeva dávala se *Vražda v ulici Miras*, překlad hloupé slátaniny z oboru kriminálního.

Petrohradská společnost po celý rok zůstala táž, noví členové nepřistoupili. Zubrov dosloužil se pense a hned potom opustil scénu; byl to herec, kráčející po zlaté střední cestě, při čemž choval se s taktem, proto vždy jej pokládali za rozumného a užitečného. Divadelní škola též i tento rok vypustila na scénu obyčejné množství herců bez všelikého nadání.

Petrohrad je město silně kosmopolitické; v některých případech národní živel zcela do pozadí ustupuje zahraničnímu. Tato charakteristická stránka Petrohradu je zvláště navštěvovateli divadel zřejma. Není v Evrópě jiného města, jež by tak povzbuzoval i podporoval cizozemské herce a povrhoval svou národní scénou. V Petrohradě je *vlašská* opera první v Evropě, opatřená na celou zimu nejlepším divadlem a nejlepším orkestrem; v Petrohradě jest velmi řádná *francouzská* divadelní společnost, která co do výtečnosti ustupuje pouze dvěma třem Pařížským divadlům; v Petrohradě jest i buffové francouzské divadlo, polo francouzské i polo německé divadlo Bergovo a konečně *německá* společnost. Slovem, Petrohrad propůjčuje scénu zástupcům všech evropských civilisovaných národů; vloni hodlal Petrohrad objednati též anglickou společnost, ačkoli tam počet osob, znajících angličinu, jest dosti obmezený. Úmysl ten za 2—3 leta jistě bude proveden; Petrohradští uvidí anglické komiky a budou u vytržení, třeba jim nerozuměli. Věru, k velkým obětem jest hotov Rus, aby se mohl pochlubiti svým obcováním s Evropou čili lépe s evropskými — tanečnicemi a pěvkyněmi.

Každý by přál rozkvětu cizích divadel v Petrohradě, kdy by jen národní scéna nebyla jimi utiskována i požívala práva občanského. Avšak málo věnuje se pozornosti ruskému divadlu; ruské divadlo se nepodporuje, ano jeho význam naschvál se snižuje, onoť se pouze trpí „z ohledu slušnosti“ a z ohledu „k nižším třídám lidu“, nemohoucím ochutnávati Evropu s jejími neruskými dialekty.*) V Petrohradě je ruská opera, ruské dramatické divadlo a ruské komediantské boudy

*) Ejhle příbuznost Rusův a — Čechův! Půjdeli to takto dále, staneme se my Slované nesmyslným potlačováním *svého vlastního* umění ve prospěch cizoty velmi smutně znamenitými! Marně by takovýchto zjevů po všem ostatním vzdělaném světě hledal! *Red.*

(balagany) o vánočních a velikonočních svátcích. Ruská opera klesla tak, že nedá se porovnati s vlašskou. Rusové nejen že se nestarají, aby k ní přivábili nové síly a zdokonalili své konservatoře, jež tak horlivě všecky mladé hlasy kazí — oni rozhánějí i ty pěvce i pěvkyně, jež bez jich pomoci své hlasy vycvičili. Rusové činí, seč jen jsou, aby snížili svou ruskou operu, a dokázali všem jejím ctitelům, že ruská opera jest — mythus, a jestliže opera tato na nějaký čas obrátila na se všeobecnou pozornost, stalo se to jen vlivem nahodilých příčin a nikterak výtečností repertoiru neb výtečného celkového provedení. Při tom slušno připomenouti, že ruská opera jest umístěna v budově bývalého cirku, který dusí hlasy a slabé hlasy v několika letech ničí.

Ruská *dramatická* scéna v Petrohradě má se ještě hůře. Kdo často navštěvoval „Alexandrinku“, ten zřídka kdy mohl doseděti do konce představení, a to pro svrchovanou nedostatečnost herců i zvláštnost obecenstva, jež požadavky své snížilo až na stupeň, jenž uráží umění. Alexandrinka jest divadlo pro kramáře a jich mládence; člověk vážící sobě *umění,* nenajde tam místa, musí jíti buď do Michajlovského divadla podívat se na Francouze aneb jeti do Moskvy, kde cizí živel ruskou scénu ještě nezadusil.

Každé divadlo má své diváky, jež si přivabuje buď nadáním a vývojem svých herců i výtečností repertoiru. Máli divadlo repertoir stejného druhu, vábiti bude diváky pouze a výhradně nadáním herců a obecenstvo bude míti svůj určitý ráz. Třeba jen porovnati obecenstvo divadla Petrohradského a Moskevského, a již dobře lze posouditi nadání Moskevských herců samých, nad Petrohradské vynikajících. Totéž lze pozorovati v Petrohradě při porovnání ruské a vlašské opery. Obecenstvo vlašské opery chová se vážně a pozorně k cizozemským pěvcům — obecenstvo ruské opery jeví laciný diletantismus. Ne nadarmo tvrdí Vlaši, že Petrohradská scéna jest pro ně dobrou školou; onať vytvořuje umělce.

Po 10letém namáhání Rubinsteinově stala se Moskva jedním z přednějších středisk hudebních v Evropě. Moskevská jednota hudební a konservatoř měly by působiti na vývoj vkusu v obecenstvě; působení toto obmezuje se jen na jednotlivce a celek je týž jako dříve. Mnohý intelligentní Moskvan i Moskvanka nemajíce kam večer jíti, jdou do výtečných hudebních produkcí, jichž o velikonočním postu hudební jednotou pět bylo dáváno. Mimo to jednota zařídila výtečný koncert ve prospěch zařízení fondu při jednotě pro vdovy a sirotky po umělcích — avšak dvě třetiny byly míst prázdné.

Nepřivábila Moskevskou intelligenci hra velenadané pianistky Jesipové, která schválně na tento koncert z Petrohradu přijela, ani bujná skladba Meyerbeerova i uvertura k tragedii *Struensee* od Michala Beera, s vysokou poesií provedená orkestrem, jemuž vévodilo čarodějné žezlo Rubinštejnovo. — Ve Velkém divadle byl koncert výtečného ruského violončelisty Davydova a divadlo nebylo plné — a tentýž večer v Malém divadle zařizuje Lentovský, herec beze všeho nadání a vzdělání, mizerné živé obrazy se zpíváním nechutných, oplzlých, sprosťáckých *„šansonetek v ruském jazyce,“* a Malé divadlo div se neboří

pod nohami diváků, jsouc jimi nacpáno jako slanečky soudek! — Moskevská umělecká jednota zařídila výstavu obrazů; houfy diváků stojí a tlačí se před pikantním obrazem, nemajícím do sebe nic uměleckého, kdežto jiné výtečné umělecké výtvory v téže výstavě téměř zůstávají bez povšimnutí. V národním divadle v Moskvě profesor magie Bekker baví intelligentní obecenstvo dětinskými hokuspokusy a po těchto následují cizozemské písně s pantomimami — vše to baví intelligentní obecenstvo. Z podobných příkladů, jichž by lze bylo mnoho uvesti, vysvítá jen jedna věc, že totiž v Moskevském obecenstvu není ještě duševního a mravního fondu k vyhledávání požitkův esthetických. Třeba též míti na paměti zvláštnost obyvatelstva Moskevského, kterou se jeho neustálenost a zpátečnictví ve všech oborech života vysvětluje; v Moskvě převládá stav rolnický, tvoříť větší polovinu obecenstva. Rolníků je v Moskvě 52.28% mužů a 29.85% ženštin, měšťanů jest 9.42% mužů a 34.21% ženštin, vojáci tvoří 10.29% mužského obyvatelstva. Šlechticů jest v Moskvě více než kupců (šlechticů 8.81% m. a 10.15% ženštin; kupců 4.41% m. a 5.30% ž.), avšak většina kupců co do vzdělání nevyniká nad mužíka, jsoutě to více méně zbohatlí mužíci; tito kupci svou gravitací k národu jsou silnější než šlechtici mravně roztrhaní, rozprášení po nejrozličnějších služebných místech a žijící častěji sotva v zámožnosti a mnohem řidčeji v bohatství. Moskva vždy víc a více se pokupčuje, ruský kupcovský ráz její vždy víc a více vystupuje do popředí v tom smyslu, že při zachovávání čistě zevnějších forem západního evropismu povrhuje vyššími duševními důležitostmi a celkem málo si všímá pravých národních prospěchův, nemajíc o nich jasného vědomí a hledajíc veškeru národnost ve množství a bohatství kostelů i zvonic. Moskva nemá ještě ani kanalisace ... Dle sčítání obyvatelstva z r. 1873 jest v Moskvě mužských osob, které čísti a psáti umějí, 54.10% a ženských 37.90%.

Původními novinkami byl Moskevský repertoir mnohem bohatší než Petrohradský; mimo výše jmenované kusy od Palma, Ostrovského a Aleksandrova, byly uvedeny na scénu ještě: *Komik 17. věku* od Ostrovského, *Temný a Šemaka* od Averkieva (látka vzata z ruských dějin), oba kusy bez úspěchu; *Praktický člověk* od Ďačenka prošel tak tak a *Lidé pokroku* od Chudekova propadli na dobro. V letní sesoně Moskevské divadlo bylo zavřeno za příčinou stavebních oprav uvnitř. Dávána tedy k osvěžení dramatického repertoiru ve Velkém divadle, určeném pro italskou operu, kouzelná bájka od Ostrovského *Sněguročka,* dramatickooperní balet z národních legend, s hudbou od Čajkovského. Avšak Ostrovský obrátil zřetel výhradně k veršům, místy velmi zdařilým, a zcela pomíjel scénickou stránku kusu, který se tudíž stal nudným a minul se s úspěchem.

Moskevské divadlo minulý rok utrpělo velkou ránu úmrtím herce *Sadovského,* současníka Gogolova. Ten sice za posledních dob vždy více ve svém umění klesal, avšak jeho ztráta jest nenahraditelna při nynějších poměrech, když staří nadaní mužové umírají a z mladého pokolení celkem málo nad prostřednost vynikajícího se rodí. Po dlouhém boji a hluboce rozvětvených intrikách ředitelstvo povolalo konečně k obsazení uprázdněného oboru Berga, provinciálního herce,

jenž měl na Moskevské scéně úspěch značný, ačkoli svou hru silným přeháněním a provinciálními nespůsoby kazí. Sadovský byl po 20 let okrasou Moskevského divadla a po 20 let přitahoval obecenstvo do divadla a plnil divadelní kasu. Jiná rána stihla Moskevskou společnost už letos: zemřeltě výtečný komik *Živokini*, stařec 80letý, byv po 50 roků členem Moskevského divadla. Šest dní před svou smrtí, jsa už silně churav, naposledy vystoupil ve své nejvýtečnější komické roli; obecenstvo přijalo jej s nevýslovným dlouho trvajícím jásotem. Znát jej celé Rusko, v každém provinciálním městečku jsou lidé, kteří byli v Moskvě a při tom navštívili divadlo a doma vypravovali, jak se nasmáli Živokinimu. Viděl jsem jej v 10 rozličných úlohách, a pouhou upomínkou na něho zapudil jsem mnohou trudnou chvíli. Komice přítele svého ani těžkomyslný Gogol neodolal; budiž to řečeno ke chvále a ocenění herce, jehož přímé působení mizí, jakmile scénu opustí.

Chtěje býti ouplným, zmíním se ještě o *Moskevské ruské opeře.* Ruská opera v Moskvě je v stavu politování hodném. Bezhlasá Aleksandrova již 30 let zpívá v roli poprvé milujícího vesnického děvčete a p.; při tom je těžko vzkřísiti v Moskvě ruskou operu, pokud v téže Moskvě italská opera podporována bude vládou i aristokracií. Národnost tu tolik neváží jako v Čechách. Pattiová, Nilsonová, Marini, Naudin a j. slaví v Moskvě své triumfy, provázené bohatými dary. V minulém roce obdržela Patti od obecenstva velmi skvostný dar, při čemž aby sama na jevo dala svou uznalost, přijímajíc zlatý skvost, řekla rusky: *„Ach, bože moj!“* Zlí jazykové tvrdí, že prý chtěla dodati: „A v Samarské gubernii zuří hlad a mně dávají bláhovci bohatý skvost!“

Petrohradská ruská opera žila minulý rok dosti po sirotsku, kdežto italská, zmocnivši se paní Pattiové a Nilsonové, byla středem nesmyslných ovací. Stačí připomenouti jen to, že, Italiané hodlali napáliti Amerikány a uvažovali, jak by se dala sbírkami sehnati suma tisíců, jež by paní Nilsonová dle učiněné smlouvy musila zaplatiti americkému podnikateli za zrušení smlouvy; věc obmezila se na pouhý úmysl. Nejlepší ruská pěvkyně, Lavrovská, místo aby zpívala v Petrohradě, okouzlovala Angličany a Němce; angličtí kritikové nazvali ji geniální pěvkyní s pozoruhodným dramatickým nadáním. Ke konci sesony hrozila ruské opeře aspoň dlouhá pausa, neb nejlepší síly vystoupily z ní; avšak povolali je znova, vyjímaje Lavrovskou.

Novinkou byla pouze opera od Rimsko-Korsakova *Pskovitanka*; svědčí o nadání autorově, vynikajíc při tom effektností, hlavně také následkem důkladného spracování libreta od zesnulého básníka Meja; zneužívání recitativu jest dovedeno do výstřednosti, i zamilované duetto je psáno recitativem, kdežto jeli zpívání vůbec cosi přirozeného, jeli hudba někde mocná a mohutná, jest to právě v milostných výlevech. P. Musorgský uvedl na scénu úryvky ze své opery „Boris Godunov“, jež přijaty jsou s velikou pochvalou; opera pak provozována teprv nynějšího roku, načež některé partie z ní dávány též v Moskvě v koncertě o velikonoční neděli. V program koncertu toho přijata výhradně ruská operní hudba, a sice partie z oper *Kamenný host* od Dargomyžského, *Pskovitanka* od Korsakova, *Opričniki* (tělesní strážcové Ivana Hrozného) od Čajkovského a *Ďábelská síla* od Sěrova. Hledímeli

k tomu, žeť v Moskvě a Petrohradě mnoho českých úmělců stojících u samého pramene ruské operní hudby — v Moskvě na př. Laub, Hřímalý, v Petrohradě Nápravník, Paleček, Vojáček, Hlaváč — snadno by se dal řečený koncert provesti i v Praze. A přece spojení mezi hudebním světem ruským a českým zůstává posud mikroskopické a vzájemnost zůstává na papíře! Čeští úmělci mohli by z prvního pramene do Prahy přenášeti původní ruské plody, seznamovati krajany své se směrem a poměry ruské hudby a tak pomoci vyhlazovati předsudky o Rusku po Čechách rozšířené. V tom ohledu připadá mi velmi směšná anekdota o kapelníkovi Nápravníkovi. Když německý císař Vilém po francouzskoněmecké válce byl v Petrohradě a navštívil koncert redigovaný Nápravníkem, přál prý sobě slyšeti poslední číslo programu hned na počátku; tu prý Nápravník přání tomu *nevyhověl*, a císař prý musil čekati až do konce. České noviny s dětinskou radostí daly této anekdotě název *Tvrdá česká lebka*, t. j. lebka Nápravníkova. Zajisté sám Nápravník tomu se smál, až se za břich popadal, a myslil sobě: „Jak naivní jsou ti moji krajané!“ Neb nehledě k ničemu jinému, kdo Nápravníka zná ví, že by na pokynutí německého císaře s největší ochotou všecko, pravšecinko učinil... Podobnými anekdotami líčícími vždy opak skutečnosti pěstují české listy často ruskou politiku! — —

Jeden velmi utěšený výjev z r. 1873 slušno zaznamenati, totiž ten, že poměr mezi divadelní direkcí a dramatickými spisovateli začíná se upravovati. Téměř všecka provinciální divadla učinila s autory smlouvu o honorář, který na první dobu není sice velký, avšak pravidelně se zasílá. Bylo to dosud křiklavé, když na př. Ostrovský svými kusy naplnil císařskou kasu — vybraloť za ně asi $1^1/_2$ milionu rublů — a autor sám žije skoro v chudobě. *Stanovami jednoty dramatických spisovatelů* mají se staré nešvary nahraditi stálými, určitými pravidly.

C. 7.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK IV — DÍL II

1874

V PRAZE.

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1874.

R. 1874. Č. 7.

OSVĚTA

Litva i Litvané.

Od

dr. L. Geitlera.

Není druhého národa, který by nám Slovanům co do jazyka a povahy tak blízek byl, jako národ litevský. Uvnitř všeobecného pokrevenství národů indoevropského plemene tvoří či vlastně tvořil kdysi Litvín a Slovan zvláštní čeleď. Náš jazyk slovanský pojat i co prvotný jednotný celek se netáhne přímo k společné kolébce asijské; nejsme synové pramáteře indoevropské, jsme vnuci. Obzvláště těsná příbuznost litevštiny a slovanštiny, jisté oběma větvím společné charakteristické známky odlučují je ode všech ostatních, třeba příbuzných jazyků. A tyto společné známky lze jenom pochopiti a vysvětliti, předpokládámeli jeden pramen, z něhož vyšly, jeden jazyk, který nebyl ani litevský ani slovanský, ale otcem obou, jeden národ, který z Asie vyšed teprv později se rozdělil v litevský a slovanský. Podobně se to má s povahou a mythologickými názory obou národů. I ty ukazují k společnému pramenu.

Bohužel jest i osud litevského plemene osudu západních Slavanů zvláště polabských až příliš podoben. V staletém boji proti křižákům a mečenošcům uhájilo sotva polovici té půdy, jež mu prvotně náležela. Sídla jeho se prostírala od Gdaňska až k Estonii, zaujímala celé nyní již poněmčené tak zvané provincie pruské, západní a východní, Livony a Kurony, gubernie Kovenskou, Augustovskou, Vilenskou, a jakož se lze domnívati, i část Vitebska. Slovanská města Grodno a Bialystok mají ve svém okolí ostrovy litevské. Jistoť, že Litvín ustoupil na mnohých místech i ruskému i polskému živlu. Vilno, byvši kdysi sídlem litevských králů a litevského pohanství, mělo jistě okolí litevské. Ještě v 16. století se podle některých cestopisů v předměstích Vilenských

mluvilo litevsky. Jezovita Szirwid, který v 17. věku vydal první slovník litevský, kázal v hlavním chrámě Vilenském lidu po litevsku. Nyní však jest okolí úplně ruské, a v samém městě nenalezneme skoro nic litevského, kromě zřícenin bývalého hradu a starobylé neforemné věže, s níž nejvyšší kněz pohanských Litvínů, Krive, mluvil k lidu. Stojí zcela o samotě na blízku katolického kostela, jehož hlavní oltář jest zbudován na místě, kde bývala obětnice Perunova. Teprvé několik verst severně od města počíná se nyní národopisná čára původních starých obyvatelů. I v Augustovské gubernii jest jazyková hranice litevskopolská tak rozervaná, nesouvislá, že nutno předpokládati sžírající působení jednoho z obou sousedících živlů. Že pak litevský byl trpným a ustupoval, jest na biledni, nebo podléhal polskému od jakživa ne pouze na svých hranicích, ale i v samém jádru svém. Ba lze i dokonce za to míti, že jižjiž hynoucí Polabané, a to Kašubové sami po nějaký čas zaujímali válkami vylidněné kraje starých Prusů a že leckterá vesnička kašubská byla prvotně pruská, anebo snad nyní opět změnila národnost, poněmčila či poněmčuje se. Aspoň okolí Marienburku nyní německokašubské bylo prvotně staropruské; Toruň, několikráte dobývána německými křižáky, byla v držení pohanských Prusů. V pozdějších věcích pak se objevuje býti polskou, a též nyní, přes úsilnou germanisaci a svědectví německých národopisných map, jest polština ještě valně v městě rozšířena.

Ve středním věku bylo litevské plémě, skládající se z Prusů, jichž jazyk se měl k nynějšímu litevskému takřka jen co nářečí, z Litvínů a Lotyšů, na všech stranách obklíčeno národy slovanskými. Tento poměr se zachoval posud, ač půda starých Prusů, západní a východní provincie pruské, jest nyní zaujata Němci. Kašubi a též Mazuři, kteří ve valném počtu (málem 400.000) obývají jižní hranici obou provincií, oddělují posud Němce Gdaňska a Královce od velkého pole národnosti německé v říši. Staroprusky se mluvilo ještě v 16. století na poloostrově Samlandu, prostírajícím se severně od Královce, i měl jazyk ten za této doby ještě jakousi důležitost, ježto vévoda Albrecht nařídil, aby se katechismus Lutherův přeložil do staré pruštiny, a nadacemi schopné hochy pruských rodičů obdařil, aby se stavu duchovnímu věnovali, svému lidu čistou pruštinou kázati mohli, „by čím dále tím méně tlumočníků bylo, a lid pruský dobře rozuměje výkladu náboženství konečně se spustil svých pohanských zvyků a obyčejů.“ Dotčený malý, jen sedm listů obsahující katechismus vyšel třikráte (po prvé r. 1545), jazyk jeho jest velice porušený a pokažený, poněvadž psán jest Němcem, farářem z Pobet v Samlandu, který se pruských výrazů a slov teprv doptávati musil. Nicméně důležit jest proto, že jest jedinou písemní památkou národa, z něhož Prusko a moře Baltické (baltas, bílý) jmeno vzalo. Docela vyhynul litevskopruský kmen teprvé v druhé polovici 17. století, ani tak germanisací jako strašlivým několikerým morem a hladem. Posud ostatně jeví velká část obyvatelů Samlandských takové tahy obličeje, jež od pravých německých nápadně a podstatně se různí. Mnozí rodové šlechtičtí v oněch krajinách jsou z krve pruské, k čemuž i jmena jejich ukazují, a též na firmách Královeckých setkáš se nejednou se jmeny, jichžto znění připomíná staro-

pruské nebo litevské slovo. Posud se užívá velmi mnoho staropruských slov pro, hospodářství, domácí potřeby a předměty zvláště mezi venkovským obyvatelstvem německým, jež se obyčejně pokládají za provincialismy německé. Leckterý názor a obyčej lidu nyní již úplně zněmčeného má původ staropruský. V německém Katenově straší děti žlutozubým strašidlem Gälthän (bohyně smrti i Litvínům známá, Giltine).

Prusové staří neukázali nikdy vůbec nijaké státotvorní síly. Překvapeni v patriarchálním stavu jednotlivých kmenů od loupežníků křesťanství rozšiřujících, zahynuli po zoufalém odporu vojnou, nevolnictvím, morem. V porobu německou klesli Lotyši a jsou v ní říkaje podnes. I třetí větev všelitevského plemene, vlastní Litvíni, utvořivše kdysi mocný stát ač nejednou panovali rozsáhlým zemím ruským a polským, přece nikdy své národnosti nezjednali řádné platnosti. Diplomatickým jazykem litevských králů byl ruský. Již před Lubelskou unií, kterouž splynula Litva s Polskou, vnikal v litevský národ polský mrav a jazyk a zachvacoval čím dále tím více všechny vyšší vrstvy národa. Třicet let již po unii Lubelské stěžuje si litevský spisovatel farář Dauksza ve své předmluvě k veliké litevské postille (vyšla r. 1599), že šlechta litevská za litevštinu se stydí a takřka jen polštiny užívá. A druhá část Litvínů, která podlehla podle břehů Kurského zálivu východně od Královce až k Memelu moci křižácké, ustupovala od nepaměti germanisaci. Přítomné poměry této pokusím se vylíčiti nejdříve.

Všech Litvínů i pruských i ruských jest asi $^5/_4$ milionu. Z těch $^1/_{10}$ obývá ve východní provincii pruské, podél hranice ruskopruské, kteráž celá jest posázena tu slabším, tu silnějším na nejvýše 5—6 mil širokým pruhem litevských osad. V celku se nedotýká pole národnosti německé nikde bezprostředně hranic ruských. Národopisná čára litevsko-německá jest nad míru rozkouskována, svědčí o pokroku jednoho živlu, o boji a změnách. Dlouho ovšem tento stav potrvati nemůže. Nejsilněji je litevský živel zastoupen za řekou Rus (Němen), na pravém břehu.

Krajinka města Memelu, nejsevernější kout Pruska, je skoro úplně litevská, tam bydlí 30—40.000 Litvínů. Ustoupil tedy Litvín Němci nemálo půdy. Ještě r. 1654 praví Klein v předmluvě k své litevské gramatice, že se litevština ozývá v krajích Insterburg a Gumbinnen, nyní poněmčených, pak v okolí Labiavy, ano i také u Šaken a Tapiavy jen několik mil východně od Královce se nalézajících míst. Celý břeh Kurského zálivu byl zajisté ještě před stoletím litevský. Posud se tam zachoval ostrůvek litevský, úplně oddělený od ostatního těla litevského národa, skládaje se asi z 20—30 vesniček kolem Labiavy. Jestiť celá tato krajinka naskrze močálovitá místy až i nepřístupná, poloha vůči hladině zálivu velice nízká. „Nížina litevská“ (něm. Niederung, lit. žweju kampas, rybářů kout) se prostírá mezi městy Kranc a Proekuls. Obyvatele živící se namnoze rybařením zastihne co rok všeobecná potopa, která co do způsobu, průběhu a následků zcela se podobá rozvodnění Nilu. Nížina celá jest prorýhována velikým množstvím umělých průplavů, menších a větších řek, které (jako na př. Rus) u svého ústí se rozvětvují a když taje jarní sníh, prostor as 25 čtverečných mil hlubokou, nepřetržitou vodou po mnoho dní až i neděl pokrývají. Obyvatelé, kteří mají své chalupy obyčejně

na malých výšinách, umělých náspech a březích, mohou pak spolu obcovati jenom pomocí loděk, na kterých se projíždějí přes zmizelá jezírka a potoky, nad lukami a polemi, mezi rozsáhlými vrbovými háji. Od tohoto projíždění mezi větvemi stromů dostalo se také této době potopy zvláštního i Němci užívaného litevského slova *šaktarpis*, doslovně *mezivětví*. Lidé navštěvují po loďkách až i míli vzdálený kostel, učitelé odpočívají, děti mají prázdniny na jaře. Když voda odtéká, zanechává hnědý náplav, neobyčejně úrodný, který se často na polích v takovém množství usadí, že obyvatelé nuceni jsou nějakou část opět do řeky vházeti, kdežto Litvíni Memelští zdaleka mrvu na svá písčitá pole přivážejí. Již pod vodou klíčí tráva, a sotva opadne, nejbujnější zeleň. Hospodáři nepěstují obilí nýbrž pouze velmi výnosné zeleniny vedle chovu dobytka. Avšak běda, když za šaktarpa přikvačí tuhý mráz, v tomto poněkud severním kraji za dob jarních dosti častý; pak lidé po želízkách se klouzají „mezi větvemi", práce polní nemohou počíti v pravý čas, příští úroda je pochybná. Ještě větší neštěstí je může zachvátiti, když za časů severních jarních větrů (asi okolo sv. Jana) mořská voda nátlakem vichřic do 28 čtverečných mil velkého Kurského chobotu se vžene, tok řek zastaví, a druhou povodeň způsobí. Tráva, která mezi tím vyrostla, zeleniny, vše, co na šírém poli leží, odnesou vlny — jelikož tato povodeň někdy třeba za jedinou noc přitrhnouti může.

Zcela jinak nežli obyvatelé nížiny žijí *kópininkai* či poloostrované, kteří obývají známý pro svou zvláštní formu na mapě nápadný poloostrov Nehrung (lit. kópai, pol. Mirzeja), tuto neobyčejně zajímavou hříčku přírody. Tento pruh země jest 16 mil dlouhý, avšak průměrně sotva půl míle široký, místy dokonce jen tisíc kroků, táhne se od města Kranc až k Memelu, děle Baltické moře od Kurského chobotu, solnatou od sladké vody. Jestiť totiž voda Kurská přítokem velikých řek sladkou. Mezi Memelem a hlavou či výběžkem poloostrova jest záliv velmi úzký, ústí jeho tak zvané Gatt obnáší jenom as 1200 střevíců. Kdysi bylo Gatt mnohem širší, na počátku tohoto století ještě asi 3000 střevíců. Vichry severní ženou napořád jemný, pohyblivý písek poloostrovu ku straně jižní, posouvajíce břeh Baltického moře a zasypávajíce zároveň záliv. Proto v novějším čase, aby se přístup mořských korábů k Memelu zachoval volným, konaly se velké práce, stavěly se na straně mořské ze silného proutí pletené vysoké zdi, před nimiž se písek nahromadil až k výši malých pahorků, a na straně zálivu kamenné hráze, molo.

Celý poloostrov se skládá z nepřetržitého pásma písčitých pahorků. Osud těchto *kopai* jest osudem všech podobných při moři ležících poloostrovů a zemí, kdež se mořská plavba od nepaměti konala (Feničané, jantar!), osudem Dalmácie. Za časů starých Prusů a Litvínů užila hustě ještě na poloostrově se prostírajících lesů ruka stavitelů lodí tak nemírným spůsobem, že již v předešlém století nezbylo v pravém smyslu slova ani stromu. Kdo si v Evropě chce učiniti obraz o Sahaře, ať jde sem. Samý, místy takřka bezedný písek pokrývá všecko na všechny strany. Zdálí ve výsluní vypadají vlnité hladké pahorky bělavého písku jako ledovce. Každý vítr změní přes noc tvářnost krajiny,

nejmenší zavanutí naplní vzduch částicemi této plané půdy, v nížto lze pěšky cestovati jen poblíž samého břehu, kde vlhkota činí kroky poněkud jistějšími. Kdo cestuje Kurským zálivem, podiví se mimovolně této podlouhlé a nevysoké hromadě pískové, kterak může odolati dvojnásobnému nátlaku chobotu a moře, jež v oné krajině vůbec zvolna sice ale jistě a vítězně pokračuje. Kdy by někdy kopai na některém slabém místě prorvala voda — a jsou lidé, kteří počátky toho pozorují —: pak by se za každé bouře vyvalil Baltik proti nížině litevské, která by dle všeho naprosto zmizela.

V tomto století počala vláda poloostrov aspoň místy s velkým nákladem zalesňovati. Jak jsem se podivil, když se mi řeklo, že lesíku naproti Memelu jest již 60 roků, malým, nepatrným, shrbeným stromkům byl bych řekl sotva třetinu toho stáří. Stojí to práci a vytrvalost nesmírnou, než se jedle v tomto zcela suchém křemenitém písku vůbec ujme. Poněkud rychleji rostou vrby, jež tu a tam z této pouště vyčuhují, jsou zasypány z polovice, svislé větve se klátí po hladině pohyblivého písku. Zalesňování se děje tím, že se nejdříve do písku zaseje jakási mořská tráva, která ku své výživě velmi málo potřebuje. Nabudeli takto půda po patnácti letech jakési pevnosti, zaseje se vrba; po několika letech jedle, která se co nejbedlivěji plotem a hajným chrání. U lazebního místa Schwarzort rozprostírá se již nyní krásný, dosti veliký háj. Ostatní část (kopai pokrývají prostor 8—10 čtverečných mil) jest čirou pouští, jen tu a tam posetou nízkými chalupami, které si rybáři vystaví z toho dříví, jež jim dobrotivá bouře z rozkotané lodi připlaví. Vesničky rybářské jsou nad míru chudé, obyčejně jenom v zimě obývané. Neboť v létě rybáři, obzvláště Sarkovští, po této Sahaře žijí jako praví kočovníci. Chalupy zavrou a zabední, naloží celý svůj majetek, to jest své sítě, na vůz a táhnou s ženami a dětmi podle celého břehu mořského, loví ryby a vyvrhnou sítě, kde se jim zlíbí. Obzvláštní zálibu má hospodyně rybářka v slepicích, jichž hejno je na každém voze. To ovšem mohou činiti jenom ti, kteří „koně mají"; chudáci, kteří „koně nemají", musí zůstati doma a střehou chalupy. Lid silný a otužilý, mysli tvrdé uprostřed surové přírody, pokládá moře za svou vlasť, a dle dávného pobřežního práva také vše, co moře mu poskytuje aneb vyvrhne, pokládá za své. Běda nešťastníku, který za bouřlivé noci na zbytku lodi doplaví se břehu sotva zachovav život. Svlečen, oloupen, a zbit zmizí, na nenasytné moře snadno se lze vymluviti. O zboží mořem vyvrženém netřeba mluviti. Případy takové dle samých úřadních zpráv nejsou právě řídké. Stává se v některém roce, že na oněch březích se rozkotají tři čtyři lodě. Marné je pátrání a namáhání pobřežní policie, která svůj úřad vykonává s bedlivostí a přísností stanného práva.

Kopininkai, obyvatelé poloostrovu jsou z dobré třetiny Němci, ostatní však nejsou pouze Litvíni, nýbrž také těmto co do národnosti a jazyka příbuzní Lotyši. V Prusku jest asi 19.000 Lotyšů, kteří se, jak se praví, teprvé v posledních stoletích z blízkých Kuron a Livon sem přistěhovali. Obývají i poloostrov i pevninu všudy smícháni s Litvíny. Lotyši poloostrovu jsou lid silný a nápadně zdravý, souměrných silných svalů, širokých tváří a červených lící, vůbec mnohem čilejší a

statečnější, nežli lihovinami zdemoralisovaní Litvíni na pevnině, obzvláště Memelští.

Jakkoliv jest na poloostrově o něco více Lotyšů než Litvínů, mluví přece jenom mezi sebou lotyšsky, s ostatními, na úřadě, s knězem, ve škole (lzeli o této mluviti) jenom litevsky, kterýžto jazyk mají jakožto domorodý za lepší a vznešenější, za svůj se stydíce. Jest jim ovšem snadno litevštině se přiučiti. Když takto prvního stupně studu dojdou, stydí se po druhé a mluví tamějším dialektem německým, konečně snad i vzdělaně německy.

Jsou tedy posud břehy ohromného chobotu Kurského z valné části v držení dávných obyvatelů. Jakmile zmizí jazyk poloostrovanů a obyvatelů nížiny (což se dojista brzy stane), zahyne kus zajímavé půdy litevské dosti dlouho hájené, jindy v dávných stoletích krvavě, nyní pouze nepřístupností přírody. Litevský živel nepřiléhal nikdy tak širokou čarou k moři, jako dávní Prusové a nyní ještě Lotyši; ač byl národem nad míru blízkým moři, obýval pouze jen pevninu. Litevské osady i se stanoviska nejstarší národopisné mapy, dotýkali se Baltických břehů vyjma poloostrov kopai, vlastně jenom u Memelu, tedy jenom asi na čáře desíti mil, neboť v blízkém Rusku počíná lotyšský živel již za městem Polangy. Litvínu byl mořem pouze Kurský chobot, kterýž nazývá ve svém jazyku vůbec moře *(mares)*, maje pro každé jiné moře zvláštní zcela rozdílný výraz *(jures)*. Kurský chobot mu byl obzvláště milý a drahý. V písních Litvínů ne pouze pruských ale i vzdálených ruských se zpomíná nesčíslněkráte, na něm si zahrával loďkami rybářů bůžek *Vlnodujce* (Bangputys), mladý rybář mezi prací starostlivě hledí na břeh, kde se míhá věneček děvčete, mrtvola nešťastníka Němnem pluje do tohoto moře. Kurský chobot ho živí — pravý pobřežní Litvín je rybářem — na jeho březích hledá jantar, aneb ho dobývá tak primitivním spůsobem, který od dávných dob kupců fenických ani se snad nezměnil. Nudné a jednotvárné břehy, majíce sotva 3—4 druhy malých a nepatrných lastur, chovají ve svém písku posud drahý jantar, ač nikoliv v takovém velkém množství, jako za dávných časů, anebo i jen před několika ještě lety. Jantar se dobývá buď kopáním v dolech (v Samlandě), jako každý jiný kámen, anebo zvláštními velikými loďmi, opatřenými vším moderním, složitým aparátem potápěčským. Litvín rybář si však po bouři vyjede na malé lodičce — v ten čas vlnami rozryté dno mořské samo vyvrhuje lehký jantar — ozbrojí se dlouhou as 12loktovou tyčkou, jejíž konec jest okován špičatým železem, lehne si do lodě, tak že mu jen hlava z ní vyčuhuje, a dávaje se houpati mírnými vlnami mělkého břehu zkouší dno, bodaje do něho tyčí. Co chvíli vyplave nějaká bahnitá hrouda, kořeny srostlé, v čemž bystrým a zkušeným okem zahlídne, co hledá. Kusy větší asi jako pěsť, často v ceně 50 až 100 tolarů, jsou ovšem řídkou kořistí. Ostatně nesmí každý volně dobývati jantar ani ho hledati v písku. Břehy se po částkách každý druhý třetí rok vládou dražebně pronajímají. Zkušeností mnoholetou jest zjištěno, která část břehu jest bohatší, která skoupější. Dle toho stojí míle někdy sotva třicet ale někdy mnoho set tolarů. Celá tato daň vynáší vládě pruské, jak mi praveno, do roka 10.000 tol.

Naproti výběžku poloostrova kopai, kde v posledním čase založena malá mořská pevnůstka, leží město Memel, nejsevernější Německa (lit. Klaipeda, jak se praví, „kde noha klouže", ležíc v písčité krajině). Město pro svůj rozsáhlý obchod a dobrý záliv velmi živé a čilé, čítá 20.000 obyvatelů, z nichž sotva desítina Litvínů, kteří však asi jenom doma mluví litevsky. Na ulici jich aspoň slyšeti není, leda na trhu, kamž přicházejí venkované litevští a rybáři. Po nějakém litevském nápisu není stopy, ačli snad se nevyskytnou takové, jež zbudí hned z předu jakési smutné tušení, jako „Rumo Destilationa", „Rumo ir Likere Pabrikis" (t. j. fabrika, nemáť Litvín ve svém jazyku hlásky *f*). Jaký pak dle toho jest stav a povaha litevských rybářů Memelských, snadno si lze domysliti. Holdují sice také nižší vrstvy německého obyvatelstva lihovinám v míře skutečně strašlivé, ano více než Litvíni nikým nevzdělávaní, ústavy pro idioty jsou přeplněny: nicméně trpí a hyne litevský rybář mnohem více a rychleji, jelikož zbývá vzdělaného a pracovitého lidu německého dost, který naproti trpnému a číselně slabšímu živlu ustavičně pokračuje a půdy si přibírá. A přece je tomu sotva 40 let, co v Memelské krajince, v tomto odlehlém neznámém, germanisací dlouho netknutém koutě obýval lid mravů patriarchálních, povahy bodré a pracovité, celý a nedotknutý i co do povahy i co do národnosti. Na kolik zároveň s hynoucí národností také mravnost a povaha národa klesá, netřeba tuto jakožto známou věc zvláště probírati, ale u Litvínů Memelských kromě této všeobecné příčiny působila asi ještě zvláštní pravdě podobná okolnost. Když totiž, vypravoval mi jeden učitel, můj přítel a dobrý znatel svého lidu, za časů Krymské války Angličané blokovali všechen ruský obchod na Baltiku, vrhnul se rusko-pruský obchod na Memel po suché zemi. Ohromné množství tovarů šlo touto cestou, železnice nebylo a není u samého Memelu posud, Litvíni se chopili vozkářství, vydělávali a bohatli, padělávali a pašovali zboží, a žili dle toho. Jaký to byl jednoduchý lid, snad lze posouditi z toho, že neznal, co to v těchto krajinách severních jinak všudy známý čaj, že si ho, dostávaje ho za oněch časů všelijakými nehodami a příhodami ve velkém množství, nevěda co s ním počíti, zavařoval jako národní jídlo baršči, zkrátka jedl ho. Po válce ovšem přestaly netušené výdělky, byly dluhy, neúroda a lihoviny. Hospodářství v oné krajince počala upadati náhle, lidí se chopila jakási manie prodávati a kupčiti v pozemcích — což bylo věcí před 25 lety u nich neslýchanou ba nemožnou. Když roku padesátého prodal jakýsi Krulis (jmeno jeho posud pamatují) svůj pozemek, divili se všichni a mluvili o tom jako o světové události. Teď jest jinak. Soudy jsou zasypány často malichernými procesy a žalobami, a konec jest, že statek se dostane Němci. A není se čemu diviti. Vedení pří, na němž si Litvín zakládá, jest jeho jediným duševním turnajem; vždyť nemá snahy, nezná politiky, nic kromě modliteb nečte, nikým k ničemu není veden, nikým napomínán musil dříve nebo později zabřednouti.

Z národnosti své, z krojů, mravů litevských, kromě nad míru zkaženého jazyka, zbavil a vyzul se Memelský Litvín úplně. Nářečí onoho kraje, jímž mluví posud as 40.000 lidí, je nejzkaženější ze všech jinak dobře zachovaných odstínů litevské mluvy. Prosáklé německými

a lotyšskými výrazy, ostatním Litvínům takořka nesrozumitelné, rozpadlo se v celou řadu menších jargonů, poněvadž nikdy nebylo pěstováno ani literárně ani ve škole nebo s kazatelny. Sám lid rozezná a pozná řeč poloostrovanů, pobřežních rybářů, za městem bydlících, a tento rozdíl není nepodstatný. Avšak na úřadě a vůbec, nemluvili se svým, užívá Memelan pokud možná tak zvané spisovní mluvy litevské, kteráž se hlavně působením kněží na základě biblické mluvy vyvinula a rozšířila. Této se teprvé učiti musí ze své modlitební knihy, slyší ji se zálibou s kazatelny, i měl by to za velkou profanaci, kdy by se kněz k němu obrátil v jeho nářečí.

I tím se odchýlil Memelan od svých ostatních bratrů a to nikterak chvalitebně, že nemá naprosto nijakých národních písní, kterých u každého Litvína a v každé krajině lze nalezti podivuhodné množství, a to velmi krásných a poetických. Vedle všeobecné hrubosti opanoval totiž částí toho lidu již od r. 1845 jakýsi pietistický směr, zakládaly se vesnické spolky náboženské, jichž první dogma bylo, že píseň národní je pohanská, a že slušno zpívati pouze náboženské písně. A podařilo se jim to; písně zmizely úplně. Údové takových společností, ač organisace jejich nyní se již valně rozpadává, odbývají v nějaké chalupě každou neděli schůzi (surinkimas), a některý z nich řeči schopný, vykladatel (sakytojis), má k nim kázání řečí biblickou obyčejně na základě toho, co pastor ráno v kostele probíral. Tento druhý prostonárodní výklad se jim mnohem více líbí. Členové schůzí rozeznávají se také v obyčejném životě pobožnůstkářským rázem, šatí se jednoduše, nosí vlasy „cudně" učesané, asi jako Slováci, nekouří, čehož obzvláště jakožto věci ďábelské se vystříhají, a nepožívají, zvláště starší z nich, nyní ovšem již jen jednotlivci, lihových nápojů. Po schůzi se rozejdou do svých chalup, kdež se každá rodina baví asi dvouhodinným prozpěvováním náboženských písní, jichž melodie prozrazuje často ještě nějakou píseň národní. Učinilo to zvláštní dojem na mne, když jsem za nedělního odpoledne se procházel vsí Melnraven u Memelu a slyšel z každého domku píseň. Vesnička leží na samém nízkém břehu mořském, chalupy nepravidelně bez ulic, bez návsí, rozestavené po nízkých pískových vyvýšeninách, smutné, šedivé, pískem ze strany mořské zanešené. Ve vsi nebylo živé duše viděti, v ten čas rybář nepracuje, nekoná návštěv a nerad je přijímá. Po nějaké zahrádce u domu nebo poli není hrubě stopy. Ani cestičky mezi chalupami, ani silnice k městu vedoucí, která sice je vystavena, ale na blízku vesnice v pohyblivé nejisté půdě se dávno už ztratila. Namáhavě jsme probrodili skrze rozestavené ohromné sítě a na břeh vytažené loďky k blízkému břehu, k veliké kyklopické hrázi, molo, avšak velice již porouchané, ač teprv před několika lety jest vystavěna. Síla nepokojných vln vyrvala ohromné a pevně spojené kvádry a posela jimi celý břeh. Nicméně pozoruje se na onom místě ustupování moře, kdežto na poloostrově a v Samlandě pokračuje. Blízký před několika lety vystavený maják jindy na samém břehu moře jest nyní od tohoto vzdálen asi tři sta kroků. S něho se otevírá pohled na krajinu velezajímavou. Kalné vody Kurského zálivu se ženou úzkým Gattem do širého Baltického moře. V Gattu vlny takřka ustavičně bojují, vysoké, jako stálou bouří dmuté

vrhají pěnu až přes hráz, s rykem a šumem. Naproti táhnou se kopai, jejichž dlouhé úzké tělo někde daleko mezi chobotem a mořem nebo v obzoru se tratí. A odvrátíšli konečně oko od těchto lesknoucích se hladkých pískových vln, spatříš na pravo, na sever a na východ prázdné nekonečné moře a na jeho březích v dálí tmavou černou pokrývku. Jsou to nepřetržité lesy pohraničné. Na samém úpatí majáku z jedné strany živý bohatý Memel a z druhé chudičké chatrče rybářů.

Litevský živel pruský dělí se ve dvě části: jednu, která bydlí za Němnem, totiž severní či Memelskou, druhou jižní počínaje od města Tilsit. Obě části se liší dosti značně i co do bytu a zaměstnání, i co do nářečí. Kdežto severní se zabývají hlavně rybářstvím, jsou jižní výhradně rolnickým obyvatelstvem, nebo města litevského vůbec není, ani toho nejmenšího, o němž bychom mohli za to míti, že nebylo založeno německými kolonisty nebo křižáky.

Půda v okolí Tilsitu jest dobrá, hospodářství litevská na mnoze zámožná, pole dobře zpracovaná, domky čistotné, jakých zřídka kde na Litvě najdeš. Cestu z Memelu do Tilsitu vykonáš nejlépe parníkem po Kurském chobotu a pak po řece Rus (tak se v Prusku nazývá Němen), neboť železničního spojení není. Znenáhla a zcela nepozorovaně zabočí parník do řeky, neboť hlavní ústí její jest skoro jak záliv široké a roztažené. Přes jednotvárnost lučinatých, vrbím porostlých břehů milo jest patřiti na tmavou šťavnatou zeleň této nad míru rosné a vlhké půdy. Břehy ještě počátkem června jsou tak nízké, že sotva dva neb tři lokte se povznášejí nad hladinou klidné řeky. Nějakého vrchu aneb pahorku nepostřehneš ani na vzdáleném obzoru; všechno pokrývají močály, louky a vrbové lesy, na řece na sta malých rybářských loděk. Je to panství vody. Blíže Tilsitu počíná krajina býti více středozemní, žitná a pšeničná pole se míhají, obyvatelstva přibývá, vesnice jsou hustší. Krajina na levém břehu jest ovšem již zcela německá, ale v městě samém (poněkud menším než Memel) jsem našel ku podivu mnoho litevských nápisů i na předních skladech, papírnických, železářských a podobných. Také na trhu převládal rozhodně hovor litevský. Tilsit jest střediskem venkovanů litevských, a i velká část ruských Litvínů sem po Němnu své zboží přiváží. V Tilsitském gymnasiu učí se, ovšem neobligátně, litevčině, a stařeček Gisevius, který ji přednáší (k čemuž povolení při nahodilém setkání s králem před mnoha lety dostal), jest z oněch velice řídkých jednotlivců, kteří kdysi ještě pomýšleli na vzdělání svého lidu svým jazykem, starostlivě každou knížečku, každý kalendář litevský sbírají, divy o udatnosti a povaze starých Litvínů vyprávějí, každou kovovou přesku, která někde v zemi zůstala od časů pohanské Litvy, sbírají a schovávají. Jak krásné jsou písně litevské, jaká melodie! Sám král, když tuto krajinu navštívil, se podivil a litoval toho blahosklonně, že by takový jazyk měl zahynouti. Takových prazvláštních exemplárů litevských vlastenců, zkamenělých jako mumie, a bez všeliké skoro snahy na venek, jako celý ten národ, nalezneme ještě tu i tam, i mezi samými sedláky, kteří pak daleko v okolí slují, ano i od těch, kteří tyto krajiny z té neb oné

vědecké příčiny ohlédají, navštěvováni bývají. Nyní ovšem pohlíží tací lidé s bolem na to, co se v jejich okolí děje. V okolí Tilsitu upadá litevská národnost úžasně rychle, mnohem rychleji než u Memelu, kdež aspoň rybářská rodina dvojnásobnou nepřístupností i povahy své uzavřené naproti lidem i přírody nelákavé, se jaksi taksi konservuje. Ale v průmyslném živém hustě obydleném okolí Tilsitu poněmčí se litevská ves obyčejně za jednu generaci, národnost ta mizí ethnografovi pod rukama. Jen z části jest nyní pravdou to, co o ní praví zprávy byť i jen 15 neb 20 let staré. Vůbec nelze o poměrné měkkosti slovanské povahy mluviti, nahlednemeli do takového kraje. Kašubové a Lužičané jsou naproti Litvínům pruským živlem tvrdošíjným, neústupným. Kdo si povšimne novějšího politického hnutí mezi Kašuby, jež splodilo to potěšitelné faktum, ze na samém břehu Baltického moře zvoleni jsou dva slovanští poslanci do sněmu Berlínského, kdo poněkud seznal literární hnutí Lužičanů, musí se podiviti, srovnávaje je s Litvíny pruskými, kteří přece nejsou pouhým ostrovem, ale naopak přiléhají bezprostředně k těsné mase ruských Litvínů. Národopisná čára obou těchto slovanských kmenů se od r. 1848 takřka nezměnila, u Litvínů pruských naopak. Do téhož roku byli lidem prostým sice, množstvím nehybným, ale tuze přivázáni ku své rodině, ku své chaloupce, tvrdošíjně se drželi svého kroje a nevědomky si zakládali na svém jazyku, z pouhé ovšem oposice proti městskému německému živlu, proti úřadům a vrchnostem, pod nimiž se nalézali ještě v stavu selské poddanosti. Litevská chatrč a rodina byla cizinci nepřístupna. Uzavřenost a nedůvěřivost, vůbec vynikající vlastnost toho lidu, chránila po dlouhý čas národnost a mrav jeho aspoň před rychlým úpadkem. Avšak řečeným rokem, jakož podobně i jinde, vzal patriarchální klidný život jeho za své. Volnost občanská, jiné názory, průmysl, železnice probudily konečně i Litvína, t. j. pachtil se po městském kroji a mravu. A oč Litvín pruský byl vzdělanější — máť zajisté školní vzdělání lepší než ruský nebo Polák pozňanský aneb Kašub, o čemž ještě se zmíním — o to onen proces jde rychleji a snadněji. Neboť nevládne opět takovými prostředky, ani snad chutí, aby se cizímu živlu opřel, jehož v té své polovzdělanosti, k svému snad prospěchu, dovede pouze nápodobiti a si osvojiti.

A přece nespěchá pruská vláda tak úsilovně na odnárodnění Litvínů, jako to činí v Poznani nebo na Baltickém moři. Jsoutě Litvíni pruští protestanty naproti ruským, kteří jsou vesměs katolíci. A jest to známou věcí, že si vláda počíná mezi protestantskými Mazury mnohem mírněji, nežli mezi katolickými ač jednokrevnými a týmž jazykem mluvícími Pozňančíky. Odpor církve v Poznani má konečně do sebe více praktické, životní důležitosti než jinde. Faktum jest nepopíratelné, že pruská vláda své Litvíny nijak nezanedbává. O dobré litevské kazatele a pastory jest v každé obci postaráno v míře spravedlivé ano svrchované. Litevské fary bývají hledány, vládou hojně podporovány. Zvláště v Memelu jest znamenitý a s velikým nákladem vystavený chrám pro Litvíny okolní. V Královci jest litevská seminář, z kteréž chovanci nevyjdou bez důkladné znalosti litevčiny, kterouž co pastoři výhradně mluví k lidu, aniž by v tom kým nad potřebu obmezováni byli. Pravím nad potřebu, neboť pro číselně nepatrný (menší

skoro než Kašubský) roztříštěný, jižjiž hynoucí živel by vláda ani tolik učiniti nemusila. Faráři to jsou namnoze, kteří těch několik málo litevských knih sepsali. Pastorem byl slavný básník litevský Donalejtis.

Školy jsou ovšem nástrojem odnárodňujícím. Nicméně jest mi hned z předu podotknouti, že každý pruskolitevský sedlák, který své vzdělání naprosto nezanedbal, se dovede písemně po litevsku vyjádřiti a to zcela správně a plynně. Škol národních vůbec mezi pruskými Litvíny není nedostatek, a nelze za to míti, že by tam procent dětí školu navštěvujících byl menší, nežli v prostředně vzdělané krajině německé. V prvé a druhé třídě národní školy učí se skoro výhradně po litevsku, což vláda činí z pedagogického sobectví, lzeli se tak vyjádřiti. Neboť na základě této mateřským jazykem nabyté vzdělanosti lze v dalších třídách tím lépe u výhradním užívání němčiny pokračovati, k níž jest litevčina pouhým prostředkem, mizícím již ve čtvrté třídě, neřkuli na škole střední. Viděl jsem na mnoha místech velmi správně a úhledně psané litevské práce žáků, a není skutečně schopnějšího sedláka litevského v Prusku, který by nedovedl ve svém jazyku napsati list. Sluší ovšem vedle toho uvážiti jisté samostatné snažení naučiti se psáti a čísti, kteréž v zámožnějším litevském domě vychází obyčejně od *hospodyně*, anať sama jest dětem někdy učitelkou. Můj přítel p. E., nyní velmi vážený a vzdělaný učitel, nenavštěvoval do svého čtrnáctého roku nižádné školy a psáti se naučil od své matky, litevské selky. Učitelé do litevských vsí určení bývají přísně z litevštiny zkoušeni. Školní úřady nerády je přesazují, jelikož jich jest málo. Ano stává se, že se jim zvětší služné. Tím spíše, jak již řečeno, dochází vláda svého vlastního účelu.

V úřadě se Litvínovi potud vyhoví, pokud se obyčejně při něm nalézá tlumočník. Spisy se doručují v obou jazycích. Při své manii, souditi a příti se pro každou maličkost, poskytuje pruský Litvín úřadům až přes příliš práce. Proto chce vždy důkladně věděti, na čem jest, a neopomene se hlásiti o litevský překlad. Mezi kathedrami university Královecké konečně jest také jedna založena pro litevský jazyk, kterouž nyní zaujímá rodilý Litvín, prof. Kuršat. Nejlepší práce lexikální a gramatické týkající se litevštiny pocházejí od něho.

Takové byly poměry národnosti litevské v Prusku do r. 1873. Nyní ovšem, jak se zdá, počíná si tam vláda přísněji než dříve. Násilná nařízení proti polštině v Poznani vydaná v nejnovějším čase jsou provázena podobnými kroky naproti Litvínům pruským. I ty skromné zbytky litevské národnosti ve veřejném životě počínají se odstraňovati, a více snad ještě působí tajné instrukce dané především učitelům. Neběží snad ani tak o ten malý pruh země litevské v nejzazších končinách, jako snad spíše o to, aby německý živel přiléhal neprostředně k ruským hranicím. A za hranicemi ruskými, zvláště na straně mořské se takřka neprostředně prostírají provincie Baltické. Snahy vlády mohou tím spíše se setkati s úspěchem, čím menší jest odpor Litvína pruského. V té věci vládne poznaňský Polák zcela jinými prostředky, zcela jiným smýšlením. Litvín pruský smýšlí královsky, jest vládě oddán, volí konservativní vládní poslance. „*Mes karalaus žmones esme,*“ praví o sobě — my jsme lidé královi, anebo: „*Mes karalui wierni esme,*“

Na zmáhající se němectvo, které jeden statek po druhém zabírá, hledí litevský sedlák ovšem s nedůvěrou neli se závistí. Byť i svou řeč nenazýval jak náleží *lietuwiszka* (litevská) nýbrž *buriszka kalba* (selská řeč), přece rozumí se samo sebou, že pokud možná se tulí k svým a snadněji se smluví s kupcem, který po litevsku s ním smlouvá o ryby neb obilí.

Třeba tu i tam pronikne jakýsi odpor proti novým nařízením, zvláště takovým, jež týkají se školy nebo litevské kazatelny, činí se to spůsobem tak obmezeným a nemotorným, že k tomu netřeba obraceti i té nejmenší pozornosti. Představení a starostové litevských obcí posílají v pravém smyslu slova na sta listů svým pastorům, k nimž se ve všech věcech obracejí, žalují a prosí je, aby zamezili nové vyučování školní, které se příliš mnoho zabývá věcmi praktickými, přírodopisnými, tedy „pohanskými“. Škola jest prý proto, aby se vyučovalo slovu božímu; dřívější vyučování bylo ovšem takové, avšak přálo více litevštině. Takovým spůsobem činí oposici proti novým školám. Nového vydání katechismu se lid hrozně štítí, jako by se náboženství měnilo. Bývá ovšem německé a staré bylo litevské. Jiný opět starosta v obšírném memorandum podepsaném celou obcí vykládá svému pastorovi, k čemu prý tolik té němčiny ve školách, když se jí nikdy dobře nepřiučí, a k čemu dětem vykládati takové nesmysly jako: proč voda vstupuje do pumpy a čím to je? Úkazy takové vycházející ze samého lidu, svědčí ovšem o jakémsi instinktivním odporu, avšak jeví zároveň, že ten lid není nikým poučován, nikým veden.

Sluší také uvážiti, že jest Litvín pruský úplně osamotnělý. Za ním ovšem v Rusku leží ještě veliké těleso litevské, vlastně celý národ litevský, přes milion hlav. Avšak Litvín ruský je katolíkem a to nad míru horlivým, právě jako pruský Litvín protestantem. Spojení duševního není, nemůže ho za těchto poměrů ani býti, jak později ukážu. Nebylo ho také nikdy, neboť odloučení obou částí litevských spůsobil osud litevského národa hned na samém prahu jeho vystoupení v dějinách. Tu zavládli křižáci, tam králové litevští, později polští. I vzdělanci pruskolitevští, kteří o jazyk a národnost litevskou dbají, nemají ponětí o poměrech ruských Litvínů, neznají na mnoze ani dle jmena bez toho nečetné knihy ruskolitevské aneb toho kterého spisovatele, který za těmi hranicemi psal po litevsku. Co do dějepisu, bytu, náboženství, smýšlení, poměrů jest ruský Litvín zcela odloučen od svého pruského bratra. —

Tuto nebude od místa, několika slovy dotknouti se samého nářečí těch Litvínů, kteříž bydlí jižně od Tilsitu. Již v samém Prusku, ne pouze v Rusku, dělí se Litvíni a jejich jazyk ve dvě části: žmudskou a vlastní litevskou. V Rusku má výraz žmudský, Žmuď i důležitost historickou a zeměpisnou, v Prusku činí rozdíl ten pouze jazykozpytec. Nářečí na pravém břehu Němnu v Prusku náleží žmudskému čili hornolitevskému, nářečí na levém dolnolitevskému. Toto druhé nářečí stalo se biblickou, spisovní řečí Litvínů pruských. Jest také nejzachovalejší, nejryzejší, vyslovuje se co nejpřesněji, jest hlavním cílem všech v litevčině konaných studií. Vymře však z příčin uvedených co nejdříve. Již nejstarší gramatik litevský, Klein, hledí na ostatní nářečí jako na pouhé

odrůdy Tilsitské litevštiny, na základě kteréž r. 1653 svou gramatiku vzdělal. V Tilsitském nářečí napsal slavný Donalejtis svou velkou idylu *Části roku,* a to již před rokem 1740! Báseň ta, která se dočkala trojího vydání, dvou překladů německých a jednoho polského, jest největším a skoro bych řekl, jediným litevským plodem literárním. Nehledě k samé skutečně veliké poesii tohoto díla, kteréž se nenese plačtivým tónem idyl, jakýž za onoho času v obyčeji byl, nýbrž svěžím a dojímavým spůsobem líčí práce a útrapy litevského sedláka v tehdejší jeho nevoli, jest i jinak velice s podivením, jak plynným, ohebným a básnickým jazykem vládl Donalejtis. Nemějtě nijakých vzorů, nijaké literatury, jíž by se byl mohl vzdělati, a přece jsou hexametry jeho psány tak klasickou ustálenou řečí, že marně cosi podobného hledáme v soudobé literatuře německé anebo i jen u našich ještě mladších „starých veršovců". Čehož příčinu třeba ovšem hledati v tom, že Donalejtis se co nejhlouběji pohřížil v jazyk samého lidu; avšak i ten jazyk sám o sobě, jakkoliv nikdy vzdělávaný, jest tak bohatý a dokonalý, má již sám v sobě takovou ohebnost, předčí ustáleností a rozmanitostí tvarů nad jiné jazyky, že snadno bylo myslí obrátnou užiti ho k označení myšlenek nejkrásnějších. Jeli jazyk obrazem a odleskem mysli a povahy samého národa, odrážíli se v něm duševní stav a vzdělání mluvících, mimovolně se musíme pozastaviti nad tou neshodou, která panuje mezi duševními schopnostmi Litvína a tou smutnou úlohou, kterou jeho národnost a jazyk v historii hrála a hraje.

Důkladný článek o písemnictví litevském, jaký máme v „Slovníku naučném", činí tuto všechno vypočítávání starších litevských spisů zbytečným; jsou takřka výhradně náboženského obsahu, Chci pouze přestati na tom, co nyní se děje, totiž, co asi po litevsku se tiskne. Kalendářů větších a menších, modlitebních knih, povídek pro lid ovšem jarmarečních se známými tituly, namnoze přeložených z němčiny vychází veliké množství. Sedlák litevský si v tom libuje, míti doma mnoho litevských modlitebních knih, biblí, zpěvníků, mezi nimiž se nalézají leckteré více než sto roků staré. Mezi rozmanitými proroctvími, snáři, Genovefami se pak někdy ač poŕídku objeví některá ta poučná knížečka hospodářská, o včelách atd. První litevské noviny vycházely pokud vím v r. 1848, *Lietuwninku prietelis* (Litvínů přítel), které pak ustoupily listu *Keleiwis* (Cestující) vydávanému v Královci; ten vychází týdně, má přes 800 odběratelů, chce býti listem politickým, však místo úvodního článku se poskytuje vždy nějaká homilie. Vydává ho Kuršat, profesor litevčiny při Královecké universitě. Tomuto listu nyní ostatně velmi povrchně ve špatné litevštině redigovanému činil před lety konkurenci list svobodomyslnější, vycházející v Mnmelu. Vydávali ho Němci, litevština byla pokud možná ještě horší, rozdávali ho Litvínům zdarma, avšak nikdo kromě Němců ho neodbíral, načež konservativní Keleiwis v malém a obmezeném litevském obecenstvu opět opanoval. (Dokončení.)

Jednota spisovatelův českých.

Lijavec našich národních různic padal právě v nejhustších proudech, když se u večer dne 20. února t. r. více českých spisovatelů sešlo k soukromé rozmluvě. Příležitosti té užil *V. Vlček*, redaktor *Osvěty*, a ujav se slova, obšírnou řečí přimlouval přítomným, aby bez prodlení přistoupeno bylo k utvoření *jednoty všech českých spisovatelů*. Společnost poslouchala s velmi živým účastenstvím, a když řečník ukončil, nejen se nižádný odpor nečinil, nižádná námitka neozvala, nýbrž všichni přítomní chopili se návrhu se zápalem, zvolili hned ze svého středu výbor, který by další přípravné práce k uskutečnění řečené jednoty předsevzal, i dali jemu plnou moc, aby se dle potřeby a uznání svého novými členy rozšířil.

V prvotním tom výboru byli pp. *V. Hálek, B. Havlása, S. B. Heller, J. Neruda, G. Pfleger, J. V. Sládek* a *V. Vlček*; od nich pak pozváno jest k poradám více jiných spisovatelů, tak aby co možná všechny odbory zastoupeny byly; i účastnili se tudíž prací přípravních pp. *J. Durdík, Fr. Dvorský, Fr. Houdek, J. Janovský, Fr. Kott, J. Niederle, Ed. Novotný, Mart. Pokorný, Fr. Špatný, Fr. Velišský, J. Wenzig* a *Fr. Zákrejs*.

Sborové porady, týdně odbývané, týkaly se především *stanov* obmýšleného spolku; i přijat jest celkem návrh, Vlčkem vypracovaný. Ze stanov nejlépe vysvitne, oč jednota usilovati bude a jakou cestou bráti se hodlá; proto neváháme, uvesti je zde v plném obsahu, jak byly předloženy k úřednímu stvrzení:

Stanovy Jednoty českých spisovatelů.

Článek I. Jednota českých spisovatelův, jejímžto sídlem jest Praha, položila sobě za účel, *hájiti prospěchy spisovatelské*, jakož i *zasazovati se vůbec o zdar písemnictví českého*.

Čl. II. Účelu toho bude se jednota domáhati všemi zákonnými prostředky, jmenovitě pak bude

a) hájiti všechna práva autorská svých členův;
b) jednati s nakladateli o honorář a jiné podmínky při vydávání spisův;
c) usilovati o to, aby v Praze i na venkově účastenství k české literatuře v obecenstvu se oživovalo, a dobrá díla co největšího rozšíření docházela;
d) pečovati o to, aby spisy užitečné, obzvláště také knihy školní co možná lacině vydávány byly;
e) dle možnosti spisy takové sama svým nákladem vydávati;
f) bude-li třeba, zřízením vlastní knihtiskárny snahu a činnost spolku podporovati.

Čl. III. Členem jednoty může býti každý český spisovatel a spisovatelka z kteréhokoli odboru literatury. O přijímání členův rozhoduje výbor.

Čl. IV. Každý člen má právo:

a) rokovati a hlasovati ve valné hromadě, voliti starostu a členy výboru, činiti ústně neb písemně volné návrhy a bydlíli v Praze neb v nejbližším okolí, volen býti do výboru;
b) užívati prostřednictví jednoty v hájení veškerých práv proti nakladatelům;
c) užívati také všelikých výhod, kterých jednota při českých spisech bude moci dosáhnouti a poskytovati.

Každý člen zavazuje se, účelům spolku do nejvyšší možnosti své býti nápomocen, zvláště pak

a) horlivě starati se o to, aby duševní interes do všech vrstev pronikal a tudíž osvěta v národě českém do šířky a hloubky prospívala;
b) upozorňováním a povzbuzováním neunavným pomáhati dobrým českým spisům k rozšíření co největšímu;
c) probuzovati vůkol sebe účastenství k literatuře jmenovitě tam, kdež posavad jest nedostatečné, zaváděti a oživovati literární rozpravy, zařizovati neb účinně podporovati literární kluby a kruhy atd.;
d) každý člen jest povinen, platiti k uhražení běžných výloh vkladné a jistá percenta z honoráře za díla, jež vydá prostřednictvím jednoty. Valná hromada určuje míru obojího.

Čl. V. O honorář a jiné podmínky při vydávání spisův dohoduje se každý člen s nakladatelem v mezích úmluvy mezi jednotou a nakladatelem již uzavřené. Kdykoliv pak by zvláštního vyjednávání mezi nimi byla potřeba, smí se toto díti jen prostřednictvím jednoty. Kdo by těchto zásad porušil, přestal by býti členem jednoty.

Čl. VI. Řádná valná hromada svolává se každého roku z jara.

Čl. VII. Mimořádná valná hromada svolá se, když se na tom usnese výbor aneb žádáli toho nejméně 20 členův jednoty.

Čl. VIII. K platnému usnášení valné hromady potřebí jest tolika přítomných, co obnáší pětina členů v Praze a nejbližším okolí bydlících. Kdy by se do valné hromady tolik členů nedostavilo, budiž svolána po druhé a pak uzavírej platně prostá většina přítomných. Ve valné hromadě prostá většina hlasův rozhoduje. Volba aklamací se nepřipouští.

Čl. IX. Valné hromadě přísluší:

a) voliti starostu, 12 výborů, 6 náhradníkův a dva revisory účtů;
b) schvalovati výroční jednatelskou a účetní zprávu;
c) určovati a měniti míru zápisného a percentních příspěvků, naznačených v čl. IV. d);
d) měniti stanovy;
e) rozhodovati o návrzích, výborem neb jednotlivými členy podaných. Tyto druhé návrhy musejí aspoň od pěti členův podepsány a nejméně 3 dni před valnou hromadou výboru podány býti.

Čl. X. Výbor se skládá ze starosty a 12 členův; výkony rozděluje sobě sám. Volby mají platnost na celý rok, leč by se valná mimořádná hromada na nové volbě ustanovila. Odstoupíli kdo z výboru, povolá na jeho místo starosta jednoho z náhradníkův, a to v tom pořádku, jakým který volen byl. Odstupující členové výboru mohou opět zvoleni býti.

Čl. XI. Všeliká činnost, směřující k účelům spolku, pokud není vyhražena valné hromadě, přísluší výboru; zvláště pak výbor

a) přijímá všecky členy;
b) uzavírá s nakladateli za všechny své členy generální smlouvu o honorář a jiné podmínky při vydávání spisův;
c) způsobuje na venkově přednášky o věcech literárních (ovšem nepolitických), určuje mimo Prahu jednatele spolku a zařizuje (dle čl. IV. c) literární kluby, kde by se toho koliv viděla potřeba;
d) rozhoduje, které spisy péčí a nákladem jednoty vydány býti mají;
e) spravuje jmění spolkové.

Pro jednotlivé potřeby může z údův jednoty zřizovati dočasné komise nebo povolávati důvěrníky.

Prostá většina výboru platně uzavírá, vyjímaje případ čl. XIV. b).

Čl. XII. *Starosta* zastupuje jednotu vně, předsedá ve výboru i ve valné hromadě, a podpisuje s jednatelem všecky spolkové listiny.

Zdržujeli starostu překážka, zastupuje jej *náměstek* ve všech výkonech jeho.

Jednatel přijímá přihlášky nových členův a předkládá je výboru, sdělává seznam členův a protokoly všech schůzí spolkových a podává výroční zprávu valné hromadě.

Účetní vede účty spolkové, podpisuje se starostou poukázky k výplatě, kontroluje všechny příjmy a výdaje, a vykládá s pokladníkem účty 8 dní před valnou hromadou.

Pokladník vybírá všechny spolkové poplatky, opatruje spolkové jmění a k písemné poukázce vydává peníze.

Revisoři zkoumají účty a potvrzují valné hromadě správnost jejich.

Čl. XIII. Jednací řeč jest česká.

Čl. XIV. Členem jednoty přestává býti
a) kdo vystoupení své písemně oznámí;
b) kdo jednohlasným usnešením výboru vyloučen jest. Z usnešení toho může se ještě k valné hromadě odvolati.

Čl. XV. Spory o věcech spolkových mezi členy vzniklé rozřešují se neodvolatelným rozhodnutím smírčího soudu, ku kterému každá strana sobě dva důvěrníky volí a na kterém předsedá starosta spolku.

Čl. XVI. Spory mezi výborem a členy vzniklé rozsuzuje valná hromada.

Čl. XVII. Kdy by mělo ve valné hromadě jednáno býti o rozpuštění spolku, musilo by to 8 dní napřed novinami vůbec ohlášeno býti a rozpuštění mohlo by se uzavříti jen dvěma třetinami hlasův celé hromady.

Čl. XVIII. Kdy by jednota za jakoukoliv příčinou se rozešla, připadne aktivní jmění její Umělecké Besedě.

Vedle hlavního sboru pracoval užší komitét za tím účelem, aby svolán byl *valný sjezd* českého spisovatelstva. Ten položen jest ke dni 25. května do radnice Starého Města Pražského; V. Vlčkovi uloženo sepsati provolání, na něž podepsalo se už 59 spisovatelův a spisovatelek Pražských a podán tudíž nejpatrnější důkaz, že myšlenka spisovatelské jednoty v kruzích vždy širších souhlasu a pochvaly dochází. Znělo pak provolání v tato slova:

Českému spisovatelstvu!

V nových dějinách vzdělaného lidstva všude naplňuje spisovatelstvo úlohu velikou; avšak nikde jemu nepřipadla práce tak rozsáhlá i důležitá, jako u národa českého v tomto našem století. Probuzen ze mrákot smrtelných pozdvihnul se národ náš opět k jarému životu — a když v nedávných dnech po vší vlasti s radostným jásotem oslavoval svoje *vzkříšení*, hlasitě a vděčně uznával, že vzkřisiteli jeho byli *spisovatelé.*

Zbyla pak ještě druhá polovice díla rovněž namáhavého jako velikolepého: život vzkříšeného národa *zachovati, utužiti, na všecku budoucnost bezpečně pojistiti.* Také v této práci spisovatelstvu českému vykázán podíl velmi znamenitý; ono se úkolu svého neleká, nýbrž podniká jej s ochotou a bude jej bohdá vždy konati s rovnou svědomitostí, neúmornou pilností, s nasazením všech sil, s rovným posvěcením a obětováním, jakým způsobeno naše vzkříšení.

Aby však dílo všem společné zdárněji a rychleji prospívalo, žádoucno ba nutno jest, jeden především nedostatek odstraniti: *nedostatek jednoty.* O sobě každá síla méně pořídí a dříve umdlí; a v řadách českého spisovatelstva tak mnohý nucen jest mařiti své nejlepší síly v práci jinorodé, tak mnohý při všem nuceném i dobrovolném strádání a sebezapírání neprovede leč nepatrnou část své životní úlohy, tak mnohý klesá zničen při samém nadějném počátku.

Nuže, pokud alespoň na nás jest, *přestaňme býti membra dis-*

jecta! Sestupme se ve spolek, učiňme se jedním organickým tělem, a síla naše vzroste mnohonásob!

Hojní a mocní jsou nepřátelští živlové, s kterými zápasiti musíme: nevědomost, netečnost, smýšlení hrubě sobecké a hrubě materialistické, sterá nepřízeň osudu. Podejme sobě bratrsky paže, a v *pevném, jednotném šiku dobývejme vítězství světlu, ideám, pravdě, kráse, nadšení!*

Všecky třídy lidu českého již porozuměly, jak výborné ovoce poskytuje sjednocení roptýlených sil; i jest žádoucno a rádno, aby také *zástupcové duševní práce* associaci využitkovali, tudíž svou sílu zvýšili, svou činnost zúrodnili a své postavení též hmotně zlepšili.

Nechať tedy utvoří se *jednota českých spisovatelův,* která by všecky jednotlivé síly ku společnému účelu dohromady sebrala i sloučila, *která by rozestírajíc se po všech krajích vlasti naší živým slovem a výdatným skutkem podporovala činnost a snahu literární, podporovala prospěch duševních interesův,* pěstovaných písemnictvím krásným i vědeckým.

Spolčení a organisace veškerého českého spisovatelstva jest nejjednodušším a nejpůsobivějším prostředkem k tomu, aby práce kulturní v národě českém prospívala, aby osvěta vždy šíře a hlouběji do všech jeho vrstev pronikala; spolčením, solidárností a organisací všeho českého spisovatelstva bylo by zajisté možno na všech místech probuzovati a oživovati účastenství k literatuře, zjednávati dobrým spisům českým co největší rozšíření, pečovati o vydávání užitečných, jmenovitě také školních knih v ceně co možná levné — a vedle toho hájiti všech práv autorských, zasazovati se obzvláště též o zlepšení spisovatelských honorářů.

Aby o všech těchto vécech porokováno bylo, a všeobecné dorozumění se stalo, umínili jsme svolati do Prahy *shromáždění spisovatelův českých* ke dni 25. května t. r. o $^{1}/_{2}$9. hodině ranní v Staroměstské radnici.

Zveme uctivě a snažně všecky české spisovatele vůbec a každého zvláště, aby ke shromáždění na jisto se dostavili, anoť se jedná o veliké důležitosti veškerého stavu ano i celého národa.

Komu by naprosto nemožno bylo, osobně přijíti, račiž alespoň písemně přistoupiti k tomu, na čem shromáždění se usnese.

V PRAZE, dne 6. května 1874.

Prof. dr. *Em. Bořický.* — MDr. *J. Ceyp z Peclinovce.* — *Svatopluk Čech.* — Dr. *Jaromír Čelakovský.* — Prof. dr. *Ladislav Čelakovský.* — Dr. *Josef Durdík.* — *Frant. Dvorský.* — Dr. *Jos. Emler.* — Prof. dr. *A. Frič.* — Dr. *Vil. Gabler.* — Dr. *L. Geitler.* — Prof. dr. *J. Gebauer.* — Dr. *Jaroslav Goll.* — *Vítězslav Hálek.* — Dr. *S. B. Heller.* — *Fr. Houdek.* — *B. Janda.* — M. Dr. *Janovský.* — *F. V. Jeřábek.* — Dr. *Jos. Kalousek.* — Dr. *Sigfrid Kapper.* — Prof. *F. B. Kořínek.* — Prof. *F. Kott.* — Dr. *Č. Kotal.* — *Eliška Krásnohorská.* — Prof. *Jan Krejčí.* — Prof. *Jan Kvíčala.* — *V. Lužická.* — *Václav Nebeský.* — *Jan Neruda.* — Prof. *Jindř. Niederle.* — Prof. *Edv. Novotný.* — *Gustav Pfleger.* — *Sofie*

Podlipská. — Prof. *Martin Pokorný.* — *K. Preis.* — Dr. *Ludevít Procházka.* — Dr. *Fr. Lad. Rieger.* — *Ferdinand Schulz.* — *J. V. Sládek.* — Prof. *V. O. Slavík.* — *A. H. Sokol.* — Prof. *Karel Starý.* — Prof. dr. *Fr. Studnička.* — *Karolína Světlá.* — *Vácslav Svoboda.* — Prof. dr. *V. Šafařík.* — *Fr. Špatný.* — *Jos. Štolba.* — Prof. *Karel Tieftrunk.* — Dr. *Miroslav Tyrš.* — *V. Vávra.* — Prof. *Frant. Velišský.* — *Vácslav Vlček.* — *Josef Wenzig.* — Prof. dr. *Emil Weyr.* — *Frant. Zákrejs.* — *Vácslav Zelený.* — *Fr. Zoubek.*

Hlas tolika na slovo vzatých mužův nebyl hlasem volajícím na poušti; v pondělí svatodušní shromáždilo se ve veliké zasedací síni starobylé radnice asi 150 českých spisovatelův, netoliko z Prahy ale též venkovských měst českých i z Moravy. Rokování a usnešení tohoto spisovatelského sněmu bohdá zaznamenáno bude jakožto jedna z důležitých a také jakožto jedna z nejutěšenějších událostí v životě národa českého za našich dnův.

Ku shromáždění, v němžto vedle veteránův literatury české (jmenujeme jen ctihodného kmeta Jana Vlčka, překladatele Iliady) zastoupeno bylo i nejmladší pokolení spisovatelské, promluvil nejprvé *V. Hálek:* „Velectěné shromáždění! Jest mi příjemnou povinností, abych Vás zde pozdravil. Činím to s velikou radostí, poněvadž vidím, že jest to shromáždění první toho druhu. Připadá mi to jako ta bájka: když Zevs dary rozdával, přišel poeta v pozdní chvíli, kde již nebylo ničeho. A české spisovatelstvo, ač rozdává všude dary ducha, přichází když není ničeho. Z toho vyplývá to příjemné vědomí, že se obětuje docela, ale zase to nepříjemné, že nejedná moudře. Na spisovatele, který při velikém talentu má statečku málo, pohlíží se jako na něco, co jest velmi záslužné, ale spisovatel, který při skrovném talentu statky hojně obdařen jest, bývá ctěn a vážen. Jsou všelijaké potřeby, které nutkaly spisovatelstvo k tomu, aby se sešlo, o věcech jich se týkajících promluvili, o prospěchu svém porokovali; a proto prozatímní komitét učinil provolání ke schůzi, za jejížto předsedu, prosím, abyste zvolili p. *Fr. Studničku* a za místopředsedu p. *Adolfa Heyduka.*“

Veškero shromáždění souhlasilo s návrhem; zvolení pánové zaujali svá čestná místa, a p. dr. *Studnička* zahájil svůj úřad těmito slovy: „Místo, které zaujímám, patří vlastně docela někomu jinému, nejzasloužilejšímu spisovateli národa českého, našemu historiografu Palackému. Poněvadž nám není popřáno, míti jej ve středu svém, hleďmež, aby aspoň obraz jeho nám při rokování tanul na mysli, jeho spisovatelské přednosti a ctnosti stále nám byly vodítkem, i jsem přesvědčen, když tento ideální obraz budeme míti na paměti, že dosáhneme účele, kterého se domáháme.“

Oznámeny jsou pak přípisy a telegramy spisovatelův venkovských, kteří nepřítomnost svou omlouvají, k jednotě spisovatelské se přihlašují a všemu počínání hromady spisovatelské zdaru žádají. Mezi jednotlivci, kteří takové osvědčení poslali, byl Nestor literatury české *Ant. Marek,* dr. Fr. Lad. *Rieger* a j. m.; společné přípisy poslali spisovatelé *Budějovičtí, Chrudimští, Litomyšlští, Olomoučtí, Pardubičtí,*

Plzenští a *Táborští;* jako vůbec všechny tak obzvláště přípis *Pardubických* přijat od shromáždění s hlasitou pochvalou. Zníť takto:

„Nemohouce se zúčastniti shromáždění spisovatelů českých osobně, projevujeme alespoň písemně souhlas svůj s programem schůze, jak jest naznačen v rozeslaném provolání, při čemž nemůžeme však opominouti následující poznámky:

S nelíčeným potěšením a upřímnou důvěrou uvítáme nový spolek, budeli, jakož smíme se domýšleti z podpisů na provolání, žádoucím útulkem té zlaté české svornosti, druhdy tak proslavené; pokusíli se rázně a upřímně o zřízení půdy neutralné, všem rovněž přístupné a pohostinné, na níž mohli by se stýkati spisovatelé čeští jakéhokoliv smýšlení politického, náboženského či jiného, aniž bylo by se jim obávati, že budou nezřízeným strannictvím a nesnesitelným terrorismem ješitnosti osobní vytištěni ze stánku, představujícího nejjadrnějším způsobem celitost a sjednocenost veškerého národa v důležitostech jeho nejpřednějších. Dílo rozkladu a zkázy trvá mezi námi pohříchu již příliš dlouho a otravuje všecky vrstvy národa našeho, pročež budeme ochotně a rázně podporovati činnost spolku, jenž přikročí mužně k nesnadnému dílu zcelování, smiřování protiv nevyhnutelných a plodné práce společné ku prospěchu a slávě národa milovaného, těžce ohroženého neplodnými boji náruživostí strannických. — Tak rozumíme účelu jednoty spisovatelů českých a tomuto krásnému účelu na zdar!“

Po přečtení přípisův ohlašuje předseda řečníky, kteří se zapsati dali, a udílí slovo prvnímu z nich, p. *Ferd. Schulzovi.* Tento za upjaté pozornosti přítomných jal se mluviti:

„Veřejný život národní béře se dvojí drahou: drahou politickou a intellektuelní ve svém vzdělání vědeckém a esthetickém. Toto druhé vůdcovství nachází se za naší doby v rukou spisovatelstva. Nebývalo tak ani vždy, ani všude. Prodlením věkův vykonána teprv ta změna, že rozšiřování osvěty národní dostalo se do rukou spisovatelstva. Můžeme tuto změnu vším právem pokládat za veliký pokrok v dějinách lidstva. Však toto vznešené stanovisko, na kterém spisovatelstvo v každém národě stojí, ukládá mu veliké povinnosti a velikou odpovědnost. Aby svému důležitému úkolu dostálo, musí spisovatelstvo především přihlížeti k sobě samému, a v té příčině myslím, pánové, že budete se mnou souhlasiti všichni, když pravím, že spisovatelstvo musí býti 1. národní, 2. osvícené, 3. nadšené a konečně 4. neunavně činné.

Spisovatelstva nenárodního není již v žádném vzdělaném národě. Spisovatelstvo uznáno jest nyní ve všech vzdělaných společenstvech za vlastního představitele národa, za representanta duševní činnosti národa svého, za vlastní obraz každé národnosti. V té příčině zaujímá spisovatelstvo jiné stanovisko, než jiné sbory, které na jiných polích jsou považovány za representanty národa, jako parlamenty, sbor diplomatický a vojsko, které jsou také representanty národa, ale ve směrech zcela jiných, než v jakém působí sbor spisovatelů. Spisovatelstvo jest representantem národa ve směru kultury, a že v dějinách lidstva dostaly se kulturní snahy do popředí, jest též pokrok. Spisovatelstvo jest to diafragma, kteréž udržujíc bytosti přirozené ve své povaze, slučuje činnost jejich osamotnělou v činnost vyšší. Spisovatelstvo každého ná-

roda jest ta stráž, která udržuje národního ducha ve své síle. Kdokoliv seznati chce národnost jakoukoliv, musí studovati její spisovatelstvo.

Spisovatelstvo musí býti *osvícené.* Za nynější doby vedou se zápasy a děje se závodění mezi národy ještě na jiných polích, než které vídaly časy minulé. Boj duchů jest nyní obecnější, než kdykoliv jindy. Kdo se tu opozdí, v boji se nezúčastní, zaniká. Osvícené spisovatelstvo jest potřebou každého národa a sice osvícené ve všech oborech lidského vědění i ve všelikém umění. Rozdělení práce přineslo též v kulturním ohledu všem národům veliký užitek. Vědění a umění dostoupilo na takovou výši, že nemůže a nesmí se na žádném jednotlivci žádat, aby pěstoval více oborů, ale žádat se může, aby znal resultáty hlavní ze všech oborů vědění a umění. Žádáli se to na člověku, který činí nárok na vzdělance, tím více jest toho potřebí při spisovateli, jehož úkolem jest, aby ve svém národě byl rozšiřovatelem umění a vědění.

Spisovatelstvo musí býti *nadšené,* poněvadž k veliké úloze své má takového nadšení potřebí. Lid obecný má celý život co dělati s péčí o svou hmotnou existenci. Spisovatelstvo má tu úlohu, aby tento všední život národa svého zvelebovalo, povznášelo. K tomu účelu musí býti nadšeno velikou ideou, musí míti před sebou ideál své vlastní činnosti a obraz národa svého; musí býti povzneseno samo nad denní život.

Spisovatelstvo musí býti *neunavně činné,* poněvadž na tom poli platí pravidlo: kdo nepokračuje, stojí. Za naší doby dějí se tak rychlé a tak veliké pokroky v lidském umění a vědění, že jen stálá přičinlivost a pilnost dovede udržeti vzdělance na povrchu jejich. Tím více žádá se na spisovatelích, kteří jsou strážci a rozšiřovateli osvěty v národě, aby nikdy ani na chvíli ve své přičinlivosti neochabovali a neustávali. Spisovatelstvu, které vyniká těmi čtyřmi vlastnostmi: vlastenectvím, osvětou, nadšením a neunavnou činností, lze se snadnější myslí přistoupiti k svému účelu. Na venek representuje spisovatelstvo ideu národní, ve své domácnosti musí pracovati na ideálu člověka; na venek spisovatelstvo representuje svůj národ, ve své domácnosti pěstuje humanitu. V obojím směru doplňuje se spisovatelstvo na onu vznešenost, která při něm vyhledávána býti musí. Humanitní snaha spisovatelstva vzhledem k vlastnímu národu musí se pak jeviti v několika článcích. Úloha jeho vzhledem k domácímu obecenstvu jest, aby šířilo vědomosti, aby budilo nadšení, aby zapuzovalo ochablost a vyvracelo netečnost domácí. V kulturním ohledu neplatí oblíbené povědění, že nevědomost hříchu nečiní; v kulturním ohledu jest každá nevědomost hříchem a zvláště za naší doby hříchem tím větším, poněvadž pomůcky osvěty se tak rozhojnily a rozšířily i usnadnily, že není lze omluviti se nevědomostí, jako bylo za dávných dob obyčejem. Rozšiřování osvěty za naší doby je velmi snadné. Knihtlačitelství poskytlo nám takových prostředků, jakých za dávných věků minulých lidé velmi postrádali; u nás nikdo nemůže se vymlouvati nemožností, aby sobě opatřil vzdělání. V tom ohledu má spisovatelstvo snadnější práci v době naší než mělo za časů minulých. Šířením dobrých knih zaplašuje se netečnost obecenstva; však toto šíření musí se díti s nadšením a toho nadšení jest

potřebí též obecnému lidu, který, jak jsem pravil, ve své péči o hmotnou existenci denní jest ve velikém podruží hmoty. Spisovatelstvu připadla úloha, aby oslazovalo život národa vědami a uměním a pletlo věnce kolem toho všedního života, v němž se pachtíme o svůj denní chléb. Jest potřebí nadšení každému člověku k všeliké práci, tím více celému národu a tím více národu malému, aby ve své práci neochaboval. Za naší doby již uznána jest ta pravda, že národu osvícenému není se co báti ani nátlaku moci surové, hrubé, jako bývalo za časů jiných.

Máme zkušenosti dějepisné ze života národů velikých, vzdělaných i z dějin národa vlastního, že národ vzdělaný, osvícený dovedl odvrátit od sebe záhubu hrubé moci. Národ malý tím více musí pěstovati nadšení a osvětu, když vidí, že jen nadšenou prací sebe ochrání. Kdykoliv by na národ malý ulehla hrubá moc s nadšením a národ ten byl by bez nadšení, tu dříve byl by utlačen. Spisovatelstvo má velikou vznešenou úlohu šířiti mezi národem, mezi obecenstvem svým lásku ke všemu krásnému a dobrému, zapuzovati ochablost a netečnost, kde se ukáže; neboť z netečnosti a ochablosti rodí se nevědomost a ta ve všech oborech duševní činnosti vede na velikou zkázu. Jeli spisovatelstvo národní, osvícené, nadšené, neunavně činné, přikročí k svému úkolu, aby v národě šířilo vědomosti, budilo nadšení, zaplašovalo ochablost a netečnost, a pak vykoná svůj úkol snadno. Národ osvícený je šťastnější vůbec, ale i v takových dobách když politické snahy jeho potkaly se s nezdarem. I na tuto stránku musí spisovatelstvo svou pozornost obraceti, aby národ v takových chvílích, kdy politické snahy nejsou v jeho moci, nezůstal beze všeho života. Národu tupému, zanedbanému, zatemnělému není ani nejlepší vůle pranic platna, ale národu osvícenému ani ochablost *v politice* neuškodí.“ (Pochvala.)

Po té ujal se slova *V. Vlček:*

„Jakož pan řečník přede mnou vyložil úlohu spisovatele vůbec, jest mně promluviti o úloze českého spisovatele zvláště. Úloha ta jest několikerého druhu: jest vlastenecká, slovanská, evropská a chceteli i světová. Dovolím sobě každé několika slovy dotknouti, a povím také hned, proč: chciť ukázati, že úloha vlastenecká na českém spisovatelstvu vymáhá *jednotu,* že úloha slovanská v nemenší míře vyžaduje *jednoty* a konečně, že úloha evropská i světová v nejvyšší míře na českém spisovatelstvu vymáhá *jednotu* a to *jednotu srdcí, jednotu práce a jednotu sil.*

Rozhledněme se nejprvé po své vlasti. Byla u nás jednou doba i není tak vzdálená, pamětníci její posavad žijou mezi námi, — byla doba, kde každý český vlastenec byl spisovatelem, aneb pravdivěji řečeno, kde v Čechách vlastencem byl jenom spisovatel. To se změnilo. Ona doba podobala se době, když celá církev záležela ze 12 apoštolů: také naši předchůdcové vykonali svou apoštolskou úlohu s krásným prospěchem, celé Čechy obráceny jsou na víru vlasteneckou. Za námi jest ona idylická doba, ale co do vlastenectví zdědilo české spisovatelstvo našich dnů valnou část té úlohy, kterou počátkem tohoto století konali v Čechách vlastenci spisovatelé. Jednak jest spisovatelstvo posud předním a hlavním strážcem toho posvátného ohně, jemuž říkáme láska k vlasti, jednak jest české spisovatelstvo stavem, nad nějžto

v Čechách žádný jiný pro spásu otčiny posud více nepracuje, více nestrádá, více netrpí, větších obětí nepřináší. Neboť jako dílo vzkříšení našeho, dílo věru podivuhodné a zároveň obtížné a krušné, jest dílem mravenčí píle a mučednické vytrvalosti českého spisovatelstva, tak v dalším zápase o život národa připadl spisovatelstvu podíl nad jiné větší a pernější. Život národní jen tehdy jest pojištěn, když národ duševní snahou, duševní prací, duševním ovocem, jedním slovem, když osvětou drží váhu národům jiným; nenîli tomu tak, jest národ na každý způsob slabším a tedy podléhá. A tímto pravidlem, proti kterému není žádné námitky, předepsána českému spisovatelstvu ta úloha, aby vzbudilo, vylákalo, vykouzlilo z pěti milionů obyvatelstva tolik duševní síly, tolik *intelligence,* jako jinde vyrůstá z národa 30—40 milionův a více. Věru ohromná to úloha!

Jinde potřebuje spisovatel za poměrů všelikému nadání nepoměrně příznivějších jen *vyniknouti,* a pak už jen požívati ovoce díla svého, slávy své; u nás musí spisovatel nejprvé své nejlepší síly zmařiti ve škole, v kanceláři, v redakci nebo jinde, pak teprvé vyniknouti a pak nikoliv užívati nýbrž tím více se *obětovati.* Toho nepřipomínám proto, že by české spisovatelstvo mělo snad laskominy na bohaté statky, na nádherné villy, jako spisovatelstvo jiné, ale proto, že český spisovatel musí více činiti než jiný, že musí nejen spokojovati se režným chlebem, ale třebas i jen kůrkou, že nesmí pomýšleti ani na budoucnost své rodiny, nýbrž míti vždy jen jedno na mysli: aby co možná nejvíce vykonal ve prospěch vlasti a národa. Jinde potřebuje se spisovatel jen osvědčiti, a již sláva jeho rozhlašuje se za hranicemi. Však u nás tak mnohý pídimužík cizí literatury znám: však i odpadky cizích literatur zemi naši v pravém slova smyslu zaplavují, kdežto tak mnohý výborný plod domácí jen v kruhy velmi úzké pronikne. Na našem *jediném* uměleckém *divadle* v Praze chodí to na vlas tak, jako by Praha byla jednu čtvrt roku posledním předměstím Vídně, dvě čtvrti roku posledním předměstím Paříže a jednu čtvrt roku posledním předměstím Berlína. (Výborně. Potlesk.)

Mnoholi *nejlepších* českých spisův přeloženo do jazykův cizích? A z našich českých dramat i oper na německá, francouzská, anglická atd. atd. posud *pranic* neuvedeno! Jsou snad horší těch, které my po tuctech do češtiny překládáme a kterými českou produkci na jediném českém divadle potlačujeme? (Hlučná pochvala.) Bůh uchovej — příčina jest docela jiná: jako za dob husitských jsme my Čechové podnes ve světě národem pomlouvaným, hanobeným, ano nenáviděným, a tady jest kořen toho, že k nám všemu cizímu dvéře dokořán otevřeny ale od nás i tomu nejlepšímu přístup jinam zamezen. (Výborně.) Jsmeť my jako ten biblický Jonáš: máme býti vyvrženi z lodi, kolem níž na nás číhají hltaví žralokové, aby nás pohltili — a ke všemu máme často deset chutí nečekati na vyvržení, ale *sami* vskočit mezi žraloky! (Výborně.)

Povolání českého spisovatelstva jest i proto obtížnější, že i *tíže politického boje* z příliš veliké části na jeho bedrách spočívá. Když se ondy v Římě rozevřela země a i Řím mohl spasen býti jenom lidskou obětí, hrdina Decius Mus neváhal pohřbíti se v propasti. A Švýcar

Winkelried neváhal kopí nepřátelská shrnouti ve svá prsa, by přátelé jeho vniknouti mohli v řady železných mužův. Jako Decius Mus a jako Winkelried, jednal během tohoto věku v Čechách mnohý hrdina aniž by se sláva jeho po všem světě hlásala. Ano české spisovatelstvo vykonalo hrdinství větší: smrt za vlast jest hrdinstvím okamžiku, ale po celý život za vlast pracovati bez přestání, bez omrzení, do úpadu, do posledního vzdechu, to jest hrdinstvím vyššího stupně, a v tom jest české spisovatelstvo všem ostatním třídám i stavům vždycky vzorným příkladem.

Když tedy úloha i práce českého spisovatelstva tak jest veliká, obsáhlá i namáhavá, musíme se tázati, čím bychom ji sobě usnadnili, čím bychom se posilnili. Odkud kyne nám pomoc, podpora? Snad od mecenášů? Není jich pohříchu dostatek v národě našem, aniž by pomoc jejich dostačila, kdy by sebe hojnější byli. Snad máme *od státu* očekávati podporu a pomoc? Na to odpovězte sobě sami. Já vidím pomoc jedinou, vidím ji ve zlatém českém pravidle: *Pomozme sobě sami!* (Výborně.) A sice tím, že síly své spojíme, zvýšíme, zúrodníme. Ať padnou čínské zdi, které mezi jednotlivci až po oblaky vystaveny jsou! Spojme se co články jednoho řetězu, co údové jednoho těla, podnikněme úlohu svou všichni vespolek a každý na svém místě, — jedním slovem *organisujme se v jednotu,* a bude nám pomoženo. (Výborně.)

Avšak tu jsem při slově, při kterém mně krušno kolem srdce. Jakmile se u nás vyřkne slovo *jednota,* ozve se odpor, a tak i proti jednotě českých spisovatelův pronášeno hojně námitek, ne v tomto slavném shromáždění, ale jinde, když se naše schůze připravovala. Jedni pravili — a byli to mužové velmi ctihodní — že jednota českých spisovatelů jest věcí *zbytečnou;* nic prý nepomůže než dobré knihy, a jednota nemůže býti žádným spolkem, který by fabrikoval dobré české spisy. Myslím, že námitku námitkou vyvrátím. I ptám se, zdali při nynější rozptýlenosti, omrzelosti, ochablosti, nechuti, nepřátelství mezi českým spisovatelstvem budou se produkovati dobré české spisy lépe, než při družebnosti, společenství, při vzájemné všech podpoře, při organisaci, když druh druhu chuti a síly bude dodávati? A pak, pánové, není na tom dosti, když se český spis napíše, musí býti také v rukou čtenářstva; a jest pohříchu v Čechách mnoho půdy ladem ležící, kam česká literatura nepronikla. Jest to dosti žalostný zjev, že čeští spisovatelé musili do nedávna skoro sami nejen literaturu tvořiti, nýbrž i konsumcí sami ji vydržovati, skoro sami jediní české spisy odebírati a čísti. Jednota, která by strategicky obsadila každé místo v Čechách, mohla by v tom ohledu znamenitých věcí dosáhnouti.

Jiní namítali, že jednota spisovatelstva jest sice velmi hezká věc, ale není prý na čase, přichází prý *příliš brzy.* Když již všechny třídy našeho národa využitkovaly právo spolčovací, a spisovatelstvo jim v tom bylo všem radou a pómocí, když každý spisovatel jest již členem dvou, tří ba i snad desíti spolků: docházíme, trvám, ne příliš brzy ale poněkud *pozdě* i k tomu, aby spisovatelstvo organickým sjednocením svých *vlastních* sil navzájem se podporovalo.

Avšak nebudu se při těchto námitkách zdržovati; jestiť námitka jiná, mnohem podstatnější a větší, kterou námitky vedlejší jen zastí-

rají, kolem které však já nehodlám obcházeti jako kočka kolem horkých krup.

O jednotu spisovatelskou usilovati — tak zní námitka ta bez obalu — jest věcí marnou, neboť taková jednota jest *nemožná*. Jednota! Teď v Čechách jednota! A k tomu jednota spisovatelův! Kde pak jest v Čechách pro jednotu půda? Kde pak spatřujeme v Čechách náklonnost k tomu, činiti jednotu? Spatřujeme všude přímý opak. V Čechách jest válka všech proti všem: v novinách, ve spolcích, v ústavech, ve volebních síních, ano v nejposlednější hospůdce odbývají se každodenně bitvy! (Výborně!) V Čechách Praha, města, venkov, poslední vesnice, poslední chýše jest vzhůru, aby bojovala. A v tomto boji nejsou spisovatelé na posledním místě nýbrž v prvních řadách. V Čechách vypadá to tak, že vyjdeli sobě někdo za humna na procházku, stane se z toho mladočeská a staročeská otázka. (Smích, výborně.) V Čechách řekneli Pavel, že jest něco bílé, musí říci Petr, že jest to černé (smích). V Čechách dospěli jsme tak daleko, že řekneli někdo „svornost", „jednota" — na toho padají hned strany *dvě* (výborně! výborně!) Takový buď se zhurta velkopansky okřikne, nebo se mu nastrčí oslí hlava na krk a postaví se na pranýř jako hloupý „anděl smírce, apoštol míru!" (Výborně.) Vše to bylo by k smíchu, kdy by to tak příliš smutné nebylo. Z Čech, pánové, vypovězena jest jedna bytost i obchází u vyhnanství kolem českých hranic, a to jest česká svornost! (Výborně.) Jako za onoho času nepřátelé vypovídali každého, kdo jim svou vírou nebyl po chuti, podobně nyní, kdo u nás řekne *svornost*, málem by už byl proskribován, snad i za hranice poslán, kdy by k tomu byla moc. V Čechách prý jest oheň a voda, buď prý musí oheň vodu, neb voda oheň zničiti. Mimo to praví se, že to tak musí býti, že jest to znamení národní *zdravosti*. Tak asi byli zdraví Řekové, když v Athenách Demosthenes s Aischynem se potýkal a když na konec v té při vyhrál — Makedoňan. A když za našich dnů v hlavním městě francouzském Francouz proti Francouzovi povstal, rodák v boji proti rodákovi v otčině ohavnost spuštění rozšiřoval, mezi tím co jim úhlavní nepřítel seděl na kobylce: tehdy v Čechách nikdo netvrdil, že by to bylo důkazem neobyčejné zdravosti národní, tehdáž jak nad tím trnul celý svět, trnuli též Čechové. Mně pak se nezdá, že bychom právě v tomto přítomném okamžiku oplývali příliš velikým národním zdravím. Co se po delší dobu po vlasti děje, to mně připomíná spíše onen smutný čas, kdy před okny této budovy stálo černé lešení a na ně vystupoval Čech za Čechem, aby byl utracen. Tu jeden z nich pravil: „Věru rád umru, abych neviděl pohromy a zkázy, která se valí na vlast!" Nyní u nás již mnohý říká: „Já to zde nevydržím, já se vystěhuju" — v to se obrátila naše láska k vlasti tak dlouho vštěpovaná, tak často a tak hlasitě ohlašovaná!

Pravda, není ještě tak zle — není v Čechách ještě zrovna *válka občanská* — ale jest otázka, zdali jest úlohou našeho pokolení, abychom si připravili nové Lipany? A pánové, po Lipanech v 19. stol. nenásledovala by říše Jiřího z Poděbrad! (Souhlas.) Jest pánové otázka, kterou dovoluji si vám k bedlivému uvážení předložiti: My všichni vyrůstali jsme co Čechové, odkájeni a živeni láskou jeden k druhému;

— pokolení, které nyní vyrůstá a vyrůstati bude, má býti odchováváno jinak, má se především učit *nenáviděti* — koho? Čech Čecha. (Výborně, potlesk.) A na tom není dosti. Jest dále otázka, zda má býti nejpilnější prací naší, deklamovati český překlad Wenzelsliedu? Jest otázka, pánové, zda nyní už bude nejlepším vlastencem, kdo druhému nejvíce *zrádců* do tváře vmetá? Jest otázka, zda nyní už má míti největší zásluhu vlasteneckou, kdo druhému nejvíce klacků pod nohy nahází? Jest otázka, zdali má býti nejznamenitějším mužem v Čechách ten, kdo nejvíc vynikne ne v národní práci, nýbrž v národní pranici? (Výborně. potlesk.) Jest, pánové, otázka, zdali už každý ztřeštěnec, zpitý mrzkou ctižádostí, potřebuje toliko v Čechách sobě zahráti na Herostrata, potřebuje toliko zvolati: „Mně se ta sjednocenost v národě nelíbí“ — a zapáliti její chrámec, aby se stal slavným velikánem? (Výborně.) — Cokoliv strana jedna podniká, má býti ubito stranou druhou? Co z toho pojde? Bude se jen bořiti a nic stavěti — a co vystavěno, pánové, bude brzy sbořeno. Ale táži se, kdo bude míti potom ještě chuť k práci positivní? Má to tak daleko dojíti, že když se všechny tyto námitky lidem učiní, oni odtuší v odpověď: „Po nás ať přijde potopa“?!

To bohdá nebude, to nikdy býti nesmí! A kdy by tomu všemu bylo již tak a snad i hůře, nezdála by se mi *jednota mužův rozšafných, osvícených, jen ku prospěchu vlasti přihlížejících ani zbytečnou, ani nevčasnou, ani nemožnou, alebrž velmi prospěšnou, velmi potřebnou ano nevyhnutelně nutnou!* (Hlučná pochvala.) Ano jest nejvyšší potřeba, aby se tací mužové sestoupili, a vytáhli a povznesli nás z neblahých poměrů, v kterých jsme se octli, a do kterých bychom vždy hlouběji zabředali, kdyby věci v tom směru ještě dále šly. Dosti již různicemi v Čechách bylo hřešeno, dosti už od Čechů v Čechách české krve prolito, dosti rozpoutanou vášní osobní od Čechů českých sil pomařeno, dosti už jsme se na své životní dráze opozdili: — má se to opakovati do našeho skončení? Což nemáme jiné úlohy? Máme důležitější povolání, i jmenuju povoláním, co kdo vykonati může, jsa na příslušném místě postaven. My položeni jsme na rozhraní východu a západu evropského. Nuže, *k tomuli jsme jednou již z mrtvých vzkříšeni, abychom odehráli úlohu gladiatorskou — abychom před očima škodolibého západu druh na druha zuřivě dotírali a vespolek se ubíjeli?!* Myslím, že jest povolání naše jiné, my nemáme býti *posledními lidmi na západě*, nýbrž máme býti *prvními na východě.* (Výborně.) My nemáme ani na okamžik zapomínati, *že jsme členové světa slovanského.* Od přátel i nepřátel jsme nazýváni přední stráží téhož slovanského světa: a rozhleďněte se kolem sebe, pánové, a odpovězte si na otázku, mnoholi v tomto ohledu činíme? Máli budoucnost, jak se říká, náležeti světu slovanskému, máme v tom my Čechové nejen něco, nýbrž *velmi mnoho* činiti. Jedním pohledem na celý svět slovanský, čím trpí, čeho se mu nedostává, čeho bychom mu poskytnouti mohli, jedním pohledem tím dána jest odpověď na to, *jaká jest úloha spisovatelstva slovanská.* A jestliže spisovatelstvo české naplní svou úlohu slovanskou, pak zajisté vykoná také úlohu evropskou a světovou. (Výborně.)

U nás, pánové, za horších dob, než v jakých nyní se nalézáme, vztýčen byl prapor vzájemnosti slovanské. Má snad právě *naše* pokolení odsouzeno býti k tomu, aby vymřelo na poušti, jako oni nehodní židé, a nesmělo se přiblížiti ani nohou ani zrakem k zemi zaslíbené? Ztracen jest tedy každý den, kdy na *toto* své povolání zapomínáme, kdy nevidíme dále, než hlavu politického protivníka. Pryč s takovým řádem! Nemařme navzájem své síly, nešlapme druh druhu osení, neotravujme si život, vždyť nám uložena veliká kulturní úloha, která se sama nevykoná, a která by denně měla jíti před se!

A my pánové, my čeští spisovatelé podejme sobě vespolek ruce, usilujme všichni vespolek a každý na svém místě, aby práce v národě českém na žádném poli nebyla rušena, ničena, zdržována překážkami, ale děla se na všech místech v pokoji a míru, s myslí svornou, povznešenou a nadšenou. Dosti té posavadní krátkozrakosti, dosti té posavadní rozptýlenosti, toho vzájemného nevražení, ochromování, ztrpčování života, dosti té omrzelosti, ochablosti, neplodnosti a neutěšenosti na všech stranách! Abychom zachovali a pojistili život svůj, abychom vyplnili úlohu svou českou, tím více pak abychom dostáli svému povolání slovanskému, neřkuli světovému, jednoho jest potřebí, co jsem na počátku vytknul a co ku konci ohlašuji opět: jednoty, *nejtěsnější jednoty a to jednoty sil, jednoty práce a jednoty srdcí!* (Výborně, výborně!" Dlouho trvající potlesk.)

Třetím řečníkem byl pan *Fr. Dvorský:*

„Spisovatelé čeští bývali povždy věrnými strážemi svého národa. Nesčíslnékráte již volali, k stálosti, vytrvalosti napomínali zachvívající se národ; za časů největšího nebezpečí povstali a povýšili hlasu svého, aby bez ostychu a beze strachu probouzeli národní vědomí, aby plápolavými slovy odpoutali, osvobodili českého Promethea od tvrdé, cizí skály, jejž těžké hříchy naše byly přikovaly. Nemusíme ani převraceti listy naší historie, abychom podali doklady, kdy a jak pomáhalo slovo národu českému k vítězství, víme zajisté všichni a mnozí z vás jsou toho pamětníci, jak malý hlouček spisovatelů apoštolským duchem nadšených, zachránil národ náš před bídným zahynutím. Nás zde shromážděných jest 10krát, 20krát tolik neli více, my nemusíme se již strachovati, kdy by i veliké této síně sesul se na nás strop, že ve zříceninách s námi také národ bude pochován.

Ejhle pánové, jaké utěšené vyrostly květy z apoštolské, láskou k vlasti posvěcené činnosti několika jen spisovatelů! — A což činí jich vrstevníci, aby dílo vzkříšení, kteréž šťastně byli počali, také k šťastnému přivedli konci? Zdaž dbáme toho, abychom bývalou slávu a čest národa, kterouž se rádi honosíme, zachovali, ji oživovali a za boží pomoci prací i duševní statečností rozmnožovali? zdaž vůči zimničnému záchvatu civilisátorské snahy sousedního počtem velikého národa lid svůj stále probouzíme, vzděláváme, osvěcujeme, aby národ někdy v potupu klesnouti a v hanbě zahynouti nemusel? zdaž můžeme světu be. ostychu již pověděti o svém národu: že o tom, čím byl a čím jest, lid náš dobře ví, a čím býti má, o to že s dostatek se postará? — Pánové, dejme pravdě svědectví, vyznejme, že naříkání na nespravedlnost našich nepřátel, hořekování nad zatvrzelostí, necitelností

lidských kamenů nám nezpomůže, kdy by i srdce naše ze zoufalství třebas na papíře umíralo. Aby konečná pohroma uvalena nebyla na zemi naši, aby naše vlast, již otcové naši neunavnou, mozolovitou prací byli vzdělali, zachována byla našim potomkům, tomu nepomůže čekání a doufání, že „spravedlivá, svatá naše věc“ někdy přece musí zvítěziti. Vítězství, kteréž křísitelé po dvou stech a několika letech zapomenutému národu byli zjednali, dobyli společnou prací, neúmorným úsilím. A takovou jen prací, duševní činností na všech polích našeho národního života můžeme býti vysvobozeni.

Pověděl jsem, že literatura česká za lidské naší paměti křísila, probouzela národ a že přes všechny překážky a nástrahy i nyní národ oživuje, udržuje, a již proto, pánové, má literatura naše důležitější význam nežli literatury jiných národů, jichž politická existence jest ustálena, pojištěna. A poněvadž řeč, literatura, věda i umění mohou vzrůsti a vyspělými květy svými těšiti národ takový, jenž bedlivě a se vší péčí se stará o jich vznik, protož nemůže a nesmí literatura česká býti údělem jen několika lidí zasvěcených, nemůže a nesmí býti odkázána na hlouček vzdělanců smýšlení národního, ona musí proniknouti slovem svým celý národ a tudíž povznesti se na takovou výši, aby závodila s bohatstvím, leskem a slávou každé literatury evropské. Rozhledněme se, pánové, po vlasti, vizme na kolik již ochranitelka národa — literatura u nás zdomácněla a na kolik národ za veliké, nezměrné služby se jí odvděčil. Podívejme se do salonů našich Pražských patriciů, do hradů naší šlechty, jděme do měst, městeček a po vesnicích v Čechách i na Moravě, a až poznáme, jak duševní výkvěty našeho národa jsou ošetřovány, zajisté že se vrátíme se srdcem, myslí neveselou. — Odkud má čerpati národ, celý národ síly k bojům za existencí národní, jak můžeme, pánové, nadchnouti, strhnouti celý národ v zápas duševní, když pramen národní osvěty v mnohých a mnohých krajinách zaniká v suchoparu nevědomosti? A přece jestiť národní osvěta toho času jedinou zbraní, jedinou zárukou šťastné naší budoucnosti. — Jakou můžeme, pánové, dáti odpověď nepřátelům, kteříž by rádi světu ukázali národ český jako duševního lazara, aby jej po svém způsobu mohli vzkřísiti k novému životu, když sami doma neumíme přichrániti mladý štěp našeho písemnictví, aby jej lhostejnost nedusila a naše nedbanlivost před cizími nezlehčovala a nesnižovala? A za takovou netečností, nepečlivostí a bezstarostností říkaje v patách loudí se do příbytků našich neváznost mateřského a obliba cizího jazyka. Jazyk český, pánové, není proto jmín branou všech jazykův ostatních, abychom na potupu svého cizímu obvykali. — Brání́meli právo své domácí, proto ještě netupíme cizí; my můžeme užívati dobrého ovoce i z cizích štěpů, pamatovati však musíme, abychom více cizím se neživili nežli domácím. (Výborně! Potlesk)

Takové duševní bídě aby odpomoženo a nebezpečenství, kteréž se zbraní již připravenou čeká říkaje přede dveřmi našimi chvíle příhodné, aby od nás odvráceno bylo, toho horlivým pomocníkem má byti a bohdá bude jednota spisovatelův českých, jejíž nutnost zakladatel její pan Václav Vlček krásnými a jasnými ukázal slovy, a z jejichžto stanov hlavní zásady ohlásiti sobě dovoluji. (Řečník dle

návrhu stanov vykládá účel jednoty, prostředky, jimiž by se ho domáhala práva i povinnosti údů atd. Po té končí:) Takové neunavné činnosti jestiť za naší nebezpečné doby, jaké dávno nebylo, vedle jiné práce zajisté potřebí, aby budoucnost naše ve mlze stopená; chmurami přítomnosti zasloněná, nebyla nám více bludným světélkem prchajících nadějí, ale spíše hvězdou severní zářící na cestu do země zaslíbené. K tomu jest ale potřebí společného působení *všech* sil malého národa českého. V zápasu o národní existencí jsme všichni sobě rovni, žádného není mezi námi rozdílu! Chudý, bohatý, muž i žena, každý má býti, každý budiž nadějí veliké naší budoucnosti. — Že takové po příkladu zesnulých otcův našich apoštolské, láskou posvěcené dílo naše bude zubožené, sváry rozedrané vlasti požehnáním, kdož o tom může pochybovati? A jak stará báje vypravuje o praotci Čechu, když prý se svou k Řípu přibyl družinou, i my, snad ještě před smrtí svou budeme moci radujíce se z výsledků práce své rukou svých k nebesům pozvednouti a zvolati: Ejhle zemi dávno slibovanou! Budiž pozdravena země hledaná, přijmiž a zachovej nás a rozmnož potomstvo naše od pokolení do pokolení.“ (Výborně. Potlesk.)

Posléze mluvil prof. *Mart. Pokorný*:

„Byli jste přesvědčeni skvělými slovy předešlých pánů řečníků o tom, že jest nám nevyhnutelnou potřebou, abychom síly své sloučili k účelům, které byly již před vámi dosti jasně pronešeny. Chci ukázati, že ještě v jednom ohledu jest potřeba nezbytná sjednotiti se. Vyslovím se jen zkrátka, že jest potřeba, abychom i v hmotném ohledu hleděli stav spisovatelstva polepšiti. Byloť řečeno, že není stavu v národě českém, který by byl tolik obětí položil na oltář vlasti, jako spisovatelstvo české. Minulost i přítomnost může nám o tom v tomto století bezpočetných příkladů podati. Viděli jsme za paměti naší a dočítáme se, jak mnoho šlechetných sil spisovatelstva bylo utraceno bídou, nouzí a nedostatkem. Tomu máme hleděti učiniti přítrž sjednocením. My již nejsme v tom těžkém postavení, v kterém byli první pionéři osvěty, kteří klestili cestu do pralesa, my jsme zdědili již nemálo prospěšného po nich, nebudeme na sobě žádati a nikdo na nás, abychom začali znova, abychom nepoužili prospěchů, kterých oni, klestíce dráhu v lese, pro nás vydobyli. My dále na té cestě budeme pokračovati; ale máme při tom šetřiti též svých sil. Je to pravidlo odvěké, že každá práce spotřebuje sílu, že síla, která se utratí, musí se novou nahraditi, neboť z ničeho není zase nic! Nejkrásnější síly mnohdy nedostatkem vnějším zahynuly. Rolník, který ze své role chce co největší užitek bráti, dobře ví, že musí spotřebovanou sílu novou nahraditi; on musí koni, který mu oře, vláčí, a jiné práce za něj koná, hojný dáti obrok. I ten otrokář americký, který bičem poháněl otroka k práci, pochopil přece jednu věc, že musí otroka, kterého pohání k práci, dobře krmiti. Činí snad spisovatel český jediný výminku? My musíme tedy hleděti, pánové, abychom sil spisovatelských šetřili, abychom je kde možná nahražovali, nenechali je upadati v nouzi a bídu! Bylo zde řečeno, že mnohý spisovatel český musí cizorodému zaměstnání síly své věnovati, a ovšem, on často své nejlepší síly, svůj nejlepší čas utratí v zaměstnání mnohdy nenáviděném, a svému vlast-

nímu životnímu úkolu, všelikým pracím duševním věnovati může jen ony chvíle, kterých by měl nutně k svému zotavení použiti. Že tím mnohdy nedopadne práce tak, jak by byla jinak dopadla, aneb že taková práce vede k cíli jen na útraty jeho tělesných sil, toť zřejmé. Jak řečeno, my nejsme arci v onom těžkém postavení předchůdců našich, my máme již půdu pod nohama, naše postavení vůči národu našemu není více beznadějné, že bychom nebyli někdy za práce své i slušně a dostatečně odměněni — ale jsou to jen výminky a ostatní ještě obyčejně nedostačuje. My máme sice již rozličné Matice, které o rozšíření dobrých spisů se starají, máme spolek, ku kterému nesmíme býti nespravedlivi, Svatobor, který stará se, aby schudlí a nemocní spisovatelé byli podporováni, aby nedostatek byl nahražen podporou cizích. Ale právě jsoucnost toho spolku ukazuje, že není ještě spisovatelstvo české dosti samostatné, že potřebuje podpory. K takové samostatnosti vší silou pracovati, to jest účelem našeho spolku. Sto neb tisíc sil sjednocených vydá o mnoho více, než sto neb tisíc rozptýlených; čeho nemohou i při úplném dorozumění dosáhnouti jednotlivci, toho může snadno dosáhnouti jednota. — Avšak nejenom že jest žádoucno, aby se spisovatelstvo o sebe samo staralo, mám za to, že jest to i nejsvětější povinností jeho k národu, neboť když jest pravda, že každá ztracená síla musí se novou nahraditi, když ztráta síly spisovatele i podřízenějšího jest ztrátou pro národ: jest povinností naší, každou ztrátu takovou dle možnosti odčiniti, ztrátě takové se vyhnouti — a to musí býti nejpřednější povinností našeho spolku. Nedosáhneme ovšem nikdy, abychom se viděli v takovém postavení, v jakém jsou spisovatelé u národů velikých, ale proto přece můžeme učiniti první krok na dráze, která nás povede tam, kde bychom mohli dle pěkného přísloví francouzského říci: „Jest lépe vzbuzovati závist než útrpnost.“ (Výborně!)

Když se z přítomných nikdo už k slovu nehlásil, navrhnul *Vlček* na základě pronešených řečí následující *resoluci*:

„My čeští spisovatelé, shromáždění 25. května r. 1874 na radnici Starého Města Pražského, porokovavše o tom, jakou úlohu má české spisovatelstvo a jakou cestou by právě v přítomné době účelu svého nejrychleji a nejbezpečněji dosáhnouti mohlo, usnášíme se ve spolek a zavazujeme se veřejným slibem:

1. jako posavad tak i budoucně především prospěch a blaho národa na zřeteli míti a jemu sloužiti z celého srdce svého, ze vší duše své, ze vší síly své;

2. všichni vespolek a každý na svém místě o to usilovati, aby práce duševní v národě českém na žádném poli nebyla rušena, ničena, zdržována překážkami, aby konala se všude v pokoji a míru s myslí svornou, posvěcenou a povznešenou;

3. všichni vespolek a každý na svém místě zapuzovati nevědomost, netečnost, ochablost, smýšlení sobecké, a dobývati vítězství světlu, ideám, pravdě, kráse, nadšení;

4. jednotlivé síly své sloučiti a organisovati v **jednotu,** *která by rozstírajíc se po všech krajích vlasti naší, živým slovem a vydatným skutkem podporovala činnost a snahu literární, podporovala*

zdar důležitosti pěstovaných písemnictvím krásným a vědeckým, a tudíž do všech vrstev národa českého osvětě cestu klestila;

5. všichni vespolek a každý na svém místě upozorňováním a povzbuzováním neunavným pomáhati dobrým českým spisům k rozšíření co největšímu;

6. všichni vespolek a každý na svém místě probuzovati lásku k literatuře, zaváděti a oživovati literární rozpravy, podporovati literární kruhy, usnadňovati vydávání užitečných knih v ceně co možná levné a napomáhati též ku lepšímu stavu spisovatelského;

7. častějšími schůzemi této dnešní podobnými, vzájemnou lásku mezi sebou utužovati, ku společné práci se povzbuzovati a posilňovati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratří jedné krve.

Tak nám pomáhej Bůh!"

Poznovu ozvala se hlučná pochvala. A když předseda učinil otázku, kdo pro tento návrh hlasuje a kdo proti němu, ukázalo se, že *všichni přítomní bez výminky resoluci přijímají.*

Tím schůze skončena; s rozjařenou, povznešenou myslí rozcházeli se účastníci její a rovněž i posluchačstvo, které na galeriích velmi četně bylo přítomno.

Zařizující výbor uzavřel, jakmile stanovy dojdou úředního stvrzení, aby svolána byla konstitující valná hromada, zatím pak aby každý český spisovatel obdržel jak stanovy tak i podrobné poučení o všem tom, co posud k uskutečnění žádoucí jednoty podniknuto.

Sloučení všech českých spisovatelských sil v jeden ústrojný celek bylo by skutkem nesmírné důležitosti. Není pochyby, že by zorganisované, jedním duchem spojené, jednou snahou vedené spisovatelstvo s to bylo:

I. utvořiti půdu, na které by *všichni* zástupcové literatury jak krásné tak vědecké se stýkati, společně pracovati mohli;

II. činiti tomu přítrž, aby duševní práce v národě českém, byla zdržována, utiskována, přerušována tu různicemi strannickými, tu nevědomostí a netečností obecenstva, onde nepříznivými hmotnými poměry spisovatelův;

III. rozšířiti kruhy čtenářstva českého, čili jinými slovy, zvýšiti znamenitě literární konsumci;

IV. tudíž nejkratší cestou prospívati českému písemnictví a zároveň nejpřirozenějším spůsobem uskutečňovati všestrannou *emancipaci* stavu svého;

V. nabyti toho vlivu a té moci, ježto vším právem náleží jak jeho úloze tak i zásluhám jeho — a toho vlivu i té moci toliko ve prospěch *obecný* užívajíc, platné služby prokazovati svému národu.

Mnoho práce, mnohého též času bude potřebí, než se taková organisace provede, by mohla úkoly tak veliké poklidně, bezpečně a pravidelně konati: ale bohdá, dočkáme se toho. Ti velmi řídcí spisovatelé, kteří se před námi o *sto let dříve* narodili, měli před sebou překážky stokrát větší, úlohu stokrát obtížnější — a necouvli, neváhali.

Sursum corda — sursum *manus!*

První znamenitý krok již učiněn; svatodušní sjezd spisovatelstva

českého a jeho jednomyslné slavné osvědčení obrátily k sobě pozornost všeho národa — také bohdá ovoce jich bude míti váhu historickou.

Nechať jen již spisovatelstvo české jako jeden muž dostaví se v bratrské šiky, pod prapor lásky vlastenecké, pod prapor světla, ideí, pravdy, krásy, nadšení!

Pod pustým kopcem.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

IV.

Když přivedl Lovák Jozku do myslivny, řekl Kmochovi: „Vidíš, ta je zde paní; co ona poručí, bude, co ona nechce, to nebude.“

Na to Kmoch zabručel pro sebe: „To abych se jí hned zeptal, jak vyškrábat a čistit dýmky a jak postavit pušky — no počkej, já ti ukážu.“

Usmyslil si, že bude vše dělati naopak, měl vymyšlený celý plán, že jí ukáže, co jest sekatura a aby si nemyslila, že jest mu lhostejno míti dceru hajného za forštovou.

Zpřevracel vše, co bylo v myslivně; dýmky postavil, kde stávaly pušky, puškám vyhledal místo nové, brašny, rohy, nože a všeliké náčiní lovecké pověsil na místa, kde jich nebylo vidět, a nyní čekal, co bude.

Ale přepočetl se. Jozka jako by to vše neviděla, usmála se, neusmála se, a ani neřekla, že jest to špatně. Tu měl Kmoch polovici zbraně jako vyraženo z ruky. Otálel, a když Jozka ještě ničeho neříkala, ptal se: „Jest to tak dobře?“ Chtěl připojiti „Jozko“; ale myslil si, s tím že počká, až co ona řekne.

Ale ona povídala: „Dobře, Kmochu.“

Tím měl Kmoch vyraženu zbraň docela; už „Jozko“ nepřidal a loudaje se před myslivnu, pro sebe si bručel: „Tohle bude hezké, ono se jí to líbí. No počkej, ono se ti to líbit nebude — Jozko!“ Teď to slovo připojil.

Ale ať dělal co dělal, nešlo to; Jozka se nemrzela, ani si toho nevšímala. „Vím, že máte tak ten myslivecký pořádek v malíku. Vy ani neumíte udělat nepořádek. Už jste to několikrát přerovnával a jest to vždycky dobře.“

To už jen aby se nezdálo, že se tak snadno podává, povídal si: „Pane, mně se zdá, ta že je pálená; ta chce na mne vyzrát. Počkej, ještěrko!“

Ale už na něho vyzrála. Kmochovi už ani nenapadalo, aby jí dělal příkoří, a když v důležitějších věcech brala si ho i na poradu,

poněvadž on zná pánovy návyky: tu bylo mu, jako když ho pod bradou zašimrá, jen se usmíval a říkal: „Ona je roztomilá!“ A než se přiblížila hostina, byl Kmoch k Jozce upoután, že střehl každý její hled a pásl po jejím oku, že než co vyslovila, už to bylo.

Už mu ani na mysl nepřicházelo, aby dělal v domě nepořádek, ani aby jí říkal „Jozka“. Ale jiná věc ho hnětla: ona skoro nic na očích nejevila, aby to mohl vykonati — vše bylo jí lhostejno, a když přišla ta hostina, ku které sezvali všechny známé, tu teprva se to ukázalo.

Jak víme, byla to do jisté míry hostina svatební; mělo se jí nahraditi, co Lovák při sňatku snad schválně učiniti opomenul. A tu když byla hostina pohromadě za stolem, Jozka od stolu odešla a byla ta tam. Chvíli jí nepohřešováno; když pak se po ní ptali, vstal Lovák, aby ji přivedl. Ale nenašel jí. Aby ji omluvil u hostů, řekl, že jí není dobře; věděl však, že nemluví pravdu.

Od toho okamžiku bylo po zábavě a skoro i po hostině. Lovák byl zamyšlen a do řeči se nutil, ostatní nutili se také. Slova byla jako napolo, smích byl jako když kolem mrzne, přípitky jako když jsou smíchem. Chtěli připíjet na zdraví manželův, a Jozky tu není; Lovák opět vyšel, aby se poohlednul, zda by ji našel. Dolina by měl radost.

Když Lovák odešel ze síně, prohodil kdos: „Inu, mladá krev musí se prochladit, jest večer.“

Někteří hned, jako mouchy na cukr, na to slovo padli; prohodili něco, jiní něco přidali, a když se Lovák vrátil, viděl, jako by ze všech hostí na něho hleděly Dolinovy oči, seznal, že se již o věci mluvilo, proto že všichni utichli, jakmile vstoupil. Do nastalého ticha když vkročil, jako by vcházel do sklepení, kdež slyší pouze vlastní krok. Dolina by měl radost.

„Jak jest mladé paní?“ ptali se.

„Dobře, potřebovala vzduch,“ povídal i nuceně i určitě Lovák, a myslil tím vyhnouti se všemu vyptávání.

„Vzduch dělá vždycky dobře,“ povídali zase, jen aby se mohli vyptávati do podrobna.

Zase vyšel Lovák a řekl Kmochovi: „Jdi do hájovny anebo na kopec, jest tam moje paní; řekni jí, že na ni čekáme.“ A sobě povídal: „Což je to možná?“

Tu zase za jeho nepřítomnosti v síni proskakovala slova: „Když já byl mladý a manželka moje chtěla večer na vzduch, zvala mne, abych šel s ní.“

Jiný hlas povídal: „Když jest manžel mladý —“

A jiný hlas dodal: „To jest jaktěživo, když manželé si nespočtou léta, spočítají je po nich jiní; počítejme.“

„To už tak, někdo táhne jako magnet, někdo jako železo,“ povídal jiný.

„Přitáhla včera, dnes už netáhne,“ dokládali někteří.

Když Lovák vstoupil, zase utichli a tu bylo vše již na něm vidět: i ruka se mu třásla, jako by ani nebyl forštem. Rozmluva uvázla docela. Některým bylo Lováka až líto a mrkali mezi sebou, že vstanou a půjdou domů.

Tu řekl Lovák neočekávaným obratem: „Páni hosté, posečkejte, až moje paní přijde, přijde brzy.“

Na ta slova hosté nevěděli, na čem jsou a jeden na druha se díval, jako by povídal: „Má nás za blázny, anebo přeskočilo jemu?“

Ale jako odvážný hráč vsadí někdy na jednu kartu všecko jmění, tak Lovák vsadil všecku svou jistotu na jedno slovo: že paní jeho odešla na kopec anebo do hájovny, a že ji Kmoch přivede.

Na tak dlouho tedy bylo trapné příměří. „Nu, ať myslí, že přijde,“ říkali si očima, „ona nepřijde; hezké nadělení.“

Přišla. Kmoch ji přivedl, a bylo patrno, že ji přivedl proti vůli její. Ale přišla; Lovák mohl se vítězně rozhlednouti, že vsazené slovo vyhrál.

„Má paní, hosté již se chtějí loučit, hleď je pozdržet,“ povídal Lovák hlasitě a s takovou určitostí, která dává na jevo, že nestrpí odporu. V tónu těch slov ležela i výtka, první to výtka.

Mladá paní vše to s okázalou odhodlaností snesla, přisedla a bavila se, jako by nic se bylo zatím nepřihodilo.

„Měli jsme strach, že vám nedobře,“ povídali někteří.

„Nebylo mi dobře,“ řekla Jozka jako na omluvu a zas jako ne na omluvu, „ale už to přešlo.“

Po tom byl Lovák jaksi zaražen. Ale za nedlouho vstal a povídal pevným hlasem: „Milá paní, zde se o mně a o tobě pochybovalo. O mně, že nemluvím pravdu, když jsem řekl, že ti není dobře; o tobě, že neznáš povinnosti k hostem. Řekni pánům hostům, kde jsi byla?“

Na ta slova všechněch zraky obrátily se k Jozce, a v každém zraku stálo: „Kde jsi byla?“ Ale Jozka nemluvila, nehnula ani rtem, jako by se jí nikdo nebyl otázal a jako by nikdo nepatřil na ni. Jako by jí nebylo nic po tom, kdo se jí tázal, ani po těch, kdo patřili na ni.

Tu Lovák ještě stoje jako socha dodal: „Protože já, když něco v lese seznám nepravého, to odříznu anebo utnu, aby se nemohlo říci, že jsem špatným lesníkem. A odříznu to anebo utnu i doma, aby se nemohlo říci, že jsem špatným manželem. Má paní, co ti doma překáželo, že jsi vyšla? Pověz, kde jsi byla?“

Byl to okamžik jako před bouří. V síni nebylo hlasu a jenom oči všechněch jako když ji do očí klovou: „Kde jsi byla?“ Kdož by si pomyslil, že hostina může takto se pomást, takto se zvrtnout? U Doliny bylo lépe.

„Kde jsem byla?“ řekla na to Jozka klidně i vážně. „Doma jsem byla, u svých rodičů jsem byla, protože nestáli ti za to, abys i je pozval. Byla jsem u nich, že se mi tu nelíbilo a tam se mi líbí. Proto jsem tam byla.“

Tato slova byla jako když je vydlabe; na všech tvářích to bylo znát.

Tu jsi mohl čísti na každém oku: „Vida, jí se tu nelíbí! My snad se ti nelíbíme?“

A skrz toto všeobecné myšlení prokmitalo na některých: „Hodná to dcera, šla k rodičům, ale v nepravý čas.“

Na jiných prokmitalo: „Hleďte, jak ji má Lovák rád, nepozval její rodiče. Hleďme, hleďme!“

A jiní takto němě mluvili: „Dobře udělal, že je nepozval; kdož by s nimi mluvil; sprosťáci. Nu, nasadil si do kožichu veš, má ji. Pěkné manželství.“

A pak zase jako když všecky ty tváře přelítne toto: „Jen jeli pravda, že byla doma! Kdo ví, kde se jí líbí, když se jí tuto nelíbí.“

A nyní vlastně oči všech obrátily se na Lováka. Jozka svou věc si odbyla. Odpovídala a odpověděla tak, že nezbylo, co by se kdo ještě otázal. V její odpovědi všecko bylo. Jen to v ní nebylo, co na to řekne Lovák. Protož všechněch oči obracely se k Lovákovi a mluvily: „My čekáme, co ty teď řekneš; řekni něco na to, to je nyní to hlavní.“

Ale Lovák byl, jako když ho vymění. Jako když kameny hází se sebe, tvář jeho se vyjasňovala. „Jozko,“ pravil, „moje milá ženo! Dobře jsi učinila, žes mne takto upomenula na to, co jsem neučinil. Páni hosté, velkou chybu jsem učinil, že nepozval jsem její rodiče; lituju toho, že jsem tak neučinil, ale s radostí to povídám, neboť vidíte nyní, kterak to moje žena napravila!“

A Lovák rozevřel náruč a vedl s hrdostí svou ženu po své straně.

A tu zase všech oči jako by povídaly: „Co ji sem vedeš, když se jí tu nelíbí?“

Jozce opravdu se tu nelíbilo. Ta slova, která Lovák promluvil, jako když se jí netknou. Jozka byla chladna a jako by okem svým povídala: „Co mne vedeš dál? Nelíbí se mi tu.“

Toho se uchytil Lovák. „Nelíbí se jí tu, páni hosté,“ vykládal, „že tu nemá rodičův; kdož by jí to mohl vykládati ve zlý smysl?“

Poněvadž minula jaksi rána hlavní, která měla zasáhnouti hlavu jeho co manžela, že mu žena utíká od hostiny, snažil se nyní, aby zachytil a seslabil i tu ránu druhou, která byla urážkou v tvář všem hostům vrženou: že se jí tu nelíbí.

Uvěřili, neuvěřili. Hovor již se nerozproudil, kdo co řekl, vypadalo to nemastné, neslané. Každý byl, jako by mu bylo těžko o slovo; když to slovo našel, jako by byl našel poklad, a když to slovo promluvil, nebylo k ničemu, poklad to nebyl.

O té hostině dlouho se povídalo, déle než o Dolinově. A tudíž ovšem tím více slov našlo se po hostině. Tou hostinou dal Lovák nahlédnouti každému do své domácnosti, odestřel oponu, odhrnul závoj s svého rodinného poměru a diváci, kterým jej odhrnul, povídali nyní: „Čistý to poměr! Paní odejde v noci! Čistá to paní! Sezve si nás a pak nás hostí urážkami. Má z toho, že si vzal dceru z pobřežní boudy! A co s ní nadělá, i s těmi rodiči! Čistí to rodiče, když na ně mohl zapomenout!“

V podobných obměnách probíhal sňatek Lovákův celým okolím a úsudek o něm vrcholil se asi v ten smysl: „Dejme si na Lováka a na Jozku pozor. Počkejme, uvidíme ještě komedie.“ Divně si posloužil Lovák.

Po té hostině snažil se Lovák prudkost, kterou měl při hostině, nahraditi něžností a pozorností; myslil, že prohřešil se. Prudkost jeho

tedy, rozumí se, přešla v lítost, a byl by svou manželku umazlil. Jen že něžnost i pozornost měla na Jozku malý účinek; byla zrovna jako při hostině, když ji přiváděl po své straně: byla lhostejna, můžeme říci chladna. Tu se Lovák zarážel, ustál v mazlení a přemýšlel: co to? A počal se ohlížeti, jako by se cosi bořilo pod ním.

Arciť nyní sliboval, že více nesezve hosti, když se jí mezi lidmi nelíbí anebo že jí sezve takové, kteří by se jí líbili, a které ona sama určí. Číhal na to, aby sama určila a koho určí. Ale i to slovo jako by jí bylo ničím a Lovák u sebe uvažoval: „Ublížil jsem jí.“ Chodil zamyšlen, jako by něco hledal. Když potkati měl Kmocha, stranil se ho, jako by se ho bál a když se mu nemohl vyhnout, stranil se okem a nepřál si s ním promluvit.

Ale jednou pravil: „Kmochu, jsme tu málo veseli.“ A myslil tím: „Já jsem málo vesel; uvidíme, co řekne.“

„Málo, milostpane“, řekl Kmoch. „A máte mladou paní, hezkou a hodnou.“

„Hodná paní, Kmochu,“ řekl Lovák, ale slovem tím zase jenom vyzvídal, nic více.

„Špatný chlap,“ povídal Kmoch, „kdo by jí chtěl ublížit; podíval by se, co já bych mu pověděl!“

„Kdož pak by jí ublížil?“ vyzvídal zase Lovák.

„Ubližujou jí, milostpane. Povídají, že jest pro vás mladá. Já to také jednou říkal; ale což pak ona za to může, že jest mladá? Já mám z toho radost, že jest mladá, proto že jí to tuze sluší.“

„Povídají? Nechť povídají,“ řekl Lovák, ale nemyslil tak. Pak pravil: „Víšli, Kmochu, proč je tu málo veselo?“

„Proč je tu málo veselo?“ opakoval Kmoch. „Co pak já mám dělat veselo, milostpane? Kdy by bylo po mé, bylo by veselo. To by bylo zle, aby nebylo veselo, když je paní mladá. Vozil bych ji do měst, po vesnicích, kam by chtěla, až by byla veselá, musila by být veselá.“

„A kdy by nebyla?“

„Kdy by nebyla? To už nepovím. Neboť pak bylo by to, že si vás nebrala ráda.“

Slovo bylo vyřknuto. Bylo pověděno bez úmyslu, a proto mělo sílu.

Lovák byl dále zamyšlen, dále chodil, jako by něco hledal a nad všemi jeho myšlenkami kroužila jako sokol ta jediná: „Nebrala si mne ráda.“ A když tato myšlenka kroužila, ty ostatní plaše tiskly se v zákoutí jako drobné ptactvo, když krouží sokol.

Lovák začal tráviti v samotách, v lesích a jenom rozvažoval, pakli si ho nevzala ráda, zdali by ho ještě mohla míti ráda. Sedával u skal, jako by k nim byl přikován, sedával na kvetoucím vřesu na výšinách, kdež byly jako lesní ostrovy, prázdné stromů, a tam přemítal.

Přemítání podobné děje se velmi zdlouha; třebať byl člověk myslivec, zvyklý naměřit a spustit: přijdouli záhadné myšlenky života, bývá myšlenka i velmi lehká těžkou a tak línou, že celé světy jí nepohnou a že ji nedomyslíme o krok dál. Jako by se od nás nemohla a nechtěla hnouti; přejdou hodiny, přejdou dni a probdělé noci, a

když se po ní ohledneme, ona pořád na jediném místě, nepohnuta, utkvělá.

Také přicházel Lovák na pustý kopec ku kříži.

Myslil, že když odtud se chopí těch myšlenek, že sebou snad hnou, na vrcholu kopce že budou jinými. Ale nehnuly sebou, byly k němu přikovány a on k nim.

Když jednou přišel na kopec, seděla u kříže Jozka, opět klečíc, opět ruce majíc spuštěné na klíně, opět jako by vedla rozmluvy s čímsi, co nelze pojmenovat a co nelze pochopit. Lovák ji viděl, tuto zkamenělou ženštinu, a slova, která by jí dal co sochař za nápis, zněla by: „Nebrala si mne ráda."

Podobalo se tomu.

Pak se Lovák přiblížil a usednul si vedle ní.

„Ty jsi zde?" pravil. „Myslil jsem, že jsi zde."

Jozka vzala ho za ruku, přiblížila jeho i svoji ruku k očím svým a plakala na obou těch rukou.

„Proč jsi smutna?" ptal se Lovák. „Myslil jsem, že budou veselejší naše líbánky."

Byla to otázka, byla to výtka. A sice výtka na Lováka velmi jemná; neboť nemůžeme očekávati, že lesník Lovák probere veškeré škály sentimentálnosti, aby posléze nenašel slova.

„Vím to všecko, vím," povídala Jozka. „Hřeším proti tobě, že taká jsem, a to mne trápí. Však myslím, že to přejde."

Bylo to několik kapek na tu sprahlou myšlenkami půdu; málo kapek, ale Lovák se jich zachytil, jako prahnoucí stéblo, které jich potřebuje, aby nezaniklo docela. „Nebrala si mne ráda," myslil si, „ale sama myslí, že mne ráda míti bude, jen co to přejde."

Po tom povídal: „Podívej se na tu hájovnu; mám v plánu ji přestavit, aby měli tvoji rodiče pěkný domek na své stáří."

„Chcešli, vystav," řekla Jozka. „Ale té své nynější tuze už jsou navyklí; vím, že by jim stačila."

„Nu, budouli chtít, mohou přebývati ve staré; ale což bude na škodu, když vedle staré bude domek nový a pěkný, úhledný?"

Lovák vyzvídal, zdali tím si Jozku nakloní. Chtěl si ji naklonovati vděčností a myslil, to že jsou ty pravé struny, na něž uhodil.

Potom povídal: „Musím tyto dni projížděti se po panstvích a lesích; musím se podívati do některých měst v okolí. Chcešli jeti se mnou, budu tomu rád."

„Chcešli, abych jela, pojedu," řekla Jozka. „Ale tuto na kopci sem ráda a byla bych spokojena, kdy bych nikam nejela." Při těch slovech obrátila k Lovákovi oči, s nichž netekly více slzy, ale v nichž bylo mnoho prosby a dosud mnoho smutku. Myslivci rozumívají takýmto hledům.

Tedy proto, že si toho nepřála, nejeli společně nikam; za to tím ohnivěji pustil se Lovák do stavění nové hájovny a než se kdo nadál, rostla do výše a brzy vypadala hájovna jako pravé lesní stavení ve způsobu švýcarském, v našich lesích oblíbeném, jako myslivna.

A tu Lovák buď že sobě bral příčinu z provádění stavby, buď že měl jinou příčinu, častěji sobě zacházel na pustý kopec, mysle setkati

se tam v důvěrnosti s Jozkou. Podivno; doma té chvíle a toho místa nenacházeli. Pustý kopec zdál se nyní i Lovákovi býti útočištěm, tam jako by nacházel půdu, vláhu, všecko. Lovák nyní měl mnoho naděje, že to přejde, co Jozku tísní a tuto že tedy se vlastně najdou. Ale když se nesly tyto myšlenky jeho nejvýše, Jozka pojednou na kopec přestala chodit; nenašel ji tam více a tu jako by se mu byla přetrhla nit. Přestal tam choditi také.

A zase bloudil.

Místo na kopec zacházel sobě pod kopec, že jde dohlížet na stavbu; ale vlastní jeho záměr byl, aby vyzvídal u Jozčiných rodičův o jejich dceři, o choti své.

Patrno, že v duši Jozčinu Lovák dosud nevniknul a že nyní na té cestě také nebyl, aby do ní vniknul. Mělali ona jakési tajemství vlastního snění, nemělali je, to Lovák nevěděl. Jen že je cosi od sebe dělí, věděl a přemýšlel o tom, aby to odstranil. Přezvídal všude, u Kmocha, u Jozky, u rodičův Jozčiných, co by to bylo, ale výsledek byl stejný: to pravé mu neřekli, a to, co mu řekli, nepomáhalo, proto že to nebylo to pravé.

Lovák mohl nyní o sobě říci, že co na něm jest, snaží se rozehřáti srdce Jozčino, snaží se dobyti práh její duše, aby v té duši nebyl cizincem. Že se mu to nedařilo a nedaří, můžeme litovati a snad litujeme. Ale také litovati můžeme, že z pravé příčiny sám sobě se nechtěl vyznati, ač byla na snadě, že nemusil ani pátrat. Avšak přiznat se k ní nechtěl; dělal okliky a myslil, těmi že tomu přiznání ujde.

Jeho dělilo od Jozky třicet rokův, a tu jest marné, myslímeli, že taký rozdíl se dá oklikami smazat. S tímto rozdílem nemůže býti z dvou duší jedna, a podobáli se tomu přece, jest to vždy klam. S tímto rozdílem jedna duše nestane se majetkem druhé; láska nikdy nepoteče plným proudem, pokape nanejvýš co almužna, a kdo myslí, že je tu v poměru jiném, než v poměru žebráka a almužny, zapírá jen, že žebrá, ale žebrá. Ani Lovák k Jozce nebyl v poměru jiném, než v poměru žebráka, a láska jich nebyla ničím jiným, leč almužnou. Ale přiznejme se, že místo lásky béřeme almužnu! Lovák za almužnu se styděl, rmoutil se; a proto, že Jozka nic jiného než almužnu dáti nemohla, rmoutila se rovněž. Ale almužna nepřestává býti almužnou, kterou ani Lovák nemohl se nasytiti, ani Jozka co dárkyně uspokojiti.

To bylo to tajemství mezi nimi; Kmoch a jiní svým způsobem je naznačili.

A toto tajemství stalo se zřídlem veškerého jich utrpení. Rozdíl třiceti rokův! Ovšem kdo se vychloubá býti duševním lékařem a řekne, to že není závažnou příčinou (a jsou takoví duševní fušaři), aby to mohlo býti zřídlem zmařeného života: před takými spisovatel umlkaje skládá zbraň.

V.

A stejně plynul čas. Asi dvě léta na to v zimě povídalo se, že Jozka se cítí matkou. A tu Lovák blahým té doby očekáváním tak

se cítil šťastným, že myslil, že má pro tento život již vyhráno, a že v pocitu toho štěstí pozval k honu, jenž se v lesích jeho odbýval, i Dolinu, snad aby se usmířili.

Ale Dolina na pozvání odpovídal: „Nebudeš ty se více vysmívati ani mému kožichu ani mým rukavičkám; ale kdy bych ti mohl nasypati několik broků do těla, jako tys mi nasypal, udělal bych to a já bych se smál.“ A na hon tedy nepřišel.

Sníh umrzlý po cestách chrupal, v lesích větve pod ním praskaly. Nad lesy vysoko a kolem myslivny poletovaly v skupeních vrány, že již čenichaly prach.

U myslivny bylo živo. Tu se shromážděli honci, kteří byli objednáni k střelcům, hoši, vejrostkové, starci. Mezi starými mnohý zkušený pytlák, mezi mladými mnohý nastávající pytlák, a vypravovali si o dřívějších honech: kdo co zastřelil, kdo je dobrý střelec, pak o všelikých příhodách na honbě, i o nehodách, neštěstích. Jako před bouří lidé si povídají, kde uhodil boží posel, kde napadly kroupy a křižují se, by se to nestalo také zde: vypravovali si o nehodách honby.

Kmoch při tomto vypravování všecky ty honce před myslivnou častoval slivovicí a napomínáním, jak se mají chovat, aby nebyli střeleni. „Nikdy nechoďte z kola, nikdy nechoďte do kola; když se střílí, držte se poblíž střelce, když uvidíte zvěř, nedělejte povyk, sice zvěř odběhne, a potom střelec kleje.“

Někteří z mládeže se smáli.

„Co se směješ, ty kudrnatý?“ bral si ho Kmoch. „Nic se nesměj, sice se ti přihodí jako Kiliánovi. Víš, co se přihodilo Kiliánovi?“

„Co se přihodilo Kiliánovi?“

„To byl také takový kudrnatý, a pořád se smál; uvidět zajíce, už dal se do smíchu. Tu jeden zajíc na něho vychytral. Víte, jak vychytrá zajíc?“

„Nevíme.“

„Když byla zatažena leč, pomýšlel zajíc: „Když tamhle ten otevřhuba se směje, mohu u něho proklouznout.“ A proklouznul, podrazil mu nohy, Kilián se natáh' jak byl dlouhý a sletěl se skály — tak zajíc vychytral.“

Zase se smáli, ať si Kilián sletěl se skály.

Potom dával Kmoch hádanky, jak lze zajíce přimrazit.

„Kdo to ví?“ ptal se. Chtěl totiž povídat, co už stokrát řekl: když se při mrazu lucerna postaví před zajíce: zajíc se do světla dívá, oči z toho mu pláčou, pláč zmrzne v rampouchy až k zemi, a tím se zajíc přimrazí. „Kdo to ví?“ opakoval Kmoch.

„Já to vím,“ povídal jeden klučina. „Když se chce zajíci pít, naváží se okov vody, ale vychrstne se ta voda na zajíce: než udělá deset kroků, zmrzne.“

„Ty jeden!“ zlobil se Kmoch na hocha, že mu pokazil loveckou lež. „Počkej; na tebe dojde. Víš, co se stalo Jírovi, že chtěl být moudřejším než starší člověk?“

„Co se stalo Jírovi?“

„Ten starší jsem byl já. A já povídám: „Jíro, tuhle se přikrč

ke stromu, ani nedýchej, až na tě zavolám.“ Ale Jíra byl moudřejší, vystrčil půl těla za stromem, v tom střelec myslí, že to zajíc, střelí, a Jíra mohl počítat, co jich má v kožichu. To se stane tobě.“

Zase se smáli a prohlíželi klučinu, máli kožich a kam mu jich bude nasypáno.

Tak se bavili. Pak si vypravovali, jak to večer chutná, když po celý den se uhoní do kopců a s kopců, kdo kde co povídá, kdo jest dobrý vypravovač a kdo nesmí scházet na žádném lovu. Pak ti starší povídali o vojnách, jak je před nepřítelem, a zajíci musili jim sloužiti za řečnické obrazy a porovnání.

V tom vyšel z myslivny foršt se všemi lovci, a to bylo znamení, že počnou leč.

„Kmochu, dal jsi naučení, aby se nestalo neštěstí?“ ptal se Lovák.

„Milostpane, naučení i kořalku, a kořalka jim chutnala dobře,“ povídal Kmoch, a mládež se smála.

Lovák se postavil v čelo leči, a tím počal hon.

Vzduch byl jasný, sníh svítil, chrupal všude pod kročeji střelcův, pohybujících se lesem. Stromů větve byly zaobaleny v sněhu jako v bělostné látce, z toho sněhu trčelo zelené jehličí a volalo: „My jsme špendlíky, my ten sníh držíme, na nás jest napíchnutý.“ Sýkorky poletovaly od větve k větvi.

Zvěř před kroky střelcův se zvedala; v lese zavzněly první rány a rozléhaly se jako nenadálá bouře. Pak padaly rány hustě, pak jich bylo, že je ani nikdo nepočítal a neslyšel, jako by jich ani nebylo.

Lovák stál již u kříže na temeni pustého kopce a rozhlížel se jako náčelník po lovecké seči. A pod ním a kolem něho se vlnilo jako bílé jezero osněžené lesův stromoví, každý strom jako vlna, lesknoucí se stříbrem. Černá hejna vran a kavek táhla přes to bílé jezero ku kopci a kvákotem naplňovala vzduch.

Lovák stál u kříže na pokraji skály, tuto dosti příkré. Bylo to místo, na němž se nejednou sešel s Jozkou; stál na témž pokraji, na němž sedával s Jozkou, a nyní mu zas přišlo na mysl, že má pro ten život vyhráno. V tom vyšla odkudsi rána a zařičela mu kolem nohy. Shýbnul se náhle, jako by si chtěl nohu ohmatat a v tom, jak se stalo, tak se stalo: kácel se po skále dolů. Když se kácel, vyšla také jemu rána.

Stal se pokřik, že Lovák spadl a se postřelil. Střelci a honci spěchali na vrchol pustého kopce, někteří obběhli skálu k Lovákovi, jiní s hora volali o pomoc a než uběhlo času, co toto povídám, rozléhal se po veškerém lovectvu křik: „Lovák krvácí.“

Improvisovali rychle nějaká zavazadla, jaká mohli sehnat, a pak na nosítkách z lesních větví snášeli Lováka do hájovny, kamž bylo nejblíže, k hajnému Józovi.

Dolina tedy v tom okamžiku by se byl zasmál; jako by sem byl ty broky poslal.

Na štěstí nebylo ani Dolinovo poranění nebezpečné, ale cosi jiného se objevilo: že byl Lovák pádem se skály hrozně potlučen ve tváři. Jako by mu někdo tvář rozřezal a prořezal nožem, tak vypadal.

Přivolán lékař a ten nikoho víc k Lovákovi nepřipouštěl, ani manželka u něho nesměla dlíti, zvláště když se řeklo, že jest v požehnaném stavu; a Lovák svěřen hajnému Józovi a Mařce.

Místo dalšího lovu tedy honci a střelci obstupujíce hájovnu, vypravovali sobě o hrozném tomto případě a jako na vysvětlení jeho pokračovali u líčení nehod a neštěstí, jež se kdy přihodily na honbách. Ze všeho měli jen útěchu: že jest Lovák živ.

Nebudeme se zdržovati při nemoci. Lovák se uzdravil z broků i z ran, které mu zasadilo padání se skály. Ale jedna věc zbyla: tvář Lovákova byla změněna, k nepoznání změněna!

Ten tam byl její rozhodný, lovecký ráz. Na tváři utkvělo několik švů, které dodávaly jí děsný výraz. Když se chtěl Lovák zasmát, šklebil se, když chtěl mluviti vážně, tvář se stahovala a když chtěl býti rozhodným, byl hrozným.

Lovák když se uviděl v zrcadle, nechtěl ani z hájovny. Sám sebe se děsil.

A v ten čas, kdy se pozdravil, dostal kvapnou zprávu, že mu manželka porodila děvčátko, i zaradoval se; a když se zaradoval, vypadal, jako by se hrozil. Slova a oči jen prozrazovaly, že se raduje; tvář přestala býti zrcadlem duše i jejích slov, radost jeho vypadala, jako by se přihodilo nové neštěstí. V myšlenkách, v pohybech a v té jeho touze, aby své rozeňátko spatřil, jen v tom se jevilo, že jest blažen.

Jakmile mohla Jozka chodit, přišla do hájovny i s děvčátkem, aby je položila do rukou otcových.

Ale když vstoupila, zděšením vykřikla, vrávorala a málem by byla upustila dítě na zem; jen tak že ji i dítě zachytili.

Položili tedy děvčátko do rukou otcových, a nyní mohl oplývati blažeností.

Mohl se cítiti otcem, mohl tuliti k prsoum malinkého tvora, o němž dlouho snil, že mu schází, a že by mu překlenul most ze srdce jeho k srdci Jozčinu a že by svými kořeny zachytil tu trolící se půdu jejich náklonnosti. Utkal sobě již plán, jak dítě vychová, jak do něho všecko vštípí, aby mohl o něm říci: „Hle, to jest dítě mé!“

Nyní to dítě držel v rukou.

A matka toho dítěte v témž okamžiku, když otec je vinul k prsoum, hrozila se ho, couvala před ním, vrávorala, skrývala se. Kdy počínal cítiti největší blaho manželské, manželka od něho prchala v útěk, nechtěla se k němu znát, proto že byl znetvořen v tváři.

Byl to pocit velké stísněnosti, jaký v tom okamžiku srdce jeho projel. Celá nemoc nezabolela ho, jako tato chvíle.

Pak přece zase přivedli sem Jozku.

„Má milá manželko, neboj se mne, nelekej se mne,“ počal Lovák. „Moje tvář je zdrsnatělá,“ pravil, „jest zohavená, ale srdce moje jest celé. Přinesla jsi mně lesní poupátko, děkuji ti za ně; ale musíš mít se mnou strpení, chci se radovati s tebou. A věř mi, já se raduji.“

Slza mu tekla po tváři. V této měkkosti slov byl sobě podobnější, jeho hlas byl hlasem oteckým, vroucím, zrovna tekutým.

Jozka se blížila k němu. Podala mu ruku; prosila ho opět za odpuštění, že se polekala jím, „jenž tak jest změněn tím hrozným neštěstím," doložila.

„Jest to neštěstí, viďte lidé, které mne potkalo?" pravil Lovák a tu cítil, že béře dvojí almužnu. Neboť i ta náklonnost, kterou mu nyní Jozka nesla vstříc, což byla jiného než almužnou, aby docela nezkazila tu chvíli, která měla býti nejblaženější?

Když si toto řekli, Jozka plakala.

Potom se zahleděl Lovák do těch malounkých očí děvčátka, dlouho se díval do nich, a z jeho prsou jako povzdech táhla se slova: „Budeš se mne také báti, dceruško má?"

A čekal, jako by mohla dceruška odpověděti, že „ano" anebo „ne".

„Jen kdy by tys mne mohla míti ráda," povzdechl si a usmál se na děvčátko. A v tom okamžiku již opět vypadal, jako když se šklebí a v témž okamžiku, snad že náhodou, děvčátko zaplakalo a neutišilo se dřív, až je matka vzala na své lokte.

Nejšťastnější i nejhroznější okamžik tedy již přestál; nejšťastnější, že měl v loktech dítě, nejhroznější, že podobu jeho uviděla Jozka.

Potom se ubírali domů, Jozka a malá Katuška přiváděly si Lováka.

Když ho uviděl Kmoch, nebylo lze dostati z něho slova. „Nu, Kmochu," řekl Lovák, „jsem tak hrozný, že se mne budeš bát?"

A Kmoch jako když do něho řízne nožem, uhnul se okem a pak se uhýbal i krokem a kudy chodil, povídal si: „Ten náš pán, ten náš pán!"

A nyní pozoroval Lovák doma, že se mu vyhýbají a že když k němu nemusí mluvit, nikdo nemluví. Snad mu chtěli ušetřiti lítost, aby mu ani potkáním svým nepřipomínali, co se stalo.

Ale jestli mu chtěli ušetřiti lítost, neušetřili mu ji. Neboť Lovák stal se nyní zrovna podrobným pozorovatelem všeho, co se kolem něho dělo, všecko bral jako pod drobnohled, a všecko vztahoval k sobě. A proto že se mu vyhýbala Jozka, počal si povídati: „Jozka už mne nemiluje." A protože se mu vyhýbal Kmoch, povídal si: „I ten Kmoch; kdy by alespoň ten Kmoch!"

Vidíme, už i čekal na almužnu — u Kmocha.

Snad že tu některé přímé srdce pomyslí sobě: „Pěkná manželka, která muži se vyhýbá, že ho potkalo neštěstí; a to vlastně neštěstí, které přece není neštěstím. Neboť že měl ve tváři několik švů a byl ostatně zdráv, není neštěstím. A kdy by bylo, měla by ho milovati tím více."

Měla by. Já také pravím: měla by. Ale jestliže se to nestalo? Pak musím já říci: milé srdce přímé, já nepovídám to, co se mělo státi, já vypravuji o tom, co se stalo. Mysli sobě o Jozce co chceš, taká byla, jakou ji líčím. Odsuď ji, já ji neberu v ochranu, postav se po její straně, já tě proto nezatratím. Já ani nikde nepověděl, že ho Jozka milovala, když ještě nebyl v tváři zohyzděn, proč bych ji tedy vháněl nyní najednou do lásky? Já ještě ani slovem nepověděl, že Jozka rozuměla jeho srdci; proč by mu rozuměla nyní lépe, když každý pohled na jeho tvář ji odpuzoval i od tváře, neřkuli od srdce.

Tu beru za svědky všecky přímé duše ženské: zdali pohled na tvář u nich nerozhodoval nikdy? Rozhodoval. Proč by tedy měla býti Jozka lepší, než každá žena, které se hezká tvář líbí, a byť za ní bylo srdce plané, a které ošklivá tvář se oškliví, byť za ní bylo srdce nejšlechetnější?

A hle, přátelé, Jozka byla lepší než každá ta jiná žena, o které jsem vám právě vykládal. Neboť Jozka v několika týdnech změnila se k Lovákovi tou měrou, že by byl nikdo nemyslil, že jest toho schopna, i že jest to možná. Neštěstí Lovákovo v skutku jí otřáslo, a jestliže uviděvši ho u rodičův svých po nemoci, vykřikla a zavrávorala, bylo to vykřiknutí prvním ač neuvědomělým výrazem toho otřesení; bylo obratem.

Po tomto zděšení Jozka podala mu ruku, a to bylo již zřejmějším se blížením, ač rovněž neuvědomělým. Ale toto podání ruky bylo jako protiva onoho výkřiku; líc, jestliže onen výkřik jest nám rubem. Že však jedno i druhé bylo neuvědomělé, nastala potom pausa, nastalo ticho. V této pause, v tomto tichu Jozka se Lováka stranila, nešla mu na oči, a tu vlastně pohlížela do sebe, smímli říci, krčila se do sebe, uvažovala.

Co uvažovala? Že jest Lovák její manžel, otec jejího dítěte, v tváři zohyzděný a že se cítí nešťastným. Pak uvažovala, že se cítí nešťastným k vůli ní a potom jako si dopověděla, že byl až dosud nešťasten s ní, protože ona nebyla šťastna s ním.

Tímto uvažováním duše její měkla, a když jest půda měkká, nechť jest to na poli, v lese, anebo v duši, může se do ní zapustiti seménko, které se ujme. A to seménko byla otázka, zdali nutno, aby byli nešťastni spolu, a hned druhá co kus odpovědi, zdali není možná, aby se cítili nešťastnými co možná málo?

Nyní již nevybývalo mnoho. Lovák když si ji osvojil jako pán, který řekne: „Dej se mi, proto že já jsem pán —“ tento Lovák jí byl lhostejným, i byla by mu málem připravila to, co její matka Mařka slibovala Fraňkovi: peklo. Však to dokázala útěkem od hostiny. Ale nyní byl ten Lovák jiný; nestál tu co pán aniž ona co jeho majetek. On tu stal jak skutečný žebrák, nešťastný, bídný, hrozící se sama sebe, a Jozka byla v pocitu, že má tolik bohatství, aby jemu místo almužny již dala sebe celou. Pocit tohoto bohatství, jímž může Lovák býti šťasten, způsobil jí nejprvé nesmírnou radost, tu, že má nadbytek, jehož se nikdo nenadál, jehož se sama nenadála. Na to si to vyslovila zřejmě: „Když si můžeme pomoci, pomozme si.“ A tu bylo to seménko ujaté; teď pučelo a rostlo.

Tuto nepovídám, že to byla láska; ale možná, že to byl k ní krok. Nemůže nikdo říci, že láska přijde vždy jen na jednou, bez předběžných ohlášení, bez průvodu. Pravda, přijde někdy, že než se ohledneme, jest tu, nemůžeme se ani zeptat: „Odkud?“ To jest ovšem ta nejkrásnější, nejmocnější láska, která přichází, že přijíti musí, jako že přichází jaro, s jarem vůně a květ. Ale u Lováka a Jozky o takové lásce nemůže býti více řeči, možnost takové lásky mají oni za sebou; ale nemají za sebou možnost lásky chceteli ušlechtilejší, hrdinštější,

tudíž i vznešenější, která může býti dcerou tam té, třebať co dcera o matce své nezvěděla.

A tu přichází láska rozličným spůsobem. Náklonnost, sympatie, přátelství, soucitnost, slitování — to vše sice není láskou, ale to nikdo neupře, že i sympatie i přátelství i soucitnost i slitování mohou předcházeti lásku jako červánky den, a že kdo jednou nohou stojí na kterémkoliv z těchto kruhův, již touto nohou i často vstoupí do bran, nad nimiž napsáno jest: „Láska."

Jozka stála jednou nohou na jedné z těchto cest. Litovala Lováka, měla s ním soustrast, měla radost z této soustrasti a pociťovala nutnost, aby mu ulevila v bolesti. Na této cestě stála ne jednou nohou nýbrž oběma.

Tu jí nevadila více znetvořená Lovákova tvář; ba čím více ji viděla, tím více soucítila, a čím více ji to dojímalo, tím více pudilo ji to k němu. Žalem zastřené nitro jeho, to bylo cosi, čemu porozuměla, a tomu porozumění nevadila více žádná tvář.

Jozka již vzchopila se a šla k Lovákovi. „Potěš tě bůh, Lováku; chceš mne míti rád?" ptala se ho. A na to podala mu ruku po druhé, do upřímna.

Lovák se tímto nenadálým obratem zarazil, jako když uvažuje, máli sluchu svému věřit. Byl již na cestě svého osamocení trochu daleko, již se vžíval do té pusté cesty své a tu mu najednou ruka kývá, hlas volá za ním: „Zanech tuto cestu, obrať se na ní, půjdeme společně."

Tedy Lovák se zarazil, neřekl ani: „Půjdu s tebou" a neřekl ani: „Nepůjdu s tebou." Stál, díval se a uvažoval. „Já už na nikom ničeho nechci," myslil si Lovák, „kdo mne to volá?"

Ale Jozka nevolala více, stála již u něho a měla ho za ruku. I nemůžeme sobě mysliti ženu jemnější, oddanější, soucitnější, než jakou stávala se Jozka. Každou prázdnou chvíli mu věnovala, zrovna jako se svým srdcem s ním rozmlouvala, co na jeho očích viděla, to mu konala, a vymýšlela nové a nové věci, jak by mu svou oddanost osvědčila. Nemůžeme sobě mysliti tklivější ženy, než jakou se stávala Jozka v tomto svém obratu. Neustále po jeho straně, neustále se vyptávala a neustále všecku nelíčenou lahodnost jemu předkládala, každým možným spůsobem se ho zachycovala, jen aby se cítil šťastnějším, jen aby měl vědomí, že jest doma, a že jest doma s ní.

Co se namluvila do toho malého poupátka u přítomnosti otcově; jak je učila vztahovati ručky k němu, hladiti ho po drsné tváři, kterou sama hladila; jaké krásné zámky větrné stavěla před jeho očima: jak děvčátko poroste, jak bude žvatlat, jak bude hezké a jak jim oběma bude potěchou neocenitelnou!

Šelli Lovák z domu, doprovázela ho i s Katuškou až do lesů, mělli přijíti domů, čekala na něho na čtvrt hodiny cesty, a to první, co bylo, že děvčátko musilo vztáhnouti k němu ruce a přivítati jej jako andělíček políbením. A ne snad oklikou že by chtěla pohovořit s náklonností jeho. Zrovna mu to řekla, že ty švе v jeho tváři jí pranic více nevadí, ano že od té chvíle, co ho takým spatřila, počala teprv milovat, a že jest si toho vědoma.

Počala milovat! Vidíme, že jsme dobře pojmenovali tu její náklonnost, kam směřuje; sama se tedy přiznává, že jest na prahu lásky.

A tu jako by chtěla i v jeho snech přebývati. Každé její slovo bylo měkké, pozorné, jako do bavlnky zaobalené a jako samou vroucností prosycené. Sněhy by na něm tály, led by se na něm rozehřál. Bylo v ní jaro, cítila to. Dýchala tím jarem, třebať na pustý kopec. Ale důvěřovala si, že i ten pustý kopec změní; vždyť dýchala jarem!

A tu vidíme, kterak se počíná odehrávati cosi nad míru dojemného, cosi až tragicky dojemného; neboť Lovák byl již tak daleko došel ve svém osamocení, že jí nedůvěřoval — že již ani jejím slovům ani jejím činům nevěřil.

VI.

Když uviděl poprvé Lovák, kterak jeho tvář jest zošklivena, pomyslil na Jozku a cítil se nešťastným. Potom došel tak daleko, že se již ve své neštěstí vmyslil a že si počal v něm libovati. Tu Jozka mu řekla, že ho miluje, byla k němu soustrastna, vyhledávala jeho srdce, vycházela vstříc jeho duši — a Lovák jí nevěřil, že mluví pravdu.

Trpěl to, aby ho měla ráda, aby mu Katušku stavěla na oči, aby ho volala k domácímu štěstí; ale v sobě byl již tím, čím byla Jozka před tím: odměřeným, chladným, natuhlým. Vyměnili sobě úlohy.

Lovák ptal se: „Může mne míti ráda?“ Nepotřeboval se ani dívati do zrcadla, aby si odpovídal: „Nemůže mne míti ráda.“ A potom dodal: „Proč se tedy staví, že mne má ráda?“ A když člověk vstoupí až na tuto půdu, když už takovým myšlenkám podá prst, pak jde dál a podá i celou ruku.

Tedy ani se nemusil dívati do zrcadla. Ale Lovák se díval do zrcadla. Ne, jen do toho, které visí na stěně, ale do toho, jež má každý člověk při sobě, a v němž vidíme se časem lépe, než v tom, které visí na stěně. Potřebujeme se obrátit k sousedu, a jeho tvář, oko, neli slovo nám poví, co o nás myslí; jako bychom se uviděli v zrcadle.

Nyní si vyhledával Lovák zase Kmocha. „Co myslíš, Kmochu, kdy bych tak teď šel na námluvy?“

„K čemu byste chodil na námluvy?“ povídal Kmoch. „Máte hezkou ženu, máte hezké dítě; lepší byste nedostal, kdy byste léta chodil na námluvy.“

„Nyní už bych ženu nedostal, viď, Kmochu?“ řekl Lovák a nutil se do smíchu.

„Jak se šklebí,“ myslil si Kmoch. A nahlas řekl: „Já být ženskou, já bych si vás vzal, milostpane, proto že až na to, že vyvedete časem hloupost, máte srdce dobré.“

„Lepší srdce než tvář, viď, Kmochu?“ smál se Lovák.

„Nu co, jste myslivec, to se může přihoditi každému myslivci, a ještě horší věci. Kdo pak by si to bral.“

A Lovák pro sebe si myslil: „Chce mne těšit, že to mohlo býti horším, tedy že jest to již zlé.“ Potom povídal: „Onehdy jsem potkal malého hocha; když mne uviděl, dal se na útěk.“

„To byl nějaký mamlas, milostpane," řekl Kmoch. „Pořádný člověk by to neudělal. Co pak chcete, aby měl chlapec rozum? Ten uteče před strašidlem v poli, pořádný člověk neuteče."

Na to si Lovák pomyslil: „Už mne přirovnávají k strašidlu v poli. Proč mně Jozka říká, že mne miluje?"

Po myslivnách chodívají pocestní myslivci, propuštění hajní, někdy i lesníci; ti se tím živí, že chodí od myslivny k myslivně, v každé nějaký den pobudou o stravě a pak dostanou nějaký groš na další cestu. Jako krajánkové u mlynářů, u sladovnických.

Takoví myslivečtí krajánkové, jimž se říká znamenitým skroucením hlásek facír, přicházeli také k Lovákovi a pobývali zde. Tu se stávalo, že facír když vstoupil a Lováka spatřil, se zalekl.

„Co se lekáš?" ptal se.

„I nic," řekl facír a díval se Lovákovi do tváře, a počítal tam švy jako na omluvu, proto že se leká.

Potom řekl Lovák: „Jdi k paní, aby věděla, žes přibyl. Tamto na dvoře jest paní."

„Tu jsem již viděl," řekl facír. „Ta že jest paní forštovou? To jsem nevěděl."

A díval se na foršta, jako by chtěl říci: „Budeš mi něco malovat; ta že jest tvá paní?"

„Nu co? Nevěříš?" osopil se Lovák. Pak to facír uvěřil a šel k paní.

„Ani nechtějí věřit, že jest má paní," myslil si Lovák; „a ta paní mi říká, že mne miluje."

Do takových zrcadel se díval Lovák.

Jindy přišel facír, když Lovák nebyl doma. Uviděl paní, ana chová dítko a když paní řekla, aby si sedl a počkal, až přijde Lovák, facír vyprosil si z rukou jejích dítě a hrál si s ním.

Pak přišel Lovák, přijal facíra za hosta a bral si od něho dítě. Facír hloupě díval se na foršta a na dítě.

„Co na nás hledáš?" ptal se Lovák, který měl v těch věcech už oko zrovna vycvičené.

„Já myslil —"

„Cos myslil? Že to dítě není moje? Což mi není podobno?"

Facír se usmál a povídal: „Mně zdálo se býti více podobno paní."

„Ani nechtějí věřit, že to dítě jest moje," myslil sobě Lovák, „a moje paní mi povídá, že mne má ráda. Proč mi to povídá?"

Jednou zastihl facíra při rozmluvě s Kmochem.

„Ale, příteli, je to jeho paní?" ptal se facír.

„Toť se ví; čí by byla?"

„A jeho dítě?"

„Nu, tohle by bylo. Čí pak by bylo, kdy by nebylo jeho?"

„Já jen tak myslil."

„Co jsi myslil?" z prudka na něho Lovák.

„Eh, kdož pak může na první pohled poznat, čí je kdo paní a čí je kdo dítě!"

„Zvláště když je člověk napolo slepý," dodal Kmoch, neboť byl facír starší člověk.

Do takových zrcadel se díval Lovák, a každé to zrcadlo mu pravilo: „Není prý ani možná, aby to byla tvá žena, neřkuli, aby tě měla ráda.“ Lovák si vyhledával v každém člověku takové zrcadlo a ovšem že pak si taká slova vyčetl z každého, proto že je vyčísti chtěl. To mohl přijíti do domu žebrák a mohl býti jist, že vedle almužny dostane ještě Lovákův průvod někam za kopec nebo do úbočí, kdež bude se musit podrobiti rozličným otázkám. Ano žebrák mohl na to založiti svou špekulaci, bylli toho schopen, že tím častěji může přicházet a že tím více dostane almužny, čím hojnější podá Lovákově nedůvěře stravy.

To mohl přijíti i cikán, člověk tulák a kdokoliv světem jdoucí, žádný neodešel, aby ho Lovák nepodrobil zkoušce. Až i číhal na podobné lidi, a toť můžeme srozumět, že kdo na cos podobného u takých lidí číhá, také to obdrží.

Na příklad Lovák potkal žebráka.

„Zajdeš také do myslivny?“

„Pantatínku, jakž bych nezašel? Jdu od Dolinů; odtamtud jdu do myslivny.“

„Tedy tam řekni paní, že forštovi přišlo na cestě zle a potom mně přijď povědít, co řekla paní.“

Každý pozná, že tento druh zkoušky byl nejapný; neboť co mohla říci paní? Mohla jen běžet, aby viděla, kde je pánovi zle a jak mu je zle. Tak se stalo, že byla paní u Lováka dříve, než mohl žebrák vyřídit, co paní řekla.

„Povídali mi, že ti přišlo zle,“ řekla Jozka udýchaná a jevila radost, že tomu není tak.

„Už to přešlo,“ řekl Lovák, „už je mi dobře.“ A, bože hříchy odpusť, měl tu její radost za cosi, jako by se nemohla dočkati jeho smrti.

Tak člověk sám sobě klade nástrahy, chytá se v nich a zamotává se v nich: ve vlastních myšlenkách svých; není třeba nepřítele, aby mu je kladl.

Jindy zase potkal žebráka. „Odkud, příteli?“

„Od myslivny, pantatínku.“

„Dostals?“

„Zaplať pán bůh, tam každý dostane.“

„Kdo pak ti dal almužnu?“

„Paní. Kdož by dal almužnu, paní!“

„Nu a což? Byla veselá?“

Tu si žebrák vzpomněl, že sobě ani nepovšimnul, bylali paní veselá anebo smutna. Ale když se foršt ptal, musil něco říci, třeba si to vymyslil. „O bože, ta byla veselá, až jsem se tomu divil, jak může být člověk už dopoledne tak vesel. Ale proč by nebyla veselá, když je tak mladá a hezká.“

„Myslíš?“

„Což bych to neřekl — každý člověk to říká. Tu jsem šel městem — co si povídali? O paní forštové, jak je hezká. Jdu vesnicí, skrze Lešany k Dolinovům, co si povídali? O paní forštové, jak je mladá i hezká.“

„A což o forštovi? Nic nepovídali?“

„O forštovi? Nu, povídali, proč by nepovídali. Ale nechme toho, já už nevím, co povídali."

„Jen pověz, co povídali?"

„Ale, pantatínku, nesluší se, aby chudý člověk, jako já, povídal, co slyšel nanicovatého o svých dobrodincích."

„Tu máš, pověz," pravil foršt a dával mu peníz.

Žebrákovi peníz lahodil, lákal ho; ale potom řekl: „Pantatínku, já to přece nepovím."

„Co povídají o mně, když to ten nuzák ani za peníze nechce povědít?" přemýšlel foršt.

Pak potkal nějakého tuláka. „Kde se pořád touláš?"

„Nu, pantatínku, tak jak ty cesty světem jdou; já ty cesty nevymyslil ani nevyšlapal, a myslím si, když po nich mohli jiní, kteří je vyšlapali, proč bys ty nemohl také?"

„Kam tě vede cesta?"

„Myslím, že k myslivně, tak mi ji ukázal můj přítel, můj tuze dobrý přítel, který by všecko se mnou rozdělil, jenže chudák nic nemá."

„A co v myslivně? Co ti řekl?"

Snad mu nic neřekl, ale když byl na to přímo tázán, povídal: „Nu, v myslivnách bývá veselo; myslím, že se tam tak trochu obveselím."

„A jak se chceš obveselit?"

„Bože dobrý, jak se takový nahý červ, jako já, obveselí. Vyštvou na mne psa, je to veselé. Pes štěká, paní vyběhne, okřikne ho, jest to veselé. Paní jest mladá, hezká, usměje se — zaplať pán bůh, je to kus almužničky — také veselé. Nu a když člověk nemá dokonce nic, tak jako já, kdy by dostal jen vlídné mrknutí okem — zaplať pán bůh, je to veselé."

Každý na první slova pochopí, že tento tulák byl jako kus geniálního chlapíka a že slova neodvažoval na vážkách. Kdo pak ví, o které paní aneb o kterých paních mluvil! Snad že o nijaké zvlášť, snad o všech dohromady, snad to vše byl jen pouhý výmysl.

„Forštová také dává takou almužnu okem?"

„Jeli hezká, mladá, můj bože! Od staré, ošklivé ji nechci, a kdy by místo mrknutí dávala celé oko. To raději suchý, okoralý chléb, ačkoliv já ho nejím; ale já ho dám psům, ti se veselí za mne, a to je také veselé."

„Tak už jest to jako všeobecným pořekadlem?" rozumoval Lovák. „Proč mi ona říká, že mne má ráda?"

Pak řekl: „Ty, nechceš snad v myslivně zůstat přes noc?" Neboť bylo pomálu večer.

„Já v myslivně přes noc? To je mi jedno, pantatínku. Ale kdy by mně tam dali dobré slovo a mně se tam líbilo, že by tam bylo něco od oka — zaplať pán bůh, chtěl bych."

„Tedy tam jdi a řekni, že jsi facír, že tě foršt posílá."

„Já řeknu, že jsem facír, pantatínku. Proč bych neřekl, že jsem facír? Já všecko řeknu, já všecko dovedu. Já už jsem byl vším na

světě, facírem jsem ještě nebyl. Já řeknu, že jsem facír. Bude to veselé."

Večer, když už byl facír ubytován, přikradl se foršt k myslivně, oknem se díval do vnitř a pozoroval. Co spozoroval, co viděl, jest věc lhostejná; neboť co mohl spozorovat, co mohl vidět? Ale již to, že mohl tak daleko se pustiti a jít ku svým oknům na špehování, již to svědčí, kam už došel na té cestě.

Do takových zrcadel se díval.

Katuška již běhala, již uměla žvatlat první slova, volati na něj „táta", matce říkati „máma". Tu si ji bral foršt na ruku a odcházel s ní za myslivnu. Tam si někde usednul, dítě sobě posadil na koleno a díval se do něho, jako když jestřáb se nad ním vznáší: s takými myšlenkami podivnými neustále kroužil kolem hlavy toho dítěte, kolem jeho očí. Na dítko se neusmál, jenom do jeho očí patřil, jako by tyto oči jemu měly dopovědít, co ještě ostatní lidé nedopověděli.

Řeklyli mu ty oči cos obzvláštního, kdož to ví? Ale dítku, které chce raději hračku, než upřený zrak, přišlo teskno, dalo se vždy do pláče a volalo po matce, ukazujíc ručičkama směrem, kde matka byla.

Tu vstal Lovák s děvčátkem, nesl je za matkou a řekl: „Tu máš, ani nechce býti u mne."

I viděl nyní patrně, že dítko jest raději u matky nežli u něho.

„Protože dítko rádo si udělá nějaký krok a ty je pořád chováš na svém koleně," řekla Jozka. „Tu, běhej s ní trochu a uvidíš."

Foršt dělal s dítětem kroky, dítě se utišilo a chtělo býti s ním.

Tu tedy jindy vzal děvčátko s sebou ne na ruku, nýbrž za ruku a zase měl ty myšlenky jako jestřáb. Neboť sotva že jaká záminka mu přišla, jako měliIi kročiti přes kámen nebo přes nepatrnou loužičku aneb přes chumáč orosené trávy — už vzal děvčátko na ruku a už tím svým okem pátravým díval se jako skrz jeho oči, jako onehdy se díval skrz okna do světnice. A tu se stalo, že s děvčátkem klesl někde u kopy sena, že je zlíbal celé od hlavy k patě a že měkkým, slzami přesyceným hlasem volal: „Vždyť ty jsi přece jenom mé dítě! Ach ovšem, že jsi ty mé dítě!" Plakal jako dítě, až se mohlo zdáti, že jest na nějaký čas v něm mír a klid. Pak chodil s děvčátkem celý den, měl je jako vandrovní má uzel a neustále Katušce povídal, jako by to byla písnička: „Vždyť ty jsi přece jenom mé dítě! Ach ovšem, že jsi ty mé dítě." Ba jako by to byla písnička z brusu nová, nejoblíbenější v módě: na všecky noty to zpřevracoval a ve všech možných spůsobech to popěvoval: „Vždyť ty jsi přece jenom mé dítě! Ach, ovšem, že jsi ty mé dítě!"

To když ho napadla dobrá, když ustála jeho prudkost a byla na povrchu dobrota jeho srdce. Jenže toto se stávalo již málo kdy; to své srdce jako by byl už někde zakopal a v prsou už je nenosil. Za to prudkost ho posedla již tak dokonale, že se jí ani zhostiti nemohl a nechtěl. V jakousi urputnost, zatvrdlost ta jeho prudkost přešla a tu by byl nejraději jen ubližoval, týral; to mohl býti jist, že mu z této urputnosti, zatvrdlosti už ani nikdy nepřijde lítost.

„Čert aby s ním vydržel," říkal Kmoch a říkal to i před Jozkou.

„To už ani není člověk, a kdy bych ho neznal jako sebe — čert aby to s ním vydržel.“

Tu když viděla Jozka na svém muži jen stálé mraky, jež veškerou zásobou své vlídnosti nedovedla zaplašit ani rozptýlit, stávala se také zmlklejší — nevtírala se, jak si to sama řekla; šla jaksi stranou a myslila si, že snad to přejde.

„Aha!“ říkal si Lovák. „To jest ta láska, už jí došla!“ Tedy ani to nebylo mu vhod, a kdy by byla počala cos jiného, nebylo mu to také vhod.

Už zase byl těmi jestřábími myšlenkami posedlý. Zase vzal děvčátko, odnesl si je kamsi stranou, pořád je prohlížel a zkoumal, jen že nyní zpíval jinou písničku. „Jsi ty přece mé dítě? Mám to na ruce svoje dítě?“ zněla nyní ta písnička; tu vidíme, že byl už o valný krok i pokročil. Pak se zamlčel, tu písničku zase si povídal po tichu, pak šeptem, pak jenom v myšlenkách.

Nejednou ho Jozka při tom dopadla, když si přišla pro dítě a povídala: „Ani to dítko neneseš domů, aby se najedlo. Pak se divíš, že u tebe pláče; z hladu pláče, už nejedlo tolik hodin — kde pak to dítě vydrží?“

Vida, nepřišel na to, že dítě může plakati z hladu, a jest to tak jednoduché.

Jindy šel s dítkem ke Kmochovi a povídal: „Mně přece není to dítko nic podobno?“

Kmoch na to si podepřel boky a pravil: „Že není? Co pak oči nejsou oči? A čí pak má oči? Zrovna vaše kouknutí, milostpane. A bude zrovna po vás. Prudké a dobrák. Tu onehdy jsem jí vzal pannu, s kterou si hrála. Bác ho! po mně tím, co měla v ruce. A když jsem jí pannu vrátil, počala toho litovat a hladila mne.“

Lovák zase měl na chvíli, čím by se uspokojil, a Kmoch hledě za ním, bručel: „Co to zase má s tou podobou? Čert aby s ním vydržel!“

Tak byl Lovák ukrutný, že počal děvčátko škádlit, zdali také ho plácne a zdali potom litujíc bude ho hladit; zdali tedy v skutku má jeho povahu.

Ale což! Na této cestě se již člověk nezastaví, to je svatá věc. Tu měl u sebe nějakého mladého mysliveckého mládence a jednou si povídá: „Počkejte, podívám se na vás zase večer oknem.“ A ženě povídá, že dnes přijde pozdě v noci domů.

Zatím byl doma tuze časně, totiž u domu byl již za večera a pak se díval oknem jako tenkrát na toho tuláka. Myslivecký mládenec byl doma a hrál si s Katuškou. Na klín ji bral, běhal s ní, na hlavě ji nosil, na zádech, pak lezl po čtyřech, dítě si posadil, jako by jelo na koni, a dítě bylo veselo. Pak přišla matka, vzala dítě k sobě; ale dítě, že půjde tam, a ukazovalo na mládence. Kde pak by nešlo raději k němu, když je bral na klín, na hlavu, na záda, na ramena!

Dlouho tam čekal Lovák u okna, až bylo hodně pozdě, když domů přišel.

„Kde jest mladý pán?“ tázal se Lovák.

„Jaký mladý pán?“ ptala se Jozka.

„Jaký! Drůbek!“ Tak se jmenoval mládenec.

„Asi že spí,“ řekla Jozka.

„Chtěl jsem mu říci, že bude přesazen.“ A na ta slova upřel na ni oči, jako by ji chtěl jimi zadržet za ramena.

„Už zas?“ řekla Jozka skoro lhostejně.

„Co zas?“ ptal se Lovák.

„Nu, že mládenec u nás je sotva měsíc a už musí býti přesazen. Divím se, že na panství ještě jakého mají, který by tu již nebyl býval.“

Nic více z ní nemohl vyzkoumati. Mluvila, jako když se mluví o věci lhostejné, jako by povídala o komsi, kdo tu šel okolo a chtěl se tu zastavit.

„Jest ještě jeden, který tu nebyl,“ řekl Lovák.

„Totě dost,“ povídala Jozka a smála se. „Který to as?“

„Už je při letech,“ řekl Lovák a opět těma očima se o ni opřel, jako by říkal: „Stůj, ani se nehni.“

„Ten snad tedy tu potrvá, když je při letech,“ prohodila Jozka.

„Proč?“ ptal se Lovák.

„Ach, což já znám vaše myslivecké příčiny,“ řekla Jozka. „Ale myslila jsem že proto, že je při letech.“

Tedy ani v tom ji nemohl podskočit.

Druhý den povídal Lovák Kmochovi: „Drůbek jest přesazen, přijde sem Kuliš, ten obstárlý.“

„Na dlouholi?“ ptal se Kmoch.

„Na dlouho,“ řekl Lovák. „Či to závisí na někom z vás, jak dlouho tu má být?“ A tu myslil také na Jozku.

„I pro mne, ať je tu do soudného dne. U vás bez toho už' aby čert vydržel, milostpane.“

„Cože?“ vztýčil se Lovák.

„A, vždyť je to pravda. Teď už ani z hloupostí nevycházíte a kdy by vám to měl člověk všecko říci, musil by mluvit jako na kazatelně.“

„Není třeba,“ zakřikl Kmocha.

„Toť se ví, není také nic platno.“ A Kmoch se obrátil zády a odcházel.

Pak se přistěhoval mládenec Kuliš, a to už pak Lovák chodil kolem Jozky a kolem dceruška jako petrovský, trápil kde koho mohl a týral nejvíce sama sebe.

Jednou přišel domů, i seděl tam mládenec Drůbek, který teď byl již mládencem u sousedního foršta. Když Lovák vešel, hrál si Drůbek s Katuškou.

„Už jsem tu zas, stýskalo se mi,“ řekl Drůbek a podával Lovákovi ruku. Po tomto úvodu, který byl jako pozdrav žertem pronešený, pokračoval: „Slíbil jste, že nářadí mé pošlete za mnou; bez pochyby že jste zapomněl, jdu si tedy pro ně.“

Ale tato slova Lovák už neslyšel; on slyšel pouze: „Už jsem tu zas, stýskalo se mi.“

A za chvíli Drůbek odjel i s nářadím.

Potom přišla do pokoje Jozka a povídala, že si Drůbek sám odvezl své nářadí.

„A tebe neodvezl?“ zhurta pověděl Lovák.

„Jak to?“ řekla Jozka zaražena i uražena.

„Jak to? Že jestli nepůjdeš za ním — podívej se, kolik mám tu dvojek!“ A ukázal na zbraně, Kmochem sestavené.

„Jsi, muži, nemocen?“ řekla Jozka a blížila se k němu a brala ho za ruku.

Ale Lovák jí mrštil nazpět ke dveřím, že div neupadla a že nemohla býti déle v pochybnosti. Vzala tedy něco prádla do jednoho a dcerušku svou do uzlíčku druhého a odcházela s nimi z myslivny. Ohlížela se, zdali Lovák ji zavolá zpět, neboť všemu tomu ještě nevěřila.

Ale Lovák ji nezavolal více. (Pokračování.)

O Homerovi a jeho básních.

Podává

prof. Jindřich Niederle.

„Nastane den, kdy svatá jednou bude zkácena Troja!“ — Proroctví toto, jež vydralo se statečnému obranci vlasti Trojské Hektorovi ze stísněných prsou, když se loučil u brány Skajské s chotí svou Andromachou, vyplnilo se záhy. Hektor padl, a pádem jeho zvrátila se Troja. Město obráceno v popel a prach, Priamos a mužstvo jeho potřeno zbraní vražednou a ženy jejich odvlečeny do ciziny pod těžké jho poroby. I přišli hrobaři — věkové, zasypali spáleniště, zahrabali nedobořené hradby, aby s povrchu země zahlazena byla památka Troje.

Avšak nezahlazena památka její z mysli lidské! Na výšině nynějšího Hissarlika už v 6. století př. Kr. objevuje se osada řecká, nazývající se dle staré Troje čili Ilia *Ilion* (nové). Zde zastavil se Xerxes, veda své nesčetné voje proti Helladě, aby obětoval bohyni Atheně i manům reků na té půdě před věky padlých. Však i toto město ve 4. století po Kr. spustlo, až posléze vymizelo z řady živých, nezůstavivši na povrchu stopy po sobě.

Patnácte set let od této doby uplynulo — a hle, památka Troje posud nezanikla! Ba naopak dnes právě hlučněji a živěji než kdy jindy ozývá se jmeno její kol a kol; neboť z krajův východních, přímo z Troady dochází a po celém světě roznáší se pověst, žeť *nalezena stará Troja.*

A kdo jest ten, jenž honosí se tím šťastným nálezcem býti?

Jest to Němec Meklenburčan, *Schliemann,* jenž od praktické činnosti života svého ode dávna veden jsa touhou k vědě archeologii, s vřelostí více než diletantskou oddal se zvlášť na studium věku staro-hellenského, na jehož půdě světodějné, v samých Athenách, krb domácí postavil. Zvláštní záliba v Homerovi, kteréhož zná výborně, zrodila v něm myšlenku a z myšlenky pevný úmysl rozřešiti jednou dávnou hádanku učeneckou, *kde byla Troja.* K úkolu tomuto přikročil s od-

hodlaností i obětovností všeho uznání hodnou. Přesvědčiv se dříve, jak sám dí, kopáním, že tam, kde před ním hledána byla Troja, nalezti jí nelze, obrátil zraky své mnohem blíže k břehu Hellespontskému, na nevelikou výšinu nynějšího Hissarlika; v ní shledal mohylu, pod níž by odpočívati měla Troja. I počal zde kopati a po tříletém kopání, kteréž mu as 200.000 franků strávilo, ohlašuje dnes udivenému světu: V návrší Hissarliku pod třemi vrstvami ssutin, z nichž hořejší v sobě kryje Ilion nové, nalezl jsem Troju; vykopal jsem hradby její, odkryl bránu Skajskou, objevil dům Priamův i převzácný jeho poklad zlata a stříbra. Na doklad toho s obšírnou zprávou, kteráž spůsobem denníku vyličuje dějiny kopání toho, spolu vydal Schliemann fotografický atlas*) zobrazující více než 3000 starožitností uložených nyní v domě jeho Athenském, kteréž po smrti jeho zdarma připadnou řeckému museu.

Netřeba zde vypisovati, jaké obtíže ze strany obmezenosti i ošemetnosti turecké dříve musil překonati, než se do kopání dal, a jaké zase nesnáze vystál po celou dobu kopání v osamělé nezdravé krajině, obývaje tu v chatrči s chotí svou Atheňankou, kteráž podobným jsouc nadšena zápalem, věrně vytrvala se svým manželem a velikou má toho zásluhu, že zvláště skvosty, jichžto z rumů dobývali, zachovány jsou před hrabivou rukou pobertů barbarských. Stačí tolik doložiti, že skutkem tímto přinesl Schliemann lidstvu oběť následování hodnou, kteráž vděčně zapsána bude v pamětech jeho.

Ačkoliv pak už teď — ať nic nedím o pokladu, v němž až příliš kvapně v radosti své shledal Schliemann poklad Priamův — i *o hlavním výsledku* kopání jeho, o nalezení Troje vážní hlasové projevují odůvodněnou pochybnost**): to přece jest jisto, že zásluhou

*) Trojanische Alterthümer (Leipzig, Brockhaus 1874). — Atlas trojanischer Alterthümer (tamtéž). Cena knihy 2 tol., atlantu 18 tol.

**) Srovn. recensi Mnichovského archeologa Bursiana v Zarnckově „Literarisches Centralblatt," r. 1874, č. 10. Tento na př. popírá, že by idoly bohyně Atheny z terrakoty a z kamene měly *„soví hlavu"*, z čehož Schliemann chce vysvětliti Homerovské epitheton Atheny *γλαυκῶπις* jako *sovotvárná* a dovozovati, že naleziště těchto idolův skutečně jest Troja. Dokládáť Bursian, že to, co Schl. má za soví tváře, jsou obličeje lidské sovím podobné proto, že obočí i nos jedním rysem hrubě vyvedeno a oči pouhým bodem naznačeny jsou; čemuž (jak soudím) zřejmě svědčí i ta okolnost, že dle oznámení Schliemannova (úv. str. 35) velmi mnohé z idolův těch mají vzadu naznačeny *vlasy* ženské, ba některé i *na čele* je mají vyryty (úv. str. 34.), a dále i to, že ve vrstvách něco vyšších nalezl prý Schl. nádoby s obličejem lidským, podobným velice k *sovímu*, čemuž rozuměti jest tak, že jsou to obličeje lidské už lépe tvořené, však ještě ne tak dokonalé, jako ve vrstvě nejhořejší, kdež podob se soví hlavou nenalezeno žádných. Krom toho i k tomu ukazuje Bursian, že dle popisu Schliemanna samého městiště nikterak se nesrovnává s dějištěm Homerovy Iliady, ježto (nehledíc ani k tomu, že tu žádného vyšehradu, Homerova Pergama, není,) veškera plocha jeho má jen 64.500 □ metrů, z čehož jde, že by město zde vystavené, i kdy by se připustily v něm domy trojpatrové a těsně seřaděné (však Troja Homerova jest širotřídná!) nemohlo míti více než 5000 obyvatelův. — K otázce, co by tedy byly památky tu odkryté, za odpověď klade Bursian domněnku, že jsou to snad zbytky z prastaré svatyně domácí bohyně, kterouž Hellenové za jednu měli se svou *Athenou* a nejspíše dle kraje celého (Ilion) nazývali Ilijskou; toto pak místo že bylo za ochranou snesených sem

Schliemannovou z netušeného hrobu minulosti *vědě* dobyt poklad veliký, kterýž po drahnou dobu zaměstnávati bude archeology, než budou moci o dosahu ceny jeho konečný a zevrubný soud vynésti.

Avšak což teprvé na budoucnosti a úsudku jejím důležitost skutku Schliemannova závisí, což jediní archeologové povoláni jsou, aby o zásluze jeho rozhodovali? Co znamená ten ruch ve světě vzdělaném, to obecné účastenství, jakéž všude vzbuzeno zvěstí o nalezení Troje? co ty četné zprávy a úvahy v listech veřejných i v přednáškách soukromých? Patrno, že kopání Schliemannovo vedle vědecké důležitosti má i zajímavost jinou, kteráž netýče se tak toho, *co* vykopal ve své Troji, jako toho, zdali *Troju* objevil.

A co byla ta *Troja,* že dnes po více než *třech tisících let* zraky všechny k ní se obracejí, a že v ústech celého světa vzdělaného ozývá se jmeno toho, jenž tolik práce a času, tolik síly a peněz obětoval, aby dokopal se zpráchnivělých kostí jejích?

Vypravuje se o Alexandru Velikém, že když táhna Troadou zastavil se u domnělé mohyly Achillovy, s povzdechem zvolal: „Šťastný ty jinochu, jenž jsi v Homerovi nalezl hlasatele svého hrdinství!" Mělť ovšem mladý ten světoborce v družině své dosti Hellenův, kteříž mohli veliké činy jeho pilně zaznamenávati a zachovati příštím potomkům; však neměl Homera, neměl varita jeho, kteréž by kouzlem svým činy jeho oslavilo tou měrou, jako oslavilo — pouhý *hněv* Achillův! A kdo mnedle čítá nyní ty Alexandreidy, aby v nich hledal potěchy a rozkoše? Však tím horlivěji čítají se zpěvy Homerovy; dnes tak jako za Alexandra nesmrtelná žije Iliada, a s ní žije Achilles, Agamemnon, Aias, Diomedes, Odyssevs, žije Priamos, Hektor, Paris... a celá ta řada bohatýrův ostatních, žije i *dějiště* činův jejich, *s Iliadou žije Ilios!*

Takto ovšem chápeme a vysvětlujeme si to pohnutí a účastenství vzbuzené zprávou Schliemannovou. Onoť má původ v *Homerovi a jeho básních,* kteréž po všem světě všude, kam proniklo světlo pravé osvěty, rozšířily se a zdomácněly, ačtě mnohem více než $2^1/_2$ tisíce let — dlouhá to věru píď v životě lidstva sebevědomého! — dělí nás, naše myšlení, cítění i snažení od doby jejich původu.

Avšak kdož stoje před sochou Apollona Belvederského, aneb před sousoším Laokontovým pomní toho, jak dávno už tomu, co z mramoru vytesána jsou ta díla dlátem antickým? Vždyť jsou to výtvory krásy, kteráž nevadne a nevetší, ale nesmrtelná a věčně mladá trvá ve své podstatě.

A tak i zpěvy Homerovy přes vysoký věk svůj nesestárly, nezvetšely, ale posud trvají ve své platnosti, jsouce nejdokonalejším vý-

---

darův chrámových (Schliemannův to poklad Priamův!) opevněno hradbami, kteréž několikráte po sobě i s přístojícími budovami byly zbořeny a zase vzdělány (odtud rozličné vrstvy Schliemannovy!), až posléze vznikla tu osada hellenská nazvaná Ilion (nové), jež časem v rozsáhlé město se rozšířila. — S úvahou touto v hlavní věci srovnává se též zpráva Haugova v příloze k Deutsche allgem. Zeitung od 1. února t. r. — Též přítel můj prof. Velišský, jenž chystá právě o Troji důkladné pojednání do listův filologických, platnost důvodů Schliemannových popírá, jakkoli možnost nějaké Troje na *Hissarliku* připouští.

tvorem epiky toho národa, kterýž ideu krásy prvý ze všech světu v pravém světle objevil a vtělování její za světodějný úkol svůj pojav provedl jej tou měrou, že člověčenstvo pozdější na tom, co vykonal, z části přestalo, z části budovalo a buduje jen dále.

Čím byly Homerovy zpěvy národu tomuto, starým totiž Řekům čili Hellenům, kterak s nimi veškeren život jejich se stýkal a proplítal co nejrozmanitěji a nejúčinněji, to zplna obsáhnouti může jen ten, kdo by život tento se všech stran do podrobna ohledal a pojal v celosti. Dosti budiž připomenouti, že jim více byly než biblí, že jim byly *knihou života,* z níž nejen z mládí ve školách svých nejdůležitější vědomosti o světě vnímali, ale v níž po celý věk svůj až do hrobu čítali, hledajíce v ní rady i zábavy, posily i potěchy.

Ký tu div, že původci jejímu nejvýše se obdivovali, že jemu božskou poctu vzdávali, svatyně stavěli a posvěcovali? A tato úcta k Homerovi i za hranice sáhala a s osvětou jejich se šířila. Když pak klesla Hellas vnitř nesvorná a vysílená, hle, sám syn jejího pokořitele, onen vítěz světa Alexander na výpravách svých s sebou nosil Homera a z převzácné kořisti perské jeden z největších skvostů vybral jemu za pouzdro!

Též zámořští sousedé Řekův, světovládní Římané, jakkoli praktický směr ducha jejich dlouho vzpíral se proti umám všelikým, přece záhy do škol svých zavedli Andronikův překlad Odysseje, a čím více zušlechťovali ducha svého plody řeckými, tím jasněji poznávali cenu Homerovu a tím větší úctu jemu vzdávali. Znamenitý básník jejich a spolu soudce esthetický Horatius na četných místech jmeno jeho připomíná s uznáním i oslavou, a zbožňovaný jejich Vergilius Homera nad sebe povýšil tím, že své umělé epos národní Aeneidu vzdělal dle vzoru jeho Iliady a Odysseje.

Touto oblíbeností básní Homerových stalo se, že když posléze sřítila se i veliká říše římská, přes všechny vzešlé potom převraty a bouře, kteréž tolik nenahraditelných skvostů umění všelikého rozmetaly a zkazily, dosti rukopisův jejich dochovalo se na časy pozdější. A ve věku 14. slavný básník italský Boccaccio, věrný přítel pěvce na Kapitoliu římském korunovaného Petrarky, honositi se mohl tím, že prvý z Řecka na omládlou půdu Italie přinesl a tu pěstovati počal zpěvy Homerovy. Avšak vševládnoucí latina nedávala ještě žádoucího vzniku literatuře řecké. Vedle „božského“ Vergilia málo dbáno vzoru jeho Homera; až konečně přišel věk nový, 18. století, a s ním sňata aneb aspoň uvolněna jsou pouta duševní poroby, a lidstvo novým počalo dýchati životem.

Od těchto dob nabývá zas vlastního práva a v popředí vystupuje *umění hellenské;* a dnes, když zdárným srovnáváním sourodých plodův literárních u rozličných národův vyjasňuje se pravá podstata básnictví, u velikém pantheonu světových geniů na předním místě vystaveny jsou básně Homerovy *za živý a nepředstižený vzor epiky,* a všichni národové přicházejíce hlásí se k nim a jako pěvce svého posud srozumitelného a platného pozdravují a velebí toho dávnověkého *Homera.*

Než — jdešli ptat se minulosti, kdo byl tento Homer, kdo jeho rodiče, kde a kdy usmálo se naň světlo života: nikde nezvíš jisté od-

pověди! Nejprvé *sedm*, brzo i daleko *více* měst hellenských honositi se bude kolébkou jeho a celá *čtyři století* otvírati budou paměti své a příti se o slávu jeho narození.

Toť věru jest úkaz podivný, tím podivnější, čím větší bylo jmeno Homerovo po veškeré Helladě. Kterak tu neshodu lze vysvětliti? Mohliliž Hellenové pro dílo samo tvůrce jeho tak záhy a úplně pustiti z paměti, či sám ten velikán tak málo dal jim sebe a původ svůj poznati?

K otázce této chceme hledati odpovědi, a to tím více, ježto cesta táž přivede nás snad i k lepšímu poznání a ocenění básní Homerových u nás pohříchu ještě málo známých.

Iliada a Odysseja — to jsou jmena jejich; a každý z laskavých čtenářů hned spojuje s nimi obraz obsahu jejich více méně určitý. Však nebude obecné úvaze naší nikterak na újmu, jestliže stanouce na chvíli obraz ten rysy co možná stručnými obnovíme si na mysli.

Látka *Iliady* vzata jest ze světoznámé pověsti hellenské o válce Trojské. Mladý kralevic trojský Paris unesl knížeti řeckému Menelaovi krásnou choť Helenu; pročto zdvihli se s voji svými nejčelnější bohatýři řečtí a přistavše s loďstvem ku břehům Troady po devět let obléhali Troju nadarmo, až přiblížil se rok desátý a s ním i zaslíbený věštbou konec války. A krátká, však znamenitá doba jedna z tohoto roku posledního vyplňuje ději svými 24 zpěvy Iliady, složené málem z 16.000 šestiměrných veršů.

Nejstatnější a spolu nejsličnější bohatýr mladistvý Achilles zanevře na vrchního vojevodu Agamemnona pro dívku svou u válce ukořistěnou Briseovnu. Dívku tu po prudkém sváru odňal jemu Agamemnon, chtěje ji náhradou míti za to, že sám děvu svou, kteréž dříve za výkupné vydati nechtěl, posléze zdarma musil vrátiti otci jejímu, knězi Apollonovu, aby utišil hněv boha toho odporem svým zbuzený a mor odvrátil od vojska. Od té chvíle straní se Achilles války podle rady matky své, bohyně Thetidy, jež vydá se na Olymp a tu uprosí Zeva, aby Trojanům potud dopříval vítězství, až by Achajští*) v tísni jsouce rozpomněli se na syna jejího a z plna učinili jemu zadost. — Achajští bez Achilla hotoví se k boji. A když už vyzbrojení vytáhnou do pole a potkati se mají s Trojskými, tu za všechny v boj se dají Menelaos i únosce ženy jeho Paris, aby sami spor dlouholetý rozhodli. Paris podléhá; však příznivá mu bohyně lásky Afrodita zachrání ho do města. A než se nadějí Achajští, poruší Trojané sotva učiněné příměří, i nastane boj obecný, v němž nejvíce vyniká rek achajský Diomedes i nad bohem války Areem vítězící.

Trojané ustupují. Přední jich záštita Hektor spěje do města s poselstvím, aby ženy za milost vzývaly bohyni Athenu. Tam rozloučí se s chotí Andromachou i děckem nemluvnětem; a teprvé když se vrátí, zmužilosti dodá rodákům. Následky toho počínají se jeviti; než v tom zastaví voje Hektor a k souboji vyzývá reky achajské. Tito se váhají, až pak k domluvě Nestorově přihlásí se jich sedm, z nichž los padne

*) Tak totiž nejčastěji jmenuje Homer Řeky, kteříž tehdáž neměli ještě jmena společného.

na Aianta. Však i tento souboj nemá výsledku; nastalá noc zápasníky rozvede. — Po krátkém na to příměří, za kterého pohřbeni jsou mrtví a od Achajských vzdělána zeď s příkopem, obnoví se boj, a v něm pozorovati jest obrat. Trojané vítězí i doženou Řeky v tíseň takovou, že večer odhodlá se Agamemnon k Achillovi vypraviti posly o smíření. Však nadarmo jest nabídnutí jeho; Achilles jako skála trvá na svém úmyslu, poslové se vrátí s nepořízenou. — Po noční téhož dne výpravě, na níž Diomedes s Odyssevem zajali a zabili Trojského zvěda Dolona, z rána vzplane veliký boj. Přes vše hrdinství Agamemnona a druhých vládyk ustoupiti musí Achajští, a náčelníci jejich jeden po druhém raněni odcházejí z bitvy. A jakkoli pomoc božská, zvláště lesť bohyně Hery zjednala jim na okamžik převahu, přece posléze podléhají, a již ani zeď jich nechrání. Již vnikají Trojané do tábora lodního, již zažíhají lodi, jedinou to naději Řekův: tu konečně svolí Achilles k úpěnlivé prosbě Patrokla, druha sobě nejmilejšího, že dada mu zbroj svou s mužstvem svým vypraví jej do pole. A jedva vyřítili se ze stanův, tož Trojané mníce, že to s Myrmidony Achilles, dají se na útěk, na kterýž i Hektor stržen jest. Zdarem tím rozjařen nedbá Patroklos rady Achillem udělené, aby nepouštěl se daleko, nýbrž žene se dále a dále až ku hradbám města, kdež omráčí jej bůh Apollon, pak poraní rek Euforbos a posléze porazí sám Hektor. O mrtvolu jeho vede se krutý boj, zatím co posel kvapí zpravit o tom Achilla. Zvěstí tou dojat jsa přebolestně zdvihne se mladý lev z nečinného ležení, aby pomstil druha věrného, ačtě dobře zná věštbu, že učinili tak, sám v krátce život svůj položí. Protože pak zbroj jeho Patroklovi svlečenou na sobě má Hektor, dojde matka jeho na Olymp, aby mu jinou opatřila od božského zbrojíře, boha ohně Hefaista. — Konečně přinesena mrtvola Patroklova, a nad ní pomstu přísáhne Achilles. Z jitra přijde matka se zbrojí, mezi níž umělostí zvláště skvěl se slavný štít, a syn obleknuv se pádí do boje. Před sebou žena Trojany jedny vraždí, druhé tiskne do proudu boha Xantha, jenž proti němu se vzbouří, načež i mezi nebešťany ve dva tábory rozdělenými strhne se zápas, jenž skončí se ústupem těch, kdož stáli k Trojanům. — Zatím utekli se Trojané do města. Jediný Hektor zůstal a přes důtklivé prosby rodičův vydá se s Achillem v boj a v něm konečně podlehne, brzkou smrť věště svému vítězi. Tento pak obnažené tělo jeho přiváže k vozu a smýká k lodím — rodičům i choti jeho k přežalnému pohledu. Příštího rána spálena jest mrtvola Patroklova, druhého dne nasypána jemu mohyla a od Achilla zřízeny hry závodní. Však s plameny neuhasla pomsta Achillova; ta znova pudí jej ven, aby den co den vláčel Hektora kol mohyly, až konečně Apollon pohne bohy k lítosti. Původem jich vydá se stařičký Priamos do tábora řeckého a tu dojav srdce Achillovo obdrží mrtvolu synovu, kterouž pak Trojané za obecného smutku a nářku na hranici spálí. — Hranice Hektorova — toť poslední výjev Iliady. Dále vypravování nesahá; však víme dosti. Hektor padl, sřítila se hlavní hradba, dlouho město neobstojí. Ten plápol hranice Hektorovy obrazem jest žáru, jímž brzo lehne posvátná Troja!

S Iliadou obsahem souvisí *Odysseja*, obsahující též ve 24 zpěvech skoro 13.000 veršův. Opěvá návrat důmyslem i vytrvalostí proslulého

reka Odysseva, jeho desítileté bloudění a konečnou pomstu nad hejřivými ženichy věrné manželky Penelopy. Skrovné dějiště Iliády, rovina Trojská, rozšířeno v Odysseji po celý téměř tehdy známý svět, ba i dále do říše fantasie; a na rozšířeném tom dějišti jeví se všude takový postup osvěty, jenž, byť se esthetické ceny básně netýkal, však zřejmé svědectví dává o mladším původu jejím. — Dávno už Řekové druzí od Troje byli se vrátili do vlastí svých; jediný Odyssevs na desátý už rok trval v cizině. Tudíž právem stěžuje si Athena v radě bohů do toho osudu miláčka svého a v nepřítomnosti nepřítele jeho Poseidona vymůže, aby k nymfě Kalypse, u níž zdržován byl tehdy Odyssevs, vypraven byl Hermes s poselstvím, že má jej domů propustiti. Athena sama zajde do otčiny jeho, na ostrov Ithaku, kdež pomoci zvláště bylo potřebí. Neboť mníce, že Odyssevs zahynul, nahrnuli se ženichové do domu jeho; a ti ucházejíce se o choť jeho Penelopu statek jemu hodováním mrhají. Jediný syn, sotva dospělý Telemachos, nemá síly ni odvahy, aby tomu zabránil. Tu zjeví se Athena. V podobě dávného přítele Odyssevova smělostí naplní srdce mládcovo tak, že svolav s příštím jitrem sněm obecní pomoci se dovolává proti ženichům. Však marné volání jeho; sněm se rozejde bez pořízení. Tož vybídnut jsa Athenou vydá se Telemachos na zvědy po otci, a to nejprvé do Pyla k Nestorovi, a odtud dále do Lakedaimona k Menelaovi, od něhož zví tolik, že Odyssevs živ jest a zdržován na ostrově Kalypsy. Na tu zprávu chystá se k návratu, nemaje tušení o tom, že zatím ženichové úkladně vypravili proti němu loď a že matka zvěděvši o všem, sklíčena jest úzkostí. — Než hodina spásy se blíží. Hermes vykonal u Kalypsy své poselství. Nymfa podrobí se vůli Zevově a Odyssevs stesav si vor vydá se na cestu do Ithaky. Už blízko jest žádaného cíle: an tu nepřítel jeho, pán moře Poseidon, zočiv jej vzbudí bouři takovou, že stěží návalem vln prodere se na břeh ostrova Faiakův a tu v hluboký upadne spánek. Procitnuv setká se tu s Nausikaou, dcerou královskou, jež vnuknutím Atheniným v tato místa přišla prat. Dle rady její večer dostane se do hradu královského, a tu dojme přítomné vládyky prosbou svou tak, že hosta nejen uctí co nejlépe, ale i v otčinu provoditi slíbí. Však dříve ještě dá se jim poznati a vypravuje osudy své minulé, kterak pluje od Troje přibyl ke Kikonům, pak k lotojedcům, odtud ke Kyklopům, z nichž jednoho, Polyfema o zrak oloupil, čímž hněv otce jeho Poseidona na se uvalil. Odtud připlul prý k Aiolovi, jehož vzácný dar, měch spoutaných větrů, zmařen zvědavostí druhův; načež ztrativ část mužstva u Laistrygonův, přistal k ostrovu čarodějky Kirky, kteráž polovici mužův napřed vyslaných proměnila u vepře, však k němu přispěním Hermovým moci neměla, ba i druhým podobu lidskou vrátiti musila. K radě její pobyv v podsvětí, aby se u věštce Teiresia dalších osudův svých doptal, a navrátiv se k ní nabyl poučení o další cestě, kteráž vedla jej skrze Seireny, Skyllu a Charybdu na ostrov Thrinakii. Tu hladem jsouce trápeni zabili druhové mimo vědomí jeho několik kusů ze skotu Heliova, začež všichni, jakmile vypluli na moře, zahynuli v bouři kromě Odysseva, jenž jediný zachránil se na ostrov Ogygii, odkudž připlul k Faiakům. — Vypravováním tímto dojatí Faiakové hojně obdaří Odysseva a s lodí

domů vypraví. Na cestě usne Odyssevs. Spícího vyloží plavci na břeh; sami pak nezniknou hněvu Poseidonova, nýbrž proměněni jsou i s lodí uprostřed moře ve skálu. — A když procitne Odyssevs, nepoznává své otčiny. Teprvé od Atheny zví, že stojí na půdě Ithaky; dle rady její vydá se k starému pasákovi na venkově Eumaiovi, jenž vlídně ho přijme, aniž pozná v příchozím žebráku pohřešovaného pána. — Zatím k napomenutí Atheninu pospíší Telemachos z Lakedaimona, a šťastně ušed zálohy přistane k Ithace i chvátá přímo k Eumaiovi, kdež v příhodné chvíli otec se synem se poznají a se smluví o pomstě nad ženichy. Z rána vrátí se Telemachos do města a brzo za ním vejde i Odyssevs, veden jsa Eumaiem, po dvaceti letech do domu svého, nepoznán, nevítán nikým leč starým psem. Tu nejednoho zakusiv příkoří, přesvědčí se jak o zpupnosti ženichův tak o věrnosti Penelopy, kteráž u večer vypravováním jeho z pravdy i smyšlenky smíchaným dojata jsouc umíní si konec učiniti stavu svému nesnesitelnému. Jestiť ráno slavnost v městě. Záhy dostaví se sluhové, mezi nimi Eumaios s jiným věrným pastuchou; sejdou se i ženichové — a to naposled. Přijdeť Penelopa s lukem Odyssevovým. Kdo ten luk napne a skrze ucha dvanácti seker ostřím do země jednou čarou zasazených střelu promrští, toho býti chce druží. Zatím, co vnitř v síni marně snaží se ženichové luk napnouti, opatří se Odyssevs bezpečím venku, a jak odešla Penelopa, vezme sám luk, napne jej, sekerami šíp prostřelí; a než vzpamatují se užaslí ženichové, obrátí luk proti nim a neustane dříve, až pomocí syna i dvou věrných pasáků smrtí potresce všechny a po nich i čeleď nevěrnou. Po této katastrofě nastoupí milý výjev poznání se Odysseva s Penelopou a pak pobytu jeho na venkově u stařičkého otce Laërta. Zdvižený zatím boj od příbuzenstva padlých ženichů uklidí se smírem bez krve. —

Už ze skrovného náčrtku tohoto lze poznati, že básně tak rozsáhlé a rozmanité nemohou býti prvotinami epiky hellenské, nýbrž že jsou bohatým a utěšeným výkvětem básnictví dobou věků až k vrcholu vyspělého, jehož zárodky sahají daleko do časů předešlých, až do dálné minulosti tam, kde světlo historie v temnu zaniká, a jen domysl lidský slabým kmitem stopuje počátky hellenského života.

Původní názor světový, kterýž si Hellenové z pravlasti asijské do evropských sídel přinesli, byl ovšem ne jiný než *báječný* čili *mythický*. Všechno totiž, cokoliv mysl jejich poutalo, bez rozumování, bez reflexe dle toho, co jediné přímo znali, dle sebe, dle citu svého pod vládou obraznosti pojímali a si představovali. Rozmanité zjevy v přírodě i v životě lidském, jež my přispěním věd z přirozené povahy a spojitosti *sil* vysvětliti si umíme, vykládali si tak, jako my sami u věku dětském si je vykládáme, — za *činy a stavy bytostí nějakých k nim přibásněných*. Především zajisté zjevy oblohy nebeské, k níž zraky lidské vždycky bezděky se obracejí, zbudily živé a rozličné představy o bytostech vyšších, jimž tím větší připisována byla moc, čím nápadnější byl ten neb onen zjev a čím více dojímal mysl nevědomou a srdce dětinné. Však zjevy nebeské stýkaly se namnoze se zemí. Oblaky deštěm napájely její půdu, blesk zasáhal její vrcholy. Takto i země s veškerým svým tvorstvem stala se předmětem pozorování a

nazírání mythického; a tak ponenáhlu celá příroda obydlena jest bytostmi mocí nad člověka vyššími, o jejichž životě a působení vypravovaly se báje čili *mythy,* kteréž v krajinách tak různotvárných u národa tak živou obrazností obdařeného k neobyčejné dospěly hojnosti a rozmanitosti.

Tyto mythy žily v lidu šířice se podáním ústním od pokolení ku pokolení. Když pak národ už na vyšší stupeň osvěty dostupuje na mnoze změnil původní svůj názor světový, i tu stejně vypravovány byly a víry docházely mythy; leč jinak jim nyní rozuměli. Bytosti božské, jež dříve jedno byly se živlem svým přírodním nemajíce ještě určité konkretní podoby, počaly ze živlu toho víc a více vystupovati, od něho se odtrhovati, spolu i podoby samostatné, určité, a to — což významným jest svědectvím o esthetickém nadání Řeků — podoby lidské nabývati.

Tím stalo se, že i konání jejich, jímž si dříve mysl lidská ten neb onen zjev přírodní vysvětlovala, *obecnosti* své na mnoze pozbylo a připoutáno jest k určité době časové, t. j. že proměnilo se v *jednotné* činy bohův, v *události* minulé, kteréž tak, jako by se byly v pravdě staly, vypravovány byly a k chuti i potřebě věku svého všelijak se přizpůsobovaly. Tak — ať jednoho jen dotkneme se příkladu — vidouce červánky ranní mizeti východem slunce, zjev tento původně pojímali mythicky myslíce si, že to zora prchá po každé před sluncem. Však časem ze slunce stal se bůh Apollon, ze zory (dafne, δάφνη = horoucí, zářící) stala se spanilá nymfa, a obecný ten výjev přírodní proměněn ve skutečnou událost toho obsahu, že kdysi Apollon zahořev láskou k Dafně stíhal ji, ona pak nemohouc už stihatele uniknouti proměněna jest v stejnojmený strom (dafne t. j. vavřín).

Bozi takto proměnění též do sídel určitých jsou uhostěni a v družstva i rodiny dle vzorů lidských spojeni, ve kteréž příčině záhy proslula v Řecku thessalská hora Olympos, jejíž týmě přes 9000 stop vysoké stalo se sídlem přední rodiny božské s Zevem v čele. A čím rozmanitěji a dokonaleji život pospolitý ponenáhlu se utvářel a čím hlouběji a vnitřněji živly ethickými se pronikal a jednotil, tím více vždy význam bohův těchto se pozměňoval. Vedle aneb na místě úkonův jich přírodních přičítány byly jim úkony nové a nové, k ethickým stránkám života pokročilého se táhnoucí.*) Takto Hellenům z původ-

*) *Zevs* na př. původně byl přírodní bůh v oboru vzdušném vládnoucí, působitel zjevův na obloze nebeské. Z tohoto živlu znenáhla vystupuje stal se bohem ethickým, otcem bohův a lidí, svrchovaným vládcem i ochrancem řádu světového a mravního. Z oboru oblakového s nebem stále se stýkajícího a tvářnost jeho měnícího, vystoupila *Hera* i postavena vedle Zeva za sestru i manželku jeho; tož život ženský, zvláště stav a řád manželský dán v její ochranu. *Pallas Athena,* původem bouřná tuča Zevem (nebem) zplozená, stala se brzo bohyní válečnou, a původní význam jeví nám ještě její aigis s hlavou Gorginou a mohutné kopí (t. j. bouřka s bleskem). Z bohyně udatnosti válečné stala se za dob pokojnějších bohyně statnosti duševní, bohyně důmyslu a umu i v dílech míru platného. Z *Helia* slunce odloučil se *Foibos* (Světlý) *Apollon,* jenž stal se dárcem světla duševního, věštectví i tvůrčí síly básnické, spolu bohem hudby. A zůstalli při tom střelcem, zapomenuto, že střely jeho původem jsou paprsky sluneční.

ního názoru světového posléze zbyly přebohaté a krásné *mythy*, jež samy jsouce plodem v pravdě básnickým, záhy staly se jádrem *poesie* v užším smyslu, a to poesie dle prvých podnětův svých *náboženské*.

Když za uctěním božstva k slavnosti sešel se lid, a sváteční pohnutí zmocnilo se srdcí shromážděných ctitelův, hledajíc přiměřeného sobě výrazu: tu ozvala se poesie, tu zrodily se první písně, kteréž vnitřní to pohnutí projevujíce spolu božstva přítomného činy a osudy hlásaly a tak v sobě obsahovaly už jakýsi zárodek *epiky*, kteráž v pravé a dokonalé své podobě vznikla teprv později.*) Musilyť dříve přijíti doby veliké, doby bojů a zápasů, ústrků a stěhování, kteréž skončily se tím, že kmenové hellenští sídla svá téměř úplně vyměnili, z části i vlasť evropskou opustili na kynoucí břeky Malé Asie.

Převraty těmito zanikly as mnohé staré zpěvy, ale nezaniklo básnění. Naopak, právě ty veliké zkušenosti oživily ducha národního, dodaly mu vzletu netušeného; a spolu k dřívějším živlům mythickým přibyly nyní živly historické, kteréž se s nimi všelijak pronikaly a slučovaly — v *pověsti bohatýrské*. Tak nahromadilo se hojně látky ke skutečné epice; a té se chutě ujímali pěvci národní, jimž hojně bylo, jako našemu Záboji, od bohův dáno, a zpívajíce slavili vedle bohův i proslulé reky, jež nad lidi kladouce s nebešťany osudem i rodem spojovali.

A pěvci tito všude byli vítáni, zvláště v hradech knížat s úctou chováni. Neboť když bohům vzdána byla oběť a po ní nastala slavnostní hostina i zábava, ohlížel se každý po pěvci, jenž by to, co všem hýbalo srdcem, zvláště hrdinné boje předkův zpěvnými ústy po návodu Musy vyjevil a vyprávěl. Člověk vždy těší se velikým výkonům, důkazům síly jak jednotlivce tak zvláště celého národa; a ta se tehdáž neosvědčovala jinak než hrdinnými boji a dobrodružnými podniky, jichžto památka nemohla býti oslavena a zvěčněna lépe než ústy nadšených pěvcův. V tom hledati jest původ zpěvův bohatýrských, v tom příčinu záliby v nich.

Avšak to, co zpívali pěvci, nebylo pokládáno za majetek jich jediný, nýbrž za majetek společný, poněvadž pocházelo ze společného národního vědomí. Neovládlať ještě subjektivnost národem, nerozdrobila duševní bytost jeho v individuality zvláštním vědomím od sebe odloučené. Všichni svobodní synové jednoho kmene neb národa, v jedné odchováni jsouce škole života, jedno měli vědomí — vědomí národní. A jako samy mythy a pověsti jměním byly národním, ježto každý s nimi srostl myslí svou, tak i zpěvy z této látky *týmž duchem* tvořené, *týmž srdcem* prohřáté byly *jměním národním*. Pěvec jen osvícením a uměním formálním lišil se od druhých, tím, že Musa jej si vyvolila za utvořitele toho, co láskou obecnou vědomí všech plnilo. A tak nepěl jen za sebe, dle povahy své duše subjektivní, nýbrž zpíval v pravdě

*) S tím snáší se to, že pěvci nejstarší, jichž některá jmena zachována jsou pověstí, byli *kněží* zároveň. Takový byl známý *Orfeus*, jenž zpěvem svým jímal celou přírodu, ba i neuprositelného vládce říše podzemské okouzlil tak, že mu vydal záhy ztracenou choť Eurydiku.

za všechny, zpíval z mysli a ze srdce národa a písně jeho byly — *v tomto smyslu — prostonárodní.**)

I samo vzývání Musy, kterýmž se také obě básně Homerovy počínají, osvětluje poměr ten. Pěvec tak málo vědom si byl své individualnosti, že ani o paměti své nevěděl. Když přišla chvíle, píseň se mu dostavila sama; slovo za slovem, verš za veršem plynul z hlubiny duše, aniž měl vědomého přehledu o celku. A nemoha si výjevu toho psychologicky vysvětliti, počítal jej za působení bytosti božské, Musy, a ji tedy při počátku zpěvu za přispění vzýval. Tak tedy „vzývání Musy", kteréž epikovi umělému jest holou formulí, pěvci národnímu bylo skutečnou potřebou.

Z toho pak nutně jde, že, kdykoli píseň byla opakována, vždy znova se v mysli rodila, že nebyla pouhou reprodukcí, nýbrž druhou produkcí, ať tak dím, ne raženou už mincí, ale zlatem tekoucím, nově vždy v podobný útvar se přelévajícím.

Při tom dlužno i to míti na zřeteli, že za těch dob nemělo básnictví podpory v *písmě,* kteréž teprvé za příštích věků s postupem osvěty u Hellenův vešlo v známost a v širší užívání, a že tudíž původně jen ku zpěvu a k poslechnutí básně epické se skládaly.

Takové skládání zvláště se dařilo na západním pobřeží Malé Asie, a to hlavně u kmene *ionského,* kterýž nad jiné vynikal duchem čilým a vnímavým, a zmohutněv v nových vlastech život tu vedl svobodný a hojnými styky se sousedý jarý a veselý. K velikému bohatství bájí a pověstí, jež kmen tento z krajův evropských s sebou přinesl, přibylo mu mnoho pověstí nových o těch událostech, jejichž dějištěm byly břehy asijské. Se zvláštní pak zálibou pěstovány byly pověsti o zmíněné *válce Trojské,* jejíž jádro, jak se podobá, kromě živlův mythických souhrnem jest upomínek na mnohé ty boje, kteréž podnikl sousední kmen *aiolský* pod vedením bohatýrův achajských v rovině Trojské proti usedlým zde Dardanům.

K válce této spojeni jsou pověstí nejčelnější rekové, jimiž se rozličné kmeny a obce honosily, a jejich všeliké osudy při obléhání Troje i po dobytí Troje staly se pramenem hojných písní, které vedle sebe a po sobě vznikaly, pro svou oblíbenost brzo vrch obdrževše jiné písně buď zatiskly aneb aspoň zastínily, a šířce se po národě, konečně spojeny byly ve dva veliké celky, známé pod jmenem Iliada a Odysseja.

Však spojení to neudálo se *najednou,* není vědomým činem nějakého básnického genia, nýbrž jest výsledkem vývoje nenáhlého i přirozeného.

Neboť *možnost* splynutí jejich v celky, ve skladby jakž takž jednotné, dána byla *písněmi samými.* Onyť nejen že jsouce původu národního už ze stránky formalní v sobě chovaly jakousi příbuznost, nýbrž i v obsahu svém, v pověstech samých přirozené měly pojidlo, jakéž i v podobných písních národův jiných více méně dochází platnosti

*) Podobně vznikají po tu dobu písně u národův, kdež nepronikla osvěta tou měrou v jádro lidu, aby pěvce odloučila od něho a postavila na stanoviště subjektivní, jako na př. u Srbův, Rusův, v některých krajích Italie. I lyrické písně naše národní jsouce plodem takového společného vědomí nemohou se vykázati svými původci.

a bývá buď slabší aneb silnější, dle čehož i jednota jím vznikající jest buď volnější — k složení částí neorganických podobná, buď tužší — k ústrojí rostlinnému přirovnatelná.

Hned prvý pohled na básně Homerovy jeví tužší, umělejší jednotu v *Odysseji* než v Iliadě, poněvadž tam osobnost Odyssevova všude a všude přímo aneb nepřímo vystupuje v popředí, vše k sobě potahuje a kol sebe řadí. Avšak i *Iliadě* dostalo se středu a na pohled, zvláště z dálky, vnitřního sjednocení osobností Achillovou.

Pomyslemež si jen některé písně Iliady na okamžik o sobě. Jedna slavila neodolatelnou v bóji sílu Achillovu, druhá vítězství jeho nad Hektorem, jiná líčila svár jeho s Agamemnonem, jiná zatvrzelost jeho ve hněvu a odbytí poselství Agamemnonova. Jiná zase píseň hlásala výpravu a smrt Patroklovu a boj o jeho mrtvolu, jiné písně vyprávěly hrdinské skutky Diomedovy, Agamemnonovy, jiné souboj Menelaův s Paridem, Aiantův s Hektorem, jiné obecný boj u lodí, boj u příkopu a zdi atd. Jak snadno jest pochopiti, že když tyto a podobné písně na společném základě pověsti počaly se k sobě družiti a vespolek spojovati, právě *tak* a ne jinak se sdružily a spojily, než jak se stalo v Iliadě! Mohlali jinak počíti se Iliada než písní o sváru Achilla s Agamemnonem? Tím, že rozhněván straní se Achilles boje, odůvodněno už napřed i bez slibu Zevova pozdější podléhání Achajských, tím i dána volnost a příležitost ostatním bohatýrům prokázati své hrdinství, jakož učiní Menelaos soubojem, po něm Diomedes vítězným svým postupem, pak zase soubojem ač nerozhodným Aias, až konečně štěstí se obrátí k Trojanům a s bolestí pohřešován od Achajských Achilles. Právem tu nastoupí píseň o poselství Agamemnonovu a neustupnosti Achillově. Znova bez Achilla počne se boj. Tu vhodně vřadí se písně o hrdinství vojvody Agamemnona i jiných reků, kteříž posléze ustupují, nemohouce uhájiti zdi a posléze ani lodí — an tu obrat způsobí Patroklos vytrhna do boje. Patroklos padne — druh Achillovi nejmilejší; tož zajisté se vzchopí jinoch rozhněvaný! Zde tedy místo jest písním o vítězství Achillovu a jeho pomstě nad Hektorem; a vhodným k tomu závěrkem přistoupí píseň o hrách zařízených Patroklovi na počest a posléze píseň o vykoupení mrtvoly Hektorovy.

Takovéto asi bylo to pojidlo, jímž dána byla možnost, aby z těch písní o válce Trojské, kteréž obsahem nejvíce se k sobě hodily, během času srostla naše Iliada. A podobné, však silnější obsaženo bylo v původních živlech Odysseje, kteráž vznikajíc za doby pozdější, když už asi písně Iliady slévati se počínaly v kusy okrouhlejší, měla větší a složením svým v pravdě umělejší písně za základ.

Že pak jednota obou básní stala se též *skutkem*, k tomu přispěli činitelové rozliční, hlavně ovšem *pěvci básníci* (tak řečení aoidové), kteříž po každé jako znova písně z nitra vyluzujíce snadno je přetvořovali a vědomky i nevědomky k sobě víc a více připodobňovali.

Rostoucí pak záliba lidu, kterýž nalézaje v nich čistý a nevysýchající pramen nezbytné zábavy *duševní* nepřestával už na jednotlivých písních, ale o slavnostech národních vždy delších a umělejších skládání si žádal, brzo spojila pěvce ve *družstva pěvecká*, jakéž se zvláště připomíná na ostrově Chiu pod jmenem Homerovců. V těchto

byly zvlášť oblíbené zpěvy bohatýrské pěstovány, dle chuti věku u větší celky spojovány a příbuznými jinými zpěvy rozhojňovány.

A když po časech postupem osvěty probuzená u Hellenův subjektivnost pěvce lyrické, umělce individuální zrodila a tvůrčí síla epiky prostonárodní potuchla: tož asi už napřed Iliada a po ní pak Odysseja působením aoidův v hlavních kusech byly sjednoceny, tak že ti, kdož nyní k varitu je zpívali, tak řečení *rhapsodové*, pouzí deklamatoři a nikoliv básníci, o slavnostech národních, kde delší doba vyměřena byla recitacím jejich, mohli už delší kusy spojité aneb i celky zpívati střídou po sobě. K vnitřnímu sjednocení básní rhapsodové zajisté málo přispěli, leda že snad tu onde zpěvy menší vložili, mezery mezi jednotlivými písněmi jakž takž hleděli vyplniti, větší nesrovnalosti odstraniti, ať už k prospěchu anebo na škodu básní původních.

Nyní pak nescházelo nic než aby drahé ty památky kolující po všech vlastech hellenských v jedno sebrány a zaznamenány byly rukou pečlivou i zachráněny od zkázy, kteráž byla by je za dob příštích zachvátila najisto. Ruka ta spasitelská objevila se v čas. V šestém století před Kristem, když znalost písma už značně byla rozšířena po vší Helladě, byly básně „Homerovy“ k rozkazu athenského vládce *Peisistrata* sebrány a redakci čtyř básníků znalců ke konečnému upravení i zaznamenání písemnímu svěřeny. Pokud *pořadatelé* tito přičinili se o konečné ustálení a sjednocení jejich, nesnadno jest rozhodnouti; však toho vděčni jim býti musíme, že si při tom vedli s vlasteneckou pietou a co mohli bez porušení zachovali netoliko rodákům svým Hellenům, ale i nám i všechněm věkům budoucím.*)

Dle výkladu tohoto nejsou *„básně Homerovy“* umělým výtvorem jediného básnického genia, nýbrž jsou samorostlým a ponenáhlu dospělým plodem rozličných činitelův národních. Zárodek jich položen hojnými mythy a pověstmi, hlavně na úrodné půdě břehů maloasijských. Zde počaly příznì doby zrůstati a rozvíjeti se v písně původem jednotlivé, pěstované od pěvcův zvláště nadaných, však od národa ještě neodloučených. Odtud dále, zvláště přičiněním družstev pěveckých roznesly se po veškeré Helladě, až konečně asi za 400 let trvání svého v metropoli v Athenách sebrány a spojeny jsou ve dva příbuzné celky vazbou trvalou.

Hellenové sami ovšem nebyli si vědomi původu jejich a chtějíce přece míti a ctíti původce jejich v osobnosti určité stvořili si (po-

*) Velmi zajímavé a v této příčině veledůležité jest, že podobné sjednocení jednotlivých zpěvů prostonárodních u veliké epos událo se právě v našem století u Finnův. Finnové mají nyní veliké národní epos, nazvané *Kalevala*. A hle, do r. 1832 ještě nikdo o něm nevěděl. Jen jednotlivé písně kolovaly po národě ústy pěvcův rozličných. Teprvé před 42 lety jeden z těchto pěvcův, *Lönnrot*, sebral je a v jedno sloučil ne svou vlastní ideou, nýbrž dle jednoty vnitřní, kterouž v nich samých nalezl. Srovn. pojednání Nebeského v Musej. r. 1866. — Jiný příklad hrubého slučování se původních zpěvů jednotlivých v jakýsi celek jednotný podává starofrancouzská báseň o bitvě v údolí Roncevaux (La Chanson de Roland ou de Roncevaux) aneb roman de Renart. — Známo též, že z prostonárodních junáckých písní srbských dle pojidla v nich obsaženého vzdělal náš Kapper své vlastní epos o Lazarovi.

dobně jako jiné pěvce mythické) arcipěvce „božského Homera“, a ratolesti slávy, kterých mnozí dobyli, svili u věnec na skráně *jednoho.**) Avšak že *víra Hellenův* v jednoho původce Iliady a Odysseje nemůže nikterak důkazem býti historické osobnosti Homerovy, poznati lze z toho, že tíž Hellenové básním jeho i s věcné stránky věřili, pokládajíce pásmo dějů jejich za fakta historická.**)

Teď ovšem rozumíme, že *tolik* měst čelných o čest rodiště Homerova hádati se mohlo; vždyť všem jim v skutku Homer se zrodil — objevením se prvým aneb rozkvětem epiky. Teď i smyslu svého nabývají zprávy o Homerově narození. Ukazujíť nám ona léta, tak daleko od sebe se rozcházející (11.—7. stol. př. Kr.), šíření se epického básnictví z kraje nejspíš Smyrenského z okolí proudu Meleta, jehož pověst učinila otcem Homerovým, po sousedních krajích maloasijských a odtud po ostrovech směrem západním do mateřské Hellady.

A jako Hellenové sami, tak i se skrovnými výjimkami celý svět pozdější pevně věřil v Homera, až teprvé na sklonku století předešlého (r. 1795) ozval se nenadále hlas učence německého *Wolfa,* jenž mocnými ozbrojen jsa důvody vědeckými dosti měl odvahy, že překonav nejprvé sama sebe vyvrátil domnění dávnověké a na to místo položil pravdu překvapující, že totiž básně Homerovy povstaly *bez písma* i že nejsou dílem *jednoho* básníka, nýbrž plodem delší doby kvetoucí epiky. Tímto výrokem roznícen nemalý boj literární. Povstalať celá řada prudkých odpůrcův; avšak i Wolfovi vyrůstali obranci, mezi nimiž předákem jest slavný vykladatel Nibelungů *Lachmann*, jenž bystrostí neobyčejnou z vnitřního obsahu Iliady jal se dokazovati, kterak z původních písní se složila, a příkladem svým mnoho vzbudil statných pomocníků. Boj tento, známý pod jmenem „otázky Homerovské“ po tu dobu není dobojován; avšak nadějeme se, že až látka zúplna bude vědecky probrána a na místo subjektivních domněnek nastoupí soud objektivní, snad v nedaleké už budoucnosti rozhodne se vítězstvím Lachmannovcův.***)

Ti, kdož pravdě posud se vzpírají, jsou z velké části lidé, kteříž

*) *Umělí* a *historicky zjištění epikové* z doby pozdější, kteříž slávou Homerovou ponoukáni jsouce jali se skládati básně epické Iliadu a Odysseju v celistvý kruh (kyklos) doplňující, tak řečení *kyklikové*, nikdy u Hellenův nedospěli k značnější platnosti a skládání jejich ztratila se až na jmena svá a svých původců.

**) Zajímavo a důležito jest, že dle bádání novějších i proslulý zákonodárce spartský *Lykurgos* nebyl asi žádnou osobou historickou, nýbrž že dílo spořádání státu spartského během času vykonáno jest od celého družstva kněžského, jehož představení přibírali si jmeno Lykurgos.

***) Vítězství toto, jak soudíme, v pochybnost uvedeno není ani nejnovějším vystoupením autority *Bergka,* kterýž v I. díle svých dějin literatury řecké (Griech. Literaturgeschichte, Berlin 1872) proti Wolfovi a Lachmannovi hájí víry v historickou osobnost Homerovu. Homer jest mu původcem Iliady, kdežto mladší Odysseja od jiného uměním mu rovného — však *neznámého* básníka pochází. Výklad jeho, vycházející od toho, že básně obě původně *písmem* byly složeny, jakkoli v jednotlivostech všude jeví mnoho učenosti a bystrosti, celkem přece vratký jest; neboť opírá se, jak níže ještě dotkneme, většinou o subjektivní toliko domněnky a postuláty spisovatelovy.

buď z nemístné piety, buď z pouhé zvyklosti drží se podání starého a nemohou i nechtějí smazati z mysli své milý obraz svého Homera, jak v podobě kmeta slepce po městech řeckých s varitem obchází provázen jsa slávou, aneb i dokonce jako básník moderní s pisadlem v ruce brzo v Troadě brzo na Ithace k Iliadě a k Odysseji koná pilné studie! K takovým lidem ovšem není přístupu i netřeba jim radosti kaliti.

Raději obrátíme se k těm, kteříž stavíce se na stanovisko *esthetické* odtud s obdivem ukazují ku krásné *jednotné komposici* obou básní a ke vznešené jich *ethické idei*, kteráž by nutně vyžadovala *jednotného* jejich původu.

Zdaleka arci zdá se, jako by na př. v *Iliadě* rozsáhlou tou řadou dějův rozmanitých jedna vládla idea, idea smírnosti a spravedlnosti, ježto uraženému Achillovi za křivdu utrpěnou dostane se zadost od Zeva, a zase téhož Achilla pro přílišnou neustupnost stihne posléze krutý trest ztrátou druha nejmilejšího. Ano, tak se zdá. Však přihlednemeli z blízka, čtemeli Iliadu pozorně verš za veršem, nikde neshledáme ani stopy této idey. Nikde nečiní se zmínka o mravní *vině* Achillově, nikde smrt Patroklova nepřičítá se na vrub neustupnosti jeho; a Zevs ne z jiné pohnutky než jen z osobní vděčnosti matce Achillově slíbí — a to jen slíbí! — pomáhati Trojanům a oslaviti syna jejího.

Podobně jest i v Odysseji, ač tu, jak už svrchu připomenuto, povaha látky samé snáze dává nalezti hledanou ideu.

A ta domnělá *jednotná komposice* — ona nikterak není nejsilnější stránkou básní Homerových. Důkazem toho jsou četné a závažné, pilnými studiemi badatelů bystrých objevené *nesrovnalosti* a *odpory* v každé básni, o nichž dlouhé bylo by tu vypravovati. Stačí přečísti si prvé zpěvy Iliady i pozorovati jednání Zevovo, kterak nic nesouvisí a se nesrovnává se slibem daným Thetidě, a pozdější podléhání Řekův nijak se nejeví býti následkem slibu tohoto, jehož jako by už vůbec ani nebylo. A snad laskavý čtenář sám, čta nahoře ty hrubé rysy obsahu Iliady, podivil se tomu, že když Achajští už vyzbrojení táhnou do pole, nenadále nastoupí souboj Menelaa s Paridem, a že téhož dne, když Menelaos zvítězil a Trojané příměří porušivše sami boj roznítili, náhle vojska obě nechají boje, aby se opět dívali souboji Aianta s Hektorem, jehož se nechce z počátku žádný z rekův řeckých odvážiti, ani sám Diomedes, toho dne i nad bohy vítězící! A laskavý čtenář podivil by se ne méně, kdy by čta dále shledal, kterak ten Achilles, jenž tak neoblomně odmítl nabídnutí Agamemnonovo, (v 9. zpěvu) druhého dne tu, kde by se ho dotknouti musil, pranic neví o něm a nemá už nijak srdce tak zatvrzelé.*)

---

*) Takové a podobné neshody, jichž velmi mnoho jest, musí ovšem i obhájcové jednoty uznati; však hledí je vypouštěním aneb strojenými výklady příslušných míst zakryti neb odstraniti. Bergk v této příčině činí zvláštní koncessi. Učí, že Ilias, *sepsána* jsoucí Homerem, původně byla epos veskrze výborné a jednotné, ale právě častým *opisováním* že vzala porušení veliké, ježto prý mnohé původní části tím činem buď se ztratily a pak jinými, obyčejně slabšími, neli chatrnými částmi nahrazovány byly, aneb

Dále pak proti jednotné komposici Iliady svědčí zřejmě i to, že v pásmo její tu a tam vetkány jsou kusy takové, jež nikterak na své místo se nehodí, ale nikam jinam položeny býti nemohly, jestliže vůbec v celek měly býti pojaty. *)

Kromě těchto a mnoha jiných neshod a nesrovnalostí věcních i v samé *tvůrčí síle* básnické jeví rozličné části obou básní velmi značné rozdíly, kteréž už hellenským kritikům příčinu daly k výtkám rozličným a na kteréž už svrchu zpomenutý Horatius dobře uhodil slovy, že „leckdy i dobrý Homer podřimuje." Rozdíly tyto na mnoze i u vnější *technice* básní, i v mluvě i verši obrážejí se — aspoň v orginale — tak jasně, že nejen o rozličném původu jich dle básníkův, ale i dle doby čtenáři nepodjatému vydávají nezvratné svědectví.

Jakž tedy? Máme jednotu básní Homerových z mysli zcela pustiti, nemáme i v komposici jejich celkové se kochati? Ne tak! Komu ona činí zadost, kochej se v ní dále. Avšak kolikátý asi kochá se v ní opravdu? Kolikátý v *celosti* zažívá Homera?

Ne Iliada a Odysseja v *celosti* a *skladnosti* své, nýbrž jednotlivé části, jednotlivé zpěvy jejich dojímají nás kouzlem neobyčejným, jímž dojímaly už před dávnými věky staré Helleny. U nich ovšem platnost dojmu daleko zvýšena byla živly látkovými, důležitostí národní; neboť jimi viděli oni svou minulost, své mládí oslaveno nejskvěleji, jimi cítili ducha svého národního ze všech stránek a ve všech spůsobách vyjádřena nejživěji, a to ve formě mluvou i veršem tak dokonalé, že jinde marně hledal bys výtvoru jim rovného.

Avšak že i nás dnes po tolika stoletích poutají a baví, rozehřívají a roznécují, toť jest kouzlo vysoké *platnosti jejich esthetické;* a ta nezáleží v komposici celkové, nýbrž v povaze vnitřní, ve vlastnostech těch, kteréž jednotlivým částem dodávají ceny nevyrovnané a potud nehynoucí, pokud srdce lidské lidsky bude bíti a cítiti. **)

(Dokončení.)

---

dle chuti toho neb onoho pořadatele neb padělatelo (Bergkův to deus ex machina, jehož sám „drzým básníkem" nazývá!) předěláványy byly. Tak na př. neshodu posléze dotčenou, že Achilles v dalších zpěvech neví nic o poselství Agamemnonovu, Bergk uznává; však dí, že zpěv 9. náleží k původní Iliadě a místo ve zpěvu 11., kdež Achilles vida tíseň válečnou k Patroklovi dí, že nyní asi na kolenou prositi ho budou Achajští, později jest přidáno. Však kdo mnedle uvěří tomu, že by byl ten pozdější pořadatel Iliady mohl nevšimnouti si poselství Agamemnonova, kteréž obsahem jest celého téměř zpěvu 9., a přičiniti něco, co by s tím se nesnášelo? Věc celá prostě vysvětlí se tím, což jiní už dokázali, že právě zpěv 9. pozdějšího jest původu.

*) Tak na př. 10. zpěv Iliady (Doloneia), vypravující o noční výpravě Diomeda s Odyssevem do tábora trojského, aneb valná část zpěvu 3., obsahující tak řečenou teichoskopii t. j. hlídku s hradby, kterouž koná Priamos vyptávaje se Heleny na čelné bohatýry Achajské v poli stojící.

**) Památná jsou v této příčině slova Voltairova o Homerovi: Malheur à qui l' imiterait dans l' *économie* de son poëme! heureux qui peindrait les *détails* comme lui!

Česká opera r. 1873—1874.

Od

V. J. Novotného.

Posavadní dějiny mladé naší zpěvohry rozděliti se dají ve dvě širší doby, z nichžto prvá, sahajíc až k nastoupení družstva divadelního, náleží pracným prvopočátkům, kde dle přirozeného vývoje i postupu primitivního tvoření pěstován byl začátečnickému personálu i mladému obecenstvu v tehdejší době úplně přiměřený repertoir průhledné opery vlašské. Nastoupěním pak družstva divadelního počíná druhá, mnohem důležitější doba: neboť tu vystoupila snaha, aby obor hudby dramatické ponenáhlu *původními skladbami českými* byl obohacován; vždyť známo, že zpěvohra co nejvyšší výkvět umění hudebního dává nejvýznamnější ráz každé literatuře hudební a poučuje nás nejjasněji o pravé hudební individualitě národa celého. Proto, čelilali všechna snaha našinců k tomu, aby se v oboru uměleckého tvoření národ náš postaviti mohl, ve skvělou řadu ostatních na stupni moderní osvěty stojících národův, bylo třeba v první řadě pomýšleti na to, jak bychom podali světu taková umělecká díla, z nichž by nejpatrněji zářil onen originelní, specificky český živel hudební — abychom se na *jediném* jevišti našem dopracovali takového repertoiru, jehož hlavní oporu i ozdobu by tvořila zdařilá díla *domácích* skladatelův. Vynikajícím tvůrčím silám domácím otevřeno jest tu náhle vděčné pole činnosti umělecké. Po tu dobu pěstovali naši *skladatelé* nejraději skladby menších rozměrův, hlavně pak písně, poněvadž tu vždy nacházeli nejvalnější počet vděčného obecenstva. Na díla větších rozměrův jmenovitě na komponování původních zpěvoher českých nebylo ni pomyšlení, ne snad pro nedostatek tvůrčích sil, nýbrž jedině proto, že jeviště nebylo skladateli českému přístupno. Jakmile však se uvázali ve správu divadla českého mužové z národu našeho, vytryskl pojednou netušený proud svěží, mladistvé tvůrčí síly v oboru hudby dramatické, a skladatelé naši obohatili od těch dob domácí literaturu hudební mnohou skvělou perlou operní ku ozdobě uměny vlastenecké. Za těchto příznivých okolností vznikla jmena *Smetana*, *Bendl*, *Skuherský*, *Fibich*, *Dvořák*, *Šebor*, *Rozkošný*, *Hřímalý* a *Blodek*, ježto v dějinách hudby české povždy na čestném místě budou zapsána. Od počátku té nové doby neminul rok, v němž by se neobjevila na jevišti nějaká novinka z péra domácího skladatele.

Tak jsme se i letos setkali s dvěma novinkami: s komickou operou *Dvě vdovy* od *B. Smetany* a s romantickou operou *Bukovín* od *Z. Fibicha*, jež čilejší než kdy jindy ruch v hudebních kruzích Pražských vzbudily. Zvláště nejnovější toto dílo Smetanovo přijato s enthusiasmem neobyčejným. Čím vynikají as a na jakém stupni stojí tyto *Dvě dvovy* u porovnání s ostatními skladbami našeho prvního mistra hudebního? Především jisto, že veškeré plody určité individuality

umělecké spojeny jsou jaksi páskou stejnorodé tvůrčí síly; proto máli při některém skladateli celistvý obraz jeho činnosti umělecké před okem naším vystoupiti, nutno pozorovati i porovnávati *všechny* jeho práce určitého oboru, z čehož samo sebou vysvitne, zdali kráčel skladatel na počaté dráze dále ku předu či nic.

Heslem doby naší jest idea národnosti. Jako u sousedův, podobně i u nás probuzené jednou vědomí národní pokračuje směrem vlastním, samostatným, a národ náš snaží se ve všech oborech, zvláště pak v širém oboru uměleckém jako jiní vtisknouti plodům ducha svého pečeť originelního, specificky českého živlu. Mezi všemi Slovany v době nejnovější zvláště dva kmeny, ruský a český, vynikly pojednou v oboru hudebním svými na základech národních založenými plody uměleckými. V Rusku počal dle principu toho slavný *Glinka* tvořiti svá dramatická díla i stal se tak zakladatelem ruské národní opery a tím i původcem zvláštního ruského slohu v umění hudebním. U nás pak na témž principu zakládati počal opery své *Smetana,* i podařilo se mu prací úsilovnou první zdravé základy položiti ku novému směru národního českého dramatu hudebního. Ve vážné opeře jeho *Dalibor* zvláště počíná směr ten bráti na se tvářnost určitější, v *Libuši,* posud ovšem neprovozované, dosáhl výrazu nejjasnějšího. Pro vážné drama hudební stvořil nám již Smetana vzor rysův určitých, dle něhož jest generaci našich mladších skladatelův pokračovati, mámeli po čase docíliti jednotný onen ráz, jenž by ducha národa českého v umění hudebním jasně charakterisoval. V oboru opery komické tento čistě moderní směr dosud nedovedl úplně sobě u nás cestu proklestiti. Začátek jest zdárně položen. Smetanův všestranný duch učinil i v oboru rozmarné opery *Prodanou nevěstou* šťastný náběh k určitějšímu typu komické opery české; však celek není staven na principech doby moderní, jak se to zdařilo Smetanovi v oboru vážné zpěvohry, nýbrž na základech i vzorech doby starší (Mozartovy, Lortzingovy). Mistr náš se také později snažil své „Prodané nevěstě“ dodati modernější barvitosti i dokonalejší zaokrouhlenosti hlavně tím, že prosaický dialog, jenž formu opery *vždy* znetvořuje, opatřil rouchem hudebním.

I dalo se očekávati, že v příští své komické skladbě bude ze zkušenosti nabyté hojně těžiti, tedy že především dá výhost prose, že vyhne se starší šabloně, zejmena že na jednotlivá rozdrobená čísla jako arie, kuplety atd., ohled bráti nebude, nýbrž celek uspořádá *jednotný* dle intencí ryze dramatických. Že Smetana kroku toho při „Dvou vdovách“ neučinil, nýbrž podal opět práci, jež zevnější formou stojí na stanovisku starší neopravené „Prodané nevěsty“, dlužno věru litovati. Ovšem byl k tomu skladatel dohnán nevhodnou stavbou libreta; však nedá se zamlčeti, že by obratný libretista po žádosti skladatelově celek dle požadavků doby moderní k dílu dramatickému vždy mohl upraviti.

Děj libreta, vzatý ze starší francouzské veselohry, není sice rafinovaně zapletený, však celkem dosti vděčný pro hudební spracování jak přirozenou průhledností svou (hlavní ctnost každého libreta!) tak i jasně vyznačenou charakteristikou hlavních čtyř osob (na jedné straně čtveračivá, na druhé sentimentální vdova; dále šípem lásky postřelený pytlák kavalír na jedné a hřmotivý venkovský hajný na druhé straně).

Škoda, že byl libretista ve spracování látky poněkud pohodlný, že pouze *některé* libovolné momenty pro hudbu zveršoval, ostatek pak nechal státi v původní, hudbě nepřístupné formě rozvláčného dialogu prosaického. Zejmena litujeme, že oba nejdůležitější momenty celku, jako jsou „vyznání lásky" a onen závěrečný výstup, kde konečně po všech nesnázích snoubenci usmířeni sobě v náruč klesají — že oba tyto pro hudební spracování z celé látky nejvděčnější momenty jsou pouze několika zdvořilými frásemi odbyty, a zpěv, co bezprostřední výlev pohnutých citů, tu nijakého podílu nemá. Obě tato předůležitá místa celku rozlaďují mysl každého soudného posluchače.

Pakliže se pouze *hudební* částí zabýváme nehledíce na vady libreta, můžeme jen s neobmezeným uznáním mluviti o krásné té stavbě hudební, směle zbudované pouze na hlavních hudebních motivech čtyr jednajících osob. Smetanovo mistrovství — pokud se týče zacházení s melodickou frásí čili motivem — záleží v tom, že skladatel pro každou jednotlivou, v děj činně zasahající osobu vynalézá zvláštní pregnantní, charakteristický (rytmem, postupem melodickým, barvitostí v tónu rozličných nástrojů a p.) hudební motiv.

Kdykoliv tedy některá osoba na jevišti vystupuje, švitoří orkestr neustále ve smyslu té osoby jejím vlastním příznačným motivem. Také kdykoli se o nepřítomné osobě zmínka činí, doplňuje a illustruje orkestr zmínku stálým tím motivem nepřítomné osoby. Tím dostává se celku hudebnímu příjemné *rozmanitosti*; a tím, že skladatel s jinými motivy hudebními nepracuje než s takovými, které pro každou osobu zvlášť vyznačil a které pozorný posluchač snadně si zapamatuje a tak se v celé osnově hudební bez obtíží orientovati dovede — tím *určitým počtem* charakteristických motivů dodává se celé stavbě ráz *jednotný, určitý.*

Tento velezajímavý spůsob komponování jest ovšem stylem doby moderní; avšak co pomůže částečný pokrok, když krásné ty nové formy hudební jsou rozbity starými, dávno vyžilými formami šablonovitého libreta — co platno vše snažení, když si skladatel dá krásný ten jednotný celek hudby své, onen blahodějný hudebně dramatický proud suchoparem prosy přervati? Kde jest tu ona žádoucí harmonie mezi slovem a hudbou? Kde jest ona rovnováha ve spojení obou umění poesie a hudby, jež vtělila se v pojem opery, kde jest estheticky uspokojivý soulad? Nahodilá smíšenina arií, sborů, čísel instrumentálních, kupletů, dvoj-, troj- i čtverozpěvů, prosy ba i melodramatu, tedy forem, jež mnohdy náhlým přechodem v kontradiktorické protivě stojí — to přece nemožno považovati za dokonalý, s esthetického stanoviska odůvodněný celek, to nemožno chváliti, jakkoliv specifická část hudební *sama o sobě* jest vší chvály hodna!

Radikální opravou lze ostatně všecky vady do jisté míry odstraniti, a sice tím, když se dosavadní prosa skrátí a upraví dle požadavků hudebních; zejmena by musela závěreční scéna smíření úplně hudebně provedena a důležité scéna „vyznání lásky" celé situaci přiměřeněji změněna býti. Jednotnějším tímto uspořádáním celkovým jedině možno zachovati další život *Dvou vdov* v repertoiru. Ve své nynější formě nepůsobí rozdrobený ten celek takou silou, jak by se při tak mistrné,

svěžím, bujarým životem prodchnuté hudbě očekávati dalo. Že přijata byla nová tato skladba Smetanova s neobyčejně živým účastenstvím, dlužno přičísti hlavně skvělé, ryze českým duchem provanuté partituře.

Pozdrželi jsme se úmyslně při tomto předmětu déle, poněvadž konečné šťastné upravení dlouholetého u nás sporu o spojení národního elementu českého v krásný celek s dokonale vyvinutými formami doby moderní jest jaksi životní podmínkou zdárného a pokročilé době naší přiměřeného vývoje hudební literatury domácí, i doufám, že upřímně míněné slovo v této době kvasu a bouřných přeháněk jednoho druhého přítele domácí umění přiměje k důkladnějšímu o věci té záhadné přemítání. —

Druhá novinka uplynulé sesony, *Fibichova* opera *Bukovín*, opět nám vynucuje nářek na špatná libreta, jež maří sebe lepší snahy našich hudebních mistrův. Text *Bukovína* se totiž co do pošetilého, diletantského sestavení děje řadí po bok většině českých zpěvoher, nade všechny pak vyniká neobyčejně chatrnou dikcí, jejížto nahota se všemožnými opravami nedala zakrýti. Hudební část „Bukovína“ snese zajisté přísné měřítko kritické, což nás tím spíše naplňuje obdivem, považímeli, že Fibich dokončil tuto svou první dramatickou práci před dvacátým rokem věku svého. Fibich jest talent pozoruhodný, jenž v prvních těchto záchvěvech ducha dramatickému živlu dokona přístupného slibuje pro budoucnost činy závažného obsahu.

Z části již splnil, co v první této své práci sliboval; neboť v další pětileté činnosti skladatelské rozvinula se mohutnost jeho tvůrčí (jak vidno zřejmě z jeho prací orkestrálních moderního genru a menších jeho skladeb vokálních) v takém stupni, že stanovisko, jaké co skladatel první své opery dříve zaujímal, považuje nyní za úplně překonané, kterážto přísná autokritika u mladého mistra jest nám jistou zárukou, že v následujících svých dramatických plodech podá práce jistě hotovější, vystavené na zdravých základech moderního dramatu hudebního. „Bukovín“ bude nám vždy zajímavým, pokud jej můžeme považovati za měřítko patrného vývoje umělecké individuality Fibichovy, a v jasném světle se nám objeví pokroky skladatelovy porovnáním prvotiny této s následujícími plody; k příští opeře jeho mu libreto pracuje neunavná básnířka naše Eliška Krásnohorská.

Se Šeborem setkali jsme se v repertoiru minulé sesony dvakráte a opět přišli jsme k tomu úsudku, že v skladateli tom dřímá neobyčejné nadání pro živel dramatický, jež mohlo býti po čase probuzeno ku skvělému životu neunavnými studiemi a pilným tříbením vkusu uměleckého. Že Šebor spoléhaje se výhradně na přirozené nadání své dalších studií nehrubě dbal, brzy se na skladateli pomstilo: vyčerpal se.

Proto jest také zcela pochopitelno, proč starší jeho „Drahomíra“ mohutněji účinkuje než později komponovaná „Husitská nevěsta“. Kletba pohodlné polovičatosti lpí na všem, co jsme od Šebora kdy slyšeli. Škoda tak bohatého, vzácného nadání! Přeceňování sebe samého bylo a bude vždy nejúhlavnějším a nejzhoubnějším škůdcem každého umělce.

Ze starších oper domácích skladatelův byly mimo Smetanovu „Prodanou nevěstu“ též *Rozkošného* zdařilé „Svatojanské proudy“ a *Hří-*

malého „Zakletý princ“ častěji ku osvěžení obecenstva opakovány co stálé, vždy vítané podpory repertoiru operního.

Z tohoto přehledu jest patrno, že domácí produkci v oboru operním aspoň ve druhé polovici minulé sesony na jevišti popřáno velmi slušného místa. Správa opery naší všímala si však též vynikajících skladatelův zahraničných a snažila se nás tak obeznámiti s novinkami cizích literatur. Tak provedeny byly co novinky zejmena *Holubice* od *Gounoda*, *Souboj* (stará novinka) od *Adama*, *Galathea* od *Masséa* a konečně nejnověji *Kapitán Henriot* od *Gevaerta*. Litujeme pouze, že výběr cizích novinek byl poněkud přenáhlený: tak musely na př. „Holubice“ i „Souboj“ po krátké života pouti ve hrob archivu divadelního pochovány býti; „Galathea“ nedovedla obecenstvo nijak trvaleji upoutati, a Gevaertův „Kapitán“, ač vyšňořen jest dosti hřmotnou instrumentací plechovou, zemře za krátko nezhojitelnou chorobou: rozervaností libreta. Jest žádoucno, aby ředitelstvo naše nepříjemnou zkušeností touto poučeno, stejný mělo zřetel na nejnovější vynikající dramatická díla *všech* ostatních hudebních literatur vedle francouzské. Jednostrannost podobná, jaké se dopustilo v minulé sesoně výhradním prováděním francouzských novinek a což ještě horšího nechvalným znova studováním vlašských dávno zastaralých oper à la „Linda“ (s doslovným průvodem kolovrátku!), „Dom Sebastian“, Lucretia Borgia“ atd. jest vždy přece jen věcí choulostivou. Proč nebyl brán ohled na literaturu ruskou, polskou a německou, jež vesměs stojí v nynější době na mnohem vyšším stupni než neplodná na ten čas hudební literatura francouzská? Máme vše, co nového a pozoruhodného se vyskytne ve světě operním, obecenstvu českému rovnoprávně předváděti! Příští rok nás bohdá poučí, zdali v skutku ředitelstvo zásady své důsledně v praktickém ohledu prováděti umí.

Akademický spolek v Praze.

Od

dr. S. B. Hellera.

Ve dnech 23.—25. května slavila se v Praze slavnost zvláštního spůsobu: pouze spolková a přece obecně národní, místní a přece zemská, tichá a přece effektní — slavnost pětadvacetiletého jubilea akademického čtenářského spolku v Praze. Slavnost spolková, památka pětadvacetiletého trvání spolku — co na tom? řeklo by se snad jinde, co městu po ní, co zemi, co národu? Jinde a u spolku jiného arci měla by důležitost obmezenou, na nejvýše vrstevní, ale u nás, v tom tak útrapně a přec rychle dospívajícím rozvoji života kulturního a národního, jest právě minulá akademická slavnost momentem, u něhož s rozvahou pozastaviti se musí současná kronika věcí domácích, jest

události, která účastenství všeho myslícího obecenstva českého na se upoutala a k úvahám tohoto druhu mocně pobádá.

Není zde místa vypisovati slavnost samu, kterouž denní kronika beztoho s dostatek vylíčila; jde především o to, aby se odpověď dala, čímže řečená slavnost takové důležitosti nabyla, čímže obecné účastenství vzbudila? Úhrnná odpověď jest na snadě: akademickým spolkem samým, jeho důležitostí, značením a působením na všechen náš život národní, jeho minulostí a úkolem pro budoucnost.

Akademický čtenářský spolek není jen tak nahodilým sdružením českého studentstva, jako jinde na mnoze spolky studentské, jejichž účel jest buď odborně obmezený, aneb mimo vlastní povolání postavený aneb dokonce jen rozmarný a dobrodružný, co degenerace přežilého prvotního účelu společenského a politického: — akademický čtenářský spolek náš jest soustavná, z potřeby netoliko akademické nýbrž obecně národní vzešlá organisace studentstva vysokého učení, kteráž všechny důležitosti jeho pěstujíc a všem potřebám jeho dle možnosti vyhovujíc, jakési samosprávné, ryze národní povšechné lyceum a semeniště českého studentstva tvoří a národu takto, čeho v kulturním ohledu nejvíce postrádá, české samostatné vysoké učení nahražuje.

Když zajisté v letech 1848 a 1849 duch český tak mocným zážehem k novému životu vzplanul a v kulturním, politickém i společenském směru uznání a platnosti domáhati se počal, pocítěn nebývalou měrou nedostatek českého vysokého učení co ústavu, v němž by na výši věd a umění český duch se pastoval, pocítěn nedostatek ústavů, v nichž by studentstvo české stálý podnět nalézalo netoliko k vědecké práci nýbrž i k vlasteneckému cítění a k oběma zároveň zápasiště, fond i podporu, pocítěn i nedostatek toho činitele v našem společenském životě, jenž z dorůstající intelligence činí charaktery a muže k veřejnému našemu, boje a odříkání plnému životu způsobilé, otužilé a vytrvalé. Z tohoto trojího nedostatku a z neutlumeného již vzletu českého ducha vyplynul nezbytný požadavek zřízení, kteréž by dle zásad vlastní pomoci a associace nedostatkům oněm dle možnosti odpomohlo a trvalou, soustavnou školou českého ducha v studentstvu se učinilo. Zřízení takové uskutečnilo se zaražením akademického čtenářského spolku v Praze r. 1849. Nevíme, zdali idea akademického spolku, jak nyní vtělena a provedena se jeví, již zakladatelům byla jasna; můžeme o tom slušně pochybovati a spíše souditi, že jsouc více cítěna než pojímána, z nedosti určitého však stálého a vždy důraznějšího tlaku potřeby a nutnosti tou měrou se vylupovala, jakou spolek sám ustavičným postupováním ku svému ideálu se vyvíjel, až nyní, kdy spolek na výši (ač nikoliv snad již na vrcholu) rozvoje se nalézá, do minulosti, přítomnosti i budocnosti zcela jasnou již se jeví.

V naznačených třech momentech nutnosti spočívá idea a v provedené idey všechna důležitost i celé značení akademického spolku. Jeť on zajisté, co stránky národně pedagogické se týče, studentstvu i národu nutnou náhradou nejprv za českou universitu a velice potřebným závažím proti duchu dosavadního německého vysokého učení. Stálým meškáním a pohybováním se v ryze českém vzduchu spolku, jenž pravidelným ročním přítokem a odtokem ustavičně se občerstvuje a svěžím

zůstává, jakož i působením odborných vědeckých spolků rozlučuje se vnímaný obsah německého universitního učení na vědeckou materii, kteráž zůstává, a na formu ducha, kteráž odpadá, nahražována jsouc formou českou.

Dále nahražuje akademický čtenářský spolek studentstvu našemu rozličné vědecké a krasoumné ústavy odborné (čítárny, bibliothéky, musea, kabinety, vědecké kluby, seminaria atd.), z nichž studentstvo jiných vysokých škol snad více praktického prospěchu mívá, než ze samých universitních lekcí. Vše, čeho z podobných zřízení akademická mládež jinde nabývá, snaží se akademický spolek náš českému studentstvu nahraditi všemi možnými specialitami v knihovně a čítárně, přednáškami a rozpravami odborných spolků, sbírkami atd. Takto podněcuje a podporuje se vzájemně studentstvo české ve vzorné associaci, jejíž universální směr v tom záleží, aby spolek všem oborům a potřebám vysokého studia se stejnou spravedlností a péčí zadost činil, aby všechno odborné studium usnadňoval a při tom přec také povšechné a formální vzdělání členům svým způsobem téměř nepozorovaným vštěpoval. Tato posléz uvedená stránka působení jeví se hlavně co výsledek celého spolkového života, v němž duch s duchem, vědění s věděním, snaha se snahou stále zápolí, aniž by se snad nějaké zvláštní, Olympické turnaje pořádaly, aniž by při tom o jinou palmu šlo než o palmu vlastního sebevědomí. Atmosféra akademického spolku jest jako éther, jenž lásku k vědám sílí, pravou ctižádost podněcuje a ducha mládeže ke vzrůstu pohání.

Třetí vyznačená část vnitřního působení spolku jest sociální a národní. Odpomáhát akademický spolek, pokud studentstva se týče, tak mnohým nedostatkům našeho společenského i národního života, jimž vůbec odpomoci s to budou teprv snad pozdější okolnosti a časy. Vypočítávati tyto mezery bylo by zde snad zbytečno: mluvíť a píše se o nich dosti často na jiných místech. Jen na některé dovolím si zde ukázati, ne snad že by obecně nebyly známy, nýbrž proto, že ohledu na ně potřebí jest k dalšímu vyznačení působnosti akademického spolku. Nemáme vlastní, vyvinutý život salónní, a kde přece jaký se jeví, jest studentstvu zamezen; rodinný život náš jest buď příliš ještě patriarchální anebo maloměstský úzkoprsý; a přec jest salónní a velkoměstský (v dobrém slova smyslu!) rodinný život dospívající intelligenci tím, čím dětský věk životu člověka jest: školou, v níž pohybovati, mluviti a cítiti se učí, školou, z níž mládež způsoby uhlazeného života sobě odnášeti má již co hotové, bezděčné zručnosti, jako sobě člověk z dětského věku odnáší na př. zručnost pohybů při chůzi, kteréž mu tak snadné jsou, jako by ze samého instinktu plynuly, ač se jim přece dosti namáhavě musil učiti. Není zajisté společenská uhlazenost obzvláště u intelligence věcí, kterouž by se snad povrhovati mohlo: ku vzdělanému duchu náleží uhlazené formy zevnějšího zjevu z příčin netoliko esthetických nýbrž i praktických. Velká ba větší část našeho studentstva školu onu navštěvovati nemůže: jest i v tom ohledu odkázána na náhradu, a takovou, ač nikoliv úplnou náhradu poskytuje mu opět život akademického spolku. Jako duch o ducha brousí se tu i mrav o mrav, řeč o řeč; názor ušlechťuje se názorem, cit zjemňuje se

citem — vše účinkem pospolitosti, v níž jednotlivec při vší družnosti a nenucenosti také mravem vyniknouti se snaží a každý ušlechtilejší cit i názor na méně ušlechtilé silou tím větší působí, čím četněji jest zastoupen a čím více sám vyniká. Že pak takovéto pospolité obcování také školou znalosti lidských charakterů jest, školou přátelství, snášelivosti a jiných společenských ctností, rozumí se samo sebou, a proto jeví se nám akademický spolek studentskou štěpnicí společenských mravů a obecné humanosti. Nebude se snad zdáti absurdním, řeknuli, že právě pocit této potřeby akademický spolek z valné části k tomu pobádá, aby ob čas veřejně na parkety vystupoval — pořádaje velké plesy, salonní zábavy a p., čímž zároveň také českým směrem na společnost samu působí.

Však ještě řadu jiných nedostatků našeho společenského a veřejného života musí akademický spolek studentstvu českému vyplňovati, nedostatků, jež plynou z mnohých ještě zastaralých předsudků, a na mnoze i ze samých na ten čas platných zákonů, zkrátka řečeno: musí napravovati okolnosti a formy veřejného života, v nichž velmi nedobře se vyvinují jednolité, mužné a pevné charaktery. A přec jest národu českému v dosavadních jeho neblahých okolnostech a všemi směry nutných zápasech celých mužů a charakterů nezbytně potřebí, mužů a charakterů obzvláště v intelligenci, ba jest potřebí, aby se celá naše intelligence jevila co jeden sbor, jeden muž a jeden charakter. I této potřebě hoví pak akademický spolek měrou uspokojivou. Vzalť na se prodlením času spolek formy takové, že se jeví jaksi mikrokosmem celého národa, studentskou representací všech jeho vrstev, interesů, snah i tužeb, že se jeví jaksi učenou republikou, v níž celá naše dorůstající intelligence jedním sborem a ústrojným celkem se ocituje, v níž všechno proudění našeho národního a politického života v živém obrazci se opakuje, v níž každý jednotlivec plnou měrou občanem se cítí a svéprávným činitelem, v níž každý člen, jako by ve veřejném životě působil, právo své koná, a vlivu svého na správu celku užívá, ale také společnému řádu a přísné kázni sboru bezohledně se musí podřizovati, v níž čistý mužný charakter platnosti a váhy nabývá, slabost, vrtkavost a nespolehlivost pak očistcem se prohání, zkrátka organisací, v níž složitým a poněvadž mladistvým také nad obyčejnou míru povzneseným ale přece dle pevných zásad zřízeným ruchem pevné otužilé a odříkavé charaktery se tvoří, jakýchž právě životu národa jest potřebí.

V těchto kusech jeví se tedy především důležitost a značení akademického spolku pro studentstvo a pro celý národ; v nich obsažena jest všechna podstata jeho činnosti a působnosti na studentstvo i celé naše ústrojí národní. Tím pak vysvětluje se vážnost, jaké spolek v Praze i v celé zemi požívá, láska i oblíbenost, jakéž v celém českém obecenstvu se těší; touto podstatou a působností stal se akademický spolek závažným a obecně uznaným faktorem v našem životě společenském a přestal již dávno býti spolkem „čtenářským“, kterýmž ovšem býval, než na ten stupeň se vyvinul, na němžto nyní se nalézá. Akademický spolek neshromažďuje dávno již členy své jen ku čtení knih a novin: onť jest sídlem a trvalým táborem českého studentstva,

jeho útulkem, ochrancem a pěstounem, jeho tribunou, kolbištěm a státem, jest ústavem, v němž nejlepší síly národa dorůstají a z něhož rok co rok řady osvícených mužů a charakterů vycházejí, jest samosprávnou vědeckou národní i politickou školou a tudíž blízek tomu, co slavný Purkyně si přával, aby se z českého akademického spolku stala povšechná česká akademie.

„Čtenářským“ spolkem přestal býti de facto i de forma r. 1860, když výhradně českým se stal. Tou dobou začal také jeho rozkvět směrem svrchu vyznačeným a dospěl krátkou dobou třinácti let tak daleko, že jest nyní, pokud vím, největším a nejčetnějším akademickým spolkem a mimo dánský spolek snad jedinou toho druhu studentskou organisací v Evropě. Kodaňský spolek čítá nyní 1200, náš akademický spolek přes 1300 členů; však za to má Kodaňský spolek, co našemu dosud jest toliko zbožným přáním: vlastní akademický dům. Doufejme, že se ho časem také domůže.

Ačkoliv velice zajímavá jest procházka dějinami akademického spolku, upouštím zde přece od ní, za to maje, že jsou aspoň hlavní jejich rysy obecně již známy. V dějinách těchto, obzvláště sledujíli se do všech podrobností vnitřního stavu a zdaru jakož i *zevnitřního působení* akademického spolku, jeví se obzvláště zajímavým moment, vlastně jako fysický zákon nějaký, že tou měrou a tím postupem, jakýmiž veřejný a kulturní život náš národní dosud stoupal nebo upadal, také z těchže samých příčin i stav a zdar akademického spolku stoupal nebo upadal. Svrchu vyznačen tento moment slovy, že se akademický spolek jeví jaksi mikrokosmem národa. Věc zdá se na první pohled přirozenou, ale není jí vskutku, poněvadž do jisté míry odporuje idei spolku i jeho úkolu.

Jeť zajisté nyní již úkolem spolku, aby — pokud se studentstva týče — odpomáhal rozličným nedostatkům veřejného života, tedy také, aby v každé době a v každém případě pracoval — ovšem že zase jen v mezích studentstva — proti všelikému klesání a ochabování, t. j. kdykoliv by se v národě následkem jakýchkoli, třeba světových událostí a příčin objevila v jakémkoliv mravním nebo kulturním směru jakási vlažnost nebo ochablost, aby ve studentstvu tímže samým směrem dvojnásobnou měrou podněcoval energii a zápal. Akademický spolek, odchovávaje národu intelligenci, vysílá zajisté do jeho ústrojí vždy nový, zdravý a čerstvý kvas, omlazuje jeho krev, jeho mysl, jeho sílu; na studentstvu a jeho odchovancích má se omlazovati a osvěžovati celá společnost — patrno tudíž, že akademický spolek co jeho povšechná organisace nemá ve všem všudy podléhati dynamice, která puls veřejného, obecného života urychluje nebo uvolňuje. Vymaniti se z vlivu toho docela, t. j. odtrhnouti se od štěpu, bylo by ovšem nemoudré a neblahé, ale uhájiti se vlivů a účinků retardujících a býti proti nim závažím, jest zajisté úkol neméně nutný než vznešený. Obsažný pak smysl tohoto úkolu jest, aby akademický spolek neunavným působením v celém výše vyznačeném objemu studentstvo české tak vedl a odchovával, aby z něho vždy bohatý proud vzdělanosti, ušlechtilých mravů a nadšení vycházel, kterýmž by duch národa stále se obohacoval, šlechtil a rozehříval, aby byl také srdcem české intelligence, z něhož

se proudí krev, oheň a síla, aby byl ve všech dobách štítem proti všelikému úpadku v ohledu kulturním i mravním.

Pro to všechno byla slavnost 25letého jubilea akademického čtenářského spolku nikoliv slavností pouze spolkovou a místní, nýbrž povšechnou a národní.

Odstředivá činnost oka.

Pokus přírodozpytný

od

J. Lípy.

Náuky přísné vysvětlují činnost oka co úkon výhradně receptivní, se světem vnějším pouze dle zákonů optických těsně obcující. Domněnka Aristotelova o spřežitém úkonu oka, a sice i dostředivě trpném i odstředivě činném (De insomniis cap. 2.) nemohla z nedůstatku důvodů důsledně ve vědy uvedena býti.

Účelem přítomného pojednání jest pokus, také *odstředivou činnost* oka, tudíž spolu i legitimnost domněnky Aristotelovy *induktivně dokázati* a uvedením úkazu pod zákon obecný *deduktivně vyložiti.* Dle přirozeného postupování indukce buďtež nejdříve dotknuta *elementární pozorování,* která dalšímu zkoumání podnětem byla.

Když jsem ve mládí svém byl těžce nemocen, matka moje sedíc mně u nohou radila, abych se posilnil spaním. Počal jsem dřímati; ale jakýsi pocit na víčkách očních, jako dechem matčiným způsobený, byl příčinou, že jsem zase procitl. Prohlednuv spatřil jsem matku, anať starostlivě na mne pohlíží; avšak pořád ještě seděla u mých nohou, dech její nemohl býti příčinou sensace na očních víčkách. Na domluvu její, proč nespím, odvětil jsem, že usnouti nemohu, když ona na mne hledí. Sedla si tedy se svým šitím o několik kroků dále u okna. Zabral jsem se znova do dřímoty; avšak týž pocit jako před tím zbudil mne, a opět potkal se zrak můj s okem matky, jejíž pohled na mne spočíval; seděla však na svém místě u okna. Toto záhadné působení zbudilo mou pozornost, i počal jsem činiti pokusy, zdali bych *rozeznal citem* ono okamžení, až na mne vzdálená máti bude pohlížeti; a přesvědčil jsem se za té nemoci opět a opět o tom, že se pocity moje se skutečností *shodují.*

V době pozdější, když jsem počal obehlížeti se u vědách, nemohly mně náuky poskytnouti světla k poznání záhadného úkonu oka co do směru odstředivého, majíce se k názoru takovému záporně. Jenom s jediným přisvědčujícím pokynutím jsem se potkal, to však přicházelo od Aristotela samého; byla to domněnka tohoto smyslu: „Jest patrno, že vidění jako trpěním tak i činěním jest, a že zrak nejen od vzduchu (středu) něco trpí nýbrž i do prostředí působí.“

Při každém čtení účinkovala na mne tato domněnka podobně, jako vzdálená světlost ve tmě: sílila vlastní důvěru a pevnila můj směr. U pozdějších pozorování býval jsem již ne pouze v trpnosti (patiens) nýbrž i v působnosti (agens).

Společný výsledek takových pozorování byl: že k útrpení reakce okem vzbuzené nejnáchylnější jest zase *oko.* Sedělli pozorovatel, jsa neviděn, ve stínu křovin a prodlévalli pohledem na oku okolojdoucích, ohledli se tito obyčejně k němu jako pudem vlastním; nepatřilli tímto směrem, nenásledovalo ohlednutí. Jiných pozorování společný výsledek byl, že fysiologický stav *dřímoty* onu náchylnost k utrpení reakce okem způsobené zvyšuje a též na ruce a nohy rozšiřuje. Prodlévalli jsem pohledem na dlani spícího dítěte, následoval obyčejně pohyb prstů; u nohou pohyb obdobný. Tyto výsledky byly sice bez jistoty vědecké, vedly však nutně k úmyslu, *spojiti okolnosti* obou výsledků, totiž, zkoumati toto agens zkouškou samočinně připravenou na *oku usnulém.* Z důvodů psychologických zdál se věrný průvodce člověka, pes, nejvíce způsobilým k tomuto účelu; pokus proveden byl opětně a zdařil se nad očekávání.

Pokus dá se snadně vykonati; přece však jest nutno dotknouti se kombinace podmínek.

Hledění oka, jež odstředivý úkon vzbuzením úkazu induktivně dokázati má, nesmí býti pohyblivé, neb dokonce nevědomé, nýbrž budiž pevné, na jednom bodě utkvělé, jak u osob v myšlení zabraných vídáme. Že však samočinné směřování osy zrakové k jednomu bodu po několika minutách k indifferenci tohoto ústroje vede a agens dojímati přestává, dá se operace, bylali jen *vhodně počata,* střídavým odskokem zraku, ku př. na zeleň, a hned zase dalším hleděním na oko spícího živočicha prodloužiti a stupňovati.

Pes, jenž ve dřímotě na dojem očního působce přímo odpovídati má pohybem, budiž ještě mladý a jemně vlnatý, tedy citlivějších nervů. Vlna s čela jeho budiž odstraněna, proto že zvíře i ve dřímotě mezi pokusem často vlnu reflexivním pohybem na oči stahuje, čímž se pokus úplně zmařiti může. I jeho položení jest důležité: musíť na *jedné straně uložen dřímati,* aby průlina mezi sevřenýma víčkoma očníma *přístupna* byla pohledu, i aby hlava a nohy zvířete vodorovně pohnutelné zůstaly. — Životní energie pozorovatele buď celistvá; vzduch suchý, teplý a nepohnutý.

Takto přistoupí pozorovatel k usnulému zvířeti a utkví *pohlížením dlivým* na *průlině* mezi víčkoma očníma, zvláště tam, kde víčka nejméně sevřená býti se vidí. Po deseti, patnácti minutinách, někdy mnohem dříve, nastane u živočicha první *známka sensace,* pohybování řasy mezi víčkoma, kterýžto pohyb, při dalším trvání dojmu, k hubě rozšiřovati se počne a v úšklebování přechází; na to následuje pohybování předních, někdy i zadních nohou; kývání hlavou, jako by zvíře něčemu přisvědčovati chtělo, činnost v jícnu a hlasité mlaskání, konečně znepokojení žaludku a procitnutí.

Jestiť to *stupnice intensity* tohoto samočinně zbuzeného stavu pathologického.

Všechny tyto pohyby dějí se *trpně*, nevědomě, a živočich, jejž by vzdálené štěknutí nebo vrznutí obuvi zbudilo, obyčejně mezi operací neprocitne. Agens oka působí tudíž výhradně jen na nervy *motorické;* dojem na nervy citové může jen sekundárně oním pošinutím molekulů nastati, které jest nutným následkem pohybu. Kdy by agens dojímalo nervy citové přímo, bylo by musilo již v nejstarších dobách člověčenstva v obcování rodinném spozorováno býti, jako bez pochyby hned spozorována byla zahřívací vlastnost hvězdy denní. Odstředivá síla oka objevuje se tudíž odtažitě od neznámých vztahů jejich ku světlu a prostoru zevnějšímu — co *prvotek pohybu* živočišného.

Oprávněnost domněnky Aristotelovy o odstředivé činnosti oka stojí tedy pod záštitou základního všeobecného *zákona příčinnosti.* Avšak, kde mezi náukami jí přísluší místo, aby nezůstala v řadě hodnot jen empirických? to jest: kterým zákonem přírodním dá se tento zjev vyložiti?

Z toho, že dojem pozorovatele malým chomáčem vlny, před okem zvířete se nacházejícím, staviti se může, vysleduje, že agens to *odstředivě* ve směru *rovné čáry* od oka působí; musí to býti *proudění s elektrickým přívlastkem*, jehožto východištěm jest oko hledivé. Úkazy, jež agens oka zbudilo, podobají se sice dle tvaru dokonale týmže úkazům, které nejprvé Galvaniovi se objevily: v obou případech jsou to nevědomé pohyby následkem stahování svalů; že však Galvaniův úkaz byl zbuzen spoluúčinkováním elementu fysikálního, kovu, jenž tuto vyloučen zůstal, jest úkaz poslednější dle podstaty jiný, jednodušší. Zbývá závěrka: že odstředivým činitelem oka, dle rodové zvláštnosti své, jest *proud* pouhé *elektřiny živočišné*, kterýžto v dostupných nervech motorických předmětu svého zbuzuje proud obdobný.

Takto, jak praví Mill, záhadu nahražujeme záhadou.

Z fysikální zkušenosti, že jen *hnutá* elektřina svítí, dá se nenuceně vyložiti biologická skutečnost, že někteří živočichové *očima svítí.* I ten onen záhadný úkaz pathologický dá se dojmem očního proudu snadně vyložiti; tak na př. známý úsměv dřímajících dítek v prvních dnech jejich žití, když na nich pohled prodlívá, tak i ona pověst v lidu všech národů o *zlém oku;* neboť onen induktivně uvedený pathologický úkaz děje se patrně v obvodu motorického odvětví potulného nervu (nervus vagus), jehožto nadvládou snadně pletivo nervů žaludkových zbouřeno býti může; k čemuž se druží také ta zkušenost, že proudy elektrické i lučebně působí rozkladem.

Z induktivního důkazu o odstředivém působení oka následuje závěrně: že úkon oka ve své *integritě* (vidění) úkonem *nerozdílně spřežitým* býti musí, tak že analyticky dle *momentu trpného* (zření) *dostředivě* po zákonech optických, a dle *momentu činného* (hledění) *odstředivě* po zákonech fysiologických působením v prostor služby koná.

R. 1874. Č. 8.

OSVETA

Ustava švýcarská.

Píše

dr. K. V. Jelen.

Čí vlastně zásluhou povznesly se Švýcary na svou výši, že hmotným i duševním úspěchem nejlepším státům po bok postaviti se mohou? Jedni otázku tu na zřeteli majíce upomínají na kantony původní, v nichž dosud má převahu strana klerikální, a počítají nejkrásnější doby Švýcar dotud, dokud lidu jejich nedotkly se myšlenky nové. Jiní zase spatřují pravý význam Švýcar a zabezpečení jejich budoucnosti v úplné protivě náhledu prvního a tvrdí, že se mají státi zřídlem hnutí radikálního jak v náboženském tak ve státním ohledu. Opět jiní budují kolem Švýcar ideál jakéhosi státu budoucnosti, jehož základem by byla čistá humanita spojena se vzdělaností co nejobecnější. A konečně nescházejí také i, kteří předpovídají Švýcarům přechod skrze centralismus německý pod žezlo pruské.

V celku musíme ve Švýcařích rozeznávati dvě velké strany, z nichž jednu nazvali bychom *liberální*, druhou *konservativní*. K' první náleží většina v německých, k druhé pak většina ve francouzských a vlašských kantonech. Nelze ovšem toto rozdělení stran míti za přesně platné, neboť v otázkách politických živel konservativní v kantonech německých přichylen jest snahám francouzských a vlašských Švýcar, kdež zase svobodomyslné strany v těchto mimo politické náhledy nemají nic společného s konservativci.

Shoda jejich v náhledech politických v tom svůj důvod má, že kantony neněmecké snaží se hájením samostatnosti kantonální zabezpečiti národnost svou naproti zmáhajícímu se němectví, kdežto klerikální strana hledá v ní zabezpečení převahy své aspoň v některých kantonech. Jsou však mezi svobodomyslníky mnozí, kteří mají za důležitější spojiti

se s odpůrci klerikálův a neobávají se pro národnost svou od německého živlu žádného nebezpečenství, kdežto zase mnohým klerikálům také na tom záleží, aby německý živel ve Švýcařích nabyl převahy a vlády. Celkem ale jest druhých méně než prvních. Vedle tohoto celkového rozstoupení, které i do poměrův jednotlivých kantonův zasahá, má každý kanton dle poměrův svých zvláštních stran třeba několik, tak že ani rodilý Švýcar všech stran v zemi své nezná.

Ježto strana klerikální celkem drží se samostatnosti kantonální a tedy federálního zřízení Švýcar, kdežto strana německých liberálův centralismu jest nakloněna, mají mnozí živel klerikální s federálním a liberální s centrálním za jednostejný. Pokud pak kdo vidí ve zmáhání se centralismu vyšinování se z cesty dosavadního vývoje následkem vlivu pruského, může se také domnívati, že potlačení klerikalismu bude míti za následky potlačení federalismu a konečně splynutí Švýcar s říší velkoněmeckou.

Celkem nelze upříti, že jest jednání svobodomyslníkův neněmeckých aspoň potud nepolitické, pokud pod záminkou odporu proti klerikalismu podporují centralism, který dříve či později rovnou měrou proti nim jako proti klerikálům bude moci býti využitkován. Přijde na to, co za důležitější považují, zda potlačení živlu klerikálního v celých Švýcařích, či udržení samostatné národnosti své i tehdy, když klerikalism úplně a radikálně vymezen nebude.

Dejme tomu, že centralistické snahy liberálův německých především proti klerikalismu se obrátí, co z toho pojde? Nejprvé pozbude kněžstvo i v těch kantonech veškeré moci, kde dosud nějakou má. Ale pak bude také vše u konce, neboť aby spolek veškeré kněžstvo vypověděl, toho neučiní (poněvadž nebude ani moci), a kdy by jedno vypověděl, to, které zbude, nebude o nic jinačí. Boj proti klerikalismu bude brzy u konce, ale snahy centralisační, jak jednou nabudou vrchu, neustanou, nýbrž půjdou dále a pak se v nejbližší řadě proti národnostem obrátí. Tudíž jest podporování centralisace proti klerikalismu ze strany kantonův neněmeckých aspoň nepolitické.

Ovšem odkazujeli zase kněžstvo na slavné doby Švýcar, kdy všeobecné vážnosti se mu dostávalo, jako by snad ono bylo hlavních zásluh o svobodu švýcarskou sobě zjednalo, jest poněkud na omylu, neboť všecky boje, které Švýcarům samostatnost a svobodu zjednaly i utvrdily, byly ovocem *národní* povahy, *národního ducha*. Že tomuto duchu národnímu, jenž Švýcary bojovností vyznamenával, náboženství bylo velkým ostnem, jest úkaz obyčejný. Jako se vyvinul každý národ positivně: svými mravy, zvyky, řečí atd., tak i negativně: svým náboženstvím, neboť v tomto právě obrazil se názor jeho naproti říši dosud nepoznané. Jestliže tedy ve Švýcařích obávají se liberálové francouzští a vlašští převahy neb vůbec nějaké moci klerikalismu, mají to učiniti otázkou, která *jich samých* se týká, která tedy do *autonomie kantonální* náleží, v níž jedině i národní samostatnost udržeti se může.

Naznačivše obecně postavení nynějších stran švýcarských, chceme nástinem historickým vývoj švýcarských poměrův na paměť uvesti, abychom pak na základě historickém tím snáze o nynější situaci jakož i pokud možno o budoucnosti sobě úsudek utvořiti mohli.

Jak lidé se přizpůsobují přírodě, ve které žíti jim jest, to dokazuje zvláštnost lidských povah, zvykův, názorův, vůbec zvláštnost národních individualit. Po horách nedohledné výše, po strmých skalách, sněhových pouštích a ledovcích, přes rokliny a propasti sháněl Švýcar vítanou kořist lovem. Přes četná a zhusta bouřlivá jezera prostředkoval obchod se sousedy — uvykal od mladosti nebezpečenstvím, namáhání a čilosti. Přirozená povaha země chránila jej proti sousedům a čím lépe dovedl příležitost přírodní využitkovati, tím byl bezpečnějším, tím svobodnějším. *Udatnost a láska k svobodě,* jakož se přirozeně vyvinuly, dosud náleží k povaze švýcarské, z níž ovšem za nynějších časů příliš hustého stýkání se s cizinou mnoho již se tratí.

Té přirozené povaze Švýcarův nasvědčují všecky zprávy, které nám o nich historie od nejstarších dob až do nynějška podává. Rhaetové a Helvetové byli statečnými bojovníky a potomci Alemannův, Burgundův i Gotův, kteří později do země vtrhli a s oněmi se smísili, dostali statečnost dědictvím. Středověký feudalism, který všecky národy okolní v nedůstojné porobě držel, právě v původních kantonech nynějších Švýcar nikdy takové moci nenabyl, jak v ostatní Evropě. V devátém století spatřujeme tyto kantony v bezprostředním držení králův německých, později byli zeměmi samostatnými a přímo na říši závislými. Po některou dobu hrozilo jich samostatnosti nebezpečí od Zähringův, kteréž ale smrtí Berchtolda V. odstraněno bylo. Přímou závislostí na říši zabezpečil pro město Curych a krajinu Uriskou, císař Bedřich II., aby sobě otevřel dráhu Gotthardskou, která přes Uri do Italie vede. Jindřich VII. zemi od Bedřicha II. Rudolfovi Habsburskému zastavenou vykoupil a přímou její závislost na říši za neporušitelnou prohlásil. Tím byla samostatnost její za dob nebezpečných formálně uznána a ujištěna. „Při takové svobodě," praví G. Geilfuss, „nelze na pojem svobody za našich dnův mysliti, ale *vyloučením možnosti, aby vůle jednotlivce zákonem pro obec se stávala, a právem k vlastní ochraně, kteréž jenom povinnost k říši omezovala*, *byly dány podmínky, z nichž se zvláštní, z poměrův místních pocházející, tedy svobodný vývoj obce Uriské časem sám podati musil.*"

V původním kantoně *Schwyz* již okolo roku 970 se potkáváme se spolkem svobodných mužův, kteří samostatnost svou se zvláštní neustupností a vytrvalostí hájili. Této vytrvalosti podařilo se, uhájiti svobodu tu naproti Lenzburgům, kteří nad Schwyzem panství své rozšířiti usilovali. Rovněž dům Habsbursko-Laufenburský nedovedl domnělým právům k té zemi, již byl od Lenzburgův zdědil, platnosti zjednati. Roku 1239 postavil se tento spolek ve Schwyzu v rozepři mezi Bedřichem II. a papežem Řehořem IX. na stranu císařovu, začež sobě dobyl listiny v táboře před Faënzou, kterou císař Schwyzské za svobodné prohlásil a je pod ochranu říše i svou postavil.

Také v Unterwaldenu vedle robotníkův náležejících klášterům, Lenzburgům a Habsburgům byli muži svobodní, kteří v rozepři mezi Bedřichem II. a papežem s Uri a Schwyzem se spojili, aby takto svobodu svou, od hrabat velmi ohrožovanou snáze uhájili. Jest to událostí velkého významu, že *spojencův těchto ani klatba papeže Innocence IV. nezastrašila,* a že i v době nejvyššího nebezpečenství neustávali hájiti

svobodu a samostatnost svou proti pánovitosti sousedních knížat, kterým nemalá moc po ruce byla. Hrabě Eberhard konečně musil statky své v těch zemích prodati Rudolfovi hraběti Habsburskému (1273).

Rudolf hleděl sice utvrditi uznání, že těm zemím nevládne co král, nýbrž co člen domu Habsburského, však neodvážil se, aby svobody jejich zrušil, ale ještě je rozmnožil, aby právě tím domu svému panství v těch zemích možným učinil. Pro Uri Rudolf r. 1274 i přímou závislost na říši uznal a prohlásil. Za mírné vlády Rudolfovy bylo v těch zemích ticho, sotva že však r. 1291 zemřel, vešly všecky tři kraje: Uri, Schwyz a Unterwalden ve *spolek nerozlučitelný na ochranu společné svobody a samostatnosti,* ježto jim se strany rozuzděné šlechty nebezpečí opět hroziti počalo.

Nejhlavnější zásady společné úmluvy byly: *vzájemná ochrana proti všem cizím nepřátelům a hájení vlastního soudnictví,* na něž by hrabata neb správcové říšští (Vögte) vlivu neměli.

Hájení těchto životních podmínek své samostatnosti podnikly tyto země s největší opravdivostí a neobyčejnou energií. Ani Albrecht, jenž po pádu Adolfa Nassavského uznání vrchní moci své zde obnovil, jejich svobod a práv porušiti nijakž sobě nedovolil. Jindřich VII. pak Uriským i Schwyzským listy z r. 1240 a 1297, které svobodě jejich svědčily, potvrdil a pro Unterwaldské sám podobný list vydal.

Smrt Jindřicha, jenž s Leopoldem Rakouským se smířiv, vrchní vládu Habsburgův v zemích těch obnoviti zamýšlel, nazývají dějepisci švýcarští *šťastnou náhodou;* přisvědčíme tomu, pozorujemeli vývoj poměrův švýcarských se stanoviska nynější doby. Můžeme nyní ovšem souditi, že spolek původních kantonův za té doby nebyl ještě dosti silen, aspoň ne tak, aby s nadějí bezpečnou podnikl boj proti tak mocným protivníkům, kdy by společně o svobodu jejich byli smýšleli. Přece však za to míti nemůžeme, že smrt Jindřichova právě v tak rozhodné době zachránila Švýcarům svobodu, že tedy náhoda v životě národův často aneb aspoň někdy více zmahá, než *duch* národa sám. *Žádný národ nezahyne, který jest života schopen; a zajisté že svobody se dřív neb později domůže národ, který o ni skutečně stojí a jí schopen jest.*

Brzy po smrti Jindřichově podnikli Švýcaři spojeni vítězný boj proti vévodovi Leopoldovi u Morgartenu. Ovocem vítězství bylo ustanovení pevného spolku vespolnou přísahou dne 9. prosince 1315. V listině o tom sepsané výslovně se praví, že pánovi, který by na některou ze spojených zemí útok učinil, má se poslušenství odepříti. Statečné, hrdinné hájení svobody kantonův původních nemalý vliv mělo na kraje sousední, tak že do polovice 14. století Luzern, Curych, Glarus, Zug a Bern ku spolku přistoupily. Na konci 15. a na počátku 16. století ještě se přidaly Freiburg, Solothurn, Basilej, Šaffhausy a Appenzell. Ještě jiné kraje a města vstoupily ku spolku v poměr „míst přichýlených,“ v poměr aliance, kdežto jiných zase sobě spolek koupěmi a šťastnými válkami zjednal.

Do války Švábské byly Švýcary považovány za člen říše německé, byly však od ní mírem Westfalským i formelně odděleny. Celou řadou slavných bitev dovedli Švýcaři svobodu svou a samostatnost uhájiti na-

proti Karlovi Smělému v století patnáctém i naproti říši. Nikdo nebyl s to odolati jejich udatnosti roznícené láskou k vlasti, sebevědomí podporováno vůlí nezlomnou svítězilo nad dobývavostí a hrubou mocí. Výsledkem zápasův těch pro Švýcary byl základ svobodného, samostatného zřízení. Jenom náboženské spory, které za doby reformace také ve Švýcařích způsobily rozkol, seslábily na čas moc spolku, avšak k vývoji poměrův švýcarských tím zvláště přispěly, že podporovaly demokratický živel, jemuž vzmáhající se ve všech kantonech aristokracie záhubou hrozila. Ovšem že demokratické snahy ani ve Švýcařích nedošly skutečného uznání a tím méně vlády nějaké před velkou revolucí. Vždy trval rozdíl mezi místy přibylými, kterým jen velmi nepatrné svobody se dostávalo, a mezi kantony hlavními, které ve všem byly samostatnými a byly téměř neobmezenými pány. Těm poměrům měla ústava r. 1798 v Paříži vypracovaná (tak zvaná *Helvetika*) konec učiniti. Na základě této ústavy měly Švýcary státi se *jednotným státem demokratickým*. Na místo kongresu všech kantonův samostatných byla zřízena národní vláda, *direktorium*, kteréž záleželo z pěti členův vyvolených z veškerého lidu, kdežto před tím jen přední kantony ve vládě účastenství měly; dále byl ustanoven *senat* jakožto soud státní a sbor zákonodárný; *velká rada*, jíž přislušelo míti nejvyšší dohled na správu země a zákonům udělovati sankci. Do obou těchto sborův volil každý z 22 kantonův po stejném počtu členův. V čele soudnictví stál *nejvyšší dvůr soudní* co apellace a kassační soud. Jednotlivé kantony byly jakožto správní okresy řízeny malými komorami správními, a místodržitelé byli v nich zástupci direktoria.

Ústava tato, kteráž vzmáhající se tenkráte myšlenky o svrchovanosti lidu skutkem učiniti mohla a zvláště ve Švýcařích nejlépe připravenou půdu měla, přece neujala se, neboť byla *vnucena*. Národ, který k smrti odsouzen není, podobných zřízení na dlouho aspoň nesnese. „Tato ústava byla dílem doktrinářův a pouze theoretickým nápodobením konstituce francouzské. *V lidu* švýcarském nehledala svých ideí, a jakkoliv stála na zásadách svobodomyslných, přece rozhodně kazila vše příznakem *beznárodnosti*. Spočívala na suverenitě lidu, avšak úplně odporovala citu jeho, ježto dřívější ústavu roztříštila a svobody, kteráž právě nezávislostí tak drahocenná jest, ničím lepším nenahradila, než správou francouzských prefektův, a co nejhoršího bylo, že co dar francouzský byla i provázena francouzským vojenským despotismem. *Národní duch* zdvihl se proti té ústavě.“ (Berlepsch.)

Tato událost v dějinách švýcarských náleží mezi doklady toho, že nelze vždy národům dáti zákony a ústavy pouhou mocí, jakož někteří za to mají. Co duchu národnímu se příčí, to přese všecku moc v národě se neujme. Přirozenost a postupem časův vyvinutý charakter jsou podstatné podmínky, kterýmž každý zákon, každá ústava přizpůsobiti se musí, máli k výsledkům vésti.

Ale ve Švýcařích ani *mediace* r. 1802 prostřednictvím Napoleonovým vypracovaná dlouhého trvání neměla, ježto národnímu charakteru ovšem více přiměřena, přece za dar protektora Napoleona a nikoliv za požadavek národa samého považována byla. Mediace vyslovovala jednotu Švýcar ve vzhledě národohospodářském a společnou representací ce-

země, do níž každý kanton volil počet poslancův dle počtu svého obyvatelstva. V čele země stál landamman, jenž ji naproti cizím státům zastupoval a jednotný řád vnitřní řídil. Jinak byly jednotlivé kantony samostatny a měly své ústavy zvláštní. Ježto zásady mediace nepodporovaly nadvládu jednotlivých rodin a měst, došla brzo dosti veliké přízně u lidu, avšak uznání obecného a sympatie všech nikdy nenabyla.

Sotva že Napoleon moci spojené Evropy podlehl, zmohutněla také ve Švýcařích touha po restauraci. Zde však nedála se tím směrem jako v jiných zemích, aby ničila, co se svobodou lidu souviselo. Pominul nelibý pocit, že všecka svobodná zřízení jsou cizí mocí vnucována a udržována. Lid mohl bez předsudku souditi o zřízeních, která neshodují se s žádnými privileji, všecky občany sobě rovnými činí, rozdílu mezi pánem a poddaným netrpí a p. Lid mohl nabyti přesvědčení, že zřízení takovým duchem prodchnutá daleko důstojnější a přiměřenější budou, než před tím bývalo, když totiž demokratický živel dřímal. Nyní teprvé ujaly se ve Švýcařích velké myšlenky, které předešlé století probudilo, nyní teprv, když národ sám svobodně pro ně rozhodnoti se mohl. *Švýcary obnovily se samy sebou a jen v sobě našly opět záruku své vlastní svobody.* V r. 1815 až do r. 1848 byl jakýsi stav ustavičného kvašení. Strana, kteráž přála pokroku, zápasila o vrch se stranou, kteráž starých, třeba nepřiměřených spůsobův se přidržovala a v jich obnovení jedině spásu Švýcar spatřovala. Konečně vítězství připadlo přirozeně straně prvnější a uskutečnilo se ústavou ze dne 12. září 1848.

Ústava ta spočívá na základě co nejširší *svrchovanosti lidu,* kteráž osvědčuje se jednak poměrem lidu naproti spolku vůbec, jednak zase samosprávností kantonální, kteráž lidu švýcarskému vždy drahým pokladem bývala. Pozorujemeli historický vývoj poměrův švýcarských, poznáváme, jak přirozenou cestou i národové docházejí zřízení svých. Demokratická ústava švýcarská není dílem okamžitého převratu, nýbrž výsledkem dlouhého postupu. Že také zde počala se tvořiti jakási aristokracie ve smyslu třídy vládnoucí, to bylo následkem válek a šťastného jich výsledku, který vždy vzbuzuje ve vítězi sebevědomí a vede jej k žádosti po vůdcovství, po vládě, zvláště nad těmi, kteréž si byl podmanil. Čeho však jiným národům samolibým despotismem jednotlivce a jeho oblíbencův se dostalo, toho Švýcaři nepoznali, onit uvykli se spravovati řízením mužův svých, kteří především jiným nebyli tak pány, jako Švýcary svobody milovnými. Odtud sobě vysvětlujeme, že obrat ve prospěch demokratických snah stal se bez násilných převratův a že demokracie také s to jest, výsledky jeho stále udržeti.

Podstata zmíněné ústavy spolkové vyslovena jest článkem 2. a 4. „Udržeti nezávislost vlasti proti státům cizím, pokoj a řád v zemi, chrániti svobodu a práva spojencův, a podporovati jich společné blaho," jest účelem spolku. „Všichni Švýcaři jsou před zákonem rovni. Není ve Švýcařích poměrův poddanských, přednosti míst, rodu, rodin neb osob."

Prvnějším z obou článkův uvedených prohlásily se Švýcary za skutečný *stát spolkový,* kdežto do té doby byly toliko spolkem státův. Jest ovšem pravda, že slavných dočkaly se dob i v poměrech dosa-

vadních bez jednotného výsledního středu státního, ale tolik jisto jest, že nová ústava která spolek po mnohých nehodách obnoviti měla, musila postaviti jakýsi střed společný. Již proto musilo se tak státi, že proud nových ideí zachvacoval stále širší kruhy a ničím nejsa v náležitých mezích udržován, k rozkolu a všeobecným různicím vésti mohl. Po přestálých nebezpečenstvích, která Švýcarům hrozila od rozbouřené Francie, nastal také takový nelad v celé zemi i jednotlivých kantonech, že vytčení jakéhosi středu společného bylo nezbytným, aby nastaly doby pokojnější a blaženější.

V tomto vývoji poměrův švýcarských nespatřujeme nic jiného než zjev onoho zákona, vedle kteréhož vesmír i každý jeho člen působností dvou sil (dostředivé a odstředivé) na dráze své udržován jest. Přílišné převládání síly jedné působí nelad, ruší postup klidný. Nebylo by Švýcary k utěšené budoucnosti vedlo vytrvání v neužitečném vlnobití různých mezi sebou zápasících stran, ježto v zápětí jeho kráčel rozpad. Vytčení společného středu, kolem něhož by se ve velkém družily jak domácí poměry tak vnější, bylo tím přiměřenější, že nevylučovalo dosavadních zvláštností mezi jednotlivými členy spolkovými. Jakým spůsobem tento jednotný střed, jakož poměr jednotlivých kantonův naproti němu v ústavě označeny byly, později sdělíme.

Článek 4. činí základ ústavy přesně demokratickým. Za nynější chvíle, kdy konstituční zřízení nabylo v Evropě rozhodné převahy a liberálnost se stala oblíbeným heslem, nejsou nám věci v čl. 4. vyslovené celkem nic nového, leč pokud všeobecná rovnost se vyslovuje skutečně co nejzřetelněji a tak, že nedovoluje, aby jinými ustanoveními, jakož v jiných ústavách bývá, porušena neb přehlednuta byla. Neprohlašujeme ústavu švýcarskou za nejvýš dokonalou, ale tolik každý uzná, že to svědčí o všeobecné dospělosti, dovedeli se každý národ s *prospěchem* řiditi ústavou podobnou. A toho hlavního cíle: *prospěchu a pokroku národního* Švýcaři demokratickou ústavou svou dosáhli v míře velké, v takové, že od léta 1848 téměř v každém vzhledě na první stupeň se vyšinuli a mezi státy evropskými ač jen malým poměrně územím vládnouce, přece nemalé vážnosti požívají.

Tato skutečná zjevná událost zároveň vyvrací výroky politických ničemníkův, kteří nemohouce zbaviti se upomínek na některé revoluce, nevidí v lidu celé Evropy než tak zvanou canaille, dravou bestii, jež jak moci nabývá, jenom na lup vychází. Lid švýcarský zajisté má moc v rukou svých, neboť rozhoduje nad sebou sám ve všem a to jednak v jednotlivých kantonech a jednak ve spolku co celku. Jak v jednotlivých kantonech tak ve spolku jest lid vlastně nejvyšší instancí a zastupuje osobní nejvyšší autoritu státův jiných.

Poměr mezi spolkem a kantony jest všeobecně vysloven čl. 3. a čl. 5., dle nichž suverenita lidu v kantonech obmezena jest právomocností, kterou lid země celé ve spolku vykonává. V kantonech dává si lid (resp. přijímá a stvrzuje navržené jemu od rady) zákony a ústavy i jich změny, ale ve všem přece musí se spravovati zásadami v ústavě spolkové vyslovenými, tak že duch, který touto vane, rovněž i z jednotlivých kantonův hledí, vyzírá. A to jest podstatné, že ve státech, které z různorodých členův se skládají, jednota všech *formálně* určena

býti nemusila, nýbrž každý o sobě vyvinovati se mohl, jenom když *duch jeden* jest základem všech jednotlivých zřízení. Samo se vlastně rozumí, že spolek právo a svobodu všem jednotlivým kantonům i občanům zaručuje a ruče za zachování řádu a pořádku v zemi, jest také sám oprávněn v jednáních mezistátních ať již o mír či válku neb o smlouvy obchodní jde. Jen tím zajisté spůsobem jest možno, aby síly jednotlivých kantonův se nemařily a nerozptylovaly, aby se zamezily zmatky, které by nastati musily, kdy by každý člen spolku i v těch věcech suverenním byl.

S tím nezbytně souvisí, aby spolek co spolek ustanovení svá také náležitě hájiti mohl, aby tedy moc brannou měl. Dle ústavy z r. 1848 nenáleží spolku veškerá moc nad celým vojskem, ježto zřízení obran zemských, jakož i administrativa vojenská téměř zúplna přísluší kantonům. Také jest zřizování jednotlivých sborův spolkového vojska vázáno kantonální přináležitostí jednotlivých vojákův. Ve válce jenom spolek smí vojska užíti, jakož i v domácích rozbrojích je vypraviti. Ta omezení byla zajisté taková, že spolek nesměl přesvědčení aspoň většiny jednotlivých kantonův nedbati neb dokonce moci vojenské užíti na úkor samostatnosti a svobody kantonální, která vždy podstatným požadavkem Švýcarův byla. Avšak ti, kteří omezení kantonální samostatnosti a sesílení moci spolkové mají za potřebné i prospěšné, žádají centralisaci vojenské moci s velkým důrazem. Dle změn přijatých při letošním hlasování přejde tedy skutečně téměř celá administrativa jakož i vycvičení a vedení vojska na spolek. Vojsko nově zřízené má býti pak tím spíše jednotnou mocí ústřední, že ani při sestavování jednotlivých sborův nebude třeba dbáti rozdílův kantonálních. Každý občan bude od jistého do jistého stáří povinen konati služby vojenské, jako v jednotných státech vůbec. Centralisace moci vojenské svědčí vždy o převaze moci ústřední nad snahami individuálnějšími, a ve Švýcařích nemůže znamenati nic jiného, než zmáhání se moci spolkové nad samostatností kantonální. Jest Švýcarům to sesílení moci střední prospěšné, potřebné? Do r. 1848 byly kantony na svou samostatnost velmi žárlivy. Ježto býval svazek mezi nimi dosti volný, nastávaly mezi nimi také třenice, kteréž ovšem nedostatkem jednotné moci ústřední umožněny byly. Podobným však případům ústava z r. 1848 tím konec učinila, že kantonům nebylo dovoleno užívat vojenské své moci dle vůle, nýbrž jen tenkráte, když proti náhlému přepadnutí hájiti se musily. Spolek však další řízení moci válečné hned vzal na sebe. Aby se některý kanton naproti křivdám toliko svou vlastní mocí bránil, dovoleno není. Bylo tedy o to postaráno, aby jednak kantony vojska svého libovolně neužívaly, jednak aby také spolek ho zneužiti nemohl. Naproti kantonům se stanoviska čistě spolkového této tedy centralisace není třeba.

Snád tedy proti vnějším nepřátelům? Jest pravda, že na hranicích Švýcar stojí samé velké státy, zvláště když Italie a Německo se sjednotily. Mohl by tedy snadno někdo souditi, že i Švýcarům třeba, aby scentralisovaly se a tím jednotnou moc svou sesílily. Ale musíme považiti, že nehodí se všecko stejně pro všecky země a všecky národy. K sesílení moci švýcarské není potřebí centralisace, neboť není Švýcarsko státem výbojným a kdy by jím bylo, ani tu není centralisace

třeba, ježto vojenská moc Švýcar vždy spočívala *na přirozené statečnosti lidu a na vlasteneckém jeho zanícení.* Kde těch podmínek není, tam třeba jest přísné dressury vojenské ze středu. Snad obě ty vlastnosti zmíněné ochabují ve Švýcařích? Musíme přímo říci, že se namnoze tak děje, a to tím více, čím více pachtění po soukromém bohatství také tu jak v ostatní Evropě nabývá rázu nemoci.

Jaký však užitek kyne z vojenské centralisace? Pro kantony jednotlivé žádný, neboť těm jenom to zbude, aby se všech upomínek na samostatnost svou zřeklý. Aby však všichni nalezli zase v celku náhradu za to, čeho v jednotlivých členech pozbudou, nelze očekávati. Pravda, že nejvyšší správa země zůstane i dále v rukou spolkového zastupitelstva; ale nesmíme zapomenouti, že v ní jako ve všech podobných sborech rozhodují a tedy vlastně vládnou absolutní většiny. Lze za to míti, že tyto většiny budou ve všem říditi se výhradně prospěchem celku a každého člena jeho?

Kantony *francouzské* a *vlašské* dobře tuší, že *většina německá* ve spolkovém shromáždění nebude proti nim jinak se chovati, než jak jinde Němci ve většině jsouce proti národnostem neněmeckým se chovají. A zajisté že se nemýlí. Opírajíc se o vítěznou říši velkoněmeckou a majíc i brannou moc v rukou, brzy bude strana německá dokazovati, že jí také ve Švýcařích náleží netoliko rovnost ale nadvláda. Jsme o tom z vlastního názoru přesvědčeni, že Němci myšlenkou velkoněmeckou či lépe pruskou také tu jsou zachváceni a čekají jen na příležitost, aby to před světem osvědčili.

Lze snad nějaký užitek z vojenské centralisace očekávati proto, že bude jí snáze utlačiti ruch náboženský? Jako v Prusku a všude jinde v Evropě, tak i ve Švýcařích zabývá se stát věcmi náboženskými z ohledů politických. Dejme tomu, že by měl ultramontanism v některých kantonech valný vliv: či jest snad moc vojenská přiměřeným prostředkem proti němu, aneb musí také tomu mínění jako všem jiným náležité volnosti se dostati ve státě na právním základě spočívajícím? Ostatně jest náboženská svoboda ústavou zaručena, škola od církve oddělena, církevní soudnictví obmezeno, tak že z těch všech poměrův nejméně sporův s povinnostmi státními očekávati jest. Kromě toho jest kněžstvo pro úřad svůj *volitelno* a tedy na obcích náboženských závislé. Kde jest tak malý vliv klerikalismu a poměrně tolik výdatných prostředkův naproti němu, tam věru nemůže býti příčinou vojenské centralisace. Jsme přesvědčeni, že tato brzy povede i ku zřízení spolkové policie.

Co do *státního ústrojí,* jest základem ústavních poměrův švýcarských suverenita lidu. Historický vývoj učinil tento základ nevyhnutelným, jakož vedl i k tomu, aby právomocnost suverenity rozdělena byla na *kantonální* a *spolkovou.* Suverenita kantonální jest zaručena spolkem (čl. 3.) a týká se financí, ústavodárství, soudnictví, školství, chudobenství a vojenství kantonálního. Samo se rozumí, že *zásad* spolkovou ústavou přijatých ve všech kantonálních zřízeních šetřiti nutno. Poslední revisí ústavy jest spolku již tolik právomocnosti přiřknuto, že brzo nezbude, co by mohlo státi se předmětem ústavodárství

kantonálního. Dle revise té bude kromě vojenství rovněž tak i právo občanské téměř úplně odevzdáno spolku. Dosud bylo ústavou spolkovou (čl. 48.) ustanoveno, že nálezy soudní dle práva občanského kteréhokoliv kantonu mají platnost i ve všech jiných. Nyní však dle čl. 55. připadne veškeré zákonodárství v oboru práva občanského spolku, jemuž také dovoleno, aby zákonodárství v oboru práva trestního úplně se ujal. Ve školství má týkati se zákonodárství kantonální jenom škol elementárních a občanských.

Doložímeli ještě, že také právo usedlostí odevzdáno spolku, jest patrno, že zenáhla rozdíly mezi jednotlivými kantony co zvláštními členy spolku zmizí a Švýcary stanou se státem jednotným jenom s obcemi samosprávnými a jakýmisi okresy, na jakéž sklesnou dosavadní kantony. Podstatná podmínka státu *jednotného* již nyní jest položena. Jak vypadá tedy toto ústrojí?

V čele spolku jest jakožto správní a výkonný úřad *vláda (rada) spolková* čítající sedm členův, jež volí shromáždění spolkové na dobu tří let. Z jednoho kantonu smí jenom jeden člen rady spolkové zvolen býti. Kdykoliv *národní* rada nově se volí, musí vždy také rada spolková nově volena býti. Členové spolkové rady nesmí po dobu svého úřadování žádných jiných úřadův zastávati. Předsedu spolkového, jenž také v radě spolkové předsedá, volí obě rady (stavovská i národní) v společném shromáždění. Předseda spolku, který odstupuje, pro následující rok nesmí volen býti. Členové rady spolkové mají v obou representacích spolkových hlas poradný a právo, návrhy činiti v příčině věcí, které jsou předmětem porady.

Spolkovým sborem zákonodárným jest *rada národní* a *rada stavovská.* Do první volí se jeden poslanec z 20.000 občanův. Každý kanton a v kantonech rozdělených každá z obou polovicí volí aspoň jednoho poslance. Rada národní zastupuje veškeré obyvatelstvo švýcarské co celek spolkem spojený. Rada stavovská zastupuje kantonální různosti, neboť do ní volí každý z 22 kantonův po dvou poslancích. Tyto rady odpovídají dvojí komoře v státech jiných, s tím toliko rozdílem, že ve Švýcařích to rozdělení odpovídá skutečným poměrům a má pro ně také význam, kdežto v jiných státech bývá zejmena komora panská pouhou stafáží, kterou si každá vláda upraví dle vlastní potřeby. Očekáváme od rozdělení komor, aby se snahy pokroku a změn vyrovnaly se snahami konservativními, změnám a novotám ne tak náchylnými. Snahy konservativní ve státním životě týkají se zajisté udržení práv dosavade platných a tomu požadavku právě odpovídá rada stavovská ve Švýcařích, kteráž zastupuje platná práva jednotlivých členův spolkových. Naproti tomu jest rada národní výrazem snah, kteréž u veškerého lidu bez ohledu na právní různosti vládnou.

Členem obou rad zároveň nikdo býti nemůže. Zmínili jsme se již o některé právomocnosti, která v obor spolkového shromáždění náleží. Připomínáme ještě, že kromě toho rozhoduje spolkové shromáždění (každá rada zasedá zvláště) ve všech poměrech k jiným státům, ve sporech mezi kantony vzniklých, zvláště jsouli povahy státoprávní. Rovněž jí náleží nejvyšší dohled na správu spolkovou, soudnictví a rozhodování ve stížnostech kantonův neb jednotlivých občanův proti

nálezům rady spolkové. Spolkové shromáždění volí soudce spolkové, kancléře, generála, správce štabu vojenského a zástupce spolku v jiných státech.

Z obsažné této právomocnosti jde na jevo, že shromáždění spolkové jest vlastním výrazem švýcarské státní idey. Všecka usnešení majíce nabyti platnosti, musejí od obou rad přijata býti. Jakkoliv zmíněné rozdělení rad jest velmi vhodné a poměrům švýcarským přiměřené, přece neodstraňuje vady, ve všech sněmovnách absolutními většinami působené. Nebezpečenství z absolutních většin hrozící jest zde tím větší, čím více také cit národnosti a hyperliberalism veškeren život veřejný ovládati počíná. Jest známo, že oba ty city, právě proto že často pouhými city zůstávají a smysl pro právo jiných utlumují, nezřídka vedou k nešetření ba přímo k rušení dobrých práv; což bude pak ve Švýcařích tím snáze možno, čím neobmezenější bude moc soustředěného spolku, ve všem na rozhodnutích většin oněch závislá.

Tu obavu poněkud mírní zřízení, dle něhož lid švýcarský sám co nejvyšší instance rozhoduje hlasováním o změnách ústavních a to sice dvojím spůsobem: jednak absolutní většinou celku bez rozdílu, jednak zase většinou rad kantonálních. Avšak musíme povážiti, že většina obyvatelstva vůbec náleží národnosti německé. Dokud byly kantony co nejsamostatnější, tato převaha neměla velkého významu, ale jinak bude ve spolku scentralisovaném. Ti, kteří budou míti vliv mezi lidem německé národnosti, budou vlastními řediteli švýcarské politiky, a politika každého státu čím více na demagogii záleží, tím více podlehá vlivům soukromým, tím snáze upadá až i ve spor s vlastními zájmy státu a závislou se stává na vlivu cizím. Že také o Švýcary vliv cizích mocností se pokouší, nikoho tajno není; bez rozšíření spolkové ústřední právomocnosti neměl výdatnějších účinkův.

Demokratický ráz švýcarského zřízení politického, jenž zásadně jest vyrčen zmíněným článkem 4., prakticky se osvědčuje ve všeobecném právě hlasovacím a v co nejširší kompetenci lidu. V zákonodárství přísluší lidu nejvyšší stvrzení, buď že obě rady za dobré uznají zákony lidu ku přijetí předložiti, aneb že lid (aspoň 50.000 občanův) sám za to (neb za vydání jiných zákonů) žádá. Každý Švýcar, který jest dvacet roků stár a jinak od aktivního práva občanského vyloučen není, požívá aktivního i passivního práva hlasovacího. (Dle ústavy z r. 1848 nesměl kněz volen býti do rady národní.) *Neobmezené a skutečně všeobecné právo hlasovací* jest nezbytným postulátem demokratického rázu ústavního. Protivníci tohoto, kdykoliv jedná se o úspěch snah demokratických, odkazují na proměnlivou a nestálou mysl lidu, nepřipomínajíce toho, že podmínkou této proměnlivosti bývají zvláštní okolnosti: nedospělost, nevzdělanost, mravní skleslost lidu a p. Kde však těch a podobných vlastností nedostalo se lidu podílem, tam jest všeobecné účastenství jeho v běžích politických netoliko *možné*, nýbrž i státu *prospěšné, ba nutné,* ježto se jím podporuje sebevědomí, vlastenectví, láska k svobodě a podobné důležité ctnosti občanské. Praktický lid švýcarský užil aspoň dosud těch práv svých měrou velmi výhodnou. Ovšem by podobná ustanovení také ve Švýcařích mohla zlou stránku okázati: avšak co nemohlo by se přičiněním lidí obrátiti na zlé?

Jistota práv jest požadavkem státního zřízení; *soudnictví*, kteréž této jistoty jest zástupcem, jest proto veledůležitým činitelem v životě státním. Nezávislost soudcův jest ve státech konstitučních v zásadě vyslovena, ale nezřídka stává se pouhou ironií, ježto soudcové na vládě více neb méně přece závislí jsouce, v jejím rozumu také rozhodovati uvykají; ale ve Švýcařích volí sobě soudce lid. *Soud spolkový* (11členný) volí spolkové shromáždění. Volba jest jen tím obmezena, že mají ve sboru soudním zastoupeny býti všecky tři řeči zemské. Soud spolkový jest nejvyšší instancí ve všech přích z práva občanského pocházejících, v rozepřích mezi spolkem a kantony, mezi spolkem a korporacemi neb i jednotlivci, v rozepřích kantonův mezi sebou, kantonův s korporacemi neb soukromníky. Soud spolkový rozhoduje nad velezradou, vzpourou, zločiny proti právu mezinárodnímu, jakož i nad zločiny politickými, kteréž zakročení mocí brannou měly následkem, pomocí porotcův.

Soudy kantonální podobně voleny jsou. Vrchní soud kantonální (záležející z 15 členův a 4 náhradníkův) volí velká rada kantonální na jistou dobu (v Berně na př. na 8 let). Pro každý okres jest rovněž ustanoven zvláštní soud, jehož předsedu volí velká rada a sice tak, že shromáždění voličův podá dva a vrchní soud kantonální také dva návrhy k volbě. Ostatní členy soudův okresních volí voličové toho okresu. Tento způsob volitelnosti soudcův jest celkem velmi rozumný a výhodný, zvláště ve zřízení demokratickém, neboť soudcové jsou jaksi nuceni, aby veřejné mínění, rozhodujíce co nejspravedlivěji, udrželi pro sebe, kdežto jinde velmi zhusta na náladě subjektivní bez ohledu na právní přesvědčení obecenstva rozhodovati mohou. Velmi napomáhá soudcům *veřejnost* všech soudních řízení. Jenom bránili ohledy mravní, jest přístup do soudní síně uzavřen.

Soudnictví bude nyní téměř ve všech kusech (aspoň ve všem co týče se obchodu) na spolku závislé. Uvážímeli prospěch Švýcar co celku jednotného, musíme jednotu v právě míti za prospěšnou, neboť zvláště v obchodě jest rozmanitost práv velmi na překážku. Čím více počínají Švýcary do světového obchodu vstupovati, tím spíše třeba jest, aby pominuly rozmanitosti, které v každém kantoně jiná nařízení určovaly.

Konečně musíme zmíniti se, že ve shodě s demokratickou povahou veškerého zřízení švýcarského jest lid v církevních, školních i politických obcích svých samostatným a že také zde řídí se toliko přesvědčením většiny svých spoluobčanův. V poměrech obcí politických, kdež namnoze nesrovnalosti dosud vládnou, připravují se všeobecné změny k upravení jednotného zřízení obecního. Samostatnost obcí školních nese celkem velmi zdárné ovoce. Školství zejmena v kantoně Curyšském, ale i v Bernském a Aarganském skutečně zasluhuje uznání.

K tomu všemu přistupuje zákonem zaručená i větším dílem také prakticky chráněná svoboda řeči a písma. Lid scházívá se ve veřejných shromážděních neb ve spolcích svých k politickým poradám a tu bez ostychu jedná o zákonech neb o nových návrzích. Často bývají pronášeny řeči velmi ostře se dotýkající toho či onoho státního úřadu, ale aby někdo pro podobné řeči stíhán byl, není téměř slýcháno. V časopisech rovněž vládne řeč nelíčená a přímá. Zástupcové státní řídí se zásadou, že ostré články buď nemají žádného účinku, když totiž ne-

jsou ve shodě s přesvědčením lidu, aneb jsouli ve shodě s tím přesvědčením, že bez toho musí se změniti to, proti čemu jsou namířeny. Však mnohý časopis právě proto zanikne, že příliš bezohledně a snad i neslušně si vede; praktický lid švýcarský takové řeči nesnese.

K *radikalismu* jeví se ve mnohých kantonech větší snášelivost, než ku kterémukoliv jinému směru nynějšího života duševního, a nejeden úkaz nasvědčuje tomu, že i mezi officielními zástupci kantonův jsou přívrženci radikalismu. Když pak radikalisté v žádném jiném státě nemají se za dosti bezpečny, aby se sešli ku společné poradě, obrátí se do Lausany neb Ženevy; nicméně byla by velikým bludem domněnka, že radikalismu se podaří, zbudovati ve Švýcařích nějaký stát dle svých ideí, anať povaha lidu švýcarského vždy sobě reálné skutečnosti hledí a utopiím se nikdy neoddává.

Jestliže kde, zajisté ve Švýcařích velmi mnoho na školy a vzdělání mládeže se věnuje. Lid švýcarský jest celkem na vysokém stupni vzdělanosti a může zajisté ještě velkého pokroku se domoci. Čím výše postoupí všeobecná vzdělanost, tím spíše může přibližiti se zřízení švýcarské vzoru zřízení svobodného. Avšak ve státech sousedních veškeré podmínky scházejí, kterými by i takové zřízení švýcarské na ně působiti mohlo. Švýcary jsou ve svém složení a v povaze své jediné v Evropě. Jsou velké a slavné v obraně avšak nikoliv ve výboji. Nenechávají sebe skracovati, ale také sobě úplně dostačí.

Pochybnější jest poměr Švýcar proti říši velkoněmecké. Nelze upříti, že hnutí národností za posledních dob také zde účinky své jeví, a rovněž upříti nelze, že národnost německá i zde domáhá se supremacie. Zvláště pak poslední vítězství německá ve Francii nezůstala bez účinku na švýcarské Němce. Snad by se divil ten, kdo tvoří sobě ideál Švýcara jakožto muže přede vším jiným svobody milovného, jenž každého násilí proti kterémukoliv národu spáchaného jest největším nepřítelem. Nemusil by Švýcar býti člověkem, aby nedotkla se ho vítězství, kterých pokrevenci jeho dobyli. Jako vnada vítězných bojův Německo spojila, tak nezůstala bez ohlasu v německé části Švýcar, a podobná strana, jaká v Německu podporuje myšlenku velkoněmeckou, také ve Švýcařích jest hlavní původce snah o německou nadvládu, jak z prohlášené letos opravy ústavní se jeví.

Čím rozsáhlejší moci nabude střed čili spolek jakožto jednotný stát, tím bezprostřednější a příkřejší bude vystupování jednotlivých národností, tak že zápas jich může velmi snadno státi se i ve švýcarském parlamentě otázkou, pro kterou na vše jiné bude zapomínáno, a která zdárnému a čilému vývoji státního života švýcarského může položiti hráz, již prolomiti se podaří toliko úplným podmaněním národností slabších. Trvání státu švýcarského není podmíněno mohutnou ústřední mocí, neboť svobodní Švýcaři vždy bývali veskrze jako jeden muž u toho středu, když o spásu vlasti šlo, ale podmíněno jest právním základem zřízení, který nelze oddělit od přirozeného složení Švýcar. Pakli by tento právní základ byl opuštěn a otázkou národností sousedům příčina podána, aby aspoň podporovaly strany sobě příbuzné, vzdali by se Švýcaři svého významu a snad brzy také svojí samostatnosti.

Litva i Litvané.

Od

dr. L. Geitlera.

(Dokončení.)

Na parníku, nazvaném dle dávného litevského krále *Kiejstut*, vypluješ z Tilsitu do Kovna ležícího v samém středu ethnografické půdy Litvínů. Mohutný Němen, jemuž šířky ani neubývá, je splavný daleko za hranice pruskoruské, až do středu Kovenské gubernie. Jednotvárné, místy lesinaté břehy jsou posety čím dále tím více výhradně litevskými vesnicemi; dychtivě plujeme vstříc jen osm mil vzdáleným hranicím ruským, blížíme se půdě pravé Litvy — avšak na lodi, ač ustavičně cestujících přibývá, ozývají se skoro výhradně jen cizí jazyky. Každý kout druhé třídy je naplněn polskými a litevskými židy s ženami a dětmi a to v šatech tak rozedraných a nečistých, že mimovolně je máš za žebráky. Velení kapitánovo přehlušuje jejich vřava a nesrozumitelný hovor, velké přes plece přehozené pytle jsou silně naplněny, každý má v ruce cestovní hůl, jako by dnes stěhoval se z Egypta. Ženy prostrou zástěry beze všech okolků na palubě, usednou či ulehnou, vytáhnou slanečky, jejichž ocasy jim vyčuhují z kapes, a obědvají. Pak počne nový ruch. Vysypou obsah pytlů na palubu, i objeví se všechny možné věci, jež litevský sedlák potřebuje. Nezasvěcenec tomu z počátku nerozumí. S láhviček strhali vignetky, s každé něco upili, aby se zdála býti již potřebovaná, pouzdra papírová po stech plynou po řece, z balíčků jehel udělají jeden, ženy si ovinují různé tkaniny a šátky okolo těla, ovšem vše veřejně na palubě před žasnoucím obecenstvem první třídy. Běží o clo na ruských v té věci poněkud přísných hranicích. Avšak všechno nemohou uschovati. Tázavě pohlížejí na ostatní cestující, vnikají do první kajuty a prosí toho či onoho, aby jim na chvíli přechoval několik loket plátna nebo libru čaje, a nepřestanou dříve, až jim lodník makavě ukáže, kam patří. V tom přirazí ruská pohraničná hlídka na malé lodičce k parníku, vřava rázem utichne; den jest zlý, neobyčejný, sám ředitel finanční stráže přišel prohlížet; za ním několik vojáků a úřadníků. Po tichém rozkazu jsou všichni podloudníci beze všeho bližšího zkoumání a prohlížení vehnáni do kajuty — znajíť tam své lidi. Na každý schůdek se postavil voják a pak si jednoho po druhém v pravém smyslu slova podávali nahoru. Každý se musil do pola svléci, skryté zboží se vzalo, zničilo, čaj vysypán do vody. Smutně se každý ubíral přes můstek na břeh. Ostatní cestující si odbyli pouhé nijak obtížné formality.

Nocovali jsme v Jurborku. Pohraniční město, první které jsem v ruské Litvě spatřil, mi nevymizelo z paměti. Viděl jsem je pak opět a opět a vždy v témž vydání. Nízké dřevěné, špinavé, dosti husté domky, výstavnější s pavlačí aneb s terasou, a v každém nevyhnutelně

také krám nebo sklad, kde se něco prodává. Mimovolně si připomeneme kamenné čisté domy blízkých městeček pruských. Přechod je příliš náhlý. Zvláště v hlavní ulici panuje ustavičný ruch, křik a běhání, ač městečko čítá jen asi dva tisíce obyvatelů ovšem naskrze židovských. Hejno mladých žebráků (zdá se, že tu žebrá každý) obkličuje cizince, pět jich nese vak, deset jich ukazuje cestu k nejlepšímu „hotelu". A na cestě před každým rovněž dobrým hotelem sotva že se vymkneš vábícím a nabízejícím, cenu pokoje slyšíš z okna volati za sebou, až konečně po děravém dřevěném chodníku dojdeš cíle. Litvína v městě nenajdeš, neuslyšíšli náhodou jeho hovor nebo zpěv v nějaké krčmě.

Časně ráno jsme opět parníkem odjeli do Kovna. Krajina je vždy tatáž, málo rozmanitá, plna jedličích a smrkových lesů, pahorků málo, jen tu i tam vystupuje nějaká hora prostřední výšky. Břehy na pohled málo zalidněné, ač Kovno náleží k nejlidnatějším ruským guberniím. Za to na Němnu život a ruch nejčilejší. Ohromné vory, jeden za druhým, lodi plachtové a veslové plny nejrozmanitějšího ještě surového dříví, se plaví do Pruska. Dříví a opět dříví se vyváží z těchto krajin, a Litva, která byla křižákům a ještě mnohem později jediným nedobytným pralesem, počíná již nyní toho cítiti následky. Sáh paliva stojí sice posud v městě jen asi tři ruble i s dovozem, a na místě v lese ho dostaneš i za jeden a méně; kníže Radzivill, který v kraji Rogovském má devět tisíc děsjatin lesů, nemůže svými příjmy vystačiti, neboť lesy mu nic nenesou, železnice nepálí uhlí ale pouze dříví — ale co bude časem z kraje jako Litva, kde se přese všecko hledání a zkoumání uhlí posud neobjevilo, a to za takového hospodaření s lesy? Po průmyslu továrnickém není na Litvě pro nedostatek uhlí ani stopy.

Jízda z Jurborku do Kovna trvá skoro celý den. Okolí *Kovna* je skutečně krásné a vyniká tím více, čím méně jest na Litvě krajin romantických. Zde bydlil Litvín Mickiewicz několik let, na levém břehu Němna leží dolina Mickiewiczova. „Krásné údolí Kovenské", jak je Mickiewicz ve Wallenrodu proslavil, je spíše širokou krajinou ne právě nepřetržitými pahorky lemovanou. Pouze na levém břehu Němna vystupuje poněkud strmější, lesem zarostlá hora. Zde do Němna vtéká Vilija, „našich potoků řeka", na samém ústí obou řek leží Kovno a zříceniny obrovského starodávného hradu, v tomto položení kdysi ovšem velmi pevného. Byl to obyčejný cíl vpádů křižáckých. Posud stojí kulatá neobyčejně masivní věž uprostřed bývalého nádvoří hradního, kolem hlavní obvodní zeď. Jednu část této podryla Vilija a nyní visí více než sáh dlouhý kus zdi, ostatně úplně zachovaný, ve vzduchu. Kolikráte a s jakou zoufalostí hájil Litvín tyto hradby k vůli svým bohům, jimž nemusil platiti desátky! Posud zpívá lid o hetmanu Kovenského hradu, který usnul, an nepřítel porubal obsádku junáckou, jaká ani za dvacet let nevyroste; ale nyní — na jednom konci zřícenin a na úpatí věže stojí jakési boudy, jež nelze ani obydlím nazvati, a hejna nahých židovských dětí se proháněji po nádvoří. Osm desetin všeho obyvatelstva Kovenského (nyní skoro 30.000) jsou židé; všechen obchod i řemesla jsou v jejich rukou, oni zastávají i službu posluhů, jsou dělníky a nádenníky všeho druhu. Všechno je jimi naplněno, velk

i chudé domy, i ta budova starodávná, kde dle městské tradice a dle domnění archeologů byla obětnice Perunova. Stavba jednopatrová, kamenná, jednoduchá stojí blízko staniště parníku; průčelí její na ulici obrácené jest okrášleno zcela zvláštními pravidelnými sice ale hrubými ornamenty z pálených cihel, i jest prý vystaveno již v 14. století, tedy za pohanských dob. Možná, že ji dokonce stavěl křesťanský mistr pro pohany. Nyní dům napolo přestavený slouží účelům privátním, a zápach, který z něho jde, nepochází z dýmu obětovaných zvířat.

V takových poměrech, při uzavřenosti židovského obyvatelstva, nemůže o nějakém společenském životě v Kovně býti řeči. Menšina, křesťanské obyvatelstvo se skládá z nejrůznějších nespojitelných živlů. Několik ruských kupců, kteříž jediní v konkurenci s židy obstojí, jeden gubernátor, několik úředníků ruských a malá posádka nemohli posud městu vtisknouti ruský ráz; plaše se skrývá několik set rodin polských ve svých domech, a polština jindy zde panující, zdá se, že ustupuje, mizí, neboť zákaz, kterýmž se trestem stíhá veřejná rozmluva polská, trvá nominálně posud. A těch několik přistěhovalých Němců po výtce řemeslníků se stará zas jen o sebe.

A Litvín, který širokým pruhem až i dvaceti a více mil kolkolem svými osadami obkličuje město? Tomu tak málo přálo bývalé polské panství, že ve svém hlavním městě nenalezl ani místečka. V kostelích katolických se sice káže pouze po litevsku, ale to teprvé od nešťastného r. 1863, do něhož polština úplně vládla. Seminář biskupský octnul se po témž roce v alternativě: buď rusky, buď litevsky; i zvolil litevský vyučovací jazyk.

Nicméně je Litvínů v Kovně tak málo jako v Memelu, neli ještě méně.

Zkrátka musíme do vsí, co možná odlehlých, uprostřed lesů, luk a močálů, chcemeli poznati Litvína. Celou Litvu ještě nepokrývá černý kaftan starozákonní, jsou ještě celé okromné davy lidu, který ač nevědomky, cítí a myslí čistě po litevsku, jehož se nedotkl živel ani německý ani polský. Je to povaha a mrav sedláka, s kterými se seznámíme. Do jiných vrstev společenských Litvín nevniknul. Celý ten národ byl ještě do nedávna, před desíti lety, nevolníkem, celé nynější pokolení se narodilo v nevoli, a panství polských pánů nebylo lehké. Tvrdé podmínky života bez volného pohybu, bez vývoje, odloučenost ode všech ostatních vrstev vtiskly litevskému sedláku ráz zachovalosti, stálosti.

Nejvíce původního rázu litevského se zachovalo na *Žmudi*. Žmuď historická je v celku nynější Kovenská gubernie, Litva dávná obsahovala i na mnoze ruské a polské kraje. Tuto bych však Žmuď pojal co západní zaněmenskou část Kovenské gubernie, kdež se mluví nářečím dolnolitevským čili žmudským, naproti hornolitevskému, jež se ozývá po celé východní Litvě od Kovna až k Dünaburku, a po celém levém břehu Němna. Dle nářečí, avšak jen dle nářečí lze takto rozděliti též pruskou Litvu. Tohoto rozdílu šetří namnoze i sám lid ruskolitevský. Litvíny západní nazývá obyčejně Žmudíny (Žemajčei), východní pak vůbec Litvíny. Na Žmudi se zachovalo ve mnohých dědinách skutečné pohanství málem až do sedmnáctého století, mravy a způsoby pověry národní jsou tam posud nejvíce litevské, Žmudština co nářečí

je starobylejší než hornolitevské, třebas i poněkud drsnatější, a méně citlivá pro některé menší rozdíly u vyslovování nežli v té věci velice jemné nářečí Tilsitské. Šlechta litevská na Žmudi se nejpozději popolštila, zvláště v severní části, i ve velikých domech šlechtických se ještě koncem minulého století užívalo po výtce litevštiny. Bohatí hospodáři, drobná šlechta se tam ještě cítí co praví, dobří Litvíni, odtamtud a z jich středu vyšlo těch několik litevských vlastenců, kteří okolo roku čtyřicátého učinili jakési počátky k založení litevského písemnictví (Dowkont, Staniewicz, Wilimowicz a j.). Ludvík z Pokiewie, polský spisovatel, od něhož máme několik spisů o Litvě, si v témž čase naříká, že v severní Žmudi často ani šlechtic neumí po polsku znaje se pouze v litevštině, nebo litevský národ polštinou jest prosáklý, a šlechtic musí přece náležeti Polákům. V mnohých okresech žmudských, na př. v Telševském byly poměry nevolnické vždy poněkud mírnější a volnější, lid tamější vyniká bodrostí, „mluví svobodně a směle." Žmuď se odjakživa pokládala za jádro Litvy; její rokle a lesy, neúmorná síla jejich obyvatelů učinila dobývavosti křižáků přítrž, „tajemná Žmuď" ve své odloučenosti a uzavřenosti vzdorovala cizím vlivům nejdéle. Tam lid ještě se odívá ve svůj národní kroj, zachoval staré mravy, obřady svatební. Nikde nezní píseň litevská tak dojemně, jako na Žmudi. Po lesích žmudských sice umlkl strašlivý zvuk válečného žmudského rohu; ale vytrvalost, s kterouž se starý Žmudín pouze jelení srstí oděn opřel křižákům železem krytým, ještě poznáme v neunavné pracovitosti, stálosti a bodrosti jeho potomků. Celá tato východní část Kovenské gubernie, od pravého břehu Němna až k hranicím Kurón jest nepřetržitě obydlena lidem litevským. Ostrovů cizojazyčných takořka není, vyjmemeli obyvatelstvo židovské. Neboť i ta četná šlechta polská, kteráž se tam přese všeliké bouře udržela, pochází v podstatě z krve litevské anebo jest posud litevská. Vše ostatní mimo Žmuď, tedy půda nářečí hornolitevského, rozpadá se ve tři dosti nestejné části, jež půdu žmudskou kolkolem obkličují: nejprvé vlastní východní Litva, tedy asi vše, jež od železnice Vilensko-Libavské, Kovenskou gubernii na příč přetínající leží východně, dále jižní Litva, vše co na levém břehu Němna leží, a Litvíni pruští, jenž bydlí jižně od Tilsitu. Litvíni Memelští náleží sice ne historicky ale dle nářečí k Žmudi. Politické hranice Kurón a Livón jsou zároveň rozhraním lotyšského a litevského živlu. —

Z Kovna jsem se odebral do *Šavel*. Město mající asi 5000 obyvatelů s obligátními 70% židovského obyvatelstva leží na dráze Vilensko-Libavské právě na rozhraní západní a východní Litvy. Dům katolíka poznáš hned: zprostřed dvora vyčnívá dřevěný kříž tři až čtyři sáhy vysoký. Západně od Šavel ve vzdálenosti asi 16—20 verst počíná pravá půda žmudská. Ve vesnicích Peilei a Gruzdžei jsem se zdržel asi dva měsíce. Nebylo to snadnou věcí, nalezti zámožnějšího hospodáře, kde by možno bylo se ubytovati a zároveň takového, který by výhradně po litevsku mluvil. Avšak pomocí faráře, jehož odporučení jest pro nesmírnou nedůvěřivost lidu nutně potřebí, přemohl jsem všechny překážky.

Vesnice a chatrče litevské jsou zvláště v krajinách úrodnějších aneb v těch, kde bývalá odvislost od pánů nebyla tak těžká, velmi

úpravné a čisté. První pohled na pravidelně vzdělaná pole, uměle oplocená obydlí s prostrannými okny překvapuje tím více, čím spíše se obyčejně pokládá hrubost, nevzdělanost tohoto málo známého lidu. Domek Litvína je ovšem vždy dřevěný, pokryt slaměnou střechou, musí to býti už bohatší hospodář, který doma chodí po prkenné podlaze, a tento přepych se zahnízdil teprv v novějším čase, ale pozoruhodná jest čistota v litevské jizbě, i jinými cestovateli uznaná, kterouž se Litvín skutečně rozeznává od leckterého ze svých sousedů, nepožívajících v té věci právě chvalné pověsti. Vesnice jsou obyčejně malé, domky stojí těsně u sebe, celá ves jest obehnána vysokým plotem, aby domácí zvířata a drůbež se nemohla z vesnice ztráceti. Máť každá vesnice dvě brány, ovšem prkenné aneb jen z prutů spletené. Cestování povozmo jest dosti nepohodlné, anoť hlavní silnice není. Každý vozka totiž, jakmile přijede k vesnici, musí sobě sám bránu otevříti, zase založiti, a když vyjíždí, opakuje se procedura znova, ledaže při té bráně sedí hromada dětí, které ji s velkým křikem a smíchem odtáhnou. Dle starších zpráv ovšem bydlela každá litevská rodina oddělena od druhé, jakož to lze posud u příbuzných Lotyšů pozorovati. U těch namnoze ani vesnic v našem smyslu není, nýbrž domy jsou po různu staveny, od sebe vzdáleny „pokud slyšeti kokrhání aneb štěkot.“ Zdá se, že tento nynější těsný spůsob stavby litevských vesnic vzal původ v poměrech bývalého nevolnictví, neboť pánu na tom záleželo, aby měl své poddané na jednom místě pohromadě.

Avšak vnitřní zařízení domu litevského jest posud velmi zvláštní, složité a starobylé. Každý zámožnější hospodář má šest sedm dřevěných budov. Všecky jsou rozestaveny do kola, v prostřed jest místo prázdné, nazvané *klonas,* travou porostlé a dosti veliké. Je to skutečná domácí louka. V hlavním z těchto stavení bydlí v prvé části rodina, v druhé čeleď, mezi oběma stojí čtverhranný zděný výklenek, na zemi ohniště, nad nímž visí kotel. To je kuchyň. Z výklenku, s tohoto svého stanoviska a středu celého domu, přehledne hospodyně jediným pohledem práci všech domácích. V druhém hrubě otesaném stavení je stáj pro koně a větší dobytek, v třetím pro ovce, čtvrté jest *jauja* t. j. stodola pro obilí, pak následuje zvláštní čtverhranná budova dřevěná pro slámu a seno, dále *wiraline,* kde ukládají zásoby pro zimu, zelí, brambory, ovoce, pivo atd. *Swirna* stojící zrovna naproti samému obydlí je stavení poněkud solidnější; v té si ukládá hospodyně plátno, len a vůbec vše, co pokládá za svůj majetek a plod své práce. Dceruška, která si plátno a peří na výbavu střádá, ukládá si všecko ve swirně. Je to poetická část domu; v písních milostných ustavičně se jmenuje swirna.

Vrata vlastní do dvora nevedou, pouze několik svázaných prken beze vší kliky aneb veřejí visí ve plotě a třeba je vyzdvihnouti a založiti. Mezi tímto primitivním vchodem a stavením, ježto slouží za obydlí, je místečko obzvláště pěstované, zahrádka 2—3 čtverečné sáhy veliká. Ta musí býti u každého domu, kde bydlí děvče. O ní praví litevský spisovatel Dowkont ve svém vypsání Litvínů a jejich mravů: „Zde rostou ctěné od děvčat routy a lilie, od nepamětných časů až do tohoto dne v jejich písních tak slavené; kdykoliv se unavily prací, sázením, plením, předením, došly sem, aby se potěšily rostlinou své

cti (routou), a byť byla sebe unavenější, hned se rozveselila, zpívajíc zalévala své routy a překopávala aspoň jednou za měsíc. Tam rostla jejich krása a čest, tam se zelenal budoucí svatební věneček z rout, jehož by kdysi Žmuďanka nebyla proměnila ani za zlatý palác. Bez zahrádky routové se neměla za děvče." Jest zajímavé pozorovati, kterak v krajinách, na př. v okolí Memelském, kde litevská národnost zakrsává, také routa se nepěstuje. Ona srostla s myslí toho lidu, je stálým předmětem národních písní.

Obyčejně vyčnívá v jednom rohu této zahrádky dřevěný kříž, vyšší než střecha domu. Skládáli se vesnice z 30 domků, má nejméně 20 takových křížů. Zvláště Žmuď, okres Telševský, jest tak poset kříži, kteréž se nenalézají pouze u každého domu, ale i každých 150 kroků na silnici, v lese, v širém poli, že si svou zemi Litvíni sami nazývají *žeme kryžu*. Jelikož se tímto přílišným stavěním křížů za časů posledního povstání polského provozovala jakási náboženskopolitická demonstrace — Litvín je mimochodem řečeno vůbec fanatický katolík — Muravěv zapověděl je stavěti.

Vnitřní zařízení domu je asi takové, jako u každého primitivnějšího sedláka. Litvín si dělá všecko sám, pravá selská rodina kromě hrnčíře a nevyhnutelného žida, podomního prodavače, jest co do svých potřeb úplně neodvislá. Vůz, v některých krajinách i dřevěný pluh si udělá sám; obyčejně je v domě žernov, *girna,* na němž si rozmele obilí, plete si opanky z lipového lýčí řemenů, ženské předou a tkají, šijí z plátna vlastní rukou zhotoveného sobě sukně, mužům župany. Šat ženských nemá do sebe nic zvláštního, kromě šátku na hlavu, který ženy kolem hlavy umělým způsobem ovazují. Mužové nosí dlouhé vlněné župany s řásnatými šosy, opanky a obyčejné nízké čepice. Barva županů se řídí podle barvy ovcí, kteréž ten který litevský kraj chová. Celé krajiny mají podle toho svá jmena; Litvín nazývá krajiny jižně od Němna černé župany, severovýchodní Litva se odívá v šedivé župany, západní v hnědé čili rudé.

Také pivo si vaří doma sám, tak zvané *alus*, jež Litvín sám rozeznává od piva městského, jemuž říká *pywas*. Má žlutou jak vosk barvu, nezachová se dlouho a třeba ho nejdéle do čtyř neděl vypíti. Z počátku má přisladlou ostatně dosti neutrální chuť, když sestárne, kyselou. Kromě toho má tu dobrou vlastnost, že se jím nelze opíti. Chmel pěstuje Litvín jen pro svou potřebu, vždy jen několik tyčí u každého domku. Rozumí se, že hospodaření na mnoze je velmi primitivní. Ovocných stromů skoro nikdo nesází, ač by ponebí a půda výborně se k tomu hodily. Na blízku Baltického moře, na litevském pomoří, jest půda velice neúrodná a písčitá, také Poniewiežský kraj ve východní Litvě má bídná hospodářství s chudými spustlými chatami; avšak Žmuď, krajiny poněmenské mají půdu dobrou a úrodnou, daří se tam všechny druhy obilí a plodů, jež u nás se pěstují. V té věci vyniká Litva nad mnohé jiné kraje Baltického pomoří, na př. nad Pomořany pruské, ač tyto leží poněkud jižněji.

Dobytka nejrozmanitějšího chová Litvín velmi mnoho, zvláště koňů. I chudší jich má několik; hospodář, u něhož jsem bydlel, jich měl dvanáct, i stěžoval si, že jich málo má. Jsou vesměs nad míru malí,

na pohled skoro zakrnělého druhu, avšak velice vytrvalí. Litvín je náruživý jezdec. V písních se jmenuje vždy jen kůň, nikdy vůz. Pro koně má v písních zvláštní poetický výraz, jehož užiti v obyčejném životě by bylo směšné. Od zrušení nevolnosti zlepšil se stav sedláka očividně, blahobyt a přičinlivost jeho vzrostla a roste, ač právě v minulém desítiletí stihly Litvu bouře a rány přetěžké, povstání polské a pak po dvě léta strašlivý hlad. Sedlák, bývalý nevolník, nyní stížen daní vyvazovací, všeobecně si stýská na velké poplatky. — —

Litvín jest postavy prostřední, vlasů obyčejně rusých, nezřídka kadeřavých; obličej častěji podlouhlý než okrouhlý. Zvláštní krásou nevyniká. Práce a útisk zanechaly na tom lidu své stopy, ač nijak tak veliké, jako u apathického, bledého, slabého Bělorusa. Tak aspoň mnozí za to mají, neboť na sousední Bělorusi byla nevole ještě tužší. Močálovité kraje běloruské ovšem zdraví nepřejí. Také o vymřelých bratřích Litvínů, o starých Prusech mají mnozí za to, že nevynikali krásnými tahy obličeje. Tak aspoň se soudí dle obyvatelstva mnohých vsí poloostrovu Samlandu u Královce; řeč lidu je sice německá, avšak krev, typus staropruský od německého velice různý. Kdekoliv na Litvě najdeme krásnější, jemnější tváře, můžeme na jisto předpokládati, že to je drobný šlechtic, který sice je sedlákem, často velice chudým, v opankách a v županu chodí jako obyčejný Litvín, nicméně přece jest potomkem svobodných předků.

Povahou Litvína je povaha primitivnějšího sedláka. Nedůvěřivost k cizím se pojí s neobmezenou láskou ke svým, zbožnost s pověrčivostí. Cizince přijme pohostinsky, ale vždy s velikou reservou. Láska k rodinnému domku, k domácímu krbu jest neúmorná. Litvíni nejsou horalé, jsou obyvatelé rovin, u nichž se obyčejně nemoc z touhy po domově nevyskytá, ale toho jsou příklady časté, že branci litevští poslaní do vzdálených sebe zdravějších a jejich domovu podobných krajin, z té příčiny chřadnou. Lásky k vlasti, k Litvě, k jazyku litevskému jsem nikde na své celé cestě vyjma několik kněží vzdělanců nepozoroval. Pakli se Litvín vzdělá a vůbec cosi podobného cítiti počíná, je Polákem z celého srdce. Avšak prostý sedlák, připoután k rodinnému domku v minulých dobách nevolnictví pod polskou šlechtou, nenašel skutečně nikde jinde útěchy nežli doma, neuslyšel nikde laskavého slova nežli u své matky. Co mu do toho, co se děje mimo něj, co do válek vedených pro jiné na jeho útraty? Litvín byl pastvou děl pod prapory té i oné vlády, nevědomky vehnán do řad polských povstalců. Neznám národní písně tklivější, rozervanější, nežli výraz touhy po domově u litevského brance. A přece je každá píseň litevská zosobněná měkkost a snivost. V bitvě na smrt raněn (praví píseň) probíhá řady celého pluku a volá po svém otci. Nikdo mu neodpovídá; zde je kříž orosený jeho otcem, matkou luna na nebi. V tom se shodují všichni, kdož litevský národ seznali, že poměr matky a dětí jest obzvláště něžný. O tom především svědčí písně litevské, v nichž se nám jeví duše Litvína, který tolik poroby zkusil, tak měkká a jemná, že neváhám tyto plody poesie prostého lidu nazvati sentimentálními. Z těch leckterý prvek přešel do poesie polské, do básní Mickiewicze a j. *Wallenrod*, největší apotheosa lásky k vlasti co vášně

působí snad nejvíce těmi místy, kde se básník dotýká jenom rodinného krbu rozvaleného nepřítelem. Litevská povaha je měkká a snivá, snivější snad než slovanská, lzeli souditi podle národních písní. A podobné povahy jest i celá země. Litva jest namnoze rovinou, jen tu a tam posetá malými pahorky nebo vrchy. Ponebí a příroda jsou sice poněkud severní, avšak nikoliv pošmourné. Celá země jest pokryta nepřetržitou tmavou zelení. Ustavičně se před okem střídají louky a lesy, někdy až jednotvárně. Krajina litevská není ani romantická jako krajina jižního pásma, ani divoká jako bývá uprostřed skutečné severní přírody, ale je naprosto jednoduchá, klidná a vyniká za letních večerů zvláštním snivým a dojemným rázem.

K neobyčejné zbožnosti a nadšenosti pro víru, kteráž se jeví v neobmezené oddanosti ku knězi, jedinému vzdělanci, který litevsky mluví, pojí se u Litvína nerozdílná takového smýšlení družka, pověra. Není však následkem nějaké duševní tuposti, zakrnělosti, která na věci s obyčejným pořádkem se neshodující hledí okem bázlivého divocha, naopak v pověrčivých názorech Litvínových sluší hledati namnoze kus dávné pohanské poesie, v nichž zračí se dávné mythické pojímání přírody. Takové názory, obyčeje, průpovědi vyskytající se i v písních i v povídkách jsou nyní ovšem valně již zatemněné, setřené, změněné. R. 1825 vydal Rhesa písně litevské, tehdy ještě zpívané, mezi nimiž se nalézají mnohé pravého pohanského rázu; uvádějíť se bohové pohanští jmenem, oslovují se jako živé osobnosti. A přece jsou to písně sebrané uprostřed obyvatelstva litevskopruského, jež svou národnost a svůj starý byt méně zachovalo. Posud věří anebo ví Litvín o Perunovi (lit. *Perkunas),* o bohu moře, o bohyni *Laime,* která štěstí přináší, o *Laume,* která lidi škádlí, o *kaukech,* podzemních pidimužících, vypravuje si staré povídky o ohnivém neforemném draku *Aitvaras* (nebo Aičvaras), který jako sáhodlouhé plamenné břevno lítá s šumem vrcholky stromů v houšti lesní. A jsou mnozí, kteří ho viděli. Přináší bohatství, peníze a obilí těm hospodářům, u nichž lid si nedovede vysvětliti, kterak tak náhle zbohatli. Podobnou úlohu hraje menší světélko, jež se za parních večerů letních objevuje obyvatelům Memelským, nazvané *Pukis.* Bytí po smrti si představují tím spůsobem, že po sedmi letech vystupuje z hrobu pára mající úplně podobu a postavu nebožtíka. Jestliže kolemjdoucí na ni dechne, rozplyne se na vždy. V písních, pořekadlech a příslovích dovolává se Litvín přečasto ne boha ale bohů, na př.: bohové (diewai) vědí, kam se poděl.

Pohanství vůbec v Litvě nejdéle ze všech zemí evropských vzdorovalo misionářům křesťanským. Nynější neobmezená příchylnost Litvínova ku katolicismu podivně kontrastuje s minulými dobami, za nichž několikráte svou víru a to beze zvláštních převratů změnil. První pokroky učinilo na Litvě pravoslaví, které pak později namnoze katolicismus vytlačil, do Žmudi uveden týž teprv za časů reformace Husovy. *Jeronym Pražský,* pozván Vitoldem do Litvy, nalezl zemi úplně pohanskou, v každém domě ctili a chovali domácího strážce, hada; sám prý se dal do kácení svatého háje před očima lidu. Žmudíni pomořští ještě r. 1595 pálili po horách svaté ohně. V týchž krajinách, v okolí Palangy a Kretingů, vypravuje biskup Wolonczewski ve svém (litevsky

psaném) dějepise křesťanství na Litvě, nebylo v první polovici 16. století kostela katolického, ač lid byl dle jmena katolickým. První kostel katolický vystaven na pomoří žmudském teprv r. 1551. Národ bydlil po lesích, a byli tisícové, kteří po svůj celý život s katolickým knězem se nestýkali. Pohanství se lid nechtěl a nechtěl spustiti. Povrchní vrstvy katolické opět jako letem dobyl sobě protestantismus několik let po smrti Lutherově, tak že po celé Litvě zbylo jen asi šest farností katolických. Litvíni prostí slyšíce o hádkách katolíků a protestantů, bez přísné kázně církevní, povrhli svojí bez toho povrchní vírou a vraceli se ku konci 16. století opět k pohanství. Houfně putovali na hory, pálili ohně Perunovi u Salanty, na vrchu Biruty u Palangy, nesli si kosti spálených obětí domů, nebo jim přinášely úrodu, opět chovali hady v domácnosti, nosili lebky a jazyky provrtané okolo krku, jakožto ochranu proti nemocem, kladli na hroby mísy s kaší, pokrm nebožtíkům. A když je horlivý misionář *Laskauskis* opět na víru obracoval, nechtěli řkouce, že více bohů více zmůže než jeden. Teprvé jezovité polští dobyli trvalého vítězství katolicismu. Avšak ještě r. 1603, když se za příčinou důkladnějšího rozdělení far a kostelů odbývala jakási přehlídka celého obyvatelstva, našlo se 1107 nekřtěných starců, v jichž rodinách se svatby a pohřby odbývaly zcela po pohansku. R. 1614 nemohli Žmudíni pochopiti, proč jezovité proti jejich obyčejům pohanským tak náruživě bojují; po vesnicích v týchž letech byli *wajdeloté* (věštci a kněží) a oltáře obětní. R. 1636 ustanovila synoda kněží žmudských, že se každému Litvínovi, který mrtvého řádně za přítomnosti kněze na hřbitově pohřbí, dostane 40 dní odpustků; ano i jiných makavějších lákadel anebo trestů k témuž účelu užíváno. Z čeho lze znamenati, že lid ještě tenkráte se zdráhal mrtvé své podle křesťanského obyčeje pochovávati. Podobně se dělo mezi pruskými Litvíny. Spisovatel nejstaršího katechismu litevského (r. 1547) si v předmluvě stěžuje, že mezi sty Litvíny sotva jeden zná otčenáš.

Podobné výčitky činí Litvínům pruským jediná známá listina litevská kurfiřta Jiřího Bedřicha z r. 1578, dle níž ctili doma pohanské bohy, odbývali svatby po pohansku, t. j. vlastně dvakráte, v kostele se zasnoubili jenom na oko. *Lepner*, který na konci 17. století vydal v Králevci knihu o jazyku a mravech litevských, praví, že úcta k ohni nebeskému byla mezi lidem tak veliká, až se zdráhali požár bleskem způsobený hasiti. Neboť takový dům „navštívil svatý ohníček", i lze ho uhasiti jenom kozím mlékem, t. j. deštěm, dle staré indoevropské báje, která stotožňuje déšť a mléko.

Vůbec nikde se nesetkali misionáři s tak organisovaným pohanstvím jako mezi Litvíny, v čemž tito velice se podobají Baltickým Slovanům. Čím více křižáci doráželi, tím více se držel lid svých kněží a *žničů* (obětnic). Velmi slavná žnič se nalézala na ostrůvku řeky Rus, kteráž dle různých zpráv byla jaksi orakulem všech litevských plemen; putovali k ní Prusové, Lotyši, Litvíni. Tato okolnost je zvláště zajímavá, že litevské kmeny, ač nikdy netvořili celek, ač nářečí jejich jsou značně rozdílná, asi jako slovanská, v té věci cítili společný svůj původ. Takové žniče byly také v Rosejnském a Wilkomierzském okresu, na pomoří žmudském u Polangy se scházeli dávno již pokřtění Žmu-

díni, Litvané a Lotyši k tajným náboženským obřadům po celé 17. století, a teprv r. 1700 těmto schůzkám úřadní mocí konec učiněn. Nejvelkolepější byla zajisté Vilenská žnič, vystavena králem Geroimundem r. 1265. Na tom místě, kde nyní stojí kostel sv. Stanislava (u botanické zahrady) byla svatá doubrava podle břehu Vilije. Obvodní stěna byla 300 střevíců široká a 45 vysoká. Uvnitř se nalézaly jámy, v nichž chovali svaté zmije a hady. K čtverhrannému 37 střevíců širokému a 27 vysokému oltáři vedlo 12 stupňů, z nichž každý byl posvěcen jednomu ze znaků nebeských. Každý měsíc se na jednom stupni obětovalo t. j. vosková socha toho kterého znaku nebeského spálena. Posud na onom místě stojí neforemná okrouhlá věž, kterou za zbytek žniče pokládají; však vrchní část je novějšího původu.

Hierarchie pohanská byla velmi vyvinuta; z lidu nemálo těžila. Nejvyšší kněz *Krive-Krivejto* měl vliv na všecky litevské kmeny, i zdá se, že za nejstarších časů moc jeho i státní záležitosti v sobě zahrnovala, že měl i nemalý vliv na válku a mír. Mezi lidem se hemžilo úžasné množství vyšších a nižších kněží, proroků, čarodějů, věštců.

Nyní jest ovšem Litva jedna z nejkatoličtějších zemí. Bezprostřední úsilovný vliv polského kněžstva v té věci nejvíce učinil. Na první pohled bychom ovšem také za to míti mohli, že náboženská vroucnost Litvína je vroucností prvních křesťanských dob, pohanství právě že úplně přemoženo, avšak v málokteré zemi se srážejí protivy náboženské s takovou utajenou vášní, zřídka kde se sloučilo náboženství s politickými cíly tak těsně, nerozlučně, jako mezi obyvatelstvem litevským. Nikoliv proto, že bychom snad příčinu toho měli hledati v samé povaze litevského sedláka, — minulé dějiny ukázaly s dostatek, že byl v náboženských náhledech dosti měnivým; ale propaganda naskrze polsky smýšlejícího a mluvícího kněžstva toho dokázala, že Litvín za polského povstání pokládal náboženství své za ohrožené a hromadně šel do lesů, kdež více krve za polskou věc prolil nežli sám polský sedlák. A po utlumeném ruchu, když proud porušťovací namnoze se stotožnil s rozšiřováním pravoslaví, když celá řada zázračných poutnických míst a klášterů třeba ne bez příčiny byla skonfiskována, učiněno nevhodných nařízení dost, která dotčené mínění v lidu udržovala.

Vůbec o tento trpný lid selský se vede boj mezi těmi živly, které jej co tenká, počtem nepatrná vrstva pokrývají. Náležít Litva t. j. Kovenská gubernie k těm devíti západním guberniím ruským, jež se k zostření ruskopolského sporu více přičinily než království samo. Čím méně se chtěli Poláci spustiti „starých hranic", tím více musilo konečně druhé straně na tom záležeti, aby miliony pravoslavného ruského obyvatelstva se vzdálily vlivu popolštujícího nepřátelského živlu. Poruštění polského statku se ovšem podařilo jenom potud, pokud byl skonfiskován, ale v celku byla práce snadná; šlo pouze o to, aby ohromná většina ruská vysvobozena byla z nevolnictví pánů a ruštině poskytnuta taková volnost, jaká jí slušela. Postavení Poláků na Volyni, v Kyjevě, v Mohylevě atd. je zcela beznadějné. Avšak zcela jinak se mají věci na půdě obývané Litvíny. Obyvatelstvo je katolické a bezprostřední vliv naň mají pouze statkář a kněz polský. Mezi litevským lidem a sporadicky osazenými Poláky není ani se stanoviska jazykového

ni té nejmenší protivy. Polština anebo aspoň jakási znalost její je rozšířena v každé vsi. I nejprostší Litvín zná několik slov polských. V okolí Poniewieže a Bejsagoly jsou celé vesnice dle jmena litevské, kdež se skoro výhradně mluví polsky, více zajisté nežli mezi pruskými Litvíny německy. Celé krajinky jsou naskrze prosáklé polštinou. Nesnadno uvěřiti, že by v Kovenské gubernii bylo pouze 29.000 Poláků, jak úřadní prameny svědčí; buď tam není žádného, neboť jsou v podstatě rodilými ale spolštěnými Litvíny, aneb jich tam je nejméně desetkráte tolik. Litvín si toho není vědom, že jeho národnost polštinou průběhem času utrpěla nejvíce, ač bez násilí; rozumí se to samo sebou, že s ním vzdělanější mluví vždy jen po polsku, že sám se kde možná polštině učí a i toho sedláka táhnou přes ty smutné památky, které v jeho mysli zanechal bič polských pánů, jakýsi cit, víra, zvyk, temné upomínky historické k polské věci, která mu v podstatě je zajisté zcela cizí. Pro specificky litevskou národnost neučinili Poláci za své vlády nikdy nic, spíše ji naprosto zanedbávali. Oni nedovedli jiného než polštiti, a tak mohutný byl tento proud, že se mu Litvín ochotně podal; avšak přes to všecko lze časem i od Litvína, jenž výhradně po polsku mluví, slyšeti podivně chladné úsudky o polské věci.

Právě pod ruskou vládou učinila polština na Litvě největší pokroky. Správa soudní a školy byly polské, v blízkém Vilně polská universita, která pro vyvíjení polského ducha nesmírně mnoho učinila, sami popové a Rusové v Kovně a jinde usedlí užívali za dob před povstáním mezi sebou polštiny, div že pro přitažlivý polský živel nezapomněli svůj vlastní jazyk. Litevská šlechta Telševského okresu, na samých hranicích Kurón v severní Žmudi, která nejdéle svou národnost zachovala, právě v tomto století se popolštila, protestantští Němci, šlechtické to rodiny kuronské, které po povstání r. 1831 do Litvy se přistěhovaly, namnoze i statky konfiskované zaujaly (na př. v Poniewieži ve východní Litvě), byly na počátku posledního povstání již úplně spolštěny, úplně na straně polské, a leckterý statek skonfiskován znova. Za minulých let bylo vzdělání se syna litevského a zpolštění totožné. Skoro všichni kněží a faráři litevští jsou narozeni v litevských chatrčích, však popolštili a popolští se v městě a v semináři tak, že když se na ves vrací, když úřad nastoupí, znova a s velikou nouzí jaksi taksi k vůli nezbytnému kázání se litevštině naučí a nikdy nedoučí. Čeleď na statcích pánů zapomínala rychle litevštinu, a stalli se někdo z nich aspoň hlídačem neb kostelníkem, přivěsil si k jmenu svému nezbytné *icz* nebo *ski* a byl Polákem. Polské věci sloužily všechny hmotné a duševní síly litevské. Vším právem pokládali Poláci Žmuď a Litvu za svůj kraj; tato jejich Kalifornie poskytovala zrovna tolik síly a pramenů jako právě tak veliký kus pravé polské půdy, neli více: nebo na litevské půdě, vlasti tolika velkých mužů polských, propuklo polské vlastenectví vždy v celé své neobmezené obětavosti a vášni. Litevský sedlák nechytal a nevázal povstalce, jako to činil polský v některých krajinách.

Tento mocný nebezpečný živel, jehož vnitřní společenskou sílu nelze ani dosti oceniti ani s jinou srovnati, měl býti po povstání stůj co stůj zničen, vliv a spojení jeho s lidem, z něhož čerpal nové a

nové síly, přerušeno. Vykonány hromadné konfiskace a nucené prodeje statků. Přílišna moc kněžstva obmezena, vliv jeho na lid přistřižen cestou administrativní, množství klášterů vyzdviženo. Úřady, školy, pošta, železnice poruštěny naprosto. Polština z kostelů vyloučena. Firmy, nápisy mohou býti jen ruské nebo německé. Zapovězeno pod tresty peněžnými veřejně polsky mluviti. Stav obležení trvá dle jmena posud. U veřejném životě ovšem polština ochábla. Zdali tak se stalo i v rodinách, nelze tvrditi. Velká většina statků jest posud polská, časopisů a knih polských se na Žmudi a mezi lidem odbírá mnohem více než kdykoliv jindy. Konečný výsledek boje ruskopolského v těchto krajích trudno předvídati. Postavení ruského živlu jest nesnadné, poněvadž se mu nelze opírati o ruský pravoslavný lid, jako v ostatních guberniích, postavení Poláků jest rovněž těžké, poněvadž jsouce po celé Žmudi, po městech a vsích hlavně co statkáři roztroušeni jsou takřka odkázáni na to, aby národnost a řady svoje ustavičně novými proselyty z lidu sesilňovali a doplňovali. Pokud vládli mocí politickou, činil jazyk polský takové pokroky, že by Litvín konečnému popolštění byl neušel. Nyní polština do lidu již nevniká tak širokým proudem jako dříve, a osamělí měšťané, kněži, obyvatelé a šlechtici polští musejí přestati na zoufalé obraně, která jest jim jen o to snadnější, oč jsou intelligentnější, oč polské vlastenectví je vůbec hlubší než každé jiné, oč konečně je polština plynnější a takřka sama se vnucuje. Obyčejný i literárně nevzdělaný polský šlechtic sedlák vládne úžasným množstvím slov, řečí nad míru uhlazenou. Židé posud namnoze výtečně se znají v polštině. Kromě toho udržuje drobná selská šlechta posud nejtěsnější spojení mezi polským a litevským živlem, od ní se soused Litvín posud učí polštině, ona v sobě pojí obě strany a nečiní rozdílu. Před povstáním bylo jí ovšem mnohem více nežli nyní, nicméně jí ubylo jenom na pohled. Zákonným a nezákonným spůsobem totiž za předešlých desítiletí (osvobozením poddaných, připisováním nevolníků k volným rodinám za peníze, za vykonané služby, aneb dokonce přímo přivěšením si koncovek *icz* a *ski* ke jmenu) se drobná šlechta hojně rozmnožila. Když pak nařízení vládní mající zlomiti moc šlechty a zvláště pak všeobecná prohlídka vykonaná ku zjištění šlechtického původu drobné šlechty, tisícům odňala tak či onak nabyté šlechtictví, vržen kvas do středu samého lidu. Byliť to lidé naskrze popolštění, s jakýmsi vzděláním a jměním, lišící se od ostatního lhostejného davu tím, že měli jisté třeba dosti nesamostatné politické přesvědčení: ti se pojednou octli na rovni s litevským sedlákem, na nějž mají zvláště v odlehlých vesnicích bezprostřední a dosti veliký vliv.

Rusové čili pravoslavní, jichž jest v Kovenské gubernii necelých třicet tisíc, zaujímají všechna stanoviska oficiální, úřady a školy, jsou ač zřídka kupci, jsou statkáři a i sedláci. Tito jsou skoro vesměs rozkolníky a již od dávných časů mezi Litvíny usedlí. Národnost ruskou ač roztroušení a někdy i samou vládou tísnění, zachovali neporušenou. Za povstání konali vládě znamenité služby, zúčastňujíce se ruchu činně proti povstalcům. Podarováni skonfiskovanou zemí pozbyli opět u vlády namnoze důvěry a podpory tím, že špatně hospodařili; jsouť lenivi, taškáři všeho druhu a v ustavičném styku s policií.

Odečtemeli něco málo Lotyšů a několik set Tatarů, rovněž od dávných časů mezi Litvíny přebývajících, zbývá pouze ještě živel německý, který ač poměrně slabý (sotva 20.000) přece ve spojení s židovským (přes 100.000) by na osudy Litvínů t. j. hlavně Kovenské gubernie mohl míti vliv nemalý. Ze západu tlačí skoro naprosto německé provincie obou Prus, ze severu poněmčené Baltické provincie, tyto ovšem více vůlí než nebezpečnou silou. Neboť Lotyši, jichž je v baltických provinciích $^{9}/_{10}$ celého obyvatelstva, vyvinují se v posledním čase tak utěšeně, vydávají takové množství prostonárodních knih a časopisů, že se poněmčení pobřeží t. j. celého severního pásma Litvy na ten čas nelze nadíti.

Samostatné hnutí k pěstování národní literatury Litvínů ruských bylo založeno na základech mnohem širších nežli u jejich bratrů pruských, a s jasnějším vědomím cíle a úlohy; nicméně i tu nevykonáno nic celkového pro nepřízeň doby a poměrů. Spisovatelů litevských, náboženských a belletristických, sběratelů národních písní, překladatelů prostonárodních spisů se objevilo v tomto století poměrně dosti, více ještě děl a spisů zůstalo v rukopisech, jakž o tom svědčí i četné pověsti i sbírka v katolickém semináři Kovenském. Nejvíce spisů vycházelo v letech třicátých a čtyřicátých, avšak všechno dohromady (odečtemeli modlitební knihy) obnáší snad jenom as půl druhého sta tištěných knih, mezi nimi některé ovšem většího objemu, jako biskupa *Wolonczewského* popis žmudské diecése. Spis ten jakož i mnohé jiné vynikají neobyčejnou plynností a uhlazeností jazyka a platí o nich totéž, co jsem řekl o litevské básni Donalejtisa. Mezi všemi diletanty litevsky píšícími vynikl *Šimon Dowkont* (Simonas Daukantas) jako neúmorný, neunavný pracovník na té své nezorané nezděděné roli národní. Byl malý šlechtic, narozen r. 1800 ve vsi Skuodě Telševského okresu v severní Žmudi. Posvětil celý svůj život a prostředky své vzdělání svého lidu domácím jazykem. Byl „člověk z bývalé Vilenské university“ i ačkoli soudruhem oné nadšené polské mládeže, v níž vyrostl Mickiewicz, činil rozdíl mezi svou národností a polskostí. Napsal celou řadu litevských knih historických a hospodářských a to vždy pod cizím jmenem, po každé jiným, aby se zdálo, že „mnoho knih žmudských vychází.“ Vyjmenované v Slovníku Naučném litevské knihy bez udání spisovatele, „o chmelařství“, „o včelařství“, „o starých Litvínech“ jsou od něho. V Petrohradě se stal sekretářem v ministerstvě i vynaložil prý celé své jmění na bádání a cestování po archivech, na knihy litevské, jež ovšem málo kdo četl, neboť psal nářečím prazvláštním, severožmudským, ostatním Litvínům málo srozumitelným. Dosloužil se třídy skutečného státního rady a žil v posledních dobách svých u horlivého vlastence litevského Wolonczewského, biskupa žmudského. Zemřel r. 1860 v Popelanech okresu Šavelského zanechav v rukopise několik spisů, mezi nimi litevský dějepis ve třech velikých foliantech, svědčící o rozsáhlých vědomostech a plamenném vlastenectví.

Téhož roku odhodlal se jmenovaný biskup sebrati roztříštěné bez cíle společného pracující síly literarní a spojiti je v jeden celek. Chtěl vydati slovník litevský, sebrati ústní literaturu, vydávati časopis, vůbec utvořiti cosi na způsob naší Matice: když pojednou nešťastné povstání

všemu tomu snažení — snad na vždy! — učinilo konec. Běželo o to, aby se lid litevský vyrval z vlivu latinského kněžstva, i zapovězeno latinkou tisknouti knihy litevské. Jelikož produkování těchto bylo a jest v rukou polského katolického kněžstva, které cyrilici nechce, netiskne se nyní nic, ani kalendář. Knihy litevské, hlavně modlitební se v Prusku tisknou, podloudně dovážejí přes hranice a dobře se prý věc vyplácí pruským obchodníkům a tiskařům v Tilsitě.

Pod pustým kopcem.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

VII.

Tedy šla Jozka z domu. Kam? Když jest před námi rozevřen celý svět, neznáme časem nejbližší cestu. Věděla, že jde z domu; ostatní bylo pusté moře.

Nejprvé si myslila: „Kam půjdu, než domů?“ Na to jí bylo, že za chvilku se obrátí a půjde tam, odkud vyšla. Ale že se jí to nezdálo býti snadným, usedla si na břehu řeky a myslila, že má pokdy, aby si to rozvážila. A když si sedla, měla pokdy; mohla seděti den, týden, měsíc, nikdo na ni nevolal a nikdo jí nerušil.

Ale uznala brzy, že by bylo pošetilé, aby šla domů. Vždyť jde z domova, jakž může jíti domů? Jde odtamtud, že musí; jakž tedy chtíti, když více nemůže? A pojem „domov“ byl jí pojednou, jako když někdo vezme houbu a smaže to slovo se světa.

Domov? Neznala to slovo více, nebylo pro ni, a co z něho zbylo, bylo hrozné.

Pak jí napadla hájovna, otec, matka. Ale sotva že jí to napadlo, upustila od toho. Jak to tam všecko povědít, co se stalo a jak se stalo? Vždyť sama to neví, aby to řekla sobě. A přijíti k rodičům, aby nic nepovídala? Vždyť se jí budou ptát.

Všecko hučelo kolem ní, jako když se rozhučí lesy.

Nebyla sama, měla dítko. Sama by se uživila i kdy by ničeho nepojídala; dítko musí jísti, aby se uživilo. Snad tedy musí někoho poprosit, aby jí dal jídla.

Žebrat! Hrozná to věc, a kdy by to bylo o jediné najedení a jen o najedení pro to dítě. Sama rozdávala almužny bohatě žebrákům, facírům, tulákům; teď se postaviti do jich řady? Žebrat! Hrozný vynáleze, hrozný ty duchu, kterýs tento vynález vynašel. A Jozce bylo, že by se mohla utopiti, ale říci: „Dejte mi kousek chleba, ne pro mne, ale tu pro mé dítě! —“ to že by nemohla.

Tedy ani domů jít, ani žebrat.

Co tedy? Pracovat. To jest ovšem slovo nejsnadnější, ale kterak mu dostáti? Žena, kterou muž od sebe vyhnal. Forštová, bývalá paní. Ať jde, ať klepe, ať říká: „Dejte mi práci!“ Jakou pak práci pro ni? V posměch by vydal ji i sebe, kdo by ji do domu vzal. Jsou však přece práce, které jako by ani nebyly prácemi: mohla by hlídat stromy v zahradách, děti v domácnosti. Mohla by i těžší práce zastat, vždyť byla práci přivyklá.

Chopila se jako stroj té myšlenky; tedy pracovat.

Ale i když se jí chopila, nepřestala celá ta poušť hučet kolem ní a bylo jí, jako by se ničeho nebyla chopila. Vlastně viděti, že nebyla jasné myšlenky schopna; to, co přicházelo jí na mysl, teklo jen tak mimovolně, jako ta řeka teče. Myslila, že něco myslit musila, a to poslední, nač v tomto hukotu myšlenek došla, bylo: „Dej se do práce.“ Ani to nedomyslila, že o své hostině všecky urazila, kdož by jí nyní mohli dáti práci. „Nelíbí se mi mezi vámi,“ řekla jim a teď chce na nich práci!

Zvedla se, myšlenky hučely dále jako ta Vltavská voda, a Jozka dostala se k přívozu. Za přívozem zdálo se jí, jako by byl ten ostatní svět, v kterém chtěla pracovati. Sedla na loďku.

Přívoz byl od myslivny několik set kroků. Přívozník, starý, osmahlý muž, když viděl na loďce forštovou, loudavým krokem vyšel z boudy, vstoupil na loďku, podepřel se o bidlo a ze zvyku čekal; ohlížel se, nejdeli kdo, koho by také převezl abych tak řekl jedním vrzem. A jako ze zvyku se ohlížel, tak ze zvyku se dal do řeči; když uviděl forštovou, mluvil o lesích, o vorech, o počasí, aby se pochlubil, že má i forštovské vědomosti.

„Měli jsme malý deštíček, ale nic nevydal. Voda jím neobživne; kdo ví, kdy budou moci pramenáři plavat. Obilí to neprospělo, lesu to neprospělo, když tak málo skáplo; obilí místo nasadit, tratí se. A přijít trochu zlý mrak, vítr vysuší všecko.“ Viděti, že měl i výrazy čistě plavecké a meteorologické.

Jozka se s ním druhdy bavívala o podobných věcech, proto se pouštěl do obšírna. Ale dnes neslyšela ani jeho hlas. Neodpověděla, ani se netázala. Přívozník přestal se ohlížeti, jdeli kdo ku přívozu, přestal se opírati o bidlo a zarazil je do vody. Převážeje k druhému břehu zase povídal o svých meteorologických zkušenostech, kterak nyní voda málo drží, jak je čistá a že když jde z daleka, každá voda očistne. Takovou malou větu provázel vždy zaražením bidla do vody a po celou délku loďky za veslem dělal kroky.

„Což neodpovídá?“ povídal pro sebe.

„Přívozníku,“ v tom pravila Jozka, „kde tu na druhé straně mají práci, aby vzali do služby?“

„Kde tu berou do služby?“ opakoval sobě přívozník a smál se. Myslil si: „Co ta se ptá po službě?“ Měl tu její otázku jako za žert, prohozený, aby on se žertu smál. Smál se tedy. „To je špásovná věc,“ pousmíval se. „Kde tu berou do služby?“ Nyní mu to bylo jako hádankou, na kterou by měl taškářsky odpovědít. Pořád si opakoval: „Kde tu berou do služby?“ Měl to za úskok na svou vtipnost a

chápavost; protož postavil se zas před Jozku i s přívoznickým bidlem a maje ústa ještě na smích rozevřená, tázal se: „U židů anebo u křesťanů?“ Pro sebe si myslil: „Dostaneš mne.“

Jozka nevěděla, co vše se v přívozníkovi děje, aniž mohla sledovati jeho rozmarnost; proto řekla, opět jako stroj: „U křesťanů.“

„To je škoda, že ne u židů,“ pravil přívozník a vyrážel po chvilkách jednotlivé zvuky smíchu, jako staří lidé se smějí. „U židů bych věděl. Žid jak do vsi přijde, hned je uchycený a jak je uchycený jeden, uchytne se jich několik, pak už se rozsadí. Židům sloužíme my všichni křesťané, proto pravím: u židů berou do služby.“

Na tento hádankovitý výklad přívozník samolibě se usmíval, jako by říkal: „Budeš ty líčiti na moje rozumy!“

Ale Jozka byla, jako by nic byl nepovídal. Snad ani neslyšela, co povídal, jenom tolik ze všeho si vybrala, že na její otázku neodpověděl.

„U křesťanů,“ odpovídala opět Jozka, jako by výkladu předběžného nebyla slyšela.

„U křesťanů?“ opakoval si přívozník a zase se postavil s bidlem před Jozku. „Já bych rád věděl, na které straně Vltavy svět jest větší, tutoli v pravo aneboli tam v levo. Pořád se ptám, a nikdo neví. Jeli větší v pravo, pak židé pocházejí odtud v levo, a já je raději převezu sem v pravo, protože tam v levo jest jim svět malý. Žid má celý svět a po službě žádný se neptá; ale kdy by se mne ptal, ať jde k Dolinovi — Dolina dává službu.“ A myslil si: „Tam by pochodil!“

Když tuto divnou řeč dokončil, byli na druhém břehu; přívozník se smál, že tak chytře z osidel Jozkou kladených vyšel. Ale Jozka ze všeho slyšela a pamatovala si: „Dolina dává službu.“

Když z loďky vystupovala, povídá Jozka: „Děkuju vám, přívozníku;“ to bylo díkem ne za to, že ji převezl, ale za to, že „Dolina dává službu“.

„Podivná dnes, ta forštová,“ myslil sobě přívozník; podpíraje se o bidlo, hleděl za ní, a rozhlížel se, nejdeli zase kdo po břehu, koho by převezl na stranu druhou.

Jsou chvíle jakéhosi omráčení v našem životě, že nevědouce o sobě, jednáme proti své vůli aneb bez vůle své. Jdeme lesem a jest nám jedno, kam jdeme; tu potká nás někdo a řekne: „Musíte tudy.“ A my, ač nám vlastně jedno, kam se dostaneme, jdeme tudy. Jozce bylo jedno, kam jde, kam dojde; ale když řekl přívozník, že Dolina dává službu, šla za tím slovem, šla směrem k Dolinovi a s úmyslem, že tam požádá za službu. Všecko její myšlení jako by smazal, jen přívozník tam jedno slovo nasadil a to tam bylo. A kdy by byl teď někdo potkal Jozku a byl by se jí zeptal: „Kolik je hodin?“ anebo: „kudy k přívozu?“ — byla by odpověděla: „Já jdu k Dolinovi pro službu.“ V takovém byla stavu. A my víme, že snad Dolina jediný nebyl u její hostiny, že tedy nebyl jí urážen, u něho tedy jediného že by snad mohla najíti službu.

Lešany byly asi půl hodiny od řeky. A sice stejně vzdáleny od hájovny jako od myslivny, byly s oběma místy jako v trojhranu. Stály

povýšeně na návrší; s pustého kopce bylo je vidět, Jozka na pouti své už také je viděla; a z Lešan nejprvé uviděla Dolinův statek, který vynikal výší i prostranností nad všecka stavení ostatní.

Byl to jako dvorec. Stavení bylo o jednom patře pokryté šindelem, který už přecházel do černa. Po šindelové střeše probíhalo se na sta holubů. Od hlavního stavení do velikého čtverhranu šla ostatní hospodářská výstavnost, špejchary, chlévy, stáje, stodoly; v prostřed byl prostranný dvůr. Na dvoře, jako na střeše holubů, probíhala se hejna slepic s kuřaty, krůty s krocany, perličky, kachny a co ještě k drůbeži náleží, když jest statek velký jako Dolinův.

Do statku, do dvora, vcházelo se nedaleko příbytku, vraty černě natřenými, brdlinkami na hořejší části opatřenými; bylali vrata zavřena, byly vedle nich otevřeny menší dvéře, rovněž černé a brdlinkovité.

Když Jozka přišla až sem k těm dveřím a k těm vratům, ještě neměla vlastního vědomí, kam jde a oč tam jde. Vešla skrz dvířka až na dvůr a tu se ohlížela.

Viděla drůbeže hojnost, na střechách holuby, z chlévů vycházely služky, a na dvoře se upravovaly koně do vozů. Tolik viděla.

Když chvíli stála, přišel nádvorník Josef, dobrák člověk, smekl čepici a ptal se s jakousi úklonou, čeho si přeje.

„Jdu k Dolinovi, hledám službu," odpověděla Jozka, jako by byla odpověděla, kdy by se jí byl zeptal, kolik je hodin.

„Snad ne?" řekl nádvorník Josef a měl čepici v ruce.

„Ne?" opakovala Jozka. „Povídali mně, že Dolina dává službu."

„Dává," povídal Josef a ještě měl čepici v ruce. „Ale to byste musila tamhle mezi ty lidi, ti také čekají, zdali je pantáta přijme."

Šla tedy mezi ty lidi tamhle, kteří jednak stojíce jednak sedíce u studny čekali, až Dolina přijde; zatím mluvili o Jozce.

Byla doba sekání luk, lidé ti měli mužové kosy, ženy cepy.

Když vstoupila mezi ně Jozka, náhle utichli; byloť jim, jako by ta, která k nim přišla, náležela k Dolinovic rodině, že se tedy nesluší před ní mluviti nahlas. Ale prohlížejíce si ji, očima se ptali, co chce?

Jeden obráceje se k ní pravil: „Tady čekáme na službu, až nás sedlák přijme." Chtěl jí naznačit, že tuto není místo pro ni, že jest to místo tuze špatné pro ni.

„Taky jsem to povídal," pravil nádvorník Josef a smál se, jako by říkal: „Má jako vrtochy, anebo kdož ví, co má."

Jozka zůstala, ani na oslovení ani na otázky neodpovídala.

Tu přicházel Dolina. „Dej pán bůh zdraví, pantáto," povídali sekáči, „jdeme k vám do práce."

Dolina jako by těch hlasů nebylo, šel nejprvé k Jozce. „Čeho si přejete?" řekl.

„Jdeme k vám do práce," opakovala Jozka po ostatních.

„Vy jste paní forštová z myslivny?" ptal se Dolina.

„Jdu z myslivny," řekla Jozka.

„Vy byste ke mně šla do práce?" ptal se Dolina a smál se; považoval to za žert.

„Hledám si práci," povídala Jozka; nemohlo býti pochybnosti o smyslu jejích slov.

„Hm hm,“ usmíval se Dolina. „Hledáte si práci u mně? Měl bych pro vás práci. Proč pak ne?“ A v mysli jeho vyskočila myšlenka: „Tohle by bylo mluvení, až by forštová z myslivny u mne byla ve službě!“ Pak mu přelítlo tváří cosi, jako by mluvil k Lovákovi: „A ty přijdeš také!“

Na hlas řekl: „Co pak se stalo?“

„Hledám práci,“ povídala Jozka.

Zase se smál Dolina. „Toť se ví, že mám práci, mnoho práce, kterou vy byste mohla zastati, zvláště kdy by vám Lovák pomáhal.“

Tu Jozka ukázala na uzlíček, z něhož vykukovala hlavička její Katušky; však ani nemusila na uzlíček ukazovat, ozval se sám — děvčátko zaplakalo.

V tom se přibatolil k tomu skupení Dolinův Staněk, asi sedmiletý hoch a když viděl ten plačící uzlík, povídal: „Neplač, na!“ V jedné ruce držel kus koláče, druhou strkal tomu uzlíčku do hubičky něco sladkého.

„To by nevadilo,“ řekl Dolina, poukazuje k uzlíčku s Katuškou; „proč bych neuživil také to? A jestli byste to chtěla tak: jeden týden být kuchařkou, druhý týden na poli, třetí týden chůvou, a pak? Pak čtvrtý týden jezdit se mnou v kočáře, třeba okolo myslivny, až by Lovák vyšel a lidé aby ukazovali prstem? Pak byste týden nedělala nic.“

„To není žádná práce,“ řekla Jozka.

„To není žádná práce?“ z hruba se smál Dolina. „Dobrá, dám vám jinou. Abych vám řekl, nepotřebuju vás, ale chci vás. Chceteli, můžete mi krmit kočky a psy, otevírat u dvora dvéře a vrata, aby kdo vejde, viděl, že vy otvíráte vrata u mne. Anebo ani tolik nemusíte dělat. Pro takovou osobu, pro kterou se zbláznilo celé okolí, když jest ještě mladá a hezká, práce se najde.“

„To není žádná práce,“ opakovala Jozka jako tupý stroj.

Dolina se hlasitě a ještě více z hruba smál. „Jakou tedy chcete práci? Určete ji sama. Jestliže řeknete, že mne jednou za týden chcete pohladit, — dobrá, já vás přijmu do práce a dám se vám jednou za týden pohladit —“

Tu ti sekáči a sekačky dali se do smíchu, jaký slýcháme při nasurovělých, dvojsmyslných vtipech; Jozka dala se do pláče, do hlasitého pláče.

Pláč vlastně vůbec dostavil se jí teprva nyní jako dodatkem, protože nedostavil se, když odcházela z domova. Doma neměl ještě jako prodlabanou cestu. Ale nyní, jako když na skálu uhodí a vynoří se pramen: ta zadržená voda vyrazí tu krajní a nyní teče plným proudem.

Snad že ty nejprvnější slzy, které vytryskly, platily nyní tomu, že opustila domov; ale příčinou pláče byla slova Dolinova, slzy z těchto slov se rozlily náhle, a vytlačily do popředí pláč za domov. Proto plakala Jozka hlasitě, usedavě, snad i více, než by kdo z této situace očekával.

Tu Dolina obraceje se k sekáčům a k sekačkám pravil: „Tu vidíte, jakou jí dávám práci, ona se dává do pláče. Oč, že by každý z vás přijal takovou službu a ani by nezaňukal?“

Sekáči a sekačky na to oslovení se řehtali a někteří povídali: „Pane, to by byla lehká práce; kdo pak by při ní zaplakal! To by byla práce k smíchu.“

A Dolina obraceje se k Jozce pravil: „Tu vidíte, každý by to shrábnul všemi pěti. Vy nechcete a pláčete. Dobrá, vy přestanete plakat, vy si to rozmyslíte a přijdete s jinou. Toť jsou věci! Chceteli sloužit, služte, když dávám práci. Nechceteli, vy víte, kde jsou ke mně vrata a přijdete zas, až se vám zachce.“

Na ta slova sekáči a sekačky ještě se smáli a Jozka přestala plakat. Obrátila se a odcházela k těm vratům, kudy přišla. Dolina za ní pravil: „Vida, chce práci; když ji má, nechce ji!“ A posmíval se. Nádvorník, který po tu chvíli byl stranou a nevěděl, oč se jednalo a co se ujednalo, u vrat opět smeknul čepici před Jozkou a povídal polo k sobě, polo k Jozce: „Já myslil, že tento — a ona zatím tento —“

Odešla. Sem byla šla v omráčení mysli, nemyslíc, nerozvažujíc; nyní ty mrákoty se rozptylovaly, již se byly srazily v ten pláč a nyní v její duši mělo býti jasněji. Nyní si byla vědoma, že sem šla jako bez vůle a bez vědomí, více proti vůli a proti vědomí svému.

Kam nyní?

A nyní jí teprva napadnul pustý kopec; potom hájovna. Ať to dopadne jakkoliv, horší to nebude a třebať rodičům musila povídati, co se stalo a proč se stalo — poví do podrobna a všecko, co ví, vždyť to jednou musejí vědět, že není více forštovou.

Tuť si teprva sama řekla, že musila býti omráčena, když myšlenky tak snadné skoro ani na mysl jí nepřišly. Odcházela z domova a přece ještě jeden domov má; jakž mohlo jí nenapadnout jíti do toho druhého domova, když ten první se zamknul, a když v ostatním světě jsou samí Dolinové?

Šla cestou po té straně Vltavy, na které byly Lešany; na přívoz, po němž sem se převážela, přijíti více nemusila. Jak byla v té chvíli ráda, že jí připadnul pustý kopec!

Na to připadla jí myšlenka jiná: že otec Józa jest hajným Lovákovým — jakže to bude? Jakési nové mrákoty sbíhaly se kolem její hlavy.

Co o tom uvažovala, uslyšela za sebou veselý zpěv a veselé kroky. Sekáči a sekačky, kteří s ní zároveň byli čekali na práci, šli již do práce, na louky. Dolina je přijal a nyní s kosami, srpy a hraběmi šli již na luka, která ležela tím směrem, kudy ona šla, a sice jak víme u vody na tomto břehu naproti hájovně. Ohledla se a veselý průvod stanul již skoro za ní.

Někteří v průvodu pokřikovali vůbec, někteří pokřikovali na ni. „My do práce, páni z práce!“ pravili; posmívali se.

„Což, ono se to takhle hezky chodí,“ smál se některý a nápodobil chůzi pánův a snad chůzi Jozčinu. Jak ten proud sekáčů přišuměl, tak odšuměl; jako hejno holubů když letí kolem, jen srpy a kosy se leskly z té hromady, ztrácející se očím.

Ale něco anebo někdo zbyl, ten se Jozky přidržel a šel jejím volným krokem. Ani si ho pro myšlenky nevšimnula, snad ani by ho

nebyla viděla; ale Katuška, kterou nesla na ruce, že hlavou jí koukala přes rameno, hlasitě po dětsku se smála a smích se opakoval. Když se Jozka ohledla po příčině smíchu, viděla dva kroky za sebou Dolinovic Staňka, který ve dvoře dal Katušce cukroví a koláč. Hoch měl nataženou ruku, a v ruce opět cosi podobného a po dětském spůsobu škádlivě mluvil k děvčátku: „Chceš? Na."

Katuška natahovala přes rameno ručku a když dosáhnouti nemohla, smála se; snad že hoch z žertu rukou zase utrhnul, co jí podával.

Když se matka s dítětem zastavila, Staněk Katušce podal, co podával: „Tu máš, abys neplakala."

Pak šel podle nich stejným krokem, mlčky, jako by náležel k nim, a jako by chtěl přináležet k nim.

„Já jdu na louky," povídal za chvilku. „Vy také?" ptal se.

Tato otázka se do těžkých myšlenek Jozčiných připletla jako na smutnou věc kousek pozlátka. Jako když do osamělého pokoje vnikne slunečuí paprsek a i nejnepatrnější prášek v paprsku tom se tetelí, že nechajíce myšlenek vážných za těmi prášky se díváme: tak bylo Jozce, když Staněk na ni promluvil. Nechala myšlenek svých a myslila myšlenkami jeho. „Jdeme," povídala.

„Tedy půjdu s vámi," řekl Staněk.

„Pojď," řekla Jozka a zas se podívala na něho.

„Vy jste ta, co plakala?" ptal se Staněk, a když Jozka slyšela pláč jmenovati těmi ústy, pozbyla své tíhy. Byl jí už také jen jako práškem tetelícím se v paprsku slunečním, aneb jinými slovy: rozpadal se na ty drobounké prášky, na které nyní zasvitnul sluneční paprsek.

Jozka nic neřekla a opět jí vyhrkly slzy, ale jako slzy úsměvu nad tou otázkou a jako by chtěly býti dětskou odpovědí. Byla pohnuta do úsměvu a vyjádřila to i úsměvem i slzou. A dítěti úsměv i slza bývá někdy jedno.

„Už neplačte; půjdu s vámi třeba až za louky," povídal Staněk; „jsou naproti hájovně."

Nabízel se tu čímsi za cenu, aby neplakala. Tu musíme říci, že bylo Jozce, jako by těch slunečních paprsků v té pošmurné síni bylo celý chumáč. „Už nebudu," řekla a opět se podívala na hošíka, který měl těmi několika slovy tolik odvahy a síly, že řekl jejím myšlenkám: „Jděte stranou, já vás odstrčím," a odstrčil.

Šli, obešli louky a došli k přívozu naproti hájovně. Totiž vlastní přívoz to nebyl. Při hájovně byla loďka, a hajný anebo hajná a dříve také Jozka převáželi se po ní na druhý břeh a někdy také po ní někohó svezli anebo převezli, zachtěloli se jim.

Tenkrát seděla Jozčina matka před hájovnou a když uviděla na druhém břehu tyto lidi, jela s loďkou pro ně.

„Prosím tě, dcero, kudy to přicházíš a jak to k nám jdeš?" ptala se Jozky, když k druhému břehu přijela.

„Oklikou," řekla Jozka a sedla do loďky.

Když se převážely, uviděly, že v loďce také sedí Staněk.

„Koho pak si to vedeš?" ptala se Jozčina matka.

„Ta paní plakala, já jdu s ní," řekl Staněk, „kdy by to na ni přišlo." A vešel s nimi do hájovny.

VIII.

Když se v myslivně stalo, co se stalo, přišel Kmoch a pravil k Lovákovi: „Tak tedy, když to má být, už je to: já jdu."

Kmoch byl připraven na odpor. Lovák, když ta slova slyšel, byl obrácen k oknu a ani sebou nehnul, ani nepromluvil.

„Tak už jdu," promluvil Kmoch za chvíli. „Až odejdu, pak si s pánem bohem volejte, mračte se, klejte — mně to bude jedno. Co mně bude po tom, když se budete mračit, když budete klít? Jako když někdo hodinu odtud kejchne — já mu neřeknu: „Pozdrav pánbůh." Anebo jako když někdo od dneška za půl roku škytne, já mu neřeknu: „Kdo pak si to na tebe zpomněl?" A kdy bych mohl říci, je to jedno. Budu za chvíli, jako bych byl hodinu odtud, a jako bych tu byl býval před půl rokem. Tak tedy." A odcházel.

Při tomto mluvocviku Kmochově Lovák sebou u okna nepohnul, ani nepromluvil.

Když nic neříkal, obrátil se Kmoch u dveří a ještě mluvil jako dodatkem: „Já mám loučení snadné. Co já? To co jsem užil, užiju všude, a kdy bych nesloužil nikde. Co já? Jestli nosím na límci zelené vejložky anebo límec bez vejložků; jsem už tak trochu starý košťál, a co se starým košťálem? A co vy? Budete tady jako pavouk v samých pavučinách, budete si sem vodit facíry a tuláky, abyste něco věděl o světě. Ale co vám může říci facír anebo tulák? Budou koukat, jak by z vás vyždímali groš, jak by si zakouřili z vaší fajfky, jak by uzmuli vaši dvojku a prodali ji židu" — při tom s vlhkým pohledem se loučil s dýmkami i s puškami. „Na konec co bude z vás? Facír a tulák."

Na ta slova Lovák napolo se od okna obrátil a pravil velmi zhurta: „Táhni!"

„Vždyť jsem přišel, abych šel, a jdu. To já věděl, že půjdu, než jste mne posílal. A vím, kam. Ale vy nevíte, kam půjdete, to mne trápí. Mezi poctivé lidi nesmíte, mezi špatné vás bude škoda. A budete samý facír a tulák, a budete jako lidský netopýr."

„Táhni!" obrátil se docela od okna Lovák a napřahoval ku dveřím rukou.

„Škleb se!" povídal Kmoch a šel.

Šel také k přívozu a u pramice sobě usedl. Tu si povídal: „Jak ho tam nechám? Za půl léta spadnou s něho šaty. Za týden to bude v myslivně, že se tam budou stydět i facírové, tuláci. Za dva dni ho vyjedí a vysvleknou — jak ho tam nechám?"

Tu se loudal od boudy k pramicím přívozník; ještě mu na mysli tanulo, co mluvil s forštovou o židech, a myslil si: „Počkejme, Kmocha s těmi židy napálím." A nahlas povídal: „Z vaší myslivny dnes chodíte s ranci jako ze židovny." A smál se.

„Čert ji má v pachtu, a my jen se stěhujeme," povídal Kmoch.

„Foršt také?" ptal se přívozník.

„Ten už se vystěhoval," mluvil Kmoch také v hádankách; „čert tam zaklepal, fòršt byl ten tam. A vy jste tím vinen, vy jste tam čerta poslal."

„Buďte tak dobrý, řekněte mi, že jsem žid," povídal převozník a ohlížel se z loďky, blížili se kdo ku přívozu. Když se nikdo nebližil, dodal: „Co já převezu, to nám zde už neuškodí; dnes dovážím všecko židům." Pak se smál, jako by řekl: „Vidíš, tak já na tebe." A dodal na hlas: „Tak pojďte, pojedem k židům."

„Nepojedem," řekl Kmoch.

„Jak pak, když jdete na přívoz?"

„Jak pak, když mohu jít ještě od přívozu zpátky? To bych rád věděl, zdali nemohu od přívozu jít zpátky?"

„Proč pak to neřeknete, než vezmu do ruky bidlo?" řekl převozník a upadl jaksi v kazatelský tón.

„Neberte do ruky bidla," povídal Kmoch. „Já si usmyslil, že půjdu k přívozu, a nyní si usmýšlím, že půjdu od přívozu. Víte?"

A šel. „Jak ho tam jen mohu nechat?" povídal si. „Kdy by mne byl prosil, abych zůstal, byl bych šel až za přívoz; ale když mi řekl „táhni", jak pak mohu odejít? Akorát nepůjdu."

Tak se tedy zase vrátil Kmoch domů, zaujal svoje místo, ale na oči Lovákovi nešel. Vždy čekal, až vyjde z domu, pak teprva pořádal a čistil. „Jak pak mu to mohu udělat? Nemohu mu to udělat; tu sotva jsem byl u přívozu, a už to zde vypadá jako po facírech."

Zůstal tedy Kmoch u Lováka a sice jak sobě říkal: „Z dobré vůle; Lovák mne nesmí více odstranit, protože u něho nejsem." A můžeme říci, že zůstal na prospěch Lováka.

Z Lováka stal se nyní podivín, až se ho lidé báli. Stal se ukrutníkem, jako by svůj čin vůči Jozce chtěl doplniti řadami jiných činů, z nichž byl onen pouze počátkem.

Teď běda ženě, kterou dopadnul při suchých větvích: několik větví roztloukl o ni. Teď už mu ani nepřicházelo na mysl, že udělal tím jakou hloupost; za nevím co už by se byl nezpovídal Kmochovi a nežádal výtopek. Také by už Kmoch byl ani slova nepromluvil. „Moje ústa jsou jako skála, už je zazdil," říkal si Kmoch, „tlouci může do nich, slova nevydají."

Lovák byl nyní postrachem lesů. Byl postrachem arciť již podobou svou; ale nyní jako-by i podobu tu chtěl předstihnouti skutečností. Zabloudilali jaká žena z bídy do lesa, ta se chudák naohlížela, zdali ho uvidí a uvidělali, ta pěkně se dala na útěk. Bylo ostatně velmi těžko, zablouditi do lesů i z bídy. Neboť Lovák jako by neměl ani domova: po několik dní potloukal se lesem a jich pokrajem jako pravý divý lovec; jen že tak na noc došel domů, aby se vyspal. Ba i nejedna noc všemi svými světly svítila na něho někde u skály anebo někde pod stromy na stelivu jehličím a kdo ví, zdali tu oka zamhouřil. I mohli skládati a skládali písničky a pověsti o něm jako o divém lovci — všecky ty písničky mohly býti pravdivy, všecky ty pověsti mohly dojíti víry. Jako ten lesní poustevník toulal se lesem, a snad že se živil jako ten lesní poustevník jahodami, kořínky, bůh ví čím, snad i ničím.

Až ho mohlo býti i líto, proto že bylo nelidské, co sobě ukládal a snad i nelidsky trpěl, ač cítilli, že trpěl. Nyní již na něho nevolal nikdo na té cestě: „Stůj, zastav se, ohledni se, nejdi sám, já půjdu s tebou.“ Nikdo již se k němu nehlásil, Lovák snad ani nechtěl, aby se kdo hlásil. Nyní už jen sám sobě mohl to říci, sama sebe se mohl vyptávat, jdeli tou cestou dobře, nemáli se zastavit, obrátit. A tudíž na tom vše záleželo, řeklli si to.

Že jest Jozka u rodičův, věděl. Šel kdysi na svých cestách až po kraj lesa, od něhož počínal pustý kopec a uviděl Jozku, že do kopce stoupá a že si sedá nahoře u zlomeného kříže v to místo plačící Marie. Nešla sama; vedla, časem i nesla si Katušku.

Když si nahoře sedly, ukazovala Jozka Katušce hejna letících ptáků, lesknoucích se křídlem ve zlatém paprsku slunečním. Ukazovala jí zlaté obláčky, které se táhly jako stáda ovcí, tak že je pojmenovala ovečkami a beránky. Ukazovala jí kopce vlnící se do dálky a na nich to stromoví vrcholkem svým pohyblivé, že kopce vypadaly, jako by měly rty, a jako by uměly a chtěly mluvit, volat, kývat, lákat, jako by něco chtěly a jako by proto sebou hýbaly, že něco chtějí. Ukazovala jí lesknoucí se tok Vltavský, po němž lodi přivážely sůl, obilí, dříví, po němž vory se táhly jako plovoucí mosty, na kterýchž plavci přecházejí a zpívají a na sebe volají.

Tu se někdy stalo, že z houfce ptačího, letícího kolem kopce, zastavil se i některý štěbeta u nich, že sobě usednul na vrcholi zlomeného kříže, jako by se ptal a vypravoval. Ptal se a jistě že vypravoval: že se oddělil od tamtoho houfce a že poletí za ním. Pak sem někdy na výzvědy přiběhl lesní zajíc, zastavil se, zarazil se a zeptal se něco svými posuňky, odbíhal zase, aby povídal dále. Někdy zelenavá ještěrka se vyhřívala na patě samého kříže a když uslyšela kroky, zachrastila po drolících se kaméncích skály.

Později nechodívala Jozka s Katuškou na kopec nikdy nadarmo. Jozka přinášela s sebou proutí dole u vody nařezané a pokračovala v dělání plotů pod drolící se půdou, do níž dále zasazovala, o čem věděla že se ujme: jeřabiny, akáty, šípky a podobnou vděčnou drůbež rostlinnou, která hned zapustí kořeny, jakmile jí něco poskytnem, zač by se zachytila. To bylo pak obzvláštní radostí matky i dítka, že navštěvovaly na své cestě vzhůru každý ten malinký kmen, jako by to byl člověk a že očima se ho přeptávaly: jak se máš, jak se ti tu líbí? Musilo se mu tu líbiti, když hnal lísteček po lístečku vzhůru a každý lísteček jako malé křidélko a každý lísteček jako slovo radostné, jako zavejsknutí a jako písnička.

Jednou když odešla Jozka s Katuškou na tu kopcovitou pouť, pravil doma hajný Józa ku své ženě: „Máme za vyučenou, žes chtěla z dcery míti forštovou; nyní ji máš, a já jsem tomu rád.“

Na to řekla Mařka: „Myslila jsem, že má více mé krve; já býti jednou forštovou, mne by nedostal z domu, a protože se dala, má to po tobě, nic po mně.“

„Tomu se musím smát. Už se stalo, že dcera pastuchova stala se královnou; ale když král pro ni přišel, řekla jí matka: „Uschovej si pytlovou sukni, můžeš ji potřebovat, až tě král vyžene.“ A to se

také stalo, že jí byla dobrou, když král ji vyhnal. Ale ty jsi byla moudřejší než ta pastuchova žena; jen když jsi měla královnu!“

„Budeš píchat rozumem, když už ho netřeba,“ řekla Mařka a přihladila si pod šátek šedivící vlasy. „Když k nám Lovák začal chodit, neřekls mu, kde jsou dvéře. Ale já mu řekla: „Myslíteli si Jozku vzít poctivě, choďte k nám; myslíteli jen tak ji obcházet a potom nechat, ani vám dvéře neotevru.“ Řekla jsem to anebo neřekla?“

„A také snad věru, že ji potom nenechal?“ s posměškem povídal Józa. „Budeš mně učit znát pány. Jsou stejni, od prvního do posledního. Já je poznal na vojně.“

„Znals je, a každého znáš, když už je pozdě,“ s výčitkou povídala Mařka.

„Znal jsem je,“ tvrdil Józa. „Neříkal jsem: Raději tamhle tomu pazderníkovi, který neví, co je obuv a do roka sotva jednou se nají masa, ale bude ji mít rád, nežli forštovi, a kdy by ji nosil v samé bavlnce?“

„A když jsi tak proti pánům, proč pak jsi u nich ve službě?“ vytýkala Mařka.

„To je dávno jiná věc,“ vymlouval se Józa. „Na dlani mi nic neroste, od něčeho živ býti musím. Když člověk, jako ty a já, nemá na výběr, vezme práci u pánů. Ale pánům pracovat a dát jim dceru, za práci ještě dceru zahodit — hrom by musil do mne i do tebe udeřit z čista jasna, kdy bych to schválil!“

Na to zaklení Mařka se zarazila a ačkoliv byla kurážná, poznamenala se křížem. „Však už to neschválíš; nemáš na kom.“

„Potřebuju nezamhouřit oči nějakých dvanáct let a dočkám se s Katuškou, čeho jsem se dočkal s Jozkou. Uděláš to zas tak.“

„Jsi ty blázen, anebo myslíš, že budu bláznit za tebe?“ posmála se Mařka a podepřela si boky. „S takovým dítětem mysliti do budoucna, komu by to napadlo! Kdy by bylo dítě tvoje — jest Lovákovo, a do těch dob dávno může býti zase u něho.“

„Ženo, s tím mne nedopaluj. Jest moje, není moje; ale dokud chci, jest moje. Lovákovi než bych ji dal zpět, radší bych se pověsil tam na kopec, na ten křížovitý pahejl, aby přec na něm někdo visel, když jest už tolik let prázdný.“

Na ta hrozná slova Mařka ucouvla, jako by vedle ní mělo uhodit. Józa pokračoval: „Kdy by jednou Katušku měl odvesti někdo takový, boudu zapálím vám nad hlavou, ať v té boudě uhoří.“

Ale nyní Mařka sobě podepřela boky: „Jaký jsi ty hříšný člověk!“

„Budu mluvit, ženo, ještě hůř, abys věděla, jak myslím. Protože vím, že tyhle myšlenky v tobě nepřestanou třeštit. My potřebujeme, aby dítě bylo zahozeno? Co potřebovali jsme my? Ruce jsme potřebovali. A bylo dobře. Ale jak se začne s něčím takovým, aby dítě bylo královnou, není dobře a nebude dobře. Za pytlovou sukni se stydí a na královskou nemá.“

Když Józa na vlastní poměr jejich přivedl řeč, bývala Mařka měkčí. Povídala: „Každá matka myslí, aby se dcera měla lépe a nemusila se lopotit. I já tak myslila. Když se to nepovedlo —“

„Nepovedlo, ženo, nepovedlo,“ dotvrzoval Józa. „Nemít Jozka mne, uviděla bys, že by neměla ani tu pytlovou sukni.“

„Však kdo ví, kterak bude,“ povídala Mařka; „ještě nevíme, co Lovák udělá s námi.“

„S námi? Za to, že jsme mu dali dceru? Ať udělá! Udělám také!“ A při těch slovech bral Józa s hřebíku pušku a prohlížel jí kohoutky.

To nebývalo rádno s Józou mluvit, neřkuli klásti mu odpor. To ty jeho oči dovedly ještě zasvítit, jako tenkrát, když mu Lovák bral pušku, a on mu řekl, aby toho nečinil. Tu bylo vidět, že dravec ostříž ještě v něm spí anebo dřímá, a že třeba jen zaťukat a dravec se vzbudí.

„Ať nás vypoví!“ hrozil Józa a měřil pušku, jako by se jí ptal, jeli ještě, jako bývala. „Pak bude v lesích ne chodit, ale běhat. Nebo že bych já ho prohnal, a že bych ho dohnal, to ví; neví-li, já se postarám, aby věděl.“

„Jen ty tu pušku pověs,“ horlila žena, neboť Józa vypadal, jako když už se chce rozběhnout a Lováka střelit. Když mu to žena připomenula, cvakly kohoutky, Józa se zasmál a povídal: „Toť by v tom byli čerti, abych já to nedovedl.“ Pak pušku pověsil.

„Zaplať pánbůh,“ povídala si žena, a bylo jí, jako by byla tudy táhla bouře. A Józa, aby všecko to rekapituloval, co mluvili, v krátkou větu, dodal ještě: „Radš sebe i dítě pověsit tam na ten pahejl, než zahodit je takovému —!“

Než domluvil, otevřely se dvéře a vstoupil Dolinův Staněk; měl v ruce klec a v kleci drozda. „Tu máte,“ řekl.

Józa se na něj podíval, jako by říkal: „Co ty pohledáváš u mne?“ A nahlas se ptal: „Kdo tě převezl?“

„Máme loďku u louky, dnes jsme ji tam přivezli, já se převezl sám. Kde je Katuška? Dáte jí toho drozda?“

Ta dětská neodbytnost přemohla Józu. Jeho ráže byla vůči dítěti málomocna; bylo, jako když míříme puškou, ale přijde nám dítě do rány, my kohoutky sklapnem a nevystřelenou zbraň pověsíme si na rameno. Ale aby on, jakožto starý mužský, nemusil před dítětem kapitulovat, povídal ženě: „Kde pak je Katuška, pověz to tomu ničemovi.“

„Kdež by byla?“ řekla Mařka. A to znamenalo: „Na kopci je.“

„Proč pak jsi toho drozda chytal?“ ptal se zhurta Józa, když drozd v kleci počal se křídloma tlouci. „Jsi ty mi takový z těch panských; myslíte, že jsou ptáci na světě pro vaše klece.“

Hoch díval se s drozda na Józu. Za chvilku řekl: „Já ho chtěl dát Katušce, aby neplakala.“

„A proč by plakala?“ ptal se Józa.

„U nás plakala,“ moudře odpovídal Staněk.

Józa vzal hochovi klec z ruky a dívaje se na drozda mluvil: „Koukáš, jaks tam přišel. To umějí: mučit. Zastřelit dovede poctivý člověk, pytlák, a to mu mají za zlé, chtějí mu bráti zbraň.“

Jak viděti, Józa i co hajný vlastně považoval sebe za pytláka, který jen náhodou jest hajným; ale pytlákem tajně zůstal asi tak jako tajně bývali čeští bratří, když musili na se vzíti římskou víru.

Pak povídal: „Ženo, otevři okno."

Žena otvírala okno, Józa otvíral malá dvířka u klece a Staněk otvíral ústa a s očí kapaly mu slzy.

„Hm, hm," usmál se Józa a přivřel dvířka, „když ti na tom ptáku záleží, na, dej jí ho." A podával i ptáka i klec Staňkovi. Mařka přivírala polootevřené okno.

Dělot se to často u hajného Józy, že přinášeje domů ptáky a jich písklata, pak říkal: „Ženo, otevři okno," a tak že je pouštěl na svobodu. Naučil se tomu, když byla Jozka malá; nosil jí to, jako nosívají hračky, cukroví, jen že to pak zase pouštěl. Asi že si v tom okamžiku zpomněl, k čemu sám ptáky nosíval, když se usmál a Staňkovi drozda vracel.

A když usmívaje se drozda vracel, Józa zdál se Staňkovi býti přívětivým a milým, jako by ten Józa z hustého šera vyšel na zlaté výsluní.

„Viďte, bylo by ho škoda?" povídal Staněk.

„Myslíš?" usmíval se Józa. „Já tě u nás zavru na klíč, také bylo by škoda tě pustit."

Kdy by tato slova byl řekl Józa před chvílí, když ještě měl v ruce klec, byl by se jich Staněk zhrozil, vzal by nohy na ramena a utíkal by, aniž by se ohlednul. Ale nyní se jich nebál; byla mu žertem, jemuž rozuměl a protože hrozbě jich nevěřil, byla mu polovičným pozváním.

„Zavřete mne," řekl Staněk a postavil se k Józovi o krok blíže, „já se nebojím."

To se zase Józovi líbilo, že se jeho i u něho nebojí, tak že opět se usmál a povídal: „Chlapče, něco mně pořád říká, abych tě vystrčil před dvéře, ale líbíš se mi."

Potom ho ještě změřil, jako když ho béře na mušku a povídal: „Jsi přece jen také z těch ničemů, kteří o světě nebudou ničeho vědět; ale nestojíš mi za to." A žeť mu nestál za to, vzal ho za ruku a povídal: „Pojď, půjdeme na kopec. Drozda nech zde."

Tedy šli na kopec. Tak byl ten Józa hajný: jako to šero a jako ten lesk lesní, obojí v jednom. Cestou ptal se Staněk: „Proč tu nemáte vesnici jako u nás?"

„Ptáš se hloupě, ale ptáš se, a to se mně líbí," odpovídal Józa. „Proč u vás nemáte kopec jako my u nás?" ptal se a smál se.

Potom povídal Józa: „Víšli, že tu od toho kopce byl tvůj otec postřelen do nohy?"

„Odtud?" ptal se v udivení Staněk, a na to mu Józa vykládal, odkud byl střelen a kde stál.

„Víš, kdo ho postřelil?"

„Nevím," řekl Staněk.

„Katuščin otec."

Na to se Staněk ptal: „Kdo jest Katuščin otec?"

„Kdo jest Katuščin otec? Hm, kdo jest Katuščin otec? Takový — e, běhá v lesích."

Co si při tom Staněk myslil, těžko říci, a těžko říci, co si při těch slovech myslil Józa.

Najednou asi v polovici kopce se zastavili a Józa okem mířil k pokraji lesa. Do téhož pokraje lesa skoro jako skokem běžel Lovák, patrně před pohledem Józovým.

„A tebe já se bát?“ pravil pro sebe Józa hledě za Lovákem. Potom vzal Staňka za ruku a povídal mu ukazuje v tu stranu, v kterou běžel Lovák: „Vidíš tam toho člověka, který běží k lesu?“

„Vidím.“

„To jest Katuščin otec.“

„A proč utíká do lesa?“ ptal se Staněk.

„Protože jest Katuščin otec,“ odpovídal Józa.

„A proč není Katuška u něho?“ ptal se Staněk.

„Hm, proto jest u mne, aby nebyla u něho,“ odpovídal Józa.

V tu chvíli stáli na kopci, kdež u zlomeného kříže seděli Jozka s Katuškou. Když Katušku uviděl Staněk, povídal sobě i jí: „Je to pravda, že musí před tebou utíkati tvůj otec?“

A na to se na ni díval jako na cosi, co jest mu velikou hádankou.

IX.

A zase se Lovák měnil.

Stalo se, že kdysi bloudě lesem, uviděl holčičku, která sbírá chrastí. Zastavil se a ptal se, čí je.

Holčička na něho se podívala, což mu bylo divné, a neulekla se ho. „Jest tu maminka, pomáhám jí sbírat.“

„Doveď mě k mamince,“ povídal Lovák, vzal dítě za ruku a šli. O sto kroků dále matka lámala suché větve a tu z nenadání s dítkem jejím stál Lovák. Matka vykřikla; mělať tušení, co se jí stane. Chtěla se dáti na útěk, ale vidouc dítě své v ruce Lovákově, skočila k dítěti, brala je v náruč a teprvé pak chtěla se dát na útěk. Tu se Lovák zasmál.

„Proč mi dítě bereš?“ ptal se nikoliv ukrutně, spíše vlídně, tak že matka v zápasu ustála a počala s sepjatýma rukama povídati: „Stromu jsem neublížila, jen trochu suchého chrastí jsem si nalámala.“ Odpovídala patrně na jinou věc, ač to souvislost mělo, totiž: že dítko si béře, aby i s ním se dala na útěk pro to, co si nalámala.

„Nalámej si,“ řekl Lovák.

„Vzala jsem ji s sebou, nemohu ji nechati doma,“ štkala žena, „kdož pak by ji ošetřil?“

„Nalámej si,“ řekl opět Lovák, pustil děvčátko a pomáhal lámat, že toho měla brzy značný vál.

Pak se ptal ženy, co dělá její muž.

„Ach,“ vzdychla si žena, „hanba povídat ženě i matce. Světem se toulá a dítě kdy by nemělo mne, už by bylo zahrabáno. Ale což mužský, nedbá o to!“

„Máš to dítě ráda?“ ptal se Lovák; jak vidíme, byl zase jednou na výzvědách, na jakých býval i při dítěti svém.

„To dítě?“ pravila matka a místo odpovědi vzala je do náručí a zlíbala celé po hlavě i po tváři. „Toho caparta? To kdy bych měla

nespat a nejíst, jen když to vyžle se vyspí a nají, já se při tom nasytím.“ A opět je líbala. Pak povídala: „Nemít ji ráda! Já když ji musím zanechat doma a přijdu domů, to já ji jinak popadnu a zmuchlám.“ A nyní popadla děvče a muchlajíc je líbala asi tak, jako dělá, když přijde domů. „Ale táta?“ doložila. „Což táta, ten neví, co jest dítě.“ A při tom zaplakala i radostí i žalostí.

„Můžeš si zas přijít nalámat,“ povídal Lovák.

Nyní děkovala žena na stotisíckrát, že to chrastí ani za tolik díků nestálo. Na konec dodala: „Křivdí vám, milostpane; povídají, že jste ukrutný, až se vás každý bojí.“

Na to již Lovák nic neřekl, políbil děvčátko a šel lesem dále. To děvčátko bylo podobno Katušce.

Tento případ nového vyzvídání nebyl osamělý. Lovák, jako druhdy vycházel na lov po žebrácích, tulácích a facírech, nyní vyhledával malá děvčátka a vyptával se i děvčátek i matek. I do vesnic si zašel za šera večerního, a když bylo v některé světnici rozžato, postavil se k oknu a díval se do vnitř. Díval se tak dlouho, pokud pes ho nevyčenichal anebo pokud některý člověk nešel kolem. Zvláště sobě vyhledával stavení poblíž vesnice, o samotě stojící, kde byl jist, že nikdo tak snadně nevyjde z domu; vyjdeli — nu, jest on myslivec, který jde tudy z lesa.

Jednou se stalo, že při prohlídce okna za šera večerního toto uviděl: otec seděl u kamen na lavici, matka u samého okna; od otce k matce probíhalo dítě, tam otci, tu matce sedalo na klín. Když je měla matka na klíně, volal je otec a když je měl otec, volala je matka.

Nebylo možná si mysliti krásnějšího obrázku domácího štěstí, jako toho pobíhání z lůna mateřského do lůna otcovského. Dítko, když sedělo na klíně otci, žvatlalo, že má radši tatínka; když matka pro to stavěla se zarmoucenou, běželo k ní a žvatlalo, že má radši maminku, a řehtalo se, až mu bylo vidět zoubky, a otec a matka se smáli, až jim tekly po tvářích slze. Bylo to jako na obrázku; Lovák byl k tomu obrázku jako přikován. Dítko zdálo se mu býti podobno Katušce.

Byl pohnut, že hlasitě zaštkal. Na to zaštkání když matka se ohledla, Lovák zmizel mezi noční stíny, sám jsa noční stín.

Každé dítě zdálo se mu nyní podobno býti Katušce; bylo to jako kletbou.

Jindy usednul si ve škarpě podél cesty, kudy děti chodily do školy a ze školy, a čekal. Pak si některé zavolal, vytáhl kornout sladkých věcí, a tu se děti ochočily, že stály anebo sedaly kolem něho.

Pak se ptal, jak se děti jmenují, které chodí do školy.

Tu se stalo, že děti pověděly, že do školy chodí také Katuška z hájovny.

Čas tedy utíkal; už i do školy chodila Katuška.

„Ta nemá otce,“ řeklo jedno dítě.

„Má otce,“ řeklo jiné, „je to její dědeček.“

Ostatní děti daly se do smíchu. „Když je to dědeček, jak to může být otec?“

„Může to být otec,“ hájilo se tamto jiné; „když tam chodí domů, kdo-pak je její otec?“

Několik dní na to číhal Lovák jinde. Škola, o které jsme mluvili, byla v Lešanech, tam chodily i dítky přespolní, i Katuška. Čekal tedy na cestě z Lešan k hájovně; a žeť ta cesta šla lesem, čekal za keřem, pravý zákeřník.

Šla tudy Katuška a vyprovázel ji Staněk.

„Už jdi, Staňku," povídala, když tudy šli; „budeš mít daleko domů."

„Až k vodě," řekl Staněk; „mohla bys zabloudit; já nezabloudím, jsem velký."

Staňkovi bylo skoro dvanáct, Katušce něco přes šest roků.

„Tedy pojď," povídala Katuška, dala mu ruku a vedli se.

Druhý den už zas tam číhal Lovák, a to Katuška šla sama; za chvíli vynořil se z lesa a opodál šel za ní. Ale tu za záhybem cesty vstříc jí přichází hajný Józa; jak tedy Lovák z lesa se vynořil, tak do něho zmizel.

Lovák číhal dále, aniž ze svého úkrytu vycházel, jen pozoroval. Jednou s Katuškou šel Staněk, po druhé matka Jozka i Staněk, jindy Józa hajný, nikdy děvče nešlo samo. Číhal, půjdeli kdy samo, že půjde za ním, ale nešlo samo.

Tedy zase číhal Lovák na místech jiných ve škarpě, dával dětem z kornoutu a vyptával se, až zase přivedl řeč na Katušku. „Kdo chodí s Katuškou ze školy?" ptal se.

„S Katuškou!" povídali, jako by mluvili o věci tuze známé. „Staněk s ní chodí."

Staněk Dolina!

Jindy zašel sobě k pasákům, kteří popásali malá stádečka poblíž lesů na tmavých místech, a usedl k nim, jako by též byl pasák. A tu nemohu sobě pomoci, ale stalo se: ptal se jich na věc tuze směšnou.

„Kdo jste komu podoben?" ptal se jich; „kdo z vás je podoben otci, a kdo matce?"

Na tuto otázku dali se všichni do smíchu; což jinak! ? A jeden čiperný vyskočil, přiblížil se až k Lovákovi a v smíchu povídal: „Vám není žádný podoben." Obrátil se, utíkal a ti ostatní smáli se, až se zajíkali, a utíkali za ním.

Tedy u pasáků nepochodil; u jiných snad pochodil lépe, snad hůře, ale pasáků na čas nechal.

Nemohu si vůbec pomoci. Ale lidé, o nichž my tuto jednáme, nejsou dnes tak zejtra onak. Neumějí se na své cestě hned zastavit, obrátit, jako snad my v městech, kdež ani v jednom šatě nejdem daleko, kdež i v občanských ctnostech se zastavujeme, kdež určitá povaha bývá řídká, jako ty stromy v městě.

Naši lidé, o nichž jednáme, nejsou lidé městští; to jsou lidé jako ty jejich stromy, a tu nepředěláš borovici na javor, smrk nepřeměníš na modřín. Čím jest, tím jest, i ve věcech vážných, i ve směšnostech. A žeť Lovák se již dal na cestu snad směšností, musíme my za ním, nic na plat, protože k vůli nám on na té cestě neobrátí.

Ovšem snad někdo namítne: Lovák postavením svým nenáležel do těch tříd, které nutno kresliti s takou konsekvencí jako jiné. Náleží, moji zlatí. Třebať on postavením patřil mezi tak zvané pány, životem

svým byl také jen jako ten strom, který kořeny své nemůže měniti tuze často, aniž na sebe vzíti listy jednou takové, jednou jinaké. I on náleží mezi lidi, kteří tím jsou, co čas: ten znamenitý sochař, z nich dle jistých základních rysů vyteše, tak že my nemůžeme na těch výtvorech měniti ani čárky, ani rysu.

Jak jsme seznali, Lovák byl už zase v periodě svého dobráctví které nyní trvalo déle, jako před tím prchlost jeho v zatvrzelost přešlá také déle trvala. V této své nynější měkkosti, za kterou by od Kmocha snad zasloužil vejtopek, dělal věci, jimž snad jsme se již zasmáli, že jsou dětinské. Ale, milý čtenáři, dělal ještě jiné, které byly ještě více dětinské a jimž snad se zasměješ ještě více.

Tak chodíval do měst, kde byl trh, sedl sobě v nějaké hospůdce, která měla na ulici okna a oknem díval se po lidech, kteří šli kolem s dětmi.

Co na nich hledal?

To, co druhdy s jestřábími myšlenkami hledal na Katušce, na vlastní dceři své: komu že z rodičův jest dítě podobno, otcili či matce. K matceli byly podobny, dával pozor na otce, jak se k nim chová, a za každým se díval jako s otázkou: „Nejsi ty také Lovák?"

Neníli to směšné?

Ovšem mívala věc své obtíže. Protože kdo se v podobách dětských poněkud zná, ví, že bývá těžko rozluštit, podobnoli jest dítě více otci či matce. Jeden řekne: „Otci," druhý řekne: „Matce" a mají pravdu oba. Dítě má tvář matčinu, chůzi, pohyb otcův; po matce mluví rychle, breptá, po otci má zrzavé vlasy, šedé oči. Po otci má ruce, prsty, tvář po matce i povahu. Někdy tváří jest podobno i otci i matce zároveň, ano velcí psychologové učinili pozorování, že otec a matka, jsouli šťastnými manžely, stářím stávají se i podobnými sobě. Rozhodněme pak, komu jest dítě podobno. A rozhodnemeli konečně, co z toho?

Tu vidíme, na jaké až scestí došel Lovák, čeho se chytal, aby sobě dokázal, že podezření jeho k Jozce mělo základy odůvodněné.

U sbírání takých důvodů jednou o trhu postavil se Lovák mezi diváky na náměstí, kteří hleděli na komedianty. Mezi komedianty, provádějícími rozličné prostocviky, uviděl děvčátko, které bylo v skutku podobno Katušce. Jako by to byla ona. Vlas, oko, tvář, vzrůst, stáří, všecko jako by z Katušky bylo přeneseno sem: tak ji posledně uviděl, když číhal u cesty v lese. Málem byl by vykřiknul, že to jeho dcera, a přece Katušku za svou neuznával!

Ptal se komedianta, jenž přicházel se špičatou plstěnou čepicí pro nějaký groš, dlouholi to dítě u nich?

Komediant ukázal na zelený vůz s plátěnou střechou a povídal: „Tam v té boudě se narodila."

Ale toto vysvětlení, ač důkladné, nic nebylo platno. Lovákovi bylo, že je jako jeho dcera, i měl s ní útrpnost a soucit jako s vlastním dítětem.

„Dejte mně to dítě," řekl Lovák.

Neníli to k smíchu: svoje dítě odpudí, a dítě, které jest tomu zapuzenému podobno, chce si vzíti za své!

„To dítě?“ řekl komediant. „To to! Raději bych si zlámal obě nohy na provaze, než bych dal dítě.“ Pak se po dítěti ohlednul a povídal: „Proč pak bych je dal?“

„Vždyť vám není ani podobno,“ podotknul Lovák.

„Ale je moje,“ řekl komediant, a obrátil se k Lovákovi zády.

Nic naplat; Lovák to dítě sledoval, jako by bylo jeho. Když je před diváky prohýbali, když s ním házeli do výše, když je stavěli na hlavu, na ruce: jako by to dělali s dítětem jeho.

Tenkráte přihodilo se neštěstí. Dítě vyhozené do výše, nešťastně padlo: houně na zachycování jeho podestřená, buď že byla vetchá, buď že byla nepevně držena, při padání děcka vypadla z jedné ruky, i natrhla se zároveň. Dítko dopadši místo do houně na zem, nevstávalo. Bylo omráčeno. Nastal pokřik, v obecenstvu hrozné hnutí. Pokřik pocházel od rodičův, a tu bylo Lovákovi, jako by křiče k nim se musil také připojit; byloť mu nejinak, než jako by to omráčené dítě jemu se omráčilo, on že musí pomáhati křísit.

Tato představa tak zaujala jeho mysl, že šel pomáhat; ne z lidumilství, aby vůbec pomohl, ale z myšlenky, jako by pomáhal dítěti svému.

Však nedobře pochodil: „Jděte,“ odstrčil ho komediant; „beztoho vy jste tím příčinou; tu dívají se po té vaší larvě, místo po dítěti a po houni —.“ Pak zaklel.

Ale to slovo Lovák mnoho neslyšel; zůstal a litoval dítěte. Tato představa tak zaujala jeho mysl, že vraceje se domů myslil, že Katušku už nikdy neuvidí, že umřela, i že vzala do hrobu jeho zavržení.

Tenkráte stoje Lovák doma u okna oplakával ji.

A když se smrákalo a večer kradl se se všemi stíny svými z úbočí lesních, kradl se z myslivny ještě jeden stín, na nějž dnešní večer nepočítal: kradl se podél Vltavy Lovák, a rozměřoval si kroky, aby k Józově hájovně došel, až už nic nebude lze viděti, co se po zemi plíží; až i on bude v tmu a noční mlhy zahalen jako v bezpečný plášť, až ni den ni večer nebudou míti tolik moci, aby posvítily si na jeho postavu, na jízvy v tváři, na jízvy v srdci — až bude v nich moci uschovati sama sebe i se vší bolestí svou.

Tak se připlížil k hájovně, kterou nevěda byl postavil za útulek těm, kteréž od sebe odpudil.

V hájovně bylo světlo. Ale bylo nesnadno hleděti do vnitř, protože v okně, jímž světlo ze světnice vynikalo, byly květiny, jako by okno jimi bylo zarostlé. Však uprostřed květin stála klec, kterou přinesl tenkrát Staněk Katušce; skrz mříže této klece bylo přece možná něco zahlednouti, sehnulli se člověk a přiblížilli oko až k oknu, až ku kleci.

V světnici slyšel hovor. Seděli tam za stolem, který stoje u prostřed, stál i na proti oknu, za nímž číhal Lovák.

U stolu seděl starý Józa a kouřil. Po světnici pošukávala Mařka, Jozka při stole šila. Na stole stála mísa a nějaký talíř, patrně povečeřeli.

Ve světnici byl klid, onen klid, jenž mocně působí na toho, kdo klidu v sobě nemá a jest ho žádostiv a snad ho i těm, kdož klidnými jsou, závidí. Bylo patrno, že alespoň dnes žádné chmury netáhly touto

domácností. Bylo tam jako v lese, když jest večer s hvězdami a měsícem, a milá bezstarostnost se rozloží i do lístku na stromě i do vlnky v potoku i do těch mušek, které poletují, i do ptačích hrdel, která neumlkají. V jizbě bylo jak říkáme po domácku. Z Józovy dýmky táhly se modravé kotouče jako průhledná mlha.

V jizbě bylo ticho. Hodiny cvakaly, Mařčiny kroky zašustly u police, pak u stolu, k němuž chvílemi sedla.

Lovák se díval, jako by to jakživ byl neviděl, a jako by to byla podívaná nevídaná.

Katuška mezi nimi nebyla. A tu, ačkoliv mnoho hlasů mohlo mluvit, že tamta, kterou viděl v městě o trhu omdlelou, Katuškou nebyla, přece mluvil v něm jenom ten jediný hlas: „Kde jest Katuška? Proč tu není?“

Tu Katuška vstoupila. Dítě jako mladá jahoda; v Lováku, když ji uviděl, zatajil se dech. Když vztáhla ruku, když hlavu naklonila, všecko jí slušelo. I stín její, který vrhala svíčka po stěnách, chvílemi i na strop, Lovákovi se líbil, když jí neviděl v tvář. A ta tvář zdála se mu býti podobnou jemu.

Katuška přinesla jakousi knihu a povídala: „Čti, maminko, já budu šít.“

Matka vzala knihu, otevřela, ale když Katuška chápala se šití, nedala jí ho; povídala: „Ty bys to svedla,“ a na místě dalších důkazů políbila ji.

Lovákovi, když Katuška vstoupila do jizby, vydral se hlasitý vzdech. Nyní když ji matka políbila, vzdychnul mnohem hlasitěji, vzlyknul.

Když poprvé Lovák vzdychnul, drozd v kleci stal se nepokojným, skákal s bidélka na bidélko a křídloma tloukl o mříže své domácnosti. Tenkrát Józa pustil z úst dým a ohlednul se po kleci; ale hned zase obrátil tvář k dýmce a kouřil dále.

Když Lovák nyní po druhé vzlyknul, dělal drozd nepokoj mnohem větší, plašil se. V kleci byl šumot od třepetání křídel, jako když jsou tam drozdi dva a honí se; bylo slyšet, jak i zobákem i nohama tluče se o bidélka i o mříže.

Tenkrát Józa odložil dýmku na stůl, a tělem se přes stůl nahýbaje, rukou o stůl se podpíraje, mrsknul po drozdovi okem, jako by po něm chtěl hodit, a povídal: „Co tě čerti berou?“

Na ta slova Katuška vstala, šla k oknu, aby se podívala, co drozdu jest, proč se plaší a aby ho ukonejšila.

Lovák couvnul od okna do stínu. Katuščina hlava míhala se u okna, děvčátko s drozdem hovořilo. Potom přestala se míhat hlava a hovor její utichnul.

Lovák opět se plížil k oknu.

Teď všichni seděli za stolem a Jozka čtlá.

Byla to asi veselá „povídačka,“ kterou čtla, proto že nejednou zavzněl do čtení hlasitý smích Józův. V tu chvíli Józa díval se s jedné tváře na druhou, jako by v každé svým smíchem i smích ostatní chtěl rozehřát; pak si hořejším koncem dýmky klepal o bradu, pak si pěstí vytíral oko smíchem slzící. Když se smích končil, povídal: „Je to zatrolená legrace!“

Jozka čtla dál. Pak přerušila čtení Katuška otázkou; a té otázce Józa zas se dal do smíchu, jako by ji byl uslyšel z knihy. Ale tento smích netrval již tak dlouho, proto že pak se Józa uchopil slova a vysvětloval děvčátku, nač se ptalo. Vysvětloval také s smíchem. „Víš, holečku, to je tak; to je v té knize taková legrace a té se musí člověk smát. Ale tys na to ještě malá."

To byl jeho výklad, který musil dostačit; a když tak věc náležitě vyložil, povídal Jozce: „Jen čti," a zase se smál.

Pak přišlo místo, kde se dali všichni do smíchu. Tu Józa zas odložil dýmku na stůl, pěstmi pořád vytíral si oči, a řehtaje se mluvil: „To je legrace; který taškář to složil a dal do té knihy!"

I Katuška se řehtala, ačkoliv tomu rozuměla nejméně, anebo dost málo.

Když byl smích v nejlepším proudu, drozd na okně počal sebou házeti, jako by chtěl uniknouti škodné; v tom zvenčí jako by zavzněl lidský pláč.

Smích v jízbě utichnul a drozdí třepetání mělo sólo. V to zas křiknul Józa: „Co tě čerti berou!" Křiknul, jako by byl drozd tím vinen, že jim zašel smích. Když to křiknul, vstal a poslouchal. Drozd, jako když někdo na něho sáhá, sebou v kleci lomcoval a zvenčí zavzněl opět jako pláč lidského hlasu.

Tu Józa šel dlouhým krokem k oknu a zdálo se mu, že uviděl lidskou postavu. Sňal dvojku se hřebíku a běžel ven. Když přišel před síň, rozhledl se; postava, stín tam byl, a jak se zdálo, stín klečel.

„Kdo to? Střelím!" zvolal Józa a natahoval kohoutky, až cvakaly.

Klečící stín zaštkal.

„Kdo to? Střelím!" opakoval Józa a kdo by stál za ním anebo před ním, byl by viděl, že míří.

Žádná odpověď; to bylo asi tolik, jako by ten stín řekl: „Střel. Čekám na to."

Když nic neodpovídalo, Józa přestal mířit, dal pušku na rameno a blížil se k stínu.

„Stín ten klečel, měl tvář pohříženu v obě dlaně a plakal usedavě, aniž by pozvednul hlavu, aniž by dával odpověď.

Józa jej poznal. A když jej poznal, zavzněl vedle Lovákova štkaní smích Józův tak ostrý, že by bylo každému divno u srdce, kdo by toto zvláštní duetto byl zeslechnul.

Když se Józa nasmál, povídal: „Nestojíš mi za to," vzal zase pušku do ruky, spustil oba kohoutky, a zas dal pušku na rameno. Na to obraceje se odtud: nohou od Lovákova těla jako když se odstrčí. Klečící Lovák neklečel více, nýbrž ležel na zemi, oči měl neustále dlaněmi zastřené.

Na to se vrátil Józa do jízby a pověsil dvojku.

„Co to? Kdo to?" ptaly se ženské.

Józa dlouhým krokem chodil po jízbě a neodpovídal.

„S někým jste mluvil!" ptaly se ženské.

Józa neodpovídaje zaměřil tím dlouhým krokem k oknu a pak řekl: „Ještě tam leží."

Za chvíli klečela u toho, kdo tam ležel, Jozka. (Pokračování.)

Z doby před naším vzkříšením.

Podává

F. A. Slavík.

Pohlížímeli na žalostivou dobu národa českého před jeho vzkříšením, nevidíme tu světla národního vědomí; zapomenulť v utrpení slavnou minulost předků svých, ano křižoval se většinou již při pouhém jmeně nejslavnějších mužů zkaceřovaných. Jen v některých rodinách na severu naší vlasti a *za hranicemi* jejími kmitalo se ještě slabé světlo vědomí toho; pouze tam udržovala se v lidu tajně věrná památka dobrých předků, láska k národu a k vlasti, láska k svobodě svědomí. Staročeský duch udržoval se v oněch rodinách ústním podáním, přecházeje z rodičů na dítky, nejvíce knihami, jež po předcích zděděné co nejvzácnější poklady rodinné pečlivě chovány byly.

Věděli to dobře nepřátelé a proto se co nejúsilovněji snažili, aby hlavně tyto kořeny vědomí národního a náboženského vyplenili. Za tím účelem spolčily se vrchnosti duchovní a světské a přes půl druhého století *pronásledovaly a pálily české knihy* na velikou škodu národnosti naší a vůbec osvěty. Každoročně na zelený čtvrtek opakovala se věřícím církevní zápověď, užívati kacířských a pohoršlivých kněh „pod těžkým hříchem ano i pod hroznou kletbou.“ Zněla takto:*) „Kteříž by koliv kniby kacířův, kacířství v sobě obsahující nebo o náboženství jednající, bez dovolení stolice apoštolské, vědomě četli neb zachovávali neb tlačili neb jakýmkoliv spůsobem zastávali, tím samým smrtelné hřeší a tím samým v kletbě církevní postaveni jsou. To jest, z církve svaté jsou vyobcovaní, obzvláštního účastenství zásluh celé obce křesťanské, požívání velebných svátostí, ano i pohřbu křesťanského spravedlivě zbaveni bývají, a v tom nešťastném stavu tak dlouho trvají, dokavadž od klatby a od hříchu svého, obzvláštní mocí duchovní vrchnosti, po upřímném toho hříchu vyznání při svaté zpovědi, vysvobozeni nebudou. — V té klatbě a v tom nešťastném zatracení stavu postaven jest jeden každý:

1. Kdokoliv knihu od kacíře vydanou, a o náboženství jednající, psanou neb tištěnou, bez dovolení duchovní vrchnosti, u sebe zachovává, neb u kohokoliv jiného bez téhož dovolení ji schovanou má; jakož i ten, kdo ji k sobě k zachování přijímá, buď svým neb jiným jmenem, byťby také oumyslu v ní čísti neměl.

2. Kdokoliv takovou knihu na světlo vydává, neb k vydání její na jakýkoliv spůsob dopomáhá; kdo takovou knihu tlačí neb přepisuje neb roztrušuje, půjčuje neb prodává; kdokoliv nějakou překážku v tom činí, aby ona k duchovní vrchnosti se nedonesla neb spálená nebyla; kdokoliv učení bludné v té knize obsažené jakýmkoliv spůsobem schvaluje.

*) Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zavírající §. I. 8. §. II. 5.

3. Kdokoliv bez dovolení duchovní vrchnosti znamenitou částku, jeden neb druhý větší list v ní vědomě také z pouhé všetečnosti čte.
4. Kdo knihu takovou k zalíbení nějaké hádky zastává, jakož i ten, kdo by řekl, že ta kniha není zlá, že by se páliti neměla."

K té přísné zápovědi patřily „ponejprv knihy všech arcikacířů (t. j. původů kacířstva), o čemkoliv jednali; za druhé všeliké knihy od kacířů vydané a o náboženství jednající, byťby žádného bludu v nich se nenacházelo." České knihy vydané od léta 1414 až do léta 1620 o náboženství jednající byly „větším dílem nebezpečné a podezřelé." Aby je vyhubili, kněží katoličtí po příkladě a rozkazu nejvyšší vrchnosti své, na př. ještě roku 1766 po rozkazu papeže Klimenta XIII., vzbuzovali a žádali „starobylou katolických knížat nábožnost, aby poněvadž ne nadarmo meč nosí, spojenou kněžskou a vladařskou mocí a právem převrácené lidi udatně potlačili a vyplemenili." A vrchnost světská ochotně poskytovala jim k tomu pomoci. Králové Ferdinand II. a III., Leopold I., Josef I., Karel VI. a Maria Teresia vydávali přísné patenty, napomínajíce všecky úřady královské, vrchnostenské a obecní, aby těm rozkazům „se vší přičinlivostí a vynasnažením zadost učinily," na poddané, na přivážení kacířských knih a j. bedlivý pozor daly, aby při samospasitelném náboženství katolickém zachováni, nikoliv ale pod rukou od kohokoliv k bludu kacířskému povedeni byli. A nařízeno bylo, aby jako vrchnosti vyššího stavu mimo přísahu věrnosti ještě se zakazovaly, že své poddané k římskokatolickému náboženství míti chtějí, tak i měšťanstvo v městech na zachování článků katolického náboženství přísahalo; též i soudcové n. rychtáři a přísežní n. konšelé ve všech poddacích a vrchnostenských městech, městečkách a vesnicích kolikrátkoli na novo vybráni a do obyčejné přísazné povinnosti vzati bývali, také hlavně to k ruce jich vrchnosti přísahati měli, že netoliko sami při katolickém náboženství pevně setrvají, nýbrž i všechny obyvatele obce svěřené k tomu pilně přidrží, a že budou „bedlivě šetřiti, aby žádní kacířští vyslanci a podvodníci, neb i kacířské knihy přechovávané nebyly; a jak nejdříve by proti někomu podezřelost se vyskytla, to beze všeho prodlení vrchnosti neb jejímu zřízenému správci oznámiti, jakož i všechno činiti, co by k zachování a rozšíření samospasitelného sv. římského náboženství a k odvrácení neb vykořenění bludu kacířského (jim) vždy možného bylo."

Majíce takto všechny úřady k službám svým přikázané a přísahou zavázané, i vojáky na pomoc dané, přepadávali a prohledávali katoličtí kněží, zvláště jesuité k tomu vybraní města, městečka, vesnice a samoty, svévolně jednotlivé rodiny, knihy vynucovali a potom pálili, hrozně při tom klejíce a je zatracujíce.

Když vyslaní do některého místa přišli — tak vypravuje nám očitý svědek duchovní Jiří Holík († 1670) ve svém spisu *Blutige Thränen des Böhmerlandes* — dali zvoněním lidi svolati, a když se všickni shromáždili, vyložili jim příčinu příchodu svého, proč byli totiž vysláni, a napomínali lid nejprvé sladkými a dobrými slovy, aby každý knihy své, kolik by jich měl, přinesl. Někteří na to, jsouce velmi bázliví a bojíce se, že by prozrazeni a potrestáni byli, kdy by takto neučinili, přinesli všecky knihy své; mnozí ale všech nedali, ač jim to

málo pomohlo. Snešené knihy byly od jistých lidí, k tomu zvláště zřízených, uprostřed náměstí (nebo před kostel) složeny (nebo povozy z města za zdi vyvezeny, nebo k šibenici a stínadlům shromážděny), kde veliký oheň učiněn, a všecky do něho vházeny byly. Při tom stála stráž, aby nižádná kniha nazpět vzata býti nemohla. Mezi tím ale šli od domu k domu a prolézali všecky komory, sklepy a kouty; veškery bedny a skříně museli jim domácí otevříti, a kde ještě nějaké knihy vyslídili, pobrali je, velice se zlobíce a hospodáři lajíce, že knihy byl zadržel. A takého dali na rozkaz soudcův do vězení vrhnouti, načež byl podle vůle jejich nejen peněžitě nýbrž i tělesně těžším a delším žalářem potrestán.

Když tak opět značný počet knih nahromadili, mezi nimiž mnoho set biblí českých a krásně vázaných, roztrhali je s mnohým zlořečením a házeli v oheň. „Viz," pravil jeden, „jak krásně hoří ty kacířské knihy s učením falešným! A kdo se nechce na pravou víru katolickou obrátiti, nechť upálen jest jako tyto!" — „Ach, nemohu ani říci (praví onen svědek dále), jak mnoho krásných knih v tolika mnohých sudech a skříních odvlečeno a spáleno bylo, a to nejen v mé vlasti české nýbrž i po celém království uherském. A shledávány byly knihy s takovou nesmyslností, že trnuli lidé nad zuřením a vztekem těch, kteří to páchali. Staloli se, že na kterém místě skrovném a malém nemohlo se mnoho knih sebrati, nebývaly za vhodné uznány, aby se veřejně spálily, a proto zničeny byly v domech. V Praze jsou dva kněží zřízeni co vyhledávači takových „kacířských" knih, a chodívají dvakráte v témdni na trh, kde stále knihy se prodávají. Naleznouli evangelické spisy, brávají je, majíce vždy někoho s sebou, kdo by je nosil, anebo tytéž roztrhají." —

Nesčíslný počet českých knih byl takto vyhuben; krásná díla ducha českého ničena, a lidu zuboženému brána tím jediná útěcha, která mu zbývala po tolikerém krutém pronásledování po celé naší vlasti. Ztráta a ničení těch knih, obzvlášť ale posvátné biblí, bolela tajné evangelíky ještě více, nežli ztráta statkův a tělesná mučení. I hleděli, aby vzdor všemu pronásledování zachránili přece některé ty zděděné památky. Zakopávali je ve sklepích, v stodolách, ukrývali je v duté stromy, jakož jest na př. památná lípa v obci Strouzném na hranicích slezskočeských dosud zachovaná, neb i pod boudy zlých psův a p. A čítali je buď doma na půdě, v zadních částech domů, při zavřených dveřích, ve sklepích a všelikých koutech domovních jednotlivě neb i společně při vystavené mužské neb i ženské stráži, pozorující, aby jich nepřátelé nepřekvapili; buď v lesích, v roklích a odlehlých a skrytých místech, kde by vyzrazeni býti nemohli.

Museli se vůbec míti velice na pozoru; nebo nepřátelé ustavičně slídili po všech krajinách, přepadali nenadále jednotlivé rodiny jim podezřelé, lstivým spůsobem i pomocí dítek, kteréž obrázky a jinými věcmi sobě nakloniti hleděli, po skrytých knihách pátrajíce; na některé osoby naléhali, aby vyzrazovaly, kdo z obce a kde k společnému čtení a modlení ze zapovězených knih se shromažďují. Nešetřili ani posvátné lásky dětí k rodičům, ani příbuzenství, ano za zlé pokládali i povinnou uctivost k praotcům a k jejich památkám, za zlé lásku

k bližním a přátelství, kdy nechtěla podati se k udavačství a zradě. Zlé činí, hlásali, kteří k libosti starších předků po nich zanechané knihy zachovávají. „Že bludné knihy v naší vlasti po starších zanechané až podnes," praví ještě roku 1729, 1749 a 1770,*) „se vynacházejí, více slitování nežli podivení hodná věc jest; nebo věděti sluší, že předkové naši, dílem velikým za svých časů nedostatkem duchovenstva, dílem pro podvodnou ošemetnost kacířských autorů, ne tak snadno knihy a čtení bludná rozeznati mohli. — Kdokoliv pro ohled svých starších a přátel bludné knihy až posavad zadržuje, skutkem dokazuje, že více tělesným svazkem sobě spojené starší než Krista Ježíše, jemuž věčnou láskou přivtělen býti má, miluje. Spasení svému velice škodí, kteří pro marný strach nebo stud své neb cizí knihy bludné tají, neb pro jakýkoliv ohled budoucí nepříležitosti, nepřátelstva, škody atd. kacířské mezi bližními nakažení nevyjevují. Knihy bludné podpalují pekelný oheň v obci křesťanské. Proč celému křesťanstvu škodný plamen tajíme? proč, majíce toho vědomost, plazící se pokoutně pekelný oheň ten vyjeviti se stydíme?.. Knihy bludné nesmrtelnou duši o království věčné přivádějí. Bludným čtením vypuzen bývá z své pevnosti král věčné slávy Kristus. Kdo srdce k Kristu náchylné má, kdo předrahou jediné duše cenu, kdo ztrátu království božího sobě rozvažuje, kterak se styděti bude škůdce toho všeho vyzraditi a vyjeviti?.. Mnohý ovšem dobrou má povědomost, kterak ten neb onen pohoršlivě proti církvi boží, proti samospasitedlné víře rozmlouvá, ví, na kterém místě k čtení kacířských knih, k večeři nebo k sboru kacířskému scházejí se bludní vlastencové; ten neb onen přítel je podvodný kacíř, jiné s svou pohoršlivou řečí od pravé víry odvádí.... Ale pokudž se stydím vyjeviti to, co bludného v pravdě jsem slyšel neb viděl, styděti se někdy bude za mne syn boží; pokud pravdu zapírám, zapírám Krista." —

A tím horlením, přemlouváním, sliby, dary, nebo přísným jednáním, trestáním, vězením a mučením skutečně také mnohé k úmyslům svým naklonili nebo donutili. Nalézajíť se příklady, že někteří dopustili se zrady na nejbližších přátelích ano i na bratřích a sestrách; udali a svědčili ústně a písemně před konsistořemi, že jim ten neb onen evangelické knihy podával, u sebe je shromažďoval, jim z těchto předčítal a s nimi také zpíval a se modlil.**) Namnoze však vítězila nad oním podněcováním a pokušením staročeská vědomost čistého učení lásky křesťanské, příklad a věrná památka šlechetných předkův a otcův. A někteří potomci jejich, když nemohli již déle snášeti nelidská soužení od nepřátel, raději opustili pěkné statky své a utekli se pro svobodu svědomí do sousedních zemí, hlavně do Lužice, kde byli vyhnanci čeští některé osady založili. A ti, co ve vlasti zůstali při všem pronásledování, sílili ducha svého proti nepřátelům i dále v tajných shromážděních náboženských, a v důvěře v Boha trpělivě čekali času, až by mohli zřejmě náboženství předků svých vyznávati a dle něho živi

*) Klíč §. I. 1. 6.

**) Acta historico-ecclesiastica III. Bd., S. 710 ff. 15. — K. G. Morávek potomek Českých vyhnanců: Geschichte der Exulantengemeinde in Zittau S. 128 ff. a j. v.

býti. Po stoletém pronásledování poznávali nepřátelé, že nejen „bludy kacířské“ z kořene nevyhladili, nýbrž i že české knihy pronásledovanou víru evangelickou sílí ano i šíří. „Tomu se v naší vlasti dosti vynadiviti nemohu,“ volá tu v první polovici XVIII. století zlopověstný palič českých knih Antonín Koniáš jesuita, „kterak mnozí s nebezpečenstvím těžkého časného trestu, škody, statku, ano i života svého, s patrným uražením velebnosti božské, lživě a podvodně víru a knihy své kryjí, zapírají, a v ustavičném strachu a nepokoji, v bludné a k zahynutí věčnému zavádějící víře živi jsou, ježto by mohli v jisté a bezpečné, spasitedlné, slovem božím utvrzené církvi, v pokoji statečku svého beze všeho strachu požívati a živi býti; kdy by celoupřímně s duchovní vrchností se poradili, všecky knihy k bedlivému vyzkoumání a potvrzení dobrovolně jim odevzdali a na jejich ramena celou starost o spasení své složili.“ *)

A že byli toho času také mnozí šlechticové a vyšší úředníci, kteří ačkoli katolíci, přece zapovězené knihy chovali, jich nechtěli vydati a duchovním soudcům podrobiti, předstírajíce, jako by zápověď o těch knihách toliko k sprostému lidu selskému se vztahovala, vytýká jim týž jesuita, že to činí „pro ohled starších svých, pro všetečnost a vyražení své, aneb raději pro nádherný ohled na vznešený rod, stav neb úřad svůj,“ a káže jim: „Kde pak vší vznešenosti a důstojnosti kořen, pravá ctnost s tělesnou urozeností spojena jest, tam pokorná k církvi svaté a k jejím správcům poslušnost vždycky domácí se vynachází... Pročež kdokoliv spasení své ubezpečiti, poslušným církve svaté synem, Kristovy cti a slávy ochrancem se prokázati míní: nemá se styděti knihárnu svou zcela k bedlivému přehlídnutí otevříti tomu, jemuž tajnosti srdce při svátosti svaté zpovědi svěřuje. Čím zajisté kdo vyššího rodu, stavu a hodnosti jest, tím ochotněji aspoň pro příklad poddaných, radu s duchovními otci v té příčině pohledávati má; zvlášť mnozí z slavných staročeských rodů pocházející potomci, poněvadž slavným rodům českým, před časy nešťastně bloudícím, obětováno jest množství bludných knih, jakž nás tolikery připisové, erby a památky v bludných knihách vyučují.“ — —

Následkem ustavičného toho pronásledování české knihy vždy víc a více řídly, a tajní evangelíci tím o poslední útěchu přicházeli, jaká jim z nich prýštila. I pocítěna potřeba, aby nové knihy vydávány byly, neměloli učení evangelické a památka dobrých předků v potomstvu zajíti. Ve vlasti samé bylo to naprosto nemožné, a proto vyhnanci čeští v cizině a jejich potomci pamětlivi jsouce bratří a přátel svých ve vlasti, pomýšleli a přičiňovali se všemožně, aby té potřebě spomoženo bylo. Vysílali k nim tajně nejen učitele, kteří by je v náboženství poučovali, utvrzovali, a svátostí večeře Páně pod obojí přisluhovali; nýbrž i pečovali o to, aby *knihami v cizině vydávanými* poskytnuta jim byla stálá duchovní posila a poučení v duchu staročeském.

Vydávali tedy časem v rozličných městech a zemích, nejvíce v Lužici, v Sasku, v Prusku atd., české knihy a sice buď pronásledované spisy staročeské, hlavně výtečné jazykem a obsahem spisy Jed-

*) Klíč §. I. 3. 7.

noty bratrské, buď nové dle cizích spracované nebo přeložené, buď samostatné, původní. A této činnosti účastnili se nejen kazatelé a učitelé českých obcí v cizině, kteří vydání těch knih upravovali nebo spisy nové skládali (jako na př. Sam. Martinius z Dražova, Kašpar Motěšický, Jan Miller, Adam a Jan Simonides, Krist. Pešek, Jan Jiří Dolanský, Frant. Rühr, Jiří Tranovský, Jan Liberda, Jan Bohum. Elsner a j. v.), nýbrž i mnozí údové týchž obcí, kteří vydání ta hmotně podporovali neb i sami na svůj náklad knihy tisknouti dávali,*) jako na př. r. 1685 Matěj Kohout „exulant český" v Drážďanech: Mart. Lutera Katechismus český i německý; roku 1710 Jan Tobiades a Jakub Jakubic měšťané a obchodníci v Žitavě: Poklad zpěvů duchovních . . . pro rozšíření cti a chvály boží a k obecnému užívání; roku 1730 Jiřík Fachnar, Jiřík Knížek a Jan Špičák v Žitavě: Kristiana Peška 200roční církve evangelické památku; roku 1757 V. Toužil v Berlíně: Jana Amosa Komenského Labyrint světa a ráj srdce, a téhož Kázání XXI. o tajemstvích smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista spasitele světa učiněná v Lešně Polském 1636 a j. v.

Památné knihy takové vycházely tiskem nejvíce v následujících dobách a místech:

1. V době od vyhnání protestantů českých z vlasti až do smrti posledního biskupa Jednoty bratrské Jana Amosa Komenského r. 1671:

V Drážďanech, hlavně ok. r. 1627—32 spisy Sam. Martinia z Dražova,**) překlady Krištofa Megandra, Viktorina Facilida Mezřického, Bohuslava Křineckého z Ronova a j.;

v *Perně* ok. r. 1632—39 spisy S. Martinia z Dražova a j.;

v *Lešně* ok. r. 1630—56 spisy Jednoty bratrské, zvláště J. A. Komenského, Jana Cyrilla, jeho tchána a j.;

v *Amsterodamě* od 1656—71 spisy J. A. Komenského a Mik. Drabíka;

v *Levoči* ok. 1631—71 spisy Jiřího Tranovského, překl. Adama Plinovice z Skocova a j.;

v *Žitavě* hlavně r. 1630 Katechismus od P. Krupia r. 1666. Kancionál od Vácsl. Pacovského, jiný r. 1668 atd.

2. Od Jana Amosa Komenského r. 1671 až do vydání tolerančního patentu císaře Josefa II. r. 1781:

v *Žitavě* hlavně od r. 1678—85 a 1706 a násl.: spisy Jana Millera, Adama a Jana Simonida, Krist. Peška, Kašp. Motěšického, Jana Jiřího Dolanského, Fr. Rühra, Jana Kr. Vodičky a j. v., a spisy českobratrské nově vydávány;

v *Levoči* dále r. 1677—1715 a násl. nová vydání starších knih, překl. Dan. Synapia atd.;

v *Hale* zvláště roku 1709. 22. 36. 44—45, 1763—66 a 1775 nejvíce nová vydání starých spisů českobratrských, biblí a p.;

v *Drážďanech* r. 1709. 31. 48 mimo jiné: spisy Jiřího Petrmana;

*) Viz na př. Josefa Jungmanna Historii lit. čes. odd. V. č. 113, 740, 487, 855 a.

**) Tamtéž v Ukazovateli a v oddělení pátém zprávy o životě a spisech těchto vyhnanců českých.

v *Vitemberce* r. 1700. 44—46: spisy Dan. Krmana, Jana Tonsoria a j.;

v *Lipsku* r. 1719. 36—37 starší spisy nově vydány;

v *Lubani* (Laubně) r. 1725—*31*, 32, *1745*—49: spisy Jiřího Tranovského, Eliáše Mlynarových, Jana Liberdy, překl. Jana Moce a nová vydání českobratrských spisův a p.;

v *Berlíně* hlavně r. 1737, *48*. 50—84 (a 1807, 1824) nejvíce nová vydání týchže spisů, na př. kancionaly, modlitby, díla J. A. Komenského, a spisy kazatelů tamějších: Jana Liberdy, Jana Bohumila Elsnera, překl. Ondř. Machera a j.;

v *Břehu* r. 1744—46 písně, žaltář, modlitby a p.

Mimo tato místa, kde nejvíce českých knih v oné době tiskem vyšlo, vydali Čechové v cizině ještě jinde potřebné knihy, buď dle starších spisů nebo nové, na př.: roku 1723 v Krosně, 1730 v Tubinku, 1733 v Gdánsku, 1736 ve Výmaru, r. 1739 a 1741 v Elbingu, r. 1765 ve Vratislavi, r. 1773 v Jeně.

Tiskly se tu arci nejvíce knihy náboženské, zpěvníky čili kancionály, biblí, části písma svatého, modlitby a jiné nábožensky vzdělavatelné spisy; avšak i v těchto chovala se vroucí láska k vlasti a k národu, zbožné ctění památky praotcův, chovalo se i vědomí národní a naděje k svobodě svědomí a k vrácení se do milé vlasti.

V oddělení na př. zpěvů duchovních „O mučedlnících českých“, upomínán jest „národ český“ na děj obnovení církve svaté v Čechách skrze Mistra Jana Husa, a vzbuzován ku chvále za jemu obzvláště dobrodiní mnohá v tom učiněná“; nebo prý „vzezřelť Bůh na hrozné zavedení od písma svatého, vzpomenul na věrné zaslíbení Krista Syna svého, že těch dní ukrátí, Antikrista zkazí duchem úst svých skrze posly své kázáním jich ... Všecko to sám Bůh při něm (Husovi) činil, i srdce otců našich k němu naklonil, byť přijali pravdu čtení, i při něm stáli. Kteřížto vzdálivše se nečistot bludu Antikristova, shlukli se, držíc se pravých jistot, v církev Pána Krista, majíc obnovení v víře jeho čtení, což i na nás od nich přišlo také v tento čas.“ *) A dojemnými zpěvy „O vyhnání a vyhnancích z vlasti. O zemi české“ zpomínají na milovanou vlast, na minulé doby, kdy „před dvěma sty lety země byla u velké vážnosti, když se v ní to boží símě rozsívalo v hojnosti“; plačíce „svého pádu“ poroučejí Bohu „matku milou českou zemi, zemi někdy svatou,“ a prosí: „Žehnej tě Bůh rozkošná naše česká země, z tebe smutně béře s pláčem české plémě. Bůh tě žehnej matko milá, všems přízniva byla, laskavě a bohatě nás všecky živila. Bůh tě žehnej slavné vzácné království české, jižť hle, v tobě panuje pokolení vlaské. Cizozemci tvoji páni, Čechové vyhnaní, synové od své matky sem tam rozehnaní. — Želiž se tobě Bože tak hrozného skutku, pohleď na smutné Čechy, jak jsou v velkém smutku ... nalož otcovsky s smutnou naší vlastí... spomoz, potěš národ náš... pomoziž milý Pane z našeho podružství, — potěš své vyhnané a uveď nás tím spíše do

*) Kancionál vyd. r. 1710 zpěv 497. 500. str. 794 a násl. „O mučedlnících Českých“, str. 1201 a násl. „O vyhnání a vyhnancích z vlasti. O zemi České“, zpěvy 743—763.

vlasti.“ A v této naději zbožně pěli: „K vlasti patřímť já své milé, a na ní vzpomínám, neb z ní svůj život mám; dáť mi to věřím Pán cele, že se do ni dostanu, a čest vzdám svému Pánu... Pakliže mne do mé vlasti sám mocně ráčíš přivesti, rač mne k tomu nastrojiti, abychť tam mohl sloužiti.“ A vydávajíce ony knihy, hleděli, aby tyto nejen obsahem k mravnému vzdělání lidu nýbrž i k pěstování českého jazyka v jeho „čistotě a gruntovní orthografii“ sloužily. Brali si v tom za příklad horlivé vzdělavatele mateřského jazyka, šlechetné předky své bratry české, jejichžto vzorná díla také nejvíce nově vydávali. I působili tím velice i k udržení evangelické víry v zemích českých i k udržení národnosti naší hlavně v severních krajinách, kde před časy rozšířena byla ona Jednota bratrská.

Působení tomu především sluší přičísti zásluhu, že v době té, kdy v ostatních Čechách upadla minulost národa v zapomenutí, v oněch místech vědomí to a památka předků našich v lidu nevyhasla, a staročeský duch se v něm udržel i za neustálého krutého pronásledování. Náboženský ten duch ovládl některá léta v mysli lidu takou měrou, že časem opouštěli zase pro svobodu svědomí raději statky, přátele i vlast. A pozorovati lze, že nová tato vyhnanství neb dobrovolná vystěhování právě tehdy nejčetněji se děla, kdy literární činnost ona za hranicemi větší bývala, a české knihy tím hojněji do vlasti naší se donášely; na př. okolo léta 1651, 1685, 1710 a násl., kdy vycházely tiskem: v Levoči, v Hale, v Žitavě, v Drážďanech, v Lipsku; okolo léta 1722, 1725, 1733 a násl. zvláště v Žitavě a v Lubani, kterých let založeny byly od nových vystěhovalců českých osady Oertmannsdorf, Karlsdorf, Ochranov čili Herrnhut, Niska, Velký Hennersdorf, Gerlachsheim*); na konci první polovice XVIII. století, kdy zase noví vystěhovalci čeští založili v pruském Slezsku osady Husinec, Tábor, Hradec a j., byly opět hojněji nové knihy české vydávány mimo Žitavu, Lubaň, Hale, Drážďany, také v Berlíně, Vitemberce, Břehu atd.

Mezi těmito novými vystěhovalci nalézali se také mnozí, kteří potom, jak oni výše jmenovaní, značně podporovali vydávání knih v cizině pro český lid ve vlasti, vědouce sami ze zkušenosti, jak velice tento po nich touží a jich k útěše v ustavičných pokušeních a protivenstvích potřebí má.

Knihy ty přinášeny byly za velikého nebezpečenství ze strany pronásledovatelů jich buď od některých horlivých evangelíků tajných v Čechách, buď od vystěhovalců samých. Z tajných evangelíků, zvláště v severních Čechách, někteří konali často daleké cesty k zahraničním bratřím u víře, aby s nimi účastnili se služeb božích v jazyku mateřském a slavili večeři páně pod obojí spůsobou, a přinášeli nazpět ony knihy pro sebe i pro jiné tajné spoluvěrce, jako na př. Martin Kopecký, učitel ve Veselí u Králové Hradce. Týž přicházíval do Žitavy za vytknutým účelem, a přinášíval odtud české knihy domů; tyto pak dle potřeby i pro jiné opisoval a vázal, když po nich toužili a dostati jich nebylo lze; příbuzné a dobré známé shromažďoval a tu je poučoval, jim

*) Srovn. Osvěta 1873 č. 3. str. 171.

z písem předčítal, s nimi zpíval a se modlil.*) A proto velice pronásledován od konsistoře Hradecké, konečně r. 1725 s rodinou svou do Žitavy a později do Berlína se vystěhoval.

Z vystěhovalců pak, obzvláště z těch, kteří se byli do Lužice nebo do Uher utekli, odvažovali se mnozí pod záminkou obchodu co kupci, vozkové, krajkáři, příznici, plátenníci, zapovězené knihy do království českého přivážeti a vnášeti, nedbajíce velikého nebezpečenství, jaké jim proto hrozilo. Úřadům dávány o nich zprávy a přísné rozkazy, aby je stíhaly. A bylli někdo z nich vyzrazen a zajat, byl dle nejvyššího rozkazu podržán, „na trest meče proti němu pokračováno, ještě s pobráním všeho zboží potrestán, a témuž, jenž ho byl udal, třetina pobraného zboží, nebo jestli toliko samé kacířské knihy přinešeny byly, odměna ex publico udělena“ **) byla.

Z pozdějších vystěhovalcův (od roku 1730—1736) přicházeli za tím účelem do Čech mimo jiné zejmena následující z Lužice: František Čapek, tkadlec, poddaný z panství Litomyšlského ze vsi Heřmanic, podnikal obyčejně z jara cesty do této krajiny, vykonával náboženská shromáždění s tajnými evangelíky, jichž ke 500 na tom panství zaznamenaných měl, a přinášel jim knihy, jako: zpěvník Harfu, modlitby Přemyšlování nazvané, Žalmy s malým tiskem, Zákon (vyd. v Hali) a j. Jakub Mikulecký, krejčí, ze vsi Kornic s téhož panství, jenž chodě s plátnem, šátky a p. též ozbrojen vídán byl; Jakub Snitili, muž i latině vzdělaný, s panství Lanškrounského, prodával knihy, jako: Evangelia, modlitby „Rájské růže“ a j., a jeho nejmladší bratr Pavel vázal je, jakož i sám knihy ode vsi ke vsi roznášel; Pavel Sazima 60 let stár hlavně v kraji Litoměřickém, Boleslavském a Kouřímském; Matiáš Smolík a j. v.

Z Uher sem přicházející vystěhovalci, obyčejně oděni v kroj slovácký neb uherský, navštěvovali nejvíce mlýny, prodávajíce spolu plátna na pytlíky a jiné mlynářské potřeby. V oné době chodil na př. Martin Cihlář z Chvaletic: po Labi k Čáslavi; Vraný (dva téhož jmena) z Běletic: po Labi k Turnovu, Pardubicům a Litomyšli; Martin Svoboda z okresu Královéhradeckého: po Moravě a k Jindřichovu Hradci; Černý z Jindřichova Hradce: u Turnova, po Jizeře a k Pardubicům; Martin Trávníček: až k Bělé, k Pardubicům a k řece Sazavě atd.***)

Jiní pak vyučivše se řemeslu, odešli na zkušenou do nekatolických zemí, a vracejíce se domů přinášeli svým přátelům zapovězené knihy české, a někteří potom domácí své k vystěhování se do protestantských zemí přiměli a jiné k tomu povzbuzovali, jako na př. Jakub Andrle z Heřmanic, krejčí, jenž byl bratru svému Václavovi Nový zákon a Kašpara Motěšického Modlitby přinesl, Kristian David, tesař, zakladatel Ochranova č. Herrnhutu a j.

---

*) Acta hist.-eccles. III. S. 710 ff. v. 7, 17, 18. a rkps. v archivu čes. církve v Berlíně.

**) Po rozkazu císaře Karla VII. r. 1721 a 1725, Marie Terezie r. 1749 a 1770.

***) Verzeichniss der in Böhmen hin und her wieder streiffenden ketzerischen Verführer, rkps. z archivu města Tábora p. prof. M. Kolářem laskavě poskytnut.

Jiní zase co poslové z Vratislavi, Norimberka a z Lipska přicházející, často i ti, kteří do Karlových Varův a Teplic pro ušetření svého zdraví přijížděli, ony zapovězené knihy do Čech vozili a nosili.

Avšak nejrozsáhleji a nejvýdatněji v té činnosti, t. v spisování nebo vydávání českých knih evangelických za hranicemi a v rozšiřování jich po všech vlastech československých, působili na začátku XVIII. století v Žitavě Kristian Pešek, učený potomek vyhnanců českobratrských, a Václav Kleych, nový vystěhovalec, oba pro své zásluhy o pěstování jazyka a literatury české, o zachování náboženského a národního vědomí mezi Čechy v oné smutné době znameniti a vděčné paměti hodni.

Kristian Pešek narozen v Žitavě 31. července 1676, nabyl prvního vzdělání v rodišti svém; musel ale pro chudobu rodičů svých studií nechati a odebral se do Buděšína r. 1690, kde živě se opisováním u tamějšího právního, chodil do soukromých hodin ředitele Rosenberga. Navrátiv se pak opět do Žitavy, seznámil se tu s gymnasiastou Samuelem Michaelidem, pozdějším kazatelem a superintendentem v Bystřici Báňské, a byl od něho latinskému jazyku dále vyučován. Doufaje, že by v Uhersku snadněji pokračovati mohl, vydal se tam r. 1693 maje na cestu toliko jeden tolar. Když do Březové přišel, chtěl býti na školu přijat, i podal žádost o místo k dobročinné Kateřině Sidonii baronce z Ostrošic; této však zalíbil se pěkný rukopis jeho, tak že raději sama přijala jej za svého písaře. Po roce pak odebral se do Trenčína, kde v evangelické škole pilně studoval, a na to dvěma kupci do Prešpurka povolán byl, aby dítky jejich psaní a počtům učil. Maje tu vhodnou příležitost, studoval dále na tamější škole, načež roku 1698 odebral se na akademii do Vitemberka, a zdržel se tady přes dvě léta, živě se v chudobě své soukromým vyučováním, až povolán byl na uprázdněné místo kazatelské do české osady Neusalzu, pak do Žitavy, kdež ustanoven byl r. 1704 za učitele mathematiky na gymnasiu. R. 1706 nabízeno mu místo kazatelské v Žilině, kteréž ale na radu theologické fakulty Vitemberské, jíž se byl tázal, nepřijal pro tehdejší nepokoje válečné, a zůstal tedy v onom úřadě na gymnasiu Žitavském, pracuje mimo povinnosti učitelské věrně k mravnímu vzdělání lidu českého.

Za týmž účelem vydával nově knihy buď sám, nebo prohlížel, opravoval a předmluvami opatřoval knihy od jiných, hlavně od Václ. Kleycha, vydávané. Sepsal: Dvoustoroční církve evangelické památku l. P. 1717 a 1730 „na památku potomkům českým,“ k níž připojil báseň svou, prose boha, „aby i na potomky, To slovo své ochraňoval“... Přeložil a vydal: Tři písně postní nyní v nově p. Kristu na kříži trpícímu ke cti a slávě, r. 1716, 1724, 1740; Gottfrieda Hoffmanna Čtverou nábožnost r. 1709, Kristiana Langhausa Křesťanských dítek ruční a domácí postillu 1712, 1734, 1738; upravil a vydal: Novoroční dar poetický 1700, Filipa Kegela Dvanactero přemyšlování duchovních (přel. Adam Plinovic z Skocova) 1715.

Z předmluv jeho k jiným vydáním obzvláště vytknouti sluší: zajímavou předmluvu k českému kancionálu vyd. r. 1710 od Jana Myllera, české církve Žitavské učitele, dle níž „některý rok již, mnozí slova Páně milovníci jak v naší zemi tak i v cizích po nových a to

důkladnějších kancionalech vzdychali a upěli, i pana autora nynějšího aby se k tomu přičinil a takovou práci na sebe vzal, poslušně a snažně žádali," a tamější Čechové „k časům pilně prohlédali, přítomnému, budoucímu" a měli o práci své „naději mnohou — Vždyť někdy někoho vzbudí, Z dřímoty, ze sna probudí"...

Téhož roku podal obšírnou předmluvu o velikém užitku duchovních zpěvů k Modlitbám nábožným a křesťanským z písem svatých vybraným od J. Habermanna; r. 1709, 1726 předmluvu ke Katechismu Mart. Lutera; roku 1720 důkladnou, známostí české historie, biblí a literatury vůbec vynikající předmluvu k Novému zákonu, jejž byl také podle biblí od Jednoty bratrské léta 1613 vydané „pro její čistotu a gruntovní orthografii" k tisku upravil a Václ. Kleych nákladem svým vydal.

Při všech těchto pracích vynasnažoval se podle své možnosti, „aby Zákon Boží svému bližnímu buď ústně nebo na všelijaký jiný způsob v známost uváděl, a tak jako sebe samého tak i bližního svého v známosti Boží vzdělával... ano písmo sv. jest pokrm občerstvující duši, poklad drahý mnohem žádostivější nežli zlato, jest nejživější radost a potěšení srdce... aby vždy, ačkoli dosti malé znamení péče o budoucí dobré národu, téhož jazyka užívajícího, po sobě pozůstavil."

Rodákům svým u vyhnanství prokazoval kromě té činnosti ještě jiné služby; učil je při zvláštních příležitostech i kázáním v českém kostele, pečuje hlavně o mravné vzdělání jejich. Jsa velice vzdělán, „působil národu svému čest" *) i oním pěstováním jazyka mateřského i velmi vzácnými vědomostmi. Co výtečný mathematik v celém Německu na slovo vzatý prospěl i literatuře německé sepsav celkem *31* nejvíce mathematických knih, z nichž na př. početní kniha „Rechenschüler" vyšla r. 1835 v *22.* vydání. V domě svém (č. 339) zřídil si také hvězdárnu vlastní, **) a pracoval takto neunavně, jsa vždy s mnohými učenci v Sasku a v Uhersku v důvěrném spojení písemném, až do své smrti dne 28. října 1744.

Václav Kleych narodil se r. 1678 v Lužanech na panství Litomyšlském, v krajině českobratrské. Měl zde veliký statek selský, a vždycky jsa milovník a ctitel písma sv. a maje nejen biblí nýbrž i některé zapovězené knihy evangelické, čítával je noční doby ve skrytosti; než ačkoli to velmi opatrně dělával, byl konečně přece vyzrazen. Obávaje se proto ze strany katolických kněží ukrutných trestův a soužení, umínil raději z vlasti se vystěhovati. I opustil všechen statek svůj, a maje toliko dvacet tolarů hotových peněz, utekl se s manželkou a dvěma dceruškami, jež co malé dítky na zádech nesli, do města Žitavy r. 1705. Zde musel s počátku velmi nuzně žíti, vydělávaje si živobytí nádennickou prací, ana jeho manželka pro tkalce tamější vlnu předla; později najal si zahradu (č. 910.) před branou, a časem uspořil si něco peněz. Seznámil se zatím s některými kazateli uherskými, kteří

*) Otto G. Fr. Lexicon der Oberl. Schriftst. u. Künst. 1803. II. S. 772—776.
**) Peschek C. A. Handbuch der Geschichte von Zittau I. B. S. 558.

jej žádali, by jim potřebné knihy objednával a dodával. Odvážil se prostřednictví tohoto, ačkoli velmi nebezpečného v zemích rakouských, a stav se takto nejdřív obstaravatelem, knihkupcem potom i nakladatelem, zařídil si i v Žitavě veliký sklad českých knih. Každého roku cestoval do Uher, přivážeje tajně, obyčejně za temna nočního, celé náklady knih evangelickým duchovním, zejmena: Danieli Krmanovi církve Mijavské superintendentu, Samueli Michaelidovi při církvi slovenské před městem Baňskou Bystřicí, Janu Blasiovi při církvi Trenčanské, Matěji Prunemu tamtéž, Janu Radyciovi při církvi Turo-Laucské, Michaeli Krmanovi při církví Krajnanské a j. v., kteří prostřednictvím V. Kleycha i vlastní spisy své a potřebné knihy náboženské, v Rakousku pronásledované, v cizině tisknouti dávali. Při tom arci stalo se mu také, že prozrazen byl a vzaty mu všecky knihy, jako na př. v Trenčíně, kde mu místní katolický kněz i rukopisy Krmanovy pobral. Značný sklad knih měl také v Těšíně skryt u tamějšího kazatele českého, odkudž je mimo Slovensko i do druhých zemí československých dodával, a dosáhl konečně až i císařského dovolení, že směl veřejně na hřbitově Těšínském obchod v knihách vésti. Užil toho velmi výdatně k rozšíření knih svých, ovšem i do vlasti české, a přispěl tím nesmírně k udržení a sesílení evangelické víry v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku.

Sám však (pokud víme) knihy nepsal; neboť i předmluvy k vydaným od něho knihám pocházejí větší od přítele jeho Peška, jenž mu byl stále radou a skutkem u vydávání jich pomocen. S ním snažil se Kleych podle možnosti „jak sám sebe tak i bližního svého v známosti boží vzdělávati," a kterak by lidu obecnému nejpříjemněji posloužiti se mohlo, a zůstavil takto skutečně po sobě „znamení péče o budoucí dobré národu téhož jazyka užívajícího." U vydávání knih českých počal r. 1720 s Novým zákonem, jejž byl Pešek k tisku připravil a předmluvou (s jmenem Kleychovým) opatřil; potom vydával: velké a malé zpěvníky čili kancionály, které v četných církvích československých uvedeny byly; Agendu čili práce církevní r. 1734 v 4., které se také v Uhřích a Slezsku všeobecně dlouho užívalo; mnohé velké a malé modlitby v 8, 12, 16, 24, 32., katechismy (dle Luterova učení), Konfessí čili vyznání víry Augsburské r. 1720 v 16.; Pavla Jakobeiho Modlitební poklad r. 1732 v 8., Havla Žalanského O ctnosti anjelské r. 1724 v. m. 12., Manha čili Obrana evangelickoluteranského učení o večeři Páně, v. m. 8.; Korunka nebo vínek panenský r. 1720 v 16., České slabikáře (s některými modlitbami) v 8. a j. v., které vytknuty jsou v Jungmannově Historii literatury české str. 557. a v Indexu zapovězených knih českých str. 89—90.

Na mnohých vydáních ale neudal ani místa tisku ani jmena svého co nakladatele, jako na př. v některých z oněch jmenovaných spisův a v Jungmannově Historii v oddělení pátém č. 4, 112 a b, 1117, 1602 a b c d, 1623 b. a j. v. A knihy ty od něho vydávané nalézaly hojného odbytu mezi Čechoslovany, takže mnohá během několika let pětkrát a vícekráte vydána byla. — Věnoval se takto zcela službám evangelické církve, až konečně na cestě své r. 1737 v Ne-

spalích na Slovensku zimnicí stížen, činný život svůj dokonal, stár jsa 59 let.*)

V díle pak jeho bylo časem opět pokračováno. Někteří vyhnanci totiž i dále vnášeli a prodávali české knihy do vlasti tajným evangelíkům, jako na př. před r. 1748 a okolo r. 1758 Jan Houžvička, jenž byl s takovými knihami u Německého Brodu zajat, a s bratrem svým a s Matějem Linkem, dělníkem, jenž ostatně plátnem obchod měl, o vánocích r. 1748 v Poděbradech uvězněn; potom ale od r. 1759 až 1761 místo učitelské v Žitavě zastával.**)

A české nakladatelství a knihkupectví, jaké byl Včcl. Kleych zařídil, obnovil zase po 31 letech jeho zeť *Martin Horák*. Ten narodil se v Chlebích u Čáslavi r. 1728, kdež otec jeho správcem byl. Z počátku co katolík byl hospodářským písařem; vystěhoval se však r. 1752 do Žitavy, přestoupil na víru evangelickou, a živil se tu obchodem v potravinách. R. 1768 zařídil si české knihkupectví a r. 1771 vlastní nakladatelství, vydávaje pak u velkém nákladu knihy, mnohé v 5000 až 6000 výtiscích; a sice tiskem v Hale (nové biblí), a v Lubině: Malinké modlitební knížečky (v 24), pro svou podobu „špalíčky" nazývané, které v českém lidu zvlášť oblíbeny byly, an je všude s sebou míti a v příhodné chvíli na poli nebo kdekoliv jinde po práci čísti mohl; Modlitby Kašp. Motěšického, Stránského; F. Kegela Dvanáctero přemyšlování s předmluvou Kr. Peška nově vyd. r. 1772 a několikráte potom. Deset let provozoval šťastně nebezpečný ten obchod, maje u vydávání knih radou pomocny české spisovatele: Jiřího Petrmana, kazatele české církve v Drážďanech, a Jana Krištofa Vodičku, kazatele v Žitavě.

Knihkupectvím a nakladatelstvím Václava Kleycha a Martina Horáka rozšířilo se nesmírné množství českých knih po všech vlastech československých i přes všeliké pronásledování. Tajní evangelíci vážili si jich velmi, ztrativše většinou staré knihy náboženské, a užívali jich horlivě ku vzdělání svému i přátel a sousedův. Působilť pilné čtení a rozjímání těchto knih tak velice, že (dle patentu císaře Karla VI. daného 28. prosince 1725 a vyšlého tiskem od c. k. místodržitelské kanceláře 29. ledna 1726) „milostivá vláda s velikým nezalíbením vyrozumívati ráčila, kterak ten již v tomto království vykořeněný blud sem i tam nejen v krajích mezi sprostným neumělým a tudy lehce převedenu býti mohoucím lidem sedlským, nýbrž i v městech a to i v samých městech Pražských se vyskytovati a vždy dále rozmáhati počíná", a poroučela všem úřadům, aby „všeliké bludy a kacířství vykořeniti" a katolické náboženství rozmáhati se vynasnažovaly. Proto knihy ty neustále pronásledovány a páleny byly ještě přes první polo-

---

*) Peschek Chr. Ad. „národu českého potomek": Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, Die böhm. Exulanten in Sachsen S. 112. ff. u. Geschichte der Stadt Zittau. — Morávek Karl. G.: „potomek Českých vyhnanců" r. 1847: Geschichte der böhm.-evang. Exul.-gemeinde S. 101 ff. — Otto Gottf. Fr.: Lexicon der Oberlausitz. Schriftsteller und Künstler 1802—3. — Knauthen Christian: Annales typographici Lusatiae superioris 1740 pag. 75—78.

**) Morávek Gesch. d. böhm. ev. Exul. S. 82.

vici XVIII. století, *) a nepřátelé jich i dále popuzovali lid svůj proti tajným evangelíkům, hlásajíce vždy při tom i zradu na nich, byť i příbuzní byli, slovem i písmem. A v letech 1729, 1749, 1770 vydána byla zvláštní kniha za tím účelem, totiž: „Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající, aneb Registřík některých bludných, pohoršlivých, podezřelých neb zapověděných knih, s předcházejícími oučinlivými prostředky, s kterými pohoršlivé a škodlivé knihy vyzkoumati a vykořeniti se mohou.“ Obsahuje papežské a císařské rozkazy na vyhubení těchto knih, pravidla k snadnějšímu rozeznání jich, i kdy by v seznamu tom uvedeny nebyly, a naznačuje při jednotlivých knihách, které by mohly „od duchovní vrchnosti polepšeny a vyčistěny býti“ a které „zachování a polepšení hodny“ nejsou a tedy spáliti se měly.

K odsouzeným těmto knihám náležely mimo české knihy vydané v Čechách od r. 1414 až do r. 1620 o náboženství jednající, všecky, v kterých ani jmeno místa, kde tisknuty byly, ani tiskárny udáno není, nýbrž jen: Léta Páně 1720 atd. (t. j. většinou knihy vydané nákladem Václ. Kleycha); dále „české knihy v Drážďanech, Lipsku, v Žitavě, v Berlíně, v Amsterodamě, v Laubně, Levoči a v některých jiných místech kacířských tisknuté a o náboženství jednající“... K oněm, kteréž od duchovní vrchnosti polepšeny a zachovány býti mohly, počítaly se knihy historické, právní, lékařské, hospodářské, politické a j., pokud o náboženství nejednají, a toť i od „katolických autorů, kteří ač v knize své o užitečných věcech jednají, však nicméně místem a zřídka bludné, pohoršlivé nebo podezřelé věci roztrusuje.“ A k takovým počítaly se na př. Václava Hájka z Libočan Kronika česká z r. 1541., Šeb. Münstera Kosmografia, Dan. Ad. z Veleslavína Historický kalendář, J. A. Komenského Historie o umučení a smrti Ježíše Krista (t. XXI. Kázání) nově vyd. v Berlíně 1757,**) ano i Eneáše Sylvia (papeže Pia II.) Česká kronika, i samo písmo svaté. V české kronice Sylviově byly jim „bludné, pohoršlivé a podezřelé“ mimo velmi mnohé věci zvláště: zprávy o M. Janu Husovi a Jeronymovi Pražském, o Žižkovi, o příčinách války husitské atd.; v oněch spisech vypravování o inkvisitořích, o bohatství, lakomství, žádosti marné vlády světské duchovenstva, o svobodě kázání slova božího. A co se písma sv. týče, může prý se „katolická biblí moudrým a opatrným katolíkům dovoliti“; bez rozdílu ale nikoli; poněvadž „zkušenost patrně ukazuje, že skrze lidskou opovážlivost více škody než užitku z toho plyne. V té příčině dle zdání neb úsudku biskupa, neb toho, jenž by k dotazování neb vyhledávání kacířstva zřízen byl, pokračovati se má, aby oni s radou správce církevního neb spovědlníka, čtení bible od katolických autorů obecným jazykem vydané, těm dovoliti mohli, o kterýchby povědomost měli, že by jim takové čtení ne k škodě nýbrž k rozmnožení víry a pobožnosti sloužilo; kteréžto dovolení písemně míti mají. Kdo by pak

*) Viz na př. Acta historico-ecclesiastica III. Bd.: Einige zur Historie der böhm. Brüdergemeinen gehörige Stücke v. 13.

**) Opravený výtisk naleză se na př. v evang. církvi ref. v Hronově za Náchodem.

bez takového dovolení biblí katolickou čísti neb míti (zachovávati) se opovážil, dokavadž biblí biskupovi neodevzdá, rozhřešení hříchů dosáhnouti nemůže." —

Avšak i v takovéto poddanosti svědomí i při tehdejší poddanosti tělesné, v jakouž uvrhli nepřátelé český národ, musili tito konečně přece sami poznati, že pronásledovanou víru evangelickou ani původ toho, české knihy, vyhladiti nemohli. Nastaly pak i války mezi Marií Terezií a Bedřichem II., kteréž ulehčovaly tajným evangelíkům a podporovaly vnášení knih do české zemi; vyhnanci vraceli se do vlasti v dobu válečnou,*) a víra evangelická zjevně vyznávána byla. Po válkách arci nastalo znova kruté pronásledování: chatrče přepadány, prohledávány; písmo sv. a náboženské knihy sbírány, páleny; někteří obyvatelé v řetězy spjati a do Vídně k dalšímu odvedení do sedmihradské země taženi; i mrtvým opět v tom čase poslední odpočinutí na hřbitově odepřeno**) atd. Vydány byly nové rozkazy vládní r. 1749 a 1770 od Marie Terezie na vyhlazení „bludu kacířského" a zvláště „všech jiných katolickému náboženství na příkoří jsoucích knih, které za nejškodlivější věc dle zkušenosti se býti vidí."

Avšak konečně blížila se toužebně čekaná doba, kdy muselo přestati ono pronásledování víry a knih evangelických v zemích československých. R. 1781 vyšel toleranční patent císaře Josefa II., a tajní evangelíci mohli víru svou, pro kterou tolik ukrutenství byli trpěli, nyní zjevně vyznávati a potřebné knihy doma tisknouti; vyhnanci a vystěhovalci pro víru mohli se do milé vlasti vraceti, a tím i vydávání českých knih v cizině a nebezpečné jich vnášení do vlasti přestalo.

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Nekřivdily mi učitelky žalujíce na mne. Zarytě, němě před nimi jsem stávala, pakli k sobě mne povolavše mi kázaly, abych k příkladu jiných dívek po nich opakovala celé řady nesrozumitelných pro mne slov, sloky to básní německých a francouzských, a to tak dlouho, až mi utkví v paměti. Žádná hrozba, žádná domluva nebyla s to pohnouti mne, abych k jejich učinila rozkazu.

Kdy by mi byly pověděly, co slova ta znamenají, kdy by mi byly objasnily a vyložily smysl básní, jimž jsem se učiti měla, zajisté, že

*) Morávek K. G. Gesch. d. böhm. Exul. in Zittau S. 132.
**) Archiv farní evang. obce v Stroužném: Letopisy pamětných událostí, rukop.

bych jim byla poslušně vyhověla; ale ony se přidržovaly co nejzpozdileji methody tehdáž ovšem ještě nanejvýš oblíbené a běžné, vštípiti dětem všecku vědomost jen slepým se učením nazpaměť té které o ní jednající knihy bez nejskrovnější vysvětlivky, bez nejstručnějšího objasnění obsahu a tomuto duchamornému a duchaprázdnému papouškování každá kapka mého dětského svědomí co nejrozhodněji se vzpouzela.

Teprvé od té doby, co mne strčily do tmavého v kuchyni jejich kumbálku, z něhož polomrtvou mne vytáhly, a já nezvratně se přesvědčila, že mně jiného nezbývá, než buď v kumbálku tom strašlivém navždy se ubytovati neb jim býti po vůli, podala jsem se jim, ale takřka jen tělesně. Ústa moje stala se jim sice poslušná ale nikoli i paměť; opakovala jsem první sloku básně německé a francouzské po celé neděle, aniž se mi podařilo plynně a bez pomoci jejich je odříkávati. Zdaž neměly pak pravdu, považujíce mne za polo blbou a nakládajíce se mnou tím spůsobem a v tom smyslu?

A co teprvé mám říci o mučícím tom nástroji, který mi byl hned v prvních dnech mého ve škole pobytí do malých neohrabaných rukou dán, o nešťastné té punčoše, jíž jsem musila sama sebe po těch celých nekonečných sedm hodin denně (vyjímajíc moje jazykové lekce) trápiti a k smrti nuditi!

Byltě to jeden z nejosudnějších tehdáž předsudkův, který bohužel dosud ještě zcela nevymizel, že se musí děvče co možná brzo učiti ručním pracím ženským, zejmena pletení, máli v nich dosíci později žádoucí zběhlosti a dokonalosti, osudný nejen vzhledem k jejímu zdraví ale i k věci samé; každá mechanická práce sebe snadnější vyžaduje přece jisté napnutí síly a pozornosti; nejsouli u dítěte vlastnosti ty ještě dostatečně vyvinuty, nestojí práce jeho za nic a moří a unavuje se jí zcela zbytečně, neb čemu se učí v stáří tak útlém trapně a namáhavě po celé měsíce, to si za málo let později přisvojí hravě v několika nedělích.

Náleží upomínka na mou první punčochu, na to hrozné při ní klubko, které mi každou chvíli z klína vyskočilo bůh ví kam se kutálejíc, na ty tvrdé stále rezavé dráty, na to množství na nich navlečených oček, která se z nich napořád vyvlékala a tak těžce, tak přetěžce vždy zas nasbírati dala, uklouzujíce mi opět a to právě, když jsem myslela, že mám vyhráno, nechtějíce se mi dát nikterakž znova již chytiti a zadržeti přese všecko moje nejplačtivější namáhání — k nejnepříjemnějším, k nejtrapnějším mého života.

Jala jsem se tuto svou první mučitelku za krátko tak plamenně nenáviděti, jako kdy bych byla již tehdáž věděla, mnoholi krásných, úrodných hodin a myšlenek moje celé pohlaví v práci té pohřbívá, mnoholi jinému prospěšnějšímu, důležitějšímu bych se byla mohla právě v oné době největší pružnosti a vnímavosti mysli dětské naučiti, o tom ani nemluvíc, jaký neblahý vliv mívalo to dlouhé sezení v dusném, dívkami přeplněném pokoji při stálém jednotvárném pohybu prsních svalův na ten útlý, dětský náš organismus. Nesmyslný vychovávací ten směr, přikovati děti tak mladé po tolik hodin denně k zaměstnání takovému, vypěstoval celé to tehdejší pokolení ženské, mučené migrénami, křečmi, nervosností, z kteréhožto neblahého údělu se mi dostala část nad míru

hojná a štědrá. Naše matky neměly ještě ani zdání o podobných chorobách, byvše, jako dříve několikrát podotknuto, babičkami našimi převahou domácími pracemi zaměstnány, konajíce tedy po celý den v kuchyni a po domě mírný tělocvik. Bohudíky, ony choroby se počínají z ženských šiků šťastně zas stěhovati a to racionelnějším a svědomitějším ženské mládeže vychováním.

Rokovalo se velmi horlivě a dlouho mezi učitelkami, kmotrou a rodičemi mými, co náhlé netušené té duševní mé stagnace asi příčinou. Konečně na tom kmotra a učitelky se usnesly, že nemůže míti jiného původu, než že v hlavě mé čeština nikterakž dle práva a slušnosti němčině ustoupiti nechce, urputně její svrchovanosti se vzpouzejíc. I pomyšleno na všemožná opatření, kterak by se onen ve mně zápas konečně rozhodnul a to k blahu mému, to jest v prospěch němčiny. Přijata tedy u nás k jejichto radě služka Němkyně a do bytu právě prázdného rodina Vídenská, jejížto děti majíce uloženo se mnou si hráti, kdykoli mám prázdný den, nemohly tak jako služka jinak ke mně promluviti než svým jazykem, nutíc mne tím vší mocí, abych se snažila nejen jim porozuměti ale i taktéž odpovídati. Konečně se umluvila celá rodina, že mně na českou otázku nikdy jiná než německá odpověď dána nebude a kolem mne se rozvlnila náhle cizina všude až ke krbu domácímu, až k srdcím rodičů mých.

Nejhorlivěji si v ohledu tom počínala — babička. Rmoutilo ji bez toho již dávno, že ona jistá Márinka, kteráž svým předčasným jesuitstvím připravila u mne ctnost o všechen kredit, ač chodila jen k dominikánům do školy a nikoli do drahého k Francouzkám ústavu, ji jinak od té doby nepojmenuje než: „Frau Vogl“, což novým pro ni ji naplňovalo obdivem.

Nemohu opomenouti se zmíniti, že při dokonalé této reformaci domácího našeho života vzhledem ke mně i moji nebozí drazí koně byli odstraněni, ba že zmizely i červené moje botky ze zásoby mé obuvi, což mnou znova otřáslo.

Převrat ten proměniv pro mne moje okolí zúplna, téměř k nepoznání, na dobro mne zničil. Vše ale vše mi připadalo teď jiné, nepovědomé, cizí, hlavně ale rodiče. Znenáhla mne přestalo vše těšit, jak také jinak, když jsem se ani již pod otcovskou střechou doma necítila!

Všecka omámena a zaražena jsem sedávala večer po škole na pavlači v koutku pod mohutnou modrou hortensií, zamilovanou květinou dědečkovou, z níž vypěstovati pěkný strom se bylo matce šťastně podařilo. Tupě před sebe jsem zírala nevědouc, jak do toho, čeho se uchopit, co počít, aby stará veselost tím zas do srdce zkormouceného se mi vrátila, a nemohouc se za příčinou tou do žádné hry vpravit.

Nevím, mnoholi neděl jsem takto netečně do prázdna před sebe hledívala, než oči moje zas hledaly pevného bodu, než chtěly s uvědoměním zírati, než se ve mně zas počal ozývati jakýsi živější interes a můj zrak bloudě přes květiny, mezi nimiž jsem se skrývala, po střechách a stříškách starých domů sousedních, nejoblíbenějších to promenad a zápasišť všech koček okolních, vyskakujících z jejich vikýřů na sebe tak bujně jako lvi a levhardi ze svých doupat skalních, na

vysoké ohnivzdorné nad nimi utkvíval zdi, kteráž obyčejně v tu hodinu planula v záři večerní.

Jak volně nad ní táhly ty mráčky bělounké, růžové a zlatě lemované, jak vesele kroužívaly kolem ní ty štíhlé vlaštovky a jak vyzývavě pokřikovaly s jejího hřebene na mne ty černé hašteřivé kavky, honosíce se posmívavě, ony že do žádné školy chodit nemusí, ony že si štěbetat mohou jak chtějí, jim že nemá nikdo co poroučet, na ně že nesmí nikdo s pravítkem, jen ať se někdo o to pokusí strčit je do kumbálku, když se mu po chuti neozvou!

Oslněná tato zeď, ten život nad ní a kolem ní pořád více a více mne zajímal. Se vzrůstajícím k ní jsem hledívala zalíbením, až jsem na ní vypátrala konečně místečko jakés černé, podobající se dvířkám. Snad to byla dvířka skutečná, ale k čemu sloužila tam nahoře v té nepřístupné každé lidské noze výši? Snad se otvíraly do nějakého tajemného začarovaného prostoru, možná, že do jakési vzdušné tam zahrady, kteráž se zdála býti nezasvěceným očím jen obyčejnou na prádlo půdou?

I vyšplhala jsem se v duchu k dvířkám těm záhadným, dotkla jsem se jich, ovšem že jen ve své fantasii, a hle, povolila, dala se mi otevříti, a já stála skutečně u vchodu do sadu kouzelného velice podobnému tomu v měsíci, v němž jsem se druhdy se svými milými koni tak často projížďívala, cválajíc s nimi po drahách červánkových stříbrnými hvězdami dlážděných ....

Od oné chvíle, co jsem odkryla cestu k přerozkošné kouzelné oné zahradě, již jsem se přec jen tak zoufale nenudila, žmolíc ve škole svou punčochu, papouškujíc svoje německé a francouzské úlohy. Nemohouc pro neznalost jazyka se svými sousedkami žvatlati, čímž ony si snažily strašlivě dlouhé i pro ně dny ukrátiti, vydávala jsem se v myšlenkách do ní, procházívala jsem se po jejích vonných stezkách, v jejichžto sladkém stínu jsem se zas šťastně setkávala se všemi dětskými svými illusemi, jimž mi bylo výhost dáti. Ve snu tom utěšeném, na jevě sněném cítívala jsem se pak tak volna, jako ty vlaštovky asyl můj obletající, šťastna jako ty vyzývavé, smělé, posmívavé kavky, nedostižna jako ony pravítkům, sproštěna jako ony školy, povznešena nade všecky ve světě kumbálky a koutky hanby, jako ty ruměné, ve vzduchu večerním plující obláčky.

Soucitně mi otevřela nejdávnější lidstva těšitelka Poesie náruč svou měkkou, zahalila rozbolněnou duši mou chlácholivě v blankytné své roucho, v jehožto hedbávných záhybech jsem aspoň na několik denně okamžiků zapomínala, jak mrazivá, šerá, nelítostna jest pro mne teď skutečnost.

Počala jsem takto žíti dvojím životem, stav to duševní pro můj věk předčasný, nepřirozený, nanejvýš seslabující, jehož následky se počaly znenáhle na mně jeviti. Mívalať jsem obyčejně ruce jako led, hlavu jako v ohni, v údech jako olovo, vracejíc se ze své kouzelné zahrádky do všednosti. Pakli jsem byla tázána, co že mi je, že tak bledě vypadám, tož vztahujíc otázku tu k bolestem jen tělesným, jichž ovšem žádných jsem necítila, obyčejně jsem odpověděla, že mi nic neschází. Avšak jindy tak mrštna, teď mnohý den sotva jsem se vlekla.

Nejvíce trpěla moje paměť stálým tím napnutím, mnohdy jsem nevěděla, co kolem mne se děje, ponořena do svého nitra a tvoříc si v něm nový, lepší, laskavější svět. Nevím věru, co bych zajímavého a významného z té doby vypravovala, ač jsem byla zajisté svědkyní mnohého pozoruhodného případu, neb rodina moje žila vždy velmi společensky ve velikém kruhu známých nejrozmanitějších stavů a poměrů. Do jakých hlubin u mne zasáhlo ono násilné přetvořování z Češky na Němkyni, jehož se nebyl otec, znaje velikou mou dráždivost, jak vidno nadarmo obával, jemuž tak dlouho se bránil, maje ještě živě na paměti, co stálo jeho samého, zajisté důkazem dosti výmluvným, že byvši dosud zpěvačkou tak čipernou a nadějnou, nejen od té doby zpívati jsem přestala ale i veškeré chuti a nadání ku zpěvu jsem pozbyla. Působila jsem tím matce veliký žal, neb viděla zastrčený svůj talent ve mně oživovati a byla by mnoho za to dala a učinila, aby aspoň ve mně se byl patřičně vyvinul a k platnosti přišel. Nadarmo ještě později několikrát ve mně se křísil, oněměla jsem pro celý svůj život v ohledu tom na dobro, nikdy mi ani již nepřišla chuť, abych sama sobě zazpívala.

Jednou mne vedla matka odpůldne ze školy. Bylo náramně horko a já unavenější, skleslejší ještě než jsem bývala. I zdálo se mi, jdoucí vedle ní, že znenáhla se spouští na smysly moje závoj víc a více houstnoucí, zpitoměla jsem podivným spůsobem a to v míře takové, že jsem se zachytila rychle její ruky, aby mne vedla. Tu najednou vidím rouškou tou jako v mlze před sebou děvčátko v květované sukýnce a bílém živůtku, v slaměném s chrpami kloboukú, kalnýma truchlivýma na mne pohlížeti očima .... mýma to očima! Byly to nejen moje oči i můj oděv, moje postava, byla jsem to já sama, kterouž jsem před sebou státi viděla, kteráž sama sobě do očí jsem zírala ....

Já tu, já tam .... co to znamenalo! Kde jsem vlastně byla a kým! Tou dívkou tam neb onou, již matka za ruku vedla!

Nemohla jsem to poznat, toho se dozkoumat, srdce ve mně počala buchat, úzkost nevýslovná prsa mi zůžila, plamen mne prožehl bleskem od hlavy až k patě i vykřikla jsem co ve mně hlasu bylo. Nadarmo však se mne polekaná matka tázala, co že se mi stalo, nemohla jsem jí odpověditi, nevěděla jsem, co jí říci a jak své rozčilení jinak jí vysvětliti, než že nevím, kdo jsem.

Není mi známo, jak dalece ji objasnění to uspokojilo a co při tom si myslila, nejspíše, že je měla za výmluvu dosti neobratnou, jíž skrýti chci, že mne zas nějaký kolemjdoucí kapucín neb některá za sklem vyvěšená škrabоška polekala, k čemu přiznat se stydím. Nedoléhala již na mne, vedouc mne k nejbližší ovocnářce, kdež mi koupila celý žejdlík třešní, což se nebylo ještě dosud stalo a kteréž jako prostředek konejšivý co nejvýtečněji se osvědčily. Vrátila jsem se milým překvapením nad nejzamilovanější svou pochoutkou tak štědře mi poskytnutou zas šťastně do mezí svého „já“, z něhož jsem se byla dosti povážlivě vymrštila.

Avšak případ ten několikrát za mého mládí se opakující a vždy velikou skleslostí sil se opovídající, byl prvním symptomem nervosní choroby, uchvátivší mne po nemoci dlouhé a těžké následující na smrt

jediného mého dítěte, jež celé čtyři neděle mi na očích skonávalo. V oné chorobě několik let trvající vídívala jsem se množstvíkrát za den ve dvou osobách, konala jsem celé hodiny vše ve dvou osobách, ba zdálo se mi, že i myslím dvěma mozky.

Vědělať jsem, že stav můj jest nebezpečný, avšak tajila jsem se tím před rodinou svou, abych ji nepoděsila. Nemohlali jsem rozechvění svoje opanovat, staloli se v tváři mé patrným, tož jsem se vždy jen vymlouvala na bolení hlavy, kteréž taktéž v míře hrozné mne trápívalo, jsouc následkem nesčíslných proplakaných nocí, když jsem se musila, jak již shora vypravováno, tak náhle a dokonale přestat učiti, když se stala každá vážná a významná kniha pro mne ovocem zapovězeným.

Bezpočtukrát tehdáž jsem cítívala dráp šílenosti na mozku svém spočívati, cítívala jsem, kterak jediné jen silnější smáčknutí by dostačilo ve mně uhasnouti jasnost ducha, potlačiti vědomí lidskosti a to na vždy ....

Nejplodnější svoje léta strávila jsem s neduhem tím zápasíc, opět k duševní nečinnosti odsouzena, teď zas k radě lékařův, po třetí ve vývoji svém vyrušena. Jen v některých zvláště klidných a jasných chvílích troufala jsem si čísti. Po celý ostatní čas zhotovovala jsem s hořečnatou horlivostí a chvatem samé dětské kabátky a čepičky, kteréž od měsíce k měsíci velikosti dítěte mi vyrvaného jsem přispůsobovala a jimiž jsem zásobila v takové hojnosti celé pokolení četných svých synovců a neteří, že teď ještě do nich svoje děti oblékají. S největší napnutostí při tom jsem zpytovala své myšlenky a činy, zdali v nich není patrná stopa jakési již pomatenosti neb převrácenosti, stále majíc od hodiny k hodině, ode dne ke dni horší věci na očích než smrť, nešťastnější jsouc než perem nejvýmluvnějším vypsati se dá...

A co zavdalo podnět k této chorobě, již zajisté každý, jenž sám na sobě neb na jiných ji poznal, nejhroznější ze všech zváti musí! Barbarství, vyrvati dětem mateřský jejich jazyk, barbarství, člověka schopného, učelivého, nadšeného odsouditi k duševní nečinnosti, k nevědomosti, poněvadž jest člověk ten ženou. Zdaž jsem době své křivdila, nazývajíc ji nelidskou a neosvícenou? Kdež takové věci jsou možné, kdež jsou přijaté co zákon a mravní pravidlo od rozhodné většiny, ba od celé inteligence, tam nechť se nemluví ni o osvětě, ni o lidskosti, společenstvo takové ještě k pojmům těm nedospělo.

Tajný můj úmysl trvati ve škole na svém a zůstati při mlčenlivých svých vzdorech, nikdy neříkati stolu „Tisch", hodinám „Uhr" atd., kteréž tak dlouho a zarytě jsem provozovala, zcela z nenadání se rozplynul jako na slunci sníh.

Ústav náš stále se plnil; nedostačovaly konečně již učitelky k vyučování samy. Přijaly tedy k výpomoci ještě sílu jednu a to učitele pro předměty literní, jemuž mimochodem řečeno, dávaly za dvě hodiny denního vyučování měsíčně celou pětku, což se tehdáž považovalo za velmi skvělý honorár. Můj manžel, jenž v tu dobu v Praze studoval, při čemž hodinami se živil, dostával za jednu hodinu denního vyučování měsíčně stříbrný dvacetník a v pátek pět velikých s povidly vdolků, což byla pro studenta poměrně taktéž velmi znamenitá odměna. Vdolky mu byly přidány, aby si z toho ničehož nedělal, že se musí, pakli se

návštěva objeví, odstraniti se svým žákem z pokoje do předsíně a tam s ním se doučiti — na mandlu.

Moje Francouzky volily náhodou výtečně, nový náš učitel zaujímaje na jednom z veřejných pražských učilišť místo tehdáž sice ještě podřízené, z kterého se však později vyšinul na velmi důležité, kdežto vynikl i co spisovatel pedagogický, ovšem že německý, honosil se vzděláním mezi pražskými učiteli naprosto vzácným, úplně moderním. Ač rodem Čech, přec Němcem se cítil, jsa dle přesvědčení a smýšlení jedním z předchůdcův oněch zuřivých souvěřencův svých, pro které jest existence Slovanův faktem tak urážlivým a nesnesitelným, že se na základě onoho nanejvýš nepříjemného pocitu domnívají míti právo nejen všemožně jim ji kaliti, nýbrž i pracovati k úplnému jich potlačení a vyhlazení, k čemu se přiznávají s takovou roztomilou naivností, jako by se jednalo asi jen o vyhlazení jakéhosi hejna nepohodlných krys v domě jim náležejícím.

Novému učiteli se přidělilo asi čtyřicet žaček rozličného stáří, průpravy a nadání, kteréž měl dle školního nad míru bohatého programu zasvětiti v tajnosti nejrozmanitějších věd, což jej ale neuvádělo ani dost málo do rozpaků. Byltě již v jiných praktikoval ústavech dívčích, znaltě tedy dostatečně směr ředitelek jejich a požadavky rodičův. Jednalo se pouze o to, aby se říci mohlo, že se dívky tomu a jinému předmětu v ústavu učí a nikterakž, aby se mu také skutečně přiučily. Učitelky naše si ponechávaly toliko frančtinu a ruční práce.

Ač se měl původně věnovati žačkám dospělejším a pokročilejším, přec i já jsem mu byla přidělena. Již si nevěděly učitelky se mnou rady, kterak by na mne působily, aby můj mozek konečně přec jen k činnosti donutily, odevzdaly mne tedy do rukou jeho, aby i on o to se pokusil. Uvádějíce mu žačky dle jmena, u mne zvlášť se pozastavily, aby mu vylíčily mou povahu, jejich marné na ni útoky, především můj jim nepochopitelný vrtoch, němčině stále se vzpouzeti a nechtíti se češtiny žádným spůsobem spustit.

Úsměv zvláštní, s nímž učitel je vyslechl, a pohled jeho rovněž zvláštním spůsobem usmívavý, jímž při tom mne přeměřil, mně na vždy zůstaly nezapomenutelnými, a to snad proto, že jsem mu poskytla hojně příležitosti je opakovati. S takovým výrazem pohlíží kočka na myš, zahrávajíc si s ní, než ke skoku smrtonosnému se odhodlá; není to nikterakž jeho vina, že se mu nepodařilo duševně naprosto mne zničiti: přičinil se o to poctivě.

Podivný se to vyvinul od oné chvíle poměr mezi oním zralým, vážným mužem a mnou nerozumným dítětem, někdy rozhodně jsme se nenáviděli, netajíce se svými vzajemnými antipatiemi a pouštějíce jim uzdy, jindy jsme se rovněž tak vřele a neobmezeně zas milovali. Byltě on učitelem z povolání a s vášní, a pakli v něm měl učitel vášnivý a geniální právě vrch a on ve mně neviděl ni Češku ni nastávající ženštinu, nýbrž jen žáka učelivého a horlivého, tož byl nedostižným ve svých výkladech co do jasnosti, duchaplnosti a hloubky. V oněch vzácných, skvostných okamžicích vyzískala jsem od něho tolik, že když se bránil dále mne vyučovati, nechtěje prý k tomu přispěti, aby se ze mne stala ženština ve světě nejzbytečnější a nejsměš-

nější, totiž spisovatelka, se mi podařilo na základě jeho návodu vzdělání svoje později o vlastní své újmě jakž takž doplniti. Ale jakmile se ve mně probudila Češka, pudíc mne k nějaké jemu nepohodlné neb nepříjemné otázce, již se stal posmívavým, krutým, avšak naprosto nespravedlivým, hnuloli se ve mně cosi jako vědomí, že se nám dívkám u porovnání s hochy v každém ohledu křivdí. Načmáral mi pak tolik do katalogu nezasloužených dvojek, za které jsem pak bývala od učitelek tak nemilosrdně plísněna, že jsem mu plačíc za to přísahávala až za hrob sahající nepřátelství. Ale neočekávaně správná ode mne odpověď na těžkou jakous otázku vylákávala mu zas co nevidět a to patrně proti vůli jeho tolik radostných a srdečných ke mně slov, že obyčejně na svou přísahu okamžitě jsem zapomněla a přitulila se k němu s toutéž láskou, již mi projevoval. Jen že nezůstalo bohužel nikdy dlouho jasno mezi námi, za krátko vystoupila zas nová mezi námi chmura, z níž se strhla opět zlá nad hlavou mou bouře v průvodu krupobití obligátních dvojek a za ně důtek.

Přišed poprvé do hodiny, jíž jsem měla býti účastna, přinesl si učitel pod paží velikou knihu, kteráž ihned pozornost mou vzbudila svou sličnou červenou vazbou a zlatou ořízkou. Vážně před sebe ji položil, volně ji rozevřel, a já viděla z daleka, že je plna malých obrázkův, zajisté přerozkošných. Škubla jsem sebou, neb byla jsem vášnivou obdivovatelkou obrazů, a nespouštěla jsem s knihy očí. Tu počal učitel tak výmluvnými posuňky a pohledy oznamovati, že jen ona žačka z ní učiti se bude, kteráž jest s to každé po něm slovo hlasitě a zřetelně opakovati, že sbírajíc veškeré drobty němčiny, jež proti mé vůli v paměti mi uvázly, jsem pochopila, oč se jedná. Byla to hrozná podmínka, kteréž jsem se podrobiti nehodlala, ale již jsem nebyla s to oči od knihy odvrátiti, magnetisovala mne, opojovala mne, a nevím věru, jak a co se mnou se dělo, ale najednou jsem stála i já mezi ostatními žačkami vedle učitele. Pohlednuv na mne oním jistým svým pohledem, vzal mne za ruku, postavil mne do první řady přímo před knihu, při čemž mi ukázal na první v ní obrázek. Představoval slunce, kterak zachází za vrch, zelenající se mezi červánkami, a já poslušně po něm opakovala *„Abend“*. Nemusil mi vysvětliti, že tu vyobrazen večer, měla jsem výklad hned názorně před sebou a hravě splynul ve mně takto ihned pojem se slovem.

To bylo ovšem cosi zcela jiného než ono nesmyslné po učitelkách opakování básní mně nesrozumitelných! S vzrůstající chutí a nadšením prohledla jsem si s ním tímto spůsobem celou řadu podobných obrázkův roztomile vymyšlených, plných naivní poesie. Na nejlepší si to zpomněl prostředek, chtěje si mne podmaniti, kniha jeho mne v té míře okouzlila a uchvátila, že za málo již dní, když podpisy pod obrázky rukou zakryl, beze všeho zajíkání jsem mu pověditi mohla, co každý z nich znamená. Jaká to vítězosláva v ústavě, když jsem se před učitelkami poprvé se svým věděním a uměním produkovala! V onen pamětní den přinesla jsem žasnoucím svým rodičům první svůj „Fleissbillet“.

Na knihu tu následovala brzo jiná, možnáli ještě rozkošnější, kdež byl pod každým obrázkem přiměřený veršík, v níž jsem dělala pokroky ještě rychleji a lepší než v první, a za málo neděl — byla

ze mne co do jazyka hotová Němkyně. Letmo jsem teď dohonila vše, co na počátku jsem zameškala a za nedlouho se vyplnilo konečně přec, na co byli rodiče a kmotra tak dlouho marně čekali — bylať jsem prohlášena za nejlepší v ústavě žačku, kteréžto místo jsem již žádné dívce po celou dobu, co jsem jej navštěvovala, postoupiti nemusila.

Netrpěla jsem proto řevnivostí svých spolužaček, nebyly ani dost málo v ohledu tom ctižádostivými, a jakékoli učení se jim zdálo nejnudnější a nejšerednější pod sluncem věcí. Touhy jejich tehdáž ještě výše se nenesly, než k nějakému koláči a kusu dortu a za několik let k nějakému ctiteli a bohatému sňatku. Nejen že žádné z nich ani ve snu nenapadlo chtíti se mnou závoditi, naopak vždy upřímně mne politovaly, pakli ústav navštívil nějaký vzácný host a mně bylo kázáno předstoupiti, otázky jeho zodpovídati, s ním mluviti francouzsky, zadeklamovati mu *Der Knabe und der Rosenstrauch* neb zatančiti mu *à la cosaque,* kterýžto balet byl tehdáž podivným spůsobem v ústavech pro slečinky velice *en vogue.* Soucitně mne nazývaly *unser Paradepferd,* jsouce mi náramně za to povděčny, že jsem čest ústavu obětavě vzala na bedra svoje.

Nemalý to byl pro učitelky triumf, když se přec jen ukázalo, prvotního mého ve škole nezdaru že nebyl nikterak jejich návod příčinou, nýbrž přec jen ta hloupá čeština, jakmile jsem se stala přístupnou němčině, jižjiž že se mi hlava otevřela a schopnosti moje probudily. Setrváno tedy doma i nadál při systému zavedeném, mluviti se mnou vytrvale jen po německu a bdíti co nejopatrněji nad tím, abych se nějakou nepředvídanou náhodou nestala recidivní.

(Pokračování.)

O francouzské literární hnilobě.

Píše

František Zákrejs.

VI.

Nežli se pustíme v další rozpravu o Potvinově spise, podáme na doklad, že ve své snaze, vystříhati před hrozebným záhubným vlivem nezdravých francouzských beletristických a divadelních výrobků, nestojíme osamotnělí, aspoň dva, nynějších literárních směrů ve Francii se týkající, z různých stran vyšlé hlasy.

Jeden z nich uveřejnil známý pěstitel kulturních dějin J. J. Honegger v Gottschallově revui *Unsere Zeit*, která o Potvinově práci též přinesla delší, důrazně na ni upozorňující článek, a sice právě v době, kdy jsme my toto své pojednání pro tisk již chystali. Mluvě o románě z doby Napoleona III., vyslovuje se Honegger takto: „Jedna otázka způsobila vzhledem na román druhého císařství zvláštní bouři: je to

otázka mravnosti nebo nemravnosti těchto spisů. Kdy by román byl omlouvacím nebo obhajovacím obrazem tohoto vladaření, zdálo by se že otázku tu nejvýš prostě by lze bylo rozluštiti, a román ten byl by nejenom nemravný ale i neumělecký a nekrásný jako ta závratná doba pokusů mezi sobě odporujícími živly křečovitě sem tam zmítaná. Avšak věc není dokonce tak prostou, a proto musíme, abychom ji zodpověděli, nejen jak slušno každého jednotlivého spisovatele o sobě, nýbrž i každé jednotlivé dílo v úvahu brát a posoudit. To platí též o spisovatelovi, na kterého v této příčině nejsilněji bylo hnáno útokem, o Feydeauovi. Za rukojeť při rozboru příslušných otázek vezměme sobě úvod do malého románu *První vystoupení v opeře,* úvod to, jenž v celku zcela správné myšlenky obsahuje. Kdy by díla těchto novějších autorů jen těmito větami se řídila a sobě horších zámezností nedovolovala, měl by svět sotva proč si na tento realismus nejnovějšího druhu co na nemravný plod stěžovati. I my připouštíme, že jest poněkud oprávněna věta, jíž se tito spisovatelé hájí, pravíce: Líčíme, co před sebou nalézáme; neníli naše líčení příliš líbezné, není tím vina kresba, nýbrž předmět; chceli doba vidět krásný obraz svých poměrů, nuže nechať se o to stará, aby sama byla krásna . . . ." Uvádíme zde tato slova též z té příčiny, abychom i tu opětně vyhověli zásadě: Budiž slyšena i strana druhá. „Toto rozumování není beze všeho oprávnění, a přece spočívá na liché domněnce. Předkem ptáme se: *Jest toho* vzdor slavnému hrbatému trpaslíkovi Quasimodovi v Hugově Chrámu Matky boží v Paříži „u všech všudy Mus *potřebí, abyste nám všecku bídu a všecko sprosťáctví doby ještě jednou s hodnou fotografickou věrností vypodobovali,* jako bychom po krk nebyli přesyceni živoucími před našima očima se tlácejícími typy? *Což musíte prach a bláto ze všech koutů vytírati a nám tuto smeť co umělecký preparát na oči nositi?* Podobnou poznámku nutno učiniti o Feydeauově vysvětlení realismu: Realismus jest soustavou spočívající na tom, že se příroda nebo lidstvo kreslí takými, jakými je spatřujeme! Jest otázka, jak vidí oko, jež pozoruje, a jak kreslí ruka, která pakresbu podniká. Neníli oko dosti ostré, aby jemné podrobnosti až do jednotlivostí vnímati a opatrně zachovati umělo, aneb neníli dosti bystré, aby za mezemi jednotlivých ne vždy poučných obrazů objevilo obzor, jenž by tyto obrazy u veliký celek pojímal a již tím dílem jim jemnějšího vytříbení dodal, a neníli ruka ta dosti jemnocitná, tak aby bez poškození realistické věrnosti a pravdy uměleckou protříbenost v tonus celistvé kresby vpravila, čímž právě se sama sebou jakás idealistická očista v ní uskuteční, slovem vlastní umělecké dílo povstane: stane se realismus surovým naturalismem, bez uměleckého oprávnění a bez umělecké ceny." Poněvadž ale Honegger míní, že otázka po mravnosti nebo nemravnosti spisů naprosto nezasluhuje, aby v zákonníku umění zaujímala místo nejvyšší, dovolíme si na svědectví, že tato otázka není beze vší větší důležitosti, upozorniti na Schillerovo slovo, jež r. 1798 napsal v dopisu Götheovi a jež výtečný formalistický esthétik R. Zimmermann přijal za heslo k prvnímu svazku své dvoudílové *Esthetiky:* „Stojí to věru za zmínku, že ochablost v esthetických věcech vždy se jeví ve spojení s ochablostí mravní a že čisté přísné domáhání se vznešeného krásna, při nejvyšší

liberalitě vzhledem ke všemu, co náleží k přírodě, za průvodčího míti bude rigorismus v mravním oboru." Že Němci o šetření podobných názorů kde možno usilují, dokazuje tato noticka řečené revue o zimní sesoně 1873—74 prvního Berlínského divadla: „Berlínská dvorní činohra správou ředitele Heina nabyla veliké svěžesti a veliké švižnosti. Repertoire je rozmanitý, je *stejně spravedliv ke klasickým jako k novým prácem;* dobrá pověst Berlínské dvorní činohry, že *Pařížské dramatické modní zboží úplně z jeviště* **vylučuje**, se vším důrazem se hájí." Že ale také Berlínské obecenstvo stejné názory sdílí, toho podalo doklad v posledních týdnech, kdy mu tam z Pražského německo-židovského jeviště importována byla *Žena Claudeova;* odmítloť ji s největším posměchem, takže se ml. Dumas viděl nucena, již druhé její tam představení zameziti. A že také ostatní Germanové nehanbí se za trochu esthetické upýpavosti, toho stvrzení četli jsme před nedávnem v různých listech. Anglická censura, oznamovalo se nám, odmítla *opětně* žádost francouzských ředitelů, aby v Londýně mohly se dávati francouzská dramata Pokuta ženy od Girandina, Polosvět od ml. Dumasa, Serafina od Sardoua, Julie od Feuilleta, s tím podotknutím, že kusy ty ani svým tonem (!) ani tendencí (!) nehodí se (!!) pro anglické (!!!) divadlo. A přece jsou Angličané pravým obrem mezi národy, jenž by zajisté podobnými tretkami tak snadno nebyl ohrožen, jako jimi ohroženi jsou národové menší, slabší, ač v tomto vzhledě — větší svobody požívající.

Druhý, závažnější hlas, který jsme uvesti slíbili, jest hlas slovanský, a sice, což není okolnost mimotního významu, hlas ruský. — Ve svém nedávno uveřejněném pojednání *Mravy a literatura ve Francii* praví Katkova *Ruský Věstník*, pronášeje se o pracích jednoho z plodných francouzských spisovatelů, o něm a o jeho soudruzích mezi jiným takto: „Zdá se, jako by chtěl svou autoritou posvětiti rozpoutanost materielních pudů a pohrdání duševními zájmy zavládnuvší celou společností; jako by chtěl svým chladnokrevným schvalováním a účastenstvím ospravedlňovati všeobecné klesnutí rozumové rovně, zračící se v převládání nižšího, boulevardního vkusu, jehož působením zaujala milostnice místo poctivé ženy, parodie místo poesie, zpěvácká kavárna místo symfonického koncertu, oplzlý román místo slovesnosti, klep místo politiky a tendenční fraseologie místo vědy." Ostatně netřeba, prý, čtenáře podrobněji seznamovati s historiemi, jež onen autor vypravuje. „Jsouť celkem velmi jednotvárné, a jich líčení činí neobyčejně trudný dojem přes to, že se spisovatel snažil, aby nevykročil z tonu *lahodného žvatlání.* Tento svět sobectví a mrazivé materialistické spustlosti, tento svět prodejné administrace i prodejných žen, tento stkvělý kal, kde lvice velkého světa a lvice divadelního baignoireu neodolatelně tíhnou ku vzájemnému se sblížení, nevyznačuje se pouze mravním zvrhnutím společnosti. Vláda milostnic vede ještě k jiným výsledkům. Tyto dobrodružné hrdinky, pocházející z nejnižších vrstev společenských, z malých divadélek, ze zpěváckých kaváren, z modních skladův, i hrající na jevišti světa s poctivými ženami stejně důležitou úlohu a často úlohu ještě důležitější, vštípily ve všechny vrstvy společnosti náhledy a vkusy svých pokojíků, nasytily celou Paříž cynickou podlostí svých názorů o světě! Vládnoucí vkus našich dob a jeho strava: kluzké romány, jež tisícerým

spůsobem opakují věčnou historii padlé ženštiny, šprýmovné popěvky, pošetilé a nechutné parodie, kavární hudba, lázeňské malby pro boudoiry a kabinety, pozlacená nádhera v domácnosti: vše to jest přímým výsledkem vlády milostnic. Sami Francouzové uznávají onu nepřekonatelnou ničemnost a nevědomost, kterouž vyznamenávají se podobné ženštiny, ježto musejí i prosté své dopisování pro úplnou neznalost čtení a psaní ve skutek uváděti prostřednictvím kuchařek. Francie sice vždycky trpěla nedostatečným vychováváním žen, avšak dobrodružné hrdinky předešlého století aspoň hleděly se zevrubněji seznámiti s literaturou a uměním a tvořily tudíž do jisté míry element přející krásnu. Současní francouzští kritikové, jako na př. Paul Saint-Victor, sami uznávají, že by to bylo velikou urážkou pro společnost Pařížskou XVIII. století, kdy by se jakkoli porovnávala s nynějšími hrdinami a hrdinkami milostných dobrodružství. Jest tudíž pochopitelno, jak pádně a osudně musilo klesnouti rozumové niveau ve francouzské společnosti, jakmile nevzdělaná komediantka, důvěřující kuchařčině pravopisu mnohem spíše nežli svému vlastnímu, vyšvihla se na vrchol světa, rozšiřujíc kolem sebe nákazu špatnosti a hrubosti a do pozadí vytlačivši poctivou ženu. Spisovatelé, kteří v této společenské nákaze ještě úplně nezhynuli, počínají poznávati příčinu a prameny tohoto hrozícího zla, pijícího Francii krev. Vláda milostnic je nutí, bubnovati na poplach. „Byloli kdy vídáno," volá Paul Saint-Victor, „aby působily milostnice tolik hluku, aby byly zaujímaly takové místo jako v poslední době? Ony naplňují romány, zavládly (!) jevištěm, panují i v Boulogneském lese, na dostizích, v divadle — vůbec všude, kde se lidé shromažďují. Jich okázalý stav je stav stálého svádění. Z neustálého stýkání se s nimi vzniknul zmatek poměrů, mod, mravů, rozmluv, kterýmž smíchaly se společenské třídy odloučené kdysi nepřekročitelnou mezí. Vyšší vrstvy společenské neliší se více patrně od svých protinožcův. Velký svět jest oddělen od polosvěta sotva patrným srubem. Kdo nám poví, kolik rázných povah zkrušila tato mravní spustlost, mnoholi sil vyčerpala, mnoholi duší pokálela? Kdo určí, jaký díl našich strašných svízelí připadá na její vrub? Svržení milostnice a její uvedení na patřičné místo musí se státi Francii prvním dějem návratu k mužné ctnosti. Neběží tu o puritanism, nýbrž o spásu společnosti, o její život nebo smrt. Společnost oddaná orgiím nemůže v hodinu velikých zkoušek učiniti nic jiného, nežli že nastaviti musí svou šíji pod meč liktorův podobně staré Messalině... Francouzská kritika, kteráž byla doposud přátelsky a shovívavě nadržovala spustlosti své literatury, jako by se po strašném politickém naučení sama ulekla výsledkův, k nimž lehkomyslně pracovala, žádá tudíž na románopiscích jiný ton, jiné barvy, jiný poměr ke skutečnosti. Těžko předpověděť, pokud mohou tyto sotva patrné znaky považovány býti za obrat veřejného mínění a literární nálady; vytrváli však tato nálada v kritice francouzské budeme moci právem očekávati, že nastane dvojsmyslné literatuře posledních dob konec a že se Evropa sprostí kluzkých románů a nestoudných operetek, jichž takové množství vychází z Paříže." Skládáli Ruský Věstník všecku důvěru do francouzské kritiky, zůstává naproti tomu stejně skeptickým vůči francouzským poetům. „Francouzští románopisci," praví totiž

Věstník dále, „bohužel osvojují si patrně mnohem snáze nové názory a zásady, než aby se odřekli jistých návyků a spůsobů, a takž v románech nového směru vzdělávají zase onu chlipnou látku a budou tudíž opět rozšiřovati ve společnosti hnilobu." Ano Věstník přichází posléze i k tomu náhledu, „že francouzští beletristové nejsou s to odloučiti se od zdomácnělé v jich literatuře mravní spustlosti, a že jim myšlenka mrskání veřejných chyb slouží pouze za schovávačku, za zástěru, pod níž se tím nevázaněji oddávají kořistění z tělesných pudův lidu, zvyklého žádati od beletristiky *vybrané pikantnosti*. Nelze věřiti té pokrytecké mravnosti, kteráž se slavně rozhlašuje v předmluvě aneb na poslední stránce knihy, kdežto přece celá kniha má nejnižší cíl. Za našich dob jest těžko oklamati někoho známou léčkou, jako by spisovatel zasvěcoval čtenáře ve všechna tajemství nepravosti jen k tomu cíli a konci, aby mu ji zošklivil: i nejmělčejší rozum pochopí, že skutečný mravokárce nebude obláčeti vytknutou nepravost v čarovné roucho rozkoše a krásy." Mimo to upozorňuje Ruský Věstník ještě na okolnost, že mělli Napoleonský césarismus na společnost nakažlivé působení, jemu v tom co nejhorlivěji pomáhala francouzská literatura.

Věru zdá se, že vlastně francouzské *hnilobní literáty* zachvátila nepřekonatelná nemoc, kterou Augier ve svém *Sňatku Olympiině* připisuje milostnicím: věru že je zachvátila *la nostalgie de la boue!*

Avšak nikoli! génius Francouzska bohdá zvítězí nade vším tím zlem, které ji za poslední doby v míře tak žalostné zevšad stíhá!

Víme již nyní aspoň o jednom symptomu, který snad mnohde vzbudí naději v možnost brzkého obratu. Vážný to symptom, ač bý za poměrů méně povážlivých těžko bylo vůči němu lze zůstati vážným. V Paříži vstoupila totiž v život jednota, která si položila za úkol, divadlo ve Francii zreformovati a mravnějším učiniti. Jednota měla dne 28. května t. r. první schůzi, a Paul Féval měl v ní řeč, která velmi příznivě byla přijata. Že tento symptom není ve Francii jediný svého druhu, nemusíme opětně připomínati.

VII.

Pohleďněme za příkladem Potvinovým znova na týž *Olympiin sňatek*. Pavlina Morinova, jejíž kurtisánské jmeno „Olympie Tavernyová" požívá široké a daleké pověsti, nabude na základě svého provdání za hraběte Jindřicha z Puygironu lstivým jednáním čestného postavení ve společnosti, avšak spořádané rodinné a společenské poměry, v nichžto nyní žije, nejsou jí po chuti: proto ustanoví se na tom, že podmíní rozvod se svým chotěm, ale tak, aby jí zůstal hraběcí jeho titul i všechen peníz, který jí Jindřich za příčinou svatby byl upsal. Pustí se tedy v milostné pletky s polosvětovým bohatcem Baudelem z Beauséjouru, přijme od něho v dar skvostný nákrčník, zaslaví si surovou orgii a použije náhody při ní vzešlé k tomu, aby šlechetný choť zpraven byl o jejím obratu. Docílí toho, ale hrozí se jí soudním rozvodem, při němž by ztratila vše, čeho se sňatkem domohla. Ona však nalezla prostředek, jímž jí možno tomu předejíti. Zmocnivši se totiž

zápisků blízké příbuzné Jindřichovy, polosvětice Genovefy, v kterých tato líčí svou lásku k Olympiině manželovi, hrozí, že je podá veřejnosti a že tak Genovefu zkompromituje, nebudeli mimosoudně rozvedena a nebudeli jí při tom ponechán všecken zisk, jejž jí sňatek přinesl. Avšak, ačkoli se jí ponechání hraběcího titulu i svatebního upsání zaručuje, zdráhá se Pavlina Olympie, bojíc se, že by mohl tento slib býti zrušen, navrátit Genovefiny zápisky, a proto ji Jindřichův strýc, hlava to Puygironské rodiny zastřelí.

Je snad na bíledni, jaký základní dojem tento kus čtaiti musí: idea očisty je nerozum, „flašinetní písnička" o možnosti rehabilitace kleslých žen je bláhový blud: domovem milostnic je bláto (la boue), a každé z nich zmocní se po sňatku nepřemožná touha po domově (la nostalgie) tomto! Ne vykoupení kleslých, nýbrž la nostalgie de la boue je ta pravá myšlenka! . . . Ubohý básníku *Hliněného vozíčku!* — Však nikoli: Olympie není pražádnou Vasantasenou, a Augierův kus nedokazuje ničeho. Ostatně se v něm dočítáme prapodivných věcí. Aby syn nekalého otce (Baudel) mohl nabyti přístupu do vznešených kruhů, k tomu není potřebí, aby snad restauroval pověst otcovu, nikoli: k tomu je potřebí, aby měl s nějakým zbankrotovaným hejskem souboj, v němž by tohoto poranil, i aby se stal cizoložným milencem hraběnky. Aby člověk byl jedničkou ve společnosti, ba vůbec člověkem, k tomu není potřebí vykázati se obecně prospěšným činem, nýbrž k tomu je třeba koupeného řádu, šlechtického titulku a takhle sto tři a dvaceti tisíc livrů ročních důchodů. Atd. Co je to za svět, který se nám tu líčí? *Francouzové sami protestují proti tomu, aby se podobné poměry vydávaly za typické, za pravý obraz francouzské společnosti!* Co si tedy máme mysliti o literátech, kteří podobné hanobící kresby o svém národě vrhají na divadla celého světa?

Klesneli žena, není prý její rehabilitace možna, leda snad na poušti. S mužskými jest tomu však dle náhledu francouzských literátů jinak. Vizme s Potvinem Méryova *Mudrce a blázínka* (le Sage et le Fou)! Krásná, šlechetná dědička má se státi nevěstou buď solidního muže, který své srdce nevěnoval než jediné ženě, aneb nevěstou člověka, jenž zneužíval žen kde mohl, a ona skutečně stane se chotí tohoto třeštila. Zhýralost — zní resultát — je moudrost, moudrost je bláznovství! A takové mísení pojmů nalezneme ve francouzském písemnictví přespříliš zhusta: neřest je tam ctností, ctnost je daremností, krása je ošklivost, šeredno je krásné, vzdělanost je hloupost, hloupost je božský libý zjev a pod. Dialektická methoda Hegelova mohla by míti z těchto pojmových reforem srdečné potěšení.

Že sobě žádný francouzský literát tak snadno neodepře radost, aby nejméně jednou za jinými nespracoval látku, která přijata jest obecenstvem za látku modní jako kterákoli jiná modní látka na šaty nebo na nářadí, tak že — abychom použili Augierova výše uvedeného slova — časem se zdá, jako by se psací stoly francouzských dramatikův i beletristův byly proměnily ve flašinety, na nichž všichni hrají touž a touž písničku: toho budiž podán zase jeden příklad, totiž Pailleronovy *Liché domácnosti* (les Faux ménages). I v tomto kuse vstoupí nám v ústrety táž idea: očista kleslé ženy. Esthera přičiní se věru

heroicky, aby se opět stala nejen ctěnou ale i ctihodnou dívkou; její milenec Armand odmění pak toto její přičinění tím, že ji ve společnosti rehabilituje a že ji hned na to — opustí, aby se zasnoubil s jinou. Vždyť by s Estherou, jak ho v tom jeho spustlý, ničemný otec ujistí, vstoupil v lichou domácnost. A takž sám básník ničí „pravé manželství, jež jeho krásné verše byly posvětily .... Tímto spůsobem uvádí se v mravy spousta.“

Že Francouzové podobné převrácenosti zamítají, toho svědectvím jsou nejen protesty obecenstva, vlády, tisku, soudců, nýbrž i zatracování takových prací rozhodujícím hlasem parteru. A tento stihl také komédii *Kámen úrazu* (la Pierre de touche), již napsal s Julesem Sandeauem básník *Olympiina sňatku.* Tito dramatikové chtěli prý, jak nás ujisťují, ukázati platnost idey zajisté správné: Peníze jsou nebezpečím charakteru; avšak spůsob, jakým ji ukázati se snažili, jest zcela pochybený. Hrabě Zikmund, tento pravý šlechtic, odporučil Františkovi Wagnerovi všecko své jmění, aby tento mohl žíti umě; ale stav se boháčem odřekne se Wagner hudebního umění a dokáže, že nebyl nikdy uměleckým géniem. Mravní naučení: Šlechetný hrabě Zikmund byl vlastně směšný hlupák a s ním je směšným hlupákem každý, kdo věnuje jmění k účelům ideálním! Autorové, míní Potvin, měli se postarat o to, aby tento nezdara byl potrestán ztrátou zděděného jmění, a měli takto šlechetnému hraběti zjednati satisfakci. To však se nestalo, a proto jej pomstilo obecenstvo samo: *Kámen úrazu* byl vypískán.

VIII.

V další stati jedná Potvin o *logice svědomí.*

Láska jest věčné théma básnictví. Pravá poesie opěvá krásu, její bezděčné triumfy, naivní milostnost panenskou, poklady spočívající v příchylnosti, počestnosti a oddanosti manželčině, vznešené zápasy povinnosti, slavná vítězství srdce. Žádná lidská vášeň nerozohňuje tělo a ducha tak jako láska, a nejčistší milost probouzí v nejnevinnější duši osudnou žádost po spojení s bytostí zbožňovanou. Ale blaseovaní duchové volají: Láska jest jen vábidlem nutícím nás, abychom zachovali rod, a básnířka Georgo Sand to volá za nimi! — Tak horlí Potvin, a my musíme mu zde ovšem namítnouti, že stejný názor o lásce, jako by tato nebyla nic jiného než výsledek starosti, kterou má příroda o to, aby příští generace byla co nejvíce silná i krásná, že tento názor sdílí též lidé méně blaseovaní; geniální filosof Schopenhauer na př. byl zajisté žalem světové bídy více proniknut než kdokoli jiný, a přec i on pronesl a důvody opatřil totéž mínění ve své proslulé Metafysice pohlavní lásky (Svět co vůle a představa, II. díl, ve vydání z r. 1859 na str. 605 a násl.): avšak v tom má zajisté Potvin pravdu, že neschvaluje spůsob, jakým týž George Sand v *Lélii*, abychom tak řekli, *zkompromitoval* onen zákon přírodní.

Román *Lélia* není nic jiného než moderní přestrojení staré látky, kterou pí. Dudevantová zajisté ve starších, středověkých spisech nalezla

a kterouž nám také Tůma ze Štítného v *Knihách naučení křesťanského* (ve Vrťátkově vydání na str. 136—137) na um dává. „O nemúdrých krásných ženách," poučuje Štítný, „die Šalomún: ‚Žena pěkná a bláznivá zlatý obruč na pysku svině! Neb svině leckams i v bláto vstrčí pysk i s obručem zlatým; takéž svú krásu nemúdrá žena. A téžť učiní i muž smilný, oblíbíc leckakús chýru. Pravie o jednom, jenž byl děvku přístavnú zamiloval, maje svú ženu, a děvka věrná pověděla to panie; a panie smluvila s děvkú, aby do chléva dala rok jemu, a vzemši na sě rubáš té děvky a rúchu, sama šla do chléva, a pán bude s ní, mně děvku. A die pak pán: ‚É, by mi má žena tak milá byla!' A paní, oškřekši sě, vece: ‚E, žeť sem v rubáši a v hnoji milejší než počestně na posteli!' A kak nestydaté smilstvo oslepí člověka že ohlúpie a oputavie." Štítný mluví tedy o nestydatém smilstvě — avšak to by nebylo dosti pikantní pro francouzský román literární hniloby. Ten se musí tedy komponovati jinak.

Sandova Lélia, nevidouc v lásce než antagonismus ducha a smyslů, chce básníkovi Sténiovi dokázati, že on přes všecko své opačné ujišťování nemiluje její nitro, nýbrž její tělo; proto dá jeho chtíči v pospas milostnici Pulchérii, nalíčivši ji místo sebe, zastupovati, milostnici to, která jest — její sestrou! Sténio volá: „Ty jsi mně popřála seznati rozkoše nebeské!" ale poznav svůj omyl, proklíná milenec podlou Lélii. Podobný omyl, protestuje Potvin, může se přihoditi ve skutečnosti brutálního života, ale není přípustný v logice srdce. Ve svatyni uměny není podobný omyl pochopitelný. Proto je nekonečně mravnější sama scéna kluzkého Pigaulta — Lebrunova románu, z níž se vzdor vší její frivolnosti — poučíme, že rozkoš bez lásky je bezcenná. Nerouhejme se přírodě; jen rozkoš rodí zasmušilost, kdežto láska nás sílí, povznáší, zveličuje. Kterak přichází povšechná protestace proti smyslnému životu v moderní román? Právě opak všeho měl se v *Lélii* státi: mělo se prokázati, že jedině srdce posvěcuje lásku, lásku i ve francouzském smyslném rozumu slova. Ale takto si počínati jako Sand, jest tolik, co zraditi přírodu, pravdu, umění.

Však ne, ne: nikomu nepřísluší, aby Sanda tak přísně odsuzoval. Chtějíc se vymaniti ze jha nešťastného manželství, jala se pí. Dudevantová, nemajíc jiného pána nad sebou než vkus doby, spisovati směrem, jaký byl právě v modě, a osvědčila geniální nadání, napravíc později chyby svých prvnějších prací přednostmi prací následovních: než co má se říci úkazu takovému, jaký r. 1869 za zcela změněných poměrů literárních poskytla přísně mravokárná *Revue des deux* Mondes, přinášejíc svému čtenářstvu Cherbuliezův román *Ladislav Bolski,* mající za kámen základní právě onu hlavní scénu z *Lélie,* která vyniká tak dokonalou mrzkostí. Paní z Lievitzu, Ruska, dá se zastoupiti komornou, aby podvedla Poláka Ladislava ji milujícího, a po činu chechtajíc se volá: „A tuhle to je ta láska!" Ostatně kárá Potvin *Ladislava Bolského* i z jiných vzhledův a zejmena diví se též, proč Cherbuliez z více možných rozpletek děje nezvolil rozuzlení pomocí idey humanity, aby tak urovnal antagonismus, který mezi Liévitzovou a Bolským co representanty ruského a polského kmene propastně zeje. Že bychom zejmena my Slované z francouzského péra s radostí a vděčností vítali

román, který by byl šel ještě hlouběji a slovanskou myšlenku, samé Francii veliký prospěch slibující, za jádro rozuzlení v *Bolském* byl zvolil, rozumí se samo sebou. Avšak jistý počet francouzských literátů zdá se jako by nechtěl míti smysl pro vyšší novověké myšlenky smírčí. O tom ještě slovo později.

Nic není nešlechetného v přírodě: cudnost nehanbí. Zesprostačujíli se však přirozené chtíče, snižuje se člověk na zvíře, a není pak divu, považujeli se láska za neřest a manželství za spekulaci. Posvátnost smyslné lásky hlásají jak křesťanství tak moderní filosofické tendence. S čím ale setkáváme se ve francouzském písemnictví? Tam se hlásá nové náboženství, které má se zakládati na *rafinování* smyslů. V Sueových Tajnostech Pařížských najdeme dva k mučenictví odsouzené milence, kteří poslední chvilku života věnují smyslné rozkoši. Jest něco podobného přirozeně možno? Umírající mučeníci se rozloučí s obapolným vznešeným sebevědomím své oběti, nikoli činem nízké smyslnosti!

Církev, míní Potvin dále, snaží si zjednati záruky budoucího štěstí snoubenců, nežli lásku přesvětí v manželství, a stanoví nezrušitelnost sňatků. Ale společnost prohlašuje se proti této dohlídce církevní. Civilní manželství béře vrch; ono zůstavuje vše volnosti jednotlivců, odpovědnosti soukromé; manželství má zakládati se na vůli manželů, svobodně společnosti osvědčené. Avšak máli tato společnost právo prohlásiti možnost rozvodu? V různých státech se k tomu odpovídá různě. Ve Francii byl rozvod občanským zákonníkem uznán, ale později zase nemožným učiněn. Buď jak buď, jisto jest, že volnost, jež sňatky uzavírá, jest odpovědna z následků; a proto musí tato volnost kde možno býti vzdělávána, moralisována. Jak veliká úloha připadá tu literatuře! ona měla by vésti generace k tomu, aby neuzavíraly manželství než za podmínek připouštěných pravdou a spravedlností; ona by měla hlásati: Ne cerimonie, ale láska a povinnost posvěcují sňatek; pravá láska je trvalá; rozvod nepřipouštěj se tedy než v případech příkrých a skrovných!

Avšak co činí román a jeviště? Práva srdce prohlašují za pobloužení obraznosti, volnost volby nahražují libovolnostmi neřesti, líčí směšné lichosňatky srdcí, ušlechtilá manželství ve zmatek uvádějí pomocí snů nepochopené rekyně nebo nemožného reka. Místo aby bojovala proti zneužívání manželstva, literatura manželství neuznává, ničí, proklíná; ona káže oprávněnost slepé vášně, zbožnělost nekalých poměrů, svaté právo k cizoložství a zhýralosti. „Jsem to žena špatného mravu? Vždyť jsem nikdy nemilovala dva muže najednou!“ čteme v Sandovi. „O příteli, kdykoli objímáš krásnou a tělnatou ženu ... neváhej se poddati; kdy bys obcoval třeba s milostnicí, vždy jsi před bohem ... Při těchto oltářích chce on býti poznáván a vzýván,“ čteme v Mussetovi. „Od našich zákonních manželek smíme žádati děti a ctnost, ale nikoli lásku,“ čteme v Balzacovi. A podobných míst zrazujících ideu a hlásajících mrzká paradoxa nalezli bychom tisíce!! V nedostižné výši nad tyto spisovatele povznešen stojí pravý básník volné milosti — Kalidasa, autor Sakuntaly; jeho rekyně jest vzor povinnosti a věrnosti — vítězná to hajitelka práva manželky!

Slovo obrany.

Co se v Osvětě nikdy ještě nestalo, tomu tentokráte není vyhnutí: redaktor těchto listův donucen jest, mluviti tu o své osobě. Přihodilo se mu neštěstí, v němžto mu laskavý čtenář dojista soustrasti své neodepře.

Věc má se takto.

Asi před 30 roky sepsal *Josef Jiří Kolár* tragedii *Don César a spanilá Magelona*, a nezmínil se ani slůvkem, že se to sepisování také odjinud dělo, nežli jen z jeho hlavy. Já při tom tehdy arci nebyl, já se teprv později čísti naučil a ještě mnohem později poznal jsem i Kolárovu „Magelonu". Líbila se mi zvláště první polovice její, až se ve mně ustálilo přesvědčení, že co Kolár dříve i později napsal, nic z toho už tak dobré není, jako ta první polovice „Magelony." To jsem také vyslovil, když jsem o posledním plodu Kolárově v *Osvětě* r. 1872 (na str. 473 atd.) referoval.

Netušil jsem pořád nic zlého, ani tehdy, když p. *Karel B. Kober* už po celá leta (jakož veřejně ctí svou zaručuje) choval důkaz, že právě *onano první polovice „Magelony" jest literární plagiát.*

Dne 9. července t. r. počala v *Národních listech* vycházeti řada článků pod názvem: *Kterak Josef Jiří Kolár umí „skládati" původní dramata.* Ve článcích těch podává se *podrobný, nepopíratelný, zrovna makavý důkaz, že první polovice „Magelony" vypsána jest z německé Wachsmannovy povídky „Das Loos der Schönen"*, která r. 1843 v Lipsku byla vyšla.

Spisovatel oněch článkův nikoliv se neskrývá, mluví o sobě tak, že o něm nemůže povstati pochybnost, a již sama šifra ukazuje *Vítězslava Hálka.* Praví v úvodu: „Asi před měsícem měl v literárním odboru Umělecké besedy p. Karel B. Kober o Kolárově „Magelоně" přednášku, která měla účinek přímo zdrcující. Co já zde cituji, není nijakž záslubou mojí, nýbrž cele připsáno buď p. Kobrovi. Já zde pouze sleduji přednášku jeho, nic více a nic méně."

J. J. Kolár mohl tedy docela zřetelně viděti, komu se — když jej k tomu mermo srdce pudilo — za to poděkovati má, že jeho plagiát jako svým časem u jeho *Moniky,* tak konečně i u jeho *Magelony* odkryt a obecenstvu ohlášen jest.

Ale z čista jasna J. J. Kolár v *Pokroku* a *Politice* dne 11. července t. r. přepadl mou skromnou osobu a ještě některé jiné rovněž naprosto nevinné lidi, a chrlí na nás takové nadávky, kálí nás takovým množstvím bláta, že nad tím každý slušný člověk ustrnouti musí. Já sám nemohl jsem zrakům svým uvěřiti. Kdože jest *zákeřník?!* Kdože z nás jest spříbuzněn s *Montagsrevue?!* Podivno — nepochopitelno! *Pokrok* i *Politik* se tolik na to nahorlily, jak Vídenská „Montagsrevue" hanobí české osobnosti; z těchto v „Montagsrevui" hanobených byli jsme po celá léta já i p. Zákrejs bez odporu nejhanobenější: a ejhle, najednou J. J. Kolár ve svém hanopise nás mimo jiné tituluje

též „kolportéry Vídeuského smetiště Montagsrevue“, a k tomu ke všemu hanobí zrovna týmže způsobem, jako posud „Montagsrevue“ činila!

A z jaké příčiny? — Uvedeme vlastní jeho slova, vynechávajíce jen Kolárovské ozdoby slohové, to jest nadávky. Píšeť: „Známý jistý spisovatel to“ — o té Magelonĕ totiž — „pošeptal *Vlčkovi*, Vlček *Zákrejsovi*, Vlček a Zákrejs napsali o tom dle návodu toho jistého spisovatele zdrcující pojednání, p. *K. Kober* přednesl to v literárním areopagu Umělecké besedy, a další moje zahanbení odevzdáno *Nerudovi*, aby je vyvěsil ve feuilletonu Národuích listů.“

To je *všecko*, proč nám J. J. Kolár v následujících řádcích hanopisu svého plnými ústy spílá: — ale *všecko* to, pokud se mne (i pp. Nerudy a Zákrejse) týče, **jest do poslední písmeny holá smyšlenka, čiročirá nepravda.** Pan Kober sám ve veřejných listech čestným slovem svým osvědčil, že *jedině* on, bez všelikého účastenství ze strany naší aneb kterékoliv druhé osoby plagiát Kolárův odkryl; a jak se věc dostala do veřejnosti, o tom měl J. J. Kolár místo *svévolných báchorek* držeti se slov Hálkových, výše uvedených: „Co já zde cituji, cele připsáno buď p. Kobrovi — já zde pouze sleduji přednášku jeho, nic více a nic méně.“ To je přece zřetelné!

Ale J. J. Kolár se všech těchto zjevných fakt nedržel — J. J. Kolár opisuje tam, kde by měl básniti, a básní tam, kde by měl opisovati. V dramatu se takové smyšlenky jmenují invence, v hanopisech jmenují se *lež*. Takovouto lží jest všecko, co J. J. Kolár o mně v pamfletu svém praví; já při tom vynálezu, že první polovice „Magelony“ jeho jest vypsána z německé povídky, aniž při uveřejnění vynálezu toho *neměl zhola žádného účastenství*.

Chtělli J. J. Kolár odpovídati, měl p. Kobrovi a Národním listům dokázati, že první polovice „Magelony“ vypsána *není*. Však toho naprosto pominul — jest to také věcí nemožnou: J. J. Kolár tedy raději našel sobě v království českém dva lidi, kterým po tu dobu ještě veřejně nevynadal, Vlčka i Zákrejse — a za to, že před 30 lety opsal půl „Magelony“, hanobí nás teď nejsprostějším spíláním.

Místo aby vyvrátil důkaz, že „Magelona“ z lepší své polovice jest cizí peří, jest dílo dramatického lepiče ne dramatického básníka: podal J. J. Kolár zas jen nový důkaz (dávno už náramně zbytečný!) jak umí nadávati a sebe samého do nebe vynášeti — a za oběti svých urážek vyhlídnul sobě lidi zhola nevinné! Z plagiátu svého snaží se šikovně učiniti *staročeskou a mladočeskou otázku;* nu a to se arci musí podařiti — vždyť za tou příčinou jeho nehorázná duchaplnost vynašla v Čechách „mlado- a starovepřové literáty!“

Že „Magelona“ z lepší své polovice jest opsána, v tom arci pro J. J. Kolára teď hrozně málo cti: ale co pak ji opsal *Kober?* nebo *Hálek?* nebo *Neruda?* nebo *Zákrejs?* nebo dokonce *já?* Přišla na jevo ostuda, která mne věru pranic netěší, ano za kterou já co Čech se stydím — ale ostuda nemohla věčně býti tajena, a já lituji, že zrovna za mé doby na jevo vyšla, já bych si přál, aby byla na jevo vyšla už aspoň o 20 let dříve: neboť proč *já* se co Čech potřebuji styděti také ještě k vůli J. J. Kolárovi?!

Stydíme se všichni upřímní vlastenci za skandal, který v

literatuře způsoben plagiátem „Magelony“: jen J. J. Kolár se nestydí, ale jde a v *Pokroku* i v *Politice* ve svrchované nadutosti sebe vychvaluje, a lidem docela nevinným na cti utrhá, vepřů, hlupců, zákeřníků, vrahů jim nadává! To je geniální, to je původní, to je nejnovější ryze Kolárovské dílo, kterým obohatil českou literaturu!

A ještě ani na tom není dosti. J. J. Kolár na konec hanopisu svého slibuje, že prý „ku potěše širších kruhův“ nás „vylíčí v zajímavých feuilletonech.“

V *Pokroku?* či v *Politice?* či zase v *Pokroku* a v *Politice* zároveň? Nuže, pokud se mne týče, já čekám pokojně na to jeho líčidlo. Své dobré svědomí každý bez ublížení skromnosti směle osvědčiti může: já se co Čech už za tak mnohého styděl, já se teď i k vůli J. J. Kolárn stydím, ale ve své minulosti nemám, zač bych se styděti musil — víli kdo co takového, ať vystoupí a veřejně to ohlásí.

Chceli J. J. Kolár mou literární činnost ostouzeti a se svými plagiáty dále provozovati všemožný humbug, mějž sobě z toho všechen zisk: moje literární práce a moje literární jmeno bohdá nejsou tak křehké nádoby, aby je J. J. Kolár rozbiti mohl, a sice proto, že on svým „původním duchem“ ondy do svých „původních“ kusů z Wachsmanna, Byrona a Shakespeara celé akty přeložiti neváhal! Může na mne jenom házeti kal — avšak ten vždy posléze padne nazpět na toho, kdo jiné špiniti chtěl. To všecko spraví soud literární historie: a máli tato jednou mé práce srovnávati s pracemi J. J. Kolára, já se toho pranic nelekám! Nebudu také nikdy J. J. Kolárovi odpovídati „líčením“, ale vždy jen prostou nelíčenou pravdou; ta mi proti němu dokonale postačí.

Myslíli však J. J. Kolár, že kdy sobě koli ve své zpupnosti zmane, ku zvýšení své slávy před jistým obecenstvem smí lidi, kterým na neposkvrněném jmenu ze všeho všudy nejvíce záleženo jest, tak surovým spůsobem přepadati, jak to posledně v *Pokroku* a *Politice* učinil, a k tomu naprosto beze vší příčiny: — má ode mne alespoň zvěděti, že jest na omylu. S tím, kdo mně sahá na mou čest, neváhám naložiti rovněž tak jako s tím, kdo by mně sahal na moje jmění nebo na moje zdraví, proti takovému neváhám ohradit se i trestním zákonníkem.

Po zkušenostech s *Moníkou* a *Magelonou* nikterak není věcí nemožnou, že se dřív či později ukážou také ještě jiné originály Kolárových „původních“ prací. Kdo pak zase potom bude od něho za to přepaden a zhanoben? Aneb mám snad *já* pro budoucnost ručiti J. J. Kolárovi za to, že se na něj už žádné plagiáty nevyzradí?

Pravda, mařiti svůj čas takovýmto potýkáním, odrážeti takové útoky, poháněti před soud na cti utrhače, jest mně z duše protivno, a každý poctivý člověk mne proto jistě polituje — avšak jest to neštěstí nezaviněné, proti němuž bohužel na ten čas v Čechách nikdo pojištěn není.

Vácslav Vlček.

R. 1874. Č. 9.

OSVĚTA

K dějinám r. 1620.

Ze současných dopisů

podává

dr. Jaroslav Goll.

Když valná většina národa českého odstupujíc od Ferdinanda II. a domu rakouského na trůn Fridricha falckého volala, řídila se při tom mimo jiné věci zvláště nadějí, že sobě zjedná vydatnou pomoc jak od unie německých knížat protestantských, jejíž Fridrich byl hlavou, tak od krále Jakuba Stuarta, jenž byl tchánem nového panovníka. Spletitá a již samým vrstevníkům ne ve všem srozumitelná politika syna Marie Stuartky novějším bádáním i v podrobnostech se objasnila s dostatek: o celku vždy platí, co již Skála (IV. 313—4) pronesl. Fridrichovi královský tchán jeho nejen nepřispěl, ale všelijak uškodil nezachrániv mu ani zemí falckých, na kteréžto „dědictví dětí jeho" že nikdo sáhnouti nemá, rozhlašoval, ani unií pomoci v čas neposkytnuv, ač starší smlouvy ho k tomu vybízely. Co se pak Čech samých týče, zetě svého nikdy králem českým ani neuznával. „Nový Šalamoun," jak se velebívati dával, „král míru" (rex pacificus), jak sám rád se zval, objevoval se s olivovou ratolestí v dobách, kde jenom meč rozhodnouti mohl. Řada diplomatů poslána na pevninu s nákladem značným, který by byl na výpravu vydatné pomoci válečné stačil. Jednáno v Bruselu, ve Frankfurtě, ve Vídni, avšak diplomaté britští již tím věci české na újmu byli, že Fridricha nikdy králem českým uznávati nesměli. R. 1620 také zvláštní „agent" od vlády britské do Prahy vyslán, ale i tento přinesl listy věřící svědčící toliko „kurfirstu falckému". Postavení jeho na dvoře Pražském bylo podřízené, i nezasáhaje činně v události měl toliko uloženo, by sekretáři státnímu (ministru) Nauntonovi nové příběhy oznamoval.

Byl to *Nethersole*, a dopisy jeho chovají se ve zvláštní sbírce v Britském museum Londýnském, jsouce téměř jediným ovocem poslání jeho. Avšak jestliže cena praktická tehdy, kdy psány byly, nepatrnou zůstala, nám vždy se jeví důležitou památkou doby osudné. Nevynášejíce ani žádných nových věcí na světlo, mluví k nám listové podobní bezprostředněji a živěji, nežli namnoze suchopárné kompilace historiků současných: podobají se obrazům představujícím krajinu nějakou s určitou náladou, kterou v oněch tak často pohřešujeme.

Vystoupiv v Hamburce na počátku července r. 1620 Nethersole na další cestě do Čech v Sasku se pozdržel. Kurfirst Jan Jiří sbíral brannou moc, jež větší se jevila, nežli v Anglii se domnívali. Hotovilť se k spojencům Ferdinandovým přidati. Avšak ne všichni poddaní jeho s politikou Čechům nepřátelskou se srovnávali: mnozí již proto Fridrichovi přáli, že žijíce v území luteranském tajně k učení Kalvinovu se klonili. Než i mnozí Lutherané k nim se přidávali. Veřejně se mluvilo, že radcové kurfirstovi podplaceni jsou. Jiní pak — a Nethersole je politiky moudrými nazval — za to měli, že by Sasku nejlépe neutralita svědčila. On sám nerad by byl uvěřil, že kurfirst již se rozhodl a zjevně do tábora katolického přejde, ač tomu vše nasvědčovalo, že Lužici osadí. Politice neutrální i to na obtíž bylo, že Jan Jiří od koruny české mnohá léna držel, za která dle platného tehda práva novému králi během roku hold složiti měl, ač nechtělli je propadnouti. Avšak hold byl zároveň uznáním Fridricha, kdežto z druhé strany vítězství zbraní českých ohrožovalo ho v držení řečených lén.

Dne 14. srpna Nethersole přibyl do Prahy, kde se zrakové všech s nepokojem na stranu saskou obraceli. Avšak příchozího nejvíce překvapovalo, že se přece vždy ještě v lepší doufalo obrat. Vysláno bylo právě poselstvo do Drážďan, ale toliko jmenem stavů království, jelikož Jan Jiří Fridricha za krále neuznával (Sr. Skálu 250.) I když se poslové s nepořízenou vrátili, někteří vždy doufati nepřestávali: ani když vojsko saské do Lužice vkročilo. Sepsán sice tehdáž proti kurfirstovi acht zbavující ho všelijakých lén a statků manských, kterékoli od koruny české držel, a vznášející exekuci na vévody Altenburského, Výmarského a Koburského, ale k publikaci jeho nepřišlo.*) V Čechách nemohli nepřátelství saskému ani uvěřiti, vzpomínajíce si, že před volbou Fridrichovou týž kurfirst Felsovi rukou dáním slíbil, že budeli Ferdinand nadál proti Čechům válečně postupovati, on sám svou osobou na pomoc jim přispěje.

Nebezpečí se hrnulo ze všech stran. V Praze meškali v srpnu také poslové stavů dolnorakouských žádajíce za pomoc proti Maxmilianovi bavorskému, jenž po opanování horních Rakous zem jich ohrožoval. Než mnohem větší obavy vzbuzovalo nebezpečí ne bližší, ale vzdálenější. Došly zprávy, že Spinola s vojskem španělským z Nizozemí k Rýnu postoupil. Jak Nethersole spozoroval, politikové čeští tou dobou v myslích svých na dvě strany se rozstoupili. Jedni „více odvahou, nežli důmyslem vynikající“ nechtěli tomu víry přiložiti, že by

*) Neth. 22. Sept. st. v. a 16/6 Oct. Tím se vypravování Skálovo 295—6 potvrzuje.

Bavor neb Sas útoky na Čechy samé strojili: chtěli prý spíše jenom zabrániti, aby požár jich vlastních zemí nezasáhl. I když Maxmilian horních Rakous se zmocnil, říkali, že to na svou obranu učiniti musil, že by sice Čechové sami budoucím rokem do té země vkročili: na další pokroky, zvláště přes hranice české že nepomýšlí. Spinola pak — a v tom uhodli věci budoucí — že do Falci potáhne, a ne do Čech a na Prahu.

Jiní politikové soudu hlubšího uvažovali prý takto: Španělští vyslancové ve Vídni poznali, že běží nejen o Čechy, ale také o říši německou, máli tam totiž na budoucnost vládnouti dům rakouský či rod falcský: a nejen o Čechy a říši, ale o mocné postavení domu Habsburského v Evropě celé. Největší a nejbližší nebezpečí hrozilo, jak nahlíželi, Ferdinandovi II.: přišel by o Rakousy, jichž by Čechové se zmocnili a později též o země ostatní, o které se poděliti hotovi byli Betlen Gabor a Benátčané. Později po zkáze větve mladší došlo by na větev starší a panství její v Italii a v Nizozemí. O to o všecko že běží ve válce české. Zvítězíli ale Ferdinand II., mohl prý dům rakouský na jisto se nadíti, že dědičnost koruny české již nikdy v pochybnost brána nebude a také koruna německá že zůstane při něm na všecky časy budoucí. Nad to vítězná reakce katolická že bude moci počíti nejen v zemích rakouských, ale v říši německé.

Politikové tito, kteří jak pozdější věci svědčí, dobře soudili, měli za to, že i Bavor i Sas, ano sám Spinola potáhnou do Čech ... Jich soud byl platným i v kruzích nejvyšších, a proti Maxmilianovi položili se polem Thurn a Mannsfeld s 9000 m., (Skála na str. 302 udává 8000) jichž plný počet zůstával na papíře, kdežto asi 4000 buď chorobou sklíčeni byli, buď prapory již před tím byli opustili. Avšak — nejvíce se v Čechách lekali Spinoly: neb odkud by proti němu nové vojsko se vzalo? Nezbylo by než svolati veřejnou hotovost, ale — nehledě k nedostatku peněz na vydržování takého množství — „plebejské šiky" by nebyly s vycvičené, staré vojáky Spinolovy. Nethersole již viděl blížiti se den nejen nejvyššího nebezpečí, ale zoufalosti. Nikde v zemi nebylo znamenitějších pevností!

Navrátiv horní Rakousy, odkud přední vůdce protestantů Tschernembl do Prahy se uchýliv od Fridricha plat kr. rady dostával, k poslušenství císařovu Maxmilian dne 22. srpna Linec opustil nejprvé do Čech se stroje, kam 2 pluky napřed předeslal. Než nedlouho po tom ustoupiv zase s Bukvojem se srazil, chtěje s ním proti Anhaltovi, jenž vždy v dolních Rakousích ležel, se obrátiti. Nenadálé ustoupení jeho způsobilo neshodu mezi Mannsfeldem a Thurnem. Mannsfeld navrhoval, aby lid jemu a Thurnovi svěřený rozdělil se po městech a v nich se opevnil (sr. Sk. 311), Thurn pak si přál, aby posláni byli ohroženému Anhaltovi na pomoc. V Praze se klonili k návrhu Thurnovu, ale mezi tím došly zprávy, že vévoda bavorský zanechal za sebou v horní Falci dosti silné vojsko sesílené také brannou mocí biskupa Vircburského, které ohrožovalo Plzeň. Rozkazy Thurnovi již poslané odvolány zase.

Ohlížeíli se Fridrich po spojencích nenacházel již nikoho nežli Betlena Gabora. Již v srpnu vypraven na rychlo do Bystřice rada králův Plessen, po kterém vracejícím se kníže sliboval, že vyrazí do

pole s 15000 koní a 3000 pěších a s Anhaltem se spojí (Neth. 28/18 Aug.). Plessen přinesl též zvěsť, že již den k provolání Betlena králem uherským položen jest, a nedlouho po jeho návratu vědělo se v Praze, že se prohlášení odbylo — ale o 10 dní později, čím počátek akce zdržen. V Praze a zvláště u dvora o Betlenu Gaborovi dobře smýšleli. Smil z Hodějova, jeden z poslů jmenem koruny české do Bystřice vypravených, vypravoval, jak tam plnomocníci Ferdinanda II. všemožně o to stáli, by jednotu „mezi oběma korunama, českou a uherskou" smlouváním v Prešpurku hned na počátku roku a později na sněmích v Praze a v Bystřici zavřenou, zase rozvedli. Betlen Gabor ale prý se zapřísahal, že by spíše postaviti mohl věži na ledě v oněch „psích dnech", nežli by víru dávaje slibům Ferdinanda II. na nich štěstí svoje zakládal. Přes to přese všecko Nethersole po všechen čas nedůvěru k Sedmihradčanu pociťoval, kterou se v dopisech netajil; obával se, že proto jen váhá, aby Čechům v nejvyšším nebezpečí nezbylo než opustiti Fridricha a jeho sobě za ochrance a pána povolati.

Když v Praze ustanoveno Thurna Anhaltovi na pomoc neposílati, zbývala jenom naděje v pomoc ze strany uherské. Na rychlo vypraven k Betlenu Gaborovi pan z Michalovic s gratulací a zároveň s prosbami. Mezi tím došly správy, že vojsko uherské ku předu postoupilo (Neth. 1/11 Sept.) a palatin Thurzó oznamoval, že dále potáhne s Anhaltem se spojit. Dopis jeho došel do Prahy 17. září, ale tou dobou již známo bylo, že Anhalt opustiv Rakousy na moravské půdě se položil. Na druhé straně Maximilian a Bukvoj překročili již hranice a na půdu českou obrátil se také Anhalt.

S událostmi, které předcházely bitvu Bělohorskou, an dosud pociťuje následky jich, národ český i za těchto dní nejen obírati se nepřestává, ale s interesem rostoucím k nim se obrací. Příčiny konečné katastrofy již dosti často vyčítány, jen v tom se někdy chybuje, že některá z nich příliš křiklavě před ostatními se vytýká. Rychlý a úplný úpadek hnutí z počátku dosti mocného naplnil podivem již samé vrstevníky: k vysvětlení zjevu toho třeba ale na váhu položiti okolnosti všecky. Zejmena křivdou by bylo více než slušno na bedra Fridricha falcského ukládati. Vynikaje mnohými dobrými vlastnostmi byl by v časech pokojných chvalnou památku si získal, avšak pro doby bouřlivé nedostávalo se mu ani darů ducha ani síly charakteru v míře dostatečné. Přes to přese všecko další bádání obraz nešťastného knížete v příznivějším tuším světle nám okáže, nežli jsme jej dosavad spatřovali. I když odečteme ohledy, které Nethersolovi postavení jeho ukládalo, dopisy jeho ozvou se v prospěch Fridrichův.

V kritické době, která létem r. 1620 nastávala, mysl nejedněch v Praze poklesla. Sám Nethersole ke konci srpna navrhoval, aby králová jinam odešla. Rokováno o tom v radě královské. Již pomýšleno na Vratislav, již radové Fridrichovi Camerarius, Plessen rodiny své na bezpečnější místa odeslali, již ustanoveno, by korunní princ z Čech odešel: avšak Alžběta sama manžela a zem v nebezpečí opustiti se zdráhala namítajíc, že by tím mysl všech ještě více poklesla. Nastaly prý o to mezi oběma „milostné půtky" (loving conflicts).

Fridrich sám dosti záhy na tom se ustanovil, že k vojsku půjde.

Očekával jen návrat pána z Michalovic a dočkav se ho opustil Prahu dne 28. září. Tou dobou mysl obyvatelstva něco pokojnější byla, nežli když Nethersole do Prahy byl přišel. Nejvíce k tomu přispělo, že Spinola, jak se již vědělo, ve Falci zaměstnán byl.

Z ležení českého Nethersole dostával zprávy od Volraďa z Plessen. Král prý si přál, aby co nejdříve k rozhodné došlo bitvě.*) Ale nepřítel se vyhýbal, jako by dosud nebyl na onom místě, kam přijíti si přál; zajatí říkali, „že chce navštívit Prahu." V Praze pak samé mnozí soudili, že Maxmilian a Bukvoj se chtějí sraziti se Sasem.

Vojsko české nepříteli cestu ku Praze zastupovalo, při čemž téměř co den šarvátky se strhovaly a to dosti krvavé, protože jen němečtí a čeští vojáci na obou stranách zajaté živili, kdežto Španělové, Neapolitané, Valounci, Kozáci „pardonu nedávali". Jim na straně české stejnou měrou spláceli husaři od Betlena na pomoc poslaní.

Mezi tím i v Praze i v táboře přemítáno a rokováno, zdali by lépe bylo odvážiti se rozhodné bitvy, jak si král přál, anebo zdali by se nemělo dočkati proměn, jež by budoucí rok přinesl, jak Hohenlohe „druhý Fabius" navrhoval, k němuž nejedni se přidávali. Král se nejvíce obával, že by nepřítel v zemi přezimoval, což se hroznou ránou celým západním Čechám hrozící jevilo. Veškero vojsko české bylo, jak Nethersole z dobrého pramene se dozvěděl, 12000 koní a 16000 pěchoty silné, tedy dostatečné, by nepřítele bitvou podstoupilo, a právě tak četné, na kolik bylo peněz po hotově k vydržování jeho. Jen že mezi oběma stranama ten znamenitý rozdíl se spatřoval, že vojsko nepřátelské se skládalo z vojáků verbovaných, jimž vojna byla řemeslem a povoláním a proti nimž i nejlepší hotovost, jakou na př. byli Moravané, na váze stejně nevydala. Dle soudu Nethersolova jediný Betlen Gabor mohl váhu sklonit na stranu českou. Avšak Betlen opíraje se o to, že by vojsko české dosti silné bylo, omlouval se, že netáhne do Čech, jak před tím po p. z Michalovic sliboval, oznamuje po poslu zvláště do Čech vyslaném, že podnikne diversi v Rakousích a Štýrsku a odtud Maxmilianovi do Bavor vtrhne (Neth. 1/11 Oct.). Vypravil jen 5000 husarů, kteří na počátku listopadu na českou půdu se dostali.**)

Jak Nethersole se dovídal, vojsko české celkem dobré mysli bylo, ač ne ve všech částech stejně. Platilo to zvláště o plucích, které král sám vydržoval a které dosud žold pravidelně dostávaly, kdežto při vojsku stavovském četné nedoplatky již před tím nebezpečné bouřky

*) Nizozemčan Jan Mario sloužící co oberst-lieutenant ve vojště českém tou dobou generálním státům dopisoval. Dopisy jeho chovají se v říšském archivu v Hágu. Dne 10/20 Oct. 1620 oznamoval z Rokycan, že na straně české si přejí, aby bitva svedena byla.

**) Tyto zprávy doplňují se listem od Maria dne 10/20 Oct. psaným. Betlen Gabor psal dne 28. září o úmyslu svém do Rakous a Štýrska vtrhnouti a tam v místech, které by osadil, hold poddanství sobě vymáhati. Při tom žádal, aby se strany české na poli válečném co nejopatrněji si vedli a s bitvou, leč by se výborná příležitost okázala, se nepřekvapili, maje vždy za věc možnou, že by k rozhodnému dni sám do Čech se dostavil. — Slib tento Betlen Gabor i později, jak se zdá, opětoval (Neth. 26. Oct. st. v.). Přál si možnáli s králem osobně v Brně se sejíti. (Neth. 16/6. Oct.).

byly vzbudily. Proto se sháněly v říjnu peníze; část jich do ležení odeslala se hned, část na konec měsíce se chystala. Právě před samou katastrofou v té věci větší horlivost se jevila. Daně lépe docházely a také dobrovolných příspěvků hojněji se sebralo, zvláště od šlechtičen. Avšak nezaplacené vojsko zůstávalo vždy pramenem vážných obav. Již o tom myšleno, aby se důstojníkům konfiskované statky nabídly na místě peněz, kdežto sprostým se peníze připravovaly, i šaty a jiné potřeby na úvěr kupovaly. Z ležení všichni radové Fridrichovi do Prahy přišli při tom pomáhat. Král sám byl neunaveně činným, tak že zřídka šaty se sebe svlékal.

Ještě ke konci října hnul se nepřítel z okolí Plzeňského. V Praze ani tehda na jisto nevěděli, co by jeho úmysl byl. Někteří hádali, že se chce obrátiti do Falce, jiní, že se Sasem spojit se pospíší, jiní konečně, že v zemi přezimovati chce. Pohybem nepřátelským bylo ale vojsko české přinuceno také blíže ku Praze ustoupiti a cestu k hlavnímu městu chrániti, a protože nepřítel Rakovník ohrožoval, osadil město to Anhalt rychlým pochodem, jenž trval od půlnoci do poledne (sr. Skála 325—6).

Mezi Rakovníkem a nějakou vesnicí — bez pochyby Senomety — zdvíhaly se dva pahorky: na jednom postavena děla česká, druhý si ale opanoval nepřítel. Blíže k městu rozkládal se les a bylo k tomu ukázáno, že by dobře bylo jej osadit. Ale nestalo se z příčin neznámých. Teprvé později vyslán tam Theodor z Donína, nejvyšší lieutenant nad jízdou hraběte z Hohenlohe s 300 koní a několikem mušketýrů a k němu se přidal dobrovolně mladý Thurn. Avšak les byl osazen od 2000 nepřátelských, Theodor z Donína musil ustoupiti a byl při tom smrtelně raněn. Pověst o této šarvátce, která se udála dle Nethersola dne 1. listopadu, přestihla skutečnost. Vypravovalo se, že na české straně padlo 2000, později počet na 200 se udával: opravdu zahynulo jich 30.

Nepřítel sílu vojska českého bez pochyby podceňuje — bylo v poli 24000 boje schopných — pokoušel se o to, by je z výhodné posice vytiskl. Stříleno od něho z 3 batterií a učiněn pokus střelbou Rakovník zapáliti. Také dva paličové národnosti vlašské vysláni, ale padli husarům do rukou a od nich hned v kusy rozsekáni.

Hukot děl bylo slyšeti v samé Praze. Král si na novo přál, aby manželka jeho odešla: avšak králová odpírala z týchž důvodů, jako před tím.

V korrespondenci Nethersolově nastává významná mezera, jež v skutečnosti vyplněna byla bitvou Bělohorskou a událostmi hned potom nastouplými. Nethersole o této katastrofě učinil zprávu teprvé dne 16/26. Nov. z Drážďan, kterou na tomto místě z části položíme:

„.... Bůh mi svědkem, že jen s přemáháním pokračuji u vypisování těchto hrozných událostí oznamuje, že nejvyšší velitel vojska královského, který před tím, když nepřítel ponejprv na půdu českou vstoupil, varován byl, aby si nedal cestu ku Praze v zadech založiti, že týž velitel, který nepřítele rychlými pochody dnem i nocí předešel u Rokycan, a později u Rakovníka .... na konec po třetí, spíše z jakési odvážlivosti než z nedbalosti strpěl, aby nepřítel se posunul

od Rakovníka blíže ku Praze o 24 hodin dříve, nežli se dozvěděl, že se tak stalo. Pravda sice, že lesy, pahorky a mlhy, jimiž se kryl, nepřítele pěkně při tom podporovaly, a že tyto výhody času a místa přimnožil přídavkem lsti, zanechav několik tisíc v zákopech u Rakovníka, by královské vojsko tam zdrželi, kdežto s hlavní silou již byl na pochodu. Avšak hledě k bdělosti vůdců králových před tím a v jiných okolnostech nemohu v tom neviděti osud jakýsi, který způsobil, že tentokráte se předstihnouti dali; a to tím spíše, když pomyslím, že ztráta tohoto jediného dne byla vlastní příčinou, že bitva potom ztracena, jakož i všeho toho, co následovalo. Neb tím se stalo, že král. vojsko postupujíc místy neschůdnými, by cestu zkrátilo, sotva v sobotu (dne 7. list.) se dostalo k Unhošti, malému městu 2 míle od Prahy, kdežto nepřítel tak blízko hlavního města se rozložil, že k zachránění jeho musilo ustoupiti ještě dále až k Hvězdě nemohouc již vyhnouti se bitvě v posici patrně nevýhodné a jsouc mnohem slabší jízdou, co do síly i co do počtu. Nová pomoc uherská neměla než den cesty ku Praze, husaři pak dříve přišlí, špatně v čele šiku postavení nevydrželi, než davše se na útěk zmátli všecku ostatní jízdu ... To byly hlavní okolnosti porážky ......"

„Bukvoj byl postřelen u Rakovníka na části těla, kterou pojmenovati se nesluší, a tak se stalo, že Tilly měl vrchní velení a čest toho dne. Pokud vím, na jich straně nezahynul žádný znamenitý muž a celkem padlo jich 3000. Na straně královské zůstalo na bojišti pěších 3000 ..." „Jezdci, kteří den prohráli, tak výborně útěkem se zachránili, že jich nepadlo než asi 40."

„Někteří z Uhrů seskákali s koní, jiní na nich přepluli přes Vltavu, všichni utíkali a strhli s sebou svoje rodáky přicházející na pomoc. Královská děla s počátku nějaký čas střílela, nečiníce velké škody nepříteli a pak ztracena též. Sir Andrew Grey s plukem anglickým a s děly Plzeňskými přitáhl až k Berounu, ale uslyšev novinu o porážce ustoupil na Karlštein ....."

„Nedovídám se o žádném z předních velitelů ve vojště královském, jenž by byl získal mnoho cti onoho neblahého dne, vyjma mladého Anhalta, jenž s obzvláštní mužností v čele pluku rozrazil pluk nepřátelský, tak, že mnozí již za to měli, že tím den vyhrán bude: avšak mezera v šiku nepřátelském se zavřela zase bavorským plukem a Anhalt byl dvakráte raněn; mělo se za to, že padl, avšak žije a jest v zajetí."

„Král den před tím přišel do Prahy navštívit královou s některými dvořany a se všemi anglickými dobrovolníky. Druhý den odcházeje hned po obědě přišel k samému konci oné pračky (the fray), neb jináče říci se nesluší ....*)"

Nethersole končí dopis s ironickou poznámkou, že Praha musila zaplatit kontribuci v také summě peněz, která by byla stačila k vy-

*) K obědu pozváni byli angličtí vyslanci, kteří nějaký čas v Praze meškali. Mělo se za to, že k bitvě nedojde. Po obědě král chtěl do ležení vyjeti na koni, ale než se dostal k bráně, stihly ho noviny o porážce. Sr. S. R. Gardiner-Prince Charles and the Spanish Marriage. Vol. I. 385.

placení vojska. Fridrich uchýlil se nejprvé do Vratislavi, doufaje, že ve Slezsku se udrží. Když naděje ta klamnou se objevovala, odešel do severních Němec. R. 1621 3. března sešel se v Lubeku s vynikajícím diplomatem holandským Vosbergem, při čemž přítomen byl starší Anhalt. V dlouhé rozmluvě líčil král stav věcí v Čechách: byla to dlouhá apologie, kterou Vosbergen v správě své chované dosud v archivu Hážském uložil.

Fridrich se přede vším hájil proti nařknutí, že by byl korunu českou z pouhé ctižádosti přijal. Však prý připojeny byly tak těžké podmínky ze strany těch, kdo mu ji nabídli, že království jeho se podobalo království pouze titulárnímu. Avšak přijímaje mohl se aspoň nadíti, že se mu dostane podpory od jiných mocností, an neuvázal se v těžkou úlohu svou ze ctižádosti, nýbrž pro věc boží a nahlížeje, jak nutno bylo, aby někdo vkročil vstříc hrozivé převaze domu rakouského. Věděltě prý dobře, že na té koruně jsou i ostré trny... Co se pak Čechů samých týče, vytýkal Fridrich, že nenaložili vše a seč byli, aby nedostali se zase v ruce sesazeného Ferdinanda, kterého volbou nového krále ještě více popudili. Největší obtíž prý záležela v tom, že nebylo čím vypláceti stavovské vojsko. Nejbohatší a nejmocnější v zemi sebe za prosty břemen pokládali, všecko na sedláka uvalujíce. Pokračuje dále spatřoval Fridrich (a s ním souhlasil Anhalt) v této věci přední příčinu, že bitva ztracena. Stavovské vojsko české a slezské nebylo zaplaceno a tím kázeň vojenská se zviklala, jelikož si velitelé nesměli přísně vésti. Stráže se neodbývaly a celé pluky prchaly odhazujíce zbraň. Naproti výtce již tehdáž činěné, že se Praha hájiti měla, bránil se král řka, že bylo spíše se obávati, aby nevyplacená soldateska nedala se v městě do plenění. Namítáno dále, že se mělo rozprchlé vojsko zase sebrati, což prý Fridrich sám z počátku učiniti chtěl a nemohl, když nebylo koho sbírati. Ani Uhři, kteří teprva přicházeli, nedali se zdržeti. Jezdci, kteří v malých tlupách se potloukali, neostýchali se loupiti vozy v průvodě královĕ, tak že on sám v nemalém nebezpečí se octl, z kterého vyvázl jen slibem, že vyplaceni budou. Ani Slezané svých vojáků pořádně neplatili. Přes to přese všecko chtěl se ve Slezsku udržeti, ale zpráva, že Morava se podrobila, tak dojala mysl všech, že nejlepší přátelé mu k odjezdu radili.

Vosbergen končí, kterak král o tom o všem mluvil s tak vážnou resignací, že mu to bylo s podivením.

Na Něvě.

I.

Severu Babel, město carovo,
po znoji krátkým spánkem odpočívá;
nad obrem šerá, polo průhledná
na křídlech jarní noc se houpá snivá.

Jest jako lidské srdce, lidský duch —
jasny jsou blízké myšlenky a city,
v dálavě ale šumí bájí svět
šedivým hávem tajuplně skrytý.
Bohatě plníš jej, vše tušíš tam,
snad všechno pravda jest, snad všechno klam.

Smyslové obra spí, však srdce bdí,
ve spánku bouří, hřmí a mocně buší,
v divokých proudech v mozek žene sny,
jež kypíc vášní smír i poklid ruší.
Do desky černé barvou plamennou
obrazy budoucnosti ryje rudé,
postavy na ní hýbou, honí se,
v divokou vřavu divá hudba hude.
Chce hasit osud svůj a sdmýchnout sen
nad zjevem takým hrůzou opojen.

Valí se Něva tokem mohutným,
proudové v tiché dumě k moři spějí;
hluboky, temny jsou jak bytí báj,
z propastí jejich divné zvěsti zejí.
Na břehu Něvy stojí sfingy dvě,
obrovská těla leží na granitu;
ponurým zrakem hledí v dálavu
v tajemném šerém nočním polosvitu.
Na dálném jihu poušti egyptských
dřímaly klidně tisíců let věky,
z minulých dob jak němá pohádka
pod žárem slunka vedle Nilu řeky.
Mrazivá ruka chladů severních
zbudila je i setřela sen s zraků,
otřásla vzpomínkami v útrobách,
spoutala k Nevě do půlnočních mraků.
Od doby té víc usnout nemohou,
kletbou jim určeno jest věčně bdíti,
paměti šerých časů břímě nést,
přítomnost novou mrazem v duši rýti.
Zoufalost teskná zeje z tváří jich,
faraů řad když zrakům jich se snuje;
všechno co dávno obráceno v prach,
žije jen v nich a skrytou zvěstí duje.
Chtěly by umřít též, se vrhnout v proud,
utopit život, paměť, srdce citů;
nemohou — věčně musí toužiti
v severní mlhy šerém polosvitu,
toužiti tam, kde slunka nebes car
přívalem žáry v duše vrhá, pálá,
kde všechno ohromné, i myslí poušť,
kde i ta prázdnota vždy ohněm sálá.

Plamenné vlasti jediný jen žhavý den
snad by je na tisíce let zas uspal v sen. —

Na břehu druhém Petr, velký car
na skále s koně město hlídá svoje —
mohutným zrakem hledí v prostory,
jako by vele před sebou měl voje.
V jeho se čele vlní myslí roj,
velikých, věkopomných činů zdroj.

Půlnoc jest — vzduchem projel divý sten,
carovo město zachvělo se v duši,
třese se v útrobách svých podvalin,
v podzemí jakés temné rány buší.
Hnuly se nezčíslné zástupy,
hnuli se tisícové v pestrém davu,
na jejichž tělech město vyrostlo,
na jejichž plecích car svou stavěl hlavu.
Kostmi jich vysušeny močály,
základy na jich mocných bedrech stojí;
a nyní svrhnouti chtíc břímě své
povstali všichni vzhůru v litém boji.
Duní a hučí temné podsvětí,
všechno se kývá, hýbe, k spádu kloní,
obrovské sloupy chrámů tančí již,
na věžích kolokoly želně zvoní.
Slyšeti v podvalinách praskot, hřmot,
tisíců dav se vzhůru pne a zdvihá,
vstávají též i sfingy s granitu,
zřícenin propast jich se zraku míhá,
příšerně hlavy rostou ze země,
černé se páže v temné půdě rojí —
na skále v tom však s koně velký car
zvraštil své čelo, pozved ruku svoji,
zahrozil mocné vojům zbouřeným,
a mocný dav zpět do svých rovů klesá,
v propast se kácí, plní tělem svým,
na dále břímě trpělivě nesa.
Mohutné čelo jezdec vyjasnil,
na skále s koně klidně opět hledí —
utichlo vše, i sfingy sklesly zpět,
bez hnutí na granitu zase sedí,
toužíce tam, kde nebes žhavý car
přívalný v dálné pouště vrhá žár.

II.

Severu letní noc — a v obloze
luna tak jako myšlenka bledá

kolotá v moři šerých vzpomínek,
marně svůj zápal mladosti hledá.
Ještě by jednou v junėm plápolu
v náruč se vrhnout kochanku chtěla,
metala kruhem oheň v prostory,
kypěla vášní, plamenem vřela. —

Mládí jest vůní květů v rozvití,
nadšení jest jak dítěte dnové;
padnuvše v propast časů hltavých
vrací se v nitro jen jako snové.
Ví o tom luna — pláče unyle,
stříbrné slze do Něvy tekou,
na jejích ňadrech tancuje jich rej,
leskne se, třpytí tajemnou řekou.
V reji tom slzí dálnou hladinou
jalík*) se houpá, jalík si pluje,
a na něm mládec z vlnek těkavých
myšlenky přede, do ňader snuje,
snuje i přede, staví budovy,
do jejich mlhy nitro své noří,
kolébá cit svůj v ní, až unaven
opět vše ničí, opět vše boří.
Tvář jeho pomníkem mu života —
dějiny bolů jsou do ní vryty,
a každé písmě jeden velký žel,
jenž zvlnil ňadra, rozbouřil city.
Vlastí mu česká zem — ta nešťastná,
nad níž bůh ruku železnou třímá;
vyklenuv přes ni strastí oblohu
návalem do ní pohromy hřímá.
A země té on jednou slzou jest,
roněnou hořce do světa víru,
zmítanou kapkou v moři divokém
uprostřed vášní bez klidu, míru.

„Unaven vlastních citů příbojem,
unaven v bouři vichorném davu
spočinout chtěl bych v tichém útulku,
do lůna něhy položit hlavu.
Černá ty Něvo s temným nitrem svým,
na ňadra tvá své osudy kladu,
polož mne smírně tam, kam proud tvůj jde,
pokojné brány otevř mně vnadu.
Luznější ňadra tvá než milky dech,
méně jest zrádné objetí tvoje;

*) *jalík* = malá loďka.

ukryj mne svojí myslí tajemnou,
mé utlum žáry, konči mé znoje."

Zahodil vesla, v dlani zrak svůj skryl,
jalík se houpá, jalík se chvěje,
a Něva čeříc černé proudy své
jediná ví jen, kamo s ním spěje.

V Petrohradě, v červnu 1874.

Antal Stašek.

Pod pustým kopcem.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

X.

Ubíhala léta; v jich letu lidé zralí odpadali se stromu života do hrobů jako jablka do trávy, a lidé, o nichž před lety sotva kdo promluvil, stávali se dospělými, že nyní nemluvilo se leč o nich. A ti, kdo žili, stáli na prahu doby nové a ze starých málo kdo porozuměl jim i té době.

I přes Dolinovic statek léta běžela. Staněk, jehož jsme neviděli již tolik let, po dvoře rozkazuje, kam na pole, kam na luka — člověk by neuvěřil, že to on, a jest to on.

Když ho starý Dolina vidí, jak vykračuje si po dvoře, postojí u okna celou hodinu a dívá se, že mu to sluší. Když selka Dolinová vytýká manželi, že pořád stojí u okna a venku že jest mnoho doptávek, Dolina se usměje, ukáže na Staňka a Dolinová také zůstává u okna a o doptávkách neví. Potom, aby sebe omluvila, povídá Dolinovi: „Vy byste pořád stál u okna, a práce tolik."

Když to Dolinová řekla, chtěla jako odejít, ale šla jen jako na půl kroku; nohy naměřily již od okna, ale oko a tvář jsou ještě obráceny k oknu za synem; jen aby celá vina nezůstala na ní, povídá: „Co máte pořád na dvoře?"

Na to se Dolina ani k ní neobrací, ale odpovídá: „Abych si nemohl postát u okna! Celé dni bych mohl stát u okna, ty bys nemusila také ani rukou hnout a na našem statku by se to nepoznalo. Chcešli, stůj u okna se mnou."

„Kdo pak by vydržel stát u okna," povídá Dolinová a jest vidět, kterak to ráda slyší: že kdy by chtěla, mohla by státi u okna. A dělá se, jako by odcházela.

„Poslouchej, stará."

Dolinová na to vyzvání zase přikročila k oknu a zase se dívá na dvůr. „Nu co?“

Dolina se na ni trochu déle podíval, zasmál se a ničeho neříkaje zase se odvrátil a zase díval se z okna a smál se.

„Nu co?“ opakovala Dolinová.

Dolina věděl sice, že jest na něm, aby odpověděl, ale myslil si: „Však já ti to řeknu.“ Za chvíli si myslil: „Jak pak jí to řeknu?“ A potom, jako by už to měl, řekl nahlas: „Poslouchej, stará.“

„Nu co?“ řekla Dolinová už po třetí a postavila se ještě blíže k oknu.

Čtenář by mohl míti za to, že dosud ani v myšlenkách nepošinuli se dále, ale pošinuli se. Neboť při opětování svého vyzvání myslil sobě již Dolina: „Počkej, nastane ti brzo koukání, v kterou stranu hledá nevěstu.“ A Dolinová myslila si: „Snad nechce začít o nevěstě?“

Na to Dolina opět se podíval na svou ženu, ale již u okna nepostál; přešel světnici a obraceje zase kroky své směrem k oknu, pojednou zvedl oči ku stropu, jako by tam měl něco napsáno. Pak zas se zasmál a pravil: „Poslouchej, stará: jak pak jsem k vám chodil na námluvy?“

Čtenář snad spozoroval, že Dolina své choti tykal, ona že jemu vykala. „A jděte,“ řekla Dolinová, „kdo si bude pamatovat takové věci, to jsou pro nás už hlouposti.“ Ale usmála se, všecky ty hlouposti si v mysli obnovovala a v myšlenkách sobě řekla: „Počkám, snad že bude o těch hloupostech mluvit.“

„Hlouposti!“ řekl Dolina. „Proč bych nemohl povídat o tom, jak jsem jezdil za nevěstou? Všecky vesnice o tom povídaly.“

„Co mohly povídat?“ řekla Dolinová a tím ho vybízela, aby povídal, ačkoliv už dávno znala každou podrobnost toho, co by mohl povídat.

„Co mohly povídat?“ opakoval Dolina. „Pane, mnoho; všecko, co viděly, mohly povídat, a viděly dost. — Podívej se na koně, kterého nádvorník provádí tamhle u stodoly, Staněk mu poklepává na krk.“

„Hladí ho,“ řekla Dolinová; věděla, co chce Dolina povídat.

„Ten, kterého já hladíval, byl zrovna takový, samý oheň, samý lesk. A když jsme jeli skrz vesnice tryskem, já a starosvati, každý na koni: už když z daleka slyšeli konský dusot, lidé vybíhali před stavení a říkali: „Dolina jede na námluvy.“ A když se ptal někdo: „kam jede na námluvy?“ — nu, stará, víš, odkud pocházíš; jmenovali vesnici, pak tvého otce, pak tebe.“

Na ten výklad zase Dolinová se usmívala, Dolina smál se nahlas. Pak se zas zastavil a povídal jako pro sebe: „Tak bude na námluvy jezdit Staněk. Však oni v něm Dolinu poznají.“

„Co že bude?“ ptala se Dolinová a obrátila se náhle. „Kam že bude jezdit?“

„Kam bude jezdit! Bude jezdit. Jakž pak já mohu vědět, kam bude jezdit? Já jen povídám tolik: bude jezdit.“

„Já myslila, kdo ví co chcete, a vy pořád jen takové hlouposti,“ povídala Dolinová a opět jako by chtěla odcházet od okna.

„Tenkrát jsem nosil plné kapsy měděných i stříbrných. A když jsem jel po návsi, sáhnul jsem do jedné: „Tu máte děti!“ Za našimi koni vyvstával prach, v prachu váłely se děti a rvaly se o drobné i stříbrné,“ povídal Dolina. Pak poukázal k skříni a řekl: „Tamhle v té truhlici má Staněk nastřádáno drobných i stříbrných, může rozhazovat, jak mu libo, ale rozhazovat musí — však oni v něm poznají Dolinu.“

„Snad bude muset také spadnout s koně, jako vy?“ řekla Dolinová a zase dívala se z okna a usmívala se na dvůr, vlastně na syna.

„Spadnout neškodí,“ řekl Dolina, „jen když člověk umí vstát. Však to kůň podruhé neudělá. Staněk bude si moci v stáji vybrat, jako já jsem si mohl vybrat.“ Pak se dal do hlasitého smíchu. „Aby tak přijel ku své nevěstě, jako já k tobě!“ A zase se smál.

To už Dolina nevykládal, to byla věc mnoho známá. Když totiž spadl s koně, nezůstalo na něm kus celého šatu. Šel kolem dráteník, Dolina dal mu svůj šat a jel na námluvy jako dráteník. Pak si dal dělat takový šat a jezdil po čas na námluvy jako dráteník. Což to bylo k smíchu!

„Člověk by tady stál, povídal a nic by neudělal,“ řekla Dolinová a nyní chystala se odejít.

„Poslouchej, stará,“ řekl Dolina.

„Nu co?“ ptala se a ještě se zastavila.

Dolina měřil zase světnici, díval se na podlahu a smál se. Pak povídal: „Co myslíš, v kterou stranu bude jezdit Staněk?“

„I jděte,“ řekla Dolinová, „já myslila, kdo ví co mi povíte a vy pořád jen takové věci.“

A již byla skoro u dveří.

„Já to vím,“ řekl Dolina a díval se na ni.

„Co víte?“

„Pořád, že u okna nic. Až to budeš chtít vědět, přijď k oknu, povím ti to, ale teď nepovím.“

Na to již Dolinová odešla a Dolina přechodiv ještě několikrát po světnici, zase se postavil k oknu a díval se na dvůr.

Na dvoře prováděl nádvorník Josef koně, o němž Dolina se zmínil, i aby mohli dáti o koni úsudek, vycházeli ze stájí, z chlévů, z řezárny čeledínové a dívali se. Potom jako když zavolá, loudavým krokem scházeli se tu od chléva, tu od řezárny k stáji, aby o koni pohovořili. U stáje stál Staněk a nyní sem i s koněm přibyl nádvorník Josef. Staněk koně hladil po hřívě a poklepával mu na plecích.

„Teď u nás bude veselo,“ řekl Josef a smekl čepici. „Koně jako střely; jenom co tuhle Staněk řekne, kam, a už poletí. Tohle je hnědouš! Jak byl hříbětem, já povídal pantátovi, že zůstane Staňkovi. „Proč pak ne?“ řekl pantáta, a já ho hlídal pro Staňka.“

Na to řekl jeden čeledín: „Pane, když člověk sedne na takového koně, to je jako kavalír.“

Nádvorník obrátil se k tomu čeledínovi, dal čepici na hlavu a řekl: „Na toho koně sednout a vypít sklenici vína — jest jedno, to mi může každý věřit na mé svědomí.“

Tu čeledínové pomlaskávali si jako když se napijou vína, a ten

jeden pravil: „Já bych rád sklenici vína a potom bych si sednul na koně; to by bylo něco!".

„Jen jestli bys se na něm pak udržel! To se řekne: „Napiju se a sednu si na koně." Ale potom sedět! Když byl pantáta jako tuhle Staněk, a já s ním jezdil na námluvy, stavěli jsme se v Kmetňovsi v hospodě a pili. Potom když jsme přijeli za ves, pantáta ležel v příkopě, já ležel v příkopě a koně leželi v příkopě."

Na to se čeledínové smáli a ptali se, kdo koho strhnul do příkopu: oni koně anebo kůň je?

„To napití nás tam strhlo," povídal nádvorník. „Ono se to řekne, napít se a sedět; ale sedět."

Zas poklepával nádvorník hnědouše po plecích a hledě k Staňkovi pravil: „Já vím, v kterou bychom mohli zaměřit stranu, až se bude z Lešanského statku jezdit na námluvy!"

Tu čeledínové, jako by měli uslyšeti velikou a tajnou věc, popošli každý o krok k Josefovi a z každé tváře mluvila otázka: „No tak, v kterou?"

„Počkejte," povídal Josef a dal čepici na hlavu. „Není veselejší věc na světě, jako když se řekne o takovém synkovi: jezdí na námluvy. Doma každý den je svátek, koně se kartáčujou celé noci a když se vyvedou, pentle na nich jen hrajou. To budete běhat po dvoře, abyste něco uviděli, než vyjedem! Pak vyjedem na náves; každý kudy jde, tam se postaví, a řekne: „Koukejte, Dolinovic! Kam pak? Safraporte, mají to koně! Jest to vystrojení!" A my jedem, jako by nám ze všad muzika hrála. A všude to tak. Pak přijedeme k nevěstě, statek jako o posvícení, až do toho posledního pohůnečka vše ustrojeno. Pantáta přijde: „Nu, nádvorníčku, jak se vám jelo?" Jak pak se jelo? Dobře se jelo. Selka přijde: „Nádvorníčku, máteli pak dost piva? Zdali pak na vás nezapomněli s jídlem?" I zaplať pán bůh, jak by zapomněli? A smějeme se pořád. Tomu já říkám: jezdit na námluvy. Co pak vy o tom víte!"

„Jak pak to víme? Málo o tom víme," podotknul onen čeledín, jako by byl tamtěch mluvčím.

„Málo? Nic nevíte. Co pak jsou námluvy takhle v chaloupkách? Aby se tam dal vézt na trakaři; kdo ho uvidí, řekne: „No, naděl pán bůh, ti toho dohromady chytnou. Co pak budou mít? Baráček. A do čeho budou kousat? Do těch snopků na střeše." Povídám vám, člověk takhle, který má jen tak ty ruce a barák, radš ať toho nechá, sice se jen dozví, kudy cesta do Nouzova."

„To tedy aby se ženili jen, kdo mají statky jako tuhle Dolinův?" povídal zase čeledín a ostatní se smáli.

„Máli to být veselka, musí člověk mít statek, aby byl veselým. Což se mohu veselit v baráku? Ani rozkřiknout se nemohu, sice barák spadne, a nespadneli, každý kdo jde kolem, řekne: „Blázniš; jen počkej, ono ti vejskání vyskáče a místo ichuchu budeš míti ouvej!" Vejskej, když nemáš na sklenici piva a vše co piješ, jest pouhá voda! No, počkejte, až my vyjedeme, uvidíte."

„Já nikdy nepojedu na námluvy," řekl Staněk. A tu bylo i nádvorníkovi i čeledínům, jako by vstoupil mezi ně a řekl: „Musíte s

dát na židovskou víru." Nádvorník Josef hleděl jako pomatený na koně, pak na čeledíny, pak na Staňka, smekl čepici a řekl: „Jak pak to? Co pak by to mohlo být? Vždyť by to nemohlo být."

„Nepojedu," řekl Staněk.

„Ale, ale," mluvil Josef. „Hnědouš by jen tak byl rostl — pane, to nemůže být, to jest jen tak, jak říkáme, mít z nás dobrý den."

„Nikdy nepojedu," řekl opět Staněk.

„Snad ne pěšky? Z Dolinova statku! To ne, to ne! To by nebyly ani námluvy," vykládal v nesnázích nádvorník Josef a poklepával hnědouše po plecích. Chudákovi, bylo mu do slzí, když si pomyslil, že Staněk tak jediným fouknutím jeho umělou stavbu sřítil.

„Ani pěšky, ani koňmo, nijak," řekl na to vše Staněk a odcházel i od stáje i od nádvorníka i od čeledínů.

„Já to říkám, Staněk jest jiný než pantáta, ten nebude po něm, kde pak! Ani píď nemá od něho," řekl onen čeledín.

Tu nádvorník Josef loktem jedním se podepřel o koně, druhou rukou si jezdil po čele, jako by tam chtěl cosi rozkřesat. „Tu to máme, tu to máme!" říkal zvukem přitemnělým, jako když někoho oplakává anebo jako když chce naznačit, že se přihodilo něco, čeho se nikdo nenadál.

„Mně se zdá, že jste tady spadnul i s koněm do škarpy," povídal čeledín a ostatní se smáli.

„A vždyť jsem se přece nenapil," povídal nádvorník Josef a mnul si ještě čelo dlaní, jako by se chtěl rozpomenout, zdali snad přece se nenapil. „Aha!" povídal za chvilku, jako by už to měl, ale nic neměl. „To bude jiná! Má on něco na blízku už za lubem. A kdo je z nás čiperný, hádejte, která to je."

Všichni chtěli být čipernými a hádali jeden přes druhého, i nádvorník hádal, ačkoliv se tvářil, jako by to věděl.

„Víte, jak to poznáme? pravil nádvorník.

„Jak to poznáme?" tázali se čeledínové.

„Za dvě neděle máme posvícení, pak to poznáme. Dejte si pozor, co vám povídám: o posvícení to poznáme. Toť bych musil mít rozum v cizím pytli zašitý, abych to o posvícení nepoznal."

Za dvě neděle přišlo posvícení.

Tu by byl nádvorník nestačil otvírat vrata a zavírat, co se toho k Dolinovům hlásilo. Ovšem že všecko přijíždělo na vozích a koňmo; pěšky chodili do statku jen toulaví hudebníci, žebráci a tuláci vůbec. Tu tedy vrata u Dolinův byla dokořán, protože řada hostí přijíždějících se netrhla. Tu jen nádvorník u těch vrat stál, jednou rukou jedno křídlo přidržoval, aby se nesplašilo, druhou rukou čepici smekal a každý povoz a vše co na něm úsměvem vítal.

Ale tenkrát měl práci ještě zvláštní. „Toť by v tom musil vězet mandel všech všudy, abych já nevěstu nepoznal z první ruky," povídal si nádvorník, neboť když byl sám, dovolil si i zaklít až i tak daleko, že bral jmeno čertův nadarmo. A nyní prohlížel každý ten vůz, jako by vezli pašované zboží, nevezouli v něm budoucí Staňkovu nevěstu. Byla to práce těžká, a nevím, zdali se mu z první ruky podařila, protože mladých, hezkých, vystrojených děvčat přijelo na posvícení v každém

voze několik, až i nádvorníkovi bylo úzko při myšlence, že by měl z nich některou Staňkovi vybrat.

Již z počátku jsme pověděli, že u Dolinů slavívalo se posvícení s přepychem. Hostí sem se sjíždělo, že míval nádvorník smrtelné úzkosti, kam jen koně jejich umístí; což pak hospodyně, když vše to měla vyčastovat a obsloužit!

Ale hospodyně stačila daleko nad to. Neboť kromě hostí pozvaných tábořil na dvoře pod okny, kdo měl k tomu chuť. A kdežto o posvíceních jinde hudba hraje v hospodě pro celou ves, u Dolinův hrála hudba jen pro Dolinovic hosti, to už náleželo k celku.

Tu bývalo v obyčeji, že k večeru na dvoře tančila chasa domácí i chasa těch, kdož byli hostmi přespolními. Ale než zatančila chasa, počali kolo lidé domácí a jich hosté. Každý mladík, kdož byl hostem, otočil se tu s dívkou v nějakém tanečku a jak se samo sebou rozumí, nejpředněji musil se otočiti domácí syn. To také bylo ve zvyku, že domácí syn provedl každou sezvanou dívku a kdy by se s ní měl jen do půl kola otočit. Byla to jakási pocta, která platila všem stejně a nikomu zvlášť.

A přece mohla platiti někomu zvlášť, a na tom nádvorník založil neomylnost svého pozorování: že se musí dát pozor, s kterou dívkou Staněk zatančí první.

Co tedy u Dolinů ve světnicích hodovali posvícensky, na nádvoří byl veselý tábor. Hudebníci seděli kolem sudu, kolem hudebníků stála chasa, za chasou všelijaká ta drůbež, která se přiživuje jako ten vrabec: kde nějaký drobek ucítí, tam se sletí.

Mezi hudebníky na sudě seděl houslista Pirkaš a vypravoval hudebnické kousky, kteréž byly vždy sotva do polovice pravdou; ale to nic nedělalo, smáli se tomu i hudebníci, i chasa i ostatní.

Některé ty kousky byly ovšem dosti hrubé a byly i povídány dosti zhruba, ale byly při pivě a tuto snad náležely k celku. Byla v nich obsažena kronika celého okolí, ovšem ze stránky takové, jaká se nezaznamenává ani na papír ani na místa památná, ale přece byla a bývá jakousi stránkou.

Tak udělal Pirkaš najednou tak podivný posuněk, že všichni, kdo tu stáli, se smáli a jako z jednoho hrdla chtěli, aby hrál a zpíval o tom myslívci, a každý myslil na Lováka. Byl tedy už Lovák složen do veršů a zpívalo se o něm, jen že ne všeobecně, protože se ten zpěv považoval jaksi za výhradní majetek Pirkašův. On složil nejen slova a hudbu, on složil i posuňky a to nedovedl po něm nikdo.

Tedy o tom myslivci.

Píseň začínala:

Utíkejte z lesa,
běží myslivec —

a bylo v ní, kterak ten myslivec honí divoké ženy; a ty divoké ženy že jsou ty a ty baráčnice. Píseň pak končila vyzýváním, aby žena se na tom myslivci nezhledla.

Když se ta píseň zpívala, nemohlo dle posuňků Pirkašových býti pochybnosti, že jest složena na Lováka. Když se ta píseň zpívala, stál mezi těmi, kdož ji poslouchali, Staněk. A když se přezpívala a Pirkaš

za obecného smíchu díval se na Staňka, jako by ho také k smíchu vybízel, řekl Staněk: „Kdo se tomu může smát, stál by za to, aby ta píseň byla o něm.“ A když to řekl s jakýmsi opovržením, odešel.

Na tato slova Staňkova všeobecný smích ochabnul, jako když se studenou vodou poleje. Jen tu a tam ještě některý v smíchu se ozval, ale nebyl to více smích.

„Staněk není jako otec, jest jiný, ten má tuto,“ vykládal domácí onen čeledín a rukama hrál si kolem čela, jako by říkal, že má Staněk tuto trochu světla a že on by přisvědčoval jemu, ačkoliv se prvé také smál.

„Pantáta se může při té písni smíchem potrhat,“ vykládal nádvorník, „a Staněk obrátí se zády a jde pryč.“

Staněk tedy obrátil se k písničkáři i k smějícím se posluchačům zády a byl pryč. A ještě byl pryč, když z Dolinových světnic hosté vyšli, aby tedy dle zvyku na dvoře zatančili první kola. Tu teprva byl přehled kvetoucí té mládeže, jinochů a děvčat, která se řadila v polokruh, hoch vedle děvčete, jak snad se byli umluvili, že se pustí v tanec.

Staněk tu nebyl.

Začít kolo bez Staňka, nebylo možná; musili čekat.

Čekali.

„Kterou asi vezme první?“ říkal nádvorník a chodil s tou otázkou od chasníka k chasníku.

„Jak pak může vzít kterou první, sám tu není?“ povídali si chasníci.

„Kde asi je?“ ptal se nádvorník, neboť jeho to pálilo, v kterou stranu budou jezdit na námluvy.

V tom se ozvalo polohlasem i nahlas: „Už je tu.“

Byl tu. Když se to ozvalo, dal Pirkaš znamení, hudba spustila a Staněk měl započít kolo.

Započal je. Ale ani s jedinou dívkou, které tu byly hostmi a stály polokruhem v nádherné záři; započal je s dívkou prostě jednoduchou, mohlo by se říci: s dítětem mezi dívkami, ale s dívčím dítětem jako na nejpodařenějším obrázku. A kdo tyto dva lidičky viděl v tanci, nezdržel se, aby neřekl: „Pane, těm to k sobě sluší. To jsem jak živ nic krásnějšího neviděl.“

Nádvorník měl po kombinacích.

Mezi hostmi táhla se kradmo otázka na posměch i na zvědavost: „Kdo je ta královna?“

„Nějaká nitěná královna,“ docelovala děvčata otázku.

„Kdo je ta holka?“ ptal se Dolina.

„Katuška z hájovny,“ odpovídalo několik hlasů.

Tedy Katuška z hájovny!

XI.

A když s Katuškou přetančil, Staněk jako s ní byl přišel, tak odešel.

Na dvoře u Dolinů po tomto malém tanci bylo, jako by všechněm zdřevěněly ruce i nohy i myšlenky i slova; leda že myšlenky a slova táhly za Katuškou a za Staňkem, že provázely je podivením, posměchem a vším možným, zde však jich nebylo. I hudba tím byla nakažena, i hudebníkům to vjelo do těla. Pirkaš několikrát začal zkoumati housle, jeli v nich něco, co by rozjařilo, ale housle odpovídaly jako němý, když chce mluvit: není to slovo ani zvuk, nic to není, leda pouhé namáhání za slovem, zvukem.

I starý Dolina v těch vlnách se potácel a na všecky němé otázky nevěděl rozumné odpovědi. Ale on ze všech přece nejdříve se utišil a syna si omluvil. Pravil k sobě: „Staněk z holky si ztropil žert, z nás si ztropil žert, bude se o něm mluvit.“ Pak povídal k ostatním: „Takové žerty já také dělával, proč by se mladá krev nevybouřila? Já chodíval na námluvy co dráteník, Staněk tančí s drátenickou slečnou.“ Smáli se tomu a pro dnes jí zůstalo jmeno drátenické slečny.

Zatím Staněk Katušku doprovázel lesní cestou domů.

Přišel si dnes pro ni a povídal: „Katuško, pojď k nám na posvícení. Zatančíme si.“

„K vám?“ řekla Katuška. „Kde je tolik vzácných hostů? Co si myslíš!“

„Jen na dvůr.“

„Na dvůr? Tedy se ustrojím.“

„Ne, tak jak jsi.“

Šli, zatančili si a jak přišli, tak odešli. A nyní mu Katuška povídala: „Já tam k vám neměla jít, Staňku. Já to cítila, jak se na mne dívají a každý ten pohled mi povídal, že tam nepatřím.“

„To bych i já nesměl k vám, také tam nepatřím,“ řekl Staněk.

„Neměl bys,“ řekla Katuška.

„Neměl bych?“ ptal se Staněk, a zarazil se.

„Dědeček mne pořád varuje,“ jala se mluviti Katuška; „já už ti stokrát měla říci: „Nechoď k nám!“ Ale jakž ti to mohu říci, když nejsi zlý člověk!“

Na to se dala Katuška do štkavého pláče, a v tom štkání řekla: „Jestli myslíš, nechoď k nám.“

„Katuško, proč pláčeš?“ ptal se Staněk a zpomínal si, kolikrát už Katuška plakala: když byla u nich ještě v uzlíčku na dvoře a pak touto cestou a on že ji vždy utišil. A když si na to zpomněl, smál se. „To hle by bylo, abys u mne plakala,“ povídal jí. „Ty u mne nebudeš plakat, ty se budeš smát, jako já se směju.“

A na to vzal její tvář do svých rukou a zlíbal ji na všech místech, kudy jaká slza se brala. A když ji zlíbal, povídal: „Už se zasměj a už neplač.“

„Už nezapláču,“ řekla Katuška a v pláči svém usmála se. Ale že se k tomu přemáhala, vybuchly ještě poslední slzy a takž se smála i plakala zároveň. Byla, jako když na nebi vzejde prška a slunce do ní svítí a dělá z ní pěknou duhu.

„Vidíš, už nepláčeš,“ řekl Staněk, ale ona plakala ještě.

Ovšem, jiné jsou slzy žalu, jiné jsou slzy štěstí. Katuška neměla slzy žalu, jinak byl by smích kusem rouhání. Plakala oním citem, který

jí nutil říci: „Nechoď k nám," a smála se oním citem, který v ní pravil: „Jak jsem ráda, že chodíš k nám."

Potom šli dále a Staněk povídal, aby ji rozesmál. A když ji rozesmál, říkal: „Já ti povídal, že nebudeš plakat."

Pak si sedli u silnice ve škarpě, tam, kde Lovák na ně číhával, když se doprovázeli ze školy.

„Staňku," řekla Katuška, „ty hezky tančíš."

„A což ty!" řekl Staněk.

Na to se zamlčeli. Pak Katuška pozvedla k němu oči zářivé jako modré nebe, plné lesku, plné upřímnosti a radosti a ptala se: „Kde jsi se naučil tančit?"

„Kde tys se naučila?" ptal se Staněk.

A v těch otázkách jako by byla i odpověď, dále se neptali.

Pak zase řekla Katuška: „Já jsem se těšila, až si s tebou zatančím, ale nevěděla jsem, že to bude dnes."

„Já už se dávno těšil, že to bude dnes," povídal Staněk.

„Jsem ráda, žes pro mne přišel, Staňku," řekla opět Katuška.

„A já k vám nemám více chodit," řekl Staněk.

„Vlastně ti musím říci, Staňku, že tě má dědeček rád," pověděla Katuška, jako by mu sdělovala něco nového, co měla za lubem na jeho překvapení; „jen když tě vidí se mnou, hněvá se na mne. Ale což, on snad se tak tuze nehněvá," dodala. „Já jsem přece jen ráda, že k nám chodíš, třeba se na mne dědeček hněval."

Staněk držel Katušku za ruku. Pak povídal: „Ani nevíš, co jsme dnes způsobili, že jsme spolu tančili."

„Co jsme způsobili?" ptala se Katuška.

„Svezli tam děvčata z celého kraje, a já si přivedl tebe."

Na to se Katuška dlouho zamlčela.

„Tys mne tam přece neměl vodit," řekla pak, a tu jí vlastně teprva přicházelo na mysl, kde dnes byla se Staňkem.

„Katuško, jsem tomu tuze rád, žes se mnou šla. Já tě tam nevedl na odiv, aby z tebe měli podívanou; ale aby tě viděli všichni a dali mně pokoj i se všemi. Proto jsem tomu tuze rád. Však oni tomu porozumějí."

A Katuška čím dál tím jasněji poznávala, že to nebyl tak lehký krok, jak lehce ho podnikla.

„Tos mně neměl dělat, Staňku," řekla.

„A proč bych se tím tajil, co jest pravda? Nestojím o nikoho, stojím o tebe, i proč bych to neřekl všem: „Tu jest ta, o kterou stojím!" Však se to bez toho musejí dověděti."

„Musejí se to dověděti," řekla Katuška s hlubokým vzdechem, jako by jí bylo líto toho sladkého tajemství, o němž, jak myslila, věděli dosud pouze ona a on.

„Katuško, nevím, proč bych se tím komu tajil," řekl Staněk.

Na to opět se zamlčeli, a došel jim všechen hovor a přece spolu mluvili; mluvili nemluvením, oním nejsladším hovorem, jaký vynalezen jest pouze pro milence. Ti i když mlčí, nesmírně mnoho si řeknou.

Když šli dále, opět obrátila Katuška svůj vlhký a lesklý zrak k Staňkovi a řekla: „S bohem, Staňku."

—

„S bohem?“ tázal se Staněk. „Vždyť nejsme u řeky, a já tě doprovázím.“

Tu Katuška něco chtěla říci, ale selhalo jí. Sklopila oči, ruka se jí třásla a přece ta ruka tiskla ruku Staňkovu. Pak opět něco chtěla říci a tenkrát slova jí neselhala. „Staňku,“ řekla, „nechoď se mnou dále, vrať se domů.“

„Co to mluvíš, Katuško?“ tázal se Staněk. „Co jsem živ, chodím tudy s tebou, každý den jsem na lukách, abych tě viděl, na kopci, abych s tebou seděl, a neměl bych jíti s tebou?“

„Věděla jsem, že se ti to nebude zdát. Ale ty nevíš, jak tě mám ráda, a proto tě prosím, nechoď se mnou dále.“ A chvěla se mu v rukou jako osykový list.

„Ale já jsem rád, že mohu s tebou, a půjdu s tebou k vám, odkud jsem si tě přivedl.“

Katušce klesla hlava níže po té odpovědi. Řekla: „Když myslíš, pojď se mnou. Ale jestli mne miluješ více, nechoď.“ Byla jako zdrcená.

„Jest to vše tak podivné a nechápu to; ale když myslíš, jak povídáš, učiním tobě po vůli a nepůjdu.“

„Staňku, máš mne přece rád! Ty nevíš, jak bych byla ráda, kdy bys šel se mnou, ale že tě mám tak tuze ráda, proto ti pravím: „Nechoď.“

A v tváři té pěkné poprvé objevil se sladký onen zmatek, jenž krásnou tvář činí tváří nejkrásnější, protože celá duše vstoupí v ni a mluví: „Jsem již na rozhraní; ale pojďme zpět, ať jest to rozhraní ještě přede mnou a nikoliv za mnou.“

Však duše milující rozumívají těmto svým výrazům, které jsou utkány z poesie nejjemnější a nejmocnější, výjevům, kde si duše řeknou: „Jsem tvá, ale ještě poshov, neutrhni.“

Duše milující rozumějí této mluvě. Jeť ona naznačením, jeť ona jen dotýkáním, protože to nejsvětější má jen mluvu takovou, mluvu nejsvětější.

Na to se rozloučili, Katuška cestou k řece, Staněk k Lešanům. A jdoucím tímto opačným směrem bylo každému, jako by sterým slovem jeden druhého volal a jako by každou chvíli se měli vrátit a jako by musili zrušit, co si této chvíle uložili, protože jest nemožné, aby to nesli. A přece to nesli, jeden tíž než druhý, jeden odhodlaněji než druhý, a to bylo právě znamením, že láska jejich byla opravdová, hluboká, neboť vyplnila veškerou mysl jich.

A zašli za záhyby cest a jeden druhého neviděl více.

Když se rozešli, nedaleko toho místa, kde seděli, za stromy, ozval se dušený výkřik lidského hlasu a za nedlouho na to klečel na onom místě, odkud vstali, muž, a zrovna jako by si chtěl rozbiti čelo o tu škarpu, v níž seděli.

Byl to Lovák.

Slyšel tu hovor, o němž neměl zdání, že jest na světě, a mluvila tím hovorem jeho dcera, jíž on nesměl říci: „Já jsem otec tvůj!“

Katuška když došla k řece, sama se převezla a potom jako když kopec jest vlastním jejím domovem, šla na jeho temeno a tam sobě usedla pod onen křížovitý pahejl, u jehož nohy po jedné straně byl

ještě evangelista Jan. Ale nebyla ona tenkrát jako sedmibolestná Marie pod křížem, bylať ona jako by se cítila oslavenou, povznášenou, nejšťastnější. I ta bolest, kterou pocítila, byla jí bolestí nejmilejší, nejsladší, ták že se jí zdálo, že nemůže být nic krásnějšího na světě, než seděti tuto jako ona, mysliti jako ona a cítiti to, co cítila ona.

Docházela sem nahoru vůbec za večerů. A tu bývalo to kopcovité okolí, jako když je promění v divoucí div. Měsíc po těch kopcích táhnul s paprsky, jako když je zahaluje v stříbrný týl — polo zahaluje, polo osvěcuje. V tom lesku měsíčním zvučívalo na sta, na tisíce zpěvných hlasů a ty tisíce hlasů byly jediným velikánským tokem, v němž sotva vlnku rozeznáš, že pochází od pěvcův jedněch. Jako zpěvné jezero, jako zpěvná řeka; lesy v mlhách ostříbřené a zpěvem oživené — vypadaly, že nebylo lze mysliti sobě nic dojemnějšího.

Dnes bylo již za pozdního léta, když Katuška usedla pod křížem na kopci. Měsíc vyšel, lesy byly němy, měly po radostech, po jasotu jarním, ale tvářily se mužně: povídaly šumem, a šum ten táhnul se od konce k konci. A v Katušce, když tu seděla, rozezvučelo se to zrovna mořem hlasův, z nichž jeden krásnější než druhý, z nichž jeden zaniká v druhém a jenž jsou povídáním tisícerých jazykův a jenž jsou přece mluvou jedinou. Duše její táhla do těch zpěvných jezer jako rybákova síť a kdykoliv síť zatáhla k sobě, byla plna radostných myšlenek; a ty všecky myšlenky měly jediný původ a jediný cíl: žeť nic není krásnějšího, nežli cítiti jako tuto ona a mysliti jako tuto ona.

Když přišla domů do příbytku, bylo jí, jako by matce, dědečkovi, babičce měla říci něco pěkného, aby se jim to líbilo. I stavěla se k matce, k dědečkovi, k babičce, aby jim to pověděla; ale nemohla to říci, když to mělo jazykův na tisíc, a my máme pro to jediné slovo. Tudíž bylo nejkrásnější jen to, že se k nim stavěla, aby něco pěkného řekla, a že k slovům to nedošlo. Ale když postála u každého, po tváři poletoval jí úsměv, po očích poletovala jí teplá záře a tím úsměvem i tím pohledem každému říkala: „Mám vás ráda, tak tuze vás mám ráda!"

A potom přece vzmohla se na slova. Matce řekla: „Tys málo spala, maminko," a tím vlastně povídala: „Já jsem málo spala;" neboť dodala: „Já slyšela, že jsi nemohla spát."

A matka řekla: „Dnes budu spát lépe."

A postavivši se u babičky, řekla: „Chcete, babičko, já za vás večeři uvařím." Babička totiž vařila na ohništi.

Babička řekla: „Mladým očím není dobře dívati se do ohně, snadno se zkazí. Na mých starých očích už nic se nezkazí; máš času, až budeš muset."

A když se postavila u dědečka, řekla: „Dědečku, vy už málo kdy chodíte na kopec."

Na to pravil dědeček: „Málo; co nechci, aby tam chodil Staněk, nechodím tam sám." Ale mohla míti ta slova také ten smysl: „Aby tam mohl chodit Staněk, nechodím tam sám." —

Když se vrátil domů Staněk, bylo tam mnoho živo. To co se stalo, padlo už ke dnu, vlny se nad tím rozlily, a není to již viděti

na dně; jenom některý člověk pak ještě se dívá na dno, co vězí na něm. A tím člověkem byl starý Dolina.

Když přišel Staněk domů, vzal si ho otec stranou a pravil: „Nemám nic proti tomu, když i s lecjakou holčicí si zatančíš; ale s podobnými tančíváme až naposledy, když jsme potančili s děvčaty pořádnými a na ty nepořádné není vidět.“

„Neznám zdejší děvčata, jsouli pořádny aneb nepořádny. Katušku znám, ta jest pořádna, proto jsem s ní tančil,“ řekl Staněk.

„Nu, co na tom, Dolinův syn může si něco dovolit,“ řekl otec Dolina. „Proč pak by i takovým holčicím neřekl časem hezké slovo a na ně se neusmál? Ale kde to jde do pravdy, tam jim musí dát znáti, že musejí zůstati hezky v zadu, dokud na ně nezavoláme.“

„Nevím, o kom mluvíte, otče. Co se Katušky týče, chci vás žádat, abych si ji směl vzít za ženu,“ řekl Staněk.

Na ta slova dal se Dolina otec do náramného smíchu. „Ty přece nemyslíš, že jsem opilý, a já o tobě soudím, že jsi se také neopil, abys povídal takové věci,“ řekl a zase se smál.

„Kdy by byl někdo z nás opilý, nemluvil bych o takové věci,“ mluvil Staněk.

„Aha, mluví z tebe už zase škola toho starého Józy, který neumí na člověka ani se zasmát, ani pozdravit, ani vůbec promluvit?“

„Mluvím jen ze sebe, otče.“

Na to opět Dolina se dal do smíchu. „Tohle by bylo něco nového, aby Dolinův syn mně za stůl nasadil něco, čemu já po celý život říkal: „Ano zvednu tě, když se mi zlíbíš, ale jen proto, abych tě zahodil.“ Můžeš ji živit, jestli se jí špatně vede. Můžeš si živit takových deset, dvacet, to Dolinovu statku nebude na újmu. Proč pak by to nemohlo být, aby Dolinu chválila také hezká holka, když jí uděláme dobrodiní? Děláme dobrodiní dvaceti žebrákům, dvaceti tulákům, proč bychom nemohli dělat dobrodiní dvaceti holčicím, jsouli hezké?“

Na tato slova Staněk zbledl, počal se třásti jako by jím lomcovala zimnice. Bylo na něm viděti přemáhání nesmírné, bylo v něm viděti boj o první slovo, o pohled, o zachování synovské důstojnosti a důstojnosti — otcovy. „Tatínku,“ řekl s namáháním, „vy mluvíte o Katušce špatně.“

„Aha! Já budu dělat výminku s tou jednou a budu ji nosit v bavlnce? To by nebyla zlá špekulace, aby taková nitěná panna k nám se dostala za královnu a za tu cenu aby se stavěla hodnou! Mášli ji rád, mysli si, že ji máš rád, ale na statek — to bych teprva dřív musil být slepým a hluchým a hloupým.“

„Nechci váš statek,“ řekl Staněk.

„A co pak vlastně chceš?“

„Abyste svolil, bych si vzal Katušku.“

„S pánem bohem, vem si ji. Tohle bych rád uviděl, co by z toho bylo. Aby mezi těmi žebráky a tuláky, kteří náš statek obletují, byl také můj syn, k vůli tomu, že se mu líbí Katuška! A Dolina, až by rozevřel hrst a drobil jim zrní a volal na ně: „Tu máte, holoto,“ aby se musil s tou holotou zarazit, protože by v ní byl jeho syn!“

To již mluvil Dolina u velikém rozdráždění.

„Nikdy nepůjdu do vašeho statku a na takové zavolání nešel bych ani kolem statku.“

„Tak! Naučil jsi se na něco pískat a budeš chodit jinudy? A já abych chodil za tebou, abys nepískal hlady i s Katuškou? Kdy by to chtěl podniknout někdo jiný, radil bych mu k tomu, proto že bych to rád viděl; ale u vlastního syna by to byla podívaná, na kterou bych se nechtěl koukat dlouho.“

„Jest mnoho lidí, kteří nemají váš statek. Protože myslíte, že Katuška k vůli vašemu statku mne má ráda, nechci ho,“ řekl opět Staněk. „A nechci ani almužny vaší ani vašich darův ani čehokoliv, čím se tak tuze rád chlubíte. Já bych za ně neuměl děkovat, ani bych je neuměl přijmout.“

„A nu, tak si ji vem, vem si ji! Budeš mi ty první žebrák, který se tu prohlásí nade mne, že ode mne nic nechce! Snad že se postavíš té ostatní holotě v čelo a budeš je odnavykat chodit do statku, brát co jim dám, budeš je odnavykat jíst, když jim hodím na žvanec? To jsem věru nemyslil, že ta všecka slota má pro tebe půvabu více, než můj domov a spořádaný život.“

„Než bych Katušku uvedl k vám a vydal ji v šanc vašemu posměchu a týrání, s jakým se chováte ku každému, komu něco dobrého jste učinil, raději bych ji nechtěl a zřekl se jí navždy. Ale proto že chci ji, nechci váš statek.“

Tu byl Dolina zrovna bez sebe. Vlastní jeho krev mu pravila: „Já nechci ničeho od tebe, nedbám ničeho“; a toho se nenadál. V tom okamžiku byl by málem řekl: „Prosím tě, chtěj na mně; neboť co bude ze mne, když ničeho nebudeš chtít a já ničeho nebudu moci dát, proto že nebudu mít komu? Což to musí být, abysi nechtěl ode mne statek?“ A nahlas řekl: „Tomu tedy tě vyučil Józa! To od něho jsi přijmouti mohl a statek ode mne přijmouti nechceš!“

„Nikoliv Józa, tatínku; ale jsou knihy, a ty mnohému naučí, co ani Józa neví. A aby někdo musil dávat druhému se sebe trhati čest za najedění, za statek anebo za cokoliv, toho jsem se v těch knihách nedočetl.“

„Tak si jdi s knihami, a já půjdu svou. Vem si ji, jen si ji vem. Ale na to se těším, až přijdeš k vratům, jako její matka přišla a řekneš: „Při těch knihách mám hlad, šat se mne padá, nemohu se ohřát; tvůj statek, otče, má jídlo, má šat, má teplo — vpusť mne do toho statku!“ A já řeknu: „Aha, je statek něco lepšího než knihy? Přece? I ne, synu, jen ty jdi za knihami, statek můj nech býti statkem!“

A to povídal Dolina u veliké bolesti. Každou chvíli čekal obrat; ani nemohlo býti jinak, než že syn se obrátí ve svém smýšlení a řekne: „Neudělám tak, jak jsem mluvil, ale udělám dle tvého.“

Ale toho obratu již se nedočkal.

XII.

Ze všeho, co Dolina se svým synem mluvil, syn hlavně to si pamatoval, že mu otec nebrání, aby si Katušku vzal za ženu. Možná,

že tomu tak do slova Dolina nerozuměl, ale na tom nám nezáleží. Staněk to bral do slova, a my se držíme Staňka.

Od minulého posvícení byl už Staněk u Dolinův jako hostem. Pracoval, co se k statků náleželo, někdy doma jedl, někdy nejedl, někdy doma spal, a někdy spal někde v čeledníku anebo i s nádvorníkem v konírně; dle toho, jak otec na něj nevražil, či jak by Dolina byl řekl, „nevraždil“.

A Dolina od minulého posvícení provozoval po okolí zase známé kousky. Jezdil na trhy a objednával tabule a hostil sousedy z okolí. Všem, kdo to chtěli slyšet, povídal, že už nemá syna, syn že se mu zvrhnul na podruha, a že neví, pro koho by nyní hospodařil a střádal. Tudíž rozhazoval ne jednou ale oběma hrstma, jako by volal: „Nechci sám míti ničeho; tu máte, sbírejte, kdo chcete.“

Někdy z rozličných hostinců po celé dni nevracel se domů, a v hostincích vypravoval, kde jak Dolinu uctili, jak mu zahrála vojenská kapela v Praze na rynku, vypravoval o hostinách, jimž kdy byl přítomen a dodával: „A já mám syna, a ten chce být podruhem.“

Pak se dal domů vyprovázet hudbou, a doma nastalo častování každého a všechněch, kdo se chtěli dát častovat.

V takéto chvíle a dni Staněk doma ani nejídal ani nespal.

Když přišlo z jara k měsíci máji, oznámil Staněk rodičům, že v ten a v ten den, v tu a v tu hodinu bude slaviti sňatek s Katuškou.

„Jak pak ho budeš slavit?“ ptal se Dolina.

„S Katuškou si dáme ruku a slovo,“ řekl Staněk.

„To budou asi vyzvánět všechny zvony?“ ptal se Dolina.

„Nevím, jeli zvonů třeba, když si podáme ruce,“ řekl Staněk.

„Kolik kněží vás bude oddávat?“

„Ten nejposlednější k tomu dostačí, jako kdy by tam byl biskup,“ řekl Staněk. „Hlavní věcí jsem já a Katuška, a my tam budem.“

„A to myslíš, že tvůj otec na takovou svatbu půjde?“ s posměchem ptal se otec.

„Váš syn na té svatbě bude,“ řekl Staněk.

„Dobrá, tedy budu také na ní. Tuhle komedii musím vidět, to stojí za něco, že se na to těším,“ řekl Dolina.

Více o věci té nemluvili.

V určitý den dostavil se Staněk do hájovny, aby odvedl Katušku a pojal ji za ženu.

Den se usmíval v samé záři a v samém květu, vzduch se lesknul a voněl, v lesích kolem hájovny bylo rozpoutáno to veliké jezero ptačích hlasů, každý strom mluvil: „Mám radost,“ každá květina barvou svou mluvila: „Mám radost,“ ptáci toto poselství roznášeli od stromu ku květinám a každý pták, když je pověděl, řekl jako na svůj vrub: „Mám radost.“

A jaká radost byla i na tváři starého Józy. „Mám radost,“ řekl k Staňkovi. „Kdy bys byl bohatým Dolinou, nedal bych ti ji, nechtěl bych zahoditi vnučku, jako jsem její matku zahodil. Ale že ničeho nemáš, jako já ničeho neměl, vidím, že máš Katušku rád. Však nějak bude. Mám radost.“

A potom se starý Józa odvrátil, aby nemusil plakat, protože to

jaktěživ neudělal; a nahlas plakala stará Mařka a s ní plakala Jozka, a tyto slzy byly, jako když duše se rozevrou dokořán a vylejí ve spůsobě perlí všecko svoje požehnání.

Pak se převáželi po řece na jedné loďce; Dolinovy loďky již dávno tam nebylo, protože starý Dolina, aby synovi přece překážel v návštěvách do hájovny, dal svou loďku, která bývala na jeho břehu, odrazit a pustil ji po vodě; pak ji chytil přívozník na přívoze a tam zůstala.

Potom šli tou cestou lesem, kudy tak často chodívali co děti i co dorostlí, kdež upřádali ty první nitky, za něž se pak zachytily celé jejich duše, aby více se nepustily.

Byla to cesta krásná, jako když z písniček se vtělí, ta nejkrásnější, kterou posud konali. A lesní stromy se leskly a voněly, obloha zářila a celý svět byl vtěleným slovem: „Mám radost.“ A Staněk a Katuška — což byli jiným, než zrovna nejkrásnějším těch slov vyslovením: „Mám radost.“

A když přišli k onomu místu, kdež sedávali spolu ve škarpě — tam za stromy cosi se hnulo a pak utajeným krokem pohybovalo se opodál. Byl to Lovák. I jeho tvář a oko chtěly vyslovovat: „Mám radost,“ ale tvář se při těch slovech a myšlenkách stáhla a nikdo by byl té tváři to neuvěřil. I šel v té vzdálenosti, aby nerušil i aby ho neviděli, za průvodem a byl tedy také jeho účastníkem.

V Lešanech však na návsi, kolem kostela, ta posvátná, milá uklidněnost průvodu se změnila. Tam byla celá ves na nohou, tam hudby hrály a od lidí k lidem chodil starý Dolina a mluvil jako kazatel: „Nevěříte, že můj syn má svatbu? Pojďte, lidé, podívejte se, uvidíte; co nevidět tu bude a má svatbu. Ale prosím vás, buďte diváky jako já, abyste viděli komedii, jak se z mého syna vyloupnul podruh. Kdo jest divákem jako já, ten bude dnes mým hostem. Hola, lidé, slyšíte! Dnes slavíme svatbu u nás, ale bez ženicha, bez nevěsty; ženich bude už dnes v podružině — ale u Dolinův bude, jako bývávalo. Hej, hola, lidé, uvidíte, můj syn si beře nitěnou královnu, a jestli nebude mít ta královna dnes všecko z pytlové látky, zejtra to na sobě bude mít a mošnu bude mít, bude do ní ukládat, co jí dáte. Hrajte, muzikanti!“

Bylo veselo. Muzikanti hráli, lidé se smáli a za takové směsice všeho bláznovství a podivínství ubírali se do chrámu Staněk s Katuškou prostě, bez vyzývání a také necítíce se tím, co Dolina na výsměch jim uchystal, nijak býti uraženými.

A jako sem byli přišli co ženich a nevěsta, tak odcházeli co manžel a manželka, touže cestou lesem, kudy tak často chodívali i co děti i co dorostlí. A byla ta cesta ještě krásná, jako když se z písničky vtělí, ještě ta nejkrásnější, kterou posud konali. A přes ustrojený posměch ve vsi ještě celý svět byl vtělenou radostí a ještě byli Staněk a Katuška nejkrásnějším té radosti vyslovením: „Mám radost.“

Když byl svatební průvod odešel z vesnice, měl Dolina zase od lidí k lidem řeči. „Nu tak? viděli jste ji? Viděli jste ho, jak šel už co podruh? Ale počkejte do zejtřka, on obrátí! Hola, lidé, kde jste kdo, pojďte do mého statku, tam se budem veselit tak dlouho, až

přijde co podruh s žebráckou mošnóu a bude prosit za odpadky naše. Pojďte, lidé, budeme hodovat, dokud nepřijde. Neboť zejtra tu bude pěšky jako na koni.“

A zas muzika hrála a k Dolinovům hnul se průvod lidí návesských s hudbou v čele, i vše bylo, jako by u Dolinův slavila se svatba Staňkova, ač při slavnosti nebyl ani ženich ani nevěsta.

Byla to dojista slavnost zvláštní, způsobilá, aby se o ní mluvilo i v širém kraji.

„Otec doma slaví synův sňatek, syn při tom není. Jestli pak to kdy kdo slyšel?“

„Jen tam pojďme, lidičky, je to podívaná; kdo ví, co ještě neuvidíme.“

„Na dvoře je mnoho sudů piva, jsou tam vyneseny stoly, na stolech plno jídel.“

„Pojďme, lidičky, pojďme.“

Tedy to všecko šlo, aby to viděli, co bude u Dolinův.

A když přišli na dvůr, byli samé vyptávání. Nádvorník a chasa Dolinova mohli se napovídat do večera a nebyli by u konce, tolik otázek jim předkládáno.

„Prosím vás, co to znamená? Staněk jde odtud a Dolina slaví?“

„Jak pak se to tak přihodilo? To přece, co lidská paměť sáhá, nikdo se na cos podobného nepamatuje. Takovou svatbu neviděli nejstarší lidé, a kdo ví, uvidíli kdo?“

„Nu, já mohu říci, cos podobného jsem ještě jaktěživ neslyšel, to se musí člověk podívat.“

Nádvorník Josef byl při těch otázkách jako zařezaný; pořád sobě zpomínal na hnědouše, teď je všemu konec, nač se za živa těšil. Šel do stáje, klepal koňovi na plece, hladil ho po hřívě a mluvil: „Nikam nepojedeme, kamaráde, už je po všem.“ A při té umělé veselosti na dvoře bylo mu, jako by nožem jezdil mu mezi žebry, ba chvílemi tak byl popleten, že nevěděl, máli čepici nechat na hlavě anebo smeknout. I stalo se dnes, že ji měl po celou hodinu v ruce, ačkoliv k tomu neměl příčiny a pak zase že ji měl hodinu na hlavě, ač snad dle jeho ponětí o smekání nejednou byl by ji měl smeknout.

Nejvíce na vrchu byl dnes onen čeledín, který již před posvícením nádvorníkovi a ostatní chase pravil, že jest Staněk jiný než Dolina. Ten chodě tu po dvoře od muže k muži říkal: „Já to povídal, Staněk není po svém otci, teď je to vidět.“ A tento čeledín asi nejvíce vysvětlil o věci všem, kdož jakého vysvětlení byli žádostivi. Ovšem že každý to věděl, v tom že jest ten základ, že Staněk jest jiný než otec — neboť v čem jiném mohl by být? Ale lidé jsou už takoví, že nejraději a nejvíce mluvívají o tom a vyptávají se na to, co samo sebou se rozumí a o čem každý ví.

Tedy na dvoře bylo, jako když se sem všecka veselost z celého kraje objedná. Pirkaš dělal na sudě zrovna divy, cítil to sám a říkal, že dělá zázraky, aby počítali, kolik jich dnes nadělá. Dělal to také trochu naschvál, protože mu uvázlo v paměti, kterak Staněk o posvícení mu projevil, že jeho spůsobem žertů pohrdá.

„Co myslíte, že bude dnes můj hlavní zázrak?“ ptal se Pirkaš shromážděných kolem.

„To nevíme; který to bude?“

„Že tyto sudy budou tancovat.“

„Slyšte, lidé, že prý ty sudy budou tancovat!“ A všecko se smálo. „Jak pak budou sudy tancovat?“

„Ve vás budou tancovat,“ tvrdil Pirkaš.

„V nás prý budou tancovat!“ zase se smáli.

„Ve vás. Myslíte, že se do vás nevejdou?“

„Toť se ví, že nevejdou, jak by se do nás vešly?“

„Po žejdlíkách, po sklenicích, takhle,“ řekl Pirkaš a jednu sklenici vyprázdnil na dno.

„Kýž tě čert; já věděl, že z toho něco takového taškářského vyleze. Tak se, lidé, podívejte: budou prý ty sudy v nás tancovat — takhle může mít pravdu.“

Všecko se smálo.

„Chcete ještě nějaký zázrak?“ ptal se Pirkaš.

„To bude zas něco taškářsky povedeného. Slyšte, lidé, ještě nějaký zázrak. Toť se ví, že chceme.“

V tom vyšel ze svého obydlí na dvůr Dolina a popěvoval si písničku. Pak tu písničku jako když přetne, volal: „Lidičky, vesele. Kde bude nejveselejší, tomu jich dám hrst, a ostatní dostanou tolik, oč se kdo sepere.“

Držel v jedné ruce jakousi skřínku, a druhou rukou začal z ní rozhazovat měděné i stříbrné peníze. „Sbírejte, lidičky,“ volal; „v téhle skříni měl nastřádáno Staněk, aby rozhazoval, až bude jezdit na námluvy. Nyní jest po námluvách; co s tím? Sbírejte, lidičky.“

A teď zpíval jakýmsi kostelním spůsobem, jako když kněz kropí svěcenou vodou; rukou svou nápodobil spůsob kropení, a místo kapkami kropil stříbrňáky.

Můžeme sobě pomysliti, jaký ševel a lomoz nastal v mládeži, zvláště když Pirkaš začal se ohánět šmytcem a na houslích nápodoboval chumelici peroucích a válejících se po zemi dětí a vejrostků.

Když bylo po té chumelici a každý počítal co urval, začali zas kolem Pirkaše volat: „Ten zázrak! Ten zázrak!“

„Aha, zázrak!“ povídal Pirkaš. „Tak dobrá, poslouchejte zázrak! Já udělám, že budete myslit, že jest mezi vámi Lovák!“

„Že prý udělá, že jest mezi námi Lovák!“

„To on udělá, uvidíte, že to udělá!“

„Ale to musím na chvíli odtud,“ řekl Pirkaš, sestoupil se sudu a odcházel.

„Počkejte, to uvidíme něco taškářského,“ říkali si kolem sudů. „Uvidíme Lováka, jako by byl mezi námi.“

Pak zase začal Dolina: „Tak poslouchejte, lidičky! Já vím, že není jediného mezi vámi, který, kdy bych řekl: „Z cesty!“ mně by neustoupil. A můj syn podruh mně prý neustoupí. Rozuměli jste mně?“

„Rozuměli,“ říkali.

„Tak tedy já půjdu, a ať každý jde z cesty,“ řekl Dolina, še jako mezi lidi a ti tvořili mu ulici, skrze kterou on šel. Co tím chtěl

dokázat anebo provést, na vlas nevím, ale stalo se tak. Najednou v té rozstouplé ulici objevil se kdosi, kdo neustoupil, neboť se postavil Dolinovi přímo v cestu.

„Z cesty," řekl Dolina, a ani si nevšímal toho, komu to praví.

„Nač?" povídal ten. A tu všickni jako z jedněch úst zvolali: „Lovák!"

„To je Pirkaš," volali hned zase někteří mezi nimi. „Čertův chlap, to je Pirkaš!"

„To není Pirkaš, kde pak! Jen se podívejte, je to Lovák!"

I byl z toho na všecky dojem zvláštní. Pirkaš jim řekl, že bude Lovák mezi nimi. A byl to Lovák; ačkoliv všichni viděli, že to Lovák a nikdo jiný, přece v nich zbylo také kus přesvědčení, že to Pirkaš, anebo že to způsobil Pirkaš. Protož říkali: „Čertův chlap," a smáli se.

„Dolino, nám se smějou," řekl Lovák a podával mu ruku.

„Komu?" ptal se Dolina zaražen a pojednou jako omráčen.

„Mně a vám, a nevím komu víc," řekl Lovák.

A ještě někteří se smáli, ač už věděli, že to skutečný Lovák, poněvadž Pirkaš takto by sobě přece neuměl vésti.

„Proč by se nesmáli?" ptal se Dolina, jako by se pojednou zpamatoval a dal se do hlasitého smíchu. „Vždyť je veselka, tedy musí býti veselo."

„Proč pak se už nesmějete?" ptal se Lovák, obraceje se od jedněch k druhým. A to Lovák uměl se tak zeptat, že každému, kdo tu otázku slyšel, docela zašel smích.

Bylo po smíchu.

Pak se zas obrátil k Dolinovi a podávaje mu ruku řekl: „Nepozval jste mne, ale jdu k vám na hostinu. Neboť to se sluší. Vždyť jsme příbuzní, já otec její a vy otec jeho, my dva jsme tchánové — což?"

„My jsme tchánové," řekl Dolina.

„Kde tedy máte nevěstu a ženicha?" ptal se Lovák. „Ukažte je, ať se podíváme, jak jim to sluší a ať si na jejich zdraví připijem."

„Nejsou tu," řekl Dolina.

„Nu, to nic nedělá, Dolino. Když tu nejsou, ať nejsou. Jsme tu my, otcové, my můžeme slavit svatbu bez nich. Jako by tu byli."

„My slavíme, jako by tu byli," povídal Dolina.

„To je přece něco zvláštního, Dolino: my oba nesmíme se k dětem hlásit, když se žení. Není to, Dolino, něco zvláštního?" ptal se Lovák. Pak se obrátil ku všem přítomným a povídal: „Lidičky, podívejte se na nás dva starce — máme děti, ty děti se dnes žení, a my nesmíme k těm dětem se znát. Není to věc, abychom si tu o ní promluvili? Já vám budu mluvit."

Lovák díval se po tvářích, a tu mu bylo, jako by se usmívali přisvědčujíce.

„Neostýchejte se, lidičky, a smějte se, stojí to za smích, taková věc už tak hned se nepřihodí," povídal Lovák a smál se první.

Lidé nyní o něco více se smáli než před tím, ačkoliv vlastně už jim do smíchu nebylo, a poslouchali jen ze zvědavosti.

„Že se vydařil jeden, který o svatbě k dětem se nezná, to už se

stalo; ale že by se k nim neznali dva, to se stalo dnes, to jsme my dva, já a tuhle Dolina. Koukejte se, Dolino, jak se nám smějou," vykládal Lovák. „Poděkujme se, Dolino, že se nám smějou." A dělal, jako když se kloní a děkuje.

Vše až dosud bylo tak, že každý mohl sobě myslit: „Co povídá, jest pravda; jen nevím, máli za blázny nás, aneboli sám třeští."

„Proč bych se já děkoval?" řekl Dolina; „jestli se tu smějou, jsou tu, aby se smáli, a mně se nesmějou."

„Milý tcháne, to s vámi souhlasím, oni jsou zde, aby se smáli, ale vám ne; komu pak?" řekl Lovák. „Komu se smějete? Našim dětem? Což je při těch k smíchu? Nic. Sobě? Což byste se smáli sobě? Nesmějete se sobě."

„A proč by se smáli mně?" ptal se Dolina.

„Já je navedl, Dolino, že se smějou," řekl Lovák.

„Spíše se smějou vám," povídal Dolina.

„To jste je zas asi navedl vy, a oni, myslím, se smějou nám oběma. A teď povím proč. Já to přivedl tak daleko, že ze mne nic nezbylo, leč to, co je k smíchu, já celý jsem k smíchu. Ale z vás také nic jiného nezbylo, leč to, co je k smíchu; jen že vy o tom nevíte, a to jest teprva k smíchu. Jsme k smíchu oba."

Tu Lovák se dal do smíchu zrovna křečovitého, který mohl nakazit všecky přítomné, kdy by ten smích zároveň nebyl šklebením.

Potom zas povídal: „Podívejte se, lidičky, já měl ženu, já měl dceru, já mohl dnes slavit nejkrásnější den se ženou i s dcerou — a koukejte, já se o ně oškubal, že jsem bez nich holý, že jsem jako v lese ten pahejl: moje dcera má sňatek, a já místo k ní musím zalezat do děr, až sem, mezi vás, abych přec někde byl. Oškubaný pták, jejž oškubalo stáří, není k smíchu; ale nahý pták, který se oškubal sám, ten je mnoho k smíchu, a takový mudrc jsem já!" Tu byl Lovák, jako když káže a v tom jeho hlase bylo mnoho slzí a v těch slzách žalostná života trpkost.

Pak pokračoval: „Mohu já někomu z vás říci: „Polituj mne"? Nikomu nemohu to říci, každý mně řekne: „Hleďte ten pahejl, oškubal se a chce, abychom ho politovali. Smějme se." Přátelé, máte pravdu, smějte se —"

Ale žádný se nesmál.

Pak Lovák přistoupil až k tomu sudu, na němž stával Pirkaš a pokračoval: „Ale jedno vám povím, jsme tu pahejli dva. Tu vidíte druhý pahejl, ten také oškubal sebe sám. Myslíte, že jest mu do smíchu? Čemu by se smál? Tomu, že ničeho nemá? To není k smíchu! Tomu, že má statek? Má statek, a nikdo ho nechce, nemá komu by jej dal, to dokonce není k smíchu. Proto bylli jsem já pošetilým, tu hleďte na člověka, ten dosud jest pošetilým; i nesmí říci: „Politujte mne," protože každý by řekl: „Co bych litoval tvé pošetilosti?" A my dva jsme ode dneška příbuzní."

Na to Dolina se vztýčil a pravil: „Co ten člověk povídá, není pravda, já se o nic neoškubal, Staněk ode mne odpadnul."

„Vy byste mu věřili? Což by vás byl svolal, abyste mu pomohli se smát, kdy by se mohl smáti sám? Nemůže se smáti sám; proto po-

zval vás, abyste ho lehtali pod ramenem; vy všichni jste tady ne k vůli sobě, nýbrž k vůli němu, abyste se smáli za něj, ale vy se smějete jemu."

Potom šel od sudu a k Dolinovi: „Tak tedy, můj milý, obejměme se na důkaz těm vzácným sousedům a hostem, že jeden z nás může být jako Lovák, že druhý z nás může být jako Dolina, že ti dva mohou děti své poslat do světa, jako by byli vrabci anebo jako by každé dítě bylo polní myš. Neboť ta polní myš sotva tak řádila by, kdy by mladý polní myšák stal se myším podruhem. Jen tuhle Dolina chce čekat, až Staněk přijde k němu oškubán a s mošnou, protože udělal, co udělal, že si vzal mou dceru."

„A toho se dočkám, že tamhle od těch brdlinkových dveří poplazí se po čtyrech, bude prosit kleče a bude pěkně čekat, až otec se obměkčí. A otec neobměkčený řekne: „Jen ty hezky po čtyrech plaz se odtud." Protož hrajte, ať se veselím!"

„Počkejte," zvolal ještě Lovák. „Tam to, co já vám povídal, platilo o polní myši. A tuto co povídá Dolina, platí o něm. Ejhle člověk! A takovou hrajte."

I počal zpívat jakousi pohřební.

Na to muzika hrála jako když někoho vynášejí na hřbitov. Ani té hudbě nebylo již do smíchu.

„Už je po nás, to hrajou nám," volal Lovák a bral Dolinu jako k tanci.

Tak slavili sňatek u Dolinů. Jaktěživa nebyla podobná slavnost.

(Dokončení.)

Pokrok v lesnictví a nedostatek dříví.

Od

J. V. Černého.

Zdravý člověk nešetřívá se, nestará se o své zdraví, nevšímá si rady lékařské; až když onemocní, teprvé vyhledává lékaře, aby od jeho vědy vyžadoval navrácení svého zdraví mnohdy už docela zmařeného. Podobně když byla hojnost lesů, nešetřeno jich, nikdo se o ně nestaral a vůbec nedbalo se o jich trvalou jsoucnost. Příroda sama hospodařila; důležitost lesů zůstávala nepoznána. Když pak množením se lidstva rozmnožovaly se veškeré potřeby, ubývalo lesů, které byly mýtěny, aby přibylo půdy pro obydlí lidská, role, luka a pastviny; zvláště rozkvětem průmyslu mizely lesy víc a více. Opětné zalesňování mytí, nepotřebenali se půda jinak, ponecháno přírodě a bylo tím nedostatečnější, čím více mýtěním pohřešovalo se proti zákonům přírodním, až nastal patrný nedostatek lesů a jeho plodin.

Konečně zkušenost přesvědčila lidstvo, že jsou lesy veledůležitou podmínkou jeho blahobytu, a vědy objasnily jich veliký význam v pří-

rodě. Tu teprv povolán byl lesník, aby v lesích hospodařil, chyby minulosti napravil a o budoucnost se staral. Časem svým vyvinulo se lesnictví co. zvláštní věda a lesní hospodářství zdokonalilo se tak, že za naší doby provozuje se na základě pokročilých věd přírodních a počtářských.

Bylo by zde od místa, dokazovati důležitost lesnictví v národním hospodářství a vypisovati působení lesů v životě zemském, uváděti všemožné následky nerozumného jich pustošení. Povšimneme si jen nynějšího nedostatku dříví, které jest nejdůležitější plodinou lesa a nezbytnou potřebou naší. Dřevěná jest kolébka, dřevěná starcova berla, dřevěná rakev; lávka přes potůček i mohutný most přes řeku, skrovná loďka převozníkova a rybářova i mohutný koráb vyžadují dříví, bez něho nemohou ani železné dráhy a jich vozy býti. Naše obydlí s veškerými hospodářskými staveními, nábytek domácí, i pluh a rýč a p. sestává z částí dřevěných. Spalováním dříví zahřívá se naše obydlí, když věje mrazivý vítr přes zasněžené hory; a při mnohých jiných potřebách našich jest nám dříví nenahraditelno, co den ano při každém kroku shledáváme toho patrné důkazy.

Potřeby tyto se množí, však lesů ubývá a dříví zdražuje se stále. Při hojnosti lesů za dávných časů zetlelo množství neupotřebeného dříví i nejlepšího druhu, tak že strom na stromu vzrůstal, ale v nynější době nepřijde na zmar ani suchá haluzka. Mnohé země spustošeny jsou vymýtěním lesů a obyvatelstvo trpí velkým nedostatkem dříví. V Palestině není lesů, a v Jerusalemě prodává se 1 krychlový metr olivového proutí skoro za 10 zl. Většina obyvatelstva je nucena topiti sušeným hnojem, a při tom své pokrmy vařiti. Totéž děje se v některých krajinách Francie. Prof. Blanqui vypsal hroznou nouzi o dříví v alpských krajinách, při čemž se zmiňuje, že tam při ohni sušeného hnoje pečen bývá chléb skoro na celý rok; praví, že viděl v září jísti chléb, při jehož pečení v lednu byl přítomen, a jenž pro svou tvrdost sekerou sekán býti musil. Ve mnohých městech španělských kupují se draze na trhu malé otýpky z keřů rozmariny, levandule a dymianu, shromážděné na horách s nebezpečenstvím života. Smutný jest pohled na krajiny lesů zbavené od Janova až k Římu a často jest tam viděti, jak do hor odváženo bývá dříví v městě koupené, z ciziny přivežené. Tak i mnohde jinde nedostatkem dříví jeví se následky nepřiměřeného odlesnění a nesmyslného pustošení lesů.

Čechové nalezli při svém příchodu do vlasti naší rozsáhlé pralesy s hojností zvěře. Aby nabyli pozemků pro rolnictví, jali se mýtiti. Mimo uhlířství, které jest v Čechách prastaré, způsobily sklárny (již v XIV. století), pak dolování, hutnictví a jiný rozličný průmysl v českých lesích přemnohé mýtiny. Časně počalo též plavení dříví, a čím více obyvatelstva přibývalo, tím více mizely lesy.

Hustý les pokrývající od starodávna hornaté hranice Čech, sloužíval též za přirozenou hradbu při častých nepřátelských útocích z Německa. Avšak od těch dob co panovníci čeští zasedali zároveň na císařském trůnu německém, nebylo pomezních hvozdů už tolik potřebí; počaly valně pod sekerou řídnouti. Dříví odtud plaveno tam, kde mohlo lépe zpeněženo býti, a průmysl vnikl do hor dříve jen zvěří

lesní obývaných. Nynější lesy na pomezí českém i nejzachovalejší jsou již jen nepatrné zbytky. I posvátná Šumava pozbyla svých mohutných hvozdů, a jeli kde zbytek starožitné tmáně, vyznačuje se co zvláštnost.

Od té doby, co řeky české splavnými se staly, a zvláště co k těmto přirozeným cestám přibyly železné dráhy, utrpěly znamenitě lesy naše vývozem dříví do ciziny. Plodiny lesní zdražily se valně a zásoby dříví na stojatě zle se všude zmenšily; neboť sotva lze za nynějších časů lesinu i nejodlehlejší nalezti, ze které by se dříví na velký trh dopraviti nemohlo.

Nešťastným následkům pustošení lesů v Čechách záhy věnována pozornost; a když znamenáno povážlivé ubývání lesů, vydán zákon, kterým zapovězeno prodávati dříví vyjímaje souš a vývrat. Bez královského dovolení nesmělo dříví přes hranice vyváženo býti. Lesní hospodářství v XV. a XVI. století zabývalo se však jen šetřením lesů a střídavým jich vysekáváním, aby co z nich vzato dříví, zase pravidelně dorůstalo. Nového zalesňování nebylo ovšem potřebí, dokud lesy trvaly v tak znamenité rozsáhlosti, v jaké jsou shledávány ještě v první polovici minulého století. Plavení dříví po Labi, Vltavě, Sázavě i po menších řekách a potocích rozmohlo se však v té době neobyčejným spůsobem.

Značně utrpělo též staročeské hospodářství lesní záhubnou válkou třicetiletou, i nastalo pak neomluvitelné plenění lesů, které pro okamžitý zisk bez ohledu na budoucnost vysekávány jsou. Tak nejedno panství zaplaceno bylo výtěžkem lesů, na rychlo zmýtěných k nenahraditelné škodě.

Roku 1754 vydán od vlády lesní řád, který podnes je základem zákonodárství lesnického a který opět prohlášen byl r. 1764, 1772 a 1781. Neprospěl ale valně proti nešetrnému hospodaření s lesy, tak že již ozývaly se hlasy jevící obavu, že přijde doba, kdy bohatá dříve na lesy země česká bude jich míti citelný nedostatek. Některé stráně, jako Vltavské za Prahou, mnohé hory i náš posvátný Řip jsou lesů zbaveny; staré, opěvané „černé lesy“ zmizely z krajin. V celku jest sice dosud lesnatost Čech dosti přiměřená (28.65$^0/_0$ veškeré výměry pozemkové), ale v některých krajinách nejen nedostatek dříví ale i škodlivá změna podnebních poměrů dosvědčuje nepřiměřené odlesnění. Většina lesů rozprostírá se na pohraničních horách, pak na Středohoří a na površí Brdském, na českomoravské vysočině a v Polabských nížinách.

Jakož naše vlast nestejně jest zalesněna, tak se i rozdílně v lesích českých provozuje hospodářství.

Když při všeobecném pokroku věd a seznání zákonů přírodních uznána důležitost lesů, a lesnictví začalo se provozovati na základě vědeckých pravidel, zřízeno lesní hospodářství v Čechách brzo vhodným spůsobem. Čeští lesníci svými zkušenostmi a rozumným hospodářstvím sousedy své předstihli, tak že vzorné lesnictví české stalo se pověstným i v dálné cizině. Avšak nalézáme v Čechách ještě dosti lesů zvláště obcí vesnických a malostatkářů, nad kterými nejen lesník ale i vůbec přítel přírody žal svůj zatajiti nemůže. Na suchopárné půdě marně se oko rozhlíží po živější vegetaci. Zbytek stromoví vysekává anebo oklesťuje, se a jakmile strom něco listí nebo jehličí nasype, již

vyhrabuje se i se zemí. Základní příčina špatného hospodářství tohoto jest nerozumná ziskuchtivost jednotlivců aneb celých tříd občanstva, které mimo to též z nedostatku všeobecné vzdělanosti nepochopuje prospěch upraveného a řádně provozovaného hospodářství lesního; nepočítá, jaký užitek by les poskytoval při řádném a pravidelném hospodářství; a když konečně musí dříví mnohdy z daleka přiváženo býti, ještě nestará se nikdo o domácí les. Ani to nepovzbuzuje k lepšímu hospodářství, že dříví den ode dne se zdražuje a že zvláště v posledním desítiletí zdražilo se více než v předešlých 30 letech.

K ubývání lesů a tím i k nedostatku dříví též nemálo přispívají prodeje velkostatků obchodním spekulantům, ze kterých nejškodlivější jsou akciové společnosti, k zničení lesů směřující. Ty mívají za účel v koupených lesích, vše co jen poněkud prodejné dříví jest, brzy zdělati a zpeněžiti, aniž by se o zalesnění zmýtěných pozemků a vůbec o budoucnost starali, aneb i rozprodají holou lesní půdu v dílcích. Jiný majitel lesa zase, nedbaje o trvalou těžbu, hospodaří dle zásad theorie čistého výnosu, zkrátí značně obmýtný čas a snaží se brzy vytěžiti z lesa peníze, za které celý svůj majetek koupil.

A konečně přispívá k nedostatku dříví v krajinách lesnatých — i vzorný lesní hospodář. Lesnické vědy učí nejen pěstovati, vzdělávati a ochraňovati lesy, ale též jich plodiny výhodně zpeněžovati. Dokud bylo více lesů, nedbáno tak přísně o všemožný výtěžek jako nyní. Ještě před nedávnem mnohá, zvláště slabší souš ostala v lese a nikdo si toho přílišně nevšímal, když ji chudina užila co svého paliva. Ale v nynějším čase, kde dříví nabylo značné ceny, stará se lesní hospodář, aby vytěžil z lesa vše, co zpeněžiti možno. Co zavedeny jsou v lesích průběry, neostává tam ani uvadlý stromek a vůbec nic, co by se beze škody odstraniti a snad chudině bezplatně dopřáti mohlo. Dříví jest nyní zbožím obchodním, a lesník jsa povinen starati se o největší výnos svěřeného jemu hospodářství, jest též více nebo méně obchodníkem, musí starati se o nejvýhodnější zpeněžení plodin lesních a zasílá je mnohdy i do dálné ciziny. V krajinách, kde lesy jsou zpustošeny, kupuje se dříví velmi draze, ale vývozem zdražuje se též v krajinách lesnatých. Při velikém množství železných drah a silnic za nynějších časů dováží se dříví, jak již zmíněno, i z nejodlehlejších krajin na velký trh a do dálné ciziny. Tím ubývá zásob dřevních i v krajích lesnatých, a ceny plodin lesních jsou pak i při hojnosti lesů dosti vysoké, upravené dle cen trhových. Avšak tímto prodejem či obchodem nestává se nijaká újma lesům, neboť lesník přičiňuje se všemožně, aby to, co z lesa vytěženo bylo, opět pro budoucnost pěstoval a dle zásad pokročilých věd a dle zkušeností lesy vzdělával a zveleboval. Těžba lesní upravena jest při řádném hospodářství vždy konservativně a prodej dříví obmezen na množství, které dle výkazu trvalé těžby přebývá.

Zřízené hospodářství a trvalá těžba lesní utrpěla však za posledních let živelními nehodami zvláště v Čechách velmi značně, a zavedený pořádek škodlivě přerušen. Vichřice dne 7. prosince r. 1868 způsobila v lesích našich ohromné škody a ještě bylo následkem toho velké množství dříví zdělaného i nezdělaného v lesích, když opět

26. října 1870 bouřící živlové na lesy se vznesli a zhoubně v nich řádili. Lesy české utrpěly těmito vichřicemi neocenitelné škody. Byly též předchůdcemi četných nepřátel lesa. Zvláště škodlivý hmyz (kůrovci a j.) objevil se v českých lesích a zničil (nejvíce v Šumavě, v lesích Zbirovských i j.) velké množství lesnin, z kterých do dnešního dne zdělalo se jen v Šumavě dle úřadních výkazů přes milion sáhů dříví. I s vynaložením veškerých sil nebylo namnoze možno nejvíce z nedostatku dělnictva, dle zásad lesnických ve prospěch lesa dosti časně působiti, a dosud zápasí síly lidské s nepatrnými, v jich činnosti ale strašnými hubiteli lesů.

Že nesmírné zásoby dříví zmíněnými nehodami nahromaděné jsou předčasně z lesů vytěženy, musí zmírněna býti pravidelná těžba trvalá na více roků, tak že i v lesnatých krajinách nastane nyní patrný nedostatek dříví. Jakmile rozprodány a zpotřebovány budou zmíněné zásoby, musí nutně nastati největší spořivost v lese, a na přívoz odjinud nemožno nám spolehati se již pro drahý dovoz na našich drahách. Jaké ceny a jaký nedostatek dříví lze tedy očekávati? Odpověď na tuto otázku jest dle výše naznačených poměrů a okolností snadná, ale nikoliv utěšená.

Aby se nedostatku dříví pro budoucnost všemožně odpomohlo, jest nutně potřebí, především učiniti přítrž špatnému hospodářství, jaké ještě na mnoze nalézáme. Otázka lesní již několikráte ve veřejných listech přetřásána a vypisovány zhoubné následky hospodářství takového dosti důkladně. Při tom žádáno úsilovně za odstranění zlořádů z důvodů vážných, protože by v budoucnosti nastati mohly nejsmutnější katastrofy v nejdůležitějším odvětví národohospodářském. Budouli míti hlasy časopisů v zápětí vydatnou opravu neblahých těch poměrů čili nic, to záleží na těch, jimž přísluší právo a povinnost, aby vyvarováno bylo libovůli, a lesům aby dostalo se náležité ochrany. Starý vojín vévoda Marmont vyslovil se svého času následovně: ‚Když staří zákonodárcové prohlásili lesy za posvátná místa, byl rozum jejich nebem osvícen!‘

O Homerovi a jeho básních.

Podává

prof. Jindřich Niederle.

(Dokončení.)

Na utěšených březích Malé Asie v teplém dechu nebe jižního za čerstvého ohlasu dějů minulých vznikaly a vyrůstaly zpěvy Homerovy ze zdravé fantasie národa mladého a volného, jako kvítí na palouku ve světle a teple slunce jarního. Ne u stolův psacích, aniž na prstech odměřujíce stopy veršové, skládali je posvěcenci Mus, ale v přírodě,

na jejíchž prsou byli odchováni, mezi lidem, s nímž jedno měli srdce a vědomí. Ne čtenářům chladným, ale posluchačům k slavnosti shromážděným, svátečně naladěným otvírali poklady své, k nimž všichni se hlásili; a z jejich dojetí radostného neb bolného brali posilu i odměnu. Odtud ta svěží *prostota* či *přirozenost,* kteráž zdobí básně Homerovy tak jako pel samorostlou květinu a jíž nižádným umělectvím vykouzliti neb napodobiti nelze.

S radostí dětinnou a upřímnou patří pěvec do té svěží minulosti a kochá se v jasných obrazech světa bohatýrského; diví se těm mohutným, nad skutečnost vynikajícím postavám jeho a všem, i těm nejsmělejším zjevům jeho, přerozmanitým bohům a jejich divům plnou a živou víru přikládá. A jak se tento svět v zanícené a věřící mysli jeho obráží, tak vyličuje a staví nám jej před oči, a jej osvětluje se všech stran s nelíčenou přímostí, jejíž kouzlo *nám* tím více vyniká, ba mnohdy nás i překvapuje, čím více život náš postupem osvěty se oddálil od přírody a zahradil všelijakými pravidly konvenience.

V celém pak světě tomto homerovském, v přerozličných jeho postavách a výjevech taková jest spolu *pravdivost,* jakáž předpokládá všestrannost i hloubku názoru a zkušenosti v básníku jediném na ony doby téměř nemožnou. Avšak pravdivost ta, kteréž se tu obdivujeme, není všední, není realní; chová v sobě cosi, co ji nad prach skutečnosti povznáší, co ji posvěcuje a ozařuje, co ji činí výtvorem krásy, ježto význačné toliko rysy toho, co obecně známo jest, v obrazy své pojímá a slučuje. I ta řecká *harmonie,* ta „pravá míra“, kteráž veškeren život Hellenův, pokud jest zdravý, proniká a veškero umění jejich tak jasně vyznačuje proti všem druhým národům, ona již zde v jednotlivých částech silnou vládu provozuje nad látkou, ba i formu vnější k svrchované přivádí platnosti.

Nuže, nechať čtenář soudí sám. Klademe sem známé dvě sceny z Homera: rozloučení Hektorovo s Andromachou (ze 6. zpěvu Iliady) a setkání se Odyssevovo s Nausikaou (ze 6. zpěvu Odysseje) v překladě metrickém.

Když Trojané před hradbami bojujíce Diomedem byli tísněni, odkvapil Hektor, jak už svrchu v obsahu dotčeno, do města vyzvat žen, aby za milost prosily bohyni Athenu. Vyřídiv poselství zastaví se doma hledaje své manželky a nenaleznuv jí spěchá na hradbu ku bráně skajské, kamž se byla Andromacha s děckem vydala. Jakmile ta chotě zhlédne, vstříc mu chvátá a za ruku ho pojmouc takto zahovoří k němu:

Bloude, zhubí tě ta chrabrost tvá; i nemáš slitování
s děckem nemluvným, ni ženou nebohou, aná záhy
bez tebe ostati má. Zabijíť tebe brzce Achajští
v útoku sjednoceném. Mně by pak bylo lépe zajíti
v úkryt země, kdybych tebe pozbyla; neb mi nižádná
útěcha nezbude víc, až svého ty cíle dosáhneš,
než hoře jen. Vždyť více nemám ani otce ni matky.
Otce zajisté nám sklál jasný vládce Achilles,
město celé Kilikův vyvrátiv krásnobydelné,
Thebu vyšebranou. Tamž usmrtil Eetiona,
však mu neodňal zbroj, neboť úcta mu bránila v srdci,
nýbrž spáliti jej kázal tak ve zbroji sličné,

rov mu potom nasypal vysoký; i nasázely jilmů
nymfy horalky kolem, Dia mračnovládce rozenky.
Bratří, jichž se mnou bylo sedmero v domě oteckém,
všichni ti jedním dnem v říš Hádovu rázem odešli;
všechny totiž jasný nohorychlý potřel Achilles
u skotu mátonohého a ovcí stáda bělostných.
Matku, co královnou byla pod vrcholem Plaka lesným,
tuť když dopravil on s ostatní sem si kořistí,
zas ji za výkupné nesmírné zpátky propustil;
v domě pak otce zasáhla ji Artemida střelosypná.
Hektore! ty mně nyní jsi otec, ty's máti velebná,
ty's brat můj jediný, ty i manžel můj jsi kvetoucí.
Nuž tedy lítosť mějž a nyní na hradbě tu zůstaň,
ač nechcešli vdovou učinit ženu, dítko sirotkem.
Lid pak tam postav blíž smokvoně, kdežto je nejvíc
přístupná strana města, a vydána je náběhu hradba.
Třikrát už čelní bohatýři přitrhše tu útok
zkoušeli jsou s Aianty a slavným Idomenevem,
s oběma Atrevovci a Tydevovcem udatným,
buď že to zvěstil jim kdos věštby předobře vědoucí,
buď že i vlastní jich k tomu srdce pudí a ponouká."

K ní veliký Hektor zase odvece blýskavohelmý:
„Mám, ženo, všechno to v mysli i já; však velmi se velmi
ostýchám Trojanův, spolu žen Trojanek vlekorouchých,
když bych jak zbabilý opodále se války uhýbal.
Též mi ni srdce nedá; naučenť jsem býti statečným
vezdy a ve předním Trojanův šiku v boj se vydávat,
otcovi tím velikou zachovávaje slávu i sobě.
Ovšem já takovou mám předtuchu v mysli a srdci:
Nastane den, kdy svatá jednou bude zkácena Troja,
i Priamos, lid i veškren Priama oštěpometce.
Však Trojanův příští los tak neplní mne žalostí,
sám ani los Hekabin, ni také los Priama vládce,
mých ni bratův, již v hojném počtu a v síle jarosti
pod nepřátely as poklesnou do prachu země,
tak jako tvůj, kdy tě někdo z Achajských lesklooděnců
povleče kvílící, den tvé volnosti odejma.
Tož poddána jiné bys v dálném tkávala Argu,
neb vodu bys z Messejdy přinášela neb z Hypereje,
ach s velikou nevolí; však silná sevře tě nutnosť.
Tož kdysi leckdo poví, vida, jak ti z očí slzy proudí:
‚Ejhle, to Hektora choť, toho, jenž předčíval u válce
Troy konikrotivé, kdy kol Ilia válčili druhdy.‘
Tak kdysi leckdo poví; a nový bol v tobě se ozve,
když nebudeš toho mít, kdo by robství jařma tě zhostil.
Však nechť rov nasutý mrtvého mne pokryje dříve,
než bych zaslechl já hlasu nářku a úchvatu tvého!"

Takto praviv čacký Hektor po synáčkovi sáhl.
Však pacholátko honem lepopásé chůvy na ňádra
zpět přituli se křičíc, zděšené zhledem otce milého;
hávu totiž se uleklo i vlásinatého chocholce,
když zahlédlo, kterak s vrchu přílbice hrozně se kýval.
Tož zasmál se otec, zasmála i matka velebná.
Ihned pak čacký Hektor sňal se hlavy přílbu,
pak položil ji na zem vedlé, ana svítila leskem.

Kdyžtě robátko milé zcelovav na rukou si pohýčkal,
k Zevovi takto počal modlit se, druhému i božstvu:
„Zeve i ostatní bohové, dejtež, by i tento
můj rozenec, jako já, nad Trojany všechny vyniknul,
výtečný jsa silou, a mocí aby v Iliu vládl!

Ať kdys o něm řeknou: ‚tenť otce je o mnoho lepší,‘
až se vracet bude z války; a kéž nese zbroj si krvutnou
sklív nepřítele v bitvě, a máť zaplėše radostí!“

Takto praviv položil milené manželce na lokty
svého synáčka, ta pak k vonným ho přitisknula ňádrům
slzno se usmėvajíc. To viděv muž rozlitoval se;
pohladě pak ji rukou slovo vyřkl a takto vyjádřil:
„Nechtějž jen, blahová, se mi příliš rmoutiti v srdci;
neb mne nižádný muž proti sudbě do Háda nesešle.
Však losu svého trvám že nižádný nezniкl člověk,
ať špatný on neb statný, narodillí se jednou.
Avšak odejdi domů a hlediž vlastního si díla,
svého kuželce a stávku, i služkyně pilně pobádej,
ať se ti k práci mají. Ale válka mužův bude péčí
všechněch — a nejvíc mou, jimž v Iliu jesti rodiště.“

Takto praviv jasný Hektor zas přílbici zvednul
vlásinatou. Žena pak se ubírala zpátky v obydlí
stále se ohledajíc; z oka jí slza prýštila hojná.

(Il. 6, 407—497.)

K slovům těmto není třeba výkladu. Rozumímeť jim předobře ještě *dnes* téměř po třech tisíciletích. Jasně vidíme ve zbroji lesklé rekovitou postavu Hektorovu a živě cítíme lásku ze slov jeho dýšící, lásku k choti a dítku; ale uznáváme i povinnost vyšší, kteráž jej volá do boje za drahou vlast, ačtě osud její nešťastný už předvídá. Vedle něho Andromacha, jako réva k jilmu, s oddanou láskou ženskou k němu se vinoucí koho by nedojala soucitem, když líčíc svou opuštěnost raději smrti si žádá, než by pádu Hektorova přečkala? A mezi nimi to děcko nevědomé — jakž mohlo nezděsiti se přílby otcovy, jakž mohlo jináče než křičíc přituliti se k ňádrům chůviným? Když pak otec odloživ přílbu a na rukou je pohýčkav modlí se nad ním a matka při tom v slzách se usmívá — kdož by těm slovům a slzám i dnes ještě nerozuměl předobře? Hektor, Andromacha, Astyanax — muž, žena, děcko, tři podoby věčně pravdivé a krásné, tři výtvory ryzého umění lidského!

Však zanechme Hektora s Andromachou, opusťme hradby trojské a deset let přeletnouce staňme na břehu ostrova Faiakův Scherie. V houští tu ukryt spí Odyssevs a podál mladá s Nausikaou družina vydupavši v prádelnách prádlo na slunci je prostírá a pak k jídlu zasedá.

Avšak když do sytosti pojedly i služky i kněžna,
do hry se pustily v míč, s hlavy odpásavše si roušky;
jim pak Nausikaa běloloktá rej hry zavádí.
Tak jako kráčívá s vrchu Artemida střelosypná
Taygeta na hřebenech neb na pláních Erymantha,
kancům tam radujíc se a laňkám rychle běhoucím,
v průvodu nymfy jejím, Dia mračnovládce rozenky,
poplužné se honí; rozjasněna v srdci je Leto;
tam ta s hlavou čelo výš nad veškery družky vypíná,
snadno znatelná jsouc, ač krásou všechny se pyšní:
takž ona předčila též nad služkami dívka svobodná.

Avšak když se domů již nazpět hodlala bráti,
mezkyně zapřáhnouci a krásná roucha svinouci,
tož zase jasnooká co jiného Athena vymýslí,

chtíc, aby krásnookou Odysevs děvu zhlédl procitna,
jež by do Faiackého mu města ukázala cestu.
Náhle potom míčem mrští po služkyni kněžna;
ten pak služky chybiv hlubokého do víru upadne.
Hlasně ty vykřiknou; čacký tu procitne Odyssevs,
jenž sedě rozvažovat jme se takto na mysli a v srdci:
„Přeběda! Kých to lidí opět do vlasti přicházím?
Jsouliž násilní a surovci a práva nešetří,
neb snad hostinství milují a mají mysl zbožnou?
Tak jako od dívek ženský mne teď ozvučil okřik,
od nymf, jimž sídlem jsou horstev výšiny příkré,
zřídla i vod proudných a bylinstvem louky bující.
Toť na blízku lidí mluvných snad jsem se ocitnul?
Nuž tedy já chci se sám přesvědčit a sám se podívat.“ —

Takto praviv z houští čacký vynoří se Odyssevs,
urve rukou silnou z hustého křoviska haluzku
listenatou, aby jí těla mužské třislo si zakryl.
Kročmo vyšel jako lev horský své síle věřící,
jenž u větru a dešti se béře, a v hlavě mu ohněm
zrak svítí se; a on na skot spěje neb mezi ovce,
neb jde na laňky plaché, an chtíč ho žaludku pobádá,
brav by napadnout kdes vedral se i v ohradu pevnou.
Takto musilť Odysevs mezi dívčiny krásnokadeřné
stoupiti, ač jsa nahý; neb zlá ho doháněla nouze.
Strašliv jim se zračil, jsa ze solné tůně zohyzděn.
Rozprchnou se jinam každá kol po břehu strmném;
jen sama Alkinoovna tu zůstala, ježto Athéna
v hruď zmužilost jí vdechla a z údův odňala bázeň.
Vstříc jemu postane přímo; i jal se přemítat Odyssevs,
máli prosit děvu krásnookou kolenou se uchopě,
neb snad takto jenom slovy přívětivými z podálí
úpěje k ní, by dovedla ho v město a roucho mu skytla.
Tak když rozvažoval, zazdálo se býti mu lepší
vzývati dívku jenom slovy přívětivými z podálí,
žeť by mu, když kolenou by chopil se, to zazlila v srdci.
Tož řeč důmyslnou a lahodnou jal se pronášet:
„Na kolenou tebe, kněžno, prosím, jsili božstvo, či člověk.
Jestli jsi jedna z bohyň, jež sídlo mají v nebi šírém,
s Artemidou já bych, Dia velmocného rozenkou,
velkostí, krásou, vzrůstem nejblíže tě srovnal.
Pakliže ze smrtných jsi která, jimž země je bydlem,
trojblažení věru jsou jak otec tak i máti velebná,
trojblažení bratří; neb jim nad míru zajisté
od tebe rozhřívá se pokaždé srdce blahostí,
když výkvět takový patří, jak ku plesu stoupáš.
Ten však v srdci celém nejblažší nad lidi všecky,
kdož tě věnem získá a do bydla si odvede svého.
Nikdy bytosti také oči mé nezhlédly smrtelné
z žen, ni mužův; úžas mne pojímá, když na tě patřím.
V Delu takou poblíž oltáře Apollina druhdy
palmy novotnou mláz jsem zhlédl ze země se pnoucí
— neb jsem i tamto zavítal u valném průvodu mužstva
na své cestě, kteráž měla zlých mi uchystati strastí —;
takto i tam jsem stál, onu spatřiv v srdci užaslý
dlouho, že nikdy taký strůmek nevyrostl ze země:
jak teď tobě divím se a žasnu a z úcty se štítím
tvých se chopit kolenou, — ač zlý bol na mne doráží.
Dvadsátý včera den jsem z tůně vyvázl brunátné,
dřív po celý ten čas proud hnal mne a víchory lité
od břehu Ogygie. Však teď běs sem mne uvrhnul,

bych snad i v končině té zakusil psoty; neb že se skončí,
nemním já, ale dřív dovrší bozi míru mně bídy.
Avšak, kněžno, slituj se; mnohét jsem svízele přestáv
k tobě přišel první; z ostatních nikdo mi známý
ze smrtných, kdokoliv tady v obci a po kraji bydlí.
K městu mi cestu okaž, šat dej, jímž bych tělo zakryl,
jestli s sebou jsi jakou sem jdouc vzala prádla obálku!
Kéž bozi zas ti dají, čeho jen tvé srdce si žádá,
muže a dům, zároveň pak kéž svornost blahodějnou
uštědří ti! Neníť lepší věci nad to, ni krasší,
než když dům spravují, jsouc jedné mysli obadva,
muž se ženou, odpůrcům svým ku žalosti bolestné,
k útěše příznivcům; a zvědí nejvíc to samotni."

(Odyss. 6, 99—185.)

Tak úpěnlivě prosí bědou ujařmený rek a děva královská ho neoslyší; propůjčí mu roucho, skytne jídla a posléze ukáže mu cestu do města.

Hle, nový tu obraz, noví lidé, nové jeviště — a účinek přece týž. Táž dojímá nás hluboká pravdivost, táž utěšená prostota, kteráž i choulostivost situace tak neobyčejné snadno přemáhá.*) —

Z prostonárodního původu básní Homerových vysvětluje se i proslulá jich *předmětnost* čili *objektivnost,* kteráž nedává pěvci sestupovati v hlubinu nitra lidského i vyličovati, jak v něm se vnějšek obráží, nýbrž káže přestávati na předmětech přímého názoru, na výjevech světa a života smyslných a se svou osobností cele ustupovati v pozadí. Nikdež pěvec z „pozadí" toho nevystupuje s úmyslnou úvahou neb narážkou aneb dokonce tendencí; leda že tu a tam jako bezděky přímo osloví svého hrdinu, zvláště když osud jeho jej dojímá; a krátkými slovy odbývá sceny, jež by básníku umělému byly látkou vítanou. Což by byl učinil básník umělý na př. z odchodu Odyssevova od milující nymfy Kalypsy! Rozpomeňme se jen na Vergilia a jeho pathetickou Didonu! Homer ani slovem nezmiňuje se o tom, co se dálo v duši ženině. Aneb když od Faiaků má se bráti Odyssevs, — jak krátké jest to loučení, jak prostý ten pozdrav Nausikay, jež s obdivením patříc na hosta, an z koupele k hostině jde poslední, u veřejí komnaty takto k němu promluví:

„Zdráv buď, hosti, a kéž jednou ve vlasti otecké
pomníš na mne, že mněť první za život jsi zavázán!"

(Od. 8, 461 n.)

A i tu, když city nitra vyjádření žádají, líčí pěvec děj neb stav, kterýmž jsou vzbuzeny. Tak u brány skajské Andromacha oddanou

*) Srovnej, co pěje *Heine* o Odysseji:

Ich las das Lied vom Odysseus,
das alte, das ewig junge Lied,
aus dessen meerdurchrauschten Blättern
mir freudig entgegenstieg
der Athem der Götter
und der leuchtende Menschenfrühling
und der blühende Himmel von Hellas. —

A *Goethe,* líče v jednom listě Schillerovi, jak dojala jej Odysseja, když ji četl v Neapoli a na Sicilii, dokládá: Ich gestehe, dass es mir aufhörte ein Gedicht zu sein; es schien die Natur selbst.

lásku svou osvětluje obrazem své opuštěnosti, a Hektor bolest svou nad losem jejím odvodí z živého obrazu příští její poroby.

Sem druží se i ta významná a nedostihlá *klidnost* a *šírost* epická, kteráž patrným příznakem jest pěvce prostonárodního, jenž nemusí, jako pěvec umělý, zvláštním účelem celkovým se říditi a k němu spěchati, nýbrž přestávaje na své písni jednotlivé všude přeje si času, všeho stejně se ujímá, cokoliv ať tak dím do oka mu padne, a s poklidem trvá při zevrubném líčení předmětův svých i tu, kde bys očekával rychlejšího k ději postupu.

Čtenář pozorný snadno shledá v básních Homerových množství toho dokladův. Tak hned když před početím první bitvy lid v hromadu svolaný se utiší, a vojevoda Agamemnon se zdvihne se žezlem v ruce: hle, tu pěvec nepospíchá, aby zvěstoval očekávanou jeho řeč, ale zastaví se u toho žezla v ruce jeho a řadou veršů vypravuje jeho původ i vlastníky předešlé. Když pak za chvíli Odyssevs, spěchaje zdržet lidu od útěku na lodi, v tísni s plecí upustí plášť, i toho všimne si pěvec a ohlásí, že ho kdosi zdvihl, a že to byl hlasatel ithacký Eurybates, jenž Odysseva následoval. Aneb když Pandaros béře osudný luk, jímž má porušeno býti učiněné příměří, tu v situaci tak napínavé pěvec klidně trvaje při smyslném obraze luku jeho vypravuje, že byl luk ten z rohův kozorožce, jehož kdysi Pandaros zabil na lově počíhav naň v úskalí, rohy pak, ježto byly neobyčejně dlouhé, že dal upraviti v luk mistru soustružníkovi, a ten že je spojil a pěkně uhladil . . . Čtenáři Odysseje snadno též na mysl připadne, jak zevrubně vyličuje pěvec osudy luku Odyssevova právě v tu důležitou chvíli, když proň do komory přijde Penelopa, hodlajíc jím rozhodnouti osud svůj.

Sem též počísti jest časté zprávy o minulosti rekův buď vystupujících, buď s dějiště odcházejících, sem četné příklady a doklady ze zkušenosti, jimiž mluvící, zvláště stařičký Nestor, stvrzují své výroky. Sem konečně sluší momentem svým zdržovacím hojná podobenství, vedoucí nás k jiné a to zvláště vynikající vlastnosti básní Homerových, k svrchované jich *plastičnosti*.

Ona tvůrčí síla ducha hellenského, jež v pravěku zjevy přírodní překouzlila v činy bytostí živých k nim přibásněných a bytosti tyto oděvši idealní podobou lidskou středem učinila bohatých a krásných mythů, ona i ve zpěvech homerovských působila a vše, čeho se dotkla, překouzlila v obrazy tak plastické, že téměř s živostí názoru smyslného vystupují před oči.*)

Neobsáhlý rozvírá se s tohoto hlediště prostor zajímavých pozorování. Však musíme přestati na mále. Pohleďmež na Olymp, i vizme, jak určité podobou i konáním bohy na místě dřívějších bytostí přírodních vykouzlila tu a jasným světlem ozářila síla básnická. Na vrcholu *Zevs* s tmavým obrvím a s kadeří dolů splývající, když do rukou béře zlaté váhy a zdvihna je klade na ně losy dva, Achillův a

*) To už *Cicero* poznal a dobře naznačil známými slovy o Homerovi: „Dle podání byl prý Homer slepý. Avšak jeho *malbu* ne báseň vidíme. Který kraj, který břeh, které místo Řecka, která způsoba a podoba boje, která bitva, které veslování, který pohyb lidský, který zvířecí není vylíčen tak, že čeho sám neviděl, nám viditelným učinil?“

Hektorův: jak výrazný to obraz svrchovaného světovládce a rozhodčího lidských osudů! A jak živě vyniká obraz dcery jeho, té ztepilé, jasnooké, kadeřavé panny *Atheny*, když buď zbrojí se do boje berouc hrůznou pavézu a kopí těžkopádné, aneb s chráněncem svým Diomedem stoupá na vůz válečný pod tíhou nástupu praskající! Aneb ten choť usměvavé Afrodity, statný, jednou nohou kulhavý *Hefaistos*, když v záři ohně rukama svalovitýma se chápe zbrojířského náčiní, aby ukul Achillovi štít, aneb když bohům při hodech supaje nalévá kol do kola nektaru, — jak živá a malebná to postava! A což rozhněvaný ten světlorodý lukostřelec *Apollon!*

Když kněz jeho Chryses, příkře jsa odbyt Agamemnonem, zavolal k němu o pomstu, vyslyšel ho,

s výšin pak sestoupil olympských, v srdci rozezlen,
na pleci zavěšený maje luk s toulcem kol uzamklým.
Tož zatřeskly spolem střely na pleci rozhněvaného,
jaktě sebou pohnul; šel pak podoben noci černé.
Pak sednul si podál od loďstva a šíp na ně pustil —
hrozný zvuk tu vydán od stříbrokutého lučiště.
Mezky potom nejdříve zasáhal a dále psy rychlé,
však posléz i na mužstvo samé šíp pouštěje ostrý
střílel — a na hranicích napořád všude mrtvoly plály.
(*Il. 1, 44 nn.*)

Aneb komu by na mysli živě neutkvěl obraz *Poseidona* po moři, panství svém, jedoucího? Spěchaje totiž k Achajským s pomocí vydal se do Aig, kdež měl slovutné bydlo.

Tamto přišed k vozu hned koně zapřáhal kovonožce
rychloleté, zlatitou hřívou kol šíje vlající.
Ve zlato pak tělo sám oblačel a bič na to chápl
úpravný zlatitý, a potom vystoupl na vůz svůj.
Tož po vlnách rozjel se, a obludy skákaly před ním
z prohlubní ven odevšad — a dobře ty poznaly vládce.
Vodstvo radostno se jim rozdílelo v dráhu; i letli
střelhbitě dále, aniž kovová dole náprava vlhla.
Takž oři poskoční ku lodím jej nesli achajským. —
(*Il. 13, 23 nn.*)

Rozhlednémeli se pak po světě bohatýrském, jaké tu teprv množství postav rozmanitých! A téměř každá z nich při vší rozličnosti konání jako z jedné jest litiny, každá jest národním typem vlastnosti některé nad jiné vynikající. V *Achillovi* sloučena krása mladická s udatností rekovskou, v *Odyssevovi* pojí se důmysl s vytrvalostí; *Agamemnon* jest důstojný obraz krále širovládného, *Hektor* věčný ideal bojovníka za vlast život nasazujícího, *Nestor* pravzor zkušenosti a hovořivosti kmetské, *Thersites* prototyp nestvůrnosti a žvavosti. *Helena* jest vtělená krása nevadnoucí, *Penelopa* věrnost vždy doufající, *Andromacha* oddaná láska manželská, *Nausikaa* nevinná prostota panenská... A vedle těchto dlouhá jest řada jiných a jiných postav jako po stupních rozestavených dále a dále, až se v množství lidstva ostatního ztrácejí.

A veškero konání a jednání jejich v rozmanitých stycích přátelských i nepřátelských s lidmi aneb s přírodou vylíčeno jest přečetnými scenami, při nichž nemůžeme dosti se nadiviti geniu řeckému, žeť ne-

vědomky vyhovuje základní formě života duševního, totiž formě posloupnosti, a kdekoliv co *líčí,* líčí to obrazy *dějovými* a též obrazy předmětů prostorových dle možnosti překouzluje v obrazy dějové, t. j. že mění líčení u vypravování. K přednosti této dávno už Lessing velmi bystře ukázal, za vzor obrazu básnického vystavuje onoho *Pandara* na straně Trojanův, jenž svým výstřelem zrušil příměří učiněné před soubojem Menelaovým. Nejprvé přichystal si luk svrchu dotčený, a druhové zatím štíty svými jej zakryli, aby ničeho nepozorovali Achajští.

On pak s toulce tu víko odejme a šíp z něho vyndá
nestřelený peřitý, černých původce bolestí.
Rychle potom na tětivě urovnává střelu trpkou,
pak slíbí střelčímu Apollinu světlorozenci
jehňat prvňátek přeslavnou žertvu přinésti,
až by se navrátil v posvátné město Zelejské.
Tož s tětivou volskou pochytiv spolu vrub střely táhl,
až strunu přiblížil ku prsům, k oblouku želézko.
Když pak již velikou kulatou kuši do kruhu napjal,
břinkne tu luk, zazní struna silně, vymrskne se šípka
zahrocená, v zástup hustý toužíci zaletnout.

(Il. 4, 116 nn.)

Neméně živý zajisté jest obraz *Odysseva* osudný luk ohmatávajícího a tětivu zkoušejícího, prvé než skrze sekery šíp prostřelí a pak strhna hadry se sebe na práh poskočí, z žebráka tupeného stav se hrozným mstitelem.

Proslulou zbroj Achillovu nelíčí nám pěvec hotovou, jako učinil se zbrojí Aeneovou na velikou ujmu svou napodobitel jeho Vergilius, nýbrž s Thetidou do dílny Hefaistovy nás zavádí, abychom se dívali, kterak kus po kuse dílo vzácné z rukou božských vychází. Podobně vor, na němž se vydá Odyssevs na moře, chystá a sbíjí se před našima očima. Zbroj Agamemnonovu poznáváme tak, že vstoupíce do stanu jeho hledíme naň, an kus po kuse si obláčí. Též rozličná náčiní, zvláště vozy, lodi a jich složení poznati se nám dávají tu, kdy jich lidé užívají.

Touž plastičností i děje vnitřní, snahy lidské, z nichž se rodí jednání, nabývají útvaru smyslného. Tak Achillovo vzpamatování se, když ve sváru s Agamemnonem vztekem podjat již naň tasí meč, jak plasticky (ovšem ne allegoricky!) vyjádřeno tím, že dle slov básníkových v rozhodném okamžiku s nebes přijde Athena, za rusou kadeř jme Peleovce a káže jemu ustati! Podobně pád Hektorův neodvratný od té chvíle, co opustila jej zmužilost, plasticky zobrazen jest tím, že když sklonila se váha Zevova, odstoupí od něho ochránce Apollon.

A jak mistrně umí pěvec tu, kde působiště slova básníkova přestává a počíná se úkol dláta sochařova aneb štětce malířova, *nepřímo,* totiž reflexem k samočinnému vytvoření obrazu povzbuditi fantasii, to též už dávno poznáno i uznáno, avšak vždy nového připomenutí hodno. *Moc Zevovu* na př. kterak živěji a kratčeji lze mysli slovy znázorniti než učinil pěvec tu, když po slibu jeho učiněném Thetidě pěje o něm tyto verše:

Di a tmavým obrvím Kronovec přisvědče pokývl.
Tehdy kadeř božská zavlála hrnoucí se vládci
se hlavy nesmrtné; velikým zatřásl Olympem.
(Il. 1, 528 nn.)

Hněv Poseidonův zřejmě viděti jest v rozkaceném moři, v litých víchorech, jež stíhají Odysseva. *Statnost Achillova* vybleskuje z náhlého obratu, jejž způsobí pouhá zbroj jeho na těle Patroklově.

Krása Helenina můželiž býti oslavena značněji než výmluvným svědectvím kmetů trojských, na hradbě za doby příměří, kteříž spatřivše přicházeti ji, původkyni války, po tichu zahovoří vespolek:

„Ký div, žeť Trojané i Achajští krásnoholencí
„k vůli také ženě chtí dobu drahnou snášeti strasti!“
(Il. 3, 156 n.)

A kterak vylíčen mladistvý *půvab Nausikay?* Setká se s Odyssevem — a úžas v něm zbuzený značí více než kterékoli líčení. Na Delu kdysi spatřil on mladou palmu krásy takové, že obraz její po tak dlouhá léta klopot a strastí nevymizel mu z paměti. A hle, k této palmě přirovnává Odyssevs Nausikau, nad všecky blahoslavě toho, kdo ji „věnem získá a do bydla si odvede svého!“

A jako bozi a lidé, tak i zvířata od mouchy dotíravé až k srdnatému králi lvu, a vůbec celá *příroda,* všechny říše její, země pevná i moře — na němž zvláště velikolepě tvůrčí síla Homerova se rozpíná — kdekoliv se udá, zobrazena jest skoro veskrze rysy určitými a barvami živými. Ovšem nikde příroda sama nevstupuje v popředí, aby předmětem byla samostatné malby básnické. Toho pěvci prostonárodnímu dáno nebylo, zvláště ne pěvci hellenskému, jenž v přírodě samé odrostl, stále krásou její se napájel i nemusil a neměl komu *líčiti* toho, čeho všichni přímo a z plna nevědomky požívali. Pročež tu, kde se líčí příroda, bývá to za lepším objasněním stavu aneb děje přítomného. Tak na př. pěkně vylíčen několika rysy půvab sídla Kalypsy, u níž meškal Odyssevs. Právě totiž přibyl s poselstvím Zevovým Hermes až k jeskyni, v níž obývala nymfa.

Plál tam oheň veliký z ohniska, a vůně do dálky
z cedru lepoštípného a zeravu páchla po výspě
z rozhořelých; ona prozpěvujíc ladným hlasem uvnitř
vedlé stávku chodíc zlatitým tkala roucho paprskem.
Háj pak u jeskyně stál vůkol v zelenosti bující:
olšina tam s osykou spolu rostla i cypřiše vonná.
Tam širokřídlí uplétali hnízda si ptáci,
sýci a rovně krahujci i havraní dlouhojazyční
námořní, jimž lov vodní jest vezdy na mysli.
Jeskyni vyhlubenou u věnci ovíjela réva
štěpná, rozbujelá, plna hroznův úrody zdárné.
Dále za ní čtyři zřídla vodou vyprýskala jasnou
blízko při sobě, podál obrácena na strany různé.
Vůkol měkkounké tu palouky violky, miříku
zkvétaly, tak že by pak třeba sám sem přijda nebešťan
spatře to jistě užásl a rozkoše v srdci pocítil.
(Od. 5, 59 nn.)

Líčení to významné jest; neboť čím půvabnější to místo, tím více vyniká Odyssevova láska k otčině, kdyžtě mu skalná Ithaka jest milejší než tento rozkošný útulek zemský.

Zvláštní pak důležitosti nabývají obrazy přírodní *v podobenstvích*, kteráž jsou nemalou ozdobou básní Homerových. Avšak nejsou jen ozdobou vnější, pozlátkem a šperkem ledabylo přičiněným, nýbrž jsou ozdobou vnitřní, vyrostlou ze skutečné potřeby. Jimi nejen stavy duševní takřka v tělesnou podobu se přelévají, ale i vnější výjevy mysli se znázorňují a osvětlují. Látka jejich vzata jest z oboru obecně srozumitelného a známého, ze života přírodního a lidského; pravdivost pak jejich a případnost, zvlášť plastičnost kresby, skvělé svědectví vydává o vzácném nadání jich skladatelův. Při tom jsou tak četná i rozmanitá, tolik obsahují živlů k vytvoření neb doplnění velikého obrazu života starohellenského, že nelze nepoznati i z nich, že tu ne pěvec jediný, ale celý národ ústy svých vyvolených pěvcův skládal bohatství svých jasných názorův.

Jestiť vlastní básním Homerovým, že přirovnání jejich nepřestávají na pouhém tečném bodu podobnosti, ale že předmět ku přirovnání vzatý vyličuje se dále v okrouhlý samostatný obrázek. Tím nabývají dotčeného momentu zdržovacího; k čemuž leckde přistupuje i zvláštní půvab ten, že oko nazíráním na výjevy podobné, zvlášť válečné, umdlévající odchylují stranou na místa chvilkového odpočinku a okřání.

Menelaovi raněnému vyprýští se krev a zbrotí jemu nohu. Ihned pěvec názoru na pomoc spěje s podobenstvím: as tak jako když slonina nachem se obarví. Však ne, tak obecně pěvec nemluví. Žena jest to jakás, a to Maionská neb Karská, kteráž zbarví sloninu, aby nálicní ozdobou byla ořům; ozdoba ta leží v komnatě, a mnoho jezdců zažádá si ji míti, ale skvost ten čeká krále, aby byl i okrasou koni i chloubou jezdcovi. A slyšíce maličko před tím, že jen lehké bylo poranění Menelaovo, ježto Athena střelu zdržela od těla tou měrou, jako když matka odhání mouchu od děcka, ano v sladkém si ulehne snu: jak rádi zaletíme z jeviště válečného v blahý poklid domácnosti k lůžku spícího dítěte!

Laskavý čtenář sám se rozpomene a ocení obě podobenství obsažená v hořejší ukázce ze 6. zpěvu Odysseje. K nim mnoho jiných bylo by lze přidati. Však přestaneme na těchto následujících. *Parida* s vyšehradu trojského do boje pádícího přirovnává pěvec ke koni:

Tak jako oř stájní, když dost nakrmiv se u jeslí,
vazbu přetrhna silou s dusotem po pláni ubíhá,
po zvyku rád řeky krásnotoké se potápěje v proudech,
pln bujarosti; a ční hlava zhůru a kol jemu hříva
o plece zavlává; an v své spanilosti si pýchá,
rouče jej údy nesou na uvyklé pastviny koňstva:
takto Paris, Priamův rozenec, hradu Pergama s výše
ve zbroji záře celý jak slunce u výskotu pádil.

(*Il. 6, 506 nn.*)

Na jiném místě pád statného Trojana *Euforba* toho, jenž prvý ranil Patrokla, znázorňuje se takto:

Tak jako pěstuje muž bujnící mlázku olívy
v samotě ústranné, kdež hojná vláha se prýští,
krásnou, rozkvetavou; a ji vání jemně kolíbá
větrův rozličných, ana rozvita ve květy bílé —
však nenadále tu vítr za valné bouře přitrhna
z jamky ji vykroutí a na dél přes půdu pokácí:
takž Euforba také, syna Panthova, oštěpometce,
poklál Atrevovec Menelaos a zbroj jemu svlékl.

(Il. 17, 53 nn.)

Na počátku bitvy před zástupem blížících se Trojanův spatří Menelaos Aleksandra (či Parida) i zaraduje se a s radostí skočí s vozu jemu vstříc; tento pak zhlédna jej ulekne se a ustoupí v zástup Trojských. Oba ty výjevy i radost Menelaovu i uleknutí Paridovo znázorňuje básník těmito podobenstvími:

Jakmile pak tedy jej Menelaos zhlédl bojovný,
an v předu zástupu šel kročejem postoupaje dlouhým,
tož jako lev zaplésše, na velký kus těla padna,
buď že jelen paroháč či kozel divoký se nalezne,
an hladoví; tuť hltně požírá, nechť ho samého
zaplašují rychlí chrtové s mládenci jarými:
tak zplesal Atrevovec nad Aleksandrem bohorovným,
když ho zrakem spatřil; neb mněl na svůdci se pomstít.
Ihned pak se na zem z vozu ve zbroji vyšvihl skočmo.

Jakmile jej zase uzřel Aleksandros bohorovný,
an v předních se zjevil, zarazil se ve srdci militkém,
zpátky druhů v zástup se uhýbal ucházeje zhoubě.
Jak když kdos hada spatře sebou zpět trhna ucouvne
v horských úžlabinách, a třesot jemu údy podejme,
pryč honem ustoupí a bledost jemu pokryje líce:
takž opět se vnořil v zástup Trojanů hrdodušných
Atrevovce se leknuv Aleksandros bohorovný.

(Il. 3, 21 nn.)

K plastičnosti básní Homerových přispívají konečně i známá jich [illegible] *ornantia*, totiž přívlastky k jmenům svým — namnoze už [illegible] způsobem — přistupující, aby osvětlovaly osobu neb věc zna[illegible]. I jest ku podivu, jak bystře jimi vystižen bývá jediný vztah [illegible], jediná část neb stránka, jež nejplatněji pomáhá představu do[illegible] oživiti a zjednotliviti, ovšem samu o sobě, beze zření k situaci [illegible]né. Abychom jen několik uvedli příkladů, jak významné jest [illegible], bohyni statnosti a umu, ono „jasnooká“, a o vládkyni nebes [illegible] „velkooká“! Kterak *Hektor* „blýskavohelmý“ obrací hned zření [illegible]oucímu zjevu bojovníka hbitě se otáčejícího! Jak sluší *Zoře* [illegible]on „růžoprstá“, „šafránorouchá“, *Thetidě* mořské „stříbronohá“, [illegible]*onovi:* „tmavovlasý“! A jak významně liší se *ženy* „lepopásé, [illegible]ořásné, leporouché, vlekorouché“, od *mužův* „kovooděnců, lesklo[illegible]ch, lepoholenkých“ atd.!

A jako tato a podobná epitheta táhnou se k podobě vnější, tak [illegible] týkají se života a úkonu té neb oné bytosti vlastního. *Zevs* [illegible]kosběrný, mračnovládný, hromomilovný, vysokohřmící . ., *Po*[illegible] jest zeměnosný, zemětřas, *Apollon* stříbroluký, dalekostřelný, [illegible] (bůh války) mužobojce, zdiborce, *Iris* (poselkyně bohů) větronohá,

Achilles rychlonohý, konihonce, bořivoj, *Odyssevs* mnohotrpný, velestrůjný, důmyslný atd.

Však nejen bozi a lidé, nýbrž i zvířata a příroda ostatní, i výrobky lidské, ba i stavy abstraktní honosí se svými epithety případnými. Na př. *skot* nazývá se širočelý, matonohý; *koně* slovou rončí, lepohřívi, silnokopytní, rychloletí, vozotažní; *orel* jest křivozobý, vysokoletý; *města* jsou vysoká, širá, prostranná, vyšebranná, širostřídá, lepobydelná; *kraj* jeden jest koniživný, kozopasný, druhý vínorodný, žitodárný, jiný velkohrudý, vysokotrávný; *hory* jsou roklinaté, vrcholnaté, listošumné, pramenité..; *moře* jest rybné, širohřbeté, mnohošumné, aneb dle barvy brzo sivé, vzdušné, brzo vínorudé, brunátné ... *Lodí* jsou rychlé, běhuté, mořebrodné, duté, zakřivené, rudoboké, dlouhoveslé..; *střely* a *kopí* jsou kovohrotá, ostrohrotá, dlouhostinná, tělosečná ... *Válka* a *bitva* slove mužomorná, zlozvučná, mnohoslzná; *spánek* trudokojný, všekrotivý, medochutný; *smrt* černá, mrákotná, dlouhormutná, životomorná, atd. *) —

Stačili poněkud podané tuto ukázky laskavému čtenáři za doklad toho, co pověděno o aesthetických vlastnostech básní Homerových vůbec a jejich plastičnosti zvlášť, pak snadno pochopí, že básně ty vedle nesmírné důležitosti národní, kteráž pronikajíc veškeren duševní život Hellenův, prostonárodní jich původ osvětluje a stvrzuje, měly i neobyčejný *význam umělecký*, kterýž původ maje v jádru jejich nejvnitřnějším trvá a jeví se všude a po všechny věky, ačtě nikde nevynikl tou měrou, jako ve vlastní domovině umění, v staré Helladě.

Světlem básní Homerových všelicí umělci rozněcovali se tu k nadšení a rozhřívali k činnosti tvůrčí; jasností a harmonií jejich sami dospívali jasnosti a harmonie v dílech svých.

Až do 8. století nelze u Řekův právem mluviti o *umění výtvarném*. Teprvé od té doby, co básně Homerovy pronikaly do všech vrstev národa a v něm působiti počaly, pozorovati jest netušený ruch umělecký, kterýž s podivuhodnou rychlostí se zmáhá a v krátce se povznáší k vrchu dokonalosti.

Spojenoť umění řecké co nejúžeji s bohoslužbou. Tato záhy vedla umělce, když se počaly vzdělávati bohům chrámy, ku tvoření a napodobování jejich obrazů, kteréž by lidu tak živou obrazností nadanému a v názoru smyslném se kochajícímu předměty úcty jeho přímo stavěly na oči. A že Hellenové u věci této nastoupili na cestu tak šťastnou, na cestu k ideálům krásy vedoucí, že stali se v umění výtvarném tím, čím posud světu jsou, mistry a vzory nedostižnými, to věru nemalou jest zásluhou básní Homerových. Neboť předůležitý přechod od přírodního neurčitého bytostí božských pojímání k pojímání určitému, osobně lidskému jimi teprv dokonán jest úplně. A v tomto smyslu zajisté pravdu dí otec dějepisu Herodotos, že Homer s Hesiodem „Řekům theogonii utvořili a bohům příjmení dali a rozličné jim hodnosti i rozličná umění přiřkli a *postavy jejich naznačili.*" V posledních

*) Již z této skrovné ukázky souditi lze též o bohatosti a rozmanitosti epithet homerovských, k níž zajisté nemálo přispěla ta vlastnost mluvy hellenské, že snadno a hojně slučuje slova v ladné složeniny.

slovech zahrnuta jest důležitost básní Homerových v dějinách umění řeckého. Onyť v pravdě postavy bohů umělcům naznačily; ony naučily je bohy božsky pojímati tou velebnou krásou, k níž postupem techniky povznáší se jejich plastika a jež vrcholu nikdy nedosaženého dochází velmistrem Feidiem. A pokud v umělcích řeckých pojímání toto žije, pokud duch Homerův jimi ovládá, potud trvá jejich velikost. Však jakmile s dobou skepse a nevěry duch tento chabnouti a tratiti se počíná, prchá i ta velebná krása z dílen řeckých; bozi, dříve rázu obecnějšího, nabývají ovšem určitější, takřka lidské individualnosti, avšak více a více klesají k pouhým postavám genrovým. Odtud právem dobu Feidiovu, dobu velebné jeho krásy, nazývati lze dobou homerovskou.

Kromě této obecné a k povšechnému rázu umění řeckého se nesoucí platnosti mají básně Homerovy vedlejší a podřízený význam ten, že i přímo *látku* podávaly z obsahu svého k přečetným uměleckým výtvorům.

Nejskvostnější okrasy chrámů, okrsků chrámových i veřejných míst, jak sochy jednotlivé tak i celá skupení sochová, rozmanité reliefy zdobící průčelí a vlysy chrámů i strany oltářů atd., představovaly bohy a lidi i celé sceny, k nimž motivy dány Homerem.

Bohužel, že z převelikého množství pokladů sochařských dochovalo se nás jen málo zbytků aneb zlomků. Však zřejmě mluví za ně svědectví starých, kteříž je svýma očima viděli.

Nejslavnější dílo Feidiovo, jeho olympijský *Zevs,* obrovská socha ze slonoviny a zlata, v němž božská moc a velebnost podivuhodným výrazem sloučena byla s božskou milostivostí, spojeno jest podáním starým s verši Iliady svrchu (na str. 678.) uvedenými.*) A jakkoliv spojitost tato dle skutečných památek se nyní popírá a tak řečený Zevs Otricolský, jenž považován byl za napodobení Zeva Feidiova, z doby pozdější a to (jak velmi bystře prohlédl náš přední znalec dějin umění dr. Tyrš) z dílny samého Lysippa pochází,**) přece dle souhlasných zpráv starověkých za to míti můžeme, že právě představa velebnosti a moci Zevovy ve Feidiovi nejživěji Homerem as byla vzbuzena. Z kruhu bohův homerovských vytvořil týž Feidias rovně výtečnou památku a ozdobu parthenonu na vyšehradě athenském, bohyni Athenu; a podobně Polykleitos svou Heru, Praxiteles svou Afroditu, onen div světa, za nějž Kniďanům marně nabízel Bithynský král Nikomedes odpuštění obecního dluhu, Alkamenes svého Hefaista, jiní zase mistři Herma, Apollona a jiné bytosti božské.

Reliefy posud zachované v museích světových ukazují rozličné sceny z Homera, jako odbytí kněze Chrysa, Achilla ve sváru s Agamemnonem, Thetidu Zeva prosící, Penelopu o samotě truchlící a j. v. Podobně i přebohaté *gemmy* s rytinami vhloubenými a vypouklými, malé

*) Starý epigram slaví to dílo Feidiovo takto:

Buďto na zem s nebe bůh ti přišel svůj obraz okázat,
Feidie, neb do nebes sám jsi došel boha zřít.

**) Viz Tyršovo pojednání „Model Zevsa Otricolského" v Lumíru letošním (r. 1874) str. 232 n.

sice, však přeskvostné památky umění řeckého, předměty své velkou části mají z Homera.

Z *maleb* starořeckých téměř nic se nezachovalo; i zpráv o nich jest po skrovnu.. Však přece víme o zakladateli přesného malířství Polygnotovi, že mimo jiné obrazy z kruhu trojského velikou malbou na stěně leschy (besedy) Knidské v Delfech vylíčil dobytí Troje a na protější straně zobrazil Odysseva v podsvětí, a že po 100 letech Nikias, znamenitý žák Eufranorův a přítel Praxitelův, téhož Odysseva v podsvětí rozmlouvajícího představil obrazem, jejž daroval Atheňanům, ač mu král Ptolemaios I. 60 hřiven (přes 130.000 zl.) zaň podával. O výtečném mistru Zeuxiovi víme, že svou Penelopou vykouzlil vzor cudné manželky, jako krásu vtělil svou Krotonskou Helenou.

Za ztracené ty a jiné nesčetné skvosty štětce řeckého jsou nám částečnou aspoň náhradou odkryté malby v Pompejích a v Herkulaně, z nichž asi leckteré jsou kopie maleb řeckých. I lze viděti tam rozmanité výjevy, na př. Achilla, jak tasí meč, Briseovnu, jak ji odvádějí, Hektora v boji s Achillem, Priama v stanu Achillově — tak jak nákres podán Homerem.

Tolikéž na *nádobách* řeckých, jež pod zemí bez porušení přečkavše dlouhou řadu zhoubných století docházejí teď vzkříšení a oslavy, nesčíslné jeví se množství postav a výjevů známých čtenářům Iliady a Odysseje.

Však přestaneme na zmínce této, abychom ještě připomenuli, že posud umění výtvarné může vážiti a také váží vděčnou látku z Homera. Důkazem toho jsou kromě rozličných illustrací, jako jsou Carstensovy, pak Flaxmannovy obrysy k Homerovi (40 listů k Iliadě a 33 k Odysseji), Genellovy kresby k Homerovi (po 22 listech ke každé básni) a Prellerovy výtečné krajiny k Odysseji, zvláště znamenité fresky Corneliusovy v glyptothece mnichovské, malby a reliefy Schwanthalerovy a dle nákresů téhož mistra Hiltenspergrem vzdělané obrazy z Odysseje v síních pinakotheky mnichovské, dále znamenité obrazy výtečného malíře a zakladatele nové školy francouzské J. L. Davida, jako Ares a Afrodita bojující s Athenou, umírající Hektor, a neméně proslulé obrazy žáka jeho Ingres-a představující poslance Agamemnonovy v stanu Achillovu, Thetidu a Zeva, dále Kaulbachova kresba Hermes u Kalypsy a jiné podobné kusy umělecké. Též veliký sochař dánský Thorwaldsen, známý restaurator aiginského skupení v Mnichově, ne jedním dílem jednak osvědčil studium básní Homerových, jednak prakticky dokázal význam jich umělecký.*)

A jevili se význam tento i v umění výtvarném spůsobem tak zřejmým, oč platnější musí býti v umění literním! Zaznamenati chceme v příčině té věci jen nejznámější.

Již za dávných dob sláva Homerova povzbudila u Hellenův mnohé pěvce, historicky zjištěné, kteří (jak už svrchu bylo poznamenáno) pověsti děj Iliady a Odysseje doplňující vědomě jali se vzdělávati v jakýsi

*) Krom toho i *Homer* sám, domnělý ten arcibásník, předmětem se stal uměleckých výtvorů. Známá jest v té příčině *apotheosa Homerova*, a to jedna starověká, relief od Archelaa Prienského, druhá moderní, stropová malba v pařížském Louvru od dotčeného mistra Ingresa.

kruh celistvý čili kyklos (cyclus), odkud i jméno jich „kyklikové“ se odvádí. Rovněž pozdější umělí epikové, jiné látky mythické si obírající, následovali Homera a tím větší docházeli chvály, čím více, aspoň formou, blížili se k němu.

Ale nejen epikové, nýbrž i básníci lyričtí a dramatičtí vážili a napájeli se z toho nevysýchajícího „věčného zdroje,“ jak sám genialní Ovid Homera nazývá. Tak Archilochos, Stesichoros Homera si za vzor brali, pokud toho dopouštěly zákony lyriky; a veliký Pindar Homerem mírnil a řídil orlí let ducha svého. Tragikové nejen látky celkové, ale i postavy jednotlivé volíce si z Homera vzdělávali je duchem jeho harmonicky a plasticky za zvláštními účely svými. Aischylos pokládal vznešené tragoedie své za drobty z bohatého stolu Homerova, Sofokles, v němž vrcholí se harmonická tragika Hellenův, nazýván od starých tragickým Homerem.

A co též otec dějepisectví Herodotos, co filosof a básník Platon, co jiní a jiní spisovatelé Homerovi děkují, snadno pozná bedlivější soudce literatury řecké.

O zálibě Římanův v Homerovi, o překladě Odysseje, kterýž vzdělal Livius Andronicus veršem starořímským, učiněna zmínka jest již v úvodě. Zbývá ještě vzpomenouti, že otec jejich epiky a prvý pěstitel hexametru Ennius, po něm pak jiní epikové za příkladem Homerovým chápali se varita a následovali stop jeho. A nejslavnější epos římské, Vergiliova Aeneida při vší nepopíratelné výbornosti své přece jest jak dle základní osnovy tak i dle jednotlivých postav a scen zřejmým — více méně pathetickým — otiskem orginalu řeckého.

Že též u věky pozdější působila božská síla Homerova buď přímo sama aneb nepřímo Vergiliem, toho jsou důkazem básníci italští Ariosto, Tasso, Dante, portugalský Camoëns, u Francouzů Voltaire, u Angličanů Milton, u Němců Klopstock a zvláště velikán jejich Goethe, kterýž nad jiné vroucím jest ctitelem Homera a spolu výmluvným svědkem, jak platně přispěly básně jeho k utěšenému rozvoji, jehož se zvláště básnictví u rodákův jeho koncem věku předešlého dočkalo.

V domácím písemnictví našem, ačtě již v rukopise královédvorském řekl bys že místy stopovati lze ducha Homerova, přece však určité působení jeho znamená se teprv za doby novější, a tu hlavně u Slováka Holého. Že pak působení to posud hlouběji nezasáhlo do literárního a uměleckého života našeho, toho hlavní příčina jest ta, že neměli jsme *překladu* takového, kterýž by podávaje nám Homera v podobě co nejsrozumitelnější dosáhl podobně as obliby v národě, jako na př. překlad Vossův u Němců.

Nedostatku toho původ není nikterak hledati ve formalní stránce jazykové, ježto výtečná ohebnost a skladnost jazyka našeho netoliko theoreticky jest uznána, ale i prakticky nade vši pochybnost stvrzena, nýbrž v látkové nesnadnosti a rozsáhlosti úkolu, kterýž nezbytně žádá, aby překladatel, nenili sám básníkem, s dostatek měl citu básnického a k tomu i tvůrčího smyslu mluvnického, dále aby s důkladnou znalostí jazyka původního spojoval i jasný názor na svět antický, a konečně aby opásal se odhodlaností a vytrvalostí tím větší, ježto překlad, máli podati nám Homera celého, nemůže býti jinaký než metrický, rozměrem

původním t. j. hexametry časoměrnými vzdělaný.*) Odtud zajisté vysvětluje se, že, ač dosti u nás stalo se pokusů o překlad Homera, většina překladatelů přestala na jednom zpěvu. Tak podali nám překlad 1. zpěvu Iliady *Palkovič* (r. 1801.), *Nejedlý* (1802.), *Puchmaier* (1814.), *Holý* (1824.) a *Kuzmany* (1828.), z nichž bez odporu nejlepší je (slovenský) překlad Holého. K těmto řadí se dále více plynností než věrností vynikající překlad 1. zpěvu Iliady od *Vinařického* (z r. 1843.), a to dvojí, jeden v hexametřích, druhý v pětistopých verších trochajských dle vzoru „Jaroslava“ Kral. Rukopisu..**)

Celou Iliadu metricky přeložil nám *Vlčkovský* (Jan Vlček r. 1842). Překlad tento přese všechnu patrnou píli a i obratnost veršovnickou proto minul se s blahým v národě účinkem, že původce jeho, hově zvláštní jakési libůstce doby tehdejší, zaváděním tvarů zastaralých, zvláště pak hustým užíváním slov „pozatmělejších“, t. j. slov z části zaniklých a neznámých, z části z jiných nářečí slovanských vzatých, z části též nově a to ne vždy šťastně tvořených, učinil Homera čtenářstvu širšímu „nechutným.“

Brzo po něm (r. 1844.) vydal *Liška* prosaický překlad celé Odysseje, kterýž celkem dobrý, však formou i duchem střízlivý jest a krom toho i nedost samostatnosti jeví.

Po dlouhé potom době neplodnosti překladatelské v letech posledních objevil se *Šebkův* překlad Iliady, časnou smrtí spisovatelovou po 5. zpěvu přetržený, kterýž vzdělán jsa ve stancích, formě to od antické naprosto různé, právem nemůže býti nazýván překladem, jako spíše pokusem o moderní jakousi perifrasi zkráceného Homera.

Posléze učiněn v skutku zdařilý a zvláště věrností nad své předchůdce vynikající pokus od *Mejsnara* časoměrným překladem Odysseje, kterýž postupem zpěvův (nyní dospěl až do 9.) zdokonaluje se patrně, tak že můžeme se naditi, že snad už za nedlouho z jedné polovice jím vyplněna bude jedna z největších mezer literatury naší.***)

Až pak též Iliáda v novém rouše se nám objeví a *celý Homer* jako jinde i u nás, jichžto předkové rádi čítali ty holé „letopisy Trojanské,“ po národě zdomácní, tož bohdá i nám se osvědčí ta božská síla poesie jeho a pronikne i zúrodní půdu, z níž má zkvésti nám samorostlé umění národní!

---

*) Nutnost toho snažil jsem se dokázati úvahou o spůsobě překládání Homera v 1. sešitu letošních (r. 1874) „Listů filologických a paedagogických“ str. 18. nn.

**) Mimo nadání Vinařického vyslovil se *Čelakovský* v důvěrném listě k němu rozhodně za překlad v hexametřích, dokládaje o druhém, že to Homer není, nýbrž jen „kostra aneb perem zhotovený rysuněk...“ (viz Čelakovského Sebrané listy str. 458).

***) Musíme jmenovati ještě jednoho českého překladatele, o němžto spisovatel zde pomlčuje: jest to pan prof. *J. Niederle* sám. Uveřejniltě některé části zpěvů Homerových v českém rouše, i jest o tom jeden hlas, žeť překlad jeho mistrný a vyrovná se nejlepším. *Red.*

O francouzské literární hnilobě.

Píše
František Zákrejs.

IX.

Octli jsme se u věci, při které se chceme poněkud zdržeti. Míníme okolnost, že francouzská básnická literatura skoro mentinou zabývá se jednak pobouzením k lakotnosti, jednak, a to v nekonečné míře, nízkou smyslností, ano, nepokrytěji řečeno, smilstvem ve všech jeho odstínech, nejraději však cizoložstvím. Pro vznešené idey nynějškem zachvívající, myšlenky to probuzené *jejich* velikou revolucí, prokazují Francouzové v písemnictví svém, jak jsme toho již doklad přinesli, zcela málo horlivosti. Aspoň činí velikou menšinu divadelní a beletristické práce, jež by sobě za vlastní základ byly zvolily moderní duchové vymoženosti na poli náboženské, politické, společenské reformy. Či Francouzům nedovolují politické poměry, aby činnost podobným vznešeným ideám věnovali? Tvrdí se, že přísná divadelní censura nepřipustí na jeviště žádný kus, jenž by se, byť z daleka, zabýval narážkami na vládní si počínání. Na to lze odvětit dvojí námitkou. Předně zbývá literátům volnější pole románu pro vyšší směry, a za druhé známe i z oboru dramatického výtvory, které přese všecku censuru dotýkají se různých moderních pokrokových snah. Poukážeme pouze na činnost Hugovu, na Augierova *Syna Giboyerova* a na Sardouovu *Vlast*. Nikoli, Francouzové nemají ruce tak úplně vázané, nýbrž oni nechávají se modními požadavky ne bez radosti, jak se zdá, tlačiti na půdu nejnižších pikantností, ba vstupují na ni chutě také tam, kde holdují myšlenkám vyšším. Tím stala se krásná jejich literatura jednostrannou a tudíž úžasně jednotvárnou. Ona není literaturou stále se množících *nových* a *nových* myšlenkových objevů, nýbrž literaturou nekonečných variantů. Věru, že nelze se nikdy ubrániti úsměvu, čteme-li že ten onen z nich zadal soudní žalobu, poněvadž prý mu ten neb onen spisovatel uzmul myšlenku k vypravování nebo dramatu; neboť nikdy nikde nepovažovali literáté látky ke svým pracím za tak společný majetek jako Francouzové. Tam panuje pravý literární komunismus.

Z toho však vyplývá jim ovšem jedna veliká výhoda. Pracujíce o jedněch a týchže látkách, a jedině o nich, mohli snadno nabyti v jich spisování úžasné řemeslné zručnosti. Odtud jejich virtuosnost. V literaturách evropského východu postrádáme této virtuosnosti, avšak na Předrýni bylo by nemožností, aby spisovatel svůj věk nepsal než na př. cizoložná dramata. Od něho žádá obecenstvo rozmanitost, ba všestrannost. Tuto věc musí vzíti v náležitou úvahu, kdo nechce literaturu slovanskou nebo německou zbytečně podceniti. Ovšem se snad odpoví: „Ale toť Slované a Němci chybují! Nač se dvakrát tolik namáhat a pak přes to nedocílit než dvakráte menších úspěchů! Nechať se všecky literatury spravují raději dle Francouzů!“ Avšak oprávněnost

podobné rady lze snadno vyvrátit slovem: Básník není řemeslníkem. Mimo to jest na bíledni, že postupování, v jakémž uvízli Francouzové, může na soudného pozorovatele působiti jaksi imposantně pouze tehdy, než se s francouzským písemnictvím zmíněných směrův úže seznámí; bližší přihlednutí mohlo by jen na bezmyšlenkového čtenáře a diváka činiti týž úžasu plný dojem. Zejeť ze zmíněného písemnictví na patřitele celkem méně duchaplnost než šablonovitost a méně plodnost než impotence. A téměř nikde nenalezneme individuelní sloh neb individuelní techniku!

Slyšme na př. literárního historika, jenž se francouzským dramatem více zaměstnával než který Francouz; slyšme, co Rudolf Gottschall ve svých *Portrétech a studiích* dí o způsobu, jímž se v Paříži divadelní kusy komponují. „Peníze, manželství, volná láska v konfliktech, které z jich vzájemných styků plynou, tvoří činitele (francouzské) dramatické poesie. Ponejvíce jsou tyto konflikty vážného druhu a přizpůsobeny Diderotskému drame sérieux, málokdy má místo pojmutí veselé a satyrické. Lze říci, že tito živlové jsou stálými všude, že z jejich přesouvání tvoří se každé nové drama. Bez obtíže bylo by lze všecky *varianty* sestaviti v jedno *schema (!)*. Manželka podváděná nebo podvádějící, manžel podváděný nebo podvádějící, veřejná milostnice odříkající se aneb v záhubu uvádějící, kající se nebo dále v hříchu pokračující — již pod těchto málo formulí nechá se houfek francouzských dramat seřadit. Přibeřme k tomu zpustlou matku bezvadé dcery aneb jich opak, zpustlého otce bezvadého syna aneb opačně, při čemž se rodiče špatných mravů za své děti obětují a tím zase našeho soucitu si dobývají, a obdržíme nový houfek kusů objevených v pravém jich jádře. K tomu se přidají ještě strojoví bohové dramatické katastrofy: zisk nebo ztráta na burse aneb souboje, a máme v rukou celý recept novofrancouzské komédie. Konflikty, v nichžto manžel nebo manželka, rodiče nebo dítky upadnou, jsou ale z pravidla vážného a tragického druhu, ano ony mají úplný ráz prapříkazu Aristotelova, jenž dává radu, by se k podobným látkám sáhalo. Jak jest ale možno uspokojivé rozuzlení podobných konfliktů nesvírající posluchače klopotem tragičnosti? Ve smířlivém zakončení, jež propouští diváky beze vší příliš trpké nálady, spočívá v pravdě chabost této francouzské komédie."

Šablonovitost valné většiny francouzských dramat možno stopovati ještě hlouběji. Takž bývá první jednání v nich sotva kdy více než virtuosně zdialogisovaným komentářem divadelní cedule. Prospěch z toho jest vzhledem na působivost kusu patrný: stoupání děje nechá se tím dílem v ostatních dějstvích snadněji provest; ale přísně uměleckým podobný fortel není. Teprvé druhé oddělení kusu tvořívá vlastní exposici. Ve čtvrtém oddělení jest nám obyčejně činiti se soubojem, a poslední oddělení přináší s sebou, jak podotknuto, z pravidla psychologicky nemožný smír. Co se soubojů týče, řídí se způsob, jakým se v drama uvedou, přímo jevištěm, pro které se kus píše. Na divadle první velikosti nesmí se souboj odbývati na scéně, nýbrž za kulisami; na divadle nižšího rázu musí se však souboj efektně se všemi podrobnostmi, t. ohledáním a nabíjením zbraní, vyměřením kroků, výstř- sklesnutím raněného atd., coram populo odbývati. Jakého druhu

kusové dávaní na divadlech lidu, lze posouditi z výroku, který pronesl Pavel Lindau, nazvav obě státem podporovaná divadla Pařížská školou národní obmezenosti. *) Jest velice zábavné slyšet ho popisovati, z jakých stereotypů sestávala ještě kolem 1865 divadelní cedule takového divadla. Předkem musil tam v každém kuse vystoupiti mladý poddůstojník, který starou chorou matku opustil, aby zachránil vlast; on obdrží na bojišti řád a jest povýšen na kapitána. Za druhé vystupuje v těch pokaždé markytánka od zuavů, velmi veselá, ale při tom nejvýš mravná to osoba; ona zachrání prapor. Třetím typem jest nováček, odvážný, věrný, zchytralý; jeho povinností jest dělati potřebné vtipy na nepřátelské vojsko; on si cigaretu vždy zapálí na hořícím doutnáku nepřátelské pumy. Čtvrtý zjev tvořil starý vysloužilec, jehož dýmky se Napoleon v předvečer bitvy u Waterlooa dotknul. Umíral vždy se slovy: „Bůh žehnej císaři! bůh žehnej Francii, mé — veliké — otčině.“ Pátou figuru tvořil generál nepřátelského vojska, náramně nešťastný proto, že musí bojovat proti Francouzům. Šestou a sedmou osobou těchto chauvinistických kusů tvořili vždy dva nade vše pomyšlení hanební pobočníci nepřátelského generála; za to jest v oněch dramatech jeho dcera — devátá figura — pravý anděl. Konečně tam vystupuje za desáté též generálův sluha, mluvící děsnou slátaninou; jeli Rakušák, bije po celý den ženské; jeli Angličan, opíjí se porterem; jeli Rus, pojídá svíčky. Děj lze si snadno vypočísti na prstech: jaký osud budou míti generálův anděl a mladý poddůstojník, která strana zvítězí atd., jest na bíledni. Avšak ani to by nebylo ještě všechno. V takovém státním divadle jsou i rýmy kupletů stereotypní. Chraň bůh, aby tam scházel popěvek bez rýmů: France — vaillance, laurier — guerrier, gloire — victoire, succès — Français! . . .

Opakování oblíbených slov anebo frásí není ani jinak ve francouzských dramatech věcí vzácnou. Vtip o tom, jak velice je to směšné, milujíli se manželé, **) vychloubání se ročními důchody, pak husté jedění nebo hodování na dějišti i za kulisami, plýtvání dopisy a p. nalézáme snad v každičkém sebe výtečnějším dramatě . . .

Končíce tento odstavec, vidíme se opětně nuceny, upozorniti na to, že zde mluvíme pouze o zjevech méně utěšených, hnilobních. Že má francouzské drama četné přednosti, ano že mnohé vady jsou právě vadami *těchto* předností, každý přítel Francouzův ovšem mile a rád uzná.

*) Porovnání s Vídenskými podobnými německými fraškami vedlo by zajisté k příkřejšímu o těchto soudu, zejmena co se týče té národní obmezenosti.

**) *Guizot* uveřejnil svým časem spis s názvem *Láska v manželství*, který jest důkazem, že Francouzové trpí chorobou velmi žalostnou, totiž názorem, že láska není možná leč v nezřízenosti. Manželství a rodinný život je vůbec u Románů ve vážnosti velmi malé! Společenské a tytýž politické toho následky jsou na bíledni. Že onen názor má svůj původ v dějinách středověku, jest ovšem pravda; avšak mezi dobou, v nížto za čestnou rytířskost bylo pokládáno, dvořiti se některé milostnici, kterou směla býti *každá* dámička vyjímaje *choť* dvořícího se zbožňovatele, a mezi dobou *naší* uplynuly hezké číslice věkův, jež dějiny osvěty s oprávněnou chloubou nazývají dějinami úžasného pokroku. Pokroku? ba pokroku, ačkoli tento na poli pospolitostním není nic jiného než návrat k řádům staroslovanským.

X.

V obou posledních statích první hlavy v třetí knize svého díla *O literární zkaženosti ve Francii* rozbírá autor jednak zásadu *bezelstné volby typův* a jednak pravidlo, že při básnickém tvoření vždy užíváno býti má *příslušné míry.*

Prvější z těchto statí jedná zároveň o náboženské thesi v románě, a za předmět esthétické pytvy jsou v ní obrány romány *Příběhy Sibylliny* (l' Histoire de Sibylle) od *Oct. Feuilleta, Slechtična Quintinieová,* (Mlle. de la Quintinie) od *G. Sanda* a *Tichý dům* (la Maison tranquille) od *Emila Leclercqa.* V každé z těchto tří prací jest milenka křesťankou představující víru, naproti čemuž rek co volný duch zosobňuje rozum. A ve všech těchto třech pracích obhajuje se, ač různými cestami, přece stále táž velmi překvapující these: křesťanka nebeř si za chotě nikoho leč pravověrce, spiritualista nebo atheista nebeř sobě přívržkyni positivního náboženství, nýbrž každý buďmež náboženským nesnášelivcem! — Nuž, nejsou to hesla překvapující? nejsou překvapující o to více, že k nám doznívají z vlasti Voltaireův, těchto hlasatelů náboženského smíru, že se k nám volají z půdy, na nížto vzplanula veliká, epochální revoluce rovnosti, volnosti a bratrství?

Avšak ještě jiné překvapení nás očekává. V týchž románech jde o náboženský zápas. Jaké soupeře v něm staví proti sobě autorové? Kdežto katolický Feuillet líčí svou rekyni, křesťanku Sybillu, co pravou světici; kdežto Sand vytvořila svým rekem Lemontierem mladíka vznešené mysli; kdežto Leclercq obdařil svou hlavní postavu, Leroye, aspoň pevnou přesvědčeností a obratným duchem: kterak zobrazili nám jeden, druhý i třetí jejich protivníky? zdaž je vypravili v boj co protivníky důstojné? zdaž dají oběma stranám bojovati stejnou zbraní? či snad pomáhá spisovatelova lest některému ze zápasníkův, aby tak *tato* zvítězila nad spravedlivou při? aneb jinými slovy: kterak šetří spisovatelé umělecké bezelstnosti (loyauté)? Nikterak. Feuilletův Raoul má sice slibný duševní fond, ale mravní zákony mu nejsou ničím; on tedy není volný, nýbrž pomatený duch. Sand sice zušlechtil Lucii krásnými ideami, avšak žerď, již Lucie třímá, není prapor křesťanství, nýbrž korouhev ultramontánského fanatismu. A Leclercq? Leclercq místo výtečných náboženských duchů předvádí před oči čtenářstva buď klerikální pošetilce neb klerikální ničemy. A stejným spůsobem jsou vypodobeny také ostatní postavy protivníční strany! Máme tu tedy před sebou vlastně parodie veliké idey; ba, nemáli křesťanství důstojných nepřátel, není ani potřebí se ho ujímat, a naopak, nemáli křesťanství důstojných zástavatelův, není potřebí je potírat: a takž nebyly by these našich tří autorův vlastně ani žádnými thesemi.

Sibylla umře neprovdána; slečna de la Quintinie stane se sice milencovou chotí, ale nikoli z té rozhodné příčiny, že ho miluje; a Leclercqova rekyně slaví se svým Pavlem teprvé svatbu, až se zřekne víry! Nesnášelivost všestranně vítězí. A co je na tom nejdivnějšího: ač dle našich tří románopisců není dovoleno vzíti si protivníka své víry, jest úplně dovoleno jej milovat! Povinnostní logika by vymáhala,

by se dívka bránila před láskou k muži, za nějžto nemůže jíti; avšak což, logika románu jest jiná: tamť je potřebí lákavých osudných zápletek! Co se pak mimo to týče volby pohnutek, kterými na př. Feuillet chce docíliti převrat v mysli Raoulově na prospěch křesťanskosti, nebo kterými Lucie a Marta stanou se posléz přece choťmi volnověrcův, v tom vzhledě počínal si sám středověk umělečtěji. Tak obrátí v románě o *Percevalovi* pohanskou královnu Gendréu na římskou víru pohled na velikolepé momenty ze života Kristova ve snách se jí objevivší, vidění to, které má zajisté nekonečně větší význam než Raoulův pohled na umírající milenku Sibyllu nebo dokonce Pavlův nenadálý dopis (!), jenž spůsobí příznivý konečný obrat. Ovšem jest onen středověký motiv pouze časový, avšak tím lépe pro skladatele *Percevala*: a nesmělli by moderní básník tohoto motivu více použit, nesměl by to učinit z téže umělecké zásady, z které ho použil středověk, ze zásady, že poeta má básniti v duchu své doby, na výši svého věku.

Tedy nesnášelivost!? Ona tedy, tento starý nástroj politické neomylnosti Filipů II., má býti heslem vzdělanců? Jak že? domáhati se volnosti svědomí — to že jest počínání si bezectných, a pouze náboženské přeběhlictví jest čestné ano nutné? Avšak, jednáli se tedy o bytí aneb o potření víry či nevěry, kdo v tom bude soudcem o podstatě té či oné zásvětné pravdy? A nevíteli ovšem ani vy neomylníci důvodně o žádném, nuž, mějtež, prosíme, *každé* osobní přesvědčení v úctě, a každá volnost zůstaniž nám všem nedotknutelnou! . . .

Ostatně upozorňuje Potvin také na to, že vlastní otázka, o niž tu běží a jíž se nikdo z tří vytčených románopisců ani nedotknul, jest otázka vychování dětí ve smíšených manželstvech, i ukazuje, že ani ona nemůže býti pramenem sporů ve sňatcích z lásky a úcty. V příčině náboženské snášelivosti připomíná Potvin francouzským literátům se vším důrazem vznešený vzor, jejž Lessing vybásnil *Nathanem Moudrým* . . .

Já bych si zde ale dovolil upozorniti ještě na něco jiného. Náš autor totiž, jak jsme viděli, naléhá zcela oprávněně na to, aby umělcové šetřili bezelstnosti při tvoření náboženských typů; já pak připojuji podotknutí, že básník ji šetřiti má i při volbě politických postav, A že této poslední zásady ve francouzském písemnictví nebylo bezvýminečně dbáno v žádoucí míře, toho doklad podává nám specielně *Rabagas*. Tato Sardouova veselohra persifluje totiž v titulním hrdinovi a jeho strannících Camerlinovi, Chaffiouovi, Vuillardovi, Petrowlském a Desmoulinsovi sobecké demagogy, kteří právě svým bažením po diktatuře sebe komicky vzájemně v nic uvedou. Ne proti demokratství, nýbrž, jak vidno, proti jeho zšílelé karikatuře, proti demagogii, čelí vlastně tento kus; avšak přes to nelze se nám ubrániti domněnce neb aspoň jakémus pocitu, že jest *Rabagas* namířen i proti demokratství. Příčinu toho dlužno přičíst okolnosti, že proti advokátovi Rabagasovi není co protiva postaven obětovný muž z lidu, muž pro lid, nýbrž že proti této, jinak velmi trefné figuře stojí postavy jako kníže Monacký nebo Eva Blounthova, kteří přese všecky své lidumilné přednosti representují spíše konservativní princip nežli princip pokroku; pročež, mělyli býti stín a světlo lépe rozděleny, za representanty demokratství voleni

býti neměli. Avšak ovšem — co v době Napoleonství smělo se očekávati od spisovatelského výdělkářstva, to budeme důkladněji viděti v dalším postupu této studie. — —

Druhá z dotčených Potvinových zásad, o potřebném užívání *pravé míry* v dílech básnických, byla již, pokud se vztahuje k projevování ideí, výše vícekráte příklady objasněna; teď podává Potvin příklady toho, kterak neméně potřebna a ještě užitečnější jest při sestrojování látky.

S názorem, jenž ve všech dobách panoval, názorem to, že dobrým činem lze napraviti dřívější zlé skutky své, shledáváme se ve středověkých, nyní opět šířených, za náboženské vydávaných povídkách a bajkách, ku př. též ve spise *Květ svatých* (la Fleur des Saints). Avšak v jaké podobě! Jsoutě to prapodivné historky — tak ve způsobě španělské kasuistiky v autos sacramentales! Lupič modlí se před každou svou výpravou k P. Marii, a P. Marie ho za to osvobodí od smrti na šibenici. Podobně ujímá se táž světice zhýralého mnicha a vyklouzlé, záletné jeptišky. Kající se před smrtí loupežník přijde rovnou cestou do nebe, ale v posledním svém okamžiku malinko chybivší muž svatého života dostane se přímo do pekla. Jiný dareba vejde v ráj, poněvadž má obratný jazyk. Jsou to celkem, jak se vyslovil L. Racine, věci necudné, nechutné, protináboženské, nesmyslné, pověrečné, netvorné, snižující rozum. A tyto nemožnosti rozšiřují se v milionech laciných výtisků po Francii! Leč co máme říci tomu, když podobné podivnosti rozmnoží sám — Hugo! Vizme jen jeho *Legendu věků!* Sultán Murad spáchal všemožné zločiny světa, ale poněvadž se jedenkráte ujal trpícího prasete, jest po smrti přijat na milost. Zde schází zrovna tak pravá míra jako v legendě, dle níž sv. Makarius musil se sedm let za to káti, že zabil blechu, aneb v legendě, která odsoudila sv. Vitalinu do očistce, poněvadž se týdně jednou myla. A poslyšme, jaký pojem o prozřetelnosti podává nám slovutná *Kvítka sv. Františka!* Kdysi cestující došli sv. František a bratr Massée křižovatek. Kterou cestou se dáti? „Dle vůle boží," rozhodl František. „Jak se ji dozvíme?" ptá se Massée. „Tímto způsobem. Toč se, až ti řeknu, abys přestal!" Milý Massée se tedy točí, že až několikráte padne; když se pak posléze opětně co nejvíce točí, zvolá sv. František: „Zaraz!" a Massée se zarazí. „Na cestě kam se nalézáš?" Na cestě do Sienny, odpovídá Massée. „Nuže, to jest cesta, kterouž bůh chce, abychom se brali." I pustili se po ní .... Vůči podobné historce nezbývá než mlčeti.

Idea milosrdenství, dokládá Potvin dále, není mrtva, ačkoli ji filosofie staví na nové základy. Čím více věda vniká v mysl člověka a čím více dát shromažďuje o vlivu ponebí, rodu, okolí, vychování, obživy, tím více zmírnilo se zákonodárství, a odpovědnost se rozšířila na společnost: milosrdenství nalezlo opory ve vzájemnosti. „Společnost zločin připravuje, vinník jej vykonává," dí Quetelet. Zločin jest náznakem zla nebo chyby; vinník musí býti považován za úd, na kterém rána se otevřela; pravým chorým je společnost, a operace musí vykonati se jak na údě raněném tak i v celém ústrojí; jinak se neduh provalí opět jinde. Avšak preventivnímu hojení nutno dáti přednost, a

proto má zákonodárství povinnost, starati se o zabránění zlu. Odtud, z těchto nových myšlenek, berou původ snahy po opravách trestní soustavy; proto žádá se mnohostranně za zrušení trestu smrti; proto nabývá všestrannější půdy nové ponětí o spravedlnosti; a proto jest potřebí, aby také literatura tyto nové názory v život uváděla. Ona to sice činí, v románě i na divadle, avšak tak, že se společnost co spoluvinnice — dává do klatby. Tím se opět překročují meze. Umění má zůstati všestranně spravedlivým, a musí tedy svou intencí snažit se vyjádřiti tak, aby nejen ta neb ona maxima, ta neb ona osobnost, nýbrž aby celistvý dojem díla mluvil za ideu, v našem případě za ideu společné odpovědnosti vinníka a současnictva. Proti tomu se však hřeší, velice hřeší. Vzpomeňme si jen zase na *Ženu Claudeovu!* A mnohému snad napadnou tu také *Bídníci.* Také zde jest obrat k lepšímu nutný.

XI.

Druhá hlava téže knihy, majíc nadpis: *Umění má býti lidské,* obrací své zření předně *k základu* jistých básnických spisův a po té *k podrobnostem.*

Život i společnost, a takž i umění jest harmonií. Pečovati ale pouze o tělo, aneb nežíti než rozumem, aneb nevěděti než o citu, t. j. sensualismus, mysticismus a sentimentalismus, zůstanouli jednostranny, jsou výstřednosti, jež jsou vždy bez krásy a mnohdy jsou nemravny.

Poesie XII. a XIII. věku jest lidská i pravdiva. Není klášterní, ale ze světa pro svět, neklečí na kolenou aniž se bičuje, nýbrž hmota, cit a rozum se tam doplňují v souladný celek. Avšak nábožnenskost brzy vše pozměnila: spiritualismus dobyl si žezla, román ustoupil legendě, truvér mnichovi, chevalerie mysticismu, člověk fakirovi. A moderní literatura? Umění, předpisuje Saint-Marc Girardin, nemá mluviti leč k *duchu,* a nikoli k citu! Cit může se státi pouze prostředním umělcem, míní Revue de deux Mondes! Než, jaké jsou výsledky těchto strannosti?

Postavy, jež nám kreslí truvérové, jsou postavy milostné, plny cudné důvěry, ušlechtilé oddanosti. Vyhledejme si mezi nimi ku př. sám hlavní předmět moderního románu: ženu cizoložnici. Láska Isoldina k Tristanovi jest proviněním, ale toto provinění jest následkem milostného nápoje! Nekončí se vzájemnými výčitkami, jako v novějších románech, nýbrž dojde svého protříbení. Naproti tomu zženšťuje Lamartine světskou lásku tím, že ji zbožnil, a sv. František co trubadur oklestil lásku božskou tím, že ji sesmyslnil. Truvérové nevyhýbají se smyslnosti, ale vždy projevují tak libou něžnost, vždy zastavují se s takou milostností před láskou! Legendisté však nikoli. V legendách stane se ku př. P. Maria chotí sv. Dominika nebo jiných svatých; sv. Kateřina Sienská stane se chotí Kristovou, a Život svatých neváhá podotknouti, že Ježíš, zjeviv se jí jedenkráte, stal se jejím manželem zázračným a prazvláštním spůsobem. Sv. Anežka odmítá ostrými výrazy mladíka, jenž ji žádá o ruku v manželství, ale ihned se vyzná-

vajíc, že nechce zraditi svého chotě, jemuž náleží celá, zůstávajíc pannou, kdykoli jej obejme. A onyno ostré výrazy parafrasuje Sandova *Lélia* po ní! Hraběnka Fériová byla nazývána chotí Nejsv. svátosti. A o čemž nevypravuje dokonce Dom Guéranger!

Pravý člověk proniknut je láskou rodinnou, pokračuje Potvin, ale moderní hrdinové jí opovrhují k vůli pošetilostem, a hrdinové mystičtí odkopávají všechen cit od sebe. Kdykoli truvérové vymyslí sobě zázrak, stane se to na prospěch lidského srdce. A co nalézáme v legendách? Sv. Hilarius, dozvěděv se od anděla, že jeho dcera jest v požehnaném stavu, prosí boha, aby zemřela; zázrak se stane a pohřbí také nenarozeňátko! Sv. Felicita zapomíná na své dítě k vůli nebi! Mystické to umění! A rovněž v romantické poesii není rodinná láska víc než jakýs přirozený pud. Umění to smyslné!

Velicí myslitelové a poetové slaví přátelství — přátelství lidské: vizme poměr Posův a Carlův u Schillera nebo poměr Abbadonův i Abdielův u Klopstocka. Co však činí sv. Filip a sv. Felix? Přejí si vzájemně nejostřejšími slovy nejhanebnější spůsoby smrti. To jest mystické. A naopak atheistický romantik Saint-Beuve tvrdí, že mezi ženou a mužem není čisté přátelství možno: názor to umělce smyslnostního! V básnickém románu truvérském zapomíná Berta na vše, jakmile spatřila rodiče; ale v Sandově *François le Champi* neváhá vzor synovské lásky vzíti si svou duševní matku za ženu; a v legendě jednající o sv. Pakomovi, hrozí se mnich skandálu, který by mohl povstati tím, že by v klášteře mluvil s matkou! a jinde byl jiný mnich proto prý bleskem zabit, že bez dovolení šel navštívit svou rodičku. Sentimentalismus! mysticismus! Ideál lidský snaží se všemožně zachránit čest; ideál romantický ji obětuje ku př. matčině ziskuchtivosti — a zachrání duši; sensualistický ideál nezná zločinu, kde se naskytá pravá láska; a ideál mystický? sv. Alžběta jsouc obviněna z cizoložství se svým zpovědníkem, velebí za toto nařknutí Krista! obětovavši vykupitelovi vše, i otce i vlast i děti, chce zaň obětovati také své dobré jméno a přeje si, aby nadále žila pouze co žena beze cti. V jiné legendě hájí se vláda špatných, kdežto světský, lidský básník osudů Viléma Anglického tohoto z prvu chybujícího krále rehabilituje prací, zakusením losu poddaných. Sv. Alžběta, nepřišedši na kázání, poněvadž ošetřovala nemocné, nechá se za to vděčně poličkovati svým zpovědníkem! F. Souillé vyslovil náhled, že množství zločinů může zločin učiniti úcty hodným. Tam mysticismus! zde sentimentalismus a sensualismus! Sv. Petronila majíc se vdáti, prosí boha, by zemřela, i zemře. Jistý šlechtic navštívil křížovou cestu v Palestině; při posledním zastavení modlil se, aby byl přenešen k spasiteli; i stalo se — stal se tento zázrak mysticismu.

Hle, jak máme žít a jak máme umírat!

Jest tu potřebí poznámek?

Také příklady vzorných a pochybených *podrobností*, které Potvin s námi sděluje, jsou pozoruhodný.

Přední spisovatelé francouzští zachovávají z pravidla cudnost dikce, ale jen povrchně. Ani Chateaubriand nečiní výminku, a Sand ztvrzuje velmi silně pravidlo. Situace v Hugově *Král se baví* jsme již viděli; známe také famosní scenu třetího aktu, v níž král zkazí Blanči . . .

téměř před samým obecenstvem. Je to velmi pikantní situace, ale úlohou básníkovou jest, aby zajímal, zůstávaje v mezích rozšafnosti, aby byl pravdivý v nových věcech a pathetický v pravosti. Ještě oplzlejší jest výjev Marie z Lormeu po jejím zneuctění Laffemasem. Potvin žádá, by podobné eventualily byly raději odkládány v meziaktí. To učinil sice Ponsard v *Lukrecii,* ale on chybil zase uspořádáním látky v ten směr, že Řím nemůže býti jiným spůsobem osvobozen než Lukreciiným neštěstím. Velicí básníkové umí výborně vypodobňovati neřest pomocí cnosti. Tak Molière v Tartuffeu; rovněž Regnier, jenž líče pověstný dům, líčí také jeho mrzkost, jenž uváděje v děj nevěstku, kreslí v ní zvíře a ne ženu, ne výkvět přírody, jak to činí moderní román i drama, atd.

Realisté se velice mýlí, domnívajíce se, že v uměleckém díle není ničeho více potřebí než pravdivých podrobností; — při tom však není jim pravda ničím než věrná pakresba oplzlosti a umění ničím než fotografií skandálů! A tomu říkají zobrazování svého věku! Ale spisovatel má líčiti svůj věk, vypnuv se nad něj, a kreslíli zlo, má to činiti proto, aby se mu postavil a nikoli aby se v něm kochal. Pouze nemravný spisovatel zneužívá svého posvátného umění, vyhýbaje se pěstování zdravých zárodků svého věku a pěstuje smrtelnou nezdravotu, skandály, jedy. Ano on zneužívá ho tím více, že svádí čtenářstvo osvědčováním se *mravných* svých účelů, kdežto jeho díla jsou pouhým modlářstvím klanícím se *hmotě.* V *Marnotratném otci* od ml. Dumasa jest nakupeno tolik mrzkostí (skandaly vedle krvesmilství, cizoložství vedle prostitucí), že kdy by rozděleny byly na *dvacet* komédií, tyto dle úsudku *Revue des deux mondes* by všecky zasluhovaly býti vypískány. Jak? a což neví XIX. století o žádných jiných uměleckých látkách než o podobných podlostech, které ničí veřejné svědomí, mravy, vkus i osvětu, které připravují cestu společnosti polosvětové a cizoložnické?

Zvláštní okolností je při tom též, že ani katoličtí romantikové nečiní v této příčině výminku. *Stará paní* od Barbeye d' Aurevilly a nepočestná *Počestná žena* od Veuilleta jsou toho příklady, o bezpočetném množství vlastních nábožnůstkářských spisků a spisů ani nemluvě. Kniha *Nebesa čili blaženost svatých v ráji* jest v tomto vzhledě snad vrcholem všeho. Katolický romantismus, aby vypudil špatnou moderní beletrii, rozšiřuje středověké ničemné výměty mystického umění a zrychluje takto úpadek společnosti!...

Nuže, zdaž národové nechají se lapiti na tyto parodie? na znesvěcování všeho? Mysliti, že ano, dí Potvin, bylo by tolik, co zoufati si nad lidstvem.

XII.

Třetí hlava téže třetí knihy obírá se *ideálem,* a sice nejprvé pohledem na *mistry.*

Umění, jako lidství, připomíná Potvin, žije a tyje v *povšechném* životě. Není na tom dosti, zhotovíli se věrná podobizna člověka nebo

doby, jest také potřebí, aby se v souhlase nalézala s věčnou pravdou lidského srdce: obraz doby musí v uměleckém díle produševněn býti mravní velikostí její. *Ideál* to jest, jenž umění dobývá místa v žití povšechném.

Hned z prvopočátku povznesla se poesie v nejvyšší sféry. Čtěme Hesioda, čtěme Homera: neníliž u nich člověk vznešeně zbožnělý? Homer, zobrazujeli bohy, jak si je představovala víra, a lidi, jací byli, prodchnul bohy i lidi ideální pravdou a položil epickému cyklu svému jak základ mravní, totiž potrestání loupeže, tak základ národní, totiž nadvládu Řecka nad blízkou Asií, ano on v Iliadu i v Odysseu vkouzlil ještě zvláštní mravní význam: manželská věrnost Penelopina a přátelství Achillovo dojemně zajisté oživují obě velebásně. Kterak jest v nich každý verš, ač v řeckém duchu, avšak přece čistě lidsky myšlen! Místo všech ostatních scen uveďme si na paměť aspoň dvě: řádky, v nichž Achilles vydává Priamovi Hektorovu mrtvolu, a slova, kterými se na oči staví Odysseus objímající svou choť po tak dlouhém rozloučení.

Aneb zdaliž nevytvořil ideální postavy a situace jiný veliký básník, Valmiki, autor Râmayany? Nenílíž mravní základ jeho předmětu veliký? nejsoulí tam průjevy lidského nitra podány nedostihlou velikostí? Či není důstojným a mocným předmětem zdokonalení hrdiny (Râmy) prostředkem cnosti, jejížto korunou jest umění vladařit a pojistit štěstí národům? či to není veliké, mluvíli Sitâ k svému choti Râmovi, ač jsou oba vlastně inkarnacemi božstev, těmito prostými slovy: Ty jsi můj strážce, můj útulek, můj bůh! U tebe se mi není čeho báti! Kdekoli bude Râma, Sitâ bude krásnou a šťastnou! Byla jsem s tebou sloučena otcem, matkou a přáteli, pravícími mně: ty se nikdy neodloučíš od svého chotě! a pod.? Nenílí v tom tisíckráte více poesie nežli v těch vašich cizoložnických svazcích?

Také Virgil, aby svůj předmět povznesl, má v Aeneidě bohy, ale již co nápodobitel. Naproti tomu vložil tento epik ve svou báseň mocný význam národní: jednáť se v ní o založení Říma. Rovněž zvolil si Dante mohutný předmět do své Veselohry: zavíráť tato v sebe nejen peklo, očistec i nebesa, nýbrž také filosofické, bohoslovecké, politické, dějepisné i různé jiné živly. Také my Čechové máme podobné mohutné postavy v středověkých svých básních: máme Záboje a Jaroslava a Beneše, proniknuté láskou k vlastenecké volnosti.

Epopéa truvérů jest světštější; tam jest hrdinovi vůdcem srdce. Avšak proto nepostrádají jejich díla velikosti. Ideál středověku byla chevalerie, touha po lidském zdokonalení se. Tímto ideálem proniknut jest kruh Arthurův. Ideálem středověkým byly zákony citu, obrana slabých a úcta k nim, láska k otčině a rovnost obou pohlaví, počestnost v manželství, hrdinné přátelství: a že truvérové právě tohoto ideálu své doby se chopili, dokazují vedle jiných *zpěv o Rolandovi, les Lorrains, Raoul de Cambrai, Perceval le Gallois* a jmenovitě román *Velkonohá Berta,* jejž složil Adenez-le-Roi. Tato Berta, jsouc poslána ku králi Pipinovi, který žádal o její ruku, jest zrazena a zanechána v lese; její služka Alista přivlastní si její jméno, stane se na jejím místě královnou a má již několik dítek. Tu po drahných letech přijde Bertina matka Blauchefleur (Květoběla) do Francie, aby

spatřila dceru. Však co to? srdce ji k vnoučatům netáhne, ano vnitřní její cit ji přesvědčí, že nynější královna Francie nemůže býti její dcerou: „Mé dítě, a byť bylo polomrtvé, by mne bylo objalo a ctí zahrnulo!“ Alistin podvod jest odhalen, avšak kde jest tedy Berta? Pipin se vypraví ji hledat a našed její stopu, přivádí její rodiče k ní do chýše, aby nabyl přesvědčení, zdaliž se nemýlí. Tu Berta, jakmile spatří matku a otce, nechá všeho a běží je zobjímat a zlíbat... Berta nastoupí trůn a stane se matkou Karla Velikého. — Adenez-le-Roi byl pravý básník.

Shakespeare vícekráte vmísil, aby povznesl děj, zázračné živly do moderního dramatu. Tak zosobňují čarodějnice v *Macbethovi* náruživé choutky ctižádosti. Tak představuje duch v *Hamletu* nebeskou mstu. Avšak i mimo to jest *Hamlet* předmět veliký: Hamlet jest trestatelem zločinu, a jeho pomsta stane se hrobem hrdinovi svědomí. Co jest naproti tomu *Werther?* moderním pobloužením!

Umění jest smyšlenkou, volá tedy Potvin, přelud jest jeho polem; ono pne se k ideálu, mimoděk, všemi pory; obecenstvo se poddá přeludu anebo zavrhne dílo, kteréž je nepřeneslo v život lepší: „Obecný duch,“ praví Aristoteles, „činí si zákon z každého případu jednotlivého.“ Umění nemůže vybočiti z ideálnosti jako člověk ne ze vzduchu.

Nuž, a kterak tedy pochopilo nebo plnilo úlohu svého umění moderní spisovatelstvo?

Na to odpovídá náš esthétik v další stati: *o moderní době.*

Jedním z příznaků moderního umění jest skleslost ideálnosti, rostoucí svraštělost krásné literatury, slovem čiročirý realismus, tento výsledek nedostatečného citu pro ideálnost. Moderní umění dbajíc pouze o formu, zapuzuje ducha a razí cestu nákaze. Ano nákaze; neboť realismus zdá se býti pravdivým, věrným, světlým, živným, ale vlastně jest lichým, lživým, jest tmou a bez živných látek. Nesytí duši, baví jen žaludek. Nikdo více nevěří v úrodnost génia, nikdo v jeho mravní sílu. Jen zevní lesk nebo hřmot rozhodují, zdajíce se nevědomcům býti krásnem. Obecenstvo hledá tedy pouze, co je duševně rozbouří, a miluje formu k vůli formě, efekt k vůli efektu, dramatičnost k vůli čivům a smích k vůli slezině. Ani si nepomýšlejte vstoupiti na výšiny — jeť to věk připsaný hrudě, neli blátu. Jen smyslnost rozsuzuje. Vkus a mravnost stojí proti sobě co nesmiřitelní nepřátelé... Je společnost snad odsouzena zahynouti rukou slovesnosti?

Ach, vždyť není tak zle! slyším volati. Žádáte doklady? Zde jsou.

Potvin porovnává *Fausta* s *Jobem* a *Prometheem.* Zdaž předstihl moderní génius duchy starověké? Nikoli! „Job představuje nevinnost protestující proti zlu a nesklánějící se než před věčnou spravedlností, jejíž záměry mu nelze proniknouti: Job je svatý. Prometheus zosobňuje lidství, sobě vědomé své síly, nepřemožné útrapami a vzdorující hrůzovládcům, byť sídlili v nebi: Prometheus jest veliký. Faust symbolisuje málomoc lidského pokolení: Faust je lichý. V Goetheově dramatě není ani Achilla, ni Ulyssa, ni Penelopy, ni Dantea: hrdinnosti, prozřetelnosti, manželské věrnosti, básnictví, kteréž representují člověka; nýbrž marná věda, nicota pozemských podniků: totě Faust. Nadpřirozeným vůdcem člověka není více Joviš, ni Minerva, ni Beatrice:

spravedlnost, moudrost nebo víra; nýbrž sarkasmus, negace, blasfemie: Mefistofeles."

Hle, takovéto vzezření má jeden z předních a nejoblíbenějších výtvorů novodobé poesie; nuž, a jakou tvářností lze se prokázati jinému obsáhlému dílu, které rovněž má záměr zobraziti nám celý obzor lidských poměrů, sáhnuvši ke třem velikým prostředkům ideálnosti: dějepisnému rámci, filosofickému a mravnímu thematu, spolupůsobení prozřetelnosti? jaký celkový dojem zůstavují Hugovi *Bídníci?* Jest především básnický obraz jimi podaný všeobsáhlým? Nikoli! Právě nejpalčivější otázky současné, otázky pracovnické, majitelské poměry měšťanstva, vůbec všecky snahy zdravovědy společenské jsou tam málem pominuty. *Bídníky* nelze tedy nazvati obrazem úplným, avšak ani ne pravdivým a nejméně ethicky vznešeným. Jaký vliv na dějiny má líčené tam povstání? Kdo by se — dále — odvážil tvrditi, že bitva u Waterloo, fakticky ztracena, byla mravně vyhrána jedním slovíčkem strážního sboru? Ne, ne, Waterloo znamená faktickou i mravní porážku chauvinismu, slávychtivosti to, která potíráním cizích národů rozšiřovati usiluje francouzské území, monomanie to, která Francii přivedla pod jařmo césarismu a která mu později připravila různé ty Sedany a potupnou ztrátu posavadního území. Zdálo by se, že básník by měl povinnost, vystoupiti proti podobné základní vadě národní povahy — avšak co činí Hugo? on ji pěstuje, on pěstuje a rozdmychuje nemoderní vášeň nelidské válečnosti svého lidu a plete provazy na pevnější ujařmení jeho! Nebo co jiného bylo slavení Napoleona „Velikého", neli upevňováním dynastie Napoleona „malého", tohoto největšího přec odpovědníka Hugova? Waterloo jest tedy zcela pochybeně voleno. Ono *Bídníky* neodělo velikostí. Nuž, snad chtěl ji básník do nich vdechnouti jinde, bezpochyby postavou, která má za úkol býti představitelem prozřetelnosti? Avšak co učiní biskup Myriel, aby vrátil Valjeana dobru? Nic více, nežli že vykoná hrdinství, které jest pravou protivou povinnosti. Vždyť přísná povinnost mu kázala, aby společnost nevydával v šanc novým výbuchům zločinnosti opovídaným Valjeanovou krádeží! Což nemohl sloučiti povinnost s láskou k bližnímu, zachránit bídníka a zabezpečiti před ním společnost? Což nebylo na jevě, že jinak otevírá bránu dalším útrapám a zločinům! Než co na tom! Pravda by tím byla získala, ale efekt byl by býval ztracen; materialismus uměny opanoval mimo jejich vědomí již i samé největší mistry.

Jak se to má s thematem filosofickým? Zrovna tak. Nechať si básník věří v prozřetelnost, totě jeho nezdolné právo také proto, že touto ideou jednotlivé činy nabyti mohou jisté vznešenosti; avšak co tu rozhoduje, jest hlavně způsob, jakým spisovatel idey použil. Hugův román počíná velikolepě, tak že máme naději, nalezti v něm moderní epopei; *Bídníci* ohlašují se nám co báseň lidského svědomí; hned na počátku vstoupí před nás otázka, zdaž divé svědomí vytrhne se z dráhy nepravé: avšak — a tu to vězí! — tato myšlenka se náhle z románu vytratí; zahájivši peripetie, nezaplítá je více aniž je rozplítá. A tím hyne také vlastní interes. Thema se ztratilo a epopea s ním. Homér se zvrhl v Suea.

A jaký cíl položil Hugo činnosti a duchu a svědomí rekově? 7

se, že tento nemá vlastní žádné idey, než aby na konec mohl žíti v klidu, v soukromí a odpočinku. Nu, tedy snad jeho smrt má do sebe jistou velikost? snad někdejší galejník umře za bídníky, za pastorky společnosti, za mučeníky revoluce? Ne, on umře na křivičnou otcovskou lásku k ženě, která není jeho dcerou!

Zrovna tak osvědčí se nám jiný Hugův román: *Muž, který se směje* (l' Homme qui rit). Poněvadž „opuštěnec má za ochrance nekonečnost“, nabude pravý dědic svého dědictví, a zmrzačelé dítě stane se pairem Anglie; seznav neštěstí, chce se nyní státi reformátorem společnosti: avšak při nejprvnější překážce couvne úplně; jeho milenka umře, a náš reformátor se následkem toho — utopí. A takž i *Námořní dělníci* (les Travailleurs de la mer) končí majestátním vypsáním slaboduché samovraždy! Kterak? musíme se tu zase tázati, proto tedy bylo potřebí, aby zakročovala sama prozřetelnost, aby po mohutných začátcích vše se skončilo takým zločinem? A zdaliž touto cestou rozseje se símě rázných povah v lidstvo zmírající nedostatkem pravých lidí?

Romantismus jest poesií vznešené zločinnosti!

XIII.

V další stati téže kapitoly vysloveny jsou šíře spisovatelovy názory o zásadách, jimiž se má básník spravovati při používání *dějin*.

Třeba že historik může sobě obrati kteroukoli stránku zvoleného předmětu, tedy na př. *pouze* stránku temnou, nesmí tak činiti umělec, jenž musí starostlivě rozdělovati stín i světlo zvolené doby, nemáli znemravniti dějiny. Proti této zásadě chybil Hugo jak v *Bavícím se králi*, tak i v *Ruyovi Blasovi*. V tomto dramatě jedná se totiž o důležitou otázku, budeli Španělsko před svým úpadkem zachráněno géniem lidu čili nic. Avšak na neštěstí jest génius lidu zosobněn lokajem, milujícím královnu, prodaným ministrovi úpadku, zapomenoucímu na konec na vlast i na jejího génia, aby sešel — samovraždou.

Také básník protihugovské strany Ponsard zabloudil v nepatrné chyby příbuzného rázu. O základní vadě *Lukrecie* již byla řeč. Avšak ještě jiné, ostatně velmi pozoruhodné drama Ponsardovo, *Charlotte Corday,* trpí též důležitou životní vadou, následkem okolnosti, že Cordayovna utratí Marata právě v okamžiku, kde ho jest potřebí k ochromení obou druhých hrůzovládců Robespierrea a Dantona.

Než — vraťme se ještě na chvilenku k Hugovi. Zdaž jeho *Notre-Dame de Paris* (Chrám matky boží v Paříži) jest obrazem Ludvíkova krutého despotismu? Vidímeliž v tomto románě novou společnost tvořící se na troskách feudálnosti? Zajisté nikoli. Dějiny nejsou v *Chrámě matky boží* leč obmezenou krajinou bez hloubky.

Že ostatně také libretisté nepoeticky zneužívají dějin, nebude se nikdo diviti. Přes to popřejme si aspoň krátký pohled na *Proroka*. Co jest hlavním znakem této práce? Utrhačství, odpovídá Potvin. Neboť co učinil Scribe z onoho důstojného náboženského a politického hnutí novokřtěnců? Nesmyslnou a hrůznou frašku tatrmanskou. Scribeovi novokřtěnci nejsou hned z prvu nic jiného než intrikáni a zloději. A

titulní rek Jan? Maje se hlásiti k rodné matce, zapře ji lživě, ano prohlásí ji za šílenou! A Berta, jeho milenka? Zahyne samovraždou! A lid? není než míčem v rukou náboženského komedianta! a jeho práva? ta stanou se praporem saturnálií! a jeho krev? není prolévána než za taškáře! Věru, kdy by všecky tyto věci byly pravdivé, jako že nejsou, měl by básník povinnost neuváděti je na jeviště! Chtělli *Prorok* kopnouti revoluci, zasadil ránu vlastně společnosti!

Dějiny mají býti uměně jednou ze Sinajských hor....

A jakou podobu mívají a mají, ptá se Potvin v poslední stati téže hlavy, *hrdinové?*

U Homera jest *Telemach* člověkem. Hájí pravdu vůči nepřátelům a připravuje se opatrně k činům. V rozmluvě s otcem odpovídá tak soudně, že Ulysses odhodlá se mu svěřiti se vším. Ač se mu otcovy zámysly zdají býti odvážnými, přemůže své překvapení nad tím a vystupuje nadál mužně. Jak si naproti tomu počíná *Telemach* Fénelonův? Ačkoli neumí spravovati ani sebe, jest více mudroslovcem než člověkem; dumá o všem, rozbírá vše, robí zákony, zavede republiku, uskuteční na poušti zlatý věk. Ale potkáli se s děvčetem, nepromluví, nýbrž — dá se do pláče, a ona ovšem také... Skvostný to vzor zamilovaného reka!

Láska jest ušlechtilá náruživost, která zveličuje srdce zdravá, silou naplňuje bodré povahy, pozdvihuje naše schopnosti na nejvyšší stupeň: a tak musí býti též líčena na opravdových lidech. Podávati pravé obrazy lásky jest jedním z nejušlechtilejších úkolů básníkových; směšnosti lásky náležejí pouze do veselohry nebo v satyru. Vylíčíli však básník naproti tomu tyto směšnosti co pravý ideál milosti, stává se spiklencem všech slabostí a podlostí lidského srdce: pak zženšťuje, místo aby civilisoval. To děje se ve Francii skoro stále v románech i na jevišti. Tam se hledá ideál v neřestech a zločinu. Proč? Nu, aby se obecenstvo bavilo rozmanitými novými věcmi. Aby se bavilo, musí rek na př. k vůli šlechetnému činu naslouchati u dveří nebo porušiti listovní tajemství; aby se obětovala za milence, musí se *dáma s kaméliemi* prostituovati; v Sandově *Leoniovi* čteme, že „vrcholem lásky jest láska k taškáři, milujeli tento taškář ohnivě; láska k ničemovi, ač máli tento ničema *nekonečného ducha*“. Jinde se nám hlásá, že někdy zločin může býti celou básní, a jinde opět se opovrhá hanbou, která prý jest jen postrach malým duším! Zhýralost — ach zhýralost, ta naproti tomu jest cosi velmi vznešeného! Hýření jest zrovna tak umou jako básnictví; ono vymáhá silných duchů, napsal jistý literát. Anebo: což jsou výkony, žaly a rekovné činy rodinné mateře proti nevěstce! ty nelze s ní ani porovnati! atd.

V starších básních bývalo neštěstí duším očistou, a protivenství stávalo se příležitou pohnutkou k ctnostným činům. Tato poetika však již zevšedněla: obětí nynějších hrdin musí býti buď nějaká podlost nebo neřest. Jaké ušlechtilé oběti nepřináší v čínském dramatě *Pi-Paki* mladá žena za příbuzné svého muže! Celé drama jest je[illegible] velkými skutky pravé ženské milostnosti naplněno! Kdo nezná ses[illegible] čin Antigonin? Avšak co naproti tomu činí Hugova *Fantina* v

nících pro dcerušku svou? snad že žebrá? ah ne — ona se prostituuje. Pařížské literární zboží se nesmí snížit až — k čínským motivům!

Jiné dva objevy velikosti umělecké již známe: jsou to souboj a samovražda. Onen hrá úlohu jakés prozřetelnosti: ničí úklady, trestá zrádce, zachraňuje rodiny; avšak neníliž to zbožňování hrubé náhody? Samovražda pak, jiný to strojový bůh platí za skutek statnosti a ctnosti! „Samovražda jest právo zločinu aneb bídy,“ čteme u jistého romanciera. Chceli muž dosíci toho, aby choť jeho mohla se státi milenkou jiného muže, vezme si život. Milujeli mladý muž velmi nemocnou ženu a nemáli tedy svět pro něho, jak míní, žádných vnad více, co učiní? Připraví se o život i s milenkou. Madeleina ve *Vykoupení* dokáže svou lásku tím, že se chce otrávit. Ruy Blas se zabije, a teprvé pak stal se hodným královniny lásky. *Chrám matky boží, Bídníci, Námořní dělníci, Muž, který se směje* končí životy reků samovraždami! Nikde nenalezneme o povinnostech k životu ani potuchy! Chcešli kdo vykonati něco velikého, jdi a zab se! Ale nedůvěřuješli snad ženě své, poslechni Dumasa ml. a zab napřed také ji! . . . Od času Werthera stala se samovražda v pravdě všední pomůckou k literárním efektům.

Avšak hlásati vznešenost samovraždy jest tolik, co projevovati mravní bezcitost a zvrhlého ducha; jest tolik, co býti spoluvinníkem na samovraždách, které se denně hrozněji množí; jest tolik, co apoštolovati pro travičství a záduchu v uhelném dýmu! — Jest tu ještě potřebí poznámek?

Věnovav dále kapitolu zmínkám o mravním úpadku výtvarných umění, obrací se Potvin v dodatní hlavě třetí knihy k hlavnímu representantu nynějšího záhubného proudu literárního. O něm tedy příště. Dostali jsme se sice již do znamenitých prohlubní v oboru literárního kalu, avšak nic platno: musíme ještě níže! (Dokončení.)

Klicperova slavnost v Chlumci n. C.

Od

Frant. Zákrejse.

Novověká literatura česká vzala vznik právě před sto lety, a my tedy věru konáme důležitou povinnost, že nynější své slavnosti věnujeme právě jí, své literatuře, která nás k novému životu v počet evropských národů probudila i odkojila. Vloni slavili jsme Jungmanna, letos slavíme Klicperu. Vloni slavili jsme velikého křisitele svého, velikého muže vědy, velikého učitele; letos slavíme křisitele, básníka i učitele, který, sám tichý génius, v řadě českých duchů Jungmannovi příbuzných stojí *tichému géniovi* co nejblíže.

Po učiteli Jungmannovi oslavujeme jeho žáka Klicperu. Za matičkou Prahou pospíšil si venkov. Čest letošní slavnosti náleží Chlumci. Tam shromáždili jsme se, abychom po patriarchovi českého písemnictví

povšechného oslavili patriarchu písemnictví dramatického. Péčí chvalně činného výboru byl v Chlumci n. C. v tyto dni odhalen pomník mužovi, v němž lid, ctě v tom sám sebe, vzdal poctu zápasící literatuře naší.

Velmi příhodně učinil slavnostní komitét, že k vůli důkladnějšímu seznání života slavencova vydal též stručný historický pohled na jeho literární, učitelskou, občanskou i rodinnou povahu*): pohled to, jejž vedle toho uznati musíme za vítaný příspěvek k dějinám českého písemnictví v posledním století, tak že volíme jej sobě za rukojeť, jejíž pomocí zde paměť Klicperovy různostranné činnosti osvěžiti hodláme.

Václav Kliment Klicpera narodil se v Chlumci dne 23. listopadu 1792 v nynějším čísle 41, stojícím vedle Chlumeckého děkanství. Kolébka jeho stála v nárožní světnici mající dvě okna do ulice a třetí okno do dvora. Otec jeho byl přísný, ale o děti své (jichž měl pět šest) velmi pečlivý; všichni tři jeho synové byli jím postupně dáni na studie. Byl krejčím, tedy řemeslníkem jako otec Jungmannův nebo Čelakovského. I miloval své řemeslo; proto si přál, aby také Václav krejčím se stal. Ale tento při krejčovině vydržel pouze půl léta, načež se vyučil řemeslu řeznickému. Když však se mu toto povolání na tovaryšských cestách po Moravě konaných nepřekonatelně zošklivilo, byl na místě svého zemřelého bratra dán do Prahy na studie, kdež ihned vyniknul, a pak vždy vynikal, ačkoli po otcově smrti kondicemi živiti se musil. Odměnou za svízel trpké vlastní obživy byla mu pak rozkoš, již mu v době prázdnin způsobovala spolučinnost při představeních na různých ochotnických jevištích: v Chlumci, Poděbradech, Nymburce a na Mělníce.

Tehdy povstal *Rohovín Čtverrohý*, z pohnutky zajisté zvláštní. Poněvadž Chlumecké dívky nechtěly se studenty hráti *česky*, napsal Klicpera kus s úlohami pouze mužskými, načež dívčí stávka divadelní, vidouc marnost svého germanofilského vzdoru, vzala za své. Tak získal *Rohovín* několik vrtkavých hlavinek opovrhované mateřštině.

R. 1812, ve dvacátém létě svého věku, napsal Klicpera činohru *Blaník*, která za tři roky na to na stavovském divadle Pražském byla dávána.

Prošed v l. 1813—16 filosofii za doby, v níž jeho působením české hry na stavovské divadlo byly uvedeny, studoval náš mladý dramatik r. 1816—18 lékařství, a v tom čase dávána jeho činohra *Únos z hrobky*, jež později ve ztrátu přišla. Brzy na to, zhnusiv sobě též pytvání mrtvol, oddal se pod duševní správou Jos. Jungmanna profesuře gymnasiální, z níž r. 1819 zkoušky učinil, tak že se téhož léta stal humanitním profesorem v Hradci Králové.

Tím nastalo nové období v básníkově životě, tím důležitější, že se Klicpera ještě téhož roku sňatkem s Annou Švamberkovou stal šťastným chotěm. Seznámili se spolu za hereckého svého působení na stavovském divadle, při němž hrávali Václav prvního milovníka a Anna první milovnici. Drama stalo se pojednou životem.

*) *Václav Kliment Klicpera.* Nástin životopisný dle nejlepších pramenů sestavený od *J. K.* a *E. S.* K oslavě odhalení pomníku v Chlumci nad Cidlinou dne 15. a 16. srpna 1874. S podobiznou. Péčí a nákladem výboru pro zbudování pomníku Klicperova v Chlumci n. Cidlinou. 1874

Klicpera byl učitel neunavný a dobrotivý i věrný. Žáci, jež před mnohou pohromou zachránil, ho milovali, a také dozorčí úřadové nemohli než pochvalně o něm se zmiňovati. Že působením takového to profesora, zejmena an byl ve svých snahách podporován tak výdatným kolegou i přítelem, jakým byl Jos. Chmela, mnohý student v Hradci lásce k vlasti byl na vždy získán, rozumí se samo sebou. A že nejslovutnějším tamním žákem Klicperovým (r. 1827) stal se Jos. Kaj. Tyl, je všeobecně známo.

Toho času (kolem r. 1818) zarazil Jan Hostivít Pospíšil v Hradci Králové knihkupectví a knihtiskárnu, jež zůstanou pro zvelebení naší literatury nemálo památnými. A takž stal se J. H. Pospíšil i vydavatelem Klicperových děl. V Hradci Králové totiž za l. 1820—1832 vyšly postupně následující Klicperovy práce: svěží veselohra *Dobré jitro*, nestárnoucí fraška *Divotvorný klobouk*, stále se líbící dramatická báje *Blaník*, činohra *Božena*, veselohra *Lhář a jeho rod*, fraška *Žižkův meč*, činohra *Uhlířka*, veselohra *Bělouši*, oblíbená truchlohra *Rod Svojanovský*, veselohry *Hadrián z Římsu*, *Kytka*, *Zlato neblaží*, dramata *Valdek*, *Loketský zvon*, bujará fraška *Rohovín Čtverrohý*, dramatická báseň *Dvojčata*, nejslovutnější práce autorova r. 1825 napsaná: truchlohra *Soběslav*, dále romantická zpěvohra *Žižkův dub*, veselohra *Ženský boj*, dramatická báseň *Psaní Hasenšteinovo*, veselohra *Prsteny*, historická povídka *Točník*, veselohra *Tři hrabata najednou*, prostomilá fraška *Veselohra na mostě*, velmi působivá dramatická báj *Jan za chrta dán*, drama *Loupež*, veselohra *Každý něco pro vlast*, romantická povídka *Vítek Vítkovič*, drama *Opatovický poklad* a *Deklamovánky*. Vedle toho uveřejnil Klicpera jinde, mimo jiné menší práce, rozpravnou povídku *Pindar a Korinna*, pak druhé jednání činohry *Tataři u Holomouce*.

Za všecky tyto publikace nedostal však ani haléře honoráru. Pouze za povídku *Věnceslavu* r. 1834 uveřejněnou obdržel vypsanou cenu! Ano, ani té odměny se mu nepřálo, aby se jeho dramatická díla byla provozovala na stavovském divadle! Přičiňovalť se tehdy Štěpánek, aby se na jeviště to nevypravovaly než kusy jeho (Štěpánkovým) jmenem ozdobené. Nu, a bylli tam posléze přec některý Klicperův kus sehrán, byl sehrán zcela nešetrně — zrovna jak se to stávalo z pravidla původním kusům až do novějších dob.

Jsa po 25 let ředitelem Královhradeckého ochotnického divadla, hledal Klicpera za postrádané umělecké jeviště náhradu v hojných hrách diletantských, vedle nichž mu také jednak péče o rozkvět tamního města a jednak i záliba v květinách i výletech čas krátily. Zásluhy Klicperovy o Dobroslavský Chlumec, jak starověký *Libušin soud* Hradecké městiště nazývá, došly uznání mimo jiné též tím, že jej Královhradecké obecní zastupitelstvo r. 1833 jmenovalo *čestným měšťanem*. Jeho rodné město bylo mu čestné měšťanství udělilo již r. 1829.

R. 1837 zachvátilo Klicperu veliké neštěstí. Zemřelať mu od více dítek milovaná choť, načež náš slavenec r. 1838 v Anně Trnkově novou věrnou, pečlivou manželku pojal, jež mu r. 1845 syna Ivana darovala.

———

Stav se r. 1846 humanitním profesorem na Pražském akademickém gymnasiu, opustil Klicpera posavadní své působiště, zahrnut hlučnými poctami Králohradeckého občanstva, i přesídlil se v střed české národní činnosti. Dříve však učinil ještě výhodnou, t. j. poněkud výnosnou smlouvu o nové vydání svých literárních prací s drem. J. A. Gabrielem, jenž autorovi posléz i velmi slušný honorář (3 dukáty za arch) upsal a vedle I. L. Kobra o soubornou důstojnou publikaci Klicperových spisů největší zásluhy si získal.

V Praze žil Klicpera do r. 1848 zcela v soukromí, pouze učitelskými povinnostmi a uveřejňováním svých děl se zanášeje. R. 1847 až 1850 vyšly nákladem dra. Gabriela pověst *První mlýn v Praze*, drama *Israelitka*, dramatická národní báchorka, *Česká Melusina*, israelitská veselohra *Popelka Varšavská*, rytířská veselohra *Hvězda*, smutnohra *Svatoslav*, moravskonárodní báchorka *Brněnské kolo*, fraška *Zlý jelen* a fraška *Poslední prázdniny*. Další vydávání Klicperových spisů bylo přerušeno novým zákonem r. 1850 zapovídajícím publikování knih nákladem soukromníků; pročež posavad vyšlé svazky Gabrielova vydání na sklad odevzdány jsou Kobrovu knihkupectví, které posléz r. 1862—3 ostatní Klicperovy spisy v novém vydání veřejnosti podalo. Zde vydány zejmena též veselohra *Ptáčník*, smutnohra *Libušin soud*, veselohra *Lhář a jeho rod*, činohra *Bratří v Archangelsku*, truchlohra *Fridrich Bojovný*, dramatická báseň *Rok po smrti*, činohra *Eliška poslední Přemyslovna*, směšnohra *Pražské tetičky a Zbraslavští strýčkové*, činohry *Boleslavci*, *Běla*, *Zasnoubení při pohřbu* a historická pověst *Ivan*.

Politický vír r. 1848 uchvátil do svého proudu i Klicperu, jenž se stal členem národního výboru a členem komise pečující o vydání českých školských knih, k jichž rozmnožení r. 1849 přispěl sepsáním *Dějepisu starého světa*. Co tribun akademické gymnasiální kohorty byl náš básník r. 1848 v deputaci žádající císaře Ferdinanda v Inomostí za brzké svolání českého sněmu. Při červnových sněmovních volbách zastával v Králohradeckém okresu úřad vládního komisaře; při té příležitosti měl k venkovským voličům řeč, pro niž upadl v bezvýsledné vyšetřování. Jak město Králové Hradec tak i Chlumec zvolily si Klicperu za poslance, ale tento ani jednoho ani druhého mandátu nepřijal.

R. 1850 povýšen jest Klicpera na prozatímního ředitele akademického gymnasia na Starém městě Pražském, v kterémž úřadě pak r. 1852 definitivum obdržel. V onen čas (1850) působil činně i ve sboru pro zbudování národního divadla a co sběratel stavebních příspěvků.

Doba nových persekucí nastala českému národnímu duchu. Bachovská centralisační germanisace začala se pokoušeti o dokonání pobělohorských vandálských vymožeností. Přiložena tedy sekera k českým školám. Naší mateřštině ujímáno víc a více půdy, až konečně korunováním kulturního díla mělo se státi poněmčení české Novoměstské reálky a českého Staroměstského gymnasia. Zde ale vláda narazila na dvě veliké překážky: Wenziga i Klicperu. Vyslán komisař, aby na základě objeveného tajného spolku tamních studujících vydal o Staroměstském gymnasiu nemilostivé svědectví, načež Klicperovi pokyn-

dáno, aby zadal o pensi. Jeho žádosti pak ovšem vyhověno (1853), při čemž mu ponechán plný plat. Táž doba reakce přinesla naší literatuře také tu ztrátu, že Klicpera své drama *Jan Hus* a sestavené své *Paměti* spálil, ant se vzdal naděje v možnost, aby kdy byly uveřejněny.

V ty doby navštěvoval Klicpera o prázdninách často minerální Podolské lázně u Heřmanova Městce, jichž pro zhojení rheumatických bolestí užíval.

R. 1855 napsal Klicpera dráma *Lazebník Fridlandský*, pak jmenovanou již *Elišku Přemyslovnu, Boleslavce* (dle dřívější *Boženy*), *Fridricha Bojovného*, *Pražské tetičky a Zbraslavské strýčky*, veselohry *Krásu a nekrásu* a *Tajného pověrce*. Mimo to znovu spracoval některé starší své práce. A téhož r. 1855 stihla ubohého, od r. 1842 ušní nemocí souženého Klicperu ještě také ta pohroma, že si ve Velké Zdobenici pod Krkonoši, stoupaje z koupele, zlomil pravou ruku ve tré, z kteréžto nemoci však po čtyřech nedělích šťastně vyhojen jest obratným Pichem na Hořičkách.

Ku konci r. 1855 vyšla jeho historická povídka *Příchod Karla IV. do Čech*, roku 1856 vypravování *Karel IV. před Frankenšteinem a Karel IV. před Potenšteinem*, r. 1858 román *Král Jan Slepý* a *Tajný pověrec* co povídka. Téhož r. 1858 uspořádáno jest na počest Klicperovi představení dramatu *Soběslav* v novém spracování. Posléz aspoň jedna veřejná satisfakce přepilnému dramatikovi podaná!

Avšak v týž čas blížila se již neodvratně i doba katastrofy. Zdraví Klicperovo se stále horšilo. V červnu r. 1859 začal churavěti, a dne 15. září 1859 odňala ho národu bezohledná smrt. Zemřel vodnatelností. Jeho pohřeb byl nádherně velikolepý. Žádný probuzený vlastenec na něm nescházel. A s Pražany želela Klicpery veškerá vlast!

Přičiněním býv. divadelního ředitele Thoméa, jenž při každé příležitosti ochotně osvědčoval úctu ke Klicperovi, který se r. 1828 v Hradci Králové byl stal jeho učitelem v hereckém umění, postaven na Olšanech při básníkově mohyle důstojný pomník, jehož odhalení r. 1861 oslaveno bylo.

Klicpera byl muž postavy věru imponující, mohutné. Jeho černý vlas po čtyřicátém roce změnil se v šediny. Nad kulatou slovanskou tváří planulo modré oko plné dobroty, překlenuté širokým a vysokým čelem. „Prsa měl vždy vypnuta," praví o něm dále jeho životopisci, „a chodil rovně a přímo. Poslední léta opíral se o hůl, kterouž vždy s sebou míval. Mluvil pomalu a hlasitě, hlas jeho ač poněkud chraplavě zastřený, byl přece mocný, pronikavý a velikého důrazu, přednes jeho příjemný a živý."

„Pro nás malé študentíky," dí jeho někdejší žák Neruda, „byl Klicpera zjevem neobyčejným, přímo poetickym. V něm jsme spatřovali ideál Čecha, ctihodná, mohutná postava jeho jako by nad nový český život vztyčovala se co pomník, my v něm viděli representaci českých snah, a nadšení naše i neoblomná důvěra ve zdar snah těch vycházela z něho. Vysoká postava jako by z kamene, mohutná ramena a nad nimi markantně profilovaná hlava, šedá, plná energie a plná dobroty. Klicpera potřeboval jen slůvko pronest sympatickým hlasem

svým, jen pohlednout dobráckýma, intelligentníma svýma očima, a my bychom byli na jeho pokyv učinili vše. Nám byl géniem dobrým — vlasti byl géniem tichým ... Kdo by chtěl Klicperu charakterisovat jedním slovem, musí napsati: klidná velikost!"

A Hálek, jiný jeho žák, napsal o něm r. 1872: „Klicpera jakožto dramatik vynikl daleko nad svoje současníky, ano, povážímeli poměry, za jakých pracoval (t. bez divadla, bez obecenstva, bez herců), jest to skutečným zázrakem, co vyvedl. Při bohatém nadání svém byl zároveň tak plodným, že jeho literatura jest již sama v sobě kusem literatury. Bylo by věru již na čase, aby muž ten neobyčejný oceněn byl jinak, než jak se dosud dálo aneb vlastně nikterak nadálo."

Nuže, již letos jest jinak. Letošní srpen zůstane slavným v pamětích českého ducha: *Chlumeckou slavností Klicperovou.*

Jest pravda, že povídka i román Klicperův bavily i rozohňovaly české chýše; jest pravda, že jeho deklamovánka rozehřívala celou společnost; jest pravda, že Klicperovo drama spřátelilo i nejlhostejnější duchy s divadlem; jest pravda, že mnohé z prací jeho nikdy neztratí významné ceny své: avšak nyní jest zároveň i pravda, že tisícové ohnivých přívrženců Klicperových ze všech úhlů vlasti sešlo a sjelo se v jeho rodiště projevit mu vděčnost a lásku trvající i za hrob: velikou národní slavností v Chlumci n. C. Slavnost trvala po dva dni.

Den 15. srpna byl věnován slavnostnímu odhalení mramorové, den a místo oslavencova narození a úmrtí jmenující, z Pražské Sandtnerovy pracovny vyšedší, Žehuňským p. farářem Šafránkem, někdejším žákem Klicperovým, darované a na básníkův rodný domek zasazené pamětní *desky,* při čemž měl k slavnostnímu průvodu a četnému posluchačstvu Chlumecký p. kaplan B. Horáček řeč, v nížto zásluhy Klicperovy o národ náš vroucími slovy vylíčil a v níž mnohou hluboce cítěnou žádost a naději do budoucnosti vyslovil. „O kéž by tato deska," pravil mezi jiným, „zároveň i s pomníkem mimo slávu Klicperovu uváděla též na mysl každému, jehož zrak kdy na ní utkví, že jesti svatosvatou každého z nás povinností, tu pozemskou vlast svou a národ svůj milovati, nezadatná práva jejich neohroženě a vytrvale hájiti a zastávati a kdykoli toho potřeba, i značné oběti pro vlast i pro národ přinášeti, jaké pro obé přinášel oslavenec náš: Václav Kliment Klicpera!" ...

„Tato skrovná deska zde a tam na náměstí onen pomník vkusný, chladné to jenom kameny, bez srdce a bez jazyka — ony buďtež pouze onoho pomníku obrazem, jejž on sám v tisících srdcí žáků, přátel a ctitelů svých sobě zbudoval. Pomník tento, kamene trvalejší, skvíti se bude ve vděčné upomínce nás všech; neboť pokud svatý Říp ve zkázy propast se neshroutí, pokud Vyšehrad velebný ve svých se neotřese základech, pokud Sněžka nebetyčná s Tatrami sněžnými a Urálem se nesřítí, pokud neumlknou Baltu a Černého moře šumy, blahořečiti budou oslavenci našemu vnuků slávských vnukové!"

Před odhalenou deskou zapěna slavnostní kantáta J. Malátova, načež odbývány církevní obřady v děkanském chrámě.

Odpolední dobu zaujalo hlavně slavnostní divadelní předsta- při kterémž — bohužel za znepokojujícího deště — proveden oblíbené frašky Klicperovy: *Veselohra na mostě* a *Rohovín Čtv*

Večer konal se bohatě osvětleným městem pochodňový průvod k básníkovu rodnému domku, před nímž pak sborově zapěny jsou: *Bývali Čechové* a *Kde domov můj*.

Den 16. srpna náležel vlastní slavnosti: odhalení Klicperova *pomníku*. Velkolepý průvod v mnoha tisících slavencových ctitelů, prošed městem, seřadil se, uprostřed ještě četnějšího obecenstva, kolem Klicperovy sochy, a když zde zapěn jest slavnostní sbor od Bendla, měl redaktor těchto listů Vácslav Vlček slavnostní řeč, za kteréž Klicperův památník jest odhalen a kteroužto zde v plném znění podáváme:

„Kdy by ten, jehožto jmenu a paměti platí dnešní slavnost naše — kdy by Vácslav Klicpera sám v tuto chvíli měl promluviti k vám, milovaným rodákům tak četně shromážděným: vím bezpečně, a všichni, kdož jej znali, zajisté mně přisvědčí, že by pominul všech na licho vyšpérkovaných slov, že by měl jen co na srdci to i na jazyku, že by se vší svou upřímností, pravdivostí a vřelostí vyslovil, co duší jeho hýbe.

Mně, rodáci a přátelé milí, mně nelze činiti jinak. Nerozumím čestnému úkolu, který na mne vznešen jest, nerozumím úloze slavnostního řečníka tak, abych tu jen k vůli obvyklé ceremonii chumelicí zvučných slov třeba sebe duchaplnějších nějakou chvilku vyplnil — rovněž nemám za to, že tu stojím s vámi tváří v tvář proto, abych všelikým poklonkováním, velebením, lichocením vás pobaviti hleděl: nikoliv, mé přesvědčení jest, že povinnost svou k tomu šlechetnému muži a povinnost svou k sobě jedině vyplníme, když na tomto místě a v této slavnostní hodině zraky své povzneseme výše nad všední obzor, mysl svou posvětíme a ducha svého posilníme. „Svoji k svému, a vždy dle *pravdy!*“ Před tváří přímého, ryzého, srdečného vlastimila Klicpery nelze mně jinak, než mluviti k vám od srdce k srdci, nelze mně jinak než ve vší upřímnosti a pravdivosti vysloviti, co všecko mou duši naplňuje.

A takž jakkoli veliká i vroucí jest radost moje v tomto velebném a krásném okamžiku, přece tajiti nemohu, že není nekalená, že nejedna trpká krůpěj v ní přimísena jest. Opět a opět vnucuje se mi dnes otázka, smímeli se bezpečně a cele oddati svátečnímu plesání? Ba i teď, jak vás tu před sebou spatřuji, příliš živě mi na mysl vstupuje obraz onoho kraje vzdáleného, oné doby dávné, kde tisícové lidu také k veselým slavnostem shromážděni jsouce žádného tušení neměli, jak děsná zhouba se vznáší nad hlavami jejich. Až pojednou zachvěla se země, zatměla se obloha, bílý den se zvrátil v noc a všechen život obracel se ve smrt — ze vzduchu sypal se na krajinu temný žhavý popel a po zemi přihnali se hrozní přívalové horké těžké lávy. Pohřbena jsou nádherná města se vším, co v nich bylo, tisícové zahynuli, sličný bohatý kraj rázem proměnil se v poušť . . .

Proč připomínám sobě i vám truchlivé ty obrazy? Přece Chlumec není Herkulanum ani Pompeji, přece tu na blízku není žádný Vesuv, ano na celé české půdě není žádné sopky? Na celé české půdě není žádné sopky, avšak žel toho budiž bohu, *soptění* na české půdě není žádným řídkým úkazem — a právě během léta páně 1874 chumelil se v Čechách žhavý popel a proudila se horká láva v takové míře,

až se člověk obávati musil, že každá ta česká hlava i každé to české srdce už docela v sopku se promění! Právě během tohoto nynějšího roku sopečné výbuchy v Čechách tak se rozezlily, až se člověk obávati musil, že co má pěkného a slavného, vše to zbořeno bude, že ssutiny pokryjí veškeru půdu našich snah, že i chrám naší budoucnosti, k němužto naši Klicperové s tak těžkou prací položili základ, rozpadne se v žalostné trosky dříve, nežli jest zbudován. Ano třikráte budiž toho bohu žel, že od věků v Čechách nebylo roku tak sopečného jako letos, až se člověk obávati musil, že Čechové s Čechy už jinak nepotkají se, než aby na sebe soptili, spolu se potýkali, sebe navzájem poráželi co úhlavní nepřátelé!

Neutěšený byl život český v tomto roce a podobal se pouti, která nás měsíc za měsícem vedla skrze poušť — měsíc za měsícem, a nikde zeleného místečka, nikde pramene živé vody, nikde oddechu, nikde potěchy!

Avšak konečně přece opět vyskytla se oasa. Pryč se všemi pochybami! Přišli dnové oddechu a potěchy, našlo se místo, kde po té neblahé poušti, kterou jsme tak dlouho táhli, není žádné stopy, kde vane vzduch čerstvý a zdravý, kde vše kypí svěžím a jarým životem, kde zraku i sluchu vše příjemno a rozkošno. Pryč s pochybami — vidím to vše před sebou. Od Pražských dnů svatodušních uchystal nám Chlumec nad Cidlinou v tomto roce opět první žádoucí utěšenou oasu, a tou jest tato dnešní naše slavnost. (Výborně.) Zde spatřuje se důkaz jasný a nepochybný, že mezi Čechy po bohopustých různicích a vádách přece vždy ještě možno jest přátelské společenství, že v bezedných kyselostech přece ještě neutonula srdečnost rodáka k rodákovi (výborně) — zde podán patrný důkaz, že Čechové s Čechy mohou ještě scházeti se netoliko aby na sebe soptili, spolu se potýkali, sebe navzájem poráželi, alebrž aby vespolek pracovali, vespolek se těšili, podporovali, posilňovali — zde viděti zas u všech jednoho ducha, jedno srdce, jednu radost (výborně), zde jsme zas jednou svoji u svých, zde Čechové zas jednou vespolek se cítí bratry, a poznávají, že třeba neměli vždycky ve všem na vlas stejné náhledy, bratry krevnými a srdečnými by měli vždycky býti, nikdy nepřestávati! (Výborně.)

Že Chlumec k důkazu tomu podal příležitost, že v rok tak neblahý uchystal krásnou tuto slavnost, za to buďtež jemu vysloveny vřelé díky, to zůstane v dějinách jeho na vždy zlatým písmem zapsáno! Václavem Klicperou oslaven jest Chlumec a Chlumec ukázal se v trudné době důstojným svého slavného rodáka. (Sláva Chlumci! Sláva!)

Avšak i kdy by nebyla právě doba tak neblahá, vždy náležela by Chlumci za dnešní slavnost velká čest a chvála. Slavností různého druhu odbýváno v Čechách za posledních let nemalé množství — ale slavnost taková, k jaké shromáždil nás tuto Chlumec, patří mezi řídké a vzácné.

Kdy by cizinec rozumný a nepředpojatý procestoval celou naši vlast, mohl by vším právem učiniti otázku: „Vy obyvatelé této krásné, požehnané země, což neměli jste snad nikdy znamenitých mužů? Hojná i pěkná jsou vaše města, však nechať přijde pocestný do Čech od severu neb od jihu neb od západu, s podivením pozastaví se nad tím,

proč úhledná i prostranná náměstí českých měst jsou tak pravidelně prázdna pomníků?" — A když bychom podle pravdy odpověděli, že v této krásné, požehnané zemi zrodili se a žili mnozí proslavení a zasloužilí mužové, dojista bychom uslyšeli od cizince výtku: „Proč jim tedy nebudujete pomníky? Proč tak dlouho pomíjíte slavné muže své stavěti sobě na oči jakožto příklad i vzor a cizincům jakožto chloubu a pýchu svou? Nejsteli pak nevděčni? Pohleďněte jinam, — pohleďněte jen k blízkým sousedům, kde není města ano kde ve městech není ulice bez důstojného pomníku a kde mimo to velkým mužům ohromným nákladem budují nádherné, pyšné, velkolepé Walhally a slavochrámy!"

Byla by výtka nevděčnosti nespravedliva? Jisto jest, že by byla jednostranná: pomníky nebudují se jen k vůli mrtvým ale mnohem více k vůli živým — aspoň jich mrtví už nepotřebují, živí však jich potřebují zcela podobně, jako potřebují svého dějepisu, jako potřebují svých právoplatných smluv. Nu, my bychom nechtěli pokládáni býti za nevděčné, my bychom se z výtky té všelijak omlouvali, my bychom spravedlivě ukázati mohli na mnohostrannou nepřízeň poměrů — ale skutečně z výčitky takové se očistiti můžeme jen tím, když po Čechách město za městem řekne: „Již počínáme budovati!" A Chlumec dnes již může zvolati: Nejsem poslední mezi městy českými — já jsem povinnost svou k největšímu rodáku svému již vykonal! Ejhle pomník Klicperův! (Při těchto slovech s pomníku spadává rouška, družičky jej zdobí věnci, obecenstvo v nadšení volá Klicperovi slávu.)

Kdy by pak cizinec takový octnul se mezi námi dnes, tuto před novým pomníkem, dojista by se otázal: „A kdo byl tento Klicpera, jejž oslavujete? Byl to snad generál českých vojů a odrážel útoky nepřátelské od hranic tohoto staroslavného království? Byl to snad český Soběský neb český Jelačić a odrážel nepřátel od Vídně, když byla v největší tísni? Či to byl český ministr neb kancléř, jenž pomocí moderního annexačního umění a pomocí Kruppovských děl dovedl korunu českou obohatit několika cizími zeměmi? (Výborně.) Či to byl bohatec, jenž vyhrál miliony na burse, aby jich několik ku své rozkoši užil a několik své rodině zanechal? (Výborně.) Či to byl desateronásobný správní rada? (Výborně.) A bylli pak povýšen aspoň na rytíře neb svobodného pána (výborně), a kolika byl ozdoben řády?" (Neměl žádných!)

Ne, ne — náš Klicpera nebyl generál ani diplomat ani milionář ani desateronásobní správní rada ani majitel titulův ani majitel řádův, a kdy by snad byl vším tím býval najednou, je dosti pochybno, že by mu *český lid* byl pomník postavil. My Václava Klicperu oslavujeme ne proto, že by snad byl nějakým státním převratem někde trůnu se zmocnil (výborně), ne proto, že by snad byl šikovnými praktikami některý národ byl vyzul z odvěkých práv jeho neb dokonce z jeho národnosti (výborně, výborně), ne proto, že by snad byl tolik a tolik bitev vyhrál či prohrál, také ne proto, že by snad byl z mozolů a potu chudiny se obohatil, (výborně) paláců sobě nastavěl, nádherou se obklopil, v labužnictví žil, tisícům jiných po týle šlapal (výborně) — nikoliv! My Václavu Klicperovi budujeme nehynoucí pomník, poněvadž pracoval a

strádal a trpěl a odříkal se i obětoval *jakožto skromný český spisovatel.* (Sláva jemu!)

Co při Klicperovi a mužích jemu sourodých znamená povolání českého spisovatele, tomu cizinec, tomu i mnohý Čech nynějšího pokolení nesnadno porozumí. Poznati se členem nešťastného národa a hned celé ohromné břímě neštěstí jeho vzíti ochotně na svoje bedra — poznati se členem stíhaného národa a hned proti ranám na něj namířeným nastaviti vlastní tělo i vlastní duši — poznati se členem zbožněného, kleslého národa a hned živiti jej krví srdce svého a ku pozdvižení jeho nasaditi všecku sílu svou — poznati se synem opovrženého národa a obětí celého života svého zjednávati jemu čest a oslavu — nalezti prapor otčiny své v prachu skláceny, pošlapaný, uplvaný a již vrhnouti se k němu, chopiti se ho se vší nevýslovnou horoucností a nadšeností, pozdvihnouti jej vzhůru s odhodlaností nezlomnou, hájiti jej s neskonalým namáháním proti ohromné přesile, nikdy necouvnouti, nikdy neochabnouti, ničím se nezaleknouti — vytrvati v boji nejtužším ne den, ne rok, ale dvacet, třicet, padesáte let — konečně v boji tom padnouti ale vítěziti (bouřlivý souhlas): to jest jedna podstata i povaha té činnosti, toho života i té smrti, pro něž oslavujeme V. Klicperu, českého *spisovatele!* (Sláva.) Třeba tedy nikdy nenosil obleku válečníkova, přece byl hrdinou. Nechlubil se jako Saul, že mečem porazil tisíc nepřátel, ani jako David, že porazil deset tisíc: ale tím velikým vítězstvím byl by se mohl vším právem honositi, že nejen tisíc, nejen deset tisíc ale statisíce rodáků svým perem vzkřísil, k životu probudil a silou nadchnul a duchem svým také po půlstoletí živil, osvěžoval, posilňoval a povznášel. (Výborně.)

I veliký dobyvatel byl Václav Klicpera: dobyltě národu českému trvale tolik půdy jako málo který český panovník. Byla to půda 200 let před ním ztracená. Tehdy ve smutných dobách pobělohorských drsní ozbrojenci po Čechách násilně vnikali v dům za domem, v chýši za chyší, aby každou zvláště osadili a opanovali. A kdo byl, proti němuž podnikali toto tažení? Koho vypuzovali z jednoho českého domu za druhým, z jedné vesnické chatrče za druhou? Ani ne tak vlastníky jejich — tý chtěli tam třebas i ponechati — ale bezohledně a bezvýminečně z českých obydlí vypuzovali *české knihy.* Vypudili je na sta let, a jak to v těch dobách s českým národem vypadalo, netřeba vypisovati, všem nám to velmi dobře povědomo. Když pak s jinými sobě podobnými přišel Václav Klicpera, usoudili, že není jiné pomoci a jiné spásy, nežli nazpět dobývati jednoho českého domu za druhým, jedné české chýše za druhou — ne jehlovkami ani Kruppovskými děly ani kulomety, alebrž opět jen českými knihami. (Souhlas, pochvala.) Soudili dobře. Každá česká chýše, osazená českými knihami, stala se českou tvrzí, a to tak pevnou, že jehlovky a děla a kulomety proti ní jsou zbraní málomocnou. (Výborně.)

Spisy Klicperovy samy při tom byly velikou vítěznou armádou. Umělť on s rovným štěstím čerpati z časů minulých jako z přítomnosti, uměl mocně uchvacovati a povznášeti mysl lidskou ve svých tragediích, jako ji neodolatelným vtipem a rozmarem rozveselovati ve svých veselohrách a deklamovankách, uměl výborně poutati, učiti, ba-

ve svých románech a povëstech. Byl té mírné a tiché povahy, že zúmysla sotva kdy komu okamžik života strpčil, ale bez počtu jest těch, jimžto na divadle i v domácnosti připravil přemnohou krásnou, utěšenou, veselou hodinu.

A k nim druží se valní zástupové těch, pro něž Klicpera nad to ještě mnohem více učinil, na něžto působil živým slovem a skutkem, jimžto během dlouhých desítiletí byl učitelem, rádcem, pěstounem, povzbuzovatelem, vůdcem, vzorem příkladným. Semeno, jež v učitelském úřadě svém zasil, neslo i nese ovoce tak hojné, že již vypočísti ba ani přehlednouti je nemožno. Vychoval vlastimily, vychoval učence, vychoval básníky, z nichžto mnohý teď v národě svém na slovo vzat jest a dílo Klicperovo koná dále v novém pokolení.

Byl hrdinou, byl dobrodějem svého lidu, byl jak u veřejnosti tak soukromí dokonalým člověkem, byl velikým mužem — byl i *mučedníkem*. Jinde byl by se bez pochyby stal básníkem v domově i v cizině rozhlášeným — české poměry nedovolily jemu rozvinouti celou bohatost přirozeného daru. Jinde byl by z nadání svého stal se boháčem — u nás žil a zemřel bohat jen velikými záslubami, chud pozemskými statky. Mučednictví už dávno srostlo s pojmem českého spisovatele; o tom tedy nechci více šířiti slov: avšak i na jiném poli byla Klicperovi odměnou koruna trnová. Jen s duší rozechvělou mohu zpomenouti toho okamžiku, když před svými žáky naposledy stál tváří v tvář. Bylo to roku 1853. Staroměstské gymnasium Pražské jedním dnem proměněno v ústav německý, Klicpera řídiv je po tu dobu, dán jest náhle na bezděčný odpočinek. Sešli jsme se, abychom se s ním rozloučili. Jal se k nám mluviti. „Buďte řádnými lidmi," pravil, „služte své vlasti . . ." Dále nemohl — hlas jeho zaniknul v slzách. Ano, zaštkal hlasitě — a nám všem se slze válely po tvářích. (Velké pohnutí v obecenstvu.) Věru, měli jsme proč plakati! . . .

Avšak — dnes je Václav Klicpera opět mezi námi. Hle, zavítal do středu našeho a nikdy více už neodejde! Bude vždy drahý našemu srdci a vždy bude prospěšný nám i pozdním potomkům. Nikdo nemysli, že to, co zde spatřujeme, jest jenom chladná socha, jest jenom mrtvá hmota: v ní žije mocný duch a vřelý cit a výmluvný jazyk. Chybujeme proti sobě a nevděku se dopouštíme, dávajíce zasloužilé a proslavené muže své sami také na bezděčný odpočinek. Nejznamenitější mužové, ježto zrodil národ český, nemají u nás ještě pomníků! Nebudu vypočítávati dlouhou řadu jmen, jakož bych pohříchu velmi snadně mohl, připomenu toliko našeho Husa, našeho Poděbrada . . .

Zvláště ten náš Hus! Co jsem spatřil pomník Klicperův a kolikrátkoliv na něj pohlednu, stále mi na mysli tane slavný, nešťastný Hus. Prosím, nedivte se tomu. Putoval jsem v ta místa, kde skončil život svůj. S tesknou duší pravil jsem k sobě: „Tudy sem přicházel, aby se nevrátil více . . ." Ukazovali mně starobylý domek, ohlašujíce: „Zde bydlil, zde jej vzali do vazby . . ." Vešli jsme do tmavého kouta v bývalém klášteře: „Zde jej věznili . . ." Pak otevřela se nám prostranná síň domu nyní kupeckého: „Zde jej soudili." A odsoudili! . . Přišli jsme ku chrámu: zde jej kaceřovali, zde s něho bohoslužebné roucho strhali, zde postavili na hlavu jeho bláznovskou čepici . . . Ko-

nečně ubíráme se za město. Buď si třeba odpůrcem Husovým, buď jenom Čechem, buď jenom citelným člověkem, a do nejhlubších útrob pocítíš zkormoucení. Zastavíš třesoucí se nohu: — zde jest to místo, kde vzplápolala osudná hranice! Zde jest ta píď země, ve které zakořeněny jsou staleté dějiny národa tvého, zde ta píď země, odkud celá stará Evropa vyburcována, vlnobitně rozbouřena i zmítána, až se stala Evropou novou. Zde objaly mučednické plameny tělo Husovo, zde jazyk jeho světem otřásavší rázem oněměl — zde zůstala po něm ona černá země... A na tomto hrobě Husově není náležitého pomníku! Na toto místo ne Čech ale cizinec dal přivaliti pouhý skalní balvan, na němž není slova českého, na němž není slova o Češích! Stojíš tady dojat, otřesen v základech své bytosti — pocestní ze všech úhlů světa přicházejí, a nikdo z nich tu nezví, že Hus byl Čechem: a kdy bys jim řekl, že i ty jsi z Čech, nebudou tušiti, že jsi Husovým krajanem! Tu tě pojme nevýslovná tíseň, srdce se ti rozkrvácí, ba div se v těle neutrhne...

I Husův hrob jest posud bez pomníku! Jest to naší vinou, že se na tom místě cizinec nedovídá, kterého to národa synem Hus byl, jakým to jazykem kázal, a jak ohnivě svůj národ a svůj jazyk miloval. Tam nad bavorským Dunajem, kde se zdvihá pyšná, nádherná Walhalla, ten „Tempel der *deutschen* Ehren," tam *najdeš* mezi oslavenci též sochu Husovu, tam jest mu vykázáno čestné místo, ovšem jakožto prý *německému* výtečníkovi! Tu tě pojme hněv a stud, krev se ti žene do tváří.

Řekneš sobě: „Jaká to chyba, že jsme my Čechové pro mnohou práci posavad ani velmi pilným povinnostem vždy stačiti nemohli!" Vracíš se do vlasti, a ještě na samých hranicích slyšíš o ní a lidu jejím nejpřevrácenější úsudky, nejhrubší bludy, nejurážlivější pomluvy. Opět sobě řekneš: „Máme nejvyšší čas o to se přičiniti, aby nás konečně cizina lépe poznala a spravedlivěji posuzovala. Pro mnohou práci také tomu jsme posud času a sil věnovati nemohli!" — A tak přestupuješ práh rodné země. Tu slyšíš hlučný lomoz — patrno, že v Čechách mají na pilno. O vždyť má ten český národ tolik dělati, tolik na všech stranách doháněti, že jest každé ruky a každé hlavy potřeba, a to jen; abychom svůj život uhájili!.. Blížíš se tomu lomozu a poznáš, že co Čech to v ohni jest — ale práce jejich jest *boj*. V Čechách jest zase národní vojna. Češi rozstoupili se v různé tábory, z nichžto jeden na druhý s náruživou urputností dotírá. Čech Čecha tu rovněž kaceřuje, jak ondy kaceřovali Husa, Čech Čecha rovněž odsuzuje, Čech Čechu rovněž tu trhá roucho cti a důstojnosti s těla, Čech Čechu strká na hlavu čepici blázna, zrádce, padoucha (bouřlivý souhlas), Čech Čechu by chutě uchystal a zapálil hranici! Co nyní pocítíš?

Nevím, jak takové divadlo koho z vás dojímá: mně při něm jest, jako by mne zasahoval osud ženy Lotovy!

My máme tolik dělati, jen abychom svůj život uhájili — a proto musíme tak často vší práce nechati, jen abychom druh druhu hlavy otloukali! (Hlučný souhlas.) My máme na všech stranách tolik doháněti, že bychom při nejhorlivější práci přece ani velmi pilným povinnostem vždy nestačili: proto musíme tak často všechny sebe vyšší důležitosti

se zřetele pustiti a jen se všichni vrhati v ten divoký, bratrovražedný boj!

V takovém boji ovšem každá strana nejméně toho dbá, čí stavbu boří, čí zašlapává osení. A před tváří našeho oslavence budiž to žalováno, že u nás to boření a zašlapávání tak dobře se daří, až žalostno patřiti tomu, kdo ještě má oči, aby viděl. Před tváři Klicperovou budiž to žalováno, že ta česká literatura, k jejímužto zrostu a rozkvetu by Klicpera byl milerád i krev srdce svého vycedil, že ta česká literatura, ač od dob Klicperových znamenitě pokročila a utěšeně se rozvila, nyní od samých Čechův velikou křivdu a mnohé příkoří snáší, že ta *česká literatura patří teď do počtu českých mučednic!*

Jest nazbyt hojný počet těch českých domácností, které se počítají mezi vzdělané a které přece literatuře zůstávají uzamčeny, do kterých nevnikne leč nanejvýš nějaký ten politický časopis. Pro samé politické hluky a běhy není ani chuti ani času rozhlížeti se, kde všudy se ještě pohodlně roztahuje duševní tma, duševní mrzáctví. A přece platí za našich dnův tatáž pravda, jako za dnů Klicperových: že každé české obydlí, osazené českými knihami, jest tvrzí české národnosti — a česká národnost nikdy nepotřebovala pevných tvrzí více než nyní!

Nás zajisté jen jedno spasiti může: *vzdělanost, osvěta.* (Hlučná pochvala.) Jestliže tou se neobohatíme a neozbrojíme, veta jest po nás, neodvratně veta — jestliže tou vynikneme, vše ostatní bude nám přidáno. A vzdělanost i literatura tu skoro jedno a totéž jest. Již ale rozhlašují o nás nepřátelé naši, že jsme národ nevzdělanců, že nemáme své literatury, a lehkověrná cizina přijímá to za bernou minci, tak že, když se za hranicemi, když se u samého hrobu Husova cizincovi za Čecha prohlásíš, on se tě otáže: „A vycházíli pak též nějaký časopis v té české řeči? A majíli pak Čechové také nějakou knihtiskárnu?!" Proti této nevědomosti a netečnosti ciziny, proti tomu nepřátelství, které vše, co v písemnictví našem dobrého a pěkného, zúmyslně nevidí — co činíme my Čechové? Přece jest předním naším heslem: *„Nedejme se!"* Nuže, kterak pak literaturu svou proti takovému útisku hájíme a chráníme?

Pohříchu, ne hrdinsky! Na našem stálém divadle jsou Němci a Francouzové všemohoucími pány, naši Klicperové, naše původní česká literatura o české jeviště sotva zavadí. To se nedáváme! (Velmi dobře.) Naše divadelní společnosti s řídkými čestnými výminkami nehrubě o to dbají, že jsou české a hrají na české půdě českému obecenstvu, nehrubě se na to ohlížejí, se jest také česká literatura, ale jezdí po Čechách s takovým repertoirem, jako by se každý cizácký plevel, jako by se každý kus cizí společenské hniloby do českého lidu nevyhnutelně zanesti a vočkovati musil! A to se nedáváme! (Souhlas.) A naše ochotnická divadla? Opět s nehustými čestnými výminkami pěstují všecko jiné, jenom ne literaturu domácí.

Slovem: Na sta je po Čechách divadel českých, a na těch vesměs vládne cizota, ba z většího dílu cizácká chamraď — česká literatura, česká národnost, český duch jsou tam postrkovanými popelkami. Je to snad pokrok od dob Klicperových? To že se nedáváme?! Ne, to se nechvalně sami podrobujeme, to samochtíc v porobu šíji klademe, to

prapor svůj a svou věc neomluvitelně opouštíme, to po svém prospěchu a po své cti sami nohama šlapeme! (Hlučný souhlas)

Zakládáme sobě na svých tvrdých lebkách. Ano, má zajisté tvrdou lebku Čech k sousedu Čechu, má tvrdou lebku Staročech k Mladočechu a Mladočech k Staročechu (výborně! výborně!); má také obyčejně tvrdou lebku Čech ku svému vlastnímu bratru, ba nezřídka i ku svému rodnému otci: ale k *cizotě* se tvrdými lebkami honositi nesmíme, k cizotě jsme velmi náchylní a měkcí, cizotu máme dříve všeho nadání nejen na své tvrdé lebce, ale také na jazyku a konečně i v srdci. Věru by nám velmi silně k duhu šlo, kdy bychom byli méně tvrdohlaví Čech k Čechu a hodně tvrdohlavější k cizotě! (Přítomný c. k. komisař nemůže se déle zdržeti a posílá řečníkovi přiměřené napomenutí.)

Nedejme se! — avšak předně a především nedejme se na poli české duševní práce (Nedejme se!), v nejvnitřnější domácnosti českého ducha!

O plodech českého ducha, o nejvzácnějším ovoci naší národní jsoucnosti, o tom, co Klicperové staršího i mladšího pokolení svým životem a svou smrtí nejdrahocennějšího svému lidu vytěžili, o tom vzdálenější cizina ničeho neví, bližší pak schválně ničeho věděti nechce, schválně to zapříti usiluje — a my? My křivdu cizí hojíme desateronásob horší křivdou domácí: — vždyť pak se u nás plody domácího písemnictví zúmysla umlčují, aneb se o nich pronáší soud podle toho, ze které tiskárny vycházejí! Jedna politická strana pronásleduje druhou v zaslepené vášni až i na poli literárním, a tak literatura, kde netrpí od jedné, tam trpí od druhé strany!

Naši nepřátelé literaturu českou popírají, aby ji před světem zakryli — *a my Češi českou literaturu úmyslně utlačujeme, my svou literaturu nevdháme nesvědomitě rdousiti osidlem umlčování!* Není to nerozum? Není to převrácenost? Není to hřích na ubohém národě, jehož jmeno při tom tak často nadarmo se brává?!

Nuže, jestli kdy, jeví se u nás právě v těchto našich dnech naléhavá potřeba, volati duchy na pomoc, vyváděti velké nebožtíky ze hrobek jejich, uváděti je nazpět do našich obcí, do našeho středu, do naší společnosti. Nechať jen vlastenecká města česká následují příklad Chlumce a vystrojí nám často takovýto svátek! Nevzroste nám tím jen počet pomníků, ale vzroste nám i počet učitelů, rádců, povzbuzovatelů, pomocníků, soudců, velikých vzorů.

Neboť opět pravím: co tuto před sebou spatřujeme, není snad jen mrtvá hmota, není snad jen chladná socha — žije v ní mocný duch a vřelý cit a výmluvný jazyk, jest to z mrtvých vstalý Václav Klicpera, který k nám mluví a ke všem, kdož sem koli přijdou, mluviti bude: „Co jsem já pro lid svůj a jeho věc činil, i vy jdouce čiňte tolikéž! Prohledněte ze své pošetilé zaslepenosti, povzneste se nad sobeckou malichernost — očistěte se, posvěťte se, služte vlasti! Nepodtínejte sami kořeny svého života, máli život obstáti a nésti ovoce! Přestaňte mezi sebou budovati Bábel, tak že by konečně Čech Čechu nerozuměl, že by konečně Čech k Čechu v srdci svém nechoval leč nenávist! (Bouřlivý souhlas.) Zastavte rozklad, předejděte úpadku! Cítíteli na ramenou svých tvrdé české lebky, nezkoušejte je napořád jen na

sobě samých — dost máte cizích protivníků, a ti vás věru roztrhovati nebudou a nebudou okrvavěné lebky ovazovati ani Staročechům ani Mladočechům! (Výborně!) Jeli už naprosto nevyhnutelné to zlo, abyste druh proti druhu příkře stáli u volebního osudí: znejte již míru v tom šeredném, odporném kaceřování (výborně!), nezavlekejte spory politické tam, kam jakživy nenáležely (výborně!), neškoďte nejvyšším důležitostem národním tak často z pouhých pohnutek osobních, nebo pro kus politické — kozí vlny! (Pochvala.) Musíteli již u volebního osudí býti stranníky, všude jinde buďte vždy jen Čechy (výborně!), všude jinde pomiňte na sebe sočiti, sobě překážeti, alebrž hleďte raději lásku mezi sebou utužovati (výborně), ku společné práci se povzbuzovati a posilňovati a v ní sobě věrně napomáhati jakožto spoludělníci na národa roli dědičné, jakožto synové jedné otčiny a bratři jedné krve!" (Výborně!)

Tak mluví k nám Václav Klicpera — a my oslavení jeho nejkrásněji dovršíme tím, když rozejdouce se do svých domovů, skutkem dokážeme, že nemluvil k nám nadarmo, že se po příkladu jeho zachováme, že s toutéž odhodlaností, horoucností a nadšeností jak on chceme i dovedeme pracovati a bojovati, nikdy necouvati, nikdy neochabovati, ničím se nezaleknouti, do konce vytrvati, ve službách otčiny žíti a umírati! (Výborně.)

Jen takto v boji svém zvítězíme — ale pak zvítězíme jistě!" (Hlučná pochvala i potlesk.)

Odhalený pomník, postavený k podnětu p. J. Daňka v N. Městě u Chlumce a péčí činného výboru s Chlumeckým p. děkanem V. Tomkem a Chlumeckým p. lekárníkem J. Šerksem v čele, proveden jest v pískovci od mladého nadaného sochaře Jiříčka v Hořicích, který v této své práci byl podporován Uměleckou besedou a zejmena jejím v tom komitentem Ant. Wildtem. Podstavec pomníku, opatřený přiměřenými nápisy, čítá 20 stop výšky, a Klicperova socha zvedá se nad ním do výše 6 stop a 10 palců. Básník jest zobrazen sedě, levou rukou o knihy se opíraje, pravou rukou péro drže a pátravým zrakem zpod hloubavého čela do dálky hledě. S levého ramene splývá mu přes záda pod pravou paží i po klíně řásný plášť.

Po Vlčkově řeči byl památník p. děkanem Tomkem odevzdán městu, načež městský p. starosta Kalina jmenem obce a potomstva učinil slib, že tato nová ozdoba města vždy chována bude co nejpečlivěji; po té zazpívána Malátova slavnostní kantáta pro smíšené hlasy. Odpoledne konečně v zahradě městské střelnice dávána hudební a pěvecká zábava zpěváckých spolků, po níž se večer slavnost ohňostrojem a plesem ukončila.

Že veliká řada jednot a sborů se k slavnosti dostavila aneb se aspoň zastupovati dala deputacemi a že k ní došel valný počet telegrafických pozdravů nejen z vlasti, nýbrž i z dálných bratrských Jihů slovanských, nemusíme podotýkati; ale co vytknouti musíme, jest nápadná okolnost, že Praha tentokráte osvědčila, na skrovné výminky, nevysvětlitelnou pasivnost.... Přes to nám velikolepá Chlumecká slavnost zůstane nezapomenutelnou.

R. 1874. Č. 10.

OSVĚTA

Tomáš ze Štítného.

Od

prof. K. Tieftrunka.

Druhá polovice 14. století jest pro kulturní dějiny české nad jiné důležitá. Tehdáž zajisté znamenitě prospíval hmotný blahobyt země české; vedle toho pak rodily se tu za oné doby také první snaby po nápravě mravův, po uvolnění myšlenek a po samostatném zkoumání, po rovném právu rozumu vedle autority v společnosti lidské. Nemohlo také jinak býti v době, kde rozšafný Karel království českému vládl, a kde osvícený Arnošt z Pardubic věci církevní spravoval.

Zvláště založením vysokých škol Pražských r. 1348 prospěl Karel IV. vědeckému pokroku v Čechách; stalať se Praha středištěm vědeckého zkoumání v střední Evropě. Pěstovány tu sice vědy, po spůsobu středověkém vůbec, jazykem latinskym, což arci ku vzdělání řeči české bezprostředně nesloužilo. Ale universitními studiemi budila se bádavost v čilé mládeži české, její zkoumavá mysl vždy více prospívala, až posléze i na poli literatury české jeviti se začala. Povstaliť již v 2. polovici 14. století z národu českého výteční myslitelé a výmluvní řečníci, jižto buď přímo neb nepřímo v literaturu českou působili.

K těm, kteří důmyslem a badavostí svou nad jiné vynikali, náleželi zejména Vojtěch Ranko či Raněk a Matěj z Janova, proslulí theologové, kteří učeností svou dobyli sobě mistrovské hodnosti na universitě Pařížské. Vzácnou pak výmluvností proslul tehdáž Moravan Milič z Kroměříže, místokancléř Karla IV. Týž oddav se k vybídnutí samého císaře kazatelství, ostře horlil na neřesti svého věku, chtěje lid k polepšení mravův navesti. Neobyčejná výmluvnost a ohnivé nadšení nábožné zjednaly mu v krátkém čase největší pozornost a r

klonnost císařského příznivce i obecenstva Pražského. A tento výtečný muž byl vedle jmenovaného M. Vojtěcha učitelem slavnějšího ještě žáka, Tomáše ze Štítného, jenž mravoučný směr činnosti Miličovy na pole literární přenesl a tvůrcem nejušlechtilejší prosy staročeské se stal.

Štítný narodil se asi r. 1325 na otcovské tvrzi Štítném v Táborsku. Bystrá mysl, hluboká zbožnost a jemný cit pro krásu a vznešenost přírody, pak ušlechtilá láska k mateřskému jazyku jsou hlavní vlastnosti jeho, které dobrým vychováním záhy se vyvíjely. Při založení vysokých škol Pražských byl Štítný již dospělý jinoch; i odebral se z otcovského domu také na učení toto. Vyznávát sám, že za své mladosti rád četl o věcech božských, rád mistry slyšel a o všem rád přemítal. Mimo universitu působili u vzdělání jeho zvláště svrchu jmenovaní již mužové, Vojtěch Raněk a Jan Milič.

Vědecké badání středního věku vztahovalo se z většího dílu na předměty náboženské. Tehdejší myslitelé a učenci brávali sobě za úkol vykládati rozličné i nejzáhadnější otázky náboženské, snažíce se odůvodniti je pomocí filosofických, často křivě pojatých systémů starého věku, kterýžto směr vědeckého zkoumání vedl obyčejně k nejtemnějším výkladům, ano druhdy o věcech zcela nepatrných psáno a rozumováno s největší učeností a rozvláčností, tak že se nám nyní mnohé takové výklady až směšnými býti vidí. A při tom často takovým učencům ani nešlo o vyšetření pravdy, nýbrž jedině o to, aby svou strojenou a planou učenost na odiv vystavili. Nad to nedbali také toho, aby některými výsledky badání svého k vzdělání obecného lidu přispěli; alebrž majíce všecku učenost za výhradné jmění cechu svého, skládali spisy své toliko jazykem latinským, který i pro svou vytříbenost stal se spisovnou řečí těchto scholastických učenců středověkých.

Tomáš Štítný brzo prohledl sobecký a planý ráz učenosti takové a proto opřel se proti němu s veškerou mocí ducha svého. Jsa zběhlý ve všech naukách doby své, měl spolu i ten zvláštní dar, že dovedl vykládati vědomosti své slohem jasným, příjemným a jadrným. Obral si sice též pravdy křesťanského učení za předmět zkoumání svého, ale byl dalek temného mudrování a hloubání scholastického, které dle filosofických soustav mudrců pohanských škrobeně měřilo důkazy pro pravdy křesťanské. Štítný obrátil se raději k důkazům bližším a případnějším, kteréž na sv. písmě, na zdravém rozumu a jasných výjevech přírodních se zakládaly, ač při tom důležitých výpovědí i starých klassikův nepomíjel.

A toto badání Štítného nemělo nic sobeckého a ješitného do sebe; hleděltť zajisté předkem k tomu, aby výsledky zkoumání jeho dostaly se v lid. Napsalť nejednou ve spisech svých, že knihy své skládal, chtěje krajany navesti k tomu, „aby ze zlého se kárali, pravdě se naučili a v dobrém se roznítili“. Nechtěl tedy chrám učenosti křesťanské nějakou římskou či latinskou zdí ohraditi, alebrž snažil se šířiti ji mezi lidem, aby takto mysl ano celou povahu jeho vzdělal a ušlechtil. Zkrátka Štítný zastával naproti učeným sokům svým tu šlechetnou zásadu, že veliká učenost šířiti má vědomosti prospěšné i mezi neučenými třídami národu.

Z těch příčin také nedbal latiny v rozpravách svých, skládaje spisy své naskrze řečí českou a to slohem prostým a zřetelným. Byloť tudy přirozeno, že díla jeho také s velikým prospěchem se čítala. Jako před tím s čilou pozorností poslouchána byla kázání Miliče z Kroměříže, tak pilně nyní čítány spisy učně jeho, Štítného.

Než takové počínání národního myslitele těžce nesli latinští učenci na vysokých školách Pražských. I hleděli jej všude v cechu svém osočovati, tvrdíce, že Štítný, užívaje jazyka českého, vůbec srozumitelného, velebnou učenost jejich snižuje z cechův učených v lid sprostý.

Ale Štítný nedbal na takové výčitky; a když scholastičtí učenci nepřestávali mu vytýkati, že po česku píše, odpověděl jim asi v tento rozum: „Sv. Pavel psal epištoly své židům hebrejsky, Řekům řecky, každému národu v řeči jemu srozumitelné; proč bych já Čechům, krajanům svým, česky psáti se ostýchal? Budu česky psáti, protože Čech jsem, a pán Bůh Čecha jako Latiníka (latinského učence) miluje.“

A maje takto šlechetnou péči o vzdělání národu a jazyka svého, nepřestával skládati rozličné spisy, jimiž poučoval lid o důležitých otázkách náboženských a mravných.

Ještě na začátku našeho století netušil nikdo ani množství spisův Štítného ani jejich ceny. Teprv Palacký, sbíraje materiál pro dějiny české, obrátil veřejnou pozornost k nim, načež Jungmann, Čelakovský, Hanuš, zvláště pak Jaromír Erben a Vrťátko počali na světlo vynášeti bohaté poklady ony.

Štítný skládal své literární práce v spůsobě menších spisů, které knížkami neb traktáty se nazývají, a jichž každý svůj celek činí. Takovýchto knížek či traktátův až posud nalezeno dvacet šest.

Rozeznati slušno v nich dvojí směr, totiž bádavý či spekulativní a mravoučný. Nejdůležitějším spisem prvního druhu jsou *Rozmluvy nábožné,* nyní tak řečené, jež však Štítný sám nazývá *Řeči besední.* Snažil se tam pravdy křesťanského učení vědeckým spůsobem odůvodniti; obsahujeť zajisté ono dílo hlubší či filosofické rozjímání o bohu, o andělích jakožto prostřednících mezi bohem a lidmi a o člověčenstvu. I chtěje obsah a sloh čtenáři příjemnějším učiniti, užil methody sokratické, složiv ono dílo na spůsob rozmluvy mezi otcem a dětmi. Pro důležitost filosofickou toho spisu založil na něm Hanuš dílo své „Rozbor filosofie Štítného,“ r. 1852 Maticí Českou vydané.

Ale většina spisův slavného učence našeho jest obsahu mravoučného. Literární snaha jeho vedla jej předkem k tomu, aby vštěpoval lidu pevné přesvědčení náboženské a šlechetné zásady mravní. Traktáty tohoto směru jsou buď práce původní neb dle jiných spisův cizojazyčných složené; i uveřejněny jsou tiskem, aspoň z větší již části, ve dvou vydáních. První opatřil K. Jar. Erben pod titulem *Tomáše ze Štítného knížky šestery o obecných věcech křesťanských,* jež vydala r. 1852 universita Pražská na památku svého pětisetletého trvání, oslavivši takto spolu i jmeno jednoho ze svých nejprvnějších a nejslavnějších žáků. Druhý spis mravoučný *Thómy ze Štítného knihy naučení křesťanského* upravil k tisku bibl. Vrťátko, i vydán jest l. 1873 na oslavu stoleté památky narozenin Jungmannových sborem Matice České.

Oba řečené spisy jsou směru vzdělávajícího s tím toliko rozdílem, že první, Erbenem vydaný, ustanovil Štítný sám předkem pro své dítky, druhý pak pro širší obecenstvo, pročež také obšírnější jest prvního; obsahujeť asi 17 didaktických traktátův, kdežto první spis jich toliko osm v sobě drží. Mimo to vynikají Knihy naučení křesťanského nad první spis také lepším uspořádáním materiálu a uhlazenějším slohem. Z kterýchžto příčin sám Erben vyhlásil je za nejdůkladnější a nejzralejší práci všech spisův Štítného. Bude tedy zcela na místě, uvedemeli zde aspoň některou čelnější myšlenku ze spisu dotčeného, který i tím se stal památným, že ponejprv vydán jest tiskem na oslavu patriarchy novočeské literatury.

Jako první spis knížky šestery o obecných věcech křesťanských, tak také *Knihy naučení křesťanského* jsou obsahu zcela praktického; nalézámeť v nich praktickou mravouku na křesťanském učení a na bohaté zkušenosti Štítného založenou. Spisovatel probírá v nich rozličné stavy společnosti lidské, dává každému moudrá naučení pro život, vykládaje spolu rozličné dobré i zlé povahy lidské a končí pak důvodným rozborem některých předních institucí náboženství křesťanského.

Již z toho stručně naznačeného obsahu poznati lze poučný a čistě praktický účel spisu samého. Přihleďněmež blíže k obsahu jeho. Hlavním základem pořádku ve světě jest Štítnému autorita, na lásce, spravedlnosti a rozumu založená. Tuto sluší uznávati, jí se neprotivovati. Pročež knihy naučení křesťanského praví: „Tím svět hyne, že nejsou v pokoře nižší pod vyššími; vyšší v milosti a v spravedlnosti nižších neřídí a chtí jen česť a chválu ode zlých míti" (str. 92.). Touž myšlenku pak dále rozebíraje, dí na str. 220: „V tom, což není proti bohu; má býti mezi lidmi poslušenství; neb tak jest boží zřízení, aby jedni byli nad druhými .... Tak i rozumné stvoření vládne nerozumným, jakož vídáme, že zahradník vede strom, aby rostl na výš neb na široko, kovář táhne železo podle své vůle, člověk mdlý vládne silným koněm a tak i v mnohém jiném .... I jest tím veliké ukázání, že lidé božím spůsobením mají býti v poslušenství. A nad to ne všem jest dáno, ve všem býti rozumnu. I jest tedy hodné, v čemž kdo není tak rozumen, aby poslouchal v tom rozumnějšího."

A tento princip autority Štítný také sám při sobě zachovával, poddávaje se v učení svém rozeznání církve obecné a školy Pražské. Praviť hned na začátku svého spisu (str. 4.): „Se vším, což jsem psal neb psáti budu, poddávám se kostelu (t. j. církvi) k opravení a škole Pražské." Jinde pak (na str. 315) dokládá: „Pakli bych co nemoudře pověděl, vyznávámť to, že nemíním nic držeti, než to, což drží obec křesťanská a škola Pražská, a prosím *opravení milostivého od rozumnějších*, byloli by v čem potřebí mé neopatrnosti."

Štítný vykládaje zásady praktické mravouky své, opírá se hlavně o sv. písmo, při čemž ovšem nelze nepozorovati, že v převádění mnohých výpovědí písma sv. na život příliš volnou uzdu pouští své fantasii. Tak ku př. mluvě o devíti stavích lidských, srovnává je s devíti kůry andělskými (str. 68). Taková místa patrně svědčí, že ani Štítný středověkého mysticismu prázden nebyl.

Vedle písma šetří Štítný též autority čelnějších spisovatelův klassických, jejichž svědectví se zhusta dovolává. Jsouť pak to zejmena Plato, Aristoteles, Seneka a Cicero.

Avšak vedle autority uznával Štítný i velikou moc rozumu lidského. A jak vysoko jej vážil v rozjímání svém, toť jde z mnoha míst spisu jeho dosti světle na jevo. Tak mluvě o rozumu a moudrosti, praví na str. 251 a 253: „Jest jakés vnitřní světlo, ježto mysl spravuje a uvádí člověka podle soudu věčné pravdy, aby věděl, co má věřiti, a co má činiti podle té víry“ ... „Ten dar (rozum) vyčišťuje vnitřní oko, že netoliko věděti bude člověk, že něco dobré jest ..., ale rozumem uzří, proč jest to tak; i bude z toho utěšení srdci jeho.“ „Nebudeli člověk dbáti rozumu, ve mnohém dále zajde, než tvář němá bez rozumu ..“ A níže dí: „Jakož tělesnému, zdravému oku dobro jest a utěšeno tělesné světlo; kdož po tmě jde, tesklivě kráčí a brzo se potkne: takéž jest o vnitřním duchovním světle; dar rozumu jest velmi pochoten a potřeben a tvrdí velmi křesťanskou víru.“

A proto také jednaje o důležitosti víry, důtklivě k tomu vede (str. 172), aby křesťan toho, což má věřiti, nemínil pouze, nýbrž aby to rozumem jasně pojma, silně věřil. I aby v čtenářích svých vzbudil takové pevné přesvědčení u věcech mravouky a vštípil jim úmysly šlechetné, proto důkladně i jasně rozebírá též rozličné pojmy a myšlenky mravoučné, Vysvítá to ze všech částí spisu jeho, zvláště však v těch knížkách, kdež o rozličných stavích, pak o ctnostech a nešlechetnostech lidských pojednává. V kterémžto rozjímání ukazuje Štítný důvtip psychologický a výbornou známost lidí, jejichž rozmanité povahy velmi živě a názorně líčí.

A celé toto líčení proniknuto jest vzácnou zkušeností a duchem na onen čas vysoce osvíceným.

Štítný, jakkoli přísný moralista, byl přece nepřítelem vší askese a všeho lichého pobožnůstkářství (str. 33, 35, 179), zvláště však se mu protivovaly ty mnohé pověry, jež za času jeho panovaly. Pročež zejmena v knížkách o ctnostech ostře dotýká se kouzel a čar. (str. 182): „Byla by porušena víra, kdy by kdo měl nějaké pověry a vědma (kouzla), stál po jakýchs věštbách ..“ A dotýkaje se níže lékařství pověrečného píše: „Nemluvím proti lékařství, ale mluvím proti babím lékům a proti jich žehnání, ježto jsou se lží smíšeny, aneb snad i holá lež; anoť repce bába, pochukujíc a pravíc, že by bůh chodil po zlatém mostu a potkal se s sv. Petrem neb se sv. Maří a j.“

Náleželť Štítný patrně tak jako slavný Arnošt z Pardubic k vzácnému počtu osvícených mužů 14. věku, kteří pod záštitou Karla IV. úsilně opírali se proti pověrám a předsudkům své doby.*)

Jak licoměrníkův a pokrytcův nenáviděl, o tom čteme na str. 168: „Ta klanění, ta klekání, to do kostela časté chození, i toť by mohlo býti licoměrství. Kdož tak v poctivosti boha nemá, že neupustí proň od hříchu aspoň smrtelného, byť se vždy klaněl, byť, jakož říkají, všecky oltáře zhryzl, neníť před bohem na milosti.“

*) Viz Erbenovo vydání „Knížky šestery o obec. věcech křesťanskýc' st. 147 a 148.

A přílišným velebitelům obrazův přivádí tato slova na mysl: „My (křesťané), ač obrazy máme, máme je jen místo písma lidu obecnému, a obrazům se nemodlíme, ani máme za to, by obraz byl která boží podobnost aneb by kterou zvláštní svatost vlil bůh obrazu. Neřku, by třicet let. obraz byl obrazem, ale byť i třicet tisícův let byl, jiného není, než dřevo neb kámen, a mohla by taká potřeba býti, že bych jej mohl rubati jako dřevo a oheň z něho udělati. Pokloním-li se před obrazem, tomu sem se poklonil, čí jest obraz ... Můžem míti obrazy místo písma na památku takových věcí, ale ne, aby obraz mohl býti které boží podobenství". *)

Rovněž nepřál Štítný zmáhajícímu se těhdáž běhání po odpustcích a poutích, maje' za to, že takové toulání zavádí jen k nemravnostem.

Veliké zření měl Štítný k dobrému řádu v rodinách a domácnostech vůbec, proto také zvláštní traktát věnoval hospodářům, hospodyním a čeledi, každému z nich klada na srdce povinnosti jeho.

Nejedny myšlenky v mravouce této podobají se praktickým naučením, jež později Jednota bratrská do svých dekretů skoro v též spůsobě pojala, jak je v Štítném nalézáme. Tak praví na str. 52 o hospodáři: „I vidíme, jak je slunce v světle svém zřetelno: takéž hospodář má v svém domě v bázni boží zřetelný býti i v jiných šlechetnostech, aby byl hospodyni a čeledi k dobrému příkladu.. Protože hospodář jest hlava vší své čeledi: nejvíc jest mu třeba rozšafnosti, směrnosti, síly mysli a spravedlnosti."

A níže na str. 56 pokračuje Štítný o hospodáři takto: „Slunce zahřívá, svítí a bláto vysušuje: takť dobrý hospodář, budeli roznícen v boží milosti, k témuž rozníti příkladem svým i svou čeleď, osvítí ji v rozumu přímluvami rozumnými. Dále braň hospodář v svém domě řečí nekázaných, lží, svárův, kostek, krádeže i všeho takového, ježto jest ohyzdné.. Avšak nejprv pokus se, aby dobrotou, což by mohl, odvedl; pakli dobrota nepomůže v tom, co jest pilné, ukaž přísnost. Takť jest v lidech mysl sobě volna, že často spíše dá se dobrotou k něčemu přivesti, než pod bezděčí přitáhnouti."

Jakož Štítný srovnal hospodáře se sluncem, tak přirovnává hospodyni k měsíci a napomíná jí, aby muže svého a přátel jeho lacino nevážila, ale vždy je ve cti měla, aby dále žádnými čáry, kouzly a pověrami pravé víry křesťanské neprznila a hospodářství pilna byla.

Posléz srovnává v zřízené domácnosti čeleď s hvězdami, vykládaje, kterak i lid čelední v domě svítiti má ctnostmi a šlechetnostmi, jež zevrubně vypočítává.

V jiném oddělení jedná Štítný o povinnostech pánův, a i tu shledáváme zásady, jež také Jednota bratrská v život uváděla. Praví o pánech na str. 84. toto: „Jak jest velebné slovo „pán"! Neb ten jest pán, jenž panuje, nestojí po šeredném, po marném a řád vede a ničehož jiného nebojí se, jediné zlé učiniti. I řku každému, i většímu i menšímu, kdož pán slove, každý tomu rozuměj a drž to v paměti, že pro obecné dobré jest ustanoven. Ne proň jest obec, ale on pro

*) Kniby naučení křesť. str. 294.

obec, aby obec tu, která jest pod ním, vedl v řádu a pokoje i užitku jejího hledal."

A v Erbenově vydání vyslovuje se Štítný o tom, jak páni svým poddaným panovati mají, na str. 151 takto: „Páni tak mají panovati, jakož je práva vedou, ale ne jakž chtí; neb ne oni jsou nad právem ustáveni, ale nad nimi jest právo." Níže pak v témž vydání na str. 153 dotýká, že pošetilí páni sice o poddaném říkají: „Chlapť jest jako vrba; čím častěji ji obrubáš, tím se houště obalí"; ale to, praví Štítný, jest věc ohyzdná před bohem i před lidmi, když kdo činí sám křivdu tomu, jehož má brániti před křivdou.

A hle, všecky tyto zásady nalézáme v dekretech bratrských, pokud o hospodářích, úřadnících a pánech jednají.

Také při řemeslnících a kupcích hledí Štítný u vyměřování jejich činnosti tak jako bratří k principu mravnosti a poctivosti. Klade řemesla a kupectví mezi nejnižší zaměstnání a chválí je jen potud, pokud dělají věci lidem potřebné; ale pokud se v dílech svých upřílišť, vymýšlejíce věci jen nádherné a škodné, neschvaluje jich (str. 97).

Při smýšlení takovém, jakéž výše vyloženo, nemohlo býti jinak, než že mysl Štítného nesla se k šlechetným zásadám křesťanským o rovnosti stavův a účinném pomáhání si, jakéž bratří v zřízení svém provedli.

Hned na začátku svého spisu (str. 5.) dí: „Protivni sobě nebudem; kdož zde jsme v rozličných stavech, budem v pořadu jedné milosti. Neb jakož v jednom těle mnoho máme údův, a ti údové nemají činův jednéch: takéž mnoho nás jsme jedno tělo, jehož hlava jest Kristus. A nemůž říci jeden úd, že by jemu nebylo třeba údův jiných, ale jeden úd pilen jest potřeby druhého; takéž by mezi námi mělo býti."

Proto si Štítný každého také jen potud vážil, pokud povinnosti stavu svého náležitě zastával. I čteme tedy na str. 99: „Kdož bude snažen v božím zřízení stavu svého, ač i v nižším bude, lepší jest, než ten, jenž by byl v stavu vyšším a nebyl tak pilen řádu jeho. Také važ každý draho sobě všecky jiné stavy, nebť jest všech třeba." A posléz na str. 197 stojí: „Milujíce boha, milujme také své bližní, druh druhu pomáhaje v dobrém jeho."

I aby Štítný k takové šlechetnosti mysli povznesl krajany své, snažně přimlouval se za to, aby všickni stavové pilně se vzdělávali. Hlásalť tu vznešenou myšlenku, že resultáty vědeckého zkoumání důmyslných učencův šířiti se mají mezi lidem, aby se staly užitečnými vůbec, přispívajíce i k ušlechťování lidu i k pomáhání obecnému pokroku.

Proto také Štítný v Knihách učení křesťanského (str. 22) napomíná těch, kdož prázdné chvíle mají, aby v knihách užitečných čítali. A na str. 81 vybízí vzdělanější k tomu, aby způsobem případným poučovali lid: „Nemají jen kazatelé lid učiti, ale může každý vésti a učiti druha svého, své děti, svou čeleď, ne týmž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale může mluviti k jiným, *jako by byl jeden z nich.*" Patrně dává Štítný těmito slovy na srozuměnou, že ti, kdož lid učiti chtějí, prostě a srozumitelně to činiti musí.

Trefně charakterisuje Štítný na str. 251 rozličné úmysly a pohnutky, pro které lidé vědomosti hledají: „Paterýmť úmyslem chtívají lidé mnoho uměti neb věděti. Jedni, aby byli viděni, chtí mnoho uměti, totiž aby slovutni z toho byli, a to jest hrdost a mysl pyšná. Druzí, aby přišli k zboží tohoto světa, ku prelátství, k úřadům velikým; a co jest to, jen kupectví a lakomství? Třetí chtí mnoho uměti jediné pro to, aby uměli; a co jest to jiného, než marnost jakás a všetečnost? Ale kdo čtvrtým úmyslem umění hledá, aby uměl potřebné věci, aby vedl jiné k pravdě a k tomu, což jest jich dobré: to jest milost či láska k bližnímu.“

A po tomto čtvrtém úmysle, jenž ku vzdělávání lidu směřuje, klade Štítný ještě pátý, když totiž kdo hledá vědomosti, aby se zlého vystříhal a po dobrém stál. A tyto dva poslední úmysly pokládá za jediné chvalitebné. Že pak se sám jimi spravoval, o tom svědčí celá jeho literární činnost dostatečně.

Bylť tedy Štítný již ve 14. století původcem a šiřitelem šlechetného principu o popularisování věd, kterážto zásada teprv za naší doby u větší míře v život uvedena jest.

Vedle ideí pro dobu, v níž Štítný žil, velice důležitých nalézáme v traktátech jeho vzácný materiál ku poznání sociálních poměrů a jiných kulturních stránek času jeho. V příčině té jsou obě vydání, i starší Erbenovo i novější Vrťátkovo, pozoruhodná, s tím jedině rozdílem, že v onom prvním vzdělání Štítný mnohé nedostatky doby své ostřeji vylíčil; kterážto řiznější místa později patrně zmírnil, tak že v knihách učení křesťanského jich není.

Jedno z takových kulturohistorických míst týká se mravního úpadku klášterův v 14. věku. Již v druhém, opraveném vydání podává Štítný dost smutný obraz o věci této, naříkaje, že snáze kdekoliv jinde ve světě pravdu zachovati lze než v klášteřích, v nichž prý jen lakomstvo, nevěra, lesť, podvod a bezbožnost se velice zmáhají.*)

V starším pak vydání Erbenově čteme o tom na str. 135 takto: „Každý (klášterník) má jen o sebe péči, sobě hromáždí peníze, přátely neb tovařiše zvláštní, pna se, zdali by byl učiněn starostou, zdali by k úřadu přišel; zdali by měl, čím by založil klášter, aby jej učinili převorem, aby sobě snad více nakradl potom. Druzí pak menší, jižto nemají té naděje, by k úřadům přišli, také hromáždí, což mohou, od větších vidouce, aby měli co propiti, prohltiti aneb zač dárkův nakoupiti a přízni lecjakýchs sobě tím dobývati neduchovních . . . A tak jsou potuchli v milosti, nemajíce pokoje božího v své mysli, nekochají se s bohem v náboženství, ale svaří se, závidí sobě, tupí jeden druhého, nad něj se pna; neb jest v nich potuchla milost pro to lakomstvo, že jsou ostali (opustili) boha pro peníze, zrušivše svaté zákony jeho a přísahu slibu svého. A pak hněvají se, i mrzí je každý kazatel dobrý neb kterýžkoli člověk, jenž rozumí jich poblouzení; rádi by ho kacířem učinili, aby měli své lsti větší svobodenství.“

Jest to soud opravdu přísný, ale tím hodnověrnější, že pochází od muže, který byl církvi jinak naprosto oddaný.

*) Knihy naučení křesťanského na str. 77.

V témž starším vydání čteme, stranou 150 počínaje, též obšírnější vypsání o způsobu života, jakýž vedli ve 14. věku páni, vládyky a rytíři. Tu pak ostře kárá Štítný jmenovitě oba poslední stavy, předstíraje jim pýchu a nádheru, přílišné rozkošnictví a vynášení se nad stav panský. Přitom Štítný mluvě o kratochvílích panských, turnaj naprosto zavrhuje řka (st. 166): „O turnajích vím, že práva praví, že tato škodná kratochvíl nemá slouti ani kratochvíl. Protož církev jest turnaje zapověděla; a sejdeli kdo v turnaji aneb potom, tu úraz vezma, ač zpověď a tělo boží bude dáno jemu ku pokání, však pohřbu u svatých nemá míti, že jest nedržal kostelního ustavení. Paklič kteří kněží neb mniši dávají pohřeb takým, toť činí aneb lakomstvím aneb pro bázeň, pochlebujíce. A to jest proto církev zapověděla, neb tu lidé takou hrdost ukazují a s takým nákladem, pro něž mnohý ztratí vše, což má, a nejeden tu smrť vezme.“

Traktáty Štítného obsahují též mnohé zajímavé zprávy o poddaných, o poměru jejich k pánům i o jejich druhdy nevázaném živobytí.*) Přitom hájí Štítný poddaných proti vrchnostem, spolu však je důtklivě napomíná, aby byli střídmi a chránili se nemírných kratochvílí, jmenovitě „přílišného tance a her kostečných (v kostky),“ jimž lid tehdáž náruživě oddán byl.

Pozoruhodné jest místo v Knihách učení křesťanského (str. 90), v němž se stav židů vypisuje: „Židé jsou vězňové císaře římského, a kdož je mají, majíť je s jeho povolením a majíť je míti jako porobené; nemajíť s nimi hodovati a kvasiti, nemajíť jim nižádného vladnutí poručiti nad křesťany, lékařství od nich nemají bráti. Děvky křesťanské neb pacholci nemají býti v jich čeledi, ale náhodou mohou u nich něco podělati. O velikých dnech a jmenem u veliký pátek nemají židé choditi mezi křesťany; ale mají domy své i okna zavříti. Žid nemá práva býti svědkem proti křesťanu, leč by se zvláště táhl naň křesťan, a také nemají křesťané překážeti židům v jich ustanoveních. Nemají také židům přezříti páni, aby chodili jako křesťané; ale připuditi je mají, aby chodili tak, jakž by znáti bylo, že jsou židé.“**)

Podobných, historicky zajímavých míst nalezne bedlivý čtenář v traktátech Štítného veliké množství.

Spisové Štítného, jakož z obsahu jejich snadno pochopiti lze, záhy hojně přepisováni a pilně čítáni byli. Sloh jejich jest tak živý a jadrný, že neodolatelně dojímali srdce i mysl čtenářův. Štítný pronášel myšlenky své způsobem vždy případným: psalť prostě a zřetelně, chtělli k rozumu mluviti; užíval řeči živé a názorné, obracelli se k srdci; sloh jeho býval řečnický, duchem biblickým se nesl, chtělli přesvědčením a vůlí lidskou hnouti. A jeden z hlavních prostředkův, jimiž Štítný sloh svůj tak libezným činil, záležel v hojném užívání obrazův přírodních. Jak vznešené mínění o přírodě měl, o tom svědčí slova jeho, když dí: „Svět jest jako kniha, kterou ruka, já mním, moc a moudrost boží napsala; všeliký tvor jest jako slovo v oné knize, jež o boží moci a moudrosti svědčiti má. Tu přijde, jak se to

*) Knihy naučení křesťanského str. 89 . . . 98.
**) Viz toto místo poněkud změněné v Erbenově vydání str. 157.

stává, jeden, vidí tu knihu a pohledne do ní; však co každé slovo znamená, neví. Přijde druhý a chválí zevnějšek knihy, jak skvostně jest vázána, a třetí velebí zase její dobré písmo; jediné duševní člověk rozumí smyslu, který ve slovech jest.“ —

Spisovatelská činnost Štítného jest vzácným úkazem v dějinách 14. věku. S těží by bylo nalezti spisovatele v kterékoli literatuře evropské, který by byl za oněch dob, kde samospasitelná latina pokládala se za jediný vzdělaný jazyk, národní písemnictví byl obohatil a ušlechtil plody tak hojnými a dobrými.

Jest sice pravda, že idey, Štítným hlásané, jsou nám již odjinud namnoze známy, a že forma, v nížto je odíval, pro naše časy nehrubě se hodí; přes to však jsou spisové jeho vzácné důležitosti filologicko-historické. Poskytujíť jazykozpytci nejlepšího vzoru vzdělané prosy staročeské; a kulturní historik nalezne v nich bohatý materiál k poznání socialních, politických a církevních poměrů 14. věku a vyrozumí spolu tomu, jak mocně onen osvícený muž působiti musil v jemnou mysl národu, veda ji v jisté míře k přemýšlení samostatnému a napravování mravův hluboce kleslých.

Jako před tím Matěj z Janova důkladnými spisy vědeckými, latině psanými, budil ducha badavého, jako Milič z Kroměříže ohnivou výmluvností svou vybízel lid k životu ctnostnému: tak Štítný spisovatelskou činností svou sloužil oběma dotčeným směrům, a to spůsobem vůbec srozumitelným a dojemným.

Ohlasy z Tater.

Básně

Adolfa Heyduka.

Slovenská víla.

Ta lípa Slovenská krví zalévaná!
dřív ji zalévaly červánky za rána,
teď ji ovlažuje slzí jarček sporý,
dříve ty bystřiny narozené z hory.

Nepučí, nekvěte, dnem, nocí se troudí;
její víla zpěvná v dalných horách bloudí,
ne v říze oblačné, jen v bílém rubáši
porubané slávě pověsti donáší.

Nenavštíví města, jenom sem tam vísku;
nevidčti po ní žádnou stopu v písku,
žádnou na stezičkách, ba kudy se nese,
ani kapky rosné s trávy nesetřese.

Ta Slovenská víla, tak se tajně loudí
jako sen, když v kraje myšlenek zabloudí;
tu tam se ukáže, cestičku si zhatí,
a z rána bez stopy — bůh ví kam se ztratí.

Kdy as zkvitne lípa, co nám vílu kryla,
kdyže v květu bude jako dříve byla,
kdy zeleným šatem zase oděje se
a svou hlavu sličnou do oblak ponese? —

Neste mne myšlenky probdělých mých nocí,
neste mne té zvadlé lípě ku pomoci,
nebo se urobte každá na meč žhavý,
a zaplašte bleskem úmor a mrákavy!

Jindy a nyní.

Smutno na Slovensku, veselo bývalo,
každičké kvítenko zpěvánky dýchalo,
a každičký ptáčík zpíval samou vůni,
a všecko zapadlo, jako kámen v tůni.

Oj, ty živá kráso, kam jsi se poděla,
co jsi na Kriváňském stolčíku seděla,
co jsi zlatohlavem ovíjela hory
překrásno za bílé i večerní zory!

Ach, všecko jináče, kvítečka povadla,
jedna srdce chorá a druhá odpadla,
drobní ptáčíkové vůni nešveholí,
Slováč ochorela, srdenko ji bolí.

A ta živá krása do Kriváně klesla,
že mát krev sokolí v rod havran přenesla,
proto neprostírá zlatý závoj kolem,
že syn vrahům slouží za oteckým stolem.

O bože, o bože, kdože to napraví,
kdo Slovensku smyje skvrny šedé hlavy?
kdo napojí slávou jeho srdce smedné,
kdo je na královský stolec zase zvedne? —

Jaj, to hovor planý, na koho čekati,
když každému mžikem storaz umírati,
tomu nepomůže mocná ruka boží,
kdo za svoji matku život nepoloží.

Ten kdo v poctivosti Slovač nechce znáti,
lépe mu, jestli se kamenem obrátí,
a kdo nechce býti na pomoci zplna,
líp když ho zachvátí krevných časů vlna.

Chlapec z hory.[1]

Nechoď chlapče v hory
pánům na úkory,
šetři za kloboučkem
pérečko s fábory.

Šetř bílou šiřici,
z kmentu košilici
a po obou stranách
růžice na líci.

Ti tam z komitátu,
stihnou tě v pochvatu
a dají hlavěnku
urubnouti katu.

„Aj co věru katu,
mám já ještě patu,
pírtěmi a braly
kružinky jim zmatu.“

Však mají náboje,
ty uprostřed chvoje
prostřelí ti, hochu,
srdelénko tvoje.

„O ne! v době příští
hlavu jim roztříští
ukutá valaška
na mém topořišti.“

O nechoď mi z chatky,
jsi v hlavěnce vratký,
sice tě přinesou
neživého zpátky.

„Jaj! co neživého,
už je konec všeho
a já zrubám jistě
pana viděckého.[2])

[1]) Uprchlík skrývající se před právomocí pol. úřadů. [2]) Okresní.

Zbil on mi tatíčka
do starého líčka,
že se umořila
ta sivá hlavička.

A tož já ho zbiju,
dokud ještě žiju:
„pan viděcký pes je“
do čela mu vryju.

Pak ať si tu hlavu
vezmou k svému právu,
lehko odbydu si
svoji boží správu.“

O nechoď mi přeci,
vím, krev bude téci,
zde v chatě jsi ukryt
jako ptačík v kleci.

Pak se vše zjinačí
a mně bude k pláči,
ba i tvá košulka
s líčkem se opáčí.

V bledosť líčko schudne
košulka porudne,
a zornice moje
plakať nezabudne.

„Ej, už nelze věru
ulítnu ti v šeru,
ale chcešli duško,
s sebou tě seberu.“

Nečekal odvetu
chyt ji, odnes v letu,
a dvě horská kvítka
uvadnula světu. —

Chudý kraj.

Chudý chátoriku [1]) plno vyskytí,
bída chléb podává z černé misky ti,
nouze kamen sbírá z malých kopanic,
otčímem tu pánbůh, neposkytá nic.

---

[1]) Chotar = kraj.

Květ zde žádný, sotvy sem tam klokoček,
oranici vezmeš do pár hrboček, [1])
úrodu by za den streček v kútik snes,
a slámu by chlapčík sebral do kapes.

Smutno, kol do kola samý chladný stín
ze strany sem vrhá horstva tuhý klín,
snad tu sečen [2]) ukryt, aby ráz co ráz
na osení dýchal bílý stíň a mráz.

Hoja! můj chotáre, vím co udělám;
šablu po Jiskrovi zlatou vyhledám
a až budu šablou v slunku ligotat,
bude padat dolů štěstí v jeden chvat.

Bude padat dolů jisker na tisíc,
že jich věčné slunko nemůž dáti víc;
z každé jiskry bude teplý, jarní den,
až se v ráj promění chudý chotár ten.

A nasypu šablou jinou pěknou věc:
odvahu i sílu zpěvných do srdec,
aby z nenadání z nových jisker těch
zlaté kruhy vzplály v nekonečný běh.

Až ty jasné pasy Slovač oblapí,
probudí se síla, co tam v Tatrách spí,
potom bude bědství jalový jen chýr [3])
a z těch neboráčků samý bohatýr.

V síle, brati, ukryt Jiskrův zlatý meč,
jedno srdce máme, jednu sladkou řeč,
mějme jednu vůli, buďme jeden rek,
pak zaroste štěstím každý chotárek!

Obrázek.

Chýžečka jako panenka,
okénka jak dvě oči
a Váh ji šumné rameno
kol bílých bočíků točí. —

Chýžka to ty jsi, Slovensko,
Váh to je šuhaj český,
ty mu své bočky vymýkáš,
věř, děvče, to není hezky.

---

[1]) Hrbočka = nůše. [2]) Sečen = leden. [3]) Chýr = pověst.

Takový párek galovný
nenajde pokraj světa,
jestli ty půjdeš s Maďarem,
na věky po tobě veta!

Čas se mění.

Jakže dlouho budete
Slovači mé láti?
či jste hodni ve zlaté
stopě její státi?
kdy vám bude po chuti
panáčkové, asi
Slávy pravnuk, zpěvu syn,
vnučka svaté krásy?

Jaj nechť Slovač v mítrhách [1])
a vy v zlatém koči, [2])
věřte, že se napořád
svět a štěstí točí,
nechť vy ostruh při čižmách,
Slovač prsty pouze —
neškodí! i pro pány
živa ještě nouze.

Nechť vy kříže na prsou,
při dolmani třapce,
Slovač v huňce kryje cit,
čilý rozum v čapce;
kdo ji slyší — žehná on
sladkomluvou krásu,
vám však kletba chytla se
do havraních vlasů.

Věsí se vám na paty,
jako ťarha [3]) boží,
kdo bral život pokutou,
pokutou ho složí;
vámi v naší obloze
mrákavy zavisly,
Slovák po vás vykouří
brzo *„dobrou myslí“.* [4])

Mějte si svou šablici,
Slovač hůlku drsnou,

---

[1]) Selský vůz. [2]) Kočár. [3]) Těžká kletba. [4]) Mátohy vykuřuje Slovák řením „dobrou myslí.“

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] pisovat [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] epospíchal.
[illegible]
[illegible]

aneb úřad, aby mohl býti se ženou živ, vy mně vybočujete trochu z rovné cesty, jezdíte mi trochu po postranních cestách předsudků, málo myslíte, nevíte, co jest hlavní, co jest vedlejší. Tu jste viděli Lováka: měl čeho potřeboval, aby si uvedl ženu ku krbu domácímu. A co z toho bylo? Za několik let rozešel se jeden od druhého, každému zbyla jen bolest a snad i proklínání. Pak jste viděli Dolinu; měl všeho, čeho si může člověk přáti, měl více, měl tolik, že mohl rozhazovati a měl k synovi tu vaši zásadu: „Ty jsi Dolína, ty ani nemusíš nic umět a nic vědět, Dolinou přece zůstaneš." A hle, v okamžiku, když se těšil na syna, poznal, že ani syna nemá a že jsou na světě ještě zásady docela jiné.

Co by z nás spisovatelů bylo, kdy by statek a úřad nám byly věcmi hlavními! Toho všeho ve světě dost. Ale hlavní věcí jest nám *shoda.* Té jest málo, tu hledáme. Shoda ve všem, v letech, v srdci, v duši, v povahách. Kde to najdeme, tu kdy by takoví dva nám řekli: „Pojďme, vezměme se na tyto dvě dlaně," také se uživí, my jim věříme. Neboť k této shodě náleží, aby měli dohromady také alespoň jednu hlavu; a ta jest ten největší statek.

Tak na příklad scházívali se k Vltavským břehům z okolních vesnic lidé překupníci, hokynáři, lidé, kteří chtějí v Praze něco prodat anebo koupit, a na těch březích číhávali na náhodu, zdali se po vorech anebo po lodi dostanou do Prahy. Někdy se dostali, někdy se nedostali. A když se nedostali, naříkali, že čas zmařili čekáním, že zatím mohli býti v Praze, kdy by byli šli pěšky. Čekáním že zmeškali trh, a jiné měli stesky. Někdy se stalo, že loď mohla pobrati jen některou jich část, ostatní musili čekat na loď jinou a té jiné lodi se nedočkali. Tu ti, kdo zbyli, záviděli těm, kteří odpluli a naříkali rovněž, jako by byli zbyli všichni.

Tu jim řekl jednou Staněk: „Slyšte, lidičky, objednal jsem si z Prahy loď, dnes ještě přijde. Zejtra časně z rána, v tu a v tu hodinu, odpluju s ní odtud ku Praze. Kdo přijde, toho svezu. Z Prahy zase odpluju o polednách; najal jsem si koně, ten loď potáhne proti proudu. Kdo tedy chce, může se svezti téhož dne zase nazpět a bude doma do večera. Moje loď popluje do Prahy i z Prahy každého dne v tutéž hodinu, nechť jest počasí jakékoliv. Záleží tedy na vás, abyste tu byli v čas."

„Pane, tohle je slovo," povídali si překupníci a překupnice, „a to se dusím, že to slovo dávno už někdo nepověděl."

Téhož dne rozhlásilo se to po okolí, a druhého dne byla loď Staňkova plna. „Zlatý člověče, že jste na tohle přišel, zlatá hlava, která to vymyslila."

A byla to vlastně maličkost; ale poněvadž cesty z těchto krajin po břehu málo jsou sjízdny, byla ta maličkost zrovna dobrodiním pro všecky, kteří musejí do Prahy.

Za taký dovoz platili Staňkovi nepatrný peníz; laciněji nikdo nemohl se do Prahy a z Prahy dostat; ale Staňkovi, že cestujících bylo mnoho, vedlo se při tom malém penízi znamenitě. Netrvalo dlouho a měl loď zaplacenou, i koně měl zaplaceného a brzy již ani jedna loď ani jeden kůň nestačil. Najal loď druhou a ještě jednoho

koně, později ještě loď třetí a třetího koně. A každého dne byly tři jeho lodi „jako když je uloží“, plny překupnic a překupníků.

Byla to podívaná, když Staněk vyplul se třemi loďmi. Každá loď měla stožár a na stožáru vlajku s veselými barvami českými. To se zastavil každý, kdo chodil po břehu, každý, kdo je uviděl se silnice, s kopce, odkudkoliv. To bylo něco, co zrovna se chlubilo, a každý, kdo to uviděl, řekl: „Podívejme se na Staňka, co nám to tu svedl,“ a smál se radostí, že to vyvedl.

Někdy bylo na těchto lodích i veselo a hlučno. Stávalo se, že po vodě dolů anebo proti vodě nahoru dal se svésti nějaký houslista anebo harfeník, anebo dokonce celá hudební kapela. Tu byly ty lodi už dokonce něčím, s čím by chtěl plouti každý, kdo je vidí. Hudba z nich vesele hrála, ženské, rozjařené z výdělku v Praze, rozvěsily po provazech k stožáru šátky, mužští i ženské pomáhali hudebníkům zpěvem, a takž bývaly lodi Staňkovy jako plovoucí po vodě radost a jako zavejsknutí vody.

Kudy pluli kolem vesnic a, kde byla určitá stanice, nejen ti, kdož do Prahy se chtěli svézti, na březích čekali; i lidé, kteří pro dnešek na Prahu ani nemyslili, k břehům se dostavovali, jen aby viděli veselost Staňkových lodí. Stávalo se, že děti, které ještě Prahu nikdy neviděly, dle Staňkových lodí představovaly si ji jako souhrn radosti, veselosti, vůbec příjemnosti, když už pouhá jízda do Prahy a z Prahy jest tak veselá! A stávalo se, že dítě, které těšilo se na Prahu, k vůli Staňkovým lodím na ni se těšilo.

Při tom Staněk obstarával také všelijaká malá poselství do Prahy a i za tou příčinou čekávali u břehu na něho. Bylť on spolehlivý a bystrý, rychlý, ve všem obratný; lidé svěřujíce mu ledacos i důležitého říkali: „To jako bychom byli v Praze sami. Vy ještě lépe to vyřídíte.“

A když přecházel čas do novější doby a začaly se tisknouti noviny, kdože mohl býti jejich donášečem nežli Staněk? Celé balíky novin vozil po lodi, každý balík měl zase balíčky menší a ty pak dodával na břehu těm, kterým náležely. A poněvadž byl čtenář velice dobrý, už na lodi čítal z novin nahlas, že mohl poslouchati kdo chtěl; a kdož by byl nechtěl poslouchati?

Staněk říkával: „Kdo chce poslouchati noviny, ať zůstane na této lodi, kdo nechce, ať jde na jinou.“ Tu mohla loď, na které „četl z novin,“ býti ještě jednou tak velika, nebyla by všecky pojala, kdož chtěli poslouchati.

„Tohle tak nejde,“ říkal Staněk, „to by se nám loď zalila, musíte se, lidičky, rozdělit.“

Musili se rozdělit a Staněk stoupl si na předek jedné lodi a četl tak, že mohli slyšeti na lodi jedné i na lodi druhé. Tu kdo poslouchal z břehu, mohl mysliti, že tam káže kazatel, a on tam vykládal Staněk spůsob, jakým se hlásíme o svá práva.

Tak se stávaly ty cesty do Prahy a z Prahy malými poutěmi, na které se těšil mladý i starý. Bylo jako v módě, sedati na lodi Staňkovy, lidé nechávali doma povozy a pluli s ním. Ba stávalo se, že

pluloli s druhými několik zámožnějších občanů, vzali si Pirkaše a jeho hudebníky, a tu pak bývalo na cestě veselo k nepopsání.

Nejen noviny vynášel Staněk z Prahy do svých krajin, i knihy, na něž v hájovně bez toho už dávno byli uvykli. Jenže v hájovně nečítal jen Staněk, nýbrž že ho vystřídala na nějaký čas Katuška. Pravím na nějaký čas, proto že potom nedal jí čísti malý křikloun, růžový a buclatý a veselý, tak že když se o své hlásil, Katuška říkala: „Mám čtení ráda, ale ty, Otíku, jsi moje nejmilejší čtení." Tedy tu zase převzal čtení Staněk, pokud vůbec nevyrušoval je ten růžový, buclatý a veselý křikloun.

S tímto křiklounem stávala Katuška odpoledne na břehu a učila ho dívati se směrem, kudy nejdříve uvidí otce. Hošík už pak rozeznával tátovy lodi, později na lodéch rozeznával tátu, jeho pohyb, jeho pokynutí, jeho hlas a třepal ručkama a usmíval se až do důlků na zářící tváři.

Někdy když šli otci vstříc hodně daleko, otec od lodí odvázal malou loďku, která vždy při nich plula pro případ, že by chtěl někdo na břeh aneb od břehu sem, plul k nim a přivezl si oba ty své poklady, jeden větší, druhý malý a oba neskonale veliké. Pak ovšem malý křikloun třepal na lodi ručkama, když otec nějaký dárek z Prahy do nich ukládal. A když si je Staněk vezl, bývalo mu, jako by lodi jeho dostaly přípřež, jako by všechen náklad byl lehčí a jako by cesta nemohla trvati dosti dlouho, aby byla hodně vesele krátkou.

Arciť, Lovák mohl viděti a vídal Staňkovy lodi, když pluly kolem myslivny. A vídal také Katušku, když s tím jarním poupátkem v náručí šla podél břehu Staňkovým lodím vstříc. Tu si Katušku nejednou nadběhl Kmoch a prosil „mladého panáčka" tuze skroušeně, aby trochu se na něj podíval, jen trochu se usmál, on že není ničím vinen.

A když přišel domů, povídal Kmoch: „Milostpane, bezzubý jako já. Ubohé holátko!"

„Kdo?" tázal se Lovák.

„Celý váš pohled, milostpane. Jeli to možná? Já jsem pořád se mu díval do těch očí. Pak jsem povídal: „Pohlaď mne, holátko," a on bác! do mé tváře, jako když mne nejkrásněji hladí."

„Kdo?" tázal se Lovák.

„Kdo! kdy bych já to mohl říci takhle, jak vy se ptáte. Váš vnuk! Ale co pak já vím, jak to s tím je? Eh, vy také nic nevíte. Ale bývá to takové — páň bůh s námi!"

„Už zase mluvíš hloupě?" řekl Lovák.

„Hloupě, nehloupě. Co my dva, milostpane, vůbec můžeme ještě vykonat, aby to bylo moudré? Celý náš život byl nemoudrý, a teď to už nesmažem. My jsme, milostpane, už jako ta praskající kůra na stromě. Mladá míza volá na nás: „Vari!" My se musíme klidit, my praskáme, trháme se, odlupujeme se, odpadáme — to je teď naše práce. Co můžeme ještě vykonat moudrého? Ať děláme co děláme, jsme staří a stárneme a proto že neumíme nic jiného, jest to hloupé, že to děláme oba. Kdy by alespoň z nás jeden. Ale oba, fi! Pro vás bych ještě něco moudrého věděl —"

„Co pak?"

„Byla by to ta jediná moudrost, ale vy ji neuděláte. A, co mně po tom? Co já z toho mohu mít? Trochu koukání, že bych viděl, jak jste moudrý. Ale vy ani to nevykonáte, a tak to bude jedno."

„Jakou moudrost?" tázal se Lovák.

„Hm! Což je ten kluk bezzubý jako já? Vždyť je bezzubý také jako vy. Ubohé holátko! A ono musí bacit do tváře vždy jenom mne! Kdy byste vy se dal bacit, jaktěživo vám pohlazení tak nechutnalo, jako by vám chutnalo toto. Ubohé holátko! Tak bezzubé a tak trefí do nosu a mezi oči!"

A Kmoch nápodoboval jak bací do nosu a mezi oči; uhodil se a dělal, jako by z toho uhození tekly mu slzy, a zatím tekly mu z živého zpomínání na malého kloučka.

Tu se Lovák obrátil od okna: „Co pak mně musíš zatloukat hřebík po hřebíku tu zrovna do srdce?"

„Já vám hřebík po hřebíku do srdce?" ptal se Kmoch, a to už byl jeho hlas jako když se rozpouští máslo a bylo v něm více slzí nežli slov. „Což jsem já ty hřebíky nastřádal jeden k druhému? I ne, jen vy si ty hřebíky nechte, vy jste si je nastřádal a zatloukal do srdce jeden po druhém; a teď když já na ně sáhnu, zdali se viklají a zdali by chtěly ven: já že vám je zarážím? I ne, jen si je nechte, jsou vaše."

„Jsou moje, jsou, jsou," dotvrzoval Lovák.

„No tak," z těch slzí zasmál se Kmoch, až mu drkotaly dásně; „když tam jsou, což nemohou ven? Toť by v tom byl čert, aby nemohly!"

„To už nemůže být!" řekl Lovák a chodil po pokoji. „Řekni, můželi to být; ale nemůže!"

„A to by bylo! Víte, jak?"

Tu se Lovák před ním zastavil, z prudka uchopil ho za rameno, okem opřel se o jeho oko a jako když v lese na někoho doráží, volal: „Tedy jak!"

„Jak?" opakoval Kmoch. „Tak hle!"

Pak chvíli klátil ve vzduchu rukama, pak nemluvil a potom řekl: „Což já vím, jak! Což se mne to týká? To se týká vás. Vy musíte vědět, jak! Což já vím, jak! A bez toho by to k ničemu nebylo; vy dovedete stát u okna a přemítat a přemítat, ale na konec co uděláte?"

Lovák chodil po pokoji krokem dupavým, s hlavou sehnutou a povídal sobě i Kmochovi: „Ty jen tak mne vzít na skřipec, stisknout, až to cítím do duše, a pak nevíš, jak z toho skřipce pustit. Bídná duše!"

„Co nevím? Ukázat vám ten klučina, že nemá zuby, ne na půl hodiny cesty, ale hodně z blízka, bacit vás do nosu, a je po všem, hřebíky jsou venku. To ostatní záleží na vás."

„To ostatní; a jest toho hodně mnoho, co jest to ostatní," pro sebe mluvil Lovák.

„Nu což," řekl Kmoch, „což pak musí se vykonat všecko najednou? Začněte s něčím a nějak. Pošlete kornout, vždyť těch kornoutů jste míval v každé kapse; po tom koláč, a už jste začal."

„Kornout! Po kom pak kornout?“ ptal se Lovák.

„Teď ani to nevíte! Po mně. Já řeknu: „Tu máš, holátko, kornout. Ten kornout jest od nás,“ a pak ještě řeknu něco, a jedna, dvě, má ho v ručičkách. Potom uvidíme.“

„Potom uvidíme,“ řekl Lovák a zastavil se, jako když chce si odpočinout.

„Potom řeknu: „Tu máš zas kornout,“ tak to řeknu.“

„Od koho?“

„A, kdy bych já směl říci, od dědečka. Ale což já vím, co mohu říci?“

„Musíš vědět.“

„Musím vědět, ale nevím.“

Pak se Kmoch zamyslil a povídal: „Ach, být to moje, já bych věděl. Já mohl mít svoje, ale vy jste příčinou, že nemám nic. Vám k vůli jsem to udělal, že nemám nic.“

Tu Lovák povídal: „Buď tak dobrý, čeho že jsem ještě vinen?“

„Milostpane, je to tak. Už je tomu dávno, když byla na světě buclatá Márinka —“

„Což není na světě?“

„Pro mne není, a to je tô neštěstí. Vařila u nás, já se postavil ke dveřím. „Márinko,“ povídám. — „Co pak, Kmochu?“ povídá Márinka a mně tím krájela srdce. — „Já bych něco chtěl, Márinko,“ povídám já, a v tom vy do toho a bylo konec.“

Lovák dělal, jako by neposlouchal.

„Druhý den jsem se postavil zas mezi dvéře a díval se na ni. „Vy jste včera něco povídal, Kmochu,“ řekla Márinka. — „Povídal, Márinko.“ — „Co pak jste povídal?“ — „Márinko, vy jste holka —“ — „Tak?“ řekla Márinka. — „Poslouchejte, Márinko, jestli pak byste se vdala?“ — „Já?“ řekla Márinka, podívala se na mne; v tom zas vy do toho a zas bylo konec. Ona už mi nemohla říci „ano“ ani „ne“, neřekla to, a já myslím, že chtěla říci „ano“. — Ach bože, já mohl mít děti, a teď už měl bych vnuky; a kdy bych měl vnuky, já bych se neptal, jak jim dát kornout. Ach, kdož může za neštěstí; jsem sám, nemám nikoho na světě, jsem sirotek — to mám z toho.“

A Kmoch vytíral si oči, jako by z nich bylo něco kapalo.

Lovák vytáhl z kapsy kornout a povídal: „Tu máš, jdi s ním, snad to nějak bude.“

„Nu, děj se vůle boží,“ řekl Kmoch a vzal kornout.

A když tudy šla Katuška s hochem, běžel k nim Kmoch, zapomněl na všecku politiku a povídal: „Tu máš, holátko, od dědečka.“

Na to řekla Katuška: „Vidíš, že máš dědečka? Já to říkala, že máš dědečka,“ a dávala mu kornout.

S tím běžel Kmoch domů.

„Nu jak?“ ptal se Lovák, ale oknem už viděl, že Katuška přijala kornout.

„Milostpane: „Vidíš, že máš dědečka?“ Pořád jen povídala: „Vidíš, že máš dědečka?“ Kdy byste to byl slyšel: „Vidíš, že máš dědečka?“ Já být na vašem místě: „Tu jsem, vidíš, tu jsem, tu je ten tvůj dědeček!“

„Aby se dítě zaleklo, až mne uvidí, a nechtělo pak ke mně?“ řekl Lovák.

Kmoch řekl: „Kdo ví, jestli se zalekne, snad se nezalekne. Nemusí vás celého vidět.“

Byla to skromná útěcha, kterou dal Kmoch Lovákovi, ale Lovák se jí chytal. Byloť jedno, jakého kroku se chytil; každý mohl se zdařit a každý mohl se nezdařit.

„O dědečkovi povídala,“ pravil pro sebe Lovák.

„Vidíš, že máš dědečka? To mně bude v uších znít do soudného dne, tak to povídala.“

„Kmochu, my jsme přece bídní tvorové! Protože co neudělá zvíře, my lidé v tom jsme tuze zruční. A kde bychom se neměli rozmýšlet, rozmýšlíme se, a to je hanba, takoví jsme my bídní tvorové.“

A takový byl Lovák. Aby jaksi vinu svého otálení svalil se sebe, uvaloval ji na svou tvář; povídal si, že proto nesmí svého vnuka vyhledat, že by se uleknul jeho tváře. Byl sám svou povahou celý mnohým švem pokrytý, a nyní připisoval to své tváři.

A počal dělati opět věci podivné, podivínské. Přemítal, kterak by se ku Katuščinu synu přiblížil, aby mu dítě nevidělo do tváře. Smekal myslivecký klobouk s hlavy a dával si jej před tvář.

„Kdy by dítě vidělo nejprvé klobouk a za kloboukem pero, zalíbí se mu to, a neuvidí mou tvář.“ I cvičil se tak s kloboukem, smekal, dával si jej před tvář, že pero čnělo ode tváře, ven.

Pak si myslil, kde by se mohl s dítětem setkat. Že by to mohlo být na kopci u kříže; tu že by se postavil za kříž, jedním ramenem kříže že by si zakryl tvář a pak že by s vnoučkem promluvil. A tu zase chodíval na pustý kopec, stavěl se za ulomený kříž, skrýval tvář za jedno jeho rameno a učil se, jak a co řekne.

Předsevzetí tedy Lovák měl. Pak si myslil, že se to stane na břehu podél vody, až ho potká s matkou. Jenže po břehu chodil v čas, kdy věděl, že tamtudy nechodí Katuška, a na kopci za křížem cvičil se v chvíle, kdy viděl Katušku, ana s hošíkem kráčí na břehu.

Ale všecko toto cvičení nebylo nic platno. Jednou odpoledne Katuška byla nedaleko myslivny zastihnuta bouřkou. Běžela, kde by ukryla hocha, vběhla do myslivny a postála v síni. Obloha se zatáhla, zamračila, že bylo jako večer, s oblak lil se dešť, po oblacích jezdil blesk a při rachotu hromu šlehal na vše strany.

Dítě v síni plakalo.

Lovák otevřel dvéře, uchopil dítě z náručí Katuščina, běhal s ním po pokoji v šílené radosti, plakal, smál se, kladl je na ruku, hned zase na klín a volal: „Máš dědečka, máš!“

A když zašlehl blesk, volal do okna: „Díky tobě, dobré nebe, žes mně na ponejprv zastřelo tvář; po druhé to půjde!“

A shledal všecky své klobouky a všecka pera, prohledal kapsy, máli v nich kornout, a pořád volal: „Máš dědečka, máš!“

„Já si vzít tenkrát Márinku,“ povídal Kmoch, „jak bych já teď svoje vnouče umuckal!“

XIV.

Podle všeho byl by musil starý Dolina dlouho častovati sebrané z návsí hosti, než by byl „syn podruh“ přišel prosit, aby se při jeho stolu mohl nasytit. Již nyní byla by ta hostina musila trvati několik roků, a na tolik, ačkoliv byl jako králem mezi okolními sedláky, Dolina přece i se statkem byl by sotva vystačil. Ten podruh, s jakým Dolina, jak říkával, jen si vyplachoval ústa a jaký na tolik byl dobrý, aby jemu nacpával dýmky, nešel a nepřišel.

Za to přicházely o něm pověsti, jimž ani Dolina nemohl uzavříti sluch, protože se ozývaly i před ním. Podnik Staňkův se dařil tak, až lidé soudili, že za těch několik let už musí mít „babek“, že by se mohl v Lešanech zeptat, co stojí na návsi chalupa s třiceti korci polí. A musíme podotknout, že to nikdo Staňkovi nezáviděl, ano že mu to přáli, i k vůli Staňkovi, i snad ještě více k vůli Dolinovi, protože viděli, že ho to zlobí.

Tak daleko může dojít převrácenost lidská, že i při synovi může se neradovati z úspěchu, protože syn při něm nečinil se závislým na otcovské almužně, a byť i obnášela statek. Neboť jako Dolina vše, cokoliv dával, s opovržením dával, aby darem snižoval toho, kterému dával: tak považoval i syna za dědice ne snad jen statku, ale hlavně všech vlastností Dolinovských, dle kterých by syn dále krutě vrhal posměch ve tvář chudině — jmenem statku Dolinova.

Staněk vzal na se to nehodné snižování nižších, šel mezi ty opovrhované, přihlásil se k nim, zamítl dědictví své a jmenem práce dobýval úctu sobě i těm, kdož pracovali s ním.

Tím tedy, že syn k němu se neutíkal o pomoc a hlavně že neměl toho potřebu, aby za pomoc volal, cítil se Dolina beze zbraně, byl málomocný. Nic nepomáhalo projíždět okolí a v zábavách známého druhu hledati rozptýlení. Našel se člověk, který mu řekl: „Nechci nedůstojně ničeho, nechci nedůstojně býti ani dědicem tvým.“ A ten, kdo to řekl i provedl, byl Staněk, jeho syn.

Tu počalo se Dolinovi stejskat i při zábavách, i doma. Dlouho pohlížíval k vratům, zdali mezi prosebníky přicházejícími na dvůr uvidí svého syna, dlouho se připravoval, kterak mu hodí před tím soustem do tváře posměch. Ale syn nepřicházel, posměch zůstal nevrženým, a ten posměch nevržený počal tížiti toho, kdo se ho nemohl zbaviti.

Nyní můžeme sobě pomysliti, kterak na něho působil rozhovor, jejž slyšel kamkoliv přišel.

„Nu, jakž, pantáto, vede se vašemu synu?“

„Mému synu? Snad přece já se nebudu hlásiti k takové hladomorně?“

„Šelmo vy, nehlásíte vy se. Myslím, že vy ho potajmu podporujete; chodí si jako kytka, jeho hošík je přistrojen jako někam za sklo —“

„Já jeho podporovat?“

„Nu, ale máte z něho přece radost. Jak byste neměl radost? Já myslím, jestli se mu takhle povede několik let, koupí si váš statek, ano, jistě se zeptá, zač je váš statek.“

Jiný přišel a pravil: „Podívejte se, mám knihu, váš syn nosí je z Prahy a nám je půjčuje, má jich plnou almaru. Jak kdo chceme: k smíchu, k pláči. Já se divím, jak se v té almaře neseperou, jsouť jedny k smíchu, druhé k pláči."

„A kdy by to byly knihy od prvních emankusistů, neváží dohromady ani mých korec polí," posměšně řekl Dolina.

„A to bůh sám ví. Staněk říká: „Každá kniha jesť jeden moudrý člověk; kdo ji přečte, mluvil s jedním mudrcem" — on to béře jinak než vy. Pak zase říká: „Když přečtu pěknou knihu, mám všecko na světě radší, sebe, ženu, dítě, živnost svou, každého člověka bych k srdci tisknul" — on to béře zcela jinak. A kdo nic nemá, tomu půjčuje knihy zadarmo, kdo něco má, za malý poplatek a říká: „Na snadnější spůsob nikdo nemůže mluviti s mudrci."

Zas jiný jinde prohodil: „Vy, pantáto, máte asi radost vstávaje lehaje."

„Z čeho bych měl radost vstávaje lehaje?"

„Syna vašeho mají všichni lidé rádi, zvláště lid sprostý — ten by šel pro něj do ohně, utlouk by se pro něho. Zavolat na ně, celý kraj sejde se, celý kraj je jeho. On je jako velmož. Žádného na světě tak neposlechnou jako jeho. On je kus Krista: Kristus se vtělil v člověka, on v podruha, ale už je víc než velmož. Jakž byste vy neměl radost! A ten jeho klučík — jako by vám vypadnul z oka, jak pak nemít radost!"

„Což myslíte, že ho znám? Ani mi ho neukázal, já ho neznám," u vyčítavém horlení řekl Dolina.

„Jeli možná! To jsem nevěděl. Nu, vlastně proč by ukazoval; vy o jeho svatbě svolal jste kde kdo byl, aby viděli, jak ho šoupáte z domu. Vida, vida, takové je to."

Dobíral si ho každý, kdo s ním o synovi mluvil.

„Ale, co bych udělal, pantáto, když s vnoučetem nejde k vám?"

„Co byste udělal?

„Šel bych k němu, to bych mu udělal naschvál, a uviděl byste."

„Já k němu? Já, který tolik let čekám, že přijde ke mné, já bych měl jíti k němu a prosit: „Synu, já chci vnuka vidět, ukaž mi svůj poklad!" Ta noha by mně musila zkamenět, až by mne k němu nesla, zdřevěnět jazyk, až by to vyslovil!"

„Nezaříkejte se, pantáto. K vůli dětem se podnikaly jinší cesty. Vy ji také podniknete."

„Já, do té hájovny, kam jsem vodil hochy, že se smáli té její matce" —

„Nu, dceru té Jozky vzal si Staněk, za manželku, a po ostatním už nic není."

Dolina pokračoval: „Kde ten Lovák mne postřelil do nohy! A sám to vyhnal, až mi to sem na dvůr přišlo žebrat — tam abych šel a žebral, já?"

„Ale, ale! Já vám stojím za to, namlsat se dnes, půjdete zejtra zas. Teď už vás nepostřelí. Tenkrát jste lezl někam, kam jste lézti neměl. Teď byste tam zrovna měl vlézt."

Patrně, dobírali si ho.

Tenkrát na Dolinových lukách, jež rozprostíraly se na břehu proti hájovně, zase sekali sena. Bylo tam veselo, ženci a žnečky přicházeli se zpěvem, na lukách s nimi zpívaly kosy a srpy. Bylo to od hájovny veselé podívání, a když to viděl malý Dolinův Otík, chtělo se mu tam. Bylo mu na čtyři roky.

Nebylo příčiny, proč by tam nešel, vždyť se zastavíme, usadíme u každé louky, třebať náležela cizím. Katuška tam dítě na loďce převezla, na téže loďce, po které se převážela s Staňkem o sňatku svém. A když se převezli na louky, řekla Otíkovi: „To jsou louky tvého dědečka.“

Protože jiného dědečka neznal, hošík myslil na Lováka. Neboť to už nemusím ani vytknouti zřejmě, že po onom lijáku, za něhož zvolal: „Máš dědečka, máš!“ — Lovák míval často uchystaný kornout a že Otík uměl hledati ve všech kapsách, nekryjeli se v nich ještě druhý. Také nemusíme ujišťovati, že Lovák dětem svým, jak je nyní nazýval všecky, vycházel vstříc, tu podél břehu, tu v lese, tu na vrcholi pustého kopce. Jenom to musím říci výslovně, že do hájovny si posud netroufal, z příčin, jež každý pochopí, kdo se s Józou seznámil.

„Kde je dědeček?“ ptal se Otík a tu se rozhlížel po komsi, kdo má za kloboukem pero.

„Dědeček tu není,“ řekla Katuška; „proto tě sem vedu, že tu není.“

„To není žádný dědeček, když bychom sem nesměli,“ řekl Otík.

Na to matka neodpověděla.

Hošík běhal po louce. Ženci a žnečky, kteří věděli, kdo jest, chovali se k němu, jako by byl Dolinův syn, jak by byl „mladý pán“. Žnečky snášely mu trávy, květiny, ovoce, co měly. Z kosené sena mu udělaly ohrady a v těch mohl řádit do unavení. Večer, když ženci a žnečky s vozy odjížděli k domovu, měli ho k tomu, aby jel s nimi, že ho dovezou k dědečkovi. Hošík by byl jel, neboť líbilo se mu jezdit. Potom povídal: „Vím už, tam ten dědeček má lesy, tuhle ten má louky.“

Doma u Dolinů ženci a žnečky neměli nic pilnějšího na práci, než že povídali o Otíkovi a že ho loudili, aby jel s nimi. Povídali to tak dlouho a tak rozličnými spůsoby, až to slyšel Dolina. Vždyť to vlastně povídali, aby to slyšel a mezi sebou si řekli: „Lidičky, uvidíme, co z toho bude.“

Když to Dolina uslyšel, stavěl se lhostejným, spíše zamračeným a zlobivým; ale povídali přece dopodrobna všecko, jak Otík vypadal, co dělal, co mluvil, vypravovali vše, co věděli, až už pak nic nevěděli a začínali znova.

Aby se nezdálo, že jest tím vypravováním tuze zaujat, povídal Dolina: „Vím, že mne chcete zlobit. Kam přijdu, vypravují mně o Staňkovi a o tom dítěti, a když přijdu domů, nemám pokoje. Což už ani doma nemohu si zakázat, aby se mně nepovídaly věci na vzdor?“

Druhý den zase přišla Katuška s Otíkem na louky. Ale když se s ním chtěla vracet, hoch s ní nechtěl, že by tu byl rád. Když matka předstírala, že tu nemůže sečkat, a že musí domů, staly se žnečky

orodovnicemi za chlapečka, aby ho zde nechala a večer že ho přivedou domů.

Stalo se tak; matka odešla, Otík zde zůstal. A zase mu stavěli hradby ze sena, zase jim byl jako pantátovým synem. Jenže dnes si ho převzal na starost nádvorník Josef. Ten když včera uslyšel doma tolikeré o něm vypravování, dnes sotva rána se dočkal, už aby byl na louce.

Tu sotva že dítě uviděl, smekl čepici, usmíval se, se smeknutou čepicí chodil kolem Otíka, jako by Otík byl motýl a nádvorník jako by tou čepicí chtěl toho motýla plácnout. A chodil kolem něho do kola, aby ho uviděl ze všech stran. „Zrovna takový," říkal nádvorník a myslil na Staňka. „Kdy by ho pantáta viděl, musil by si myslit, že má čtyrletého Staňka." Pak se obrátil a povídal jako pro sebe: „Kdy by to někdo pantátovi řekl, jak já ho zde vidím, poběhne sem."

Za rozličných řečí dělal menší a menší kruhy kolem Otíka; a když řekl, chceli si sednout na hnědouše, kterého vzal schválně s sebou: Otík schýlil křídla a dal se polapiti.

Byl pak únos a útěk. Nádvorník jako poloviční blázen utíkal ku koni s Otíkem, posadil ho a drže jednou rukou koně, druhou Otíka, vypravoval, co o koni věděl. Vše jedno, zdali tomu hoch rozuměl anebo nerozuměl; vypravoval, jak koně chystal na námluvy, jak z toho nic nebylo, ale pánu bohu poručeno, že snad se také dobře stalo. Pak vypravoval jako moudrému člověku, že on by nikdy nebýval tak proti tomu, jako pantáta, aby si tatínek vzal maminku, a vypravoval všechen nesmysl, jaký mu na jazyk přišel, týkalli se Staňka.

Toť se ví, že hoch ničemu z toho nerozuměl, ale konec všeho byl, že se mu líbilo sedět na koni.

„A jestli pak bys chtěl na koni k nám?" ptal se nádvorník a vypravoval, jak to u nich vypadá a jak se proháníval s otcem, když byl malým, že Otíkovi opět ze všeho nic jiného v mysli neutkvělo, leč že se mu na koni líbí. Neboť že býval otec také někdy malým, Otík nevěřil; kteréž dítě by takým nepravdám věřilo?

A tak se stalo, že Otík řekl, že by chtěl na tom koni s nimi.

Toto svolení nádvorní kadiv neporazilo, takovou měl radost. Jenže když tu radost měl, nevěděl z místa, máli dítě to vzíti s sebou aneb celou věc jen tak považovati za žert. „Vzít hocha s sebou, jak by to dopadlo?" rozumoval. Pak dodal: „Nevzít ho, jaké bych to měl srdce, abych to neudělal?" A když tak v sobě se klátil jako dvě váhy, kde střídavě na jednu se přidává, co s druhé se ubírá, svolal žence a žnečky a povídal: „Co myslíte, lidičky, abych tak tuhle s tím chlapečkem dnes přijel k nám?"

To už se rozumí, že všichni k tomu radili jako k čemusi, co od Šalamouna nebylo s podobnou moudrostí proneseno. Ještě ani se nechýlilo k večeru, ženci a žnečky vypřáhli z práce, sestavili se s kosami a srpy kolem koně, na němž seděl nádvorník s Otíkem, a vesele bral se průvod od luk k Lešanům do Dolinova statku.

Touže cestou, kterou kdysi matka Otíkova šla od Dolinův za posměchu snad týchž ženců a žneček, touže cestou ubíral se nyní průvod

jako vítězný: za vejskotu, za jásotu, za popěvu všechněch vjížděl na koni syn téže matky, po téže lesní silnici do Lešan, k Dolinovům.

Tak si s námi osud zahrává; a přece jest v tom více než hra.

Jaktěživ tak radostně neotvíral nádvorník vrata do statku, jako tenkrát, jaktěživ tak radostně nevjížděl do něho jako tenkrát; ani s nevěstou tak radostně byl by nevjížděl.

„Tohle uvidíme, jaké to bude?" mluvili ti, kdož byli v průvodu. A když Dolina vyšel na dvůr, aby se podíval, co to do dvora vjíždí za takého pokřikování, stál pojednou před hnědoušem, na němž otevřev vrata seděl již zase nádvorník a před nádvorníkem, jemu jako v klíně, seděl Otík.

Nádvorník smekl čepici a povídal ukláněje se: „Pantatínku, tu je," pak pustív čepici na zem, oběma rukama vyzdvihl Otíka až nad hlavu a jako když vejská, volal ke všem kolem: „Tu ho máme, tu je!"

Starý Dolina hned věděl, kdo že to je, podoba rodinná byla při hošíkovi, jako když z jednoho obrázku vypadne; ale přece se zeptal: „Kdo to je?"

A při té otázce byl zaražen a popleten; mohl se též ptát: „Kudy odtud ven?" Bylo to bludiště, do něhož byl vehnán, cítil, že v něm se potácí, i to cítil, že neviděl žádné světélko, a nic neviděl, co by mu ukazovalo i jen na vzdálenou cestu.

Hošík v rukou nádvorníkových byl sice trochu zaražen novostí věcí, ale radost, že jel na koni a pak radost dětská, která dovede jediným pohledem a úsměvem a slovem přetnouti nejzapletenější uzle starostí a smutku — tato radost ihned se po tváři dětské vzchopila a vyšlehla jako to žádoucí světlo v bludišti.

„Dědečku," řekl Otík a nahýbal se k němu.

„Podívejte se, lidé," smáli se a vejskali ženci a žnečky, „říká dědečku, jako by ho znal." A smích a pláč všem byly zároveň na tváři a v očích, jen že dosud nebylo rozhodnuto, máli vypuknout více smích anebo pláč.

Tolik přece Otík nevěděl, aby s určitostí se mohlo říci, že dědečka poznává; neboť hned jako v zápětí za oním oslovením se ptal: „Jste ten dědeček, co má louky?"

Na tuto otázku, která nebyla leč jednoduchým pochodem myšlenek v dětské duši, ženci a žnečky si to rozdělili: jedni vypukli v smích, druzí v štkání a povídali si jedni v smíchu, druzí v štkání: „Podívejte se na to dítě, co se ono ptá: jeli to dědeček?"

Nyní byla řada na Dolinovi, aby odpověděl. Dítě po něm vztahovalo ručky, diváci po něm, smímli říci, vztahovali oči a ve všech jako když jest hlasitě promluveno: „Nu tak, začni!"

A v skutku Dolina chtěl promluvit. Těžko říci, chtělli vysloviti svou nelibost z tohoto překvapení, aneb chtělli dítě přitisknouti v náruč; ale bylo vidět, že jakmile nějaké slovo jeho dostalo se až na jazyk, jako by je v něčem utopil, už bylo zas po tom slovu. Ústa dělala náběh, chtěla mluviti a kdo poslouchal a se díval, neuslyšel a neuviděl nic, leč že také starému Dolinovi drkotají zuby.

Ženci a žnečky pošťuchovali se lokty; vybízejíce druh druha k pozornosti, říkali si: „Má ho rád!" Po tom některý z nich ne-

moha to udržeti již za zuby i v pláči i v smíchu volal: „Má ho přece rád!“

Na toto zvolané slovo, jako by všem bylo dalo společné heslo, každý o krok pokročil směrem k Dolinovi, aby mu neušlo ani jediné hnutí, máli ho rád a kterak ho má rád.

Dosud Dolina nepromluvil a bylo na něm, aby mluvil. Ale nic naplat, nepromluvil; nýbrž náhle se tváří odvrátil směrem k svému obydlí a hlasem násilně vyraženým zavolal: „Matko!“ Potom i kroky tam obrátil a běže jako mladými nohami volal: „Matko! Matko!“

„Jde pro panímámu,“ říkali ženci a žnečky.

Tu se objevili na prahu Dolina a Dolinová; Dolina, jakož byl už ve světnici mluvil, říkal nyní na prahu: „Jen pojď, podívej se, co tu máme!“ A ukazoval směrem k zástupu, z něhož na koni vynikal nádvorník a v rukou jeho Otík. Pak ji vzal za ruku, vedl a táhl ji zároveň a mluvil: „Tak jen pojď, podívej se, co to máme.“

Když měl Dolina u koně a u Otíka také matku, jak jí říkal, bylo mu už volněji. Nebyl v tom bludišti sám, byla s ním žena a byl při nich vnuk, a tu by si málem byli mohli říci: „Bloudíme, ale takto jsme pohromadě všichni.“

„Který pak to?“ řekla Dolinová a ukazovala na Otíka, jehož do výše držel nádvorník a srdce jí dávno bylo řeklo: „Tuhle ten!“

A již ani nečekajíc, že po ní ruce vztáhne, napjala náruč k nádvorníkovi a z té náruče nádvorníkovy lehce se smekl v náruč babiččinu — Otík.

„Zlaté dítě, tak mi tě přece přinesli! Tak mi tě přece přinesli!“ řekla a v náručí s ním ubíhala do stavení jako prvé Dolina, když tam běžel a volal: „Matko!“

Zbyl tu zas Dolina sám, Otík s babičkou zmizel, diváci měli polovici divadla tu tam. Dívali se na toho, kdo tu zbyl a ten byl Dolina. A Dolina jako by se teprvé probíral z jakéhosi polosnění, z mrákot, dal se do jednotlivých, jako urvaných výbuchů smíchu a mezi těmito jednotlivými výbuchy pronášel v urvaném smyslu tato urvaná slova: „Tak hleďte!“ Pak zase: „Otík!“ Potom obraceje se zrakem k obydlí jako by novinku povídal, řekl: „Matka si ho tam odnesla.“ A pak ještě jako v rozpacích podíval se po všech žencích a žnečkách a dodal: „Musím tam k nim!“ A spěchal tam i loudal se tam, zastavoval se a smál se a k sobě mluvil — musil tam k nim.

A tak dítě vykonalo zázrak, jaký by se byl žádnému rozumnému nepodařil, a co tíhlo od sebe, ač po krvi náleželo k sobě — ejhle malé dítko jediným slovem vše to na další cestě zadrželo a k sobě zas je obrátilo. A drželo je pohromadě.

Povídám: každé dítě má v sobě divotvornou moc, tuto se osvědčila. A dále povídám: tak zvaný ztracený člověka ráj každým dítětem se k nám hlásí zpět s veškerým leskem, s veškerou krásou i blažeností svou, a toliko na nás jest, abychom vešli do něho, když jsme se nesmyslností svou z něho vyhnali.

Jaktěživ s takou pýchou nádvorník nepoklepával koni na plece i nehladil ho po hřívě, jako dnes: a to mžikem ještě jednou cválal

na něm k lukám zpět a tam v hájovně vypravoval, co se přihodilo u Dólinův.

XV.

„Co řekli?“ ptal se Dolina nádvorníka Josefa, když se vrátil s hnědoušem od hájovny.

„Co řekli!“ řekl Josef. „Když jest u dědečka, jest doma; však on nám ho zase vrátí.“

A ten večer byli by Otíka otázkami zasypali, kdy by sám jim byl nedal otázek tolik, že na jich zodpovídání nestačil jim čas ani rozum; jeť vůbec známo: dítě dovede se zeptati více, než deset moudrých může zodpovídat. A tu byl Dolina samý smích, a tu se rozpomínal, že po léta tak se nerozveselil při všech svých radovánkách a hostinách, jako dnes s vnukem svým.

I druhý den si vnuka nechal a ukazoval mu vše od koňův až po holuby a ptal se ho, co by si chtěl vzíti, a byl by mu dal vše od koňův až po holuby, kdy by hoch byl věděl, co by si měl vzíti.

„Jen si vyber co chceš, milé dítě,“ říkal Dolina.

„Dědečku, já si tohle vyberu: abyste na koni jel se mnou na luka a pak k nám — to budou koukat!“ řekl Otík.

Nic snadnějšího než tato žádost a přece v ní byla obsažena největší rána, jaká mohla Dolinu potkati. *On* měl se vydati k synovi a ne syn k němu, aby prosil, aby žebral, jak to sám nazýval. *On* měl dojíti k té nitěné královně a k tomu synu podruhovi, aniž by se byl dočkal, by od nich byl požádán za nejmenší věc, a kdy by byla obnášela pár holubů, jichž mu lítalo po střechách do nesčíslna.

I teď, když vnukovi nabídnul, aby žádal co mu libo, vlastně myslil, že přece synovi tím ukáže, jakým by mohl býti a jakým umí býti dárcem. Avšak vnuk po dětském rozumu svém na něm žádal, aby vsednul s ním na koně a jel k nim — a Dolina řekl, že mu neodepře, očkoliv bude žádat.

A byl jako by do něho udeřil ranou, byl jako omráčen. „Vyber si něco jiného, to není žádné vybrání,“ řekl Dolina.

„To je to nejhezčí,“ řekl Otík, „a kdy byste se mnou nejel, nic nechci od vás.“

„Nic nechce! Staňkova krev. Vida, nic nechce. Kde to ta mládež nynější chytá?“ mluvil Dolina, když viděl, že by to hoch mohl mysliti ve vší opravdivosti.

„Když myslíš, pojedu,“ pravil Dolina; „proč bych nejel, když chceš?“

„To vás mám rád, dědečku,“ řekl Otík, a dědeček mu byl od té chvíle znamenitým člověkem.

Ale dědeček od té chvíle počal se připravovati v myšlenkách na tu cestu jako na cosi, čemu tíží nic se nevyrovná, jako by to byla jeho poslední cesta.

„Kdy pojedeme, dědečku?“ ptal se Otík.

„Kdy pojedeme?“ opakóval Dolina a v mysli uvažoval, kdy pojedou. „Nu, kdy pojedeme! Co pak myslíš, kdy bychom měli jeti?“

„Kdd chcete, dědečku; pojeďme zejtra ráno, až půjdou ženci na luka," řekl Otík.

„Tedy pojedeme zejtra ráno," řekl Dolina a to mu bylo, jako by vyslovoval svůj ortel a jako by do zejtří jenom měl lhůty, aby žil. „Tedy pojedem zejtra," opakoval si a poohlížel se, co má vzíti s sebou na tu poslední cestu. A ačkoliv jeho myšlenkám nic se nenaskytovalo, co by mimo Otíka vzal s sebou, přece mu bylo, jako by měl míti na bedlivém pozoru, by nic důležitého doma nezapomněl.

A od té chvíle kdykoliv Otík vesele pověděl, že zejtra pojedou s dědečkem, Dolina s tajnou bázní opakoval sobě ten čas a rozhlížel se, jako by více neměl spatřiti svůj dvůr a což na něm jest.

Zejtra ráno stál již kůň na dvoře připraven a upraven. Nádvorník Josef mu dal nejkrásnější šat, kůň byl samý fábor, samá kytka, samá mašle, jako by jeli někam na námluvy, na svatbu. Jako by to, čeho se při Staňkovi nedočkal, mělo býti tuto nahraženo několikerým způsobem, tak to uchystal.

Ženci a žnečky stáli kolem koně, také v kytky oděni, kosy vzhůru přes ramena vztýčené byly spojeny chvojí a rozličným pletivem z listí a květin.

A nyní vyšli ze stavení na dvůr Dolina a jeho vnuk, Dolina v zasmušilých starostech, jako vrba nad hrobem sehnutý, a vnuk lehký jako motýl, jako májový květ, zářivý jako májové jitro.

Když tyto přípravy Dolina uviděl, málem na rovině klopejtnul, a když to Otík uviděl, poskočilo mu srdce a hošík zatleskal si ručkama.

Potom jeli Dolina s Otíkem na koni a koně vedl nádvorník Josef. Za nimi ženci a žnečky.

A když ženci za vsí poprvé si zavejskli a kůň si zařehtal a Otík na něm si poskočil, Dolina povídal nahlas s těžkým povzdechem: „Těžká to cesta, těžká to cesta."

A za chvíli dodal: „Jít někam prosit, těžká to cesta."

Ostatním byla ta cesta jako tanec, jako cesta k čemusi jasnému, i poskakovali jako do tance, sám koník si poskočil, a Josefovi se zdálo, jako by na zádech cítil o několik křížků méně.

A Dolina sobě zavzdychal: „Sedlák jít prosit k podruhovi!" A tu bylo vidět, že jsou prsa jeho jako v kleštích, slova z nich že jenom jako z pasti nějaké kradou se ven. Pak dodal: „Já tu cestu podnikám, ale já nevím, jestli ji vykonám — těžká to cesta!"

Otík prohodil: „Dědečku, to nám to ubývá, hned jsme doma," a v myšlenkách byl již doma.

„Drž se mne, hochu, abys nespadl," řekl Dolina a tiskl hocha k sobě. Ale tato slova s tím tisknutím znamenala, že on se svou tíží chce se přidržeti lehkosti chlapcovy, by cesta mu byla snadnější a on se na koni udržel.

Pak přišli k místu, kde se lesy rozvíraly a kde počínaly Dolinovy louky. Za těmi lukami tekla Vltava, za Vltavou bělala se hájovna. Tu se Dolinovi zdálo, že se mu dělají před očima mžitky a řekl: „Zastavme se trochu, abychom si poodpočinuli."

Zastavili, ačkoliv nikdo nebyl unaven kromě Doliny a ačkoliv ostatní šli pěšky a Dolina jel na koni. Když se zastavili, rozlehl se

sem ranní zpěv ptactva a Dolina, aby měl příčinu postáti déle, pravil: „Postůjme ještě, jest to tu pěkné.“ Tu si povšimnul někdejšího pustého kopce, který se zvedal za hájovnou — ejhle, kopec nebyl více pustý, zelenal se jako ostatní kopce; zelenal se mladým křovím a to vypadalo jako mladistvá kadeř překrásně načechraná, na uvítání zvláště uchystaná.

„Ten pustý kopec jest zelený,“ řekl za chvíli Dolina dívaje se za hájovnu.

Avšak před hájovnou bylo divné divadlo. Tam bylo shromážděno lidu jako o procesí a když náš průvod dále se hnul, uslyšel Dolina zavejsknutí sterých hrdel a uviděl mávání rukama a klobouky.

„Co to?“ ptal se Dolina.

„Ti pojedou s loďmi ku Praze,“ řekl Josef, „a zdá se, že čekají na nás.“

„Čekají na nás — těžká to cesta,“ řekl Dolina, a bylo mu, jako by ti všichni se byli sešli k jeho popravě. „Nu hleďte, už jedem,“ dodal. „Jestli jste na to čekali, už jste se dočkali.“

Zatím dojeli až ku břehu a to co bylo prvé kolem hájovny na břehu druhém, bylo nyní již sestaveno v lodích, na lodích byly vytaženy šátky a stožár byl ozdoben chvojí a kytkami. Na lodích sešli se dnes i hudebníci a nádvorník Josef brzy rozeznal, že jest mezi nimi také Pirkaš. „Vždyť by ty lodi tak brzy se nebyly dostaly na naši stranu, kdy by Pirkaš na nich nehrál,“ řekl.

Tedy lodi přistrčily se k břehu a z nich vystoupil Staněk a Katuška na uvítání otcovo.

„Jak pak mám sestoupit s koně?“ tázal se Dolina, když už Staněk i Katuška stáli bez mála před ním. „A jak vás mám prosit? Nikdy jsem neprosil, vždy jsem poroučel; neber to tuze na váhy, vypadnouli mé prosby trochu pánovitě. Jenom nikoho prosit, svrchované nebe, jenom ne prosit!“

A ten muž, který tím žil, aby byl od lidí prošen, ten nyní vyznával, že snadněji jest umřít než odhodlati se k prosbě — a přece což jiného byla celá jeho cesta s Otíkem než prosba k synovi, tedy zároveň prosba nepřirozená a tudíž snad ta nejtěžší. Již byli k němu přikročili Staněk i Katuška, Katuška, aby s koně sňala Otíka, Staněk, aby s koně pomohl otci. A Katuška v náručí snesla si dítě a Staněk s náručím svým pomáhal otci. Starý Dolina byl již s koně sestoupl, ale ještě byl zabrán v myšlenky trudné a těžké cesty své a ještě v náručí synově mluvil: „Nenesu s sebou nic, a jdu jen tak s prázdnou rukou. Pořád jsem se doma ohlížel, co bych vzal s sebou na cestu, ale nic se mně nezdálo a jdu jenom s prázdnou rukou.“

„My čekali na vás, jste tu,“ volali Staněk s Katuškou a z ruky do ruky podávali si Otíka, k němuž také již rozpřahoval náruč starý Dolina.

Starý Dolina ze všeho dosud se nevypovídal, měl ještě mnohé na srdci, co musilo ven, před mnohými lidmi ven. Tedy drže Otíka v náručí, mluvil k lidem v těch lodích, jako by k nim měl kázaní. „Víte,“ pravil, „jak z živých lidí mohou býti mosty? Tak hle. Mezi mnou a mezi mým synem tekla tuhle ta řeka, táhly se tyto louky, tam ty lesy;

ja nemohl k němu, on nemohl ke mně. Tu přišlo dítě, řeklo, že se může i přes louky a řeku a to dítě bylo mostem, a po tom mostě já přišel sem a jsem zde."

A podobně mluvil, a tu se mu zdálo, že všecko již řekl.

Tak se sešli opět, kdož tolikerým způsobem byli od sebe jako roztati.

I povídám: každé dítě má v sobě divotvornou moc, a tuto se osvědčila. A ještě povídám: tak zvaný ztracený člověka ráj v každém dítěti se k nám hlásí zpět s veškerým leskem, s veškerou krásou i blažeností svou, a toliko na nás jest, abychom zase vešli do něho, když jsme se nesmyslností svou z něho vyhnali.

* * *

Teď už málo zbývá, co bychom si řekli. Teď máme všecky nitky pohromadě, svážeme je tedy jednou nitkou v jeden uzel, a bude z toho jeden celek.

Právem Kmoch říkal, že jest jednoho vnoučete na tolik náručí málo, to bylo pravda. Chtělli ho míti u sebe Lovák, nemohl k němu Dolina, bylli u Dolinův, chodil Lovák jako když mu flinta zrezovatí, díval se k zemi a něco hledal; a bylli Otík u některého z obou, neměli ho doma a stýskalo se po něm.

Tu tedy bývaly ještě malé hádky a šrůtky, protože hocha každý chtěl a hoch se nemohl na tolik částí rozdělit. Až konečně řekl Staněk: „Nepůjde ani sem ani tam, zůstane doma, takové toulání není k ničemu, kdo ho chce vidět, ať přijde k nám." V té věci projevil Staněk kus samostatnosti a náhledu zdravého, že dítě náleží rodičům a pak teprv těm druhým; Staněk říkal Katušce: „Ať je má dítě rádo, ale vychovávat mi je nesmějí, protože to neumějí." A i v tom měl pravdu.

Za to nyní bývalo to pro Otíka jako svátkem, nechť šel k dědečkovi, „který má lesy" anebo k dědečkovi, „který má louky".

Šelli do myslivny, Kmoch učil ho zacházeti s puškou, protože praděd Józa mu ji doma nesvěřil, zotvíral mu všecky přihrádky a kapsy u každé brašny, ukázal mu nože, všecky kožešiny, nářadí lovecké a podobné.

Když přišel k Dolinovům do Lešan, převzal ho z první ruky nádvorník Josef, vedl ho do stájí, ukázal mu všecky své poklady koňské, jichž byla u Dolinův hezká řada. U každého postáli, o každého vlastnostech si pověděli a pak na hnědoušovi spolu projeli se po dvoře, kolem statku, po návsi, a Josef si liboval, že žádný hoch neumí seděti na koni jako Otík, což dokázal tím, že jezdil na něm i bez pomoci Josefovy.

Ještě častěji scházeli se všichni u hájovny, a když tam ještě něco mladého přibylo a když jediný Otík nebyl na dračku, a když těch draček bylo několik, měly schůzky podstatné příčiny.

A scházeli se sem také pod večer, když Staněk s knihou v ruce býval středem malého toho kruhu, jenž poslouchal s pozorností dychtivou. Neboť nyní snad už nemusím dodávat, že i Józa přemohl svou

nechuť k Lovákovi a že i Lovák nedocházel více jen pod okno, nýbrž že i na dvéře zaklepal.

S Jozkou si odpustili, co si odpustiti měli, ale Jozka do myslivny více nešla.

A k čemu také my bychom nutili je v stáří, co po celý život nedovedli? K čemu bychom o nich lhali cosi, čím bychom zastřeli pravdu, jakou celá jejich minulost odhalovala? K čemu bychom nyní říkali: „Nebylo cosi mezi nimi,“ a v skutečnosti to bylo; k čemu brali bychom v jedno do rukou nitky dvou životů, které byly již tragickým spůsobem jako zpřetrhány?

Lováka a Jozku poutalo již jen, co je poutati mohlo: dítky, a k těm Lovák jenom potud si osoboval právo, mnoholi mu ho ponechávala Jozka. Věděl to, mluvil o tom, nežádal sobě více, byl spokojen s tím, mnoholi mu ho přenechala, a říkal, že ani tolik nezasluhuje a tím vlastně dokázal, že umí býti i hrdinou. Ale zasluhoval toho práva tolik. Neboť člověk, jenž tolik a tak do hluboka přetrpěl svým blouděním, zasluhoval ho alespoň tolik, mnoholi se mu povedlo, že našeho soucitu si získal.

Tedy v dítkách se to našlo, že ty spuchřelé kmeny přece hlásily se v jedinou rodinu.

Můžeme se k nim pod večer podívat, jdemeli po břehu Vltavském. Pustý kopec tedy hlásí se k ostatním zeleným kopcům jako svobodný bratr, nejmladší, ale za to nejkrásnější bratr. I nemusí se nyní z hájovny na jeho vrchol, aby z jara a v létě do noci bylo slyšet ty nevystihlé vlny ptactva zpěvem hovořícího. Jeť i hájovna tím zpěvem obalena, tak že v okně není často slyšet ani drozdí rodinu, která tam už jest nyní asi v desátém koleně.

Na vrcholu kopce kříž zvětralý po některých ranách větrů docela se rozpadl — snad že už nikoho nebylo, kdo by měl s Janem evangelistou tvořiti smutečné skupení pod ním. Nyní se tam rozléhala veselá píseň Otíkova, který poháněje skot z hájovny odtamtud sousedním kopcům dával veselou zprávu, že se na ně dívá a že má srdce po dětsku radostné.

Pod večer tedy všecky vidíme před hájovnou, kolem nich s hladce lesklou tváří ubíhá Vltava a mezi nimi sedí Staněk s knihou v ruce.

Tu se stává, že Józa nejdříve propukává v smích, jeli čtení o něčem, co nutí k smíchu: „To je zatrolená legrace v tom čtení,“ říká a pěstí sobě utírá slzy z rozesmalého oka. „Toho, kdo to sestavil, chtěl bych znát,“ a zase se směje.

„To je dobrý *emankusista*,“ říká starý Dolina.

Nyní nastává mezi Lovákem a Dolinou malá potyčka. „*Emankusista*,“ opakuje Lovák s posměchem.

„Vy už toho škleblení nenecháte, vy musíte pořád *brodit*,“ říká Dolina.

„Nebrodím, nebrodím,“ směje se Lovák, „ale dejte pozor na knihy, v těch jest takový *fundus štruks*, že se může člověk naučit mluvit.“

Tak si pomálu vytáhnou celou zásobu těch Dolinových oblíbených slov, „aby je provětrali“, jak dodává Lovák.

Kdo chce vidět blaženou rodinu v domácnosti, nechť se do té hájovny podívá později večer oknem, jako se díval Lovák, i uvidí, jak to běhá z jednoho klínu na klín druhý, jak je jim milejší brzy otec, brzý matka, brzy ten brzy onen dědeček a jak mezi těmi poupaty se usmívá i ta stará tvář. Jeť to pravda: můžeť i pustý kopec proměniti se v kvetoucí sad; a jeť to pravda: můžeť i osudů lidských poušť dospěti na kvetoucí ráj.

O t... si dosud povídají, kterak nikde nenajdeš moudřejší rady než u mladého Doliny. A jako kdysi k statku Dolinovu putovali, kdož chtěli za napití, za sousto něčeho dáti v posměch svou lidskou důstojnost, takž nyní putují k Staňkovi, nikoliv aby důstojnost svou dali v posměch, ale aby si ji tam našli, nemajíli ji, aby si ji tam povznesli, majíli ji.

Nebývají jen kopce pusty, bývajíť pouštěmi i celé rody lidské. Často Staněk lidem ukazuje na pustý kopec a říká: „Podívejte, se co se z něho může státi. To státi se může s každým člověkem.“

Šedý nádvorník Josef když takové slovo uslyší, smeká a říká, že jest mu, jako by byl zaslechl slovo boží.

A co jest slovo boží? To, v kterém se člověk uvidí a pozná.

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Nemajíc tedy nikde a s nikým příležitost mluviti po česku — neb všichni moji soudruhové a přítelkyně byli v témž se mnou čase taktéž posíláni do škol a ústavů německých, a i nad nimi se bdělo s toutéž opatrností, aby co nejrychleji se poněmčili — odvykla jsem si časem úplně hovořiti po česku, až jsem konečně jedinou větu bez chyby a souvisle pronesti neuměla. Stydívala jsem se za to palčivě, jak již shora jsem se zmínila, obzvláště před našimi z venkova příbuznými, s touhou očekávajíc, až otec za vhodné uzná vyplniti svůj slib a získati nám učitele i pro jazyk český. Ale těm, s nimiž o tom jsem hovořila, zdál se takový úmysl nejsměšnější zbytečností a mnozí lidé se mi do očí s mým plánem vysmáli, stojíce rozhodně na tom, že si otec, slíbiv mi cosi podobného, jen zažertoval, že ani možná není, aby muž tak rozumný věc tak absurdní v pravdě provesti hodlal.

Teprvé od té doby, co jsem dostatečně německy rozuměla a uměla, blíže jsem se seznamovala se svým okolím a jala jsem se vybřednuvši ze svého bolestného a svéhlavého dumání vše bystřeji pozorovati a posuzovati.

Mnoho krásného a příkladného ovšem jsem neseznávala. Nejvíce mi bylo nápadné, že jsou spolužačky moje až na několik málo výminek

chybné na řeč. Nevyslovovaly ni správně, ni zřetelně a při tom se vyjadřovaly navzdor tomu, že neustále mezi sebou štěbetaly, přec jen volně, neurčitě a nejasně co do věci. Teprvé později jsem uhodla, že to bylo asi následkem neblahého u nás obyčeje, dříve již připomenutého, mluviti k dětem česky a německy najednou. Chůvy měly nařízeno hovořiti k nim česky, „aby se jim oblomily jazyky“, a rodiče je oslovovali vždy jen po německu. Čeho se mělo nebohé takové dítě zachytiti v tom chaosu slov naň dorážejících? Scházelať jeho mysli veškera pevná půda, určitý základ, opora i lešení bezpečné, jehož pomocí by bylo mohlo soustavu pojmů svých rychle, jasně a zdárně si vybudovati, jaký to div, pletlyli se mu pojmy jako formy a výrazy obou těch jazyků, zajíkaloli se dítě a selhalali mu pak se slovem i myšlenka?

Ale nejen v duševním i v každém jiném ohledu byly dívky ty, pocházející téměř všecky z tak zvaných dobrých domů, nad míru pozadu. Nikdež se snad rodinné vychování v takové nezanedbávalo míře a to právě v zámožnějších domech, jako tehdáž v Praze. Děti jsouce doma na svůj pokoj a na dozor služek odkázány (jejichžto nejpřednější bylo povinností starati se o to, aby svěřenci jejich svým rodičům co nejméně překážely, to jest co nejméně jim přicházely na oči) neslyšely po celý den ni poučného slova, ni rozumného napomenutí. Jen velmi zřídka žili rodiče v neustálém s dětmi styku jako rodiče naši s námi.

Právě proto, že jsme žily neustále bezprostředně s rodiči, nebyla jsem ač velmi živa dosud ani dost málo svévolna a divoka; stala jsem se takovou teprvé ve škole. Na počátku s němým ustrnutím na svoje spolužačky jsem pohlížívala, když všecky najednou se svých sedadel vyskočily, nevědouce, co by dosti výstředního podnikly, jakmile učitelky z učební se vzdálily síně, vítajíce ve vedlejším pokoji nějakou návštěvu. Některé se postavily na svoje sedadla neb dokonce na stoly, jiné zas vylezly na šatní skříň, na níž stály hodiny, a pošouply je, abychom dříve domů se dostaly, ještě jiné rozskřípaly kde bylo nějaké učitelčino pero a pomalovaly kde byl nějaký katalog, krátce mstily se všemožným spůsobem za okovy, které u přítomnosti jich beze vší nutnosti a potřeby snášeti jsme musily.

Netrvalo to ale příliš dlouho, co jsem se výstřednosti spolužaček ctnostně jen hrozila, na místě svém poslušně při uložené práci v nepřítomnosti učitelek trvajíc. Co nevidět uchvátil i mne příklad jejich a důvody, že máme všecko právo v chvílích těch k zábavě nejvolnější, takovou mne přesvědčily mocí, že jsem s toutéž jako ony bujností vždy vyskočila na sedadlo své, jakmile učitelky ve dveřích zmizely a přečasto si zatančila s nimi na stole mezi plnými kalamáři, aniž bychom kdy byly některý převrhly, na kteréžto obratnosti nemálo jsme si zakládaly.

Byla to ostatně velmi mírná msta za vše to, co jsme od nich vytrpěti musily. Nedovolovaly nám na příklad, abychom za celé půldne od osmi do dvanácti dost málo pojedly, každý ubohý rohlík, každé nevinné jablko bylo ihned s největší zuřivostí skonfiskováno a nešťastná jeho přechovatelka neúprosně do koutka hanby postavena. Přestávky mezi hodinami taktéž nebyly povoleny, nikdy jsme neměly chvilenky

oddechu zákonitého, jak jsme si pak neměly při každé vhodné příležitosti nezákonitě pohovět a vyhovět?

Za to si dopřávaly učitelky dostatečného oddechu a odpočinutí mezi vyučováním; dávaly si přinášeti do učební síně až na samý před sebe stůl, podél něhož ve dvou dlouhých jsme seděly řadách, svoje vidličkové snídaní, na němž si nám na očích pochutnávaly. Vedle toho chroustaly po celý den při vyučování cukrovinky neb pojídaly ovoce. Nejedna žačka při jejich hodech se rozplakala, nejedna omdlévala za to k nepřečkání dlouhé dopůldne hlady, ale proto zůstávalo přec jen vše při starém, ba učitelky se tvářívaly, jako by tabulujíce nám na očích si takto vydobývaly zvláštní u nás zásluhy, učíce nás takto skromnosti, vychovávajíce nás k zdrželivosti a sebe přemahání. Mělo se za to, že jísti mezi snídaním a obědem jest dětem nezdravo; nutno, aby hodně vyhladověly, pakli jim má jíti oběd k duhu; objevoval se však u nás pravý toho opak; krutým hladem přecházela nám často chuť k jídlu, sedajíce ke stolu, nemohli jsme pak jísti, dostavovalo se bolení hlavy a ze slabosti někdy i horečka, děsíc nejednou rodiče. Ale babička vždy uhodla, kterak to s námi vlastně dopadá, a jakmile jsme jí přišly ze školy bledé tetelíce se zimou s rozpálenými hlavami, hned matku upokojila, že nám nic není, že jsme jen předržely hlad. Nakrmivši nás pak přes moc nějakým zamilovaným jídlem, šťastně aspoň mne obyčejně zas vyléčila. Méně dobře se sestrou se jí dařilo, nesloužila škola slabému zdraví jejímu, patrně tělesně ji hubila, bývaliť rodiče nuceni, po celé měsíce doma ji ponechávati, čímž pro duševní svůj vývoj ovšem mnoho neztratila.

Nezmiňovaly jsme se o tom doma, kterak býváme trýzněny, spravovaly jsme se svědomitě dle přání rodičův, abychom jim ničehož ze školy nedonášely. Nevytasily jsme se ani s tím, že dáváme své na housky krejcary cestou do školy buď žebračkám, abychom nepřišly v pokušení tam pak jísti, neb že skládajíce si je, ob čas za ně kupujeme ovoce neb koláče — pro učitelky, kteréž tyto dárky vždy velmi ochotně přijímaly. Byly nad míru zištnými, což brzo jsme vyzkoumaly. Poznávaly jsme na př. podle přízvuku, jímž den po svých svátcích nás vítávaly, vždy neomylně, kteráž z našich matek je byla včera nejpříjemněji překvapila a nejhojněji obmyslila, čímž antipatie naše k nim vždy jistě pak o několik stupňů vzrostla. Smutno a krušno nám bývalo pod žezlem jejich spozdilosti, ale smutno a krušno bývalo zajisté mnohdy i jim mezi námi. Dokazovaly jsme jim způsobem sice trpným ale velice výmluvným, že jich nejen nikterakž za vzory svoje nepovažujeme, nýbrž že všemožně se snažíme, státi se jim v každém ohledu nepodobnými. Naše nechuť k nim byla tak veliká, že ty, které jsme měly tmavé oči a vlasy, velice na to jsme se horšily, jelikož i ony měly vlasy téže barvy. Nezasluhovaly ale zášť naši nikterak v míře tak veliké, bývaly zrovna takovými, jako učitelky na tehdejších ústavech vůbec a nikterakž, jak jsme se domnívaly, krutými výminkami. Kdo ví, zdali by se jim bylo tak skvěle dařilo, kdy by se byly povznesly nad předsudky a nesmysly běžné, přiznávajíce se k zásadám vznešenějším a chtějíce jim raziti dráhu. Sotva pak by si byly ukádaly měsíc

co měsíc peníze do spořitelny, což nás novým pohrdáním naplňovalo, obzvláště počalyli se tím honositi. —

Jakmile jsem uměla čísti, stalo se čtení nejmilejší mou zábavou, nad níž každou jinou jsem zapomínala, touhou mou stálou, vášní až nepřemožitelnou, neukrotitelnou, kteráž mnohdy až chorobě se podobalo. Nesmím si dosud na to zpomenout, co bych byla mohla vyzískat, kdy by tato trapná, neuhasitelná žízeň po vědění byla rozumně a svědomitě ukojena bývala, kdy by se byl mé horlivosti a pilnosti vytknul jakýsi určitý úkol. Ale neslyšela jsem brzo jiného než výčitky a stížnosti, jak neslušně si počínám, dychtíc po knihách, nemajíc pro jiného smyslu, a snad jsem toho také v jistém ohledu zasluhovala, néb jakmile jsem knihu zočila, již musila býti mou. Neměla jsem dříve pokoje, až jsem se k ní dostala, v ní přebírati se mohla, a nechť mi byl její obsah přístupen čili nic, přec jsem ji vždy pohltila od prvního až do posledního slova. Jak často jsem se uvrhla bludem tím neodolatelným soužena, nemajíc jiného po ruce, na dědečkovou „Prager Zeitung" a přeříkala v ní úřadního óznamovatele, zatýkače, seznamy mrtvých atd.!

Obyčejně jsem ale bývala dosti dobře zásobena. Matka byla tehdáž předplacena v Bárthově zápůjční knihovně v Karolinum, jediném to za oné doby ústavu toho druhu v Praze, který vzal však za málo let opět za své pro nedostatek čtenářův. Přiosobovala jsem si právo, slíditi v každé knize, kterou na stolku matčině ležeti jsem viděla, po obrázcích. Nalézala jsem je v nich vždy u veliké hojnosti, bylať tehdáž doba almanachů, vycházely v nesčíslném počtu pěknými rytinami ozdobené. Teď jsem počala k obrázkům těm hledati básně a povídky, aniž mi v tom tuze bráněno bývalo. Ani dědeček mnoho neříkal, vida mne s knihou v ruce, za jedno byl asi přesvědčen, že tomu, co čtu, rozuměti nemohu, že mne vábí jen libozvuk a pathos dikce, a za druhé byl nejspíše rád, že se němčiny již neštítím, tímto spůsobem více a více do ní vnikám a v ní se dotvrzuji. Odebíral s několika krajany v Praze usazenými cyklus všech tehdáž za hranicemi vycházejících časopisů literárních a belletristických, v nichž mne nechával taktéž vždy bez velikých námitek se hrabati.

Nelze mi ani vysloviti, jakýmitő city jsem očekávala muže, jenž přicházíval v neděli vždy poledního času, aby časopisy ty u nás vyměnil: nic se jim v životě mém nevyrovnalo co do prudkosti a slasti!

Jakmile zahučely dvanáctou hodinou s Petřína rány z děl neděli na počest, již jsem neměla ni pokoje ni stání, desetkrát od oběda odbíhajíc, abych se podívala, zdali to není on, který právě zvoní, on, který bere za kliku v předsíni. V největším mrazu stávala jsem na pavlači naslouchajíc, zdali se neozývají ještě jeho kroky v průjezdě, očekávajíc objevení se ušňupaného nevrlého starce netrpělivěji, než kdy Hero objevení se Leandra.

Vrhala jsem se mu přes naše příkré schody s takovou rychlostí vstříc, že nejednou byl v nebezpečí s nich mnou sražen býti, a odejímala jsem mu při tom jeho drahé v zelené špinavé plátno zavinuté břímě s nejzbožnější úctou a s nejsladší blažeností. Než někomu z rodiny vstoupilo na mysl zeptati se po časopisech, již jsem je měla zběžně prohlednuté, roztříděné, v jakém pořádku čísti je budu, a nej-

zajímavější pro mne čísla v bezpečném úkrytu. Abych jich bez vyrušení užila, do všech možných zákoutí s nimi jsem zalézala, a nemohlali jsem se dočkat, kterak se rozmotá některé zvláště napínavé zauzlení, tož jsem si číslo to vzala s sebou potajmu do školy.

Přese všechen zbytečný ve škole terrorismus bývaly jsme tam přec jen bez pravého dozoru, jak již dostatečně z toho jde na jevo, že učitelky velmi často obě najednou učebnu opouštěly. Trůnily každá zvlášť na hořejším konci stolu velmi dlouhého, jehožto dolní části, jsouce obě velmi krátkozraké, nedostřehly. Které z nás se podařilo vybojovati si v oněch končinách místečko, měla vyhráno, mohla si tam po celé půl dne dělat, co jí libo, spolužačky ji nevyzradily. Držely jsme velmi kolegiálně jedna s druhou, a po celý čas vyskytla se mezi námi jediná jen udavačka, s nížto jsme všecky tak zjevným nakládaly opovržením, že jsme ji vadu její dokonale odvykly, tak že konečně taktéž k heslu našemu přísahala: jedna za všecky a všecky za jednu. Nikdy učitelkám se nezdálo nutné obejíti stoly ty, přesvědčiti se osobně o naší pilnosti, čekaly vždy, až jsme se k nim samy s pracemi svými dostavily, k čemu jsme se velmi zřídka odhodlávaly.

Není tedy právě čemu se diviti, že jsem svou první punčochu smolila tři čtvrtě leta a že jsem první svou košili šila malému bratrovi tak dlouho, že když konečně v triumfu domů jsem ji přinesla, on — do ní nemohl, ant byl časem z míry mně k ní dané úplně vyrostl, ač ji byla matka, předvídajíc tuto možnost, již mnohem větší udala. Pod záštitou a ve stínu takovýchto košil závodivších co do neodbytnosti s tkádlem Penelopiným, čítávala jsem celé hodiny v ústavě, majíc knihu na klíně položenou.

Čtením rozšířila se moje tajeplná za onou jistou zdí zahrada téměř do nekonečna, krajiny plny dosud netušené půvabnosti v ní se rozvlnily, oživujíce se osobnostmi nad každý pojem zajímavými a mysl moje naplnila se znenáhla takovým množstvím nových představ a obrazů, že mne to počalo až trýznit a obtěžovat. Na štěstí počala sestra moje víc a více mi rozuměti, mohla jsem konečně srdci svému uleviti, svěřiti se jí se svými do oněch kouzelných prostorů výlety a seznámiti ji s mými tam soudruhy.

Nepodivila se ani dost málo vypravování mému, svěřujíc mi zas naopak, že kdykoli do školy odcházím, bývá navštěvována jistou matkou stísněnou velikým množstvím nad míru rozpustilých dětí, jimž nepostačí vařit kaši a ježto ji musí pomáhati pořádat a vychovávat. I já jsem se návštěvám těm tak málo podivila jako ona promenádám mým přes okolní střechy a jala jsem se s toutéž jako ona opravdivostí o tom přemýšletí, jakýmito prostředky by se nezbedné potomstvo oné mnohosužované matky na spasitelnější dostalo dráhu.

Někdy jsme se zmiňovaly před našimi malými známými o našich dobrodružstvích, o světě obrazotvornosti, a pamatuji se, že měl téměř každý z nich malý svůj román, v němž hrál podobný jako my úkol. Pakli nás někdo z odrostlých zaslechl, obyčejně nás zakřikl, co že si to povídáme za hloupé, lživé věci?

Křivdili nám, jak tak často dětem zbytečně se křivdívá, neměly jsme v úmyslu jedny druhé klamati, velmi dobře jsme věděly, kterak

věci se mají a že si to vypravujeme jen o svých illusích, jimž jsme nepřičítaly žádného jiného významu než ti odrostlí lidé své poesii, svému umění.

Jak se naučila i sestra čísti, tož vstoupila ona ctihodná matka s nepohodlným, nenapravitelným pokolením svým značně u nás do pozadí, nebývala již tak často s tou svou nezvedenou cháskou k audienci připuštěna, za to si vyšplhávala i ona do mé tajemné zahrady. Za nedlouho odkryla v ní o své újmě nové, spanilé kraje, nové zajímavé osobnosti, nové zázraky, s nimiž zas ona mne seznamovala, a znenáhla spřádaly jsme naše dobrodružství a pohádky v jeden děj, k němuž střídavě jsme přidávaly co den několik kapitol.

„Vy ale máte divné děti," říkávali naši známí rodičům, „kdykoli je potkáváme, bývají v plném proudu hovoru. Co asi mají si takové dvě malé dívky neustále povídat, když jsou po celý boží den nerozlučně pohromadě?"

Nevytasily jsme se ovšem nikdy s tím, o čem tak horlivě si vypravujeme, obávajíce se napomenutí, abychom v tak bezúčelném povídání nepokračovaly a podstatnějších a rozumnějších si hleděly věcí, než výmyslů svých dětinských, čímž bychom byly přišly o svou nejslastnější zábavu. Jak pěkně se nám to povídalo v některém tom z četných v našem domku zákoutí, jako by schválně k takovým šeptům při stavbě založených, ještě skoro pěkněji na těch dlouhých našich nedělních do okolí města procházkách, ale nepopíratelně nejpěkněji, když jsme se za zimních večerů v soumraku a mlze ze školy domů vracívaly! Obzvláště v sobotu mívaly pak ty dávnověké Staroměstské ulice, uličky a průchody plny z otcova vypravování pro nás romantiky, jimiž jsme se velmi podivnými a zbytečnými oklikami proplítaly, zvláště tajemný na naše mysli působící ráz.

Věděly jsme totiž od pana Matesa, neomylného tehdy pramene, že jsou sobotní svatvečery vyhlednuty od duchů k poutím pozemským, kteréž počínají již okolo klekání konati, a my se právě v onen den teprvé v tu dobu domů ubíraly. V očekávání nad míru napínavém, že snad i nám bude jednou podobné setkání souzeno, slýchávaly jsme za sebou a kolem sebe v šerých ulicích, tehdáž ještě jen nedostatečně osvětlených a v tu hodinu téměř již prázdných, na sta podivných šustů, vidívaly jsme na sta záhadných kmitů. Jednak po takovém dobrodružství toužíce, jednak se ho obávajíce, nesměle jsme se kradly okolo kostela svatého Havla, metajícího nám na cestu sněhem zavátou stíny již noční vedle výklenků a nároží, kdež rozžehávaly babičky před svatými sochami třesoucí se rukou třesoucí se plaménky; s tlukoucími srdci slídívaly jsme v podloubí tandlmarku, zdali se kdesi neplíží postava nahnutá tíží let a moudrostí některého z oněch učených rabínův, jejichžto pověst druhdy přispívala k oslavě Prahy, a Teufihausem úplně temným a oněmělým vždy plny úzkosti jsme prolítly. Strachovaly jsme se tam stínu krvavého oné maďarské hraběnky, kterážto sídlíc prý po bitvě Bělohorské v nádherném domě pánů Teufiů, kteří tu nejednou zimního krále uvítali a po královsku uhostili, dávala po tajmu několika němými svými služebníky nejpěknější Pražské dívky schytati a zavražditi, aby koupajíc se v jejich krvi, věčnou si zachovala krásu. Neod-

dechly jsme si dříve než u kostela sv. Anny, k němužto jsme se v sobotu vždy stůj co stůj dostati musily a kdež jsme pak cítívaly v každém větru zavání onu rajskou vůni růžovou a lilijovou, jíž byly napuštěny závoje blahoslavených řeholnic, slétajících se v spustlém a zneuctěném chrámu svém k zádumčivým svým službám božím. V poetické té náladě, značně zvýšené vědomím, že dnes večer výminečně v týdnu plésti nemusíme, že budeme míti prázdno, za čiré tmy domů jsme dorazily.

Posvátné jeptišky a rabíni v našich hlavách velmi dobře se srovnávali, skoro stejně jsme si jich vážívaly, čerpajíce své o židech názory z bible, již jsme obě náruživě rádi čítávaly, znajíce nejpoetičtější místa z ní nazpamět. Byliť židé tehdáž pro nás ještě národ druhdy bohem k velkým věcem povolaný, a hluboce jsme toho vždy želívaly, že jim jest teď žíti v porobě a opovržení. S nejživější vždy soustrastí vídaly jsme je o jejich svátky vylízati ze židovského města tenkráte ještě na noc uzavřeného a vojáky střeženého, spíše snad jim na ochranu než na potupu, a k zamezení podloudných a nekalých mezi oběma částmi města styků nočních, neboť bývalo jistě při každé větší na ulici výtržnosti heslem prvním: „hrr na židy!“ a dle mého vědomí se tam několikrát, ovšem že vždy jen v rozměrech nepatrných, drancovalo.

Kterak se židy se nakládalo, k nim se mluvilo a s nimi se jednalo, o tom si nemůže nynější pokolení již učiniti pravého ponětí. Mnozí lidé každému židu tykali, a cokoli jim z ruky vzali, to jim na očích zcela zjevně otřeli, jako by se byli báli tím se pošpiniti. Málokdo zůstal na veřejné procházce seděti, přisednulli k němu na lavici žid, což ostatně jen výminečně se stávalo, neodvažovali se židé na procházkách svých mezi křesťany. Poníženě každému kolemjdoucímu se vyhýbajíce, v sobotu po Staroměstském náměstí se ubírali, zřídka dále si troufajíce, než k nynějšímu německému divadlu a Celetnou ulicí k Prašné věži, aby byli na blízku svých příbytků, kdy by se cosi strhlo.

V sobotu a svátky svoje objevovali se židé v kroji dávno z módy vyšlém, starší muži nosívali ještě tříhrané klobouky, bílé, až po kolena punčochy, krátké spodky, střevíce s přeskami, fraky se širokými šosy a vyšívanými výložky. Ženy chodily v kabátcích a krátkých sukních, širokých světložlutých hedbávných fěrtoších a zlatých kulatých čepcích, kteréž byly u mnohých z nich pokryty lepokameny, vroubeny skvostnými krajkami čela jim zakrývajícími, pod nimiž se nesměl dle zákona teď již z obyčeje vyšlého ani nejtenčí proužek vlasů objeviti. V zimě na ně si posadily kukle z kožešiny. Mladé dívky nemívaly však ničehož na hlavě, nezdobívaly je než jejich lesklé, bohaté, kučerovité vlasy, jen při nejtužších mrazech se odhodlaly je přikryti. Mezi nimi a starci vyskytovaly se tváře rázu přímo ideálního, hodné zvěčněny býti nejpřednějšími umělci. Člověk si nemohl jejich Abrahamy, Jakuby, Rebeky a Ruthy ani jinak představiti než s těmi jejich tahy, hledy a s tímto v nich výrazem. Za to bývaly stařeny tím nepěknější; téměř všecky měly zapálené, krví zalité, vždy uplakané oči, což bývalo přičítáno ryze orientální nečistotě, v domácnostech jejich tehdáž ještě panující. Nebylo to asi obvinění zcela liché, neb od té doby, co přijaly křesťanský mrav a obyčej, choroba ta mezi nimi vymizela. Jen rodiny velmi

bohaté a vzhledem k víře emancipované tehdáž modní nosívaly kroj a bydlily mimo židovské město, avšak podléhaly za to značnému poplatku.

Kdož viděl židy v sobotu tak důstojně a vážně po Staroměstském náměstí se procházeti, že si mimovolně připomenouti musil vrby Babylonské a harfy jejich na nich pověšené, těžce uvěřil, že to jsou titéž lidé, kteří stojíce ve všední den před svými stánky a krámky, na kupce tak dotíravě pokřikují, je chytají, škubají, a k sobě konečně vší mocí je vtáhnuvše, tam je omamují, ohlušují, až nevědí, kde na nich hlava stojí, propouštějíce je s vytrženými u kabátův rukávy a u šatů záhyby, podvedené, ošizené i co do ceny, hodnoty, míry a váhy koupeného u nich zboží.

Divadlo, které v tomto ohledu poskytoval před rokem čtyřicátým osmým náš tandlmark, lze snad teď ještě jen spatřiti v zapomenutém polském městečku o výročním trhu. Náleželť mezi pamětnosti města, a málokterý cizinec pro zábavu svou cestující, opomenul dáti se tam dovésti a pobyti půl hodinky v jeho zmatku a víru. Bylli právě v dobré míře, tož se zajisté odvážil do chaotického jeho vlnobití a dal si v něm pro žert také urvati kus kabátu neb se ošiditi o nějaký dvacetník. Zajisté oběti té nelitoval, neb co při té příležitosti viděl, slyšel a seznal, za ni stálo a zajisté na vždy nezapomenutelné mu zůstalo. I k našim náleželo zábavám, prodrati se někdy na cestě ze školy tandlmarkem, poslouchati jargon tam se ozývající, býti svědkyněmi jeho charakteristických výjevů, dáti se chvíli také sem tam strkat, tahat, škubat atd. Ale nikdy jsme židům tyto jejich zvláštnosti v zlou nevykládaly stránku, přičítajíce veškeré jejich vady vždy jen nespravedlivosti, jak jsme lidi s nimi zacházeti a jednati vídaly. Nepřestávaly jsme je obklopovati září mučednickou a věnovati jim sympatii nejvřelejší, až jsme seznaly, kterak dosáhnuvše konečně kýžené svobody jí užívají, nemajíce na mysli, než kterak by se obohatili a pomáhajíce národ náš všemožně potlačovati, jako by nebyli nikdy sami poznali, co to poroba.

Využitkovaly jsme vždy patřičně sladkých sobotních od punčochy prázdnin. Vrátivše se ze školy, se zimničnou dychtivostí jsme snášívaly na babiččin starožitný stůl, který měla ještě z domova, všecky hrady, chaloupky a jesle, o sv. Mikuláši na Staroměstském náměstí koupené, jichž nebylo po celý rok jinde lze dostati, uvádějíce pomocí jich a veliké škatule dřevěných panenek a panáčků na jeho zčernalé časem ploše vše to v život, co v hlavách nám vřelo, srdcem nám hýbalo. Otec obávaje se, abychom při těchto, tak velice u nás oblíbených a tak náruživě provozovaných hrách nezpůsobily světlem neštěstí, dal nám udělati pod svícen masivný černě lakovaný stojan, který nikdy se nerozhoupal, nechť jsme se s největším zápalem kolem něho rozháněly. Jakého to nadšení a zanícení býval stojan ten svědkem, tvoře střed jeviště našeho, mnoholi šťastných ba nejšťastnějších hodin pomohl nám ozářiti starý věrný ten soudruh, v němž jsme předpokládaly první skvosty interesu a sympatie, s nímž jsme si často v opojení taky zahovořily jako s přítelem soucitným a láskavým!

Někdy jsme si počínaly s takovou živostí, že přestala matka na pohovce plésti a otec vedle ní kouřit, dědeček po pokoji se procházet

a babička u kamen přísti, sledujíc skoky naší obrazotvornosti. Obzvláště dědeček vytrvával u nás vždy se zvláštním zalíbením, sestru při hře pozoruje, kteráž pro rozumné své spůsoby a hovory bývala jeho miláčkem. Řídívala nitky svého děje obyčejně tak, aby vše k dobrému se chýlilo, svěřujíc úřad smířitele, spasitele a osvoboditele v situacích povážlivých některé víle neb andělí, s nimiž žila vůbec u veliké intimnosti, kdežto jsem já svoje nebohé rekyně a reky štvávala neslýchanými nehodami, nechávajíc je často přese všechen víl a andělů slzavý protest buď v boji pro vlast neb pro víru se zakrváceti a jejich milence a milenky zlatými dýkami na jejich hrobech se probodnouti, neb se otráviti oním tajemným v tehdejší krásné literatuře velmi oblíbeným jedem, jenž rychlostí bleskovou a při tom s největší šetrností pro zevnějšek samovraha usmrcoval, a jehož účinlivost se snažili nadarmo někteří pedantičtí kritikové v pochybnost uvesti, aniž se jim však podařilo víru v něj u obecenstva spisujícího a čtoucího zviklati, ba požívá ji posud, ovšem že jen již u oněch autorův, jejichžto díla a sláva naplňují zápůjčné knihovny a jimž jsem co do původnosti a vynalézavosti dělávala v takový blažený sobotní svatvečer silnou konkurrenci.

Rodiče domnívajíce se, bůh ví jak nás potěší, překvapili nás jednou k vánocům velkým divadlem s rozmanitými při něm dekoracemi a pěkně malovanými figurkami k Schillerovým tragediím. Ale krásné divadlo zahálelo, my zůstaly přec jen při svých hradech, jesličkách a chaloupkách z malovaných prkének slepených, mechem ozdobených, kteréž mnohem lépe než divadlo našim uměleckým vyhovovaly intencím. Dalo se do nich mnohem více vbásniti, a naše fantasie prohánějíc se mezi nimi na svých Rosinantách, měla mnohem širší a volnější rejdiště než na jevišti již připraveném s osobnostmi již danými. Divadelní kus z knihy čísti a při tom figurkami pohybovati bylo by se nám již dokonce zdálo snížením našich poetických individualit, urážkou vlastního tvůrčího génia, vedle jehož manifestací se nám podobal, upřímně řečeno, celý Schiller a společníci dosti mdlými a jednotvárnými. Přicházívaloť divadlo jen tenkráte u nás na řadu, pakli jsme měli návštěvu cizích dětí a to takových, které nebyly s to na poetickou výši oněch pomůcek se vyšinouti a nás co dramatické básnířky patřičně a dle zásluhy oceniti.

Ale dostalo se nám zcela z nenadání nevyrovnaného a co nejvroucněji kýženého štěstí, že jsme se samy na jevišti objeviti směly, ovšem v úlohách nám již daných a nikoli improvisovaných, jak bychom si byly vlastně přály a což by nás bylo nepoměrně více těšilo. Když se věci však nikterakž již změniti nedaly, tož jsme byly i takto nanejvýš spokojeny.

Mělo se totiž v ústavě na domácím divadle provozovati představení k oslavě sňatku mladší naší učitelky, kteráž k nejnevyslovitelnějšímu celé naší školy úžasu se byla zaslíbila muži rovněž tak neobyčejně krásnému, jako byla ona neobyčejně šerednou a jejž, mimochodem řečeno, za několik zajisté strašlivých proň let, žárlivostí svou náruživou a snad poněkud i svou škaredostí k smrti utrápila. Bral si ji její ženich pro tu žeň z našich útrap a slzí, pro její v spořitelně peníze, kteréž jsme ji tam vždy s tolika opovržením odnášeti vídaly.

Sňatkem tím přišla u nás o poslední stín úcty, neb rozneslo se mezi námi, nevím již či indiskrecí, že snoubence svého líbá, což se nám zdálo u učitelky nejhlubší propastí demoralisace. I podobalo se nám dosti dlouho, že holou pro nás nemožností nadále jí poslouchati a jen zpráva, že budeme týden po její svatbě hráti dva kusy po sobě, jeden francouzsky, druhý německy, pak deklamovati a v rozličných se vznášeti baletech, poněkud zas uchlácholila pobouřené naše ctnosti a uvedla naše city v rovnováhu žádoucí.

Určeno učitelem po několika s ostatními žačkami pokusech, že budu nejen ve francouzském kuse hráti úlohu tragické rekyně, ale i v německém roli milovnice naivní pro nedostatek jiných schopnějších k tomu sil. Sestra nemohouc se svými osmi lety ještě nižádných dělati nároků na úkol jakékoli milovnice, byla získána pro balet rusalek.

Nevím již titule obou oněch kusů, ač jsem je uměla následkem nesčíslných zkoušek od slova k slovu nazpamět, vímť jen, že byl za milovníka engažován hošík velmi čiperný, po matce Francouz, jenž později si dobyl co pianista krásného jmena v kruzích hudebních. Byltě to záhy zesnulý Hans Seeling.

Nelze mi vypsati, v jakém rozechvění jsem se učila svým úlohám; úzkost nevýslovná, že propadnu na jevišti posměchu, střídala se se záchvaty blouznivé téměř radosti, že vůbec hráti budu a smím, a se závratnou nedočkavostí slavnostního dne. Chodíc, ležíc, bdíc a sníc, odříkávala jsem svoje monology, avšak napjetí a rozčilení moje dostoupilo ještě vyššího stupně, když mne vzal učitel po hlavní zkoušce vážně stranou a velmi důtklivě mi domluvil, abych úkol mi svěřený nepovažovala nikoli za žert a snad pouze jen za hru, nýbrž za úlohu důležitou a opravdovou, na níž velmi mnoho pro celou budoucnost ústavu závisí. Nejen že byli všichni rodiče k představení našemu pozváni, ale ještě mnoho jiných osob v městě vlivu v postavení požívajících, neboť předpokládalo učitelstvo vším právem, zdaříli se divadlo, že se tím ústavu mnoho získá žaček nových, čehož bylo ovšem nutně potřebí. Netajilť se totiž krásný ženich nikterakž, že odhodlav se k sňatku, který ostatně byl v pravdě činem heroickým, již dále a více obětovati se nemíní a že starost o domácnost s největší liberálností choti své ponechá.

Dostavila jsem se k představení více mrtva než živa s drkotajícími strachem zuby, úplně zdrcena myšlenkou, co vše budu míti pro vždy na svědomí, selželi mi paměť neb dopustímli se nějaké neobratnosti před obecenstvem; což by se bylo mohlo ostatně dosti snadno státi. Nikdo nám neposkytoval nejmenšího návodu, kterak máme svoje úlohy pojmout a provest, nepřibližel učitel při zkouškách k jinému, než abychom je uměly řádně nazpamět a věděly, kterak a kam nám jest při každém výstupu se postavit, vše ostatní ponechával našemu vlastnímu vnuknutí.

Starostlivě na mne pohlížel veda mne za kulisy, srdce ve mně tlouklo takovou mocí, že jsem se všecka chvěla, jiného neslyšíc než jeho bušení, nevím, co učitel mi šeptal, jak a čím mne konejšil a zajisté bych nebyla vstoupila na jeviště v pravý čas, přeslechnuvši v roz-

čilení a úzkosti své i hesla, kdy by mne nebyl na to upozornil. Ale co se to se mnou najednou dělo? Sotva jsem udělala tři kroky v před, sotva jsem se octla tváří v tvář s obecenstvem v dlouhých řadách prostrannou v divadlo proměněnou učebnu naplňujícím, sotva jsem stála na svém místě mezi svými soudruhy, a jedním rázem jako by se mne byla nějaká čarodějka dotkla kouzelným svým proutkem, spadl se mne strach, nejistota, pochybnost a zmatek, a takový mne pronikl příjemný pocit sebedůvěry a přesvědčenosti, že dostojím zajisté své úloze, že se zavděčím nejen učitelkám, ale i tam dole těm přísným matkám, těm vážným otcům, všem těm cizím pánům a paním, ba i oněm svým spolužačkám, jimž se nebylo dostalo úlohy a které dnes ponejprv ke mně, jíž se dostaly dvě, záští a žárlivostí zahořely, dostavivše se k představení v celé nebezpečné zbroji uražené ctižádosti a raněné ješitnosti, nehodlajíce mi, jak se proslýchalo, nejmenší prominouti poklesek, že mi zůstal okamžik ten nezapomenutelný.

Měla jsem hned při svém objevení dlouhé jakés vypravování jistého příběhu, okolo něhož vlastní se otáčel celý děj kusu, záleželo tedy velice na tom, aby byl vylíčen co možná živě a zajímavě, což dobře jsem cítila. I pustila jsem se tedy chutě do vypravování, a v pokoji se udělalo znenáhla takové ticho, že by se snad byla moucha slyšela, kdy by probuzena svitem lustru a považujíc jej za denní světlo byla se dala do svého obvyklého bzučivého po učebně kroužení. Když jsem zakončila, tož se ozval takový všestranný potlesk, že jsem na pokynutí učitelovo svou pohádku opakovala a ještě jednou opakovala, i opakovala jsem až do konce kusu každou významnější scénu, tak že byl každý kus vlastně dvakrát po sobě sehrán, a i moje spolužačky vzdávajíce se všeho hněvu a hořkosti své, volati mne nepřestávaly. Klaněla jsem se jim velmi vděčně, náhle pochopujíc neb domnívajíc se pochopiti, co dosud jsem nebyla chápala, totiž proč se herec děkuje obecenstvu, potleskem výkon jeho odměňujícímu. Děkovalť se, že mu dopřálo zažiti hodinu tak velice slastnou, kdež mohl vyvinouti nejlepší svoje schopnosti, kdež směl býti dvakrát člověkem, a dojem ten stal se u mne trvalým. Zdálo se mi vždy a zdá se mi dosud, že má býti umělec jakéhokoli odboru šťasten a povděčen osudu, jenž mu dopřál vlohy svoje k platnosti přivesti, a že jest směšnou věcí, myslíli si, že má při tom jakousi zásluhu. Či jest to skutečně zásluhou býti bohatým?

K závěrku mezi baletem rusalek při bengálském ohni deklamovala jsem sáhodlouhou báseň o mladé kráse, mladé lásce a mladém štěstí, podávajíc co podobenství spanilé té trojice mladé choti napolo rozvitou růži. Přijala ji, aby mi ji zas vrátila s několika uznalými slovy, s obligátním při tom pohnutím a slzami, které byly nad míru nakažlivé, neb celé divadlo dalo se s ní do pláče. Nejvíce ze všech přítomných plakala moje kmotra, kteráž jsouc také mezi zvanými co jedna z nejpřednějších ústavu příznivkyň, byla také nejhorlivěji a nejvíce tleskala. Přiběhnuvši po představení za mnou do garderoby, kdež jsem se přestrojovala, neb po divadle měl následovat bál a koncert, tak nemilosrdně mne zulíbala, že moje vlasy až do posledního chloupku tenkráte bez mé viny se rozježily.

„Vždyť jsem to tvým rodičům vždy říkala, že jsem ti nadarmo kmotrou nebyla, jsi celá po mně,“ zvolala všecka opojena mými úspěchy; „pakli ti nedovolí, abys pro jeviště se vzdělala, tož budou mít z toho hřích, jeden je o tom jen mezi diváky hlas.“

Neopominula kmotra svůj výrok rodičům opakovat, ke všem možným službám do budoucnosti se nabízet a snad by byla při své energii v zápalu nadšeném pro umění prorazila úmyslem a přáním svým dostat mne k divadlu, kdy by nebyla zemřela, než jsem dospěla. Litovala jsem její nenadálé ztráty zcela nesobecky a upřímně, již pro divadlo jsem neblouznila a enthusiasmus můj pro dráhu tu stydnul. Za jedno jsem se byla ve své esthetice „für deutsche Töchter“ dočtla, že jest herectví jen uměním výpomocným, čímž náramně v úctě mé kleslo, a pak se mi čím dále tím více každý kus při čtení a tím méně při představení líbíval.

Začal mi u herců překážeti theatrální nepřirozený jejich tón a pohyb a divila jsem se, jak mohou obecenstvo svými spůsoby uspokojit. Často jsem se nad tím zamyslila, proč sluje to na divadle pěkným, co se v životě nazývá a odsuzuje co přepjatost a affektace a tázavala jsem se, co by mně asi matka řekla, kdy bych si chtěla v některé společnosti počínati jako jsem viděla slavné tragédky si počínati v salonních úlohách na německém jevišti? I pravila jsem si, jeli divadlo školou pro lidi, pročže se tedy herci tak nechovají a tak nemluví, jak by citliví a vzdělaní lidé v té které situaci vůbec se chovali a mluvili, proč nám podávají obrazy nepravdivé a neuskutečnitelné typů, jež představují? Vznikala ve mně pochybnost a obava, zdali lidé jsouce umělci neb mluvíce a píšíce o umění, mají vždy jasný a určitý pojem o tom, o čem tak vážně a s vysoka rozumují, a jest mi se mimochodem přiznati, že ještě žádná z esthetik mi známých mne úplně strachu a pochybnosti té nesprostila, tolik v každé z nich jsem vždy shledala a shledávám temných míst a křiklavých odporů.

V koncertě na naše divadlo následujícím dobyl si palmu mladý Seeling, jenž již tenkráte jsa asi třináctiletý, hrou svou podiv znalců vzbuzoval. Provázel v onen večer na pianě zpěvačku, kteráž svou sličnou tvaří, zlatými nad čelem se křižujícími vrkoči, rovněž jako zvonkovitým hlasem celé shromáždění okouzlovala. Znalať jsem dávno již tklivý její hlas, dojímal mne klokotem svým slavičím po každé, když chvěla se na křídlech noci naší usínající ulicí tak zádumčivě zmíral ve vzdáleném hukotu Vltavy, jako by se byla v něm již tenkráte ozývala předtucha toho, co očekává to srdce dívčí, z jehož hloubí tak kouzelně a nadějně se perlil.

Bydlela rusovlasá pěvkyně nedaleko nás a jsouc svou rodinou určena pro zpěvohru, pilně a vytrvale se cvičila při otevřených oknech k velikému a vděčnému sousedstva potěšení. Byla to Johanna Tonnerova, kteráž vystupovala později s velikým úspěchem v české opeře, avšak jen krátký čas. Opustivši náhle, jak se proslýchalo, pro sklamanou lásku vlasť, za nedlouho v cizině zemřela. . . .

Od té doby, co jsme se byly na divadle octly, přišly jesličky, hrady a vše, co k nim náleželo, značně z milosti. Hrávaly jsme samy divadlo, každá vždy několik osob najednou představujíc, při čem jsme

se ozdobovaly matčinými odloženými šály, klobouky, květinami, krajkami atd. Pakli jsme přišly mezi jiné děti, vždy jen zábavu tu jsme navrhovaly, což bývalo vždy s velikým souhlasem přijato.

Obzvláště dobře se nám činohry a tragedie naše dařívaly u jistého fabrikanta rodem Sasa, jenž měl nedaleko Slepé brány velikou zahradu s jednopatrovým v ní domem, který obýval se svou rodinou sám. Malý sál, jehož skleněné dvéře se otvíraly na balkón nad zahradou se vznášející, z něhož byla nejpůvabnější po Praze a okolí jejím vyhlídka, jíž lze si pomyslit, tenkráte ještě nezastavena činžovními domy a továrnami, býval nám k hrám našim vykázán a vůbec vše učiněno a co nejochotněji poskytnuto, co přispívalo k našemu potěšení a vyražení. Býval to vůbec veliký rozdíl, kterak tam s dětmi se zacházelo a jak v jiných známých rodinách, kdež, jak jsem již pravila, bývaly děti na svůj pokoj odkázány a odsouzeny nepřekážeti rodičům. — Ponejprv tam jsem pozorovala rodiče, které ve svých dětech vidí a ctí budoucího člověka, na jehož vývoj a samostatnost se těší, a nikoli jen nepohodlné břemeno, s nímž je starost a svízel, na jehož nároky na samostatnost budoucí se již napřed hněvají, vidouce tím svou neobmezenou autoritu ohroženu. Tenkráte býval u nás ještě náramně rozšířen náhled, že jsou děti rodičům dány, aby dělaly, co těmto je příjemné a vlastně určeny do smrti jim za to sloužiti, že jim život darovali, a nikoli že rodiče právě proto, že na ně život uvalili, jsou povinni usnadniti jim všemožně tuhý s ním boj.

Jak rády bychom byly příjemný ten dům navštěvovaly, kdy by nebyla ona rodina tak zarputile německá a k našemu národu tak vyzývavě nepřátelská bývala. Nebylo v jejich členech nejslabší stopy zásad našeho dědečka, zavděčiti se tam vlídností a srdečností, kdež nový jsme nalezli domov a existenci čestnou, vždy jen s úšklebkem nad našimi národními vlastnostmi a zvláštnostmi u nich jsme se setkávaly.

Náležeť fabrikant se svou rodinou do oné velkoněmecké po Čechách valně se rozšiřující koterie, jíž před pruskou válkou nikdo hrubě si nepovšiml a kteráž hrajíc v průmyslu našem víc a více důležitou roli, ovšem byla pak s to podati o všech poměrech našich nejurčitějších zpráv tam, kdež toho měli právě potřebí. Koterie ta rozvětvivši se ve vší tichosti a opatrnosti po celé zemi, ve svých závodech a obchodech jiné nezaměstnala síly, než které si ze Sas a z Pruska povolala, a dosud mi jest nepochopitelno, že ač o tom mnohý našinec věděti musil, přec nikdo nepředvídal, co z toho jednou vznikne a pojíti musí. Ba musiltť u těchto rodin i podomek i kuchařka býti ryzými Němci, jen pro tu těžkou nevděčnou nádennickou v továrnách práci dostačil jim Čech, tu mu dopřávali. Dcery a synové jejich sotva dospěli, byli posíláni do Němec k vyššímu vzdělání, odkudž se vracívali s nevěstami a ženichy, kteří neopominuli Čechy dle příkladu svých nových příbuzných považovati za stanici, kdež lze dosíci hezkého výdělku chytrostí a přičinlivostí, a za sebou vábiti nové a zas nové šiky krajanů svých, obzvláště otevřelali se kdesi nová zas perspektiva výnosných jakýchsi podniků.

Nebyla jsem tehdáž ovšem s to, poměry ty posouditi a jejich dosah pochopiti, cítila jsem jen ten nepřátelský, výbojný a uchvati-

telský v nich směr, ale otec viděl a věděl, co za tím vězí, kam to směřuje, a často nad tím se zamyslíval, často jsem jej slýchala k jiným o tom mluvit a k tomu poukazovat, co se asi připravuje a jakýmto spůsobem bez krve prolití si chtějí zahraniční Němci Čech dobyti, ale, dle mého vědomí nikoho tím nedbjal a neznepokojil.

Někdy jsme si hrály s mladými Němci a Němkyněmi dosti dlouho velmi svorně, těšívali jsme navzájem na sebe, nemohouce se často ani dočkati neděle, kdež jsme se měli sejíti a zas si zahráti, ale najednou uprostřed nejlepší zábavy, nejutěšenějšího naladění ozvalo se z jejich strany slovíčko, objevil se posuněk, zamihl se úsměv, který snésti a prominouti jsme nemohly, hlásily jsme se, co to znamená, a bývalo na dlouho pak po shodě a lásce mezi námi. Jen velikou přísností rodiče nás k tomu vždy donutili nevylončiti se z návštěvy, došloli nás odtamtud opět pozvání.

Nevědělit ovšem, co mezi námi se dělo, nemívaly jsme ve zvyku žalovati a nikdy jsme si tedy nestýskaly na urážky tam pocítěné, avšak i kdy bychom jim byly objevily příčinu svého náhlého odporu proti návštěvám do onoho domu, tož by je byli sotva tak vážně pojali jako my. Bylo to tak běžné všemu českému se smáti, tím opovrhovati a za sprosté to prohlašovati, činili tak i rodilí Čechové hanbíce se za svůj původ a zapírajíce jej, nedalo se tedy právě nic zvláštního namítati proti vtipům několika hochův. Neboť obyčejně zavdávalí synové domácí k rozmiškám těm podnět, parodujíce na improvisovaném našem jevišti, kdykoli k tomu se naskytla příležitost, lid náš v mluvě a spůsobu opilcův co možná nejsměšněji a nejurážlivěji.

Nezůstávala jsem zpupným těm Sasíkům, jejichž rodiče se byli bez groše vlastního za svými rodáky do Čech přistěhovali, kdež si během jediného desítiletí dobyli značného jmění na mozole toho tupeného lidu českého, ovšem odpovědi dlužna, jak dalece moje logika a výmluvnost mi stačila. Bylať jsem ostatně v podobných šarvátkách znamenitě vycvičena a to svým učitelem, s nímž jsem se od roku k roku méně porovnávala a více a opravdivěji hádávala, oplakávajíc pravidelně každou děje- a zeměpisnou hodinu, kdež nikdy neopominul hodně citlivě mne poškádliti, zmiňuje se jednou se svým známým a nesnesitelným mi pohledem a úsměvem o naší nepatrnosti geografické, podruhé zas, jaké nás to potkalo štěstí, že jsme byli přivtěleni k Německu, po třetí zas z historických fakt mi dokazuje, že v českém národě nebylo nikdy špetky duševní samostatnosti, skutečné vzdělanosti a vědy, vše to že máme od svých sousedů, jimž prorokoval světodějnou úlohu. Půtky ty, z jeho strany velmi dětinské a nepřiměřené, jimiž mne dohánival k chování rovněž tak dětinskému a nepřiměřenému k osobě jeho, měly však pro mne neocenitelnou výhodu tu, že jsem se naučila o věcech rozjímati, o nichž měla málo která dívka mého stáří pravého ještě pojmu, a napnutě o nich přemýšleti, abych nalezla důvodův k odražení jeho útokův. Bývalyť ovšem tak nedospělé a nezralé jako můj věk a rozum, ale někdy se mi přec podařilo cosi najíti a jemu vyčítati, čím náramně jsem jej dopálila. Bylo to zejmena chování se Němcův za války s Napoleonem I., které zas já jsem si za terč svých vtipů obrala, neunavujíc mu dokazovati, že teprvé tehdáž v nich zaplanulo hrdinství

vlastenecké, když táhl onen panovník zeměmi jejich zpět do vlasti seslaben, pokořen a vlastně již poražen Rusy.

„Proč v Čechách zůstáváte, když se vám to vše zdá směšné a špatné?“ vyčítávala jsem Sasíkům s mnohem větší ráznosti než zdvořilostí; „proč se nestěhujete zpět do Německa, když tam jsou lidé mnohem chytřejší než u nás? Což jsme vás sem volali?“

„Přišli jsme k vám a trváme u vás jen ze soucitu, sželelo se nám vaší nevědomosti a chceme vás poučiti,“ odpovídali mi mladí ti stoupenci právě tehdáž se rodícího „pudu na východ.“ „Kdy by nás nebylo, takovými byste byli dosud v Evropě divochy jako kozáci, vše co umíte, víte a v čem se vyznáváte, jen od nás jste se přiučili. Vždyť kdy by nás nebylo, ani byste nemohli vzájemně se dorozumět, dvě třetiny slov ve své řeči od nás jste si vypůjčili, nemáte ani vlastního jazyka. Čím je vaše divadlo? Komedie na návsi a nic jiného, a jakých máte spisů a spisovatelův?“

„A což teprvé ty vaše paničky a slečinky,“ posměvavě přizvukovaly sestry bratrům, „jeli pak s nimi o jiném řeči, než o krásných šatech a dobrém jídle? Za šátek zaplatí bez rozmyšlení několik set zlatých, ale za knihu neb za noty bolí je každý krejcar. Pořád vězí v kuchyních, pořád mají co smýčit, prát a uklízet, a když člověk k nim přijde, jak neútulno u nich bývá, nevědí ani kterak se nábytek rozestavuje, nemají ani špetku krásocitu a vkusu. U vás je to ovšem jiné, ale to jen proto, že máte dědečka Němce.“

Bránívala jsem se na krev podobným nařknutím, avšak v duchu jsem proti vůli své přec jen uznat musila, že jest mnohá smutná v nich obsažena pravda. Mluvívalo se tehdáž v Praze až k neuvěření špatně česky, vždyť jsem já sama vlastní jazyk svůj neznala, sama nevěděla, kterak mi jest bůh ví co předmětů a pojmů nazvat leda pokaženým názvem německým. A jak to dopadávalo s těmi českými knihami a spisovateli? Neviděla jsem nikdy jiné knihy české krom babiččiných modliteb, a čím jsem měla poraziti onen nepříznivý o českém ženském pohlaví úsudek? Byly to skutečně s převahou rodiny české, kdež ni matku ni dceru jiného netěšilo, než skvostný oděv a dobré jídlo, kdež veškerý svůj čas a všecky svoje snahy jinému nevěnovaly, než péči o svou toaletu a přípravě nějaké sladké ke kávě lahůdky, všem ostatním se vysmívajíce. Bylo to pravda, že přese všechen drahý nábytek, přese všecku nádheru, přese všecko uklízení a čistění, bývalo v takových domácnostech neútulno, jelikož jedna věc málo kdy k druhé se hodila a zřídka jen bývalo šetřeno souměrnosti a souladu barev, že nechtěly vlastnice všech těch drahocenných předmětů vlastně jiného, než osvědčiti svoje bohatství. Kde měli u ostatních známých tak pěkně květinové stolky po pokojích rozestavené jako zde, kde tolik skříní na knihy, přihrádky na noty, desky na rytiny k potřebě stále všude rozložené a připravené, aby byly ihned po ruce, kdy by se někomu z rodiny zachtělo zahloubati se do pěkného obrazu, písně neb básně, kde jinde než zde jsem viděla, že se připisuje umění a lektuře skutečného významu a důležitosti pro život, že jsou považovány za nevyhnutelné vzdělávací prostředky a nikoli jen za potřeby a předměty přepychu!

Jak neměla pak ve mně vzniknouti myšlenka, že nechť si to vymlouvám jak chci, nechť to točím jakkoli, přec jen jsme žebráci vy-

dědění v domě otcovském, osiřelí na ňadrech matčiných, nemajíce jiného, než co nám milost jiných uštědřuje a ponechává, odívajíce se v šat od jiných vypůjčený, bídně záplatovaný, že ve světě, v tom pravém světě, ve světě to vzdělanosti, osvěty a pokroku, nejsme vlastně již ničím, poněvadž ničím k jeho vzrůstu a šíření neprospíváme, a že za tou příčinou nemáme ani již práva pozdvihnouti hlasu svého ve sboru národů ostatních .....

Teď, kdež jsme se tak rázně zase hlásili k životu, kdež jsme osvědčili tolik opět síly, kdež tolik nadějných zvuků kolem nás se rozvinulo, není již nikdo s to, měřiti propast beznadějnosti, otvírající se tenkráte při podobných myšlenkách před každým Čechem; navzdor veliké své mladosti a nezkušenosti jsem na pokraji jejím trnula, nořic do ní pohled ustrašený. Uznávala jsem v takových chvílích, o mnoho let daleko předstihujíc svoje stáří, jak někdy se stává sirotkům opuštěným u hrobu drahých rodičů — vždyť jsem pak dlela také nad hrobem, v němž byl pochován svatý nebožtík, národ můj ....

I uvrhla jsem se pak ze sálu na pavlan, abych si hlasitým ulevila pláčem, a domácí děti nechávaly mne tam do sytosti se vyplakati, jsouce rády, že se se svými slzami skrývám, aby rodiče naše náhodou k nám vcházejíce si jich nepovšimli a na příčinu se netázali.

Jak živě utkvěly v mé paměti tyto okamžiky zoufalého hoře, kdež plačíc jsem se nahýbávala k těm vonným pode mnou houštinám zahrady, tvořícím popředí tak malebné na obraze, jejž odtamtud poskytovala Praha, hrdě jako královna se opírající o ty aksamitové kolem ní pahorky, korunována jsouc svatým diadémem, Hradčany, nad jejichž temnými věžemi vycházelo večer co večer tolik zlatých hvězd, z nichž žádná ale žádná vzejíti nechtěla nám neštastným Čechům. Ó jak jsem pak chápávala, že strýček Melichar nad úpadkem vlasti blázní, že strýček Cyprian v záchvatu podobné těžkomyslnosti zemřel, že otcův přítel skočil do vody, nechtěje přežiti otčiny, že otec sám v slzách se rozplývaje, co mladík tam opodál na těch ladných proti Hradčanům výšinách tolikrát bloudíval s duší lítostí zkrvácenou, tázaje se sama sebe, co by ti rozšafní naši předkové, na které tak často si zpomínal a pro něž choval v srdci šlechetném tolik láskyplné úcty, co by asi říkali a zdali by měli v hrobech svých pokoje, kdy by o přetruchlivém stavu vlasti zvěděli!

V hrozném zmatku a žalu zakrývala jsem si při podobném rozjímání oči, cítila jsem, že nemám pod sebou pevné půdy, že mi schází pravý, bezpečný základ života, na němž člověku ku předu spějícímu jedině lze volně, zdravě, blaze se vyvinouti a býti světu platným — cítilať jsem, že jsem vlastně bez národnosti. Jsouc Češkou, každým tlukotem srdce, každou krůpějí krve, přec Češkou dle mluvy, vychování a vzdělání jsem nebyla, vše, co se mi podávalo, bylo mi cizí, a přece jsem to nesměla odmítati, tomu se brániti, chtělali jsem duševně býti a žíti.

V kteréžto zemi byla dítěti probuzenému souzena taková muka jako v oné době dítěti českému? Ještě jednou opakuji, že nebylo nešťastnějšího nad ně tvora. (Pokračování.)

Německé osady na Rusi.

Píše

A. F. Balan.

Kdo na parníku po střední Volze do Saratova cestuje, vidí před sebou široširou, málo obydlenou rovinu, již okrašlují pouze pobřežní německé osady. Na těchto holých stepech zápolil po několik století Rus s Tatarem; zprvu kvetla zde Zlatá Orda; mohamedanstvo blížilo se k Moskvě a jedva nepokořilo sobě úplně pravoslavnou Rus; potom rychle klesající a dodělávající sokyně ještě dlouho vzpírala se proti Moskvě, až konečně po vyvrácení Astrachanu a Kazaně, těchto hlavních dvou stráží islamu, kříž a evropská osvěta dosáhla vítězství nad půlměsícem i asiatskou divokostí: Volha stala se čistě evropskou řekou.

Avšak i po zlomení tatarštiny nebylo ticho v povolžských stepech, vířil tu boj neméně tvrdohlavý na prostoře několika tisíců verst. Kdo rval se to s Moskvou a Petrohradem? odkud přišli tito pravoslavní bojovníci? Oni rodili se všude, rostli jako hydra a tu sbírali se k boji; co tiše vřelo v hrudi statisíců mužíků, to hlasitě pronášelo se na Volze: „Smrt šlechticům!" Byli to ruští hajduci, ruští Černohorci, lidé odvážní a neohrožení, ničeho se nebojící, chasa žádostivá boje a nenávidící Moskevské nevolnictví. Zazucký, Razin, Bulavin, Pugačev i Zamětajev — všickni meškali zde a věšeli statkáře s pokřikem: „*Za kříž a bradu!*" — což znamenalo v jich ústech asi tolik, jako „za svobodu" neb „tyrani na šibenici!" Zde rozléhalo se nejčastěji nad polekaným majitelem korábu magické slovo: сарынь на кичку, jež rovná se křiku vlašských banditů: „Face à terra!" a španělskému: „Cara à tierra!" Cestující při těchto výkřicích v Italii i Španělsku i na Volze kladli se nosem k zemi a mezi tím loupežníci obírali vozy neb koráby.

Kozáci na Volze dělili se na věrné a loupeživé kozáky, avšak byli rovnostejně hotovi vstoupiti do služby smělého příchozího. Konečně byla zde založena nová říše, ale trvala všeho tři měsíce, slujíc *Rolnická říše*, která chtěla vyhubiti veškeru svou šlechtu. Musilo uplynouti ještě 100 let, aby znova vzkřísilo se Rusko co „říše se svobodnými rolníky". R. 1861 dne 19. února známá Уставная Грамота ukončila ten věkový boj a věkové utrpení mužíků, a co je nejhlavnější věc, ukončila je bez krve a šibenice. Arena na Volze osiřela, junáci rozešli se a mohou svou odvahu obraceti na mírné zaměstnání, zcela dle své chuti, neb „ani tělem ani zemí" nenáleží více statkářovi. Věru, když si vzpomene cestovatel, co se zde dělo a kdo zde řádil a vraždil po nížinách Volhy, tu mimovolně musí se zamysliti a podiviti se, jak často byla Rus na kraji propasti a jak často unikla osudu Zlaté Ordy, přemohši Turka i Tatara, Němce i Švéda, Poláka i Litvína. V naší době na střední a nižní části Volhy kvete velmi rozsáhlý obchod, jenž spojuje moře, omývající ze čtyr stran veliké roviny východní Evropy — cestovatel setkává se tu nyní s pouhými obrazy míru.

Na Volhu vláda odedávna vábila rozličné cizozemce, avšak bez trvalého prospěchu. Zdejší vzduch měl na přistěhovalce podivný účinek. I nejlínější Malorus zachvěl se a pouštěl se dolů po matičce Volze na loupež, vyštván byv ze svého rodinného hnízda knutou, daní a rekrutýrkou. Kateřina II. dovtípila se, koho třeba usídliti zde co živel protirevoluční. Pouze Němec z Brunšvicka, Lippe-Detmoldu a p. mohl žíti na Volze, nestávaje se loupežníkem, neb hlavní příčina, ženoucí junáka s nožem za holínkou k Volze, byla brunšvickému neb kasselskému poddanému nepochopitelna. Deset let před vystoupením zakladatele Rolnické Říše (Pugačeva) přibyl tedy k břehům Volhy živel německý, zamezující poněkud vzpouru v některých místech. Všude, kde se mluvilo německy, vojska a úřady nalézaly útočiště bez předcházejícího útoku, zde nečtly se manifesty tisknuté staroslovanskou literou a vybízející k vraždění statkářů a k dělení jich pozemků mezi rolníky. Slovem, z těchto osad, vyjímaje jedinou kolonii, nepřidal se k Donskému kozáku Jemelkovi ani jeden člověk. Přistěhovalcům Němcům nabízeny velmi skvělé výminky, což jinak vysvětliti se nedá, než buď tím, že lymfastický živel na bouřlivé Volze pokládán byl v Petrohradě za nevyhnutelný, aneb tím, že vysoce postavené osoby stůj co stůj chtěly osadníky míti Němce. Každé rodině bylo vyplaceno po 4000 r. a dáno okolo 30 desítin pozemků věčným dědičným majetkem. Vláda vystavěla dvory a obstarala hospodářství a první rok obětovala několik tuctů tisíc na pouhé hospodářské zařízení. Osadníkům bylo dovoleno přinesti s sebou zboží na 300 r. beze cla na každou rodinu. Za lov zvířat a ryb byli osvobozeni od daní a obchod provozovali též bez daně — na neurčitý čas. Měli svou zvláštní občanskou správu, svůj občanský soud a své soudce. Někteří kolonisté zbaveni jsou všelikých daní a poplatků na 50 let a teprv potom byli vázáni platiti 7 r. za rodinu, mající v svém držení 30 desítin úrodné země. Pastorové osadníků placeni jsou vládou a dostávali před 100 lety od vlády roční plat, o jakém se i v naší době pravoslavnému knězi nezdálo.

Jediná osada Sarepta, založena oď Herrnhutských a úplně již poněmčených moravských bratrů, rozkvetla hned na samém počátku; ostatní kolonie nezačaly sice loupežničiti ale chudnouti. Vláda odpouštěla jim nezapravené daně, převyšující milion rublů, ale vše darmo; některé osady tak hmotně a mravně klesly, že je vláda odvezla zpět do Němec; jiné převedla na jiné pozemky, činíc co možného, aby odvrátila účinek Volžského vzduchu, který dříve z Rusa utvořil banditu i atamana a nyní z Němce marnotratníka i frejíře. Stěhování a vyzývání Němců k Volze dělo se po půl století; tento zahraniční tovar stál vládu několik milionů rublů hotových peněz, mimo to miliony zmizely jiným způsobem: nezapravením daní. Ani příkladní osadníci, Sarepťané, za tisíc let nenakrmí Rusko svou hořčicí na tu sumu, již ztratilo Rusko od r. 1763 do r. 1810. Nastává nyní otázka, jaké výhody mělo a má Rusko od těchto německých osadníků a jaké výsledky mělo toto osídlení vzhledem k ruskému rolnictví. Jeli v Sareptě neb Katharinenstadtu několik Němců zbohatnuvších na statisíce, jestli tam vyskytl se bankéř neb vyskytne se Rothschild, nebude to ještě

důkazem, že Rusko jednalo moudře, odezdavši cizozemcům nejlepší pozemky v říši.

Nejlepší pozemky? bude se mnohý čtenář s udivením ptáti. Ano, takové jsou břehy Volhy, postoupené ve věčný dědičný majetek osadníků cizích Rusku jazykem, vírou a snahou na věky věků. Bosi přišli do Ruska, udělali si stánky tam, kde roste a zraje vinohrad i celých 100 let, množíce se, zbohatli konečně. Za vše to jedinou náhradu dali Rusku tu, že obohatili „mimořádnou svou vlast" několika sty rusovlasých Friců i Amálií. Mimo to postavili ještě pamětník cařici Kateřině v Katharinenstadtě: krásná socha cařice sedí a drží v ruce list s nápisem *Manifest den 25. Juni 1765.* Dole je nápis, hlásající cestovateli, že pamětník tento postaven jest — *aus Dankbarkeit von den Saratow'schen Ansiedlern* . . . .

Střední řečiště řeky Volhy stalo se Rusku a částečně i Evropě tím, čím byla Sicilie Římu. Požehnaný černozemný kraj táhne se širokým pásmem od výběžků Karpatských a opírá se za Volhou o výběžky Urálského Syrtu, zahrnujíc v sobě i střední Povolžsko. Kdy by Evropa zůstala naskrze bez obilí, Povolžsko mohlo by ji zásobiti; po ukojení místních potřeb na špejchary, zasetí, vinopalny atd. vyváží se odtud ročně 20 milionů pudů rozličných obilin z pouhého Saratova, kteréž na vozech a železných drahách pospíchají do Moskvy, Petrohradu a západní Evropy, potom 12—15 mil. pudů vyváží se na lodích a parolodích z hornatého pobřeží Volhy, a konečně 25—50 mil. pudů z travnatých břehů ze Závolžska. Není tedy divu, že ruský povolžský rolník uvádí se za příklad zámožnosti, v zimě prý chodí v dvou dobrých ovčích kožiších, povolžské selky prý nejsou nuceny prodávati statkářům své hustovlasé copy, aby měli čím zapraviti daně a nasytiti své děti, jak to činiti musí selky severnějších krajů, zdejší sedláci prý požívají masa 25% veškeré své stravy a když obědvají a večeří, popouštějí pás níže života, a jich skot prý též na jaře jí píci se solí. Ve skutečnosti je to jinak, rolníci chodí na práci do jiných guberníí, svůj náděl pozemků přenechávajíce sousedům — v mnohých místech rolníci pomýšlejí i na přesídlení do země Donských kozáků a závolžských stepí, kde prý med a mléko teče a daní není. To nesvědčí o zámožnosti ruských rolníků, neb jen chudý, na mizinu přivedený člověk věří v podobné bájky.

V Povolžsku, od Kazaně do Astrachaně, sídlí značné množství Tatarů. Oni vzdělávají půdu jako ruští sedláci, jen že země jich je snad méně štědrá; hospodářství jich je bídné, chalupa bez plotu a chléva, na neohraženém dvoře prochází se jediná koza. Proto i Tataři chodí na výživu do ruských guberníí a též před třemi lety dělali přípravy k přesídlení z Chvalynského újezdu za Volhu, do stepí, čekajíce, že sám Mahomed („Machmutka") na sněhobílé kobyle přicválá, aby je vedl do zaslíbené země. Ruské úřady zamezily toto přesídlení, a když tázaly se Tatarů, proč neorají zem, odpovídali oni rychle: Čím orati? Kdo má koně, ten oral — kdo nemá, neoral; mnozí mají jedinou kozu a kozou ještě nikdo mnoho nezoral.

Třetí druh povolžských obyvatelů jsou *němečtí kolonisté.* Dle zákona od 4. června 1871 mělo se uvesti v jich osady totéž obecní zařízení, jakéž je v ruských dědinách. Když tedy na *vorstehery* začali navlékati znaky obecných představených s ruským nápisem a když němečtí *kreisschreiberové* místo své kancelářské němčiny musili se chopiti ruštiny, tu mnozí Němci v prvním návalu uražené národní hrdosti hodlali se vrátiti do Němec, jiní chtěli se přestěhovati do Ameriky na řeku Missisipi a poslali tam deputaci. Němcům, (dle 10. čl. I. odd. pravidel od 4. června 1871) zůstaveno bylo na vůli, odřeknouti se ruského poddanství a opustiti Rusko s nahromaděnými jimi v Rusku kapitály. Přes to všecko nikdy z povolžských Němců Rusko neopustil.*)

Rusové a Tataři rádi by se vystěhovali z Povolžska nazdařbůh, kdežto Němci k svým pozemkům přirostli. Ruští rolníci i němečtí osadníci žijí vedle sebe na půdě přeúrodné. Pohleděmež nyní, jak se má ruský rolník a jak se má kolonista. Kolonista, těžící z přeúrodné půdy, co jen se těžiti dalo, platil za to z jedné desítiny pouze 2 r. $88^1/_2$ kop.

Z článku *Rozpočet ruského rolníka* v loňském ročníku Osvěty str. 888—896 víme, co znamená slovo душевой надѣлъ, a mnoholi desítin taký náděl na jednu ruskou duši obnáší. Německý kolonista platil ze svých pozemků, jež rovnaly se nádělu jedné ruské rolnické duše, všeho okolo 5 rub. Avšak ruský rolník, sídlící na pozemcích poměrně špatnějších, platí mnohem složitější daně; obroční daň s přirážkou, daň z duše též s přirážkou, obecní sbírky, zemské sbírky na státní potřeby a specielní zemské poplatky, výkupné platy, lesní poplatky — vše to činí do 20 r. na jednu rolnickou duši, t. j. ruský rolník platil 4krát více než Němec, předčící jej bohatstvím, důmyslem a hospodářským vzděláním. Ruské rolnictvo trpělo ještě tím, že každoročně gubernie stavila 2500—3000 vojenských nováčků, čímž ztrácelo tolikéž pracovních sil; ceníme-li každou tuto sílu na 1000 r. s přirážkou k této sumě procentů, ztrácejících se spolu se silou, obdržíme výdajů, připadajících na veškeré ruské obyvatelstvo, od 2,500.000 do 3,000.000 rub., nic nehledě k mravním ztrátám a k výdajům, jež obec platiti musila na tyto nováčky, a sice na vojenskou uniformu po 11 r. 5 kop. na každého nováčka, na plat a stravu od 4 rub. 59 kop. do

*) V posledních měsících docházejí zprávy, že němečtí kolonisté táhnou z Ruska do Ameriky; připomínáme, že to jsou Menonité, nedávno teprv usadivší se v Tavridské a Chersonské gubernii, kterým zapovídá náboženství míti účastenství v vojně a vůbec v jakékoli službě vojenské. Pravidla o všeobecné vojenské hotovosti, vydané počátkem nynějšího roku, vylučují sice Menonity z řadové vojenské služby, avšak dle čl. 157. mohou Menonité zastávati neřadovou službu při vojenských nemocnicích neb závodech vojenského a mořského ministerstva, při čemž osvobozeni budou od nošení zbraně. Avšak článek ten netýká se těch Menonitů, kteří připojí se k sektě neb přibudou z cizozemska usídlit se v Rusku již po vydání pravidel o vojenské hotovosti. Jednak tedy vojenská hotovost a pak i to, že obdrželi pozemky větším dílem již vymořené, pobudilo Menonity k stěhování do Ameriky, kdež poměry pro ně jsou v každém ohledu příznivější.

5 rub. 93¼ kop., na výpomocný kapitál 2 rub. 25 kop., na náhradu od 3 rub. do 180 rub.

Všeho toho byli Němci zbaveni. Není tedy divu, že v ruských zdejších vesnicích, ležících „v pšeničném kraji“, cestovatel nalézá v letě prázdná humna. Kam se děla pšenice? — „Pšenice jaksi lenivě roditi se počala a pak všecku ji pekař (Němec) požral,“ odpovídají rolníci, „odváží ji do svých mlýnů, a nepřenecháš-li tomu skrblíkovi za halíř poslední snop, nedá peníze, a nás pak daně pożerou.“ Těchto mlýnů je tam podél tamějších říček značný počet, několik tuctů na říčce Medvědici, na Čerdymě, na Latryku, na Karamyšu, na Kurdimě, na Idolze, na Terešku, na Karbulaku, na Sokuru — i jsou to německé mlýny. Přes 2,700.000 pudů pšenice jde skrze německé ruce a 3,300.000 pudů skrze ruce ruských kupců mlynářů, kteří rovněž tak skupují obilí a odírají sedláka jako Němci. Slovem, přes 6,000.000 pudů pšenice pohlcují v těchto místech pouhé mlýny. To však neznamená, že by odbyt plodin byl pojištěn: vesničan trpí nedostatkem peněz a při tom je stížen daněmi, polní úroda bez výhody prodaná účinkuje škodlivě na hospodářské poměry jedné polovice obyvatelstva a sice hlavně třídy pracující a vyrábějící. Ruský rolník, soused kolonisty, naříká si na špatný náděl a na svou hospodářskou chudobnost — a kolonista mezi tím s hrdostí o sobě hlásá: „My jsme přinesli evropskou osvětu v střední Povolžsko; kde dříve těkaly nevázané roty, vypěstili jsme nejlepší v celém světě pšenici, „saksonku“, kterouž pod tímto jmenem vyvážíme z Povolžska na hlavní obilní trhy do Londýna, Marseille atd. Svými rukama obohatili jsme povolžské přístavy, naplnili obilím rozsáhlé špejcháry, založili nejlepší tržní střediště na Volze, začínajíc od Kamyšina až do samého Balakova a Katharinenstadtu, kde jsme i postavili pamětník naší velké císařovně Kateřině, povolavší nás z civilizované Evropy na polo barbarský povolžský východ. Kde byly stepi, navštěvované pouze hordami Kirgizů, zařídili jsme tabákové plantáže, v nichž rodí se amerického a tureckého tabáku nejlepší druhy. Vystavěli jsme bohaté továrny v našem povolžském hlavním městě, Saratově; v polo divokém kraji založili jsme do 200 učilišť, kde se učí *padesáte tisíc* německých dětí. Z naší mouky, dopravované v Evropu, pekou se nejchutnější housky ve světě, jež jsou potravou vznešených kruhů v Londýně, Paříži, Amsterodámě. Vše to — je výtvorem našich rukou, a Povolžsko musí nás žehnati co apoštoly civilisace.“

Ruský rolník odpovídá kulturträgrům takto: „Přiměř mně ještě asi 3 desítiny úrodné půdy, a budu-li při tom ještě platiti čtvrtinu nynějších daní, pak i já okovám si vozík železem, aby se nerozpadl, a i moje pšenice bude jeden klas. A to si považte, vlastním dětem po půl skývě oddělili a nevlastním celý bochník dali....“

R. 1871 a počátkem 1872 začala se prováděti administrativní a obecní reforma v německých osadách. Pohledněmež, v jakých hospodářských poměrech reforma tato Němce zastala. Všech povolžských kolonistů v tu dobu bylo 270.589 duší obojího pohlaví a sice 136962

mužů a 133627 ženských. Viděti tu něco zvláštního, totiž mužské obyvatelstvo převyšuje ženštiny více než o 3000 duší. V ruských místech něco podobného nikde nenalezneme. Němci vynikají tedy převahou mužských pracovních sil, neb Němci byli vyjmuti od rekrutýrky, Rusové nikoli, a pak Němci nechodí na výživu do jiných gubernií, jak to velmi často činiti musí ruští rolníci; v houfech pracují při stavbě železných drah, kopají příkopy a studně, tahají lodě po Volze přes mělká místa podél břehů — tato tuhá práce při špatné stravě a vlhkých obydlích ruské obyvatelstvo značně hubí... Dále kolonisté tvořili 11.807 rodin, což svědčí o četnosti členů v německých rodinách, na každou rodinu připadá průměrně 23 duší, z nich aspoň 8—10 členů mohou jistě konati polní a hospodářské práce. A naopak je známo, že ruské rolnické rodiny působením rozličných okolností drobily se do nekonečna; tam kde něm. rodina, připomínající svou četností římskou *gens*, mohla vzdělávati veškeré své polnosti, ruská rodina majíc kromě hospodáře jediného pracovníka sotva stačila s napjetím sil svých obstarati svůj chudobný náděl a zapraviti při tom ještě naturální daně. Při tom pravým břemenem v ruských rodinách jsou vysloužilí vojáci, kteří jakožto neschopní ku práci starcové daremně chléb jedí. V německých koloniích toho nezakusili — v koloniích téměř s 300.000 obyvatelů věk svůj trávili všeho 2 invalidé a 1 žena vojákova... Ve všech osadách bylo sirotků obojího pohlaví 10.231 duší. V ruském obyvatelstvu sirotkům z větší části vede se asi jako holátkům, z hnízda vyhozeným; 10.000 německých sirotků mělo značné sumy, v pomocných kasách 275.566 r. $99^1/_2$ kop., v oběhu pod odpovědností poručíků bylo 116.263 r. $77^1/_2$ kop., rozličného movitého a nemovitého jmění bylo 206.103 r. $94^1/_4$ kop. Němečtí sirotci měli tedy penězi a majetkem 597.934 r. $68^1/_4$ kop., přes půl milionu rublíků.

Před reformou bylo v osadách (dle zprávy kanceláře pro cizí osadníky) 162 tělesných mrzáků, 13 bláznů, 100 hluchoněmých a 89 slepých — všech ubožáků (убorie) 364, t. j. jeden ubožák připadl na 740 Němců. Naproti tomu v ruských vesnicích často v každé rodině aneb již zcela jistě ze 4 rodin v jedné bývá убогенькій, несчастненькій aneb jak nazývají pomateného божій человѣкъ. V některých místnostech Povolžska připadá na 40 lidí jeden убогенькій — jeden již se takým narodil, aneb matka vykolébala děcko z houpavé kolébky, třetí do díže upadl a vymknul si ručku, jinému děcku kohout oči vyklobal a opět jinému sousedova svině užrala nožku, jiného oslepili foukáním nickamínkového prášku do očí, jiný po nemoci zůstal mrzákem. Sežírání sviněmi ruských nemluvňat, lezoucích svobodně po dvoře bez dohlídky, přihází se častěji než vyklubování jim očí; prvnější událost vypisuje Někrasov v své dlouhé básni Кому на Руси жить хорошо (Komu na Rusi dobře žíti) co dosti obyčejnou nehodu v živobytí ruské selky.

A jak to u Němců? — „Němcům je bůh milostiv, Němce padoucnice se nechytí, oni mají učené báby i lankvary, svině neužere hlavu německému dítěti,“ neboť při něm je chůva... Pozoruhodno jest též, že počet kolonistů „nemajících své vlastní hospodářství“ má se k počtu úplných hospodářů jako 1 : 5570. To znamená, že v osadách

proletářů, žebrákův není. Němci bez vlastního hospodářství vstupují do služby, k svým rodákům do práce. Když pak dle reformy 4. června 1871 kolonisté podřízeni byli gubernským a zemským úřadům, upravujícím rolnické záležitosti, tu bylo na bíledni, že „nezapravených daní se nevyskytlo" — všecky osady vůči reformě objevily se jak holubice čistými, bez starých hospodářských hříchů. Avšak stranou od těchto vzorných osad Krafta, Schicka, Müllera, Pfeifera, Lucerna, Unterwaldena „vytloukaly se" v špinavých ruských vesnicích nedoplacené daně, jež během mnohých let se nahromadily, a policie prodávala k zapravení jich poslední roční telátko, skleněné korále z krku selek, jakýsi starý samovar, ironií osudu octnuvší se v chatrči mužíka atd. atd.

Mravním způsobem zámožnost kolonistů jeví se tím, že zařídili si 175 národních škol, v nichž se učilo 50 tisíc „německých dětí", hochů i děvčat. Avšak na dvoumilionové obyvatelstvo Saratovské gubernie připadá učících se v národních školách „ruských dětí" pouze 9700 hochů i děvčátek. Na podporu svého národního vzdělání Němci ročně vynakládali 35000 r., Rusové okolo 15000 r. V něm. osadách vyskytly se mimo to i soukromé školy, v nichž o národní vzdělání pečuje soukromá snaha.

Statistika učí, že mezi zámožnými je méně přestupníků než mezi chudinou. V té části obyvatelstva, která nezná nezapravených daní a do školy posílá as 50.000 dětí, kriminální statistika nalezla pouze 42 přestupníky t. j. jeden přestupník připadá na 3333 lidí — — v druhé části obyvatelstva, kde jsou nedoplacené daně a kde z dvoumilionového obyvatelstva do školy chodí pouze 9000 dětí, spácháno bylo 11724 přestupků t. j. jeden přestupek připadá na 136 lidí, tak že v každém hloučku Rusů je jistě 1 přestupník. Velký procent přestupků v ruském obyvatelstvu nemůže býti důkazem demoralisace, neboť většina přestupků jest ovocem bídy i nouze. A sice krádeží bylo spácháno ruským obyvatelstvem 5776 i kradli výhradně lidé stížení krutou bídou, jakéž neznají povolžští Němci, dále bylo 733 podvodů, 100 loupeží, 376 případů tuláctví; nemáť rolník čím vykoupiti pas, kterýž vydává se jen tomu, kdo řádně daně platí — hle příčina 376 přestupků, neb kolik tuláků, tolik počítá se i přestupníků. Pochopitelno nyní, že mezi Němci bude méně tuláků a vůbec méně přestupníků. Ještě jest jedno přestoupení, jehož nezná Němec, je to „porušení pravidel o císařských lesech". Němec má svůj les a nemáli lesa, má peníze i může si dříví na topení a stavbu koupiti. Však rolník ruský v nádělu svém lesa neobdržel, hodlá topiti v jizbě, opraviti si pluh, kládou podepříti dřevěnou chátu, nemá peněz na to, a císařský les je před jeho očima — do přestupku není daleko. Takých přestupků bylo spácháno 828. Jsouť ruští rolníci toho přesvědčení, že les je všeobecným majetkem, jako vzduch a voda, neb „bůh ho sázel", říkají. Německý kolonista přijíždí do Saratova, a vida vězení naplněná přestupníky, diví se spustlosti ruských sedláků a pokládá své plémě za vznešenější. Bída a hořký osud ženou tedy rolníka na přestupky, jež páše téměř pětkrát častěji, než kolonista t. j. tolikrát, kolikrát má méně chleba než kolonista. Bázeň, že nebude moci daně zapraviti, vede jej tajně do lesa, neb nad jeho hlavou visí dva meče, jeden jistý, „neod-

vratný — nezapravená daň a co následek toho tělesný trest, jenž se posud pro nezapravení daně vykonává v ruských vesnicích veřejně metlami — druhý, jejž doufá odvrátiti pomocí šťastné náhody a temné noci: je to trest za lesní krádež. Podniká tedy krádež a stává se přestupníkem; aneb krádež nepodniká a jednoduše utíká z vesnice, zanechávaje rodinu svoji osudu a vede pak bídný život tuláka a poběhlíka, jenž nemaje pasu přechází z vězení do lesů a z lesů do vězení. Tuláctví a kácení v císařských lesích tvoří na Rusi vůbec $^1/_4$ část všech přestupků.

Třeba též podotknouti, že němečtí kolonisté více pijí lihových nápojů než Rusové. Kolonista pije ve svátek a všední den, při obědě, k snídaní, k večeři — kdežto kořalen, v nichž ruský rolník propíjí tak často poslední halíř, je v koloniích méně než v ruských vesnicích; 10.000 Němců uspokojují se jednou kořalnou, kdežto 1 kořalna nestačí ani pro 160 Rusů, nevyjímaje ženštin i dětí. Na 1,600.000 ruského obyvatelstvu připadá přes 10.000 kořalen. I tu zámožnost jeví své dobré účinky, kolonista kupuje vždy dobrou kořalku přímo z vinopalen a ne z kořalny, a pije každý den, kdežto ruský rolník, jak si vydělal groš, již kvapí v kořalnu, aby zalil svou bídu a tu začne zalívati ji několik dní — съ горя пьянъ (z hoře pije) dí o něm druzí mužici.

Dřevěnou chatrč se slaměnou střechou má ruský rolník — kamenný neb cihelný dům s taškami má kolonista. Zevnějšek ruské vesnice a německé osady svědčí výmluvně o tom, kde je blahobyt. Souměrnost stavení, jich trvanlivost, prostornost, jich vnitřní zařízení a způsobilost k hospodářství, značný počet kamenných domů krytých taškami neb šindelem — vše to vidí cestovatel vjíždějící do osady, a zdá se mu, že vstupuje do zvláštní říše, kde žijí lidé zámožní a pokročilí. Vjíždíš-li však v ruskou vesnici, neubráníš se trudnému pocitu; myšlenka o lidské marnosti všech věcí pozemských uchvátí celou tvou bytost; vše nalézá se v jakémsi přechodném stavu k životu záhrobnímu — zde odpočívají jacísi nahodilí pěšáci, na krátkou dobu a ve spěchu stloukli sobě ledajaks chatrče, pokryli je jakstaks slamou, nestarajíce se o to, že první silný vítr slámu roznese, ve spěchu chtěli se najísti a pak hned ubírati se dále, pokud lýčený střevíc na nohou se nerozleze: taký dojem činí ruská vesnice! Na 19460 dřevěných domů v koloniích připadá 5722 kamenných, více než třetí část, kdežto kamenné stavení v ruských povolžských vesnicích je rovněž tak řídké jako rusovlasý negr. Ano i v povolžských městech je kamenných domů méně než v koloniích: v nejbohatším městě Povolžska, v Saratově, na 12468 dřevěných stavení připadá okolo 898 kamenných, t. j. kamenné tvoří $^1/_{13}$ část, ale v koloniích $^1/_3$ část. Nedivme se tedy, že tak často hoří to „slaměné dřevěné Rusko“ — красный пѣтушокъ (červený kohoutek) lítá jen okolo osad, neb v osadách ztrácí svou sílu a řádí co historický škůdce jen v ruských vesnicích.

Hlad v koloniích jest něco nemožného; před zavedením reformy bylo tam 378 žitných zásobáren, veskrze vystavených nákladem obce; v nich bylo zásoby 142.718 čtverikû podzimního obilí a 107.237 čtverikû jarního, dále z obecních pozemků vyručuje se přes 60.000 rub. každoročně — vše to věnuje na zvelebení obecního blahobytu. I po-

měry zdravotní obdržely v koloniích pevnou organisaci; kolonie zůstávají ušetřeny od cholery a tyfosních zimnic, kdežto epidemická a obyčejná smrtelnost v ruských vesnicích strašně řádí. Poslední cholera po frankogermanské vojně pohubila as 10.000 obětí, v koloniích byly 2—3 smrtelné případy, a to ještě zemřeli lidé, přišedší z ruských vesnic z trhu; v koloniích totiž není věčného bláta, není špatné bahnivé vody k pití, lidé nejsou tam zhubenělí a moření, s nažloutlou barvou obličeje od špatné polo shnilé stravy, jak to je v ruských vesnicích. Roku 1830, pak 1847 a 1848 cholera pustošila Rus i všecku téměř Evropu, Paříž atd., pak cholera okolo r. 1850, 1860 a 1870 v rozličných dobách navštívila všecky kouty Evropy — nemoc tato ani jednou nevyskytla se v Sareptě, v německé kolonii nad Volhou, kde nebylo ani jednoho úmrtí, ani jednoho onemocnění cholerou. To bylo tím, že tam je rozumný spůsob života, čistota, čerstvá silná strava, pramenitá i zakrytá ve fontánech a nádržkách voda, mnoho stromoví, čistý vzduch, všude jsou co nejvíce příznivé hygienické a sociální poměry, tam není bídáků ani žebráků. Zvláštnost této kolonie je ta, že nevychovává lidi v takých citech a ponětích, aby jeden druhému překážel při dosahování blahobytu a duševního vývoje, zde jeden druhému pomáhá, neb není tak zvaných vyšších tříd společnosti, uveličujících své důchody z mozolů lidu a skracujících toto své obírání lidu jen potud, pokud lid jim činí odpor; pozemky nejsou zde pramenem důchodů pro věčně hladovou státní kasu, nýbrž pramenem pouze národního blahobytu. Hle, zároveň rozluštění otázky, kdy epidemie přestanou řáditi — až budou všude v Evropě tytéž poměry, jako v německé Sareptě. Proto i německé děti neštovicemi neumíraly ani tehdy, když ještě očkování nebylo rozšířeno, a ruské děti umírali jako mouchy a umírají i nyní, nikoli za příčinou nedostatku povšechného očkování, nýbrž za příčinou špatných zdravotních poměrů vůbec. V ruském venkově na celý újezd jsou 3 neb 4 pomocnice při porodu a nejvýše 10 — a Němci na jeden a v nejhorším případě na 2 okresy mají jich 122. Přirozená je pak věc, že německých rodiček a nemluvňat umírá méně než ruských, třeba by chválili vlastnost ruské selky, že dovede roditi na poli, se srpem v rukou, na humně s cepem muže nad hlavou. Nikde není tolik ženských nemocí jako právě u ruských selek, po 1—2 porodech již trpí ponížením matky (descensus et prolapsus uteri aut vaginae), čehož příčina je též ta, že muž a hlavně jeho příbuzenstvo nedovolují ženě, aby po porodu několik dní ležela, majíce to za zbytečné mazlení, a nutí ji do práce. Zřídka uvidíš v ruské vesnici dětátko bez krtic, mnohdy ve vesnici je rozšířena druhotní a třetiční příjice; hlavní bída vězí v tom, že rolníci ještě nepřivykli léčiti se a obracejí se nejraději k starým babám, kteréž čím jsou blbější, tím více nalézají důvěry a díků za zašeptávání nemocí, napravování nezlomených hnátů atd. Za to v mnohých koloniích jsou lékárny a v každém okresu jsou lékárnické filiálky, jež vydržují se obecnými penězi. — —

Kolonistům darováno bylo přes 800.000 desítin výhradně orné půdy, a neorné přes milion desítin. V pouhé Saratovské gubernii měli přes 40.000 desítin lesů, z nichžto nijakých poplatků ani daní neodváděli. Ze zaseté půdy kolonisté dobývali do půldruhého milionu pudů

podzimního obilí a do 5 mil. jarního, nad to i přes milion pudů zemčat a půl milionu amerického a tureckého tabáku rozličných druhů. Zde je to zřídlo, z něhož tekou poklady bohyně Živy do německých špejcharů a Volžských přístavů, odkud pak dopravují se do Evropy. Avšak vada je při tom ta, že — jak se vyjadřuje povolžský rolník — „německý pekař nám všecku pšenici snědl." — Kromě mlýnů vystavěli kolonisté továrny a závody, a sice 10 sarpinských (na zhotovování zvláštní tkané látky, kteráž nejdříve v Sareptě byla vyráběna), 140 jirchářských, 2 soukennické, 6 mydlářských, 89 olejnických, 2 škrobo-cukrovarnické a 1 valchovnu. Německá sarpinka na dlouhý čas vypudila z Povolžska všecky bavlněné a lněné látky ostatních fabričních skladů nejen ruských ale i západoevropských: sarpinku dělala téměř každá Němkyně na svém tkacím stroji, sarpinku bylo viděti na všech ruských plecech, začínaje od panských až do selských, avšak pouze zámožnějších. Sarpinské letní oděvy téměř půl století udržovaly veškeré Povolžsko v ekonomickém podmanění kolonistů. Němce nepotkáte v lýčených střevících, neb má 140 jirchářských závodů, a bota jeho jest velmi trvalá, dosahuje vysokého stáří jako její majitel; Němec má vše kožené, má vše *své*, zdělané ze *svého* vlastního materiálu *svým* domácím zhotovením. Němec nosí soukenný kabát — ze *svého* sukna, Němkyně nosí sarpinské šaty — ze *své* sarpinky, v letní vedro pod horkým povolžským sluncem uvidíte Němkyni, anať má slaměný se širokou stříchou klobouk na hlavě — ze *své* slámy, ona myje své zdravé červené ruce *svým* mýdlem, požívá *svůj* med, *svůj* sýr (jehož zápach nesnese moucha), v zimě obouvá *své* plstěné botky; Němec kouří *svůj* tabák, svůj knastr a jakkoli dým tohoto ubíjí vrabce, Němce skalolama nemůže ubiti a jen příjemně dráždí jeho zažívací ústrojí. Nemá Němec pouze „své" železo — pro železo jede do Saratova a kromě železa v Saratově nemá ničeho více pohledávati, neb ruské ruble samy přicházejí do kolonií v tobolkách poslů a dohazovačů kupeckých i agentů zahraničních.

Po veškeré Rusi bylo do 1. září 1873 všeho 250 založeno spořitelných spolků (ссудо- сберегательныя товарищества) a v Saratovské gubernii není ani jedna záložna neb spořitelna. Za to v 15 německých okresech jich bylo 15, v nich bylo soukromých vkladů na milion rublů a záloh bylo přes 870.000 ř. Kapitál tedy převyšoval zálohy a vůbec potřeby obyvatelstva. Mimo to Němci měli ustavičně 35—40 tisíc r. obecního kapitálu, kterážto suma je vlastnictvím osadnických obcí, jichž přičiněním se i nahromadila.

Povolžští němečtí kolonisté vstoupili tedy do společného svazku rolnictva ruského koncem 1871 a počátkem 1872. Když členové komise vysvětlili jim dotýčná pravidla, „osadníci vyslyšeli je s radostí a díkůvzdáním". Osadníci již před tím byli si pravidla přečtli a viděli, že řečenou reformou nabývají nových výhod, mezi jinými úplné samosprávy, čehož nebylo v bývalé osadnické správě. I použili vhodné příležitosti, aby vyslovili svou nejhlubší vděčnost za tuto reformu císaři pánu. Car jel tehdáž skrze Saratov, a Němci uvítali jej chlebosolí, a podali mu adresu, podepsanou představenými nově zřízených německých

obcí; v té pravili: „Vaše Císařské Veličenství! Proslavené Vaše panování, oplývající velikými reformami, vyniklo novou moudrou reformou, upravením našeho vnitřního zřízení. Vy, Hosudare, ráčili jste nejvyšším velením připojiti nás k venkovanům s podržením osobních předností, jichž až dosud jsme užívali, (čl. 2.) a nyní jsme již připsáni k počtu selských vlastníků. Plni vděčnosti až do hlubiny srdcí našich osmělujeme se vyjádřiti Vám, Hosudare, skrze své splnomocněné tento cit, vysílajíce horoucí modlitby k Bohu — nechť Všemohoucí ochraňuje drahocenný život Vašeho Císařského Veličenství!" (Памятная книга Саратовской губ. 1872, str. 149).

Článek 2. totiž hlásá „Řečení osadníci zahrnují se ve svazek vesnických obyvatelů, připisujíce se k třídě selských vlastníků, s podržením osobních privilegií, jež dosud byli měli." — Ihned naznačeni byli v osadách smírčí prostředníci z bývalých dohlížitelů t. j. lidé, znající hospodářské a společenské poměry v kolonii a co rození Němci i jazyk, názory a obyčeje osadníků. Obervorsteherové obdrželi nyní jmeno „волостные старшины" (obecní představení) a vorsteherové „сельскіе старосты" (vesničtí představení), kreisschreiber a gemeindeschreiberové obdrželi jmeno волостные a сельскіе писаря (obecní a vesničtí písaři).

Reforma ze 4. června dala kolonistům: *Волостной судъ* t. j. kolonisté volí si nyní soudce ze své obce i při vedou ústně, výroky jich na místě vyplňuje vesnický představený, při čemž soudcům je povinností šetřiti místních obyčejů a poměrů. *Волостное правленіе* (místní správa) jest nyní obdařena mnohem větší mocí než bývalá osadnická správa. Výhoda tohoto sesílení místního centra záleží v rychlosti jednání a vyřizování všeho, čeho obci jest třeba. *Частныя сходки,* soukromé schůze, mimo všeobecnou obecní hromadu (міръ) mohou odbývati se, kdy je libo, poradní schůze o záležitostech týkajících se výhradně té které vesnice za předsednictví vesnického představeného. *Право делегацій* (právo poslanecké): selští vlastníci mají právo posílati na selskou hromadu jednoho vyslance (выборный) ne od jednoho dvoru, jako ruští rolníci, nýbrž od 10 dvorů, na obecní hromadu posílají 1 poslance od 25 dvorů a ne od 10 dvorů, jako Rusové, ano ještě více než od 25 dvorů, jen když bude od každé vesnice neb vesničky ve hromadě 1 poslanec. Tím většina německých rolníků jest osvobozena od osobního účastenství ve hromadách — výhoda je to znamenitá, neb neodlučují se od hospodářství, když v létě jsou polní práce, anoť známo jest, že za příčinou klimatických poměrů doba, k polním prácem příhodná, je často velmi krátká: často klidíš jen to, co na poli uškubneš, pak již začíná nepohoda. — *Уменьшеніе числа градацій въ утвержденіи выборныхъ лицъ,* zjednodušené potvrzení volebních hodnostářů: volby členů vesnických a obecných správ musí býti potvrzeny pouze od místních smírčích prostředníků, tak že není třeba čekati na potvrzení gubernských kanceláří pro selské záležitosti. Mimo právo urychliti vykupování pozemků připadlo Němcům i důležité právo, že (za souhlasu dvou třetin členů obce) pozemkový душевой надѣлъ hospodáře může se státi jeho osobním *majetkem* a vylučuje se potom z pozemkového obecního vlastnictví (выдѣлъ земельныхъ надѣловъ); a konečně ještě jedno velmi důležité právo, že totiž mohou

zbaviti se navždy obroční daně z pozemků tím, když zapraví najednou, co by daň tato obnášela za 20 let.

Němci obdrževše řečená práva a výhody, nejsou více „cizozemskými kolonisty“ nýbrž rovněž takými selskými vlastníky, jako ruští rolníci. Zároveň obdrželi Němci privilej, vykupovati lesy po téže ceně jako pozemky, což při všeobecném bezlesí středního Povolžska a při drahotě stavebního dříví a topiva je velmi výhodné; topivo ruského rolníka je кизякъ t. j. sušený koňský a kravský výmět. Desítinu lesa mohou nyní Němci dostati za 8 r. 20 kop. a nejvýš za 18 r. 20 kop., dle toho, jaká je obroční daň z desítiny. To je velká výsada, anoť v středním Povolžsku všeobecně se dí, že tam dříví a les jsou dražší než pracovní síly.

V ruštině je říkadlo o šťastném člověku: narodil se v košilce (въ сорочкѣ). Naši Němci narodili se nejen v košilce ale i v kalhotech, pronesl se kdosi z obyvatelů povolžských, uslyšev, že do nádělů německých selských vlastníků zahrnuty jsou i lesní pozemky. Objasněním tohoto štěstí jsou slova ruského rolníka: „A to si považte — svým vlastním dětem po půl skývě oddělili a nevlastním celý bochník dali!“

Ruští rolníci obdrželi při svém osvobození jistý počet desítin půdy, na každou mužskou duši ustanovený náděl, a za tento náděl odvádějí jistý plat buď statkáři neb koruně neb do apanážní kasy, vyjímaje osvobozené на даръ, t. j. dostavší $^1/_4$ část nádělu darem od statkářů. V porovnání s Němci obdrželi bývalí korunní rolníci $1^1/_2$krát *méně*, bývalí apanážní rolníci téměř dvakrát ($1^9/_{10}$) méně, dočasně povinní rolníci platící obrok třikrát ($3^1/_5$) méně, vlastníci, vykoupivší svůj náděl s pomocí vlády třikrát ($3^1/_{10}$) méně, vlastníci obdrževší náděl darem téměř 9krát ($8^4/_5$) méně.

Mimo náděl orní půdy dostali Němci ještě 40.000 desítin lesa, prázdného všech daní. Není tedy divu, že střední Povolžsko pod rukama Němců utěšeně kvete; výhodné přirozené podmínky, výtečnost půdy, příznivá poloha nad největší ruskou řekou, touto hlavní kojnou ruského národa, něžná péče zákonodární moci, sypající na ně mimořádné privileje se samostatnou německou správou — vše to během 100 let přispělo k tomu, že němečtí kolonisté jsou nyní bohatí, bohatší nad ruské rolníky. „Bez Němců by střední Povolžsko nikdy bylo nerozkvetlo,“ tvrdí posud mnozí povrchní pozorovatelé. Pohleďme na věc blíže.

Na hornatém břehu středního Povolžska počítá se kolonistů Němců 108.000 luteránů, okolo 25000 katolíků a 500 pravoslavných. Pravoslávie mezi Němci vysvětluje se prostě tím, že při zalidňování osady Jelšanky v Kamyšinském újezdě připojeno bylo k ní spolu s Němci několik rodin vysloužilých vojáků — proto i Němci kolonii tuto posud nazývají „Hussaren“; časem ruští husaři, ze všech stran obklopeni německou řečí, sami se poněmčili, avšak řeckoruskou víru podrželi. I katolíci i protestanté i pravoslavní těšili se týmž občanským výhodám, téže zakonodárné ochraně slovanské veleříše; všickni vládli stejně úrodnými pozemky, lesy a vodami, všichni hospodařili při těchže podmínkách. Výsledek byl rozličný. Nejlepšími totiž vyrábiteli a nejbohatšími obyvateli osvědčují se protestantští kolonisté; katolíci tvoří jakousi nedo-

mřelou odrůdu Němců. Pouhý pohled na osadu ukazuje, kde jsou protestanti a kde jsou katolíci; čistota, pořádek a lepá úprava domů vyznačuje protestanty, u katolíků viděti znaky nedbanlivosti a nepořádnosti v hospodářství, na poli, na humnech. Staneli se kdy, že Němce stihne neúroda, bývá to pravidelně u katolíků, tu začíná se všeobecné modlení, processí, cestování Němkyň po kolenou ke křížům, dosti daleko vzdáleným od osad. Mezi katolíky vyskytují se též žebráci, a v neděli bývá pravidelně pití a pranice. Podobná nespořádanost vidna je ještě ve větší míře u Němců pravoslavných.

Dle cifrového porovnání jest ekonomický stav německého obyvatelstva $1^1/_2$—3—4 ano až devětkrát příznivější než stav ruských jeho sousedů. Nestrovnalost tato vnucuje se našim zrakům, ať cestujeme do Povolžska z jakéhokoli ruského kraje. Oko naše uzří tu zcela rozdílné hospodářské obrazy. Putujemeli z jihu, ze země Donského vojska, po celé Medvědické čáře uvidíme půdu velmi málo vzdělanou a jen okolo selských dvorů hustěji vyskytuje se půda zoraná. Země a stepí je důstatek, avšak na stepech není ani mnoho skotu, leda vyjímaje stáda, jež náležíce velkoruským obchodníkům, po vykrmení do Velkorus na prodej se honí. Kozácké vesnice (nazývané stanicemi) jsou totéž slaměné carstvo, jež všude uvidíš, jakmile zahneš stranou od něm. kolonií, leckde po stepi trčí složené obilí — jsou to kozácké selské dvory, zimní a letní chatrče, rukodělných zaměstnání zde není nijakých, obyvatelstvo není husté a v samých stanicích není ani živosti ani života. Půdy tu vzdělávají jen tolik, co právě na výživu dostačuje. — „My nejsme Rusové (t. j. Velkorusové), bychom obilním obchodem se zabývali; tak to je na Rusi, kde vše skupují a vše prodávají; u nás toho ještě není, bůh nám je milostiv a zbavil nás toho,“ praví kozáci. „Co z toho, že země zahálí, však se neztratí.“ — Kozáci naši nemají kdy, aby orali, buď jsou ve vojště, aneb konají jiné kozácké povinné služby; s neplnoletými a výrostky (totiž s kozáckými dětmi, neschopnými ještě k vojančině) mnoho země nezoráš, tak rozumuje kozačka, která zde všecky polní práce koná, v zimě do lesa pro dříví chodí atd. Pouze tam země mnoho dává, kde na pozemcích Donských statkářů sedlačí maloruští rolníci na př. u hranice Sarat. gubernie již v sousedství německých osad. Po celé této krajině půda je výborná, ale hospodářství zanedbáno. Jaké jsou toho příčiny? Mužské obyvatelstvo zabývá se vojančinou a jen ob čas domů se vrací; obchodu zde není, neb ponětí o koupi a prodeji kozácké plémě si ještě náležitě neosvojilo. Řeka Medvědice teče 200 verst v zemi Donských kozáků i nemá ani jednoho přístaviště na těchto 200 verstách, není ani jednoho trhu na obilí ve vesnicích, ba nebývá nikdy výroční trh, vyjímaje Urjupinský trh, který však tvoří střed zcela jiných výrobních okrsků. Než jakmile okolo Burluka překročíte hranice Donského vojska, a vstoupíte v Sarat. gubernii, hned vás ovane německý blahobyt. Na levo teče řeka Medvědice, avšak má již přístaviště, k němuž se obilí z něm. osad přiváží; na jaře je zde množství ruských rolníků, živících se nádeničením, zde setkáte se s dohazovači a jednateli zahraničných firem z Anglie, Francie, Řecka atd., zde jsou Řeci z Chiosu, Rhodu a Smirny, jsou tu Němci ze Švábska, Saska, Falcka i Vestfálska. Ně-

kolik mil jižněji zvučí pouze kozácká řeč, se svými místními nářečími — zde uslyšíte hlahol německého osadnického plattdeutsch i hochdeutsch i čistou němčinu baltských Němců, i řečtinu, ruštinu a maloruštinu, vše to spěje k přítokům Medvědice, kde jsou velké mlýny vůbec a zvláštní mlýny na mouky dortové. Několik mil jižněji téměř neumějí ani peníze počítati — a zde mnozí znají i peněžní kurs, ažio, akcie, obligace i bankovní operace. V okolí na ramenou domácích obyvatelů je hrubá tkaň, sukno, jež rozškrabe kůži na těle — zde je sukno jemné, lněná neb sarpinská košile; tam je lýčený střevíc, tento praznak ruské bídy a lidské primitivnosti, neb střevíc spletený z vepřové kůže — zde je bota z dobré juchtoviny, podbitá silnými hřeby a s vysokými holínkami; tam přes košile oblekají pouze pás — zde soukennou vestu s kovovými knoflíčky; tam vozík ledajaks stlučený, s dřevěnými koly a podvázaný lýčím, aby byl pevnější — zde vůz dobře okovaný železem, s železnými obruččemi na kolech atd.

Řeka Medvědice teče 200 verst velmi úrodnou půdou Donského vojska a jak řečeno, na tomto rozsáhlém toku neprodává se ani pud místních obilin — avšak severněji, kde řeka Medvědice protéká klín německých osadnických pozemků délkou všeho asi 20 verst, nahromaďuje se k jaru v jejich přístavištích rozličných obilin *od půldruhého do dvou milionů pudů*, a sice pšenice, lněného semene, řepy, jáhel, dortové mouky, tabáku, hořčice. Veškeren tento *přebytek* německého blahobytu dopravuje se skrze Rostov po Donu do Azovského moře na cizozemské koráby.

Jestliže překročíce hranice vojska Donského uchýlíte se od toku Medvědice nad Krásným Járem, tož první ruské vesnice Vrchní Dobrinka, Grazňucha, Tětěrevjatka, Pereščinnoje učiní na vás právě zrovna takový (neli horší) dojem jako kozácké stanice; uvidíte chudobný až žebrácký zevnějšek jejich, nedostatek vzdělané půdy, předpotopní zemědělské nářadí a ruský lýčený střevíc, slovem tu bídu, která

od stvoření věka
drží v železných drápech
duši a tělo člověka.

Odtud asi 5—10—15 verst stranou vystupují na obzoru kvetoucí oasy, obce německé Kalifornie povolžské, kolonie Balzer, Moor, Anton, Stephan, Kraft, Holstein, Dreispitz, Alexanderthal, Keller, Pfeifer, Zolmer, Bauer, Merkel, Kratzka, Rothammel atd. Vše ukazuje, že je zde zvláštní říše, i vnější příznaky a spůsoby výrobnosti jsou zde zcela jiné, blahobyt září z očí kolonistů, rozhostil se na jich lesknoucích se opálených tvářích, prosvítá skrze zdravý ruměnec Němkyň, žnoucích klasitou zlatou pšenici.

Blížíteli se od severu, uvidíte od Karsuna až do severního okrají Saratovské gubernie půdu hubenou, nedostatečně krmící rolníka, jenž přece za ni daně platiti musí. Mužských je doma skrovný počet, odebrali se na Volhu, za Volhu a do hlavních měst vydělávat peněz na chléb a daně. Po vesnicích všude spatříš bídu — obyvatelé, zůstavší doma, k půdě zády se obrátili a hledají výživu v „rukodělné" práci. Každá vesnice má svůj drobný průmysl, což svědčí o svrchované ne-

spolehlivosti půdy. Ve Vojecké, Ozimkách, Krásné Sosně a jiných vesnicích dělají selské vozíky, pletou rohožky, jednoduché a dvojné — a kdy by nebylo blízkého lesa, vesnice tyto umřely by hladem; Kivat hotoví dřevěné hřebeny, na nichž v zámožnějších vesnicích rolníci předou vlnu, konopí, len; Chovrina, Krotovky, Malý Baryš, Butyrky šijí boty, Alexandrovka, Nikitina atd. živí se plstěním vlněných bot a kloboukû, Suchý, Karsun hrnčířuje, ves Oborino vyrábí dehet, Korževka, Osoka, Truslejka, Petrovka atd. živí se vyvařováním smoly. Obyvatelstvo vyrůstající při této práci jeví tutéž vyzáblost, jako jeho vymořená půda. Jižněji jest pohled na krajinu ještě smutnější, vesničky ubohé a rolníci vyzáblí s nezdravou barvou obličeje. Vidíte, any ve vesnici sbíhají se ženštiny s lomozem a křikem: „Šálky, lžíce, kočky!" To znamená, že do vesnice přijeli *kočkáři* — kramáři kupující kočky a kocoury; po koupi následuje exekuce t. j. ubíjení mňoukavého zboží hned na místě, na návsi. Tu stojí vůz, na němž jsou naloženy rámy do oken, dřevěné šálky a misky, kastroly, lžíce s jinými předměty, potřebnými do hospodářství. Na vozích houpají se tucty zabitých koček. Za vesnicí s nich stahují kůži. — „Není vám líto zabíjet tak krásné kocoury?" táže se citlivý cestovatel kočkáře. „Dětí svých je mi ještě více líto, hle kočka dítky mé krmí, kočka za nás daně platí i půdu vzdělává — všecko dělá kočka, bez kočky lehni a umři," odpovídá kramář. — „Půda je tedy špatná?" — „Tak špatná," odpovídá kramář, „že dva tucty koček více dají než ta desítina." — Podobně mudrují i selky: „Kočky nekrmíš, a ona tebe krmí. Muž kdesi daleko vydělává si chléb, a my máme zde rolníka jiného: kocoura."

Za těmito místy začíná již území Saratovské gubernie, a tu najdete místa, kde rolníci pro nedostatek obilí živí se lovem křepelek. Bývají léta, že někdy přílet křepelek je menší než obyčejně, obyvatelstvo nemůže pak zapraviti daně, neb podzimní a zimní nasolení křepelek je nemožné. Jižněji, kde již stepy začínají, pomáhá si rolník lovem svišťů a za prodané kůže zapravuje daně. Ještě něco jižněji, a již na obzoru se vznášejí německé oasy, úrodné a bohaté, začínající od osady Skatovsky, Pobočni, Jahodní Polyně a končící samým středem německé Kalifornie. Zde nikoho již nepohání nouze, aby zabíjel kočky a chytal křepelky neb sviště, nikdo neopouští zde rodný krov, aby ve vzdálených guberniích hledal sobě výživu. Všeho je zde dostatek ano nadbytek, tak že květe vývozní obchod. Předešlého a nynějšího roku (1873, 1874) zuřil hlad v ruských vesnicích přívolžské žitnice a sice v Samarské gubernii za příčinou tříletého bezdeští a úpadku polního domácího hospodářství — a touže dobou se na jihozápadní ruské hranici ohromné množství obilin (přes 1 mil. pudů) dopravovalo do Rakouska; obilí toto pocházelo též z německé Kalifornie. Odtud i kupoval Dobročinný výbor hladovým rolníkům obilí na zasetí. Jak to vysvětliti, že *právě u Rusů* špatně se urodila pšenice? Vysvětlují to kontinentálním ponebím, jehož zima bývá velmi krutá a léto velmi horké, při tom jsou sucha, horké větry, bezdeští. Dostačili toto vysvětlení? Rozumnému člověku připadá vítězství v zápase s těmito zhoubnými klimatickými a tellurickými poměry, to dosvědčuje relativně bohatá úroda u těch místních obyvatelů, kteří nevzdělávají půdu dle prvopočátečního

způsobu. Kolonisté vzdělávají půdu rozumně. Ruský rolník sobě příklad z nich nebéře, čehož jsou rozličné příčiny: národní a náboženská nechuť k cizincům a závist, zvláště jestliže cizinci bohatnou, úporné a nepřekonatelné lpění na tom, jak to otcové a dědové dělali, nízký stupeň vzdělání a duševního vývoje u rolnictva, odchovaného v době nevolnické — ze strany Němců systematická snaha oddělovati se co nejvíce možná od Rusů, čím méně vyvinuto rozumné vedení hospodářství v okolí, tím větší bude zisk vzornému hospodáři, neb má pojištěný monopol. Ruský rolník oře a vláčí předpotopními nástroji, pořád ještě poškrabuje půdu na $1^1/_2$—2 palce, které již notně jsou vymořeny a vysušovány prvním suchým větrem. Aneb prostě sype símě, poškrábe branami z křivých větví, poseje a opět to zamíchá branami. Vytrválí počasí příznivé, vlahé, bude úroda dobrá. „Sláva bohu!“ říká v takém případě rolník a hned pospíchá s pšenicí na trh. Dlužno míti na paměti, že tak sedlačí nevzdělaný člověk, jenž teprv několik let kočovnictví nechal a k usedlému živobytí se obrátil. Usedlé živobytí pak vymáhá i spořivost i přemýšlivost i opatrnou zásobivost na dobu nouze, a hlavně přesvědčení, že zemědělství není hra na sudou a lichou. Byl déšť v pravou dobu — je sudá; deště nebylo neb vál horký vítr — je lichá, je zle. V bezdeštních letech je hlad, a v deštivých letech, tedy při dobrých podmínkách, je nejlepší úroda taková, že se jí sotva vyplácí práce. Jaká by to byla ohromná suma, kdy by každá černozemná desítina, jakých je v Rusku na miliony, aspoň o čtvrtinu více rodila než dosud! Jak blahodatně účinkoval by tento mírný přebytek úrody na ruskou tržní balanci! Úroda nemůže býti bohatší, pokud vzdělávání půdy děje se prvopočátečními nástroji, jichž typy lze viděti na egyptských pyramidách*), pokud vzdělávání půdy provozuje se 4 neb 5 páry volů, zapřažených v lehký pluh a poháněných 4 až 5 dělníky. Třeba připomenouti, že ruská věda ještě nevyšetřovala, jak se má vésti polní hospodaření na černozemi, k tomu nezbývá prostředků, když vojenské výpravy, stavba monitorů a ocelových děl, jimž nedávno na Vídenské výstavě divila se Evropa, tak velké sumy pohlcují. Stá část těchto sum stačila by k zvelebení orby v tomto kraji. Nebylo by mnohem lépe, aby železo a ocel velikánských monitorů a děl raději brázdily zem, dobývajíce z ní to bohatství, jež jest kořenem blahobytu, vzdělání a následovně i vnitřní síly říše?...

Mohli bychom uvesti rozličné tabulky, kde s největší podrobností ciframi se dokazuje, že poloviční úroda v Rusku dává úplnou neúrodu a úroda — často samo druhé neb samo třetí semeno. O smutném postavení polního hospodářství svědčí i referáty „komise pro vyšetření národního hospodářství na Rusi.“ Hlavní vývod těchto referátů je ten, že při nynějších poměrech, potrvají-li dále, všelikému statkářskému

*) „Nejvíce mne překvapilo na mé cestě po jižním Rusku, že všecka tato bohatství přírody dobývají se pomocí pluhu Saturnova,“ psal Cobden, navrátiv se z jihoruských stepí. — R. 1871 Ivanin ve vládních Turkestanských Vědomostech vylíčil obecní pozemkové zřízení u Středoasiatů, jež jest totéž jako na Velikorusi — spisovatel dí: „Ke cti střední Asie dlužno vyznati, že její pluh při vší jeho nedokonalosti jest lepší než lehký ruský pluh.“

hospodářství hrozí pohroma. Že hospodářství rolnické klesá, jest všeobecně známo a dokazuje se chronickými v rozličných částech říše neúrodami aneb hladem, jenž dříve nebýval tak častý. Nejsou ani vyšetřeny všecky kraje, kde se nedostává potravin; leckde lid trpí hlad, ale je to skryto před veřejností; všecky dobročinné příspěvky hrnou se do jedné Samarské gubernie. — K materielnímu úpadku hospodářství rolnického druží se i úpadek mravní: šeredné pití kořalky v rolnictvě, jeho nerozvitost, nepořádek v samosprávné obci, neplnění daného slova a smlouvy, nesvornost v rodinném životě. Pád dobytka ničící pracovní sílu a hnojení, požáry pohlcující ročně do 50 mil. r. z národního blahobytu, nemoci (hlavně syfilis, hubící celé pokolení) mimo to leckde místní záhuba úrody, jmenovitě na jihu ukrutným množstvím hmyzu — to jsou příčiny vedoucí k úpadku polního hospodářství na Rusi.*)

Porovnejme nyní roční rozpočet ruského rolníka s rozpočtem německého kolonisty a uvidíme, že při takových poměrech ruské pracovní síly hynou a hynouti musí. Na stavu pracovních sil visí chudoba i bohatství říše. Národ, jenž má více vyvinutých pracovních sil, bude bohatší, a národ, který jich má méně, bude chudší. V Rusku přistupuje k tomu ještě ta neblahá okolnost, že čerstvých pracovních sil nepřibývá, neb ani vychvalovaná plodnost slovanských rodičů tu nepostačuje k vyplnění mezer. Smrtelnost v Rusku ustavičně vzrůstá, až do 15 let umírá přes polovic narozených. Každoročně umírá okolo $1^1/_2$ mil. lidí do 15 let — daně za tyto předčasně umírající děti odváděné a výživa jich tvoří na tucty milionů. Často chváleno bylo, že v Rusku větší počet lidí dosahuje vysokého stáří než v ostatní Evropě. Avšak tím, že je v Rusku více starců a více umírajících dětí než na západě, je za to v Rusku mnohem méně pracovních sil. Na 32 mil. mužského obyvatelstva, odečtouce děti a starce, obdržíme lidí všeho $5^1/_2$ mil. od 18—28 let — a při všeobecné vojenské hotovosti neb válce mnoholi zůstane doma pracovních sil k vzdělávání půdy? Rusko je rolnickou říší, tedy největší napjetí pracovních sil vyžaduje se na jaře a v létě; to je doba, kdy rolník sobě a Rusku musí dobyti kus chleba na celý rok. Jedni tedy orají, druzí putují tisíc verst na výživu a teprv na zimu vracejí se domů. To má i ten neblahý ná-

*) Kdo četl v loňské Pařížské Revue des deux Mondes články od Leroy-Boileau o Rusku a v letošní revui článek od Lavelai „Úspěchové vzdělanosti ruské“, snadno by nás mohl obviňovati z pessimismu; avšak i ruské časopisy vytýkaly řečeným francouzským článkům (bez odporu velmi duchaplně sepsaným), že hledí se v nich na Rusko s optimistického stanoviska, málo že věnuje se pozornosti nynějšímu skutečnému stavu věci na Rusi; ruské časopisy citovaly jednotlivá místa pochvalná z řečených článků a kladly k nim znamení otázky. Příčina tohoto francouzského optimismu vzhledem k Rusku je snadno pochopitelna: „Francouzi totiž“ — vysvětlují tytéž ruské časopisy — „hledí na nás co na své budoucí spojence v boji proti Německu; před francouzskoněmeckou válkou psali o nás jak o barbařích a Asiatech; v témže žurnálu vysvětlovaly se ukrutnosti Němců ve Francii tím, že v žilách těchto Němců koluje mnoho slovanské krve, kterážto krev je prý totožná s tatarskou — a nyní po ukončení této války prorokují nám velkou budoucnost a přisuzují nám obrovský význam pro Evropu.“

sledek, že porody dějí se zrovna v době ženštinám nejméně příznivé, totiž v létě a na podzim, v době největšího fysického lopocení. Dále statistika dokázala, že smrtelnost v Rusku je v přímém poměru k veli-kosti pozemkového nádělu a k velikosti daní. Největší smrtelnost je tam, kde převládá bývalé nevolnické rolnictvo t. j. kde jsou větší daně. Bídný stav ruských rolníků byl odjakživa otevřenou ranou, kteréž léčitelé buď ani neznamenají, na ni lhostejně buď hledí, jako na ne-odvratný zákon přírody, aneb se oddávají radosti a nadšení, ant prý snáší ruský mužík své neštěstí s takým klidem a odevzdaností do vůle boží, že dosahuje tím ideálu křesťanského (slavjanofilského). Teprv poslední pětiletí začínají obírati se rolnictvím a vnitřním jeho zařízením, kdežto dříve šlechtici statkáři hleděli na rolníky jako na nižší druh lidí, určený k hrubé práci a neschopný vzdělání; úřady viděly v něm opět jen *platební* třídu, jakési stádo, z něhož mělo se obdržeti jisté množství vlny, a tu často se stávalo, že stříhali vlnu i s koží a masem, velmi málo dbajíce, že tímto spůsobem brzy nezbude co stříhati. Osudná minuta konečně nastala, mnoho gubernií pod břemenem daní seslábIo, při úpadku malinkých rolnických hospodářství začaly se hromaditi nezapravené daně na miliony, z mraku budoucnosti vždy jasněji vystupovaly smutné obrazy. Tu teprv, když již voda do bot tekla, přistoupili къ самоизученію i vrhli se na statistiku, vyšetřování polního hospodářství, vyšetřování fabričního a drobného průmyslu atd.

V prostřední rolnické rodině na ruském Povolžsku bývá 5—6 duší: starec otec neb stařena matka, ženatý syn, žena jeho a 2—3 děti. Rozměr největšího nádělu na takou rodinu tvoří 9 desítin i se selským dvorem neb $4^1/_2$ desítiny na mužskou duši. Devět desítin při třípolním hospodářství — půl desítiny musíme odečísti, na ní stojí dvůr a zelní zahrádka — dají méně než 3 desítiny v poli. Dejme tomu, že celých $8^1/_2$ des. jest zaseto i dá řádnou úrodu, v tom případě důchod rolnické rodiny o 2 nádělech bude obnášeti as 150 rublů. Co však tu obnášejí roční výdaje? Na pouhé zasetí nádělů 47 r. 20 kop., na vydržování hospodářství (topivo, osvětlení, koupě a oprava rolnického nářadí) 42 r. Zbývá tedy ze všeobecných důchodů 60 r. 80 kop. Na stravu šesti osob (t. j. žitný chleb, kroupy a sůl) 55 r. 90 kop., na krm skotu (koně a krávy) 8 r., na oděv 22 r. 50 kop., na prádlo 16 r., na obuv 6 r. 34 kop. — Rolnická rodina, záležející z 6 lidí, vydá tedy ročně 197 r. 94 kop., patrno, že má za příznivých okolností deficit 47 rub. 94 kop. Při tom jsme nepočítali oděv dětí ani nahodilé výdaje na masitou krmi, máslo, olej, zeleniny, kořalku, plat i uhostění popa. Odkud vzíti peníze na zapravení daní? I musí tedy rolník lopotiti, provozovati řemeslo, choditi na výdělky do vzdálených gubernií, loviti křepelky, sviště, zabíjeti kočky atd.

Němečtí kolonisté obdrželi náděl středním číslem do $10^1/_{10}$ des. na mužskou duši, dva nádělv tvoří tedy $20^1/_5$ des.

Avšak německé osadnické rodiny mají tolik rodinných členů, že rovnají se téměř malým obcím a všeobecný jich náděl, $10^1/_2$ des. na duši, musí se již měřiti čtverečními polomílemi. Jestli ruská rolnická rodina s 8 des. obdržuje ročně 150 r. hrubého důchodu, to německá při těchže podmínkách, avšak s $18^1/_2$ desítin obdržuje 346 r. Ve sku-

tečnosti však obdržuje ještě více, neb kolonisté mají lepší nástroje, více skotu a lučin, více lesů atd. Důchod německé rodiny vzrůstá též tím, že Němec prodává obilí jen tehdy, když byl sám způsobil na trhu cenu pro sebe výhodnou. — „Ne trh určuje cenu, ale Němec", říkají rolníci. Ruský rolník prodává obilí v době nejméně výhodné t. j. když potřebuje peníze a když jej ve vsi donucují k zaplacení daní, prodává tedy za fatku. Důchod německé rodiny při takých poměrech dosahuje 400 r. t. j. o 250 r. více než rodiny ruské. Vydáli ročně německá rodina tolik co ruská, totiž 197 r. 94 kop., ušetří ročně přes 200 rublů.

(Dokončení.)

Eliška Pešková.

Ze života české umělkyně

podává

Václav Vlček.

Veliká bývá věc, která počíná mučednictvím; dle toho by mladé české divadelní umění zajisté mělo slavnou budoucnost. Ti, kteří se mu ještě před dvaceti lety věnovali, podnikali osud plný zápasů, nedostatků, trudů, obětí, těžkostí, starostí, bídy; a nejeden z nich jemu podlehl, jako jmenovitě nejčelnější zástupce a činitel té doby, J. K. Tyl — ten nadšený, neunavný, v nejkrutější nouzi jen národu sloužící, při svých nesmrtelných zásluhách umučený Tyl!

Vzešli dnové utěšenější, po mučednících přicházejí jubilanti. Tylova žačka a jako jeden živoucí důkaz jeho zásluh, paní *Eliška Pešková* dne 13. září tohoto léta naplnila dvacátý pátý rok své činnosti na jevišti českém; měli jsme příčinu, v radosti slaviti s ní tento den, anať s divadlem českým prožila časy těžkých zkoušek, ale také k povznešení a rozkvětu jeho v znamenité míře přispěla svým nadáním, svou láskou k umění, svou bohatou silou, svou neúmornou vytrvalostí a příkladnou pilností.

Narodila se dne 8. června 1833 v Praze, otce majíc Němce Prusa, který slova českého neznal, však matku dobrou Češku. Byla z rodiny bohaté, ale bohaté jen dětmi; mělať ještě 12 bratrů a sester. Rodiče provozovali živnost hospodskou; aby se Eliška prý nezkazila, dali ji záhy k babičce, která ji sice ke všemu dobrému vedla, jen proti liternímu vzdělání zle se vzpírala. Teprvé po desátém roce věku svého a to jen na veliké prosby své počala se Eliška u starého desátníka, svého strýce, učiti čtení; ku psaní to dle vůle babiččiny ani dojíti nemělo. Nicméně, když se o něco později rodiče svých dětí tázali, čím kdo chce býti, a jeden bratr odpověděl: „Generálem," druhý; „Ta-

tínkem," sestra zase: „Profesorkou," — dvanáctiletá Eliška odhodlaně volila býti *královnou.* Měla se jí vůle splniti, ale teprvé po mnohém nebezpečí a po mnohém zápase mohla ve slávě usednouti na trůn.

Zahořelať vášnivou láskou k divadlu, a když byla r. 1848 přítomna známé mši u sv. Václava, právě tu dozrál v ní úmysl, že se stane herečkou. Netajila sobě, s jakým odporem se u svých příbuzných potká, avšak měla také dosti pevné vůle i podnikavé energie, a to od maličkosti: bálit se jí druhdy hoši z celé Jindřišské čtvrti.

Strhla se prudká bouře, když Eliška úmysl svůj rodičům a babičce vyjevila. Po dobrém i po zlém hleděli jí to vymluviti, divadlo jí zošklivití, od něho ji odvrátiti. Zvláštní práci dala sobě babička; a když už ani domluvy ani hrozby nepomáhaly, sáhla k poslednímu prostředku: přinesla starou skřínku s lesklými dukáty a slibovala: „Toto všecko tobě dám . . ." Eliška však i tomuto lákání statečně odolala, a tak skončilo všechno tím, že babička na jisto slíbila ji vyděditi, rodičové ji znáti nechtěli, ona pak k německé herečce Níně Herbstové do učení choditi počala.

V lednu 1849 vystoupila poprvé před obecenstvem, na ochotnickém divadle u sv. Mikuláše ve hře „Bratr honák" — a sice s takovým úspěchem, že jí pak už nikdo nebránil, divadlu se věnovati. Potom po celou zimní sesonu hrála pilně na divadlech ochotnických, na třech zároveň, i hrála třeba v jednom kuse více úloh, jako na př. v „Griseldě" titulní úlohu i královnu, v „Loupežnících" dokonce Amalii a mužskou úlohu Kosinského atd. V červnu t. r. dostala pak nabídnutí od ředitele divadla Teplického, a když ve třech pohostinských hrách výborně obstála, engažována jest se skvělým platem měsíčních — 10 zlatých.

Byla tedy herečkou, a to německou. Však tím časem neušla již pozornosti Tylově, a když naivní milovnice letního divadla ve Pštrosce s mužem svého srdce uprchla, pozvána jest přičiněním Tylovým mladistvá Pešková do Prahy; a poněvadž její dosavadní vzdělání cele bylo německé, nastala jí potřeba rychle sobě češtinu v té míře osvojiti, aby mohla hráti po česku. Tyl propůjčil se jí ochotně za horlivého učitele, a Pešková nepřestává s nejvděčnějším srdcem zpomínati dobrých služeb, které jí prokázal.

Dne 13. září 1849 v šestnáctém roce věku svého nastoupila Pešková svou drahu při divadle českém; u obecenstva zvítězila rozhodně, kritikové dali se o ní do polemiky, kteráž ovšem byla jen na prospěch její. V každé nové úloze líbila se více; cítila se šťastnou, že je na divadle Pražském, hrála s nejvřelejším zápalem uměleckým, při tom hrála — zadarmo. O Sylvestru pozdě v noci vzbuzena jest ze sna příchodem divadelního sluhy zvěstujícího, že paní Kolárová se náhle roznemohla, a že by české představení o nový rok stalo se nemožným, kdy by Pešková na rychlo nepřevzala v uchystaném kuse její úlohu. Nebyla to žádná maličkost, neboť úloha měla neobyčejně veliký objem, a noc chýlila se k jitru; nicméně Pešková na místě počala se učiti, a učila se, až jí konečně mdloba i spánek přemohly. Po jitru šla do zkoušky, která jí ovšem sil nepřidala; ký tedy div, že u večer vystoupivši na prkna ani obecenstva ani spoluherců neviděla, že s ní

šla hlava kolem. Přes to přese všecko uchvátila obecenstvo k hlučnému potlesku — a nazejtří poslal jí ředitel smlouvu, kteraž jí pojišťovala 20 zl. měsíční gáže.

Boje pro divadlo byly šťastně dobojovány, avšak v patách za nimi dostavily se nové — boje pro lásku. Pešková měla se hned v Teplicích vdáti za muže, jehož srdce na jevišti dobyla, jenžto však jí ruku svou nabízel pod tou výminkou, aby navždy opustila divadlo. Pešková raději opustila bohatého ženicha. V Praze hned při svém prvním vystoupení padla do oka mladému pánovi, který byl povoláním svým praktický úředník, kterého však umění a zvláště divadlo živě zajímalo. Byl to jistý Pavel Švanda s predikátem ze Semčic a s celými 300 zl. ročních příjmův. Maličko a Pešková i Švanda k sobě pláli vzájemnou láskou, kterouž Tyl schvaloval i podporoval, o které však páni rodičové na obou stranách ničeho slyšeti nechtěli; matce Švandově nelíbilo se, že Pešková není ani urozenou ani bohatou nevěstou a že jest k tomu ke všemu herečkou; příbuzenstvo Peškové zase vidělo prý ve Švandovi jakýsi druh — s odpuštěním — větroplacha, s nímžto by mladá dívka asi ku zvláštnímu štěstí nepřišla. Ale tato ukázala se nyní rovněž pevnou a umíněnou jako v otázce divadelní; prosila, plakala, na kolenou obměkčovala — konečně za časného letního jitra r. 1850 přece jen proti vůli svých rodičů a přátel se Švandou do kostela kráčela. Stará rodinná služka vtiskla jí u schodů tři groše do ruky: „Jen vezměte — je to pro žebráky u kostela . . .:“ Oddavky děly se jen u přítomnosti dvou tří svědkův, zejmena tehdejšího divadelního intendanta dr. Trojana; novomanželé po nich hned šli do své každodenní práce, později podnikli několikahodinnou svatební cestu do Roztok.

Pan Švanda měl vedle 25 zl. svého měsíčního platu také nějaký ten dloužek, mladinká paní Švandová musila ze svých 20 zl. sobě nejprvé garderobu opatřovati a pak teprvé žíti; a tak úřadnické i umělecké příjmy nové rodiny — která po nedlouhém čase rozmnožovati se počala — neobsahovaly více než nyní studentík na běžné denní potřeby míti musí. Ačkoliv při benefici naší umělkyně, kteráž na divadle podržela jmeno otcovské, byl dům jak by nabil, i ačkoliv v domácnosti její bylo nejšetrnější hospodářství ano zdrženlivost plna odříkání a sebezapření, přece dostavoval se zhusta zlý nedostatek, ano více než nedostatek . . . Nebylo pořídku okamžikův velice krušných — ale žádný nezlomil mysl její, vždy doufala, vždy pracovala, vždy nějakou pomoc nalezla; láska její k manželovi a dítkám byla rovněž vroucí jako láska k umění, a čím více bylo těch, jež milovala, tím více vzrůstala i její síla, přičinlivost, podnikavost ano také její štěstí.

Na počátku r. 1852 zval ředitel Hoffmann Peškovou lákavými výminkami k Josefovskému divadlu ve Vídni; ona nedala se zaslepiti ale zůstala raději v obmezených poměrech podrnužného českého divadla, bystrým zrakem svým dobře rozeznávajíc, že v rodné zemi jest budoucnost její.

Na umělecké dráze brala se pevným a rychlým krokem ku předu, vždy všestranněji a utěšeněji se rozvíjejíc. Ženský personál českého divadla byl tehdy velice nedostatečný; Peškovou přibyla po bok paní

Kolárové výborná síla, však bohužel skláněla se divadelní dráha Kolárové ku svému konci; Pešková co naivní milovnice byla zjev nevšední, ale přišla doba, kde musila přijímati úlohy hereček tragických, charakterních i hrdinných: po odchodu Kolárové zůstala na českém divadle jedinou representantkou nejrůznějších oborů v tragedii i komedii. Bez ní bylo tou dobou české představení nemožné; objevovaly se sice čas po čase na jevišti českém debutantky s větším, menším nadáním a úspěchem (jako Jaichová, Heinzová, Borovská atd.), ale konečně vždy opět Pešková osamotněla, aby hrála všecko.

Podvolovala se tomu ochotně; hrála s rovnou svědomitostí „Husičku z Podhája" vedle králové Alžběty v „Marii Stuartce" nebo Thekly ve „Valdštýnově smrti", a když chtěla k benefici své dáti novinku a zároveň popřáti některé debutantce, aby vystoupila, neváhala vybrati si v kuse sebe nepatrnější úlohu (na př. selskou dívku ve „Faustu") třebas i úlohu mužskou, a když tam pro ni žádná nebyla, přítel Neruda byl už tak ochoten a připsal jí tam nějakého drobného prince, jakož se stalo r. 1857 v „Břetislavu Bezejmenném" a opakovalo se dvě léta později docela věrně v „Jaroslavu ze Šternberka"... A hrála Pešková jak ve stavovském a později (od r. 1859) Novoměstském divadle tak v aréně, obecenstvo bylo do ní zamilováno, anať jej tak často do hloubi duše dojímala a ještě častěji obveselovala. To obveselování dělo se někdy také proti vůli její; dával se ku příkladu v aréně „Blaník", scéna představovala vězení, ve kterém měla býti tma, že by ji mohl krájet; zatím však hercům (Peškové a Šimanovskému) bodré sluníčko pražilo do tváře, když „tapajíce ve tmách" po zdech rukama jezdili, nemohouce se nalezti! Obecenstvo se při tom dojemném výjevu z plna hrdla smálo, a když se ti v tom tmavotmavém žaláři konečně našli, dům se smíchem div nezbořil.

Jindy odnášela sobě umělkyně s jeviště jiné ovoce divadelní horlivosti. Tak když dávala Esmeraldu, Grau i Lapil tak do pravdy o ni se potýkali, že jí na těle zůstaly modřiny. Za to všecko nyní dostávala od ředitelstva 30 zl. měsíčně; ale někdy také z obecenstva přišlo nějaké přilepšení, ku příkladu pytel mouky od neznámého dárce za to, že Pešková v kuse „Fraška dobrá medicina" tak dobře dávala mlynářku. Ostatně byla paní Pešková vždy výborná hospodyně a pan Švanda jak náleží dobrý hospodář; přemohli šťastně obtížné počátky a hmotné jich poměry lepšily se rok co rok.

Vrcholu svých mladistvých úloh dosáhla Pešková v „Katince Heilbronské" (r. 1857) a v „Diblíku" (v únoru r. 1858). Obě tyto postavy byly pro individualitu její jako stvořeny, obě hrála s největším uměleckým zápalem; na Katinku se nesmírně těšila, a když ji Doucha přeložil, jala se ji s pravou rozkoší studovati; také v ní slavila pravý triumf. Do Diblíka však pustila se s bázní a studovala jej s úzkostí; snad k tomu přispěl ohled na německé divadlo, kde úlohu tu právě hrála Gossmannová. Také se na první představení „Diblíka" přišli mnozí Němci podívat, chtějíce bez pochyby viděti, jak žalostně skončí odvážný pokus, hráti Verunku vedle Gossmannové. Na jevišti samém Peškovou rychle všecka tíseň opustila, a — „Od té doby se na divadle více nebojím," dotvrzuje ona sama. Němci neviděli žádné fiasko, a konec

byl, že sami pilně tleskali: Pešková byla při tom představení *sedmnáctekrát* volána, což byla událost na českém divadle až po ten večer zhola nebývalá.

Pešková byla nyní královnou, však nejen na divadelním trůně, nýbrž i v srdci českého obecenstva. Výrazem veliké obliby její a uznáním hojných jejích záslub byla zdařile provedená podobizna její, kterou společnost spisovatelů českých v čele majíc profesora Krejčího v listopadu r. 1860 jí podala. Brzy potom dostalo se jí jiného ještě vyznamenání: prostřednictvím Rusů v Praze meškajících slibováno jí místo u divadla Petrohradského, v materielním ohledu arci nepoměrně skvělejší než v Praze, kdy by se odhodlala, odejíti na Rus; ale Pešková volila zůstati ve vlasti.

Počátkem roku 1862 upadla v těžkou nemoc. Již rozneslo se po městě, že ji stihla smrt, a mnohé oko se nad tou zprávou rozplakalo. Na štěstí byla zpráva ta mylná — a tehdejší náš komik Sekyra vysvobozen jest ze zoufalství: připadalť na pozejtří jeho příjem, při němž ovšem Pešková měla jednu z hlavních úloh, a na místě toho představení měl jí on jíti na pohřeb!

Praha při té příležitosti projevila oblíbené umělkyni to nejsrdečnější účastenství; dostalať Pešková za své nemoci dobře 200 navštívenek; a když pak opět poprvé na divadle vystoupila, uvítána jest s bouřlivým jásotem.

Když se české divadlo vymanilo z německého podruží a dostalo konečně i samostatného ředitele, Liegerta, odevzdáno jest vedení jeho Švandovi. Tento netajil své přesvědčení, že k dalšímu zdaru českého divadla především toho jest potřebí, aby se dávalo představení *každodenně*. Liegert šel a radil se o to i s J. J. Kolárem, který to nejen za nemožné pokládal, nýbrž i navrhovatele po svém způsobu hojnou titulaturou obmyslil. Švanda nedal se mýliti, vyvrátil námitky skutkem, hrálo se každodenně ano hrálo se osmkrát týdně. J. J. Kolár odešel k divadlu německému.

Každodenními hrami přišel na české jeviště teprv náležitý život: opera, silně rozmnožený repertoir činoherní, hojné nové síly! Na štěstí vzrostl zejmena i ženský personál velmi utěšeně: přišla Libická, pak vyskytla se Malá, a mladistvé naivní úlohy převzala Čermákova. Pešková mohla se cele věnovati oboru, kterýž její individualitě nejlépe svědčil; v pravdě také stanula v těch letech na výši své umělecké činnosti.

Pešková, pohybovavši se volky nevolky v oboru tragickém, vždycky obstála se ctí, viděli jsme i tu od ní mnohý chvalitebný výkon, anať byla herečka i rozená i rutinovaná. Ve veselohře byla vždy na svém pravém místě; i prošla také všemi různými stupni jejími, počínajíc od prostinké naivnosti až k raffinované intrice. S příjemným divadelním zjevem a šťastným orgánem pojily se u ní od samého počátku vzorná svědomitost v studování úloh, jemný cit, svěží hra plná živoucí přirozenosti a pravdivosti, která v rozmarných situacích mile obveselovala, v dojemných neodolatelně duši pronikala. Se svou plamennou láskou k umění, se svými bohatými vlohami a svými hereckými ctnostmi dospěla Pešková na jevišti záhy k neobyčejné virtuositě. Řada úloh, v nichžto vynikla, jest velmi značná; budiž toliko připomenuta její

Katinka Heilbronská, Verunka v „Diblíku," Šotek v „Noci Svatojanské", Julie v „Husičce z Podháje," její Vicomt z Letorrièru a „malý Richelieu v prvním potýkání," její Blažena ve hře „Mnoho povyku pro nic za nic," Kateřina ve „Skrocení zlé ženy," vévodkyně ve „Sklenici vody," Marketa v „Povídkách královny Navarské," Filipína v „Cestách veřejného mínění," paní de Logny ve veselohře „Z doby kotilionů" atd.; — z vážných pak úloh její Eva z Losů v „Mageloně," Jitka v „Záviši z Falkenšteina," Filipína Welserová, hraběnka Eboli a j.

Dvacet roků působila Pešková na divadle, byla v umění svém hotovou mistryní, požívala úcty v nejširších kruzích v Praze i na venkově, kdežto zhusta pohostinsku hrávala: když tu pojednou ve hře její znamenati bylo nápadnou reakci. Hrála jen úlohy sobě přiměřené ale patrně bez té dřívější chuti, hrála vždy virtuosně, ale často nebylo v tom dřívější živoucí pravdivosti, dřívějšího ducha ani dřívější působivosti. Hrála také čím dále tím řidčeji, až ji konečně na jevišti sotva vídati bylo. Příčiny takové změny dojista byly mnohé a vážné; neznáme, co všecko se za kulisami dělo, ale z toho, co proniklo na jevo, snadno každý pochopil, že má Pešková k tomu býti donucena, by od českého divadla v Praze odešla. Pánem na tomto divadle byl tehdy opět J. J. Kolár; proč jemu osobně Pešková byla trnem v oku, nechceme vyšetřovati, že ji hleděl vystrnaditi, neohlížeje se na zásluhy její ani na potřeby českého divadla, to při něm pochopujeme, ale naprosto nepochopitelno jest, jakých až prostředků se při tom chápati směl. Uvedeme toho jediný doklad. J. J. Kolár složil schválně jakous takous komedii ve které byla paní Pešková karikována a skandalisována — a režisér J. J. Kolár té úloze jinou herečku vyučil, aby v řeči a v chůzi a v pohybech Peškovou hezky zřetelně napodobila a pak dal karikovanou i skandalisovanou paní na divadle představovati touže dobou, co Pešková byla řádným členem téhož divadla!! Že by se byl kdo z ředitelstva proti tomuto nanejvýš ušlechtilému jednání ozval, takové zneužívání režisérského úřadu jakož i samého jeviště, takové zostuzování vynikajících a vysoce zasloužilých členův a to *ženských* členův českého divadla náležitým spůsobem pokáral, o tom nám alespoň nic povědomo není. Ale jisto jest, že podobného skutku na kterémkoli jiném divadle vzdělaného světa marně bychom hledali!

Pokud víme, nedala se Pešková ani těmito šerednými prostředky k tomu dohnati, aby sama za propuštěnou žádala, a pak aby se veřejně řeklo: „Vždyť *ona* zůstati nechce, *sama* výpověď dává!" A tak nezbylo protivníkům jejím leč odvrhnouti konečně všecky ohledy a pominouti všech okolků: Pešková dostala z ředitelstva jen dva tři řádky dlouhý ale velmi významný přípis, toho smyslu: že po uplynutí té a té doby je všech svých závazků k českému divadlu sproštěna. Dali jí *tříměsíční* vypověď! To se stalo 1. května 1871.

Ještě mělo býti dáváno jedno představení v její prospěch; při volbě kusu dělalo jí ředitelstvo ukrutné obtíže, pak zase nechtělo dopustiti, aby na divadelní návěští přišla slova: ***Poslední vystoupení*** — nemělo obecenstvo zvěděti, že po tomto představení Peškovou na Pražském divadle už neuvidí. Ostatek vypravován buď slovy umělkyně samé, jejíž velezajímavé zápisky nám leckterá dáta k této stati poskytly:

„Den čestný a smutný zároveň se přiblížil. Třásla jsem se, obávajíc se osudné chvíle, neb mi srdce pukalo nad myšlenkou, že hraju naposled v divadle českém, k němuž jsem tak byla přirostla! Když jsem vstoupila do garderoby, byl stolek můj pokryt a dvě pěkné kytice stály na něm... Bylo dáno znamení. Já se tak chvěla, že jsem nemohla ani na nohou státi. Přišel osudný okamžik — opona se vyhrnula, hra počala. Když pronesla sl. Čermákova slova své úlohy: „Zde přichází má velitelka bledá i smutná" — tu jsem myslila, že mi musí srdce puknouti... Vystoupila jsem a obecenstvo zasypalo mne věnci a květinami, já stála na jevišti jak kamenná socha, nevědouc, co se kolem mne děje. Okamžiky tyto mně nikdy z paměti nevyhasnou!... Po představení mne obecenstvo stále a stále volalo, žádajíc, bych něco promluvila. Třikráte jsem předstoupila, chtějíc tak učiniti, ale nadarmo: v největším pohnutí nebyla jsem s více než slzíc posunkem se poděkovati. Tak skončilo mé poslední vystoupení na českém divadle... Při mém návratu do garderoby stál u dveří dr. Strakatý i pravil: „Děkuji vám jmenem družstva za vaše dlouholeté účinkování." A to bylo všecko... Polo bez sebe sedla jsem do vozu a odjíždějíc pohledla jsem s krvácejícím srdcem ještě jednou na divadlo, od kterého jsem takovým spůsobem násilně odtržena byla."

Po 21 letech, v nichžto 1360krát na českém divadle hrála, bylo jí tedy rozloučiti se s ústavem, jemuž byla život svůj posvětila, jemuž byla tělem duší sloužila za dnův nejen dobrých ale i velmi zlých!

Po soukromých choutkách a kyselostech, pletichách i rejdech, a jak se všecky takové zákulisní malichernosti jmenují — po těch veřejnosti pranic není; na každý spůsob bylo Peškové odměněno hrubým nevděkem, na každý spůsob stala se jí křiklavá křivda, kteréž jen obecenstvo se neúčastnilo propouštějíc ji s okázalou přízní, jakož zasluhovala — na každý spůsob bylo vyloučením jejím ublíženo i samému divadlu, které sílu tak výbornou a tak vymistrovanou nemůže jen ledabylo z ústrojí svého vypustiti.

Pešková nezhynula hladem jako zhynul na příklad Tyl, když jej byl týž duch z českého divadla i z Prahy vypudil — Pešková nešla také k německému divadlu, ale hraje při společnosti Švandově na Smíchově a v Plzni, jako by neměla za sebou skvělou uměleckou minulost — ale hraje opět se vší svou chutí a živostí a svěžestí. Nicméně není na svém místě — místo její jest jedině na českém zemském divadle, a to místo jí náleží jak pro nadání a uměleckou dospělost i vytříbenost její tak pro její zásluhy a proto, že jí divadlo výborně zužitkovati může, anať stojí ve své plné síle — důstojné to místo náleží jí vším všudy právem.

Mezi zásluhami jejími o české divadlo sluší ještě dvojí činnost zaznámenati. Pešková jednak byla pilnou pěstounkou nadějných začátečnic, a z jejích žaček také českému divadlu vzešly některé znamenité síly, jako Malá i Čermáková; — jednak pracovala i pracuje k rozmnožení českého repertoiru s pilností až víře nepodobnou. První její český překlad dával se hned r. 1853, druhý (známá „Husička z Podháje") následoval r. 1854; učitelem v jazyku českém byl jí po Tylovi na slovo vzatý spisovatel Fr. Doucha. Od té doby až po své jubileum

uvedla v český repertoir (namnoze pod různými cizími jmeny) 31 her původních neb z románů vzdělaných a 274 přeložených, a sice 40 pětiaktových, 51 čtyraktových, 50 tříaktových, 13 dvouaktových a 120 jednoaktových! Třeba tato její spisovatelská činnost neměla významu literárního, důležitost divadelní nepopíratelně má; na samém zemském divadle českém posud se hrají 34 kusy od Peškové přeložené.

Věru, přejeme sobě, aby hodně mnohým Čechům činnost taková byla příkladným vzorem — aby hodně mnozí vlastenci s tak vytrvalou pílí pracovali a s tak neunavným úsilím všecko seč jsou činili, jako Eliška Pešková!

Literární rozhledy.

Podává

František Zákrejs.

Chceme tentokráte promluviti o různých veršovaných, za poslední doby vydaných domácích prácech, a to spůsobem při podobných stručných revuálních úvahách obvyklým, t. j. vypodobujíce pouze několika hlavními rysy obsah i formu posuzovaných děl.

Ohlasem nitra od *Boženy Studničkovy* podávají se obecenstvu básnické prvotiny spisovatelky skromné, vřelým citem nadané, světobolem dotknuté. Přátelství, láska k matce a bratrovi, krásy přírodní, samo básnění, myšlení, cítění a hlavně milostná tužba poskytly slečně látku. Skoro venkoncem je tu zastoupena jen lyrika; výpravnou jest jediná báseň *Mladá cikánka.* Při některých, jmenovitě při gnomických číslech sbírky nelze se čtenáři sice ubrániti podstatným pochybnostem, ale co naše básnířka se zvláštní výmluvností v četných slokách zdárně líčiti dovedla, jest bol nešťastné lásky. Že v *Ohlase nitra* nalézáme prosodické a rýmové licence, nebude nikomu s podivením; jsouť u našich poetů tak oblíbeny, že není básnické publikace, v níž bychom se s nimi u více méně hojném počtu nesetkávali: pročež se o nich na příště z pravidla nebudeme ani zmiňovati. Že ale slečna užívá *zdaj', vstávaj', doň, kolem něj, v stavu* (str. 50, 88, 73, 63 a 66, 55) místo *zdají, vstávají, do něho, kolem něho, s to,* s tím ovšem sebe větší přítel básnické volnosti souhlasiti nemůže.

V obor poesie lyrické náležejí též básně *Na Křivoklátě* od *Gustava Dörfla,* v 23. svazku *Ženské bibliotéky.* Řečený hrad s okolím jest jejich dějištěm, a hlavní jich momenty tvoří jednak básníkova touha i snaha vydobyti sobě milenčina srdce, a radost z úspěchu, jednak předtucha neblahého obratu a žal nad nevěrou kochané dívky, jež stane se cizí chotí. Máme tedy před sebou jakous novelku v písních, skoro vesměs půvabných; Dörfl vládne mluvou plynnou i bezvadnou a oplývá originálními rýmy. Někde se mu však přece vloudily prosaické ano i nesrozumitelné obraty. Poněvadž každá píseň sbírky sestrojena jest

ze tří slok o čtyřech jambických čtyrstopích, z nichžto sudé se rýmují, vykazuje *Na Křivoklátě* jistou zevní jednotu; ale tato byla by zajisté získala, kdy by si básník byl zvolil komplikovanější metrickou podobu za základ.

Týž spisovatel letos německému obecenstvu uveřejnil překlad valné většiny (54 z 65) *Večerních písní* Hálkových. Jsme žádostivi, podaříli se této práci přemoci nepřístupnost našich sousedův a ujmouti se u nich; nečiníme si však na to velikých nadějí. Jsmeť my Čechové národem tam nenáviděným. A přece by Hálkova Musa zajisté zasluhovala ocenění i za hranicemi. Souhlasíme i s tím, že si Dörfl z Hálkových poesií k překládání vyvolil především *Večerní písně*; vždyť jsou u nás tak oblíbeny, že se již dožily třetího vydání. Ale i publikace *Vítězslav Hálek's Abendlieder* do sebe v náležité míře chová způsobilost raziti Hálkově milostné lyrice dráhu v cizinu, jakkoli si překladatel vede volně ano někde i libovolně a jakkoli mnohde mu pod rukama zmizel původní vzácný, okouzlující půvab písní těch. Dörfl zabýval se také překládáním z Nerudy, Šolce a j., i jest si přáti, aby uveřejnění těchto prací nebylo odročováno.

Neunavný autor *Večerních písní* vydal v posledních měsících dvě své práce: druhé vydání výpravné básně *Černý prapor* a třetí, poslední řadu (šesti a padesáti) básní *V přírodě*. Chtějíce zde o tomto druhém spíše promluviti, obracíme předkem zření čtenářstva k Osvětě z r. 1872 (str. 441 s násl.) a 1873 (str. 73 s násl.), kdež o prvních dvou řadách téže poetické sbírky jest pojednáno.

Představujme sobě slovem *příroda* co představujme, náš básník pomocí smělé avšak jemu co umělci úplně dovolené licence spojuje tyto představy v jednu bytost — bohorovnou, všemocnou (v. řady třetí báseň XXXIV), plnou kouzel (VIII), rozdávající krásu (VII), mladost (X), blaho (III, IX, XIV, XVI, XXIII, XXIV, XXXIX) a radost (VI), básnivou původkyni myšlenek (II, V), pravdy (XXII), nové víry (XLIII), lásky (XXXVIII), rovnosti (LIII), dobročinnou (XXVIII, XL) a pohostinnou (XXI). Při tom jest mu příroda též bohatým zdrojem nepřeberných obrazů lidského konání i kutění (v. ku př. XII, XIII). Že však jeho myslí zmítá i touha po konečném rozluštění světové hádanky, dokazují tyto mocné sloky (XXXVI): Dlít na každé hvězdě, dí,

Dlít na každé a snít a bloudit,
na místo dnů mít léta věků,
co vidím v člověčenstvu proudit,
mít obsaženo ve člověku —
A hledat, kde se rozevírá
to zřídlo světů nepojaté,
snad najít srdce všehomíra —
kdož by to nechtěl, hvězdy zlaté?
To velké srdce slyšet bušit,
v něm věků táhlé vlnobití,
být srdcem s ním a v jaru tušit
slast proudícího tvorům žití —
Pak učit včelku medobzučnou,
a v háji jaro započaté
v květ rozdýchat a píseň zvučnou —
ach, proč to není, hvězdy zlaté?

Vůbec musíme zde opakovati, co jsme o Hálkovi již vůči druhé řadě básní *V přírodě* pronesli: Hálek pěje co Slovan v plném rozumu slova (XIX), ba někde nám jest, jako by k nám mluvil básník z doby květoucího národního mythu (XV).

Theorie tvrdívá, že prý je přetěžko lyrikou zobrazovati štěstí, radost: a hle, náš poeta je v tomto přetěžkém umění věru nevyčerpatelný! Všecky tři sešitky básní *V přírodě*, pak *Večerní písně* a j. tvoří pravou zásobnu zpěvů spokojeností a blahem prodchnutých. Že se u Hálka také setkáváme s humorem a satirou (XXVII, XXXXVI, XXXXIX, LIII,), rozumí se samo sebou. Přísně opravdovým stává se Hálek, zachvátíli ho hněv na nepřátele přirozenosti (LI), a žádumným, kde líčí zničující moc světovou (L). Hluboký rmut vyskytá se u něho zcela zřídka (XXX, XXXV): Co ten život? ptá se. K stínům stín! dým a báj! Zasmušilá rozechvělost svírá básníka také hned v úvodních slokách (I.), kdež oslovuje své básně přírodě věnované, líče takto jednu stránku našich poměrů literárních:

U srdce krbu hostinně
vám měkce prostru, milé děti,
a v teple budem, v rodině
tak od srdce zas rozprávěti.
Tam venku jako zločince
vás na soud vedou v pusté kázni,
a jak byste šly z blázince,
k vám hledí namudřelí blázni.
Jich prázdná, nicochlubná líc,
ta duše staroba a chladno
jde zima z nich jak z popelnic —
och, jak by vám tam bylo radno . . .

Třetí řada básní *V přírodě* oplývá svědectvími, že autor v ní vynaložil všecku sílu svého velevzácného nadání. — Vytknouti musíme, že číslo XLIV postrádá poetické síly; báseň XXXIV je těžko srozumitelná, číslo XLV je naprosto záhadného smyslu; rovněž číslo LVI. Humor č. XXIX nelze nazvati šťastným. Jinde jsou základní myšlenky trochu divné. Tak v č. XLIII, kde příroda jeví se nám co zřídlo rovnosti *neplodné,* nebo v č. 53, která zavání novoaristokratstvím: jeť konečně člověkem, i kdo žije v salonech; pýcha vyskytá se i v chatrčích. A proto zamítáme směr č. XLII. Pravé demokratství nesmí zajisté nikdy octnouti se v rozporu s humanitou. Bájka LIII je snad vtipná, ale že jí není vědecká oprávněnost vět o potřebě krásoučných studií vyvrácena, netřeba dokazovati.

Sbírka *V přírodě* je tedy dokončena. Máme snad mnoho větami opakovati svou radost z jejích krás, z jejího významu? Nikoli — jen jedno podotkneme: jak to bude moci naše časopisectvo vůči literárním dějinám omluviti, že jím najmě druhá i třetí řada tohoto díla zůstala *umlčena?!*... Věru, s podivením jest, kde čeští básníkové čerpají sílu k novým prácem za takových bezpříkladných okolností! —

Při čtení *Básní Jaroslava Golla* sezná čtenář zajisté ihned, že má před sebou nadaného ducha, proniknutého mohutnými ideami nynějška a horujícího za ně tendenčně, v pochvalném smyslu slova; jen litovati jest, že toto nadání zápasí s osudným svémravem: úmyslným

totiž zahalováním myšlenek ve mhu, v nedostupná oblaka. Epickolyrický *Bezděz* vykazuje mohutnou látku: básnický pohled na děje českých bójův, ale tento předmět vymáhal mnohem mocnějšího, úchvatnějšího, uměleji zbudovaného a místy průhlednějšího provedení. Zvláště jádrně a důrazně proslovený jsou závěrečné tyto verše:

My nespjali kruh světa v okovy,
nás ujařmit díl světa v boj se dal,
my kryli zemi svou, nás kryla zem,
my za kraj svůj, kraj za nás bojoval,
my odolali nepřátelům všem!
Ne velký rek, jenž na zázraky čeká,
až nebe vstoupí v zápas za člověka,
až z hor nám vzejdou nevídané zdroje,
až Blaník vyšle posvátné nám voje.
Z nás každý nechať Blaník v prsou hostí,
z nás jedenkaždý za celý svůj tém,
jen také zázraky nás zhouby sprostí —
tak odoláme nepřátelům všem!

Naproti tomu jest forma v *Exulantu,* threnodické to samomluvě vypuzence z vlasti, přiměřenější obsahu, ač by i tato báseň větší vřelostí byla značně získala. Báseň *V žaláři*, obrazící umírajícího pěvce svobody, náleží k nejlepším číslům knihy. Milý dojem *Rozmariny* porušen jest poslední, zbytečnou slokou. *Svadlá růže* i *Hrad nad mořem* jsou zničeny vytčeným svémravem básníkovým. V první nelze nikterak vypátrati snesitelnou základní myšlenku, a v druhé ztrácejí se v nedozírnost samy hlavní momenty látky! A přece jest názornost předním znakem skutečných básní, a přece musejí v každé básni důležitosti její vytčeny býti důležitě!... Za to nalezneme v dalším čísle o joviálním *Robertu Quiscardovi,* který v rakvi se dá lstivě donest do kláštera, by si tam zlata nakořistil na důkaz, že zchytralému odvážlivci ani nebe není nedostupné, výbornou joviální romanci, nejlepší to práci z celého sešitu; junáckým perem složeny jsou též obě *Řecké; Na Kandii* je zdařile vypracováno, až na nemožný a do přílišně mlhovitého tmavosvitu pohřížený konec; *Panoš* jest fantasií opět joviálně sestrojenou.

Žalostnou zase pravdu o zmíněných našich písemnických poměrech dí konec *Ohlasu,* obraceje se k netečníkům z obecenstva:

Mám lkát, že před časem
se v starce u nás mladí pěvci mění?
Bol, hněv kdy z prsou vypukne v jich pění,
vln hluchých odvětíte ohlasem.
Svým pěvcům lidsky až se ozvete vy sami,
zvuk najdou Lumírův, jenž skalou hne i vámi.

Dokladem zdravé Gollovy tendenčnosti jsou *Morituri te salutant Caesar* a *Mé nitro moře snův a tužeb jímá.* Různé lyrické milostné básně sbírky (*Cestou, Terciny, V dáli* a j.) poskytují příjemnou lekturu. — Dikce Gollova jest přesná, ale mnohde drsná.

Poněvadž *Ohlasy Libické* od *Pavla Jehličky* dle domnění našeho měly spíše účel katolickopedagogický na zřeteli než význam umělecký,

vymykají se našemu posouzení. Chceme o nich tedy pouze podotknouti, že se známostí staročeské doby a ve starostlivě hlazených verších, k nimž užito různých prosodií, rozměrův i slok, podávají nám dle českých kronik hlavně obraz činnosti sv. Vojtěcha.

Příspěvkem *Svatopluka Čecha,* o jehož *Básních* budoucně obšírněji promluvíme, zahájena jest serie různotvárných článkův *Almanahu* vydaného *na oslavu 25letého trvání Akademického čtenářského spolku Pražského 1849—1874.* Autor *Adamitů* podává nám tu totiž *Prolog* sepsaný *k slavnostnímu představení* položenému v předvečer slavnosti téhož spolkového jubilea, práci to hladce i řízně i jasně v duchu moderních názorů svobodomyslných provedenou, ač postrádající nových myšlenek; sestávající sice z tří monologů, ale nehrubě dramatických. Další báseň *Almanahu, Nešťastná rodina* od Koláře, vypráví nám švarně provedené podobenství žalostných občanských poměrů v jisté nedaleké vlasti, končíc probouzením nadějí v budoucnost:

Vše se mění, časem zlé vše mine,
i ta dlouhá zima naší bídy...
Pukne led, a rozpěněný potok
zapěje svou hymnu svobody;
podupaná travička zas vstane,
zakvete a naplní vzduch vůní;
prchnou mraky, vyjasní se nebe,
a vše bude slavit z mrtvých vstání...

Počátek *Vichrův* od *Antala Staška* napne nás k velikému očekávání. Avšak parturiunt montes... Líto nám při tom pěkné, v pravdě básnické základní myšlenky *Vichrů,* dle níž láska jest zachovávatelkou země. Zdárnější báseň podal *Vrchlický* v *Kořisti oceánu,* výtečné to satiře na zběsilý solipsismus samovládců. *V.* Hálkův ztrestaný žhář *Jíra* trpí nejasnou dikcí, *Dražba* pak nepodobností pravdě, ač jinak mistrně jest sepsána; jiná jeho práce, odrodilští *Rekruti* jsou velmi pěkně podáni. Uhlazenou formou vynikají též příspěvky *Heydukovy.* Delší báseň podal *J. V. Sládek* americkým *Nezdarou.* Z prostomluvných beletristických článkův Almanahu zasluhují povšimnutí *Z tůně na rybník* od *R. E. Jamota,* prostomilý to obrázek jarního jitra, a *Dědeček* od *M. Krajníka.* Naproti tomu nabízí nám *Fata morgana* od *Bohumila Havlasy* přepaprikovanou nemožnost o lásce na lhůty přepustné, tedy jeden z plodů podávajících náznaky literární hniloby české. Jediný pouze vědecký příspěvek *Almanahu* poskytnut jest *Ferd. Schulzem: Politické drama Hellenův;* dovozuje na základě francouzských prací, že Aischylova básnická díla nesou národní, proti cizotě čelící, tedy rozhodně tendenční ráz, velebící mimo to volnost, důraznost a mocnost osoby a vystříhající se všeho fatalismu. —

První krok, jejž výborná básnířka naše *Eliška Krásnohorská* svým *Pěvcem volnosti* na půdu samostatného dramatu (libreta již od ní máme) učinila, nemůžeme nazvati leč pokusem. Základním motivem jmenované „dramatické básně“ jest úkol nakresliti charakter, který z lásky ku vznešené idei, ku svobodě, vstoupí v nenáviděný stav; provedení však není přiměřené.

V. Hálek vydal v 5. svazku *Všeobecné knihovny* svou pětiaktovou tragédii *Amnon a Tamar*, založenou na typickém zjevu neblaha stihnoucího ženu, která bez zavinění, prodlením doby a následkem úkladů ztratí lásku milovaného muže. O zvláštních osudech své tragédie vyslovuje se autor v úvodě k ní následovně: „Napsal jsem před desíti roky drama, v němž živel lyrický převládá. Skutečnou chybou mou na to byla slabost, chtít viděti své lyrické drama také na jevišti a dáti je provozovat. K provozování tomu sešlo se po dvakrát obecenstva na čtyřicet sedadel a pět loží, a kritika pak usoudila, že se „Amnon a Tamar“ k provozování sice nehodí, že však má v literatuře místo pojištěné. Přiznávám se, že jsem kus ten psal pro více lidí, než mnoholi se vejde na čtyřicet sedadel a do pěti loží; když jich však přece více se nesešlo, viděl jsem v tom *pokynutí, abych dramatické své péro podložil*, což jsem věrně učinil, neboť vnucovati se — třebať v divadle — nenáleží mezi moje intence umělecké. Vracím s dobrým vědomím své drama literatuře, pro kterouž původně určeno bylo, a v naději, že tamto obecenstvo divadelní nebylo veškerým obecenstvem mým . . .“ My pak pokládáme za to, že má náš básník přemnoho ctitelů, abychom jeho dílo obšírně odporučovati musili. Stůjž tedy ukázka z truchlohry jeho — část Tamařiny řeči na str. 70:

Dnes v noci seděla jsem ve své jizbě,
zabrána v myšlenky — jež nepovím ti.
Měsíc tkal světlo z nití hebounkých,
že stromy leskly se jak z hedbáví —
tak hladko bylo zrakům po nich bloudit.
Před okny šeptal tenký vodotrysk,
jako by sen, jenž moje víčka minul —
ach, vždyť mé srdce bdělo hlasitě!
A tu mi bylo, jak bych slechla hlas,
ne slova zřejmá, ale jasné zvuky.
Snad byl to klam. Tak krásné bylo nebe,
že zahleděla jsem se do něho
jak do přátelské tváře. *Byla* přátelská! —
Tu opět zaslechla jsem jasný zvuk,
jenž jak by chtěl se v píseň protáhnout
a blíže se uchu, blížil se i srdci.
Tu zdá se mně, že měsíc sebou hnul —
a sešed k zemi, stál u mého okna.
Tak jasně zaleskla se jeho tvář,
mne k sobě táhnul mocí neznámou,
jdu k oknu, abych je rozevřela —
to jeho drahá tvář, to Amnon byl — —
ach Jutto! Kýž to poznáš, co je láska! —
O, sladká slova! Utkvěla mi v srdci! . . .

Na konec budiž připomenuto, že v posledních měsících *Erbenova Kytice* vyšla ve vydání čtvrtém, *Vocelův Meč a Kalich* pak jakož i *Elišky Krásnohorské* sbírka *Z Máje žití* a *Balcárkovy Básně* ve vydání druhém.

OSVĚTA

M. Milota Zdirad Polák.

Životopisní a literární upomínka [1])

od

Ferdinanda Čenského.

Zázračné z mrtvých vstání písemnictví českého kladou literární historikové naši k r. 1774, a my bychom mohli tudíž roku letošního vším právem slaviti stoletou památku národního vzkříšení svého.

Sto let! V kruhu nekonečného všehomíra ovšem doba poměrně nepatrná, krátká, ale pro nás dosti dlouhá, plná vřelých tužeb, tajných

[1]) Prameny, jichž jsme u sepsání vzpomínek svých užili, jsou: Hromádkovy „Prvotiny pěkných umění" z r. 1813; „C. k. vlast. Noviny" z r. 1815; Zieglerovy časopisy „Dobroslav" z r. 1820—1822 a „Milina" z r. 1825; „Hlas lyry české" Frant. Boh. Štěpničky I. díl z r. 1817, II. díl z r. 1823; Preslův všenáučný časopis „Krok" I. díl z r. 1823, II. díl z r. 1831; Jungmannova „Historie literatury české" I. vyd. z r. 1825, II. vydání z r. 1849 „Dodatky k životopisům spisovatelův"; A. J. Puchmayera „Básně" (Fialky) I. díl vyd. V. Nejedlým r. 1833; Pospíšilovy „Květy" r. 1834, 1838; J. V. J. Michla „Literaturní letopis čili obraz slovesnosti" z r. 1839; A. Rybičky pomůcky k životopisům starších a novějších spisovatelů v Mikovcově „Lumíru" z r. 1856; téhož pomůcky k listáři biografickému ve „Světozoru" r. 1870; téhož životopis J. L. Zieglera v časopise „Život a škola" z r. 1855; četné soukromé nám zasílané dopisy téhož literárního historika; M. Z. Poláka „Spisy" I. a II. díl vyd. v Praze u Kobra r. 1862 a životopisný nástin Polákův v I. díle tamtéž; Kritická příloha k „Národním Listům" r. 1863 a 1864; Fr. L. Čelakovského „Sebrané listy," vyd. Grégrovo z r. 1865; „Slovník naučný"; „Světozor" z r. 1869; „Vojenské a vojenskoliterární zpomínky" námi ve „Světozoru" r. 1873 uveřejněné; „Z dob našeho probuzení," sbírka soukromých dopisův mnohých spisovatelů českých z pozůstalosti majora a

vzdechů, trapných muk, ale též úsilného namáhání. Patřme jen na tu obrovskou práci, jaká rokem tím národu nastávala. Pole až dosud více než sto padesát let ladem ležící, nezděláno, bejlím odnárodňujícího cizáctví poseto, válečnými pohromami rozerváno, podupáno, ničeno: a na ně vstupuje krokem odvážným hlouček vlastenců s úmyslem, aby je proměnil v půdu úrodnou! Mohliliž za takových okolností, uprostřed všeobecného nátisku na vlast se řítícího, v jakou žeň doufati? Ba jenom mužové velikáni byli s to, aby se chopili takového díla, skoro beznadějného; jen mužové ducha vznešeného, nadchnutí láskou k rodné zemi a k národnosti své, mohli přistoupiti ku práci, již veškeren okolní svět za blouznivou, ano za marnou byl vyhlásil.

A díka nebesům! práce jejich marnou nezůstala. Ještě na sklonku svého života, jako druhdy velký prorok Israelův v dálce uviděl zemi lidu svému zaslíbenou, tak uviděli i oni vzkříšení národu svého.

Arciť vedle hospodářův umělých a uvědomělých přistoupili ku vzdělávání zanedbané půdy též dělníci méně obratní, dobrou vůli pouze přinášejíce, by holým „klinkáním a přizvukováním" svým ku pomoci přispěli oněm mistrům v popředí pracujícím. Než v té široširé pustině i těch třakařníků bylo potřebí.

Nikoliv k těmto posledním, ale k oněm, kteří jako neunavní pionérové a odhodlaní harcovníci v předním šiku stáli na poli národním, pro své budoucí blahodárně účinkujíce a tak ke vzrůstu našeho písemnictví platně přispívajíce, náleží také muž, jehož žití a literární působení několika rysy tuto vylíčiti chceme, číníce tak zvláště za tou příčinou, že ještě dosti málo o něm mezi námi známo jest, ano že muž ten u nás takořka napolo v zapomenutí přišel. Vždyť nám už ani s určitostí nelze říci, v kterém koutku hřbitova v Novém Městě za Vídní jsou tělesné zůstatky zvěčnělého zahrabány. Vždyť sotva že ta která anthologie nebo čítanka nějaký úryvek, který v nich ve všech skoro tentýž stereotypní bývá, z nejlepší básně jeho naší mládeži oferuje — vždyť až do dneška ani den jeho narození na jisto jsme nepostavili. A kdy by literární náš historik, Antonín Rybička, r. 1861 u nakladatele I. L. Kobra se vší výmluvností svou slovem i perem o to se byl nezasadil, my bychom ještě ani dnes sebrané spisy *prvního novočeského básníka z doby svého probuzení* v rukou neměli.

A proto bychom sobě ze srdce přáli, aby budoucí spisovatel *pragmatického dějepisu novější naší literatury,* na nějž bohužel ještě pořáde marně čekáme, k literární činnosti básníka *Vznešenosti přírody* patřičnější, bedlivější a spravedlivější zřetel obrátil, než se dělo posavad. Ovšem, chcemeli býti upřímnými a nestrannými, vyznati musíme, že proslavený druhdy poeta část viny také sám nese, proč právě jeho jméno u mladšího pokolení málo kdy a řídčeji bývá jmenováno, než toho zasluhuje. Snad se nám poštěstí, během našeho tuto líčení přijíti na stopu příčinám těm. —

---

emer. profesora české řeči a literatury na voj. akademii, Tomáše Buriana, r. 1874 ve „Světozoru" uveřejněná; T. Buriana zápisky, jež jsme z jeho pozůstalosti vybrali, jakož i některé jiné soukromé dopisy jeho, nám p. Jar. Pospíšilem laskavě půjčené; konečně dopisy, které nám zasílal náš druh ve vojště Emerich Polák, jediný zůstalý syn zvěčnělého básníka.

Kdo z nás procházeje se po vlastech československých byl by už jednou neuslyšel nebo sám nezapěl všeobecně znárodnělou píseň „*Sil jsem proso na souvrati*“? Jejím původcem jest *M. Milota Zdirad Polák,* před 60 lety „korouhevník od pluku Alberta hraběte z Ďulay,“[1]) za onoho času snad jediný v důstojnictvu rakouském, který i za hřmění děl[2]) české národnosti a literatury vlastenské nezapomínal, ale v té vřavě válečné a v tom ryku světoborném české zpěvy skládal, z nichž některé znárodněly, jiné až k výšce novočeského klasicismu dostoupily.

Polák narodil se v Zásmukách v Kouřimště, dle tamějších děkanských matrik tom. I. pag. 1. dne *14. února* r. 1788 v čísle domu 57. z rodičův Jakuba Poláka, obuvníka, a matky Kateřiny, rozené Hnojkové i dostal při křtu jmeno *Matěj*. Otec jeho byl asi do r. 1813 radním v Zásmukách; později upustiv od svého řemesla, vedl obchod s ovocem, mívaje tam a v okolí zahrady najaté.

Dle ústního podání měšťana Zásmuckého Martina Novotného, stařečka nyní 90letého, který ve škole městské v Zásmukách býval spolužákem Polákovým, byl Josef Celer prvním učitelem našeho básníka. Polák v hudbě, v tehdejších školách venkovských na prvním místě pěstované, a v učení literním záhy vynikal nade všecky spolužáky; a proto přiměl Celer rodiče, aby syna svého dali na učitelství.[3]) Jsa chlapec asi 11letý poslán r. 1798 do Prahy „ku své tetičce v nárožním domě u Jednorožce na Můstku.“ V Praze za přispění a vedením proslulého tehdáž pedagoga, kněze *Alexa Pařízka,* byl k učitelství připravován a r. 1807 při Pražském sirotčinci v Bredovské ulici,[4]) jehož spoluředitelem Pařízek byl, výpomocným učitelem ustanoven.

[1]) Tak Polák r. 1813 v Prvotinách pěkných umění se podepsal, uveřejňuje tam porůznu své práce poetické, zejmena první vydání „Vznešenosti přirozenosti.“

[2]) Sr. jeho „Čechové na cizá vojska“, „Výprava do pole“, „Zbrojení Čechů“, „Po bitvě u Lipska“ a jiné; vyd. Kobr. r. 1862 I. d.; potom dopisy jeho k Zieglerovi, z nichž dopis z Breitenau (v Sasku) 13. října 1813, jak udáno, psán na „bubnu ve hřmění děl“. Lumír r. 1856.

[3]) Všecky tyto zprávy o rodu a mládí Polákově nám ochotné sdělil vel. p. P. *Fr. Jiršák,* duchovní při děkanství v Zásmukách, k němuž jsme se obrátili s prosbou, by pro nás z matrik vyhledal rodinná dáta o Polákovi, poněvadž (ne bez příčin) jsme pochybovali, že 29. únor 1788, kterýž den ve všech dosavadních biografiích, počínaje od I. vydání Jungmannovy hist. literatury z r. 1825 až na doby nynější, jako den narození Polákova se udával, není asi pravým dnem narození jeho. Jakási marnivost mladého důstojníka, ve vyšších společenských kruzích již záhy se pohybujícího, přiměla k tomu, že 29. únor jako nějakou zvláštnost v narození považoval a tudíž udával, že se toho dne narodil. Podobně zanevřel na křestní své nomen ominosum, minus poeticum, a jen s nechutí je jiným svěřoval (ve voj. šematismu z r. 1810 čteme mezi praporečníky 21. pluku *Morice* Poláka, možná že snad chybou tisku); ano i o původu své rodiny a zaměstnání otcové (qui sutor erat) nikdy ani vojenským druhům, ani dítkám svým se nezmiňoval. — Oprava dne Polákova narození v „Dodatcích k Slovníku naučnému“ stala se teprv k našemu návrhu.

[4]) Sirotčinec ten v druhé polovici minulého století původně býval nemocnicí Milosrdných bratří, jež tam r. 1760 uvedl Josef hr. Bredov, po němž také ulice Bredovskou jmenována. R. 1780 císařovna M. Teresia dům zakoupila a soukromému sirotčímu ústavu (svobodnými zedníky zalo-

Ale zdá se, že úřad učitelský jinochovi, bystrým duchem nadchnutému a po rozsáhlejší činnosti prahnoucímu, nebyl po chuti. Vstoupil tudíž dobrovolně r. 1808 za všeobecného v tom čase ruchu válečného jako kadet k českému 21. pěšímu pluku (z Chrudimska doplňovanému), jehož majetníkem až do r. 1810 byl podmaršálek princ Viktor Rohan, od r. 1810—1835 podmaršálek Albert hrabě Gyulai z Maroš-Némethu a Nadasky. Již o rok později byv povýšen na praporečníka, Polák dne 21. a 22. května 1809 se svým plukem účastnil se krvavé, zbraním rakouským vítězné bitvy u Asprův, a dne 5. a 6. července téhož roku bitvy u Ogruně (Wagram) pod vůdcovstvím arciknížete Karla.

Po uzavřeném míru odešli čeští plukové do vlasti; Polák se svým plukem kantonoval po dědinách dílem v Chrudimsku a Litomyšlsku, dílem v Bydžovsku a Kralohradecku; všude rád se scházíval s mladším duchovenstvem, mezi nímž toho času ruch vlastenecký utěšeně se probouzel. V krajích těch zdržoval se přes 4 roky (od l. 1809—1813) a seznámil se tu s některými upřímnými vlastimily, zejmena s rodinou spisovatele a kupce v Dobrušce, Frant. Vladisl. *Heka,* a předkem s *J. L. Zieglerem,* lokalistou v *Dobřanech*, kteráž hornatá víska pod Krkonoši byla tou dobou v severovýchodních Čechách hlavním střediskem mladších vlastenců a pěstitelův procitlé literatury české.

Tu záhy poznal horlivý Ziegler poetické Polákovo nadání a přiměl ho, aby jazyk český pilně studoval a v jazyku tom básnil. A odtud až do léta 1825 byl mu Ziegler laskavým povzbuzovatelem, věrným rádcem a mentorem, k němuž Polák se všemi básnickými pokusy svými vždycky se obracel dříve, než je podal do veřejnosti, v přátelských dopisech Zieglera svým „otcem a vůdcem“ nazývaje. Takové dopisy časem i v roucho básnické s přídechem humoristickým odíval. Tak čteme v pozůstalosti Zieglerově [1]) list Polákův ze Dřevenice v Bydžovsku, kde setnina jeho posádkou ležela, daný dne 23. listopadu 1811, v němž přízvučným rozměrem daktylovým zimních procházek Dobřanských z r. 1809 sobě připomíná a své milostné příběhy vypravuje; píšeť mezi jinými:

Stříbrem již pokryta ležela luka,
po horách jiskřil se zjasněný sníh,
přes lesy Tvá když mne vodila ruka
před dvěma lety tam po cestách mých.
V kožichu chlupatém, přes uši kůži,
v letu jsme jeli co divocí muži
    přes lesy, hory,
    vysoké bory,
    v závějích hustých
    po stráních pustých . . .
Mnedle co uměna s Tebou as kutí,
stáleli verše jen skládat Tě nutí?
Na Milotu, Ty otče náš,
na všecko ve světě zapomínáš . . . . .

ženému) odevzdala. V době novější ústav na Malou Stranu se přestěhovav, odprodal sirotčinec p. Šebkovi, který na jeho místě novou budovu vystavěl.

[1]) Dopisy ty uloženy v česk. Museu, kam je p. A. Rybička odevzdal.

Do dneška v češtině zle se mi vede,
.umka má chrápe, jak trakař když jede;
proto chci pilně
na buben silně
velikou palicí tlouci jak hrom.
Po bouřce snad se mi probudí v tom atd.

Spisovatelská jmena *Milota, Zdirad* vedle tehdejšího zvyku Polák zajisté přijal jen po návrhu Zieglerově tím ochotněji, čím neromantičtěji křestní jmeno jeho znělo.

Vedle Zieglera dopisoval sobě Polák také s redaktorem „Cís. král. povolených Vídenských novin," se známým literárním podivínem a krom toho také ještě „řádným" profesorem řeči a literatury české na universitě Vídenské, *Janem N. Hromádkem*, posílaje mu všeliké drobné práce, aby je ve příloze k novinám, v „*Prvotinách*" [1]) uveřejňoval.

Tam také r. 1813 v prvním, arciť velmi skrovném rouše vyšla nejznamenitější jeho báseň „*Vznešenost přirozenosti*," [2]) v pateru „slavozpěvích na tvorce." Ale jen se neptejme, *jak* báseň v Prvotinách otiskli! Dílem neumělostí páně redaktorovou, dílem nedbalostí korrektorovou, z nichž ani ten ani onen vznešeným, toho času na českém Parnase neslýchaným řeči spůsobům, těm novým tropům, figurám a nevídaným obrazům básnickým neporozuměl, na dobro *ubity mnohé mistrné krásy* její.

Abychom na doklad toho jen něco uvedli, stůjtež tu třeba hned první dva verše ze „vchodu" ku *Vznešenosti přirozenosti*, jak je byl Polák básnil a redakcí zaslal:

---

[1]) Sr. z r. 1813 list I (str. 3.), VII (st. 25.), VIII (st. 29.), XXV (str. 95.), XXXIII (st. 133.). Budiž nám laskavě prominuto, zmiňujemeli se na tomto místě, s jakými těžkostmi bývá co do pomůcek literárních zápasiti spisovateli mimo vlast žijícímu, který pracemi literními se obírá, a jak šťasten jest ten, komu osudem popřáno, dlíti ve středišti národu, kde pomůcek po ruce. Nemajíce Hromádkových Prvotin ve své ani v knihovně akademické a chtějíce přece porovnati původní vydání Vzneš. přír. s vydáními pozdějšími, prostředkem velect. svého přítele, p. *Ant. Rybičky* obrátili jsme se k ředitelství dvorské a universitní bibliothéky Vídeňské o zapůjčení toho časopisu; avšak ani tu ani tam není jediného exempláře. Teprv laskavostí kollegy, p. prof. *P. Jehličky*, dostalo se nám věrného opisu patera zpěvů z exempláře v Pražském museu chovaného. Jsou tedy Prvotiny nyní už knihou velmi vzácnou, ale pro lit. historika, pokud o počátcích novočeského písemnictví vědomosti nabyti chce, knihou zvláště důležitou. Setkáváme se tam zajisté s více než *sedmdesáti* spolupracovníky, mezi nimiž mnozí jsouť arci dii minorum gentium; ale vedle těch psali tam mnozí z našich popředníků, na př. *Boh. Dlabač, J. H. Gallaš, J. Jungmann, Hanka, Hek, Dom. Kinský, Mir. Král, A. Pařízek, M. Z. Polák, Purkyně, Rautenkranc, Rožnay, M. Sychra, J. P. Šafařík, Vindyš, Ziegler* a j., ano i dvě dámy, *Vlasta Heková* a *Ludmila Vítková*, odvážily se Prvotinami na český Parnas vystoupiti. Sr. ostatně důkladné z péra znalcova vycházející pojednání o Hromádkových Prvotinách v Kritické příloze k „Nár. Listům" z r. 1864 pag. 161 a 228.

[2]) Slovo *příroda* podle polštiny tušíme že v „Hlasateli" r. 1807 Jungmannem poprvé užito, nabylo všeobecnější platnosti teprv vydáním Polákovy básně r. 1819 a když Marek je ve svou „Logiku" a Hanka v II. d. Dobrovského slov. byl přijal.

„K polím, jejichž pokryvu se žádné nedotknulo křídlo,
duchu v koří[1]) vznes se, tvorce mocný kde své rozbil sídlo!“

Ale v Prvotinách, které sobě právě obraly za úkol *„pěkná umění“* pěstiti, v těch dvou řádcích našli jsme *sedm hrubých chyb,* čtouce v čísle I. na 3. straně následující holý nerozum a nesmysl s interpunkcí venkoncem pochybenou, při čemž k vůli doplnění pokalené stafáže toho poetického obrazu i starou ortografii ponecháváme:

„K poljm, gegjchž pokrywů se žádné nedotknulo křjdlo
duchů, w kořj wznes se tworce mocný kdež swé rozbyl sydlo.“

Tak vypadalo to pěstění pěkných umění v Prvotinách Vídenských! Nebylli tu Hromádko, *„řádný“* ten profesor české řeči a literatury, na vlas podoben onomu břidilovi kameníku, který přišed do dílny slovutného umělce, za nepřítomnosti tohoto ve své svaté sprostotě ruce a krk Madonny dlátem a kladivem až k nepoznání zhanobil a příchozího, cele trnoucího mistra těmi slovy potěšil: „Vizte, já vaši sochu honem opravil, neníli nyní teprv ku světu podobna?“ — Difficile est, satiram non scribere.

Jako tomu mistrovi, tak asi bylo Polákovi čtoucímu tištěné ty prvotiny. Přeškoda, že se nezachovala potomkům vzájemná obou korrespondence; tam bychom se zajisté dočetli věcí zajímavých o hudlařství, páchaném na pěkném umění v Prvotinách Hromádkových.

R. 1813 Polák povýšen na poručíka a potom přeložen k polskému 15. pěšímu pluku (jehož tehdá majetníkem byl polní zbrojmistr svob. pán Antonín Zach). S plukem tím za opětné války proti Napoleonu I. v četných bitvách a bitkách, zejmena u Drážďan, u Lipska, u Hanavy a jinde bojoval, nějaký čas v Heidlberce nad Nekarem[2]) se pozdržel, s vojskem spojenců Rýn překročil, do Paříže vtáhl a ve Francii až do r. 1814 do skončení války zůstal.

Postoupiv téhož roku na nadporučíka, byl přeložen k uherskému 2. pěšímu pluku cara Alexandra I., jehož druhým majetníkem od roku 1814—1825 byl podmaršálek svob. pán *František Koller,*[3]) muž vzdělaný a jeden z řídkých přátel národu našeho ve vojště. Tento seznav v Polákovi schopného a nadějného důstojníka, po návrhu plukovníkově zvolil jej svým pobočníkem. Vraceje se z Paříže do Rakouska, „dnem i nocí toužil po příležitosti, aby stověžné Vltavy břehy a přítele navštívil a uměnám oběť dávno povinnou vzdal. Osud však“ — tak píše Polák v předmluvě k *Cestě do Italie* — „místo do Čech jen přes jejich pomezí k rovinám haličským a brzy odsud na Dunaj mne zavedl.“

S Kollerem tehdy r. 1814 přišel do Vídně, kde po celý čas kongresu meškal a s mnohými znamenitými muži se seznámil. Když pak r. 1815 podmaršálek Koller učiněn intendantem při armadě rakouské

---

[1]) Od *kořiti,* v koří = v pokoře.

[2]) Tak čteme v jedné zápisce J. Zieglera, jemuž Polák v listopadu r. 1813 z Heidlberku poslal báseň „Zpěv při víně,“ aby ji v časopise některém uveřejnil.

[3]) Otec Alex. br. Kollera, voj. ministra nynějšího, druhdy místodržícího v Čechách.

do Neapole táhnoucí, doprovázel jej také Polák do Italie, jeda přes severní Štýrsko, Korutany, Furlandsko, Benátky, Ferraru, Bolognu, Florencii do Říma a odtud do sídelního a hlavního města obou Sicilií, do Neapole, kde až do r. 1818 pobyl.

Že staroklasická půda, kudy Polák se ubíral, nepovšimnutou nezůstala, lze se domýšleti. Vše, co jej zajímalo, bedlivě ohlédal, prozkumoval a sobě zapisoval; a ze zápisků těch vzrostl pak zajímavý, v novočeské literatuře první cestopis, jejž spisovatel novým, ovšem zbytečným slovem *„Drožník“* [1]) pokřtíti chtěl a r. 1818 Zieglerovi zaslal, a jejž tento ve svém *„Dobroslavu“* s názvem *„Cesta do Italie“* v l. 1820—1822 do veřejnosti podal.

Po čas svého pobočnictví zůstal Polák v poměrech velmi přátelských k rodině Kollerově. „Polák,“ tak píše A. Rybička v Lumíru r. 1856 a po něm anonymní jeho biograf, [2]) „získal přízeň všech, byv domácím hostem rodiny a později i přítelem, rádcem a vůdcem syna podmaršálkova Augusta. Prováze je rodinu tuto tehdáž na všech cestách a procházkách, měl prý také nemalé účastenství ve sbírání památností, které se nacházely napotom v bohaté a pamětihodné sbírce barona z Kollerů.“ — Ze soukromých jeho listů se dovídáme, že na sopku Vesuv dvakráte až k jejímu jícnu dostoupil a že rád odkryté zříceniny Herkulana a Pompejí navštěvoval.

V květnu r. 1814 před svým odchodem do Vlach nějaký čas zdržoval se v Landškrouně, odkud Zieglerovi báseň „Po válce ve Francii“ zaslal. [3])

Počátkem r. 1815 navštívil jako pobočník Kollerův ostrov Elbu, kam tento rakouský generál v záležitostech diplomatických odejel, maje prý uloženo, aby Napoleona ku změnění sídla pohnul. [4])

R. 1818 byl sv. p. Koller jako divisionář do Čech povolán, a s ním vrátil se Polák z Neapole do vlasti. Zdržoval se až do r. 1821 dílem v Praze, zůstávaje naproti bytu Jungmannovu, [5]) dílem na statcích Kollerových v Obřiství.

Léta prvního pobytu Polákova v Neapoli, pak tohoto nynějšího meškání ve vlasti zdají se nám býti nejblahodárnějšími pro literární činnost našeho básníka. A Polák vskutku také chvíle, které zejmena v Obřiství ztrávil, kochaje se v krasách přírody a obíraje se básněním

[1]) Od slova *dráha*, polsk. *droga*, rusk. doroga = cesta.

[2]) V I. díle Pol. „Spisů“ vyd. r. 1862 pag. 325. Nemýlímeli se, napsal životopisný nástin ten zvěčnělý Václav Filípek a to se vší možnou pilností, při čemž mu dvorní sekr. p. A. Rybička hojnými materiálemi byl pomocen. Byltě to tuším poslední práce Filípkova; zemřelť již 27. květ. 1863.

[3]) Dověděli jsme se též z pozůstalosti Zieglerovy.

[4]) Stojíť psáno v *„C. k. vlast. Novinách“* ke dni 21. ledna 1815: „Praví se, že c. k. polní maršálek (roz. podmaršálek) sv. p. Koller na ostrov Elbu k Napoleonovi odjel, aby jej pohnul k změnění sídla. Nadporučík Polák a jiní oficíři toho generála doprovázejí.“

[5]) R. 1820 psal Čelakovský Plánkovi do Strakonic: „Polák je v Praze, a jeho okna jsou zrovna naproti Jungmannovým. Ti jsou si ovšem blíže nežli my ubožátka. Polákovu cestu do Italie jsem četl“ atd. Sebr. list. Čel. p. 489.

a studováním, pokládal vždy za nejpříjemnější, nejšťastnější doby života svého.

V čase tom nejen že veskrz přepracoval a od Hromádkových hříchův očistil prvotní vydání lyrické své básně „Vznešenost přírody“ a zhotovil valnou část drobných básní svých; nejen že tou dobou napsal velmi obšírný cestopis svůj (obsahujeť 532 stran velké XVI. ve vydání Kobr. z r. 1862): onť i velmi živě tehdáž sobě dopisoval s mnohými předními vlastenci, bral nejupřímnější podíl v rozkvétání oživlé literatury a těšil se ze všeho, čím jen národnost česká se povznášela.

Tak píše mezi jinými z Neapole 5. října 1815 příteli J. Liboslavu Zieglerovi:[1]) „O novém v literatuře mi píšete výkvětu. Těším se prací učenějších účastným býti; zajisté se jich málo mladému namítá Čechovi, jenž po předmětech vznešenějších touží: knihárny vlastenské prázdné, hrstka umělých s protivenstvím početí zápasících Čechů, nedokonané ještě základy řeči, nouze o slovník, tisíce lačných, již se zastavují, nasycení doufajíce, odhánějí .... S nemalou dychtivostí na budoucí zprávy se těším, jaké dokonalosti písně české, kteréž, jak pravíte, v Častalovicích se tvořiti mají,[2]) došly. Mnoho si od Dobrovského připovídati smíme. Jestli však takový osud písním těm se dostane, jako drahný čas již počatému slovníku,[3]) a jestli Hanka, na kteréhož důvěrnost skládám, k něčemu nám nedopomůže: tuť ani po 20 letech nadřečené zpěvy v dubinách českých rozléhati se nebudou ..... Co se mého básnířství dotýče, šestý skončil jsem zpěv Přirozenosti a následující počal;[4]) zpěvy ty, ač jsou prvnějších daleko obšírnější, přece byl bych dávno již skončil, kdy by mně povinnosti mé přísnost, můj počatý. Drožník a podívání vznešeností Neapolských mnoho času byly neodebraly. Dokud zcela nedokonám, dokud Vaše péro *fiat* nepodepsalo, ani slova vydati nemíním .....“

R. 1821, když po vypuknutí revoluce v Neapoli podmaršálek Koller s vojskem císařským do Vlach poznovu vtrhl, Polák s ním podruhé zavítal do Italie a zůstal tam až do smrti svého náčelníka, r. 1825 v Neapoli zemřelého.

Potom byl ku 2. pěšímu pluku, v jehož počet náležel, naspět povolán.

Museje se nyní oddati obyčejným mírovým službám ve vojště, od toho roku v literatuře u veřejnost už řidčeji vystupoval, ano i v korrespondenci s blízkými druhdy vrstevníky a přátely svými patrně ochaboval. Snad uhodíme do pravdy, řeknemeli, že přílišná vzdálenost od vlasti a od ruchu národního, tudíž obtížnost u přijímání a dodávání dopisův a zasílání knih, že stálé obcování s rozličnými vyššími, zále-

[1]) Sr. A. Rybičky pomůcky k životopisům spisovatelův českoslov. Lumír r. 1856 pag. 810. sqq.

[2]) Ziegler psal Polákovi, že děkan Častalovický, *Fr. Raymann*, básně epické „Máří Magdalena“, „Josef Egyptský“ a „Poslední den a soud“ spisuje.

[3]) Slova vztahující se k II. d. Dobrovského slov., o němž pracoval Hanka, ježto I. díl vyšel už r. 1802.

[4]) Sedmý zpěv Vzneš. př. nevyšel nikdy; známoť, že vyd. z r. 1819 jen ze 6 zpěvů složeno.

žitostem českým zhola cizími důstojníky a hodnostáři v Neapoli a ve vojště, že konečně služební a jiná vojenská zaměstnání jej mimoděk odcizovala živlu národnímu. Za svého druhého pobytu v Italii a potom u pluku Polák spíše zřetel obracel k tomu, co bylo na snadě a při ruce, totiž k seznámení se s literaturami romanskými, zejmena s literaturou italskou a španělskou. Tomu aspoň nasvědčuje okolnost, že tou dobou jazyky romanské pilně studovati počínal, že knihovnu svou četnými velmi vzácnými poetickými a linguistickými děly z obou literatur těch, drahocennými italskými a španělskými slovníky obohacoval, což všecko pohříchu r. 1834 požárem zničeno. —

Povýšením učitele české řeči na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, nadporučíka *Karla Krůty* na setníka, uprázdněna r. 1827 stolice jazyka toho na řečeném učení, a Polák jako profesor češtiny tam povolán, kde až do r. 1830 do svého na setnictví postoupení setrval.

Šťastná tato náhoda jej z části české literatuře vrátila; alespoň nyní pěstování pěkného písemnictví docela z mysli nespouštěl. Psalť za svého profesorování r. 1828 Zieglerovi, aby mu zpět poslal sbírku drobných básní od sedmi let u něho uloženou, již prý k tisku upraviti zamýšlí.[1]) Téhož roku poslal Fr. L. Čelakovskému k revisi svou báseň *Listopad*, jak se o tom dočítáme v listě, daném v Praze, dne 24. února 1828,[2]) v němž Čelakovský příteli svému Kamarytovi toto sděluje: „Od Zdirada obdržel jsem list, v kterém mne žádá, bych popravky a korrektury jeho nové básně *Listopadu ve 4 zpěvích,* která tímto rokem má vyjíti, na sebe vzal. Jest v hexametrech psána, a ač *mnohá, přepěkná má místa,* přec se celkem Vznešenosti přírody nevyrovná.“ Mělť tedy podle toho Čelakovský rukopis v rukou a četl ho. Kam se poděl, nevíme; snad ho Polák zpět vyžádal a u sebe ponechal; snad rukopis r. 1834 také shořel.

A v zápiscích Burianových z let třicátých, které nyní ve svých rukou máme, čteme toto: „Když Polák (r. 1837) po druhé jako profesor do voj. akademie přišel, ptal jsem se ho hned po jeho dalších spisech v češtině. On mi odpověděl, že toho měl ovšem valnou část zpracovánu, mezi jinými *hlavní* dílo své, *Vznešenost hudby,* pak některé zpěvy z Ossiana a jiné; ale že všecky své rukopisy i se svou knihovnou v několika bednách za svého odchodu z akademie r. 1830 v bytu svého nastávajícího tchána v tak zvaném „Offiziershause“ ve „Wienergasse“ v Novém Městě za Vídní uložil, což všecko r. 1834 shořelo.“ [3]) „Nejvíce Polákovi,“ píše Burian dále, „bylo líto rukopisu *„Vznešenosti hudby,“* již cenil výše, než první velikou báseň svou *„Vznešenost přírody.“* Jindy dal mi dvě básničky, „Vínopění“ a „Podobizna večera v tužbě po Líně.“ Byly určeny pro almanach „Vesnu,“ došly však pozdě. Já, chtěje Poláka překvapiti, poslal jsem Vínopění na vlastní

[21]) Viz „Lumír“ r. 1856 p. 832.
[22]) Čel. Sebr. listy pag. 212.
[23]) Dne 8. září 1834 lehlo popelem takřka celé Nov. Město za Vídní, jenom akademická budova poněkud stranou ležící a několik domků vně města zachráněno.

vrub redakcí Květů, kteráž báseň s chifrou M. r. 1838 na str. 9. ve svém listě otiskla. Ale zle jsem pochodil. Polák na mne zanevřel, vždyť byly Květy jen denníkem, a do denníkův že on psáti nechce!“ [1])

O působení Polákově jako českého učitele v akademii nehrubě mnoho říci nám lze. Češtině na ústavě tehdáž vyučovali dva profesoři, jeden ve 4 nižších, druhý ve 4 vyšších třídách. V těchto Polák vyučoval. Byv r. 1830 povýšen na setníka, sám vyhledal nástupce svého, a sice dělostřeleckého vyššího ohněstrojiče ve sboru půmovníků ve Vídni, *Tomáše Buriana*, [2]) již tehdáž v kruzích důstojnických známého, českého vlastence vojáka.

Od r. 1830 až do r. 1837 Polák konal zase aktivní vojenské služby ve svém pluku, meškaje posádkou v Uhřích, dílem v Leopoldově v Trenčínsku, dílem v Prešpurku, kde se s některými slovenskými spisovateli, s Palkovičem, se Štúrem a j. seznámil. Když r. 1830 cholera v Uhřích vypukla, byl na čas poslán se svou setninou na kordon podél hranic rakouskouherských poblíž Litavy. Ve Květech v ročn. 1834 čteme „z táboru u Brna“ krátkou notici, že Polák se svým plukem ve vojenském ležení blíže Brna meškal, kde jej F. C. Kampelík navštívil.

Zasnoubiv se r. 1832 s Emou, dcerou dělostřeleckého generála barona Čeňka Augustina, byl r. 1837 na majora povýšen a opět do akademie, tentokráte jako profesor válečného dějepisu poslán, kde vedle profesury své byl také tak zvaným prefektem nad vyučováním jazykův, jazyka českého, francouzského, vlašského a uherského. Služba jeho jako štábního důstojníka tehdáž byla velmi namáhava, poskytujíc mu jen velmi málo prázdných hodin, a odcizovala jej všelikému spisování.

„Často,“ pokračuje Burian ve svých zápiscích, „snažil jsem se, důvěrně sblížiti se s Polákem, abych se dověděl, jak asi smýšlí o stále zmáhajícím se jazyku národním, a zdali ještě lne k literatuře jako druhdy. Byl jsem sklamán ve svých nadějích; brzyť jsem spozoroval, že nerad se pouští do takových rozprav českých, že mu již chybí plynnost u besedování jazykem naším, neboť přeskakoval rád a bez příčiny v hovor německý. Sotva že jsem ho přiměl k tomu, aby se stal *stálcem*, [3]) aby některé české klasiky, Musejník a Květy odbíral. Nechuť k češtině častěji jsem mu vytýkal; on se vymlouval, že již od mnoha let neměl příležitosti s Čechy česky obcovat a že těch posledních 7 let (r. 1830—1837) více mluvil slovensky se Slováky, ovšem jen se svými vojáky v setnině, a tím že češtině odvykl ....“

Jednou z hlavních příčin toho nechvalného „odvykání“ byla ta, že v Polákovi během času city národní odumíraly tím patrněji, čím výše v hodnostech vojenských postupoval; potom že básník náš nezůstal v *nepřetrženém spojení s postupem literatury,* čím se stalo, *že skřehl na stanovišku, na kteréž v letech dvacátých byl dostoupil.* Byloli jemu tehdáž zápasiti s jazykem a formami slohovými: později, po objevení se Kollára a Čelakovského, po vydání slovníka Jungman-

---

[1]) Podrobněji o všem psáno v sebraných námi dopisech v čl. „Z let našeho probuzení“ v „Světozoru“ 1874.

[2]) Setkání obou podrobněji vylíčeno ve „Světozoru“ r. 1873 pag. 303.

[3]) *Stálcové* v letech 1837—1844 stálí odběratelé vědeckých knih, v Praze některými horlivými vlastenci vydávaných. Sr. „Světoz.“ r. 1874 p. 342.

nova a do života vstoupení Matice české, zápasu takového nebylo by Polákovi více potřebí; ale on v letech pozdějších asi jen velmi málo česky četl a český jazyk studoval, ačkoliv pomůcek po ruce bylo nemálo. A odtud i ona drsnatost v těch pozdějších pracích jeho, jež se ani těm prvotinám v zápalu jinošském psaným nevyrovnaly, ano pod nimi v ceně stály; odtud i nechuť k hovoru českému.

R. 1843 povýšen na podplukovníka, r. 1848 na plukovníka a r. 1849 na generálmajora.

Churavěv již za posledních let dnou v nohou, téhož ještě roku vstoupil ve výslužbu, vykonav 41 let výtečných služeb vojenských a v nich účastniv se čtyr polních výprav, r. 1809, 1813, 1814 a 1821. Sídlem svého odpočinku zvolil sobě Nové Město za Vídní. Žil jen své rodině, od světa odloučen, častěji postonávaje. Novější naší literatuře i nyní zůstal odcizen, pouze někdy probíraje se v starších pracích svých, jež revidoval, jinačil a piloval, ale ku konečné jejich úpravě do tisku nikdy nedospěl.

R. 1848 meškal na krátký čas v Praze. I poctil jej návštěvou jeden z dávných přátel, prací jeho připomenuv. „Nemyslil jsem, že ještě někdo na mne pamatuje,“ — pravil P., „aspoň jsem toho po r. 1823 nikde známky nenašel.“ [1]) A Burian v zápiscích svých o něm dále píše: „Z počátku let padesátých docházel jsem k Polákovi často na návštěvu; že jsem pak musel se dáti jemu vždy napřed ohlásit a někdy i čekat, že jsem několikráte nedosti ochotně přijat býval, čehož ovšem jeho churavost vinou byla: proto stávaly se mé u něho návštěvy řidčejšími, až pak mně dne 31. března 1856 oznámeno, že v noci mrtvicí raněného z rána na lůžku mrtva nalezli. Četl krátce před smrtí v posteli a mezi čtením smrt jej zastihla. Na stolku u postele stál svícen a v něm svíce spláchlá a dohořelá.“ Dosáhl 68 let věku svého.

Leží pochován na starém, nyní zrušeném hřbitově na západní straně Nov. Města u železnice poblíž nádraží. V kterých místech by ležel, nemohli jsme vypátrati; neboť hrob není žádným pomníkem naznačen.

Choť jeho, Němkyně, přesídlila do Gmundenu v Hořejších Rakousích ku své tam provdané dceři, kde r. 1874 zemřela.

Ze tří synův Polákových po *německu* odchovaných *Otakar* v mládí zemřel v akademii a jest pochován na hřbitově chovaneckém; syn *Alexis*, na šlechtictví povýšený rytíř z Polákův (nar. 29. září 1835 v Leopoldově v Uhřích), byl chovancem Novoměstské akademie vojenské; po odbytých tam studiích vstoupil r. 1852 jako poručík do sboru zákopníkův, účastnil se války italské r. 1859, byv za výtečné zásluhy v bitvě u Solferina řádem železné koruny obdařen, postoupil ve vojště na podplukovníka a jakožto jeden z vynikajících, všestranně vzdělaných důstojníkův generálního štábu, stal se vojenským attaché při rakouském vyslanectví u vlády italské. Zemřel náhle v mužném věku u středu

---

[1]) Tak sděluje životopisec P—ův v Kobr. vyd. „Spisů P.“ I. d. pag. 368 Řeklli to Polák, zajisté křivdil aspoň svým vrstevníkům z let dvacátých; následující poznámka naopak svědčí, že aspoň ti jej vysoko cenili.

svého povolání r. 1872 ve Vlaších. Jiný syn Polákův, *Emerich* (narozen 8. listopadu 1834 též v Leopoldově), také odchovanec akademický, sloužil od r. 1852 u 33. pěšího pluku v hodnosti poručíka, od r. 1858 jako nadporučík ve sboru pobočníkův (Adjutantencorps) teď zrušeném, v r. 1866 u českého 18. pluku velkoknížete Konstantina, bojoval r. 1859 ve Vlaších proti Francouzům, a r. 1866 proti Prusům, jest nyní majorem při Lineckém 14. pluku pěchoty a profesorem na ústřední škole pro pěchotu ve Vídni, kde nejstarší setníci na štábní důstojnictvo se připravují. — —

M. Milota Zdirad Polák byl muž vzrůstu nad obyčej vysokého, těla skoro hřmotného, ale příjemného vzezření. Ve společnosti rád stavěl se po kavalírsku, jakž to tehdejší důstojnictvo vůbec rádo dělávalo, jen že on to činil ještě okázaleji, dávaje na jevo nevšední jakousi rutinu dvořaninskou, které jako mnoholetý pobočník generála Kollera v Čechách a ve Vlaších se byl přiučil. Do hostinců a kaváren nechodil nikdy, maje to pod svým důstojenstvím, ba ni jako nadporučík v l. 1827 až 1830 neobědvával se svými druhy v jídelně důstojníkův akademických, alebrž chodíval k soukromému traktéru do města, kam vznešenější hosté přicházívali. Tyto bavíval svou jovialností, svým příjemným, živým a uhlazeným vypravováním a poutal je k sobě tak, že mnozí z měšťanské honorace společnost jeho schvalně vyhledávali. Jenom v kruzích důstojníků, soudruhů svých, o původu a mládí svém nikdy se nerozhovořil. Bylať to křehkost charakteru Polákova; nechtěl, aby ti vyšší kruhové, v nichž tak dlouho se pohyboval, zvěděli, že se narodil v chudé chatrči řemeslníkově a že býval druhdy pomocníkem učitelským. A když r. 1849 V. V. Tomek Buriana požádal o životopisní dáta Polákova pro nové vydání Jungmannovy historie literatury: Burian na Poláku o sdělení takových zpráv darmo žebroniv, nucen jest biografický náčrtek sestaviti jen tak, jak jej v základní knize vojenské v účetním kanceláři akademickém na zdařbůh byl vyhledal. Avšak o svém působení jako básníka v letech minulých někdy přece v hovoru soudružném s českými v ústavě profesory, s *Burianem*, setn. *J. Hladkým*, *M. Fialkou*, *Alex. Knapplem*, horlivěji se rozproudil. Pak rád sobě liboval v nymbu, jímž ho mnozí spisovatelé čeští a vrstevníci jeho, Ziegler, Dom. Kinský, Puchmýr, Štěpnička a j. jako prvního poetu své doby osláněli.[1]) Tu potom si samolibě osoboval

[28]) Abychom lépe seznali způsob kritiky před půl stoletím u nás od mnohých spisovatelův pěstovaný, jakož i bychom se obeznámili s charakteristikou těch dob u naší generace snad už zapomenutých, tušíme že nebude čtenářstvu *Osvěty* nezajímava snůška některých naivních, skoro primitivných výroků, poznámek a básní sem se vztahujících. *Ant. Puchmýr* v předmluvě k svým *Básním* (Fialky) vyd. r. 1833 st. XIV. připomíná toto: ... „Tu nenadále jakýs náramný v lese vařiš vyskytá se co vonná líbezná růže, *lyra česká* (!! Puchmýr naráží na uveřejněný Štěpničkův „Hlas lyry české“); tam u prostřed utěšeného údolí mezi divokým, k nebi strmícím skalím vyniká jako nádherné lilium *Vznešenost přirozenosti*, a bleskem své nebeské krásy zaráží oči jako příjemná jasná luna z prostřed valících se jako strašné hory oblak.“ — *Šeb. Hněvkovský* ve svých „Zlomcích o českém básnictví“ kritisuje „Vzneš. přír.“ takto: „Polákovy obrazy jsou všudy v nejčistších okouzlujících barvách, v básnické okrase předneseny; rajskou spanilostí a blahostí pojímá každé citelné srdce jeho milostný duch a odkrývá čisté sličnosti světa ...“ atd. *Fr. Štěpnička*,

jakousi autoritu básnickou, a když ho Burian jednou přátelsky pobádal, aby přece zas něčím do beletristických časopisů našich přispíval, cítil se uražena, řka: „Na nejvýš napíšu něco pro almanach Vesnu; do časopisu nic." — Co do libozvuku své mateřštiny, míval také zvláštní libůstky. Tak na př. byl mu praesens „já řku" a transg. „řka" na nejvýš protiven. Nápis básně „Vínopění" změnil ve Květech Burian bez vědomí Polákova ve „Vínopěv," z čehož tento se náramně durdil, „vínopění" zní prý líbezněji; marné bylo dokazování, že máme těch „ení" a „iní" až na zbyt, a že se jim máme vyhnouti, kde jen možno. Polák zůstal na svém. A proto Burian ve svých dopisech nejednou sobě do Poláka stěžoval: „Ten má tvrdou lebku, českou palici!" [1])

Polák byl i nevšedním znatelem a milovníkem hudby, a zajímava zajisté jest anekdota, již o něm náš Čelakovský již před 54 lety byl napsal: [2]) „Polák má býti člověk střelený, ohnivý a dobrý znatel forte-

který sebe za onoho času *předním básníkem* považoval (ale kterého Čelakovský v dopisech svých krátce oslem nazývá), v II. díle „Hlasů lyry č." p. 244. rýmuje prostředkem „úst Musiných na Poláka, když tento A. Puchmýrovi břečťanový věnec na hrobu Virgiliově uvitý z Neapole poslal", následující epigram:

„Chceš-li jen břečťanem Horáce ctíti,
pro kohož medle má laurový býti?"

V Prvotinách pěkn. um. r. 1814 přízvučným metrem safickým čteme na „Zdirada":

„Jestli Zdirad v poli je, meč ho krášlí,
jeli časem v pokoji, uměny ctí,
čím se koli obírá, jenom vlasti
prospěti žádá."

V „literní příloze k Vídeňským novinám" r. 1815 *Dom. Kinský* nazývá Poláka českým Tyrtaeem a píše: „Kterémuž básníři raději by Čechie čestný věnec okolo čela povděčnou rukou vila, jako panu M. Zd. Polákovi, *cís. král. poručíkovi, pobočníkovi Jeho Vznešenosti místomaršála* (!!) atd."

A na pochoutku přidáme ještě, co *Fr. Štěpnička* v I. d. svého „Hlasu l. č." p. 211. na oslavu Polákovu byl „básnil":

„Aj co ve přírodě svatého se děje!
Po západu divná skví se zář,
jasněji se třpytí luny tvář,
balsamový sefyr v temném háji věje.
S přelahodným šustem potůček se leje.
Stříbrná se rosa po oudolí seje.
Proč se filomela
v sadě odmlčela?
Křepelka své sladké úpění
v klasném stišila tam osení? — — —
Přirozenost plesá — *Zdirad* o ní pěje."

Všecko to na vlas podobno oněm hopkujícím titěrnostem německých dichterschulův XVII. století, když ti Opitzové, Harsdorferové, Klaiové a j. pěli:

Wir holen Violen in blümichten Auen,
Narcissen entspriessen von perlenden Thauen,
die besten der Westen nun Blumen ausstreuen . . . atd.

Komuž by z nás to a tomu podobné plané kvítí nevyloudilo nyní útrpného úsměvu?

[1]) V dopisech k J. Pospíšilovi; sr. Svět. r. 1874 č. 31 a sqq.
[2]) „Sebr. list." Čel, dopis Kamarytovi daný 2. února 1820 pag. 21.

piana. Jednou v Plesích[1]) v jakési společnosti se stala hádka, zdali německé čili české písně s hudbou pěkněji znějí. Hlasové se dvojili, ale Polák beze vší hádky posadiv se k jsoucímu zde při ruce fortepianu, zpíval písně české. Celé shromáždění se zbouřilo. Dotvrdil skutkem. Škoda Poláka, že se stal z něho vojen." —

Vedle básnického zaměstnání hleděl Polák i jinak vzdělávati se, zejmena přiučoval se anglickému, francouzskému a poněkud i vlašskému a španělskému jazyku. Jako profesor válečného dějepisu jazykem německým sestavil své přednášky o tom předmětu pro akademické chovance s velikou pilností až poněkud obšírně tak, že potom všecko několikráte krátiti musel.

Rodina Polákova chová u sebe jenom jedinou jeho podobiznu z léta 1842, kterou nám major Emerich Polák laskavě půjčil, abychom ji mohli dáti ofotografovat. — [2])

Přistupujíce ku kritickému rozboru významnějších děl zvěčnělého básníka, máme před sebou úlohu dosti nesnadnou. Zůstaneť u nás vždy věcí trudnou posuzovateli stanovisko přísně vědecké a krásoumné zaujavšímu, nožem pitevním rozkládati české spisy před 50—60 lety vydávané, aniž by chtěl hleděti k *dobám, v nichž spisy vyšly,* aniž by chtěl uvážit *okolnosti, za jakými složeny byly.* Povězte nám jenom o literatuře jediného národu buďsi mnoho-, buďsi málomilionového, který by byl přetrval dobu podobnou době, kterou Čechům a Moravanům od r. 1620 do r. 1774 přetrpěti bylo! Květ intelligence ze země vypuzen, z části na popravišti odpraven, přirozený národní jazyk ze škol a úřadů vyobcován, zbylé knihy náboženskými fanatiky, hordou vší kázně prosté soldatesky podporovanými, ničeny a páleny, národnost a vše, co k ní lnulo, ve psí dána, literatura půl druhého sta let v zemi v pravém slova smyslu umrtvena[3]): jakž bylo možno českým vzkřisitelům dostihnouti národův ostatních, jichž jazyk a písemnictví takových pohrom nezakusil, alebrž cestou přirozenou ku předu se ubíral?

A přece, chcemeli těchto dohoniti, chcemeli literaturu svou s literaturou jiných postaviti na roveň, nelze nám u posuzování literárních plodů československých k těm v hoři a trudu zažilým časům ukazovati; neboť literární historie bývá posuzovatelkou neuprositelnou, tak jako její družka historie vůbec; literární dějepis nechce a nikdy nebude takových okolností uznávat a klásti na váhu; onť se jenom po tom ptá: „*Čeho* jste se *de facto* dodělali? *S čím* na kolbiště literatur světových vystupujete?"

Ano, ad vocem ten literární *pragmatický* náš dějepis! Kdy ho vlastně budeme míti před rukama? Sto let nepřetrženého lopotění již za námi, sto let vyhledáváme, sbíráme, snášíme příspěvky a pomůcky

[1]) Roz. = v Josefově pevnosti.
[2]) Vyšla ve „Světoz." r. 1874 a vyjde též v „Slavíně" Bartlově.
[3]) Sr. F. A. Slavíka „Z doby před naším vzkříšením" v *Osvětě* 1874 pag. 601 a sqq., kde laskavý čtenář srdcelomných dokladův až přes příliš najde.

a v *bibliografické* seznamy klademe plody písemnictví českého; ale abychom knihy ty v jedno sněšené a pořadem vypočtené také jednou už *dle zásluh roztřídili, ocenili, spravedlivě posoudili, zlatá zrna od plev odloučili, ty, kdož jsou našimi klasiky, na jisto postavili, vůbec abychom po příkladu všech jiných národův celistvý obraz tisíciletého duševního snažení svého v jedné knize před očima měli:* k tomu žel bohu ještě do dnešního dne jsme nedospěli! A kniha taková přec jest nejdůležitějším měřítkem každé literatury![1])

Kam bychom byli asi přišli, kdy bychom po spůsobu svých sousedů, německých veršotepců z XVII. století jeden druhému podkuřujíce, ledajakéhos básnířského kovaříka ihned s prvními hvězdami na obzoru písemnictví řeckého, římského a jinonárodního porovnávali nebo hvězdami těmi dokonce uznávali? A tomu skoro už bylo na mále. Bylit už našim ci-devant kritikářům, t. j. nedoučeným podkuřovatelům z první čtvrti nynějšího století, J. a V. Nejedlý Tyrtaeem a Alcaeem, Tablic Tibullem, Štěpnička Lucianem, Tham Bürgerem, Puchmýr Horácem, Rautenkranc Anakreontem! Zdali jsme už také měli svého Homera, Virgilia, Tassona a Dantea, neumíme pověděti.

A přece jak chudičká byla tehdy naše vzkříšená literatura! Také hned tehdy jeden nepředpojatý kritik našinec v spravedlivém žalostnění sobě vzdychl:[2]) „Nač pohledneme koliv, jestiť holé rýmování, klinkání, přízvukování, a co v tom vydařeno, nejvíce jen v oboru nižšího básnictví se namáhá; u vyšším medle co vzorného, co klasického stvořeno? Naši mladí básníci a krasořečníci za krátkosti člověčího života velice choulostivi jsouce, za jeden rok setí i žeň míti chtějí, nepamětlivi Horácova: Nonum prematur in annum."

Teprv důstojná kritika, prosta vší kameraderie, všeho strannictví, dodá váhy literatuře. A tak tedy třeba i nám, abychom rozbírajíce literární činnost Polákovu, přísnému požadavku tomu se podrobili.

Bylo to jen několik set veršů přízvučných, s kterými 24letý důstojník český r. 1813 s názvem *„Vznešenost přirozenosti v slavozpěvích na tvorce"* ostýchavě vstoupil v řadu mužův na poli národním harcovati počínajících; ale již tato dissertatio inauguralis pojistila mladému básníkovi čestné místo v literatuře. V prvotině básníkově probřeskují v pravdě poetičtí, tou dobou nevídaní, oslňující paprskové. Básník smělým štětcem vytvořuje nové obrazy, jimž pestrými barvami jemného koloritu dodává. Vyberme si některý z jeho „slavozpěvů" tehdejších, ku př. z písně čtvrté „samozpěv" *bouři* popisující, v č. XXV. Prvotin pěkných umění r. 1813 pag. 95 umístěný:

Jekem, vztekem,
v kouři s bouří
sinavé nebe se kalí,
se strachem hrůza se valí,

[1]) Co do dějepisu *staré* a *středověké literatury* (až do konce XVIII. stol.), již naděje svitla; k dílu tomu přikročeno Jos. Jirečkem; ale *literatury od r. 1774 až na doby naše* — kdo bude hlásati dějiny její?

[2]) Překladatel Homérovy Odysseje, *Ant. Liška*, kanovník Strahovský, gymnasiální prefekt v Bochně (kde 16. dubna r. 1847 zemřel); viz v Preslově Kroku r. 1831 jeho článek „Domněnky o češtině" str. 202—220.

rachot se po nebi koulí,
v chumáčích mračna se choulí!
Již se blíží,
k zemi níží,
žene, valí, šíří, víří,
hlučí — bouří —
v rachocení třeští strom —
hrom —
stvoření klekni!
Mrakové v černění[1]) trou se již slitém,
hrůza se v sinavu přehání lítém....
Již se to valí
přes hory, skalí,
dále a dále
hrom bije stále!

Mistrovská to slitina látky vedle okrasy plného zvučného rýmu, zdařilá forma poetická, na níž i ta nejpřísnější metrika ničeho vytýkati nemůže. Arciť není v těch pěti v Prvotinách r. 1813 uveřejněných zpěvích všecko stejnou měrou zdařilé; básník nemá někdy významů po ruce, aby některou vznešenou, jednou pojatou myšlenku trefně vyjádřil tak, jak se v něm zrodila, tudíž líčení přirozených kras a dojmův místem jako v tuhých poutech těžko postupuje. Namnoze jestiť básníkovi také s formou zápasiti, do níž někdy poetický výraz mocně vložil a tak porušil. Druhou vadou básně prvotního vydání bylo, že Polák základy její podle určitého, předkem rozmyšleného, prostudovaného plánu nestavěl, z čehož nesouměrnost celku vzrostla.

Tyto nedostatky potom Polák sám trapně cítil a pozoroval a proto přikročil k zpracování druhému, v rouše zcela novém upravenému a více než o dvě třetiny rozmnoženému, které r. 1819 s názvem „*Vznešenost přírody,* lyrická báseň v šesti zpěvích" o sobě z tiskárny Jos. Vetterlové z Wildenbrunnu vyšlo a mezi uvědomělými vlastenci bezpříkladnou na ten čas sensaci způsobilo, jsouc skutečně jako „věštkyní nové doby básnictví našeho." Sám nesmrtelný Jungmann báseň, Polákem jemu předloženou, s pietou a zápalem vlasteneckým revidoval a ve „Kroku" Preslově důstojně posoudil.

Jest rozvržena na „provod" a „šestero zpěvů"; onen veršem časoměrným, tyto přízvučným rozměrem osmistopovým jsou složeny. Tu i tam místem užito metra jiného, v stopách kratších, buď časoměrného, buď přízvučného, podle povahy předmětů básníkem právě opěvovaných. Jednotlivé z těch šestero zpěvů v sobě pak zase zahrnují „písně", „slavozpěvy", „mnohozpěvy" a „dozpěvy."

V provodu („sličném" praví Jungmann) básník oznamuje předmět svého díla, že chce opěvovati velikost všehomíra, vznešenost přírody, jejíž „moc cítí nezpytatelnou" a jíž nelze ve všech jejích divech a

[1]) Redaktor Hromádko patrně nerozuměje tomu „černění," ve svém časopise zpotvořil verš takto: „Mrakové *v černoční* trou se již slitém." A na jiném místě v Prvotinách v témž zpěvu následující pyramidální nesmysl: „Potok vyschnul, *okotěžký* pod rybníkem žízeň moří," a Polák přec básnil: „Potok vyschnul, *okotěšky* (= pomněnky, nezabudky) pod rybníkem žízeň moří." Takových chyb ostatně buď redaktorovou, buď korrektorovou vinou v Prvotinách do nekonečna nalézáme, nesmysl za nesmyslem.

útvarech dostihnouti. Velebnost přírody následujícím mistrovským hexametrem, ve verše safické vhodně přecházejícím, apostrofuje: [1])

„Mnohoklenutý strope, odvážným ve blankytu rozpjat
jsoucí obloukem! tobě pozdravení a radostné
vzdávám usmání. Žíznim: jen rozkošeplodní
zohnivělému mohou zdrojové prsu pochlad a sílu
dáti. By ze hlubokých jezeřin, kdež nektaru slastí
číše plní duchové, prahnoucím krůpi jen ústům
čerpati jednu bylo, krásný by se lehce vyvíjel
cit, žádost tejná, ve vnitřní ukryta hloubi,
úsměchy příjemné a radost by vynášela vábnou.
Přírodo, svá na prsa mne přiviň, kde motýlec a velryb,
lidstvo a červ srdceblažným veselím se opíjí;
každý tvor ty mateřsky zovouc, mola jak slona pílíš.
Tehdy v tvém jistý bude poklid a útěcha lůně.
Kde, kteraký vyvolím tvé, ó královno, ve říši
stan? trudné, co zrak mi kalí, kdež pozbudu péče?
Tamli mi jíti,
kdež barevný stkví koberec se vésny,
o ploty břečtan spanilý se vijí,
víří jasném klokoty kde modru;
či, kde ve střemchách se honí větérky,
kde v tichu slavném štěhotá slavíček?
Pod skalím či snad při živé studánce
útěchy najdu?.....

Vyzvav tvorstvo ku pochvale přírody duch básníkův „k hájům zaletá Edenským"; než na tom mu není dosti:

Výš přelude věrný! až nad modrojasno vynes mne,
z prýštěnin ať čistých naplním svou naděje číši,
ať ducha jí opojím, a zpěv nesu výše do bezdny,
v okrase nejvyšší kdež slavná příroda trůní.

Chce opěvovat ty divy a velebnosti a proto by sobě přál, aby některý z nesmrtelných pěvců jemu harfu ku zpěvu upravil; ale ve své skromnosti nemoha toho dosíci, „ustrojuje jen po tichu svou nesměle hudbu," prose:

Přírodo, ty vznešená! přijmi slovo prostosrdečné,
jímž vděčnosti plný ti tvor z duše slávu vynáší.....
Z útrob vroucné viňte se pochvaly!
Harf Eolských zefyrem strunky
pěstěny jemným šepcete písně!'

[1]) Citujeme tuto z Vznešenosti přírody podle vyd. r. 1819, poněvadž nalézáme v nejnovějším vydání z r. 1862 mnohé varianty, bez pochyby z pozdějšího věku Polákova, které však básni nikoliv nejsou na prospěch; neboť revidované Jungmannem z r. 1819 vydání velice předčí nade všecky pozdější básníkem samým činěné změny. S ostatek mohlo by býti vyd. z r. 1862 správnější; zůstaly tam četné chyby tiskové, někdy i smysl rušící, a nikde oprav nepoznamenáno. Též třeba podotknouti, že sebrání drobnějších básní Polákových z r. 1862 není úplno; scházejí tam, pokud nám známo, tyto: *Nevinnost, Toužení po Bělince, Nad hrobem mé Vincky, List mladému Jos. M. Křížovi,* vesměs v novoročence „Milině" r. 1825 uveřejněné; *My tři* z příl. k Prvotinám z r. 1815; *Po válce ve Francii,* v pozůstalosti Zieglerově, kterouž báseň Pol. v Landškrouně „na trhu" dne 28. května 1815 byl napsal.

Duchové čistí vůkol trůnu
přírody božské chvály vydejte!
ať vaše hymny proletí oblouk
nebe nesmírný! Ať v plesu lidstvo
veselí se blahém,
přírodo, ježto darů tvých v hojnosti požívá!
Národové hluční se radostí bavte nevinnou;
zrádná nechť vymizí jako pára v jitru nenávist!

V následujících nyní zpěvích orlím vzletem duch básníkův k různým ve přírodě předmětům se vznáší a co viděl, slovem vyličuje; jsouť to:

(I. zpěv) nebesa, „nejslavnější div nevyměřené veškerosti“; výlet do „modřenin jasných krajů,“ kde „mocný tvůrce své sídlo rozbil, kde se věčnost jeví, kde snad písně také znějí, kde bytnosti v nepomíjejících květných rájích svobodněji žijou“; stvoření těles nebeských; vznešenost, vlastnosti a účinky slunce, a co by bylo ze světa, kdy by slunce nebylo; luna; hvězdy; pocit nesmrtelnosti duše; díka a čest přírodě za všecky ty dary; působení přirozených kras na ctitele přírody; určení a úkol básně nebeské.

(II. zp.) Básník rozhlíží se kolem sebe po krasách na zemi; tuť popisuje čela hrdých skal, hory a život na nich; útroby hor a poklady kovův i jiných přírodnin tam ukrytých; železo; užitečnost nástrojů z něho vyráběných; Krkonoše; užitečnost hor; sopky; zemětřesení; popis hrůz zemětřesením způsobených (s plastičností nikde nedostiženou kreslený); příroda tvořící a bořící.

(III. zp.) Dary a bohatství přírody; přírody činnost; chvála povětří; vítr bouřlivý; chamsin a jeho účinky; větrův užitečnost; vánky; vichřice.

(IV. zp.) Blaženost žití v přírodě a obliba v ní; krásy přírody, jichž básník ani v „Bellony pevných stanech, kde se trudná krutost rodí,“ zapomenouti nemohl; popis rána a probouzení přírody ze spánku; svítání; přírody oživení; půtka ranních par se sluncem vycházejícím; ranní větřík; blahodárný účinek tepla slunečního; čilost probuzeného živočišstva za jitra, zejmena brouků, včel; žití včel; počátek prací rolníkových; obyvatelstvo měst nezná a necítí kras přírody; jitro na horách; jitra užitečnost; výlet z města na roliny.

(V. zp.) Příprava ku žním; zpěv ženců; popis prací v polích, vinicích a zahradách; popis bouře; bouře na horách; užitečnost bouře; dozpěv.

(VI. zp.) Příroda po bouři; večer; večera příjemnost; zpěv slavičí; mnohozpěv za večera; noc; popis hvězdného nebe; dozpěv.

Toť látka básně, z níž pěvec rukou umělou mistrovské dílo vytvořil. Básník krokem odvážným vstupuje tu do středu všehomíra, do nekončin nebeských, tam do květoucích, oživených sadův a rolin nebo na hory v pozemské přírodě, a uchvácen velebností, již oko spatřilo a duch pojal, vidiny a pojmy své s námi ve zpěvu sdílí a brzy v obrazích malebných, brzy ve formách plastických před zraky nám staví. Síla *původních* myšlenek, ráznost mluvy, hojnost významů poetických, často směle nově tvořených a uměle sestavených: jak všecko to různí se a odráží od „původních“ básní a básniček, od té rýmované prosy skoro všechněch vrstevníků Polákových!

Jak velebně zaznívá zpěv Polákův o stvořitelově: „Světe buď!“

„. . . . . I dělily se látek vlnobytné toky,
temnost mračen vysvětlela, hloubné sušily se moky.
Z nezpytatelné tuť brzy tmavé hrůzy propadliny,
z hlubin zastaralé noci, valem z hromné hlaholiny
nesmírných se světokoulí zatočily miliony,
pokynutím všemocnosti řádné počaly své hony.“

Pozorujme plastický obraz ze zpěvu druhého, jímž zemětřesení líčeno, neníliž popsání formou svou klasické tak, jak ono z „Norco“ Schillerova:

Plamen ven, a voda tam,
z černých jam
jak se to paří a vaří, sičí a fičí!
Černýma křídloma hrůza již smrtící chvěje. . . .
z propasti hluboka temně hřmí tisíce hromů . . . .
z chřtánu jak z věčnosti k vrchu se ječení hrne. . . .
Černota z nebe šedivost plije,
kolem se vije;
jasného nebe klenutí kalí,
v chuchlech se valí
na doliny přes roliny.

A podobnou jadrnost a mohutnost formy spatřujeme ve „slavozpěvu“ zpěvu třetího o účincích víchru:

. . . . Tu se dub kácí,
v rachotu hromovém kmenatý bor
valí se s hor,
ve běhu plašném,
v třeskotu strašném
kameny pádným kulením hrne.
Dolina trne.

A naproti těmto velkolepým obrazům postavme svižný a dojemný sbor ženců ze zpěvu pátého, který už dávno zasloužil spravedlivého ocenění hudebních skladatelův:

„Stébla klesají,
dívčiny plesají
kolem;
píseň zvučná veselost jeví,
daleko široko vinou se zpěvy
dolinou, polem.
Dívky, jonáci
pozornost na práci
dejte!
Aby hrstě klasaté rázem
s chutí po řadě padaly na zem,
v paměti mějte.“

Dle Jungmannova soudu „Vznešenost přírody“ obsahem i slohem jest výborná; on projevil jen to přání, aby básník k dovršení klasičnosti dílo své „v též, jako provod její obnáší, aneb jiné rytmické

formě vystaviti sobě oblíbil a tak po sobě zůstavil dílo, které by chloubou národu po věky býti mohlo." („Krok" r. 1823.) My ovšem bychom toho nevyžadovali, aby Polák dle přání Jungmannova celou báseň na časomíru přetvořil; ale žádali bychom sobě, aby drsná forma mnohých přízvučných jeho veršů byla uhlazenější, kdy by básník namnoze světlost slohovou byl neobětoval domnělým tmavých barev okrasám u formě poetické. Pak byla by bývala báseň přístupna nejen výboru intelligence národní, ale také kruhům širším, jmenovitě dospívající mládeži a ta by pak i jmena básníkova, třeba že tento později odumřel národnosti, byla nezapomněla. —

Z básní drobnějších Mil. Zdir. Poláka, větším dílem v „Prvotinách" Hromádkových, v Zieglerově „Dobroslavu" a „Milině" umístěných, do první řady stavíme písně „Nevěrná" (Sil jsem proso) a „Nevinnost". Zejmena tuto poslední r. 1825 v „Milině" nejprvé uveřejněnou, r. 1831 v Macháčkově chrestomathii otištěnou, uhlazenou dikcí vynikající báseň vysoko klademe, nenalezše nic podobného v literatuře z dob těch (leda že bychom Jungmannovy klasické překlady v to zahrnouti chtěli). Ano my tvrdíme směle, že této písni náleží u nás takové místo v literatuře, jaké Němci Schillerově hymně „An die Freude" zasloužené byli přiřkli. A jako mistrný překlad Schillerovy písně této naším Jungmannem zhotovený originálu ve všem se vyrovná a klasickým jest: tak také Polákova píseň „Nevinnost" co do formy jest výtečná a dokonalá. A proto tím více se divíme a sobě vysvětliti nemůžeme, proč právě tato báseň r. 1862 při vydání „Spisů Polákových" nepovšimnutou zůstala. Citujeme z ní jen verše, ježto se dokonalostí svou básním jinojazyčných klasiků dobře vyrovnají:

Nevinnosti! záře jasná,
    nebes trůnu ozdobo,
liliovým věncem krásná,
    stvořitele podobo! . . . . .
Komu v jasné spanilosti
    růže v tváři rozkvétá;
kdo svých poskvrn nepravosti
    mužně z srdce vymetá;
komu s očí v jasném zření
    veselost se usmívá:
ten ať tobě k oslavení
    chvalopíseň zazpívá!
Národové v plném hlasu
    slavozpěvy přineste;
    díky dnes se vyneste
ze všech širých světa pásů! —"

I Polákův *Vínopěv*, který jak na hoře povědíno, r. 1838 v 2. čís. Pospíšilových Květů s chifrou *M.* byl vytištěn, a jenž jest jediný veřejnosti podaný básnický plod Polákův z pozdějších jeho života let, druží se ráznosti formy k předním pracím jeho: na ukázku podáváme první dvě sloky její:

Na světě radost jen člověka blaží!
Bláhovec, jí dohnat kdo se nesnaží;

s bledou starostí kdo v klíně
hrad staví a slavosíně:
ten neví, že jen
je lidské žití sen.
Mělnickém na vyslonění
rozkvétá utěšení
péči a bledotě,
zásmutu, klopotě,
všechněm člověčenstva mukám.
Pojďme tedy mezi sady
na Mělnické vinohrady." —

I překládáním z jiných jazyků Polák rád se obíral; jmenovitě poutala jej k sobě poesie anglická a v ní předkem Ossianovy zpěvy a Byron. Ale co přeložil, jsou jen zlomky, úplného nikde nic. Jsou tedy překlady tyto ceny pouze vedlejší, výtvory prázdných chvil, jak se právě básníkovi zalíbily.

O zůstalých Polákových spisech píše zmíněný už biograf z r. 1862: „V pozůstalosti na první pohled objevilo se rukopisů množství, a bylo se domýšleti, že valná se z nich dá způsobiti sbírka; avšak nahlednutím v obsah jiného nabyli jsme přesvědčení. Bylo tu věcí tři- i čtyřikráte přepracovaných, částečně na čisto opsaných a ovšem k tisku uchystaných. Nových však prací původních tu jen na mále. Ale za to překladů dosti mnoho, a sice Ossiana celý první a část druhého dílu, Byrona kusy z Lary, Korsara, Childe Harolda a Don Juana.... Mezi překlady zlomků z větších básní Byronových nebylo možná ni jediného celého zpěvu se dopíditi, ač se domnívati jest, že je Polák v pořádku překládal. Leč psány jsou rukopisy na kusech tak zvaných raportův a účtů vojenských, kde jen prázdného místečka zbývalo. Papíry nebyly sešity a tudy zajisté částky se vytratily."

Ku konci slušno, abychom se slovem také zmínili o *Cestě do Italie*, jediné prosaické práci Polákově. Předkem musíme připomenouti, že cestopis psán jest před šedesáti lety a poměry těch dob s pokrokem nynějším nelze ani porovnati. A přece kniha čtenáře i nyní poutá svou zajímavostí, svou pestrostí; věcné vypsání předmětův po cestě ohledaných jest důkladné, a z něho patrno, že spisovatel spolu také básníkem byl. Jenže zase tu zápas s jazykem! Schází brus a pilník na odklizení mnohých hrbolatostí ve slohu. Tuli drsnatost čtenář mimo sebe pustí, „Cesta do Italie" upoutá jej svěžím vypravováním svým od začátku až do konce.

M. Milota Zdirad Polák přes všecky své nedostatky a vady, jež snad více doba zavinila, v které žil, a poměry, do kterých osudem byl vtěsnán, přece zůstane chloubou písemnictví našeho i jest toho hoden, by literární dějepis jemu postavil trvalý pomník po boku těch mužův, kteří o naší literatury oživení počátkem tohoto století se zasazovali.

Německé osady na Rusi.

Píše

A. F. Balan.

(Dokončení.)

Němec neuspokojuje se historickou potravou ruského mužíka, (černým chlebem, kaší, solí, kvasem a zelím), on míchá rostlinnou krmi s masitou, jí pečeni ne pouze o svátcích, husu jí na památku svého „milého doktora Luthera“, kýta mu připomíná rodné Westfálsko, jí klobásy, svůj sýr ovčí i kraví — vůbec neutrhuje si od úst a odívá se řádně. Vydá tedy ročně mnohem více než ruská rodina a při tom ještě nese peníze do spořitelny. Ruský rolník hledí na sebe jako na posledního ze smrtelníků a cit osobní důstojnosti a hrdosti v něm spí hluboký sen; německý kolonista je zcela jinaký, i urozeného hosta představuje své ženě a chce, aby každý obcoval s ním jako s rovným sobě, v ničem se nechce lišiti od řádného člověka, šatí slušně svou rodinu a dům svůj hledí upraviti uvnitř i zevně tak, jak to činí řádní lidé. Ruský rolník bije svou ženu, a to je ve vesnici zcela obyčejný výjev, jeli podnapilý, bije ji několikráte denně a rolníci, jeho nejbližší sousedé, tvrdí, že nikdo nemá práva v tom muži brániti. Pozoruhodné je, že v 83 příslovích, uvedených Dalem v „Přísloví ruského národa“ na slova ženština, není řečeno o ní nic dobrého a pochvalného. Kdo vidí v příslovích moudrost, nechť jásá nad moudrostí ruského mužíka. Neobmezená moc ruského rolníka nad ženou i dětmi ničí rodinu i rodinný život. Za to u Němců najdeme spořádané poměry a příkladnou svornost v rodinách.

Velké neshody mezi Němci a Rusy shledáváme i ve správě okresních záležitostí. Pohleďme na zastupitelstvo Kamyšinského újezdu čili okresu (Земство Камышинскаго уѣзда) v Saratovské gubernii. Ruští členové tohoto zastupitelstva vykonávají usnešení německé většiny. Když tam r. 1866 byla zavedena okresní zastupitelstva, Němci hned jali se agitovati, při čemž ještě předčili své ruské sousedy bohatstvím, energií a svorností. Pochopilić Němci, co znamená majetkový census, ten dává voličské právo a dává moc; proto i v seznamu voličů ovládli Němci. Někteří voličové udali officielně gubernátoru, že ruské zájmy utrpí německou převahou, že při sestavování censovních seznamů vkradly se v ně poklesky; že v německých osadách není tolik kapitalistů, jak Němci oznámili; že mnozí voliči mají závody avšak ne takové, jež dle zákona udělují právo voličské; že roční důchody z těchto závodů úmyslně jsou zveličeny, atd. Gubernátor nařídil vyšetřiti tuto záležitost, policie vyšetřila seznamy pouze z formální stránky, netýkajíc se dát oznámených samými Němci, tak že gubernátor seznamy voličů potvrdil. Při volbách byli Rusové opět napáleni, opět zadali protest gubernátorovi — „prý vlivem Němců naznačena jsou v újezdě taká voličská místa, jež byly nedaleko od něm. osad a daleko od ruských vesnic.“ Němci při volbách

vyhráli. Předsedou zemské správy v Kamyšině byl vyvolen kolonista Lauke, jeho pomocníky Leonhard i Reisich. Brzo vyskytli se i zemští lékaři (земскіе врачи) s německým příjmením Schill i Mathisson, porodní bába Thomsenová atd. atd.

R. 1872 byla koloniální roforma provedena. Na počátku Němci se jí lekali; brzo shledali, že lekali se zbytečně. Náčelníci obdrželi nyní ruské jmeno — podstata věci se nezměnila. V kreiskancelářích zastaralý officiální jazyk Opitze von Roberfeld byl nahražen officiálním a týmže zastaralým jazykem Lomonosova — avšak ve veřejném životě živý hovorní jazyk Schillerův neustoupil ani na píď jazyku Puškina i Turgeněva. V „gubernské správě pro rolnické záležitosti“ stojí Němec vedle ruského rolníka a objasňuje ruskému sekretáři svou záležitost. Sekretář neumí slova německého. Voltaire pravil o Němcích, že to je řádný národ, jen prý má jedinou vadu, totiž tu, že ho člověk všude najde. Tak i v gubernské kanceláři nalezne se vždy činovník, náležející kulturnímu plemeni, jenž dělá tlumočníka. Celkem tedy Němci nic neutrpěli.

Když r. 1874 ($^3/_{12}$ ledna) vyšel manifest o všeobecné vojenské hotovosti v Rusku, do níž vřaděni byli i přivolžští Němci, tu v osadách začali křičeti o vystěhování do Ameriky a Australie. Většina Němců pohledla na věc prakticky. Trvání vojenské služby řídí se dle vzdělání novobranců, vysvědčení o absolvování středních a vyšších učebních ústavů skracuje vojenskou službu velmi značně, posluchač vyšších ústavů slouží jen 3 měsíce. Němcům není se čeho báti; číst a psát umí každý Němec a děti jich chodí do gymnasií. Nedosti na tom; kolonisté umínili zaříditi v Povolžsku svůj vlastní vzdělavací ústav Musteranstalt, Schul-Seminarium, neb Lyceum, z něhož by mladí Němci postoupili buď do university aneb vyšší technickou školu. Dobrovolných příspěvků a příspěvků z obecních kas sebralo se hned v první době 20000 r.; v čas potřeby mohou bez těžkosti sebrati sumy dostačující k založení nejen středních škol, ale i německé university v Povolžsku. — Aby vůkolní ruské obyvatelstvo zabývalo se uskutečňováním podobných zámyslů, k tomu nedostává se mu peněz a té organisace, jakouž vynikají Němci. —

Haxthausen před 30 lety takto se pronesl o budoucím historickém významu pontických krajů: „Bude čas, kde Evropa neuživí své četné obyvatele bez přívozu obilí; tu především mohou jí pomoci dvě žitnice, severní Amerika a černozemný kraj v středním a jižním Rusku. Černozemný kraj zdržuje v sobě — počítaje i tu část stepí, která není ještě vzdělána, avšak má výtečnou půdu — 20 až 25000 □ mil nejúrodnější na světě půdy, která nyní málo je zalidněna a sotva bude zalidněna i v budoucím století. Časem povstanou zde ohromné obilní zásobárny pro Evropu, až komunikace skrze stepi bude tak zařízena, že zásoby budou dostihovati přístavů Černomořských a Azovských v každé roční době a bez velké ztráty času a peněz.“

Nyní Evropa skutečně nemůže se obejíti bez přívozu chleba z cizích krajů; avšak na obilních evropských trzích Rusko vždy více

ustupuje v pozadí před Amerikou, ačkoli Amerika jest za oceánem. Řečených 25 tisíc kvadrátních mil nejúrodnější na světě půdy není ještě veskrze zalidněno a tím méně vzděláno. Komunikace je nyní zařízena tak, že obilí může dostihnouti nejen Černého a Azovského moře, nýbrž i severu, Petrohradu i Rigy na železných drahách. Avšak zásobárny pro Evropu zde ještě nepovstaly, ačkoli stepi jsou křiž na kříž proniknuty železnicemi. Naděje Haxthausenovy se nesplnily, naopak znamenati lze úpadek polního hospodářství.

Pohleďněme ještě jednou na ten klín země, ležící v prostoru 25000 □ mil, jemuž Haxthausen dal tak velikou budoucnost. V tomto klíně jsou Němci, na stranách klína žijí Rusi, bývalí statkářští a korunní rolníci. Půda Rusův je rovněž tučná, tytéž splavné řeky (Volha, Medvědice s přídavkem Chopra, Dona, Sury a Kadady) protékají zemí jejich a i železnice jdou skrze ni, německého klínu téměř se netýkajíce: tedy větší blahobyt bude v obyvatelstvu, usazeném vně klína? Nikoli, právě zde vyrábějící síly ochabují, hospodářství klesá, místo obohacení a krmení Evropy vyskytují se příznaky stále rostoucího chudnutí. Nuže, kde věží příčina, že v klínu je blahobyt a bohatství a vně klína že bída nouzi honí? „*Tak to je Bohu libo,*“ míní ruská selka ve své dětinské sprostnosti; „*Němci jsou již takový národ,*“ míní její muž — a družně táhnou přes močály a příkopy těžký vůz života. Avšak vznik a vzrůst řečených nesrovnalostí vysvětluje se mnohem přirozeněji bez náboženského a národního fatalismu.

Rolníci obdrželi při svém osvobození tak nedostatečný náděl pozemků, že vzdělávání jich nestačí k ukojení i nejobyčejnějších denních potřeb a k zapravení daní. Musíme připomenouti, že v 121 újezdech černozemného kraje *nejmenší náděl,* začínaje od 0·92 des. nepřesahoval 1·8 des. Z 212 újezdů nečernozemného kraje začínal od 1·1 des. a nepřesahoval 1·9 des — a jen v ostatních újezdech zahrnoval v sobě místy okolo 2 des. Počet rolníků, obdrževších takové nejmenší náděly byl velmi značný i v černozemném i nečernozemném kraji. Že na jedné desítině černozemi a na 2 desítinách nečernozemi nelze zaříditi hospodářství, kdož o tom pochybovati bude? V rolnickém budžetu stkví se ročně deficit 50—70 r. — rolníci rádi by tedy najímali sousední statkářské pozemky, ale statkáři zvýšili nájemné tak, že pozemky ty zůstávají ležeti ladem. Při tom daně rolníků za příčinou zemské a soudní reformy, jakož i obročných a vykupných platů značně vyrostly, ač rolníci žehnají dárci velké reformy ze dne 19. února; tato dala jim osobní svobodu se svobodou práce a obdařila je vlastní, třeba skrovničkou pozemností, ale co se tkne daní, nastaly smutné časy. Stává se pro tyto nepříznivé okolnosti, že rozpadává se крестьянская община (rolnická obec) která podporovala a chránila rolníka v těžkých dobách před posledním stupněm hospodářské miziny, úplnou ztrátou půdy (обезземеленье). Hlavně rolníci s malým nádělem hledí nějak prodati pozemky; tak mohou se tyto nahromaditi v jedněch rukou a učiniti общинное владѣніе (obecné užívání pozemků) nemožným. Za doby nevolnické bylo hospodaření ve správě selské obce a když tu přihodila se neúroda, neb krupobití neb dobytčí mor, tu obec mu pomáhala, žádajíc na něm úplaty v běhu příštích let, až se vzpamatuje

z neštěstí. Po osvobození nejsou pozemky více ve správě obce, rolník nyní o své újmě najímá i vzdělává půdu; jeli neúroda, musí prodávati dřívější zásobu obilí neb skot, aby zaplatil pachtovní sumu, na zmar přišla práce nejen tohoto roku, nýbrž i předcházejících let a vyhlídka do budoucnosti je neutěšená. Ještě jeden neúrodný rok — a nájemník stává se žebrákem. Neúrodné roky 1864—66 mnoho rolnických rodin přivedli na mizinu. Obec 6000 duší, která dříve zasévala 25000 des., sotva může nyní zaseti 10000 des. Dříve obec dobývala každý rok do 1,200.000 pudů obilí, nyní dobývá z pachtované půdy sotva 300.000 pudů — 4kráte méně. Stáda rohatého skotu, ovcí, koňů se 3—4krát zmenšila a leckde zcela vymizela. Tak to je všude v tomto kraji, nazvaném žitnicí celého světa. Jen tam neklesla hospodářská výroba, kde spekulanti monopolisté skoupili na tisíce a tisíce pozemků; oni mají svobodný kapitál a vzdělávají pozemky najatými pracovníky. Rolníkům připadlo však málo pozemků neb nejšpatnější pozemky — jedni chodí tedy do vzdálených gubernií na výživu, jiní blouzní o stěhování.

Hle o jaké úskalí stroskotaly se naděje Haxthausenovy — a že aspoň malá část jich se vyplnila, za to dlužno děkovati německému živlu v Povolžsku a v tom vzhledě Němci mohou se pyšniti jmenem misionářů hospodářského pokroku na polo vzdělaném východě. Že německý duch na Volze převládá — tím není vinen domácí lid. Stalo se to ponenáhlu pravidelným historickým postupem, při čemž cizí živel opíral se o velmi hmotný a pevný sloup privilegií. Byla ještě velmi nedávno doba, v níž ruské rolnictvo neslo na sobě obecní státní břemena, na jeho šíji vězelo nejtěžší bezpráví, jež nazývalo se úřadně nevolnické právo; pracovní jeho síly značně se stenčovaly třídenní robotou a rekrutýrkou; vydělaný groš musil odváděti na krmení státního těla, kdežto tělo jeho vlastní náleželo pánu, vyznávajícímu tutéž pravoslavnou víru a majícímu tutéž bílou pleť.... V tu dobu, kdy tuzemec měl jedinou svobodu, že mohl orati pouze jedním pluhem, mlátiti svým vlastním cepem a choditi v lýčeném střevíci, v tu dobu co činili cizinci? Nakládali zcela dle své vůle se svými obsáhlými přeúrodnými pozemky, pro nikoho nepracujíce ani hodinu, neřkuli den; dívali se lhostejně, ano okolo nich táhlo oddělení rekrutů do carské služby, trvající 25 let, kdežto jich mládež v tutéž dobu chodila do škol neb vstupovala v sňatek s Němkyněmi, kypícími mládím, neodváděli nikomu své vydělané ruble. Konečně došlo k tomu, že v Povolžsku největší množství plodin dobývají Němci a zároveň je vzdělávají ve svých mlýnech, jsou kupovači i prodavači i vyrabiteli — všude německá ruka, německé oko, německá kapsa.

Co dělá mezi tím ruské rolnictvo? Jedna jeho část veze na trh své obilí do středu kraje a kromě času a peněz ztrácí značný procent výdělku již tím, že z nouze musí přenechati obilí skupovačům a překupovačům. Němec však, jenž může jednati samostatně a nezávisle, srozuměv se s ostatními sourodáky sám ustanovuje obilní cenu na trhu, neb známo jest, že všichni Němci jednají svorně jako jeden muž, jeden druhému pomáhá: tak jim to od maličkosti vštěpují. Za to pak, že ruský rolník vydělává méně než Němec, obviňují ho velmi často z le-

nosti. Sedm liber pšenice denně připadá na jednoho něm. osadníka, on vždy bude míti čím zaseti pole, vždy bude míti hnojiva k udobření půdy, sám je syt, skot jeho je silný, dobře krmený. Jakž ale může žíti ruský rolník, jenž musí každoročně zápasiti s hladem, jen aby zachoval potřebná semena na zasetí? Ať někdo zkusí hladověti s rodinou 2—3 dni v době, kdy zbylo žito na zasetí a hladová rodina s křikem a pláčem obstupuje hospodáře, prosíc, aby semlel žito a nasytil je! Učiníli tak chudý rolník, nemá pak na jaře žita ani na výživu ani na zasetí; dříve nemohl odolati dobrovolnému hladu, nyní trpí hlad z nutnosti. Na zasetí vydlužuje si obilí každoročně z obecní zásobárny a vrací je zase na podzim, můželi. Prý neumí ruský rolník podrobovati sobě síly přírodní — ale když není semene, není skotu a půda stále se vymořuje nedostatkem hnojiva, tu ani agronomie nepomůže. V rozličných spůsobech boje za výživu ruský rolník neustupuje ani Belgičanu ani Němci ani Angličanu ani Amerikánu. Ovšem mají Belgičané, Angličané a Amerikáni z toho boje i *hmotné* výhody, dobývají si blahobytu. Často slyšíme, že v Rusku je mnoho země a že rolník trpěti nouzi nemůže, a přece hledímeli k tomu, co potřebuje a jak je živ ruský rolník, dlužno říci, že žije ne jako západní proletář, nýbrž jako žebrák, neb slovo *dostatek* má na západě mnohem intensivnější a extensivnější význam. Hlavní nedostatek ruského rolníka je přílišná pracovitost — pracovitost, jež umořuje jeho tělo a činí práci jeho neplodnou. Anglický dělník nabyl přesvědčení, že nejvýdatnější práce je osmihodinná při hojné masité potravě, ruský dělník, živící se pouhým černým chlebem, dře se 14 hodin a ještě více. Po blátivých a neschodných ruských cestách tluče se sta a tisíce verst, aby si vyhledal skrovný výdělek, pracuje za malý plat a při tomto platu pracuje často dvojnásobně i více, než by slušelo dle smlouvy; při kopání příkopů přestavují jemu znaky a klamem zveličují pracovní hodiny — často dávají mu špatnou stravu, čímž síly jeho dokona hynou, aneb mu dávají zkažené zboží aneb nutí jej, aby kupoval stravu u pachtýře, jenž mu ji prodává za dvojnásobnou cenu. V ruských novinách jsou zprávy o podobném nakládání s pracovníky velmi časté — mnoholi podobných nespravedlivostí *nedojde* do novin aneb dojde teprv tehdy, když rolníci umírají houfně tyfosní zimnicí neb cholerou! Proto i cholera v Rusku ustavičně řádí, když jí v Evropě ani není.

Co může se vytýkati ruskému rolníku, jenž je živ pouze vzděláváním půdy a na výdělky nechodí, jest to, že neumí pracovati rovnoměrně, jako Němec; jeli třeba, dokáže ohromnou práci, jak to viděti lze na př. při senokose, kde pracují bez ustání ve dne v noci. V Rusku lze snáze najíti 1000 vojáků, schopných za vedra bez vody, s všemožnými nehodami ubírati se skrze Chivské pouště, než jednoho žandarma schopného tak důkladně a s celou svou bytostí bdíti nad svěřeným mu provinilcem, jak to koná Němec. Rozumí se, že tato rozvázanost a nechuť k přísné kázni je důležitým nedostatkem v ruské povaze — a snad ve slovanské vůbec.

Mladého ruského rolníka, jenžto chce vlastní prací sobě zaříditi hospodářství, nouze hned donucuje k ženění, neb žena jeho bude pracovati a vše dělati, co je v domě třeba. Nemáli sestru, je ženitba jeho

životní otázkou. I žení se ne dle přání svého, z lásky, ne tedy až by se mu podařilo zavesti si v hospodářství skot, nýbrž hned, v každou hodinu, třeba by nebylo v chatrči ni chleba, ni skotu — žení se ne proto, aby zveličil své štěstí, nýbrž aby zveličil svou bídu. Najatá pracovnice je pro něho příliš velký přepych, nemá peněz, aby jí za práci platil — on může míti pouze ženu, která za svou práci bude žádati pouze chléb a byt, nikoli peněz. Co čeká pak děti, jichž otec ženil se za takých poměrův? Vymořená matka bez mléka, a nemluvně, jež krmí kvasem a žvýkaným černým chlebem, toť obraz rodinný!

A dětí rodí se víc a více, tak že rolník konečně je donucen k poslednímu, opouští rodinu a ubírá se do jiných gubernií, mnohdy až 1000 verst daleko. Osud ženy jest nyní ještě horší, hospodář jest 2, 4, 6 až i 20 let v dalekém kraji. Krajan náš Hejduk, jenž vyšetřoval stav rolníka v černozemném kraji, ve svých přednáškách konaných v Charkovské gubernii dí: „Ruský dělník dostává taký nepatrný plat, že by při něm umřel zahraniční dělník, čehož také byly v Rusku již příklady. (Земледѣльческая газета 1866 Nro. 33.) Střední dělnický plat, jenž Hejdukovi zdál se býti tak malým, byl 19 kop. denně. — „Při tomto kritickém stavu pracovníků, jeho hrubé potravě a velkých daních, při úžasné smrtelnosti lidí musilo by nastati skutečné vymírání obyvatelstva“ — dí Flerovský (ve spise Положеніе рабочаго класса въ Россіи) — „kdy by ruský rolník neplodil více dětí než anglický — hle, jakým napínáním sil musí udržovati velká trpitelka, ruská země, své obyvatelstvo!“ Tisíce ubožáků, bez groše v kapse, táhnou do vzdálených gubernií, mezi nimi hladoví a nemocní — spí na březích řek, pod mostem, v blátě a dešti. Vyštvaný z domu hladem tento ubožák za 5 rublů závdavku podpisuje smlouvu, jejíhož obsahu nezná, a oddává se zcela v libovůli pachtýře. Jdeli sám do práce, dělá takové pochody, o nichž nevědí vojenské dějiny, ujde až 90 verst denně. Ne 200 a 400, někdy až 4000 verst urazí rychlým krokem — z Nižegorodské gubernie do Jenisejské tajgy, kdež jsou závody na dobývání zlata ze zlatého písku a kdež konečně umírá hladem a utrpením, když jej dlouhé měsíce byly mořily vodnatelnost neb souchotě, jak o tom napsal tamější lékař Krivošapkin (ve spise Енисейскій округъ и его жизнь, 1865, str. 191, vydaném geografickou Petrohradskou společností). Zatím doma žena koná všecky polní práce, oře, vláčí, žne, mlátí. Nelze dosti diviti se energii takové ženy, v průmyslových guberniích, kde muž její pracuje někde daleko na fabrice, ona je rolníkem, v Astrachani lodníkem a rybákem a směle se pouští na moře. Energie tato často draze je koupena; srovnávací statistika skutečně dokazuje, že největší smrtelnost matek ženštin je tam, odkud nejvíce pracovníků na výdělky se ubírá. Flerovský nazývá proslavovanou průmyslnou podnikavost ruského lidu bičem rodinného života, jezerem slzí pohlcujícím život tisíců a tisíců pracovníků, jejich žen i dětí . . .

„Rusko je rolnický kraj“ — „síla Ruska spočívá v zemědělství“ — tyto fráse staly se běžnými, nemají však v sobě tolik váhy, aby skutečně přispěly k zvelebení polního hospodářství ruského. Úroda celkem je v Rusku dosti nepříznivá. V 17 nejobšírnějších guberniích (v Chersonské, Jekaterinoslavské, Charkovské, Černigovské, ve velko-

knížetství Finlandském atd.) střední úroda bývá ustavičně tak nepatrna, že každoroční výtěžek obilí obnáší pouze $1^{9}/_{10}$—1 čtvertí na duši a v dvou ještě méně — $^{3}/_{4}$ i $^{1}/_{2}$ čtverti podzimního a jarního obilí na duši. Jak vysvítá z *úřadních* dát komise pro vyšetření polního hospodářství, byly nejhlavnější povšechné neúrody r. 1833, 1839, 1844, 1845, 1846, 1850, 1859, 1865 a 1870 t. j. *za každé tři roky, když nastává čtvrtý, bývá v Rusku povšechná neúroda.*

V officiálních zprávách jeví se každoročně rubrika, že v 27 guberniích na výživu obyvatelstva nedostává se okolo 14 milionů čtvertí obilin. K těmto nepříznivým poměrům připojují se ještě jiné. Kozáctvo na př. mělo býti výrazem válečného ducha Rusů, a tomu obětován jeden z nejúrodnějších krajů Ruska. V zemi vojska Donského, která zahrnuje v sobě 135.000 čtver. verst a má 12,409.000 desítin polí a luk, žije všeho 949.682 obyvatelů; na prostranství Kurské, Moskevské, Poltavské a Tulské gubernie, obsahujících vesměs 129.000 čtver. verst a všeho 10,741.000 desítin polí a luk, žije 6,455.200 t. j. skoro 7krát více obyvatelů.

Důležito jest, že úroda v černozemném kraji závisí hlavně na tom, přišli v pravý čas a přišli v dostatečné míře. Tak na př. v Samarské gubernii už třetí rok jest neúroda — a půda je zde převýborná. Jeli na jaře bezdeští, zůstávají celé černozemné kraje bez obilí. Nejlépe by tedy bylo, zaříditi v černozemném kraji umělé povodňování — jak to na př. vidíme v Chivě, tamější obyvatelé vedou pravidelné kanály hluboko do pouští a zúrodňují půdu. Mimo to je nevyhnutelno pečlivě a hluboce kypřiti prsť, aby mohlo do ní vnikat více vláhy, k čemuž je třeba pluhu rozrývajícího zem na 7—8 ruských palců (veršků). Připomenouti dlužno, že v posledních dobách *velmi mnoho* lesů se vysekalo — neb všecky železné dráhy v Rusku topí dřívím! Hlad za příčinou sucha je v ruských dějinách častý výjev. Profesor na Moskevské universitě Leškov napsal spis *O národním potravnictví v Rusku,* kdež vyšetřuje hlady v Rusku do XVII. věku. V XII. věku byl 8krát hlad, v XIII. 8krát, v XIV. 7krát, v XV. 8krát, v XVI. 8krát, tedy každých 12—13 let hlad ve velkých rozměrech. Mnohem snadněji jest předejíti neúrodu, než bojovati s ní, když už nastoupí; na tomto základě kn. Vasilčikov navrhuje, aby národu dány byly prostředky k vývoji národního kreditu, který by poskytal možnost, přetrpěti hlad. Je to ten národní kredit, jenž v Rusku se uskutečňuje zakládáním záložnických půjčoven pro rolníky. V Petrohradě je zvláštní výbor s předsedou knížetem Vasilčikovem, jenž horlivě se snaží o šíření záložen a půjčoven ve vesnickém obyvatelstvu.

Upomínky.

Od

Karoliny Světlé.

(Pokračování.)

Na štěstí nemá lítost a zármutek v srdci mladém dlouhého trvání, rozptýlí je veselý zvuk, jasný pohled, žertovné slovo. Do mého pláče zaznělo ze sálu najednou piano, kdosi se tam jal hráti kvapík, ostatní se pouštěli do tance. Jeden z mých soupeřů vyřítil se ke mně na pavlan a uchvátiv mne za ruku, vtáhl mne do veselého v sále rozpoutaného reje. Vzpouzela jsem se ovšem chvíli, ale neodolala jsem na délku přece. Jakmile jsem byla jednou v kole, tož na vše šťastně jsem zapomněla, co mne bylo před chvílí tak velice trápilo, a točila jsem se se Sasíkem u vzácné svornosti a horlivosti o závod, nepřejíc si ve víru tance nic vroucněji, než aby rozkošný ten kvapík nikdy neměl konce.

Ale čím dále, tím častěji mne navštěvovala ona beznadějná tesklivost, přihrnula se na mne nikoli jen po hádce s učitelem a se Sasíky, nýbrž i tenkráte, když mi nikdo nic nepříjemného neříkal a nedělal. Po celé dny mně vězelo v hlavě, že vlastně nikam nenáležím, že jsem ve světě vyvržencem, nemajíc kde se přitulit srdcem, nemajíc vlastního národa. Někdy, když mne vědomí to příliš skličovalo, vzala jsem tužku do ruky a načrtala jsem na kousek papíru všecky ty žhavé svoje stesky a žaloby. Pociťovala jsem vždy po takovém výlevu citů svých značné ulehčení, svalila jsem tím se sebe část balvanu, mysl mou tížícího. Ale nebyla mi útěcha ta na dlouho popřána, zabloudilť jeden takový úryvek mezi moje školní sešity a s nimi do rukou učitelových. Čta mou dětinskou jeremiádu o ní si nezavtipkoval, jak jsem očekávala, spatříc ji s ustrnutím v jeho rukou, neměl pro mne žádného výsměchu, mstil se mi tenkráte hůře. Mlčky zapečetil můj národní žalozpěv do obálky a poslal jej otci s několika řádky, v nichž jej upozornil, že kdy by jiné osobě než jemu se byl dostal „podobný slohový pokus“ do ruky, sotva asi by byla uvěřila jako on, že vše to, nač si naříkám, jen v mé se vylíhlo hlavě, a že to neslýchám od jiných dospělejších kolem sebe opakovati.

Ponejprv ve svém životě byla jsem od otce do pravdy plísněna, výčitkami obsypána, aniž jsem byla s to pochopiti, čím jeho hněv v takové míře jsem zasloužila. Toť se rozumí, že mi podobné „slohové pokusy“ jednou pro vždy a to neobyčejně určitě a přísně zapověděl. Tedy ani sama sobě jsem se přiznat a nad tím hořekovat nesměla, že každému popřáno vlast svou milovat, velebit a jí sloužit, že Francouz, Vlach, Němec jí může dle žádosti srdce svého oslavovat písněmi a skutky, a Čechovi že již ani možno není k ní promluvit, anť mluvy mateřské již nemá, anť nemá ani již otčiny, neboť jiné vlasti syn v ní si přiosobuje práva dítěte prvorozeného, dědice oprávněného . . . .

Nevímť věru, co bych si byla počala v směsici té nových zmatků a záhad bolestných, z nichž nejvíce se mne dotklo, že přestal otec náhle se mnou o všem tom mluviti, co z jeho úst nade vše ráda jsem slýchávala, nezmiňuje se mi již nikdy o dávných v rodině naší příbězích ni o osudech Čech za starých českých králův, ni o někdejší kronice Prahy, ani o svém mládí protouženém v tak trudných upomínkách jako byly moje tehdejší city a myšlenky, nechtěje již o tom věděti, že nám kdysi učitele českého jazyka sliboval, kdy by se nebyla ke mně proklubávala matná, neurčitá jakás o tom zvěst, že není vlast ještě tak nadobro mrtva, tak nadobro německá, jak jsem se domnívala, jsouc obklopena buď rodinami poněmčenými, cizáckými, neb naprosto neuvědomělými a každému vyššímu zájmu nepřístupnými Čechy, že jí nemiluji samojediná a že nad ní samojediná netesknim a nepláču.

Náš ústav skutečně se plnil následkem onoho představení divadelního, kteréž i v širších kruzích natropilo mnoho hluku; ukázalo se brzy, že jest ještě jedna výpomocná učitelka v ručních pracích nevyhnutelna. Přijala se a byla jsem jí přidělena, abych pod jejím dozorem zhotovila matce dar k svátku. Mezi vyučováním neustále se mnou hovořila o všech možných věcech a osobách zcela mi neznámých. Mezi jiným přišla také jednou na svého domácího pána, ševce a podivína, jenž prý měl celou skříň plnou — českých knih a to nikoli jen starých, nýbrž převahou zcela nových.

Horko mne rozrazilo při této zprávě překvapením, úžasem, radostí. Jaké to byly asi knihy? Nevěděla to, a ač jsem jí spjatýma rukama za to prosila, aby se na to přeptala, přec na to vždy zapomněla, nikoli však z neochotnosti, nýbrž že dobrou starou tu paní nic tu na světě tak málo nezajímalo jako kniha a že nikterakž s to nebyla pochopiti, proč se tak horlivě na ně vyptávám a mnoholi mi na nich záleží. Také jsem se od ní již jiného nedozvěděla, než že bydlí na Pohořelci a že její domácí pán nosí i v letě modrý plášť, že šňupe a nemá vlasů.

Jak pilně jsem se od té doby po všech modrých pláštích rozhlížela zavítavši na Malou Stranu, jak se ve mne zatajil dech, pozorovalali jsem, že nějaký starý pán ubíraje se směrem z Pohořelce neb k Pohořelci vytahuje z kapsy pikslu! Ale nikdy to nebyl „on“, neb lhostejně vždy kolem mne kráčel, kdežto by byl musil onen domácí nevyhnutelně dle přesvědčení mého sympaticky po mně se ohlednouti, tuše ve mně duši mu zpříznněnou, ba nejen po mne se ohlednouti, nýbrž i mne osloviti a mi zvěstovati: „Ano já to jsem, k němuž touhy srdce tvého se nesou, já to jsem, jenž chová ony u sebe poklady, po nichž duše tvoje prahne — pojď a následuj mne do svatyní, v nichž místa jsem jim vykázal.“ Ale nic dost málo podobného nikdy se mi nepřihodilo.

Mezi většími žačkami navštěvujícími již bály veřejné a promenady, kolovaly zas pověsti jiné, neméně sice matné a mlhavé, jako ona o domácím na Pohořelci pánu, ale neméně nadějné a potěšitelné. Povídaly si o mladých zajímavých mužích, kteří nosí špičaté klobouky, volné jen přes rameno přehozené zimníky a lidí jinak než po česku neoslovují a jim neodpovídají. Jmenují se prý „wlastenser.“

Nová to závrať překvapení radosti a štěstí, ale opět jsem se nemohla více a určitějšího dozvěděti. Vídala jsem sice také tu a tam

na ulici špičatý klobouk a přehozený přes ramena svrchník, ale slýchala jsem jejich vlastníky vždy jen po německu mluviti a ony klobouky nazývati „Künstlerhüte.“ Rozhodla jsem tedy sama u sebe, že v tom musí býti jakýsi omyl neb nedorozumění a že oni „wlastenser“ budou nejspíše zbytkem náboženské sekty „Waldenser“, z čehož spolužačky moje obyčejnou svou v takovém případě virtuosností si udělaly „Wlastenser.“

Také o českých bálech začaly si větší v ústavě dívky vypravovati, ale vždy s velikým jen pohrdáním. Nenavštěvovaly je a smály se, došloli je k nim pozvání. Nebyly, jak tvrdívaly, ani dost málo elegantními, pouze jen řemeslnickými rodinami navštěvovány a zakončily se prý vždy velikolepou pranicí, kdež chasa sladovnická s mlynářskou a řeznickou se potýkaly a v níž zejmena jejich ženy a milenky, věrné to stoupenky pramáteře své Vlasty, co nejohnivěji se účastnívaly asi s takovým prý úspěchem, jako za oné jisté Prokopské pouti.

Stalo se totiž, že jednou o sv. Prokopě v údolí téhož jmena se strhla půtka mezi paními, kteréž sestoupivše se podle cechů svých manželův v bojovné se shlukly šiky, dorážejíce na sebe a trhajíce si v krutém zápasu perle, granáty, řetězy s krku, naušnice z uší a zlaté s hlavy čepce, aniž kdo s určitostí říci mohl, což vlastně zavdalo příčinu k strašlivé této šarvátce, z níž se odvážely účastnice napolo uškrcené, zkrvácené, k nepoznání rozdrápané, na selských v rychlosti najatých povozech do Prahy. Po mnohá léta býval den ten Pražankám pak potupně vyčítán a jeho zmatky od nich připisovány zvláštní nešťastné tehdáž prý nad Prahou panující planetě, neb téhož roku jen málo dní před tím na sv. Petra a Pavla byla se hrozná nad Prahou rozzuřila bouře, v jejímž víru se překotilo množství na Vltavě loděk s výletníky zpět ku Praze plujícími, při čemž osmnáct osob utonulo, mezi nimi mladý párek, který slavil dopoledne sňatek. Nehodami těmi byli mnozí lidé potvrzeni v pověře, že jsou dny od sv. Petra až do sv. Prokopa přec jen pro Prahu zvláště nešťastnými a vedle toho, že se musí v tu dobu devět lidí oběsit, devět zastřelit, devět utopit, devět otrávit, prý jest město to a okolí jeho vyhlídnuto býti jevištěm obzvláštního jakéhos neštěstí. Mnoho rodin zůstávalo ještě za mého mládí jen za tou příčinou při nejkrásnějším povětří doma a podivnou náhodou se skutečně vždy v ten den cosi neblahého přehodilo. Připomínám si zejmena jeden veliký na Perštýně požár, který celé Staré Město nemálo polekal, za příčinou velikých zásob lučebnin v tamějších obchodníkův nashromážděných.

Neměla jsem tehdáž ovšem ještě nejslabší o tom pojem, co to je tendenční lež, jejímžto kalem bohužel teď proud veřejného života našeho protéká, zprávy o českých bálech naplňovaly mne tedy novým hořem, pro něž úlevy jsem nenalézala, nemohouc je svěřovati papíru. Ale nesnesla jsem dlouho tuto napjatost duševní, vymkla jsem se z ní sofismem.

„Což mám zapovězeno vůbec psáti?“ pravila jsem si. „Jest mi jen zakázáno psát to, co si myslím a cítím, rozumovat o tom, co vidím, podati to však v jiné formě než ve formě úvahy, otec nikterakž mi

nezapověděl, nemám na příklad zapovězeno nepsat novelu, báseň neb pohádky."

Sotva mi probleskla šťastná tato myšlenka hlavou, již jsem si počala dělat sešit a sešit naplňovat spisovatelskými výkony všeho druhu. Snadno se domysliti, jaké byly asi hodnoty, ale byla jsem blažena, vymýšlejíc je, těšilo mne v nich se přebírati, znova si je přečísti a opět v nich se setkati se svými tužbami, žaly a vzdechy, tak tajemně zahalenými v rouše poetické fikce, že byly nepřístupné všem výčitkám, všemu pokárání, že by je v nich nebylo nalezlo ani potměšile slídivé oko učitelovo.

Tak velice zábava ta mne uchvátila, že jsem se povznesla k předsevzetí, vydávati sama sobě ve volných lhůtách almanah.

Jen jedna věc mne uváděla poněkud v nesnáze — kterak almanah svůj pokřtíti. Tenkráte byla doba almanahů, vyskytovaly se v německé literatuře na tucty a veškeré poetické a významné názvy jako „Zora," „Růže a lilie", „Sněženky", „Violky", které by se mi byly hodily, již byly zadány a já chtěla i do jmena duševního plodu svého býti původní.

Po dlouhém přemítání a vážném hloubání připadla jsem konečně na název úplně básnickým mým intencím vyhovující a je charakterisující, pokřtila jsem almanach svůj „zvuky loutnové".

Nic v životě nikdy tak šťastnou mne neučinilo jako tento tajný literární můj podnik, zapomínala jsem sedíc v jednom ze zadních našich pokojíků při napolo zavřené okenici, aby mne nebylo z pavlače lze vypátrat před starým prádelníkem, jenž mi sloužil za psací stůl, v závratné slasti tvoření že píši německy, že ani jinak psáti neumím, že snad ani jinak psáti se nenaučím, a pero mi lítalo po papíře jako okřídlené. Jakých vidění kouzelných jsem mívala v tom polotemném koutku, jenž býval naší šatnou, obklopena našimi škrobenými sukněmi a vyžehlenými šaty tam rozvěšenými, do jakých to sfér rajských moje fantasie tam se vyšinula, jaký to nadšený nesmysl proudil se z ní do mého sešitu. Pro větší význam byla jsem první svůj almanah započala právě o dvanáctý svůj den narození, doufajíc, že sama sobě podám do roka aspoň čtyři silné svazky. Cítila jsem ovšem v sobě tolik fondu, že bych si byla mohla směle slíbit dvacet, ale nechtěla jsem častým psaním vzbuditi zbytečně pozornost a nové si působiti mrzutosti, nemohla jsem se přec stále vymlouvati, že píši své úlohy, jimž jsem byla dosud sotva denně čtvrt hodinky věnovala.

První svazek se mi zaokrouhlil mžikem pod perem. Vynikalť zajisté pestrostí, jak jde z obsahu jeho na jevo, neb přinesl pohádku, pak životopis Kolumbův, v němž hrála vlastně matka jeho hlavní úlohu, neb ona to byla, kteráž snem nadchnuta syna ponoukla k výpravě jeho, po životopisu přišla novela a pak báseň, kteráž zůstala jedinou v mém životě. Ač básně náruživě jsem milovala, přec jsem nemívala nikdy do básnění chuti, čehož byl příčinou můj učitel, jenž projevoval o básnictví velmi pohrdlivé mínění, považuje je za poloviční kejklířství. Aby i mne o tom přesvědčil, nechával mne neustále převáděti nejoblíbenější básně ve prosu, posmívavě při tom mne upozorňuje, jak chudičké mívaly mnohé z nich jádro, sproštěny jsouce mámivého zakuklení

formy umělecké, kterak s ní veškerý poetický mizí pel z obrazů a obratů v nich obsažených, načež mi předčítával místa ze Jean Paula, Herdera atd. porovnávaje je s mými úlohami, což ovšem pak v prospěch prosaistů dopadnouti musilo. Vzbudil tím pro dosti dlouhý čas ve mně přesvědčení, že kdo nic řádného v proze nedovede, se uteče k formě poetické, v čemž mne potvrzovaly moje spolužačky, z nichž mnohá na dosti hezoučkou se vzmohla básničku, nejsouc s to podati v proze nejmenší obrázek, což mi bývá ostatně u mladých lidí dosud nápadno. Almanah můj byl dovršen tragedií, již jsem považovala za korunu jeho, jelikož mi při psaní nejvíce vylákala slzí. Hrdinkou její byla dívka, ježto hájíc v přestrojení mužském rodné svoje město s bašty se nehnula, ač se závist stále o to pokoušela ji odstraniti, ač jí vypověděl milenec lásku, uražen jsa, že vlast více miluje než jej, a která po vítězství, kteréž ona svým hrdinstvím dobyti pomohla, se usmrtila svým vlastním kordem, žalem nad nespravedlivostí milencovou.

Sotva byl první svazek sepsán, zredigován a patřičně oplakán, již jsem se pustila do sestavování svazku druhého. Nové slasti, nové opojení, nové vzlety do ráje poesie a tam nevýslovná, nejryzejší blaženost. Avšak závrať ta slastná a to neustálé se vznášení nad skutečností bylo příčinou, že jsem se dopustila znova neopatrnosti, opomenula jsem první svazek svého almanachu dosti opatrně střící, aby pohřben v nejhlubších hlubinách šuplíku na moje školní knihy mi vykázaného, také tam zůstal, nepovšimla jsem si unešena svými novými pracemi, že se vynořil na povrch, kdež se dostal mezi ostatní moje sešity a jednou více ještě než obyčejně rozkochána jakous zajímavou pohnutlivou látkou odnesla jsem ho do školy, doručivši ho vlastnoručně učiteli.

Byla to nejosudnější roztržitost, jíž v životě svém jsem se dopustila, mstila se na mně co nejkrutěji, neb následky a důslednosti její celou mou mladost mi spustošily.

Domnívajíc se, že jsem učiteli odevzdala sešit svůj krasopisný, nemálo jsem se divila, že si jej dnes tak dlouho a zamyšleně prohlíží. Volával mne obyčejně hned při prvním řádku k stolu, vyčítaje mi v každém téměř písmeně chybu. Teprvé když za tou příčinou napnutěji a pozorněji k němu jsem pohledla, poznala jsem trnouc, co do rukou jsem mu dala. I zaštkal ve mně vnitřní můj hlas v žalostné předtuše, že „zvuky loutnové“ dnešním dnem asi na vždy dozněly...

„Odkud jste si věci ty vypsala?“ tázal se mne konečně učitel se svým nejusmívavějším pohledem položiv sešit přede mne.

Snad bych byla svůj almanach spasila a sobě dlouhou trudnou ba zoufalou dobu v životě svém uspořila, kdy bych byla použila výmluvy, jíž sám do úst mi kladl a na zdař bůh mu jmenovala některé časopisy a knihy, ale já se cítila tak uraženou ve své spisovatelské poctivosti důminkou jeho, že jsem mu odpověděla s oným vzdorným přízvukem, jenž se mi stal pro jeho neustálé mne popichování jemu vstříc obyčejem:

„Což bych byla zde na desky jmeno svoje napsala, kdy by byly v sešitu tom věci opsané!“

On dále se netázal stále se usmívaje, ale sešit můj z ruky již nedal a já si ho netroufala reklamovati. Tvářila jsem se, jako by mi na něm ani dost málo nezáleželo, jako by mi to bylo pralhostejno, že ho po vyučování zabaluje a bez dalšího objasnění odnáší.

Ale nestalo se, čeho jsem se obávala, tenkráte nezaslal otci důkaz zarytě mé nenapravitelnosti, za to sám po několika dnech u matky jednou po škole se objevil. Nenavštěvoval nás nikdy, vítala jej s překvapením, neváhal však dlouho obeznámiti ji s úkolem své cesty k nám.

„Přicházím, abych vás upozornil na věc velice závažnou," matce slavným oznamoval spůsobem.

Matka uvrhla ihned podezřivý na mne pohled, před nímž jsem sklopila zrak jako nejhříšnější hříšnice.

„Stopuji na starší vaší dceři již po delší dobu rozhodný talent spisovatelský," doložil přísně.

Troufala jsem si z propasti své zničenosti pozdvihnouti bojácně k ní oči, co hroznému tajnému mému zločinství říká, ale nevypadala právě jako by považovala talent mi přiřknutý za největší ze strany mé provinění. Okřála jsem poněkud, nikoli však na dlouho.

Zajisté si též učitel povšimnul, že jeho zpráva neučinila očekávaný na matku dojem, neb ujal se slova s důrazem mnohem důtklivějším.

„Kdy by byla dcera vaše hochem, tož bych já první k ní vám gratuloval i sám na vás naléhal, abyste žádných nešetřili prostředků, by nadání její k zdárnému dospělo rozvoji; ale u dívky mají se věci jinak, právě naopak, tu se musí podobné náklonnosti dusit, všemožně obmezovat, jinak nedostojí později nikdy patřičně úkolu svému a nikdy v něm nedozná pravého štěstí, pravé spokojenosti."

Již nebyla matka tak klidna, očividně se stávala nepokojnou.

„Snad bych věc tu mnohem lhostejněji pojímal," pokračoval s vzrůstající vážností, „snad bych i já si myslil: nechme tu holčičku s pánem bohem si hráti s básničkami a pohádkami místo s panenkami, když ji to více těší, vždyť to nebude míti bez toho dlouhého trvání, za dva, tři roky jí nastane doba tanečních hodin, bálů, toilet, hlava se jí naplní pentlemi, tanečními pořádky, ctiteli a pero samo sebou z ruky jí vypadne, avšak dostaly se mi před nedávnem do rukou spisy jisté Francouzky paní Duvedantové jménem, kteráž píše pod pseudonymem George Sand, ježto budí sensaci v nejsmutnějším smyslu slova. Káže ženám válku proti mužům, přijala nejen mužský šat ale i mužský mrav, jezdí, kouří, chodí do kaváren, prochází se se studenty atd. Napomíná každého vychovatele dívčí mládeže k největší obezřetnosti příklad ten truchlivý, kam žena jest s to zablouditi, v čem si libovati a jakých výstředností se dopustiti, vybočíli z dráhy společnosti lidskou od pradědů jí vykázanou, přilneli k zaměstnání jinému než domácímu."

Matka patrně se zhrozila obrazu, který jí o nebohé Sandové podával, o níž přinášívaly časopisy tehdáž nejneslýchanější zprávy, hanopisy to skandalósní vedle nejnadšenějších chvalozpěvů.

„Jsemť vám nad míru povděčna za přátelský pokyv váš," odvětila učiteli všecka dojata, „nepřičítala jsem tomu skutečně dosud žádné

důležitosti, že má moje děvče tak vášnivé v knihách zalíbení, naopak vidouc ji čísti, bývala jsem tomu ráda, že jeví smysl pro věci vážné a ušlechtilé, a byla bych si přála, aby si jej byla zachovala i nadále, by ji zachránil před oním mělkým marnivým směrem, jímž k veliké své lítosti tak velikou část dívek ubírati se vidím. Ale když v ní je, jak pravíte, více ještě než pouhá k literatuře láska, když se v ní vyskytuje pro ni i nadání, tož i já nahlížím, že mi jest na věc teď jinak pohlížeti a jinak si počínati, a prosím vás v ohledu tom za radu.“

Nedalť se učitel ovšem dlouho za radu prositi, očekávalť asi, že bude o ní požádán a měl k ní program v hlavě již vypracovaný.

„Myslím, aby se dcera vaše přestala ihned učiti předmětům literním; psát a počítat umí pro svoje povolání dosti, pojem o dějinách a zeměpisu má také, není jí více vědění pro budoucí úkol její potřebí. Zároveň však jí musí býti odňata veškerá lektura, aby její vnímavá a dráždivá fantasie zůstala bez potravy a nemajíc čím se obírati a kam si zaletnouti, utkvít musila na předmětech podstatnějších, důležitějších. Zaměstnávejte ji pouze jen v domácnosti a berte ji s sebou do společností moudrých paní a hospodyň, aby dle příkladu jejich se vyvinula a svému blouznění pousmáti se naučila, nahlížejíc jeho lichost. Chceli se baviti, nuže nechť si něco plete neb vyšívá perličkami a hedvábím, bude jí to lépe slušeti než prstíčky potřísněné inkoustem a zůstane při tom déle hezká než při básnění a přemýšlení, kteréž pokrývá čelo záhy vráskami. Nechť ponechají ženštiny tyto práce mužům, děkujíce bohu, že se uvolují za ně je konat a že samy si přemítáním hlavy trudit a unavovat nemusejí.“

Učitel tuše asi, co se mezi jeho slovy ve mně děje, volně ke mně se obrátil s nejzrádnějším svým úsměvem, a já mu zaň vrátila pohled plný netajené rozhodné již nenávisti. Chtěla jsem mu vyčítati, že mu nejde nikterakž o to, abych jednou šťastnou byla a důstojně kráčela po dráze svého povolání, nýbrž že jiného nechce než mne potlačit, že jen proto na tom stojí, aby ženy jiného nedělaly než šily, vařily, praly, aby muži nikdy o tyto potřeby starati se nemusili, aby se mohli na útraty žen nabažit krás a výhod života. Oni přivlastnili si žárlivě a závistivě celé nebe poesie a vědy a nám ponechali zem a všecky její svízele a trampoty. Tak to zařídili, tak to rozdělili a ne dosti na tom, ještě nám chtěli namluviti, že tak velí hlas přírody a tak jak to je, že to zůstat musí, nemáli se svět vyšinout ze svých kolejí. Člověk ve svých nejsvětějších právech uražený a skrácený ve mně mocně se ozval a dosti určitě mi projelo vše to mozkem, co o dvacet let později Stuart Mill ve svém spise o „podruží žen“ vzdělanému světu směle a poctivě do očí pověděl. Myslila jsem ponejprv ve svém životě, že omdlím, tak se mi roztočila hlava, tak ve mně zabušilo srdce.

Ale vidouc matčinu starostlivou tvář, snažila jsem se pohnutí svoje opanovati a sklopivši malomyslně hlavu, nepronesla jsem ani jedinkou z těchto výčitek a obžalob. Bála jsem se, abych ji příliš nepohněvala, abych jí již nepodávala důkazů neženské mysli a povahy vystupujíc proti muži, jehož velice si vážila, jemuž jsem byla povinna vděčností, takovýmto vášnivým spůsobem. Co jsem mohla ostatně proti

tomu namítati, že nechce, aby se ze mne stala spisovatelka? Vždyť nikdy, ale nikdy ani v mých nejpoetičnějších záchvatech na mysl mi nevstoupilo, že bych chtěla psáti pro veřejnost; měla jsem před uměním příliš velikou úctu a o něm pojem příliš vznešený, abych si byla troufala ve svých myšlenkách tak vysoko zablouditi; psala jsem jen z vnitřní potřeby a nutnosti, nikdy o tom ani k spolužačkám svým se nezmiňujíc; kdy bych byla věděla, kterak svému přeplněnému srdci jinak ulevím, zajisté že bych se byla i jiného prostředku s toutéž uchopila dychtivostí. Ale především mi nebylo nikdy na mysl vstoupilo, že bych se chtěla z domácí práce vyvléknouti, naučilť nás otec příliš každé užitečné práce si vážiti, práci i pracovníka ctíti, považovaly jsme sice psaní za cosi neskonale příjemnějšího než šití a uklízení, ale nikoli za cosi důležitějšího a vyššího.

Zůstala jsem tedy němou, ale zato odpověděla matka učiteli důvody, na kteréž zas on nevěděl co by proti nim namítal, na něž zas on ve své moudrosti si nebyl vzpomněl.

„Souhlasím sice s vámi, aby mé dceři veškera dráždidla odňata byla, aby vše z naší strany se učinilo k potlačení její naklonnosti nepřiměřené a nebezpečné, ale dovolte, abych vás upozornila na cosi velmi důležitého a závažného. Kupec nemá v ničem svoje jmění pojištěno, dnes je v poměrech velmi příznivých a za rok, trhneli naň několik po sobě nehod, může býti na mizině. Jakž kdy by i nás stihl podobný nezaviněný osud, jako již mnoho poctivých rodin stavu našeho? Co bude pak z dcer mých, nebudouli jiného umět než tu obyčejnou práci domácí, kteráž nejméně ze všech odměněna bývá! Co by jim pak jiného zbývalo, než jíti kamsi za panské, a taková do budoucnosti vyhlídka nemůže přec žádnou matku pečlivou těšiti, třeba nebyla aristokratkou. Kéž by bylo možná, aby moje dcery aspoň tolik znaly a se naučily, aby v případě jakési nešťastné v osudu jejich proměny mohly kamsi vstoupiti co učitelky neb vychovatelky."

Nezbylo učiteli jiného než přemýšleti, chtělli se skutečně osvědčiti co přítel a rádce upřímný, kterak by matčině skromné a spravedlivé žádosti vyhověl, nejsa nucen dělati jí v hlavní věci příliš veliké ústupky. Dlouho sem tam mezi nimi rokováno a konečně rozhodnuto, že se sice přestanu učit předmětům literním, že nedostanu do ruky ni básně ni románu, že budu v prázdných svých hodinách vyšívati a háčkovati a nikoli již jako až dosud čísti, ale frančině i pianu že se budu učit nadál. Jelikož ale bylo nutno v jazyku tom dokonale se vyznati, mělli nám býti jednou prostředkem k obhájení existence, kdy by otce nepředvídané jakés neštěstí v obchodu stihlo, tož stanoveno, že se bude pátrati po ústavu, kterýž by nás lépe než námi dosud navštěvovaný na úkol ten připravil a nebudeli vyzpytován, že svěřeny budeme některému osvědčenému v něm mistru. Konečně se uvolil učitel, že bude sestru tak dlouho vyučovati, až dosáhne mého věku, ale na žádný spůsob o tom slyšeti nechtěl, aby se mnou aspoň hodinu týhodně opakoval.

Matka nedolehala, vidouc, že jest odpor jeho skutečně nezvratný, a on nad míru spokojen se vzdálil. Dosáhlť, co chtěl, uzavřel přede

mnou bránu do vyššího světa, do něhož skromně jen a na zapřenou patřiti jsem si troufala uzounkou v ní škulinkou, přivábena zlatým z ní se loudícím paprskem světla nebeského — uzavřel ji přede mnou, jak se domníval, na vždy . . . (Konec oddělení prvního.)

Paní Bušecká.

Historický obraz

od

Františka Dvorského.

„Léta páně 1670, 21. srpna mezi urozeným panem Jakubem Čečelickým z Rozenvaldu, měštěnínem Starého Města Pražského a přísežným prokurátorem zemským v království českém, na místě a k ruce panny Alžběty Polexiny Čečelické z Rozenvaldu, dcery vlastní jakožto nevěsty, z jedné — a panem Jiřím Karlem Bušeckým z Rovenska, též měštěnínem Starého Města Pražského a přísežným zemským prokurátorem jakožto ženichem z druhé strany stala se smlouva svatební celá a dokonalá a to taková: jakož panna Alžběta Polexina Čečelická z Rozenvaldu na šetrné toho při panu otci jejím tak jí samé a jiných páních přátelích vyhledávání panu Jiřímu Bušeckému z Rovenska k stavu sv. manželství zamluvena i také k dodání a skrze správce církevního téhož manželství stvrzení jistý dne 7. září ustanoven; po kteréžto panně dceři své dle společného s panem ženichem snešení jest věna 300 zl. pan Jakub Čečelický z Rozenvaldu jmenoval a je od sňatku svatebního ve dni v roce dáti se uvolil, kteréžto věno pan Jiří Bušecký z Rovenska vedle práva království českého 600 zl. obvěnil a nad to z lásky 100 zl. přidal . . .“ Napsali, podepsali, zpečetili. Právům jako prokurátoři zemští dobře rozuměli. Smluvili se ve všem pěkně. A páni kmotrové, jichž hodně mnoho bylo pozváno, šťastné takové sjednání přítomností svou i dobrým českým vínem utvrdili. — Spokojený ženich však rád by se byl také smluvil s pannou nevěstou, aby si ji navedl a aby vespolek sobě rozuměti mohli. Dosavade s ní o tom nic nemluvil. Věděl, že bez vědomí, vůle a rady pánů rodičů taková důležitá věc vyjednávána býti nemá. Dnes ale, když manželství mezi nima k šťastnému začátku již bylo přivedeno, musel rozšafnou a ozdobně sestavenou řečí panně nevěstě pověděti, jakým spůsobem ji jako svou nejmilejší choť bohdá brzy do všeho a všelijakého jmění svého za mocnou paní a hospodyni přijme i uvede, a — vedle toho měl připravený těžký zlatý řetěz, náušnice zlaté ve škatuli stříbrné a pozlacené, aby to vše se snubním prstenem nevěstě na závdavek manželství odevzdal. Naklonil se a pověděl něco velmi vážně panu tchánovi. Pan Čečelický zakýval úsměvavou tváří a odešel.

Panna dcera, když pantáta ji nahoře zamlouval k stavu svatého manželství, zatím dole v šenkovně se svými kalány dováděla, kteříž

z bílého džbánku s víčkem stříbrným tak horlivě za zdraví její pili, až z něho několik kousků vykousali. Krásná Bětuška, ačkoliv vždy mladým, hezkým pánům náklonnost svou a lásku ukazovala, dnes celé srdce jim otevřela dokořán. I aby věděli, že z lásky její nevypadnou, i když za bohatého se provdá vdovce, rozpustila svůj štěbetavý jazejček a prozpěvovala: „Jižť já se můj nejmilejší zejtra vdám a nemilého troupa sobě bráti mám, jáť ho sobě bráti budu, milovati ho nebudu, srdce těšit budu." A již opět jinou měla složenou, kterouž se s nimi dovádivě loučila a naříkala, že mladého pustiti a starého vzíti přinucena jest. „Bravo! bravo!" křičeli mladí pánové a bílé žbánky nad hlavy pozdvihujíce jako jedněmi ústy opakovali poslední slova první písně: „milovati ho nebudu, srdce těšit budu."

„Dej se vám pán bůh ještě lépe míti než se máte," pozdravil svátečně vystrojený pan Čečelický denní hosty své. Vlídnými, vážnými slovy jako by všem byl ústa zastavil, stříbrná víčka žbánků ani neklepla a mladá Bětuška také věděla, kolikátá již uhodila hodina. Dnes zajisté nesmí schovati se a nemůže říci: „co mi po tom," jako tehdy, když ji hledali a povídali: že pan Bušecký přišel na námluvy. Pantáta při vší vhlídnosti trochu přísně na ni pohleděl, jako by snad chtěl hledati karabáč. Rozpustilá Bětuška šla za pantátou ze dveří jako tichá beruška, ani si neposkočila, ani se neohlídla. — Za drahnou chvíli se vrátila. Na krku se jí houpal zlatý řetěz, v náručí těžkala zlatou skříni a na prstech leskly se drahokamy zlatých prstenů. „Nu, tak vidíte, co všechno na slib manželský jsem dostala a zač kůži svou jsem prodala . . ."

V ustanovený den 7. září v chrámu Páně u sv. Haštala za přítomnosti mnohých poctivých lidí oddavky byly a svatba u pana Čečelického se konala; na druhý pak den u večer přivezli nevěstu do domu pana ženicha, kdež po odbyté kollaci*) pan Bušecký odevzdal jí ode všeho klíče a všudy jako novou hospodyňku po domě ji vedl. Po první noci ráno halži zlatou s perlami velikými okolo hrdla jí dal, a odpoledne při konečném veselí svatebním také s ní tancoval.

Mladá paní Bušecká za všechno zlato, za všechny jí darované perly neukazovala se choti svému příliš přívětivou. Již při svém veselí první den, když kalánským pacholatům fábory i krajky od šatů svých rozdávala, pověděla jednomu z nich, jemuž svůj šátek dala, že by peníze a klenoty Bušeckého ráda měla, však jeho samého ne, poněvadž jest starý a suchý . . .

Všeho dobrého měla dosti, toliko lásky se jí nedostávalo. Prokurátor, jenž jako milosrdný člověk chudým sirým lidem za „zaplať pán bůh" ochotně sloužíval, rád by si byl také sám vysloužil, vyprosil lásku mladé své ženušky, o jejíž kráse po celé Praze lidé si povídali. A na svá léta byl skutečně své dámy znamenitým služebníkem, velikými vděčil se jí úsluhami. Šetřil, posluhoval jí, opatřil ji vším pohodlím, jako by od stavu vyššího byla. Jedna děvečka ji do všeho strojila a zase svláčela, kuchařka dobrá jídla vařila, pradla a druhá

*) Svačina.

děvečka ostatní obstarávaly. Sama nikdy nic nedělala. A aby domácí ve větší ji měli uctivosti, prokazoval jí před nimi všelijakou přívětivost, vykal jí, i také synáčka svého a maličkého pastorka, jejž z lásky křesťanské do domu svého vzal, k tomu měl, že ji jako vlastní máteř ctili, každé ráno „dobrý den“ a večer „dobrou noc“ s políbením ruky s radostí dávali, při vyvstání od stolu talíř brali, ručník podávali, a aby jí sloužiti mohli, jeden přes druhého se drali. In summa: ve veliké byla vážnosti a lépe opatřena býti nemohla. Však kdy by otec její nebyl věděl, že Bušecký dobrých humorův jest, byl by mu dcery své nedal. A přece vždy jako hrubě nepřívětivou k manželu svému byla, kdy jest kde z domu šel, s ním se rozžehnala, však když zase domů přišel, ani ho nevítala. Kdykoliv pan manžel ze soudní světnice jako prokurátor ze zámku domů se navracel, všelijaké ovoce, novinky ve svém fačalíku*) jí nosil, ač s nevelkou chutí to přijímala a nehrubě za to děkovala, jen co ji stará služka k tomu přinutila. Za stolem jí z nejlepšího ukládal, víno neb pivo připíjel, však ona nic vděčně nepřijala ani z jeho žbánku píti nechtěla. V jeho společnosti nebývala vesela, málo mluvila, jinam snad myslila, nejraději a nejlíp povídala: jak sobě na kterém veselí vedla, když pannou byla. V pokoji muže svého mimo nakouknutí ani se nezastavila. Pan manžel to všecko rozumem svým přemáhal a očekával, že si umoudří a se polepší.

Jako pána svého tak hospodářství mladá paní Bětuška málo sobě všímala, klíčů leckdes nechala, když něco čeládka chtěla, sama jim toho nedávala, říkajíc: „hledejte klíče, vemte sobě,“ a když starší již panna Kanička, kteráž někdy u hraběnky Černínové a v ten čas v domě pana Bušeckého jako schudlá šlechtična výživu službou si hledala, jí připomenula: že to paní není s žádnou sporotou, když čeládka všudy jde pro všechno sama, úštěpačně „což mi po všem“ odpovídala. — Byla více hostem než hospodyní; rozprávka její pořídku o hospodářství než vždycky o pantátovi, bratřích, sestrách a sládcích byla, o muži a domácnosti své jako by nevěděla. — Bušecký, ač oči zavíral, aby všechno takové hospodářství své nelaskavé ženušky nespatřil, viděl přece očima strachu. Nebožka jeho paní manželka, dcera pana Hraběšínského, jako by se před ním byla zamihla. Devět let s ní v lásce a pokoji živ byl, vždy pěkně spolu se snášeli. Velice hrubě o něho se starala, kdy jest doma nebyl, na něho zpomínala; vždy na něj laskava upřímně byla, nikdy žádného rychtáře mezi sebou nepotřebovali. Také nebožka se za něj k pánu bohu častokráte modlila a čeládku k modlitbám napomínala, neboť co by smutná bez něho s domácími činila, že je vším dobrým opatří a ostará. —

Dosti dlouho srdečně pro hrubě velikou nepřívětivost mladé ženy své starý, poctivý prokurátor truchlil až i někdy slzavýma očima naříkal, ale paní Bětuška na svého pána málo dbala a v hospodářství žádné starosti míti nechtěla. Raději zahálela, z okna vykoukala, na rozličné mládky, kteříž okolo oken jejich chodili, se smála, jim se vyklaňovala, je vychvalovala, že jsou cukroví, a když Kanička jí prosívala, aby jich nechválila, že z toho žádné pochvaly míti nebude, vy-

*) Kapesní šátek.

koukání aby nechala, raději něco šila, neboť zahálka že jest zlého ducha polštář, odsekla mladá paní: „Mlčte vy panno Kaničko, vy tomu nerozumíte." — Po večeři, aby s manželem svým v pokoji býti nemusela, utekla do čeledníku ku své zamilované Zuzance, kteráž nejmladší v domě byla děvečkou, aby s ní klevetala, písničky skládala, zpívala a vypravovala: když u rodičů svých víno šenkovala, jaké krásné k ní chodívalo pachole, a jaké pěkné kytky a fábory jí nosívalo. Vždycky prý více utržila nežli šenkýřka a kolik měla kalánů, tolik také nosívala fáborů, a každému svému milému říkávala „bratře". A když panímáma a pantáta ušli ležet, zula se, aby jí nebylo slyšeti, vzala na sebe sváteční kabátek i sukničku, a k „Pšeníčkovům" do vedlejšího domu běžela, aby s milovníkem svým Ferdinandem Miličovským, pro nějž již ve škole metličkou bita byla, že ho před maličkými spolužáky objímala, hodně se vytancovala a vyskákala. Pozdě na noc vracela se zase se střevíčky v ruce domů, aby žádný nic nevěděl. Do smrti prý na tu svou nejvroucnější lásku nezapomene, neboť ačkoliv tehdy teprv ve třinácti letech byla, přece jsou mohli pro sebe umřít láskou. „Pro tu mou lásku z mládí, pro jednoho Ferdinanda na všechny jiné toho jmena jsem laskava. Těch krásných dnův nebude mi na věky líto," dodala s povzdechem. „Brzy, dříve nežli jsem na nevěstu dorůsti mohla, umřel můj Ferdinand. Žádný nevěděl, proč jsem byla smutna a teskliva, i zdálo se mi, jako by na mne celé stavení padalo. Sama jsem věnce koupila a na mrtvé, drahé tělo jeho je položila, a když na marách milého mého z domu vynášeli, hořem velikým jsem omdlela." Panna Kanička, kteráž vždy příkladný a pobožný život vedla, na konec vypravování doložila: „Kýž je vás panímámą hezkou metlou křísila, byla by za to velkou odplatu od pána boha měla." A dříve nežli paní odpověděti mohla, počala stará panna prozpěvovati: „Zdráva, jenž jsi pozdravena, andělem poslem od boha", a když dozpívala, odměnila ji zase mladá paní pochvalou: že se jako krkavec nadírá.

Kanička se odmlčela, a když paní Bušecká opět se pochloubala, jaké veselosti doma u rodičův svých užila, že panímáma jí pěkné veselé kroniky kupovala, aby měla u večer děvečkám co čísti, nemohla stará panna, kteráž všechny světské knihy za marnost lidskou pokládala, zdržeti se káravých slov: „Kdy by vám panímáma raději byla koupila život Krista pána, byla by lépe učinila; nebožtík můj pantáta říkával: že je pannám kronika zlá čísti, že se jim v nich ledacos zalíbí, že se toho chytí jako pták na lep; bylo by dobře, aby jich nedali pannám do ruky vzíti." A poněvadž mladá paní před spánkem modliti se nechtěla, stará služka jí stále připomínala, aby se boha pro požehnání boží nespouštěla, když může z okna na daremnice vykoukati, takyť se může pánu bohu modliti, bez toho celý den nic nedělá. Kolikráte ji pobízela, aby se růženec s ní pomodlila, aby jí pán bůh dal srdce manželské ku pánu, však jen jedenkráte se modlila, více nechtěla, a když ji opět pobízela, odpověděla: „Nejsem žádná „betšvestr", jako bych se sama neuměla modliti, co pak panna chce mým preceptorem býti nyňčko?" — Nyňčko, nyňčkó, paní neškodí, bude se to bohu líbiti, odvětila Kanička.

Pozdě chodila na odpočinek a ráno dlouho na den spala, aby

s mužem před jeho do kanceláře odchodem mluviti nemusela. A když manžel odešel, ráda dobře snídávala, co tak od ptáčků a kuřat od večeře zbylo, to sobě podpustiti, někdy také něco dobrého od „železných dveří“ si přinesti dala. Nemělli pan Bušecký koho u soudu obhajovati a zůstalli doma, bývala paní smutna, muž nevěda, jaká toho je příčina, ji ze smutku všelijakými žerty vyrážel, paní však jako by ničím nechtěla se obveseliti, vždy teskliva zůstávala, aneb když k ní přišel, hnedky od něho utekla, někdy i nevlídnými odpovídala mu slovy: že jí všechno mrzí, atd. Však jak ho s očí spustila, hned zpívala a poskakovala. V čeledníku vždy se ptávala: zdali pán na zámek půjde? když jí odpovědíno: „ano“, vesela bývala až i skákala, když: „ne“, bublala, že vždycky doma vězí. Při stole, když jí připil, že nemůže vína píti, říkávala, zatím se sama vína napila, jakého pánu nikdy tak dobrého nekoupila. Když ji políbil, říkávala své Zuzance: že ji místo to bolí, kde ji políbí. Někdy když při odcházení z domu jí ruku políbil, za ním říkávala: „Jdi, abys více — nepřišel“.... Stará služka vidouc takovou její nevlídnost kolikráte na ni mrkala, a když pán odešel, napomínala, aby vlídnější byla, že jest to veliká hanba její, že ji čeládka roznese daleko. „Paní, pro boha, co myslí, k pánu sama celý den nic nepromluví, zpurně a s křikem mu odpoví a ještě od něho uteče; proč pak s ním pěkně neposedíte, nerozprávíte jako jiná paní?“ — „Já s ním nevím co mluviti,“ odpověděla paní Bušecká. „A proč pak s jinšími víte a umíte rozprávěti? paní, paní, pro boha co myslí, ať sobě usmyslí, sobě, rodičům i přátelům hanby nečiní,“ napomínala Kanička.

Na taková upřímná slova věrné služky mladá paní někdy se odmlčela, někdy si zahorlila a několikráte se vyjevila, že na pána laskava není, protože je starý, že ho sobě z lásky nevzala než k vůli pantátovi. Načež Kanička: „Což jest ho paní prvé neviděla starého, když ji chtěl než teprv nyňčko? to zlý duch jí ho ošklivi, dáti mu políček a mysliti, že je nejmladší, nejpěknější celého světa. Zle jste paní neučinily, že jste ho sobě vzaly. Otce, mateře rada jest nejlepší. Dostaly jste člověka moudrého, s kterým se bohdá do smrti dobře míti budete; a když jste pana otce v tom poslechly, že jste ho sobě vzaly, poslechněte nyní také a buďte s pánem dobře, z toho bude míti pantáta potěšení a vy pochvalu.“ Ale mladá choť odpovídala: a by jí byl pantáta raději dal v jedné košili toho, koho by ona chtěla. Zkušená však stará služka káravě namítala: „Paní Bětuško! nevíte, co jest chudoba; byla by to láska přesedavá,“ načež paní: že s ním nebude, že raději půjde na vinici dělat. A když konečně jí ještě připomenula: aby pamatovala na to, co před knězem pánu slibovala, odpověděla: že nic neslibovala, nežli že říkala vždycky, když se jí kněz ptal: „ano, ano,“ tím ale že neslibovala mu víru, lásku a upřímnost manželskou a že se také i před knězem odmlčela. A že na něj laskava není a nebude, a by jí bůh sám poroučel...

Ani do očí ani krom očí žádnou upřímnou lásku k choti svému neměla, a pan Bušecký, jehož srdce také kamené nebylo, nad takovou její neupřímností leckdys z lítosti a hněvu si zahorlil, a poněvadž

lehké mysli také nebyl, aby škody a nepořádky v hospodářství přehlížel, již častokráte paní své připomínal, že snadná pro ženu v domácnosti starost, kde je co vzíti a dávati, ale žena že má rozšafně hospodařiti, tak aby čeládka toho neroznesla. A přece kdy se jí mnohdykráte tázal: co budou jísti? jemu pověděti neuměla, anebo když několikráte mírnými napomínal ji slovy: „Má paní milá! nač jsou nám tři děvečky? odbuďte jednu," anebo, aby něco dělala a prácí se vyrážela, že zahálka nic dobrého nepůsobí, odpovídala: že mu ji pantáta za žádnou děvku nedal, aby dělala. Ač na jedno jeho slovo mu deset za odpověď dala a napomenutí jeho před čeládkou se vysmívala: „Toť jest nic, jemu z oust, mně okolo uší šoust," přece si domácím přátelům stěžovala, že jí manžel ani dobrého slova nedá, jí nevěří a kdy by s ní upřímně, lidsky a manželsky zacházel, že by ona také jemu dosti upřímna byla; že má svůj rozum pro sebe, že nic zlého nečiní, a kdy by co zlého činila, že by ani svým přátelům ani jiným lidem na oči jíti nechtěla, nýbrž že by raději kde by ji oči nesly, šla, tak aby žádný do smrti o ní věděti nemohl, a že se šiditi nedá. Někteří přátelé mladé paní nazývali Bušeckého nevěřícím a humoristou (dříve říkali, že jest *dobrý* humorista), protože manželku od zlých obyčejův k dobrému přivesti chtěl, však pan prokurátor takových výsměchů nedbal, neboť kdo komu co dobrého přeje, také jej ze zlého dokud může, vyvozuje.

Však všechno umění řečnické, jímž častokráte uhájil svěřence svého na hradě Pražském před přísnými soudci, všechny dobré úmysly málo mu spomáhaly. Paní Bětuška šiditi se nedala, ale muže svého často ošidila. Někdy prosívala ho pěkně, aby ji odpustil, že půjde k pantátovi, a zatím octla se někde jinde, a když se jí ptával: zdali z domu byla? odpovídala: že ne, byť krásně kolikráte sotva domů se navrátila; chtělali jíti někam na veselí, také mu na oko dobré slovo dala. Málo kdy mu pravdu pověděla. Před svou nejmladší děvečkou a i ostatní čeledí však neoštídala se s pravdou. Když uslyšela, že té neb oné sousedce muž umřel, říkala: že leckohos bůh uslyší, však že ona má také silnou naději, že ji pán bůh z toho trápení vysvobodí a že se ještě jednou vdá a dostane, co její srdce miluje. Jedenkráte pravila: kdy by s Bušeckým dítě měla, a ono jemu bylo podobno, že by mu hlavu strhla. Ráda by bývala, aby na ni bůh zázrak učinil a muže jejího s světa vzal na dokázání, že jest bůh bohem.

Zázrak se nestal, přihodilo se ale něco zcela přirozeného. Pan prokurator, aby snad ukázal mladé paní své, jaké potřebí jest péče a starosti k dobré správě v hospodářství, sám do všech koutů nahlídal a v nějakém takovém úkrytu nalezl k svému nemalému udivení nové zelené hedvábné punčochy a pár pižmových rukaviček červenou a černou pentličkou zavázaných. Dlouho rozbaloval a bedlivě prohlížel opatrný prokurátor takové ženské tretky, kteréž by pro svobodnou bohatou mladici byly se hodily. Ale proč je žena jeho před ním ukryla? Snad si to potaji kupovala. Což nebyla dostatečně vším opatřena? Vždyť se za žádného knížete neprovdala. Přehodiv si punčošky přes ruku a pižmovou rukavičkou pod nosem si třepaje pospíchal do čeledníku k paní své, aby ji za takové zbytečných věcí postranní kupování a jich

potajné schovávání trochu pokáral. Paní Bětuška, kteráž právě ustřižený rulíček vlasový na stříbrné pentličce s perličkami pletla, zalekla se muže svého velice, poněvadž však rozumu a vtipu měla více než jiných kolik a při tom byla srdce zmužilého, pohodila nedbale hlavou, a když prokurátor žalobu svou před ní vykládaje prstem na rulíček ukazoval, paní Bušecká vstala srdnatě od stolu a — nesmlčela muži svému ani jedinkého slovíčka.

Volným krokem odešel, aby panu tchánovi si požaloval. Pantáta přišel k paní dceři, přečetl jí notnou kapitolu, a bylo zase dobře. Ale mladá paní, kterouž před domácí bouřkou osvobodila jen domluva, nebyla spokojena. Kapitola ji v uších svěděla. Aby ukázala, jakou žalost nezasloužená domluva na srdce její uvalila, poslala svému nejmilejšímu pantátovi psaníčko, v němž plačtivými oznamovala mu slovy: jak se jí s vdavkami vede a v jakém kříži postavena jest, že Bušecký umí při pantátovi dobře svou vyvest, a cokoliv kdy „on“ mluví, že by vždycky každý řekl, že je to pravda; že se domnívala, že sobě vezme takového, který nebude jí mužem než vlastním otcem, „ale on je horší než aby byl ňáké patnáctileté pachole, ještě nevím, aby sobě tak vedlo, a poněvadž já nemám krom boha a nejmilejšího pantáty, kdo by mne přichránil a zastal, s bolestí srdce svého žádám: zač jsem mu dána, zdaliž pak za ženu čili zač? snad mne pantáta ňák z domu vystrčil, jako by již pro mne kus chleba neměl? či proto mne rád odbyl, abych za tu nejmenší opovržena a opuštěna byla, že se tak hrubě na mne přede vší čeládkou rozhorlil? Kdo ví, kde by mi byl pán bůh štěstí dal, kdy bych jeho neměla,“ atd. — Ulehčila si, však aby se i muži ukázala, že na jeho žalobu jako práva domácího povědomá také odpověditi dovede, musela čekati. Nebylo chvíle příhodné a žádné příčiny. Ale to zahanbení, kteréž jí „on“ před domácími připravil, přespříliš pálilo, a když nejmladší děvečka ji pošťuchla: co ta stará Kanička povídala, že prý mladá paní po takové moudré radě sobě usmyslí a rozum k srdci přiloží, zaklela paní Bětuška, aby tu pannu čert již z domu vzal....

Za několik dní po takovém prvním domácím kázaníčku osvědčila paní Bušecká, že pro takové „jeho plundrování“ o rozum se nepřipraví, a že jest ještě *paní* domu. Chudá Kanička, kteréž si pan prokurátor pro její rozšafnost velice vážil, připomenula opět jednou paní Bětušce, že není potřebí tří děveček: „Paní, co ty tři dělají, to dvě snadno udělají. Vím o tom dobře, že by tomu pan Bušecký byl hrubě rád, aby paní nejmladší odbyla, neb sobě několikráte přede mnou stejskal a hrubě naříkal: že neví, proč jest se paní tak stovaryšila s Zuzankou, svou děvečkou, že leckdes s ní posnídá, ji líbá, objímá, „panno Zuzanko“ jí říká, že se nemá čeládce v obyčej dávati a s nimi tovaryšiti, že je to nenáležitá věc paní. Bušecká odpověděla: že by s ní byla srdce rozdělila, ale že jest všechna proti ní. Služka zase: že není proti ní, že je při ní, kdy by sobě dala raditi, že by jí budoucně děkovala. Aby paní ukázala, že upřímného takového napomenutí jest dbalá, uposlechla její rady, a poněvadž tří děveček potřebí nebylo, poslala šaty chudé panny po nejmladší děvečce k příbuzným Evy Kaničky z Čachrova, i odešlá „kazatelka“ z domu Bušeckých, kdež

po deset let věrně byla sloužila. Pan prokurátor pocítil, jakou mu *paní* dala odpověď.

Paní Bušecká častěji do okna vcházela, hlavu na ruku pokládala a jako by po někom toužila žalostivě se ohlížela. A když ji takové „daremné“ vykoukání již mrzelo, chodila po pokoji a tesklivým prozpěvovala hlasem všelijaké verše o srdci ztrápeném, jež žalostí omdlévalo a přece umřít nechtělo ... A snad že napomenutí bývalé staré služky v mysli se jí obnovilo, byla hospodárnější a také pobožnější. Každého dne z rána vycházela sama nebo se svou nejmladší děvečkou na trh a k jezovitům do kostela. Kuřata, maso, zeleninu kupovala služka Zuzanka, neboť paní kde se obrátila, nějaké kudrnaté pachole za ní a ona za ním chodila. V kostele, ačkoli doma před mužem mívala hlavu plnou služeb božích, zelené pentličky při rosariu na místě modlitby líbala, často se ohlídala a smála, někdy s takovým libým vzhlídáním a vzdycháním do nějakého rusého mládce hleděla, jako by jí to milý na očích stál. A doma, když pan prokurátor z domu na zámek vyšel nebo na vinici si vyjel, neznámý mladý muž rusých vlasů vždy v plášti zahozený do domu Bušeckých přicházíval, jemuž paní ptáčky, koroptvičky, jiné dobré kousky a dobré krmičky strojiti dávala. Vždy s ním polehky mluvívala, aby jich děvečky neslyšely. Někdy i za večera, když manžel její doma nebyl, zakryla se pláštěm a s Zuzankou z domu vycházela. A pan prokurátor ani netušil, od koho zelené hedvábné punčošky a pižmové rukavičky dostala. Kdy by chudá Kanička u Bušeckých ještě sloužila, ta by jí beze všech ceremonií pěkně byla vymluvila a napomenula, aby takových daremností nechala, a raději se pánu bohu modlila, ale po jejím se vystěhování, co kdo z domácích věděl, viděl a slyšel, pověděti nesměl, sice by mu byla paní na zuby žehnala. Jenom její věrná služebnice Zuzanka leckdys něco důvěrně pronesla, co byla vyčtla z psaníček a složených cedulek, kteréž jí paní za ňádra strkala, aby je kudrnatému mladému pánovi donesla. Takové psaníčko zelenou pentličkou zavázané, kteréž paní Bušecká „vzácnému kvítku, vonné zahrádce, nejmilejšímu milovníku a nejdražšímu srdci do vlastních rukou k dodání“ poslala, začínalo nebeskými slovy: „Můj nejmilejší anděli!“ A poněvadž „láska“ po starodávném již názoru za „dar boží“ považována byla, přála i věrná naše paní manželka svému „roztomilému srdci od všemohoucího pána boha všechno nejlepší, potěšitelné dobré za tolik let, co v světě ptáčků lítá. Nad tím jsem velmi potěšena, že mé nejmilejší potěšení zdravého jako nejbystřejšího a nejspanilejšího jelínka spatřuji. Já, chvála pánu bohu, zase drobet jsem zdravější, ale však mé nemoci nikdy konec nebude, dokud srdce k svému kontentu nepřijde. Ach! můj nejmilejší, roztomilý holoubku! velmi tuze jsem se roznemohla, že jsem pochybovala, abych mohla ty boží velikonoční svátky světit, potom milým pohlídnutím přespanilých jeho očiček jsem byla uzdravena, když je mi se zdálo, že sem s mým nejmilejším dítětem v tak přepěkné zahradě se procházela. A byla tak přepěkná tráva veliká a rosa byla, tak mé nejmilejší dítě ke mně promluvilo: já nechci, aby tam do té trávy šla, však se všechna pokálí. V tom tak pěkné sluníčko vskočilo a já přece do té trávy šla, a přijdu,

ono tam bylo plničko modré fialy, tak já se posadím a trhám tu fialu a natrhám jí plný šátek; tu mé srdéčko přijde ke mně a posadí se vedle mne, a já vezmu z jeho přemilé, přerozkošné růžové hlavičky klobouk a dám tam plno té fialy. Mé dítě řekne: nač prej to? já řku: aby mu pěkně hlavička voněla. V tom u svatého Jiljí začnou zvonit, tu jsem se probudila, a tak jest mi ta nemoc všechna se ztratila. — Ach! kýž jest mi možná tu cestu, kudy mé nejmilejší srdíčko chodí, na milionkrát políbiti a vždycky s mým nejmilejším dítětem se obírati, jeho přemilé růžové ručičky zlíbati a jej objímajíc před ním umříti. S tím tobě dávám dobrou noc, tvé srdce dávám bohu v moc." A jako postscriptum: „Mému poupěti vinšuji, aby nám pán bůh dal, abychom přes rok měli veselejší svátky nežli tyto . . ."

A kudrnatý mladý pán, jehož srdce střelou Milkovou zraněné již od svatby paní prokurátorové hrozně se trápilo, vzácným takovým důkazem lásky potěšen a obveselen, napsàl milostné své skládání jako odpověď v tato slova: „Má nejspanilejší růžičko! — Že mé rozmilé dítě zase dobrého zdraví požívá, velice jsem se zradoval, tak že ta všeckna předešlá tesknost obrátila se v radost, zármutek v potěšení, žalost v obveselení. A vinšuji z upřímného srdce svému nejmilejšímu potěšení, aby vždycky zdráva jako pták a čerstvá jako rybička pozůstávala. Sen, který na květnou neděli má přemilá holubička na svém překrásném a přešlechtilém lůžku cítila, nyní by se vyjevit měl, abych se v nynější přelibý májový čas s nejmilejší pastuškou srdce svého na nějakém trávníčku projíti a její nejzdvořilejší a medotekoucí řečí potěšiti mohl, však jestli nemožné jest, tu přemilou paciencí, která mně od mé zlaté hubičky za potěšení dána jest, snášeti a proměnění časův očekávati musím. I poněvadž pak má onehdejší žádost k vyplnění nemožná jest, aspoň za to mé nejmilejší dítě nejponíženěji žádati se osměluji, pokudž by mně tu největší přívětivost prokázati a místečko to nejšťastnější, na kterémž bych a který čas ten můj nejdražší klenot v tom světě nade všechno stříbro a zlato vážnější, ten alabastrový a anjelský obličej, tu růžovou, hedvábnou tvářnost, ty krásné plné zlata vlasy, které můj úmysl svázaly, ty korálové pysky, srdce mého občerstvení, mýma nejponíženějšíma a nehodnýma očima každého dne spatřiti mohl, oznámiti si neobtížilo. Doufám, že její rozmilé srdéčko se obměkčí a mně ten nejžádostivější a nejvinšovanější čas vyjeví. Neb nevím, jaké neštěstí mne potkává, často okolo domu jdu s tou přemilou nadějí, že to, v čemž mé srdce největší a jedinké toliko zalíbení má, spatřím a nevymluvitelnému zármutku mému polehčení učiním; nicméně fortuna vždy na odpor se staví a mně tu přeskvoucí hvězdu dennici shlednouti nedopřeje. Počna od druhého februarii sedmdesát a devětkráte jsem s tím upřímným úmyslem vyšel, abych mou rousnou holubičku spatřil, však jen dva a třicetkráte jsem toho potěšitelného vidění užil. — Mé přemilé, rozkošné dítě! poslušně prosím, nechť nemíní, že v srdci mém toliko jiskřička ohně předešlé lásky pozůstala, ach! ne jiskra než dokonalý hrubě plápolající oheň, který den ode dne víc a víc se rozmnožuje, kterýžto oheň žádný jiný nežli ten, který jej v srdci mém roznítil, do smrti mé neuhasí. Ó! upřímný-li jsem byl mnohem víceji upřímnější jsem a zůstanu, upřímnost má stálá jest, žádný jí nepohne,

dokonalá, žádný jí nezmění, ustavičná, žádný jí nevyvrátí, a tak vroucná jest, že jí vymluviti a vypsati možné není. S tím mé zlaté poupě v ochranu svrchovaného poroučím a zůstávám mého nejmilejšího šocrlíčka upřímný a nejponíženější služebník až do smrti.“ —

Ukončil, tři křížky na místě podpisu vlastní krví namaloval a když tenký, bělounký papír se zlatou ořízkou v spůsobnou formu psaníčka zabalil, napsal na místě adresy veršíčky: „Slavíčku ptáčku, maličký žáčku, bystrý poslíčku, mému srdíčku psaníčko dones, odpověď přines,“ — a jako pečeť pérem namaloval srdce šípkem prostřelené. — A slavíček lítal, převesele oběma zpíval o nejmilejší, v tom světě nejkrásnější růži a vonné zahrádce — a paní Bušecká byla blažena a šťastna, jako by první kvítky jejího jara byly pučely, a mládeneček, jenž šátek o svatbě mu na důkaz stálé milosti darovaný na prsou a zelenou pentličku z psaníčka na ruce pod košilí nosil, okolo domu i do domu Bušeckých, do kostela k jezovitům i na trh pilně chodil, aby „přespanilýma očičkama nad hvězdy se třpytícíma, líbeznou konversací srdéčko své potěšil“ a dárečky v tajnosti vděčně přijímal.

Však takové šťastné, nejšťastnější chvíle dlouho netrvaly. Snad aby se krásnému mládci hlava zcela nepomátla, vzali ho na vojnu a zavedli ho někam až na Rýn do boje proti Francouzům. Paní Bušecká zprávu takovou uslyšela se srdcem skrušeným, s tváří zbledlou, okem slzavým, ano při smutném se svým miláčkem loučení srdnatě si po dlouhé době zaplakala. Několik dní chodila jako zmámena, toužila, vzdychala každé chvíle a v takové žalosti a naříkání přávala si, aby ztrápené srdce její umřelo anebo aspoň ptáčkem bylo, aby mohla přezvědět „co to nejmilejší stvoření myslí,“ aby každé okamžení mu sloužiti mohla.

„Však žena když i nejvěrnější má úmysl, stálejší prý není než jako list stromu pod větrem,“ pověděl nějaký mudrc již za starodávna. A paní Bětuška také se nikdy dlouho netrápila. Chvilkovou melancholii, kteráž se jí v každý kročej pletla a veselé oko její zemdlila, brzy jiné „přejasné“ sluněčko zaplašilo, jež nedalo umříti mladému stvoření. Za kratičký čas poskočila si opět, tvář na chvilku zbledlá růží se zbarvila a zasmušilé oko zahořelo opět silou mladistvého života. Bušecká někdy říkávala: kdy by byla pacholetem, že by musela mnoho panen milovati a proto že by se s jinými právala; — že jako ženská také jednoho milovala a druhému i třetímu i čtvrtému trošty podávala, kdož se jí po takovém přiznání bude diviti?

Častěji než kdy jindy bez vědomí a vůle svého manžela z domu vycházela, semo tam se toulala, s Zuzankou až rozpustile si zahrávala, na lidi se smávala, a když jí prokurátor někdy připomenul: že to nenáleží na poctivé ženy nežli na haladryje, odpovídala: že tak zvykla. Jestli kdy paní Bětuška na muže svého hrubě nelaskava byla, nyní teprv každého času srdce od něho odvrácené měla, ani jediného s ní nezažil veselého dne. Raději by prý od mládence provaz než od svého starého zuzaníka zlatý řetěz na hrdle nositi chtěla. — A mládec se našel.

Jednoho dne připlížila se stará žena, řemesla svého svodnice, k paní prokurátorové, aby jí vyřídila poselství od jednoho pěkného

mládence. „Od koho?“ vskočila jí do řeči paní Bušecká, „snad od pana“ . . . nedopověděla, babice ale již srozuměla. „Tak jest,“ odpověděla, „vy snad lépe o tom víte než já.“ Paní manželka vytáhla ze žaňadří šátek bílý hedbávím vyšívaný a žádala babu, aby jej nadějnému milovníku jmenem jejím odevzdala a dobrý den mu od ní vinšovala.

Po některém dni již veliká mezi nima byla láska. Ona celý den a celou noc rozjímala, kde by se ukrytě s nejmilejším kontentem očí svých shledati a rozpálené srdce balzámem lásky schladiti mohla. Poněvadž ale již toho času lidé prý byli falešní, že nebylo hodno čím se komu svěřiti, a mladá paní někdy k svému klenotu, kuchaři hraběte z Vrtby, několik dní nemohla, nad takovou falešností lidskou velice bývala zarmoucena, neboť své Zuzance takové nové tajnosti svěřiti nechtěla pro jisté příčiny, aby totiž služka sama do kuchtíka se nezamilovala. V takovém přeukrutném trápení všechna nešťastná paní prokurátorová poslala svému „vzácnému stromečku“ v jablíčku lísteček s prosebným lamentováním: „aby pamatoval na to, o čem žádný jiný neví, krom bůh a my,“ aby neodvracel se od své lásky, nezamítal srdce jejího, protože spolu nemohou tak mluvit jako prvé, aby před těmi přelehkomyslnými lidmi nic nemluvil, na sebe pozor dal, žádnému nevěřil a v ničemž se nesvěřoval, a poněvadž nikdy od ní žádné falše nepoznal, aby také věrný, upřímný zůstal do smrti. „Proč pak můj anděli mi to dělá, že večer pod okna ke mně nechodí? S tím mé srdce všem andělům odevzdávám, aby ho všudy na každém místě opatrovali, a já se také mému potěšení všechna poroučím a zůstávám až do mé nejdelší smrti jeho nehodná služebnice.“ — A „to potěšení“ náš kuchař, jenž po hospodách svým panským kamarádům, kočím a lokajům častokráte dosti se nachlubil: kterak za paní prokurátorovou do kostela i do domu chodí, v ulici jí reverencí dělá, atd. domníval se, že paní Bětuška něco o jeho povídání a snad i o jeho druhé lásce „u Celestínů“ slyšela, a že laskavá její slova jsou jen začátkem kapitoly, již mu přečísti chce. Aby lásky její nepozbyl a někdy jmění starého Bušeckého obdržel, musel jí pověděti, *jaká* láska v srdci jeho plápolá. Již druhého dne, když pan prokurátor i čeládka ušli spat, rozbalila paní Bušecká psaníčko s kratičkou adresou: „do těch alabastrových rukou“ a čtla: „Má duše, můj anděli, mého srdce naděje a potěšení! Klenote drahý! Má v tom světě nade všechno jiné nejmilejší, nade všechny karbunkuly, diamanty, perly, korály, alabastry nejkrásnější srdečná hubičko! Není možná mně vypsati, kterak jsem se potěšil a za šťastného se pokládal, že jsem od mého nejrozkošnějšího anděla, od mého srdéčka milostivé psaníčko dostal. Ve dne, v noci boha prosím, aby ji sám pán bůh se všemi svatými chránil a všichni andělé opatrovali po všechny všudy časy; i prosím, žádám také boha všemohoucího, abych se toho dočekal, a pán bůh nám to již dal, abychom svoji byli, aby tato moje nejpřednější k hospodinu po mém spasení prosba byla vyplněna. Kdy bych ale takové milosti dosáhnouti nemohl, tedy bych raději všechno trápení, všechny muky podstoupil, mladý život obětoval, než bych opustil svou ze všech nejmilejší. Jakož jsem slíbil potěšení svému oustně, že žádnou jinou do smrti milovati nebudu, takž i nyní připovídám, a slzami pro svého anděla prolitými, při důvěře a lásce

mé v srdci jejím ukryté přisahám: nejsemli věrný, dávám se všem čertům v moc, aby mne vzali a na kusy roztrhali, nejsemli vždycky upřímný, aby mne bůh nepřijal do nebeského království, nezůstanuli v lásce stálý, aby mne hrom zabil, jestli že kdy jsem se pochloubal láskou svou, přál bych sobě, abych zkameněl, kdy bych se jí kdy myšlením jen zpronevěřil, abych ohluchl a oslepnul, nebuduli povždy nejvděčnějším jejím služebníkem, ať se propadnu do země tak hluboko jak vysoká jest Svatojilská věž od makovice až do gruntu ... A poněvadž ona srdce mé k svému řetězy připoutala, proto jí prosím, aby si žádnou zlou mysl do své hlavičky nebrala, a kdy by kdokoliv z lidí pod širým nebem mé nejmilejší milovnici něco křivého, nepravdivého o mně řekl, takový každý v hrdlo lže jako šelma a jest i zůstane oslem. S tímto své psaní zavírám a poslušně žádám: nechť mi zůstává stálá jako skála, poddaně hubičku líbám, ručičky, fěrtoušek a nožičky taky. Pro pána boha jí prosím, ať je notně veselá. Já jsem a zůstanu jak jsem slíbil, věrný služebníček.“ —

Takové nebem, zemí, peklem utvrzené lásce paní prokurátorová uvěřiti musila. A poněvadž „nešťastný“ milovník, jehož srdce při opětném s ní shledání pro samou křivdu bolestí omdlévalo, pro všechny všudy svaté a pro pána boha prosil, aby ho za nějakého takového neměla a „tak málo o něm nesmýšlela, neboť pro ni celý svět opustil,“ zařekla se mladá paní svatosvatě, že roztomilého svého anděla, s nímž srdce byla rozdělila, podobným tyranským psaním vícekráte nešťastného neučiní. A kdy by snad byl anděl páně přišel a jí proti němu navozoval, byla by jeho řečem nevěřila, neboť „ti přelehkomyslní lidé z mála mnoho udělají.“ —

Srdéčko její poskakovalo, kdykoliv „rozmilá dušička“ okolo domu chodila, do oken hleděla, k nebi vzdychala; a když za přítomnosti svého starého vykoukati neb dolů sběhnouti nemohla, ráda by byla všechny ptáčky, jichž plnou měla světnici, i s Merkuriášem, jenž u okna mezi květinami stál, jako poslíčky k svému potěšení vyslala s vyřízením, že až se setmí pentli s psaníčkem z okna spustí, aby věděl, kdy zítra na trh nebo do kostela půjde. —

Nic jí v štěstí lásky nepřekáželo, jen její muž a dva psi. U Bušeckých měli totiž dva veliké hafany, jeden byl stále uvázaný, druhý dítky do školy doprovázel. Málo kdo jim okolo domu prošel, aby neštěkali, a když z večera puštěni byli na dvůr, žádného do domu nepustili. Takoví věrní strážcové byli ale největší zrádcové domácí paní, protož kázala je na noc zamykati, poněvadž prý štěkot jí bolení hlavy působí ...

Byla veliká či bílá sobota. Za večera vracel se Bušecký se svým synáčkem a pastorkem ze hřbitovů, kdež před nedělní*) slavností vzkříšení Krista pána „po hrobech“ svých přátel a příbuzných s nimi byl chodil. Na prahu domu potkal a prosil ho člověk bledé tváře, aby mu dovolil v domě jeho si odpočinouti a přenocovati. Prokurátor poručil, aby čeládka ho vzala do své světnice. — Když po sedmé

*) Církevní slavnost vzkříšení odbývána bývala až do času císaře Josefa II. vždy po půl noci v neděli velikonoční. —

hodině s večera přišel Bušecký dolů k večeři, člověk host ležel za koltrou na zemi nemocný. Pán chtěl, aby s ním pojedl, nemocný však nemohl k stolu jíti, i dali mu k žádosti hořkého piva... Na ráno umřel. V ruce držel bílý šátek, na němž černým vyšito bylo hedvábím jmeno: Alžběta.

Mezi tím časem, kdy čeleď mladého, neznámého člověka litovala, všelicos o nešťastných jeho osudech si vymýšlela a Zuzanka s udivením a nedůvěřivě na mrtvou jeho tvář pohlížela, vrazila do světnice svátečně již vystrojená paní Bušecká a s hlasem velice zděšeným oznamovala: že pán s dobytým za ní žene se kordem. Polekané děvečky jako by slovům jejím byly nerozuměly, vykřikly: kdo? kdo? — „Bušecký, Bušecký," opakovala chvějící se paní, „našel nějaké psaní, já nešťastná nic o tom nevím, žádného neznám";.. chtěla ještě dále vypravovati, v tom Zuzanka koltru odstrčila a na tvář nebožtíkovu ukázala. Paní popošla asi tři kroky a nakloniviši se nad mrtvolou s vytřeštěným zrakem hleděla ve tvář — bývalého milovníka! Když s hlubokým povzdechem oči od něho pozdvihla, stál již na prahu otevřených dveří starý Bušecký. Všechen všudy se třesa a v hrozebně zdvižené pravici nějaké papíry mačkaje, zavolal: „Zpronevěřilá!..." Ostatních slov paní prokurátorová již neslyšela, uprchla druhými dveřmi na dvůr, odkudž postranními uličkami ku klášteru sv. Anežky utíkala. Sotva že u fortny zatrhla zvoncem, slyšela rychlé za sebou kroky. Ani se neohlídla, bála se hrozivých zraků a vytaseného kordu rozhněvaného svého manžela. Dvířka se odevřela, paní Bušecká vklouzla do klášterního úkrytu. — A „rozmilý anděl," kuchař hraběte z Vrtby, jemuž včera paní prokurátorová byla psala, aby ji v jezovitské ulici očekával, stál všecek upachtěný u fortny a udiveným zrakem prohlížel si zdi klášterní.

Prosebnými přímluvami podařilo se Čečelickému z Rozenvaldu přemluviti zetě svého, aby „takové nedorozumění" pro uvarování dalšího zjitření dobrovolným manželským narovnáním se ukončilo. Bušecký pro velikou k ženě své lásku povolil, aby pak raději svornost manželská svůj vzrůst míti mohla, napsal a téhož ještě dne z večera po Zuzance do kláštera sv. Anežky poslal toto vyjádření: „Má nejmilejší ženo, manželko a srdce mé! Od pána boha jí šťastnou, dobrou noc vinšuji. Poněvadž mnohokráte velice proti mně se zpronevěřila a zapomenutím se na pána boha a jeho šlechetné ctnosti daleko od slibu manželského úmyslně odstoupila, měl bych slušné příčiny dosti, jí od stolu, lože a domu mého odloučiti. Dříve však, nežli by se to stalo, se jí dotazuji, chceli: *1.* svaté boží přikázání na paměti míti, aby se toho více nedopustila? *2.* z rána i večer každého dne chvilku při pobožnosti stráviti a jestli čas postačuje, když se u sv. Jiljí zazvoní, malou mši slyšeti, ne s ohlížením a rozmlouváním všetečným nežli s pobožným modlením? *3.* těch všech jí dobře povědomých neřádných korrespondencí, všelijakých vymyšlených řečí a nestydatého zhlídání zanechati a na slib manželský pamatovati? *4.* mne, manžela svého, upřímně milovati, nepomlouvati, nehaněti a nezošklivovati? *5.* zpurnosti a zbytečného od-

mlouvání zanechati? 6. dobrou a věrnou hospodyní býti, před škodou a zbytečnými útratami mne vystříhati, se mnou dobré i zlé snášeti? 7. na budoucí časy, jestli v štěstí na neštěstí a všelijaké příhody pamatovati? — Jestli to i k tomu podobné chce zdržeti, tehdy ji zůvi zítra k obědu s příjemným spatřením. Pakli nechce sobě toho oblíbiti, nýbrž jak začala v svých neřádných úmyslech a činech urputně trvati, aneb by po přípovědi se něčeho nejmenším způsobem úmyslně dočiniti měla, tehdy pro ujití dalšího horšího vynasnažil bych se v mém domě sobě pokoj způsobiti a nahoře vyjevený úmysl v skutek přivesti. Načež odpovědi psané očekávati budu. S tím milost a ochrana boží s námi býti rač. Zůstávaje mého někdejšího potěšení a nyní mé neposlušné manželky upřímný služebník a manžel.“ —

Paní Bětuška, kteráž před náhlým strestáním svého manžela do kláštera se ukryla, takového „trestu“ se nenadála. Psané odpovědi nedala. — Druhého dne z rána přivedl ji pan Čečelický tichou, kající k zeti svému, aby milého pana manžela svého za odpuštění prosila a dokud jí pán bůh živobytu popříti ráčí, že všechnu náležitou poslušnost, dokonalou věrnost, stálou nepromĕnitelnou lásku manželskou zachovati, v hospodářských potřebách chotě svého zastávati chce, slíbila, a se zapřisáhla, kdy by čím nejmenším proti věrnosti manželské se prohřešila, aby jí od sebe odbyl a k sobě více nepřipouštěl. —

Přijal ji opět za svou „nejmilejší“. Však paní Bětuška jináč myslila, jináč ústy slibovala. — —

Od toho dne, kdy prokurátor frejiřské listy a všelijaké „světské“ písničky pod stupadlem skříně ženy své byl nalezl, kterýmiž její nevěra i „zlý úmysl“ se vyjevil, mnoho času neprošlo, když jedenkráte navrátiv se spíše domů, v pokoji ženy své při „dobrém“ stole kuchaře frejíře zastihl, jenž před napřaženou holí beze vší omluvy a ceremonií z okna vyskočil. Paní Bětuška ač se byla ulekla, již neutíkala, aby se v klášteře zachránila aniž za odpuštění prosila, odešla do čeledníku, aby Zuzance své pověděla: že kdy by měla do Říma k papeži bosa jíti, že sobě to způsobí, aby s milým svoji byli. — A prokurátor ačkoliv takovou proněvěru ženy své těžce nesl a ten celý den ničehož nejedl, netřásl se více lítostí aniž sobě hrubě naříkal, že se mu tak zproněvěřila. — Třetího však již dne žádal konsistoř arcibiskupství Pražského, aby s manželkou svou rozveden byl za příčinami: že brzo po svatbě svou starou lásku obnovila, za frejíři hubičkami házela, od nich dary, návštěvy přijímala, kdekoliv se obrátila, všetečně a opovážlivě na ulicích, na náměstí, v kostele do konversací se s nimi vydala, ven z domu chodila, a poněvadž pro zamilování jiných osob všechnu lásku od manžela svého odvrátila, že pokládá si to za menší křížek bezbožné manželky nemíti nežli s takovou přebývati.

A paní Bětuška těšíc se, že „šťastná“ hodina rozvedení od dávna žádaná se blížila, velmi byla veselá; prsténky, kteréž jí manžel byl daroval, nítkou červenou vázala a písničku si skládala: „Bůh tě žehnej Bušeckého dome, vyloudilo mne z tebe moje pachole. Ach! jest na mále zde bytu mého, nebo nemám tu svého milého, potěšil by srdéčka mého, mně tesklivá chvíle bez něho.“ A když jí sama Zuzanka již napomínala: „Nynčky paní traňky rozcházejí, jděte raději a proste

pána svého", odpověděla: „Snáze jestiť opustiti nemilého než milého anděla." A potom klekla, ruce spjala a k služce pravila: „Mně jest jednou umříti; aby všemu světu známo bylo: kdy by mne čtvrtili a každou čtvrt na jednu bránu pověsili, kdy by mne pálili, a bych až pod krk v plamenech hořela, tehdy bych ještě řekla, že to pro svého anděla trpím, i popel můj by ještě po něm toužil."

Ale anděl, jenž tisíckráte se zaříkal, že „každé chvíle umře mile" pro své potěšení, byl ošemetník se srdcem falešným. Počítaje, že brzkým snad rozvedením manželů Bušeckých rozloučiti se již musí také s krásnou nadějí, aby byl někdy pánem velikého jich jmění, a že snad „bohatých" radostí se srdéčkem svým užívati více nebude, změnil svůj úmysl a za několik zlatých, kteréž mu prostředník Bušeckého byl strčil, vyznal u konsistoře, že mu paní prokurátorová psaníčka posílala a do domu ho vábila. Paní Bětuška, když jí taková faleš vyjevena byla, ani si lítostí nezavzdýchla ale zaklela ho s velkým hněvem několikráte, a potom naříkala na „takové lehkomyslné lidi", kteříž stálí nejsou a na všechno se přiznají, ona že by se nepřiznala, kdy by jí kat i půl hlavy uťal.

Dříve nežli paní Bušecká před konsistoř zavolána byla, vzkázal jí pan manžel: že jí na žádný spůsob v domě svém trpěti nechce, aby sobě své věci z domu jeho odnesla, a že by jí to písemně oznámil, než že neví, jaký titul jí dáti má.

Stěhovala se. Před domem potkala a pozdravila ji stará panna Kanička: „Pán bůh rač paní provodit, dej jí pán bůh dobré srdce a naprav ji pán bůh."

Všechny důvody, kteréž prokurátor proti „zpronevěřilé" manželce své vedl, nepostačovaly, aby po zákonu byli rozvedeni. A poněvadž jich pantáta Čečelický vždy o to všelijak se snažil, aby se mezi sebou porovnali, propůjčena jim k žádosti jeho delší lhůta; však nic neprospěla, neboť Bušecký k žádnému narovnání nechtěl přistoupiti. A poněvadž paní Bětušce také prý se ještě ničehož o tom nezdálo, aby „s ním" zůstávati měla, soudili se dále.

Dvě uplynula léta a konečná výpověď duchovního soudu ještě nebyla učiněna. Pantáta paní Bětušky mezi tím časem rozžehnal se s životem, jmění jeho věřitelové rozchvátali a o zbytky četná rodina s macechou se rozdělila. Zlí nastávali dnové paní Bušecké... Několikráte se již rozmýšlela, nemohlali by přece s panem manželem svým manželsky bydleti, jen kdy by své předešlé humory změnil a ji jako poctivou manželku k sobě přijal. Všechnu křivdu, kteráž se jí od něho stala, že ji „poctivou krev" bez hodné příčiny nevinně v hanbu a v lehkost mezi lidi vydal, by pánu bohu poručila a jemu to odpustila, kdy by jen věděla, že krůpěje lásky manželské v srdci jeho ještě pozůstává... Bez toho všechno to z lidských řečí pošlo, lidé mnoho mluví, zvláště tomu, kdo rád slyší; kdy by všechno mělo býti pravda, co se mluvívá, pán bůh vládne, kde by se to stavilo.

Ale prokurátor málo lidských řečí dbal a jen tomu věřil, co sám viděl, a proto také vždy, kdykoliv s nějakým prosebným vyřízením

k němu macecha Bětušky byla přišla, vzkazoval, že mu není možná na odprosu přestati a na urážky zapomenouti, poněvadž žádným ujištěn býti nemůže, zdali života svého polepší. — Bušecký srovnati se nemínil a všem přátelským prosbám i přímluvám konsistoře na odporu stál, neboť ona nikdy srdce a lásky své k němu nepřidala, nikdy po něm netoužila, a poněvadž ze všeho prý spatřiti se může, že není tak bílá, jak se dělá, nežli dobře počerněna, že by nerad příčinou nepodařilého manželství syna svého a maličkého pastorka před časem sirotky zanechal.

A paní Bětuška čekala, až snad pán bůh srdce jeho obměkčí. Ode všech již všudy byla opuštěna, macecha ji z domu vyháněla, a bratři i sestry jí mnoho dáti nemohli. Krásná, mladá paní trápila se nouzí, poněvadž žebrati se styděla a službou v zlé domnění manželu svému dáti se nechtěla. A když nelítostná přišla zima, neměla oděvu zimního, téměř ani kusu střevícův a punčoch pod nohama. Celý svět v jejím soužení na ni zapomněl, a muž její jezdil v kočáře. Ani náležitou alimentací, kterouž slzavýma očima na arcibiskupu si byla vyprosila, nechtěl jí pan manžel opatřiti, poněvadž žádného věna dosud byl neobdržel.

Bída učí někdy rozumu. Paní Bušecká se vzchopila a poslala také jedenkráte „svému v tom světě nejmilejšímu pánu" psaníčko černou pentličkou ovázané: „Můj přenejmilejší pane manželi! Svými poníženými službami se Vám poslušně poroučím a pro nejvyššího boha, pro jeho svaté, předrahé rány, které jest ráčil pro nás na dřevě svatého kříže trpěti, klekám a spínajíc rukou svých prohřešení své vyjevuji a vinna se dávám, a za odpuštění u nohou Vašich slzavě prosím: přijměte mne zase na milost, do své smrti chci se Vám toho poslušně odsluhovati, a jak jasné slunce na obloze nebeské svítí, slibuji před bohem i celým světem a beru sobě blahoslavenou rodičku boží Svatohorskou i svého anjela strážce, jenž svou svatou tvář ode mne byl prvé odvrátil, za svědky: že chci a budu Vás ctíti, milovati jak na věrnou manželku náleží. Chci všecko to, co mi poručíte činiti, Vám věrně pomáhati hospodařiti, jako nejmenší služebnice sloužiti, Vás věrně opatrovati a v ničemž do své smrti nehněvati. Říci mohu spravedlivě, že svých očí neosušuji od pláče, a by bylo možné Vám mou komůrku okázati, museli byste mne v srdci politovat, nebo dokonce nic nemám, jen co za hotový groš koupím, jehož od svých přátel a dobrých lidí prosebně a s velkou ještě nouzí vydlužiti se musím. Nač smutná, opuštěná žena dále živa budu? . . Ještě jedenkráte Vám k nohám padám, ruce spínám a pro boží smilování, aby se bůh nad náma smiloval zase v naší poslední hodince, prosím, abyste ode mne manželské své lásky, kteréž nejsem hodna, neodvracoval, mne politoval, na milost a za svou věrnou manželku opět do domu přijal. S tím nejlaskavějšího svého pana manžela lásce boží poroučím a zůstávám do své smrti povždy jeho věrnou Alžbětou."

A Bušecký na svou někdejší k ní lásku se rozpomenul.

O štědrý večer stará panna Kanička doprovázela paní Bětušku konečně vytrestanou do domu pana prokurátora.

Čeští stavitelé XIV. a XV. věku v cizině.

Píše

Karel Adámek.

Nepřátelé naši boj dobře promyšlený a obezřele vedený proti nám podnikajíce bytí naše národní nejenom na poli politickém, ale ve všech oborech života najmě pak v oboru vědy a umění hubí a ohrožují; popírajíce minulost kultury české upírají i veškeru budoucnost kulturním snahám českým, upírají nám vůbec sílu životní a rozhlašují, že prý co překážka vývoje kultury zničeni a zmařeni býti musíme. Mimo boj politický nepřátelé naši nejusilovněji o sfalšování a odčinění dějin kultury české pracují. *Všestranný útok* vymáhá *všestrannou obranu;* musíme bránit *veškeré* ohrožené posice; proto musí neposlední péčí naší býti *uhájení dějin umění českého proti křivým výkladům lžihistoriků;* tím uhájíme nejslavnější část dějův, nejkrásnější a nejvznešenější plody a květy národa našeho.

Kulturu, umění arciť dle národů aneb dle hranic zeměpisných přísně rozlučovati nelze, avšak nelze také pod mlhavou rouškou kosmopolitismu více méně samostatné a různé směry věd i umění a různých národův zneužívati. Jen vyhledáváním vzájemných svazků, jimiž snahy kulturní samostatně dospívají, lze celistvě a věrně vylíčiti obraz činnosti jednotlivého národa v tom kterém umění, jen s tohoto povzneseného hlediště obecného lze důkladně význam toho kterého údobí proniknouti; proto i dějiny umění českého nemohou v umění domácím pomíjeti vlivu cizího; při tom pak s hrdostí můžeme ukázati na nepopíratelné faktum, *že v dobách umění českého nejslavnějších domácí samostatný ráz a vývoj umění českého cizím vlivem nikdy porušen ani zhněten nebyl, že však národ český mistry svými cizině každou půjčku vrchovatě splatil.* Toho dokladem nejjasnějším jest *„zlatá doba* českého umění“ za vlády Karla IV. (1346—1375). Tehdy veškerá umění v Čechách se plnou silou rozvíjela; malířská škola česká po staletém vývoji v století XIV. vnitřní hodnotou, dokonalostí děl svých všecky současné školy předstihla; památky stavitelské, sochařské a řezbářské z doby Karlovy k nejdrahocennějším pozůstatkům umění v Evropě vůbec náleží. Mistři cizí (připomínám jen výtečné malíře Štrasburské *Mikuláše Wurmsera* a mistra *Kuncze,* stavitele dómu sv. Víta *Matěje z Arrasu* a *Petra Parléře,* sochaře a kovolitce *Klusenberka* atd.) v Čechách novou školu nezaložili, ale k domácí samostatné škole české přilnuvše, zásady a pravidla její uznali a jim se podrobili.

O *malířství* českém věku XIV. jakož i domácích památkách uměleckých doby té u nás již častěji psáno a jednáno bylo;*) zde chceme dle sil svých podati příspěvek k dějinám českého umění stavitelského.

*) Připomínáme důkladná pojednání *A. D. Výška* „o středověkém malířství v Čechách“ (v Musejníku 1866); různé články J. E. Vocela v časopisech odborných a téhož „Grundzüge der böhmischen Alterthums-

Zakládaje četné budovy monumentální v Praze i v jiných městech českých jakož i v jiných zemích, zejmena pak uměje šťastně voliti ředitele staveb podnikaných, získal sobě Karel IV. o neobyčejný rozvoj umění stavitelského i sochařského v Čechách platné a trvalé zásluhy; přispěním jeho architektura, tato „máti veškerého umění", vynikla tak, že stavební huť česká XIV. věku předstihla a *po staletí zásadami i náukami svými ovládala umění stavitelské v celé střední Evropě.*

Francie jest kolébka gotiky,*) mistři francouzští sloh ten rozšířili též v Německu, za vlivu mistrův francouzských a stoupencův jejich vyvinuje se i gotika doby Karlovy v Čechách i v zemích sousedních; chrám panny Marie (Frauenkirche) v Norimberku (zal. r. 1355) jest postaven v nezměněném gotickém slohu francouzských kathedrál.**) Ale v Čechách se francouzský sloh gotický nedomohl takové *naprosté* platnosti jako, namnoze v Německu. Již před Karlem byl v Čechách samostatný, v podstatných věcech původní sloh romanský vyvinut, již tehdáž mistři čeští samostatným směrem se ubírali a huť stavitelská zajisté již před Karlem v Čechách zorganisována byla.***)

Gotické stavitelství ujalo se v Čechách přičiněním ve Francii vychovaného Karla IV., když byl Matěje z Arrasu a Petra Parléře ku řízení stavby dómu Svatovítského do Prahy povolal.

Matěj z Arrasu přišel do Prahy nejspíše r. 1344 (zemř. v Praze r. 1352); co stoupenec hutí západních a školy francouzské Pražskou huť stavební novými náukami zajisté osvěžil a tím připravil půdu vydatnému působení geniálního mistra Petra Parléře, kterýž od smrti mistra Matěje až do počátku XV. věku stavbu Svatovítskou řídil.†)

---

kunde"; *V. V. Tomka:* „Dějiny města Prahy," v „Památkách archaeologických," jakož i v Mikovcových „Starožitnostech" složeno jest drahně zajímavých a důkladných pojednání. Staří historikové a kritikové němečtí psávali o českém malířství dosti střízlivě a objektivně, ukazuj jen k úvahám *Bedř. Schlegla, Al. Primisera, Quirina Jahna, Bedř. Waagena* („Kunstwerke und Künstler in Deutschland," 1843—1845, 3 díly; téhož: „Handbuch der deutschen und niederländischen Malerschulen" 2 díly) a j.; v novější době i Francouzové české školy malířské důkladněji sobě všímati počínají, *Michielsovo* pojednání o škole české v „Gazette des Beaux Arts" (sešit prosincový 1872 a únorový 1873) mnohoslibný jest v ohledu tomto počátek. — K vypočítání nesprávných a překroucených úvah spisovatelův německých o umění českém by celá kniha nestačila. Hanění a snižování všeho českého, tedy i českého umění patří na ten čas u Němcův mezi hlavní znaky kulturního jejich snažení.

*) Neprávě sloh gotický germanským nazývá se.

**) Geschichte der Reichsstadt Nürenberg zur Zeit Kaiser Karls IV. von Dr. Leichner 1873, str. 145. Rettberg: Nürenbergs Kunstleben. 1854, str. 31 a j.

***) Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, herausg. von Dr. A. Adolf Schmidl 1845. č. 78. — *J. E. Vocel: Das Bischofshaus zu Kuttenberg,* str. 604.

†) O stavbě dómu Pražského, jakož i o Matějovi z Arrasu a Petrovi Parléřovi podávají zprávy důkladné a zevrubné: *Archaeologické památky* 1861; — *V. V. Tomek:* Příběhy stavby kostela sv. Víta na hradě Pražském; Tomkovy Dějiny Prahy II. díl; *Dr. Ambros, Dr. Glückselig* a *Grueber* v monografii dómu Svatovítského; *Starožitnosti* Mikovcovy I. a II. díl a j.

Petr Parléř, zakladatel a náčelník věhlasné hutě Pražské, z nížto nejvýtečnější stavitelové věku XIV. a XV. vyšli, stál v čele všech současných stavitelův v Evropě a nejen co stavitel ale i co sochař a řezbař slavné nabyl pověsti; díla jeho jsou nejdůstojnějšími památkami umělecké doby Karlovy.*)

V době Karlově i po svědectví Němcův**) národ český historicky platně u vývoj architektury zasahuje; ve všech za vlivu francouzského v XIV. věku podniknutých stavbách českých vládne „sloh národně změněný". Doba Karlova však jest i tím důležitá, že v ní staletý, ani válkami husitskými nepřerušený vývoj stavitelství českého (jestiť i slavná *doba Vladislavova* jen přirozený výsledek organického postupu) založen jest, a že v ní umění české nejrozhodněji na umění v zemích sousedních působilo. Tento rozhodující vliv českého umění stavitelského věku XIV. a XV. v cizině chceme zde ukázati.

Mimo dóm *Kolínský* pokládají Němci vším právem *dóm sv. Štěpána ve Vídni*, kathedralu *Řezenskou* a *minstr Štrasburský* za nejčelnější památky středověkého stavitelství v Německu; věže těchto chrámů jsou korunami gotiky, která v sestrojování věží vůbec vrchole dokonalosti a slávy dostoupila. A tato velkolepá díla, jimiž se Němec před celým světem vychloubá, *jsou díla česká; mistři hutě Pražské jsou původcové a stavitelé oněch obdivovaných věží.*

Sloh těchto se podobností charakteristických známek i podrobností srovnává úplně se slohem současných staveb hutě Pražské a ukazuje k stejnému jich původu. Tak kdy by nebylo ani historických i v chronologickém postupu založených dokladů, již sloh staveb těch jest patrným důkazem, že povstaly za vlivu a přičiněním mistrův školy Pražské. Historické toto faktum, jež ani Němci při nejlepší vůli odčiniti nemohou, jest nejskvělejší doklad zušlechťujícího vlivu školy české na veškeré umění v střední Evropě v XIV. a XV. století. „Nápadné a různé ohlasy českého směru a citu (Gefühlsweise) při dómu sv. Štěpána ve Vídni se objevující" vysvětlují si Němci***) tím, že za arcivévody Rudolfa IV. a v druhé polovici XIV. i na počátku XV. věku při tomto dómu *„více mistrův českých pracovalo"*.

Prvotní plán dómu Svatoštěpánského vyhotovil mistr *Krakovský Oktavián Falkner*. Hlavní část dómu: loď i věž byly stavěny v druhé polovici XIV. a na počátku XV. věku, kdy škola česká v plném květu byla. Bohatá ornamentika, zajímavá rozmanitost kružeb, lepost i ušlechtilost všech tvarů a základní podobnost ano přímo totožnost sestrojení i motivův provedení se zásadami a výkony školy české, to jsou památky mistrův českých při dómu tomto. Loď jeho dostavěl slovutný stavitel *Václav z Čech* v Klosterneuburku usedlý a odtud též *z Klosterneuburka* zvaný. Týž vyhotovil plány obou hlavních věží, věž jižní

*) Díla Petra Parléře vypsal a seznamenal prof. Grueber v monografii: Die Kathedrale St. Veit etc. Ukazujíce k spisům a k pramenům výše uvedeným, připomínáme, že vylíčení umělecké činnosti Petra Parléře vůbec a v Čechách zvláště předmětem tohoto pojednání není.

**) *Kugler:* Handbuch der Kunstgeschichte II. 178.

***) Dr. *C. v. Lützow:* Die Meisterwerke der Kirchenbaukunst str. 288, *Fr. Kugler:* Geschichte der Baukunst III. díl. 319. a j.

pak do dvou třetin výšky postavil. Po smrti jeho mistr *Hanuš Prachatický* v l. 1407—1433 dle prvotních plánů Václavových věž Štěpánskou dostavěl. Současně s těmito mistry i později při dómu Štěpánském pracovali také mistr *Antonín Pelhřim*, stavitel staré radnice Brněnské; *Jan z Prahy* také *Čech* neb *Pehaim* zvaný; v letech 1420 až 1430 v zápisech stavby zaznamenán jest také mistr *Jane Pehem* neb „Hans Pehm".*)

Antonín Pelhřim stavěl zde hlavní část ozdobných, teprv v novější době dostavených přístřešních štítů podél lodi chrámové.

Mistr *Václav* (Wenzla) Klosterneuburský pokládán jest namnoze také za původce plánů a věže *kathedraly Řezenské*, jakož i za stavitele křížové chodby při tomto chrámu v l. 1411 a 1416 postavené. Mistr *Hanuš, kamenník z Čech* r. 1460 v Řezně zemřelý, 43 let při kathedrale Řezenské pracoval.**)

Za Karla IV. vzájemnost Čech a zemí sousedních rozkvétajícím obchodem stále utužovala se, Praha byla té doby s jihoněmeckými městy, najmě pak s Norimberkem a s Řeznem v stálém obcování, jsouc tehdy sídelním městem říše římskoněmecké. Biskupství Řezenské, k němuž Čechy po drahnou dobu a z části také za biskupa Dětřicha patřívaly, mívalo v Čechách velký vliv. Měšťané Řezenští již v XIII. věku, jakož i později v Praze usazovali se, u dvora Karlova v Praze nejednou meškával biskup Řezenský.***) Za takových poměrů světští i církevní hodnostové Řezenští v Praze vynikající díla školy české poznali a tu zajisté vynikající mistry ku stavbě kathedraly Řezenské získali. Stavitel věže Řezenské Václav nabyl v Řeznu práva občanského; k vyzvání rady městské opevnil Řezenskými dobytou pevnost Ehrenfels.†) Mnozí spisovatelové němečtí mají za to, že tento mistr jest z rodiny tak zvaných *Junckerů* z Prahy. V stavebních účtech kathedraly Řezenské při r. 1408, tedy *před* příchodem mistra Václava do Řezna, zapsán jest stavitel Liebhard Mynher; namnoze má se za to, že také tento stavitel pochází z rodu Junkherrův Pražských, příjmí *Mynher* že pak vzniklo toliko chybným čtením příjmení „Junkherr" v starém rukopisu.††)

*) *Slovník Naučný* IX. 840. *C. v. Lützow:* Die Meisterwerke 288. 289. *Dr. Naumann:* Archiv für die zeichnenden Künste 1869 str. 182. *Heideloff* Bauhütte des Mittelalters. 31. 32.

**) *Dr. Naumanns Archiv*, 1869 str. 182.

***) *Dr. Lochner:* Geschichte der Reichsstadt Nürenberg zur Zeit Kaiser Karls IV. 1347—1378. Berlin. 1873. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission* f. E. d. B. 1865. LXXXIV. *V. V. Tomek:* Dějiny Prahy I. 290, 218. II. 35, 513.

†) Mittheilungen d. C. C. f. E. d. B. 1865 LXXXIV. *Schnegraf:* Nachträge zur Dombaugeschichte str. 180. Týž: Geschichte des Domes zu Regensburg III. 231.

††) *Dr. J. Sighart* (Mittheilungen d. C. C. f. E. d. B. 1865 LXXXIV.: Die Junkherren von Prag, Architekten des XIV. J.) vyznává sice, že se mistr Václav v listinách nikde *nenazývá* „Junkherr", má však za to, že příjmí *„Junkherr" není* jmeno rodinné, alebrž že ukazuje k vznešenému původu mistra tohoto. Dosud zachovaný plán věže severní připisuje dr. S. tomuto *„současnému českému rodu mistrův"* (Junkherrům), a sděluje, „že ze soukromých sdělení jemu známo jest, *že Junkherrové také při dómu Štěpánském ve Vídni pracovali"*; to však dosud zjištěno není. Dr. S. při-

Matěj Roriczer, nejčelnější stavitel kathedraly Řezenské v XV. věku, znal zajisté také důkladně a zevrubně nauky a pravidla hutě Pražské, ve svém spise o stavitelství r. 1486 vydaném, dovolává se mistrův „Junkherrův z Prahy" i co spisovatelů i co stavitelů věhlasných, ano tvrdí se, že byl Roriczer žákem oněch mistrů.

Jakkoliv činnost mistrův českých v Řezně doaud úplně a důkladně objasněna není, tolik na ten čas jisto jest, že nejčelnější části kathedraly Řezenské za vlivu Pražské hutě dle plánů mistrův českých založeny byly, jakož i že mistři čeští po drahnou dobu stavbu chrámu tohoto bezprostředně řídili; neméně zřejmo a vlastním seznáním mistra Matěje Roriczera*) utvrzeno jest, že také v druhé polovici XV. věku stavba tato úplně v duchu i slohu české školy, jejíž nauky Roriczer slavně uznává, vedena a řízena byla.

Lze vůbec míti za to, že při stavbách, jež za Karla IV. v Německu podnikány byly, mistři hutě Pražské pravidlem první a rozhodující místo zaujímali, a právě tím že sláva stavební hutě české nejvíce v střední Evropě se rozšířila**) — Nejdůležitější památkou umělcův českých v cizině v století XIV. jest světoznámá *věž minstru Štrasburského,* které se znalci co chloubě umění světového obdivují.

Nynější minstr postaven jest na místě starého chrámu z X. věku v století XIII. XIV. a na počátku XV. věku.***)

pomíná, že Junkherrové v l. 1380—1430 plány četných staveb v Bavořích zhotovili, stavby ty však nevypočítává. — *J. Seeberg* (Dr. Naumanns Archiv 1869 str. 180. 181) uznává, že plány věží Řezenských mohou býti dílo hutě Pražské, připouští, že mohou býti Junkherrové původci plánův těchto, avšak tvrzení o *bezprostředním* účastenství mistrův těch ve stavbě prohlašuje za nedokázané a praví, že se mistři čeští v Řezně působící nikdy Junkherrové nepsali aniž tak psáni bývali.

*) Roriczerův spis *Von der Fialen Gerechtigkeit* vydán jest v Eichstädtu 1486; Roriczer tam slibuje, že bude vykládati o umění stavitelském: „und nit allein aus mir selbst, *sunder* (wie es zu-)vor *auch die alten der Kunst Wissende, und fürnemlich durch die Junkhern von Prag erkläret ist.*" O tak zvaných „Junkherrech" z Prahy níže jednáno bude. Zapomenutý tento spis Roriczerův v době novější *Stieglitz, Hoffstadt* (Geschichtliches A. B. C. Frankfurt 1840), *Heideloff* (Bauhütte des Mittelalters in Deutschland, Norimberk 1844) a *Reichensperger* (Trýr. 1845) nově vydali a vyložili.

**) Mimo stavby v Čechách uvádí *Grueber* (Die Kathedrale S. Veit etc. 49—55) tyto stavby z doby Karlovy: ve *Vratislavi* klášter Augustiánův (zal. 1352), chrám sv. Doroty a palác královský; obnova paláce císařského v Ingelheimu; chrám v Tarentu (zal. 1355); chrám panny Marie v Norimberku; oltář v Cachách; obnovení kláštera bavorského ve Vindberku; zámek a most ve Fürstenberku; radnice a více kostelův v Tangermünde, a j.

***) Nejstarší zprávy o stavbě minstru zachovaly se v kronikách *Closenerově* (do r. 1362) a v kronice *Twingera z Königshovenu* (do r. 1365). Ale v těchto nejdůležitějších pramenech nejsou jmena stavitelův zaznamenána, ani paměť prvního stavitele minstru *Ervína ze Steinbachu* v zápisech těch zachována není. Neméně kusé jsou i jiné archivální pomůcky; i původní plány stavby k objasnění dějin jejích nepodstatně přispívají. V archivu a v bibliothéce Štrasburské uložené druhdy zápisy z velké části (a mezi nimi pohříchu i velmi důležité *Specklinovy dějiny Elsaska a Štrasburku* do r. 1414 i zápisy historické do r. 1589) shořely při bombardování Štrasburku r. 1870. Část zápisův Specklinových zachovaná jest v *Hegelově sbírce kronik.*

Stavbu minstru do r. 1263 řídili biskup a kapitula, ustanovujíce ředitele i správce její („pfleger und schaffner des Frauen werkes"); od té doby však rada městská v řízení stavby této uvázala se a tím nastává nová doba hutě Štrasburské; vymknuvši se z područí úzkoprsých a výstředních směrů kněžských rozvíjela se plnou silou a za nedlouho pravidly, tajnostmi, zásadami i vymoženostmi svými předstihla ostatní hutě německé a po staletí rozhodovala o veškerých otázkách umění stavitelského v celém Německu.*)

Nejstarší známý stavitel minstru Štrasburského jest *Ervín ze Steinbachu*, kterýž loď hlavní r. 1275 dostavěl a r. 1277 průčelí s věžemi založil a je po čtyřicetileté činnosti až nad překrásnou růží gotickou dostavěl († 1318). Po smrti jeho v stavbě průčelí pokračovali *Ervín II. a III.* (magister operis), nejspíše synové jeho; ještě r. 1339 při stavbě minstru působili, téhož léta nejspíše zemřeli. Tak rodina ta po 60 let stavbu minstru i huť Štrasburskou řídila.

Ervín II. a III. dostavěli nejspíše dle původních plánů otcových druhé patro průčelí a to v době, kdy také mylně Ervínovi I. připisovaná věž Freiburská (r. 1330) dostavěna byla.**)

Severní a jižní věž průčelní v r. 1365 po základ jehlanů věžních, t. až po nynější temeno věže jižní nad třetím patrem průčelí dostavěny byly; na těchto temenech měly dle plánu Ervínova založeny býti věžní jehlany, avšak na sklonku XIV. věku Ervínův plán změněn a rozšířen jest a oba čtverhranné průčelní střední stavby o patro vyšší trupy Ervínových věží spojeny jsou nad růží gotickou přistaveným patrem třetím, jehož stavitelem byl nejspíše *Claus z Lohru* v Badensku a

*) Když r. 1459 v Řezně velká jednota sochařů a kamenníků německých se zorganisovala, mistr stavby minstru Štrasburského *věčným* starostou tohoto bratrstva jmenován jest, i nazýval se „unserer Ordnungen des Steinwerks Oberster Richter." Náčelník hutě Štrasburské (Oberstuhl von Strassburg) zůstal nejvyšším rozhodčím hutí německých, i když Štrasburk k Francii přivtělen byl; teprv r. 1787 říšský sněm v Řezně spojení uměleckých spolků německých s hutí Štrasburskou zrušil. (Archiv für die zeichnenden Künste, herausg. von Dr. Naumann, 1869 str. 198). J. Seeberg: Die Juncker von Prag und der Strassburger Münsterbau. 1871. str. 19—21. Města porýnská vůbec od věků byla střediska hnutí duševního v Německu: v Kolíně nad Rýnem založena jest nejdůležitější malířská škola staroněmecká; v Mohuči nalezen tisk; ve Vormsu slaví Lutherova reformace vítězství nad Římem; v městech porýnských (v Kolíně, v Mohuči, ve Vormsu, v Špýru, v Štrasburku, ve Freiburku, a j.) zachovány jsou nejdůležitější středověké dómy německé.

**) Památka Ervínův zachována jest najmě v nápisech, kteréž nalezli *Boisserée* a archaeolog *Engelhard* r. 1816 v minstru i při hrobkách v kapli sv. Jana křtitele, v níž stavitelé pochováni byli. *Dr. Schneegans* v Revue d'Alsace (Colmar. 1852. *L'epitaphe d'Ervin de Steinbach.* 1—15; 69—86) a *J. Seeberg (Die Juncker von Prag* 21—31) nápisy tyto důkladně rozebrali. Pojednání Schneegansovu připojeny jsou snímky nápisův těchto, které jako nápisy v dómu sv. Víta v Praze vzhledem k Matějovi z Arrasu a Petru Parléřovi jsou nejdůležitější a nejvážnější prameny zpráv o rodině i o působení Ervínův. Objevením nápisův těchto rozhlášena jest sláva Ervínův tak, že po drahnou dobu za jediné původce a stavitele minstru Štrasburského jmíni byli. Viz zprávy o Ervínech: *Königshovenova* kronika kap. 5. *Dr. Schneegans:* „La Statuaire Sabine" (Revue d'Alsace. 1850. str. 60.) *Hegel:* Ueber den Münsterbau.

Ulrich z Ensingenu, kterýž při dómu Ulmském (1391—1394) a při minstru Štrasburském (okolo r. 1400) pracoval.*) Třetím patrem středním pokažena jest ušlechtilá harmonie průčelí Ervínova; přístavek tento jest zřejmým důkazem úpadku hutě Štrasburské na sklonku věku XIV.; znovuzrození hutě této na počátku XV. věku (r. 1402) mistrem *Michalem Freiburským* provedené, ukazuje zajisté k nutnosti i k potřebě takového podniknutí, aby další rozklad hutě odvrácen byl.**)

Na počátku XV. věku dokonána jest stavba minstru až na horní stavbu věží; v době, kdy huť Štrasburská hluboko klesla, měla být podniknuta nejobtížnější a nejumělejší část stavby celé, minstr měl být stavbou věží dokonán; v té době také povstala světoznámá věž Štrasburská.

Ervín pokládá se obecně za původce minstru Štrasburského, zásluhy mistrův po smrti jeho při minstru působících zneuznávají se; Ervínovi připisují se bez rozpaků i konstrukce před ním již provedené, jakož i stavby teprvé po jeho smrti navržené a provedené; tak pokládá se i za původce nové, průčelí minstru velebně korunující věže a přece Steinbachové věž tuto ani neprojektovali ani nestavěli, ano „projektování věže takové ani v duchu tušiti nemohli.“ ***) Když byl prvotní plán Ervínův nepřiměřenými přístavky podstatně změněn, nebylo ani lze věže dle prvotného plánu Ervínova ukončiti, stavba přiměřených velkolepějších věží zdála se býti i vzhledem k základům, jež prý časté zemětřesení porušilo, přímo nebezpečná.†)

Jak nesnadné bylo za takových poměrův rozřešení úlohy tak velké geniálním návrhem! „Ale veliký úkol tento podniknut a vykonán spůsobem podivuhodným, bezpříkladným.“

Věž severní nad plošinou dle plánů Ervínových dostavěnou jest nové, samostatné, velkolepě projektované i směle provedené dílo. Půdorysy i nákresy této osmihranné věže se čtyrmi nárožními, projímanými vížkami schodovými až po jehlan temenový co do návrhu i co do provedení jsou znamenité, dokonalé dílo umělecké. Štíhlá a spanilá tato věž s úžasnou smělostí, s nedostižnou svěžestí vydechnuta jest přímo k obloze.

Průdušný osmihran věže Štrasburské v celku i ve všech podrobnostech jest dílo neobyčejné, při vší lehkosti přece pevné a mohutné. Ervín stužil průčelní základy věží nárožními opěrami, idea tato provedena jest důsledně i v osmihranu věžovém, jenž stužen jest ozdobnými vížkami bočními; vížkami těmito vyvedeny jsou důvtipně schody až po závratnou výši. Umělá a důmyslná klenba vnitřní koby osmi-

*) *Strobel:* Geschichte der Elsass III. 459. 460. Rukopis *Dr. Hecklera* z r. 1736. Mimo mistry jmenované také současníci Parléřovi mistr *Gerlach* (1349), *Cuntz* (1382) a *Michael Freiburský* při minstru Štrasburském působili. (*Hegel:* Ueber den Münsterbau 1017. Archiv Štrasburský sv. 29. str. 2.)

**) *Dr. Schneegans* str. 69.

***) *Dr. Schneegans* str. 60. Dr. Naumanns Archiv. 1869. str. 164. 201. *J. Seeberg:* Die Juncker etc. str. 17.

†) Zemětřesení, jímž i minstr valně utrpěl, bylo v Štrasburku v l. 1279, 1289, 1291, 1348, 1356, 1357.

hranu jen ze žeber gotických složená právem se za jediný toho druhu mistrokus pokládá.*)

Věž Štrasburská jest nejdůležitější věžní stavba v Porýnsku a důkladní znalci mají za to, že dle plánu mistrův stavby této i dle usnešení senátu Štrasburského toliko touto *jedinou* věží minstr měl být dokonán a že dvě věže průčelní projektovány nebyly, tak že sluší minstr Štrasburský v nynější podobě míti za dílo úplně dokonané. Na základě pilného a všestranného bádání v době novější návrh na dostavení minstru postavením věže druhé co nevhodný a intencím původcův minstru odporující zamítnut jest.**)

Věž Štrasburská již po dostavění budila úžas a obdiv domácích i cizích; tak Eneáš Sylvius, potomní papež Pius II., prohlašuje věž tuto za „dílo zázračné, velkolepě a nejvznešeněji sestrojené". Novější kritikové němečtí i francouzští vesměs shodují se v tom, že věž Štrasburská *nižádným podobným dílem dostižena není,* že tomuto vzornému dílu toliko věž Štěpánskou ve Vídni po bok stavěti lze; ano věž Štrasburská obecně uznána jest za největší výkon stavitelství gotického.

Kterak bylo však možno v době, kdy huť Štrasburská, jak jsme byli poznali, úplně byla klesla, provesti dílo tak veliké? Kterak vysvětliti tento vnitřní odpor?

Snadná a platná, poněvadž historicky nepopíratelně zjištěna jest k záhadné otázce této odpověď: *Osmihran věže Štrasburské není dílo hutě tamější, není plod mistrův německých; dílo Ervínovo, minstr Štrasburský, dokonali obdivovanou věží mistrové čeští.*

Toto tvrzení doložíme obšírněji.

Mocní biskupové Štrasburští nejednou do Prahy ku dvoru Karlovu zavítali; tak r. 1355 v Praze meškal biskup Jan; velké slavnosti dvorní r. 1373, když Karel IV. synům svým Václavovi, Zikmundovi a Janovi Braniborsko v léno uděloval, účastnil se i Lambert, biskup Štrasburský. V matrice právnické fakulty Pražské v XIV. věku mimo

---

*) *J. Seeberg:* Die Juncker, 42. 44. *Dr. Naumann Archiv* 1869. str. 166 až 168 a j. *v. Görres:* Der Dom zu Cöln und das Münster zu Strassburg. 1842. str. 43—45.

**) *Handbuch der Kunstgeschichte Fr. Kugler* a *V. Lübke* 1872. II. díl. 45. 46. 210. (Ve spisu tomto osmihran Štrasburské věže chybně *Hültzovi* se připisuje.) *Dr. Schneegans: L'épitaphe* etc. str. 11. *Dr. Schneegans* tvrzení své o úplném dokončení minstru opíral o svědectví listinná; monografie minstru, o níž pracoval a v kteréž by byl i tuto otázku důkladně objasnil, vydána a snad ani dokonána nebyla. *Alfred Woltmann* v „National Zeitung." Berlin. Čís. 526, 4. listop. 1870. *J. Seeberg: Die Juncker* str. 82. — Minstr Štrasburský již r. 1548 *Kašpar Morand vyobrazil;* obraz *Specklinův* jest z r. 1587; velká dřevorytina *Tob. Stimmera* vydána jest ve více listech r. 1574; mědirytby minstru vydali: *Seupl, Isak Brunn* (1615), *Bayer* a *Schnell; Günther* a *Oberthür* r. 1827. Z *plánů* minstru zachováno jest pět úplně provedených plánů Ervínových, pak plán věže až po temenový jehlan a plán temenového jehlanu; mimo to zachovány jsou dva nákresy na pergamenu, jichž původce zjistiti nelze. (Naumanns Archiv. 1869. str. 167. 168.) Zajímavé snímky původních plánů minstru: střední části průčelí a horní věže, prvotně projektovaného osmihranu a jehlanu temenového vydal *K. V. Schmidt* r. 1850.

jiné cizince zapsáno jest mezi členy fakulty této i drahně kanovníků Štrasburských. V XIII. i v XIV. věku podnikaví obchodníci Štrasburští i do Čech dojížděli, ano i v Praze trvale se usazovali. Tato historická fakta ukazují k čilé vzájemnosti Štrasburku i Prahy za časův Karlových, kdy podnikána jest stavba minstru Štrasburského, a z toho jde zřejmě na jevo, že činnost umělcův Pražských i slavné působení stavební hutě Pražské v Štrasburce neznámo nebylo, i jest zcela přirozeno, že správcové stavby minstru, tehdáž rada městská, když nebylo k dokončení stavby této v Štrasburku mistra schopného, zření své obrátili k huti Pražské, tehdáž nejslavnější, a že k provedení úkolu tak velikého jako čestného, povolali uznané a na slovo vzaté žáky Parléřovy, mistra *Jana* a *Václava z Prahy.* *)

Ku pokračování díla Ervínova tehdáž nad mistry Jana i Václava z Prahy nebylo stavitelů schopnějších a povolanějších; tito *mistři Pražští vykonali ve Štrasburku dílo nevídané, podivuhodné, úžasné, byliť oni rozhlášené nejvyšší autority stavitelství kostelního*, vynikali vědeckým propracováním theorie, pravidla a resultáty mistrův těchto po drahnou dobu v kruzích nejširších uznávány jsou za rozhodné; umění své i v praktickém stavitelství spůsobem nedostižným ukázali. **) Jak velké váhy nauky mistrův Pražských byly, vysvítá také z výše položeného svědectví Roriczerova.

Nejstarší zpráva o umělecké činnosti těchto mistrův Pražských, jež Němci *Junckery* nazývají, zachována jest v *zápisech Vratislavských.*

Za panování Karla IV. podnikáno jest ve Vratislavi, jak svrchu již podotknuto, drahně staveb monumentálních, při nichž sám Petr Parléř jakož i jiní mistři a žáci školy jeho účastnili se; umělecké školy české a slezské věku XIV. téměř úplně splynuly. ***) Mimo jiné mistry zanešeni jsou r. 1368—1388 v knihách městských ve Vratislavi †) *„Michel beem der mwerer"*; *„Michel lapiccida"*; *„Hannus Junckir der mwrer"*; mistr Hanuš psán též *Junkjr, Junckio, Jungnich. Dr. Volfgang Lazius* (r. 1555), medikus a historik krále Ferdinanda I., vypisuje, že znak bratrstev malířův vymohli *„stavitelé věže minstru Štrasburského, Jungherové z Prahy"*. ††)

Archivář *Specklin* (nar. 1561) k roku 1365 poznamenal, že téhož roku byla věž minstru až po temeno (prvotně Ervínem projektované), po čtyři schodové vížky (po úpatí osmihranu) „hotova, udělána a dokončena" (verfertiget, gemacht und vollendet). Téhož roku měla být věž i čtyři vížky schodové (bis an die vier Schnecken) dostavena, což *oba Junckherrové z Prahy a Jan Hültz z Kolína provedli.* —†††)

---

*) *Elsassische Neujahrsblätter.* Bazilej 1847. — *V. V. Tomek:* Děje Prahy I. 290. 318. II. 35. 69. 313. — Týž: Děje university Pražské, I. 79.

**) *Dr. Naumanns Archiv,* 1869 str. 164—200. — *J. Seeberg:* Die Juncker str. 17.

***) *Naumanns Archiv,* 1869 str. 171. *Grueber:* Die Kathedrale S. Veith. 35. Petr Parléř zhotovil ve Vratislavi náhrobek biskupa Pogrella.

†) Seznam měšťanů Vratislavských, pak Lib. Sign. II. IV. VI.

††) *Dr. Lazius:* De migrationibus gentium. lib. VIII. Vídeň 1555; Bazilej 1572, str. 515; Antverpy 1698 str. 408.

†††) Rukop. kronika Specklinova, druhdy v bibl. městské *„nochmals habens die zwei Junckherrn von Prag und Johann Hild (Hültz) von Köln ferdig ge-*

Též jiní spisovatelé starší (tak *Martin Crusius, Zeiller, Fr. Guillome*) zachovali zprávy o působení těchto mistrův našich ve Štrasburku.*)

Méně svědomiti byli někteří kronikáři Štrasburští, tak *Hoseas Schad* i *Schweighäuser*, jižto z domácích pramenův a najmě za zápisův Specklinových zprávy své o minstru čerpajíce buď úmyslně aneb z ledabylosti zprávy o mistrech Pražských buď úplně pomíjejí anebo překrucují.**) Pomocí takových „dějepisců" vymizela téměř paměť činnosti mistrův Pražských ve Štrasburku, tak že i novější jinak na slovo vzatí dějepiscové umění o mistrech těchto mlčí.***) Jos. Görres, dr. Schreiber a Sulpice Boisserée teprv v tomto věku prozkoumavše veškeré zápisy a kroniky Štrasburské, obnovili a uhájili paměť zásluh a činnosti mistrův Pražských ve Štrasburku; oni nepopíratelně dokázali, *že mistři Pražští jsou původcové plánů i stavby severní věže minstru Štrasburského.* Boisserée zjistil v účtech stavebních jmena mistrův Pražských „*Jan*" a „*Václav*" a stopoval činnost jejich ve Štrasburku až do r. 1408.†)

Že mistři Pražští ještě v XVI. věku ve Štrasburku i v Německu veliké vážnosti a slavného jmena požívali, dokazuje v novější době nalezený, r. 1565 nejspíše ve Štrasburku na počest mistrův těchto

---

macht." Má se za to, že mistr *Jan Hültz* st. († 1369) v druhé polovici XIV. věku, tedy *před* příchodem mistrů Pražských do Štrasburku, při minstru působil; temenový jehlan, jímž osmihran mistrů pražských zakončen jest, že pak jest dílo *Jana Hültze mladšího. Schweighäuser* (Münster. und Thurmbüchlein z l. 1682—1698) mylně tvrdí, že také Hültz věž nedostavěl. Hültz ml. počal r. 1429 dostavováním věže mistrů Pražských, r. 1439 stavbu dokončil, r. 1449 zemřel. (Naumanns Archiv, 1869 str. 170). Hültz ml. po odstoupení mistrův Pražských (dle Seeberga r. 1418, Naumanns Archiv, 1869 str. 215) dostavěl tré vížek schodových, jež dle původního plánu mistrů Pražských měly býti zakončeny jehlany, a také plán jehlanu temenového změnil. Hültzův jehlan založený v plánu mistrů Pražských jest technický mistrokus co do sestrojení, není však prost vad slohových.

*) *Martin Crusius:* Annales Suevici, 4 vol., Frankfurt 1595. vol. I. pars. III. lib. 4, cap. 8, pag. 89. — *Zeiller* Reisebuch I. str. 214. — *Fr. Guillome* (prof. Freiburský a historiograf Habsburků) De episcopis Argentoratensibus. 1688 str. 58. — *Guillome* o mistrech Pražských: „Turris incepta A. D. 1277 architecto Arbuino a Steinbach, qui produxit ad quartam usque testudinem. Ceterum ad coronam perfecerunt Pragenses.

**) *Diakon Hoseas Schad* (Summum Argentoratensium etc.) o stavitelské činnosti mistrův Pražských ani se nezmiňuje, věž Štrasburskou připisuje Hültzovi, *Jos. Schweighäuser* (Strassburger Münster und Thurmbüchlein, vyd. v l. 1682—1698; 1758, 1765, 1778, 1785), opakuje plané zprávy Schadovy.

***) Viz *C. v. Lützow:* Meisterwerke der Kirchenbaukunst; — Kugler a Lübke: Handbuch der Kunstgeschichte a j.

†) *Jos. v. Görres:* Der Dom zu Cöln etc. Řezno 1842. str. 43—45. — *Dr. Schreiber:* Das Münster zu Strassburg. Karlsruhe, 1829 str. 28. 53. List *Boisseréea* z r. 1845. — Mimo to uvádím na tomto místě následující čelná díla, jež k ocenění činnosti mistrův Pražských ve Štrasburku nejvíce přičinily: *Chardin* (Revue d'Alsace. Colmar 1852. III. 320—425.) „Observations sur une medaille commémorative frappé en Strassbourg en 1565"; — *Dr. Schneegans:* Quelques additiones à l'article de Mr. Chardin sur les Junckherrn de Prague et la medaille de 1565; — *Colbery:* Antiquitées du haut Rhin. Mühlhausen, 1826; — Abbé Grandidier: Essais historiques etc. 1782 a j.

ražený *peníz památný.* *) Jest obdélný ($1^{7}/_{16}$" a $1^{4}/_{16}$" rýn.), olověný, na straně přední má průčelí minstru s věží a s nápisem: *Turris Argentoratensis,* pozadí zdobí uměle ražený obraz *tří* uhánějících jezdců v kroji antickém, německý nápis zní: *Die Drei Junckherrn = von = Prag = 1565.* Nápisy psány jsou latinskými majuskulemi. Peníz tento ražen jest nejspíše o dvoustoleté památce dostavění věže r. 1565, kdy byla dokonána velká oprava věže, v l. 1562, 1564 a 1565 bleskem porouchané. Námitka, že r. 1565 nepřipadá paměť dvoustoletého dokončení věže, kteráž teprv na počátku XV. věku dostavěna jest, neplatí, aniť kronikáři věku XVI. stavbu Ervínovu (po plošinu r. 1365 ukončenou) s dostavením věže mistrův Pražských stotožňují. Lze za to míti, že r. 1565 Ferdinandem I. obnovená a velmi činná huť Štrasburská při této příležitosti i památku někdejších náčelníků svých, mistrův Pražských, slavným spůsobem i penízem na počest mistrův oněch raženým obnovila.**)

Památný peníz tento dokazuje *jsoucnost* našich mistrův *Junckery* zvaných, a *objasňuje jich poměr ku stavbě věže Štrasburské;* že pak platí *toliko* mistrům Pražským, dokazuje, *že ještě XVI. věku mistři tito slávou svou všecky ostatní stavitele minstru zastiňovali.* Medailie z r. 1565 jest nový a zřejmý doklad velkých zásluh mistrův Pražských o vývoj hutě Štrasburské, jsou nový doklad velkého omlazujícího vlivu Pražské školy stavební věku XIV. na současné umění v Německu, byliť mistři Jan a Václav z Prahy apoštolové zásad a slohu školy Pražské v Porýnsku, a stojíce v čele nejslavnější hutě Německé působením i naukami svými theoreticky a prakticky v celém Německu rozhodovali.***)

Osmihran věže Štrasburské jest *zcela a úplně proveden ve slohu školy Pražské,* †) nárožní vížky schodovým vížkám Parléřovým při

*) Medailii tuto popsal nejprvé *Schweighäuser* r. 1842, po smrti jeho zmizela, *Berstett a Levrault* popsali ji později (*Essai sur l'histoire monétaire de l'Alsace* 1849 (?) str. 84). *Schneegans* nalezl medailii u advokáta Dorlana ve Šletstadtu ve sbírce Berstettské, pak ve sbírce medailií kníž. z Fürstenberku v Donauešinkách (2 exempl.), u pat. Himly v Elsasku (2 exempl.) a u Heppnera v Schiltigheimu. Prof. Heyder nalezl týž peníz ve sbírce svob. pána z Gemmingenu v Norimberku. Popis a vyobrazení medailie jest též ve spisu *Seebergovu: Die Juncker* etc. 51.

**) *Naumanns Archiv,* 1869 str. 217, 218, 219; — *Hoseas Schad* uvádí, že 10. července 1562 za hodinu hrom do věže Štrasburské třikrát a téhož léta 15. srpna za čtvrt hodiny vícekráte udeřil. Bouřemi také r. 1564 minstr mnoho utrpěl. Tři léta trvala r. 1565 dokončená oprava věže. *Schneegans:* Quelques etc. *Seeberg:* Die Juncker 54. *Schweighäuser:* Antiquitées du Bas Rhin, str. 166.

***) *Naumanns Archiv,* 1869 str. 219.

†) *Schweighäuser* (popis Chappuyových „Vues pittoresques de la Cathédrale de Strassbourg." Štrasburk 1827, str. 86.), *Dr. Schreiber* (Das Münster zu Strassburg, str. 28, 53), *Görres* (Der Dom zu Cöln etc., str. 43—45), *Grueber* (Mittheilungen des Vereines für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1866 seš. 6), *Seeberg* (Naumanns Archiv, 1869) a j. uznávajíce mistry Pražské za původce a stavitele osmihranu věže Štrasburské, zřejmě k podobnosti slohu díla tohoto slohu hutě Pražské a také k původu mistrův Pražských Jana a Václava ze školy této ukazují. Seeberg uznává, že tito žáci Parléřovi mistra svého a veškeré jeho žáky nedostižnými děly, jimiž i věhlas Steinbachů zastínili, předstihli.

dómu svatovítském v Praze smělým sestrojením, totožnými zásadami konstrukce, podrobnostmi slohu i provedením nápadně se podobající. Již tato obecně uznaná stejnost slohů osmihranu a současných staveb školy Pražské k společnému staveb těchto původu ukazuje.

Po starožitném chvalném zvyku zvěčňována jest v XIV. a XV. věku památka stavitelův budov monumentálních, zejmena chrámův, poprsími neb soškami mistrův; také v osmihranu věže Štrasburské zachovaly se sošky mistrův Pražských, druhdy bez důvodů kritických mylně Ervínům připisované. Sošky tyto od dávna sluly *obrazy obou Junckerův* (die beiden Junckerbilder); jsou nejspíše věrnými podobiznami. Na štítku, jejž socha v levo stojící drží, býval dle starého podání plán věže minstru, později hodiny sluneční, nyní jest štítek beze znaku. Socha tato jest nejspíše obraz hlavního stavitele osmihranu, an v radostném rozechvění prohlíží plán. Socha druhá obrazí muže, pozorujícího stavbu dokonanou, pravicí zastiňuje oči, v ruce levé drží měřítko.*)

Překrásné sošky apoštolův na věži minstrové a jiné výtečné skulptury osmihranu jsou též díla těchto slavných umělcův českých, kteří co čelní žáci Petra Parléře nejen v stavitelství ale i v sochařství, v řezbářství a v malířství slynuli. —

V Štrasburku objevují se naši mistři nejdříve as r. 1404, nikoliv co architekti nýbrž co *sochaři*, téhož léta přinešen jest do Štrasburku *„smutný obraz Marie“* z Prahy; tato historicky zjištěná událost jest prvá známka bezprostřední vzájemnosti školy Pražské s hutí Štrasburskou. *Smutný obraz Marie* s velkou poctou v minstru ve zvláštním tabernakulu vystaven, a byl tak *smutný*, že za svatý jmín a že poutníci ode všech stran k němu putovali a při něm hojně obětovali. —**) Výtečné dílo toto při hubení obrazův za reformací r. 1523 zmařeno

---

*) Sochu na levo stojící má *Schweighäuser* (Münsterbüchlein, 1772 str. 102) za obraz bývalého zakladatele a stavitele věže minstrové; *Grandidier* (Essai historiques atd. 1872) o soškách těchto píše: „la figure du premier architecte de cet édifice“; *Strobel* (Das Münster in Strassburg, X. vyd. str. 23) také sochu proti plošině jižní věže „stavitelovi Junckerovi z Prahy, nástupci Ervínovu“ připisuje. — Dle Schneeganssa jsou sošky tyto dílo Jana z Cach (1494—1505), jenž vyhotovil též sochy při průčelním vchodu do kaple sv. Vavřince. Při bombardování r. 1870 sochy tyto porušeny nebyly. O pohromách minstru při obležení Štrasburku zachovány jsou podrobné zprávy v denníku Fischbachovu, jakož i v Lützowovu měsíčníku: „Zeitschrift für bildende Kunst“ VI. ročn. příl. 1. O sochách mistrův Pražských mimo to viz: Hecklerův rukopis z r. 1736; Zschokke „Erheiterungen“, 1822 str. 141; Naumanns Archiv 1869, str. 168—170; J. Seeberg: Die Juncker, 69—73.

**) *Naumanns Archiv* 1869, str. 171. *J. Seeberg:* Die Juncker 41. *Hoseas Schad:* Summum Argentoratensium 1617, str. 16, *Specklin* (Rukop. str. 314) o smutném obrazu Marie píše: *„R. 1404 umělecký obraz Marie z Prahy v Čechách, dílo Junckherů z Prahy, jež Konrád Frankenberger dila* (minstru) *„ballier“ chrámu daroval, přinešeno jest.“* — *Schweighäuser* (Münsterbüchlein, 4. vyd. str. 91) připisuje dílo toto *„jednomu šlechtici Pražskému“*, aniž by jeho jmeno zaznamenal; *Görres* (str. 45) a *Schilter* (vydání kroniky Königshovenovy 1698, str. 565—566) uznávají výslovně *„oba Junckery z Prahy“* za mistry smutného obrazu Marie, s čímž i *Schneegans* (Quelques additions etc.) souhlasí. *Grandidier* (Essais historiques etc. 1782, str. 60) přidává se k náhledu Schweighäuserovu udávaje, že obraz ten vyhotovil „un gentilhomme de Bohême“.

jest a více nalezeno nebylo, výklenek, v němž při hlavním sloupu v minstru stávalo, na to zazděn a na místě tom později vymalován jest obraz Marie, namnoze avšak mylně týmž mistrům Pražským připisovaný.*)

Mimo „smutný obraz Marie“ byl ve Štrasburku i *„smutný obraz Kristův“*, dílo týchž mistrův Pražských, velice ctěn i obdivován; památka jeho zachována jest hlavně v pověstech Štrasburských.**) Dle těchto podání slavný sochař *„mistr Michal Čech“* ze svatého slibu Krista kříž nesoucího, „dílo zázračné a posvátně velebné“ vyřezal; výtečná řezba tato o velký pátek za obecného obdivu u hlavního vchodu v minstru vystavena byla.

Smutný obraz Kristův se v zápisech z XV. věku vždy po bok „smutnému obrazu Marie“ staví. Těmito listinnými doklady, jakož i zápisem v knize dárců a dobrodinců minstru, v níž zaznamenáno jest, že „Vetter Hans der Küfer“ a choť jeho Alžběta „smutný obraz Krista kříž nesoucího“ 9. listop. 1410 minstru darovali, dokázáno jest, že pověst výše položená v skutečné události se zakládá. „Smutný obraz Kristův“ postaven byl na postranním oltáři, výtečný slévač Špýrský Jiří Guntheimer r. 1520 k obrazu Kristovu krásnou mříž sdělal; při minstru ustanoveni byli zvláštní kustodové ku střežení „smutných obrazů“ Krista a Marie a po celý středověk obrazy tyto za zázračné pokládány byly. K nemalé škodě umění i Kristův obraz r. 1525 zničen jest.

Podobnost základní idey „smutných obrazů“, stejný a obdobný ráz jakož i současnost obou stejně výtečných a obdivovaných obrazů opodstatňují náhled, že původce smutného obrazu Kristova mistr *Michal Čech byl soudruh mistrův Jana a Václava z Prahy*, s nímž současně v Štrasburku se objevuje.***)

Tyto řezby nejspíše byly malovány; aspoň mistři Pražští prosluli též co malíři. V XV. věku vůbec a tak i v Pražské škole byly řezby i sochy malovány, Parléřova výtečná socha sv. Václava v kapli Pernštýnské, jakož i poprsí v triforiu u sv. Víta v Praze byla mistrně malována.†) Paměť jiných maleb mistrův Pražských Michala, Jana a

---

*) *Hoseas Schad:* Summum Argentoratensium atd. I malba tato v l. 1617 až 1698 byla zničena.

**) *Stöbers:* Sagen des Elsasses etc. St. Gallen 1852. II. vyd. 499—504. Rukop. kronika malíře Seb. Bühelera I. 2 fol. 116.

***) *Schneegans:* Quelques additions atd. str. 504. Týž: Strassburger Geschichten, Sagen, Denkmäler, Inschriften, Künstler und Kunstgegenstände. (Tištěno co rukop.)

†) Poprsí v triforiu u sv. Víta v Praze maloval nejspíše slovutný Karlův malíř Mikuláš Wurmser (Grueber: Die Kathedrale 25—41, Mikovec Starožitnosti I. 42—46). *Schneegans* o mistrech Pražských mimo jiné píše: „qui figurent au premier rang des artistes les plus illustres du commencement du 15me siècle et qui avont joui — de leur temps et durant tout le 15 et 16 siècles — d'une égale célébrité comme architectes, sculptures et peintres, et dont le séjour a Strassbourg se rattache à l'une des époches les plus intéressantes dans l'histoire de la construction de la cathédrale. V pověstech elsasských (Schneegans: Sagen etc. 405) jmenují se mistři Pražští výtečnými malíři.

Václava se vůbec nezachovala, známy jsou jen některé *původní výkresy* jejich na pergamenu pérem kreslené a jemně přimalované, dva nákresy jsou ve sbírce kreslin v bibliothéce university Erlangské, jeden jest ve vévodské bibliothécę anhaltské v Bernburku.

Na prvém nákresu *Erlangském* (4″—2″) zobrazeni jsou dva sedící mužové s vrkočovým vousem, jeden drží v pravici list svinutý, druhý quadrant, svrchu připsáno: *Juncker von Brag gemacht;* na druhém obrazu jest sedící muž s listem v ruce, pak o hůl se opírající muž s velkým vrkočovým vousem (5″2‴—6″2‴). Nákres *Bernburský* (5″9‴—3″): na skále stojí statný mladík v řasném oděvu, pravicí drží velkou knihu; nápis týž. Hlavy a oděvy kresleny jsou mistrně, „slohem i provedením dílům současné školy české, k níž mistři tito náležejí, úplně podobny jsou.“ *)

Nákresy tyto dokazují opět původ mistrův „Junckerův“ z Prahy a ze školy české.

Zajímavé zprávy o mistrech Pražských nalézáme také v *elsaské pověsti o původu znaku malířského.* **) Za vlády císaře Zikmunda podnikli mistři Pražští spor s hrabaty z Rappolšteina žádajíce zadostučinění za urážku, která se jim od těch velmocných šlechticů stala. Císař dal prý mistrům našim právo užívati znaku Rappolšteinského: tři stříbrných štítků v červeném poli; kterýž znak později veškerá bratrstva malířská v Německu přijala. Malíři sice již v prvé polovici XIV. věku podobného znaku užívali, avšak pověst tato zajisté historického základu prostá není; nejspíše Rappolšteinové znak podobný majíce, o užívání jeho s bratrstvem spor vedli a tu českými mistry před císařem překonáni jsou. Co do letopočtu se tyto zprávy úplně shodují, jestiť zjištěno, že Zikmund v době, kdy mistři naši v Štrasburku působili, v tomto městě vícekráte a po delší čas meškal, že tedy vynikající tyto umělce zajisté znal a že spor dotčený skutečně osobně rozhodnouti mohl.

Nápisy památnými, jak bývalo zvykem, při minstru Štrasburském, památka našich mistrů nezachovala se a také náhrobek jejich v minstru, v němž ostatní stavitelové pochováni jsou, nalezen nebyl, z čehož arciť

---

*) V katalogu sbírky Erlangské zanešeny jsou kresby tyto: skříň I., sv. A. *nejstarší kresby*, jmeno mistra: Juncker von Prag č. 1. a 2. Nákresy tyto jsou nejspíše návrhy skulptur. Nákres Bernburský jest v I. díle sbírky. V XVI. věku bylo více nákresův od mistrů těchto známo, tak v seznamu maleb i antik Vilib. Imhofa star. (sestavován l. 1573—1574, nyní v Norimberské bibliothéce městské) a v inventáři pozůstalosti Imhofovy z roku 1580 (nyní v Germanském museu Norimberském) jest poznámka: Item Ein Buch Inn Leder eingebunden, darein gelegt Allerley von der Hand gerissen Alte stückh, *darinnen vil von den Junckherrn von Prag etc.* Má se za to, že kresby Erlangské a Bernburské jsou pozůstatky této sbírky Imhofovy. Erlangské kresby péčí prof. dr. Heydera byly fotografovány. (Naumanns Archiv, 1869 str. 174—176, 220—223. Mittheilungen der k. k. C. C., 1865 LXXXIV.) Po drahnou dobu také stavební nákresy v Erlangách chované, mylně mistrům Pražským připisovány byly, avšak jsou z pozdější doby, a není v nich ani památka geniálnosti původcův věže. (Recensionen, 1865 č. 43.)

**) *Schneegans:* Sagen etc. 405. *Dr. Lazzius:* De magrationibus etc. r. 1698 fol. 408. *Martin Crusius:* Annales Suevici, 4 vol. 1595. vol. I. str. 89. *Zeiller:* Reisebuch I. str. 214.

odvozovati nelze, že by nápis takový druhdy v minstru nebýval! Poněvadž pak zjištěno jest, že mistři Pražští též v jiných městech Porýnských (jako v Kolíně) působili, lze také za to míti, že v Štrasburku, kde náhrobek jejich nalezen není, nezemřeli, ale že Hültzovi dokonání díla svého zůstavivše k novým podnikům na místa jiná se odebrali.*) —

Staří kronikáři, jak jsme svrchu poznali, vypravují pravidlem jen o *dvou* mistrech z Prahy, Janovi a Václavovi; ale na medailii z r. 1565 objevuje se *trojice.* Nápadné zajisté jest, že i Specklin, jemuž onen peníz znám býti musel, (bylť r. 1547 „werkmistrem“ při mínstru Štrasburském), též jen o *dvou* mistrech z Prahy píše a že také v zápisech stavebních jenom jména mistrův Jana a Václava z Prahy nalezena jsou. Po *pěti* staletích takové záhady a otázky sporné bez dokladův positivních pouhými domysly rozhodovati arciť nad míru nesnadno jest; má se ne bez platných důvodů za to, že původce smutného obrazu Kristova mistr *Michal Čech jest soudruh mistrů Jana a Václava z Prahy, třetí „Juncker.“* Náhled ten se stvrzenými fakty nejlépe se shodující jest na ten čas nejpositivnější.**)

O poměrech *rodin* i *života* vynikajících umělců středověkých vůbec zachovány jsou zprávy toliko neúplné a kusé, ano i vzájemě si odporující, mnohdy k většímu zatemění otázek skrovných, překrucované a mylně i stranně vykládané; též o původu a o poměrech životních mistrů Jana, Václava a Michala více dosud nerozhodnutých panuje sporů, ano ani význam v *německých* zápisech zachovaného příjmí jejich *„Juncker“* dosud platně rozřešen není, čemuž arciť i přerůzné psaní příjmí tohoto na nemalou jest překážku. V starých zápisech Vratislavských zapsán jest mistr Hanuš: Junckier, Junkjr, Junckio, Jungnicz; Specklin píše „Junckhern von Prag“; Schad: „Juncker von Prag“; Roriczer: „Junghern von Prage“; na kresbách Erlangských a Bernburských jest napsáno: „Juncker von Brag“; novější spisovatelové němečtí píší: Junckherrn (Grueber, Sighart a j.), Juncker (Seeberg a j.).

Nestejné toto psaní zakládá se v neustáleném pravopisu středověkém a proto není *způsob* psaní tohoto německého příjmí positivním základem k odvozování jich původu a nesvědčí platně ani těm, jenž tvrdí, žeť Juncker = Jungherr = panic = mladík rodu šlechtického = svobodný mládenec, ani těm kteří tvrdí, že příjmí toto jest jmeno rodinné.

Positivní výklad onoho příjmení nám tím nesnadněji lze provesti, ana se paměť mistrův těchto dosud nalézala jen v zápisech *německých,* a nám tedy na ten čas známo není, kterak se mistři Jan, Václav a

*) *J. Seeberg:* Díl Juncker 21—31. R. 1416 bydlel v Kolíně n. R. v domě Francmanském stavitel příjmím „Juncker“.

**) Trojici mistrů z Prahy uznávají *Schneegans* (Quelques addit.), *Grueber* (Mittheilungen des V. f. d. G. d. D. in B. 1866 seš. 6). *J. Seeberg* r. 1869 (Naumanns Archiv, 1869 str. 216, 217) uznání trojice této odporoval, dále však má již za možné, že třetí „Juncker“ jest nejspíše původce smutného obrazu Marie i kresb Erlangských a Bernburských, a uznává medailii z r. 1565, *„kdy o počtu Junckerův zajisté nižádné pochybnosti nebylo“*, za platný doklad trojice a r. 1872 (Die Juncker 64) rozhodně již uznává mistra Michala za třetího Junckera.

Michal po česku v Čechách psali, domácí badatelové naši se otázkou touto vůbec dosud málo zanášeli.*) Veškerá odvozování od příjmení „Juncker“ na ten čas pouhé domysly jsou a sluší vůči smělým těmto dedukcím o rodu a o původu mistrův našich na zřeteli míti, že by mistři tito, kdy by bylo „Juncker“ jmeno rodinné, zajisté i v Praze tak se byli psávali a že by i toto jmeno umělcův tak věhlasných spolu s jinými zajisté v zápisech umělců i jiných listinách se bylo zachovalo; avšak po tu dobu nenalezlo se jmeno toto v nižádném pramenu domácím. Dosavadní náhledy o rodině a původu mistrů Jana, Václava, Michala jsou pestrou směsicí domněnek a odporů. Mnozí tvrdí, že mistři Jan, Václav a Michal *jsou synové Petra Parléře***), anať prý v XV. věku v Praze vůbec. žádná rodina Junckerův nebyla, synové Parléřovi že pak, když v Praze práce nenalézali, do ciziny as se odebrali; mimo to ukazují k totožnosti slohu Parléřova i mistrův oněch připomínajíce, že bylo tré synův Parléřových, tré že jest mistrův z Prahy v Štrasburku, pak že právě když končí činnost rodiny Parléřovy v Praze (po r. 1400), mistři Jan, Vácslav a Michal v Štrasburku se objevují. Proti tomu se namítá: Parléř nikdy příjmení Juncker neužíval, ono tedy na syny jeho přenešeno býti nemohlo a také pokud známo se synové Parléřovi nikdy „Junckerové“ nepsali; *rodina* umělecká Junckerů arciť v Praze nebyla, však byli tam „jednotliví geniem chrámové architektury nadšení umělci Junckerové“ (důkaz tohoto tvrzení nenalezli jsme); mladí tito umělci teprv v cizině ve Štrasburku se psali z Prahy (tvrzení toto opět ničím není doloženo); „Junckerové“ sice co do času *mohou* býti synové ale také jen žáci Parléřovi; trojitost synův Parléřových a trojitost „Junckerův“ je moment nahodilý; po r. 1400 není sice zpráv o syneech Parléřových v Praze, avšak také není dokázáno, že by byli Prahu opustili a že by mimo Prahu byli jaké práce podnikali, dokázáno však jest, že synové tito v Praze usedlí a v držení domů byli a že Hanuš Juncker již r. 1388 ve Vratislavi

---

*) Dr. Ambros (Der Dom zu Prag, 52) zprávy Boisseréeovy o mistrech Pražských nazývá „podivuhodné“, Dr. Legis, Glückselig (Prager Dom, 78) a *J. E. Vocel* (Oester. Blätter für Lit. und K. 1845, č. 78) přijímají a zaznamenávají zprávy Boisseréeovy bez poznámky i bez dedukcí, z čehož tuším souditi, že se jim jiných zpráv o mistrech těchto nedostávalo. Domněnka Vocelova, že jsou mistři tito v XIV. věku v Čechách známí mistři Jan, Vácslav a Michal Panic (Oester. B. f. L. und K. 604. Riegers Materialien IV. seš. a J. E. Vocel: Grundzüge, 139) jest pouhá domněnka, k níž Vocel nejspíše stotožňováním Panic = Jungherr dospěl. Rodina Panicův z Jemniště žila v Praze r. 1419 (Tomek Děje Prahy, II. 124), nějaké spojení mistrův Paniců (Dlabač Künstlerlexikon) s mistry Janem, Vácslavem a Michalem dokázáno není. Občanský rod Panicův trvá dosud.

**) R. 1866 *Grueber* (Mittheilungen des V. f. d. G. d. D. in B., 1866 seš. 6. str. 172—178) a j. Prof, Grueber r. 1870 (Die Kathedrale 48. 49) změnil náhled svůj z r. 1866 a tvrdí, že jsou „Junkherrové“ zajisté (auf alle Fälle) *z Vratislavi* a snad (wahrscheinlich) z rodiny Chebské; příjmí „z Prahy“ že pak dokazuje, že jsou žáci školy Pražské. *Sieghart* (Kunstgeschichte Bayerns. Mitth. der k. k. C. C. f. G. d. B., 1865, LXXXIV), *Schlesinger* (Geschichte Böhmens, 1860 str. 6), Dioskuren, 1866 č. 8 a j. zastávají náhled o totožnosti „Junckerův“ a synů Parléřových.

pracoval.*) Tak domyslové domysly se vyvracují a za důkazy positivné prohlašují.

I plané tvrzení o původu mistrův Jana, Václava a Michala *z rodiny elsaské*, anaž se v století XIV. „z Prahy“ psala, všeobecný odpor vzbudilo**); také dovozování původu mistrův těchto *z Chebské rodiny Junckerů ze Seeberku a z Weitry* a výklad příjmení Juncker co *jména rodinného* a nikoliv *co příjmení stavovského* dokázán *není*. Jedni odvolávají se k tomu, že v XIV. věku a později umělci jmenem rodinným obyčejně se nepsali, proto prý nelze z toho, že mistři Jan, Václav i Michal příjmí „Juncker“ neužívali, tvrditi, že by se tak vůbec nebyli jmenovali, a konečně že Hanuš mistr v zápisech Vratislavských rodinným jmenem Juncker zapsán jest, tvrdíce, že mistři tito jistě jsou potomci rodiny Junckerů ze Seeberku a Weitry, anoť v XIV. a XV. věku v Čechách a v celém Německu mimo tuto rodinu Chebskou jiné rodiny toho jmena nebylo, výklad příjmí Juncker = panic že však jest toliko liché odvozování etymologické. Naproti tomuto namítá se: že

*) Naumanns Archiv 1869 str. 186—215. Na objasnění uvádíme následující podstatné, dosud známé zprávy o rodině Parléřově v Praze. *Petr Parléř* povolán jest do Prahy v 23. roku věku svého (r. 1353) a zemřel nejspíše r. 1392. První choť jeho Gertruda († 1359, 12. ún.) nezůstavila dítek; za druhou manželku pojal Petr téhož roku Ludmilu, z tohoto manželství jsou nejspíše synové Petrovi: Jan, Mikuláš a Václav. R. 1382 oženil se Petr po třetí s Anežkou z Buru (de Bur), kteráž porodila r. 1383 syna Pavla. Mikuláš byl knězem a lékařem, nazýván též Mikuláš Synek, r. 1383 byl oltářníkem v chrámu Týnském, r. 1392 byl kanovníkem Pražským. Jan a Václav oddali se stavitelství a kamenictví; r. 1398, 16. ledna ustanoven jest Jan mistrem stavby chrámu Pražského (Libri Confirmationum 1398 R. 5) a ještě v listině z r. 1407, kdy již nejspíše na živu nebyl, mistrem stavby se jmenuje. Janova manželka Helena byla dcera Ješka z Hory Kutné, vdova po slavném měšťanínovi Pražském Rotlevu (Jiřím?) zemřela mezi r. 1392—1398. Janův nejstarší syn, též Johánek jmenovaný, byl r. 1407 v držení někdy Rotlevova domu „u Srpů“ na Starém Městě. O Václavovi jen tolik známo, že byl kamenníkem. Petrova *dcera* provdána byla za kamenníka Michala z Kolína n. Rýnem, kterýž v Praze r. 1383 po prvé se objevuje. Petrův bratr *Michal* Parléř byl v Svaté Koruně r. 1359 nejspíše ředitelem stavby. Mimo to zaznamenána jest i paměť sestřencův Petrových *Mikuláše* a *Jakuba*. Rodina Petrova v Čechách záhy zdomácněla, k mravu domácímu i k řeči zemské přilnula, již r. 1360 byl mistr Petr prvním konšelem české čtvrti Hradčanské a v hodnosti konšelské až do r. 1365 zůstal, již tehdáž musel česky mluviti, té doby také „Pešek řečený Parléř“ nazýván jest. Kupní smlouva o dům, jejž synové Parléřovi r. 1388 od panny Markety na místech nynějšího paláce Švarcenberského koupili, sepsána jest po česku, což jest oné doby vzácný, o příchylnosti synův Parléřových k češtině svědčící případ. R. 1379 stal se Petr Parléř měšťanem Starého Města; do r. 1363 byl v držení domu na Hradčanech a dvou domů na Pohořelci, r. 1388 postoupil jeden dům na Pohořelci synu Pavlovi a dům druhý sobě a manželce Anežce do knihy Hradčanské společně zapsati dal. R. 1383 koupili synové Petrovi Jan, Václav a Mikuláš dům od ryt. Petra ze Slivna a prodali jej r. 1388; Jan a Václav té doby byli v držení dvou domů na Pohořelci vedle domu otcova. (V. V. Tomek Děje Prahy II. 77—82. 478—480. Archaelog. Památky, 1861 str. 58—113. Libri Confirmationum z l. 1389 (B. 15), 1392 (S. 1) a z r. 1398 (R. 5). Listiny Lib. Erectionum z r. 1383, listiny archivu kapitulního z r. 1401. Liber judiciorum, bannitorum civit. Hradczanensis z l. 1350—1395.)

**) *Grandidier* 60. *Seeberg:* Die Juncker 54.

ničím není dokázáno, by se byli kdy mistři Pražští psali Junckerové ze Seeberku a z Weitry, aneb že by tak kdy psáni bývali, aniž o tom co povědomo, že by v onom rodu za XIV. věku bývali mužové jmena Jan, Václav a Michal, příjmí Juncker pak že není jmeno rodinné,*) nýbrž název neb úštěpek stavovský. Pokud se o českých mistrech Janu, Václavu a Michalu nenaleznou zprávy v pramenech *českých*, nebude lze tento spor o významu příjmení „Juncker“ platně rozhodnouti; výklad *Juncker* = panic utvrzuje i ta okolnost, že v XIV. věku jmena osob neb rodin od stáří neb věku byla odvozována, jsouť z doby té v Pražských zápisech zachována jmena rodinná: *Dietě, Robě, Mládenec, Jinoch, Junoša, Panic* a j.**) Na ten čas positivně zjištěno jest: *původcové plánů a stavitelové věže Štrasburské, i v sochařství a řezbářství, i v kresbě a malbě slovutní a rozhlášení mistři věku XIV. a XV. Jan, Václav a Michal pocházejí z Čech a z Prahy, jsou žáci a stoupenci samostatné školy Pražské, díla jejich slohem i provedením jsou plody umění českého;* na základě těchto *obecně uznaných* a již nikým nepopíraných fakt spor o výklad jen v zápisech *německých* nalezeného příjmení „Juncker“ méně důležitý jest; historicky správný název mistrův těchto jest: *Jan a Václav z Prahy a Michal Čech.*

Vítězslav Hálek.

„Jsme nešťastni — ó bože polituj, jak nešťastný jsme lid! Tvrdý osud urputně nás stíhá — ránu za ranou nám zasazuje ruka jeho železná, a působí nám ztráty nejbolestnější.

Ne vítr podzimní to krajem zavanul — to anděl smrti zaželestil svými perutěmi. Ne první mráz jen hubí pozdní květy po nivách: nám v sadě otčiny nejvzácnější zmařen strom!

Ne mlha jenom, šedý závoj jeseně — to po horách a úvalech spěje pověst žalostná — od města k městu, po všech dědinách — na

*) *Naumanns Archiv*, 1869 str. 187—215. J. Seeberg: Die Juncker 68, 69. *Pröckel:* Schloss Seeberg, seine Geschichte, seine Geschlechter. Cheb. 1870. Egerer Anzeiger 1863: Drei Geschlechtssagen. Mittheilungen des V. f. G. IX. 1871 str. 173. — *Dr. J. Sighart* (Mitth. der C. C. f. E. d. B. 1865, LXXXIV) uznává, že příjmí Juncker jest jmeno „nejslavnějších českých architektů středověkých“; *Dr. Hegel* (předmluva ku Königshovenovým Chroniken von Strassburg, II. díl 1871) má příjmí „Juncker“ za jmeno „mistrův co stavitelův i co sochařů proslulých“; *Schweighäuser* vykládá Juncker = panic co příjmí stavovské.

**) V. V. Tomek: Děje Prahy, II. 503.

dvéře tluče budov nádherných i nízkých chatrčí. A všude na tvář seje bledý úžas a jazyk oněmuje a údy ochromuje ustrnutím.

Ó pověst děsná! Dosti dlouho již náš osud podoben osudu Jobovu, na trpké noviny jsme uvykli, že dobrých ani neočekáváme: však tato zpráva příliš jest krutá, na tuto zprávu nikdo nijak nebyl připraven, spíše než této zprávy byli bychom se nadály hromobleskû z nezkaleného blankytu — na tuto zprávu vyrývá se všude ze rtû zsinalých jedna odpověď: „Ne, ne — to není, ó to není možno!"

Vší silou bráníme se uvěřiti tomu, nad otevřeným hrobem ještě z prsou našich nechce naděje a ještě srdce naše prosí: „Zůstaň s námi — neopouštěj nás!" A přec jen opět vidíme tu hroznou, nezměnitelnou skutečnost. Ach, jest to pravda, srdcelomná pravda! Slavný dědic nadání Máchova, náš *Vítězslav Hálek* stal se dědicem i Máchova truchlého osudu!

Povolme slzám — srdce, ach, potřebuje úlevy! Povolme slzám, nezdržujme násilně jich proud: zde plakati není slabostí. Zde plakati tak málo jest stydno jako že nám dán jest mluvy dar: zde, v této chvíli *pláč* jest řečí jedinou!

Odchází Hálek! Tak těsně přirostlý k srdcím tisícův, dává nám „s bohem!" Odchází, aby se víc nevrátil — a sporé jen okamžiky jsou nám vyměřeny, bychom se s drahým rozloučili — ach, rozloučili na vždy!

Hořem rozrýváno nitro bolně krvácí — ó kterak tu možno vysloviti, čím nám byl!

Kdy by tu z pozemského žití vykročoval jen muž spravedlivý, šlechetný, prostý úhony, ryzé povahy, čistého života, jakým Hálek byl: my bychom nad ním lítostivě vzdychali. Kdy by v té rakvi, u níž stojíme, nespočíval leč jen milý dobrý soudruh, spolehlivý věrný milovaný přítel, jímžto Hálek byl, s nímžto jsme se potkávali v každém dobrém podniknutí, v každém díle užitečném, s nímžto jsme obcovali a pracovali den co den a rok co rok: rozchod s ním rmoutil by nás do duše. Kdy by v té rakvi, u níž stojíme, nespočíval, leč jen zdárný syn, předčasnou smrtí vyrván staričkým rodičûm: my bychom ve hrob jeho slze ronili. Kdy by v té rakvi nespočíval leč jen vroucně milující, vroucně milovaný manžel a láskyplný otec: my bychom s rodinou jeho nad ním zalomili rukama.

To všecko byl, jenž v rakvi této spočívá, avšak on mnohem, neskonale více nad to byl!

Byl vyvolenec bohem nadchnutý a poslaný na prospěch milionûm. Narodil se v chýši vesnické a neměl žádných statkův: a přece byl bohatec, který štědrou rukou rozdával skvosty nejvzácnější, démanty svého ducha. Sám nevyhledával ničeho než plniti úřad sobě uložený: v drsném světě býti apoštolem poesie. Nechť kolem něho všední vřava sebe hlučněji hřmotila, hlas jeho vždy zněl čistě jako harfa Eolská. Byl pěvec božstvem posvěcených úst — a duše jeho byla luznou krajinou, kde věčné skví se jaro a kde pučí nesčíslné květy v nejsličnějších podobách. A byla duše jeho hlubinou, kde ukryto drahých perel bez počtu: kdy se tam koliv pohřížil, vždy vynesl na jevo nové přebohaté poklady a kladl je na oltář českého umění. Třesoucí se

rukou, s lícem zroseným pokrývá dnes Musa česká vavřínem hrob svého velekněze naříkajíc: „Nehynoucí jsou tvoje zásluhy — a nesmírnou mně ztrátou tvůj příliš časný hrob!“

Byl tvůrcem krásy, byl tlumočníkem srdce lidského, byl důvěrníkem celé přírody a nejpovolanějším mluvčím jejím: čeho se dotekl, to nebylo jen zlato hned, to bylo čarovné teplo a světlo, to mělo cit a život a mluvu kouzelnou.

Byl v mrákotném světě vždy požehnaným světlonošem, byl pravdy obhájcem a bojovníkem práva, byl všeliké křivdy nenávistník a přísný karatel, všech utiskovaných, opuštěných, nešťastných byl přítel bratrský.

Veliké jeho srdce horoucně milovalo vše, co krásného a dobrého, však nejhoroucněji milovalo svoji vlast. Jí všechny jeho myšlenky a tužby byly zasvěceny, jí náleželo všecko jeho snažení a konání. Jí pomoci, ji povznesti, ji obohatiti, ji oslaviti přede vším světem: to bylo jemu vždy žádostí nejvyšší.

A jako skvělý byl jeho duch, jako spanilá byla jeho povaha, jak ušlechtilé jeho skutky, jak znamenité ovoce jeho činnosti: rovněž bylo živobytí jeho utěšené. On nepsal jenom verše líbezné: celá jeho pozemská pouť jest jedinou krásnou básní!

Ó žel jenom, že báseň ta se skončuje tak tragicky! Žel, že rodině své, přátelům, že uměnám i vlasti odňat jest tak brzy, odňat jest v tu dobu, kdež jeho nadání a jeho síla byly v plném rozkvětu!

Krutá jest nám všem předčasná jeho smrt, kvílení rozléhá se po všech českých vlastech — a přece usouditi musíme, že nad takovou smrt nelze sobě přáti krásnější. „Jen zevšednět mi nedej bože!“ — tak sobě přál, a bůh ho vyslyšel. V plné síle, na vrcholi slávy, bez bolesti, beze stesku tiše usnouti — totě smrt básníkova, tak poetická, jak byl život jeho.

On nikdy nenaříkal, on nikdy hlávy nevěšel, on vlastní smrti okem pokojným hleděl vstříc. Hle, co sám pověděl:

To mi dosti, v chvíli pravé
že vydechnul jsem nápěvy,
v nichž zaplesal jsem beze stesku
a dotesknil se úlevy.

Pak nechť i zahrajou si větry
nad hrobu mého trávníkem,
já v chvíli své, v mých růží květu
jsem přec jen býval slavíkem.

Byl slavíkem, nad nějžto české háje nikdy neslýchaly milostnějšího! Teď náhle umlká . . .

Potuchly na obloze červánky, večerní temno se rozhostilo vůkol — ach, to nad naším Hálkem se sklání *černý prapor!*

A ten tlukot srdcí a ta bouře v duši a ty smutné vzdechy a to žalné štkání — toť poslední Hálkova *píseň večerní*, poslední také *ve přírodě* zpěv!

Umlkla na vždy ústa slavíkova! Avšak ty zpěvy, ježto vydechnul, v nichžto plesal v době své, ve květu růží svých — ty čarokrásné zpěvy neumlknou, nezaniknou nikdy ale budou zníti k potěše a radosti jednomu pokolení za druhým.

Po zemi se rozhostilo temno — avšak na nebi našem nová veliká vychází hvězda, zářící milým jasným, klidným světlem, které nepotuchne po věky.

Tou hvězdou jest tvé jmeno, vzácný, milovaný! Ty od nás odcházíš — avšak ne do hrobu: dvéře velebného slavochrámu se otvírají před tebou, a matka Sláva v něm tebe usazuje na místo vznešené, mezi své největší pěvce, po boku Puškina a Mickiewicze.

Ty nejsi mrtev — ty jsi nesmrtelný! S tvou rakví jen se rozlučujeme — tvůj duch s námi zůstává, a tvým domovem jest nyní naše srdce, ze kterého tě nedovede vychvátiti žádná moc. Ta *láska* která žije po tobě, nemenší jest než tvoje nehasnoucí, nevadnoucí sláva!"

Tak mluvil redaktor těchto listů na hřbitově Vyšehradském za tichého večera, kterým se končil 10. říjen. Plameny přečetných svící ozařovaly rakev nad otevřeným hrobem položenou, vavřínem pokrytou — a všichni, kdož tu koliv stáli v hustých zástupech, plakali hlasem.

Byl to den nevýslovného zármutku!

Když v předešlém čísle *Osvěty*, která Hálka od samého počátku počítala mezi nejlepší své přátele a nejpřednější spolupracovníky, podávali jsme dokončení jeho povídky *Pod pustým kopcem*, kdež bychom se byli nadáli, že nám bude v čísle následujícím podávati zprávu o jeho úmrtí a pohřbu! Hálek se vždy zdál vtěleným zdravím; nikdy jsme neslyšeli, že by churavěl, vzezření jeho vždy bylo plno života a síly.

V polovici měsíce září vyskytly se na něm první známky, že není ve své obyčejné dobré míře; byl bledý ve tváři, pravil, že jest mu jaksi nepříjemně — však nebral to nic na váhu; měl za to, že při svých častých výletech z Prahy na Závist se trochu nastudil. V neděli dne 20. září učinil posledně takový výlet, nazejtří večer naposledy byl ve schůzi Umělecké besedy; nemoc se ohlašovala důrazněji, Hálek ulehnul, a lékař přivolaný oznámil, že tu nemoc těžká, zánět pohrudnice.

Ošetřován jsa nejněžnější péčí vzorné své choti oznamoval nám Hálek po několika dnech, že šťastně krisi přestál, že vyváznul z nebezpečenství, ale že celé týdny ještě bude museti na loži strávit. Byl stále velmi poklidný, žádné netrpělivosti neprojevil. A my všichni byli té nejlepší naděje.

Však tu lékařové shledali, že k nemoci jedné se přidružila jiná, nejvýš nebezpečná — a brzy zvěstovali tu ohromující novinu, že není žádné pomoci!

Nemocnému ovšem nebezpečenství utajeno, on sám to netušil, on do poslední chvíle nic nepochyboval o svém brzkém uzdravení... Do poslední chvíle také zůstal při jasném vědomí, slábnul sice a oko zhasínalo, však odpovídal rozumně a určitě.

Slabost rychle vzrůstala, nemocného vždy více přemáhala dřímota — až dne 8. října po polednách usnul na věčnost!..

Jaká to pohroma! Zrovna jako by se náhle otevřela propast a pohřbila nám v bezedném jícnu muže, nad jehož ztrátu žádná bolest-

nějšť nás stihnouti nemohla! Měltě Hálek právě druhé své jaro, dobu šťastnou, plodnou, požehnanou; mezi tím, co po takovou dobu již vášnivá politická řeč vůkol pustošivě řádí, co tak mnozí jiné velikosti a jiné národospásné práce neznají než štváti Čechy k nenávisti proti Čechům, Hálek vždy stál v přední řadě těch, kteří positivně pracují, a plody práce jeho rok co rok byly hojné a znamenité. Co on beze hluku vykonal, náleží a náležeti bude mezi převzácné poklady národa českého: čím mohl ještě literaturu naši obohatit, kdy by tu byl o 20 let déle potrval!

Jsme nešťastni. V tom širém světě mezi národy stojíme jak opuštěné siroty, pro něž jiní nemají než nelásku a útisk. Kdo přítelem jest nám? Ani my sobě samým — úpíce všichni pod společným břemenem nemáme k sobě vespolek citu, tiskneme nelítostně druha druh. I osud nám krutým protivníkem — vyhledl sobě zas mezi námi za oběť svou muže, jenž byl naší láskou, chloubou a slávou, naší převelikou nadějí.

Když umíráček zvěstoval smrt Hálkovu, oněměl na chvíli bohopustý vřesk našeho veřejného „života". A v Praze i na venkově všude jen se ozval žalostný nářek — hrob Hálkův byl společné místo, na kterém se shledali odpovědní nepřátelé našich politických táborů. U rakve Hálkovy jsme byli zas jednou důtklivě připamatováni, *že jsme jedna rodina* — na rakev Hálkovu všichni snášeli věnce.

Pohřeb jeho byl velikolepou národní tryznou — nad žádným hrobem naše pokolení neprolilo tak hojných a tak srdečných slzí jako nad hrobem Hálkovým!

V. Vlček.

Hálkovi.

Ne — pěvce neželím: když prsa svírá
ti vlastní bol, své cítíš slzy vřelé,
zda ptáš se hned, kdo ještě slzy stírá,
i národy byť s tebou lkaly celé;
čím jiným byl, jenž bude spáti v hrobě — —
to vše, co jest? — když umřel přítel tobě!

A byl to muž! — tu mluva nemá síly,
ba slovo více zdá se býti hříchem.
Dost svatou vzpomínka jen v také chvíli,
jak modlitba, již říkáš v pláči tichém:
a když se oči zase k nebi zvednou,
tys prožil léta znova chvílí jednou.

Jak dávno již — a přece jako včera!
Byl čas to lepší — než teď při loučení:
tu českým borem zněla píseň sterá,

my stáli slyšíce to mocné pění —
a Ty, jak kněz, jenž otevírá chrámy,
jsi kynul řka: můj hochu, zapěj s námi!

A byl on pěvec: přišel vichr divý
a mnohá píseň přehlušena v sboru
a mnohý pěvec hledal jiné nivy,
jak ptenec ujde z podzimního boru:
Tvá píseň zněla stejně mocná, plesná;
kdo slyšel, uvěřil, že dosud vesna.

Ach, zemřel pěvec nám: neb nežil větší,
co český hlahol znova zazněl světu.
Nechť po staletích písně Tvoje svědčí,
když Ty jsi pěl, že byla doba květů —
ty písně svěží, rosou ozářené,
jak vzpomínky let mladých drahocenné!

Jaroslav Goll.

Přírodě.

Věnováno památce Vítězslava Hálka.

Přírodo matičko, nic tě to netlačí,
že už tvůj miláček po světě nekráčí?
Přírodo matičko, nic tě to netrudí,
že tvého miláčka nikdo víc nezbudí?
Přírodo matičko, tys doma nebyla,
když ti smrt ukrutná miláčka skosila;
ty bysi bývala prosila za něho,
by ti ho nechala milého, živého.
Kdo ti teď zazpívá od duše do duše,
až zase po zimě jaro k nám přikluše?
Kdo ti tak laskavě pohledne do oka
a kdo tak zašeptá vroucně a z hluboka?
Kdo ti tak zasáhne do dna tvé dušičky
a kdože uhodne záchvěv tvůj každičký?

Jeho víc nemáme — a jakže, matko, tě
milovat budeme v té širé tesknotě?
On nám to ukázal, jaká jsi, která jsi,
všecky tvé šperky a všecky tvé okrasy,
všecku tvou dobrotu, všecku tvou čistotu —
a tys jej odňala tomuto životu!

[illegible]

[illegible] Bibl[illegible]
[illegible] známých míst[illegible]
[illegible] české st[illegible]
[illegible] jak před nás p[illegible]
[illegible] která obrát[illegible]
[illegible] jasně z plnozvuke[illegible]
[illegible] nejnovějš[illegible]
[illegible] je pe[illegible]
[illegible] — mnoh[illegible]
[illegible] hyperidealist[illegible]
[illegible] životem spojenými, [illegible]
[illegible] S. Čech[illegible]
[illegible] plnoduch[illegible]
[illegible] vznešenější, osu[illegible]
[illegible] oddaně[illegible]
[illegible] lidskost[illegible]
[illegible] pro kr[illegible]
[illegible] snah[illegible]
[illegible] národních [illegible]
[illegible] a Hamerl[illegible]
[illegible] původci naší[illegible]
[illegible] svých [illegible]
[illegible] potk[illegible]

[illegible] kte[illegible]
[illegible] vyhrazeno je[illegible]
[illegible] vypravných [illegible]

Snové, Adamité, Anděl, a z nichžto pátá část obsahuje patnácte *menších básní.*

Obraťme zřetel napřed k těmto *básním menším.*

Pročítajíce tento pátý oddíl sbírky, nenalézáme v něm rozhodně subjektivní poesii leč zcela výminečně zastoupenou. Píseň najdeme v něm pouze jedinou: *Jarní déšť,* prostomilou avšak nikoli kromobyčejnou:

Deštíčku, jarní deštíčku,
skrápěj mi rusou hlavičku,
abychtě rostla, vzrůstala
jako ten topol bez málа!
Jako ten topol v zápolí —
dorostu, přerostu — možnoli —
milého hocha, věrného,
do vlasu zlíbám jej černého.

Také počátek *Vozu* má s dostatek lyrické nálady do sebe; kdy by se jen další verše byly nezhatily až i v odporný zlozvuk! Co prý e poetovi po bledé, nešťastné děvici pod vozní plachtou v dálku vezené! ˡch, *poetovi* má po ní býti ze všech lidí nejvíc! *Hrob v lese* postrádá ›oesie, jsa složen ze stručného výpočtu otázek, kdo by v hrobě tom si mohl spočívati. Nikoli *μανία* nýbrž rozmysl vedl tu básníkovo ero, a proto i my zůstaneme chladnými. Příliš mnoho rozmyslu ›atřujeme také v bujaré „antilegendě" o materialismu vítězně si ›doucím v jistých kruzích církevních; neboť hádka vín je tam odbyta stručností suchého výpočtu. Rovněž zůstala i *Má poesie,* jakkoli ce býti lyrickou, jenom suchou enumerací míst, kde se *Čechova* ısa setkává s básnickými poklady, tak že tento básnický pokus ne›ří než jakous kostru, která teprvé procítěním látky životních tvarův ›ící a snad u vzletné ódě života nabyti mohla. Mnohem více lyrismu ›dáváme za to v baládě *Umírání,* vyličující nám pomocí živého ˡogu junáka, jenž před očima zděšené matky umírá u vidění bojů ›vobodu, jichž sám se v obraznosti účastní. Jiná baláda *Šumařovo* tvoří libý pendant k prostonárodnímu *Osiřelému dítěti;* její dojem dosti porušen jest zbytečnou a nehezkou poslední slokou. Také ilý *Kyrysník* neb i méně plynný *Křížek* jsou baládičkami prosto›dní podoby, majíce za motiv milostné neblaho. Plnou chválu lze ı *Chaloupce,* zcela příslušným prostým tónem zapěné u vřelém, ı buršikosností maskovaném pohnutí: v chýši oblékají do rubáše ›lu dívky z nouze bohatcovým chtíčům obětované . . . matka pláče, proklíná, babička se modlí, bratr pomstu přísahá — ťotě trest

Velmi účinným obsahem vyniká též *V pytevně,* vidíme zde ›, an odkryv mrtvolu a zdvíhaje na ni anatomický nůž, zarazí se ıť před ním mrtvola dívky. Zpozorovav na její ruce zlatý prsten, se jej sníti; než tu děva vztýčí se, aby si obhájila tuto památku lásky. Lásky! Učencova obraznost óživne tak, že sebe spatřuje ›edmětem podobné dávné milosti — avšak brzy snílek ustoupá ovi: a nůž ponoří se v dívčino tělo. Koloritem romance vyı jest epická baláda *Kandiotky,* v níž krásná „džaurkyně" ›e utratiti dává rukou matčinou, než by se vřaditi nechala mezi

odalisky tureckého harému vrahova. Jakýmsi geografickým doplňkem této básně lze nazvati zvěst *Orel Balkánu* o blízké snad vysvobodě slovanského jihu, naproti čemuž opět *Husita na Baltu* nás přenáší na evropský sever, vypodobňuje nám postavu kališnického, při Baltských vlnách pochovaného vůdce, jako předchůdce možné tam slovanské slavné budoucnosti. *Husita* jest baláda mocných, význačně zvučných, plastickou silou nadaných slok, ale jako ve dví rozpoltěna, v různých náladách líčíc jednak skutečnost, t. pohřeb Husity, a jednak fantastický jev, t. jev reka nebožtíka „v blesku svitě na vysoké skále“ lodníky děsícího. Zdrcující pravdu vyslovuje *Na lodi* vyhostěnců. Exulant pluje v cizinu:

Volnost, lidskost, pravda byla
heslem jeho bláznovským —
Oj rci bláznu, dobo shnilá,
tvým co znakem — heslem tvým?

Tak táže se a „Hleďte sem!“ odpovídá patron lodi, ukazuje na orla zachvacujícího bílé ptáče:

Zatav pěstě, schmuřiv čelo,
opřev hlavu o stožár,
hledí psanec neveselo
ve vody a větru svár,
jak tam dravec mračné výše
v černých křídel rozpjetí
krví v bílou pěnu píše
divé heslo století . . . .

Tím vyčerpány jsou členy oddílu *menších básní,* avšak tím nejsou vyčerpány všecky menší básně Čechovy publikace. Neboť *druhá větší jeho báseň* není také nic jiného než vínkem kratších poesií, pouze vnějším poutem svázaných. „K nohám“ totiž

. . . . noci matky do hvězdného sídla
snů se shromáždila tíseň zlatokřídlá;
letem unaveni v odpočinku době,
co dnes který činil, vyprávěli sobě . . .

dí poeta i kreslí slovy *Snův* různé příběhy. Takž se dozvídáme, kterak první sen dobré matince předvedl šťastný život dítěte, jejž kolébá — překrásná to selanka. Jiný sen za náhradu denní bídy hochovi ukazováním opice se živícímu předvedl „směšný“ a „krásný“ výjev bujarého opičího sjezdu — mosaiková to, nedosti rozhřevná, enumeracemi přesycená historka. Třetí sen učinil mladou kněžku a její nechutnou společnici rekyněmi rozkošné pohádky, blahé pro kněžku, směšné osudné pro společnici — povídka to jemné práce Andersenovské. Čtvrtý sen zápasil s demonem o pokleslou děvu, i zdařilo se mu přispěním smrti vytrhnouti ji z rukou nepřítele. Pátý sen bojovníkovi za volné smýšlení uvězněnému vypočítává různé výjevy z nekonečných dějinných bojů proti násilnictví — látka to příliš velikolepá, aby přiměřeně provedena býti mohla na těch několika stránkách, které ji věnoval *Čech.* Šestý sen posléze věští manželům ve svornosti sestárlým

nerozdílný osud i po smrti — Filemon a Baucis redivivi. Zakončeni jsou *Snové* milostným žertíkem básníkovým:

Nevím, co tam dále mluvilo snů plémě,
neb se jeden s hůry náhle snesl ke mně;
nevšeptnu jej ani v krásné ouško děví,
vždyť sen prozrazený prý se nevyjeví.

Organičtější složitost vykazuje jiná z větších básní naší publikace: mořská fantasie *Bouře*. Odhalujíce nám své nitro, předstupují tu před naše oči jednotlivé osobnosti nebo skupiny postav: tu *dívka* za vzbouření vln *před kaplí na břehu* k „hvězdě mořské" panně Marii se modlící o zachránění lodi, která nese jejího milence; tu *plavcové* zpívající *o lodním skřítku*, jenž korábům věrnost zachovává, jen pokud je na nich z čeho čepit; dále píseň neohroženého *hocha v koši na stožáru* s veselou myslí vítajícího zkázné objetí vln:

Nech stěžeň praská! V mokrém tam hrobě
voda mne matka přitulí k sobě
krystalnými lokty
a vln šeptnou klokty:
La la la!

A hned na to zavzní z úst *jinocha pod stožárem* píseň slavící krásu milenky, dívky to na břehu před kaplí se modlící: jinoch prosí:

Kněžko nebes, ochraň zmaru
šedou stěžně hruď
a dvou srdcí věrné lásce
milostiva buď!

A hle, tam *v kajutě* očekávají blížící se smrt dvě postavy: čarovná běloška a temný její otrok, jenž zapěv jí ukolébavku, vybuchá u projev milostné vášně, načež následuje *na palubě v bouři* scéna, která všecky závěrky zpěvů dříve zaznívavších velmi obratně vetkává v rej tonoucích a proto zběsile hýřících lodníků a žen. Účin bouře jeví nám rozmluva loupežníků, i dozvídáme se, že *jinoch* utonul a *dívka jeho* vidouc to v moře se vrhla. Dozvěnu tvoří modlitba *rybářů před kaplí* k téže „hvězdě mořské"... *Bouře*, ač sestává pouze z dialogů, tvoří spíše výpravný než dramatický soubor výjevů, jenžto onou virtuosně sestrojenou scénou *na palubě v bouři* dobral se i jisté zevní, totiž časové i místní jednoty. Nazvali bychom *Bouři* nejraději z většiny krásným, avšak v krutém zakončení pochybeným textem ku světskému oratoriu, a hlavní půvab její vidíme ve zdárném zkontrastování postav i dějů; zde hoch s veselostí naivní, tam lodníci ve zběšilém veselí; tu dva v lásce šťastní a běsnou bouří ták sužovaní milenci; tam krásná běloška v hrůze trnoucí před láskou děsného otroka a vedle ní černoch v nezměrné vášni ji líbající; mezi tím vzteky vichru a vod, a naproti tomu klid závěrečné modlitby: věru toť obraz mohutný!

Ještě srostitější celek než *Bouře* tvoří „sen biblický" *Anděl*, jejž bych pojmenoval nedosti zdramatisovaným mysteriem nevěřící theogonie a jemuž Lermontova *Démon* a bible byli u větší míře východištěm nežli Byronův *Kain*.

Bůh ve sboru andělů želí chvíle, kdy stvořil svět a člověka, a z jeho zraku skane slza žele. I vyzve ji hospodin, aby světu sletla hlásat, že s ní jemu vypadlo „z oka smilování a jím cele zavládlo děsné hněvu plání." *Anděl*, této „slzy syn," v slzách vypočítav nepravosti lidské obdržuje od pessimisty Satana v odpověď vypočítávání strastí, jež bůh uvalil na lidstvo. Avšak optimistický anděl hájí tento svět co svět nejlepší. Satan upozorňuje důrazně na nevolnost vůle i pocitův a najmě na neblaho lásky, jehož se andělovi bohužel brzy jest dožiti. Spatřít anděl přespanilou Dýnu i zalká, že též ona v obecné světové potopě bohem určené má zahynouti. Dýna má se zasnoubiti válečnému vládcovi Asurovi, jejž nám — mimochodem řečeno — na str. 147 vypodobňuje poeticky zcela pochybený popis; avšak její srdce zachváceno jest nezměrnou láskou k *andělovi*, jenžto volá:

Nuže, Dýno, před tebou již planu,
vyhoštěnec truchlý hvězdných stanů;
pro tebe již skládám s hříšných skrání
věnec blesků, svaté plápolání . . .

začež bohem plným hněvu a pomsty jest proklet a vypuzen v říši zavrženců. Dýna jest zasnoubena bohovzdornému rouhači Asurovi — než při svatebním veselí uprostřed bohopustých orgií svatebníků dostaví se světová potopa, a Dýna jest před ní milujícím *andělem* zachráněna nad vody, kdež se jim vznášeti jest v úzkostech tak krutých, že *anděl* na boha naléhá, by ortelem nad nima ukončil jich trýzeň. I odsoudí hospodin jejich lásku, by v neukojné touze vířivým letem bez ustání se potácela mezi stanem ďáblů a stanem cherubů, v prsou chovajíc ráj i peklo zároveň, co padlý anděl i co démon v rajském vděku.

Báseň se končí nezakončena. Její disonance nejsou vyrovnány; nevybavilať nás z překvapení, že by který *bůh* byl kdy chtěl utvořiti jakés *věkověčně nešťastné* božství milostného blaha i neblaha *proto*, že kdysi hyperidealistický anděl *miloval*. Z moderní básně volnověrného poety zírejž moderní duch, jinak přese všecky krásné neb i velkolepé jednotlivosti nepovstane než báseň bizarní. *Kain* jest z té příčiny poematem *své doby*, poněvadž jest poematem gigantského člověckého *vzdoru*, poněvadž jest „biblí" *vzdorného* století osmnáctého. Ostatně má *Anděl* ráz ukvapeného díla, tak že nejen v zevní své podobě vykazuje snad více slabých míst nežli sumou všecky ostatní básně sbírky, ale že i ve vnitřní formě utrpěl vypuštěním Satana z druhé polovice mysteria.

(Dokončení.)

R. 1874. Č. 12.

OSVĚTA

Král Jiří z Poděbrad.

Od

Vítězslava Hálka.

Jednání první.

Velká zasedací síň královská se sloupovím.

Za scenou tuš. Vystoupí v levo Paleček nesa zlatý pohár, v pravo Bosák.

Bos. He, příteli, dvě slova: možnáli,
bych mluvil s králem?
Palеč. Můžeš, neníť hluch
a hubu nemáš zašitou ni srostlou.
Bos. Kdo jsi, že odpověď tak krátce měříš?
Paleč. Člověk; tož osoba ve světě vzácná
a králův slavný číšník; umímť skutkem,
co ty dle jmena sotva znáš.
Bos. To jest?
Paleč. Nalejvat dobré víno s mírou
a k zakousnutí promluviti pravdu.
Bos. Kam s kalichem?
Paleč. Aha! jsi jeden z těch,
co na slechy tu žijou
a z rozumů nám tahali by mladé. —
Tu pohleď do něho
a zlostí sežloutni jak slíva.
Z poháru toho píti dával Hus
v Betlemské kapli. Pro ten kalich vy
křesťanské lásky kmen jste rozštípali
na polena k hranici Kostnické.

Pro kalich ten váš učenosti sud
napuk' a světy zatopil svou břečkou,
že pravda z ní jak vytopený sysel
chytala dech.
Pro kalich ten jste bratřili se s vraždou,
nás cenili jste jen co kusy masa,
jež byste hodili na pospas chrtům.
Pro kalich ten když chuť vám na nás zašla —
(vám liškám byli kyselým jsme hroznem) —
jste potvrdili kompaktáta nám
s dovolením, by z kalicha jsme pili.
Nuž a my pijem.
Leč jako dříve na utrpení,
teď pijem z něho na samou jen radost.
A protož z něho nyní bude pít
pan Jiřík dobré víno, na radost,
že dcera jeho právě snoubená
s uherským králem Matiášem. —
Bosáku, podívej se dobře veň,
bys tak moh' y přípitek ten přimíchat
své zloby pelyněk, závisti šťovík,
své duše jed a srdce svého žluč:
bosáku, viď, ty bys byl o to lehčí hned,
co vážíš, ty bys lásku křesťanskou
zobracel jako schudlou kapsu žebrák
a mačkal ji a ždímal jako citron,
jak vlhkou houbu na poslední kapku —
a kdy by aspoň krůpěj z tebe měl:
Bosáku, viď, té kapky měl by dost! —
Ať žije kalich! (Odejde pozadím.)
Bos. Jdi do pekel i s tím svým kalichem!
(Sám.) Tu tedy u zdroje jsem mocných sporů,
z nichž název beře věku toho řeka,
kde v slávě trůní onen Jiřík král.
Od Římských kopců přicházím, a kde
můj krok se stavil pod střechou,
buď spánku hledaje buď pokrmu:
to jmeno všude ozývá se z plna,
buď kleté hrůzou, buď obdivem slavné.
A s Římských kopců já v chudoby rouše,
za vedra, za mrazu se plahočím,
bych viděl v tvář ho, jenž titánem jedněm,
drphým co štír se klade v spánku klid.
A Říma nenávist já jako Atlas
na bedrách nesa, přicházím
co rozsévač s svým koukolem;
přicházím, stroje velkého zub lačný,
co holubice skromný, co had chytrý,
neviděn s zámyslem, než v činy uzrá.

Přicházím co velkého vlákna nit,
jež neptajíc se po zámyslech tkalce,
vždy pne se jen dle mistra záměru,
bez ohledů, zda k hrobům vede cesta,
či přes důlek dětského úsměvu! —
Však v síni veselo, to dobře lovit. (Odejde v zad do síně.)

Vystoupí v zadu ze síně **Zdeněk** a **Vilém Rabský**.

Zdeň. To při slavnosti: k hodovníkům já
se dobře nehodím. Ty pak, Rabský?
Rab. Což já? Jsem tu, jsem tam — mne nepohřeší.
O tobě ale vždycky máme za to,
žes přítelem Jiřímu nejmilejším?
Zdeň. A to vším právem, jak se domnívám.
Když tenkrát v radnici se radil sněm
a francký král trůn žádal pro syna,
Sas Vilém pro sebe, a nápadníkův
co den se množilo s nárokem smělým;
a kdy již sněmovníků valná část
jak zpitá v náruč spěla slibům franckým:
já tenkrát vrh' se první před Jiřím
na kolena a zvolav: „Živ buď Jiří,
náš král a pán náš milostivý“ —
já první Čechům krále ukázal,
a hlahol trub a zvonů slavné znění
a jásot davů tlačících se k rynku —
to stvrdilo, že učinil jsem dobře.
Rab. Taks dobře učinil. Co s tím však teď?
Zdeň. To znamená: že Jiří králem *z nás*,
a chcemli my, by vyrovnal se s Římem,
že s Římem též se *musí* vyrovnat.
Rab. To neznamená, že se musí.
To znamená, že nám se slibem utkal,
že na se béře starost za všecky,
a kdo smí říct, že jest nám otčímem?
Zdeň. Ty na Řím malý kladeš důraz.
Rab. A hned ti povím proč.
Když sirotkem byl trůn, tys první hlásal,
jaké tu ruky žezlu třeba,
by z rozdrobených utvořila celek,
by strany shrnula v mohutný tábor,
a tábor ten se cítil národem.
Po ruce té jsme prahli žízniví —
nebť s ní jsme mohli vzít, co ztraceno,
však bez ní na věky jsme ztraceni.
A když teď máme ruku, jež zem srovnala,
že silna doma, mocna v cizině
a slavna, jako nikdy nebyla;
když máme krále, který občanu

zas domov navrátil, že krb mu bezpečným,
že dítky, majetek i čest — že všecko,
co jemu drahým, zváti může svým;
když máme krále, o jehož se přízeň
ucházejí všech trůnů koruny,
ať vědí, co jest král, když šťasten národ —
tož krále, jehož moudrost soused slaví
a jemuž doma žehná každý Čech —
když taký král nám, a tu papež zkáže:
„To mně se nelíbí“ — — nuž na to dím mu:
Líbí — nelíbí, však nám se líbí!
Zdeň. Chci, bys mně rozuměl. Kdo by mně řek',
že Jiří v srdci mém o jednu jen
jest barvu bledší, než v čímkoliv srdci,
mně byl by lhářem. A však Jiří přec
jen tenkrát vyplní mé srdce zcela,
až Římu dá, co Římu náleží.
Rab. Ty na drobné to kladeš vážky, Zdeňku.
Mně dostačí, že odesílá král
poselství míronosné do Říma —
toť důkazem, že vyrovnání chce.
To však mně vedlejší. Když neublíží
u víře mně ni tobě ani druhým
a národ při tom jest ten nejšťastnější,
to jest mně hlavním. Já být Jiříkem,
ač katolík jsem, staral bych se málo,
jak na mne hledí papež. Tolik jisto,
že země jinou cestou štěstí nedojde,
než jak ho došla — a to musí být
vhod také papeži. Jsem nejprv Čechem,
a kdo neumí na nás našima
se dívat očima, ten vůbec nás
neuvidí, an hleděť neumí,
a my se neprosíme, by nás viděl.
Však uvidíš, co vyřídil pan Kostka!
A vůbec, bych to zkrátka pověděl:
nač nám se třeba dožebrávat jinde,
co dávno máme doma? Když to máme
v pořádku zde (ukáže na čelo) a zde (ukáže na srdce) a
hlavně tuto (ukáže pěst):
však oni přijdou sami, na mou věru!

Vystoupí Bosák, který byl již chvíli v zadu poslouchal.

Bos. Otcovské požehnání z Říma, Zdeňku.
Zdeň. Mně z Říma? — Kterak víš, že platí mně?
Bos. Čtu na tvých prsou: kdo při dvoře tomto
kříž nosí ozdobou v hrdosti vzácné,
můž slout jen Šternberk.
Zdeň. Mé to jméno.

Bos. Tož svatý otec pozdravuje tebe,
že jakos nejvzácnější z jeho věrných,
těch věrných vůdcem v Čechách budeš slout.
Zdeň. Co tomu díte?
Rab. Hm, hlavou bývá, kdo má k tomu hlavu.
Zdeň. Co sobě žádáš?
Bos. Krále vidět v slávě!
Do Říma vyslali jste poselství,
a odpověď již v Praze —
Zdeň. V Praze již?
Bos. A možno, přízniva že není —
Zdeň. Že není přízniva?
Bos. A tu
chci vidět Jiřího, kterak jest Jiřím! —
Však poselství mám také k choti tvé,
ty dovolíš, abych tě předešel.
Zdeň. (k Bosákovi.) My spolu ještě promluvíme.
(Bosák odejde.)
(K Rabskému.) Co tomu díte?
Rab. Že lidé bývají jak těsto
v pekařské ruce. To však netýká
se tebe. Poslyš, Zdeňku:
jsem přítel Jiřího, jsem přítel tvůj,
a kde jest třeba, zastanu se obou.
Tys právě tím se stavěl na odiv,
žes králi k trůnu dal kdys první hlas,
což věc je známá. Dovol však.
Tys kdysi pravil, žes o Katruši,
již král teď snoubí s Matiášem Uhrem,
ucházel se pro syna Jaroslava.
Zdeň. (dotknut.) To pravda. Nevím však —
Rab. Nač ti to říkám?
Nuž v síni tam si povídají hlasně,
že odmítnutí to tě rmoutí tak,
že za zjevný to nevděk vykládáš,
a čekáš jen na příčinu, bys roztrh',
což poutá k Jiřímu tě přátelstvím.
Zdeň. (horlivě.) To není pravda!
Rab. Ne? Pak mne to těší.
A protož zdá se mi, an odchod tvůj
ze síně mnozí vykládají sobě
v ten smysl nepravý, že bude nejlíp,
do síně vrátit se a umlčet je tím.
Zdeň. Jak Šternberk jsem, že tak mi křivdí!
Ó, málo znáte mne, myslíteli,
že rodinný nás rozdvojí kdy rozpor.
Bys věděl pak, jak o tom soudím já,
já ti to povím, co jsem pověděl
kdys Jiřímu a těm, kdo slyšet chtěli.

Že dítky poutá k trůnům sousedním,
král činí tak, by z sousedův měl štíty,
by země míru měla záruku —
král zemi obětuje vlastní plod:
a na to pravím já: Toť velebné,
i když tu o mého jde dítka štěstí,
nebť tolik dím: Hlas země první hlas,
a po něm teprv srdce mluvit smí!
Co pak se týče toho mého skutku,
já že dal králi k trůnu první hlas:
toť pravda, na to budu hrdým vždy.
Však abych za to žádal synu vděk:
oj, Rabský, já nevolil krále sám,
nebť svého krále volil celý národ!
A kdy by přišel ten či druhý volič
a za svůj hlas na králi žádal dceru,
já bych se sice tomu podivil; —
však že by mezi voliči byl Zdeněk,
jenž odmítnut by pro to snad se rmoutil:
to, Rabský, Zdeněk posud příliš Zdeňkem!
A abych toho důkaz podal všem,
pojď se mnou do síně a nalej číš,
již já vyprázdním na zdar snoubenců
přede všemi, před samým králem!
Rab. Kéž upřímné to, jak to slyšet milé!
Já pravím k tomu jenom: amen!
(Odejdou nazpět do síně.)

Vystoupí ze síně **Jan Rokycana** a děkan **Hilarius.**

Hilar. Až dosud vy jste na pány si hráli,
však uvidíme, jak to bude teď.
Rokyc. Když myslíte, že Římské poslání
vám po chuti, nuž buďte rádi! —
Vám pořád něco jest, jak mlsné ženě.
Nejprv vám zachtělo se pikartů,
a když je Jiřík vypověděl z země,
zbyli vám Táboři, a když i ti
za nimi šli, teď chtěli byste již,
by poslal z země nás pod obojí,
pak syny, královou, a konečně
šel sám! — Ó, jen to zkrátka řekni:
vám není milé, král že v skutku *králem*,
a vy že nemohouce vládnout,
musíte v nečinnosti pikle strojit,
neb jiné řemeslo již neumíte!
Hilar. Nech zatím krále a při sobě zůstaň.
Tvá kazatelna v Týně — odpusť bůh!
Tam slovo Kristovo již vzácný host
a *Rokycana* písmem místo písma,

Tam slovo míru plačíc doznělo,
tam vášeň jako mor se v srdce hází.
A na štít Týnské věže! Boha sňal jsi
a v jeho místo krále postavils
a zlatý kalich vložils jemu v ruku —
co na to odpovíš?
A u krále tvá rada — odpusť bůh!
Kdo sedaje s ním u zámyslů zřídla,
v ně trpkou ostrost přilévá, jak ty,
jenž jako na důkaz, žes kovářův,
zlou radou v sluch mu dmýcháš požár zlý!?
A na to Řím se dívati má s klidem?

Rokyc. Tvým málomocným vzdechům — odpusť bůh!
nebť jejich břitkost v tupém konci vázne.
Co s kazatelny pálí — ty to víš,
nenávist znaje házet mezi kněžstvo,
že hlava tvá sloužit může prachárnou —
žel, *vtipu* prach že z ní již vyletěl
a posluchačům trpělivost došla.
Co pak se krále tkne, jej obcházíte
jak mistra žáci žalobníčkové,
chtíc na něm soustrasti se doškemrat
a naplakat mu, že vadnete hořem.
Však cítíce svých žalob dětský hlásek,
jak zemi k blahu žvatlá jenom dětsky:
po straně halíte se v úpor, hrozbu,
a žeť pak máte větší chuť než sílu,
bodáte posuňkem a řvete hrozbou.
O kdy byste tak mohli, a my z vás
si dělali: vy byste toho dali! —
Toť pravda v skutku: já syn kovářův
že umím oře činův královských
tak někdy radou okout na ostro —
kde urozenost tvoje neumí
leč shýbnout se, kdy pustil vlas neb žíni.
Ostatně — kdož to ví! Až pocestuješ
zas do Bologně, kdež si zapřel kalich,
snad později zapřeš svého vtipu sešlost
a přijdeš k nám co mudrc z východu —
však teď nám možná jenom litovat,
žes po druhé tam ještě nebyl.

Hilar. (hrozebně.)
Mistře! — Tyť hrozitánské chováš vědomí,
však pozor měj, abys se nestal krotším.
Vám našich výstrah zbraň se zdá být hračkou;
však jestli hračka ta se stane mečem —
a přepych váš ji věru k tomu brousí:
ten meč vás raní k nezhojené ráně!

Rokyc. Jestli! Ba ano: jestli! Chuť by byla
a Řím má od věků to štěstí,
že maje požehnání v ústech,
zbrojí se dýkou, aby krev se lila —
a na jiné vy u nás nečíháte.
Hilar. Tys důkazem, jak třeba církvi být
na stráži mezi vámi — při sám bůh,
by trpělivost naše nebyla
až beránčí: ta naše stráž by dávno
již musila mít vlčí podobu!
Rokyc. Slyš, děkane, já beránčí tu vlčnost
ti vysvětlím. — Když v pokoře a skromný
k vám do Kostnice připutoval Hus
nic v uzlu nemaje, leč trochu pravdy,
nic v ruce nedrže, leč knihu písem,
nic meče nemaje, leč měkké slovo:
tenkrát vám pansky bylo vyhrát spor —
stálť proti vám jen v prostotě své Čech.
A vy jste zasedli tam v pyšný soud,
vědomí síly dodalo vám práva,
Husova skromnost vás vynašla smělé,
Husova lidskost vás nelidsky tvrdé,
a žeť musilo hrdinství již na svět:
on padl bezbranný, a vy jste žalmy
na slávu pěli rytířskému kousku.
Však tento Hus již z chudoby se vymknul,
žeť sílu má, vám stal se hrozným,
a že má moc, vám nenáviděným:
Hus na trůně — toť Jiřík Poděbrad,
a jeho pravdou celý český národ!
Hilar. Co slyším!
Rokyc. Ó, jen se neděs! Vyť to dobře víte,
však hrozno vědět vám, že je to pravda!
Hus na trůně — to zpívá jinou notu!
Ta skromná postava v něm náhle přímá,
tvář zmučená již plná odhodlání,
jež druhdy prosila, teď ruka žádá,
Hus bezbranný teď v ruce třímá žezlo,
Hus souzený teď sám vás volá k soudu
a vaše bezpráví vám vrhá v tvář,
Hus snížený stojí co Jiří mstitel —
Čech proti Římu, právo proti zvůli:
to jest, co beránkům vám zvlčí krev
a vaší lásce káže skřípat zuby!
Ten Hus, jenž druhdy sám byl v Kostnici,
teď šel by s Jiříkem co český národ —
že *na ten* hranice vám nestačí:
to, děkane, ta litá žalost vaše!
Hilar. A tebe chtí mít hlavou české církve!

Rokyc. S tvým dovolením totiž!
Čekáteť posud krátkozrací,
kdy já kajicně uznám přepych váš
a zapru vše to, zač ten národ válčil
po celý věk co za svou vlastní bytnost.
Čekáte, až vám zradím naši postať,
až zapru sebe, zapru kalich náš,
až zradím největšího Čechův krále —
byste mně za to dali biskupství!
Nuž čekejte, však tolik vězte v před,
že nezapomenem, co o vás víme,
a *co* my víme, málo nám se líbí.
Však chtělli bys se za mne přimluvit,
tož prosím, polož za mne něco slov:
raď Římu, raď i králi — pane rádče — —
král přichází — snad na to se tě optá.
(Oba poodstoupí.)

Tuš. Vystoupí král Jiří, Matiáš Huňad, Kateřina, panstvo pod jednou, v jehož čele Zdeněk, panstvo pod obojí, kněžstvo pod obojí i pod jednou, Později poslání Římské.

Matiáš (s Kateřinou před krále).
Již tedy odcházeje, s tebou otče
se loučím — musímť já tě otcem zvát,
já, jenž jsem ducha svého majetek
z bohaté tvojich skvostů zásoby
jen tvou si dobyl péčí, nyní pak
si z těchže rukou přespanilou choť
odvádím na trůn uherský: toť příčin dost,
že vděčnost má lakotně vyčíhá
si vhodný čas, by osvědčila slavně
a po synovsku vroucně lásku mou.
Jiří. Mnoho ty chválíš, mnoho slibuješ,
jakť ohnivého mládí obyčej,
jež prudčej slibuje, než splňuje.
Mně té však dosti bude vděčnosti,
když uslyším, žeť národ tebou šťastný,
ty národem, a dcera má že jest
ti družkou upřímnou i milou. —
Však nesmím déle odnímat tě péčem
o říši nutným — s bohem, králi ctný,
již s bohem, dcero má!
Mat. Zdar, pane, tobě!
(Obejmou se, Matiáš s Kateřinou odejdou.)
Jiří. Vítejte, pánové!
Kdy na trůn ten jsme sedli vůlí vaší,
váš ples hned nebyl plesem obecným;
nebť jakož Jihlava a Vratislav
zlý příklad městům zpurným stavily,
co vzdorné dítky bouříc druhův čela —

tak našich sousedův přetěžce nesla zášť,
žeť o své ujmě korunu jste kladli,
tož nečkajíc, jak jich se řadě zráčí.
Však třikrát milý zdar jest namáháním:
dnes v našich zemích dravec odporu
s rozbitou dásní leží zažehnán,
a sousedův nepřejná řevnivost
změněna v přízně tklivou náklonnost.
A žeť pak válka není naším cílem,
an země naše krví prosákly,
že každá šlépěj vzdechy napitá
jak utýraný lazar volá: mír! —
tož mír jest našich snah a tužeb heslem
a dílo míru duše naší jádrem.
A věru, práce posud marna není.
Bez bázně kupčík spěchá z kraje v kraj
a v dobré minci ukládá si jmění;
bez strachu rolník oře polí klín
a města nových budov klenou roucha;
bezpečen rytíř, v klidu pán i man,
a není stavu, jenž by neokříval.
Však chcem, by z pevných základův se neslo,
co naší chloubou příště bude sloup.
Jakť země mír teď jediná nám starost
a blaho z poklidu cíl nejpřednější:
takť chcem, by národ ten se jedno cítil,
by morných třenic příkrý shladě spor —
vše jedno, pod obojíli či jednou,
jen v tom se cítil, v Čechách žeť je Čechem.
Protož jsme k Římu vypravili posly,
by sdělí jeho svatosti náš pozdrav:
jak ve všem poslušni, co Basilejský
usoudil sbor na této země žádost —
za stvrzení prosíme kompaktát,
v nichž Čechů volnost našla svoje tělo
a česká vroucnost nejmilejší květ. —
Nuž, milí poslové, učiňte známo,
jak jeho svatost země prosby dbá,
být Samaritánem té polo zbité,
jež olej míru žebře na své rány.

Předstoupí Kostka z Postupic.

Kostka. Cos, pane, pódnik' zde, vše zdařilo se —
však v Římském slunci tepla nehledej!
Ó pane, mít já moc tam, jako zde,
mít já jen z pola svědků proseb svých,
co měl jich papež odpovědi své —
a svědek bůh, já jiné bych ti hlásal!
Jiří. Již k podrobnosti.

Kostka. Když předstoupil jsem před Římského kněze,
tvé pozdravení vyslovil jsem s úctou.
Tu papež: „Kdo váš král? Jeť vaše zem
odříznuta od církve naší bludem,
a ze šibalstva toho zdvižen král.
Ať splní, co nám přísahal, pak poznám,
že máte krále!“
A na to dal nám čtyři kardinály,
by zpracovali nás po jeho vůli.
A když ti s námi hmoždili se marně,
a my jim na vše říct jen musili,
že co jsme měli říct, vše již jsme řekli
a mluvit ze svého že nelze nám,
leč aby slitovali se těch věcí,
za něž lid prosí, s lidem prosí král:
tu svolal papež kardinálův sbor,
jenž obtočiv ho v horlivosti tvrdé
nad tvojí prosbou pronášel svůj soud.
To láska nebyla, co jimi hnulo,
to byla pýcha s srdcem zamknutým!
A mezi nimi povstal papež sám,
co nejpyšnější mezi pyšnými,
a co by Kristus nikdy nebyl řek' —
to s trůnu hlásal jeho náměstek.
Ukázalť na sebe co věčnou bránu
a volal: „Já jsem církev, já jsem spása;
kdo jinudy však hledá spasení,
tenť zloděj jest a lotr!“
A kardinálův sbor mu slávu jásal.
A na to on: *že kompaktáta*
prohlašuje za zrušená a českého
že krále úctu nepřijímá!
Mnozí. To učinil?! (Zděšení.)
Kostka. Ó králi, bys byl viděl pýchu tu,
jak prosícím nám za chléb hází kámen,
jak ne co hlas slavného národa,
jak nás co vývrhele národův,
co nízké vyslýchá a s opovržením,
jak bychom přišli tam co souzení,
a na něm záležel náš dech i tuk,
zda zejtřka smíme dožit se co národ:
ó pane, bys byl vše to viděl s námi —
ty bysi s námi pykal za omyl,
žes nadál slyšení se jako Čech,
když na božství zastůně papež římský!
Hilar. Ó, zlá to věc! A posel špatně činí,
že horlením neradí k podajnosti.
Neb tomu-li vše tak, jak Kostka dí —
což nedej bůh! — já zlé jen konce tuším.

Rokyc. Ba zlá to věc, když svatý otec myslí,
že slova vyřknutím krev našich srdcí
na jinou svede cestu. Zlá to věc,
kdy výsledky půlstaletého boje,
kdy platné úrady církevních sborův,
kdy našich cítění a stesků proud,
našeho žití jádro nejvnitřnější,
náš vývoj, květ i zbožnou rozkoš naši,
ten bod, v němž Čechem být se cítí Čech —
když vše to, vyřknuté v pokorné prosbě,
od sebe papež hrdě odmítne
jen pouhým slovem: „Ne, protože nechci.!“
Jiří. Mně líto jest, že jeho svatost míň
než český občan země štěstí dbá.
Avšak co dál?
Hilar. Co dál?
Jiří. Nuž ano.
Když jeho svatost dí: Co v Čechách
až posud platilo, to neplatí —
pak přece něco také pověděl,
co platit má, by platilo tu něco.
Kost. Tož, pane, slibu prý jsa pamětliv,
že všecky kališníky vrátíš církvi,
máš bez prodlení takto učinit.
Jiří. Toť vydalo by, kdy by tak se stalo. —
Slyšíte, pánové, co svatý otec chce?
By povrhli jste kalichem a za mnou šli,
kam svatý otec jít mně přikáže.
Tož prosím, podejte mně ruku, ať
vás povedu. — (Kališničtí dávají na jevo, že to nemožné.)
Hle, svatý otec málo Čechy zná,
když myslí, že to jde tak snadno.
Kostka. Konečně, aby důraz dal své vůli,
posílá s námi Fantina de Valle —
Jiří. Jak? Fantina de Valle poslal já
sám k papeži — jakž může papež jej
odeslat mně?
Kost. Do Říma Fantin šel
co prokurátor tvůj, by hájil tam
tvé říše prospěch — a ten hájil tak,
že papež s ním jsa spokojen, posílá
jej k tobě zpět co svého legáta,
by hájil prospěch Říma zase zde.
A ctný ten legát, sluha přeběhlík. —
Hilar. Toť způsob, pane Kostko, velmi smělý,
jak v síň uvádíš posla Římského —
Jiří. Co, děkane, ty činíš se tu soudcem?
By sám se hájil, Fantin dostačí! —
Nechť předstoupí! (Dva odejdou pro něj.)

Vystoupí Fantin de Valle.

Jiří. Předstupte blíže, *pane legáte!*

Fantin (jenž hrdě vystoupil, ohlíží se po židli.)
Co plnomocný papežův, tu jsem
na jeho místě.

Jiří. (posměšně.) Páni poslové,
jak uctili vás v Římě, když jste tam
na místě byli mém?

Kost. Nám papež kázal stát,
kdy ostatní si sedli.

Jiří. Pánové,
usedněte. (Sednou, že pro Fantina nezbude místa.)

Fant. (uražen, stranou.) Urážku tu mně splatíš s úroky!

Jiří. Nuž tedy, pane legáte.
Já poslal Římu tě co holubici,
a kde jest míru tklivá ratolest?

Fant. (přemáhaje se.) Víc tobě nesu.
Neboť ač svatý otec právo má,
i kletbou hovořit, i blahoslavit;
ač ty, byv na trůn zvolen, neposlals
mu pozdrav křesťanského knížete;
ač dál v tvé zemi ku potěše málo,
však k zlořečení dozrálo již vše —
tož přece, uváživ tvůj věhlas, moc tvou,
a v naději, co přísahals, že splníš:
mně kázal, bych ti pozdrav jeho sdděl,
a na tvou hlavu vylil požehnání.

Jiří. Jeť pravda — chybil jsem, že dbal jsem nejprv,
co zemi bylo třeba chorobné,
a papeže až nyní že jsem pozdravil.
Nuž dobrá. Možná též, že papeži
a tobě leccos na nás není milé,
co naší zemi a co nám se líbí.
Avšak — zda nezapomněls, proč byls poslán?

Fant. Co posel papežův já mluvím k tobě.

Jiří. Nuž dobře. Poslouchám co Čechův král.

Fant. A svatý otec žádá na tobě,
bys, jako každé světské kníže,
i ty byl oddán jeho rozkazům.

Jiří. A v čem, prosím?

Fant. An kompaktáta zrušena —

Jiří. A proč
jsou zrušena?

Fant. Bylať jen dána
pod výminkou, kolenu jednomu —

Jiří. Pod výminkou? Kolenu jednomu?

Fant. To vymřelo a papež tobě káže:
bys nepřijímal víc pod obojí,
ni ty, ni králová, ni z synův kdo;

bys v lidu, v zemi stavil neplechu,
jež jmenem kalicha se rouhá bohu;
bys bludaře vyklidil od dvora
a církvi odevzdal je k potrestání —
Hilar. Tu poslyš, Rokycano!
Jiří. Aj legáte, toť žádosti jsou vzácné!
Fant. Když na český jsi stolec vstupoval,
tys poslušenství církvi přísahal,
a nechcešli, bys křivě přísahal —
Jiří (horlivě.) Můj milý posle papežův: co já
kdy přísahal, to já vždy také splnil.
Fant. Nesluší tobě činy vykládat,
leč papeži, který uložil slib.
Jiří. Však nad papeže mé je svědomí,
a k tomu blíž já mám, než k papeži!
Fant. A přeces z jeho rukou přijal čest!
Jiří. Čest?! — Čest já dřív měl, než on tiaru;
čest byla dražší nám vždy nad život.
Ó, myslíšli, že papež mně dal čest
či trůnu: čest se se mnou zrodila
a o čest trůnu pečliv celý národ!
Bezčestnost nevídáno nikdy
na trůně českém; co však sedalo jí
na trůně Římském: neví-li to papež,
ať ptá se kardinálů, ti to vědí!
Fant. Toť malá oddanosti naděje,
kde svatý otec mluví k takým uším.
Jiří. Ať svatý otec káže tam, kde pánem;
co však se týče zemí českých —
těch já jsem králem, papež nikoli.
V těch jáli z zmatků stvořil pevný řád
a dravé vášně uveďli jsem v hráz,
a stavilli jsem mír co hradbu pevnou:
jest má to práce, jeho nikoli.
A neumíli k tomu papež víc,
leč bourati mou práci: mýlí se,
že z oddanosti budu bourat s ním!
Fant. Pak nutno věděti, že koruna,
již nosíš na hlavě, jest jeho darem.
Jiří (podrážděn.) Slyšíte, pánové! Vy nevolíte
po českém právu sobě krále:
ne-jej vy sobě — papež vám ho dal!
Fant. A kdo dal korunu, ten též ji může vzít!
Jiří. A pravím: kterak? Mečem snad?
Meč máme též. A mečem tím jsme my
za těchto dob víc slávy dobyli,
než všecka vojska jmenem papežským.
Kdo by však chtěl nám na korunu sáhnout,

ať jen se pokusí! Leč také ať
si změří cestu, kudy z Čech jde nejkratší!
Fant. Tenkráte *vzpoura* mluví slovem jasným!
Jiří (vášnivě.) Legáte! — Jste mi svědky, pánové,
žeť stojí práci, být tu poklidným. —
Jáť ovšem zemi tu víc miluju,
než svatý otec; tak ji miluju,
že její štěstí jest mi životem,
že srdce, krev — vše jí jen náleží —
a kdy by štěstí její žádalo,
bych sešel s trůnu: já bych neváhal
ni okamžik a sestoupil bych s trůnu!
Tož víli papež, jak bych zvětšil štěstí
té země: ať mi radí, poslechnu;
však neví-li, leč mnít mne země škůdcem:
aj, člověk ten se ještě nezrodil,
jemuž bych k vůli zničil štěstí země,
a žádá-li to na mně papež —
pak jest mně líto, že to žádá *papež!*
Fant. Já domluvil. (Odchází.)
Jiří. Nuž počkej, legáte. Když domluvils,
teď řada na mně, bych se tázal. —
Já do Říma tě poslal, abys tam
soud světa křivý o nás vyplenil
a v jeho místo pravdu štěpoval.
Však tys, ač v službě mé, v mém žoldu stál,
tam padal zákeřně na naši čest
a jako vrah se brodil v našem jmeně.
Nevěrný sluho, na to odpověz!
Fant. Jsem Říma sluhou, kacířův však nic.
Jiří. A peníz kacířův, ten tobě vhod?
Fant. Lzeť papeži, by z slibu rozvázal,
a doufám, že mi tito (ukáže na pány pod jednou) přisvědčí!
Jiří. Pánové pod jednou, to vás se týká,
a proto čekám na odpověď vaši.
Fant. Já sloužil ti, pokud jsem naději měl,
že splníš církvi, čímS jí zavázán.
Však shledav, že jsi jiný ve slovech
a jiný v skutcích, cítil jsem se prost,
bych služby konal *křivopřísežnému!*
(Všeobecné zděšení.)
Jiří (v největším hněvu.)
Jak? Já, král Jiří, křivopřísežný!
A jiný ve slovech a jiný v skutcích?
(Násilím se přemáhaje, na těle se třesa, tasí několikrát meč, však opět a opět jej zaráží zpět.)
Co mi tvůj život, bych jej neroztrh'
ve dví jak zradnou listinu? —
Ne! Krví tvou si nepotřísním meč.

Však abys věděl, jiný ve slovech
že nejsem, jiný ve skutcích, jak papež,
jenž daných slov tě sprosťuje: tož věz,
já slíbil trestat každého, a byť
to byl můj syn, kdo ve mně špatnost hledá —
a bys měl čas o tom se přesvědčit —
vojáci:
v Poděbradech jest prázdné vězení!

Fant. Má hlava stojí v Říma ochraně:
tělis se dotknul, Řím jsi pohanil.

Jiří. A kdy by Řím ten stál tu přede mnou
a tolik opovážil se co ty —
já nechtěl slout bych z Čechův posledním,
bych strpěl mu to proto, že jest Římem!
A kořili se vám svět ostatní
jen proto snad, že totéž káže Řím,
co špatný jeho konteřej, jejž vyslal k nám:
(ukazuje na Fantina)
tož při sám bůh, já nechci králem slout,
by v Čechách cizí vůle platila,
pokud ji *my* za svoji neuznáme! —
Však abys nebyl v pochybnosti:
jej odveďte, ne co vyslance Říma,
nýbrž co Čechův sluhu zrádného;
a chceli Řím jej vyprostit, ať přijde —
já připravím se na uvítanou!

(Fantina odvádějí, král odchází, panstvo se kloní.)

(Opona spadne.)

Jednání druhé.

Sloupová síň u Šternberka na Konopišti.

Legát Rudolf a Bosák.

Bosák (čte legátovi z listiny jmena katolických pánův, kteří v tom pořádku přejdou v pozadí do vedlejší síně.) Biskup Jošt, pan Jan z Rosenberka, pan Zajíc z Hasenburka, Oldřich Zajíc, Bohuslav ze Švamberka, Vilém z Ilburka, Jindřich z Plavna, Děpolt z Risenburka, Jindřich z Hradce, Burian z Gutštejna, Dobrohost z Ronšperka.

Ty ze šlechty jsem věrné shledal Římu,
a zdařili se, Zdeňka dát jim v čelo,
jenž dosud měkkým srdcem lne ku králi:
pak neshledal jsem marně je,
ač pracně jsem je shledal —
tož jmenem Zdeňkovým a jmenem tvým.

Rud. A to ten celý práce výtěžek?
Vás rozeslali jsme v všech podobách,
vy sem jste vtrhli jako tažné ptactvo,
by vámi Řím se tady zachytil:
a když se Řím již chystá sem jak domů —
aj, co tu vidíme? Že Poděbrad
tu v celé síle, my co pidimuži
jen ve mdlobách se kolem něho třem.
Jste skomíravé hrdlice, jak mouchy
sedáte do' stínu při vedra mdlobě,
nic krve ve vás, žádná břitkost, síla —
nic neomlouvej, omluvit co nelze:
jsem rozhorlen pro vaši schýlenost!
Bos. Nic nechci omluvit, jen vysvětlit.
Ta zem již po věk slávu snáší v podnož,
by v Poděbradu zvršila svou velkost,
a kdo jim času tolik poskytnul
a Poděbradu *musil* dovolit,
že přerost' nás, oč menšími jsme my —
na toho žaluj.
Rud. Na *nás* žalovat?
Bos. Na nás, že nedržíme rovnováhu s ním,
že nejsme Jiřím my, že jím však on.
My ovšem zmohli se na Fantina
a na to též, že kompaktáta ničím.
Však tento čin, jejž vyvest bylo snadno,
posloužil Jiřímu, ne nám.
Rud. Ó, jiné rady Římu nevíš?
Bos. Teď věru nevím. To však dobře vím,
že král tím dospěl k smělé myšlence,
té nejsmělejší, jaká vznesla kdy
na křesle vzdoru čelo odvážné,
tak přesmělé, že kdy by Prometheus
byl jenom bájkou mysli rozhřáté,
ta báj by nyní ztuhla v podstatu
a jmeno nesla: Jiří Poděbrad!
Rud. Aj sluho Říma, tyťs i zhorouciněl,
ba jazyk tvůj nasáknul kacířstvím!
Bos. Však poslyš sám, a ostatní si dolož.
Když Fantin domluvil poslední slovo,
již král se neptal, čím lze smířit Řím;
však znaje knížat přízně použit,
jež mu se kloní co moudrému králi,
hned rychlé posly k dvorům rozeslal
s otázkou tajnou: „zda tak dobře jest,
že ve všem zvykli utíkat se k Římu
o radu, věhlas, o pomoc a sílu?
zda Řím jim pomoh' kdy o sobě sám,
aneb spíš jedny proti druhým neštval,

tu jedny seslaboval, jak mu bylo vhod,
pak všemi hrál si jako lehkým zbožím —
až posléz pomohli si silou vlastní
aneb šli v záhubu při jeho pomoci?
V nich tedy rada, věhlas, moc i síla,
a té chtějíli být si vědomi,
zda nebylo by lépe, sestoupit
se ve spolek co knížata křesťanská:
být v skutku tím, co jejich povoláním,
tož o své ujmě, ne z milosti Římské:
naučit znát se vlastní svoji moc,
být hradbou společnou v svých zemí prospěch
a ve svých potřebách se neptat Říma,
však třeba *proti* Římu k sobě stát!"
To Poděbrad vylíčil knížatům
vším umem bystré mysli, že to padlo
jak z čista blesk do látky zápalné,
a na trůnech se náhle rozbřesklo,
že jásot posud na nich domovem. —
Již uvaž, co se tomu vyrovná,
a smělost zda kdy větší snula plán?
A dodámli, že slabost knížat
již naň se věší jak na skálu mech,
a Jiří že byl dosud vždy tím mužem,
jenž provede, co sobě usmyslil,
an nejlíp zná, kde základy jsou sypké:
tož libolі, sám pojmenuj to jmenem;
však Řím tu ránu hrozně ucítí!
Rud. Bosáku, polovicli jen těch barev
jsi pravdou napustil: tvůj obraz
u duší křehkých nemine se s dojmem.
Však nyní bych již také slyšel rád
o *vašich* skutcích, když ty královy
tak dobře znáte nazpaměť.
Bos. To tobě ještě málo?
Aj, přísný soudče, mne jste vyslali
co špeha jen, a pakli vypátral
jsem tolik, co jsem právě pověděl,
to myslím, skutek velmi patrný.
Bych zvěděl to, já musil
si hráti na kněze i nekněze,
já v důvěru se jako zloděj vloupal,
já soukal tajemství z ní jako kůna,
co kněz jsem všecky hříchy odpouštěl
a jako nekněz všecky hříchy páchal —
jen za tím účelem: to nejsou skutky?
Rud. Však při sám bůh, teď *já* tu Římem,
a nebudouli vaše skutky jiné,
než mlčet zbaběle, kdy Poděbrad

Fantina vězní, aniž víte tolik,
krok za krokem že mařit musíte,
co Jiří vystavěl si k bezpečnosti:
pak uvažte, co *můj* hněv váží!
Bos. (stranou.) To z příma nejde: počnem lichocením. —
Ó pane, všechněch skutkův podoby
chci podniknout, jež na tvou oslavu
být mohou raženy — jen jediné
mně při tom bázní zadrhuje ruku:
že králi zbyla velikost, nám stud.
Rud. Co Římu prospívá, toť veliké.
Bos. Tím jsem se též konejšil nejradši,
a protož neslevil jsem nikde ani vlásku.
Já počal velkou stavbu drobit v mále:
já loupež, žhářství, smilství, podvod, vraždu
na holá neviňátka pasoval
naproti kacířství, však na toto —
a byť bylo zarostlé ctnostmi
jak house peřím,
byť láskou dýchalo jak růže vůní
a mělo skutky nad slavičí píseň —
já svolal všechněch trestů mučidla
a všechněch věkův tresty.
Já v městech moravských a slezských
zapálil starých vášní pochodeň,
a s kazatelen Vratislavi,
jež před tím podala se Jiřímu,
již opět místo k bohu modlení
jen na kacíře lání plní klenby —
to ohlas duše mé, to práce moje.
Včera se Jiří mohl jimi chlubit —
dnes již jsou naším zase majetkem.
A přece vždy jen toho jsem se bál:
že kdežto Jiří loví duchy velké,
nám v síti přec jen luza zůstává.
Rud. Té velikosti královy! Co vadí,
bys rovněž luk na velký napnul cíl?
Bos. Hm, velikost! Nás poslali jste sem
jen jako na kapitól husy —
a velkost přece zůstavil si Řím! —
Já věděl bych, jak bernou minci razit.
Rud. Ty bysi radil —
Bos. K vraždě!
Rud. Jiřího!?
Bos. Já tušil, že se jmenem Říma lekneš,
a proto nože zaobalme v květy. —
(Důvěrně.) Bez trestu nežil Prometheův rod —
nuž naložme s ním jako s Prometheem.
Ke skále sic jej přikovati nelze,

(velkolepě) však osamotit, oklestit jej z přátel,
osekat z něho přízně větvoví,
až jako nahý kmen, pln těžkých ran,
ukáže místo větví holé pahejle,
jež šťáva kořenů konejší marně,
až sama plačíc pryskem odtéká,
žeť kmenu schnoucí morek přesycen —
to také ukování ke skále!
A třebali tu ještě krkavce:
já sednu na ten slávy mroucí kmen
a dokonám, co na krkavce zbývá.
To přisoudíš, že Jiří takto ochuzen,
bez podpory, bez přátel, přízně, sám —
víc není Jiřím, a neníli jím:
já zvu to vraždou, vy pak výsledkem.
Však to již není práce má —
to práce vaše; já jsem pomáhačem.
Rud. (stranou.) Což jsem ho podcenil?
Vždyť člověk ten nám vyloupnul se z duše,
a stojí před očima mýma vtělen
co našich záměrů hladový pud!
Bos. (stranou.) To způsobilo obrat — cena stoupá. —
Já k Šternberkovi ukázal ti cestu,
a co jsem sdělil písmem ti i ústy,
dle toho snadno pevnou najdeš niť,
bys na ní zapřeď' činů tkanivo
pevné i nádherné.
Vímť já, že velebnost tvá uvykla
zdar klidit i na příkrých výšinách.
Tyťs tam až povznešen, kde sama křehkost
již sluje svatostí a všední ctnost
na skutky velké hledí s pohrdou,
jak palma na trávy a mechy.
Já k nížinám zas namířím svůj krok,
bych lovil v lidech pulčata a raky,
bych sázel malých ctností nízké křoví,
je s činů bejlím snoubil, s bodláčím
a v mechu spočíval jak nahý červ;
a nechť i zajdu bez jmena a stopy
jak krůpěj na kořeny vylitá —
všakť byl jsem aspoň částkou síly té,
jež z černé hlíny tobě táhne mízu,
bys hlavu rozvil ve slávě a lesku. —
Již prosím, bych směl další konat práci. —
Tam paní Šternberková přichází. —
Lem tvého roucha líbám v pokoře.
Ó, kéž jen z části provest vystačím,
co smělý věhlas tvůj mně naznačil! —
(Stranou.) Však pravda pravdou zůstává: to pravda,
[illegible] ti napověděl všecko! (Odejde.)

Vystoupí paní Šternberková.

Rud. Již promiň, paní ctná, že u tebe
jsem hostem. Doba to povážlivá.
Když Fantin za to, že byl poslem Říma,
od krále uvězněn: musíme jinde
své postavit si řečniště, kdy král
nás slyšet má.
A tuť nám známo, jakou ctností slyne
tvůj dům i rod: jeť perlou mezi těmi,
kdo v zemi té nám věrni od věků;
bůh se zálibou žehná perle té,
a Řím v tom nestaví se nebi v odpor.
Paní Štern. Náš dům vždy býval
pohostitelem nejjasnějších hlav,
král Jiří vždy k nám posud vítá rád,
a paní králová tu nečítá
na skoupo hodiny.
Již pomyslete, že tu doma jste.
Rud. Mé díky, paní vznešená.
Ti všichni, jež jsi druhdy vítala,
dnes *mnou* zas konají ti návštěvu —
však *proti* Jiříku: ó bohdejž nikdy
ten neposkvrnil již tvůj práh. Však bol
můj veliký. Nebť cestou řekli mně,
že choť tvůj Zdeněk nazpět upadá
víc než kdy jindy v chybu přátelství
k Poděbradu — a podlé toho,
jak nemužně se chová k pánům zde,
tak jako nechtě, jako nevěda,
již tomu věřím.
Paní Štern. Nelze zahořet
nepřízní k tomu, kdo nám přítelem —
a Jiří byl nám vždycky přítelem.
Rud. Ba pravda. Manžel tvůj vždy horlivě
se k službám měl. Dřív při hlasování
o trůn byl všetečným, a teď se slovem
zaváže naposledy Jiřímu —
to proti nám. A král? Veřejně mluví,
že Zdeněk, v poručnictví postaven
Hradeckých mladých pánův, Holických
a Smiřických, zbohatnul neslušně
jich dědictvím, i že by viděl radš
na statcích nedostatek počestný,
než Zdeňka věhlasným jich hospodářem —
a Jiří byl vám vždycky přítelem!
Paní Štern. Co muži mezi sebou jednají,
vždy bývá z pola drsné, natuhlé;
však paní Johana k nám přízní lne,
a to nám ženám mnohé nahradí.

Rud. K vám přízní lne? Myslíš? Nu, možná dost.
Pak jsem byl cestou křivě zpraven:
když manžel tvůj se hlásil u krále
co synův námluvčí —
Paní Štern. Již byla Kateřina snoubena —
to v odpověď nám Zdeněk vyřídil.
Rud. Mne ani tak se netklo, *že* byla,
jak spíše to, *proč* byla snoubena:
že paní Johana, když zpravena
o vaší žádosti, tím rozhodla
v domácí radě výrokem:
„Radš poslednímu sluze dítě mé,
než prázdnou nádobu mít za chotě
a domýšlivou pýchu za tchyni."
Paní Štern. (prudce.) To řekla králová? To neřekla!
Rud. Aj, paní, s jakou jistotou to díš —
Paní Štern. Odpusťte — pochopíte, výrokem
tím že jsem přepadena příliš náhle.
Mně těžko pochopit — a byste vy
tak nemluvil — — ó, paní králová
až příliš domýšlí se chladnosti
do pýchy mé, a při sám bůh, já mám
jí málo! K tomu však až příliš dost,
by nevhodli jí pýcha za tchyni —
za sokyni jí byla nezbytnou!
Rud. To nerozvážné bylo slovo.
Však u dvora je pilně šeptali,
a žeť i jinak není tajemstvím:
tu pohleď v list, jenž poslán tajně nám
v ten samý čas: tu psáno doslovně,
jak Poděbrad vám vzorným přítelem!
Paní Štern. Nic o přátelství! Cestu znáteli,
jíž dojde stravy lačná nenávist:
ta cesta jest mi za vše vítaná!
Rud. Ne, paní, církev nezná cesty té;
jeť odpuštění svatým jejím heslem,
a byť Johana víc i byla řekla,
ty musila bys odpustit i víc.
Paní Štern. To odpustit?
Rud. Nic o tom dál. Však rozkaz jiný
na tebe církev skládá, jenž netýká
se Johany, však tebe. Manžel tvůj
se zjevně přátelí se zrádcem církve,
a jsili chotí dbalou spásy své,
tvůj manžel nesmí již se setkat s ním
leč jako nepřítel a zjevný soupeř.
Paní Štern. (stranou.)
Nechť jmenují ho Jiřím: v zášti mé

napsáno *králová,* a každý šíp,
v mé zášti zmočen, bolet bude *jí!* —
Však chudobka jsem v mysli sklíčená —
na také dílo síla nestačí.

Rud. Kdo střeže chotě noc i bílý den,
kdo pečlivým mu prstem hladí vrásky,
když na čele se klenou v husté vlny,
kdo jemu družkou v zmítání a klidu,
o zdar i nezdar s ním se rozdělí
jak o poslední doušek v mělké číši:
ten závory by neznal otevřít
ku skladu úmyslův, by v svůj i jeho
je prospěch přetvořil? To ale věz,
že Zdeněk co Jiřího spojenec
jest na vše věky ztracen.
A jsili chotí ne dle jmena jen —

Paní Štern. Nač déle přemítání? Takli tomu,
mně jinak nelze, než vás vyslechnout.

Rud. (stranou.) To znamená: že Zdeněk Jiřímu
již náleží jen z pola.

Paní Štern. (stranou.)
Aj, paní králová! Mnou zhrdnout tak,
že neznáš již ni pravé moje jmeno?
A kdy bys k srdci mému byla srostla
sterými kořeny, já bych k nim sedla
jak Penelopa k nitem za dne utkaným,
tak dlouho klnouc spánku, až by poslední
se kořen vypletý v mé ruce tetelil
a já mu pěla: Tu se svíjej, hoř,
mři na ohništi nenávisti mé!
Ó, všecka měkkost prchá z duše mé,
na její dno se bledá nenávist
jak jíní sází; co kdy v duši mé
se líhlo proti ní jen šeptem,
to slito v jasný zvuk, mně lahodný:
my dohodly se, paní králová!

Rud. O jednom ještě třeba zmínky.
Když Zdeněk bude míti síly té,
pak věztež, paní: není hodnosti,
ni důstojnosti, pocty, není slávy,
jež na člověka můž být vylita,
by nepřipadla jemu v odměnu.
Jeť Jiří s králováním na mále —
zde viz, kdo svatým otcem vyhlednut,
by přes Jiřího na trůn český vstoupil;
(odevzdá jí listinu)
a dovedeli Zdeněk, by ta chvíle
se stala kratší: žádná naděje
tu není přílišna — to pevně věřte, —

Však hle, již Zdeněk přichází. — Tož buď
pamětliva ne slov, leč slova svého.
Já zatím místo něho půjdu k panstvu,
je poučit, co Zdeněk mu, co král.
(Odejde, vzav od ní listinu zpět.)
Paní Stern. I to?! —
Já sotva odrazila od břehu,
a vlny jdou již vysoko. — Jen výše! —
Před chvílí ještě snížená, teď cítím,
že váhy též se octly v ruce mé:
tu Poděbrad, tu Šternberk! — Výš, jen výše!
Před chvílí ještě pouhá hostitelka,
teď držím klíče k tajným veřejím,
za nimiž budoucnost — má budoucnost.
Ó, pojď jen ven, ty rouškou zastřená,
ty těžké lůno matky neznámé! —
Aj, jak ta váha stoupá! — Divíte se! —
Přikládám do ní uraženou pýchu,
nenávist, její dceru, hněvu pláč
i všechen pomsty rod s ní spřízněný —
vše ve zbroji — a přece stoupá výš!
Ó, jenom výše, až na vrcholy!
A stůjte při mně, všecky mocnosti,
jež slovem okřídleným vládnete:
jej získat musím, neboť jej získat chci!
(Jde Šternberkovi vstříc.)

Ze síně, kde panstvo, vystoupí Zdeněk zamyšlen.
Když druhdy jste se vracel od dvora,
vám tvář jak mladý den se leskla.
Však nyní každá cesta lesk jí krade,
vám čelo v mlhách jak podzimní hora —
jakž bude, až se příště vrátíte?
Zdeň. I ty již lomcuješ mi v prsou?
V mé duše tmách cos nevlídného bloudí,
nechtějte na to svítit zvědavostí.
Viz svázané mé ruce; rozvázat
je nelze, nutno tedy vazbu nést.
Paní Stern. Mluví tak Šternberk? Knihu rozevři,
v níž zapsány jsou činy otců tvých.
Žel, žena já, jen jako cizí snět
na váš kmen štěpována, musím kmen
vás učit znát! Tvůj předek Jaroslav
u Olomouce celé Evropě
sňal vazby s rukou — ty své vlastní
nemůžeš rozvázat!
Tvůj otec Petr, opíraje se
husitské záplavě, stál v čele vojsk,
pod Vyšehradem za kříž vylil krev —
a jeho syn má ruce svázané!

Tvůj praděd Zdislav, Šternberkem se cítě,
i *proti králi* zvednul mocnou pěst —
Zdeň. I proti králi!
Paní Štern. Což v tom divného?
Tuším, že cítím to, co cítili
tví dědové, když ctná krev Šternberkův
jich srdce k mocným činům zvedala.
Tuším, že cítím to jich vědomí,
jak byla mocí panovničí moc,
jen pokud rod váš tomu *chtěl!*
Tuším, že cítím, jak
i *proti králi* cítili svou sílu —
však ovšem, tenkrát netušil jich kmen,
že z něho větev chorá vezme vznik,
jež spoutané mít bude ruce!
Ó, já jej cítím, jejich srdce tluk,
jenž vedle králů sám byl královský —
Zdeň. Však Poděbradem nebyl král!
Paní Štern. Tím nutněji být Šternberkem!
Však k tomu třeba, mít vše v paměti.
Když tentýž Poděbrad byl ještě sláb,
on pojal Šternberkovnu Kunhutu,
a když se cítil, minul Šternberky
a královou učinil Johanu —
to na potupu rodu vašemu.
Tys na něm žádal ruku královny
pro syna Jaroslava — —
ó kletá vaše velkomyslnost:
ni rodu potupa ji nedojme,
jen když je *velký*, kdo rod pohaněl!
Zdeň. Což, divná ženo, při tom nedbáš,
že před synem jsem lhářem, dímli mu:
Ten, jehož učil jsem tě včera ctít,
jest dnes tvým nepřítelem úhlavním?
Paní Štern. Já nechtěla bych matkou slout,
by syn tak málo cítil rodu čest,
že na potupu otcovu by chtěl
v svou duši vštípit otcův hříšný klam! —
V čem zakládá se to tvé učení?
Když Poděbrad měl třeba přízně,
tvé přátelství tak dlouho chlácholil,
až sehnulo se za stupeň mu k trůnu.
Teď na něm stojí, tys mu stupněm posud —
však proto jen, by Poděbrad tě *šlapal!*
Nic nejsi mu, leč krále poddaným,
a vaše přátelství jen v tom je pravdou,
že on ti poroučí, ty posloucháš!
Ó, jen se rozpomeň:

Dbal na tebe, když věznil Fantina,
a byls mu čím, když urazil vás všecky?
Ó, toli ctít má syn tvůj s tebou v králi —
ty sláblis: syna z toho vyvedu!

Zdeň. Však víšli, že tím slovem trháš hráz,
jež země zdar i zhoubu dělila?
Ó, přece já ty vazby v prsou cítím —
cítím je bolet, když je přetínáš!
A na mé paty věsíš králův stín,
a před můj zrak střeš rozedranou zem,
na jmeno mé snad píšeš prokletí —
vždyť má to zem, již v popel obracíš,
co Jiří její štěstí zakládá!
Ó, když už nelze, bys *mne* šetřila,
měj aspoň nad tou zemí slitování!

Paní Štern. Nuž buďsi; nebudu v tě sílu vmlouvat,
již rod tvůj *měl,* než v tobě domřela.
Žij jak ti libo. Líbej zlatá pouta,
buď králi věrným, hlaď své okovy.
To jedno tobě, že tě viní král
z nepoctivosti jako poručníka —

Zdeň. Co pravíš!?

Paní Štern. To jedno tobě, králová (ukáže list)
že syna ti, že choť tvou uráží
neslýchaným na trůně spůsobem —

Zdeň. Vím dosti již!

Paní Štern. Nic o tom dále tobě!
Jen ještě jedno. Mezi tím, co ty
pro krále chřadneš, vedle legát čte
papežský panstvu list, že Poděbrad
sic českým králem *byl,* však že jím pouze *byl,*
že uherský král Matiáš
má plnou moc, by osadil trůn český —

Zdeň. Jiříkův zeť?

Paní Štern. A zeť ten nerozmýšlel se tak dlouho!
A Zdeněk vybídnut za země správce —

Zdeň. Já!

Paní Štern. Za správce, jakým dřív byl Poděbrad.
Však když ti třeba věrným býti králi,
jenž bez království, a za ztrátu zetě
být jemu náhradou — —
pak arci věc se mění, alespoň
co do osoby správce. Teď to víš,
ty šťastný, jenž nemůžeš vůdcem být,
žes *poslouchat* se naučil!

Zdeň. Posečkej; třeba myslí dohonit,
co z nenadání tak předstihlo nás.

—

Paní Štern. Již nezbývá, leč abych panstvo
za odpuštění prosila, že tak
se v tobě zmýlilo —
Zdeň. Nezmýlilo!
(Stranou.) Cítím, že proud již schvátil bytost mou.
Vše, co jsem říct moh', již jsem pověděl,
má duše mlčí jako noční les,
a jen to jedno houká soví zpěv,
že ač jsem zbloudil, nechci nazpět víc! —
Co na mně žádají, já vykonám.
Paní Štern. Tak jednou zase Šternberk promluvil!

Ze síně vystoupí legát Rudolf.

Rud. Nuž, jak se rozhodnul?
Paní Štern. Nechť panstvo vejde.
(Rudolf jde na zpět.)
Zdeň. (pro sebe.) Co ještě před chvílí nemělo jmena,
již plné těla přede mnou se chvěje.
Před chvílí ještě moh' jsem zdusit to,
jak slovo, jemuž odepřeme zvuk,
a tím i maso, teplo, dech i život;
před chvílí byl bych tuto podobu
od hlavy k patě nazval černou zradou:
teď kdo by zradě té chtěl sáhnout k hrdlu,
do hrdla mého zatít musí prsty,
můj rdousit dech, mé krve stavit proud
a ke mně volat: „Mám tě, zrádče, mám!" — —
(Pohnut.) Má choti, hle, já rostu vůčihledě:
z malinké skvrny již jsem velký stín,
jenž zatemnit má krále Poděbrada:
ó, jaká útěcha, žes polovicí mou!
Paní Štern. Vy ještě rozvažujete?
Bled stojíte u prahu zlaté síně,
bojíte lesku se, jenž vám se leskne,
bojíte zasednout si za svůj stůl?
Ó, být já tím, co zvete pánem tvorstva —
Zdeň. (po patrném boji, odhodlán.)
Již rozvážil jsem. — Nechať vejdou.
Paní Štern. (stranou.) A nyní počněte se, oči, pást!
(Jde k síni, odtamtud)

vystoupí Rudolf a katoličtí páni.

Rud. Tu slyšte sami jeho odpověď. —
Již se tě táži, Zdeňku z Šternberka,
zda pánův těch stížnosti závažné,
jak sepsány společnou úradou
a s vůlí Římskou zcela souhlasí,
za svoje vlastní přijímáš: že vší
svou mocí k platnosti jim pomůžeš,

i kdy by odpadnutí od krále
jich zjevným bylo heslem?
Zdeňk. Slibuji
a v zástavu svou dávám čest.
Rud. Vy, pánové, zda přijímáte slib,
jímž vůli svou dáváte v poslušnost?
Jeden z nich. Slib jeho — slibem též jest naším.
Všichni. Tak přisaháme!
Rud. Toť slovo lahodné a bohu milé;
a žeť tak šťastně učiněn krok první,
tož volám nebes zdar a požehnání,
by šťastný byl též výsledek —
a bude šťastný, jakož Řím jest mocný!

Vystoupí panoš.

Panoš. Jeho milost královská! (Překvapení.)
Pánové. Král?
Zdeňk. (rychle.) Král? Zda možná?
Rud. (rychle.) Velmi nevhod!
Paní Štern. (rychle.) Král?

Vystoupí Jiří.

Jiří. Aj, jsem to u Zdeňka, či nejsem?
Tvůj lid tam dole povídá, že ne.
Jich drsný hled a slova jako feny —
i krok můj opovážili se stavit:
ten u Šternberků neznám obyčej!
Zdeňk. Čas nyní nejistý a příkaz mají,
by vpouštěli jen rodu přátele.
Jiří (jenž v tom nevidí narážku).
Nu, pak jest dobře. Chciť tu hostem být,
a mezi přáteli to dvakrát milo. —
Jsem, paní vzácná, valně unaven,
a u vás na pohodlí již se těším. —
Musím ti říci, Zdeňku: já se stal
křesťanské slávy tuhým nápadníkem,
snad dobudu i přízně papežské:
jal jsem se sbírat vojsko proti Turku,
jenž křesťanstvu jest škůdce největší
a dosud marně krocený. A rád
se pochlubím, že doma pánové
i cizí knížata můj záměr vítajíc
jen s radostí, i pomoc slibují
i pomoc dávají. Tož milo mně,
že tuto slovem jedním vyzískám
si pomoc vás všech pánův zmnoženou,
a to tím spíš, an služba taková
svatému otci jistě bude milá. —

Však prosím, paní ctná,
za něco k občerstvení. — (Paní Šternberková odejde.)
Co tomu říkáš, starý příteli? (Podává Zdeňkovi ruku.)
Zdeň. (chladně.) Tu plnomocník svaté stolice:
ten říct nám může hned, zda svatý otec
tím předsevzetím bude potěšen.
Jiří. Já nepřišel sic k němu, bych se ptal,
však jestli se mu líbí, nechť to poví.
Rud. Ty mluvíš o úsluze k papeži,
a Fantin na ni v poutech žaluje!
Jiří. Již ne!
Můj sluha za zradu svůj trest si odbyl,
a legátovi dal jsem svobodu.
Co chceš?
Rud. Když chuť tvá k úsluze tak vroucí,
pak odstoupil jsi již od kompaktát!?
Jiří (příkře.) Ne!
Rud. Pak uznals, v Čechách že jsou neplatna?
Jiří (s velikým důrazem.) Ne!
Rud. Paks Čechy z poslušenství k sobě sprostil?
Jiří (co nejdůrazněji a vyzývavě.) Ne!
Rud. A myslíš, že ti papež vojska svěří?
Jiří. A proč ne?!
Rud. Že bude mu jich *jinam* třeba!
Jiří (náhle.) Jen budeli je mít. — Však zdá se mně,
že lid váš ze dvora jest v této síni? —
Aj, pane Zdeňku, pohostinství tvé
si příliš nevybírá v hostech,
když kdokoliv s kloboukem červeným
tu vašemu smí vyhrožovat králi!
(k Rudolf.) Vy již tam valně napustlí jste jedem,
a jedem tím již hledáte mé srdce?!
Rud. Aj, znamenáš již sám, že dost té hry,
již já zvu falešnou! Od záminky
ty k zámince svou živíš horlivost,
tu že ti přísaha tak jednat káže,
tu lhůtu žádaje na svatém otci,
a nyní Turkem nás chtě zbavit zraku:
co zatím trůny prochytralou lstí
v svůj trháš úklad a své zásady
podloudně v ňádra vrháš knížatům —
toli jsou služby svaté stolici:
rád uslyším, jak nazveš odboj!
Jiří (přejde přes jeviště, pak náhle.)
Co žádá svatý otec na mně?
Rud. (s důrazem.) Poslušnost!
Jiří (posměšně.) A jakou? V zemi zde
se potuluje mnichův velká spousta,
z nich každý chlubí se mít plnou moc

svatého otce, každý z nich můj svádí lid
ku vzpouře proti svému králi,
že jinde dali by je věšet,
a každý žádá v poslušnost mne jinou —
máš ty snad z brusu novou nějakou?
Rud. Se podrobit nejvyšší vůli
co nejvyššímu světa zákonu.
Jiří (po malém rozmýšlení.)
Myslíšli onu vůli přesvatou,
jež v malé zrnko velký kladla zákon,
jež rodícím se tvorům dala žití pud,
jež řekla člověku: buď člověkem!
jež řekla národu: buď národem!
to šťastným člověkem i národem,
však štěstím takovým, jak upravíte
je sobě sami, ne jak vám je vnutí;
myslíšli onu vůli velebnou,
jež řekla člověku: ty citlivkou
jsi vědomou, a národům: váš soud
je soudem nejvyšším a lidu hlas
je boží hlas! — a všemu řekla: budiž světlo! —
myslíšli tento zákon nesmrtelný,
jenž vane srdcem mým i veškerenstvem,
jenž šlechtí člověka, ne otročí,
jenž za účel má národy, ne za podnož:
aj, toho zákona jsem poslušen,
před tím se klaním z nejhlubší své duše —
však myslím: *papež též!* a v tom jsme sobě rovni.
Myslíli ale papež, tento zákon
že může škrtnout a na jeho místo
svou napsat vůli, která dnes je zvůlí
a zejtra svévolí: má k tomu práva
as tolik, jako já; a myslíli,
té vůle já že budu poslušen,
pak jest mně líto — ale nebudu!
Rud. Tu slyšeli jste. Čeho ještě třeba?
Jiří. Aj, poslušnost! To jest ten pramen,
jímž sytit chcete ducha žíznivého,
když hledá cesty k poznání a světlu!
Po staletí vy zamýšlíte jen
té země snížení a neštěstí,
vše, co jí k spáse, pleníte a rvete,
a vší svou neřest žehnáte jak svatost,
své předsudky a co nám na škodu
a hanbu, činíte tu zákonem —
však jeli království to kvetoucí
neb zedrané, jeli to národu
po vůli aneb na vzdor: kdož pak z vás
se po tom táže — z vás, již poslušnost

za jedinou jste postavili modlu,
a když jí poctiví rozumět nechtí,
vy k tomu zavoláte třeba lotry —
jen když poslouchají! — Ó jděte. —
Radš chtěl bych býti posledním, avšak
po vlastní vůli, nežli prvním být
a museť býti jím — jak tomu chcete!
Rud. Tvůj rozum tobě nad zákon a řád!
Jiří. Všakť špatným rozum zákonníkem není,
třebať vám ve všem nebyl po vůli!
Rud. Nuž dobře. Ale také rozumné,
by tělo *hlavy* bylo poslušno?!
Jiří. Hm! Hlava! Co tak zvete hlavou vy!
Když hlava moudrá, dobře poslouchat,
a jeli moudrá, rozeznáme snadno,
nebť na to každá hlava vystačí.
Však chtít být zákonem, chtít poslušnost
jen proto, že to žádá hlava: to bych
si na tu hlavu dříve posvítil,
a bych byl o té hlavě přesvědčen,
žeť hlavou muže hrdě marnivého,
jenž více zženštilcem a ukrutníkem,
žeť hlavou slabocha, lačného pomsty,
jenž šperky víc miluje, nežli ctnost,
pamlsky staví nad víru a skutky,
ba krásu tváře své nad blaho říší — —
a hlava ta mně proto, že jest hlavou,
co králi chtěla velit, abych zradil
svůj národ, uvrhnul jej v záhubu,
a sebe snížil na pochopa země:
to zval bych všetečností, jej pak bezhlavým!
Rud. A kde to psáno, že ty musíš být
i zůstat králem českým?
Jiří. To že kde stojí psáno? — Zdeňku,
vy pánové, necháte odpovídat
mne za vás? — (K Rud.) To kde stojí psáno? —
Aj, Zdeňku, starý příteli, ten šat
je zánovný za staré srdce mé
a příliš rychle si jej vyměnil! —
To kde že stojí psáno?
Ve vůli mého národa, a pakli
vám toto písmo není dosti jasné:
my vám je přečteme i s výkladem!
Rud. I ti zde národa jsou částí,
a ptej se jich, co vědí o tobě.
Jiří. Ba právě. Děkuju ti, žes to vyřknul,
co já jsem neviděl, žeť bylo patrné
až příliš!

Ó Zdeňku, tato náruč má
se posud nikdy nezavřela prázdna,
když jsem tvé jmeno vyslovil. A když
jsi na mém srdci spočíval, z mé duše
jak z jarní studánky ti teklo dobro.
Má poprvé se zavřít prázdná — dům to,
jejž spustošila loupež úkladná? —
Ó Zdeňku, měkkostí já plýtvat neznám —
však srdci mému musíš rozumět!
Zdeň. Dvojí as srdce bije v prsou tvých:
mně cizincem jest jeho hlas, já víc
mu nerozumím, odpuzuje mne.
Co pojilo nás, ty jsi přeťal,
a cos ty přeťal, navazovat nechci.
Jiří (pohnut.) Tos dobře mířil, srdce mé to cítí.

Vystoupí paní Šternberková.

Paní Štern. Královský pane, pokrm uchystán.
Jiří. Já děkuju. Já již se občerstvil.
Tu Šternberk předložil mi krmi vzácnou.
Až příliš lahodnou.. Až příliš. —
Kus hezké práce, pane legáte. —
(K Zdeň.) Přeji ti mnoho štěstí k této cti,
jíž z vetchých záplat sešil tobě Řím.
Ó, umělá to ruka!
Rud. Poznáš ji ještě víc! Či myslíte,
že bez trestu kdo zpupný vyzýval
jejího hněvu naplněný toul
na prsa svá? Toť teprv počátek!
Řím nikdy neustál, až nepřítel
pod jeho nohou zničen sehnul šíj —
a když se hněval Řím, bůh při něm stál!
Jiří (v celém hněvu.) Bůh při něm stál!
To jinde snad; v Čechách však víme my,
že u Domažlic pozapomněl bůh
na kardinála Juliána,
až kardinál tam zapomněl svůj klobouk! —
Či myslíte, že ve zlé zpupnosti
smíte i zradu, svatokrádež
beztrestně připnout k jmenu božímu —
na úkor práva toho království?
Při sám bůh! Snaha má o smíření,
má péče o blaho a rozkvět země,
má podajnost a činův upřímnost:
to vše vám jako větru prázdný dech —
aj čas již, začít novou řečí s vámi,
však dbejte, by se vám též líbila!
Rud. O nemůžešli se té řeči dočkat,
s tou můžeme ti posloužiti hned!

Řím tobě káže: pakli do měsíce
neodvoláš, tož před vším národem
neodvoláš, čím proti Římu jsi
se prohřešil: Řím tebe nezná víc
a všemu světu vydá tebe v klatbu!

Jiří (v největším rozhorlení.) Já v klatbu dán?! —
Aj výborně! Myslíte vy, že kletbou
v jediném zrnku zastavíte klíčení,
že otrávíte jeden slunci paprsek,
že jedno kvítko zvadne sžehnuté?
myslíte vy, že srdce jediné
v pravlastní tužbě zastrašíte kletbou,
že světa, dějin, lidstva veleproud
vpravíte do řečiště úzkého,
jež zastavit lze vaší kletbou:
myslíteli, tož klejte! — Vězte však:
Jeť v světě ještě něco vyššího
než proklínání, a jestli vy to
tam v Římě neznáte: aj legáte —
my to zde v Čechách víme! — Do Prahy! (Odchází.)

(Opona spadne.)

(*Poznam. redakce.* Kromě těchto dvou jednání nalezly se v básnické pozůstalosti zesnulého autora ještě dva zlomky, z nichžto první je bez pochyby počátkem třetího jednání. Klademe i ty zde podotýkajíce, že o dalším plánu tragedie žádné povědomosti nemáme.)

U králové.

Paleček, Rokycana.

Pal. Zle, mistře. Tam u kmotra krále
mne práce ztýrá. Co se navrátil
od Zdeňka, chce se zapsat poustevníkům,
topí se v rozjímáních, žaluje
jak v postě žebrák, nikdo nesmí k němu,
já ale nesmím od něho. — Ó hanba!
Já jsem teď jeho druhou ženou. Já
a paní Johana se při něm střídáme
jak pot a zima při střídavé zimnici.
Při tom mé bláznovství
počíná rozum brát, a to mne zblázní.
Král přerodil se v pochybnost, a já,
jenž nedůvěrou jsem se prostrkal
jak špekem zajíc, já tu pochybnost
mám z něho podškubávat rozumem —
já, jenžto rozum vytloukal si z hlavy,
až všeho světa nerozum v ní
se zašklebil jak nezvedené dítě!
„Nevěřím přátelům!“ Tak, kmotře, nevěř;

co přítel? Šlupka. Když se sloupne,
dostali jsme se blíž ku svému jádru.
„Nehraď se valy, ale přáteli“ —
on na to zas. Nu, kmotře, hraď se třeba
zdí z bavlny, když neprší, to neškodí.
„A zeť můj Matiáš!“ on na to mně.
Tvůj zeť jest král jak ty, a králové,
co sobě neurvou, to nemají.
„Dal jsem mu dceru svou!“ Dal jsi mu dceru,
že chtěl ji, teď chce trůn tvůj — dej mu ho
a uvidíš, co bude chtíti pak.
„A Řím — není to násilí?“ Jest, kmotře.
Nutí tě, abys zkoumal svoje jádro,
ač mášli jaké; neboť králové
nerostou ze sebe, však z oulisníků. —
Pravím ti, mistře: buď jest král na cestě,
že vyměníme spolu rodokmen,
aneb se na věky již neshodnem.
Však hle, tam královė již vidím krok
a krok ten volat slyším: Palečku,
jdi ku králi a dej mu almužnu. —
Ó, nejchudší všech lidí žebrák jest a král;
ti z toho žijí, co nám odpadne,
jen že král béře to o něco dřív,
než nám to odpadne, a žebrák,
až nám to odpadne — však nuzáci
jsou oba dva. — Již, kmotře jdu. —
Slyšíš, jak volá, bych mu nes' svou daň. —
Já krále držím. Dokud já ho mám,
vy též ho máte, a až já ho pustím,
vy nezvednete jej. Protož se, mistře,
vždy o mé blaho starej: uvidíš,
že král se při mně dobře přiživí.
Mne kdy by papež znal si podplatit:
pak na dobro jste hotovi. To pravda:
že jaký blázen, taký král, a pokud
to můj král uznává, jen potud jest
mým králem, totiž pakli já
mu dřív nevypovím. Již s bohem, mistře.
Vám třeba Jiříka a Jiřík beze mne —
co byl by Jiřík? Jdu, již jdu. (Vystoupí králová.)

Paleček. Jsem váš tělesný malíř. Jakou já
vás natru barvou, tací budete.
Mým podobiznám vždy uvěří lid,
nebť není žádné bláznovství tak velké,
by lid v ně nevěřil co v moudrost
a žádná moudrost není moudrá tak,

by lid v ní neviděl leč bláznovství.
A pravdu má. Neb moudrost největší
poví ti blázen, anať moudrost v něm
již nezvrhne se v bláznovství, a tak
jest blázen otcem moudrosti. —
Och, já smít mluvit! Mně být předkládány
otázky světové — já bych je luštil!
Já při nich nestál bych jak špatný žák,
a nezajíkal se jak ty, jak král, —
kam vám to stačí!? Král si stěžuje
na světa nevděk! Obrať, pane, obrať! —
Ó, já být tázán! To ta vaše kletba,
že v moudrosti své uváznete vždy
jak ve skořápce hlemejžď! A já mám
pak radit, nic než radit! Jednat, pane,
to rada má! — Ó, já být tázán!

Novinky z hvězdářství.

Podává

M. Pokorný.

Není tomu příliš dávno, co jsem na tomto místě podal zprávu o pokrocích posledních let ve hvězdářství,*) zvláště o výzkumech učiněných v poznání středu naší soustavy, totiž *slunce*. Co od té doby dále shledáno, ač toho není valné množství, přece v nejednom ohledu jest zajímavo.

Bádáním posledních dob seznávalo se, jak jsem již v řečeném pojednání ukázal, pořád určitěji, co z části již před tím se zvědělo, že není nic měnlivějšího, nic nepokojnějšího, než onen zdánlivě tak stálý, tak klidný střed náš, slunce. Říkáli se: Nic stálého *pod* sluncem, můžeme právem ještě mnohem větším říci: nic stálého *na* slunci. Proti ohromným převratům a násilným změnám na slunci panuje na zemi naší skutečně klid téměř hrobový. — Co jest výbuch některé naší sopky, byť i největší, proti výbuchům podobným na slunci? Čas po čase vyřítí se jícnem Vesuvu mohutné mračno páry a kouře, a vystoupí na několik tisíc stop do výšky, rozlijí se žhavé proudy lávy ohrožujíce obydlená místa na úpatí; ano vzmůželi se k činu velkolepému, zasype sopka popelem svým i celá města, jak učinil Vesuv před osmnácti stoletími na Pompeji a Herculanum. Avšak co jest to vše, co jest taková okamžitá činnost, po které vždy nastává zase dlouhý odpočinek, jako po úplném vysílení, proti neunavné, pořád, den co den téměř se opakující činnosti na slunci? A rozměry zde a

*) Osvěta, ročn. III., seš. 12.

tam? Toť namahání pidimužíka proti práci obra! — Porovnejme jen některý výbuch na slunci.

Náhle nadme se některé místo žhavého, měkkého povrchu; utvoří se bublina na povrchu jeho, na př. jako by celé Rakousko se všemi královstvími svými vystoupilo nad nejvyšší vrcholy Alp; propukne, kraje pukliny převalí se na sousední roviny, a z ohromného jícnu toho vyvalí se proud plynů žhavých jako vodotrysk rychlostí tak úžasnou, že rychlost vlaku, orla, větru, jest pravou hříčkou proti tomu; neboť hmoty vyhrnou se tak prudce do výšky, že co vlaky naše ujedou za hodinu, vykonají hmoty tyto za sekundu! Avšak ani toto porovnání ještě nestačí, aby podalo nám jasný pojem o velkolepých rozměrech takových dějů! Vždyť bychom si bez mála mohli pomysliti, že při takovém výbuchu hraje si obr slunce míčem, jejž si udělal z celé naší koule zemské!

Zanechme však již těchto představ pouze obrazných a pohledněme střízlivým okem hvězdářů k tomu, co nového podalo se nám o pramáteři našeho života pozemského.

Abychom počali s výzkumy badatelů v tomto směru již proslulých, sluší podotknouti, že *Spörer* již r. 1868 pozoroval při ohledávání skvrn slunečních, jakoby nebyl průměr slunce pořád stejný. Pronesl ovšem mínění své nedosti jistě, domnívaje se, že by příčina tohoto úkazu mohla býti i v jakési proměnlivosti vlastní naší atmosféry zemské. — Staneli se však někde na povrchu slunce blízko sebe více velkých výbuchů plynových, lze se snadno domnívati, že pod měkkým povrchem tolik místa se uprázdní, aby povrch poněkud dovnitř zapadl; a naopak že před samým výbuchem povrch místy značněji se vydme.

Veden těmito domněnkami uložil *Secchi* jinému hvězdáři páteru *Rosovi* v Římě, aby se obíral stálým měřením průměru slunečního. Z pečlivých pozorování těchto ukázalo se skutečně, že velikost slunce jest proměnlivá. V červenci r. 1871, kdy Rosa měřiti počal, byl průměr velmi malý, na to ho v srpnu přibývalo, v první polovici září opět se zmenšil, v druhé zase zvětšil a teprv v listopadu zase ho ubylo atd. Nejmenší a největší rozdíl velikosti obnášel ovšem jenom 3 úhlové sekundy, avšak přiměřený počet ukazuje, že ve skutečnosti změna tato činí asi 300 mil. Při ohromných rozměrech slunce není ovšem taková změna příliš veliká, ani nepřirozená; abychom si o ní učinili pojem jasnější, porovnejme ji se změnou, jaká by k tomu poměrně se udála na naší zemi. Průměr země jest více než 112krát menší, než průměr slunce; aby tedy řečená změna průměru země naší byla poměrně zrovna tak velká, musila by obnášeti jen 112tý díl, t. j. asi $2^1/_2$ míle. Na dvou protějších sobě místech země vystoupil by tedy a zase klesal povrch zemský o $1^1/_4$ míle, t. j. o výšku našich nejvyšších hor, daleko nad vrchole a zas k úpatí Alp. — Nejsou to tedy proměny nepatrné; u nás na zemi způsobily by katastrofu úplnou, povážímeli, že při zemětřesení poloha půdy o několik stop jenom se mění, a zde stalo by se zvyšování a klesání v rozměru plné míle, a to během několika dní!

Aby nenastala o pravosti výsledků těchto žádná pochybnost, jako tehdy, kdy Spörer změnu v průměru slunce znamenal, požádal Secchi současně také ředitele hvězdárny v Palermu, *Cacciatora* o pozorování podobná. Zaslané výsledky porovnával Secchi s výsledky Rosovými a shledal úplnou shodu v změnách soudobých.

Změna velikosti slunce byla tedy na jisto dokázána. Běželo jen o to, souvisíli také s proměnami povrchovými, t. j. s objevováním se protuberancí a skvrn slunečních. Skutečně shledal Secchi, že doby zřetelně největších průměrů slunečních souhlasí s dobami nejmenšího počtu protuberancí a skvrn. — Z toho dal se však očekávati ještě jeden důležitý výsledek. Poněvadž totiž, jak povědomo, skvrny a protuberance objevují se hlavně jen po obou stranách rovníka v nevelické od něho vzdálenosti, měl by také průměr slunce jen v těchto směrech nejvíce se měniti; porovnání výzkumů Rosových ukázalo i v tom, že nejsilnější zmenšení průměru padá v místo nejsilnější činnosti povrchové.

Jsou to ovšem teprv počátky podrobnějších zkoumání; ale z těch již zdá se nepochybně býti dokázáno, že sluneční koule jest hmotou i v ohledu velikosti značně proměnlivou, nestálou.

Mimo tyto zajisté velmi zajímavé výsledky pokročilo se i v prozkoumání *chromosféry* sluneční, a i to učiněno jest v Italii. *Tacchini* v Palermě došel pečlivým zkoumáním chromosféry spektroskopem poznání, že jsou často nesmírné plochy slunce naplněny žhavými parami magnesiovými, že tedy kov tento činí zhusta podstatnou část atmosféry sluneční a že i těleso sluneční musí kov tento v nemalém množství obsahovati. Povrch chromosféry jevil se totiž časem jen vlnitý, časem ale pokrytý skvělými plameny, patrně ve skupiny seřaděnými, a v těchto plamenech seznána přítomnost magnesia. Veliké prostory, přes které magnesium takto rozšířeno se jeví, dokazují, že nelze pokládati plameny tyto za výbuchy, jimiž jsou protuberance, ani za násilné vyzařování hmoty skrze odporující atmosféru, neboť podobné úkazy obmezují se vždycky na prostory mnohem menší. Mimo to jest i spektrum plamenů těch velmi složité, čímž od protuberancí se liší, jejichž spektrum jest z pravidla dosti jednoduché. Kdežto tedy při násilném výbuchu vystupují z povrchu slunečního hlavně jen některé plyny v malém počtu ale v ohromném množství a velikou prudkostí, musí se plameny řečené vykládati nenáhlým vystupováním, jaksi vypařováním vnitřních hmot z povrchu slunečního. Tak zvané pochodně, t. j. místa na ploše sluneční, která jeví obzvláště silné světlo, nalezl Tacchini vždy v takovém místě, které splynulo na okraji slunce s místem onoho složitého vidma, tak že prohlašuje pochodně nikoli za úkaz se skvrnami a protuberancemi přímo souvisící, nýbrž za úkaz samostatný, za výsledek vzrůstání světlosti vystoupením jasnějších hmot na povrch chromosféry.

Zároveň ovšem shledal Tacchini, že toto vypařování magnesia jest tím rozsáhlejší, čím méně násilných výbuchů se současně děje, a 18. června 1872 bylo magnesium po celém okraji slunečním rozprostraněno, kdežto zároveň ani jedinou proteburanci nebylo viděti. Z toho mohlo by se souditi, že každým velkým výbuchem ukončí se na nějakou, ovšem jen krátkou, dobu vystupování žhavých par v nejbližším okolí; v dobách ale, kdy výbuchů není, vypařují se všude z povrchu

slunečního páry rozličných kovů, z nichž zvláště hojné jsou magnesiové, které vynikají nad jiné velikou světlostí.

Vzhledem k tomu musilo by se souditi, že světlost slunce jest podrobena velkým změnám, že zejmena různá místa na slunci vystupováním par magnesiových nabývati musí světlosti nad jiná silné. Tacchini má za to, že ony paprsky zářivé, které při úplném zatmění slunce z koruny se řinou, jest přičísti právě těmto parám světlým, až do atmosféry sluneční, t. j. právě do této koruny se povznášejícím. Stvrzení toto musí se ovšem ještě vyčkati při pozdějších zatměních slunce. —

Chci ještě o jednom velezajímavém pozorování hvězdářském zde učiniti zmínku, o pozorování, které opět jednou dokázalo, že mnohdy theoretické bádání, založené arciť na základě předchozích pečlivých zkoumání, předstihuje zjevení. K tomu konci jest však přejíti nám od skvělého slunce k záhadným tělesům nebeským, k oněm takřka mlhovitým cizincům, kteří se nám ukážou jako mimochodem, aby často navždy zase zmizeli, ke *kometám*.

Není to však žádný z oněch velkolepých zjevů, které čas po čase vzbuzovaly všeobecnou pozornost a u prostého lidu hrůzu, není to ani obrovská kometa Donatiova, na niž většina našich čtenářů zajisté se pamatuje, ani Coggiova, která teprv před několika měsíci za jasných večerů na obloze se viděla, o něž se jedná; kometa, kterou zde mám na mysli, jest jeden z oněch pramalých zjevů, které lze spatřiti jenom dalekohledem, má však pro nás před jinými ještě i tu zajímavost, že byla nalezena naším krajanem Bělou, důstojníkem v Josefově v Čechách, a sice 27. února 1826. Kdežto ale komety z většiny přiblíží se z dalekých končin k slunci a tu se nám viditelnými stanouce po otočení se kolem něho odběhnou zase do končin neznámých, nikdy již, pokud víme, se nevracejíce, shledalo se při této *Bělově kometě*, že náleží k těm, které pohybují se v elliptických drahách okolo slunce, i byl pro ni vypočten čas jednoho oběhu na 6 roků a 8 měsíců.

Při malitkosti komety Bělovy byla však jiná okolnost náhradou, totiž že její dráha blížila se velice v určitých místech k dráze naší země. Jinak ovšem nebylo nic obzvláštního na ní pozorováno, když r. 1832 při svém přiblížení k slunci opět se nám objevila; avšak r. 1845 spozorovala se nad míru zajímavá změna její, totiž že se rozpoltila ve dva samostatné díly, z nichž jeden šel na společné dráze za druhým. Oba tyto díly byly pak také při příštím návratu komety roku 1852 zase viděny.

Rozumí se, že tento vzácný zjev činil každý nový návrat komety pro hvězdáře zajímavým, i bylo tedy po ní r. 1859, kdy se dle výpočtu znova měla objeviti, pilně pátráno — avšak nadarmo. A tak i r. 1866, kdy opět měla k slunci se přiblížiti, marně ji na všech hvězdárnách hledali — nebylo ji nalezti!

Tím, že se kometa před tím ve dvě rozdělila, nyní ale podle všeho docela zmizela, vzbudila se v mnohých domněnka, již zejmena *D' Arrest* první určitě pronesl, že menší komety se znenáhla docela rozrušují a v prostorách světových rozptylují (což ostatně bylo již *Keplerovou* myšlenkou), a že se tak stalo i s kometou Bělovou.

V tuto dobu připadá uveřejnění proslavených prací theoretických italského hvězdáře Schiaparelliho, o nichž jsem v u. m. se zmínil, a jimiž nezvratně dokázána totožnost dráh mnohých komet s proudy letavic nám známými. — Letavice tyto musíme považovati za tělíska širokým dlouhým proudem okolo slunce kolující; když pak tato jejich dráha s drahou naší země kdesi se stýká, musí v tu dobu, kdy země do tohoto místa přichází, tělíska tato se zemí se setkati, anebo alespoň atmosférou její proběhnouti. V tom případě rozpálí se hmota jejich odporem vzduchu tak, že zasvitnou a běh jejich se nám stává viditelným.

Jest již dávno známo, že dráha naší země křižuje se s drahami takovýchto proudů letavic, a že se to jeví častým padáním letavic (čištěním hvězd) zvláště v určité dny srpna a listopadu.

Po uveřejnění prací Schiaparellových vyslovil *D' Arrest* možnost, že snad listopadový proud letavic mohl povstati z komety, a poněvadž právě kometa Bělova měla objeviti se v dráze, která s proudem tímto má některé body společné, domníval se, že tento letávičný proud jest složen z trosek komety Bělovy.

Pravděpodobnost, že by se kometa Bělova přece ještě našla, byla za těchto všech okolností dle mínění hvězdářů velmi nepatrná; přece však vypočítal italský astronom *Michez* v Bologni pro ni opět čas příchodu k slunci na říjen r. 1872; ale ani tu nebyla přese všecko pilné hledání nalezena. Tu však mimo vše nadání dostavil se úkaz otázky této přímo se dotýkající. Dne 27. listopadu večer objevilo se po celé Evropě, kde obloha byla jasná, neobyčejně husté „padání hvězd", které trvalo od soumraku až přes půlnoc. Když bylo nejhojnější, počítali někteří pozorovatelé 100 i více letavic za minutu. Mnozí z těch, kteří úkaz po celý čas jeho trvání sledovali, líčí dojem jeho v některou chvíli jako padání sněhu za tichého dne zimního. Podle nejspolehlivějších pozorování v Švedsku, Německu i Italii objevilo se té noci více než 30 tisíc letavic!

Tak ohromné množství letavic upoutalo ovšem ihned veškeru pozornost hvězdářů, zvláště po předchozích theoriích o souvislosti jejich s kometami. Všickni astronomové všímali si oné noci mimo vše jiné přede vším místa, z něhož letavice vycházely, i ačkoliv rozbíhaly se tyto pomíjející zjevy na všecky strany, a mnohé z vyššího, mnohé z nižšího místa oblohy se vyřinuly, shodovala se přece udání všech pozorovatelů v tom, že bod na obloze, z kterého zdánlivě všecky svůj směr braly, jest jedna z hvězd Andromedy. A tu již nebylo hvězdářům těžko, ustanóviti také dráhu kolem slunce, kterouž se celý tento proud bral. Dráha tato shodovala se však tak blízce s dráhou komety Bělovy dle výpočtu Michezova, že všickni hvězdáři byli ihned přesvědčeni o tom, že 27. listopadu 1872 prošla země alespoň „zadním vojem" komety Bělovy.

Všecko to bylo by sice vždy bývalo theoreticky důležité, ale nikoli přímo přesvědčující. Tu však přišel astronomóvi *Klinkerfüsovi* v Göttinkách na mysl tento závěr: Bylali to Bělova kometa, kterouž země dne 27. listopadu prošla, musila by se hned na to objeviti nám v tom místě na obloze, které leží zrovna naproti onomu, z něhož jsme

během tří let na vyzvání carevny Alžběty vystěhovalo as 100.000 Srbův na Rus, kdež jsou jim vykázány krajiny nazvané Nová Serbie, a dáno podobné zřízení, jako měly vojenské hranice rakouské.

Poněvadž se ruch vystěhovalecký mezi Srby vždy více vzmáhal, vydala císařovna pro jich upokojení tak zvaný *Versicherungs-Patent;* ale když ani to nepomohlo, svolala zvláštní poradu, kteráž by vyšetřila příčiny jich nespokojenosti. Výsledek této porady, kteréž se účastnily kancelář uherská, dvorní rada válečná a illyrská deputace, byl ten, že všecka vina svalována na biskupy srbské, jako by nevěnovali dosti pozornosti potřebám a steskům svých oveček. O útiscích katolických biskupů a maďarských úředníků nestala se ovšem žádná zmínka. Hned za tím pak bylo vydáno nařízení, v kterémž se vyhrožovalo nejpřísnějšími tresty těm, kdož by stěhování nějak podporovali.

Kancelář uherská počala s pravou vášní pronásledovati Srby, chtějíc mezi jiným zjednati vrch myšlence, že práva Leopoldova mají se vztahovati pouze na potomky těch Srbů, kteří se přistěhovali za jeho vlády. Takovým nespravedlnostem odporovala deputace illyrská, ale ztrácela bohužel vždy více půdy před rostoucím osobováním kanceláře uherské. Když r. 1753 vypukly nepokoje mezi sedláky v Chorvatsku a na některých místech v Uhřích a užíváno proti nim přísných opatření, opíral se tomu potomní předseda illyrské deputace, baron Bartenstein, ne snad proto, že by uznával křivdu, jež se dála Srbům, nýbrž jedině z toho ohledu, že prý se mírností, vlídností a lstí snáze dá dosíci žádoucích výsledkův. Vymáhá tudíž Srbům jmenovitě svobody náboženské, o privilejích Leopoldových však nechce ani slyšeti, poněvadž by se jimi pojistila jich existence.

V tom se srovnával s Bartensteinem i Josef II., jehož odvrátily od pronásledování Srbův jednak jeho humanní snahy, jednak i potřeba, aby se s nimi udržela dobrá vůle, ježto byla sedmiletá válka přede dveřmi, ač se jí později nezúčastnili. — Na sněmu uherském r. 1764 stěžovali si na Srby pomaďaření pánové chorvatští, naléhajíce jmenovitě na to, aby byli přívrženci řeckého vyznání podřízeni moci komitátní, jako by toho vyžadovala jednota státní. Na přímluvu metropolity Nenadovića však Marie Teresie těmto žalobám nepovolila.

Než i časté cesty Nenadovićovy do Vídně zavdaly Srbům podnět k nespokojenosti. Potřebuje mnoho peněz nebyl příliš vyběravý v prostředcích, aby jich nabyl, ostatní biskupové si brali z něho příklad, a tak vznikly mnohé zlořády. Když brzy na to se mělo obsaditi uprázdněné místo biskupa Budínského, navrhl hrabě Hadik, jenž měl zastávati na synodě úřad komisaře, aby se raději svolal národní kongres, jenž by vykonal volbu nového biskupa a vyšetřil žaloby lidu proti vyššímu duchovenstvu, k čemuž Marie Teresie skutečně dala své svolení. Zpráva o tom dotkla se metropolity tak, že za krátko na to zemřel, čímž se stalo svolání kongresu nezbytným. Na kongresu, jenž se sešel v květnu r. 1769, upraveny byly napřed rozličné vnitřní záležitosti církve východní, zvolen metropolita a hned potom se sestoupili přítomní biskupové v užší synodu. Výsledky těchto prací složeny byly v *Regulamentum constitutionis nationis illyricae,* potvrzeném od Marie Teresie. Slíbeno v něm Srbům zachování jich svobod, zůstanouli vždy věrni

trůnu. Dále oznámeno, že u věcech, jež se netýkají víry, svědomí a náboženství, mají všichni Srbové, osedlí v Uhrách, v Temešském Banátě a připojených k Uhrám zemích, záviseti od úřadů provinciálních (občanských totiž, ne vojenských), od šlechticů a dvorní kanceláře uherské, aneb od c. k. komory, zřízené pro obyvatele Banátu; ve Vojenské Hranici od tamějších vrchností vojenských a dvorní rady válečné; ve všech pak věcech náboženských mají záviseti všecky osoby civilní i vojenské od dvorní deputace, schválně k tomu zařízené.

Tím odňata jest patriarchovi veliká moc civilní a Srbové vtěleni do státu uherského. Lid rozuměl, že tu běží o výsady, jichž vyplnění se domáhal již po 80 let, a proto nebyl s novým řádem spokojen, vida v něm jen ty články, jež vydávaly Srby v moc úředníkův maďarských. Deputace illyrská snažila se uleviti Srbům; ale již r. 1776 vzala působením uherské kanceláře za své.

Téhož roku sešla se duchovní synoda, kteráž měla vedle zařízení seminářů a položení základů k sebrání práva kanonického přepracovati řád z r. 1769. Konečně vydáno prací kanceláře uherské, kanceláře rakouské a dvorní rady válečné a stvrzeno panovnicí tak zvané *Rescriptum declaratorium,* kterýmž byl až do nejnovějších dob upraven v Uhřích poměr církve východní k státu, jakož i vnitřní ústrojí této církve.

V Banátě, připojeném zatím přímo k Uhrám, stvořila vláda uherská novou šlechtu z Němců, Rumunů a zámožných Srbův, kteříž si v brzku osvojili způsoby urozených pánů maďarských. Po smrti Marie Teresie Josef II. svým nešťastným nařízením z r. 1783, aby během tří let zavedena byla ve všech úřadech němčina, přivedl Maďary na myšlenku, aby zavedli místo latiny svou vlastní řeč.

Za Leopolda II. vymáhal metropolita Srbům právo, aby vysílali několik svých zástupců do sněmu. Po mnohých překážkách, činěných Srbům od Maďarů, sešel se kongres v Temešváru, skládaje se dle rozhodnutí císařova tentokráte ze 100 členův a sice z duchovních, šlechticů, vojínů a měšťanů po rovnu. Kongres vyslovil žádosti Srbův ve třech článcích, z nichž první zněl, aby jim vykázáno bylo zvláštní území a zřízen zvláštní úřad, kterýž by výhradně hájil zájmy srbské u dvora; druhý, aby směli svobodně vyznávati svou víru, a aby jim bylo uděleno právo občanství a způsobilost k zastávání úřadů veřejných; třetí, aby bylo ponecháno Vojenské Hranici zvláštní zřízení, kdy by se měla dostati do správy civilní. Sněm uherský ovšem nepřijal tuto žádost v plném znění, ale přece popřál jim práv občanských, v náboženství dal jim záruku zákona, a přijal jich biskupy mezi magnáty (r. 1790 a 1791). Císař Leopold však měl za to, že ani tímto není Srbům pomoženo a chtěje odměniti jich osvědčenou věrnost, obnovil zvláštním nařízením ze dne 5. března 1791 potlačenou deputaci illyrskou pod jmenem *dvorní kancelář illyrská* a postavil ji téměř na roveň kanceláři uherské. Leopold byl hotov vyhověti Srbům i v jiných věcech, ale zahraničné záležitosti zprvu odvrátily jeho zřetel od vnitřních a brzy potom vyrvala jej rakouským národům smrt.

Politika cís. Františka brala se zcela jiným směrem. Jediným jeho přáním bylo udusiti velikou revoluci francouzskou a v tom neměl lepších

spojencův nad šlechtu uherskou. Věděl, že ji získá úplně, ukáželi na nebezpečí, jež hrozí jejím privilejím. Za těchto okolností nesměli Srbové ovšem očekávati nic dobrého. Sněm uherský podal již r. 1792 císaři dlouhou zprávu namířenou proti kanceláři illyrské, a cís. František schválil bez dlouhých rozpaků zrušení kanceláře této. Náhrady se pak za to dostalo Srbům velmi chudé.

Když mír učinil konec válce turecké, kteráž naposledy spustošila krajiny jižních Uher, obrátilo Rakousko svůj zřetel na západ. Ztráty vzešlé říši z válek Napoleonských byly hrozné, ale netížily tak pány uherské, kteří pomoc povolovali, jako spíše obecný lid a nejvíce opět Srby. R. 1809 byly pohraničné pluky vyzvány k nové válce proti Francouzům, jež však nebyla šťastnější všech předešlých. Mírem Vídeňským postoupena byla Napoleonovi část území Srbů uherských se šesti pluky, tak že Sáva měla tvořiti hranice Illyrie francouzské od pomezí krajinského až ku vtoku Uny.

Následující tři léta uplynula v míru. Rok 1813 viděl šestou koalici a všichni národové rakouští přinášejí nové oběti. Srbové s jinými bojují u Lipska a táhnou do Francie. Ale tou dobou jejich nejbližší nepřátelé Maďaři udržováni jsou v mezích skromnosti od Němců, Němci zase musejí věnovati všechnu svou pozornost ustavičným válkám a Slované rakouští nejsou přes všechna protivenství, kteráž snášejí, aspoň ohrožováni co Slované. Plemenný boj vypukl teprvé po r. 1815 v celé své síle.

V Uhrách utvořila se strana *reformy*, kteráž si vytkla za účel opraviti stát uherský ve smyslu aristokratické oligarchie, jsouc odhodlána nasaditi vše, aby zjednala vrch živlu maďarskému. Slováci a Rusíni ještě nedávali na jevo známek života, Rumuni se počínali teprvé zvolna probouzeti, první řada byla tudíž na Srbech. Stavové uherští obnovují již na sněmu 1825—1827 žádost, aby se stala maďarština všeobecnou úřední řečí. Aby pak postavili přání své na pevnější základy, zařizují z dobrovolných příspěvků uherskou akademii, povzbuzeni byvše Štěpánem Széchenyim, kterýž první složil 60.000 zlatých. Odtud má budoucně vycházeti popud k sesilování živlu maďarského. Ale i Srbové zvelebují svůj rodný jazyk. Milovan Vidaković píše první romány srbské; Vuk Stefanović Karadžić se zanáší sbíráním národních zpěvů, pověstí, přísloví a vydává r. 1818 svůj srbsko-německo-latinský slovník; vedle něho slušno mimo jiné jmenovati též Demetria Davidoviće, kterýž počal již r. 1813 ve Vídni vydávati „Srbske Novine." Snahou Jana Hadžiće, Luciana Mušického, Jiřího Magareševiće a našeho Šafaříka založena *Matica srpska*, toho druhu první společnost slovanská. Brzy na to rozlehl se po vlastech slovanských věští hlas Jana Kollára, a zdá se, že z tohoto pramenu čerpal Ludvík Gaj svou myšlenku *jednoty illyrské*. Slované se probouzejí.

Zatím se straně reformy na sněmu v Prešpurce r. 1830 podařilo, že jazyk maďarský připuštěn v místodržitelství, k soudům a ustanoveno nad to, aby žádný nesměl zastávati jakýkoliv úřad veřejný, nejsa znalý maďarštiny. Srbové tudíž nebyli způsobilí zastávati úřadů, ač jim přiřknuto bylo právo občanské, ale k tomu byli dobří dost, aby umírali v daleké cizině, hájíce politiku kn. Metternicha. Tento spozoroval, že

laskavě na protivníky jejich, Slovany. Tím se vysvětluje, že pronásleduje vlastence maďarské jako Wessélenya, nestavil se prozatím na odpor illyrismu.

Snahy mířící k probuzení Jihoslovanův, potkaly se s nelibostí nejen u Maďarů ale též u strany kněžské jak v Chorvatsku tak mezi Srby, ježto duchovenstvo srbské považovalo zavádění obecné řeči na místo církevního jazyka za jakousi svatokrádež, chorvatské pak mělo Srby v podezření, že je chtějí pomocí svého jazyka obrátiti k pravoslaví. Brzy se i smýšlení vlády změnilo tak, že bylo zvláštním rozhodnutím zapovězeno užívání slov: Illyrie, illyrský atd.

Roku 1842 sešel se národní kongres, a zde se ponejprv rozdělily hlasy, ale většiny se dostalo přece biskupu Vršackému, Josefu Rajačićovi, jenž se za potomních bouřných let stal tak pevnou podporou trůnu.

Hlavním úkolem literatury srbské za této doby bylo povzbuzení národního vědomí a proto každý, kdo jen perem vládl, bojoval proti útokům Maďarů, kteříž zase byli odhodláni neustoupiti ani na vlas od svých požadavků. V takovém stavu překvapily březnové událostí r. 1848 národy uherské. U Chorvatů a Srbů byla revoluce přijata s výbuchem všeobecné radosti; doufaliť, že jsou to první červánky nové doby, kdy bude moci jeden národ žíti pokojně a neodvisle vedle druhého, a proto se plemenná zášť na chvíli ukonejšila. Větší část srbských měst podala uherskému ministerstvu adresu důvěry. Méně příznivou půdu nalezly idey reformační ve Vojenské Hranici, jejíž důstojníci, vychovaní ve školách německých, byli bezvýminečně oddáni dynastii, přidržujíce k tomu i své podřízené.

Komité, jemuž předsedal Gaj, svolalo na den 25. března do Záhřeba schůzi všech chorvatských, slavonských a dalmatských vlastenců, na níž ustanoveno, aby tyto země zůstaly sice připojeny ku království uherskému, však aby bez průtahův obnovena byla hodnost bána, co záruka jednoty trojjediného království. Zvolen také hned plukovník Josef Jelačić, a vláda, znajíc jeho oddanost k dynastii, potvrdila volbu. Když se však sněm Prešpurský v ten smysl vyslovil, že jest sice hotov dopřáti Chorvatům konstituční ústavy, ale s tou podmínkou, aby v celém trojjediném království byla zavedena maďarština co řeč úřadní, Srbové ihned radili se na četných sněmích v Karlovicích a Novém Sadě, jakými prostředky by měli hájiti svou samosprávu i vyjádřili v 17 článcích své požadavky, kteréž měla přednesti sněmu zvláštní deputace. Tresť jich požadavků zakládala se v obnovení hodnosti patriarchy a vojvody, a zařízení *Vojvodiny srbské* z krajin dobytých na Turcích, ze Sřemska, Bačky a Banátu.

Deputace srbská byla uvedena do sněmu dne 8. dubna a uslyšela z úst Kossuthových, že sice bude vzat zřetel na jednotlivé národnosti, avšak že jediné maďarština má a může je spojovati v jeden celek. Deputace naléhala pak ještě soukromí na Kossutha, ale poslední slovo, jež od něho zaslechla, znělo: „*Pak může rozhodnouti pouze meč!*“ Byla to jiskra vržená do suchého troudu, a událostí nejbližších dnů

ukázaly, že se Srbové nedají zastrašiti. Jevištěm první vzpoury stala se dne 24. března Veliká Kikinda, následkem čehož vyhlásila uherská vláda v území Srbův stav obležení a vyslala tam k obnovení pořádku napřed Petra Črnojeviće, a když tento neosvědčil důstatek energie, ještě generála Hrabovského.

Když se sněm uherský dne 10. dubna rozešel, nevyhověv v ničem požadavkům Srbův, dal se konečně pohnouti starý metropolita Rajačić ku svolání *skupštiny*, kteráž by uspořádala odpor proti Maďarům. Ještě před zahájením skupštiny sešlo se do Karlovic množství poslanců: vojínův, kněží, rolníků, lékařů, advokátů, kupcův. První sezení zahájeno dne 13. května, v němž byl starý Rajačić vyhlášen patriarchou a plukovník Štěpán Šuplikac vojvodou. Na pozejtří pak vysloveno přání, aby zřízena byla srbská Vojvodina, kteráž měla státi v nejužším spojení s trojjediným královstvím. Dále ustanoveno, aby hlavní komité *(glavni odbor)* sestávající z 48 členův, bdělo nad vykonáním usnešení sborových, jakož i aby vyvolilo zvláštní komisi *(postojanji odbor)*, kteráž by přijímala žádosti a žaloby, posílané do sněmu. Vyslovivši ještě své sympatie k Rumunům a vykázavši hlavnímu odboru k užívání národní fondy, skupština se rozešla.

Hlavní odbor chopil se bez průtahů své práce a vypravil do Vídně deputaci, skládající se z patriarchy, všech biskupů a zástupců všech klášterů, měst a pluků pohraničních. Patriarcha ještě doufal, že se dají sporné záležitosti vyříditi mírnou cestou, a proto si vyžádal, aby hlavní odbor do jeho návratu nepodnikal nic důležitého. V komité se však brzy dostal na vrch mladý, rázný Jiří Stratimirović, jehož přičiněním se autorita odboru v krátké době upevnila; v jednotlivých obcích zařízeny *podobory*, a vydáván v Karlovicích *Vjestnik*, jenž uveřejňoval rozhodnutí prozatímní vlády. Vše se chystalo k činnému odporu.

Vláda uherská zatím poslala předešlým komisarům ku pomoci ještě zuřivého odrodilce srbského, Savu Vukoviće, jenž vyslal ihned maďarské hlídky po městech banátských; dále počítala na císařská vojska a nařídila zorganisování národní gardy v jižních Uhrách. Území povstalcův mělo býti ze všech stran uzavřeno vojskem. Prozatímní vláda srbská cítila, že potřebuje podpory zbraní, ale od vojska hraničárského, jež se vyznamenávalo přísnou kázní, nedalo se nic očekávati. Vypravena tedy deputace k Hrabovskému, aby zakročil proti tlupám maďarským, pustošícím Bačku. Ale když tento se tak zapomněl, že upíral Srbům právní existenci v Uhrách, vydalo komité provolání, aby se lid zbrojil a shromáždil se v Karlovicích a Perlasu. Boj měl počíti.

Sotvaže se odboru podařilo sehnati jakous takous moc vojenskou, jež se nalézala hlavně pod vedením bývalých hraničárských důstojníků, Čiči Ivanoviće a Drakuliće, povýšených nyní na plukovníky, podnikl dne 12. června Hrabovský útok proti Karlovicům, chtěje tak učiniti revoluci srbské jedním rázem konec. Ale Srbové uhájili město proti pravidelnému vojsku a Hrabovský musil ustoupiti k Petrovaradínu. Brzy na to zmocnil se Stratimirović arsenálu v Titlu, a ježto se nyní k němu přidávalo i vojsko hraničárské, ba i mnozí důstojníci, měl brzy 15.000 m.

se 40 děly, kteréžto síly vojenské byly rozloženy v Sv. Tomáši, Perlasu, Alibunaru a Kamenici.

Zatím dovědělo se komité o suspendování chorvatského bána a katastrofě kongresu Pražského, nevědouc pak ani o výsledku, jakého dodělala se deputace, uzavřelo dne 24. června desítidenní příměří, ač tou dobou došlo k potyčkám v Novém Sadě. Odbor byl zaměstnán přípravami k dalšímu odporu, když se dověděl o přijetí srbské deputace u dvora.

Deputace, byvši uvítána s nadšením v Záhřebě, zastala zároveň s poslanci chorvatskými, s Jelačićem v čele, císaře v Insprnku. Císař, ač tajně přál snahám Jihoslovanův, nechtěl se přece co král uherský zřejmě prohlásiti ve prospěch povstalců, a dal tudíž deputaci odpověď vyhýbavou. Prozatímní vláda srbská byla nyní na rozpacích, zdali má bez všeliké zevnější pomoci dále pokračovati v nerovném boji, aneb opouštějíc věc Chorvatů pustiti se do vyjednávání s Maďary. Těmto rozpakům učinil konec sám sněm uherský, uzavřev dne 11. června, aby se učinila půjčka 42 milionův zlatých a ozbrojilo 200.000 mužův k násilnému potlačení revoluce slovanské, za kteréžto návrhy se přimlouval sám Kossuth, nemoha přijíti na jméno „těm Srbům, kteří se vydávají za národ, a jsou zatím (prý) jen loupežnická banda!“

Avšak ani komité revoluční nesložilo rukou v klín. Stratimirović přijal název *vrhovní vožd* (generalissimus), kterémuž titulu byl dodal Černý Jiří velikého lesku; dva hraničářští důstojníci, Radosavljević a Joanović jmenováni jsou národními plukovníky. První srážka stala se 10. července v Banátě, ale s nepříznivým pro Srby výsledkem, neboť ztratili 60 zabitých a 21 zajatých, mezi nimiž byl jednatel vrchního komitétu Stanimirović a národní major Kojić, kterýmž bylo uloženo vzbouřiti Bánát. Oba byli oběšeni v Temešváru. V Banátě stáli proti Srbům i němečtí osadníci, kteří již dříve zorganisovali landsturm. Lépe pochodili Srbové v Báčce, kdež odrazili 8000 pravidelného vojska. Povzbuzeni tímto vítězstvím, svedli Srbové ještě několik šťastných potyček, čímž se upevnili v Banátu. Alexander Karađorđević vyslal k povstalcům srbským svého jednatele Kničanina, kterýž jim prokázal svou zkušeností nemalé služby; byl jmenován plukovníkem a svěřena mu obrana Banátu. Dne 23. července se Srbové zmocnili Pančeva, kdež nalezli hojné zásoby zbroje, špíže i zbraní a odkudž učinil Stratimirović nové provolání k okolnímu obyvatelstvu všech národností.

Císař Ferdinand pozoroval ne bez tajné radosti tyto úspěchy Srbův, ale přece se ještě nemohl rozhodnouti pro jednu z obou stran.

Víme již, s jakým nezdarem vrátila se deputace srbská. Patriarcha Rajačić se při svém návratu zdržel osm dní u bána Jelačiće a osvojil si jeho náhledy. Jelačić byl ovšem především věrný poddaný císařův, napřed Rakušan a pak teprvé Chorvát, ale byl toho přesvědčení, že Rakousko se musí zreformovati na základě rovného práva všech národův. Tu tedy Rajačić, až dosud nerozhodný ve svém jednání, nabyl přesvědčení, že se může postaviti v čelo srbského hnutí a přece zůstati věrným poddaným císaře. Od té doby čelí všechny jeho snahy k tomu, aby vyrval komitétu moc, kteréž se bylo zmocnilo za jeho nepřítomnosti. Pustil se rozhodně do proudu událostí, projížděl srbské

linie a dával se všude pozdravovati co *upravitelj naroda.* I podařilo se mu brzy uchopiti otěže vlády, kdežto Stratimirović a komité měli se starati pouze o záležitosti vojenské. Celé povstání, majíc v čele tak důstojnou osobnost, nabývá docela jiného rázu. Jelačić posílá patriarchovi střelivo a dělostřelce, vláda Bělehradská podporuje přepravu dobrovolníků přes Dunaj, a tou dobou (v polovici měsíce srpna) počíná s povstalci také vláda vyjednávati.

Maďaři učinili vše, aby udusili plápolající odboj, ale výsledek jich namáhání byl ten, že útok, jejž dne 18. srpna na Sv. Tomáš s velkou přesilou podnikli, byl od Srbův šťastně odražen. V Pešti panovalo pravé zděšení. Obviňováno generály ze zrady, ustanoveno, aby vojsko, jehož mělo být použito k novým operacím, skládalo se výhradně z Maďarů; vedení války se uchopil sám ministr Mészáros.

V Banátě překáželi Srbům maďarští aneb aspoň Maďarům oddaní statkáři a němečtí osadníci. Stratimirović tam utrpěl několik porážek, čehož použil patriarcha a odňal jemu všelikou moc; Stratimirović se poddal a odebral se do Karlovic. Další řízení války svěřeno bylo odtud plukovníkovi Mayerhoferovi. Dne 21. září podnikl Mészáros v čele 25.000 mužů opětný útok na Szent-Tomas, jejž hájil setník Biga pouze s 5000 muži, ale Maďarům se nevedlo lépe nežli dvakráte před tím.

Stratimirović uchýlil se z Karlovic nejprvé ke Kničaninovi do Banátu, pak prchl i odtud a uchopil se zase velení nad jednou částí vojska. Když se však vrátil z Italie Šuplikac, jejž bylo národní shromáždění dne 13. května za vojvodu vyhlásilo, složil Stratimirović bez zdráhání svou moc a spokojil se s názvem místopředsedy hlavního odboru.

Nyní bylo spojení mezi dvorem a vládou uherskou úplně přerušeno a Maďaři se vrhli vůbec na dráhu odboje, kdežto se zákonnost od té doby nalézala na straně Srbův. Kossuth a jeho stoupenci pokoušeli se sice tehdy o to, aby přivedli Jihoslovany na svou stranu, slibujíce jim za to mnohé ústupky, ale Srbové již nevěřili slibům jejich. Dne 21. září bylo zahájeno v Karlovicích druhé národní shromáždění, jehož porady trvaly až do prvních dnů října. Toto shromáždění schválilo vše, co až dosud podnikl Rajačić a ústřední sbor, naléhalo pak na to, aby se Šuplikac uvázal v úřad vojevody. Když se však tento zdráhal přijmouti tuto hodnost bez výslovného dovolení dvora, ponechalo mu shromáždění titul vojevody a nakázalo patriarchovi, aby prozatím vykonával jeho úřad.

Nový správce, *privremeni upravitelj,* měl pečovati předně o to, aby pomáhal císařským v boji proti Maďarům, a za druhé, aby dosáhl nejvyššího schválení květnových usnešení, jež opakovalo nové shromáždění. K tomu cíli volal patriarcha pod prapory všechny schopné muže od 16 do 60 let, uložil válečnou daň těm, kdož nemohli z jakýchkoliv důvodů bráti činné účastenství ve válce, a nařídil rekvisici koní. Šuplikac a Bogdanović udržovali spojení se dvorem a Stratimirović, jenž stál patriarchovi v cestě, poslán se zvláštním plnomocenstvím na Moravu. Šuplikac mezi tím snažil se zavesti mezi povstalci přísnou vojenskou kázeň. Operace proti Srbům se protáhly tím, že byli Maďaři nuceni rozděliti své síly na rozličné strany: proti

Jelačićovi, proti vojsku, vnikajícímu do Uher z Rakous a Čech, a konečně k potlačení vzpoury Slováků a Rumunův. Po krátké přestávce počalo zase nepřátelství, a sice s větším štěstím pro Srby v Báčce, s menším v Banátě. Pančevo, proti němuž měli Maďaři hlavně namířeno, bylo zachráněno.

Zatím dostali se k veslu vlády Schwarzenberg, Stadion, Cordon a Bach. Doba zdála se býti příznivou, neboť myšlenka, že jediní Slované mohou zachrániti říši, nabývala vždy více půdy. Říkalo se dokonce, že Stadion byl odhodlán postaviti všechny národy na roveň. Stratimirović pilně na něj naléhal, aby nejen byly schváleny požadavky Srbů, ale aby jim byla také udělena hmotná podpora, neboť fondy náboženské byly vyčerpány a podpora z knížectví srbského nikterak nepostačovala.

Když však ministerstvo odbývalo Stratimiroviće rozličnými výmluvami, Srbové, kteří vždy ještě očekávali z Olomouce příznivou odpověď, počali konečně ztráceti trpělivost, a již tvořila se strana, odhodlaná vyjednávati s Maďary. Patriarcha, nevěda sobě jiné rady a pomoci, pohrozil naposled vládě velmi důtklivě, že Srbové, nebudouli jich požadavky vyplněny, složí zbraň, a následkem toho že jistě i polovice bánova vojska zastaví nepřátelství s Maďary. Hrozba tato způsobila sice v ministerstvu nemalé rozhořčení, ale účinkovala. Posledním činem císaře Ferdinanda, postupujícího dne 2. prosince trůn Františkovi Josefovi, bylo potvrzení generála Šuplikce v hodnosti vojevodské. Dne 15. prosince byla také obnovena hodnost patriarchy a zároveň podepsal nový panovník manifest, jenž obsahoval souhrn koncesí, učiněných Srbům; slibováno jim samosprávné zřízení.

V týž den, kdy potvrzena byla volba vojevody, stihla však Srby velká ztráta náhlou smrtí Šuplikcovou; na jeho místo určen potom generál Todorović, kdežto generálu Mayerhoferovi svěřeno prozatím velení nad vojsky.

Den 15. prosince znamenal vlastně konec srbského povstání, neboť odtud převzala boj proti Maďarům vláda, a Srbové se stali pouhými spojenci. Politika patriarchova zvítězila úplně; to mezi Srby vzbuzovalo veliký nepokoj, neboť stávalo se vždy více patrno, že se patriarcha přidává ke straně reakce, jež vycházela ode dvora. Z toho povstal veliký rozkol mezi stranou kněžskou, jejímž orgánem byl *Vjestnik*, a stranou svobodomyslnou, kterouž hájil *Napredak*. Dne 10. února dosáhl patriarcha konečně toho, že *vrchní komité* odevzdalo svou moc v ruce jeho a jeho nových rádcův.

Mezitím vojsko císařské počalo nad Maďary dostávati vrch, následkem čehož Srbové brzy zase pocítili vládu rakouskou; důstojníci vyslaní Windischgrätzem všude zbytky srbského povstání pronásledovali, prapor národní odevšad vytištěn, *odbory* rozehnány, vesnice odzbrojeny a němčina poznovu ve Vojenské Hranici zavedena. Námitky patriarchovy byly málomocny. Touž dobou ovšem bojovníci srbští ještě prolévali krev proti Maďarům. Oktrojovaná konstituce ze dne 4. března nikterak neupokojila rozechvěné mysli, neboť opět jen *slíbeno* zařízení Vojvodiny srbské a sice nikoliv co země samostatné, nýbrž co

přívěsku k některé jiné korunní zemi; Vojenská Hranice měla dále živořiti ve skřehlých formách vojenských.

Bitva u Kápolny však neučinila konec maďarskému povstání, jak se za to mělo, a císařské vojsko bylo tištěno z dobytých krajin zpět, jmenovitě pak proti Srbům pokračovali Maďaři velmi vítězně; Todorović musil ustoupiti od Tisy a Sv. Tomáš dobyt. V této tísni obrátil se patriarcha s velikým sebezapřením k Stratimirovićovi, jenž spolu se Stefanovićem a Milivojem Petrovićem zabránil, že se nedostalo celé území srbské v ruce Maďarů. Bylo to poslední vzplanutí vlasteneckého nadšení. Konečně však bylo potřebí přece pomoci ruské, aby Maďaři přinuceni byli složiti zbraně.

Po potlačení revoluce bylo zakoušeti nejen Maďarům, ale i Srbům veliké pronásledování; byli bez okolků odzbrojeni, jejich národní správa zrušena, jich noviny zapovězeny s touže přísností jako maďarské, členové bývalého hlavního odboru byli vypuzeni ze země. Ale zařízení Vojvodiny stalo se přece (císařským patentem ze dne 18. listopadu) a sice z jakési pozornosti k ruskému caru, jemuž přirostly na srdce osudy *pravoslavných* Srbů. Báčka, Banát a část stolice Srěmské spojeny jsou v jeden od Uher neodvislý celek pod názvem *Vojevodina Srbská a Temešský Banát,* kteréžto území rozděleno zatímné dle jednotlivých národností na tři správní okresy.

Prozatímní správce této nové provincie, Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl, jemuž přidán k ruce co ministerský komisař Gries v. Ronse, počal jí po obnovení míru ihned dávati slíbenou organisaci. Ježto se mu však tato práce pro neustálenost poměrů brzy znechutila, vzdal se v červenci 1851 svého úřadu, a s ním zároveň zmizel i bezvýznamný titul místovojevody. Na jeho místo dosazen velitel Temešské posádky, hrabě Coronini Cronberg, jenž nejvíce k vývoji rakouské byrokracie v této zemi působil, ve správě výhradně němčinu zavedl a vůbec Vojevodinu jako nějaký pluk spravovati chtěl. V této snaze podporoval jej hlavně Bach, jenž zůstal po smrti Schwarzenbergově (5. dubna 1852) sám v čele kabinetu Vídeňského. V květnu r. 1853 byla konečné organisace Vojevodiny dovršena; systém Bachův tam došel plného uskutečnění. Vojevodina srbská zůstala lichým zvukem, neboť Srbové rozděleni byli ve třech rozličných zemích: Vojevodině, Vojenské Hranici a Chorvatsku. V samé pak Vojevodině tvořili vůči Rumunům, Němcům a Maďarům, kteří nebyli dle přání Srbův vyloučeni, menšinu a přivedeni jsou tudíž k málomocnosti. Mimo to způsobili *Bach* a Coronini, že ve správě tohoto území byli úředníci z celé říše, jen ne Srbové.

Vojenská Hranice přivedena byla zase k obvyklé kázni a v postavení hraničárů změnilo se leda to, že byvše dotud pouhými nájemci státní půdy, stali se v jisté míře jejími majetníky, města pak zahrnutá pod jmenem *Militärgrenz-Kommunitäten* obdržela přiměřenější municipální zřízení.

Během padesátých let neudálo se v životě Srbův mnoho důležitého. Zmíniti se musíme pouze o stíhání vzešlém Srbům z projevování sympatií Černohorcům (r. 1851 a 1852), v čemž rakouská vláda viděla snahy panslavistické, podporované Ruskem. Oběti těchto strachů stali

se mezi jinými Gaj, apoštol jednoty illyrské, a biskup Budínský; vsazeni jsou do vězení.

Když r. 1860 navráceno Uhrám konstituční zřízení, kteréž neposkytovalo Srbům života politického, bylo patrno, že běží o bytí a nebytí Vojevodiny srbské. A skutečně byl do dotčené země vyslán co císařský komisař hrabě Mensdorff-Pouilly, kterýž ve shromáždění notáblů dne 24. listopadu vyšetřil, že prý si většina obyvatelstva přeje připojení ke koruně uherské, kteréž se i stalo císařským patentem dne 27. prosince.

Poněvadž měla kancelář uherská převzíti správu této země již dne 1. ledna 1861, vyzvala patriarchu, aby určil poslance, kteří by se s vládou umluvili o koncese, jež se měly Srbům učiniti. Patriarcha odepřel této žádosti, aby vymohl toho, že se dle předchozího vybídnutí císařova sešel kongres dne 2. dubna 1861 v Karlovicích. Bylo tam 25 osob stavu duchovního a 50 světských poslanců mimo patriarchu a biskupa Temešvárského, Vršackého a Novosadského. Tito účastníci kongresu přijali 18. dubna usnešení, aby území, na kterém převládají počtem Srbové, bylo uznáno za zemi srbskou pod jmenem *Vojevodiny srbské*, jejíž správa měla býti cele svěřena *vojevodovi*, volenému Srby a ostatními obyvateli dotčeného území ze *Srbův pravoslavných*. Tyto a všechny jiné požadavky (v 16 článcích) přednesla ve Vídni deputace s biskupem Kengjelcem v čele. Deputaci dána odpověď vyhýbavá, i aby Srbové spíše zapomněli na usnešení kongresu, vznešena zase na sněm uherský otázka o národnostech. Sněm však odpověděl zvláštní adresou, že v Uhrách nového zákona o národnostech není potřebí, ježto bylo zákonodárství r. 1848 všem obyvatelům království co nejpříznivější, vymaňujíc je pojednou z poroby feudální, a svrchovanost maďarštiny že byla uznána již zákony z r. 1830, 1840 a 1844.

Tyto nové spory vyčerpaly na dno síly starého patriarchy, jenž umřel dne 13. prosince 1861, zanechávaje Srby v stavu mnohem neutěšenějším, než byli před 19 lety. Rozsíval nesvornost mezi Srby a Rumuny a ochladil Chorvaty; a vzdělání národní se zastavilo. Proto utvořila se mezi Srby strana *národní*, kteráž chtěla převzíti duchovenstvu řízení politických záležitostí, jakž tomu bylo v jiných zemích evropských. Zástupcem nové strany byl mladistvý, neohrožený starosta Novosadský, *Svetozar Miletić*, okolo něhož se združili advokáti, lékaři a vůbec ti, kdož způsobili r. 1848 odpor proti Maďarům. Strana národní byla hned z počátku vládě nepohodlná, a protož se přihlíželo k tomu, aby na místo Rajačićovo dosazen byl muž podobný jemu; byl to biskup Temešvárský, Samuel Maširević, jenž byl zatím jmenován správcem církve východní a zvolen skutečně dne 5. srpna 1864 na kongresu, kdež zasedali působením vlády většinou důstojníci hraničárští. Na tomto kongresu a následující za ním synodě Rumuni, kteří se až dosud nalézali k Srbům v takovém asi poměru, jako kdysi Bulhaři k Řekům, opakovali svou žádost za zřízení samostatné církve rumunské, čemuž konečně vyhověno v zásadě dne 13. srpna 1864, ale prozatím neprovedeno, poněvadž rozdělení církevních fondů činilo velké obtíže.

Zatím ustoupil dne 30. července Schmerling Belcrediovi, a svolán sněm uherský, kterýž měl vyjednávati s novou vládou o vyrovnání. Na sněm dostavili se i poslanci srbští,. mezi jinými Miletić, Stratimirović a protopop Milutinović, aby hájili důležitosti svých rodákův, ale nedopřáno jim skoro ani hlasu ve shromáždění, v němž vévodil Deák. Ministerstvo, chtějíc oblomiti odpor Srbův, přimělo panovníka, že vyhověl žádostem povolnějších Rumunů zařízením metropole sedmihradské. Stalo se to 24. prosince, a zároveň svolán kongres na den 6. února 1865, kterýž měl rozhodnouti o rozdělení fondů církevních; ale nedosaženo dorozumění.

Důležitější události politické odvrátily pozornost Srbův od těchto sporů. Doufajíce vždy ještě, že mladší pokolení maďarské nebude ostatních národností v koruně uherské zneuznávati, přijali příznivě císařský manifest ze dne 20. září 1865. Požadavky jejich byly tak nepatrné, že se dovolávali pouze nového rozdělení stolic s ohledem na rozličné národnosti, tak aby jazyk většiny stal se řečí úřední. Volby se vykonaly za velikého nátlaku ze strany vládní, a když se přece dostali někteří z Rumunův, Slovákův, Rusínův a Srbův do sněmu, ukázalo se, že jsou Maďaři nepřístupni jakémukoliv vyjednávání.

Slované a Rumuni zaplatili vítězství pruské. Němci nemohouce déle udržeti pro sebe vládu nad rozličnými národy, prahnoucími po svobodě, podali přátelskou ruku Maďarům. Beust, povolaný brzy po uzavření míru k veslu vlády, uvedl k životu dualism. V adrese sněmu uherského ze dne 19. listopadu se mluvilo jen jmenem *národa uherského;* marně se proti tomu opíral Stratimirović. S bezohledností byla též odmítnuta žádost sněmu chorvatského, aby udělána byla trojjedinému království samospráva, podobná uherské. Nová budova politická brzy dostavena; dne 20. února místo kanceláře uherské zaujalo nové ministerstvo s hrab. Andrássyem v čele, a protesty Slovanův neměly leč ten následek, že 20. května rozpuštěn sněm chorvatský.

Události posledních let mají čtenářové zajisté ještě v živé paměti; protož přestáváme je dále sledovati. —

Vedle dějepisné části obsahuje kniha nejmenovaného spisovatele francouzského ještě čtyři hlavy, z nichž jest jedna věnována zprávám národopisným, seznamujícím nás mezi jiným se srbskými podřečími; druhá obsahuje dějiny Vojenské Hranice a okršku Veliké Kikindy; třetí dějiny církve srbské v Uhřích a její vnitřní ústrojí, zahrnujíc v to i kongres; čtvrtá konečně jedná o národním školství Srbů uherských, národních fondech, spolcích a novinách.

Celé dílo nese na sobě znak mnoholetých a důkladných studií, nevšední píle, lásky a svědomitosti v sbírání a propracování látky; nemůžeme jinak, než vydati spisovateli svědectví co nejchvalnější, snažně sobě žádajíce, aby dostál danému slovu a posloužil světu slovanskému více podobnými děly.

V závěrku díla praví spisovatel:

„Všechny snahy *maďarisační* nezdají se nám samy sebou nebezpečnými. Myšlenka vnutiti národům evropským jazyk a tradice altajské ani nezasluhuje vyvrácení. Kabinet Peštský také zajisté nedělá sobě přílišných illusí co do výsledku opatření, jichž se téměř každý den

chápe jedině pro upokojení několika kobylkářů a advokátů se břehů Tisy. Veliké nebezpečí těchto opatření spočívá v tom, že se tím razí pohodlná dráha Němectvu. Němčina nikdy neučinila v Uhrách tak rychlé pokroky, jako během posledních sedmi let, co se stala maďarština řečí úřadní... Státníci uherští říkají: „Mámeli přestat býti Maďary, mámeli býti pohlceni některým velkým národem, nuž raději chceme býti Němci než Rusy.“ Nebylo by lépe, milujíli opravdu svou vlast, hledati spásu ve vyrovnání s ostatními národy, jež dosud tolik pronásledují? — Srbové a co díme o Srbech, platí i ostatním Slovanům uherským, nesmějí ochabovati v zápasu proti bouři. Jsouli Maďaři odhodláni vyhynouti, není to ještě důvodem, že by též jich sousedé se témuž osudu podrobiti měli. Tito mají především usilovati o to, aby se vzájemně dorozuměli, sjednotili, aby učinili přítrž dávným sporům a nikdy neodlučovali svou věc od věci svých spojenců. Kdy by panovala mezi nimi takováto jednota, byli by Maďaři brzy bez síly. Zároveň učiní Slované i Rumuni dobře, budouli pilně pracovati o svém národním vývoji. Nechť nedají se vléci za Německem, ale vstoupí raději v užší styky s ostatními národy románskými a slovanskými. Naleznou u nich vzdělanost přiměřenější svým potřebám a získají mnoho poznajíce je a dadouce se poznati. Neodvislost a život malých národů budou potud ohrožovány, dokud Slované a Románi se nespojí.“

O francouzské literární hnilobě.

Píše

František Zákrejs.

(Dokončení.)

XIV.

Francouzská Akademie zvolila v poslední době *Alexandra Dumasa syna* svým členem.

V téže Akademii nezasedal nikdy veliký *Molière*. Nebyl uznán za důstojna akademické nesmrtelnosti. Teprvé po jeho smrti postavili v ústavě aspoň Molièreovo poprsí, když je byli dali opatřiti nápisem od Saurina složeným a znějícím: „Nic nescházelo ku slávě jeho, on scházel ku slávě naší.“ Byl to trpký, šlehavý epigram, jímž vážná Akademie s mimoděčnou komičností svou chybu zvěčnila.

Nuž, v poslední době, jak praveno, povolala mezi své nesmrtelníky *mladšího Dumasa*. Napravila tím Akademie někdejší chybu svou? Scházel jí snad Dumas syn? Neschází snad Dumasovi ničeho ku slávě? Nebylo by snad potřebí nového Saurina?

Odpověď nemohou nám podati než výroky a práce Dumasovy. Přihledněme tedy k nim blíže.

Dumas syn, praví Potvin, jal se zaujímati postavení čím dále tím výminečnější. Nedlouho před rokem 1870 prohlásil umění za málomocné; nadále bylo by prý marno pomocí smyšlených postav naléhati na provádění mravních a společenských oprav; literatura se končí, prorokuje Dumas, akce ve sněmovně a *na ulici* nastává; stará společnost se zřícuje, ráno nových poměrů se rozbřeskuje: barbarové vtrhnou do země, *z ciziny* nebo *z lidu,* t. j. nastane kýžená doba nových příprav a přeměn. Když však se toto předpovědění splnilo, co učinil Dumas? Jakmile dnové pruských vítězství a porážek komuny se skončovali, zapomněl na příčiny svého proroctví a hlásal opět potřebu víry v boha, potřebu mravouky, společnosti, rodiny, lidské vzájemnosti, potřebu práce, vědy, pokroku, potřebu povznesti ženu; pravda je cílem, spravedlnost budiž prostředkem: a proto buďtež *vyhlazeni (!)* všichni, kdo nebudou chtíti, aby tomu bylo tak, a byť to byli naši bratří, byť to byli naši synové!

Zabme je! ano, ano, zabíjejme muže, kteří jinak smýšlejí než my! zabíjejme ženy, jež máme v podezření! zabíjejme sebe, nebo samovražda totě čin vznešený!

Víra v boha jest tedy nutna. „Než v kterého boha?" ptá se Potvin, „v mého nebo ve vašeho?" Rodina, společnost, vzájemnost jsou nutny; avšak která rodina? která společnost? která vzájemnost? jak jim rozumějí Thiers nebo Mac-Mahon, či jak jim rozumějí komunalisté? Ženská otázka má se rozluštit; než kterak? zdaž ve smyslu filosofů zasazujících se za uskutečnění ženské svéprávnosti, či ve smyslu p. Dumasa, hlásajícího podřízenost těchto zavržených prý andělů? Vědění a pokrok! která strana si jich nežádá? která strana má tedy vyhladiti druhou? Dobro vnucovati násilím! Nero, Hildebrand, Marat, Filip II., Borgia, Cromwell mínili zrovna tak, a mluvili zrovna tak jasně: Buďte proklati! na šibenici s nimi! ubijte je! všechny! byť byli našimi bratry, byť byli našimi syny! Co je dobrem v tomto smyslu? výsledek, moc, násilí! Jak špatní jsme my, co ve svých bratřích, ve svých synech (p. Dumas nemá ni bratra ni syna) ctíme volnost svědomí! buďtež vyhlazeni všichni, kdo nesmýšlejí jako my!

Sotva byla akce r. 1870—71 skončena, zahájena opět činnost literární. Dumas vrátil se k divadelnímu dějišti: vlast prý potřebuje mužův a poněvadž, jak on za to má, mimo Francii není (!) vzdělanců spisovatelů (hommes de lettres), má tato úkol zásobiti celičký svět písemnictvím. Jakým to písemnictvím? snad zreformovaným dle zásady o potřebě. ku př. mravouky? Oh nikoli! „Nikdo nikdy neber dceru svou do divadla," radí p. Dumas důtklivě, „rceme to jednou pro vždy ... *Divadlo*, jsouc obrazem nebo satirou náruživostí a mravů, **nemůže nikdy býti než nemravným.**"

Mimo vyhlazení mužů jinak smýšlejících spasí tedy společnost hlavně pěstování divadla odevzdaného nemravnosti!

Avšak buďme úplni. Podotkněme ihned, že Dumas má ještě jiné zásady a že to jsou zásady výtečné. Ano jsou to tytéž zásady, jež hájí Potvin. I zdá se, že p. Dumas pozorně a úspěšně prostudoval dílo *O literární zkaženosti ve Francii.* Slyšme jej! slyšme, co p. Dumas za své názory vydává na různých místech svého *Théâtre complet!*

Tvůrčí síla básnická bez ušlechtilosti nemá trvalé ceny; člověk „má duši, ducha a tělo“: nemilujeli leč duši, nechať se neobrací k tvoru pozemskému, nýbrž přímo k bohu; všecka slovesnost, která nemá na zřeteli zdokonalitelnost, zvýšení mravů, ideál, je slovesností křivičnou a nezdravou, rodí se mrtva; nikdy nemělo divadlo krásnější příležitost osvědčiti svou vzdělavatelskou moc; není to snad obecenstvo — dí Dumas výslovně — které nám vnucuje vkus, ale *my* jej vnucujeme *jemu; co budeme chtíti zničit, bude zničeno, a co budeme chtíti zachovat, bude zachováno;* lásce musí starý význam vrácen býti ve Francii, a tedy (!) po celém světě; proto musejí proti nevěstkářství co štít postaveny býti svaté rozkoše cudnosti, a proti cizoložství posvátnost manželstva; proto je potřebí činit z mužů *pravé* muže a z žen *pravé* ženy; pravý *člověk* bude trvati, zůstaneli v souhlase s věčnou biblí nazývanou „svědomí“; tento *člověk* povznese také *ženu;* pojidlem muže a ženy budiž láska, věčná věrnost v lásce; neboť manželství je božské principem i cílem; všemu srozuměti je tolik, jako míti se vším soucit; odpouštěti je více, nežli konati spravedlnost, a pokání je více nežli ctnost; nikdo není vinníkem, nikdo zlým, nikde nevděčným: jsou pouze lidé nemocní, slepí a pošetilí.... Nuže, nejsouliž to názory krásné, pravdivé, veliké?

Obraťme ale s Potvinem list, a slyšme, co týž Dumas dí v témže *Théâtre complet!* Tvůrčí duchové hledí „využitkovati (utiliser) svých lásek, svých náruživostí, svých žehravostí, svých zoufalostí ano až i svých směšností; tito lidé byli by obludami, kdy by sobě byli svědomi svého konání, kdy by veliké nadání nebylo božskou omluvou.“ Zde tedy nadání nemá potřebí ušlechtilosti! „Není nemravných kusů, není neslušných kusů, není nevkusných kusů; jsou pouze spisové špatně udělaní.“ Ano, ano: nic nevítězí než úspěch! „První vlastností veleduchovou jest upřímnost, a co jest upřímné, je vždycky cudné.“ Seznámíme se s těmito cudnostmi. „Já nejsem ni *bůh* ni *apoštol* ni filosof ni kejklíř.“ A přece bude státi nebo se sřítí, co vystavíte nebo zbořite? „Očisťte prvé mrav jiných a mrav svůj zároveň, a my *obrazitelé mravů* budeme obraziti mrav čistý.“ Avšak vždy je možno mravně obraziti mravy nečisté. „Ne spis je nemravný, ale místo. *Divadlo nemůže nikdy býti než nemravné,* neboť náruživosti a mravy v průměru *vždy* jsou nemravný“...

Dumas opatřil své spisy obecnou předmluvou, do níž uložil různé „dobré rady“ čtenářovi podávané. Znamenejme, co velikého v této obecné předmluvě (!) čtenářovi na srdce klade jeden z *předních* spisovatelů francouzských, tvrdící, že není spisovatelů mimo Francii: „Procházej se denně dvě hodiny,“ radí tam vážně; „spi sedm hodin; spi sám; pracuj, pokud bdíš; jez jen, když máš hlad,“ atd. „Mluv jen, *když je toho potřebí,* a nepovídej leč *jen polovici* toho, co si myslíš!“ Ah, to bude bezpochyby ta upřímnost *velikého* ducha! „Piš jen, co *můžeš* podepsat, *čiň jen, co můžeš říci.*“ „Nevaž si peněz ni více ni méně s potřebí.“ *„Chraň se ženských před dvacátým rokem a vzdal se jich po čtyřicátém!“* A mezi dvacátým a čtyřicátým? *„Neopovrhuj lidmi!“* A ženami ano? „Lituj jich! Mysli na smrt!“ „Usiluj státi se *prostým,* státi se *užitečným, zůstati volným,* a chtěje zapříti boha, sečkej, až ti

dokáži, že žádného není." Kdo tu může zůstati vážným? kdo chladným, vida, kterak sám Dumas co. veleduch má se za sproštěna povinnosti šetřiti jakýchkoli zásad? Dobře, že nám poradil, abychom nikým neopovrhovali! ... Než, jděme raději dále, t. j. níže.

Dumas syn zakládá si mnoho na tom, že jest jedním z oněch povolaných, kteří vědí, co jest *žena*. Nuže, ctěné české dámy, ježto s takou okázalostí tleskáte Dumasovým kusům, víteliž, co dle něho žena jest? Však ne ne, přeskočte raději řádky, v nichž to povím, abyste se vyhnuly dojmům nejvýše trapným!

Dumas líčí ženy pomocí příkladů.

„Doktore," vzdýchá starostlivý otec, „má dcera mne věru znepokojuje ... nedostatek chuti k jídlu, těžké spaní ... nic ji netěší, pláče bez příčiny ..." „Musíte ji provdati." „Ale kterak ji provdati," namítá Dumas, jeli skličena fysickými fatalitami? *Ejhle, žena!* — Je po svatbě ... mateřství se nedostavuje nebo se opakuje. Zavolají lékaře, jehož výkony autor se svrchovanou obvyklou svou frivolností ano brutálností popisuje. „Konečně, když příroda (ženina) jest vyčerpána, opatříš si metresu ... V tento čas stane se, že *žena nepochopená* bloudívá v opuštěných stromořadích své zahrady, že milenec se objeví, a že ona se ho přidrží." *Ejhle, ženy!* — Onano patnáctiletá panna má vzezření dívky dvacítileté. Má krátkou bradu, trochu krátká ramena, krátké ruce, krátký palec, její postava jest krátká, její prsty jsou krátké atd. Taková dívka (jichž přece dle *l'Homme-femme* není mnoho, leda v dramatě!) musí býti bez průtahu provdána! Provdána za jednoho muže? Podobné sňatky jsou zákonnými vraždami! Nikdo však nedávej této ženě vinu: ona se takto (t. j. nenasytnou chlipnicí) narodila: ona jest ve svém typu a tedy ve svém právu. *Ejhle ženy!* „Hle, zvíře!" volá Dumas na to. Co škodí, že jiní lidé hlavu sklání před bezpočetnými cudnými děvami, před čestnými manželkami, on studoval ženy *všude*, a on je tedy musí znát!

To byly *ženy* (des femmes), příklady žen, co ale jest *žena* (la Femme)?

„Žena jest bytnost obmezená, trpná, pouhý nástroj, jímžto lze naložiti podle libosti a jenž trvá u věčném očekávání. Je to jediný nedocelený tvor, jejž bůh mužovi dovolil opětně vzíti do rukou a dokonati. Jest to svržený anděl ... Její mozek je vásou a její břicho kadlubem; ani toto ani onen nevypodobují, leč co muž do nich položí ... Žena je pouze tím, co z ní učiní muž ... Souborně, společensky, politicky je žena podřaděna mužovi." Proto nesmí být emancipována, nýbrž dána v moc mužů. Její účel je roditi dítky ... Žena, která není přírodou odsouzena, aby jsouc chorá, musila do kláštera nebo jsouc ohnivá, do veřejného domu, jest tedy přírodou odsouzena, aby mužovi byla pouhým nástrojem!

O my nevědomí bídníci! volá Potvin v odpověď. Filosofové nás ujišťují, že ovšem také žena tvoří přírodní bytost celistvou, v plném souhlase stojící se svým určením; že jako muž tvoří bytost mravní, jíž náleží osobní svéprávnost, volnost ducha i svědomí; že žádná mravní bytost bez pychu nesmí považována býti za prostředek, jak praví Kant, že povinnost stojí mezi nima a že vzájemná úcta jest

první povinností. Avšak o tom nás ujišťují pouze filosofové, a my bychom snad pro takovéto jejich maličké *proto* zdráhali se uvěřiti p. Dumasovi? zdráhali se uvěřiti, že sebevědomé ženy mají býti dány v okovy a sebevědomí mužové býti vyhlazeni?

Bohatou zásobnu naivních, podivných, zpátečnických, tmářských, nedůsledných, bezpodstatných názorů činí zvláště Dumasův veřejný, Henriovi d' Ideville nadepsaný, námi vícekráte již jmenovaný list *l' Homme-femme* (Muž a žena). Žena jest dle něho věčnou Messalinou, ačkoli, opět dle něho, není na světě nic krásnějšího než rozšafná žena; vdané paní stojí na nižším stupni než nevdané dívky, tvoříce jakýsi přechod k hetérám; poměr mužův a žen je děsný, věčný, vzájemný boj, tím horší, že bojující strany se zbožňují. Staneli se manžel otcem, trne prý při pomyšlení, jakým se tudy stal šaškem přírody, která mu vyvedla tak hloupý kousek! Dítky míti je zrovna tolik, co býti terčem obecného posměchu; četné dítky však jsou rodičům požehnáním. Staneli se manželka matkou, nemá pro chotě žádné srdce, nýbrž jen lstivé lichotky. Před tím byl vítězem muž, teď jest vítězkou nad ním žena, mající v jistých případech i právo mstíti se svému manželovi, naproti čemuž on zase má za jistých okolností povinnost ji trestati. Bylo by bez užitku, kdy by se rozmnožila volnost a práva žen. Tvrdíli co církev, je to pravda; tvrdíli ale totéž laický zákon, může to býti naprosto zavržitelné. Ženy stojí proto níže než mužové, poněvadž bible míní, že bůh stvořil Evu z Adamova žebra, a poněvadž evangelium sv. Jana vypráví, že Kristus v Káni děl své matce: „Co mně s tebou, ženo?“ Následují nekonečná křesťanskokatolická rozjímání, načež se dozvíme, že od stvoření světa uplynulo sedm tisíc let, atd. atd. Vrchol nakupených podivností, protimluvův a nemožností stojí na konec listu ve slovech, jimiž se Dumas obrací ku svému synovi, kterého nemá: „Zvolilis sobě nehodnou kreaturu za společnici života; pokoušelli jsi se nadarmo, abysi z ní udělal choť, jakou býti má...; nechceli v tvém slově ani chotě ani otce slyšeti, opustili tvé děti a přidržíli se kohokoliv, s nímžto jiným dětem život dá, které její kletbyhodné plemeno rozplozovati budou; nemůželi ji nic zdržeti, aby se svým tělem i tvé jmeno (?) hanbě dala v šanc; mýlili tebe v lidském a božském povolání a nepřisuzújeli si zákon právo, aby rozvedl, co spojil: prohlas sebe za soudce a *kata* (exécuteur) této kreatury“ (byť byla matkou?); „ona není ženou, ona náleží mezi pouhou zvěř; je to opice ze země Nod; je to samice Kaihova: — a proto *zab ji*.“

Kdo byl by s to, se tu smáti?

Poněvadž Dumas podobné své názory sám nazval „bezpochyby nesmyslnými“, nebudeme se vyvracením jich zdržovati.

Znáte již povahu a význam nového člena Francouzské Akademie.

Než, poněvadž i p. Dumas sám — aspoň v zásadě — přiznává se ku krásné maximě, že kdo všemu srozumí, všemu odpustí, nebuďmež příkřejší než on a hleďme si najmě jeden důležitý pramen jeho scestností připomenouti. Dumas syn, jenž narodil se v Paříži dne 28. července 1824, tak že letos právě dosáhnul padesáti let, opustil Kolej v r. 1840, tedy *již* ve svém šestnáctém roce. A takž praví v *Mužovi a ženě* sám o sobě, že se mu léta mladosti příliš nevšímavě rozprchla

a že první část dospělého věku musil vynaložit na to, aby rozházené drobty sebral, sobě urovnal, a život si z nich zbudoval. Dumas jest tedy do jisté míry *samoukem*, samoukem zajisté i přes to, že brzy po vystoupení z Koleje svého otce, Alexandra Dumasa staršího, až příliš dobře známého romány jeho jmeno nesoucími, provázel na cestách po Španělích a Africe.

Ovšem žeť ale, nechť bychom vůči Dumasovi sami byli sebe shovívavější, vůči jeho pochybným směrům lhostejni býti nesmíme. A proto spějme svou cestou zase dál.

XV.

Jest přímo až nápadné, jak úplně Dumas ml. souhlasí s umoslovnými pravidly spisu *O literární zkaženosti ve Francii*. Také p. Dumas ví, jaké místo zaujímají literární podniky, kterým peníze jsou cílem, hýření ostnem, opilost musou; jak málomocnými zůstávají v pravdě výteční spisovatelé, na jakých slabých nohou drží se sláva velebených autorů a jak prázdný jest realismus; také on mluví o prostituci vnikající v ducha spisovatelstva, i o tom, že divadlo klesá na pimprláctví; také on chce, aby duševní práce byla nejvznešenějším zaměstnáním, aby jinak stala se nejsprostějším řemeslem. „Raději bych chtěl nádenničit, nežli vytisknouti slovo, jež bych nemyslil!“ volá. Nemyslil! avšak i *umění mysliti* jest si mnohdy potřeba osvojiti! „Každý spis má zahrnovati do sebe vše, co chtěl dokázati, a *vysvětlovati* jej jest zrovna tolik, co přiznati, že jest temný,“ osvědčuje v předmluvě k svému *Théâtre complet*, aby v něm po té *každý* kus opatřil *dlouhou* předmluvou jej *vysvětlující*. Také Dumas uznává nevyhnutelnost *logickosti*, zahrnující do sebe zdravý soud a jasnost. O posluchačstvu divadelním tvrdí, že obyčejně sestává ze živlů nejrůznějších, že však jejich soubor, jenž Dumasovy kusy houževně odmítával, tvoří *absolutní* inteligenci, logiku a spravedlnost, a tvrdí to, ačkoli jinde obecenstvo prvních představení nazval *nesnášelivým* a p. Také Dumas ví, že divadelní postavy mají býti zrcadlem věčného lidství. Nuž, Dumas zná tedy vznešená pravidla dramaturgického umění. Avšak jakým spůsobem je zachovává? Kterak vrhá „spisovatel o thesích“ — tak se totiž Dumas ml. sám nazývá — své veliké idey v divadelní posluchačstvo obou hemisfér? Odpověď zní prostě: *Veliká většina Dumasových kusů hřeší proti podmínkám umy od samého autora hlásaným.* Nuž, a kterak se říká lidem, kteří vědomě perem pracují *proti* zásadám, jež za vznešené uznali?

Leč, slyšme napřed dějiny Dumasových prací!

Víte, jak povstala *Dáma s kaméliemi?* Dumas nám to vypravuje sám. V r. 1844 viděl nevěstku, jež r. 1847 umřela na souchotě; r. 1849 tedy „z nouze o peníze,“ „aby zaplatil dluhy“, obral si tuto osobu za model a napsal v osmi dnech své drama, kteréžto práci byl jaksi kmotrem jmenovec hrdinky Théophile Gautier, čímž se tento ve svých *Dějích umění dramatického ve Francii za pětadvacítiletého období* (1837 a násl.) honosí. Provozovati *Dámu s kaméliemi* nebylo

však dříve povoleno, až teprvé když byl zvítězil zločinný druhý prosinec Napoleonismu. A takž byl'o dramaturgické občanské právo kurtisánkám uděleno nastoupením státního převratu (!), jehož mrzkost bohužel později většina lidu všeobecným hlasováním ztvrdila ba oslavila. Nebyl bych si pomyslil, žertuje Dumas velmi nevčasně, že mi to *neštěstí* předchozí vlády přinese takové *štěstí!* Kdy by se tedy Francie nebyl zmocnil systém, který jí způsobil až i Sedan, nebylo by divadlo mezi svými kusy čítalo *Dámu s kaméliemi*. Avšak stalo se, a p. Dumas byl s to, aby zaplatil dluhy. Týž kus měl mimo zevní „velký úspěch", po němž jej opět zakázali, ještě jiný nemenší následek: *dámy vznešeného světa jaly se napodobovati mrav nevěstek* a jaly se s nimi obcovati: „nyní nemohla by *Dáma s kaméliemi* býti napsána," praví Dumas, „bylo by to paradoxon. Poněvadž dáma vznešeného světa sestoupila mezi kurtisánky, sestoupila kurtisánka mezi výdělkářstvo." Načež chladně prorokuje, že půjdeli to tak dále, r. 2000 prostituce vnikne až i do rodin. Jak? kdo to pravil, že co divadlo chce zachovati, to zachová, a že co chce zničiti, to zničí? Kdo je tu tedy spoluvinníkem, ničitelem?

Víte, jak povstala *Diana de Lys?* Roku 1849—1850 zažil kdosi v Sv. Cloudě jakous cizeložnickou odysseu, a zde právě uvádí ml. Dumas, jenž ji vypravuje, do světa návod, vedle něhož génius těží ze svých lásek. Tehdy měl spisovatel o thesích 25 let; *Diana de Lys*, která prý není nic leč odvětným výkřikem osobního vření, povstala r. 1852. I jí zasáhl zákaz, ač pouze na čas osmi měsíců.

Víteliž, z jakého popudu povstal v jedenácti měsících *Polosvět?* R. 1853 byl Dumas na plesu opery jakýms dominem pozván, aby navštěvoval jisté večerní besedy, a takž byl uveden v onen „čtverácký svět", jejž později sám přezval polovičním a který si bezpochyby přál jím uvedenu býti na jeviště. Bez uzardění přiznává se Dumas, že látka jeho přišla velmi vhod mužům druhého prosince: mohliť jim „trochu *násilí učiniti* tradici a *polechtati* obecenstvo, jehož se začínala zmáhat ospalost". Jakmile byl kus sestrojen, předložil jej autor ministrovi Fouldovi, ale ministerstvo ulekl̆o se „nemožnosti, brutálnosti," nepoměrné „nebezpečnosti" v *Polosvět* snešené. Chtěliť obecenstvo *polechtat,* a nikoli zbudit v něm ošklivost. Spisovatel však dosáhnul svého cíle, a kus byl v Dramatickém Gymnaseu provozován (1855). Co se nestalo? Ministr vypsal cenu za divadelní kus, který by se snažil šířiti názory zdravé, a porota přiřkla cenu — *Polosvětu*, jejž ministr nikdy nepřestal nazývati nanejvýš nemravným.

Peněžní otázka (1857) nezažila žádných podobných pikantních dobrodružství, ba ni *Levoboček* (1858) aniž *Marnotratný otec* (1859). Ano p. Dumas nám nevyzrazuje ani, koho to v obou těchto kusech uvádí na jeviště. Větší hluk způsobil za to jiný kus téhož autora, jenž, jak známo, byl levobočkem útratného *Alexandra Dumasa* otce: *Přítel žen* (1864) byl obecenstvem přijat s podivením, tichem, stísněností, odporem; po 4. aktu voláno: „Totě ohavné!" Ještě výdatnějším stal se ale úspěch *Idei paní Aubrayové* (1867), po nichž tímž obecenstvem voláno: „Autor se zbláznil!" *Idey paní Aubrayové* prý vyňaty jsou z evangelií sv. Matouše a sv. Marka, a proto dostalo se jim té neocenitelné

cti, že byly jakýms biskupem před celým císařským dvorem interpretovány. Jaký div, že spisovatel o týchž *Ideách* skromně se vyjadřuje: Myšlenku převzal jsem od Krista a při provedení počínal jsem si jako Shakespeare.

Nadešla katastrofa r. 1870 a 1871. Jaký dojem učinily zkušenosti obou těchto děsných let na Dumasa? Že uveřejnil *Návštěvu novomanželů* a *Kněžnu Georgesovou* (1871), a že opět se opakoval chorus: „Je to nemravné!“ Rozuzlením v *Kněžně Georgesově* naplněno bylo posluchačstvo nevolí. Avšak to Dumasa neodstrašilo. Vždyť týž autor, jenž dříve tolik hájil mravnost divadla, nyní postoupil tak daleko, že prohlašuje vládu nezhojné nemravnosti na divadle! Na štěstí prý si oa i obecenstvo přivykali slovu: „Totě nemravné,“ po vši dobu, co potud spolu byli ve styku, a vychování obecenstva je prý teď posléz málem dokonáno; ještě prý sice sem tam projevuje jakýs odpůrek, ale přece konečně je možno mluvit *o pokroku*. Revue des deux Mondes neváhala pokárati p. Dumasa za toto vytrvalé jeho se přičinění.

Že také *Žena Claudeova* (1873) byla odmítnuta, jest nám již známo. Rovněž jest známo, že se Dumas po tomto neštěstí zařekl napsati kdy řádek pro divadlo. Aby pak ukázal, jak je důsledným, zhotovil *Pana Alfonse* (1873).

Jaká jsou Dumasova dramata *dle sama autorova seznání?* jsou nemravna či nejsou? Jest radno, jest záslužno uváděti je na divadlo tak nečetného národa, jakým jest národ náš, mohoucí se zachrániti pouze *jedinou* silou: silou mravní? Co znamená pěstování Dumasových kusů na českém jevišti? Je tu *ještě* potřeba odpovědi?

Divadlo buď chrámem, a kejklířští kramáři buďte z něho vypuzeni! . . .

Dumas syn vydal ještě jiná díla. R. 1841 uveřejnil *Hříčky mladosti* (les Péchés de jeunesse): pravé to „mladické poklesky poetické,“ míní Gottschall; r. 1846—47 pustil do světa šestisvazková *Dobrodružství čtyř žen a jednoho papouška* (les Avantures de quatre femme et d'un perroquet). Také *Dáma s kaméliemi* a *Diana z Lysu* dostaly se u veřejnost nejprvé v podobě *románů;* tato r. 1851, onano r. 1848. Jiný román Dumasův, z r. 1853, má název *la Dame aux perles* (Dáma s perlami), a opět jiné práce jeho slovou: *le Roman d'une femme, Trois hommes forts, Antonine, la Vie à vingt ans, la Boîte d'argent, le Docteur Servans, le Régent Mustel, Tristan le Roux, Sophie Printemps, Contes et Nouvelles, etc.*

My se zdržíme pouze při jednom z těchto děl, abychom seznámili čtenářstvo s Dumasem romancierem. *Pře Clémenceauova* (Affaire Clémenceau, 1867), která svým časem učinila veliký hluk, jest vlastně pamětní spis, jejž svému obhajci zdělal hrdina knihy Petr Clémenceau, obžalovaný z vraždy spáchané na vlastní choti Ize, nové to Messalině či Borgiovně nebo pod. Petr, levoboček přivedší to prý až na umělce sochaře, ožení se s podlou nevěstkou nejnižšího rázu, nic zlého prý netuše, ač má zřejmé důkazy její ničemnosti před sebou. Iza zůstane i po svatbě toutéž, tak že Clémenceau, přesvědčiv se o tom až příliš nezvratně, ji opustí, aby odešel do Vlach. Dozvěděv se ale z dopisu svého přítele, že i tento stal se Iziným milánem, vrací se do Francie,

navštíví svou choť, slyší z jejích úst různá její nová cizoložná vítězství, použije svého pohlavního práva manželského a zavraždí ji — aby se na druhý den nestal nejopovrženějším člověkem.

Člověkem? nu, člověkem tento Dumasův samohybec nebyl nikdy, spíše ničemou. Poslyšme, co Clémenceau dí na jednom místě: „*Já*, já neviděl nadále než očima Izinýma. Ona se bála, aby neměla dítě; přál jsem si tedy, abych s ní neměl žádného. Takž byl jsem tedy skoro zrovna tak poděšen jak ona sama, když mi s jakousi zlostí přišla oznámit, že jest těhotná. Všecky neopatrnosti, které by tento stav byly mohly zničiti, byla již provedla (!) dříve, než se mi o čem zmínila. Nebylo tedy žádné naděje více (!!!), musila se státi matkou.“ . . . To snad dostačí.

„Co jest Affaire Clémenceau? Zkroucená, pochybená, naskrze zvrhlá, mravně a krásovědně zavržitelná kniha!“ volá sám *Fridr. Spielhagen* (Sebrané spisy, VII. 325). „Dalek, velmi dalek jsem pruderie oněch dušinek, které nemohou pochopiti, že to není pouze právem, ale, musíli to být, povinností básníkovou nemravnost líčiti, a že jen esthétická obmezenost před jistými obrazy se křižovati může, jež líčitel společnosti tak nutně potřebuje jako krajinář stín vedle světla. Když ale malíř ani neví, padáli stín v pravo či v levo a jak dlouhý a vydatný stín za okolností, o něž se jedná, býti musí, povstane z jeho neobratných rukou mazanice a hudlanice, místo uměleckého díla; a nejinak má se s románem, tímto idealisovaným zrcadelním obrazem společnosti, když básník tupým okem jemnou ale ostrou čáru, která mezi mravností a nemravností jest vytčena, nemůže více vypoznati. A že původce *Pře Clémenceauovy* s to není, to činí jeho knihu tím, čím jest.“

Také tento román má tedy za účel čtenářstvo získati pro náhled, že Izin vrah *jest v právu*, pro náhled, že *manžel smí souditi a zabiti nevěrnou choť*, tedy pro intenci zavržitelnou. *Vnitřní* pak *nemravnost díla musí*, jak dokládá Spielhagen, *zajisté být na újmu i jeho kráse; nemravnost jest nejhnusnější nepravdou; nepravdivé nemůže býti krásné:* tato solidárnost dobra, pravdy a krásy, filosofií dotvrzovaná, nedozná Při Clémenceauovou věru žádného otřesení. „Proto v boj na život a na smrt s pošetilostí ducha od pravdy a krásy se odštěpivšího a vtírajícího se Francouzům co samospasitelná církev, jehož kněží po celém světě putují a zlé símě bludů rozsévají, aby zkázné ovoce neslo stonásob a tisíceronásob!“

Také *Gottschall*, tento důkladný znalec novější francouzské dramaturgie, pronáší o básnické ceně Dumasovy produkce zdrcující úsudek. „*Povšechný soud o jeho výtvorech s esthétického stanoviště může zníti pouze nepříznivě,*“ praví; „jest důležitý, neboť odsuzuje v tomto koryféovi realismu celý směr. Motto Danteova „Pekla“: Pusťte mimo sebe všecku naději, kdo vcházíte, lze s nepatrným pozměněním učiniti mottem Dumasovské dramatiky. *Kdo přes její práh vstoupí, musí se rozloučiti se vší poesií.* Každý veliký básník: Shakespeare, Schiller, vnáší v naši mysl náladu, která jest odleskem jeho veleducha a nás sama v sobě v čarovný svůj okruh jako připoutává. Tato magie schází Dumasovým dramatům; byla by to nepatrná námitka; neboť magie ta proudí

se pouze z duchů v pravdě velenadaných. Avšak při jiných méně výtečných talentech jest pozorovati aspoň snahu, aby kouzlo básnických přeludů vyvolali. Dumas ale ze zjevné zásady vzdorně odmítá od sebe všechen básnický půvab a kochá se v nejsušší prose, jeli jen věrnou kopií nejvšednější skutečnosti. Proto také na nás z těchto pustých obrazů života vane dech věru umrtvující, a často se nám zdá, že vstoupáme v síň s voskovými figurami, v níž podoby obratnou rukou zhotovené přese všechen vzhled nejvyšší pravdivosti činí dojem šeredných stínů. Vnitřní strojba jimi pohybující jest úplně správně vypočítána, nemůže však do svých koleček vdechnouti ústrojný život. Hledíme za nimi v oko blaseovaného poety, jež samo bez radosti na tyto postavy se upírá; neboť nic do nich nevložil ze svého vnitřního života; žádné hlubší myšlení a cítění, žádný dech nadšení je neprodušečňuje, žádný žár náruživosti neuchvacuje ani je ani nás, konají svou povinnost, sloužíce co číslice k tomu, aby tu neb onu společenskou rovninu rozřešili, jejížto postávku autor z poměrů Pařížského života vyňal. Místo geniálního humoru, kterýž i nejnižší obor skutečnosti ušlechťuje, poněvadž maličkosti nekonečný význam udílí a na srdce naše osvobozující účin má, nalézáme u Dumasa pouze suchý vtip, který žádného do větší dáli zářícího světla nevydává, nýbrž jako dlící troud k tomu slouží, aby potřebný doškový oheň dialogu od výstupu k výstupu vydržoval. Každým spůsobem jest *Dumas syn* mnohem starší než *Dumas otec;* jeho poesie má starecký ráz do sebe, kdežto poesie otcova ještě cosi mladistvě rozpustilého vykazuje."

A sám *Adolf Rutenberg,* jenž o francouzské divadelní produkci posledních let zajisté velmi shovívavě soudí, vyslovuje se ve svých *Dramatických spisovatelích druhého císařství* (1872) v tento smysl: „Aktuality, jak bychom dramatické pokusy našich nynějších divadelních umělců pojmenovati mohli, nejsou tak obrazy jako fotografiemi skutečného života... Menší a prostřední náruživosti, které tak velikou úlohu v životě člověka, společnosti, státu hrají, musejí se podrobiti přehlídce spisovatelů dramatických. Avšak tito rozebírají je spůsobem podstatně trpným. Nehorlí proti špatnostem lidí; nevstupují ve službu budoucnosti aniž zápasí s přítomností; dávají pouze negativnímu světlu fotografické kritiky vnikati v temnici zločinu a v oslněný salonní svět krásných hříšnic. Konají pitevné studie na společenském ústrojí; jsou spíše lučebníky než komponisty." *Zde* nalézá Rutenberg příčinu, z které *„nezhojitelnému úpadku mravní, v dramatickém umění spočívající moci v ústrety kráčíme."* „Lučební rozbor jest *vědecký* výkon; jeho výsledky nemohou na obraznost naši nikterak působiti; postrádají *básnické* síly, tak že nejsou s to míti zpětný účin na mysl naši." Obecenstvo divadelní je spoluvinníkem okolnosti, že Musy dramatu s hrůzou prchají ze svých božišť. „Stavba přeludů jest navždy sřícena; zvítězili jsme nad zdáním a s ním ztratili jsme také zálibu v prosté kráse pravdy; nelze se nám více těšiti dětinnému se usmívání Musy. Kochání se v necudných fotografiích, lechtot chtíče při dívání se na doslovně věrná líčení nejtajnějších hříchů, lhostejnost vůči každé nemravnosti, pokud jest nezlomnou sobeckostí podporována, jsou, neli klasickými, aspoň nezvratnými toho svědky, že v záhubu klesá díl duševního světa,

mohoucí spočívati jedině v pevných stěžejích mravní čistoty. Neboť čeho dramatické umění přede vším potřebí má, jest přelud a stabilní, co možno nejvíce vymezená moralita.“ Dále ukazuje autor k tomu, že realistický směr nepodává umělecké celky, nýbrž pouze kusy, pouze střepy z nedostižené celistvé konstrukce. A závěrečné votum Rutenbergovo zní, že *důsledný realismus umělců musí dovesti k neumění.* O Dumasovi pak podotýká, že ze všech divadelních spisovatelů druhého císařství nadán jest největší dramatickou energií, že však ho nejméně lze omluviti z chyb realistické školy.

Seznali jsme různé úsudky o celkovém rázu Dumasovského směru; vyslechněme nyní zajímavá pokynutí k tomu, jak si realistický básník v podrobnostech počíná, abychom posouditi mohli, stojíli velebná virtuosnost a duchaplnost francouzské dramaturgie na všestranně pevných podkladech.

Dumas syn nazývá sebe spisovatelem o thesích; podobně mohl by se, míní Potvin, přezvati autorem o motouzích; neboť, mimo kurtisánství a cizoložnictví, které se v jeho produkci všude objevují, užívá Dumas skoro v každém aktě dvou velikých, po každé stejných motouzů. Jeden z nich jest velmi přirozený: jsou to dopisy. Dopisy křižují se po všech aktech. Osoby kusův si jich vracejí celé pakety, padělávají si listy a pod. Potvin jich napočítal osm (!) v *Dianě z Lysu,* devět (!!) v *Dámě s kaméliemi* a *Peněžní otázce,* jedenáct (!!!) v *Marnotratném otci,* devatenáct (!!!!) v *Polosvětě,* počítaje *svazky* listů vždy pouze za *jediný* list. „Tyto listy a najmě pakety listů hrají velikou úlohu; zaplétají a rozplétají, objevují se a mizí, působí efekty scénické i mravní; dopisy jsou deus ex machina všech okamžení.“ Druhý motouz je mravního či spíše nemravního rázu: jsou to *lži.* Jest těžko všecky spočítat, ale bude jich sotva méně než dopisů. Hrdinové lhou, mravokárci lhou, počestné ženštiny lhou, manželové lhou přísežně, všickni a všickni lhou. *Přítel žen* lže, hrabě i hraběnka z Lysu lhou, Pavel Aubry lže; *marnotratný otec* lže; rek *Polosvěta* lže, lže a lže; *Návštěva novomanželů* jest jedinou velikou lží dvou osob; rozuzlení *Ideí pí. Aubrayové* docíleno jest pustou lží. *Žena Claudeova* tone v nepravdách; *Pan Alfons* jest jediným pletivem prolhanosti, ba školou lží, tak že sama úloha *malé* Adrienny sestává hlavně z nepravd, kterým ji z části sama matka přiučí! atd. atd. . . .

Že vedle dopisův a lží hlavním motivem Dumasovy dramatiky není než souložnictví, kurtisánství a cizoložnictví, zjistil by nám již pouhý povšechný pohled v obsah jeho divadelních děl. Avšak o tom jindy, ve zvláštním článku.

Za jakým cílem vyhledává, pozoruje a líčí Dumas nejchutěji neřest a zase neřest? proč místo poetických postav tvoří netvory? Chtěl tento cíl snad naznačiti sám v jednom ze svých výroků, v kterémž, mluvě o kurtisáně, praví: „Přejeme jí volnost; řeknu skoro: Povzbuzujme ji!“? „Povzbuzujme nákazu!“ Které slovo mohlo by lépe označit tento divadelní směr? táže se Potvin. Dumas vidí, že se francouzská společnost sřicuje, vidí, že Francii zaplaví cizinec a ohrozí lid; Dumas dožil se této záplavy a měl tedy důsledně zachovati se dle svého proroctví hlásajícího, že po záplavě té nákazní slovesnost

bude mrtva: než co učinil hned po válce? Napsal *Návštěvu novomanželů,* plnou bahna, plnou nestoudností a provolal: Divadlo musí býti nemravné! V jaké další konce zavede literatura Francii? Politování hodná zemi!

XVI.

Poslední kniha Potvinova spisu obírá se *závěrečnými úvahami. Jedna z příčin mravního zmatku v písemnictví* jest úcty hodná: jest jí umělecká volnost, ovšem zneužitá. Či darovala doba volnosti Francii jaká mistrovská díla? Ne. Volnost nestačí; jest potřebí, aby spisovatel vzdělal se v člověka i v umělce, aby pěstoval obecný vkus, ku předu kráčel odhodlaně se vzdělanstvem své doby k výšinám. Obecenstvo důvěřuje literatuře; důvěřuje nadaným hlavám, že na zřeteli mají osvícení jeho: však co činí spisovatelé? Vyhledávají vyznamenání a zlato! Zlo vězí také v té okolnosti, že literární vlastnictví těší se z větší veřejné ochrany, než prospěch a pokrok osvěty. Jiná příčina mravního zmatku spočívá v povaze naší doby, jež není sice dobou úpadku, ale přece dobou přechodní. „Francouzští spisovatelé," praví Potvin, „znají přílišně Shakespearea. Chtíti, aby tento romantismus ve Francii zdomácněl, jako se to stalo v Německu, bylo snad chybou. Jakkoli veliký jest Shakespeareův génius, s taký dostatek francouzským není, aby se mohl ujmouti ve Francii a přinášeti zde ovoce zdravé . . . *Literárního pokroku nelze se domoci mimo meze národního ducha.*"

Také společenským vývojem, zjevem to zajisté vznešeným, působí se bohužel zmatek z té příčiny, že spisovatelstvo nekoná svou povinnost, aby mravním vůdcem bylo při přechodech. Že by se jím snadno státi mohlo, za to ručí nadšení, s jakým naslouchá obecenstvo hlasu slavných duchů. A hle, tato chvalná důvěra má v zápětí taková nebezpečí! Zodpovědnost francouzských literátů jest tím větší, poněvadž jejich práce docházejí rozšíření po celém světě. Jaké velikolepé výsledky mohla by míti jejich činnost! Než, místo aby šířili zásady zdravé a zralé, zachvacují mysl čtenářstva pro sofismata, pro utopie, pro šarlatánské zvrhlosti. A což jest nejdůležitějšího: pravá demokracie nenalézá náležité půdy ve Francii! Skleslost jest ohromná. Umění stalo se řemeslem! Zlato stalo se pružinou a heslem: Lamartine, George Sand, ml. Dumas vyřkli to nepokrytě. Řemeslo pak ovšem nepotřebuje vědy; zručnost postačí: a reklama, výkladní skříně, firma nahrazují, čeho se jinak nedostává. Francouzské „duchaplnosti" nedostává se nezřídka úcty k pravdě, vědění, důmyslu.

Co činí kritika? ptá se náš autor dále. Ona vrhá se do prostřed proudu, aniž by jej opanovávala. Podrobuje se jeho slabostem, tvoří z chyb sofismata, lichotí, stává se *spoluvinnicí*, stává se **prodajnou!** Ba *prodajnou, a hlasy této kritiky slouží pak za reklamu také mimo Francouzsko! Četné časopisy stávají se tímto způsobem spoluvinníky oněch* **prodajných** *hlasů!* Nejen francouzská, než i mimofrancouzská kritika a zejmena časopisectvo malých, ohrožených národů mělo by si v této příčině počínati s nejsvědomitější přísností. Francouzští spiso-

vatelé hnilobní chtějí se raději skvíti před světem, než aby vzdělávali svůj národ: a přátelé Francie chtěli by pěstováním reklamy podporovati podobný směr? Slyšte, co dí Dumas ml.: „Ačkoli jsme *nejnevědomější národ* (!), jsme my národ nejvíce literární!“ Neprohlašujíliž takováto slova génia nevědomosti za vladaře v umění?

Kam to povede? opět táže se Potvin. Co by tomu říkal Diderot, kdy by se byl dožil doby, v níž v románě nebo na divadle za reka slouižiti musí synovi rodný otec, manželovi nevěrná choť, jeden milenec druhému, v níž všecka dobrodružství špatného mravu mísí se v život a v písemnictví? Mocné, pravdivé slovo by se mu vyřinulo z rozhorleného péra: „Pokání!“... Kam to povede? Vizte, jak se vzmáhá samovražda, cizoložnictví, konkubinát, manželský rozvod, rodinné skandály, neřesti, zločiny! Vizte, kterak sami zločincové stávají se románopisci a veršovníky! Vizte tu literaturu Mabillů, literaturu zhýralství a prostituce! Vizte ji a rcete, jeli potřeba obživy a nedostatek vzdělání postačitelnou omluvou této literatuře!... Potius mori quam foedari! Vitam impendere vero! tak znívalo a tak má bez přestání zníti heslo spisovatelstva.

Následkem vládní centralisace stala se Paříž středištěm a shromážděním rostoucího množství lidí shánějících se po rozkoši: bohatých trubců, kurtisánů, kurtisánek, a *toto* množství draze platí za plody hnilobní literatury. Kdo jemu slouží, může snadno zbohatnout, a proto mnohá, velmi mnohá, dosti vážná práce nese toho známky, že byla sepsána pro *toto* odběratelstvo. Z této příčiny velebí tam autorové podobných děl všecky náruživosti! V pravdě vzdělaní spisovatelé filosofičtí, dějepisečtí živoří: což jsou světu u porovnání s oněmi vyrábiteli románů a dramat! A také stálo se divadlo, přeplňované rozkošnictvem, měšťanstvu příliš drahým a počestným lidem příliš nemravným. Dílo špinící manžela i manželku, otce i matku i dítko *(Monsieur, Madame et Bébé)* dočká se dvacíti vydání a ozdobí se uměleckými vyobrazeními! *L'Homme-femme* rozprchlo se v krátkém čase *v třicíti vydáních!* Naproti tomu jaký osud mají práce skutečné ceny? Je potřebí to vysloviti? Při tom pamatujme, že nedostatek mravnosti, úpadek vkusu, chaos v myslích, vysilování charakterů podává kruhům svobodu nenávidícím prostředky do rukou, aby udržovali občanstvo v porobě: Musy kurtisánky nemohou býti nevhod politice kurtisánů!

Náboženství přetrhlo v naší době svazky s uměním; i jest úlohou tohoto, aby utvořilo nebo přijalo mravouku na nových základech. To však jest úlohou obrovskou! Než, jakákoli tato obtíž, vždy naprostého zatracení docházeti musejí péra prodajná, spisovatelé sloužící despotismu a kořistící z neřesti! — —

Co ze všech posavadních úvah vyplývá?

První básníkové, pokračuje Potvin, hlásají mocná orakula, pějí bohy, učí povinnostem, slaví prvá vítězství člověka nad živly aneb jeho prvé boje za právo. Všude poesie velebí zásluhy reků o rozkvět lidstva. Oč vhodnější látky, oč větší dojmy, jak bezmezné prameny přináší pokrok básníkovi v úděl! a pokrok slovesnosti nerozlučně souvisí s pokroky všeobecnými majícími na ni mocný vliv. *Poesie vzrůstá s osvětou.* Jak veliká jest působivost její! Jsouc vážná, přesvědčuje;

budíc smích, odzbrojuje. Báseň, román, drama zrcadlí nám náruživosti, staví, zosobňují, tvoří. Najmě drama! básník, malíř, hudebník, herec se v něm spojují, aby jímali, unášeli nebo sváděli; drama jest život. Báseň, román, drama jsou se vše. Ničí společenské tyranie, chrání rodinu, člověka, občana, bohy, pronásledované idey, mučenický zápas, odívají ducha krásou, zvyšují vábnost krásy, nehrozí se žádného boje proti společenskému peklu, proti vášním, proti útlaku. Jaké jsou jejich účiny! *Marseillaisa* vodí k vítězstvím; *Girondiné* od Lamartinea — totě r. 1848 ve Francii; *Němá z Porticia* — totě r. 1830 v Belgii; *Don Quichotte, Jérôme Paturot, Tartuffe, Mahomet, les Plaideurs, Figaro* jsou události! Vzpomeňme si též na naše *Gospodi, pomiluj* a na následky, jež mělo objevení *Královdvorského rukopisu*.

Zákony umění soustředí Potvin v jediném slově: Umění musí být lidské. Lidské; neboť člověk žije v žití obecném a v řádu povšechném. V umění jest tento řád representován ideálem, a lidský ideál — totě logika ducha a srdce, šetřená v postavách, situacích, v celém provedení, v užití pocitů, myšlenek a mravů, v rovnováze díla. Pravdivé — totě pravdě podobné. Umění musí být lidské; neboť člověk náleží v říš přírody, rozumu a mravu. Umění má, jak on, býti harmonií, v níž příroda, rozum i mrav mají stejný hlas. Proto spočívá ve vědě a hlavně též ve vědě dobra pramen literární obnovy a zdravoty.

Obecenstvo nesmí déle účastniti se piklův korrupce aniž zůstati spoluvinníkem znesvěcování umy! Nechať nemravné divadlo zůstaví loretám a necudné romány odpočívárnám nekalým! A spisovatelé? Předstírají, že chtějí sloužiti osvětě a opravovati společnost: nechať mají mrav apoštolův a vědu mudrcův. To žádá i prospěch jejich. *Potomstvo bude přísně souditi lidi a ještě přísněji díla.* Sláva za své neuzná leč práce mužné, mravné a zdravé.

Jedná se tu o Francii, jedná se tu o evropskou osvětu. A největší páka pokroku, literatura, měla by se státi zrádcem jeho? *Jde tu o život a o smrt.* V boji proti literární hnilobě musejí všichni přátelé rozvoje býti svorni! Všude; neboť všude, i mimo Francii, rozestírá se její puch; mimo Francii nalézají se národové, kteří nejsou s to, aby si vytvořili umění vlastní, a duchové, kteří se chutě živí z cizích výtokův. A všude mravní úpadek literatury má v zápětí zkázu mravů; společnost stojí nad propastí.

Žádný jiný národ, *Francie* pozvedla to hlas proti tomuto scestí, jež zráží její slávu, proti neřestem, které v šanc vydávají budoucnost. *Spisovatelé korrupce nejsou representanti francouzské literatury. Ne počestné francouzské kruhy líčí písemnictví nákazy, nýbrž Francii předsudkův a hniloby. Paříž není vinna jich nebezpečnými úspěchy; nýbrž Paříž bulevarů, Paříž cizinců, a ne Paříž práva a rodiny. A jestliže Francie na to nevystačí,* **nechať svět přijde jí na pomoc!** *Pravá Francie nechce, aby svět za to měl, že se má za zobrazenou, representovanou, proslavovanou v těchto dílech, které holdují neřestem anebo lichotí předsudkům.* **Nechať Evropa učiní zdravotní kordon proti této epidemii, a nechať korrupce zhyne zadusena obecným odsouzením!** *Špatní mravové jsou tvůrci*

ukrutnických vlád a špatné knihy zničují nejspravedlivější převraty. **Národové umírají z nedostatku charakterů a poctivců.**

Tak *Potvin.*

Co máme připojiti?

Jediný děsný výkřik spravedlivé rozhořčenosti déře se nám z prsou, vidoucím, že přese všecko vyzývání a naléhání, přese všecko varování a zatracování padáme v uměleckých poměrech neustále hloub a hloub do kalu cizoty. Jsme v nebezpečí, slouti Čechy a nebýti jimi více!

Potřeba nynějška volá po novém Husovi. Zdaž se ho dočká sužovaná vlast?

Českému spisovatelstvu.

Během roku, který se právě ku svému konci schyluje a který v naší vlasti tolik byl hlučný, bezpočtukrát pronášena a zodpovídávána jest otázka: *čeho jest národu našemu potřebí? co jest důležitostem jeho na prospěch a co na škodu?*

A také touto dobou ještě co den a co hodinu všude hesla, všude zásady, všude programy, kterými by se lid český v přítomné době spravovati měl, jsou předmětem nejživějších rozprav jak u veřejnosti tak i soukromí.

V tom jednom shodují se u nás všecky strany a všecky hlavy, že jsme v postavení *nebezpečném,* že nemůžeme pomýšleti leč na obranu, leč na zachování a pojištění svého národního života: k tomu a k ničemu jinému také všecka ta jinak sebe různější hesla, všecky ty zásady a programy směřují.

Ta hesla, ty zásady a programy, jimiž po drahnou dobu všecky třídy našeho lidu se zaměstnávají ano až k vášnivosti rozčilují, jsou výhradně rázu politického. My pomíjejíce naprosto, tuto mezi nimi rozhodovati a rozsuzovati, nechceme činiti se vynálezci nových programů, alebrž odvoláváme se k pravidlu starému, které od těch dob, co národové žijí, bylo neklamné, a neklamným zůstane na všecky věky. Jest velmi prosté:

Všecko, co maří sílu národa, jest mu škodlivo a nebezpečno, *nechať to pochází od nepřátel či přátel jeho.*

Měřme tímto pravidlem nynější české poměry a z lásky k vlasti vyznejme sobě v čas, že *právě v přítomné době mnoho našich národních sil naší vlastní vinou na zmar přichází,* a že odtud hrozí povážlivé nebezpečí.

Netoliko politikou živ jest národ. Avšak u nás již toho jest se obávati, aby *nekonečná váda nebyla posléze od mnohých pokládána nejen za soubor vší politické činnosti alebrž i za vrchol národního života!*

A přece, kdy bychom i byli národ veliký a mocný a ničím netísněný, kdy by naše politické snahy hned i nejkrásnější zdar koru-

nůval, nesměli bychom zapomínati, že při tom zbývá vždy *ještě docela jiná národní úloha,* kterou nutno naplniti, *ještě docela jiná přehojná národní práce,* kterou nutno vykonati!

Příliš mnohé a veliké jsou překážky, které nám jiní v cestu hromadí; kdy bychom sami sobě zbůhdarma ještě nových přimnožovali, hřešili bychom proti sobě i proti budoucím.

Neboť *aby práce národní a zejmena práce duševní na žádném poli aspoň vnitřními překážkami rušena, ničena, zdržována nebyla, to jest naší životní otázkou.*

Takovýmito myšlenkami vedeni vlastenečtí spisovatelé čeští v Praze dne 25. května t. r. shromáždění jednohlasně se usnesli, utvořiti *jednotu českých spisovatelův,* která by rozstírajíc se po všech krajích vlasti naší, živým slovem a výdatným skutkem podporovala zdar důležitostí, pěstovaných písemnictvím krásným a vědeckým, a tudíž do všech vrstev národa českého vzdělanosti cestu klestila.

Když všechny přípravné práce skončeny byly, ustavující hromada dne 1. listopadu přijala stanovy, úřadně schválené, i uložila nám, abychom o jich uskutečnění se starali.

My pak za věc nejpřednější to pokládáme, aby nová *jednota* nezůstala planým slovem, alebrž aby spisovatelé čeští v skutku sloučili se v ústrojné tělo, řízené a působící jedním duchem.

Již tedy, přátelé, v jeden pevný šik, pod jeden společný prapor!
Láska k vlasti, láska k ideálům, láska ku pravdě a kráse, láska ku práci — to jsou hesla tohoto praporu.

Všichni vespolek a každý na svém místě budeme pokračovati v díle těch žehnaných apoštolův, kteří v druhé polovici nynějšího věku silou velikých myšlenek lid náš vzkřísili ze mrákot smrtelných a položili základy ku chrámu budoucnosti jeho.

Všichni vespolek a každý na svém místě budeme se o to zasazovati, *aby přede zrakem národa nepobledly spásné ideály,* aby nepřestal v sebe věřiti a sebe ctíti.

Všichni v jednom šiku budeme proti tomu bojovati, aby srdce národa neotrávila nákaza omrzelosti a netečnosti — aby nevědomost a tupost k vyšším věcem nejala se ukazovati beze studu ano vyzývavě.

Budeme proti tomu bojovati, aby dřívější láska k rodné zemi nezvrhla se v slepou osobní vášeň, aby zub hrubého sobectví nerozhlodal naši budoucnost.

Budeme spojenou silou tomu brániti, aby obecné smýšlení neklesalo v surovost, *aby nebrala újmu mravní povaha* národa a z čeho se tato skládá: *mravní povaha jednotlivce.*

Budeme všichni vespolek a každý na svém místě o to pracovati, *aby v čas ještě zaplašeno bylo nebezpečenství úpadku, mdloby, rozkladu.*

Nechceme býti z těch, jižto boří a ničí, nám jeví se naopak velmi nalehavou potřebou, dobývati domu za domem a činiti z každého pevnou tvrz vlastenectví a osvěty.

Nechceme rozdmychovati vůkol sebe plamen hádek a různic, nýbrž plamen činorodného nadšení.

Chceme všemožně přispívati k tomu, *aby všecky jednotlivé osoby sloužily národu a národ nesloužil žádným jednotlivým osobám.*

Chceme všemožně přispívati k tomu, *aby zkázonosný duch nesvárů z naší národní společnosti byl zažehnán i vypuzen* a za to upevňovala se mezi námi ctnost nám nejsvrchovaněji žádoucí a nutná: *láska Čechů k Čechům.*

Chceme, aby jednota českých spisovatelův byla novou jednotou českých bratří.

Pozdvihujíce tento prapor máme to nezvratné přesvědčení, že jest to prapor spásy, *že jest to znamení, ve kterém jedině zvítězíme.*

Kdož v těchto věcech s námi jest jedné mysli a jednoho srdce, podej nám ruku ke společné práci!

A když se tak stane, budeme jistě připravovati dobu, kde jednotou českých bratří, v domově svém bezpečně a pokojně a šťastně žijících a všude po světě opět vážených a ctěných, bude všechen český národ!

V PRAZE, 9. listopadu 1874.

Jan Krejčí. — *G. P. Moravský.* — *Karolina Světlá.* — *Václav Vlček.* — *Martin Pokorný.* — Dr. *Josef Durdík.* — Dr. *Fr. Studnička.* — *Karel Tieftrunk.* — *Edvard Novotný.* — Dr. *S. B. Heller.* — *Fr. Dvorský.* — Dr. *Jaroslav Goll.* — *Fr. Velišský.* — *Svatopluk Čech.* — *J. V. Sládek.* — Dr. *Jar. Čelakovský.* — Dr. *J. Štolba.* — *Jaroslav Vrchlický.* — Dr. *V. Janovský.**)

Literární rozhledy.

Podává

František Zákrejs.

Básně Svatopluka Čecha. (Dokončení.) Abstraktní idealismus *Anděla,* jinak velmi něžně autorem procítěného a četnými krásnými podrobnostmi vyozdobeného, jest v *Adamitech,* této koruně *Čechových* poesií, velmi šťastně zastoupen idealismem věcnějším, bytnějším. Jsmeť všudy v nich luzně obtočeni jako současným ruchem myšlenkovým a pocitovým: vždyť náš věk není vlastně než novým dalším oddílem husitské doby, a zejmena zaznívají pantheistická i komunistická hesla adamitské sekty posud v mnohosměrou vřavu nynějška.

Mezihra *Adamité v Žižkovi* Alfreda Meissnera, pak Palackého *Dějiny národa českého* (III. 1. a IV. 1.) byli *Čechovi* pramenem básně, fermentem pak hlavně *Král Sionský* od Roberta Hamerlinga a téhož *Ahasver v Římě.*

*) Členem jednoty spisovatelů českých může se státi každý český spisovatel a spisovatelka. Přihlášky k jednotě přijímá redaktor *Osvěty* V. Vlček (v Ostrovní ulici č. 6). Roční příspěvek členův obnáší 2 zl.

Po lyrickém úvodu přenáší nás poeta na ostrov Nežárky, aby nám kresbou více popisnou než dějovou vylíčil sbor *Adamitův;* vypočítav hlavní z nich postavy, dává mluviti jich vzletnému, něžnému, vzdornému vůdci *Mojžíšovi,* aby ohlásil nauky své strany, nauky to ne zhola pantheistické, nýbrž raději anthropotheistické neb i anthropodemonistické, slovem nauky anthropocentrické, dle nich člověk jest bůh i satan i zdroj i cíl všeho zároveň. Lidská hruď jest nejlepší biblí, a proto vrhá Mojžíš, pravý v tom opak svého velikého biblického jmenovce, Starý Zákon v plameny. Když pak rusá *Ada* prohlásila blahozvěst o nastávající samovládě volné lásky, spálí temná *Sulamit* i evangelium, načež Mojžíš veškeré zákony zatrativ, odhazuje roucho, prohlásí spolné bratrství a manželství všech, ohlásí blízký vítězný boj s jinověrci a zahajuje orgii. Tím končí se prvý zpěv, nebo vlastně předzpěv *Adamitův.*

Další oddíl naplněn jest dialogem *Henocha* s hlavní osobností básně *Adamem.* „Nejsmeť, nebyli jsme Adamity — a přec Adamitů jsme my jádro," oznamují nám. Neboť Henoch oddán jest úplné skepsi, kdežto Adam, skepsi již skepticky rozebíraje, vrací se k positivismu, chtěje již věděti, co *jest,* a nikoli pouze, co *není.* „*Netaž se* — toť pravá odpověď, nemudruj!" odvětiv Henoch, podává mu plnoduchý výpočet světových nerozřešitelných záhad. Nač tedy žijeme? lká Adam za Hamletem, nač břemenem života se smutíme? „Úkol života!" dí Henoch, „tenť prostě žíti! *požitek* buď cílem každé snahy!" — vždyť v přírodě dřímá dosti vděkův a krás, a koncem všeho jest mlčení: „I duch tvůj býti přestane!" ... Avšak podobnými názory nelze se upokojiti Adamovi: on rozhodne se, že dobojuje tento boj pochyb, a na věky se loučí s Henochem, s touto nechutnou prázdnou skepsí:

Slovo tvé mne, starče, nepřesvědčí!
V útrobě mé jakýs tajný hlas
bez ustání jiné vede řeči
a byť tlumen, vždy se zdvíhá zas.
Praví mi, že hvězdu z této hlavy
pronikavým leskem zářící
ve vír světů temný, kolotavý —
neuhasí doba mařící.
Praví mi, ta peruť myšlenky,
která rozpíná se světa šíří,
jejíž let až k nejvyššímu míří,
nesvěsí se v hrobu výklenky.
Praví mi, že toto vědomí,
jímž se člověk v sebe sama hříží,
ve své vlastní bytosti se shlíží,
netuchne dechem pohromy.
Praví mi, že toto hnízdo ducha,
v němž se rodí nesmrtelnosti tucha
vševbořící vichr nerozcuchá.
Praví mi, že vede smrti stín
v převelebný nesmrtnosti týn,
že tam zesládne, co tady mučí,
utiší se citů vlnění,
každý puk tam v růži plnou vzpučí,
každá touha dojde splnění.

Z loupežné výpravy se v třetím zpěvu vrací oddíl Adamitův. Obrovitý zamračený *Samson* přináší nejvzácnější kořist: dceru ve výpravě zavražděného vůdce, Jitku, jejíž vnady se nám bohatě vypisují:

Pružná vnada štíhlounkého těla
zlatohlavem zaskvívá se celá,
jehož květů kalich plamenný
drahými se třpytí kameny.
Roucho těsné objevuje plně
údů vděk a v něžné, zlaté vlně
nastiňuje ňáder jemný ruch.
Kolem hlavinky se zlatý kruh
poslzený drobných perel jasem
prosmyká jak hádě světlým vlasem...

O tuto děvu po vylíčení barbarského řádění kořistníků v přepadeném klášteře obnoví se spor mezi komunistou Samsonem a soběckým vilným *Kainem*. Adamitky zapějí zajaté děvě svůdné smyslné písně, a Mojžíš, rozhoduje spor, prohlásí ji za „sestru bohů", kdežto Adam poklekaje šeptá: „Věřím, nebe, ve tvé anděly." Krása i láska vracejí mu víru.

Čtvrtý zpěv složen jest ze tří dílců. V ohnivě vybásněné scéně vábí Sulamit milence svého Adama o samotě bloudícího zpět v rej Mojžíšovců. Nikdy! odpovídá jí on. I vábí jej Sulamit k sobě vyznáním náruživé lásky:

Věz to již: ze sboru Adamitů
srdce mého žádný nedobyl,
tys jen bledou, truchlou Sulamitu
svatozáří lásky ozdobil.

„Mýlíš se — to lásky plápol není! vrtoch to," zní Adamovo rozhodnutí. „Ó, již vím, proč Sulamit tě nudí," vybuchne tato. „Pranová tě oslnila vnada — ona kněžka studem omdlelá!" Její podezření se potvrzuje. „Anděli můj černý, vari!" zapuzuje ji Adam: „Bílý anděl skráň mi oblétá —" a žárlivé uražené divošky zmocňuje se zuřivý hněv... Druhý obraz uvádí nás ke kontrastnému objevu, v dutý starý kmen k dvěma dospívajícím dítkám: *Lilitě,* přející sobě býti kněžkou, a *Jiříkovi,* krásu prostoty slavícímu; i slyšíme Lilitu vyprávěti skvělým popisem vykrášlený zlověstný sen, kterak dívenka jsouc motýlem od Kaina oloupena bývá o pel sněžných křidélek... Jako tato jinak velmi libá scéna v ohledu architektonickém za opozděnou uznána býti musí, tak třetí dílec čtvrtého zpěvu bez dřívější přípravy nám oznamuje vystoupení nových osobností na jeviště: *Táboritů,* blížících se vyhubit Adamovce, kteří ovšem se jejich výpravy nelekají: Zvítězíme, volá Mojžíš, zvítězíme — třeba holou dlaní!

Jako dříve Mojžíš, Henoch i Adam, pak Kain i Samson, tak jsou též Sulamit i Jitka, jíž náleží zpěv pátý, výtečně zkontrastovány. Nalézáme Jitku vězněnou v jeskyni, v den před tím, než státi se má kochankou bohů Adamitů, i dozvídáme se, ana, jako as Goetheova Marketa v Martině zahradě Fausta, táže se příchozího Adama, patříli k straně neznabohů či věrenli Římu aneb Táboru. „Se všemi jsem," dí Adam, „ve sporu." Děsíc se toho, vypisuje Jitka jímavě své katolické

Věřím v boha. Adam chce ji unesti, přísahaje jí opuštěné rekovnou záštitu a slibuje jí život plný blaha. „V moci tvé jsem — dívka bezbranná!“ zní její vyslyšení.

Však již zaznívá k ní výbuch zešílelé žárlivosti Sulamitiny, jejíž obraz, dříve náboženským fanatismem ve výši udržovaný, teď v odpornou podobiznu víceleté obecné nevěstky se převrhne, a Jitčina katastrofa se dostavuje:

Zableskla se dýka — Jitka klesla.
Sulamit se řítí z jeskyně.

Tak nám vysoce důležitá postava krásné katoličky, sotva že se zjevila, již předčasně mizí z dějiště smrtí příšerně krutou: a takž nelze nám k následovním závěrečným dvěma zpěvům básně patřiti než jako k doslovu Adamova losu.

Zpěv šestý. Vozy nepřátelských Táborů se blíží. Pohledem na rej Naháčův rozplamenén, vrhá se táborský vůdce *Bořek z Klatova* v zuřivý boj, v němž padne, Adamité pak vítězí. Kdy by básník tímto bojem byl snad zahájil poema, mohl jednak Tábority uměleji v průběh událostí uvesti, mimo to by nebyl blízko sebe jednotvárně seskupil *dvě* bitvy Táboritův s Adamovci. Než počítejme s prací podávanou. Mojžíšovci slaví bujné orgie a zachváceni rozkoší, chtějí závilost jejich zvýšit přítomností krásné Jitky. Odeberouce se však do jeskyně pro ni, naleznou ji už mrtvou a setkají se při ní se zoufalým Adamem okázale povrhujícím náukami Mojžíšovcův. Upalme jej! rozsoudí vůdce těchto, a poněvadž Sulamit projeví souhlas s milenými svým Adamem, jest tento s ní přivázán k dubu, aby na druhý den byli upáleni a tak on přes opačné své proroctví dočkati se musil nového vítězství bohův Adamitův nad Tábory.

Sedmý, poslední to a nejdelší zpěv *Adamitův*, uvádí nás opětně mezi hodující Mojžíšovce, již husitského kněze přicházejícího k nim s přísnými napomenutími skolují, načež *Ada*, Mojžíšova milenka kalich pochmurné víry tlapajíc, zákon věčné rozkoše provolává, a načež „věčný smíšek“ *Jubal* antistrofou v tomto světě šašků novou říši zpilosti zakládá . . . *Žižka* co zákulisní deus ex machina přitrhne pomstit Bořkovu smrt: Ada klesá u nohou milencových smrtelně raněna šípem táborského chlapce, děsíc se záhuby a s jinými umírajícími Adamity klnouc falešnému proroku Mojžíšovi. V bitvu mísí se bouř a blesk.

Divadlo to velkolepé! Zdá se,
příroda jak spolu s člověkem
zjeviti by chtěla v hrozné kráse
smrti triumf v boji odvěkém . . .
Chvěješ se, ha! chvěješ, třtino chabá,
jež si říká „zeměkruhu pán“!
čistý's pán to: dechem svého raba
tetelíš se, strachem osedlán.
Tento hřmot, jenž div tě neohluší,
v bouři všehomíra — bzukot muší! . . .
Sláb ach! sláb jsi, bídný lidský duchu!
Jako krůpěj v oceánu bezdném,
písek jeden v poušti bez obzoru,

tato země drobná, mizivá,
jež se v posměch světem nazývá, . . .
kteréž hlavu — o píď vyšší nohy —
obtíživše cetkou ze zlata,
na bohy si hrají, polobohy . . .
Co duch lidský? lichá bublina,
v níž se světa obraz pozaskvěje
a již vánek v nivec rozevěje.
Zmateli se žilka jediná
v mozku tom — již konec ducha slávy!
Ba, vzlet jeho na tom závisí,
denli jasný, žaludekli tráví,

rozumuje v to starý Henoch: „I bůh jeho," dodávaje, „jaktě maličký!"

Jaktě maličký ten stařec velký,
z jehož roucha siných záhybů
světy litají jak zlaté včelky
v jeho rozkoš, v jeho zálibu;
marnivý co tyran vznáší hlavu
ve křídlatých pochlebníků davu,
raduje se vlastní výsotě
a svých tvorů bídě, nicotě,
namučiv se lidí v životě,
po mléčné je v nebe vodí stezce —
plamenem své protivníky tresce.

Adamité jsou zničeni, a jen stařec Henoch, zosobněná tato skepse, jest Tábory zachráněn při životu, aby zjevil tajemství nánk adamitských. Následuje kontrastující výjev: scéna Lility s Jiříkem v dutině stromové dlící a překvapené i ze stromu unášené Kainem, kterého však při té zabije Samson, aby s oběma dítkama Jiříkem i Jitkou hned na to též v bouři boje utonul. Blížíme se všestranné katastrofě. Umíraje uznává Mojžíš bytí boha, avšak vzdychnuv: „Lidstva celá skličuje mne bída!" (cf. Schillerovo stejné slovo), klne hospodinu:

Přemohls mne! Však mi vůle dosud
hýbá rtoma, bych ti díky své
ve tvář vmetal za truchlivý osud,
k němuž stvořily mne ruce tvé.
Což ta říše tvoje nesmírná
nežli velká duchů mučírna,
v níž je trýzníš tisícerou mukou,
rojem záhad trapných, úporných,
v níž si křídla do krvava tlukou
o pruty svých klecí nezborných,
až pak náhle nicu (?) do padrti
nelítostná tvoje pěst je drtí.

Také Adamova katastrofa se dostaví. „„Oj, co tamo na dubu se bělá? Jinoch, děvice!" volají Táboři. „Kdož jsou ti odsouzenci?"" „Husité to námi zajatí," chce Adama a Sulamitu zachrániti bodrý Henoch, avšak marná jest jeho lest: Adam prohlásí před Tábory, že vrácen jest sice víře v boha, že však to není Jehova ani trojice, ale „bůh dobrý, čiré lásky moře", jenžto

všechno v konec řídí blahostný,
zdánlivé ty žití [nesouzvuky
spojí v souzvuk věčně radostný,

načež Husité zapálí hranici a náš rek na ní se Šulamitou zmírá v plamenech, jako Byronův Sardanapal s věrnou Myrrhou. Začavše lyricky a vyvíjejíce se více méně výpravně, končí *Adamité* tragicky. Je to snad symbolický poukaz k jakémus dialektickému samopostupu vnitřního života lidského?

Idea boha vítězí v *Čechově* básni nad veškerým antimonotheismem. Zdaž přesvědčivě? Nikoli; nikdo zajisté nenalezl pro její platnost dostatečných důkazů. A přece nutno přes to *Adamity* uznati za báseň cele zakončenou, při čemž ovšem poněkud litovati jest, že se zakončení toto stalo vítězstvím dobytým přes *tolik* mrtvol. Ze všech jmeny vyznačených osobností básně zůstanou na živu pouze dvě: Henoch a Žižka! Že ostatně *Čechovi* daří se postavy důsledné a plastické, pochvalně připomínáme. *Čech* má mocnou výtvarnou fantasii: zde tkví příčina tohoto zdaru, avšak odtud vznikla také básníkova svémravná schylnost k těm prosaickým, vzdor Lessingovu *Laokoonu* pěstovaným popisům a enumeracím, na něž jak v *Andělí*, tak v *Adamitech* hojně narážíme. Že mohla stavba poematu v některých ohledech zbudována býti uměleji, k tomu jsme již vícekráte ukázali; co ještě dodati máme, jest upozornění na to, že obě symetrická milostná skupení v *Adamitech* (z jedné strany hnusná Sulamit, Adam ji zapuzující a Jitka jím milovaná a z druhé strany podlý Kain, Lilita jeho se strachující a její miláček Jiřík) organicky, t. j. událostně spolu nesouvisí! Vedle toho spatřujeme při vystupujících osobách básně ten nedostatek, že všecky mluví dikcí skoro *stejně* vznešenou, nikoli svou osobní. Naproti tomu nutno vyznačiti, že v *Adamitech* skoro bezvýminečně panují skvělé veršovnické přednosti *Čechovy:* duchaplná, přebohatá, velmi řízná, veleuhlazená, melodická, přesná dikce, vzorné šetření prosodie, původní, po výtce plné rýmy.

Oprava. V minulém čísle *Osvěty* na str. 811. ř. 3. čti *vyhoklenutý*; — na str. 812. ř. 11. čti *nevyměrné*; — na téže str. ř. 18 čti *báně* místo *básně*.

